Sancti Roberti Bellarmini

Opera Mystica

quinque complectens opusculos, videlicet

De ascensione mentis ad Deum per scalas rerum creatarum
De æterna felicitate Sanctorum
De gemitu columbæ
De septem verbis a Christo in cruce prolatis
De arte bene moriendi

Franciscus X. hanc editionem composuit, anno MMXIV

De ascensione mentis in Deum per scalas rerum creatarum

Sancti Roberti Bellarmini

Proœmium

De vita et scriptis Roberti Bellarmini

Robertus Bellarminus inter celeberrimos non solum suæ ætatis sed omnium sæculorum theologos numeratur, quippe qui in eruditione a paucis, in controversiis tractandis a nullo sit superatus.

Natus est Politiani (Montepulciano) anno salutis MDXLII patre Vicentio, matre Cynthia e gente Cervinorum, ex qua eodem prope tempore Marcellus Cervinus munere cardinalatus et paulo post dignitate papali sub nomine Marcelli II ornatus fuit. Postquam maxima cum laude studium grammatices, linguæ latinæ et græcæ, matheseos immo etiam astronomiæ superaverat, dissuadentibus et reluctantibus propinquis, anno ætatis suæ decimo octavo in ordinem sacræ sodalitatis Iesu ingressus est.

Triennio, quod appellabatur philosophico absoluto, magister artium creatus Florentiam missus est, ubi rethoricam doceret et concionandi initium faceret. In academia Pataviana unum tantum annum commoratus est ad theologiam audiendam et concionatoris munus exercendum, sed adeo præ cæteris æestimabatur excellere in litteris sacris, ut a superioribus dignus haberetur, qui in nobilissima universitate, quæ Lovanii florebat, divi Thomæ theologiam publice profiteretur et latinas conciones haberet. In eadem urbe septem fere annos commoratus et sacerdotali dignitate vestitus est. Sed quum in morbos gravissimos incidisset, quibus curandis cœli solum mutatio superesse videretur, arcessitus fuit in Italiam.

Valetudine satis prospera recuperata per undecim annos Romæ docuit et multa eruditionis eximiæ specimina publici iuris fecit, inter quæ eius «*Disputationes de controversiis christianæ adversus huius temporis hæreticos*» primum locum obtinet. Quod opus, quamvis per aliquot tempus in indice expurgatorio haberetur (periculosum videbatur sententias hæreticorum in regionibus catholicis divulgari, et quæ Bellarminus de temporali summi pontificis potestate disseruerat minus apta existimabuntur), nomen autoris inter strenuissimos ecclesiæ defensores evexit.

Accedunt alia magnæ eruditionis opera, partim Lovanii partim Romæ conscripta, inter quæ «*Grammatica hebraica*», «*Liber de scriptoribus ecclesiasticis*», «*Explanatio in Psalmos*», «*De potestate Summi Pontificis in rebus temporalibus contra Barclaium*». *Conciones*, quas Lovanii habuit, de consensu auctoris in lucem proferendas curavit S. Ryckius. Bellarminus ipse, cum episcopali munere fungeretur, catechismum quoque conscripsit sub titulo «*Christianæ doctrinæ explicatio*», qui in fere omnium catholicorum populorum linguas translatus est.

Variis gravissimisque officiis perfunctus tandem præcepto summi pontificis Clementis VIII coactus est cardinalatus insignia suscipere a. MDXCIX. Recusaverat Bellarminus istam dignitatem, ne sodalitatis suæ instituta relaxarentur, at summus pontifex nec precibus nec lacrymis moveri poterat, quin Marcelli II nepotem, *cuius sapientiæ in ecclesia Dei non invenerat parem*, in altissimo gradu collocaret. Ab hoc anno usque ad diem suum extremum -obiit 17 septembris MDCXXI- Bellarminus, qui etiam archiepiscopatui Capuano præfectus erat, inter negotia curiæ et sollicitudines pastorales et pericula controversiarum theologicarum vitam gessit vere monachalem ita, ut qui testes erant continentiæ, humilitatis et charitatis prælati non dubitarent gloriam doctoris pietati sacerdotis postponere. Plura etiam hoc tempore composuit opera ascetica, quæ præ cæteris eiusdem generis scriptis in hoc maxime laudanda sunt, quod, seclusis animi effervescentis fluctuationibus, nonnisi in certis clareque distinctis divinæ revelationis doctrinis nituntur. Sunt autem hæc: «*De ascensione mentis in Deum per scalas rerum creatarum*», lib. sing; «*De gemitu columbæ*»; «*De bono lacrymarum*» lib. III; «*De æterna felicitate sanctorum*», lib. V; «*De septem verbis a Christo in cruce prolatis*», lib. II; «*De arte bene moriendi*», lib. II. Quos libellos si quis attente perlegerit et vitam Bellarmini virtutibus præclaram cum iis comparaverit, facile intelliget, eum a sanctissimo Patre Urbano VIII iuste meritoque nuncupatum fuisse servum Dei admodum pium, et apostolicam sedem nonnisi ob temporum iniquitatem impeditam fuisse, quominus processum canonizationis de eo institutum ad finem perduxerit.

Quod autem hanc editionem libelli «*De ascensione mentis in Deum*» attinet, curavimus, ut textus incorruptus redderetur, singulis capitulis inscriptiones præfigerentur, citata accurate notarentur, et loca difficiliora annotationibus explicarentur.

Scribebam Bonnae, fer. IV ciner. MDCCCL [1]

Dedicatio

Petro Aldobrandino R. E. Cardinali amplissimo, Robertus Cardinalis Bellarminus salutem dicit:

Superiore mense septembri libellum de ascensione mentis in Deum per scalas rerum creatarum, ut potui, Domino adiuvante, confeci. Eum enim mensem ad vacandum Deo, semotis aliis curis, cum bona sanctissimi patris ac domini nostri venia, mihi ipse delegeram. Et quamvis eum libellum in meum proprie usum conscripseram, tamen consilio et cohortatione amicorum admonitus, ut eum publicari pateret, in tuo potissimum nomine apparere volui. Si qua enim utilitas ex hac mea lucubratione peti potest, ea præcipue ad homines occupatos publicis negotiis, quales imprimis sunt ecclesiæ principes, redundabit. Tu vero ex principibus Ecclesiæ negotiorum mole gravatis unus in primis es: quippe cardinalis, archiepiscopus, sanctæ romanæ Ecclesiæ camerarius, ex præpositis universalis inquisitionis officio, et multarum gravissimarumque protectionum sollicitudine distentus. Accesit et illa causa huius operis nuncupandi tibi, ut extaret ex me ad memoriam posterorum aliquod ingentium tuorum in me beneficiorum et meæ in te qualiscunque observantiæ monumentum. Neque quod exiguum sit munus, ideo minus gratum benignitati tuæ futurum esse confido; libri enim non ex multitudine foliorum, sed ex fructibus atque utilitate pensantur.

De hoc vero libello quid alii iudicabunt, ignoro; mihi certe, præter cætera mea opuscula, non parum utilem fuisse comperi. Itaque reliquos libros meos nisi necessitate cogente non lego: hunc sponte terque quaterque iam legi, et deinceps frequenter in eius lectione versari mihi propositum est; nisi forte chariorem illum mihi faciat non meritum eius, sed amor, quod illum ut alterum Beniaminum in extrema senectute genuerim.

Accipe igitur, cardinalis optime, munusculum a me, quod non solum debitæ observantiæ testimonium præbeat: sed etiam cuiusdam quasi monitoris fungatur officio, ut si quando turbæ negotiorum te nimium premant et a consueto studio, certis horis Deo per orationem vacandi, impedire conentur, is modeste suggerat, ut eiusmodi turbis ad modicum tempus exclusis ad interiora et solida gaudia mentem revoces et vel meditando vel legendo vaces et videas, quoniam Dominus ipse est Deus, id est solum verum et summum et sempiternum bonum, cuius adeptio felicissimum, cuius amissio miserrimum hominem facit.

[1] Dr. F. X. Dieringer. Bibliotheca mystica et ascetica. Public. IV. Franciscus denuo scripsit atque composuit anno MMXI

Introductio

De necessitate quærendi Deum per scalas rerum creatarum. Inscriptio huius operis.

Scriptura divina frequenter nos admonet, ut sollicite quæramus Deum [1]; quamvis enim Deus non longe sit ab unoquoque nostrum, *cum in ipso vivamus, moveamur et simus*, ut Apostolus loquitur [2]: nos tamen longe sumus a Deo et nisi assidue disponamus ascensiones in corde, et scalas nobis erigamus in cœlum, et magno labore Deum quæramus, cum filio prodigo in regione longinqua procul a patria et Patre pascimus porcos [3].

Ac ut breviter explicemus quomodo inter se ista cohæreant, ut Deus non longe sit a nobis, et nos tamen longissime absimus ab illo, dicimus: Deum non longe a nobis abesse, quoniam ille nos assidue videt, cuius oculis omnia sunt præsentia; idem quoque de nobis assidue cogitat, qui *illi cura est de nobis* [4], et ipse idem nos assidue tangit, quia *portat omnia verbo virtutis suæ* [5]. Nos autem longissime absumus a Deo, quia Deum non videmus, nec videre possumus, cum *lucem habitet inaccessibilem* [6], sed *nec sufficientes sumus cogitare aliquid de Deo ex nobis, tanquam ex nobis* [7]; multo minus illum affectu pio tangere illique inhærere valemus, nisi nos suscipiat et ad se trahat dextera eius. Ideo enim David cum dixisset: *Adhæsit anima mea post te* , continuo adiunxit: *me suscepit dextera tua* [8]. Nec solum longe absumus a Deo, quia neque illum videre possumus, neque facile de illo cogitamus, neque illi per affectum inhæremus; sed etiam quia occupati temporalibus bonis, quæ nos undique circumstant et obruunt, facillime Deum obliviscimur, et corde arido vix nomen Dei in Psalmis et sacris precibus per linguam sonamus. Haec igitur causa est, cur Spiritus Sanctus in sacris litteris, ut modo dicebamus, tam sæpe nos hortetur, ut quæramus Deum: *Quærite Deum, et vivet anima vestra* [9]; et: *Quærite faciem eius semper* [10]; et: *Bonus Dominus sperantibus in eum, animæ quærenti illum* [11]; et: *Quærite Dominum, dum inveniri potest* [12]; et: *In simplicitate cordis quærite illum* [13]; et: *Cum quæsieris Dominum, invenies eum, si tamen toto corde quæsieris*

[1] Deut. 4, 29; 1 Paralip. 16, 11; Psalm. 68, 33; 104, 4; Isa. 55, 6, etc
[2] Act. 17, 27, 28
[3] Lc. 15, 11 sqq.
[4] Petr. 5, 7
[5] Hebr. 1, 3
[6] 1 Tim. 6, 16
[7] 2 Cor. 3, 5
[8] Psalm. 62, 9
[9] Psalm. 68, 33
[10] Psalm. 104, 4
[11] Thren. 3, 25
[12] Isa. 55, 6
[13] Sap. 1, 1

[14].

Porro sollicitudo haec Deum quærendi, quamvis omnibus fidelibus communis esse debeat, tamen magis proprie ad prælatos Ecclesiarum pertinet; quod sancti Patres Augustinus, Gregorius et Bernardus, præter cæteros, testantur. Ii siquidem disertis verbis scribunt, non posse prælatum sibi et aliis prodesse, nisi in meditationem rerum divinarum et propriæ mentis refectionem diligenter incumbat. S. Augustinus in libris de civitate Dei: *Otium sanctum*, inquit, *quærit charitas veritatis; negotium iustum suscipit necessitas charitatis; sed nec sic omnimodo veritatis delectatio deserenda est, ne subtrahatur ista suavitas et opprimat illa necessitas* [15]. Et idem S. Augustinus in confessionibus de se ipso loquens et de frequenti sua meditatione Dei ex creaturis: *Saepe*, inquit, *istud facio. Hoc me delectat, et ab omnibus actionibus necessitatis, quantum relaxari possum, ad istam voluptatem refugio* [16]. S. Gregorius in libro de cura pastorali ait: *Sit rector singulis compassione proximus, præ cunctis contemplatione suspensus: ut et per pietatis viscera in se infirmitatem cæterorum transferat, et per speculationis talitudinem semetipsum quoque invisibilia appetendo transcendat* [17]; et addit eodem in loco S. Gregorius exemplum Moysis et Christi. Moyses enim frequenter tabernaculum intrabat et exibat: intrabat videlicet, ut arcana Dei consideraret, exibat, ut proximorum infirmitates portaret; et Christus ipse per dies concionando et miracula patrando proximorum saluti vacabat, sed noctes insomnes orando et contemplando ducebat. *Erat enim*, inquit S. Lucas, *pernoctans in oratione Dei* [18]. Denique alia multa his similia in capite ultimo eiusdem libri legi possunt.

Porro S. Bernardus, ut Eugenium papam, suum quondam discipulum, serio admoneret, ut non totum se actioni daret, sed quotidie certo tempore se colligeret ac santo otio et cœlesti pabulo frueretur, scripsit libros quinque «*De consideratione*»: in quibus non solum exhortatur illum ad assiduam meditationem rerum cœlestium, sed etiam rationem et modum meditandi, et meditando ascendendi, et ascendendo transformandi se in Deum per intellectum et affectum perspicue tradit. Neque admittit excusationem, quam ille obtendere poterat, et quam multi hoc tempore obtendunt: nimias videlicet occupationes, quæ pontificale officium comitantur, non relinquere tantum otii, ut meditationi rerum divinarum prælatus vacare possit; certe enim nemo tenetur externis negotiis ita totum se tradere, ut non relinquat sibi tempus corpus reficiendi cibo et potu et captandæ per somnum quietis. Et si corpus hanc refectionem et quietem iuste petit, quanto magis spiritus cibum et somnum suum iure optimo petet? Neque enim sine hac refectione recte fungi officio suo in tanta mole maximorum negotiorum ullo modo potest. Porro cibus animæ oratio est, et somnus contemplatio, per quam disponuntur ascensiones in corde, *ut videatur Deus Deorum in Sion* [19], quomodo in valle lacrymarum videri potest.

Scala vero ascensionis in Deum nulla videtur nobis mortalibus patere posse, quam per opera Dei; qui enim singulari Dei dono per aliam viam in paradisum admissi audierunt arcana Dei, quæ non licet homini loqui, ii non ascendisse, sed rapti fuisse dicendi sunt, quod de se B. Paulus aperte confitetur, cum ait: *Raptus sum in paradisum, et audivi arcana verba, quæ non licet homini loqui* [20]. Posse hominem per opera Dei, id est, per creaturas ascendere ad notitiam et amorem Creatoris, docet liber Sapientiæ [21] et Apostolus ad Romanos [22], et ratio ipsa satis confirmat, cum ex effectis causa efficiens, et ex imagine exemplar cognosci possit, et dubium esse nequeat, res omnes creatas esse opera Dei; et hominem atque angelum non solum opera, sed etiam imagines Dei esse, Scriptura Sancta nos doceat.

Ego igitur his rationibus excitatus, in aliquantula requie a publicis negotiis mihi concessa, et sancti Bonaventuræ exemplo admonitus, qui in simili recessu scripsit «*Itinerarum mentis in Deum*», tentavi scalam ex creaturarum consideratione conficere, per quam utcumque ad Deum possit ascendi; eam vero quindecim gradibus distinxi ad similitudinem quindecim graduum quibus ascendebatur ad templum Salomonis, et quindecim Psalmorum, qui graduales dicuntur.

GRADUS PRIMUS

Ex consideratione hominis

Capitulum I

Causæ communes huius considerationis

Si quis vere cupiat scalas in Deum erigere, a sui ipsius consideratione incipere debet. Unusquisque enim

[14] Deut. 4, 29
[15] Aug. de civ. Dei 19 c. 19
[16] Aug. confess. 10 c. 40. No. 65
[17] Greg. M. de cur. past. 2, c. 5
[18] Lc. 6, 12
[19] Psalm. 83, 8
[20] Cor. 12, 4
[21] Sap. 13, 1 sqq
[22] Rom. 1, 19-20

nostrum et creatura et imago Dei est, et nihil nobis vicinius est, quam nos ipsi. Itaque non sine causa Moyses ait: *Attende tibi* [1]; in quæ duo verba insignem sermonem scripsit magnus Basilius. Qui enim se totum circumspexerit, et quæ intra se latent consideraverit, inveniet quasi compendium mundi totius, unde ad effectorem rerum omnium non difficulter ascendet.

Sed ego in præsenti nihil aliud investigare decrevi, nisi quatuor communes causas: quis sit auctor meus; ex qua materia me fecerit; quam formam mihi dederit; et ad quem finem me produxerit. Nam si quæram auctorem meum, inveniam solum Deum; si quæram materiam unde me fecerit, inveniam omnino nihil: unde colligam, quicquid in me est, a Deo factum esse et totum Dei esse; si quæram formam, inveniam, me esse imaginem Dei; si finem quæram, inveniam, ipsum eumdem Deum esse summum et totum bonum meum. Itaque intelligam, tantam esse mihi coniunctionem et necessitudinem cum Deo, ut ipse solus mihi sit conditor, ipse auctor, ipse pater, ipse exemplar, ipse beatitudo, ipse omnia. Et si hoc intellexero, quomodo fieri poterit, ut non ardentissime illum quæram? illum cogitem? illum suspirem? illum videre et complecti desiderem? vel, ut non exhorream tam densas tenebras cordis mei, quod tam longo tempore nihil minus cogitavit aut desideravit aut quæsivit, quam Deum, qui solus mihi est omnia?

Capitulum II

Deus auctor noster

Sed paulo diligentius singula consideremus. Rogo te, anima mea, quis tibi dedit, ut esses, cum ante non multum tempus nihil esses? Certe non te parentes carnis tuæ genuerunt; quia *quod natum est ex carne, caro est* [1], tu autem spiritus es: neque te cœlum, aut terra, aut sol, vel sidera produxerunt; illa enim corporea sunt, tu incorporea est: neque vero angeli, aut archangeli, aut creatura alia spiritualis tibi, ut esses, auctores esse potuerunt; quia tu non ex materia aliqua, sed plane ex nihilo creata es: non potest autem, nisi Deus omnipotens, ex nihilo aliquid facere. Ille ergo solus sine socio, sine administro, manibus propriis, quæ sunt eius intelligentia et voluntas, te quando voluit procreavit. Sed fortasse corpus tuum non ipse Deus, sed res creatæ produxerunt, ita ut anima Deum, corpus vero parentes auctores agnoscere debeat? Non ita est; sed Deus ipse, quamvis parentes homines ad carnem gignendam, ut infimos administros ad domum fabricandam, adhibeat: tamen ipse architectus, ipse auctor, ipse verus pater non solum animæ, sed etiam corporis, atque adeo totius hominis esse et dici voluit. Nam si genitores carnis tuæ veri auctores et quasi architecti corporis tui essent, scirent utique, quot sint in corpore humano musculi, quot venæ, quot nervi, quot ossa maiora, quot minora, quot humores, quot sinus, et alia id genus multa, quæ omnino ignorant, nisi forte ex anatomica arte didicerint. Præterea cum corpus ægrotat, vel membrum arescit, aut præciditur, certe possent illa ipsa arte, qua primum condiderunt, iterum instaurare, si veri auctores essent: quomodo qui horologia componunt, aut domos ædificant, norunt etiam temperare vel instaurare. At parentes nihil horum valent aut sciunt. Adde quod coniuctio animæ cum corpore, quæ præcipua pars est effectionis humanæ naturæ, a nullo fieri potuit, nisi ab artifice potentiæ infinitæ; qua enim arte coniungi potuit spiritus cum carne tam arcto vinculo, ut una substantia efficerentur, nisi divina? corpus enim cum spiritu nullam similitudinem vel proportionem habet. Ergo ille fecit *qui facit mirabilia magna solus* [2].

Vere igitur Spiritus Domini per Moysen loquitur in Deuteronomio: *Nonne ipse est Pater tuus, qui possedit et fecit et creavit te?*[3] et per S. Iob: *Pelle et carnibus vestisti me*[4], et per Prophetam regium: *Manus tuæ fecerunt me, et plasmaverunt me*[5], et per sapientissimam feminam puerorum Machabeorum matrem: *Nescio quomodo in utero meo apparuistis: neque enim spiritum et animam donavi vobis et vitam: et singulorum membra non ego ipsa compegi: sed enim mundi Creator, qui formavit hominis nativitatem, quique omnium invenit originem*[6]. Hinc videlicet Sapientia Dei, Christus Dominus dicebat: *Patrem nolite vocare vobis super terram; unus est enim Pater vester, qui est in cœlis*[7]. Cuius admonitione S. Augustinus de filio suo Adeodato, quem ex fornicatione genuerat, dicebat Deo: *Tu bene feceras eum; nam ego in illo puero præter delictum nihil habebam*[8]. Quanta, putas, fiducia, et quanto affectu dicebat David: *Tuus sum ego, salvum me fac*[9]? O si cogitares anima, quid sit, quod omnipotens et sempiternus Deus, qui bonorum tuorum non eget, et si tu pereas nihil ipse perdit, tamen oculos tuos non avertit a te, et sic amat, sic protegit, sic dirigit, sic fovet, ac si tu esses magnus thesaurus eius: certe fiduciam totam in illo poneres, timeres ut Dominum, amares ut patrem, neque ullum esset tam ingens temporale bonum,

[1] Hæc verbo tenus in libris Mosaicis non habentur, leguntur tamen in Tob. 4, 13; 1 Tim. 4, 16. Editor.

[1] Jn. 3, 6

[2] Psalm. 135, 4

[3] Deut. 32, 6

[4] Iob 10, 11

[5] Psalm. 118, 73

[6] Mach. 7, 22-23

[7] Mt. 23, 9

[8] Aug. Conf. 9 c. 6 No. 14

[9] Psalm. 118, 94

et malum, quod te posset ab eius charitate divellere.

Capitulum III

Deus hominem ex nihilo creavit

Veniamus ad materiam, ex qua homo formatus est. Illa quidem vilissima est, sed quo est vilior, eo nobis materiam aptiorem tribuit formandi in nobis virtutem humilitatis, qua virtute nulla est in hac vita magis utilis et magis rara, ac per hoc magis pretiosa et maiori desiderio appetenda.

Et sane de materia animæ dubitare non potest, quin sit ipsum nihil, quo nihil vilius et inanius fingi vel cogitari potest. Corporis materia prima quid est, nisi sanguis menstruus, res adeo fœda, ut refugiant eum oculi cernere et manus contingere, et horreat etiam animus cogitare. Materia ex qua primus homo formatus fuit, quid aliud, nisi terra rubra et sterilis, sive pulvis et lutum fuit: *Formavit*, inquit Scriptura, *Deus hominem de limo terræ*[1], et iterum dixit homini Deus: *Pulvis es et in pulverem reverteris*[2]. Quare patriarcha Abraham, memor vilitatis suæ, dicebat ad Deum: *Quia semel cœpi, loquar ad Dominum meum, cum sim pulvis et cinis*[3]. Sed neque hic est finis vilitatis materiæ humanæ: ipse enim limus, sive pulvis, non ex alia materia, sed ex nihilo prodidit. In principio enim creavit Deus cœlum et terram; et certe non ex alio cœlo et terra, sed ex nihilo fecit: ergo ad nihilum redigitur id, unde prodiit animal hoc superbum, quod dicitur homo, sive animam, sive corpus considerare velis. Nihil igitur est in homine, unde gloriari possit, quasi illud non acceperit a Deo. Opera quidem hominum, quæcumque illa sint, sive ex ingenio, sive ex labore prodeant, semper aliquid habent ex se, de quo, si sensum haberent, contra factorem suum gloriari possent, siquidem vas aureum, arca lignea, domus eburnea, vel marmorea, si loqui possent, dicerent utique opifici suo: tibi debeo formam, sed non materiam, et pretiosius est quod ex me habeo, quam quod a te accepi. Homo vero, qui nihil ex se habet, et ex se nihil omnino est, in nullo gloriari potest. Et verissime dicit Apostolus: *Qui existimat se aliquid esse, cum nihil sit, ipse se seducit*[4], et *Quid habes, quod non accepisti? si autem accepisti, quid gloriaris, quasi non acceperis?*[5] Cui consonat Cyprianus, cum ait: *In nullo gloriandum quando nostrum nihil est*[6]. At, inquies, multa præclara opera faciunt homines, ob quæ merito laudantur, ut virtus laudata crescat. Ita est, multa præclara opera faciunt homines, ob quæ laudari et gloriari possunt, sed in Domino, non in se, sicut scriptum est: *Qui gloriatur, in Domino glorietur*[7], et: *In Domino laudabitur anima mea*[8]. Quæro enim, cum egregium opus homo facit, ex qua materia facit? qua virtute facit? quo dirigente et adiuvante facit? Certe ex materia facit, quam Deus illi dedit, non quam ipse sibi peperit; et dirigente et adiuvante Deo facit, sine cuius directione et adiutorio nihil boni facit homo, quod non faciat Deus, ut faciat homo, ut habetur in Concilio II Arausicano[9]. Itaque dignatur Deus ministerium hominis adhibere in rebus bonis faciendis, quæ per se facere posset, ut hinc magis debitorem Deo se fateatur homo, non ut superbiendo in se, sed in Domino glorietur[10].

Ergo anima mea, si sapis, recumbe semper in novissimo loco; noli furari gloriam Dei, nec in modico, nec in maximo; descende ad nihilum tuum, quod solum est tuum: et totus mundus in superbiam erigere te non poterit. Sed quoniam hæc pretiosa virtus humilitatis veræ de mundo iam pæne recesserat et nec in libris philosophorum, nec in moribus gentium inveniebatur, Magister humilitatis de cœlo venit, et *cum in forma Dei esset æqualis Patri, exinanivit semetipsum formam servi accipiens, et humiliavit semetipsum factus obœdiens usque ad mortem*[11], et humano generi dixit: *Discite a me, quia mitis sum et humilis corde, et invenietis requiem animabus vestris*[12]. Quare, anima mea, si forte erubescis imitari humilitatem hominum, non erubescas imitari humilitatem Dei, qui nec fallere nec falli potest, et *qui superbis resistit, humilibus autem dat gratiam*[13].

Capitulum IV

Homo ad imaginem Dei creatus est

Sequitur nunc, ut formam consideremus, quæ est tertia causarum. Et quidem quanto materia ex qua factus est homo vilior est, tanto forma, quæ homini data est, pretiosior et excellentior invenitur. Omitto formam corporis exteriorem, i. e. figuram corporis humani, quæ suam habet eminentiam super omnium animantium figuras; hæc enim forma non substantialis, sed accidentalis est. Forma igitur hominis substantialis, quæ facit illum esse hominem, et ab animantibus cæteris distinguit, anima est immortalis ratione et libero arbitrio

[1] Gen. 2, 7
[2] Gen. 3, 19
[3] Gen. 18, 27
[4] Gal. 6, 3
[5] 1 Cor. 4, 7
[6] Cypr. Libr. 3 ad Quirinum, c. 4
[7] 2 Cor. 10, 17
[8] Psalm. 33
[9] Conc. Arausic. II (a 529) can. 20
[10] Sap. 10, 12-20
[11] Philipp. 2, 6-8
[12] Mt. 11, 29
[13] Iac. 4, 6

prædita, imago Dei, ad exemplar summæ Divinitatis expressa. Sic enim legimus dixisse Deum, cum hominem formare vellet: *Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram, et præsit piscibus maris, et volatilibus cœli, et bestiis, universæque terræ, omnique reptili, quod movetur in terra*[1].

Homo igitur imago Dei est, non ratione corporis, sed ratione spiritus; Deus enim spiritus est, non corpus; *et ibi est imago Dei*, inquit S. Basilius, *ubi est id, quod imperat animantibus cæteris*[2]. Imperat autem homo bestiis non per corporis membra, quæ valentiora sunt in multis bestiis, quam in homine, sed per mentem ratione et libero arbitrio præditam. Pæest enim homo animantibus cæteris non per id, quod habet commune cum illis, sed per id, quo distinguitur ab illis et per quod similis factus est Deo.

Erige nunc, anima mea, mentem ad exemplar tuum, et cogita, omne bonum imaginis in similitudine ad exemplar suum positum esse. Nam si forte deforme sit exemplar, quale diaboli fingi solet, tum etiam bonum imaginis est exemplar suum deforme apte repræsentare. Itaque deformitas in exemplari deformitas erit, deformitas in imagine pulchritudo erit. Sed si exemplar quoque sit formosum, pretiosissima erit imago, si pulchritudinem exemplaris pulchritudine sua, quam maxime fieri poterit, imitetur: et si imago sensum haberet, nihil magis optaret, quam perpetuo exemplar suum aspicere, et ad illius imitationem se componere, et illi quam simillima fieri.

Exemplar tuum, o anima, Deus est, pulchritudo infinita, *lux in qua tenebræ non sunt ullæ*[3], cuius pulchritudine sol et luna mirantur. Ac ut facilius pulchritudinem tanti exemplaris imitari, illiusque similitudinem concupiscere, et modis omnibus procurare valeas, in qua re tota perfectio tua, tota utilitas tua, totus honor, totum gaudium, tota quies, totum denique bonum positum est, cogita pulchritudinem Dei exemplaris tui in sapientia et sanctitate consistere. Quomodo enim pulchritudo corporis ex proportione membrorum et coloris suavitate consurgit, sic in substantia spirituali, coloris suavitas lux sapientiæ est, membrorum proportio iustitia est: sed per iustitiam non virtus aliqua particularis sed illa universalis intelligitur, quæ virtutes omnes continet. Ille igitur spiritus pulcherrimus est, cuius mens luce sapientiæ fulget, et cuius voluntas perfectæ iustitiæ plenitudine pollet. Deus autem, tuum inquam exemplar, o anima, ipsa sapientia, ipsa iustitia est, ac per hoc ipsa pulchritudo est. Et quoniam utrumque bonum nomine sanctitatis in Scripturis significatur, ideo apud Isaiam Angeli Deo acclamant: *Sanctus, Sanctus, Sanctus Dominus Deus exercituum*[4]. Et ipse Deus ad imagines suas clamat: *Sancti estote, quia ego sanctus sum Dominus Deus vester*[5]. Et in Evangelio Dominus: *Estote perfecti, sicut Pater vester cœlestis perfectus est*[6].

Ergo si cupis, anima, ut vera imago Dei, exemplari tuo quam simillima fieri, oportet te sapientiam et iustitiam præ omnibus rebus amare. Sapientia vera est, iudicare de rebus omnibus secundum altissimam causam. Altissima causa est voluntas divina, sive lex quæ voluntatem Dei hominibus manifestat. Itaque si sapientiam amas, oportet te in rebus omnibus non audire quid lex carnis dictet, quid sensus iudicent esse bonum, quid mundus probet, quid cognati suadeant, ac multo minus quid adulatores proponant, sed obsurdescas his omnibus, et solum attendas ad voluntatem Domini Dei tui, atque illud utile, gloriosum, appetibile, bonum denique omni ex parte tibi esse iudices, quod est conforme voluntati ac legi Dei. Hæc est sapientia Sanctorum, de qua scripsit Sapiens: *Super salutem et speciem dilexi illam, et proposui pro luce habere illam, quoniam inextinguibile est lumen illius. Venerunt autem mihi omnia bona pariter cum illa*[7].

Porro iustitia, quæ altera pars est pulchritudinis spiritualis, omnes quidem virtutes complectitur, quæ voluntatem ornant et perficiunt; sed præcipue charitatem, quæ mater et radix est omnium virtutum, et de qua sanctus Augustinus in libro *De natura et gratia* extremo ita loquitur: *Inchoata charitas, inchoata iustitia est: provecta charitas, provecta iustitia est; perfecta charitas, perfecta iustitia est*[8]; nam *qui diligit, legem implevit*, quia *dilectio malum non operatur*[9], et ideo *plenitudo legis est dilectio*, ut docuit Apostolus; et contra *qui servat verbum eius*, id est, mandata eius, *vere in hoc charitas Dei perfecta est*[10], ut loquitur sanctus Ioannes. Qui ergo volunt exemplari divino similes fieri, obœdire debent dicenti: *Estote imitatores Dei, sicut filii charissimi, et ambulate in dilectione*[11]. Filius enim imago est Patris, et imaginis totum bonum, ut supra diximus, est suo exemplari esse simillimam.

O si hæc plane intelligeres, anima, et exemplari tuo per veræ sapientiæ veræque iustitiæ pulchritudinem similis effecta, placeres oculis summi Regis; quanta pace fruereris? quo gaudio exultares? quam facile omnia mundi oblectamenta contemneres? contra vero, si cogitares, quam vehementer indignetur Deus, cum vi-

[1] Gen. 1, 26
[2] Basil. Homil. in Hexam. 10
[3] 1 Jn. 1
[4] Isa. 6, 3
[5] Lev. 19, 2
[6] Mt. 5, 48
[7] Sap. 7, 10
[8] De Natura et Gratia, c. 70
[9] Rom. 13, 10
[10] 2 Jn. 2
[11] Ephes. 5, 1

det imaginem suam destitutam luce sapientiæ et decore iustitiæ inquinari, fœdari, obscurari, et hominem in tanto honore positum, ut similis esset Deo, *comparatus est iumentibus insipientibus, et similis factus est illis* [12], certe horreres et contremisceres, nec posses ullo modo quiescere, donec fluminibus lacrymarum ex amarissima contritione manantibus maculas omnes abstegeres, et ad similitudinem pulcherrimi exemplaris tui redires. Sed quia interim dum peregrinaris a Domino, *et per fidem ambulas, et non per speciem*[13], indiges continuo ipsius Domini adiutorio, tum ut in similitudine iam acquisita permaneas, tum ut quotidie similior, id est, formosior lucidiorque reddaris, ingemisce ex toto corde ad Deum, eique dicito: O Domine sancte et misericodissime, cui placuit, hanc animam meam, imaginem tuam facere, perfice, quæso te, imagunculam tuam, adauge sapientiam, adauge iustitiam, absconde eam in abscondito tabernaculi tui, ut neque luto carnalis concupiscentiæ, neque fumo sæcularis honoris, neque pulvere terrenarum cogitationum fœdari valeat. Atque hactenus de forma.

Capitulum V

Finis ad quem creatus est homo, Deus est

Restat ultima causa, quæ finis dicitur. Porro finis, ad quem creatus est homo, non alius est, quam ipse Deus. Sed quia duplex est finis, alter intrinsecus, alter extrinsecus, utrumque seorsum breviter consideremus. Finis intrinsecus uniuscuiusque rei est status perfectus, ad quem res illa pervenire potest. Finis intrinsecus palatii, est ipsum complementum et perfectio ipsa palatii: tunc enim finitum esse dicitur, cum nihil ei deest eorum quæ palatii structura requirit. Finis intrinsecus arboris, est status perfectum quem eius natura requirit: tunc enim finem suum attigisse dici potest arbor, cum ramos extendit, et folia produxit, et floribus ornata est, ac paulo post pomis, iisque maturis onerata cernitur. Homo igitur, qui ad finem celsissimum creatus est, tunc finem suum consecutus dici poterit, cum mens eius Deum videbit sicuti est: quam visionem scientia rerum omnium consequetur, et voluntas ipso summo bono ardentissime amato et desiderato fruetur, et corpus immortalitate et impassibilitate, aliisque dotibus gloriosis præditum, perpetua pace et lætitia potietur. Et quoniam essentia huius finalis beatitudinis est visio Dei, per quam imagines Dei, nos inquam ipsi, ad perfectum statum perfectamque similitudinem cum exemplari nostro divino perveniemus; ideo scribit B. Ioannes: *Nunc filii Dei sumus, et nondum apparuit quid erimus. Scimus quoniam cum apparuerit, similes ei erimus, quoniam videbimus eum sicuti est*[1].

O si posses, anima, cogitare quid hoc sit, *Similes ei erimus, quoniam videbimus eum sicuti est*; quam cito nebulæ omnes terrenarum cupiditatum dissiparentur! Deus beatissimus est, et ideo beatissimus, quia semper videt seipsum sicuti est, seque ipso summo bono clarissime viso, et ardentissime amato, sine ulla cessatione ab ipsa æternitate fruitur. Huius inæstimabilis boni, te quoque cum Angelis sanctis participem esse voluit: ad hunc finem sublimissimum et celsissimum te creavit. Hoc significat illud: *Intra in gaudium Domini tui*[2], id est, sis particeps gaudii, quo Deus ipse gaudet. Et illud: *Ego dispono vobis, sicut disposuit mihi Pater meus regnum; ut edatis et bibatis super mensam meam in regno meo*[3], id est, particeps vos faciam regni mei, et regiæ mensæ meæ, ut fruamini illo honore, illa potestate, et illa voluptate, qua fruor ego, et qua fruitur Pater meus Deus. Et quis cogitare potest, quantus sit honor, quanta potestas, quanta voluptas, quanta felicitas Regis omnium regum et Domini omnium dominorum, Domini Dei nostri? Certe qui ad hanc tantam finis nostri altitudinem cogitatione speque conscenderet, erubesceret omnino de terræ possessione litigare, vel ob quamcumque iacturam temporalium rerum affligi, vel de lucris temporalibus gaudere: erubesceret inquam inhiare voluptatibus quibus inhiant pecora, qui factus est comes Angelorum et particeps amicitiæ Dei et inæstimabilium bonorum eius; quoniam amicorum omnia sunt communia.

Capitulum VI

Finis extrinsecus hominis

Iam vero finis extrinsecus uniuscuiusque rei est ille, cuius gratia res facta est. Finis palatii, habitator eius; finis arboris, possessor eius; finis hominis, solus Dominus Deus eius. Ipse enim hominem fecit, se suo fecit, pro se fecit, ipse conservat, ipse pascit, ipse stipendium solvit. Itaque merito iubet, ac dicit: *Dominum Deum tuum adorabis, et illi soli servies*[1]. Sed attende, anima, diligenter. Res cæteræ, quæ propter hominem factæ sunt, ipsi homini utiles sunt, non sibi; homini laborant iumenta, non sibi; hominis cellam et horreum et marsupium implent agri, vineæ, horti, non suum: denique servorum est labor, et sudor et fatigatio; domini autem lucrum et quies et voluptas. At Dominus Deus tuus,

[12] Psalm. 48, 13 et 21
[13] 2 Cor. 5, 7

[1] 1 Jn. 3, 2
[2] Mt. 25, 21
[3] Lc. 22, 29
[1] Deut. 6, 13

qui nulla re indiget, servire quidem vult hominem, sed utilitatem, et lucrum, et præmium servientis hominis esse vult, non suum. *O Domine suavis et mitis et multæ misericordiæ*[2], quis non toto corde serviat tibi, si dulcedinem paterni dominii tui, vel modicum degustare incipiat? quid iubes Domine servis tuis? *Tollite*, inquit, *iugum meum super vos*[3]. Et, quale est iugum tuum? *iugum*, inquit, *meum suave est, et onus leve.* Quis non libentissime ferat iugum quod non premit, sed fovet, et onus quod non gravat, sed reficit? merito igitur addidisti, *et invenietis requiem animabus vestris.* Et quod est iugum tuum, quod non fatigat, sed requiem adfert? nempe mandatum illud primum et maximum: *Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo*[4]. Quid enim facilius, suavius, dulcius, quam diligere bonitatem, et pulchritudinem, et amorem, quod totum est tu Domine Deus meus? Recte iudicavit servus tuus David, qui mandata tua esse censuit, *desiderabilia super aurum et lapidem pretiosum, et dulciora super mel et favum*[5]; et addidit: *in custodiendis illis retributio multa.* Quid est hoc, Domine? etiamne præmium polliceris custodientibus mandata desiderabilia super aurum multum et dulciora super mellis favum? Ita omnino præmium, et præmium amplissimum polliceris, dicente Apostolo tuo Iacobo: *Coronam vitæ repromisit Deus diligentibus se*[6]. Et quid est corona vitæ? nempe maius bonum, quam vel cogitare vel desiderare possimus. Sic enim loquitur beatus Paulus ex Isaia: *Oculus non vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis ascendit, quæ præparavit Deus iis qui diligunt illum*[7]. Vere igitur in custodiendis mandatis tuis est retributio multa. Nec solum mandatum illud primum et maximum utile est homini obœdienti, non Deo iubenti: sed etiam cætera mandata Dei, obœdientem perficiunt, ornant, erudiunt, illustrant, bonum denique ac beatum reddunt. Quare si sapis, intellige te ad gloriam Dei et salutem tuam æternam esse creatum, hunc esse finem tuum, hoc centrum animæ tuæ, hunc thesaurum cordis tui. Ad hunc finem si perveneris, beatus eris; si ab illo excideris, miser eris. Proinde illud tibi vere bonum existimes, quod ad finem tuum perducit; illud vere malum, quod a fine te facit excidere. Prospera et adversa, opes et inopia, sanitas et ægrotatio, honores et ignominiæ, vita et mors, apud sapientem nec per se expetenda, ner per se fugienda sunt. Sed si conferunt ad gloriam Dei, et sempiternam felicitatem tuam, bona sunt, et expetenda: si eamdem impediunt, mala sunt, et fugienda.

[2] Psalm. 85, 5
[3] Mt. 11, 29
[4] Mt. 22, 37
[5] Psalm. 18, 11
[6] Iac. 1, 12
[7] 1 Cor. 2, 9; Isa. 64, 4

GRADUS SECUNDUS

Ex consideratione maioris mundi

Capitulum I

Magnitudo mundi et magnitudo Dei

Scalæ ascensionis in Deum gradum primum construximus ex consideratione hominis, qui dicitur mundus minor: nunc secundum gradum superstruere consilium est ex consideratione molis huius maximæ, quæ maior mundus dici solet. Scribit quidem S. Gregorius Nazianzenus in secunda oratione de Pascha, Deum constituisse hominem quasi mundum magnum in parvo, quod est verum, si a mundo segregemus angelos; est enim homo maior toto mundo corporato, non mole, sed virtute: sed si in mundo comprehendantur angeli, ut nos hoc loco comprehendimus, parvus mundus est homo in mundo maiore constitutus. In hoc igitur magno mundo, qui rerum universitatem complectitur, multa sunt plane admirabilia, sed hæc potissimum: magnitudo, multitudo, varietas, efficacitas et venustas. Quæ omnia, si Deo illuminante attentissime cogitentur, non parvam vim habent ad animam sic elevandam, ut in admiratione immensæ cuiusdam magnitudinis, et multitudinis, et varietatis, et efficacitatis, et pulchritudinis quasi deficiat et, ad se reversa, quicquid extra Deum videt, quasi nihilum et inane despiciat.

Magnus certe est orbis terrarum, et adeo magnus, ut Ecclesiasticus dicat: *Latitudinem terræ et profundum abyssi quis dimensus est?*[1] Et hoc ipsum etiam ex eo potest intelligi, quod in tot millibus annorum, qui fluxerunt ab orbe condito, nondum tota superficies terræ (hanc enim latitudinem terræ vocat Ecclesiasticus) nostris hominibus, eam assidue inquirientibus, innotuerit. Et quanta quæso est moles terræ, si ad cœli supremi ambitum comparetur? Instar puncti dicitur ab astrologis, nec immerito. Videmus enim solares radios per interpositam terram ita pertingere ad stellas firmamenti oppositas, ac si terra nihil omnino esset. Et si stella quælibet firmamenti maior est toto orbe terrarum, ut sapientum communis opinio est, et tamen nobis ob infinitam prope distantiam stellæ illæ minutissimæ videntur: quis cogitando assequi poterit amplitudinem cœli, ubi tot millia stellarum lucent? Ergo si de superficie et profunditate terræ Ecclesiasticus dixit: *Latitudinem terræ et profundum abyssi quis dimensus est?* quid, quæso, de superficie exteriore cœli et de profundo mundi totius a summo cœlo usque ad inferos diceret? Omnino tanta est moles corporalis mundi huius, ut nulla mens, nulla cogitatio eam

[1] Eccli. 1, 2

assequi possit. Age nunc anima mea, interrogo te, si tantus est mundus, quantum est, qui fecit mundum? *Magnus Dominus, et magnitudinis eius non est finis*[2]. Audi Isaiam: *Quis mensus est pugillo aquas, et cœlos palmo ponderavit? quis appendit tribus digitis molem terræ*[3]? Ubi S. Hieronymus, ex versione Aquilæ, per pugillum dicit intelligi minimum digitum[4], ut sit hæc sententia: Aquam totam, quæ minor est quam terra, uno digitulo Dei mensurari, molem terræ tribus digitis, cœlum, quod maius est terra et aqua simul iunctis, palmo ponderari. Atque hæc quidem metaphorica sunt, cum spiritus sit Deus et nec digitos, nec palmos proprie habeat; sed Scriptura tamen his comparationibus satis ostendit, multo maiorem esse Deum, quam sit creatura eius, quod magis expresse significavit Salomon, cum ait: *Cœlum et cœli cœlorum non te capiunt*[5]. Quod ideo verum est, quia si mundus alius crearetur, illum quoque repleret Deus, et si plures mundi, vel etiam infiniti fierent mundi, illos omnes Deus impleret. Neque existimes, anima mea, Deum tuum sic implere mundum, ut pars Dei sit in parte mundi, et totus in toto mundo. Deus enim partes non habet, sed totus est in toto mundo, et totus in qualibet parte mundi. Proinde ubique præsens est cum omnipotentia et sapientia sua. Ideoque si fidelis illi fueris, etiamsi consistant adversus te castra, non timebit cor tuum; quid enim timeat, qui apud se haber Patrem amicum, sponsum omnipotentem, et omnia videntem, et ardentissime amantem? Sed si merito culpæ tuæ iratum habeas Deum iudicem, et inimicum omnipotentem et omnia videntem et peccata implacabili odio detestantem: tum vero iure timere debes timore horribili et nulla requiem dare oculis tuis, nec pedibus tuis, nisi Deo placato per veram pœnitentiam respiraveris in luce miserationum eius.

Capitulum II

Multitudo rerum creatarum et infinitas perfectionum creatoris

Iam vero multitudinem rerum creatarum ab uno Deo conditore cœli et terræ quis enumerabit? *Arenas maris et pluviæ guttas*, inquit Ecclesiasticus, *quis dinumeravit?*[1] Sed omissis rebus istis minutissimis: quot sunt intra terram et maria metalla auri et argenti, æris et plumbi, et lapides pretiosi ac gemmæ et margaritæ? Quot supra terram genera et species et individua herbarum, fruticum, plantarum? et quot in singulis partes? Quot etiam genera, species et individua animantium perfectorum, imperfectorum, quadrupedum, reptilium, volatilium? quot in mari genera, species, individua piscium? quis enumeret? Quid de multitudine generis humani, de quo scriptum est: *Secundum altitudinem tuam multiplicasti filios hominum*[2]? Quot denique sunt in cœlo sidera, quot supra cœlum angeli? Nam de stellis in veracissima Scriptura legimus: *Numera stellas, si potes*[3]. Et alibi comparat multitudinem stellarum cum multitudine arenæ maris[4], quam satis constat esse innumerabilem. De angelis vero scribit Daniel: *Millia millium ministrabant ei, et decies millies centena millia assistebant ei*[5]. Et S. Thomas cum S. Dionysio affirmat, angelorum multitudinem tantam esse, ut rerum omnium materialium multitudinem superet[6]. Hæc igitur prope infinita rerum multitudo, ab uno Deo omnipotente condita, demonstrat in ipsa divina essentia esse perfectiones omnino infinitas. Voluit enim Deus ab homine per creaturas suas utcumque cognosci; et quia non poterat ulla creatura infinitam creatoris perfectionem apte repræsentare, creaturas multiplicavit et singulis bonitatem et perfectionem aliquam tribuit, ut inde iudicium fieret de bonitate et perfectione creatoris, qui infinitas perfectiones sub unius simplicissimæ essentiæ perfectione complectitur, ad eum fere modum, quo nummus aureus continet valorem multorum nummorum æreorum.

Ergo, anima mea, quicquid oculis aut cogitationi occurrit, quod admirabile videatur, scala tibi sit ad perfectionem conditoris agnoscendam, quæ sine ulla comparatione maior et mirabilior est. Ita fiet, ut res creatæ, *quæ factæ sunt in muscipulam pedibus insipientium*[7], ut Sapientia docet, non te decipiant, sed erudiant, nec te deiciant, sed gradum tibi ad meliora faciant. Itaque si aurum, vel argentum, vel lapides pretiosi occurrant, dicas in corde tuo: pretiosior est Deus meus, qui se mihi daturum promisit, si ista contemsero. Si regna, si imperia terrena miraris, dicas in corde tuo: quanto præstantius est regnum cœlorum, quod in æternum manet et quod promisit diligentibus se, qui non mentitur Deus! Si voluptates et deliciæ carnalem sensum titillare incipiant, dicas in corde tuo: multo iucundior est voluptas spiritus, quam voluptas carnis, et deliciæ mentis, quam ventris, illas Deus totius consolationis, quas qui gustat, dicere potest cum Apostolo: *Repletus sum consolatione, superabundo gaudio in omni tribu-*

[2] Psalm. 144, 3
[3] Isa. 40, 12
[4] Hieron. comment. in Isai. 11 c. 40, No. 487
[5] 2 Paral. 6, 18
[1] Eccli. 1, 2

[2] Psalm. 11, 9
[3] Gen. 15, 4
[4] Ier. 33, 22
[5] Dan. 7, 10
[6] Thom. Aq. Summa Theol. 1 q. 50 art. 3; Dionys. Areopag. Hierarch. cœlest. c. 4
[7] Sap. 14, 11

latione nostra [8]. Denique si quid pulchrum, novum, insolitum, magnum, mirabile offeratur, modo discedas a Domino Deo tuo, responde secure: quidquid est in illis boni, et multo plura et meliora in Domino tuo sine dubitatione reperiri; ideo non esse tibi utile, nummum æreum pro aureo, vitrum pro gemma pretiosa, parva pro magnis, dubia pro certis et temporalia pro sempiternis commutare.

Capitulum III

Varietas rerum creatarum et Deus fons infinitus omnium bonorum

Sed quamquam admirabilis sit multitudo rerum creatarum et multiplicem unius Dei perfectionem arguat: multo tamen admirabilior est varietas rerum, quæ in illa multiplicatione cernitur, et facilius ad Dei cognitionem ducit; non enim difficile est, uno sigillo multas figuras omnino similes exprimere, nec iisdem typis innumerabiles literas excudere, sed variare formas infinitis prope modis, quod Deus fecit in creatione rerum, hoc plane divinum est opus et admiratione dignissimum. Omitto genera et species rerum, quas constat esse maxime varias atque diversas: in ipsis individuis herbarum, plantarum, florum, fructuum quanta varietas inest! figuræ, colores, odores, sapores, nonne infinitis modis propemodum variantur? Nonne idem omnino in animantibus cernitur? Sed quid de hominibus dicam, cum in exercitu numerosissimo vix inveniantur duo homines omnino similes? Quod ipsum etiam in stellis et angelis invenitur; nam et *stella a stella differt in claritate*[1], ut Apostolus testatur, et S. Thomas affirmat, angelos, quamvis sint in maiore numero, quam res corporales, tamen omnes inter se non solum individuali numero, sed etiam specifica forma differre[2].

Erige nunc, anima mea, oculos mentis ad Deum, in quo sunt rationes omnium rerum, et unde tamquam ex fonte infinitæ ubertatis manavit illa pæne infinita varietas; neque enim Deus innumerabiles istas rerum formas in rebus creatis potuisset imprimere, nisi in sinu essentiæ suæ rationes earum modo eminentissimo et altissimo contineret[3]. Merito igitur exclamat Apostolus: *O altitudo divitiarum sapientiæ et scientiæ Dei!* [4] Vere enim puteus est infinitæ profunditatis, in quo latent thesauri divitiarum, sapientiæ et scientiæ, quæ tantam rerum varietatem parere potuit. Merito quoque S. Franciscus, divino lumine illustratus, dicebat Domino: *Deus meus, et omnia!* quoniam varia bona, quæ in rebus creatis inveniuntur sparsa atque divisa, in uno Deo inveniuntur modo quodam meliore et altiore collecta.

Sed dices, anima: ista quidem vera esse videntur, sed bona creata videmus oculis, manibus tangimus, ore gustamus, reipsa possidemus, illisque fruimur: Deum non videmus, non tangimus, non gustamus, non possidemus, et vix cogitatione, quasi rem longissime positam, apprehendimus; itaque non esse mirum, si res creatæ nos magis afficiant, quam Deus. Sed si fides in te viget et vigilat, anima mea, negare non potes, quin post hanc vitam, quæ fugit velut umbra, si in fide et spe et dilectione permanseris, Deum ipsum vere clareque visura sis, ut est in se, et illum possessura illoque fruitura longe melius et intimius, quam rebus creatis nunc fruaris. Audi Dominum ipsum: *Beati mundo corde, quoniam ipsi Deum videbunt*[5]; audi Apostolum Paulum: *Nunc videmus per speculum in ænigmate, tunc autem facie ad faciem*[6]; audi Ioannem: *Similes ei erimus, quia videbimus eum, sicuti est*[7]. Deinde quanta, rogo te, pars mundi huius ad te pertinet? Certe nec totus mundus, nec pars media, aut tertia, aut quarta, sed vix particula quædam te contingit, eamque post breve tempus, velis nolis, dimittere cogeris. At Deum, in quo sunt omnia, totum possidebis et in æternum possidebis; erit enim *Deus omnia in omnibus*[8] sanctis beatis sine ullo fine. Ille erit tibi vita, cibus, vestis, domus, honor, divitiæ, delectatio et omnia. Adde quod Deus tuus suavis et mitis non iubet, ut dum in terris peregrinaris, solatio creaturarum penitus careas; imo, ut tibi serviant, omnia condidit. Sed hoc iubet, ut illis utaris moderate, sobrie, temperanter, et cum egentibus hilariter communices; ut non tibi dominentur, sed tu eis domineris illisque utaris ad promerendum Deum. Ergo ardentissime cogita, annon sit tibi utilius et in hac vita rebus creatis non carere, qua parte necessariæ sunt, et in altera Creatore ipso, in quo, ut sæpe dixi, omnia sunt, in sempiternum frui; an vero in hac vita in acquisitione temporalium rerum vehementissime laborare et nunquam earum copia satiari, et in altera temporalibus omnibus bonis repente destitui et ad æterna bona numquam pervenire. Adde denique, Deum non ita longe abesse a dilectoribus suis, ut non etiam in hac vita delectationes magnas illis tribuat, et maiores, quam dilectores mundi in rebus creatis inve-

[8] 2 Cor. 7, 4

[1] 1 Cor. 15, 41

[2] Thom. Aq. I. c. art. 4

[3] Bellarminus cum doceat, Deum liberrima voluntate mundum ex nihilo creasse, hoc aliisque locis nequaquam consubstantialitatem, sed similitudinem mundi cum Deo indicare voluit. E.

[4] Rom. 11, 33

[5] Mt. 5, 8

[6] 1 Cor. 13, 12

[7] 1 Jn. 3, 2

[8] 1 Cor. 15, 28

niant. Non enim falso scriptum est: *Memor fui Dei, et delectatus sum*[9], et: *Delectare in Domino, et dabit tibi petitiones cordis tui*[10], et: *Ego delectabor in Domino*[11], et: *Lætifica animam servi tui, quoniam ad te Domine animam meam levavi*[12]. Ac ut omittam cætera, cum Apostolum ait: *Repletus sum consolatione, superabundo gaudio in omni tribulatione nostra*[13], certe non significat, ex tribulatione nasci consolationem et ex dolore gaudium, non enim producunt spinæ uvas, aut tribuli ficus[14]; sed significat, ad leniendas tribulationes a Deo superinfundi amicis suis tam puras et liquidas et solidas consolationes, ut cum eis temporalia gaudia comparari nullo modo possint. Illa igitur, anima, sit apud te firma conclusio: qui invenit Deum, invenit omnia; qui perdit Deum, perdit omnia.

Capitulum IV

Virtus rebus creatis insita et omnipotentia Dei

Sequitur nunc, ut ex virtute, quam Deus rebus creatis attribuit, ad infinitam creatoris virtutem intelligendam ascendamus. Nulla omnino res est, quæ admirabilem virtutem, sive potentiam, sive efficacitatem non habeat. Terra, sive lapis terreus, si ab alto descendat, quo impetu ruit, quid non frangit, quid ei resistit! Cum vellet Spiritus Sanctus in Apocalypsi describere impetum maximum, quo Babylon magna, id est, universitas impiorum, in die iudicii in profundum abyssi præcipitabitur, sic ait: *Et sustulit unus angelus fortis lapidem quasi molarem magnum, et misit in mare, dicens: Hoc impetu mittetur Babylon civitas illa magna, et ultra iam non invenietur*[1]. Aqua vero, quæ mollis et blanda leniter fluit super faciem terræ, quando irascitur et intumescit in fluminibus vel torrentibus, obvia quæque prosternit et destruit, nec solum casas rusticorum, sed etiam portas el mœnia civitatum et pontes marmoreos diruisse vidimus. Porro venti, qui aliquando suavissime spirant, naves maximas ad scopulos allidunt, et annosas quærcus eradicant et evertunt. Vidi ego, quod nisi vidissem non crederem, a vehementissimo vento effosam ingentem terræ molem eamque delatam super pagum quendam, ut fovea altissima conspiceretur, unde terra eruta fuerat, et pagus totus coopertus et quasi sepultus manserit, ad quem terra illa devenerat. Quid de igne dicemus? Qua velocitate modicus ignis crescit in flammam tantam, ut domos el silvas quasi momento temporis devoret et consumat! *Ecce*, inquit S. Iacobus, *quantus ignis, quam magnam silvam incendit!*[2] In herbis quam multiplices latent virtutes! In lapidibus, ac præsertim magnete et succino, quam admirabilis virtus cernitur! Porro in animalibus alia robustissima esse videmus, ut leones, ursos, tauros, elephantes; alia ingeniosissima, quamvis minutissima, ut formicas, araneas, apes, mirmicoleonem. Omitto potentiam angelorum, virtutem solis et stellarum, quæ procul a nobis absunt. Quale tandem est ingenium hominum, quo tot artes inventæ sunt, ut sæpe dubitemus, utrum arti natura, an potius ars naturæ palmam concedat!

Attolle nunc, anima, oculos mentis ad Deum et cogita, quanta virtus, quanta efficacitas, quanta potentia in Domino Deo tuo sit, cui a veracissima Scriptura dicitur: *Quis similis tui in fortibus, Domine?*[3], et: *Qui facit mirabilia magna solus*[4], et *Beatus, et solus potens, Rex regum, et Dominus dominantium*[5]. Quicquid enim virium res creatæ habent, a Deo habent, et tamdiu habent, quamdiu placet Deo, ut habeant. Quis enim fecit, ut Ionæ in ventre ceti concluso neque maris aquæ, neque dentes ceti nocerent, nisi Deus?[6] Quis conclusit ora leonum famelicorum, ut Danielem non attingerent, nisi Deus?[7] Quis tres pueros in camino ignis ardentis illæsos servavit, nisi Deus? Quis dixit vento furenti et mari insanienti: *Tace, obmutesce: et subito facta est tranquilitas magna*[8], nisi Christus verus Deus? Ipse autem Deus non habet ab alio virtutem et potentiam, sed eius voluntas potentia est, et potentia, cui nihil resistere potest; ipse infinitam potentiam habet, et semper habet, et ubique habet. Et omnis hominum potestas, cum Dei potestate comparata, non parva et exigua, sed nulla omnino est; sic enim loquitur Isaias: *Omnes gentes quasi non sint, sic sunt coram eo, et quasi nihilum et inane reputatæ sunt ei*[9]. Nonne igitur stulti sunt, qui timent res creatas et Deum omnipotentem non timent? Et qui confidunt in virtute sua, aut amicorum suorum, et in Deo omnipotente non fidunt? *Si Deus pro nobis, quis contra nos?*[10] Et si Deus contra nos, quis erit pro nobis?

Ergo, anima mea, si sapis, *humiliare sub potenti manu Dei*[11], inhærere illi per veram pietatem, et non timebis quid faciat tibi homo, vel dæmon, vel creatura alia. Sed si forte a pietate excidisti, et Deum tuum

[9] Psalm. 76, 4
[10] Psalm. 36, 4
[11] Psalm. 103, 34
[12] Psalm. 85, 4
[13] 2 Cor. 7, 4
[14] Mt. 7, 16
[1] Apoc. 18, 21

[2] Iac. 3, 5
[3] Exod. 15, 11
[4] Psalm. 135, 4
[5] 1 Tim. 6, 15
[6] Ion. 2, 1 sqq
[7] Dan. 3, 33 sqq.
[8] Marc. 4, 39
[9] Isa. 40, 17
[10] Rom. 8, 31
[11] 1 Petr. 5, 6

ad iracundiam provocasti, non des requiem temporibus tuis, donec invenias pacem ad Dominum tuum; nimis enim *horrendus est incidere in manus Dei viventis*[12].

Capitulum V

Pulchritudo creata rerum et increata Dei

Restat ut pulchritudinem rerum creatarum inspiciamus, de qua dixit Propheta: *Delectasti me Domine in factura tua*[1]. Et certe, quæ fecit Deus, ut bona sunt omnia, sic etiam pulchra sunt omnia, si recte considerentur. Sed omissis aliis, consideremus ea, quæ omnium iudicio et approbatione sunt pulchra. Certe magna est pulchritudo virentis prati, horti bene culti, amœnissimæ silvæ, maris tranquilli, sereni aeris, fontium, fluviorum, urbium, cœli micantis atque innumerabilibus stellis quasi gemmis distincti. Deinde quam delectat pulchritudo arboris floribus vestitæ vel pomis onustæ, quadrupedum variorum formæ, avium volatus, piscium lusus! Quid dicam de pulchritudine stellarum et lunæ, ac potissimum de iubare illo solis maximo et clarissimo, quod exortu suo mundum exhilarat universum? Sed homines, ad quos potissimum loquimur, nihil magis quam sua ipsorum venustas speciesque delectat: *Propter speciem mulierum multi perierunt*[2], inquit Ecclesiasticus. Vidimus sæpe et doluimus, viros alioqui sapientissimos feminarum venustate tanto amore captos, et contra etiam feminas graves et honoratas ad eam insaniam redactas ob virorum pulchritudinem, ut rem familiarem et dignitatem et filios ac parentes, et etiam vitam ipsam, addo etiam æternam salutem amori hominum formosorum posthabuerint. Nota sunt quæ de Davide, Salomone, Samsone in Scripturis Sanctis leguntur; plenæ sunt historiæ similium exemplorum.

Ergo, anima mea, si tanta est pulchritudo in res creatas a conditore Deo effusa: quanta putas, et quam admirabilis est pulchritudo pulcherrimi conditoris? Nemo enim dare potest, quod non habet; et si solis ac stellarum specie delectati homines luminosa illa corpora *deos putaverunt*, inquit Sapiens, *sciant quanto dominator eorum speciosior est; speciei enim generator hæc omnia constituit*[3]. Quanta autem sit pulchritudo Dei, non solum certo cognoscitur ex eo, quod omnium creaturarum pulchritudo eminentiore modo in ipso collecta reperitur: sed etiam ex eo, quod cum invisibilis sit nobis, dum ab ipso peregrinamur, et solum per fidem Scripturarum et in speculo creaturarum utcumque cognoscatur, multi tamen Sanctorum ita exarserunt in amorem eius, ut alii in deserta loca se abdiderint et soli contemplationi ipsius vacare voluerint, ut S. Maria Magdalena, Paulus primus eremita, magnus Antonius, et alii sine numero, de quibus Theodoretus in historia religiosa consuli potest; alii coniuges et liberos, et quicquid in terris possidebant deserentes, in monasteriis ad aliorum nutum vivere voluerunt, ut Dei amicitia fruerentur; alii vitam ipsam cum acerbissimo dolore libenter exponere desideraverunt, ut ad visionem infinitæ illius pulchritudinis pertingere mererentur. Audi unum ex illis, sanctum videlicet Ignatium martyrem in epistola ad Romanos: *Ignis, crux, bestiæ, confractio ossium, membrorum divisio, et totius corporis contritio, et tota tormenta diaboli in me veniant, tantum Christo fruar!*[4] Si ergo pulchritudo divina, nondum visa, sed solum credita et sperata, tantum ignem desiderii excitat: quid faciet, cum remoto velo, ut est in se, conspicietur? Omnino id faciet, ut *torrente voluptatis illius inebriati*[5], neque velimus, neque possimus vel ad punctum temporis oculos ab ea divertere. Et quid mirum si angeli et animæ beatæ semper videant faciem Patris, qui est in cœlo, nec visio illa tædium vel satietatem ullam pariat, cum ipse Deus ab æternitate pulchritudinem suam semper aspiciens in ea penitus acquiescat, et ex ea visione beatus nihil velit, et quasi in cellam vinariam et in hortum omnium deliciarum ingressus, nunquam inde exierit, neque in æternum sit exiturus?

Hanc pulchritudinem quære, anima mea, ad eam suspira die ac nocte: dicas cum Propheta: *Sitivit anima mea ad Deum fortem vivum, quando veniam et apparebo ante faciem Dei?*[6] Dicas cum Apostolo: *Audemus et bonam voluntatem habemus magis peregrinari a corpore, et præsentes esse ad Dominum*[7]. Neque timeas ex vehementi amore pulchritudinis illius inquinari; amor enim divinæ pulchritudinis perficit corda, non inficit, sanctificat, non inquinat. Vere dicebat sanctissima virgo martyr Agnes: *Amo Christum, cuius mater virgo est, cuius pater feminam nescit; quem cum amavero, casta sum, cum tetigero, munda sum, cum accepero, virgo sum*[8]. Sed si vere Domini tui increatam speciem concupiscis, oportet te implere, quod Apostolus eo loco subiungit: *Ideo*, inquit, *contendimus sive absentes sive præsentes placere illi*[9]. Si placet tibi Deus, debes et tu placere Deo. Et quidem in regione vivorum, cum præsentes erimus, illuminati fulgore eius, sine dubitatione Deo placebimus, sicut Propheta canit: *Placebo Domino in regione vivorum*[10]; sed in hac peregrinatio-

[12] Heb. 10, 31
[1] Psalm. 91, 5
[2] Eccli. 9, 9
[3] Sap. 13, 3
[4] Ignat. ep. ad Rom. No. 5
[5] Psalm. 35, 9
[6] Psalm. 41, 3
[7] 2 Cor. 5, 8
[8] Prud. de coron. hymn. 14. Ambros. de virgin. I c. 2
[9] 2 Cor. 5, 9
[10] Psalm. 114, 9

ne tam facile sordescimus et inquinamur luto peccati, ut apostolus Iacobus dixerit: *In multis offendimus omnes*[11], et propheta David, ut ostenderet, quam rari sint immaculati in via, ad beatitudinem hoc pertinere pronuntiaverit, dicens: *Beati immaculati in via*[12]. Ergo si cupis, anima, etiam in absentia et peregrinatione placere dilecto, non satis est velle placere, sed oportet, ut Apostolus loquitur, contendere placere, id est, assiduo magnoque labore cavere maculas, quæ fœdam reddunt faciem animæ, et si quæ inhæserint, non minori studio et labore contendere illas abstergere. Nonne vides mulierculas, quæ cupiunt placere viris suis, quot horas consumunt in componendis capillis et poliendo vultu et maculis vestium abstergendis; ut placeant oculis viri mortalis, qui paulo post in lutum et cineres converti debet. Quid igitur te facere oportet, ut placeas oculis sponsi immortalis, et qui semper te videt, qui sine macula et ruga te inveniere desiderat? Certe totis viribus contendere te necesse est, *ut in sanctitate et iustitia coram ipso ambules*[13]; et omnia, quæ veram sanctitatem veramque iustitiam impediunt, strenue removeas, vel amputes; neque respicias carnem et sanguinem, neque attendas ad sermones et iudicia hominum; non enim simul placere potes Deo et mundo, dicente Apostolo: *Si hominibus placerem, Christi servus non essem*[14].

GRADUS TERTIUS

Ex consideratione orbis terræ

Capitulum I

Ut in terra corpus nostrum ita solo Deo mens nostra quiescere potest

Consideravimus mundum corporalem in universum: nunc partes eius principales considerare aggredimur, ut ex iis scalam nobis ad contemplandum opificem, qualem possumus, erigamus.

Prima se offert terra, quæ quamvis infimum locum teneat, et minor cæteris elementis esse videatur, tamen revera non est minor quam aqua, et dignitate ac pretio superat elementa omnia. Hinc enim in Scripturis Sanctis passim legimus, Deum fecisse cœlum et terram, quasi partes mundi præcipuas, quibus cæteræ serviant[1]; cœlum enim fecit, quasi palatium Dei et angelorum, terram, quasi palatium hominum: *Cœlum cœli Domino*, inquit Propheta, *terram autem dedit filiis hominum*[2]. Atque ea causa est, cur cœlum plenum sit stellis fulgentibus, et terra abundet immensis divitiis metallorum, lapidum pretiosorum, herbarum, arborum, animalium multorum generum; cum aqua solis piscibus abundet, aer et ignis egena ac pæne vacua sint elementa. Sed his omissis, orbis terræ tria quædam habet consideratione dignissima, per quæ ad Deum, si mens vigilet, non difficulter ascendere possumus.

Primum terra fundamentum est firmissimum mundi totius, quod nisi haberemus, non posset homo neque ambulare, neque quiescere, neque operari, nec vitam ullo modo ducere: *Firmavit*, inquit David, *orbem terræ, qui non commovebitur*[3]; et: *Fundasti terram super stabilitatem suam, non inclinabitur in sæculum sæculi*[4]. Deinde terra, quasi bona nutrix hominum et animantium cæterorum, assidue producit herbas, fruges, fructus, gramina, poma, et alia id genus innumerabilia. Sic enim Deus loquitur: *Ecce dedi vobis omnem herbam afferentem semen super terram, et universa ligna, quæ habent in semetipsis sementem generis sui, ut sint vobis in escam et cunctis animantibus terræ*[5]. Tertio producit terra lapides et ligna ad ædificandas domos, et metalla æris et ferri in varios usus, et aurum atque argentum, quibus cuduntur pecuniæ, instrumenta videlicet ad vitæ humanæ omnia necessaria facillime comparanda.

Ac prima quidem illa terræ proprietas, quod videlicet sit locus, in quo corpora nostra quiescant, cum in aquæ vel aere vel igne quiescere nequeant, symbolum conditoris est, in quo solo anima humana locum quietis invenire potest: *Fecisti*, inquit S. Augustinus, *nos Domine ad te, et inquietum est cor nostrum donec requiescat in te*[6]. Salomon rex, si quis alius quæsivit requiem in imperio, in divitiis, in voluptatibus, obtinuit regnum amplissimum et paccatissimum ita ut, Scriptura teste, *haberet in ditione sua omnia regna a flumine terræ Philisthiim usque ad terminos Ægypti, offerentium sibi munera et servientium ei omnibus diebus vitæ eius*[7]. Habuit præterea divitias incomparabiles, ita ut aleret quadraginta millia præsepia equorum currilium et duodecim millia equestrium; et, ut legimus

[11] Iac. 3, 2
[12] Psalm. 118, 1
[13] Luc. 1, 75
[14] Gal. 1, 10

[1] Gen. 1, 1; Esdr. 9, 6; Iudith 13, 24
[2] Psalm. 113, 24
[3] Psalm. 92, 1
[4] Psalm. 103, 5
[5] Gen. 1, 29-30
[6] Aug. confess. I, c. 1 No. 1
[7] 3 Reg. 4, 21

eodem libro, classis Salomonis ex Ophir adferebat aurum et gemmas pretiosas in tanta copia, ut argentum nihili fieret, et tanta esset argenti copia in Hierusalem, quanta lapidum platearum[8]. Voluptates autem tantas ipse sibi paravit, ut incredibile videatur; nam cum mulieres deperiret, accepit sibi uxores quasi reginas septingentas et concubinas trecentas, ut legimus in eodem libro[9]. Sed ipsum de se loquentem audiamus: *Magnificavi*, inquit, *opera mea, ædificavi mihi domos et plantavi vineas, feci hortos et pomaria et consevi ea cuncti generis arboribus, et extruxi mihi piscinas aquarum, ut irrigantem silvam lignorum germinantium; possedi servos et ancillas multamque familiam habui; armenta quoque et magnos ovium greges ultra omnes, qui fuerunt ante me in Hierusalem; coacervavi mihi argentum et aurum, et substantias regum ac provinciarum; feci mihi cantores et cantatrices, et delicias filiorum hominum scyphos et urceos in ministerio ad vina fundenda; et supergressus sum opibus omnes, qui ante me fuerunt in Hierusalem. Et sapientia quoque perseveravit mecum, et omnia quæ desideraverunt oculi mei non negavi eis nec prohibui cor meum, quin omni voluptate frueretur et oblectaret se in his, quæ præparaveram; et hanc ratus sum partem meam, si uterer labore meo*[10]. Hæc ille, qui certe quietem maximam habuit, si ulla in rebus creatis haberi potest. Nihil enim illi defuit, non regnum, non divitiæ, non deliciæ, non ipsa quæ maximi fieri videtur humana sapientia, non denique pax et tranquillitas in tantis bonis longo tempore possidendis et retinendis.

Interrogemus nunc, an in tantis rebus quietem invenerit, et an ista capacitatem animæ implere potuerint: *Cum*, inquit, *me convertissem ad universa opera quæ fecerant manus meæ, et ad labores, quibus frustra sudaveram, vidi in omnibus vanitatem et afflictionem animi, et nihil permanere sub sole*[11]. Non ergo quietem invenit Salomon in tantis divitiis et deliciis et sapientia et honoribus, nec invenire potuisset, etiamsi multo plura et maiora fuissent; quoniam animus humanus immortalis est, ista vero mortalia sunt nec possunt diu permanere sub sole, nec fieri potest, ut animus, capax infiniti boni, satietur bonis finitis. Quemadmodum igitur non potest corpus humanus in aere, quantumvis latissimo, nec in aquis, quamvis profundissimis requiesquere, quia centrum eius terra est, non aer, vel aqua: sic animus humanus nunquam requiescet in aereis dignitatibus, vel luteis divitiis, vel aqueis, id est, mollibus et sordidis voluptatibus, nec in humanæ scientiæ falso splendore, sed in solo Deo, qui centrum animorum, et verus ac solus locus requietis eorum est. O quam vere et quam sapienter exclamavit pater Salomonis, cum ait: *Quid est mihi in cœlo, et a te quid volui super terram? Deus cordis mei, et pars mea Deus in æternum*[12]; ac si dicere voluisset: nihil invenio nec in cœlo, nec in terra, nec in alia re creata ulla, quæ sub cœlo aut super terram sit, quod mihi veram quietem possit adferre; tu solus Deus cordis mei, id est, tu solus petra solida es cordi meo -vox enim, Deus, in hebraico textu petram significat hoc loco- tu ergo solus petra firmissima es cordi meo, in te uno quiescam, tu solus pars mea, hæreditas mea, omne bonum meum, cætera nihil sunt et nihil ad me replendum et satiandum valent atque hoc non per unum vel alterum diem vel annum, sed in æternum; tu unus mihi sufficis in æternum, cætera nec ad unum diem sufficerent universa.

Agnoscisne adhuc, anima mea, solum Deum esse petram tuam, in qua requiescas, cætera vanitatem et afflictionem spiritus, quæ non existentia, sed apparentia sint, et non solentur, sed affligant, quoniam acquiruntur cum labore, possidentur cum dolore? Despice ergo, si sapis, omnia quæ transeunt, ne te secum abripiant, et in uno permane illique inhære vinculo charitatis, qui manet in æternum; leva cor tuum ad Deum in cœlum ne putrescat in terra; disce veram sapientiam a multorum stultitia, quorum nomine loquitur Sapiens et dicit: *Ergo erravimus a via veritatis, et iustitiæ lumen non luxit nobis; ambulavimus vias difficiles, viam autem Domini ignoravimus; lassati sumus in via inæquitatis et perditionis: quid nobis profuit superbia, aut divitiarum iactantia quid contulit nobis? transierunt illa omnia tanquam umbra, et nos in malignitate nostra consumpti sumus*[13].

Capitulum II

In Deo fundati securi sumus

Sed est etiam alia ratione petra firmissima symbolum Domini Dei nostri, quod symbolum explicavit nobis Sapientia Dei in Evangelio suo, ubi dixit, domum ædificatam super firmam petram immobilem permanere, si desuper descendant pluviæ et a latere irruant venti et a parte inferiori percutiant flumina; domum vero ædificatam super arenam nihil horum sustinere posse, sed a primum impetum pluviæ aut venti aut fluminis prosterni, et fieri ruinam domus illius magnam[1].

Domicilium tuum, o anima, quod ex variis potentiis et virtutibus quasi cubiculis et aulis constat, si in Deo

[8] 3 Reg. 4, 26; 9, 28; 10, 27
[9] 3 Reg. 11, 3
[10] Eccle. 2, 4-10
[11] Eccle. 2, 11
[12] Psalm. 72, 25-26
[13] Sap. 5, 6-9
[1] Mt. 7, 24-27

tanquam in petra fundetur, id est, si firmissime credas Deo, si tota fiducia tua sit in Deo, si sis in charitate Dei radicata et fundata, ut cum Apostolo dicere posis: *Quis nos separabit a charitate Christi?*[2] secura esto, quia neque spirituales nequitiæ, quæ supra nos sunt, neque carnales concupiscentiæ, quæ sunt infra nos, neque domestici hostes nostri, qui a latere nos oppugnant, cognati videlicit et amici, contra te unquam suis machinis prævalebunt. Magnæ quidem sunt vires et magna calliditas spiritualium potestatum; sed maior est potestas et maior sapientia Spiritus Sancti, qui præsidet illi domui, quæ in Deo fundata est. Vehementer omnino contra spiritum pugnat caro, et carnales concupiscentiæ fortissimos quosque debellare solent; sed amor Dei amorem carnis facile superat, et timor Dei timorem mundi facile prosternit. Denique *inimici hominis domestici eius*[3], et ipsi quoque perversis consiliis ad consortium peccatorum animas trahunt; sed anima, quæ Dominum et patrem et fratrem et sponsum in cœlo se habere confidit, non magno labore carnales amicos et consanguineos non solum contemnere, sed etiam odisse novit, et potest dicere cum Apostolo: *Certus sum, quod neque mors, neque vita, neque creatura alia poterit me separare a charitate Dei, quæ est in Christo Iesu Domino nostro*[4]. Sed illa vere misera anima est, cuius domus in arena fundata non potest diu subsistere, et fiet brevi ruina illius magna: quippe cum credat mendacio, et confidat in baculo arundineo, et eius Deus aut venter aut pecunia aut fumus honoris sit, quæ omnia velocissime transeunt et pereunt, et animam illis inhærentem in exitium sempiternum trahunt.

Capitulum III

Nutrit terra corpus virtute Dei, qui solus est nutritor totius hominis

Iam vero altera terræ proprietas in eo posita est, quod terra tanquam bona nutrix herbas et fructus cæteros large profundat in escam hominum et animantium cæterorum. Atqui hæc ipsa proprietas ad conditorem, ut verum nutritium, nos deducit; non enim terra, sed Deus in terra omnia bona producit. Sic enim loquitur Spiritus Sanctus per os David: *Qui producit in montibus fœnum, et herbam servituti hominum*[1], et rursus: *Omnia a te expectant ut des illis escam in tempore: dante te illis colligent, aperiente te manum tuam, omnia implebuntur bonitate*[2]; et Dominus in Evangelio: *Respicite volatilia cœli, quoniam non serunt, neque metunt, neque congregant in horrea, et Pater vester cœlestis pascit illa*[3]; et Apostolus: *Et quidem non sine testimonio semetipsum Deus reliquit benefaciens de cœlo, dans pluvias et tempora fructifera, implens cibo et lætitia corda nostra*[4]. Nec tamen falsum est, quod initio libri Genesis dicitur: *Germinet terra herbam virentem et facientem semen, et lignum pomiferum faciens fructum iuxta genus suum*[5]. Vere enim terra germinat herbas et ligna pomifera; sed ex virtute, quam ei Deus attribuit et ipso Deo per ipsam producente et conservante et incrementum dante. Itaque David ubi res omnes creatas invitat ad laudem Conditoris, addit cum cæteris *ligna fructifera et omnes cedros*[6]; et tres pueri apud Danielem exhortantur cum cæteris creaturis *omnia germinantia in terra*, ut *benedicant Dominum et laudent et superexaltent eum in sæcula*[7].

Et cum omnia suo modo Deum laudent, quanto affectu deberes tu, anima, Deum pro his omnibus beneficiis, quibus assidue frueris, benedicere et laudare, agnoscens in eis occultam Dei manum omnia largientem, et non occultum, sed clarissime patentem et sese ostendentem paternum et purissimum Dei tui amorem, qui numquam cessat tibi de cœlo benefacere et in rebus omnibus providere! Sed parum est hoc in oculis Domini Dei tui; ipse est enim, qui in te ut in spirituali agro suo producit germen nobilissimum charitatis. Charitas enim non ex mundo, sed ex Deo est[8], ut dilectissimus discipulus loquitur in epistola sua. Ex charitate autem, ut ex arbore divina atque cœlesti, prodeunt flores candidissimi et odorati cogitationum sanctarum, folia virentia verborum utilium ad salutem gentium, et fructus operum bonorum, quibus Deus glorificatur et proximi adiuvatur, et merita colliguntur et servantur in vitam æternam.

Vae autem illis, qui more iumentorum insipientium fructibus terræ satiare desiderant eosque avidissime colligunt et recondunt, et de auctore non cogitant, neque illi gratias agunt, et quorum animæ similes sunt terræ, cui maledixit Deus, quæ spinas et tribulos germinat! Quid enim cogitant illi, in quibus Deus non seminat casta consilia, nisi fornicationes, adulteria, homicidia, sacrilegia, furta, proditiones et alia id genus? Et quid isti loquuntur nisi blasphemias, periuria, maledicta, hæreses, convitia, contumelias, falsa testimonia, mendacia et alia id genus, quæ a patre suo diabolo didicerunt? Et quos postremo fructus producunt, nisi venenatos illos fructus, quos ab ipsis cogitari assidue

[2] Ephes. 3, 19
[3] Rom. 8, 35
[4] Rom. 8, 38-39
[1] Psalm. 146, 8
[2] Psalm. 103, 27-28
[3] Mt. 6, 26
[4] Act. 14, 16
[5] Gen. 1, 11
[6] Psalm. 148, 9
[7] Dan. 3, 76
[8] 1 Jn. 4, 7

diximus, et qui ab Apostolo *opera carnis*[9] nominantur? Istæ nimirum spinæ sunt, quæ primo pungunt animos germinantium eas punctionibus amarissimis timorum et sollicitudinum, deinde pungunt famam et corpora et animos proximorum læsione gravissima et sæpe irreparabili, ex qua postea plurima et gravissima ad alios detrimenta perveniunt.

Sed his omissis, tu anima mea, si hortulus es cœlestis agricolæ, cave ne spinæ, vel tribuli unquam inveniantur in te, sed omni sollicitudine fove arborem charitatis et lilia castitatis et nardum humilitatis; cave ne unquam tibi subrepat, ut a te esse existimes cœlestia ista germina virtutum, et non a Domino Deo tuo, qui est Dominus virtutum, seminator casti consilii; sed et conservationem et incrementum et maturitatem fructuum bonorum operum non tibi attribuas, sed illi commenda, et ad illum sit semper fortitudo tua.

Capitulum IV

Thesauri terræ velut umbra æternorum bonorum Dei

Restat ultima terræ laus, quod videlicet aurum et argentum et lapides pretiosos intra sinum suum contineat. Sed certe non virtute sua producit terra tam pretiosas rerum species, sed ille, qui per Aggæum dicit: *Meum est aurum, et meum est argentum*[1]. O amator hominum, itane hoc etiam placuit dulcedini tuæ, ut non solum produceres humano generi lapides et ligna et ferrum et æs et plumbum, et alia id genus necessaria ad domos et naves ædificandas et instrumenta varia construenda; sed etiam aurum et argentum et lapides pretiosos ad ornatum et decorem? Et si hæc tribuis peregrinantibus in terra, et sæpe etiam inicimis tuis blasphemantibus nomen tuum: quid dabis dilectis tuis, te benedicentibus et tecum regnantibus in cœlo? Dabis utique non frustula auri vel argenti, nec pauculas gemmas pretiosas, sed civitatem illam de qua loquitur Ioannes apostolus in Apocalypsi, cum ait: *Et erat structura muri eius ex lapide iaspide, ipsa vero civitas aurum mundum, et fundamenta muri civitatis omni lapide pretioso ornata, et duodecim portæ duodecim margaritæ sunt*[2]. Nec vero existimamus, civitatem illam supremam Ierusalem cœlestem ex auro et gemmis et margaritis, quales hic sunt, constructam esse vel ornatam; scimus enim Spiritum Sanctum his vocibus uti, quoniam ad nos loquitur, qui meliora vel maiora non vidimus. Sed sine dubitatione ulla multo excellentior erit vita illa, quæ est patria electorum Dei, omnibus civitatibus peregrinationis huius, quanto civitas aurea et gemmata præstaret omnibus rusticorum pagis, qui ex luto et paleis constant.

Erige ergo, anima mea, oculos mentis ad cœlum, et cogita quanti sint facienda bona, quæ illic sunt, cum species auri et argenti et lapidum pretiosorum, quæ hic tanti fiunt, illis bonis comparatæ vix luti et palearum nomine censeantur! Adde, quod aurum et argentum et margaritæ, quæ hic habentur in pretio, corruptibilia sunt, quæ autem in cœlesti illa civitate micant, incorruptibilia et sempiterna sunt. Sed si per manus pauperum hoc ipsum corruptibile aurum et argentum, quod hic habes, ad cœlestem civitatem transferre volueris, quod utique si sapis omnino facies, et ipsum incorruptibile fiet et tibi manebit in æternum. Non enim mentiri potest Veritas, quæ dicit: *Vende quæ habes, et da pauperibus, et habebis thesaurum in cœlo*[3]; et alio loco: *Vendite quæ possidetis et date eleemosynam; facite vobis sacculos, qui non veterascunt, thesaurum non deficientem in cœlo, quo fur non appropiat, neque tinea corrumpit*[4]. O incredulitas filiorum hominum! Promittit homo mendax decem pro centum et sortem integram mutuanti se repræsentaturum, et creditur ei; promittit, qui mentiri non potest Deus, danti eleemosynam thesaurum in cœlo, imo etiam centum pro uno et vitam æternam se redditurum: et trepidat avarus homo, nec facile adduci potest, ut credat, et mavult thesaurum suum abscondere, ubi ærugo consumit et fures effodiunt et furantur, quam in cœlo reponere, *quo fur non appropiat, neque ærugo consumit*[5].

Sed etiam si aliquando neque fures auferant, neque tinea vel ærugo corrumpat: quæ tanto labore parasti et conservasti, o homo infelix, cuius erunt? Tua certe non erunt, cuius tamen esse poterant, si per manus pauperum in cœlestes thesauros transtulisses. Usus quidem docet, ea quæ avari divites collegerunt, ad hæredes prodigos pervenire, qui multo breviore tempore profundunt, quam avari parentes collegerant; atque interim peccatum avaritiæ manet æternumque manebit, et vermis conscientiæ non morietur, et ignis inferni non extinguetur[6].

Ergo, anima mea, aliorum insipientia te erudiat et audi Dominum et magistrum tuum concionantem: *Videte, et cavete ab omni avaritia, quia non in abundantia cuiusquam vita eius est ex his, quæ possidet*[7]. Avarus congregat et conservat, ut habeat, unde diu vivat, sed contra accidit; nam quando minus cogitat, moritur et substantia, avare congregata et conservata, generat vermem, qui non morietur, et excitat ignem qui non extinguetur. O avare infelix, ergone tam sollicite aggre-

[9] Gal. 5, 19
[1] Agg. 2, 9
[2] Apoc. 21, 18, 19, 21
[3] Mt. 19, 21
[4] Lc. 12, 33
[5] Mt. 19, 21
[6] Mc. 9, 47; Isa. 66, 24
[7] Lc. 12, 15

gasti pecunias, ut fomentum parares igni gehennæ, quo numquam extinguatur? Audi B. Iacobum in extrema epistola sua: *Agite*, inquit, *nunc divites, plorate, ululantes in miseriis vestris, quæ advenient vobis: divitiæ vestræ putrefactæ sunt; et vestimenta vestra a tineis comesta sunt; aurum et argentum vestrum æruginavit, et ærugo eorum in testimonium vobis erit et manducabit carnes vestra sicut ignis*[8]. Vos quidem, inquit B. Iacobus, quia divites estis, beati existimamini et dicimini; sed re vera miseri estis et egenis omnibus miseriores, et materiam magnam habetis lugendi et ululandi propter ingentes miserias, quæ certe advenient vobis: divitiæ enim supervacaneæ, quas conservastis et quas putrefieri sivistis, cum eas pauperibus erogare deberetis, et vestimenta vestra quæ superflua possidetis et potius a tineis comedi, quam pauperes inde vestiri patimini, et aurum, et argentum, quod ab ærugine consumi vultis potius, quam illud in cibos pauperum erogetis, hæc, inquam, omnia contra vos in die iudicii testimonium dicent; et tineæ ac ærugo divitiarum vestrarum in ignem urentem convertentur, qui æterno tempore carnes vestras devorabit et nunquam consumet, ut ignis non extinguatur et dolor non finiatur. Ergo cum propheta regio concludamus: *Beatum dixerunt*, stulti, *populum cui hæc sunt*, divitiæ videlicet exuberantes; re autem vera: *Beatus populus, cuius Dominus Deus eius*[9].

GRADUS QUARTUS

Ex consideratione aquarum, et præcipue fontium

Capitulum I

Lavat aqua maculas corporales, lavat Deus maculas spirituales

Secundum locum inter elementa mundi tenet aqua. Ex ea quoque, si recte inspiciatur, gradus ascensionis in Deum construi poterit. Ac primum aquam universe considerabimus, deinde specialem ascensionem in Deum e fontibus hauriemus.

[8] Iac. 5, 1-3
[9] Psalm. 143, 15

Aqua humida est et frigida, ac per hoc quinque veluti proprietates habet: nam lavat et abstergit maculas; extinguit ignem; refrigerat ac temperat ardorem sitis; coniungit res multas ac diversas in unum; denique quam profunde descendit, tam alte ascendit. Hæc omnia manifesta sunt symbola, sive vestigia conditoris rerum omnium Dei.

Lavat aqua maculas corporales; lavat Deus maculas spirituales: *Lavabis me*, inquit David, *et super nivem dealbabor*[1]. Quamvis enim maculas cordis, id est peccata, lavet contritio, lavent sacramenta, lavent sacerdotes, lavent eleemosynæ atque alia opera pietatis: tamen hæc omnia vel instrumenta sunt, vel dispositiones; qui lotionis huius auctor est, solus Deus est: *Ego sum*, inquit Deus per Isaiam, *ego ipse sum, qui deleo iniquitates tuas propter me*[2]. Et ideo Pharisæi, qui murmurantes adversus Christum dicebant: *Quis potest dimittere peccata, nisi solus Deus?*[3] non fallebantur in eo, quod soli Deo tribuebant potestatem supremam dimittendi peccata; sed in eo, quod Christum Deum non esse credebam, proinde simul et blasphemabant et vera dicebant.

Nec solum Deus lavat maculas cordis ad similitudinem aquæ, sed etiam aqua nominari voluit; sic enim scribit S. Ioannes: *Qui credit in me, sicut dicit Scriptura, flumina de ventre eius fluent aquæ vivæ. Hoc autem dixit de Spiritu, quem accepturi erant credentes in eum; nondum erat Spiritus datus, quia Iesus nondum erat glorificatus*[4]. Ergo Spiritus Sanctus, qui utique Deus est, aqua viva est, et de hac aqua dicit Ezechiel: *Effundam super vos aquam mundam, et mundabimini ab omnibus inquinamentis vestris*[5]. Et quoniam aqua ista cœlestis et increata longe superat virtutem aquæ terrestris et creatæ: ideo tres differentias annotare placet inter lotionem aquæ creatæ et increatæ.

Aqua creata lavat maculas corporum, sed non omnes; multas enim lavare nequit, nisi iuvetur sapone vel aliis instrumentis. Aqua increata omnes omnino maculas lavat; sic enim in loco paulo ante notato legimus: *Et mundabimini ab omnibus inquinamentis vestris.*

Aqua creata raro ita maculas omnes tergit, ut vestigium aliquod vel quasi umbra maculæ non relinquatur. Aqua increata sic lavat, ut res lota candidior pulchriorque reddatur, quam esset antequam inquinaretur: *Lavabis me*, inquit David, *et super nivem dealbabor*[6]; et per Isaiam Dominus dicit: *Si fuerint peccata vestra ut coccinum, quasi nix dealbabuntur, et si fuerint rubra*

[1] Psalm. 50, 9
[2] Isa. 43, 25
[3] Lc. 5, 21
[4] Jn. 7, 38-39
[5] Ezech. 36, 25
[6] Psalm. L,9

quasi vermiculus, velut lana alba erunt[7].

Denique aqua creata lavat maculas naturales, quæ non resistunt abstergenti; aqua increata lavat maculas voluntarias, quæ lavari nequeunt, nisi anima ipsa velit et abstergenti sponte consentiat. Sed tanta et tam admirabilis est virtus huius aquæ, ut suavissime etiam in lapidea corda penetret; et ideo a nulla duro corde respuitur, quia ipsa facit, ut non respuatur, ut recte monet S. Augustinus[8]. Quis capiat, Domine, quam admirabili ratione in corda infidelium inspires fidem, et in corda superborum infundas humilitatem, et in corda hostium tuorum insinues charitatem, ut qui paulo ante spirans minarum et cædis te in discipulis tuis persequebatur, repente mutatus pro te et pro Ecclesia tua minas et cædes persequentium libentissime perferat[9]. Multum est a me, ut in hæc secreta tua penetrem, et malo experiri, quam scrutari efficaciam gratiæ tuæ. Et quoniam novi aquam istam tuam esse *pluviam voluntariam, segregatam hæreditati tuæ*[10], ut cecinit propheta tuus: ideo humiliter et suppliciter peto, ut inveniar in hæreditate tua, et placeat gratiæ tuæ in terram cordis mei descendere, ne maneat sicut terra sine aqua tibi, aridum et sterile, quale ex se est, ut ne cogitare quidem boni aliquid ex se sufficiat. Sed pergamus ad reliqua.

Capitulum II

Aqua extinguit ignem, Deus concupiscentiarum ardorem

Aqua extinguit ignem; et aqua illa cœlestis, gratia videlicet Spiritus Sancti, admirabili ratione et modo extinguit ignem carnalium concupiscentiarum.

Multum quidem valent ad hoc incendium restinguendum ieiunia et corporis affectationes, sed si addantur ut instrumenta gratiæ Spiritus Sancti; alioqui per se sola non multum valent. Amor enim princeps est affectionum et perturbationum animi, ille regit omnes, et omnes illi uni obtemperant. Amor cogi non vult, et si ab una parte via illi obstruatur, erumpit ab altera. Amor nihil timet, omnia audet, omnia vincit, nihil sibi difficile aut impossibile arbitratur; denique nulli cedit amor minor nisi amori maiori et valentiori. Sic omnino carnalis amor, sive divitias, sive delicias mundi sequatur, uni cedit amori Dei; cum primum incipit aqua Spiritus Sancti in cor hominis instillari, continuo frigescere incipit amor carnalis. Testis nobis sit B. Augustinus: qui cum assuetus esset indulgere libidini, et impossibili sibi duceret consortio feminæ posse carere, tamen ubi gustare cœpit Spiritus Sancti gratiam, exclamavit in principio libri noni confessionum: *Quam suave mihi subito factum est carere suavitatibus nugarum, et quas amittere metus fuerat, iam dimittere gaudium erat; eiiciebas enim a me vera tu et summa suavitas, eiiciebas et intrabas pro eis omni voluptate dulcior, sed non carni et sanguini, omni luce clarior, sed omni secreto interior, omni honore sublimior, sed non sublimibus in se*[1].

Capitulum III

Aqua sedat sitim, Deus desideriis cordis

Aqua præterea sitim sedat; et aqua illa cœlestis sola potest desideriis cordis humani variis et molestissimis ac prope infinitis finem imponere. Sic Veritas ad Samaritanam loquens manifestissime docuit: *Qui biberit*, inquit, *ex aqua hac, sitiet iterum; qui biberit ex aqua, quam ego dabo ei, non sitiet in æternum*[1]. Omnino sic res se habet: *non satiatur oculus visu, nec auris impletur auditu*[2]; quicquid homini offeratur, non potest eius desiderium satiare, cum ille capax sit infiniti boni, et res omnes creatæ certis terminis circumscribatur. Sed qui bibere incipit aquam cœlestem, in qua sunt omnia, nihil expetit, nihil requirit amplius. Sed de hac re diximus supra, cum de quiete animi in solo Deo, ut in proprio centro, loqueremur.

Capitulum IV

Aqua coniungit res corporales, Deus unionem spirituum efficit

Aqua simul coniungit et in unum redigit, quæ vix uniri posse videbantur; sic multa grana farinæ per aquæ admixtionem unus panis efficiuntur, et ex multis partibus terræ per aquæ adiunctionem lateres fiunt. Sed multo facilius et insolubilius aqua Spiritus Sancti facit, ut multi homines *sint cor unum, et anima una*[1]; id quod in actis apostolorum dicitur de primis christianis, in quos proxime descenderat Spiritus Sanctus. Sed et Dominus hanc unitatem, quam efficit aqua Spiritus Sancti, iturus ad Patrem commendat et prædicit, cum ait: *Non pro eis rogo tantum, sed et pro eis, qui credituri sunt per verbum eorum in me, ut omnes unum sint, sicut tu Pater in me et ego in te, ut et ipsis in*

[7] Isa. I,18
[8] Aug. de pædest. SS. c. 8. No. 13
[9] Act. 9, 1 sqq
[10] Psalm. 67, 10

[1] Aug. confess. 9 c. 1 No. 1
[1] Ioann. IV,13
[2] Eccle. I,8
[1] Act. 4, 32

nobis unum sint; et paulo post: *Ut sint unum, sicut et nos unum sumus, ego in eis, et tu in me, ut sint consummati in unum*[2]. Ad quam unitatem hortatur etiam Apostolus in epistola ad Ephesios: *Solliciti*, inquit, *servare unitatem spiritus in vinculo pacis, unum corpus et unus spiritus, sicut vocati estis in una spe vocationis vestræ*[3].

O felix unio, quæ multos homines facit esse unum Christi corpus, quod ab uno capite regitur, et de uno pane comedit, et de uno calice bibit, et de uno Spiritu vivit, et adhærens Deo unus spiritus fit cum eo[4]. Quid amplius desiderare potest servus, quam ut non solum particeps fiat omnium bonorum Domini sui, sed etiam vinculo amoris indissolubilis unum fiat cum ipso omnipotenti et sapientissimo et pulcherrimo Domino suo? Atqui hoc totum facit Spiritus Sancti gratia, ut aqua vivens et vivificans, quando in corde recipitur devote et tota diligentia ac sollicitudine custoditur.

Capitulum V

Aqua descendens iterum ascendit, fons gratiæ Dei prosilit in vitam æternam

Aqua denique tam alte ascendit, quam ex alto descendit. Et quoniam Spiritus Sanctus de summo cœlo venit in terras, ideo in homine, in cuius corde recipitur, *fit fons aquæ salientis in vitam æternam*[1], ut Dominus ait ad mulierem Samaritanam, id est: homo renatus ex aqua et Spiritu Sancto, et qui eundem inhabitantem Spiritum in corde suo gerit, illuc erigit merita, unde descendit gratia.

Ergo, anima mea, his vocibus Scripturarum edocta et excitata, iterum atque iterum gemitibus inenarrabilibus dicas Patri tuo: Da mihi hanc aquam, quæ maculas omnes detergat, quæ concupiscentiæ calorem extinguat, quæ sitim omnem et omnia desideria sedet, quæ unum spiritum cum Deo tuo te faciat, quæ fiat in te fons aquæ salientis in vitam æternam, ut illuc merita præmittas, ubi te speras sine fine mansuram. Non sine causa Filius Dei dixit: *Si vos, cum sitis mali, nostis bona data dare filiis vestris, quanto magis Pater vester de cœlo dabit Spiritum bonum petentibus se?*[2] Et non dixit, dabit panem, aut vestem, aut sapientiam, aut charitatem, aut regnum cœlorum, aut vitam æternam; sed dixit; *dabit Spiritum bonum*, quia in illo continentur omnia. Tu igitur non cesses quotidie Patrem admonere promissionis Filii sui atque dicere cum ingenti affectu et certa spe obtinendi: Pater sancte, non in iustificationibus meis fundo preces ad te, sed in promissione unigeniti Filii tui. Ille nobis dixit: *Quanto magis Pater vester dabit Spiritum bonum petentibus se*. Certe Filius tuus *veritas est*[3], non nos decipit; ideo adimple promissionem Filii tui, qui te clarificavit super terram[4] tibique obœdiens fuit usque ad mortem, mortem autem crucis[5]; da Spiritum bonum petenti te, da Spiritum timoris et amoris tui, ut servus tuus nihil timeat nisi offendere te, et nihil diligat præter te et proximum suum in te; *cor mundum crea in me Deus, et spiritum rectum innova in visceribus meis; ne proiicias me a facie tua, et Spiritum Sanctum tuum ne auferas a me; redde mihi lætitiam salutaris tui, et Spiritu principali confirma me*[6].

Capitulum VI

Fons aquæ imago Dei ut fontis essendi

Venio nunc ad similitudinem, quam habent fontes aquæ cum Deo: hinc enim erigi potest animum ad contemplanda plane mirabilia de excellentia conditoris. Non enim sine causa in Scripturis Sanctis dicitur Deus *fons vitæ, et fons sapientiæ, et fons aquæ vivæ*[1]. Et quod sit fons essendi colligitur ex verbis ipsius Dei ad Mosen: *Ego sum, qui sum; qui est, misit me ad vos*[2]. Quæ omnia simul comprendisse videtur Apostolus, cum ait: *In ipse vivimus, movemur et sumus*[3]. In ipso enim sumus tanquam in fonte essendi, et in ipso vivimus tanquam in fonte vitæ, et in ipso movemur tanquam in fonte sapientiæ, quia *omnibus mobilibus mobilior est sapientia: attingit autem ubique propter suam munditiam*, ut dicitur in libro Sapientiæ[4].

Fons aquæ hic apud nos id habet proprii, ut ab eo nascantur flumina, et si desinant a fonte fluere, continuo exarescant; fons autem ipse non pendet a fluminibus, quia non accepit ab illis aquas, sed ipse in se habet et cum aliis communicat. Hoc est verum symbolum et vestigium divinitatis; est enim Deus verissimus fons essendi: siquidem ipse a nulla re accipit esse, et omnia ab ipso accipiunt; a nulla re Deus accipit esse, quia de Dei essentia est esse et ipsa essentia est eius existentia, ut nec fieri, nec cogitari possit, Deum non semper extitisse aut non semper existere. Res cæteræ

[2] Jn. 17, 20-23
[3] Ephes. 4, 3
[4] 1 Cor. 10, 16, 17
[1] Jn. 4, 14
[2] Lc. 11, 13
[3] Jn. 14, 6
[4] Jn. 17, 4
[5] Philipp. 2, 8
[6] Psalm. 50, 12-14
[1] Psalm. 35, 10; Eccle. 1, 5; Ier. 2, 13
[2] Exod. 3, 14
[3] Act. 17, 28
[4] Sap. 7, 24

possunt ad tempus esse et ad tempus non esse, quoniam ad eorum essentiam non necessario pertinet esse: ut exempli causa de essentia hominis est, ut sit animal rationale, atque ideo non potest homo esse et non esse animal rationale; et si de essentia hominis esset etiam existere, non posset non semper existere. Sed quia de essentia eius non est existere, ideo potest existere et non existere. Deus ergo est fons essendi, quia in sua essentia includit actu semper existere. Atque hoc significant illa verba: *Ego sum, qui sum*[5]; id est: ego sum ipsum esse, et non aliunde accipio esse, sed in me habeo; mihi soli convenit, ut essentia mihi sit esse; atque hinc etiam propria Deo est æternitas et immortalitas, ut Apostolus dicit: *Regi sæculorum immortali, soli Deo*[6], et: *Qui solus habet immortalitatem*[7]. Ita vero cæteræ res omnes a Deo accipiunt esse, ut nisi semper ab ipso dependeant et eius quodam influxu conserventur, continuo desinant esse; hinc idem Apostolus dicit: *Qui portat omnia Verbo virtutis suæ*[8], quia nisi a Deo sustentarentur res creatæ, utique non subsisterent.

Ergo, anima mea, suspice et mirare bonitatem infinitam conditoris, qui res omnes tam amanter portat et conservat, cum earum opera non indigeat; nec minus admirare et imitare patientiam eiusdem conditoris tui, qui tam *benignus est super ingratos et malos*[9], ut sustentet qui eum blasphemant, et conservet qui ad nihilum redigi digni essent, nec tibi grave videatur, si quando infirmitates fratrum portare et iis, qui te oderunt, benefacere iubearis.

Sed non in hoc solum posita est eminentia fontis essendi, quod a nullo alio fonte accipit esse, et rebus cæteris ipse communicat esse. Nam aquæ fontium et aquæ fluminum apud nos eiusdem generis sunt; et quamvis aquæ fontium non ab aliis fontibus aquas accipiant, habent tamen causam sui esse, vapores videlicet, et illi alias et alias causas, donec ad primam causam, quæ Deus est, perveniatur. Deus autem conditor tuus, o anima, non est eiusdem generis cum rebus creatis, sed infinito intervallo dignitatis et nobilitatis et excellentiæ ab eis distat; ac vere et proprie fons est essendi, quia non solum non accipit esse suum ab alio fonte essendi, sed omnem omnino causam nescit. Fons aquæ creatæ, ut dictum est, non ab alia aqua sed ab alia causa derivatur; fons essendi increatus nihil ante se habet, a nulla re dependent, nulla re indiget, nihil ei nocere potest, sed omnia pendent ab illo et ille potest *res omnes creatas uno nutu delere*[10], ut fortissimus loquitur Machabæus. Hanc eminentiam admirare, anima, hoc principium sine principio, causam sine causa, esse infinitum, illimitatum, immensum, absolute necessarium, cum reliqua omnia huius comparatione contingentia sint. Ac fortasse de hoc Veritas dixit: *Porro unum est necessarium*[11], proinde huic uni adhæreas, illi soli servias, in illius solius amore et desiderio delecteris; cætera omnia illius comparatione despicias, aut certe non nimia sollicitudine turberis circa multa, quando unum est necessarium et solum tibi et omnibus sufficit; sed una tibi sollicitudo sit, et ab illius gratia nunquam excidas, et illi uni semper ubique studeas complacere.

[5] Exod. 3, 14
[6] 1 Tim. 1, 17
[7] 1 Tim. 6, 16
[8] Hebr. 1, 3
[9] Lc. 6, 35
[10] 2 Mach. 8, 18

Capitulum VIII

Deus fons vitæ in seipso vivens

Iam vero Deus fons etiam vitæ rectissime dicitur, quia vivit et *vitam in semetipso habet*[1], imo ipse vita æterna est: *Hic est verus Deus et vita æterna*[2], inquit S. Ioannes, et res omnes quæ vivunt, ab illo fonte accipiunt vitam, et illo cessante vitam subministrare *deficiunt et in pulverem suum revertuntur*, ut canit S. Propheta David[3]. Gignere sibi simile est viventium proprium. Gignit autem Deus Filium sibi simillimum, Deus Deum et Vivens Viventem: *Et sicut Pater habet vitam in semetipso, sic dedit et Filio habens vitam in semetipso*, ut testatur S. Ioannes in Evanglio[4]; habet autem Pater vitam in semetipso, quia est fons vitæ et non aliunde accipit vitam: et dedit Filio habere vitam in semetipso, quia dedit eandem vitam quam ipse habet, ac per hoc etiam Filius est fons vitæ, sicut Deus de Deo, et lumen de lumine. Quis explicet, imo quis capiat, qualis sit vita Dei, et qualis iste fons vitæ, unde guttulas hauriunt omnia, quæ vivunt, sive in terra sive in cœlis? Vita nobis in hoc exilio nota nihil est aliud, nisi principium motus internum: illa enim dicuntur a nobis vivere, quæ aliquo modo se ipsa movent; unde etiam per similitudinem dicuntur vulgo aquæ vivæ, quæ sunt in fluminibus, et mortuæ, quæ sunt in stagnis, quod illæ videantur per se moveri, istæ moveri nequeant, nisi a ventis aut externa vi alia impellantur.

Deus tuus, o anima, verissime vivit, et auctor ac fons est vitæ. Ipse enim in Scripturis Sanctis passim illud inculcat: *Vivo ego, dicit Dominus*[5]; et prophetæ: *Vivit Dominus, vivit Dominus*, sæpe repetunt[6]; et apud Ieremiam conqueritur de populo Deus dicens: *Me de-*

[11] Lc. 10, 42
[1] Jn. 5, 26
[2] Jn. 5, 20
[3] Psalm. 103, 29
[4] Jn. 5, 26
[5] Num. 14, 21-28; Isa. 49, 18; Ezech. 18, 3; 33, 11, 34, 8 etc.
[6] 4 Reg. 3, 14; 5, 16; Psalm. 17, 47; Ier. 4, 2 etc.

reliquerunt fontem aquæ vivæ[7]. Et tamen neque a se, neque ab alio movetur: *Ego Deus*, inquit, *et non mutor*[8], et alibi: *Non est Deus ut filius hominis, ut mutetur*[9]. In hymno quoque Ecclesiastico canimus quotidie: *Rerum Deus tenax vigor,/ Immotus in te permanens,/ Lucis diurnæ tempora/ Successibus determinans*[10].

Et si Deus gignit Filium, sine mutatione gignit; et si videt, audit, loquitur, amat, miseretur, iudicat, sine mutatione hæc omnia facit; et si res creat et conservat, vel contra destruit et dissipat et rursum renovat et mutat, ipse tamen quiescens operatur et immotus mutat. Quomodo ergo vivit, si non se movet; et quomodo non vivit, si fons est et auctor vitæ? Hic nodus facile dissolvitur. Ad vitam enim illud absolute satis est, si res viva ex se agat et non ab alio mota; sed vita ut plurimum in rebus creatis est principium internum motus, quia res creatæ imperfectæ sunt et multis indigent, ut actiones vitæ possint implere: Deus autem infinita perfectio est et nulla re indiget extra se; propterea ex se quidem agit et non motus ab alio, sed motu vel mutatione opus non habet. Indigent res creatæ mutatione, ut generent et generentur; quia generant extra se, et res quæ generatur mutari debet a non esse ad esse: Deus autem intra se gignit Filium, et intra se producit Spiritum Sanctum; neque mutari debet Filius, aut Spiritus Sanctus de non esse ad esse, quia illud esse recipiunt, quod semper fuit, et illud non in tempore, sed in æternitate recipiunt. Indigent res creatæ motu augmentationis, quoniam imperfectæ nascuntur: Deus autem Filius perfectissimus nascitur, et Deus Spiritus perfectissimus spiratur atque producitur. Indigent res creatæ motu alterationis, ut qualitates varias, quibus opus habent, adipiscantur: Deus autem nulla re indiget, cum infinitæ perfectionis essentiam habeat. Indigent res creatæ motu ad locum, quia non sunt ubique: Deus autem ubique totus est. Præterea res creatæ, ut videant, ut audiant, ut loquantur, ut operentur, multis rebus indigent, quia vitam quidem habent, sed imperfectam et egenam: Deus autem nulla re indiget extra se, ut omnia videat, omnia exaudiat, omnibus loquatur, omnia et in omnibus operetur; quia non solum vitam habet, sed vitam opulentissimam et felicissimam habet, et ipse vita est et fons vitæ. Ac ut in actione videndi ponamus exemplum: homo ut videat, eget potentia visiva, quæ distincta est ab anima, quæ proprie vivit; eget obiecto, i. e. corpore colorato extra se posito; eget lumine solis aut alicuius alterius corporis luminosi; eget medio, i. e. corpore perspicuo; eget specie sensibili, quæ ab obiecto ad oculos deferatur; eget organo corporali, i. e. oculo variis humoribus et tunicis carneis instructo; eget spiritibus sensitivis et nervis opticis, per quos spiritus illi transeant; eget distantia proportionata; eget applicatione potentiæ. Ecce quamvis adminiculis indigent homines et animantia cætera, ut actionem unam vitæ possint implere. Deus autem, qui vere vitam totam habet in semetipso, nulla re indiget. Ipsa essentia infinita est illi potentia, obiectum, species, lumen et cætera omnia. Ex se, et per se, et in se Deus videt omnia quæ sunt, quæ fuerunt, quæ erunt; et quæ possent esse, aperte cognoscit; et antequam mundus fieret, videbat Deus res omnes; neque aliquid novi ex rerum creatione scientiæ aut visioni illius accessit. Quid ergo eris, anima, quando illius vitæ particeps eris? Quid magni imperat tibi Deus, cum vitam istam corporalem et animalem, imperfectam utique et egenam, imperat exponi pro fratribus et pro ipso Deo, ut vitæ æternæ ditissimæ et felicissimæ particeps fias? Et si nihil magni iubet, cum vitam iubet contemni; quam leve et modicum videri debet, cum imperat divitias mortuas liberaliter pauperibus erogare, et a carnalibus concupiscentiis abstinere, et diabolo ac pompis eius vere renuntiare, et ad vitam illam, quæ sola vera vita est, toto cordis affectu suspirare!

[7] Ier. 2, 13
[8] Malach. 3, 6
[9] Num. 23, 19
[10] Brev. Rom. hymn. ad Non.

Capitulum VIII

Deus fons sapientiæ

Sed iam tempus est, ut ad fontem sapientiæ, quo modo possumus, ascendamus. *Fons sapientiæ verbum Dei in excelsis*, inquit Ecclesiasticus[1]: et recte dixit, *in excelsis*; quoniam fons sapientiæ in angelos sanctos et animas beatorum, qui in cœlestibus habitant, abundanter et copiose defluit; nobis autem, qui in deserto et peregrinatione versamur, non tam sapientia, quam sapientiæ quidam vapor vel odor contingit.

Quare, anima mea, noli nunc altiora, quam deceat, quærere[2]; *noli scrutari maiestatem, ne opprimaris a gloria*[3]; admirare sapientiam illius, de quo dicit Apostolus: *Soli sapienti Deo*[4]. Gratulare beatis illis mentibus, quæ de fonte sapientiæ bibunt; et quamvis Deum non comprehendant, quod ipsi fonti sapientiæ proprium est, tamen faciem Dei, id est, primæ causæ, sine ullo velamine speculantur et fulgoribus eius irradiatæ de omnibus rectissime iudicant, neque in illa meridiana luce sapientiæ timent errorum tenebras, neque ignorantiæ obscuritatem, neque opinionum caliginem. Aspira ad illam felicitatem, et ut ad eam secure pervenias,

[1] Eccli. 1, 5
[2] Eccli. 3, 22
[3] Prov. 25, 27
[4] Rom. 16, 27

ama ex toto corde Dominum Iesum Christum, *in quo sunt omnes thesauri scientiæ et sapientiæ Dei*[5]; ipse enim dixit in Evangelio suo: *Qui diligit me, diligetur a Patre meo, et ego diligam eum et manifestabo ei meipsum*[6]. Et quid est *manifestabo ei meipsum*, nisi: manifestabo omnes thesauros scientiæ et sapientiæ Dei, quæ in me latent? Certe omnis homo naturaliter scire desiderat; et quamvis carnales concupiscentiæ nunc in multis hoc desiderium quodammodo sopiant, tamen cum corpus, quod corrumpitur et quod nunc aggravat animam, deposuerimus, tunc ignis desiderii huius super omnia desideria effervescet. Quanta ergo felicitas tua erit, o anima, cum amatus et amator tuus Christus ostendet tibi omnes thesauros scientiæ et sapientiæ Dei! Sed ut spe tanta non frustreris, Christi præcepta custodire stude; ipse enim dixit: *Qui diligit me, sermones meos servabit: et qui non diligit me, sermones meos non servat*[7]. Atque interim sapientia tua sit illa, quam describit sanctus Iob, cum dicit: *Timor Domini ipsa est sapientia, et recedere a malo intelligentia*[8]. Et quicquid boni in creaturis videris, scito illud a Deo fonte totius bonitatis defluere, ut sic cum beato Francisco discas fontalem bonitatem in singulis creaturis, tanquam in rivulis degustare. De qua re lege S. Bonaventuram in vita sancti Francisci capite nono.

GRADUS QUINTUS

Ex consideratione aeris

Capitulum I

Aerem spirando corpus, preces fundendo anima vivit

Aeris elementum insignis magister morum esse potest hominibus, si eius natura consideretur; nec solum ad moralem philosophiam docendam, sed etiam ad Sacræ Theologiæ aperienda mysteria animosque ad Deum levandos aptissimus invenitur, si quis attendere voluerit ad varia commoda, qua aer humano generi ex divina ordinatione præstare non cessat.

Aer inprimis, dum respirationi deservit, terrestrium animantium et ipsius hominis vitam conservat. Deinde oculorum, aurium, et linguæ usui usque adeo necessarius est, ut si is forte subtrahatur, etiamsi cætera adsint omnia, continuo cæci, surdi ac muti omnes efficiamur. Denique tanta est necessitas aeris ad motum hominum et animalium cæterorum, ut eo remoto motus omnis impediri, atque omnes artes et omnia fere hominum opera cessare necesse sit. Incipiamus a primo.

Si intelligerent homines, non minus egere animas respiratione sua, quam egeant corpora sua, multi salvarentur, qui nunc pereunt. Eget corpus continua respiratione, quoniam calor naturalis, quo cor exæstuat, ministerio pulmonis aerem frigidum attrahentis et calidum eiicientis ita temperatur, ut vitam conservet, sine qua respiratione conservari non potest; ex quo usu receptum est, ut pro eodem accipiantur vivere et spirare: omnis enim qui spirat, vivit, et qui spirari desinit, vivere etiam desinit. Et tu, anima, ut vivas vita spirituali, quæ est gratia Dei, indiges continua respiratione, quæ fit emittendo ad Deum per orationem calida suspiria, et recipiendo a Deo novam Spiritus Sancti gratiam. Et quid aliud significant verba illa Domini tui: *Oportet semper orare, et nunquam deficere*[1], nisi: oportet semper suspirare et spiritum bonum recipere, ut spiritualis vita in te non extinguatur; quod idem repetit cum ait: *Vigilate itaque omni tempore orantes*[2]. Et Apostolus idem confirmat in priore ad Thessalonicenses, dicens: *Sine intermissione orate*[3]; cui consonat apostolus Petrus in priore sua epistola, cum scribit: *Estote ergo prudentes et vigilate in orationibus*[4]. Siquidem hæc est vera prudentia, ut qui omni tempore egemus adiutorio Dei, omni tempore illud petamus. Scit quidem Pater noster, quibus rebus indigemus, et paratus est liberaliter ea suppeditare ac præsertim quæ ad salutem æternam pertinent; sed vult per orationis instrumentum ea largiri, quoniam hoc est illi honorificentius et nobis utilius, quam si dormientibus et nihil agentibus cuncta donaret. Itaque liberalissimus Dominus ad petendum nos hortatur et urget, cum dicit: *Ego dico vobis, petite et dabitur vobis, quærite et invenietis, pulsate et aperietur vobis; omnis enim qui quærit invenit, et qui petit accipit, el pulsanti aperietur*[5]. Et quid sit illud, quod petendum est præcipue et quod sine dubitatione donabitur, explicat paulo post dicens: *Si vos, cum sitis mali, nostis bona data dare filiis vestris, quanto magis Pater vester de cælo dabit Spiritum bonum petentibus*

[5] Col. 2, 3
[6] Jn. 14, 21
[7] Jn. 14, 23-24
[8] Iob 28, 28

[1] Lc. 18, 1
[2] Lc. 21, 36
[3] 1 Thess. 5, 17
[4] 1 Petr. 4, 7
[5] Lc. 11, 9-10

se [6]. Hoc igitur est imprimis assidueque petendum, et hoc nobis sine dubitatione donabitur, si bene petatur, Spiritus bonus videlicet, per quem respiremus in Deo et spiritualem vitam respirando servemus; quod S. David faciebat, qui in Psalmo dixit: *Os meum aperui, et attraxi Spiritum*[7], id est, os meum aperui desiderando, suspirando, postulando gemitibus inenarrabilibus; et attraxi auram suavissimam Spiritus Dei, quæ æstum concupiscentiæ refrigeravit meque in omni bono opere confirmavit. Quæ cum ita sint, quis dicet eos vivere secundum Deum, qui dies integros, vel etiam menses et annos non suspirant ad Deum, nec respirant in Deum? Signum enim mortis evidens est non spirare, et si spirare est orare, signum mortis erit non orare. Vita spiritualis, per quam filii Dei sumus, in charitate sita est: *Videte*, inquit S. Ioannes in epistola sua, *qualem charitatem dederit nobis Pater, ut filii Dei nominemur et simus*[8]. At quis amat, et non desiderat videre quem amat? quis desiderat, et non petit quod cupit ab eo, quem scit daturum, si petatur? Ergo qui non orat assidue, ut videat faciem Dei sui, non desiderat eum videre; qui non desiderat, non amat; qui non amat, non vivit: quid ergo sequitur, nisi ut iudicemus mortuos esse Deo, quamvis mundo vivant, qui serio in studium orationis non incumbunt? Neque vero orare, ac per hoc spirare et vivere dicendus est, qui sola voce corporis preces fundit; oratio enim definitur a sapientibus, non elevatio vocis in aerem, sed elevatio mentis in Deum.

Ergo, anima mea, noli te fallere, ut putes te vivere Deo, si non serio Deum ex toto corde quæris eique suspiras diebus ac noctibus. Noli dicere, per alias occupationes tibi non licere colloquiis divinis et orationi vacare; sancti enim apostoli occupatissimi erant, et quidem in opere Dei et salute animarum, ita ut unus eorum diceret: *Præter ea, quæ extrinsecus sunt, instantia mea quotidiana, sollicitudo omnium Ecclesiarum; quis infirmatur, et ego non infirmor? quis scandalizatur, et ego non uror?*[9] et tamen hic ipse, præter frequentissimam orationum suarum commemorationem[10], scribit ad Philippenses: *Conversatio nostra in cœlis est*[11], quia videlicet in mediis etiam occupationibus in cœlo per desiderium versabatur, neque unquam dilecti sui obliviscebatur, alioqui non diceret: *Christo confixus sum cruci. Vivo autem iam non ego, vivit vero in me Christus*[12].

[6] Lc. 11, 13
[7] Psalm. 118, 131
[8] 1 Jn. 3, 1
[9] 2 Cor. 11, 28-29
[10] Rom. 1, 10; Philipp. 1, 4; 1 Thess. 1, 2; 2 Tim. 1, 3
[11] Philipp. 3, 20
[12] Gal. 2, 19-20

Capitulum II

Consideratur aer ut medium videndi, audiendi et loquendi

Altera proprietas aeris est: ut sit medium, per quod ad oculos nostros perveniant species colorum et ad aures species sonituum, sine quibus nec videre, nec audiere, nec etiam loqui possemus. In qua re primum Deo gratias agere debemus, quod tam insigni beneficio naturam nostram ornare voluerit. Deinde admirari nos decet conditoris nostri sapientiam in opere tantæ subtilitatis et tenuitatis, ut, cum sit aer verum corpus et tantum ut repleat spatium pæne immensum, tamen nec videatur, nec sentiatur ob incredibilem tenuitatem. Mirata est antiquitas subtilitatem unius lineæ, quam penicillo duxerat Apelles; sed ea linea et videbatur et tangebatur, ac per hoc nullo modo comparari poterat cum tenuitate huius subtilissimi veli, quod omnes ambit et contingit et a nullo cernitur propter subtilitatem eximiam. Sed admirationem auget, quod cum sit aer subtilissimum et tenuissimum corpus, tamen cum scinditur, summa facilitate iterum coniungitur et continuatur, ac si scissum nunquam fuisset. Certe disruptam telam aranearum, vel scissum subtilissimum velum nullus artifex ita resarcire potest, ut prior scissura non appareat. Adde, quod est omni admiratione dignissimum et solius Dei sapientiæ proprium, quod per eandem partem aeris impermixte et simul transeunt innumerabiles colorum species. Qui sub noctem, lucente luna, in loco aperto et edito positus, stellas in cœlo et campos in terris, floribus plenos, et simul domos, arbores, animantia, et alia id genus multa conspiciat, negare non poterit, rerum illarum omnium species in aere illo sibi propinquo simul contineri, et impermixtas contineri. At quis hoc intelligat, quis capiat? Quomodo enim fieri potest, ut res tenuissima tantam formarum varietatem simul contineat? Et quid, si eodem tempore et loco resonent cantus avium ab una parte, et ab alia varia musica instrumenta, et ab alia quoque murmur cadentium aquarum: nonne simul in eodem aere necesse erit recipi cum tot formis colorum etiam illos omnes sonos, aut omnes eorum sonorum species? Quis hæc facit, anima mea, nisi conditor tuus, *qui facit mirabilia magna solus*[1]? Et si tam mirabilia sunt opera eius, quanto admirabilior erit ipse!

Sed est et alia utilitas huius admirandæ tenuitas in aere, quod non impedit, sed iuvat motum omnium rerum, quæ de loco ad locum transeunt. Novimus omnes, quanto labore trahuntur naves per aquas, quamvis et ipsæ liquidæ sint et facile scindantur; nam nec venti, nec remi aliquando sufficiunt, sed oportet vires equorum et bubalorum sæpe numero adhibere. Et si forte

[1] Psalm. 135, 4

per montes, aut colles aperienda via sit, quantis sudoribus et quam longo tempore via, quamvis brevissima, aperitur? At per aerem nullo labore, summa facilitate et maxima celeritate currunt equi, volant aves, tela et missila iaciuntur; homines vero ad varia exercenda ministeria ascendunt, descendunt, deambulant, discurrunt, movent pedes, brachia, manus, sursum, deorsum, a dextris et sinistris, nec magis impedit eos aer ubique diffusus, quam si non corporalis, sed spiritualis naturæ aut penitus nihil esset.

Capitulum III

In aere conspicitur figura quædam suavitatis et benignitatis Dei

Accedit postremo, quod aeris natura ita cedit omnibus et in omnem formam se mutat et scindi ac disrumpi se patitur, ut hominum utilitati deserviat, ut videatur datus hominibus in magistrum humilitatis et patientiæ et charitatis. Sed quod in te, anima mea, amorem creatoris tui excitare et accendere vehementer deberet, illud est: quod hic idem ipse aer suavitatem incredibilem et benignitatem maximam conditoris sui hominibus repræsentat.

Collige, quæso te, anima, et attentissime cogita, Dominum tuum omnibus creaturis suis semper adesse, cum omnibus semper operari, et quod est infinitæ suavitatis, ad singularum naturam cooperationem suam accommodare, quasi cum Apostolo suo dicat: *Omnibus omnia factus sum, ut omnes adiuvem, et perficiam*[1]. Cum agentibus necessariis cooperatur, ut necessario agant; cum voluntariis, ut voluntarie; cum liberis, ut libere. Ignem ita movet et iuvat, ut ascendat sursum; terram ut tendat deorsum; aquam ut labatur per loca declivia; aerem ut transeat quocunque pellitur; stellas ut in circulum versentur perpetuo; herbas, frutices, plantas, ut fructus secundum naturam suam proferant; animantia terrestria, aquatilia, volatilia, ut ea faciant, quæ natura eorum postulat. Et si suavitas Dei sic eminet in cooperatione cum creaturis suis in operibus naturæ, quid fieri putamus in operibus gratiæ? Attribuit quidem Deus homini liberum voluntatis arbitrium, sic tamen ut eum regeret imperio, terreret exitio, alliceret beneficio. *Vult Deus omnes homines salvos fieri*[2], sed ita vult, ut velit etiam eos velle, et ideo ita suaviter eos prævenit, et excitat, et ducit, et perducit, ut prorsus admirabile sit. Istæ sunt adinventiones sapientiæ Dei, de quibus dicit Isaias: *Notas facite in populis adinventiones eius*[3]. Et quidem homines impios nunc vehementer exterret, nunc amanter exhortatur, nunc clementer admonet, nunc misericorditer corripit, prout eorum ingenio et moribus iudicat expedire. Audi quam mansuete cum primo peccatore Dominus egerit: *Adam*, inquit, *ubi es?* et respondenti illi: *Vocem tuam audivi in Paradiso et timui, eo quod nudus essem, et abscondi me*; adiecit Dominus pari mansuetudine: *Quis enim indicavit tibi quod nudus esses, nisi quod ex ligno, de quo præceperam tibi ne comederes, comedisti?*[4] Et hac pia correptione admonitus Adam sine dubitatione resipuit, dicente Scriptura: *Haec*[5] *illum, qui primus formatus est a Deo pater orbis terrarum, custodivit et eduxit illum a delicto suo*[6]. Audi rursus, quam mansuete et suaviter per angelum suum corripuerit atque ad pœnitentiam provocaverit omnes filios Israel: *Ascendit*, inquit Scriptura, *angelus Domini de Galgalis ad locum flentium et ait: Eduxi vos de Ægypto et introduxi in terram, pro qua iuravi patribus vestris et pollicitus sum, ut non facerem irritum pactum meum vobiscum in sempiternum; ita dumtaxat ut non feriretis fœdus cum habitatoribus terræ huius, sed aras eorum subverteretis, et noluistis audire vocem meam; cur hoc fecistis? Cumque loqueretur angelus Domini hæc verba ad omnes filios Israel, elevaverunt ipsi vocem suam et fleverunt. Et vocatum est nomen loci illius locus flentium sive lacrymarum, immolaveruntque ibi hostias Domino*[7]. Fuisse autem illum fletum maximum et universalem ac veræ pœnitentiæ signum, testatur novum nomen ei loco impositum ad memoriam posteritatis æternam, ut videlicet diceretur locus ille *locus flentium sive lacrymarum.* Quid iam de prophetis dicam? Illi certe in omnibus sermonibus suis docent, hoc clamant, *Deum non velle mortem peccatorum, sed ut convertantur et vivant*[8]. *Vulgo dicitur*, ait Dominus per Ieremiam, *si dimiserit vir uxorem suam et recedens ab eo duxerit virum alterum, nunquid revertetur ad eam ultra? Tu autem fornicata es cum amatoribus multis; tamen revertere ad me, dicit Dominus, et ego recipiam te*[9]. Et per Ezechielem: *Sic locuti estis, dicentes: Iniquitates nostræ et peccata nostra super nos sunt, et in ipsis nos tabescimus: quomodo ergo vivere poterimus? Dic ad eos: Vivo ego, dicit Dominus, nolo mortem impii, sed ut convertatur impius a via sua et vivat. Convertimini, convertimini a viis vestris pessimis; et quare moriemini domus Israel?*[10] Sed omissis impiis, quanta sit benignitas et suavitas plusquam paterna et materna Domini Dei nostri in eos, qui timent eum et sperant

[1] 1 Cor. 9, 22
[2] 1 Tim. 2, 4
[3] Isa. 12, 4
[4] Gen. 2, 9-11
[5] sapientia Dei videlicet
[6] Sap. 10 ,1-2
[7] Iud. 2, 1, 2, 4, 5
[8] Ezech. 18, 23
[9] Ier. 3, 1
[10] Ezech. 33, 10-11

in eo, explicari nullo modo potest. David in Psalmis: *Secundum altitudinem cœli a terra, corroboravit misericordiam suam super timentes se*; et infra: *Quomodo miseretur pater filiorum, misertus est Dominus timentibus se*; et infra: *Misericordia Domini ab æterno et usque in æternum super timentes se*[11]; et alibi: *Gustate et videte, quoniam suavis est Dominus, beatus vir, qui sperat in eo*[12]; et rursum: *Quam bonus Israel Deus, his qui recto sunt corde*[13], id est, quis explicet quanta sit bonitas, suavitas, dulcedo Domini erga animas pias et iustas. Per Isaiam quoque ait Dominus: *Numquid oblivisci potest mulier infantem suum, ut non misereatur filio uteri sui? Et si illa oblita fuerit, ego tamen non obliviscar tui*[14]. Et Ieremias in Threnis: *Pars mea Dominus, dixit anima mea; propterea expectabo eum. Bonus est Dominus sperantibus in eum, animæ quærenti illum. Bonum est præstolari cum silentio salutare Dei*[15].

Quod si iam addere vellem, quæ prædicant apostoli in epistolis suis de paternis visceribus Domini Dei nostri in homines pios, nullus finis inveniretur. Sit omnium loco, quod scripsit apostolus Paulus initio posterioris epistolæ ad Corinthios: *Benedictus Deus et Pater Domini nostri Iesu Christi, Pater misericordiarum et Deus totius consolationis, qui consolatur nos in omni tribulatione nostra, ut possimus et ipsi consolari eos, qui in omni pressura sunt*[16]. Non dicit, Deum esse consolatorem, sed *totius consolationis* plenissimum; nec dicit, qui consolatur nos in aliqua tribulatione, sed *in omni*; nec, ut possimus consolari eos, qui in aliqua, sed qui *in omni tribulatione sunt*. Itaque non potuit magis amplificare, quam suavis et dulcis sit Deus erga eos, quos diligit et a quibus diligitur.

Sed præstat ad finem adscribere verba sancti Prosperi, quibus explicat benignitatem Dei non solum erga bonos, sed etiam erga malos, ut efficiat bonos: *Gratia*, inquit, *omnibus iustificationibus principaliter præminet suadendo exhortationibus, monendo exemplis, terrendo periculis, incitando miraculis, dando intellectum, inspirando consilium, corque ipsum illuminando et fidei affectionibus imbuendo. Sed etiam voluntas humana subiungitur ei atque coniungitur, quæ ad hoc prædictis est excitata præsidiis, ut divino in se cooperetur operi et incipiat exercere ad meritum, quod superno semine concepit ad studium, de sua habens mutabilitate, si deficit, de gratiæ opitulatione, si proficit. Quæ opitulatio per innumeros modos, sive occultos, sive manifestos, omnibus adhibetur; et quod a multis refutatur, ipsorum est nequitiæ, quod autem a multis suscipitur, et gratiæ est divinæ et voluntatis humanæ*[17]. Hæc ille.

[11] Psalm. 102, 11, 13, 17
[12] Psalm. 33, 9
[13] Psalm. 72, 1
[14] Isa. 59, 15
[15] Thren. 3, 24-26
[16] 2 Cor. 1, 3-4

Capitulum IV

Exhortatio animæ ad imitandam Dei benignitatem

Eia nunc, anima mea, si conditor tuus erga servos suos tam est suavis et mitis, tam incredibili benignitate peccatores tolerat, ut convertat; et iustos consolatur, ut magis in iustitia et sanctitate proficiant: an non deberes et tu proximos tuos benigne tolerare, et *omnibus omnia fieri, ut omnes Deo ac Domino tuo lucrifaceres*[1]? Cogita tecum, ad quam sublimem excellentiam Apostolus te hortatur, cum dicit: *Estote imitatores Dei sicut filii carissimi, et ambulate in dilectione, sicut et Christus dilexit nos et tradidit semetipsum pro nobis oblationem et hostiam Deo in odorem suavitatis*[2]. Imitare Deum Patrem, *qui solem suum oriri facit super bonos et malos, et pluit super iustos et iniustos*[3]. Imitare Deum Filium, qui natura humana pro nobis assumpta vitæ propriæ non pepercit, ut nos eriperet de potestate tenebrarum et de interitu sempiterno. Imitare Deum Spiritum Sanctum, qui dona illa sua pretiosissima copiose diffundit, ut spirituales nos de carnalibus efficiat.

GRADUS SEXTUS

Ex consideratione ignis

Capitulum I

Ut ignis consumens odium Dei contra peccatum

Ignis elementum est usque adeo purum et nobile, ut Deus ipse ignis appellari voluerit, dicente Mose et Paulo: *Deus noster ignis consumens est*[1]. Et cum primum apparuit Mosi Deus, in igne rubum occupante et non

[17] Prosp. de vocat. gent. II c. 26
[1] 1 Cor. 9, 19 sqq.
[2] Ephes. V,1-2
[3] Mt. 5, 45
[1] Deut. 4, 24; Hebr. 12, 29

consumente conspici voluit: *Apparuit Dominus*, inquit Moses, *in flamma ignis de medio rubi, et videbat, quod rubus arderet et non combureretur*[2]. Et cum legem populo daturus idem Deus advenit, in ignis forma advenit; sic enim loquitur idem Moses: *Totus mons Sinai fumabat, eo quod descendisset Dominus super eum in igne*[3]. Ad cuius mysterii similitudinem, cum lex nova promulganda esset, apparuit Spiritus Sanctus apostolis in linguis igneis[4]. Denique qui Deo proximi sunt in cœlo, Seraphim, hoc est igniti, dicuntur quoniam ab igne illo divino et ardentissimo, præter cæteros angelos, fervores ardoremque concipiunt. Quæ cum ita sint, non est difficile, ex elemento ignis, sive natura et proprietatibus, gradum nobis conficere, per quem ad Deum meditando et orando conscendamus; minus certe difficile erit cum Helia in curru igneo sursum ascendere, quam ex terra, vel aqua, vel aere scalam conficere.

Accedamus ergo ad proprietates ignis considerandas! Ignis eius est naturæ, ut in rebus diversis diverso ac sæpe contrario modo operetur: ligna, fœnum, stipulas continuo absumit; aurum, argentum, lapides pretiosos puriora et pulchriora reddit; ferrum, quod natura sua nigrum, frigidum, durum et grave est, ignis in contrarias qualitates ita transmutat, ut continuo lucidum, calidum, molle et leve reddatur, imo ut stella fulgeat, ut ignis comburat, ut aqua liquescat, ut res levis a fabro ferrario moveri attollique facillime possit.

Hæc omnia satis aperte in Deum conveniunt. Ac primum ligna, fœnum, stipulæ ex Apostolo in priore ad Corinthios opera mala significant, quæ ignem divini iudicii ferre non possunt[5]. Et sane incredibile est, omnia peccata displiceant, et quanto zelo illa consumat et destruat, si per pœnitentiam destrui possunt, id est, si is, qui peccavit in eo statu est, ut pœnitentiam agere possit; per pœnitentiam enim omnia peccata solvuntur. Sed si peccator pœnitentiæ capax non sit, ut sunt dæmones et homines post hanc vitam, in ipsos impios divina ira convertitur: *Odio est enim Deo impius et impietas eius*, ait Sapiens[6]. Quantum vero et quam vehemens hoc odium sit, testis est diabolus, qui semel peccavit, et cum esset angelus nobilissimus et (teste S. Gregorio) princeps primi ordinis angelorum ac præstantissima creaturarum Dei, tamen continuo fuit de cœlo deiectus atque omni decore et gratia supernaturali spoliatus, et in monstrum deformissimum commutatus et sempiterno exitio mancipatus[7]. Testis est Christus, qui de cœlo descendit, ut dissolveret opera diaboli, id est, peccata, et ideo *agnus Dei* dictus est, *qui tollit peccata mundi*[8]. Christus autem, ut *opera diaboli destrueret*[9] et iustitiæ Dei perfecte satisfaceret, quis explicare vel quis cogitare sufficiat, quanta pertulerit? *Cum in forma Dei esset, forman servi suscepit*[10]; *egenus propter nos factus est, cum esset dives*[11]; *non habuit ubi caput reclinaret*[12]; cum cœlum et terram ipse fecisset: *in propria venit et sui eum non receperunt*[13]; *cum malediceretur, non maledicebat, cum pateretur, non comminabatur, tradebat autem iudicanti se iniuste, qui peccata nostra ipse pertulit in corpore suo super lignum*[14]; *humiliavit semetipsum factus obœdiens usque ad mortem, mortem autem crucis*[15]; *cuius livore sanati sumus*[16]; denique illusus, consputus, flagellatus, spinis coronatus, crucifixus cum ignominia maxima et dolore gravissimo, sanguinem totum vitamque profudit; atque hæc omnia pertulit, ut dissolveret opera diaboli et peccata nostra deleret. Testis lex Dei, quæ omne peccatum prohibet et punit, et ipsum etiam verbum otiosum impunitum non relinquit[17]. Et quantum odit flagitia et facinora, qui verbum otiosum ferre non potest? *Lex Domini immaculata, et præceptum Domini lucidum*[18]: maculas et tenebras aversantur, neque esse potest communio luci ad tenebras, neque iustitiæ ad iniquitatem[19]. Testis est denique ipsa gehenna, quam Deus paravit impiis et peccatoribus, qui sanguine agni immaculati, cum potuerunt lavari, noluerunt aut neglexerunt: iustum est enim, ut in quibus peccatum æternum erit, sit etiam supplicium sempiternum; qualis autem et quanta sit pœna gehennæ, horror est vel cogitare. De qua re plura dicemus in ultimo gradu.

Ergo, anima mea, cum tam ingens odium Dei sit contra peccatum, si amas Deum super omnia, debes etiam super omnia odisse peccatum; cave ne te fallant, qui peccata extenuant, vel excusant. Vide ne te ipse rationibus falsis decipias: si peccatum tibi in te vel in aliis non displicet, Deum non amas; si Deum non amas, periisti. Iterum, si Christo non es ingrata, quantum debere te putas charitati eius, laboribus eius, sanguini et morti eius, qui a peccato te lavit et Patri reconciliavit; et grave tibi erit deinceps pro Christo aliquid pati, vel eius in gratiam et cum eius gratia usque ad sanguinem peccato resistere? Denique si gehennam ignis æterni patienter ferre non potes, certe debes omnino

[2] Exod. 3, 2
[3] Exod. 19, 18
[4] Act. 2, 3
[5] 1 Cor. 3, 12-13
[6] Sap. 14, 9
[7] Greg. M. mor. 32 c. 24
[8] Jn. 1, 29
[9] 1 Jn. 3, 8
[10] Philipp. 2, 6-7
[11] 2 Cor. 8, 9
[12] Lc. 9, 58
[13] Jn. 1, 11
[14] 1 Petr. 2, 23-24
[15] Philipp. 2, 8
[16] 1 Petr. 2, 24
[17] Matth. 12, 36
[18] Psalm. 18, 8-9
[19] 2 Cor. 6, 14

nec patienter ferre peccatum; sed sicut a facie colubri, sic ab illo et eius occursu ac suspicione etiam levissima declinare. Sit igitur apud te firmum et ratum, peccati odium maximum cum maximo Dei amore coniungere.

Capitulum II

Nobiliora metalla ignis perficit, et bona hominum opera coronat Deus

Iam vero idem ignis non destruit, sed perficit et magis rutilare facit aurum, argentum, lapides pretiosos; quoniam (ut idem apostolus ibidem explicat) ista metalla significant opera bona et perfecta, quæ igne divini iudicii approbantur, et mercedem magnam accipient[1]. Ista opera Deus probat, quia sunt munera sua, et *cum coronat merita nostra*, inquit S. Augustinus, *coronat munera sua*[2]. Facta sunt enim ipso mandante, ipso iuvante, ipso virtutem faciendi largiente et ipso per legem, quam dedit, et per regulas, quas constituit, dirigente. Et quidem aurum opera charitatis designat: quo modo autem possunt charitatis opera Deo non valde placere, cum ipse Deus charitas sit![3] Argentum designat opera sapientiæ, eorum videlicet, qui ad iustitiam erudiunt multos[4]; et ipsa quoque Deo valde probantur et placent, dicente Sapientia Dei: *Qui fecerit et docuerit, hic magnus vocabitur in regno cœlorum*[5]. Lapides pretiosi sunt opera continentis animæ, de quibus dicit Ecclesiasticus: *Omnis ponderatio non est digna continentis animæ*[6]; atque ea causa est, cur in officio Ecclesiastico in laudem sanctarum virginum legatur evangelium de inventa una pretiosa margarita[7]. Quam autem placeat Deo puritas virginalis, intelligi potest ex Isaia propheta, qui nomine Dei præcidit eunuchis, illis videlicet, *qui se castraverunt propter regnum cœlorum*[8]*: Dabo eis in domo mea et in muris meis locum, et nomen melius a filiis et filiabus; nomen sempiternum dabo eis, quod non peribit*[9]. Quem locus sanctus Augustinus, in libro de sancta virginitate, de sanctis virginibus tam masculis quam feminis intelligendum esse magnifica oratione demonstrat[10]. Atque ista tria sunt opera, quibus ex consensu doctorum debentur aureolæ in regno cœlorum; dantur enim aureolæ, id est, certa præmia præter vitam æternam martyribus, doctoribus et virginibus: martyribus quidem ob excellentiam charitatis, quia *maiorem charitatem nemo habet, ut animam suam ponat quis pro amicis suis*[11]; doctoribus ob eminentiam sapientiæ, de quibus dicit Daniel: *Qui ad iustitiam erudiunt multos, fulgebunt quasi stellæ in perpetuas æternitates*[12]; virginibus ob pretium incomparabile puritatis, cuius gratia visi sunt virgines in Apocalypsi cantare canticum novum, quod nemo alius dicere poterat: *Hi sunt*, inquit Ioannes, *qui cum mulieribus non sunt coinquinati; virgines enim sunt et sequuntur agnum quocumque ierit*[13].

Neque tamen sola charitas martyrum, vel sapientia doctorum, vel puritas virginum probabitur igne divini iudicii et mercedem plenam accipiet; sed etiam alia quæcumque opera bona, modo in charitate sint facta, inter aurea vasa computabuntur et ignem illum divinum sustinebunt et præmium suum accipient. Illis enim in iudicio extremo Dominus dicet: *Venite benedicti Patris mei, possidete regnum, quob vobis paratum est a constitutione mundi*[14], qui panem esurienti, et potum sitienti, et hospitium peregrino, et vestem nudo, et consolationem ægroto vel in carcere constituto præbuerunt. Et idem etiam Dominus promisit, non privandum esse mercede sua, qui calicem aquæ frigidæ tantum in nomine discipuli ex charitate donaverit[15].

Intelligisne, anima, quantum intersit inter opera et opera? Et quid stultius et miserius, quam in eo loco et tempore, in quo potes si sapis, facili negotio aurum et argentum et lapides pretiosos comparare, tu malis non parvo labore ligna arida et fœnum stipulasque colligere? Utinam saperes et intelligeres, ac novissima provideres[16], cum in novissimo tempore omnia hæc divini iudicii igne examinanda et probanda sint, et illa priora laudanda et coronanda, hæc posteriora cremanda et in favillas et fumum redigenda. Cur nunc eligis, quod te elegisse certissime pœnitebit? Et cur non damnas nunc, quando utiliter potes, id quod paulo post sine ulla utilitate damnabis? Et si forte nunc ista non vides et velamen rerum præsentium oculos tuos impedit, ne puram et liquidam aspiciant veritatem, ora Deum, et non parvo affectu cum cæco illo in Evangelio dicas Domino: *Domine da, ut videam*[17]; vel cum Propheta: *Revela oculos meos, et considerabo mirabilia de lege tua*[18]; nam certe mirabile omnino est, quod opera, quæ in charitate fiunt, aurum, argentum et lapides pretio-

[1] 1 Cor. 3, 13
[2] Aug. enarrat. in Ps. 70. serm. 2 No. 5
[3] 1 Jn. 4, 8
[4] Dan. 12, 3
[5] Mt. 5, 19
[6] Eccli. 26, 20
[7] Missal. rom. de commun. virgg 6
[8] Mt. 19, 12
[9] Isa. 56, 5
[10] Aug. de s. virginit. c. 24,25
[11] Jn. 15, 13
[12] Dan. 12, 3
[13] Apoc. 12, 3-4
[14] Mt. 25, 34
[15] Mt. 10, 42
[16] Deut. 32, 22,29; Eccli. 7, 40
[17] Luc. 18, 41
[18] Psalm. 118, 18

si efficiantur, quæ vero in charitate non fiunt, in ligna arida et fœnum et stipulas convertantur.

Capitulum III

Ferrum nigrum ignis efficit lucidum; animam peccatricem Deus perducit ad scientiam veritatis

Veniamus nunc ad considerandam alteram ignis proprietatem. Hactenus enim ab igne didicimus, quid operetur Deus in iis, qui cum operibus malis de hac vita decedunt, vel cum operibus bonis ad finem vitæ perveniunt. Nunc per aliam similitudinem ab eodem igne petitam intelligere nobis licebit, quid operetur Deus cum iis, quos a peccatis ad pœnitentiam vocat.

Homo peccator similis est ferro, quod dum procul abest ab igne, nigrum, frigidum, durum et grave est; sed si forte in ignem mittatur, efficitur lucidum, calidum, molle et leve. Omnis peccator lumine interiore caret et in tenebris ambulat, ac per hoc ferri nigredinem imitatur: quamvis enim in scientiis et commerciis humanis non solum ingenio, sed etiam iudicio pollere videatur; tamen in vero bono et malo diiudicando cæcus est et omni cæco miserior. Cæcus enim nihil videt, vel unum pro altero videt, et iudicat bonum malum et malum bonum, magnum parvum et parvum magnum, longum breve et breve longum, et ea de causa in eligendo perpetuo fallitur. Hoc est, quod Apostolus dicit de gentilibus idololatris: *Tenebris obscuratum habentes intellectum per ignorantiam, quæ est in illis, propter cæcitatem cordis ipsorum*[1]. Hoc est, quod ipse Dominus in Evangelio tam sæpe scribis et pharisæis exprobat, quod cæci essent et duces cæcorum[2]. Hoc est, quod propheta Isaias Iudæis sui temporis dicit: *Surdi audite, et cæci intuemini ad videndum*[3]; et quibus præcidit Christum venturum, qui aperiet oculos cæcorum, et loquens de Testamento Novo in persona Dei adiungit: *Et ducam cæcos in viam, quam nesciunt, et in semitas, quas ignoraverunt; ponam tenebras eorum in lucem et prava in recta*[4]. Denique nonne hoc fatebuntur impii post hanc vitam, quando cœperit pœna oculos mentis aperire, quos culpa clauserat: *Ergo*, inquient, *erravimus a via veritatis, et iustitiæ lumen non luxit nobis, et sol intelligentiæ non est ortus nobis*[5]. Neque mirum est, quod cæci sint, qui a Deo voluntate et animo sunt aversi; *Deus enim lux est et tenebræ in eo non sunt ullæ*[6]. Ex quo concludit idem Apostolus: *Qui dicit se in luce esse, et fratrem suum odit, in tenebris est usque adhuc*; et paulo post: *Qui odit fratrem suum, in tenebris est et in tenebris ambulat et nescit, quo eat, quia tenebræ obcæcaverunt oculos eius*[7].

Neque sola causa cæcitatis in peccatoribus est, quod a Deo, qui lux est, aversi sunt; sed etiam, quia *excæcavit eos malitia eorum*[8], ut Sapiens loquitur; passiones enim animi amor et odium, ira, invidentia et alia, quæ sub nomine malitiæ comprehenduntur, ita excæcant animum, ut verum cerni non patiantur; sed sunt veluti perspicilla colorata, quæ alba repræsentant ut rubra, vel perspicilla ita composita, ut ex rebus parvis res magnas efficiant, vel contra ex magnis parvas, aut ex valde distantibus propinquas, vel distantes ex propinquis. Qui vehementer amat, rem quam amat pulcherrimam, utilissimam, optimam, imo etiam necessariam sibi esse iudicat ac per hoc omnibus aliis neglectis et perditis comparandam. Contra, qui rem eandem vehementer odit, deformem, inutilem, malam, imo etiam perniciosam sibi rem illam esse censet, ac per hoc etiam cum iactura omnium rerum penitus repellendam. Sed si ferrum istud nigrum et tetrum admoveatur ad ignem, id est, si peccator a peccato averti et ad Deum converti incipiat, iuxta illud Prophetæ: *Accedite ad eum, et illuminamini*[9], paulatim incipit illustrari et rei veritatem perspicuam in lumine illo videre, iuxta illud eiusdem Prophetæ: *In lumine tuo videbimus lumen*[10]. Et tunc demum fracto perspicillo colorato passionum et assumpto crystallino, quod est charitas pura, res æternas iudicat magnas et temporales exiguas, ac pæne nullas, ut re vera sunt; et omnem specimem ac pulchritudinem creatam cum luce sapientiæ et veritatis, quæ in Deo et Deus est, nullo modo comparandam esse clarissime perspicit. Itaque cum S. Augustino exclamat: *Sero te amavi, pulchritudo tam antiqua et tam nova, sero te amavi*[11]. Et quoniam Christus dicit: *Cognoscetis veritatem, et veritas liberabit vos*[12]: iste illuminatus et lumine veritatis a compedibus concupiscentiæ, avaritiæ, ambitionis et passionum reliquarum, exultat cum Propheta et dicit: *Dirupisti Domine vincula mea: tibi sacrificabo hostiam laudis, et nomen Domini invocabo*[13].

[1] Ephes. 4, 18
[2] Mt. 15, 14; Lc. 6, 39
[3] Isa. 42, 18
[4] Isa. 42, 7,16
[5] Sap. 5, 6
[6] 1 Jn. 1, 10
[7] 1 Jn. 2, 9-11
[8] Sap. 2, 21
[9] Psalm. 33, 6
[10] Psalm. 35, 10
[11] Aug. Conf. C c. 27, No 38
[12] Jn. 8, 32
[13] Psalm. 115, 7-8

Capitulum IV

Ferrum frigidum ignis efficit ardens; gratia Dei efficacia reddit et verba et facta hominis

Iam vero ignis ferrum non solum efficit lucidum ex obscuro; sed etiam calidum ex frigido, nec tantum calidum, sed ita fervens et ardens, ut ignis ipse esse videatur. Magnus Dominus et magna virtus eius, qui hominem natura frigidum atque omnia timentem et paventem, qui nec loqui, nec se prodere, nec rem ullam paulo difficiliorem tentare audet, statim ac igne charitatis accendit efficit audaciorem leone, qui et rugitu omnes terreat et bellando omnes vincat, cui nihil difficile, nihil arduum videatur et cum apostolo Paulo isto igne vehementer accenso dicat: *Omnia possum in eo, qui me confortat*[1].

Sed per partes de ista efficacitate ignis dicamus; ac primum de efficacia verborum, deinde de efficacia factorum breviter disseramus.

Multi sunt hodie ac semper fuerunt in Ecclesia verbi Dei prædicatores: quæ causa est, cur ad tot virorum exhortationes et clamores tam pauci convertantur? Certe in magnis urbibus quotidie per quadragesimam viginti aut triginta aut etiam quadraginta oratores declamant; et tamen exacta quadragesima nulla fere mutatio in moribus civitatis apparet: eadem vitia, eadem peccata, eadem frigiditas, eadem dissolutio cernitur. Ergo nullam invenio causam, nisi quia ut plurimum conciones eruditæ et elegantes et floridæ funduntur; sed deest anima, deest vita, deest ignis, breviter: magna illa charitas deest, quæ sola potest verba dicentium animare et accendere et corda audientium inflammare et commutare. Neque hoc dico, quia desit multis prædicatoribus contentio vocis et motus totius corporis; nam etiam bombardæ sine pila ferrea vel lapidea magnum sonitum edunt, sed absque fructu: quod desideratur, hoc est, ut præseferant magnum affectum erga Deum et animarum salutem, eumque non simulatum, sed verum, non extortum, sed quasi naturaliter ex fonte cordis manantem. Sanctus Petrus artem dicendi non noverat, solius naviculæ regendæ retiumque reficiendorum et iaciendorum peritus erat: sed ubi Spiritus Sanctus in linguis igneis super eum descendit et charitate ardentissima illum replevit, cœpit continuo in media urbe Hierosolyma ita potenter, ita ardenter, ita efficaciter loqui, ut uno sermone multa hominum millia ad pœnitentiam fidemque converteret[2]; neque tamen legitur in concionibus suis magna vociferatione usus, aut totius corporis commotione fatigatus. De S. Francisco refert S. Bonaventura, eum nec valde eruditum fuisse, neque rhetoricæ operam dedisse; et tamen cum ad populum conciones haberet, audiri solitum ut angelum de cœlo: erat enim, inquit, verbum eius velut ignis ardens, penetrans intima cordis[3], et, ut narratur in chronicis Ord. Minorum, cap. 30, cum aliquando post prandium ex improviso paucis verbis ad populum loquutus esset, tanta facta est in toto populo commotio ad pœnitentiam, ut videretur illa dies ipsa feria sexta parasceves Domini fuisse. Unde ex paucis verbis tanta commotio, tantus fructus? Ex eo videlicet, quod sanctus ille concionator esset quasi carbo ignitus, et verbum eius ut facula ardens, ut de Elia scriptum reliquit Ecclesiasticus[4]. Habemus scriptos sermones S. Vincentii, S. Bernardini et aliorum quorundam Sanctorum, quos vix dignantur aliqui legere ob nimiam, quæ in ipsis cernitur, verborum simplicitatem: et scimus tamen ab illorum concionibus multa hominum millia ad Deum fuisse conversa, et ipsos incredibili concursu et attentione fuisse semper auditos; quia videlicet verba ipsa simplicia a peccatoribus ignitis et scintillantibus prodibant.

Porro ignis iste divinus efficacitatem suam non minus in factis, quam in verbis ostendit. Decrevit Deus per apostolum Petrum romanam urbem caput imperii et dominam gentium sibi subiicere; decrevit quoque apostolos cæteros alios ad Æthiopas, alios ad Indos, alios ad Scythas, alios ad ultimos Britannos mittere, ac per eos idola mundi destruere, trophæum crucis erigere, leges et ritus mutare, diaboli tyrannidem evertere. Si quis ista prædixisset apostolis, quando piscabantur in lacu Genesareth, aut quando in passione Domine latibula quæritabant: visa fuissent veluti somnia vel aniles fabulæ; et tamen paulo post facta sunt omnia, et non aliis viribus, quam viribus ardentissimæ charitatis, quam in eorum cordibus Spiritus Sanctus accendit: *Charitas enim foras mittit timorem*[5]; *omnia suffert, omnia sperat*[6]; omnia sibi possibilia ducit et cum Apostolo clamat: *Omnia possum in eo, qui me confortat*[7]. Ita videmus horum hominum, sola charitate armatorum, opera et labore brevi eversam fuisse in toto orbe terrarum idolatriam, fundatas ubique Christi Ecclesias et erectum crucis trophæum in universis regnis, idque sine exercitu militum et sine ullo bellico apparatu.

[1] Philipp. 4, 13
[2] Act. 2, 14 squæ.
[3] Bonavent. Vita S. Franc. c. 2
[4] Eccli. 48, 1
[5] 1 Jn. 4, 8
[6] 1 Cor. 13, 7
[7] Philipp. 4, 13

Capitulum V

Ignis ferrum ex duro efficit molle; gratia Dei obstinationem cordis evincit

Porro ignis etiam illud proprium habet, ut ferrum ex duro efficiat molle, ut facile attenuari atque extendi in laminas et ad omnes figuras ab artifice accommodari possit. Magna est efficacitas ignis in ferrum, sed longe maior est virtus Dei nostri in pectora obstinata et obturata mortalium. Audi S. Bernardum in libro De consideratione: *Solum*, inquit, *est cor durum, quod semetipsum non exhorret, quia nec sentit. Quid ergo cor durum? Ipsum est, quod nec compunctione scinditur, nec pietate mollitur, nec movetur precibus, minis non cedit, flagellis duratur; ingratum est ad beneficia, ad consilia infidum*; et infra: *Ipsum est, quod nec Deum timet, nec hominem reveretur*[1]. Quæ omnia esse verissima, testis est Pharao, qui quo magis a Deo flagellabatur, tanto magis indurabatur, et quo maior elucebat Dei clementia in amovendo flagello, eo magis ipse ad Deum spernendum et contemnendum animabatur. Sed si quando placuerit Domino scintillam ignis veri sui amoris in corde quantumvis duro succendere, continuo mollescet et instar ceræ liquescet, neque illius virtuti ulla obstinatio diuturna vel dura resistet; sed fiet continuo cor carneum, quod fuerat lapideum[2]; et ex congelatis nivibus, flante Spiritu Domini, fluent aquæ[3]. Exemplum habemus in Evangelio de muliere illa, quæ erat in civitate peccatrix, quam nec monita fratris, nec sororis obiurgatio, nec honor familiæ, nec proprium dedecus movere potuerant, ut a peccando desisteret; et unus tamen Christi radius, in cor eius penetrans ibique scintillam divini amoris accendens, ita subito eam transformavit in aliam, ut non erubuerit femina nobilis in loco publici convivii ad Christi pedes accedere, et tota versa in lacrymas ex ipsis lacrymis balneum Christi pedibus facere, et propriis capillis vice lintei pedes eiusdem abstergere, et illos pedes ex amoris vehementia identidem osculari et unguento pretiosissimo et odorato perungere, ut se et sua omnia Christi obsequio dedicare velle deinceps significaret[4]. Itaque meruit vocem illam Domini audire: *Remittuntur ei peccata multa, quoniam dilexit multum*[5].

Sed libet aliud quoque exemplum multo recentius in medium adferre. Guilielmus, dux Aquitaniæ temporibus S. Bernardi, fuit, si quis alius, in tuendo Anacleto schismatico pontifice et Innocentio legitimo oppugnando obstinatus et pertinax. Exturbaverat ex ditione sua episcopos catholicos omnes et iureiurando sese obstrinxerat, nunquam pacem cum illis se habiturum; et quia noverant omnes obduratum cor eius ad malum, et ferociam ac superbiam hominis verebantur, nemo erat, qui eum admonere auderet. Placuit Domino per servum suum Bernardum cor huius obdurati hominis visitare et scintillam non parvam divini amoris in pectore ipsius accendere: continuo ex leone agnus, ex superbo humilis, ex pertinace obœdientissimus factus est; ad unum S. Bernardi verbum episcopum Pictaviensem amice complexus in sedem suam manu sua reposuit; et quod omnem admirationem superare videtur, cum quæsivisset a quodam eremita remedium animæ suæ ob admissa peccata, et ille iussisset ut loricam æream super nudam carnem indueret et clavis ita claudi sineret, ut nunquam illam exuere posset, continuo paruit; et missus ab eremita ad summum pontificem pro absolutione recipienda, dicto obœdivit; et cum summum pontificem suspicaretur, cum non ex corde pœnituisse, vel patientiam eius experiri vellet, iussit eum usque ad Hierosolyman peregrinari et a patriarcha eius civitatis absolutionem petere, Guilelmus mox iter arripuit, et mandatum pontificis adimplevit. Denique cum ex potentissimo principe humilis monachus esset effectus, vix ullus fuit eius ætatis, qui eum demissione, patientia, paupertate, devotione, et pietate superaret. *Haec*, videlicet, *est mutatio dexteræ excelsi*[6]; hæc est vis ignis divini, cui nulla cordis obstinatione resistitur[7].

Capitulum VI

Ignis extenuat res graves; gratia Dei in viam iustitiæ animas erigit

Restat ultima proprietas ignis, quod res graves extenuet et facili negotio sursum attollat.

Quæ causa est, cur homines, qui non ardent amore divino, graves corde sint et dicat illis Propheta: *Usquequo gravi corde, ut quid diligitis vanitatem, et quæritis mendacium?*[1] Ea nimirum est causa, quia *corpus, quod corrumpitur, aggravat animam*, ut dicit Sapiens[2]; *et iugum grave super filios Adam a die exitus de ventre matris eorum, usque in diem sepulturæ in matrem omnium*, inquit Ecclesiasticus[3]. Quod sit autem hoc iugum grave, quod in corpore mortali aggravat animam, explicat idem auctor paulo post, cum addit: *fu-*

[1] Bernard. de considerat. I c. 2
[2] Ezech. 11, 19; 36, 26
[3] Psalm. 147, 18
[4] Lc. 7, 37 sqq.
[5] Lc. 7, 47

[6] Psalm. 76, 11
[7] Non est autoris nostri opinio, voluntatem gratiæ resistere non posse, sed gratiam efficacem, voluntate consentiente, et hominem obstinatum iustificare. Cf. Bellarm. de grat. et lib. arbitr. 6, c.14. Ed.

[1] Psalm. 4, 3
[2] Sap. 9, 15
[3] Eccli. 40, 1

ror, zelus, fluctuatio, timor, iracundia[4] et cætera, quæ passiones animi dici solent, hæc hominem ita gravant, ut nihil aspiciat nisi terram, cui prostratus inhæret, et nec ad Deum quærendum assurgere, nec viam mandatorum Dei expedite currere possit. Sed cum incipit ignis divinus ex alto corda humana succendere, continuo passiones illæ diminui et mortificari, et onus grave levius fieri incipit; et si ardor crescat, non difficile est cor humanum ita exonerari, ut accipiat pennas sicut columbæ et cum Apostolo dicere possit: *Conversatio nostra in cœlis est*[5]; et quasi corde dilatato per ignem dicat cum Davide: *Viam mandatorum tuorum cucurri, cum dilatasti cor meum*[6]. Certe posteaquam Salvator dixit: *Ignem veni mittere in terram, et quid volo, nisi ut ardeat*[7]: vidimus plurimos ita leves effectos, ut omnem honorum et carnis et divitiarum affectum deposuerint et Christo in cœlos abeunti dixerint: *Trahe nos post te*[8]. Hinc tot monasteria erecta, tot deserta habitari cœpta, tot chori virginum inventi, quibus non solum facile fuit viam mandatorum currere, sed etiam per viam consiliorum ascendere et *sequi agnum quocumque ierit*[9].

O beatus ignis, qui non consumis, sed illuminas, et si consumis, humorem noxium consumis, ne vitam extinguat. Quis mihi dabit, ut isto igne corripiar, qui nigredinem ignorantiæ et erroneæ conscientiæ obscuritatem luce veræ sapientiæ purget et tollat; qui frigus pigritiæ, indevotionis et negligentiæ cum amoris ardore commutet, qui cor meum indurari nunquam sinat, sed calore suo semper emolliat et obœdiens atque devotum efficiat, qui denique iugum grave terrenarum curarum et terrenorum desideriorum auferat et pennis sanctæ contemplationis, quæ charitatem nutrit et auget, cor meum sursum attollat, ut cum Propheta dicere possim: *Laetifica Domine animam servi tui, quoniam ad te Domine animam meam levavi*[10].

[4] Eccli. 40, 4
[5] Philipp. 3, 20
[6] Psalm. 118, 32
[7] Lc. 12, 49
[8] Cant. 1, 3
[9] Apoc. 14, 4
[10] Psalm. 85, 4

GRADUS SEPTIMUS

Ex consideratione cœli, id est solis, lunæ et stellarum

Capitulum I

Sol ut habitaculum Dei altissimi et pulcherrimi consideratur

Non laborabimus hoc loco, ut ex consideratione cœli gradum nobis ad Deum considerandum erigamus; habemus enim præeuntem prophetam regium, qui in Psalmis canit: *Cœli enarrant gloriam Dei, et opera manuum eius annuntiat firmamentum*[1]. Et quoniam duo tempora sunt, quibus e cœlo ad Deum pennis contemplationis ascendimus, diurnum videlicet et nocturnum, de priore scribit in illo psalmo: *In sole posuit tabernaculum suum, et ipse tanquam sponsus procedens de thalamo sui exultavit ut gigas ad currendam viam, a summo cœlo egressio eius et occursus eius usque ad summum eius, nec est qui se abscondat a calore eius*[2]. De posteriore scribit in alio psalmo: *Videbo cœlos tuos, opera digitorum tuorum, lunam et stellas, quæ tu fundasti*[3].

Incipiamus a priore tempore. De sole, quem interdiu videmus, quatuor laudes canit Spiritus Sanctus per os David: primam, quod sit tabernaculum Dei; secundam, quod sit pulcherrimus; tertiam, quod velocissime et sine fatigatione semper currat; quartam, quod illuminando et calefaciendo virtutem suam maxime manifestet. Propter hæc omnia scripsit Ecclesiasticus: *vas admirabile, opus excelsi, magnus Dominus, qui fecit illum*[4].

Primum igitur conditor omnium rerum Deus in sole, tanquam in re nobilissima, posuit tabernaculum suum, id est, inter omnes res corporales elegit Deus solem, ut in ipso tanquam in palatio regio vel divino sanctuario habitaret. Cœlum quidem et terram Deus implet[5] et cœlum ac cœli cœlorum eum non capiunt[6]; tamen ibi magis habitare dicitur, ubi maiora signa præsentiæ suæ mirabilia operando manifestat. Sed quoniam in textu hebraico dicitur: soli tabernaculum posuit in eis, id est in cœlis; colligimus ex hoc loco psalmi alteram solis excellentiam, quæ cum priore non pugnat: magna res est sol, cui palatium amplissimum, pulcherrimum et nobilissimum Deus paravit; voluit enim ut cœlum ipsum esset palatium solis, in quo libere perambularet et operaretur, et ipse sol esset palatium summi Principis Dei.

[1] Psalm. 18, 2
[2] Psalm. 18, 6-7
[3] Psalm. 8, 4
[4] Eccli. 43, 2
[5] Ier. 23, 24
[6] Paralip. 2, 6

Quemadmodum igitur cognoscimus magnitudinem et eminentiam solis ex eo, quod tabernaculum eius est cœlum, ita cognoscimus magnitudinem et eminentiam Dei ex eo, quod tabernaculum eius est sol, vas videlicet admirabile et quo nihil mirabilius in rebus corporalibus invenitur.

Deinde David, ut pulchritudinem eximiam solis ex rebus notis ostenderet, comparavit eum cum sponso egrediente ex thalamo suo: nunquam enim se magis ornant homines, neque unquam magis speciem et pulchritudinem ostentare cupiunt, quam cum sponsi sunt; tunc enim sponsæ oculis, quam vehementissime diligunt, placere supra modum cupiunt. Sed si possemus in solem aciem oculorum figere, et si propinquiores illi essemus et totum, quantus est et qualis est, videremus, non indigeremus similitudine sponsi ad eius incredibilem pulchritudinem capiendam. Certe omnis venustas colorum a luce pendet, et absente luce omnis colorum pulchritudo evanescit; proinde nihil est pulchrius luce; et Deus ipse, qui est ipsa pulchritudo, lux appellari voluit: *Deus*, inquit S. Ioannes, *lux est et tenebræ in eo non sunt ullæ*[7]; porro in rebus corporalibus nihil est sole lucidius ac per hoc nihil est sole formosius. Adde, pulchritudinem rerum inferiorum, atque hominum præcipue, brevi marcescere, solis pulchritudinem nunquam extingui, nunquam minui, semper omnia æquali splendore lætificare. An non sentimus, in exortu solis quam videantur res omnes quodammodo exhilarari, nec solum homines lætari, sed etiam suaves venti spirare, flores aperiri, herbas exurgere, aviculas aerem cantu mulcere? Hinc ille cæcus senex Tobias dicenti sibi angelo: *Gaudium tibi sit semper*, respondit: *Quale gaudium mihi erit, qui in tenebris sedeo, et lumen cœli non video*[8].

Age igitur, anima mea, et tecum reputa: si sol creatus exortu suo ita lætificat omnia, quid faciet sol increatus, sine ulla comparatione pulchrior et lucidior, quando puris cordibus non ad breve tempus, set in æternum videndus et contemplandus orietur? Et quam infelix et tristis hora succedet perditis hominibus, quando in tenebras sempiternas sepeliendi amandabuntur, ubi nec solis increati, neque creati radii ullo unquam tempore penetrabunt? Et quale gaudium erit animæ illi, cui a *Patre luminum*[9] dicetur: *Intra in gaudium Domini tui*[10].

[7] 1 Jn. 1, 5
[8] Tob. 5, 11-12
[9] Iac. 1, 17
[10] Mt. 25, 21

Capitulum II

Ex cursu solis magnitudo Dei apparet

Postea idem propheta celebrat solis cursum prorsus admirabilem: *Exultavit*, inquit, *ut gigas ad currendam viam*[11].

Gigas certe robustus, si pro magnitudine corporis passus extendat et pro virium robore velociter currat, ingens omnino spatium brevi tempore conficiet. Et quidem propheta, quoniam solem comparaverat homini sponso, ut explicaret, eo modo quo poterat, pulchritudinem solis; sic postea comparavit homini giganti, ut eo modo quo poterat, eadem similitudine utens, solis cursum velocissimum explicaret. Sed etiam si non homini, quantumvis magno et robuste, sed avibus volantibus, sagittis, ventis, fulminibus comparasset, adhuc longissime a veritate abesset; nam si verum est, quod oculis cernimus, solem viginti quatuor horis percurrere totum ambitum sui orbis, et si ambitus orbis solis infinitis fere partibus orbis terræ ambitum superat, et si ambitus orbis terræ circiter viginti millia milliariorum complectitur, quæ sunt omnino verissima: sine dubio sequitur, ut singulis horis multa milliariorum millia sol currendo conficiat; et quid dico, singulis horis, imo singulis quadrantibus ac fere singulis horarum particulis. Nam si quis velit ortum vel occasum solis observare, præsertim in horizonte aperto, qualis est in mari vel in planitie campestri, intelliget totum corpus solare ascendere supra horizontem minori spatio temporis, quam sit octava pars horæ: et tamen diameter corporis solaris multo maior est, quam diameter orbis terræ, qui tamen septem millia milliariorum continet. Ego ipse volens curiose aliquando cognoscere, quanto temporis spatio sol totus occumberet in mari, cœpi ad initium occasus eius legere psalmum *Miserere mei Deus*; et vix totum bis legeram, cum iam sol totus occubuisset. Ergo necesse est, solem eo brevissimo tempore, quo bis legitur psalmus *Miserere*, cursu suo percurrere spatium multo maius, quam sint septem millia milliariorum. Quis hoc crederet, nisi certa ratio demonstraret? Et si quis nunc addat, corpus, quod tam velociter movetur, esse molem toto orbe terrarum longe maiorem, et motum tanti corporis et tam velocem sine ulla intermissione vel fatigatione peragi, et, si Deus iubeat, æterno tempore posse durare: certe nisi stipes aut truncus fuerit, non poterit infinitam conditoris potentiam non admirari. Vere igitur scribit Ecclesiasticus, hoc *esse vas admirabile, opus excelsi* et vere *magnum Dominum, qui fecit illud*[12].

[11] Psalm. 18, 6
[12] Eccli. 43, 2, 5

Capitulum III

Lumen dat sol et calorem, Deus autem veram sapientiam et charitatem

Restat efficacitas luminis et caloris, de qua dicit David: *Nec est qui se abscondat a calore eius*[13]. Hoc unum corpus lucidum in medio mundi positum omnia sidera, omnem aerem, omnia maria, omnem terram collustrat, et calore suo vivifico ubique terrarum omnia germina, omnes segetes, omnes arbores vivere et fondere facit, omnes fructus ad maturitatem perducit, et infra terram etiam virtutem suam diffundit at metalla omnis generis producit. Quare S. Iacobus initio epistolæ suæ Deum ipsum cum sole comparavit: *Omne datum optimum*, inquit, *et omne donum perfectum de sursum est, descendens a patre luminum, apud quem non est transmutatio, nec vicissitudinis obumbratio*[14]. Sol quidem est pater luminum corporalium, Deus autem est pater luminum spiritualium; sed in tribus rebus dissimilitudo magna est inter Deum et solem. Primum enim sol, ut totum orbem terrarum lumine et calore compleat, necesse habet transmutatione perpetua; Deus autem, quia ubique totus est, transmutatione non indiget: idcirco S. Iacobus dicit, *apud quem non est transmutatio.* Deinde sol, propterea quod semper mutat loca, ideo per vices aliis diem facit, aliis noctem relinquit, aliis lucet, aliis obumbratur; Deus autem nunquam movetur et semper omnibus præsens est; ideo et S. Iacobus addit: *Nulla est apud eum vicissitudinis obumbratio.* Denique, quod est omnium maximum, a sole patre luminum corporalium sunt omnia data et dona, quæ nascuntur in terris: sed hæc bona sunt, sed neque optima, neque perfecta, quin potius exigua, temporalia, caduca, et quæ nec hominem bonum faciunt et quibus male uti possunt, qui volunt, quæque in suam perniciem plurimi convertunt; at a Deo patre luminum spiritualium *descendunt omnia data optima et dona perfecta*, quæ habentem optimum perfectumque efficiunt, et quibus nemo male uti potest, et quæ in iis perseverantem perducunt ad statum veræ felicitatis, qui est omnium bonorum aggregatione perfectus.

Quære igitur, anima mea, quæ sint ista data optima et dona perfecta, quæ de sursum sunt atque a luminum patre descendunt, ut cum inveneris, de illis sollicita sis atque illa totis viribus obtinere nitaris. Sed non est, quod longe discedas, satis hoc tibi ipsa solis natura monstrabit. Sol enim lumine et calore omnia peragit, atque hæc sunt data et dona patris luminum corporalium, lumen et calor; sic igitur data optima et dona perfecta, quæ de sursum sunt descenduntque a vero patre luminum Deo, sunt lux sapientiæ et ordinatio charitatis. Lux sapientiæ, quæ vere sapientem facit, et qua nemo potest uti male, et quæ ad fontem sapientiæ in cœlesti patria situm perducit, est illa quæ docet contemnere temporalia et magnificare sempiterna; docet: *Non sperare in incerto divitiarum, sed in Deo vivo*[15]; docet, non facere de exilio patriam, nec amare peregrinationem sed tolerare; denique docet, habere vitam hanc præsentem in patientia, cum sit plena periculis et tentationibus, et mortem in desiderio, quia: *Beati mortui, qui in Domino moriuntur*[16]. Ordinatio veræ charitatis quid est, nisi Deum, qui finis est omnium desideriorum, sine fine et sine mensura diligere; res cæteras, quæ sunt media ad finem, diligere cum mensura et modo quantum videlicet necesse est ad finem, id est, ad beatitudinem consequendam. Certe nemo est inter filios hominum, qui circa corporis curam ita ordinem invertat, ut sanitatem amet cum mensura, et amaram potionem sine mensura, cum sciat illam esse finem, hanc medium. Unde igitur fit, ut tam multi, qui sapientes videri volunt, in coacervandis divitiis, in quærendis voluptatibus carnis et in adipiscendis honorum gradibus nullum modum inveniant, quasi hæc bona finis sint cordis humani; et in amando Deo et felicitate sempiterna quærenda iis angustiis contenti sint, quasi hæc media sint ad finem, non finis omnium mediorum? Illa omnino causa est, quia sapientiam huius mundi habent, non sapientiam, quæ de sursum est, descendens a patre luminum, et quia ordinatam charitatem veram non habent, ac per hoc charitatem veram non habent, quæ nisi ordinata esse non potest; sed pleni sunt cupiditate, quæ ex patre non est, sed ex mundo. Tu igitur, anima mea, dum peregrinaris a patria et inter hostes versaris, qui veræ sapientiæ veræque charitati insidiantur, et astutiam pro sapientia et cupiditatem pro charitate supponunt: ingemisce toto corde ad patrem luminum ut data optima et dona perfecta, veræ scilicet sapientiæ lucem et ordinatæ charitatis ardorem, ad cor tuum descendere faciat; ut iis repletus per viam mandatorum Dei inoffenso pede decurras et ad patriam illam pervenias, ubi de ipso fonte sapientiæ bibitur et de puro lacte charitatis vivitur.

Capitulum IV

Luna subiecta soli, anima cum Deo coniuncta vere clarificatur

Venio nunc ad tempus nocturnum, in quo cœlum nobis per lunam et stellas gradum facit ad ascendendum in Deum; sic enim loquitur David: *Quoniam vide-*

[13] Psalm. 18, 2
[14] Iac. 1, 17
[15] 1 Tim. 6, 17
[16] Apoc. 14, 13

bo cœlos tuos, opera digitorum tuorum, lunam et stellas, quae tu fundasti[17]. Si cœlum ipsum videre possemus, non diceret Propheta, quasi explicando quod ante posuerat, *lunam et stellas, quae tu fundasti*; et sane si ad cœlum ipsum sensus nostri pertingerent, aut eius naturam et qualitates certa ratione investigare possemus, sine dubitatione egregiam scalam haberemus ad Deum. Non ignoramus quidem non defuisse, qui ex motu siderum naturam cœli definierint quintam essentiam, simplicem, incorruptibilem, et quæ perpetuo moveatur in orbem; sed scimus etiam non defuisse alios, qui cœlum esse voluerint elementum ignis, quod non moveatur in orbem, nec sit incorruptibile secundum partes: nos autem non opiniones, sed scientiam certam aut doctrinam fidei quærimus, ut ex ea nobis ad Deum cognoscendum scalam solidam construamus. Ergo contenti erimus ex luna et stellis, quas videmus, scalam erigere cum Propheta, ut paulo ante fecimus ex sole, qui est lux et princeps luminum reliquorum.

Luna duas habet proprietates, quæ nobis utiles esse possunt ad ascendendum et promerendum Deum: prior est, quod quo magis propinquat ad solem, eo magis illustratur in parte superiore, qua respicit cœlum et obscuratur in parte inferiore, qua respicit terram, et quando est omnino subiecta soli et cum eo omnino coniuncta, tum tota est lucida versus cœlum et obscura versus terram; et contra, cum est opposita soli, tota illustris cernitur ab iis, qui terram incolunt, et nihil lucis habet in parte superiore, quam intuentur qui incolunt cœlum. Hæc lunæ proprietates magnum esse potest documentum vel exemplum mortalibus, ut intelligant, quam solliciti esse debeant propinquitatis et subiectionis et coniunctionis ad verum patrem luminum, Deum. Luna significat hominem, sol Deum. Quando luna est opposita soli, tunc lumine mutuato a sole respicit solam terram, et terga quodammodo vertit cœlo; unde etiam tunc pulcherrima apparet habitantibus in terra, sed deformissima habitantibus in cœlo. Sic omnino mortales homines, quando longissime recesserunt a Deo, ut filius ille prodigus, quando recessit a patre et abiit in regionem longinquam; tunc abutuntur lumine rationis, quod a patre luminum acceperunt, ad solam terram inspiciendam, et obliti Deum solam terram cogitant, solam terram amant et in eius bonis adipiscendis toti occupantur; et tunc a filiis huius sæculi sapientes et beati prædicantur, sed ab iis, qui degunt in cœlo, pauperes et nudi et cæci et deformes et miseri et miserabiles iudicantur[18]. Contra vero luna cum soli coniuncta illi perfecte subiicitur, tota lucet ex parte superiore et cœlum solum respicit, terræ vero terga quodammodo vertit et ab humanis oculis penitus evanescit. Sic omnino cum impius incipit ad pietatem reverti et per conversionem perfectam Deo, vero animarum soli, subiicitur per humilitatem et coniungitur per charitatem, tum adimplet, quod Apostolus monet, ut quæ sursum sunt quærat, ubi Christus est in dextera Dei, et quæ sursum sunt sapiat, non quæ super terram[19], et tunc ab insipientibus contemnatur et quasi mortuus reputetur. Vere enim qui talis est, mundo mortuus est et vita eius abscondita est cum Christo in Deo; sed cum apparuerit Christus vita eius, tunc et ipse apparebit cum Christo in gloria, ut idem Apostolus eodem loco subiungit.

Atque hæc est causa (ut S. Augustinus in epistola ad Ianuarium annotavit) cur pascha Domini, tam in lege veteri quam in nova, non possit rite celebrari, nisi plenilunio peracto, id est, cum luna, quæ in plenilunio est opposita, incipit per conversionem redire ad coniunctionem cum sole; voluit enim Deus hoc cœlesti signo demonstrare, per passionem et resurrectionem Domini factum esse, ut homo, contrarius Deo per iniquitatem suam, inciperet converti ad Deum atque ad eius gratiam et unionem properare per meritum Iesu Christi[20].

Sed tu anima mea, si adspirante gratia Dei invenias te forte subiectam per ardentem charitatem, noli stultos imitari, qui sicut luna mutantur, sed sapientes æmulare, qui ut sol permanent, Ecclesiastico teste[21]. Luna enim quam velociter ad coniunctionem accedit, tam velociter a coniunctione recedit: tu vero, si sapis, adeptam semel gratiam noli deserere, noli abire, noli recedere, nihil enim melius ullo in loco repeties, neque scis an alias reverti dabitur, si sponte recesseris; qui enim promisit veniam pœnitentibus et gratiam revertentibus, nec vitam longiorem, nec donum pœnitentiæ tibi promisit. Ergo secure terga vertas terræ et solem tuum intuere, in illo conquiesce, in illo delectare, in illo permane; dicas cum apostolo Petro: *Bonum est nos hic esse*[22], et cum martyre Ignatio: *Bonum mihi est cum Christo vivere, quam regnare in finibus terræ*[23]. Et parum tibi sit, quid de te iudicent, qui terram sapiunt; *non enim ille probatus est*, quem mundus commendat, *sed quem Deus commendat*[24].

[17] Psalm. 8, 4
[18] Apoc. 3, 17
[19] Col. 3, 1
[20] Aug. ep. 55 ad Ianuar.
[21] Eccli. 27, 12
[22] Mt. 17, 4
[23] Ignat. ep. ad Rom. 6
[24] 2 Cor. 10, 18

Capitulum V

Luna noctem illuminans et aliquando in tenebris relinquens gratiam divinam figurat

Est alia lunæ consuetudo, quam Deus quoque cum electis suis servare solet. Luna siquidem præest nocti, sicut sol diei, ut dicit Moses in Genesi[25] et David in Psalmis[26]; sed sol diem totum continuo splendore collustrat, luna vero nunc magno lumine, nunc exiguo noctem illuminat, aliquando etiam nullo lumine noctis tenebras consolatur. Sic Deus, ut sol, angelos sanctos et animas beatorum, quibus perpetuus dies est, (*nox enim non erit illic*, ait S. Ioannes[27]) perpetua claritate illustrat; nostræ autem huius peregrinationis et exilii noctem, in qua *per fidem ambulamus, et non per speciem*[28] et Scripturæ Sanctæ intendimus tanquam *lucernæ lucenti in caliginoso loco*, ut ait S. Petrus in epistola posteriore[29], Deus, ut una per vices corda nostra illuminando visitat; et aliquando in tenebris desolationis relinquit.

Nec tamen debes, anima, nimium contristari, si nullo consolationis lumine frueris, neque nimium hilarari, si paulo post in luce consolationis et devotionis respiras. Deus enim non solem, sed lunam se gerit in huius sæculi nocte, et non solum nobis pusillis et imperfectis Deus nunc apparet ut luna plena lumine consolationis, nunc ut vacua omni lumine horrorem et tenebras noctis densissimas nobis relinquit; nam et apostolus Paulus, *vas electionis*[30], et qui *ad tertium cœlum raptus audivit arcana verba, quæ non licet homini loqui*[31], aliquando dicit: *Repletus sum consolatione, superabundo gaudio in omni tribulatione nostra*[32], aliquando vero ingemiscit et lamentatur, dicens: *Video aliam legem in membris meis repugnantem legi mentis meæ et captivitatem me in lege peccati, quæ est in membris meis. Infelix ego homo, quis me liberavit de corpore mortis huius?*[33] et in posteriore ad Corinthios: *Non volumus vos ignorare, fratres, de tribulatione nostra, quæ facta est in Asia, quoniam supra modum gravati sumus, supra virtutem, et taederet nos etiam vivere*[34]. Atque hoc est, quod monet S. Ioannes Chrysostomus, Deum in sanctis omnibus hoc facere, ut neque tribulationes, neque iucunditates eos sinat habere continuas; sed tum ex adversis, tum ex prosperis iustorum vitam quasi admirabili varietate contexere[35]. Atque hæc de luna.

[25] Gen. 1, 16
[26] Psalm. 135, 8, 9
[27] Apoc. 21, 25
[28] 2 Cor. 5, 7
[29] 2 Petr. 1, 19
[30] Act. 9, 15
[31] 2 Cor. 11, 2-4
[32] 2 Cor. 7, 4
[33] Rom. 7, 23-24
[34] 2 Cor. 1, 8

Capitulum VI

Ordo concentusque stellarum hierarchiæ cœlestis imaginem repræsentat

Reliquæ sunt stellæ inter ornamenta cœlorum, de quibus Ecclesiasticus dicit: *Species cœli gloria stellarum*, sed addit continuo: *Mundum illuminans in excelsis Dominus*[36]; quicquid enim decoris habent stellæ, ut etiam sol et luna, totum a Patre luminum est, et non sol per diem, nec luna ac stellæ per noctem mundum illuminant, sed Dominus est, qui in excelsis habitans per solem et lunam et stellas mundum illuminat. Ipse est enim, qui, ut loquitur propheta Baruch: *Emittit lumen, et vadit, et vocavit illud, et obœdit illi cum tremore; stellæ autem dederunt lumen in custodiis suis et lætatæ sunt, vocatæ sunt et dixerunt, adsumus, et luxerunt ei cum iucunditate, qui fecit illas*[37]. Quibus verbis significatur infinita potentia Dei, quæ incredibili facilitate corpora tam vasta et tam formosa momento producit et ornat et operari facit. Quod nobis es *vocare*, Deo est verbo creare; *vocat enim ea, quæ non sunt*[38], et vocando facit, ut sint; et stellis *dicere, adsumus*, nihil est aliud, nisi continuo ad vocem imperantis existere et operari; *lucere* autem *cum iucunditate ei, qui fecit illas*, est ita prompte et facile obœdire factori, ac si in obœdiendo magna iucunditate et gaudio afficerentur.

Sed illud est omnino admirabile in stellis, quod cum velocissime moveantur et nunquam a cursu illo incitatissimo cessent, et aliæ tardius, aliæ celerius currant in orbem; tamen semper modum suum et proportionem cum aliis ita servent, ut inde concentus harmonicus isque suavissimus oriatur. De hoc concentu loquitur Deus in libro Iob, cum dicit: *Quis enarrabit cœlorum rationem, et concentum cœli quis dormire faciet?*[39] non est iste concentus vocum, aut sonorum, qui auribus corporis percipiatur, sed concentus proportionum in motibus siderum, qui cordis aure sentitur. Siquidem stellæ firmamenti omnes simul eadem velocitate viginti quatuor horis totum cœli ambitum percurrunt; septem vero sidera, quæ planetæ sive errantia sidera dicuntur, variis motibus, alia velocius alia tardius, incitantur, ut videantur stellæ firmamenti bassum imitari (ut vulgaribus nominibus utamur) et planetæ quasi contrapunctum perpetuum et suavissimum facere. Sed hæc supra nos sunt, et illis tantum iste concentus sonat, qui in

[35] Chrys. hom. VIII in Mt.
[36] Eccli. 43, 10
[37] Baruch 3, 33-35
[38] Rom. 4, 7
[39] Iob 38, 37

cœlo positi rationem motuum istorum intelligunt. Et quoniam stellæ, servata proportione, semper in orbem se convertendo non fatigantur, videntur instar virginum honestarum et saltandi peritarum in cœlo semper choreas iucundissimas agere.

Sed tu, anima mea, paulo altius ascende, si potes, et a splendore maximo solis, a pluchritudine lunæ, a multitudine et varietate luminum reliquorum, ab admirabili concentu cœlorum et a choreis iucundissimis stellarum cogita: quid erit supra cœlum videre Deum, solem videlicet, *qui lucem habitat inaccessibilem*[40]; intueri Virginem illam, cœli reginam, quæ *pulchra ut luna*, totam lætificat civitatem Dei; aspicere choros et ordines multorum millium angelorum, qui stellis omnibus plures et lucidiores cœlum cœli exornant; cernere animas sanctorum hominum, choris angelorum insertas, quasi planetas stellis firmamenti admixtos; et quid erit cantica laudum audire et illud perenne alleluia consonis vocibus in plateis civitatis illius dulcissime resonare! Sic enim fiet, ut nec ipsa cœli pulchritudo tibi magna videatur, et quæ infra cœlum sunt omnino perexigua ac pene nulla, ac per hoc contemnenda et despicabilia iudicentur.

GRADUS OCTAVUS

Ex consideratione animæ rationalis

Capitulum I

Anima spiritus creatus, Deus spiritus increatus et creator omnium

Pertransivimus hucusque res omnes corporales, dum mentis consideratione ex rebus creatis ad creatorem ascendere nitimur. Iam vero supra omnium corporum dignitatem invenimus animas humanas, quæ ad infimum genus spiritualium substantiarum pertinere noscuntur, inter quas et Deum nihil medium nobis occurrit, præter hierarchias et ordines angelorum.

Porro humana anima tantam habet cum Deo conditore similitudinem, ut plane ignorem, an alia via quis possit facilius ad Deum cognoscendum ascendere, quam ex consideratione propriæ animæ. Itaque voluit Deus hominem esse inexcusabilem, si notitiam Deum non habeat, cum eam, ipsius Dei auxilio comitante, ex animæ suæ cognitione non difficulter haurire possit[1].

Primum igitur anima hominis spiritus est, sic enim exponunt sancti Patres illa verba Genesis: *Formavit Dominus Deus hominem ex limo terræ, et inspiravit in faciem eius spiraculum vitæ*[2]; et illud Tobiæ: *Præcipe recipi spiritum meum*[3]; et illud Ecclesiastæ: *Revertatur pulvis in terram suam, et spiritus redeat ad Deum, qui dedit illum*[4]. Quamvis autem vocabulum spiritus conveniat etiam vento, de quo dicitur in Psalmis: *Spiritus procellarum*[5], et in Evangelio: *Spiritus ubi vult spirat, et vocem eius audis*[6]; tamen non dubium est, spiritum procellarum esse corpus tenuissimum, quod ob summam suam subtilitatem magis imitatur spiritualem naturam, quam aliud quodcumque corpus. Anima vero humana proprie spiritus est, non corpus, neque ex materia producitur, sed a Deo creatur, de qua re apud catholicos nulla controversia est.

Hic igitur incipit excellentia animæ et similitudo ad Deum; Deus enim spiritus est, ut Salvator aperte pronuntiat: *Spiritus est Deus, et qui eum adorant, in spiritu et veritate oportet adorare*[7]. Sed quamquam et Deus spiritus est, et anima humana spiritus est; tamen Deus est spiritus increatus et creator, anima spiritus creatus: ex quo sequitur infinita distantia inter spiritum, qui est anima, et spiritum, qui est Deus. Proinde quantum lætari potest anima, quod sit in genere substantiæ spiritualis, ac per hoc cœlo et sideribus altior nobilitate naturæ, tantum humiliari debet ac Deo conditori subiici, quod ex nihilo facta sit et ex se nihil sit.

Capitulum II

Anima immortalis, Deus æternus est

Deinde anima humana, quia spiritus simplex est, immortalis etiam est; non enim habet in se aliquid, unde distrahi vel interire possit.

Sed in hac re quoque quantum gloriari potest supra animas brutorum animantium, quæ cum corpore intereunt, tantam conditoris sui excellentiam suspicere et admirari debet, qui non solum immortalis, sed sempiternus etiam est. Anima enim humana aliquando non

[40] 1 Tim. 6, 16

[1] Rom. 1, 20
[2] Gen. 2, 7
[3] Tob. 3, 6
[4] Eccle. 12, 7
[5] Psalm. 148, 8
[6] Jn. 3, 8
[7] Jn. 4, 24

fuit et solius Dei voluntate ad esse pervenit, et eiusdem voluntate Dei posset ad nihilum redigi, quamvis in se corruptionis principium non habeat. Itaque recta dixit Apostolus de Deo: *Qui solus habet immortalitatem*[8]; solus enim nulla vi, nullo casu, nulla rationi dissolvi potest, cum sit ipsum esse, ipsa vita, et fons essendi et vitæ.

Capitulum III

Anima ratione prædita est, Deus est lux et intelligentia

Tertio anima humana lumine intelligentiæ prædita est: cognoscit enim non solum colores, et sapores, et odores, et sonos, et calorem, et frigus, et durum et molle, et alia id genus, quæ sensibus corporis patent; sed etiam de substantia iudicat, et de rebus non solum singulis, sed etiam universis, et non solum præsentia novit, sed etiam futura coniectat, et discurrendo transcendit cœlos, penetrat abyssos, ex causis scrutatur effecta et ex effectis recurrit ad causas. Denique Deum ipsum, *qui lucem habitat inaccessibilem*[9], acie mentis attingit; atque hoc est lumen, de quo dicit sanctus Ioannes in Evangelio: *Erat lux vera, quæ illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum*[10], et David in Psalmis: *Signatum est super nos lumen vultus tui, Domine*[11], et: *Nolite fieri sicut equus et mulus, quibus non est intellectus*[12].

Magna est hæc animæ dignitas, per quam homo similis est Deo et dissimilis bestiis; atque hinc coniectare potest ac debet homo, quanta sit eminentia et sublimitas Domini conditoris sui. Anima enim lumine intelligendi prædita est, sed Deus est lux et intelligentia. Anima discurrit a causis ad effecta et ab effectis ad causas, atque eo discursu non sine magno labore scientiam venatur; Deus intuitu uno ac simplici simul omnia perfecte cognoscit. Anima intelligit ea, quæ sunt, ac per hoc scientia eius pendet a rebus; Deus intelligendo facit, ut res sint, ac per hoc rerum existentia a Dei scientia pendet. Anima de rebus futuris utcumque coniectat; Deus omnia futura non minus perspicue, quam præterita et præsentia semper intuetur. Anima multis indiget, ut intelligentiæ munus exerceat, obiecto, specie, phantasmate et aliis; Deus nulla re eget, ipsa enim essentia sua est illi omnia, imo etiam ipsa sua essentia est illi intelligentia. Denique anima, dum est in corpore, non solum Deum non videt, sed neque angelos videt, neque seipsam videt, neque substantiam ullam, quamvis corporalem, proprie videt, et in multis fallitur, plurima ignorat, de pluribus opinionem, de paucissimis veram scientiam habet; Deus autem nihil ignorat, nihil opinatur, nunquam fallitur, nunquam errat, *omnia nuda sunt et aperta oculis eius*, ut Apostolus loquitur in epistola ad Hebræos[13]. Ergo si tanti facit homo scientiam suam, ut Apostolus dicat: *Scientia inflat*[14]; quantum admirari debe scientiam conditoris, cui comparata omnis scientia nostra non scientia, sed ignorantia est!

Capitulum IV

Habet anima scientiam practicam; in mente Dei suprema lex et recti et iusti

Quarto viget in anima humana genus aliud scientiæ, quod non in speculatione, sed in actione versatur. Unde sunt tot libri philosophorum de vitiis et virtutibus, tot leges principum et consilia iureconsultorum, tot institutiones et exercitationes ad artem bene vivendi comparandam? In quibus admirabile cernitur in homine lumen rationis, quo uno longe ac longe bestiis præstamus.

Sed nihil hæc omnia sunt ad legem æternam, quæ in mente conditoris viget, ex qua tanquam ex fonte uberrimo manarunt omnes leges et omnia iura: *Unus est enim legislator et iudex, Deus*, inquit S. Iacobus in epistola sua[15]. Ipse est veritas et iustitia et sapientia, *per quem reges regnant et legum conditores iusta decernunt*[16]. Proinde nunquam artem bene beateque vivendi reperies, donec ad scholam Christi, qui *unus est magister*[17] verus, admissus eius verbo et exemplo didiceris iustitiam illam, quæ *abundat super iustitiam scribarum et pharisæorum*[18], addo etiam philosophorum, *cuius finis est charitas ex corde puro, et conscientia bona, et fide non ficta*[19].

Capitulum V

Anima hominis inventrix artium, Deus fons ingenii et sapientiæ inventricis rerum

Quinto possidet anima hominis tertium genus scientiæ, quod in rebus ingeniose fabricantis positum est.

[8] 1 Tim. 6, 16
[9] 1 Tim. 6, 16
[10] Jn. 1, 9
[11] Psalm. 4, 7
[12] Psalm. 31, 9
[13] Hebr. 4, 13
[14] 1 Cor. 8, 1
[15] Iac. 4, 12
[16] Prov. 8, 15
[17] Mt. 23, 8
[18] Mt. 5, 20
[19] 1 Tom. 1, 5

Et quidem norunt etiam araneæ telas texere, et aviculæ nidos ædificare, et apes mella conficere, et vulpes foveas quasi domos quærere; sed ista animantia naturæ quodam instinctu rem unam et eandem et modo eodem faciunt. Anima vero humana ratione et iudicio prædita artes innumerabiles adinvenit, per quas omnibus animantibus, velint nolint, imperat et dominatur; nec prosunt avibus alæ, nec piscibus profunditas aquarum, nec leonibus aut ursis robur eximium, nec equis et mulis ferocitas, nec cervis et capreis pernicitas. Siquidem ipsi etiam pueri laqueis et visco et retibus aves capiunt; et hamo ac retibus piscatores pisces apprehendunt. Viri autem ingenio et arte leones et ursos caveis ferreis includere et circumducere, apro et cervos vel funibus irretire, vel ferro confodere, equos et mulos fræno domare et imperio suo subdere didicerunt. Quid dicam de arte navigandi? Quanta lux ingenii in anima humana fulsit, quando per liquidum mare naves maximas et ponderibus gravissimis onustas non solum remis, quasi pedibus, currere, sed etiam velis quasi alis volare docuit! Quid de agricultura? Quis non obstupescat ingenium hominis, si segetes, si vineas, si pomaria, si hortos, si piscinas, si varios aquarum rivulos, ad hortos irrigandos et arva humectanda, ductos, inspiciat? Quid de architectura? Quis non miretur palatia, templa, urbes, arces, turres, amphiteatra, piramydes, obeliscos? Omitto pingendi et sculpendi artes, quibus sic interdum ad vivum exprimuntur vel coloribus in tabula, vel scalpello in marmore vultus hominum vel res cæteræ, ut veræ, non pictæ vel sculptæ credantur. Omitto reliquas artes humano ingenio, sive ad necessitatem vitæ, sive ad commoditatem, sive ad voluptatem excogitatas, quæ tot sunt, ut numerari vix possint.

Age igitur, anima mea, gratias Deo, quod tanto intervallo distare voluerit naturam tuam a natura animantium cæterorum; sed simul attolle oculos mentis ad ipsum eundem conditorem tuum, in quo est verus fons ingenii et sapientiæ effectricis rerum! Ab illo fonte defluxit quicquid ingenii ad naturam tuam derivatum est; et si miraris ingenium hominis, quod animantibus ratione carentibus industria et arte dominari didicerit: admirare potius Deum, cui omnia serviunt et obœdiunt, non solum animantia, sed etiam inanima. Et si magnum tibi videtur, quod homo tot artes invenit navigandi maria, colendi agros, fabricandi domus; cur non maius videri debet, quod Deus sapientia sua fabricavit cœlum et terram, et maria et omnia, quæ in eis sunt, et omnia moderatur et regit? Et si denique obstupescis artem pingendi in tabulis et quasi vivos ducendi de marmore vultus: cur non obstupescis artem conditoris tui, qui de luto formavit verum ac vivum hominem, et de costa viri veram ac vivam mulierem ædificavit[20], præsertim si addas, quæ faciunt homines, sine Deo cooperante non fieri, quæ autem facit Deus, ab ipso solo nullo alio cooperante fieri.

Capitulum VI

Liberum hominis arbitrium cum libertate Dei comparatur

Sexto donata est hominis anima libero voluntatis arbitrio, quod est illi commune cum ipso Deo et angelis, et quo a rebus cæteris creatis maxime distat. Magna est hæc nobilitas et admirabilis excellentia.

Sed tanto maior est libertas in conditore rerum omnium Deo, ut animæ libertas, cum illa comparata, vix umbra illius esse videatur. Primum libertas voluntatis humanæ infirma est et ad mala ac noxia sibi eligenda facilis et prona: libertas voluntatis divinæ robustissima est, ut deficere vel inclinari ad malum nullo modo possit. Quomodo enim posse mori infirmitas est corporis mortalis, non posse mori sanitas est corporis glorificati: sic etiam posse peccare infirmitas est liberi arbitrii, non posse peccare sanitas erit eiusdem arbitrii, quando Deus in cœlesti patria hoc nobis conferet per gratiam, quod ipse semper possidet per naturam. Deinde liberum arbitrium nostrum liberum quidem est, ut possit velle et non velle, vel etiam velle et nolle; sed non est potens efficere quod vult, vel ut non fiat quod non vult, etiam in seipso, quanto magis in cæteris. Audi Apostolum lamentantem in epistola ad Romanos: *Non quod volo bonum, hoc facio, sed quod nolo malus, hoc ago*[21]. Et quis nostrum hoc non experitur? Volo attente orare Deum et iubeo imaginationi meæ, dum ad orandum assisto, ut nusquam evagetur, nec me trahat ad alia cogitanda: et eam retinere non possum in officio; ac dum minus de hac re sollicitus sum, invenio me ab imaginatione delusum, oratione intermissa ad alia cogitanda delapsum. Volo non concupiscere et non irasci præter ordinem rationis, et impero per liberum arbitrium irascibili et concupiscibili facultati, quæ in me sunt ac rationi iure subditæ esse debent, nec se sinant a sensibus corporis ullo modo seduci; et sæpe non obœditur, nec fit quod volo, sed quod nolo. Sed quod prorsus admirabile et miserabile est, imperat animus corpori, et paretur statim, imperat animus sibi, et resistitur: *Unde hoc monstrum?*, inquit S. Augustinus: *imperat animus, ut moveatur manus, et tanta est facilitas, ut vix a servitio discernatur imperium; et animus animus est, manus autem corpus est! Imperat animus, ut velit animus, nec alter est, nec facit tamen... Sed non ex*

[20] Gen. 2, 7, 21, 22
[21] Rom. 7, 15

toto vult; non ergo ex toto imperat. Non igitur monstrum, ... sed ægritudo animi est, quia non lotus assurgit veritate sublevatus, consuetudine prægravatus[22]. At libertas arbitrii Domini Dei cum plena et absoluta potestate ita coniuncta est, ut de ea scriptum sit: *Omnia quæcumque voluit fecit*[23], et: *Nemo est, qui tuæ possit resistere voluntati*[24].

Quare, anima mea, si sapis, noli de viribus liberi arbitrii gloriari, donec pervenias ad libertatem gloriæ filiorum Dei, quando cœlestis medicus sanaverit omnes languores tuos, et repleverit in bonis desiderium tuum. Interim vero ingemisce assidue, ac dicito Deo cum Propheta: *Adiutor meus esto, ne derelinquas me*[25], et non cum corpore et ex sola consuetudine, sed vigilanter et ex toto corde repete, quod plusquam septies in die repetis: *Deus, in adiutorium meum intende, Domine, ad adiuvandum me festina*[26].

Capitulum VII

Voluntas animæ rationalis appetere potest bona spiritualia, Deus ipse summum bonum est, charitas

Septimo habet hominis anima voluntatem rationalem, quæ non solum appetere potest bona præsentia et particularia et corporalia, qualia appetunt etiam bestiæ; sed etiam bona absentia, generalia et spiritualia, quæ per fidem aut rationem ostenduntur, atque adeo ipsum summum et infinitum bonum, quod est Deus. Atque hoc est, quod facit hominem magnarum virtutum capacem, ac præcipue reginæ omnium virtutum, charitatis.

Amant animantia bruta, sed amore concupiscentiæ, amorem vero amicitiæ omnino ignorant. Tu vero, anima, capax a Deo facta es illius doni, quod est fons omnium donorum, et quod cum Deo summo bono ita coniungit, ut ille in te maneat et tu in eo, luminosæ videlicet et speciosissimæ charitatis. *Deus enim charitas est, et qui manet in charitate in Deo manet et Deus in eo*[27].

Sed in hoc tantum est bonum voluntatis creatæ, quantum erit illud bonum, quo plena est voluntas increata? Sola voluntas Dei capax est infiniti amoris, quo digna est amari infinita bonitas Dei. Neque indiget virtutibus ista voluntas, neque opus habet ab intellectu dirigi; ipsa enim et intellectus idem sunt, sicut sapientia et charitas in Deo una res sunt.

[22] Aug. Confess. 8, c. 9, No. 21
[23] Psalm. 103, 11
[24] Esther 13, 9
[25] Psalm. 26, 9
[26] Psalm. 69, 2
[27] 1 Jn. 4, 16

Capitulum VIII

Præsentia animæ in corpore speculum est existentiæ Dei in rebus creatis

Octavo anima humana est in corpore humano, sed longe aliter quam animæ brutorum in corporibus eorum. Animæ brutorum materiales sunt et extensæ ad corporis extensionem, ut pars sit in parte et tota in toto. Anima vero humana, quæ spiritus indivisibilis est, admirabili modo tota in toto et tota in singulis partibus est; et cum totum corpus repleat, nullum tamen in corpore locum occupat; et quando corpus crescit, anima non crescit, sed incipit esse, ubi antea erat, absque omni læsione vel mutilatione sua.

Hoc est verum speculum existentiæ Dei in rebus creatis. Deus enim spiritus indivisibilis est; et tamen mundum totum et partes eius omnes replet, nec locum ullum occupat, et totus est in toto mundo et totus in qualibet parte mundi; et cum nova creatura producitur, Deus in ea incipit esse, nec movetur tamen; et cum creatura aliqua forte destruitur aut moritur, Deus non destruitur nec moritur, sed desinit ibi esse, nec tamen locum mutat.

Itaque in his conveniunt Deus et anima; sed in multis tamen, ut par est, longe eminet Deus. Anima siquidem, ut in corpore sit et corpus regat ac moveat, necesse habet formam corporis fieri atque ita cum eo coniungi, ut ex anima et corpore unus homo fiat. Deus non eget, ut fiat forma, vel anima mundi, neque ut ex ipso et mundo una substantia composita fiat; sed ex immensitate sua hoc habet, ut ubique sit, ex omnipotentia, ut omnia regat, omnia portet, omnia moveat. Deinde anima, quamvis in toto corpore esse dicatur, tamen proprie non est, nisi in partibus viventibus sive animatis, proinde non est in humoribus, in capillis, in unguibus, in membris aridis, vel emortuis; Deus absolute in rebus omnibus est, nec solum in corporalibus, sed etiam in spiritualibus, neque fieri potest, ut aliquid sit, in quo Deus non sit. Præterea non est anima nisi in corpore suo, eoque satis angusto et brevi et in quo partes omnes simul colligatæ sint; si qua enim pars separaretur ab aliis, in illa esse non posset anima. Deus autem in hac rerum universitate totus est, quamvis et ipsa universitas maxima sit, et partes eius colligatæ non sint, quamvis contiguæ sint; et si mundus alius et alius conderetur, in omnibus Deus esset. Ideo enim scriptum est: *Cœlum et cœli cœlorum non te capiunt*[28]. Quoniam si alii cœli, et alia terra fieret, in illis quoque esset; et si rursus novi cœli et novæ terræ sine fine multiplicarentur, omnia repleret, et ubi non esset, nihil omnino esset.

[28] 2 Paralip. 6, 18

Capitulum IX

Anima est imago quædam sanctissimæ Trinitatis

Nono anima hominis, præter ea quæ dicta sunt, habet etiam imaginem in se quamvis obscuram divinissimæ Trinitatis: tum quia habet memoriam fœcundam, vim intelligendi, et vim amandi, tum etiam quoniam mens eius intelligendo format verbum quoddam suum, et a mente et a verbo procedit amor; quia id quod cognoscitur a mente et repræsentatur a verbo, ut bonum, continuo a voluntate diligitur et desideratur.

Sed tamen longe altiore et diviniore modo Pater Deus generat Verbum Deum, et Pater et Verbum spirant Spiritum Sanctum Deum, qui est amor vivens et fons vivus omnis amoris casti. Et ea de causa mysterium Trinitatis superat naturalem sciendi modum, nec potest sine supernaturali lumine ad ipsius notitiam quantumvis doctus philosophus pervenire. Siquidem anima hominis producit verbum et amorem, quæ non substantiæ, sed accidentia sunt, ac per hoc personæ non sunt; Deus autem Pater Verbum gignit sibi consubstantiale, et Pater ac Verbum spirant Spiritum Sanctum utrique similiter consubstantialem, unde tres personæ merito dicuntur Pater et Filius et Spiritus Sanctus. Deinde anima hominis producit verbum, quod non diu permanet, et voluntas producit amorem, qui non diu durat: Deus autem Pater generat Verbum æternum, et Pater et Verbum spirant Spiritum Sanctum æternum; neque enim Deus esse potest sine Verbo et sine Spiritu suo. Denique anima hominis per unum verbum rem unam repræsentat, ideo multiplicat verba, non solum mentis sed etiam oris, et voluntas humana multos actus amoris producere debet, si multas res velit amare; Deus autem unico Verbo omnia vera dicit, et unico actu amoris omnia bona diligit.

Capitulum X

Anima corpori naturalia, Deus animæ tribuit dona cœlestia

Denique hoc habet anima humana, ut dum est in corpore, quamvis non videatur, nec audiatur, nec moveatur ac vix in eo esse intelligatur, et ea recedente nihil corpori deesse videatur; tamen ipsa omnia bona corpori tribuat, sensum, motum, loquelam, subsistentiam, pulchritudinem, robur. Cur enim homo dum vivit, videt, audit, loquitur, ambulat, subsistit, robustus, formosus et amabilis est, nisi quoniam anima in eo est? Et cur post mortem nec videt, nec audit, nec loquitur, nec movetur, sed iacet deformis, inutilis et invisus nisi quoniam anima recessit, unde bona illa derivabantur?

Sic Deus tuus, o anima, dum per gratiam suam in te vivit, ipse facit, ut videas quæ tibi fides ostendit; et audias quid loquatur in te Dominus; et ambules per viam mandatorum ad cœlestem Ierusalem; et loquaris in oratione ad proximum; et subsistas perseverando in operibus bonis; et robustus sis in acie adversus hostes invisibiles, et formosus in oculis invisibilis Dei et angelorum eius. Cave autem, ne recedente gratia Dei, quæ est vita animæ tuæ, experiaris damna, quæ secum adfert *mors prima*; unde rapiaris ad *mortem secundam*, ex qua resurrectio nulla conceditur[29]. O si mentis oculos tibi Dominus aperiret, et speciem eximiam ac splendorem nimium intueri posses, quo prædita est anima grata Deo et per veram charitatem ei coniuncta; et quibus oculis eam Deus aspicit, quem locum illi præparat, quæ gaudia illi promittit, et quanto ipsa desiderio expectatur ab angelis et aliis spiritibus beatis: certe ferre non posses, ut tanta pulchritudo vel aliqua levi macula fœdaretur; et si id forte contingeret, enitereris saltem, ut maculas illas, quantumvis parvas, lacrymarum fluminibus dilueres. Hoc certe sancto Francisco refert S. Bonaventura: quoniam videbat se *Agnum immaculatum* sine macula aliqua sequi non posse[30], dedisse saltem operam, ut quotidianis et copiosis imbribus lacrymarum animam purgaret et maculas omnes, quantumvis levissimas, tergeret[31]. Sed si per eandem gratiam Dei aperirentur oculi interiores et intueri posses, quanta sit fœditas animæ peccatricis, quam tetrum odorem spiret, quasi putrefactum cadaver, et quam refugiant Deus angeli sancti eam respicere, quamvis fortasse in corpore habitet specioso et ornato et oculis hominum valde amabili: sine dubitatione ulla ita horreres, ut nulla ratione patereris, te talem fieri aut in eo statu diutius permanere.

[29] Apoc. 20, 5, 6, 14
[30] Apoc. 14, 4
[31] Bonavent. vita S. Franc. c. 5 No. 7

GRADUS NONUS

Ex consideratione angelorum

Capitulum I

Angelus totus est spiritus perfectus isque creatus, Deus spiritus increatus isque perfectissimus

Pervenimus ad supremum gradum ascensionis in Deum, ex iis, qui sumi possunt a substantiis creatis; nulla enim est creata substantia sublimior angelica, si de naturali tantum perfectione loquamur. Angelos igitur considerabimus primum quoad excellentiam naturæ, deinde quoad sublimitatem gratiæ, postremo quoad officia, quibus funguntur; neque propositum nobis est, integram disputationem de angelis instituere, sed ea solum attingere, quæ nos iuvare possunt ad elevandam mentem in Deum.

Angelus igitur si cum anima rationali et humana comparetur, satis apte dici potest anima perfecta, quemadmodum et anima dici potest angelus imperfectus. Sic enim de homine ratione animæ loquitur Propheta, cum dicit: *Minuisti eum paulo minus ab angelis*[1]. Angelus enim est integra perfectaque substantia spiritualis; anima humana dimidiata et imperfecta, quia est forma corporis, ac per hoc est pars hominis. Itaque angelus totus est spiritus, homo partim spiritus, partim caro, vel partim angelus partim bestia, quomodo si quis diceret, angelum esse totum aureum, hominem partim aureum partim luteum. Quare verum est, quod Propheta dicit, hominem esse paulo minoratum ab angelis, et verum etiam esse, animam humanam, quia est pars hominis, esse paulo minorem angelo. Ex quo sequitur, ut angelus similior Deo sit, quam homo vel anima eius, quia Deus spiritus est, non corpus, neque corporis forma. Nec tamen hæc maior similitudo angeli ad Deum facit, ut Deus non sit spiritus infinito intervallo dignitatis elevatus super angelicam sublimitatem; est enim Deus spiritus increatus, æternus, immensus, solus potens, solus sapiens, solus bonus, solus altissimus.

Quare si confiteris, anima mea, suspiciendam merito a te esse naturam angelicam, quanto magis suspicere debes et admirari naturam divinam, quæ supra modum et supra omnem mensuram supereminet angelicæ dignitati!

[1] Psalm. 8, 6

Capitulum II

De intelligentia et scientia angelorum

Sed neque solum in natura sive substantia dici potest angelus homo perfectus et homo angelus imperfectus, sed etiam in intelligentia et scientia. Siquidem homo sive anima humana multum laborat in rebus intelligendis, cum oporteat eam uti ministerio sensuum, et discurrendo ab effectis ad causas et a causis ad effecta paulatim scientiam sibi comparare, unde etiam sæpe dubius hæret, sæpe misere fallitur, et raro certam intelligentiam pervenit; angelus vero unico intuitu rem intuetur et simul causas et effecta ipsius cernit, nec solum ad accidentia, sed ad ipsam etiam rei substantiam penetrat, neque res tantum corporales, sed etiam spiritales videt.

Itaque homo, dum in hac terra peregrinatur, quod ad intelligentiam pertinet, non paulo minus est minoratus ab angelis, sed tam multum est minoratus, ut homo, quantumvis ingenio polleat et studio sapientiæ operam dederit, si cum angelo compararetur, puer, aut infans et lactens merito dici possit. Non enim falso de nobis mortalibus Propheta cecinit: *Ex ore infantium et lactentium perfecisti laudem*[2]. Audi sapientissimum Salomonem, quid de nostra scientia, qua sic inflamur, iudicet: *Cunctae res difficiles, non potest eas homo explicare sermone*[3], et rursus: *Mundum tradidit* (Deus) *disputationi eorum, ut non inveniat homo opus, quod operatus est Deus ab initio usque ad finem*[4].

Si cuncta sunt difficilia et inexplicabilia ab homine, et si de mundo hoc visibili nihil intelligit homo a prima re creata usque ad ultimam, nihil, inquam, perfecte intelligit, ut naturam eius, proprietates, accidentia, vires et cætera, quæ in ea latent, explicare queat: quantis erroribus se implicabit, si ea, quæ supra cœlum sunt, investigare tentaverit? Quare si sapis, anima, sectare scientiam salutis et sapientiam Sanctorum, quæ in eo posita est, ut Deum timeas et mandata eius observes; delectet te magis oratio, quam disputatio et charitas ædificans, quam scientia inflans[5]: hæc enim est via, quæ ducit ad vitam, et regnum cœlorum, ubi dabitur nobis parvulis æqualitas angelorum, qui *semper vident faciem Patris, qui in cœlis est*[6].

[2] Psalm. 8, 3
[3] Eccle. 1, 8
[4] Eccle. 3, 11
[5] 1 Cor. 8, 1
[6] Lc. 20, 36; Mt. 18, 3, 10

Capitulum III

Angelorum imperium super corpora et omnipotentia Creatoris

Est vero etiam tertium quiddam, in quo humana anima non paulo minus, sed multum valde minoratur ab angelo. Est autem potentia et imperium super corpora. Anima enim humana corpus suum tantum voluntatis imperio movere potest, alia corpora hoc modo non potest, et corpus suum movet motu progressivo super terram, non autem potest illud super aquam suspendere, vel super aerem evehere et quo voluerit asportare; angeli vero solo impetu spiritus, id est, imperio voluntatis, corpora gravia sursum evehunt et ferunt quocunque libuerit: sic angelus unus rapuit Habacuc et brevissimo tempore tulit in Babylonem, ut prandium ferret Danieli, et reportavit in Palæstinam[7]. Deinde non potest homo solo spiritu pugnare cum hostibus, sed manibus et armis indiget; sed angelus sine manibus, sine armis contra integrum exercitum armatorum hominum, solo impetu spiritus sui, prœliari potest et vincere: sic angelus unus occidit aliquando centum octoginta quinque millia Assyriorum[8].

Et si hæc potest angelus, quid poterit conditor et Dominus angelorum? Utique poterit, qui ex nihilo fecit omnia, in nihilum omnia redigere.

Potest quoque animus humanus per artem pingendi et sculpendi non sine industria et labore conficere imagines hominum, quæ viventes homines repræsentent et spirare ac vivere videantur; possunt angeli sine labore et sine manibus et instrumentis ac fere momento temporis corpus ex elementis ita sibi aptare, ut corpus humanum ab hominibus prudentibus iudicetur, quod videlicet ambulet, loquatur, comedat, bibat et tangi, palpari atque etiam lavari queat. Sic Abraham angelis cibum præparavit et pedes lavit[9]: quoniam, ut explicat Apostolus, angelos hospitio recepit, homines se recepisse credens[10]; quod idem accidit nepoti eius Loth, dum angelos duos tanquam homines peregrinos in domum suam admisit[11]. Sed et Raphael angelus per multos dies versatus est cum Tobia iuniore, ambulans, loquens, comedens, bibens ac si vere ac proprie homo esset; et tamen ipse postea discessurus, ait: *Videbar vobiscum, manducare et bibere, sed ego cibo et potu invisibili utor*, ac repente *ab oculis eorum evanuit*[12].

Magna profecto et admirabilis potentia, corpus repente formare, quod nulla in re ab humano et vivo corpore differre videatur, et illud ipsum, quando libuerit, repente dissolvere, ut vestigium eius nullum appareat. Quod si tanta et tam admiranda angelorum potentia est, quanta erit potentia Conditoris angelorum, qui et illos creavit et potentiam, quantum voluit, attribuit? Omnino sicut scientia angelorum et nostra, cum scientia Dei comparata, ignorantia est, et sicut iustitia angelorum et nostra, iustitiæ Dei comparata, iniustitia est: sic omnis potentia angelorum et nostra, potentiæ Dei comparata, infirmitas est; ideo vere dicitur Deus noster *solus sapiens*[13], *solus bonus*[14] et *solus potens*[15].

Capitulum IV

De loco et motu angelorum et de omnipræsentia Dei

Denique si locum angelorum et hominum consideremus, inveniemus ex hac etiam parte hominem, sive eius animam, non paulo minus, sed multum omnino ab angelo minoratam[16] (utor enim libenter verbo, quo utitur Apostolus). Nam animæ humanæ locum Deus attribuit in terra, angelis in cœlo, id est in palatio suo: *Cœlum enim cœli Domino, terram autem dedit filiis hominum*[17]. Hinc Dominus apud Matthaeum vocat *angelos cœlorum*[18], et apud Lucam dicit: *Gaudium erit in cœlo super uno peccatore pœnitentiam agente*, et paulo post: *Gaudium erit coram angelis Dei super uno peccatore pœnitentiam agente*[19]. Et præterea sic alligavit Deus animam corpori, ut sine illo locum mutare non possit; angelos autem Deus nulli corpori alligavit atque eis potestatem attribuit, ut de cœlo ad terram et de terra ad cœlum vel quocumque voluerint, velocissime transeant. Sic angelus, naturæ dignitate proximus Deo, etiam subtilitate utcumque imitatur omnipræsentiam Dei. Deus enim semper ubique est per naturæ immensitatem, neque eget loci mutatione, cum sit ubique; angelus per motus velocitatem tam facile de loco ad locum transit et præsentiam suam locis omnibus exhibet, ut ubique quodammodo esse videatur.

Tu vero, anima mea, si Dominum angelorum audire volueris, non erit cur angelis vel locum illum sublimem, vel motum sine fatigatione velocissimum invideas; nam non solum, tu anima, corpore soluta æqualis angelis eris, sed cum ad corpus redieris, quod Christus *conformabit corpori claritatis suæ*[20], cum ipso corpore cœlum tanquam domum propriam possidebis, et ipsum cor-

[7] Dan. 14, 32 sqq.
[8] 4 Reg. 19, 35
[9] Gen. 18, 2 sqq.
[10] Hebr. 13, 2
[11] Gen. 19, 1 sqq.
[12] Tob. 12, 19,21
[13] Rom. 16, 27
[14] Lc. 18, 19
[15] 1 Tim. 6, 15
[16] Hebr. 2, 7
[17] Psalm. 113, 24
[18] Matth. 24, 36
[19] Lc. 15, 7, 10
[20] Philipp. 3, 21

pus spirituale effectum[21] sine labore vel fatigatione illic erit continuo, ubi tu, eius anima, volueris atque iusseris. Non te fallit Dominus tuus, qui ait in Evangelio: *In domo Patris mei mansiones multæ sunt*; et: *Vado parare vobis locum, et si abiero et præparavero vobis locum, iterum venio et accipiam vos ad meipsum, ut ubi sum ego, et vos sitis*[22]. *Volo Pater, ut ubi sum ego, et illi sint mecum et videant claritatem meam, quam dedisti mihi*[23]. Ubi sit tamen Christus, et quale corpus habeat, non ignoras; confiteris enim quotidie ac dicis: *Tertia die resurrexit a mortuis; ascendit ad cœlos*[24]. Et scis corpus eius post resurrectionem intrare solitum ad discipulos ianuis clausis[25]; et cum recederet, non ambulando sed evanescendo recedere consuevisse[26], id est: tam celeri motu corpus suum transferre solitum de loco ad locum, ac si spiritus, non corpus fuisset. Sed si ad gloriam istam aspiras, oportet hic primum, ut conformes corpus tuum corpori humilitatis Christi; sic enim fiet, ut Christus corpus tuum conformet corpori claritatis suæ. Deinde oportet, ut vestigia eius sequaris: *Christus enim passus est pro nobis, nobis relinquens exemplum, ut sequamur vestigia eius*, inquit apostolus Petrus, et quæ sunt vestigia eius? *Qui peccatum*, inquit, *non fecit, nec inventus est dolus in ore eius; qui cum malediceretur, non maledicebat, cum pateretur, non comminabatur*[27]. Duo sunt Christi vestigia, a quibus si aberras, viam perdidisti et ad patriam nunquam pervenies: oportet mala non facere, sed pati, et quod inde sequitur, bona facere et bona hic non exspectare; et, quæ horum omnium summa est, oportet diligere proximum propter Deum dilectione vera et pura, amicitiæ non concupiscentiæ, gratis non propter retributionem hominis, contentum retributione Dei, quæ omnem mensuram superat.

Capitulum V

Qualis gratia fuerit angelis data et qualis hominibus

Veniamus nunc ad dignitatem angelorum secundum gratiam. Vere in hoc etiam minoratus est homo plusquam paulo minus ab angelis. Siquidem initio Deus angelos singulos ita creavit, ut simul in eis conderet naturam at infunderet gratiam, ut S. Augustinus testatur in libris de civitate Dei[28]. Deinde mox, ut prima conversione mentis in Deum illi per charitatem adhæserunt, cadentibus reprobis, beatitudine et gloria coronati sunt. Itaque peregrinatio ipsorum brevissima et mansio in patria sempiterna fuit; si tamen peregrinatio dici debet brevissima illa mora, quæ inter creationem et beatitudinem intercessit. Nos autem homines gratiam quidem cum natura in creatione accepimus, sed in parente primo, non in nobis, et ideo illo cadente omnes cecidimus: *in quo*, ut Apostolus loquitur, *omnes peccaverunt*; quamvis autem per mediatorem Dei et hominum Christum Iesum reconciliati simus Deo[29], tamen exilio diuturno damnati sumus et, dum sumus in corpore, peregrinamur a Domino, per fidem enim ambulamus, et non per speciem; et quod pios homines et patriam desiderantes multum contristat, illud est, quod inter hostes sævissimos interim versamur et periculum est, ne ab illis circumventi et capti a dulcissimæ patriæ possessione tandem excidamus. Hinc sunt illæ voces: *Heu mihi, quia incolatus meus prolongatus est: habitavi cum habitantibus Cedar; multum incola fuit anima mea*[30].

Sed quamvis in hac re minores angelis simus; Dei tamen benignitas mirifice nos homines consolatur, tum quod ex genere nostro unum et unam, Christum et Mariam, in regno cœlorum omnibus angelis anteposuit, tum quod non paucos ex hominibus, quamvis angelis omnibus naturæ muneribus inferiores, dono gratiæ superiores multis angelis esse voluerit et aliquos etiam summis æquaverit. Certe S. Ioannes Chrysostomus exponens epistolam ad Romanos, apostolorum principes Petrum et Paulum in eo loco collocare non dubitavit, ubi Seraphim volant ac Deum glorificant[31]; quod idem de S. Ioanne Baptista et aliis nonnullis pium est credere. Adde quod angelis boni post primum meritum ad gloriam pervenerunt, quoniam etiam angeli mali post primum peccatum fuerunt æterno supplicio mancipati; proinde homines queri non debent de longiori via, cum in ea possint sæpe ac sæpius lapsus suos corrigere et per pœnitentiam ad veniam pervenire.

Capitulum VI

Quæ sint officia angelorum consideratur

Restat nunc, ut de officiis angelorum pauca dicamus. Quinque sunt angelorum officia.

Primum est laudes et hymnos perpetuo canere conditori. Ac ut intelligamus quanti faciat Deus hoc ministerium, considerandum est, supremos angelos ad hoc

[21] 1 Cor. 15, 44
[22] Jn. 14, 2, 3
[23] Jn. 17, 24
[24] Symb. apost.
[25] Jn. 20, 19
[26] Lc. 24, 31
[27] 1 Petr. 2, 21-23
[28] Aug. de civ. Dei 12, c.9 No. 2
[29] 1 Tim. 2, 5
[30] Psalm. 119, 5, 6
[31] Chrys. Hom, 32 in Ep. ad Rom.

officium esse destinatos, quos quasi præminentes omnes angelorum chori consonis vocibus cum incredibili iubilo prosequuntur. Audi Isaiam: *Vidi Dominum sedentem super solium excelsum et elevatum et ea, quæ sub ipso erant, replebant templum. Seraphim stabant super illud: sex alæ uni et sex alæ alteri; duabus velabant faciem eius, et duabus velabant pedes eius, et duabus volabant, et clamabant alter ad alterum et dicebant: Sanctus, Sanctus, Sanctus Dominus Deus exercituum, plena omnis terra gloria eius*[32]. Hic audis nomen Seraphim, qui sunt principes supremi ordinis; vides illos velare faciem et pedes, quod est signum reverentiæ, quasi non auderent intueri faciem vel tangere nudos pedes; vides eosdem assidue volare dum canunt, quod significat affectum et desiderium semper magis ac magis propinquandi Deo: quæ duo sunt necessaria iis, qui placere Deo volunt, dum laudes eius decantant, ut videlicet amorem cum reverentia et reverentiam cum amore coniungant, quod etiam David propheta expressit, cum ait: *Servite Domino in timore et exultate ei cum tremore*[33].

Hinc discas, anima mea, quanta veneratione dignus sit Deus, cum supremi illi principes cœli, qui semper assistunt ei et semper faciem eius vident, neque ex tam excelso gradu suo, neque ex tam longa familiaritate timorem ac reverentiam negligere unquam audeant, dum laudes eius dicunt. Et quid respondebis, tu pulvis et cinis, cum in iudicio argueris de somnolentia vel evagationibus in tam divino opere, ad quod digna non eras, ut assumereris? Disce saltem deinceps, tam magno exemplo edocta, cum timore et tremore, cum attentione et vigilantia, cum amore et desiderio Deo tuo debitas laudes hymnosque persolvere.

Alterum officium angelorum est orationes mortalium offerre Deo, easque suo etiam suffragio commendare: sic enim loquitur angelus Raphael in libro Tobiæ: *Quando orabas cum lacrymis, et sepeliebas mortuos, et derelinquebas prandium tuum, ego obtuli orationem tuam Domino*[34], et in Apocalypsi vidit Ioannes angelum stantem ante altare cum aureo thuribulo: *Et data sunt*, inquit, *ei incensæ multa, ut daret de orationibus sanctorum omnium super altare aureum ante thronum Dei*[35].

Hic vero incredibilis prorsus cernitur clementia et misericordia Dei nostri; non enim contentus fuit per prophetas suos primum, deinde per Filium suum et eius apostolos hortari nos ad orandum et petendum, sed etiam addidit promissionem dandi, quidquid petierimus: *Petite*, inquit, *et accipietis*[36], et alibi: *Si quid petieritis Patrem in nomine meo, dabit vobis*[37]. Neque hac promissione contentus, adiecit etiam præmium se daturum petentibus: *Tu autem*, inquit, *cum oraveris, intra in cubiculum tuum, et clauso ostio ora Patrem tuum in abscondito, et Pater tuus, qui videt in abscondito, reddet tibi*[38], mercedem videlicet præter ea, quæ petivisti; sic enim de eleemosyna et ieiunio eodem in loco Dominus dicit: *Pater, qui videt in abscondito, reddet tibi*[39]. Sed neque hoc argumento pietatis paternæ contentus Deus constituit angelos quasi cubicularios suos intimos, qui orationum, quasi memorialium pauperum, curam haberent eaque in conspectu suo offerrent ac legerent, ne ulla omnino pauperum petitio oblivioni mandetur. Quis unquam principum terrenorum præmium promisit venientibus ad se, gratiam vel iustitiam petituris? Et tamen, qui veniunt ad principes terræ, homines sunt, ut ipsi etiam principes homines sunt ex eodem luto formati et eidem summo Principi Deo subiecti. Sed si grave est præmium dare petentibus, certe tamen grave esse non deberet libenter eos admittere et fidelem cubicularium deputare, qui supplices libellos subditorum diligenter custodiret et offerret et pro celeri expeditione sollicitus esset.

Tertium officium angelorum in eo positum est, ut legati mittantur ad ea significanda, quæ Deus significari voluerit, ac præsertim ad negotia redemptionis et salutis æternæ: sic enim loquitur Apostolus ad Hebræos: *Nonne omnes* (angeli) *sunt administratorii spiritus, in ministerium missi propter eos, qui hæreditatem capiunt salutis?*[40] Sic videmus in vetere testamento passim angelos apparuisse patriarchis et prophetis eisque patefecisse, quæ Deus patefacienda mandaverat[41]; sic etiam in testamento novo legimus, archangelum Gabrielem missum fuisse nuntium ad Zachariam et ad Virginem Deiparam[42], deinde angelos quoque missos ad pastores[43], ad S. Ioseph[44], et post resurrectionem Domini ad mulieres sepulchro inhærentes[45], et post ascensionem ad discipulos omnes[46].

Cur autem Deus, qui ubique est et facile potest per se in cordibus hominum loqui, velit tamen angelos mittere, illa ratio esse videtur, ut homines intelligant, Deo curæ esse res humanas et ab illo regi et dirigi universa; possent enim homines facile sibi persuadere inspirationes divinas esse ratiocinationes suas vel consilia sua. Sed cum videant, vel audiant angelos a Deo mitti, et

[32] Isa. 6, 1-3
[33] Psalm. 2, 11
[34] Tob. 12, 12
[35] Apoc. 8, 3
[36] Lc. 11, 9
[37] Jn. 16, 23
[38] Mt. 6, 6
[39] Mt. 6, 4, 18
[40] Hebr. 1, 14
[41] Gen. 18, 2 sqq.; 19, 1 sqq; 22, 1; Dan. 9, 21 sqq; 14, 32 sqq
[42] Lc. 1, 11 sqq; 26 sqq
[43] Lc. 2, 9 sqq
[44] Mt. 1, 20 sqq; 2, 13, 19
[45] Mt. 28, 2 sqq; Jn. 20, 12 sqq
[46] Act. 1, 10, 11

quæ ab angelis prædicuntur ita fieri, ut illi præmonuerunt: dubitare non possunt, quin Deus providentiam gerat rerum humanarum, atque ea præsertim ab illo dirigi et disponi, quæ ad salutem æternam electorum pertinent.

Quartum officium angelorum est protectio hominum, sive singulorum, sive multitudinis; placuit enim pietati Patris nostri Dei commendare potentissimis servis suis infirmitates mortalium, eosque præficere vel quasi pædagogos pueris, vel quasi tutores parvulis, vel quasi patronos clientibus, vel quasi pastores ovibus, vel quasi medicos ægrotis, vel quasi defensores pupillis, vel quasi protectores iis, qui se defendere nequeunt, nisi sub alas confugiant potentiorum. De protectione et custodia singulorum hominum testis est David: *Angelis suis mandavit de te, ut custodiant te in omnibus viis tuis*[47]; testis etiam, et quidem fidelissimus, Christus ipse: *Videte, ne contemnatis unum ex his pusillis; dico enim vobis, quia angeli eorum in cœlis semper vident faciem Patris mei, qui in cœlis est*[48]. De protectoribus vero provinciarum et regnorum testis est Daniel, qui angelum protectorem regni Persarum vocat regem Persarum, et protectorem regni Græcorum nominat regem Græcorum, et protectorem filiorum Israel suo nomine Michælem vocat[49]. Denique de protectoribus Ecclesiarum scribit Ioannes in Apocalypsi, ubi mentionem facit angeli Ecclesiæ Ephesi et angeli Ecclesiæ Smyrnæ, et sic de aliis[50]. Itaque in regnis singulis duo sunt reges, unus visibilis, homo, et unus invisibilis, angelus; et in Ecclesia catholica universa duo sunt pontifices maximi, sub Christo Domino constituti, unus visibilis, homo, et unus invisibilis, angelus, quem Michælem archangelum esse credimus; eum enim ut olim synagoga Iudærum, ita nunc patronum veneratur Ecclesia Christianorum.

Videsne, anima, quam sit sollicita illa Maiestas, quæ bonorum nostrorum non eget, de nobis servulis suis? Quid potuit facere, ut charitatem suam magnam ostenderet, et non fecit? Obruit nos beneficiis, ut apud eum libenter maneremus; circumdedit protectoribus, ne abriperemur: quid faceret, si thesaurus illius essemus, ut re vera ille magnus et solus thesaurus noster est? Ergo, anima mea, tandem aliquando cede charitati; et charitate tanti amatoris superata, totam te, nulla tui parte relicta, eius obsequio et voluntati mancipa, trade, dona irrevocabili iuramento et voto; nihil te moveat eorum, quæ videntur, sed invisibilia cogita et ad illa suspira: *Quæ enim videntur, temporalia sunt, quæ non videntur, æterna*[51].

Postremum officium angelorum est, ut sint etiam milites vel duces armati, *ad faciendam vindictam in nationibus, increpationes in populis*[52]. Angeli sunt, qui civitates infames igne et sulphure concremarunt[53]; qui primogenita totius Ægypti occiderunt[54]; qui multa millia Assyriorum uno impetu prostraverunt[55]; angeli erunt, qui in die novissimo *segregabunt malos de medio iustorum, et mittent illos in caminum ignis*[56].

Ergo diligant viri pii cives suos, angelos sanctos; horreant impii potentiam angelorum, ministrorum iræ Dei omnipotentis, a quorum manibus nullus eos eripere poterit.

[47] Psalm. 90, 11
[48] Mt. 18, 10
[49] Dan. 10, 5 sqq
[50] Apoc. 2; 3
[51] 2 Cor. 4, 18
[52] Psalm. 149, 7
[53] Gen. 19, 13 sqq
[54] Exod. 12, 12 sqq
[55] 4 Reg. 19, 35
[56] Mt. 13, 49, 50

GRADUS DECIMUS

Ex consideratione essentiæ Dei, per similitudinem magnitudinis corporalis

Capitulum I

Magnitudo Dei generatim consideratur ex quatuor rerum corporalium dimensionibus

Ascendimus per substantias creatas, quantum potuimus; nec tamen ad eam notitiam Dei pervenimus, ad quam speculando in hac etiam lacrymarum valle perveniri potest. Superest igitur, ut videamus, an per dimensiones quantitatis corporalis, quas novimus, ascendere possimus ad latitudinem et longitudinem, altitudinem et profundum invisibilis essentiæ Dei; illa enim in creaturis dicuntur magna, quæ magnas habent quatuor dimensiones. Deus autem in psalmis et alibi passim dicitur magnus [1], et quod eius magnitudinis nullus sit finis[2]. Certe sanctus Bernardus, eximius contemplator, ex his dimensionibus gradus sibi fecit ad cognoscendum Deum, in libris quos scripsit de consideratione ad Eugenium Papam. Neque ille primus inventor fuit scalarum huius generis, sed ab Apostolo,

[1] Deut. 10, 17; Tob. 13, 1; Psalm. 94, 3; 95, 4; 146, 5 etc.
[2] Psalm. 144, 3

qui in tertium coelum ac Paradisum penetravit[3], hunc modum ascensionis didicit; sic enim loquitur Apostolus in epistola ad Ephesios: *Ut possitis comprehendere cum omnibus sanctis, quæ sit latitudo et longitudo, et sublimitas et profundum*[4].

Si quis enim attente consideret, inveniet profecto, nihil esse plenum et solidum extra Deum, sed omnia angusta, brevia, humilia et inania vel superficialia: in Deo autem esse veram latitudinem, immensitatem; veram longitudinem, aeternitatem; veram altitudinem, naturæ sublimitatem; verum profundum, sine fundo, incomprehensibilitatem; et rursus veram altitudinem, omnipotentiam; verum profundum, infinitam sapientiam; veram latitudinem, plenissima viscera misericordiæ; veram longitudinem, districtionem iudicii, id est, plenam perfectamque iustitiam.

Sed non satis est, has considerationes leviter attingere, si quis ascendere velit et invenire quod quærit; sed plane comprehendere oportet, *ut possitis*, inquit Apostolus, *comprehendere cum omnibus sanctis, quæ sit latitudo, longitudo, sublimitas et profundum.* Is vero comprehendit, qui attentissime cogitans omnino persuadetur, rem ita se habere, et ita persuadetur, ut thesaurum inventum venditis omnibus comparare festinet[5]; ideo enim adiunxit Apostolus, *cum omnibus sanctis.* Soli siquidem sancti ista plane comprehendunt, vel nemo ista comprehendit, ut oportet, quin efficiatur sanctus. Neque repugnat iis, quæ diximus, S. Augustinus in epistola ad Honoratum, qui scribit, ab Apostolo depingi crucem Christi, cum describitur latitudo, longitudo, sublimitas et profundum[6]: pertinet enim (ut ipse docet) ad latitudinem lignum transversum, in quo figebantur manus crucifixi; ad longitudinem lignum oblongum, cui adhærebat corpus crucifixi; ad sublimitatem lignum supra crucem positum, in quo erat titulus; ad profundum ea pars ligni, quæ humi fixa latebat. Non, inquam, repugnat intentioni nostræ S. Augustinus, quin potius eam mirifice adiuvat, nam et crux Christi via est ad veram latitudinem, longitudinem, sublimitatem et profundum obtinendum; quamvis enim oculis hominum angusta et brevis et dimissa et parum profunda crux videatur: re vera tamen extendit brachia sua ab ortu usque ad occasum et ab aquilone usque ad austrum, id est, longe lateque gloriam suam diffudit per apostolicam prædicationem, et erexit verticem suum usque ad summum cœlum, quod instar clavis aperuit electis, et penetravit usque ad profundum inferni, quod eisdem electis in sempiternum clausit.

[3] 2 Cor. 12, 2-4
[4] Ephes. 3, 18
[5] Mt. 13, 44-46
[6] Aug. ep. 140 c. 26 No. 64

Capitulum II

Latitudo essentiæ Dei est immensitas bonorum eius

Incipiamus ab essentia, deinde ad attributa progrediemur.

Essentia Dei latissima merito dici potest multis modis. Primo, latissima est in se et prorsus immensa, quoniam complectitur omnes perfectiones rerum creatarum et etiam earum, quæ creari possent, et adhuc sine ullo numero plures; quidquid enim factum est et fiet, vel fieri posset, sine ulla dubitatione eminentiore ratione et modo continetur in Deo. Itaque res cæteræ sunt bonæ cum additamento, id est, bonus homo, bonus equus, bona domus, bona vestis et sic de cæteris omnibus: Deus autem est omne bonum; nam dicenti Moysi: *Ostende mihi gloriam tuam*, respondit Deus: *Ego ostendam omne bonum tibi*[7].

Si quis haberet rem unam apud se, quæ complecteretur omnia obiecta sensuum in summa perfectione, ita ut non liberet unquam egredi domum ad aliquid videndum, vel audiendum, vel olfaciendum, vel gustandum, vel tangendum, cum haberet domi tantas delicias in una illa re, quantas optare potest homo maxime voluptarius: nonne esset res illa valde pretiosa? Quod si res illa præterea contineret in se tantam divitiarum omnis generis copiam, quantam desiderare potest homo supra modum avarus, ita ut non vellet egredi domum ad aliquid amplius acquirendum: nonne esset res illa pretiosior et charior? Et si rursum illa res præbere posset possidentibus se honores et dignitates, quantas animo concipere posset homo ambitiosissimus: nonne iam omne pretium superare videretur? Et si res illa non solum hominis, sed etiam angeli desiderium explere posset, quod tanto est maius et capacius, quanto angeli plura et meliora norunt, quam homines, quid dicturus esses? Et tamen bonitas eius rei adhuc longe esset inferior bonitate Dei, quæ tanta est, ut infinitum desiderium, sive potius capacitatem infinitam Dei satiare et explere queat.

O admirabilis latitudo perfectionis essentiæ Dei, quæ talem immensitatem bonorum complectitur, ut infinitæ capacitati, quæ in Deo est, omnino sufficiat! Ipse enim Deus nunquam egreditur extra se, quoniam omnia bona habet in se; et antequam mundus fieret, ita dives et beatus erat, ac postea fuerit, quia nihil factum est a Deo, quod non semper altiore modo esset in Deo.

Intelligisne, anima, quali bono frueris in patria, si dilexeris Deum in via? et quali bono privaberis, si id non feceris? Deus enim seipsum, id est, onme bonum fruendum exhibebit diligentibus se, cum dicet servo bono et fideli: *Intra in gaudium Domini tui*[8].

[7] Exod. 33, 18, 19
[8] Mt. 25, 23

Capitulum III

Latitudo essentiæ divinæ est immensitas Dei, qua omnia replet

Deinde alio modo est immensus Deus, quia replet omnia omnino, quæ sunt in rebus creatis: *Cœlum et terram ego impleo, dicit Dominus*[9]. Et si essent plures mundi, omnes impleret: *Si ascendero in cœlum*, inquit David, *tu illic es; si descendero in infernum, ades*[10]. Addo etiam, si supra cœlum, vel infra cœlum, vel extra cœlum iero, solus non ero, quoniam et tu illic eris, neque enim esse possum, nisi in te sim et tu portes me, qui portas omnia verbo virtutis tuae[11]. Nec solum corpora omnia Deus immensitate sua replet, sed etiam spiritus, corda, mentes; quomodo enim scrutaretur corda[12], nisi esset in cordibus? Et quomodo audiret preces cordium[13], nisi ad corda nostra aures suas haberet? Et quomodo diceret Propheta: *Audiam quid loquatur in me Dominus Deus*[14], si ad aures cordis nostri os suum Deus non admoveret? Felix anima, quæ Deum diligit, quoniam dilectum suum semper apud se habet et in sinu suo fovet et in sinu eius fovetur: *Qui enim manet in charitate, in Deo manet et Deus in eo*[15].

Nec solum Deus replet omnia præsentia sua, sed etiam gloria. Nam et Seraphim clamant: *Plena est omnis terra gloria ejus*[16]; et David addit: *Domine Dominus noster, quam admirabile est nomen tuum in universa terra! quoniam elevata est magnificentia tua super cœlos*[17], ac si diceret: non solum nomen tuum, fama et gloria tua terram universam admiratione replevit, sed etiam ad cœlum ascendit et super cœlos elevata est. Denique Ecclesiasticus adiungit: *Gloria Domini plenum est opus ejus*[18]; nulla enim creatura est in cœlo, vel in terra, quæ non assidue laudet Deum. Atque hæc est causa, cur et David in psalmis[19], et tres pueri apud Danielem[20] omnes creaturas hortentur ad benedicendum et laudibus cclebrandum creatorem. Non enim ignorabant, creaturas plurimas non eius esse naturæ, ut vocem exhortantis exaudire possent; sed quia intelligebant, omnia opera Dei bona esse, ac per hoc ipsa sua specie laudare opificem, congratulabantur eis et hortabantur, ut agerent, quod agebant.

Et certe, si quis oculos interiores haberet, videret, omnia opera Domini esse quasi thuribula sursum emittentia odorem suavitatis gloriæ Dei; et si aures interiores haberet, audiret quasi concentum varium omnis generis musicorum instrumentorum laudantium Deum et dicentium: *Ipse fecit nos, et non ipsi nos*[21]. Quamvis enim non desint impii, qui Deo maledicant, et nomen ejus blasphement: tamen ipsi quoque vel inviti coguntur eo modo, quo opus laudat opificem, laudare Dominum; nam in ipsis etiam mirabiliter lucet potentia Dei, qua eos fecit, et sapientia, qua eos gubernat, et bonitas, qua ipsis licet ingratis et malis vitam conservat, et misericordia ac iustitia, qua eos vel ordinat iuste ad poenam, vel expectat misericorditer ad pœnitentiam. Multi quidem in terris surdi sunt ad has voces creaturarum exaudiendas, sed tamen ipsæ clamare non cessant; non desunt innumerabiles angelorum et sanctorum hominum aures, qui eas laudes attendunt iisque delectantur, et ipsi quoque Deum conditorem hymnis et canticis assidue celebrant.

Capitulum IV

Longitudo essentiæ divinæ est æternitas eius

Iam vero longitudo essentiæ divinæ est æternitas eius, quæ non habet initium durationis, nec finem unquam habebit, et semper eadem sine ulla mutatione consistet: *Tu autem idem ipse es, et anni tui non deficient*[22], inquid David, et Tobias[23] et post eum Apostolus[24]. Deum regem sæculorum appellant, quia solus ipse non subiacet sæculis, sed præest sæculis et regit sæcula, quippe quia omnia sæcula solus præcessit. Res cæteræ vel habent initium et finem et nunquam in eodem statu permanent; vel habent initium sine fine et sine mutatione substantiæ, sed possent, si creatori placeret, etiam esse desinere. Itaque soli Deo æternitas ita est propria, ut nulli rei creatæ conveniat, neque ullus princeps unquam tam fuit arrogans, ut inter titulos, quos plurimos usurparunt, æternitas titulum sibi arrogare præsumpserit, nisi forte in alio sensu, quomodo Constantinus dictus est imperator æternus, quoniam non erat imperator ad tempus certum, sed ad vitam.

Tu vero, anima mea, in utroque genere creaturarum numerari potes: nam corpus habes, quod incepit esse, cum conciperetur et nasceretur, et paulatim crevit usque ad mensuram sibi a Deo præfixam; inde vero minui cœpit, et paulo post per mortem esse desinet, ac per hoc nunquam in eodem statu permanet, ab omni parte et omni hora mutatione subiectum; de corpore tuo sententiam protulit Propheta per similitudinem fœni:

[9] Ier. 23, 24
[10] Psalm. 138, 8
[11] Hebr. 1, 3
[12] Psalm. 7, 10
[13] Psalm. 26, 8; 118, 145
[14] Psalm. 84, 9
[15] 1 Jn. 4, 16
[16] Isa. 6, 3
[17] Psalm. 8, 2
[18] Eccli. 42, 6
[19] Psalm. 148, 1 sqq
[20] Dan. 3, 51 sqq.
[21] Psalm. 99, 3
[22] Psalm. 101, 28
[23] Tob. 13, 6
[24] 1 Tim. 1, 17

Mane sicut herba transeat, mane floreat et transeat; vespere decidat, induret et arescat[25]. Siquidem *mane*, id est, in pueritia sicut herba viret corpus humanum, sed mox transit ad iuventutem; in meridie iuventutis floret, et statim transit ad senectutem; in *vespere* senectutis decidit, in morte duratur, in sepulchro arescit, et in pulverem suum revertitur. Ecce igitur, anima, quam longe distat ab æternitate corpus tuum! Tu autem creata es in tempore, cum antea nihil esses; et in hoc multum es dissimilis æterno creatori. Sed creata finem durationis non videbis, quod tibi cum creatore commune est. Sed quia mutabilis es, dum in corpore vivis, de vitio ad virtutem et de virtute ad vitium transis; et in quo statu invenieris in exitu de corpore, in eo iudicaberis, vel ad regnandum semper cum Deo, vel ad tormenta patienda semper cum diabolo. Ideo nihil magis tibi providendum est, quam ut vitium fugias, et virtutem secteris. Cave igitur, ne a carnis illecebris seducaris in detrimentum perpetuum illius et tuum; sed crucifige carnem tuam cum vitiis et concupiscentiis[26], ut paulo post non solum tu vivas in æternum beata, sed et caro tua resurgat in gloria et ipsa quoque sine fine æternitati Dei tui tecum sociata pemaneat.

Cæterum quamvis animæ beatorum, ut etiam angeli sancti, æternitatis Dei participes erunt in sublimissima et felicissima illa unione cum Deo per beatificam visionem et amorem, quæ unio non solum finem non habebit, sed etiam eadem semper erit stabilis et immota: tamen multis aliis modis mutare et variare poterunt cogitationes et affectiones et loca; ideo semper admirabuntur et suspicient supra se æternitatem Dei, in qua nulla mutatio mentis aut voluntatis aut loci esse poterit, et tamen nihil ei deerit, quin etiam omnia semper habebit, quæ variis mutationibus æterno tempore sibi comparare potuisset. Quare longitudo æternitatis res est infinita et propria Deo non minus, quam latitudo immensitatis.

Capitulum V

Altitudo Dei significat nobilitatem naturæ divinæ, quæ est causa prima et altissima omnium rerum efficiens, exemplaris et finalis

Sequitur consideranda sublimitas Dei, secundum quam dicitur Deo: *Tu solus altissimus*[27]. Est autem solus Deus altissimus nobilitate naturæ; res enim tanto sunt nobiliores et altiores, quanto sunt puriores et a materia magis abstractæ. Id cernimus primum in rebus corporalibus: aqua enim est altior, quam terra, quia purior; et eadem ratione aer altior est, quam aqua; et ignis, quam aer; et cœlum, quam ignis. Deinde idem videmus in rebus spiritualibus: altior enim est intellectus, quam sensus, quia sensus habet organum corporale, quo non indiget intellectus; et intellectus angelicus altior est, quam humanus, quoniam iste eget ministerio imaginationis et phantasmatum, quo ille non indiget; et inter angelos illi sunt altiores, qui per species pauciores intelligunt plura. Deus igitur, qui solus est purus actus et nulla re indiget extra se, neque organo, neque imaginatione, neque specie, ac ne præsentia quidem obiecti alicuius extra se, sed ipsa sua essentia illi est omnia, et nihil potest habere quod non semper habeat actu, et ipsum habere actu est esse semper actum purum et simplicem: ideo natura eius altissima et sublimissima est, neque potest ullo modo habere parem; propterea ille qui dixit: *Similis ero altissimo*, repente deturbatus e cœlo descendit in profundissimam gehennam, ut Isaias describit[28], et Christus Dominus de eodem: *Videbam*, inquit, *Satanam sicut fulgur de cœlo cadentem*[29].

Est etiam alio modo Deus altissimus, quia est prima et altissima causa omnium rerum efficiens, exemplaris et finalis. Est altissima causa efficiens, quia nulla res est creata quoquomodo vim habens efficiendi, quæ vim illam non habeat a Deo, Deus autem a nullo habet; rursus nulla causa est, quæ vim suam exercere possit, nisi moveatur a Deo, Deus autem a nullo movetur; denique causæ cæteræ altiores in rebus creatis dicuntur illæ, quæ sunt universales, a quibus particulares dependent, ut cœli et angeli, qui cœlos movent, Deus autem et cœlos et angelos fecit. Ipse igitur solus est prima et altissima causa efficiens. Est item prima causa exemplaris, quoniam res omnes Deus fecit secundum formas, sive ideas, quas in se habet. Est denique prima causa finalis, quia propter se, id est, ad patefaciendam gloriam suam onmia creavit, ut dicit sapiens in Proverbiis[30]. Sed valde proprie dicitur et est altissimus Deus, quia sedet in altissimo throno: *Vidi Deum*, inquit Isaias, *super solium excelsum et elevatum*[31]. Et quoniam sedes duos habet usus, unum ad iudicandum, alterum ad quiescendum: utrumque seorsum consideremus.

[25] Psalm. 89, 6
[26] Gal. 5, 24
[27] Psalm. 82, 19
[28] Isa. 14, 14 sqq
[29] Lc. 10, 18
[30] Prov. 16, 4
[31] Isa. 6, 1

Capitulum VI

Deus habet sedem altissimam; est enim supremus rex et iudex, tribuens gratiam humilibus

Primum igitur Deus habet altissimam sedem, quia est summus iudex; dicit enim Abraham Deo: *Tu judicas omnem terram*[32], et David: *Inter deos diiudicat*[33], id est, Deus iudicat ipsos iudices, qui dii in Scripturis dicuntur[34]. Sed apertissime S. Iacobus ait: *Unus est legislator et iudex*[35], id est, Deus solus est proprie legislator et iudex, quia ipse solus dat leges omnibus et a nullo accipit, iudicat omnes et a nemine iudicatur. Deinde Deus non solum est iudex, sed est etiam et rex, ac per hoc non iudicat ut iudex constitutus a rege, sed ut rex et princeps supremus, unde dicitur *rex regum*[36], et *rex magnus super omnes deos*[37], et *terribilis apud omnes reges terræ*[38], quia videlicet, quando vult, transfert regna et imperia de gente in gentem, et quando vult, aufert spiritum principum. Denique non solum Deus supremus est iudex et rex, sed etiam Dominus absolutus, qui est titulus omnium maximus. Reges enim non ita sunt domini subditorum, ut possint pro arbitrio eos bonis vel vita spoliare; cuius rei testis esse potest rex Achab, qui vineam Naboth habere voluit, nec potuit, nisi per dolum et calumniam uxoris[39], unde uterque miserrime periit. Deus autem vere et proprie Dominus est, et omnia serviunt illi et ipse nemini servit, et posset, si vellet, omnia ad nihilum redigere, cum ex nihilo omnia fecerit.

Cogita igitur, anima, quantus timor et tremor debeatur a nobis vermiculis terræ illi, qui sedet super tam altam sedem, ut nihil omnino supra se habeat. *Si ego Dominus*, ait per Malachiam, *ubi esl timor meus*[40], et si supremi illi principes cœli cum timore et tremore illi assistunt, quid nos facere par est, qui mortales et fragiles cum bestiis terram incolimus?

Sed illud mirabile videtur, quod altissimus Deus non amet sibi similes creaturas, id est, altas et sublimes, sed humiles et pauperculas; sic enim loquitur Deus per Isaiam: *Ad quem respiciam nisi ad pauperculum et contritum spiritu, et trementem sermones meos?*[41] et David: *Excelsus Dominus, et humilia respicit*[42]. Imo vero diligit Deus res altas et sublimes ac per hoc sibi similes; sed vere sublimes, non quæ videntur et non sunt. Itaque non amat Deus superbos, qui elati et inflati, non alti et sublimes dici debent; amat vero humiles et trementes sermones suos, quoniam illi, quo magis se deiiciunt, eo magis ab ipso Domino exaltantur, et qui a Domino exaltantur, illi vere sunt alti. Itaque iidem sunt humiles et sublimes, humiles in oculis suis, sublimes in oculis Dei. Si quis vidisset non solum oculis corporis, sed etiam oculis cordis, iisque a Deo illuminatis, divitem epulonem ornatum bysso et purpura, accumbentem mensæ omnibus generibus ciborum pretiosorum instructæ, circumstantibus ministris multis et sollicite officio suo fungentibus, et simul vidisset pauperem Lazarum seminudum et ulceribus plenum, ad ianuam divitis sedentem et cupientem satiari de micis, quæ de mensa divitis cadebant: is profecto vidisset divitem, quem mundus beatissimum esse credebat, in oculis Dei et angelorum omnino abominabilem et vilissimum, plane ut lutum vel stercus terræ: *Quod enim altum est apud homines, abominatio est apud Deum*[43], ait Dominus in eodem loco, ubi epulonem describit; contra vero vidisset pauperem et humilem Lazarum in oculis Dei et angelorum nobilem et honoratum, ut pretiosam margaritam, quod exitus demonstravit, Lazarum enim, ut Deo charum, angelicæ manus in sinum Abrahæ portaverunt, divitem, ut exosum Deo, ad gehennam ignis dæmones rapuerunt[44]. Sed quid ego de Lazaro loquor? Nemo altior apud Deum Domino Jesu Christo etiam secundum humanitatem est, et ipso tamen nemo humilior in coelo vel in terra reperitur, ut verissime dixerit: *Discite a me, quia mitis sum et humilis corde*[45]; quanto enim anima illa sanctissima clarius præ cæteris omnibus cognoscit infinitam altitudinem divinitatis, tanto magis cognoscit vilitatem creaturæ, quæ ex nihilo facta est, et ideo, cum et ipsa creatura sit, præ cæteris omnibus subiicit se Deo seque humiliat et Deum exaltat, et vicissim a Deo super omnes creaturas etiam angelicas exaltatur. Quod idem de angelis beatis et sanctis hominibus dicere possumus; nulli sunt enim humiliores, quam qui in cœlo altius sedent, quoniam ii, qui sunt Deo propinquiores, eo clarius intuentur, quanto intervallo distet magnitudo Creatoris a parvitate creaturæ.

Quare, anima mea, dilige humilitatem, si veram cupis exaltationem; imitare Agnum sine macula, imitare Virginem matrem, imitare Cherubim et Seraphim, qui omnes, quo sunt altiores, eo sunt etiam humiliores.

[32] Gen. 18, 25
[33] Psalm. 81, 1
[34] Exod. 22, 28; Psalm. 46, 10; Jn. 10, 34
[35] Iac. 4, 12
[36] Apoc. 19, 16
[37] Psalm. 94, 3
[38] Psalm. 75, 13
[39] 3 Reg. 21, 2
[40] Malach. 1, 6
[41] Isa. 66, 2
[42] Psalm. 112, 4-6
[43] Lc. 16, 15
[44] Lc. 16, 19-31
[45] Mt. 11, 29

Capitulum VII

Thronus altissimi beatam et beatificantem Dei quietem significat

Nec solum Deus sedem altissimam habet, quia iudicat omnes; sed etiam, quia præ omnibus quiescit et quiescere facit eos, in quibus sedet. Altissima sedes Dei est altissima eius requies; quamvis enim mundum universum regat, in quo assidua bella et conflictationes elementorum, bestiarum, hominum: ipse tamen *cum tranquillitate iudicat*[46], ut dicitur in libro sapientiæ, et altissima pace semper gaudet, neque est aliquid, quod eius otium et contemplationem sui ipsius, in qua sunt eius deliciæ sempiternæ, perturbare possit. Ideo enim et rex Jerusalem[47], quæ est visio pacis, appellatur. Sedes autem eius propria sunt spiritus beati, unde dicitur: *Qui sedet super Cherubim*[48]. Dicitur autem Deus super Cherubim potius quam super Seraphim sedere, quoniam Cherubim scientiæ multitudinem significat, Seraphim vero ardorem charitatis; quies vero sapientiam sequitur, sollicitudo et anxietas charitatem, nisi cum sapientia coniuncta sit. Ideo et anima iusti sedes dicitur sapientiæ[49]. Denique cum Isaias dicit: *Cœlum sedes mea*[50], et cum David dicit: *Cœlum cœli Domino*[51]; per cœlum cœli intelliguntur cœli spirituales, qui habitant super cœlos corporales, id est, spiritus beati, ut explicavit sanctus Augustinus in expositione Psalmi centesimi decimi tertii[52]. Hos autem cœlos Deus quiescere facit quiete tam admirabili, ut hæc sit *pax* illa, *quæ exsuperat omnem sensum*[53]. Scribit S. Bernardus in sermonibus super Cantica similitudinem aptissimam ad hanc explicandam quietem, his verbis: *Tranquillus Deus tranquillat omnia, et quietum aspicere quiescere est. Cernere est regem post diurnas forensium quasi lites causarum dimissis a se turbis, curarum molestias declinantem, petentem de nocte diversorium, cubiculum introeuntem cum paucis, quos hoc secreto et hac familiaritate dignatur, eo certe securius, quo secretius quiescentem, eo serenius se habentem, quo placidius solos intuentem, quos diligit*[54]. Hæc ille, qui satis aperte demonstrat, Deum spiritibus beatorum non se iudicem aut Dominum præbere, sed amicum et familiarem. Et sane incredibilis est familiaritas, quam etiam in hac vita puris mentibus exhibet Deus, ut illud omnino impleri videatur: *Deliciæ meæ esse cum filiis hominum*[55], et illud: *Et cum simplicibus sermocinatio eius*[56].

Hinc videlicet omnes sancti, quamvis pressuras paterentur in mundo, tamen in corde ubi Deus erat pacem habebant, et ideo semper laeti, semper sereni videbantur et erant; illis enim Veritas dixit: *Gaudebit cor vestrum et gaudium vestrum nemo tollet a vobis*[57].

Capitulum VIII

De multiplici profunditate in essentia Dei

Restat pars quarta magnitudinis, quæ dicitur profunditas. Porro profunditas in essentia Dei multiplex invenitur: primum ipsa in se divinitas profundissima est, quia non superficialis et tenuis, sed plenissima et solidissima est. Non est Deitas quasi massa deaurata, quæ solum in exteriore superficie aurum habet, intus vero ærea, vel lignea est, sed quasi massa aurea tota et massa ingens et immensa, vel potius quasi fodina auri usque adeo profunda, ut nunquam fodiendo exhauriri possit: sic omnino incomprehensibilis Deus est, quoniam sicut fodina auri, cuius fundum non invenitur, nunquam fodiendo exhauritur, sic etiam Deus, *cuius magnitudinis non est finis*[58], nunquam sic perfecte a creata mente cognoscitur, quin semper magis ac magis cognosci queat, et solus Deus profundum illud infinitum comprehendit, qui solus vim intelligendi infinitam habet.

Deinde profundus est Deus ratione loci; sicut enim altissimus est, quia rebus omnibus præsidet et est super omnia, sic idem Deus profundissimus est, quia rebus omnibus subiicitur, ut eas sustentet, et est infra omnia, ut omnia portet: ipse enim, ut Apostolus ait, *portat omnia verbo virtutis suæ*[59]. Itaque Deus est quasi fundamentum et tectum ædificii, *in quo nos omnes vivimus, movemur et sumus*[60]; proinde rectissime dixit Salomon: *Cœlum et cœli cœlorum non te capiunt*[61], quia Deus potius capit cœlos, et quæ sub cœlo sunt, quippe qui supra cœlos et infra terram est.

Denique profunditas Dei est invisibilitas eius. Deus enim *lux* est, sed *inaccessibilis*[62], veritas est, sed intima valde et omni interiore interior: *Posuit tenebras latibulum suum*[63], inquit David, *Et vere est Deus absconditus*[64], ut loquitur Isaias. S. Augustinus, quærens

[46] Sap. 12, 9
[47] Tob. 13, 11; Psalm. 115, 19; Eccli. 24, 15
[48] Psalm. 79, 2; 98, 1
[49] Prov. 8, 12; Isa. 11, 2
[50] Isa. 66, 1
[51] Psalm. 113, 24
[52] Aug. Enarrat. in Psalm. sermo 2, No. 11
[53] Philipp. 4, 7
[54] Bernard. in Cant. sermo 23
[55] Prov. 8, 31
[56] Prov. 3, 32
[57] Jn. 16, 22
[58] Psalm. 144, 3
[59] Hebr. 1, 3
[60] Act. 17, 28
[61] Reg. 8, 28
[62] 1 Tim. 6, 11
[63] Psalm. 17, 12
[64] Isa. 45, 15

aliquando Deum, misit nuntios oculos suos a terra usque ad cœlos, et responderunt omnia: non sumus, quod quæris, sed ipse fecit nos. Itaque non inveniens Deum ascendendo per exteriora, cœpit iter facere per interiora, et intellexit vere per illa facilius propinquari ad Deum; cognovit enim animam esse corpore meliorem, et sensum internum esse meliorem sensu externo, et intellectum, qui adhuc est interior, esse meliorem sensu interno. Inde effecit Deum, qui interior est, quam intellectus, esse meliorem intellectu; ac per hoc quidquid intelligimus, vel cogitamus, non esse Deum, sed aliquid minus Deo, cum Deus sit melior, quam nos intelligere vel cogitare possimus[65].

Age ergo, anima mea, si tu es melior corpore tuo, cui das vitam, quia illud corpus est, tu spiritus es, et oculus corporis tui non videt te, quia ille foris est, tu intus: sic omnino cogita, Deum tuum meliorem esse, quam tu sis, quia dat tibi intellectum et est quasi anima tua; et ideo tu eum videre non potes, quia spiritus altior et interior est, quam tu sis, et tu quodammodo foris manes, ille intus in suo secretissimo profundissimoque recessu. Sed nunquamne ad secretum illud admitteris? Absit; non mentitur Dominus tuus, qui dixit: *Beati mundo corde, quoniam ipsi Deum videbunt*[66], neque Apostolus eius, qui ait: *Videmus nunc per speculum in ænigmate, tunc autem facie ad faciem*[67], neque sanctus evangelista Ioannes, qui scripsit: *Scimus, quia cum apparuerit, similes ei erimus, quia videbimus eum sicuti est*[68]. Et quod erit gaudium illud, cum admissa ad secretum sacrarium illud videbis et possidebis ipsam lucem, ipsam speciem, ipsam bonitatem! Tunc plane apparebit, quam inania et fugacia et quasi nulla fuerint huius terræ temporalia bona, quibus inebriati homines obliviscuntur vera et sempiterna. Sed si vere sitis ad Deum vivum, et si *lacrymæ tuæ sunt panes tibi die ac nocte, dum dicitur, ubi est Deus tuus*[69]: non sis pigra ad mundandum cor, quo Deus videndus est, neque fatigeris ascensiones disponere in corde, donec *videatur Deus Deorum in Sion*[70], neque frigescas in dilectione Dei et proximi, *nec diligas verbo et lingua, sed opere et veritate*[71]; ista est enim via, quæ ducit ad vitam.

[65] Aug. Conf. 9, c. 10 No. 24; 10 c. 6 No. 8,9; In Ps. 26 enarr. 2 No. 12
[66] Mt. 5, 8
[67] 1 Cor. 13, 12
[68] 1 Jn. 3, 2
[69] Psalm. 41, 4
[70] Psalm. 53, 8
[71] 1 Jn. 3, 18

GRADUS UNDECIMUS

Ex consideratione magnitudinis potentiæ Dei, per similitudinem magnitudinis corporalis

Capitulum I

De latitudine potentiæ Dei

Magnus est Dominus et magnitudinis eius non est mensura nec finis; nec solum est magnus, quoniam altitudo eius omnipotentia est, profundum sapientia investigabilis, latitudo misericordia ubique diffusa, longitudo iustitia instar virgæ ferreæ; sed etiam quoniam singula hæc attributa magna sunt magnitudine infinitæ latitudinis, longitudinis, altitudinis et profundi.

Ac ut a potentia, sive potius omnipotentia ordiamur: potentia Dei suam habet latitudinem, quæ in eo posita est, ut se extendat ad res plane infinitas. Primum enim extendit se ad omnia, quæ facta sunt; nihil enim est in tota hac rerum universitate a primo angelo usque ad ultimum vermiculum et a summo cœlo usque ad profundissimam abyssum, quod non sit factum a potentia Dei: *Omnia*, inquit S. Ioannes, *per ipsum facta sunt, et sine ipso factum est nihil*; et infra: *et mundus per ipsum factus est*[1].

Deinde extendit se ad onmnia, quæ fient usque in æternum. Sicut enim nisi per ipsum fieri nihil potuit, sic etiam nisi per ipsum fieri nihil poterit; nam sic loquitur Apostolus: *Ex ipso, per ipsum et in ipso sunt omnia*[2].

Tertio extendit se ad omnia, quæ fieri possunt, quamvis nunquam futura sint; sic enim loquitur Angelus: *Non erit impossibile apud Deum omne verbum*[3], et ipse Dominus: *Apud Deum omnia possibilia sunt*[4].

Quarto extendit se ad omnem destructionem rerum factarum. Sicut enim potuit Deus per aquas diluvii simul interficere omnes homines et omnia animantia, quæ erant in terra, exceptis paucis, quæ ipse in arca Noe servari voluit[5]; sic poterit per diluvium ignis uno tempore destruere non solum homines omnes et animantia omnia, quæ viva invenientur in novissimo die, sed etiam omnes arbores et omnes urbes et cætera, quæ sunt in terra: *Adveniet*, inquit apostolus Petrus in epistola posteriore, *dies Domini ut fur, in quo cœli magno impetu transient, elementa vero calore solventur, terra autem et quæ in ipsa sunt opera exurentur*[6].

[1] Jn. 1, 3, 19
[2] Rom. 11, 36
[3] Lc. 1, 37
[4] Mt. 19, 26
[5] Gen. 7, 1 sqq
[6] 1 Petr. 3, 10

Magna profecto est hæc latitudo potentiæ Dei, quam nemo satis admirari poterit, nisi multitudinem rerum, quas Deus partim fecit, partim faciet, partim facere potest, in numerato habeat. Quis autem tantam multitudinem numeret, nisi ille, cuius scientia infinita est? Et rursum eiusdem potentiæ magnitudo valde crescit, si quis cogitet, quam magnum sit res effectas tam ingenti potentia et tot sæculis uno pene momento summa facilitate dissolvere, vel ut loquitur Iudas Machabæus: *Uno nutu delere*[7]. Dicamus ergo cum Mose: *Qui similis tui in fortibus, Domine?*[8]

Capitulum II

De longitudine potentiæ Dei

Iam vero longitudo potentiæ divinæ cernitur in eo, quod cum omnibus, quæ Deus fecit, ipse assidue cooperatur, nec fatigatur cooperando, nec fatigabitur in æternum; siquidem potentia ista Dei nec minui, nec debilitari, nec frangi ullo modo potest, cum sit cum vera æternitate coniuncta, vel potius ipsa sit veræ divinitatis æternitas.

Mirantur multi, quomodo possint sol et luna et stellæ tanto tempore et tanta celeritate moveri ab ortu ad occasum et in circulos suos sine ulla intermissione reverti; et sane res esset omni admiratione dignissima, nisi sciremus, ea deferri ab omnipotente Deo, qui *portat omnia verbo virtutis suæ*[9].

Mirantur alii, quomodo fieri possit, ut in gehenna vel ignis non consumatur æterno tempore comburendo, vel corpora infelicium illorum æterno tempore ardentia non dissolvantur; sed et hoc non mirabile solum, sed etiam impossibile iudicari posset, nisi qui ignem illum sic ardere semper facit, ut nunquam extinguatur, et qui corpora miserorum in igne illo ita conservat, ut semper percrucientur et nunquam consumantur, Deus esset omnipotens et æternus.

Mirantur alii denique, quod Deus omnia portet ac sustentet, nec fatigetur portando et sustentando tam ingentem molem ponderis propemodum infiniti: potest enim robustus homo, aut equus, aut bos, aut elephantus magnum pondus ad modicum tempus gerere, vel ad tempus breve onus gravissimum ferre; sed pondus maximum æterno tempore sine fatigatione portare superat vires omnium rerum creatarum. Sed ii iure mirarentur, si Deus vires haberet in pondere et mensura, ut omnes creatæ res habent; sed cum vires Dei plane mensuram omnem excedant et sit ipse omni ex parte infinitus, mirum non est, si robur infinitum molem quantumvis gravem infinito tempore sine fatigatione perferat. Dicamus ergo cum S. propheta Mose: *Quis similis tui in fortibus, Domine?*[10]

Capitulum III

De altitudine potentiæ Dei

Sequitur altitudo potentiæ Dei, quæ in duabus rebus præcipue locum habet.

Primum enim altissima dici potest omnipotentia, quia solus ipse res altissimas fecit. Ea quæ sub luna sunt, solus Deus in prima rerum creatione fecit, sed possunt per actionem creaturarum generari, transmutari, corrumpi; nam et elementa invicem transmutantur secundum partes: et ex terra gignuntur herbæ et arbores; et ex animantibus animantia propagantur; in aqua nascuntur pisces; in aere nubes et pluviæ; in igne cometæ. At cœlum et sidera, quæ sunt altissima corpora, solus Deus creavit, solus conservat; neque ad ea vel efficienda, vel transmutanda, vel dissolvenda, vel etiam conservanda ullam actionem creatura potest habere. *Videbo*, inquit Propheta, *cœlos tuos, opera digitorum tuorum, lunam et stellas, quæ tu fundasti*[11]; opera enim altissima sibi soli servavit altissimus, ipse a fundamentis fabricare cœpit, ipse ad fastigium usque perduxit. Res quoque spirituales, angelos et animas hominum, quæ sunt opera omnium nobilissima et sublimissima, solus Altissimus virtute sua infinita condidit et conservat et in æternum usque sine interitu conservabit, neque in his rebus faciendis ullam partem habent creaturæ; et quamvis omnes in unum convenirent, nunquam possent angelum unum vel animam unam producere vel destruere.

Deinde altitudo potentiæ divinæ clarissime perspicitur in miraculis, quæ, ut S. Augustinus docet, sunt opera præter usitatum cursum ordinemque naturæ, quæ toti naturæ, ipsis etiam angelis admiranda et stupenda contingunt[12]. Quis angelorum non obstupuit, cum ad imperium Josue sol et luna, quæ cursu incitatissimo ferebantur, steterunt immobiles?[13] Ac ne putaremus id casu aliquo accidisse (neque enim ullus suspicari poterat, rem tam inusitatam ab homine mortali et in terris posito fieri potuisse), loquitur Spiritus Sanctus et dicit: *Obœdiente Deo voci hominis*[14]. Neque enim Iosue ipsi soli et lunæ proprie loquutus est, quos sciebat audire non posse mandatum, sed precatus est Dominum, quasi diceret ex mandato Domini: *Sol contra Gabaon ne*

[7] 2 Mach. 8, 18
[8] Exod. 15, 11
[9] Hebr. I,3
[10] Exod. 15, 11
[11] Psalm. 8, 4
[12] Aug. in Ioann. Tract. 24 No. 1
[13] Ios. 10, 12 sqq. Quamvis terra circa solem moveatur, miraculum illud nihilo secius inconcussum permanet. Ed.
[14] Ios. 10, 14

movearis, et luna contra vallem Aialon. Obœdivit autem Dominus voci hominis, id est, fecit, ut obœdirent luminaria illa voci hominis. Sæpe enim in sacro eloquio dicitur Dominus facere ea, quorum causa est ut fiant; quomodo cum in Genesi Dominus dicit ad Abraham: *Nunc cognovi, quod timeas Dominum*[15]. Sententia eorum verborum est: nunc feci, ut cognosceretur a te et ab aliis, quod vere timeas Deum. Tale etiam fuit opus altitudinem potentiæ divinæ significans, cum in passione Domini luna, quæ erat a sole maxime distans, rapidissimo cursu accessit ad solem eique subiecta tribus horis tenebras fecit in terra, et post illas tres horas eiusdem cursus incredibili velocitate rediit ad locum, unde discesserat; quæ omnia se vidisse atque observasse testatur S. Dionysius Areopagita in epistola ad S. Polycarpum[16] . Atque hoc quidem contrarium signum est priori, sed non minus admirandum, cum æque novum et insolitum sit ac totius naturæ vires exsuperet lunam sistere, vel eam præter solitum incitare. Omitto illuminationes cæcorum, excitationes mortuorum et alia id genus plurima, quæ Deus per prophetas et apostolos et alios servos suos fideles miracula fecit et facit; quæ omnia clamant: *Quis similis tui in fortibus, Domine?* Sed omittere non possum supremum et maximum illud miraculum, quod Deus ostendet in die novissimo, quando omnes mortui simul resurgent, cum plurimorum corpora in cineres redacta et dispersa, vel a bestiis absumpta et in alia atque alia corpora conversa fuerint, vel etiam, in hortis campisque sepulta, in herbas varias transformata transierint. Quis angelorum non obstupescet, cum viderit in ictu oculi ad omnipotentis imperium tot millia millium hominum corpora sua resumere, etiamsi per multa sæcula et modis diversissimis dispersa vel consumpta latuerint?

Hæc est igitur altitudo potentiæ Dei, ob quam pariter dici potest: *Quis similia tui in fortibus, Domine?*

Capitulum IV

De profunditate potentiæ Dei

Restat profunditas, quæ in modo, quo Deus utitur in rebus efficiendis, posita mihi esse videtur; quis enim penetret modum faciendi aliquid ex nihilo? Ad hoc profundum oculos intendere non potuerunt, qui tanquam principium exploratum et certum statuerunt, ex nihilo nihil fieri. Ac nos quoque in hac re credimus, quod non videmus[17]; sed credimus securi Deo, qui mentiri non potest[18]: credimus, inquam, cœlum et terram et ea, quæ in eis sunt, ab ipso Deo creata fuisse, cum antea nihil omnino præcessisset unde fierent; neque vero Deus fecisset omnia, quæ facta sunt, si aliquid unde fierent præcessisset. Sed quo modo fieri potuerit, cuius nihil ante præcessit, abyssus profundissima est, quam scrutari et investigare non possumus.

Deinde non solum ex nihilo fecit Deus omnia; sed fecit in nihilo, id est, sine spatio præcedente sive loco, in quo locaretur quod fiebat, quod præsertim in rebus corporalibus intelligi vix potest. Proinde est etiam hæc abyssus impenetrabilis. Spatia locorum, inquit S. Augustinus in epistola ad Dardanum, tolle a corporibus, et nusquam erunt; et quia nusquam erunt, nec erunt[19]. Iam igitur si nihil erat, antequam Deus crearet cœlum et terram, ubi posuit Deus cœlum et terram? In nihilo certe poni non potuerunt, et tamen creata sunt, et ipsa sibi sunt locus, quia sic voluit et potuit, qui omnia potest, etiam si nos, quomodo ista fiant, intelligere nequeamus. Huc Deus ipse respexit, cum sancto Job omnipotentiam suam indicare volens ait: *Ubi eras, quando ponebam fundamenta terræ? Indica mihi, si habes intelligentiam, quis posuit mensuras eius, si nosti? vel quis tetendit super eam lineam? super quo bases illius solidatæ sunt? aut quis demisit lapidem angularem eius?*[20] Ac ut intelligamus, hæc opera omnipotentiæ Dei omni laude esse dignissima, subiungit statim idem Dominus: *Cum me laudarent astra matutina, et iubilarent omnes filii Dei*[21]. Nimirum angeli sancti, qui simul creati sunt cum cœlo et terra, et sunt quasi quædam astra spiritualia et lucidissima, ut etiam filii Dei nominari possint, ubi viderunt cœlum et terram ex nihilo prodiisse et in nihilo posita, et tamen firmissime fundata super stabilitate sua, cum ingente stupore et iubilo laudaverunt opificis omnipotentiam.

Nec minus profundum est ad intelligendum, quod Deus solo voluntatis imperio tam immensas moles erexerit; novimus enim in ædificiis sine comparatione minoribus, quot instrumentis, quot machinis, quot administris architecti indigeant. Quis igitur cogitando assequatur, quomodo fieri possit, ut sola interna voluntate, quæ extra volentem non egreditur, opera tam immensa et tam varia fiant? Dixit Deus, utique apud se ipsum, nam Verbum Dei est in Deo et est ipse Deus[22], dixit, inquam, iubendo et exprimendo imperium voluntatis: fiat cœlum et factum est cœlum; fiat terra et facta est terra; fiat lux, fiat sol, fiant stellæ, fiant arbores, fiant animantia, fiant homines, fiant angeli: et facta sunt omnia. Adde, quod idem Deus posset, si vellet, ista omnia

[15] Gen. 22, 12

[16] Pseudonyma quidem sunt Dionys. Areopag. opera, sed miraculi memorati ipsa S. Scriptura mentionem facit. Cf. Mt. 27, 45; Mc. 15, 33; Lc. 23, 44. Ed.

[17] Jn. 20, 29; Hebr. 11, 1

[18] Hebr. 6, 16

[19] Aug. ep. 187 c. 6 No. 18

[20] Iob 38, 4-6

[21] Iob 38, 7

[22] Jn. 1, 1-2

et mundum universum uno nuto delere, ut legimus in libris Machabæorum[23].

Sed et illud accedit profundum, quod ista omnia tam multa et tam magna, et ex tantis membris vel partibus composita Deus momento fecerit. Apud nos ars et natura longo temporis spatio egent, ut opera sua perficiant: videmus herbas multo ante seminari, quam nasci, arbores multis sæpe annis egere, ut radices figant, ut ramos extendant, ut fructus producant; animantia fœtus longo tempore in utero gerere ac postea longo etiam tempore alere, antequam adolescant; de arte nihil dico, quoniam notissimum est, opifices nostros nihil nisi in tempore eoque satis longo perficere. Quanta ergo in Deo potentia est, quæ dicto citius res maximas perficit? Nec disputo, an Deus uno momento cœlum et terram et omnia, quæ in eis sunt, absolverit, an integros sex dies in rerum prima creatione consumpserit; non enim quæstiones explicandas, sed ascensiones in Deum ex rerum consideratione fabricandas suscepi. Illud igitur est, quod astruo et admiror, res singulas ab omnipotente creatore momento fuisse perfectas. Ac de terra et aqua ac aere et igne nemo ambigit, quin simul et in momento, ut etiam omnes angeli eodem momento condita sint. De firmamento et divisione aquarum notum est, omnia illa facta esse per solam verbi virtutem, dicentis: *Fiat firmamentum in medio aquarum*; et quidem in momento; sequitur enim: *Et factum est ita*[24]. Quo loco S. Ioannes Chrysostomus: Dixit, inquit, solum, et opus sequutum est; sic etiam idem auctor ad illa verba: *Germinet terra herbam virentem, et factum est ita*[25], quis, inquit, non obstupescat cogitans, quomodo verbum Domini: *Germinet terra*, quasi admirabili peplo terræ faciem variis floribus adornet? Vidisses subito terram, quæ antea deformis et inculta erat, decore suo et ornatu quasi cum cœlo contendere; et post ad illa verba: *Fiant luminaria*, sic loquitur: Dixit solum, et productum est hoc admirabile elementum, solem dico. Quid si addas, quod eodem momento et eodem verbo lunam et stellas omnes idem conditor fecit? Et ad illa verba: *Producant aquæ*, etc., sic ait: Quæ lingua ad opificis præconia sufficiet? nam sicut de terra dixit solum: *germinet*, et varia mox ac multiplex florum herbarumque apparuit copia, sic et hic dixit: *educant aquæ*, et continuo tot reptilium volatiliumque genera condita sunt, quot neque sermone recenseri possunt[26].

Quis, igitur, *similis tui in fortibus, Domine?*

[23] 2 Mach. 8, 18
[24] Gen. 1, 6-7
[25] Gen. 1, 11 sqq
[26] Chrys. in Gen. hom. 4-7

Capitulum V

Excitatur anima ad timendum Deum et observandum mandata eius

Tu vero, anima mea, quanta sit potentia conditoris tui iam plane intelligis, quæ per latitudinem ad omnia se extendit, per longitudinem semper durat et sine fatigatione omnia portat et regit, per altitudinem attingit etiam ad ea facienda, quæ impossibilia videntur et re vera sunt impossibilia omnibus aliis, ipso solo excepto, per profunditatem ita res facit, ut modus faciendi omnem intelligentiam creatam superet, cum ex nihilo et in nihilo, et sine instrumentis et sine tempore, solo verbo et imperio faciat: *Ipse dixit*, inquit Propheta, *et facta sunt, ipse mandavit, et creata sunt*[27].

Ex quibus, si quid sapis, colliges, quanti referat, utrum eum iratum vel placatum, hostem vel amicum habeas; nam si hostem et iratum habeas, potest te subito omnibus bonis spoliare et omnibus replere miseriis: neque ullus est, qui de manibus eius te liberare possit; quis enim cum omnipotente contendere audeat? Si solus et nudus occurreres inimico tuo implacabili, ferro acutissimo te petenti, quid ageres? quam sudares et palleres et tremeres et in genua provolutus misericordiam implorares! Et tamen ille homo est, et forte posses vel fugiendo vel repugnando et ferrum de manibus extorquendo te ipse ab interitu liberare. Sed cum irato Deo quid ages, a quo nec fugere potes, cum sit ubique, nec illi resistere, cum sit omnipotens, nec moras nectere, cum momento et solo imperio agat? Non sine causa dixit Apostolus: *Horrendum est incidere in manus Dei viventis*[28]. Contra vero si placatum et amicum habeas Deum, quis te felicior? Potest enim, si vult; et vult, si amicus est, bonis omnibus te replere et a malis omnibus liberare.

Utrum autem iratum et hostem, an placatum et amicum habeas Deum, in manu tua est, dum vitam hanc ducis. Deus enim et per prophetas et deinde per Filium suum ac per apostolos eius in Scripturis Sanctis perpetuo clamat, invitans peccatores ad pœnitentiam et iustos ad observantiam mandatorum, ut sic utrosque habeat amicos, vel potius filios carissimos et hæredes æterni regni sui. Audi Ezechielem: *Vivo ego dicit Dominus, nolo mortem impii, sed ut convertatur et vivat. Convertimini, convertimini a viis vestris pessimis, et quare moriemini domus Isræl?* Et infra: *Impietas impii non nocebit ei, in quacunque die conversus fuerit ab impietate sua*[29]. Atque hoc, quod Ezechiel clamat, Isaias quoque et Ieremias et prophetæ cæteri clamant; unus enim erat Spiritus in omnibus, et idem per omnes

[27] Psalm. 148, 5
[28] Hebr. 10, 31
[29] Ezech. 33, 11-12

clamabat. Audi Filium Dei, exordientem prædicationem suam: *Cœpit Iesus*, inquit Matthæus, *prædicare et dicere: pœnitentiam agite, appropinquavit enim regnum cœlorum*[30]. Audi apostolum Paulum de se et de coapostolis suis loquentem in posteriore ad Corinthios: *Pro Christo*, inquit, *legatione fungimur, tanquam Deo exhortante per nos; obsecramus pro Christo, reconciliamini Deo*[31]. Quid clarius? dulcius? Apostolus nomine Christi nos obsecrat, ut velimus reconciliari cum Deo et placatum habere, non iratum; quis ambigere potest de misericordia Dei, si serio revertatur ad eum? Excipiet omnino revertentes, quomodo excepit filium prodigum amantissimus pater[32]. Ubi vero reversi fuerimus et indulgentiam perceperimus, quid a nobis postulat, ut amici et filii esse perseveremus, nisi ut mandata eius custodiamus? *Si vis ad vitam ingredi, serva mandata*, inquit Dominus[33].

Ac ne forte dicas, sine auxilio Dei non possunt mandata servari, audi S. Augustinum in explicatione psalmi quinquagesimi sexti, qui loquens de præcepto omnium difficillimo, id est, de vita ponenda pro fratribus, sic loquitur: *Non imperaret hoc Deus, ut faceremus, si impossibile iudicaret, ut hoc ab homine fieret; et si considerans infirmitatem tuam deficis sub præcepto, confortare in exemplo; sed etiam exemplum multum est ad te, adest ille, qui præbuit exemplum, ut præbeat et auxilium*[34]. Ac *ut in ore duorum stet omne verbum*[35], audi S. Leonem: *Iuste*, inquit, *Deus instat præcepto, quia præcurrit auxilio*[36]. Quid ergo times, anima, viam mandatorum secure ingredi, cum ille præcurrat, qui potenti auxilio gratiæ suæ *facit prava in directa et aspera in vias planas*[37]? Hoc videlicet auxilio præcurrente, *iugum* Domini efficitur *suave et onus leve*[38], et apostolus Ioannes clamat: *Mandata eius gravia non sunt*[39]. Sed et si gravia tibi videantur, cogita, quanto graviora erunt tormenta gehennæ, nec audeas, nisi insanis, ista velle experiri. Sed illud cogita et recogita et nunquam obliviscaris: nunc tempus esse misericordiæ, postea iustitiæ; nunc liberum esse peccare, postea necessarium pœnas gravissimas luere; nunc posse hominem cum Deo facile transigere et exiguo labore pœnitentiæ magnam indulgentiam obtinere et brevi luctu sempiternum fletum redimere; et contra nunc quolibet opere bono ex charitatis virtute prodeunte posse regnum cœlorum comparari, postea non posse totius mundi opibus unam guttam aquæ frigidæ impetrari.

[30] Mt. 4, 17
[31] 2 Cor. 5, 20
[32] Lc. 15, 20 sqq
[33] Mt. 19, 17
[34] Aug. enarrat. in Ps. 56 No. 1
[35] Mt. 18, 16
[36] Leo M. de pass. Dom. serm. 16
[37] Isa. 40, 4
[38] Mt. 11, 30
[39] 1 Jn. 5, 3

GRADUS DUODECIMUS

Ex consideratione magnitudinis sapientiæ Dei, per similitudinem magnitudinis corporalis

Capitulum I

Latitudo sapientiæ Dei in perfecta omnium rerum cognitione sita est

Quam vere scripserit Apostolus in extrema epistola ad Romanos, *solum Deum esse sapientem*[1], facile intelliget, qui attente considerare voluerit, latitudinem, longitudinem, altitudinem et profundum sapientiæ Dei.

Ac ut incipiamus a latitudine, latissima esse dignoscitur sapientia Dei, quoniam Deus omnia, quæ sunt in rerum natura a primo angelo usque ad ultimum vermiculum distincte perfecteque cognoscit; nec solum novit integras substantias, sed etiam partes, proprietates, virtutes, accidentia, actiones. Hinc sunt illa: *Tu quidem gressus meus dinumerasti*[2]; et: *Respicit Dominus vias hominis, et omnes gressus eius considerat*[3]. Quod si numerat et considerat gressus singulos, quanto magis actiones mentis, sive bonas sive malas? Et si Deus in numerato habet capillos nostros, iuxta verbum Domini: *Vestri autem capilli capitis omnes numerati sunt*[4], quanto magis novit omnia membra corporis et omnes virtutes animorum? Et si numerum novit arenarum maris et guttarum pluviæ, ut colligtur ex Ecclesiastico[5], quanto magis nosse credendus est numerum stellarum et angelorum? Et si omnia verba otiosa omnium hominum adducet in iudicium, ut Dominus ipse testatur[6], certe aures eius omnes voces omnium hominum simul exaudiunt, nec solum voces corporum, sed etiam animorum, id est, cogitationes et desideria. Quanta igitur et quam immensa est hæc latitudo sapientiæ, quæ

[1] Rom. 16, 27
[2] Iob 14, 16
[3] Prov. 5, 21
[4] Mt. 10, 30
[5] Eccli. 1, 2
[6] Mt. 12, 36

simul omnia, quæ sunt et quæ fuerunt et quæ erunt et quæ esse possunt, comprehendit!

Nec tamen divina mens ex tanta rerum singularum et inferiorum varietate vilescit, ut stulta sapientia quorundam philosophorum censuit. Id enim forte suspicari possemus, si Deus a rebus scientiam mendicaret, ut nos facimus; sed cum omnia in essentia sua videat, nullum est periculum vilitatis: quamquam longe nobilius est mendicando scientiam assequi, quod est hominum, quam scientia omnino carere, quod est brutorum, quemadmodum præstantius est, cæcum esse, quod est animantium, quam sine cæcitate aptum non esse ad videndum, quod est lapidum; nec cætera membra corporis nobiliora sunt oculis, quia cæca esse non possunt, sed nobiliores sunt oculi, cum videndi facultatem habeant, quamvis et cæci possint esse, ut recte disputat S. Augustinus in libris de civitate Dei[7].

Hinc vero, anima mea, sollicita esse debes in omni loco et tempore, quid agas, quid loquaris, quid cogites, cum nihil unquam agas, loquaris, cogites, nisi vidente, audiente, attendente Deo; etenim si mala nulla facere vel loqui auderes, quavis etiam gravissima stimulante cupiditate, si te videri vel audiri ab homine crederes: quomodo audes ea cogitare, inspectante et indignante Deo? *Esto*, inquit S. Augustinus in regula sanctimonialium, *a nemine hominum videatur, quid faciet de illo superno inspectore, quem latere nihil potest?*[8] Et S. Basilius in libro de virginitate, alloquens virginem in cubiculo clausam et solam, admonet eam, ut revereatur Sponsum ubique præsentem, et huius Patrem, et Spiritum Sanctum, et angelorum innumerabilem multitudinem, et cum his patrum sanctos spiritus: *Nullus enim horum*, inquit, *est, qui non ubique omnia videat*[9]. O te beatam animam meam, si semper in hoc theatro esse te sentires, etiam in mediis noctium tenebris et silentio; quam perfectam vitam institueres, quam diligenter levitatem et evagationem omnem vitares! Hoc nimirum est, quod Abrahamo patriarchæ dixit aliquando Dominus: *Ambula coram me, et esto perfectus*[10], id est, cogita te a me semper videri, et eris sine ulla dubitatione perfectus.

Capitulum II

Longitudo sapientiæ Dei in cognitione futurorum se prodit

Longitudo sapientiæ in cognitione futurorum se prodit; sic enim acute Deus videt, ut ab ipsa æternitate viderit, quæ futura sunt in tempore novissimo et ultra usque in æternum, qua certe longitudine nihil maius cogitari potest. *Intellexisti*, inquit David in psalmis, *cogitationes meas de longe*; et paulo post: *Tu cognovisti omnia novissima et antiqua*[11], id est, omnia futura et omnia præterita. Pleni sunt libri prophetarum prædictionibus clarissimis atque verissimis, quas non ipsi per se, sed, ut canit Zacharias, *Deus loquutus est per os sanctorum, qui a sæculo sunt, prophetarum eius.*

Atque adeo hæc prævisio et prædictio propria est Dei solius, ut ipse Deus per Isaiam dicat: *Annuntiate quæ ventura sunt in futurum, et sciemus, quia Dii estis vos*[12]. Ac ut pauca de multis consideremus, Isaias sic loquitur: *Hæc dicit Dominus Christo meo Cyro, cuius apprehendi dexteram, ut subiiciam ante faciem ejus gentes et dorsa regum vertam*, etc.[13], ubi prædicitur monarchia Persarum, et nominatur proprio nomine Cyrus, rex primus Persarum, et subiungitur ratio, cur Deus exaltare voluerit Cyrum, quia videlicet relaxaturus erat captivitatem Babylonicam; quæ omnia post annos circiter ducentos impleta sunt. Daniel quoque per similitudinem statuæ ingentis, cuius *caput erat aureum, pectus argenteum, venter et femora ærea, pedes partim ferrei, partim fictiles*[14], apertissime prædicit quatuor monarchias, Babyloniorum, Persarum, Graecorum et Romanorum, et tempore ultimæ monarchiæ regnum Christi, id est, christianam Ecclesiam, omnibus illis regnis majorem; ac deinde tam aperte describit bella successorum Alexandri Magni[15], ut infideles aliqui suspicati sint ea scripta fuisse post bella illa finita. Ac ut omittam cætera, Christus ipse apud Lucam deplorans eversionem Hierosolymæ, quæ post annos multos futura erat, ita distincte et singillatim omnia describit, ac si non futuram sed præteritam narrare voluisset[16]. Omitto prædictiones alias innumerabiles, quarum, ut dixi, prophetarum libri plenissimi sunt.

Porro astrologi et quicunque alii divinatores, qui quasi simiæ Dei videri volunt, omnino deridendi sunt; nec enim fieri potest, ut de rebus futuris contingentibus ac præsertim liberis vera prædicant, nisi forte aliquando casu veritatem attingant.

Nam cum omnibus causis necessariis, contingentibus, liberis, voluntas Dei præsideat et præemineat, et possit causas inferiores quando libuerit impedire, nemo vera prædicere potest, nisi cui Deus voluntatem suam manifestare voluerit, ut sæpe prophetis suis manifestavit. Atque adeo hoc verum est, ut dæmones per hoc potissimum Dii haberi voluerint, quod oracula funde-

[7] Aug. de civ. Dei 12 c. 1 No. 3
[8] Aug. ep. 211 No. 10
[9] Basil. de virgin. c. 7
[10] Gen. 17, 1
[11] Psalm. 138, 3-5
[12] Isa. 41, 23
[13] Isa. 45, 1
[14] Dan. 2, 31 sqq
[15] Dan. 11, 5 sqq
[16] Lc. 19, 41 sqq

rent et futura prædicerent, ut testatur S. Augustinus in libris de civitate Dei[17]. Sed idem eximius doctor Ecclesiæ in libro de divinatione dæmonum aperte demonstrat, tam falsam eorum divinationem esse, quam falsa ipsorum divinitas est: nihil enim aperte dicunt, nisi quod ipsi facturi sunt; vel quod alibi iam factum ipsi velocitate naturæ referunt quasi futurum iis, qui longe absunt; vel quod ex diuturna experientia futurum esse coniectant, quomodo etiam multa de ventis nautæ, de pluviis agricolæ, de morbis medici prædicere solent; quæ vero dæmones de futuris interrogati nesciunt, ea per ambages et aequivoca verba respondent; et cum falsa comperiuntur, interpretibus et coniectoribus culpam attribuunt[18].

Solus ergo Dominus Deus noster, *cuius sapientiæ non est numerus*[19], vera fundit oracula, ac de futuris quibusque etiam contingentibus et liberis vera prædicit.

Capitulum III

De multiplici sapientiæ Dei altitudine

Iam vero divinæ sapientiæ altitudo celsissima est, et omnem sublimitatem sapientiæ hominum vel angelorum longissime superat. Altitudo sapientiæ ex obiecti, potentiæ, speciei et actus nobilitate dignoscitur.

Obiectum sapientiæ Dei non solum naturale, sed etiam proportionatum est ipsa divina essentia, quæ usque adeo sublimis est, ut neque humano, neque angelico intellectui proportionatum obiectum sit. Itaque ne supremi quidem angeli ad Deum videndum conscendere possunt, nisi per lumen gloriae evehantur; atque hæc est causa, cur Deus *invisibilis* in Scripturis Sanctis esse dicatur: *Regi sæculorum immortali, invisibili, soli Deo*, inquit Apostolus in priore ad Timotheum[20], qui etiam postea addit: *Deum lucem inhabitare inaccessibilem*[21].

Deinde potentia, quæ in nobis est accidens, in Deo divina substantia est, ac per hoc longe sublimior et altior quam in nobis.

Species autem tanto altior est, quanto plura repræsentat, ac per hoc angeli quo species habent universaliores et pauciores, eo altiorem scientiam habere dicuntur. Quanta igitur est altitudo sapientiæ Dei, qui non aliam speciem habet, quam essentiam suam, quæ una est et sola Deo sufficit ad ipsum Deum et res omnes creatas, aut creandas, aut etiam quæ possent creari, vel repræsentandas vel cognoscendas.

Denique illa scientia vel sapientia nobilior atque altior esse dicitur, quæ per pauciores actus plura cognoscit: Deus autem unico solum intuitu, qui semper in eo viget et immutabilis permanet, et se ipse et cætera omnia perfecte cognoscit. Sola igitur sapientia Dei nobilissima atque altissima dici debet.

Erige nunc, anima mea, oculos tuos, et vide quantum distet scientia tua a sapientia conditoris tui. Tu enim per multos actus, huc atque illuc discurrendo, vix rem unam perfecte cognoscis, conditor autem tuus contra per unum actum res omnes et se ipse clarissime ac distinctissime intuetur; et tamen tu ipsa, nunc in tenebris iacens, potes si velis pennis fidei et charitatis tam alte conscendere, ut post corporis mortalis depositionem *a claritate in claritatem transformata in lumine Dei lumen Deum videas*[22], et similis effecta Deo, tu quoque uno intuitu eoque in æternum manente Deum in se et te ac res omnes creatas in Deo simul videre. *Quid enim non videt*, inquit S. Gregorius in dialogis, *qui videntem omnia videt? et quæ erit illa voluptas*, illa gloria, illa rerum omnium copia, *cum admissa ad inaccessibilem lucem omnium bonorum Domini tui particeps eris!*[23] Regina Saba cum Salomonis sapientiam audivisset et ordinem ministrorum domus eius sapienter dispositum vidisset, ita obstupuit, *ut non haberet ultra spiritum* (sic loquitur scriptura) *et exclamavit, beati viri tui, et beati servi tui, qui sunt coram te semper, et audiunt sapientiam tuam*[24]. Et quid simile habet sapientia Salomonis cum sapientia Dei, qui solus sapiens et ipsa sapientia est? Et quid est ordo ministrorum comparatus cum novem ordinibus angelorum Dei, quorum *millia millium ministrant ei, et decies centena millia assistunt ei*[25]? Certe, si vel modicum ista gustares, nihil non moveres, nihil non faceres, nihil non libentissime patereris, ut Deum promereri posses. Humiliare ergo interim *sub potenti manu Dei, ut te exaltet in die visitationis*[26]; humilia intellectum ad fidem, ut exalteris ad visionem; humilia et voluntatem ad obœdientiam mandatorum, ut exalteris ad *libertatem gloriæ filiorum Dei*[27]; humilia et carnem ad patientiam et labores, ut glorificatam Deus exaltet ad requiem sempiternam.

[17] Aug. de civ. Dei 2 c. 24 No. 1
[18] Aug. de divinat. dæmonum c. 3 No. 7; c. 5 No. 9; c. 6 No. 10
[19] Psalm. 146, 5
[20] 1 Tim. 1, 17
[21] 1 Tim. 6, 10
[22] Psalm. 35, 10; 2 Cor. 3, 18
[23] Greg. M. dial. 4 c. 33
[24] 3 Reg. 10, 1 sqq
[25] Dan. 7, 10
[26] 1 Petr. 5, 6
[27] Rom. 8, 21

Capitulum IV

Profunditas sapientiæ Dei in cognitione cogitationum nostrarum præsertim futurarum posita est

Restat, ut profunditatem sapientiæ Dei consideremus, quæ præcipue in scrutatione renum et cordium, id est, in cognitione cogitationum et cupiditatum humanarum, præsertim futurarum posita esse videtur. Hinc enim legimus: *Homo videt ea, quæ parent, Dominus autem intuetur cor*[28]; et: *Tu solus nosti corda filiorum hominum*[29]; et: *Intellexisti cogitationes meas de longe, semitas meas investigasti, et omnes vias meas prævidisti*[30]; et: *Ipse novit abscondita cordis*[31]; et: *Pravum est cor hominis, et inscrutabile, et quis cognoscet illud? ego Dominus scrutans renes et corda*[32], quo loco septuaginta interpretes verterunt, profundum est cor hominis, et inscrutabile. Atque hunc locum expendens S. Hieronyraus admonet, recte probari Christum esse Deum, quia videbat cogitationes hominum, quas solus Deus videre potest[33]: *Et cum vidisset Iesus cogitationes eorum*[34]; *Ipse vero sciebat cogitationes eorum*[35]; *Quid ista cogitatis in cordibus vestris?*[36]

Igitur omnis cogitatio et cupiditas humana, etiam præsens et re ipsa existens, profunda est valde, ut neque angeli, neque dæmones, neque homines ad eam investigandam penetrare valeant: sed longe profundior est cogitatio vel cupiditas futura; hanc enim non solum nequeunt homines vel angeli penetrare, sed nec penetrare certe possunt, qua via Deus, qui eas solus novit, ad eas investigandas progrediatur. Atque hoc videtur significare voluisse David in psalmo, cum ait: *Mirabilis facta est scientia tua ex me*[37]: Illud enim "ex me" phrasi hebræa significat præ me vel super me, ut sensus sit: mirabilior est scientia tua, quam ut ego intelligere possim, quomodo illa se habeat. Ideo enim subiungit: *Confortata est, et non potero ad eam*, id est, elevata est super notitiam meam, et non potero ad eam capiendam ulla ratione conscendere. Loquitur autem de scientia cogitationum futurarum; dixerat enim: *Intellexisti cogitationes meas de longe, et omnes vias meas prævidisti*[38]; de harum igitur cogitationum et viarum prænotione dicit: *Mirabilis facta est scientia tua ex me, confortata est, et non potero ad eam.*

Potest fortasse responderi: Deum videre cogitationes istas futuras in æternitate sua, cui omnia sunt præsentia, vel in prædeterminatione voluntatis suæ: sed si ita esset, non esset mirabilis scientia ista; nam et nos possumus facile scire, quæ facturi sumus, vel quæ nobis præsentia sunt. Scriptura vero dicit: Deum scrutari renes et corda atque ibi videre, quid homo cupiat vel cogitet, aut quid postea cupiet vel cogitabit. Hoc vero est prorsus admirabile, quomodo Deus scrutando renes et corda videat, quod ibi nondum est et quod ex libertate voluntatis pendet, an aliquando erit. Igitur, sicut ad altitudinem potentiæ Dei pertinet, ut ex nihilo faciat aliquid et vocet ea, quæ non sunt, ut ea quæ sunt[39]: sic ad profunditatem sapientiæ Dei pertinet, ut scrutando renes et corda videat quod ibi nondum est, ac si iam esset, quod sine dubio erit.

[28] 1 Reg. 16, 7
[29] 2 Paralip. 6, 30
[30] Psalm. 138, 3-4
[31] Psalm. 53, 22
[32] Ier. 17, 9-10
[33] Hier. Comment. in Ier. L. 3. No.960
[34] Mt. 9, 4
[35] Lc. 6, 8
[36] Mc. 2, 8
[37] Psalm. 138, 6
[38] Psalm. 138, 3-4

Capitulum V

Elevatio animæ ad medicum divinum, qui scrutatur corda et sanat

Sed quia non quæstiones disputandas, sed animam excitandam et in Deum elevandam suscepi, excitare anima mea, et *leva te super te*[40], ut Ieremias admonet, et cogita profundam illam abyssum sapientiæ Dei, quæ scrutatur intima cordis et multa ibi videt, quæ cor ipsum non videt.

O beatissime Petre, cum dicebas Domino: *Etiam si oportuerit me mori tecum, non te negabo*, certe non duplici corde loquebaris, sed sincero ac recto, nec in corde tuo videbas fragilitatem illam, quam in eo Dominus tuus videbat, cum diceret: *Antequam gallus cantet bis, ter me negabis*[41]; videbat enim medicus peritissimus in corde tuo infirmitatem, quam tu non videbas, et verum fuit, quod prædixit medicus, non quod iactavit ægrotus. Sed gratias age medico, qui ut prævidit et prædixit morbum futurum, sic potenti medicina pœnitentiam animæ tuæ divinitus inspiravit et morbum cito curavit.

O bone, o pie, o sapientissime et potentissime medice, *ab occultis malis meis munda me!*[42] Quanta ego non deploro, nec lacrymis lavo, quia non video? Adsit mihi gratia tua, qua scrutaris renes et corda, et quas ego cupiditates malas et opera etiam mala non video, tu qui vides, ostende, et pie respiciens produc fontem lacrymarum, ut dum tempus est, laventur et deleantur per gratiam tuam! Amen.

[39] Rom. 4, 17
[40] Thren. 3, 41
[41] Mt. 26, 34-35; Mc. 14, 30
[42] Psalm. 18, 13

GRADUS TERTIUS DECIMUS

Ex consideratione sapientiæ practicæ

Capitulum I

Latitudo sapientiæ practicæ elucet ex creatione rerum earumque dispositione in mensura et numero et pondere

Consideravimus sapientiam Dei theoricam; nunc sapientia practica consideranda est, quam etiam effectricem dicere possumus. Habet hæc sapientia suam latitudinem, longitudinem, altitudinem et profunditatem: latitudo ex creatione cognoscitur, longitudo ex conservatione rerum creatarum, altitudo ex opere redemptionis, profunditas ex providentia et prædestinatione.

Ac ut a creatione incipiamus: *Deus omnia in sapientia fecit*[1], ut dicitur in Psalmis, *et effudit illam super omnia opera sua*[2], ut scribit Ecclesiasticus. Itaque sicut ex creatione rerum omnium ex nihilo cognoscimus potentiam opificis: sic ex artificio admirabili, quod in singulis cernimus, admiramur sapientiam conditoris; *disposuit* enim *omnia et singula in mensura et numero et pondere*[3], ut dicit Sapiens. Atque hic est sapor, quo condivit omnia Deus, ut ex eo sapore cognoscamus, quam sapida sit ipsa sapientia, et quam amabilis ac desiderabilis.

Res igitur omnes creatæ certam habent mensuram, certum numerum et certum pondus, tum ut distinguantur a Deo, qui non habet mensuram, quia est immensus, nec numerum, quia est summe unus et simplex quoad essentiam, nec pondus, quoniam eius æstimatio et pretium superat omnem æstimationem et pretium; tum ut bonæ et pulchræ sint ac verissime dixerit Moyses: *Vidit Deus cuncta, quæ fecerat, et erant valde bona*[4].

Habent igitur cunctæ res eam mensuram, quæ necessaria est ad finem consequendum, cuius gratia factæ sunt; nec potest illi mensuræ aliquid addi vel detrahi, quin res deformis vel inutilis, ac per hoc minus bona reddatur: *Cuncta fecit Deus bona in tempore suo*, inquit Eeclesiastes, *nec possumus eis quidquam addere vel detrahere, quæ fecit Deus, ut timeatur*[5]. Igitur cœlo dedit Deus mensuram amplissimam, quoniam omnia inferiora ambitu suo complecti debet; aeri multo minorem quam cœlo, sed maiorem quam terræ et aquis, quæ unum globum efficiunt et ab aere undique continentur; elephanto mensuram corporis maximam attribuit, ut onera maxima et ipsas turres hominibus refertas portaret, equum paulo minorem, quod ad unum solum equitem gerendum factus esset; aviculas minutas fecit, ut in ramis arborum nidum suspendere possent, apes et formicas minutissimas, ut in foraminibus, vel alveariorum vel terræ, delitescerent.

Hoc idem de numero dicere possumus: unum creavit Deus solem, quoniam ad illustrandam omnem terram et diem suo splendore faciendum sol unus satis erat; lunam quoque fecit unam, quoniam ad noctem illuminandam una sufficiebat; stellas plurimas esse voluit, ut, cum sol et luna abessent, quod in coniunctione solis et lunæ contingit, tenebras noctis utcunque discuterent. Nec solum rebus omnibus in communi numerum necessarium assignavit, sed etiam rebus singulis numerum partium ita constituit, ut nihil addi vel minui possit. Attribuit Deus homini duos oculos, duas aures, duas manus, duos pedes, nasum unum, os unum, pectus unum, caput unum, et res pulcherrima et ornatissima apparuit; inverte ordinem, pone alicui homini unum oculum, duos nasos, unam auriculam, duo ora, unam manum, et unum pedem, duo pectora, et duo capita: nihil fœdius, nihil inutilius fieri poterit.

Denique pondus, id est, æstimationem unicuique rei Deus attribuit, quam eius natura requirebat. Porro nomine ponderis sive pretii qualitates intelligimus, quæ bonas res et pretiosas reddunt; hæc enim tria res omnes perficiunt: numerus partium, qui necessarius est, ut nulla omnino desit; commensuratio, sive apta proportio partium; denique qualitates internæ, sive externæ, ut suavitas coloris in externa superficie corporis, et virtus interna, quæ ad actiones varias utilis vel necessaria est. Sed est omnino admirandum, quantam vim Deus rebus quibusdam exiguis ac parvissimis attribuerit, ut videatur potentiam suam in rebus magnis, sapientiam in parvis ostendere voluisse. Quis capiat, quanta virtus insit in grano sinapis? quod minimum est omnibus seminibus, ut vix oculis discerni possit, et tamen in eo latet arbor magna, ut etiam aves habitent in ramis eius, ut Veritas in Evangelio loquitur[6]. Neque hoc est proprium sinapis, sed commune omnibus seminibus, in quorum virtute radices, trunci, rami, folia, flores et fructus maximarum arborum delitescunt. Certe si hoc ipsum experimento manifesto non didicissemus, non facile persuaderi posset hominibus, ex tantulo semine tantam molem rerum diversissimarum exoriri unquam potuisse. Quis item capiat in formica, in culice, in pulice, in aliis minutissimis animalculis esse pedes, qui velocissime moveantur, esse caput, esse cor, esse sensus externos et internos, esse suo quodammodo, quamvis admodum imperfecto, prudentiam atque

[1] Psalm. 103, 24
[2] Eccli. 1, 10
[3] Sap. 11, 21
[4] Gen. 1, 31
[5] Eccle. 3, 11-14
[6] Mt. 13, 31, 32

iudicium? Quis denique capiat in iisdem et aliis id genus animalculis minutissimis et tenuissimis esse tantam vim terebrandi et perforandi carnes vivas, ut non solum hominibus molestissima sint, sed etiam elephanti et leones a culicibus terreantur?

Magnus igitur Dominus et magna sapientia eius, ut in maximis, sic etiam in minimis. Admiratus est aliquando princeps ille medicorum quamvis ethnicus artificium Dei, quod in manu humana cernitur, et exclamavit in laudem conditoris[7]. Quid te, christiane, facere oporteret, qui non solum hominum et cæterorum animantium corpora, sed etiam cœlum et stellas et angelos et mentes hominum immortales incredibili sapientia ab eodem sapientissime conditore creata fuisse non dubitas?

Capitulum II

Longitudo sapientiæ practicæ in conservatione rerum elucet

Iam vero longitudo sapientiæ practicæ in conservatione rerum elucet, ut eius latitudinem in creatione lucere iam diximus. Igitur sapientia Dei magna et admirabilis in rerum creatarum, ac potissimum corruptibilium, conservatione et duratione conspicitur.

Ac primum si quis cogitet, quomodo Deus nutriat et augeat herbas, plantas, animantia et ipsa hominum corpora, ut conserventur quanto diutius possunt, omnino stupore quodam attonitus non poterit satis mirari sapientiam Dei. Nam ex terra et aqua nutrit herbas et plantas, et facit, ut alimentum illud transeat a radicibus ad truncum et a trunco ad ramos et folia et fructus a vi quadam sursum trahatur et omnia penetret ratione et modo prorsus admirabili; sic etiam ex herbis et pomis et ex ipsa carne animantium nutrit animantia nonnulla et ipsos homines, et facit, ut alimentum intret et penetret ad omnes partes corporis internas et externas tanta facilitate et suavitate, ut incredibile videatur. Agit Deus instar medici doctissimi et humanissimi, qui pharmaca sic novit condire, ut non solum facile, sed etiam libenter ab ægrotis sumantur; cibi enim sine dubio medicamenta sunt, quæ nisi a mortalibus sæpius accipiantur, mortem vitare non possunt. Sed amantissimus et sapientissimus medicus noster Deus primo saporem indidit cibis, ut cum delectatione sumantur; deinde variavit infinitis modis ad tollendum fastidium; denique per varias alterationes in ore et stomacho, in hepate, in corde convertit cibum in succum adeo tenuem et subtilem, ut sine scissione vel dolore transeat per omnes venas et venulas et poros corporis atque ad omnes partes carnis, ossium, nervorum penetret, nobis non sentientibus vel etiam dormientibus. Admirantur philosophi naturæ solertiam et artem, cum ista speculantur: sed quæ esse potest in rebus inanimis, vel sensus et rationis expertibus solertia? Non igitur naturæ solertia, sed conditoris sapientia admiranda est, quæ et naturam fecit et modum adinvenit, quo ista mirabilia fierent. Audi Sapientiam Dei loquentem in Evangelio: *Considerate lilia agri, quomodo crescunt, non laborant, neque nent, et Deus sic vestit*[1]. Non igitur naturæ solertia, sed Deus facit ut lilia crescant et tam decoris quasi vestibus induantur; quod idem de nutritione et incremento viventium omnium dici potest, Apostolo testante, qui ait: *Nemo qui plantat, est aliquid, neque qui rigat, sed qui incrementum dat Deus*[2].

Et si tam admirabili modo sapientia Dei pascit et nutrit et in vita mortali conservat plantas et animalia, cogita, si potes, anima, quomodo in æterna vita pascit Deus mentes angelorum et hominum? In terris enim terrenis cibis, sed a divina sapientia conditis alimur; in cœlo vero sapientia ipsa est cibus et potus in æternum viventibus. O te beatam, si intime penetrares, quid sit: *Erit Deus omnia in omnibus*[3]; quid, inquam, sit, Deum, summum et infinitum bonum, esse Sanctis omnibus victum et amictum et vitam et omnia: et certe præsentia fastidires omnia, et sola quæ sursum sunt saperes et quæreres. Sed pergamus ad cætera.

Illud item simile miraculo est, quod in conservanda et propaganda vita mortalium Deus attribuit rebus tenuissimis motum continuum ac sine fatigatione longissimum. Multum omnino laboraverunt homines, ut horologium construerent, in quo rotæ vi ponderum ad viginti quatuor horas sine intermissione decurrerent. Quanta igitur sapientia Deus facit, ut vis nutritiva perpetuo et sine ulla intermissione operetur toto tempore, quo plantæ, vel animalia vivunt, atque etiam ut pulmones et arteriæ sine intermissione moveantur ad annos septuaginta vel plures. Necesse est enim vim nutritivam operari, et pulmones atque arterias moveri ab initio vitæ usque ad finem. Itaque in iis, qui ad annos octoginta vel nonaginta vivendo perveniunt, per idem tempus necesse est pulmones et arterias in iisdem semper moveri; et ante diluvium, cum homines ad annos nongentos pervenirent, oportuit pulmones et arterias, res videlicet fragiles et tenues, ad annos nongentos sine ulla intermissione vel requie perpetuo agitari. Certe, qui ista non mirantur, et ex istis sapientiam Dei non suspiciunt et adorant, eos lumine sapientiæ omnino carere necesse est.

Accedit tertio, quod sapientia Dei, quamvis posset

[7] Galen. in libr. de partibus

[1] Mt. 6, 28-30
[2] 1 Cor. 3, 7
[3] 1 Cor. 15, 28

sine ullo labore hominum et animantium cæterorum, atque etiam sine ministerio solis et aliarum secundarum causarum, herbas et arbores producere et conservare, ut paratum haberent omnia viventia cibum suum: voluit tamen uti ministerio secundarum causarum, et labore atque industria hominum et animantium cæterorum, ut non languerent otio, sed vires suas exercerent omnia. Ac voluit etiam, ut inter homines alii divites essent, alii pauperes, ut haberent omnes occasionem colendæ virtutis et vinculo charitatis colligarentur: hinc enim fit, ut divites liberalitatem et misericordiam, pauperes patientiam et humilitatem exerceant; et divites egeant opera pauperum ad agros colendos et pecora nutrienda et variis artibus paranda, quæ necessaria sunt omnibus, et pauperes contra divitum opera indigeant, qui eis pecunias et instrumenta præbeant, quibus ipsi victum sibi et vestimenta atque alia necessaria comparent. Neque est, cur pauperes de divina sapientia conquerantur; Deus enim, qui omnia novit et omnes diligit, unicuique dedit, quod ei ad vitam sempiternam obtinendam, utilius esse prævidit, quomodo in terris medici ægrotis quibusdam inediam imperant et venam secant, aliis vinum et carnes indulgent et, ut recreentur, iubent. Plurimi nunc certe pauperes salutem æternam consequuntur, qui si divites fuissent, in æternum periissent; et quamvis divites quoque salvi esse possint, si divites esse studeant in operibus bonis et facile ac libenter tribuant, quod ad communicandum, non ad recondendum a communi Domino acceperunt: tamen negari non potest, quin via ad vitam æternam tutior et planior et expeditior sit paupertas, quam divitiæ. Non decipit nos divinus Magister, qui ait: *Amen dico vobis, quia dives difficile intrabit in regnum cœlorum*[4], et iterum: *Beati pauperes, quia vestrum est regnum Dei, et væ vobis divitibus, qui habetis consolationem vestram*[5]; neque decipit nos Apostolus, cum ait in priore ad Timotheum: *Qui volunt divites fieri, incidunt in tentationem et in laqueum diaboli et desideria multa inutilia et nociva, quæ mergunt homines in interitum et perditionem*[6]. Et quod Dominus et apostoli verbo docuerunt, id ipsum confirmarunt exemplo; de se enim Dominus dicit: *Vulpes foveas habent et volucres cœli nidos, filius autem hominis non habet, ubi caput suum reclinet*[7], et Apostolus de se et coapostolis suis ait: *Usque in hanc horam et esurimus, et sitimus, et nudi sumus, et colaphis cædimur, et instabiles sumus*[8], id est, propriam domum non habemus. Neque dubitari potest, quin Sapientia Dei et filii ac discipuli sapientiæ viam ad vitam planissimam et tutissimam elegerint. Sed quia *stultorum infinitus est numerus*[9], pauci viam hanc sponte eligunt, plurimi autem ab ea toto affectu viribusque declinant.

Postremum illud est, in quo longitudo divinæ sapientiæ cernitur, quod quemadmodum ipsa æterna est, sic rebus omnibus instinctum vivacissimum indidit conservandi sui ac vitam vel esse suum, quo possint diutius, propagandi. Videmus homines, cum in periculo vitæ se constitutos cernunt, omnia movere, nec ullis opibus aut laboribus parcere; videmus animantia omnia supra vires cum robustioribus pugnare, ne vitam amittant; videmus lucernam ardentem, cum proxima extinctioni est, bis terve se ipsam excitare et magnam flammam emittere, ut viribus totis cum extinctione colluctari videatur; videmus guttas aquæ aliquando pendere de ligno vel lapide, seque in orbem redigere et quamdiu possunt se ipsas sustinere, ne diffluant et pereant; videmus gravia contra naturam ascendere et levia item contra naturam descendere, ne detur vacuum et ipsa disiuncta a rebus aliis conservari non possint[10]. Sed mirabilius est, quod ad propagandam speciem tam vehementem affectum indiderit Deus parentibus erga proles, ut omnino incredibile videatur. Videmus gallinam infirmari pro pullis, et quamvis infirmam ac debilem acerrime pugnare contra milvos et canes et vulpes; quot vero dolores et labores tolerent libenter mulieres in pariendis et educandis infantibus, omnes norunt. Huius rei causa est consilium sapientiæ Dei, qui, ut hanc propagationem veluti umbram æternitatis aleret, amorem vehementissimum animantibus omnibus, etiam brutis et feris, erga proles impressit. Nam cum multa sint animantia, quorum destructioni omnes homines dant operam, vel utilitatis propriæ causa, ut lepores, apri, cervi, turdi, coturnices, perdices, pisces fere omnes, vel ne noceant, ut lupi, vulpes, serpentes et alia id genus innumerabilia: facile species animalium multæ iamdudum periissent, nisi Dei sapientia per hunc affectum conservationi et propagationi eorum providisset.

Sed si tantus amor naturaliter inest in omnibus viventibus erga vitam istam brevem et ærumnis plenam: quantus esse deberet amor in nobis erga vitam beatam et sempiternam? O cæcitas et stultitia generis humani! Res omnes pro vita brevissima, pro umbra æternitatis, laborant supra vires; et homo, ratione præditus, pro vera æternitate vitæ felicissimæ non dignatur laborare, non dico supra vires, sed pro viribus. Res omnes ex naturali instinctu mortem temporariam horrent et fugiunt super omnia mala; et homo, ratione instructus et fide divina edoctus, mortem sempiternam neque ho-

[4] Mt. 19, 23
[5] Lc. 6, 20-24
[6] 1 Tim. 6, 9
[7] Lc. 9, 58
[8] 1 Cor. 4, 11
[9] Eccle. 1, 15
[10] Aliis quidem, sed aeque mirabilibus naturæ legibus plurima illorum a Dei sapientia disponuntur. Ed.

rret, neque fugit, saltem ut temporaria mala fugere et horrere consuevit. Vere igitur dixit Eclesiastes: *Stultorum infinitus est numerus*[11]; et vere dixit Veritas in Evangelio: *Quam angusta porta et arcta via est, quæ ducit ad vitam! et pauci sunt, qui inveniunt eam*[12].

Capitulum III

Quæ sit altitudo sapientiæ Dei practicæ ex opere redemptionis conspicitur

Iam vero altitudo practicæ sapientiæ Dei perspicitur in opere redemptionis: *Non satiabar*, inquit S. Augustinus, *dulcedine mirabili considerare altitudinem consilii tui super salutem generis humani*[1].

Altissimum vere consilium fuit per ignominiam crucis resarcire omnia damna, quæ astutia diaboli per peccatum primi hominis fecerat, et ita resarcire, ut pulchrius fuerit opus instauratum, quam fuisset antequam restauratione indigere cœpisset. Quatuor mala nata sunt ex peccato primi hominis: iniuria Dei ex superbia et inobœdientia Adami; pœna primi hominis et totius humani generis, id est, privatio gratiæ Dei et sempiternæ beatitudinis; contristatio angelorum, quibus vehementer displicuit iniuria Dei et miseria hominum; gaudium diaboli et omnium spirituum malignorum, qui lætabantur hominem a se devictum atque prostratum. Hæc omnia mala sustulit et in maiora bona convertit sapientia Dei per mysterium crucis, ut non sine causa canat Ecclesia: *O felix culpa, quæ talem ac tantum meruit [habere] redemptorem!*[2] Certe enim si vestem novam et pretiosam, casu aliquo scissam et laceram, sartor industria sua et ornamento aliquo superaddito ita resarciret, ut elegantior et pretiosior fieret, iure dici posset: felix scissio, quæ tantæ venustati occasionem dedit.

Primus igitur homo, per astutiam et invidentiam diaboli in superbiam elatus, affectavit similitudinem Dei et inobœdiens Deo praeceptum eius prævaricatus est. Ita Deo debitum honorem quodammodo rapuit. Sed secundus Adam Christus, qui Sapientia Dei est, humiliavit semetipsum, factus obœdiens usque ad mortem[3], et honorem Deo restituit multo maiorem, quam fuerit ille, quem primus Adam superbiendo et inobœdiendo abstulit. Adam enim purus homo erat, et si Deo paruisset, in re facillima paruisset. Quid enim magni erat primis hominibus abstinere a fructibus unius arboris vetitæ, cum plurimis et optimis abundarent? Itaque peccatum quidem eorum gravissimum fuit, et tanto gravius, quanto facilior obœdientia fuisset, cum nihil laboris contineret. Christus vero Deus et homo erat, et humiliavit se ad obœdiendum Deo Patri in re omnium maxima et laboriosissima, id est, in morte crucis plena doloris et ignominiæ. Proinde si consideretur eminentia personæ et profundum humilitatis et obœdientiæ, nihil potest cogitari maius vel magis meritorium vel honorificentius Deo, quam humilis illa Christi obœdientia. Itaque verissime dicebat Dominus in Evangelio: *Ego te clarificavi super terram*[4]; vere enim coram angelis Dei et coram omnibus sanctis mentibus prophetarum et aliorum, quibus ista innotuerunt, glorificavit Deum Patrem Iesus Christus gloria plane inenarrabili, et si angeli in Christi nativitate ob humilitatem præsepis cecinerunt: *Gloria in excelsis Deo*[5], multo magis hoc ipsum maiori iubilo cantaverunt ob humilitatem crucis.

Iam vero ipse homo, si non peccasset, obtinuisset ad summum æqualitaten angelorum, nunc autem per redemptionen quæ est in Christo Iesu, obtinuit genus humanum, ut unus homo super omnes angelos exaltatus in dextera Dei sedeat, sitque caput et Dominus angelorum et hominum; sic enim de Christo scribit apostolus Petrus in priore epistola: *Profectus in cœlum, subiectis sibi angelis et potestatibus et virtutibus*[6], et coapostolus eius Paulus ad Philippenses: *Propter quod et Deus exaltavit illum et dedit illi nomen, quod est super omne nomen, ut in nomine Iesu omne genu flectatur cœlestium, terrestrium et infernorum*[7]. Itaque Filius clarificavit Patrem humilitate passionis modo inenarrabili, et Pater clarificavit Filium exaltatione ad dexteram suam modo item inenarrabili, quæ clarificatio ita redundavit in totum humanum genus, ut plane sint ingratissimi, qui hoc immensum beneficium non agnoscunt et pro eo gratias Deo non agunt. Quid? quod non solus Christus Deus et homo, sed ipsa mater eius exaltata est super omnes choros angelorum, quæ tamen homo solum est non Deus; quare homines tanta accessione gloriæ sibi facta ad eam, quam habuissent, si primus homo non peccasset, iure possunt exclamare: *O felix culpa, quæ talem ac tantum meruit habere redemptorem!*

Porro angeli sancti, sicut contristati sunt de casu primi hominis, tamquam de gravissima ærumna fratris sui minoris: sic etiam maximo gaudio affecti sunt ex copiosa redemptione per Christum facta. Si enim *gaudium est in cœlo coram angelis de uno peccatore pœnitentiam agente*[8], quanto magis gaudium maximum fuisse credendum est coram eisdem angelis, quando vi-

[11] Eccle. 1, 5
[12] Mt. 7, 14
[1] Aug. Conf. 9, c.6 No. 14
[2] Benedictio cerei in sabbato s. Ed.
[3] Philipp. 2, 8
[4] Jn. 17, 4
[5] Lc. 2, 14
[6] 1 Petr. 3, 22
[7] Philipp. 2, 9-10
[8] Lc. 15, 7-10

derunt, per Christum hominem iustitiæ Dei plenissime satisfactum pro humano genere fuisse et clave crucis eius aperta credentibus regna cœlorum? Neque suspicandum est, angelos sanctos moleste tulisse, quod hominem Christum et beatissimam Virginem supra ipsorum angelorum eminentiam Deus extulerit: abest enim omnis livor et invidentia ab angelis, et iidem charitate verissima atque ardentissima pleni sunt; charitas autem non æmulatur, non inflatur, non tristatur de bono alieno, sed collætatur et congaudet bonis omnibus de bono ipsorum non minus quam si proprium esset. Itaque vere canit Ecclesia: *Assumpta est Maria in cœlum, gaudent angeli*[9]; non, inquit, tristantur, sed *gaudent angeli*, quod virginem Deiparam exaltatam videant super choros angelorum ad cœlestia regna. Intelligunt enim id iustissime factum a Deo, qui nihil nisi sapientissime et iustissime facit; et simul voluntatem habent cum Dei voluntate ita coniunctam inseparabili et insolubili amoris nexu, ut quod placet Deo, ipsis etiam placeat, neque ullo modo displicere possit.

Diabolus autem, qui ad tempus exultavit ob devictum ac prostratum a se primum hominem, multo maiorem tristitiam habuit de victoria Christi hominis, quam fuerit prior exultatio. Ex victoria enim Christi factum est, ut iam non solum viri, qualis erat Adam, sed etiam parvuli et feminæ diabolo insultent ac de ipso triumphent. Non fuisset turpe diabolo vinci ab Adamo in paradiso, quando carebat ignorantia et infirmitate et armatus erat iustitia originali, quæ partem inferiorem rationi ita subiiciebat, ut rebellare non posset, nisi prius mens ipsa Deo rebellis existeret. At nunc vinci diabolum ab homine mortali, peregrino, ignorantiæ et concupiscentiæ obnoxio, summum dedecus est; et vincitur tamen per Christi gratiam, et ita vincitur, ut multi trophæa castitatis, patientiæ, humilitatis, charitatis erigant, quamvis diabolus ignita iacula sua tentationum et persecutionum assidue iaciat. Atque in hac re admiranda est supra modum altitudo sapientiæ Dei. Vidit enim Deus necessarium esse generi humano contra insidias diaboli contemptum temporalium bonorum, voluptatum carnis, affluentiæ divitiarum, gloriæ mundanæ et similium, quæ sunt *laquei diaboli* et captivos *demergunt in interitum et perditionem*[10]. Quid igitur excogitavit, ut ista hominibus amarescerent et contraria, id est, castitas, paupertas, humilitas, patientia, contemptus denique mundi dulcescerent? Descendit ipse de cœlo, et forma servi suscepta, medicamentum necessarium homini ægroto, sed amarissimum et horrendum ita exemplo suo dulce et suave reddidit, ut multi iam homines magis ament ieiunium quam crapulam, paupertatem quam divitias, virginitatem quam coniugium, martyrium quam delicias, obœdire quam imperare, contemni quam honorari, subesse quam præesse, humiliari quam exaltari. Quis enim, videns Deum in forma humana, plenum sapientia et gratia, et qui nec falli nec fallere potest, pauperem, humilem, patientem, continentem, et quod mirabilius est, pro redimendo humano genere cruci affixum et pretioso effuso sanguine voluntarie et ex ardentissima charitate morientem, non animetur et excitetur ad imitandum?

Hæc fuit adinventio sapientiæ Dei alta et mirabilis, de qualibus adinventionibus canit Isaias: *Notas facite in populis adinventiones eius*[11]. Sed adhuc tamen hæc altissima sapientia Dei stultitia videtur non solum sapientibus huius mundi[12], ut dicit Apostolus in priore ad Corinthios, sed etiam carnalibus et animalibus hominibus, qui in Christum credunt, sed Christi vestigia sequi recusant; quos idem apostolus inimicos crucis Christi vocavit[13]. Tu vero, anima mea, satage sugere mel de petra oleumque de saxo durissimo, id est, sapientiam de stultitia, sapientiam Dei de stultitia crucis. Scrutare attente et diligenter, quis ille sit, qui pendet in cruce et cur ita pendeat; et cum inveneris illum ipsum esse, *qui sedet super Cherubim*[14], imo *qui sedet ad dexteram maiestatis excelsis*[15], facile intelliges, eum non pendere in cruce ob sua delicta, neque ob suam infirmitatem, neque ob aliorum potentiam, sed voluntarie ob ardentissimum desiderium satisfaciendi iustitiæ divinæ pro peccatis totius mundi, ob honorem et gloriam Dei Patris, ob salutem æternam omnium electorum ac, ut loquitur Apostolus, *ut exhiberet ipse sibi gloriosam Ecclesiam non habentem maculam, neque rugam*[16], denique ob amorem tuum, quia videlicet *dilexit te, et tradidit semetipsum pro te hostiam et oblationem Deo in odorem suavitatis*[17]: cum, inquam, ista inveneris, quæ verissima sunt, assurge per amorem intimum in tantum benefactorem, et ad eius imitationem incipe ardenter sitire gloriam Dei, salutem omnium gentium, sed præcipue totius Ecclesiæ pulchritudinem et gloriam et tuam ipsius æternam salutem; incipe sitire perfectum odium iniquitatis, puritatem cordis, perfectionem iustitiæ, ut aliquando etiam sitire incipias participationem crucis Domini tui et gloriari in tribulationibus et in angustiis, ut postea quoque particeps fias resurrectionis cum iustis ad gloriam, non ad pœnam cum impiis.

[9] Offic. missæ in assumpt. B. M. V.
[10] 1 Tim. 6, 9
[11] Isa. 12, 4
[12] 1 Cor. 2, 14
[13] Philipp. 3, 18
[14] Psalm. 98, 1
[15] Hebr. 1, 3
[16] Ephes. 5, 27
[17] Ephes. 5, 2

Capitulum IV

Profunditas sapientiæ Dei practicæ in providentia et prædestinatione consistit

Restat profunditas sapientiæ practicæ, quæ in providentia et prædestinatione et iudiciis Dei consistit; scriptum est enim: *Iudicia tua abyssus multa*[1].

Ac primum providentiam Dei admirabilem prorsus esse colligitur ex eo, quod Deus res omnes creatas immediate regit atque ad fines suos ducit: *Aequaliter*, inquit Sapiens, *est ei cura de omnibus*[2], id est, nulla re excepta Deus omnia curat, ita ut nec passerculus cadat in terram sine providentia Dei, ut Salvator dicit[3]. Qui numerare poterit multitudinem rerum totius universitatis, is aliquo modo suspicari poterit magnitudinem sapientiæ Dei, omnia et singula regentis et dirigentis. Poterit quidem unus pontifex maximus totum orbem christianum generali providentia regere, sed non particulari, quæ se extendat ad singulos christianos, ideo enim multos episcopos vocat in partem sollicitudinis; et potest unus rex multas provincias generali providentia gubernare, sed non particulari, quæ cives singulos complectatur, et ea de causa multos adhibet proreges, vel prætores, vel præsides. Deus autem sic curat singulos ut omnes, et omnes ut singulos: *Passerculus non es in oblivione coram Deo*[4]; *Capilli capitis nostri omnes ab eo numerati sunt*[5], ac ne unus quidem peribit, illius providentia super nos semper vigilante; pulli ipsi corvorum, a parentibus destituti, a Deo non destituuntur[6].

Quam secure ergo quiescere potes, anima mea, in sinu tanti Patris, etiam in mediis tenebris, inter ora leonum et draconum, inter innumerabiles spirituum innumerabilium legiones: adhære tantum illi amore sincero, timore sancto, spe non fluctuante, fide non dubia.

Nec vero solum res singulas et præsentes Dei providentia curat, sed etiam attingit a fine usque ad finem fortiter, et disponit omnia suaviter[7]. Ideo enim *rex sæculorum* Deus appellatur, quia sæculorum ordinem ipse constituit, et regnorum successiones et temporum vicissitudines et varietates ab ipsa æternitate disposuit. Nihil novum, nihil non prævisum, nihil præter opinionem Deo accidere potest: *Mortalium quidem cogitationes timidæ sunt, et incertæ providentiæ nostræ*[8], ut inquit Sapiens, quoniam de rebus futuris nihil nisi fallaces coniecturas habemus; Deus autem non minus certo futura omnia novit, quam præterita vel præsentia, atque in mente sua ante mundi constitutionem rerum omnium successiones ordinesque disposuit, ac propterea mater Ecclesia publice ac secure decantat, providentiam Dei in sua dispositione non falli[9].

Quia tamen ratio providentiæ divinæ occultissima est et *iudicia eius abyssus multa*[10], inde fit, ut nonnulli videntes plurima mala inter homines fieri eaque impunita dimitti, in præcipitium illud ruunt, ut credant res humanas Dei providentia non gubernari, aut certe mala omnia Dei voluntate committi; quorum utrumque impium est, sed magis posterius, ut scribit S. Augustinus[11]. Illi autem in hæc errorum præcipitia ruunt, qui vident partem providentiæ divinæ, partem non vident, et cum expectare deberent exitum rerum, qui in extremo iudicio manifestus omnibus erit, illi ante tempus temere iudicare audent et in errores gravissimos incidunt. Ideo clamat Apostolus in priore ad Corinthios: *Nolite ante tempus iudicare, quoad usque veniat Dominus, qui illuminabit abscondita tenebrarum et manifestabit consilia cordium*[12]. Illustrat S. Augustinus rem hanc insigni similitudine: si quis, inquit, in vermiculato pavimento unius solius tessellæ modum intueri posset, vituperaret artificem veluti ordinationis et compositionis ignaram, quia videlicet particulam operis illius videt, maximam partem non videt; qui si partes omnes et connexionem eorum cerneret, sine dubio mirifice opus et opificem laudaret. Sic igitur vident multi homines impios prospere agere, iustos contra premi et affligi, nec sciunt, quid in futurum servet Deus vel impiorum iniquitati vel iustorum patientiæ; et ideo prorumpunt in verba blasphemiæ vel cum illis, qui dicebant apud Job: *Circa cardines cœli Deus ambulat, nec nostra considerat*[13], vel cum aliis, qui apud Malachiam dicunt: *Omnis, qui facit malum, bonus est in conspectu Domini, et tales placent ei*[14]. Aliam similitudinem adferre solet S. Augustinus variis in locis, a carminibus desumptam. Si quis enim cum incipit audire carmen heroicum, in principio vel in medio dicat, carmen non esse bonum, merito stultitiæ arguetur: expectet, ut omnes syllabæ sonent et transeant, et tunc reprehendat, si carmen non placet. Sic omnino stultissimi sunt, qui ordinatissimam providentiam Dei vituperare audent, antequam totus providentiæ ordo decurrat.

Ergo, anima mea, si sapis, satage quantum potes, ut mala non fiant, hoc enim tibi imperat Deus; sed cur ipse mala permittat, iudicio eius relinque; quod occultum esse potest, iniustum esse non potest.

[1] Psalm. 35, 7
[2] Sap. 6, 8
[3] Lc. 12, 6; Mt. 10, 29
[4] Lc. 12, 6
[5] Mt. 10, 29
[6] Psalm. 146, 9
[7] Sap. 8, 1
[8] Sap. 9, 14
[9] In hymno: Rector potens, et: Rerum Deus tenax vigor, Hominis superne conditor, etc. Ed.
[10] Psalm. 35, 7
[11] Aug. de ordine 1. c. 1 No. 1
[12] 1 Cor. 4, 5
[13] Iob 22, 14
[14] Malach. 2, 17

Capitulum V

De profunditate mysterii prædestinationis et reprobationis

Quamvis autem abyssus magna sit ratio providentiæ Dei in rebus humanis gubernandis, tamen abyssus est sine ulla comparatione profundior ratio prædestinationis et reprobationis æternæ. Nam cur Deus multos impios temporalibus bonis repleat et peccata eorum impunita in hac vita relinquat, et contra, cur multos innocentes egestate premi et iniuste vexari et flagellari atque occidi permittat, non potest quidem a nobis investigari de singulis; possumus tamen in universum causam aliquam probabiliter assignare. Deus enim sæpe facit impios affluere temporalibus bonis, ut bona aliqua eorum opera moralia remuneret, cum vitam illis non sit daturus æternam; vel ut eos temporalibus beneficiis alliciat ad conversionem a peccatis atque ad beneficia æterna speranda et desideranda perducat; eorum vero peccata aliquando in hac vita non punit, quoniam satis ea puniet in gehenna: iustos autem inopia, ignominia, vexationibus variis affligi sinit, tum ut peccata eorum levia in hoc tempore purget; tum ut gloriosius et splendidius patientiam et humilitatem atque alia eorum merita in æterna vita coronet. At cur Deus Iacob dilexerit, et Esau odio habuerit, antequam quidquam boni, vel mali egissent, quis investigabit? Atque hoc est, quod admiratur Apostolus ad Romanos, erant enim gemelli fratres eiusdem patris et matris filii; et tamen unum Deus prædestinando dilexit, alterum reprobando odio habuit[1]. Et ne quis forte dicat, prævidisse Deum opera bona unius et alterius mala futura; prævenit Apostolus hanc responsionem, dicens, hoc factum esse, *ut secundum electionem propositum Dei maneret*, et allegat verba Dei apud Mosem: *Miserebor cuius misereor, et misericordiam præstabo cuius miserebor*[2]. Quis item non obstupescet, unum longo tempore perseverasse in bonis operibus, et in fine vitæ defecisse et periisse, ut Iudam proditorem; et alterum longo tempore perseverasse in operibus malis, et in fine vitæ mutatum continuo in paradisum evolasse, ut felicem latronem? Dices: at Iudas Christum prodidit, et latro Christum confessus est. Vera sunt hæc quidem: sed non poterat Christus Iudam respicere, ut respexit Petrum et gratiam illam efficacem Iudæ inspirare, quæ a nullo duro corde respuitur? Et numquid non poterat Christus utrique latroni secum pendenti fidem et pœnitentiam donare, sicut donavit uni, vel utrumque sinere in peccatis suis vitam finire, ut permisit unum? Et quis rationem reddere poterit, cur aliquos Deus rapiat, ne malitia mutet intellectum eorum, ut Sapiens loquitur de Henoch[3], et multos non rapiat, et sinat de bonis fieri malos et in malitia illa finire dies suos? Sed quid dicemus de integris regionibus, quarum aliquæ citissime, aliæ tardissime vocatæ sunt ad fidem, sine qua salvari nemo potest? *Qui enim non credit, iam iudicatus est*[4], et, ut Apostolus loquitur, *omnis quicumque invocaverit nomen Domini, salvus erit. Quomodo ergo invocabunt, in quem non crediderunt? aut quomodo credent ei, quem non audierunt? quomodo autem sine prædicante? quomodo vero prædicabunt, nisi mittantur?*[5]

Ista sunt secreta altissima et profundissima, quæ Pater posuit in abysso sapientiæ suæ, quam Apostolus non aperit, sed miratur, cum dicit: *O altitudo divitiarum sapientiæ et scientiæ Dei, quam incomprehensibilia sunt iudicia eius, et investigabiles viæ eius! Quis enim cognovit sensum Domini? aut quis consiliarius eius fuit?*[6] Hoc solum scire nobis licet, apud Deum nullam esse iniquitatem, et in novissimo die neminem futurum, qui non possit iure dicere: *Iustus est, Domine, et rectum iudicium tuum*[7], ac præterea hoc secretum utile nobis omnibus esse, cum hinc fiat, ut nullus improbus de salute desperet, nullus probus de certa salute præsumat; atque etiam, ut viri probi de nullius improbi conversione diffidant, pro omnibus orent, ac de omnium salute solliciti sint; et contra nemo quantumvis bonus et sanctus insolescat, cum nemo sciat, quid crastina sit allatura dies, sed omnes *cum metu et tremore salutem suam operentur*[8].

Tu vero, anima mea, his omnibus consideratis, *satage, ut certam facias per bona opera vocationem et electionem tuam*[9], ut apostolus Petrus te monet in epistola sua posteriore. Quæ autem sint opera bona, quæ certam faciunt vocationem et electionem, docet apostolus Ioannes, cum ait: *Filioli mei, non diligamus verbo neque lingua, sed opere et veritate*[10]. Charitas enim est, cum qua nemo damnatur et sine qua nemo salvatur; charitas autem per opera demonstratur, cum quis videlicet non spe retributionis temporalis vel ex affectu inordinato ad creaturam, sed ex intimo et puro amore Dei et proximi vel eleemosynas pauperibus elargitur, vel inimicis condonat iniurias. Et quoniam non satis est incipere, sed: *Qui perseveraverit usque in finem, hic salvus erit*[11]; ideo dicit Apostolus, *satagite*, quod est anxie et sollicite ac diligentissime incumbere in ne-

[1] Malach. 1, 2-3; Rom. 9, 10 sqq
[2] Rom. 9, 11-15; Cf. Exod. 33, 19
[3] Sap. 4, 10 sqq; Cf. Gen. 5, 24
[4] Jn. 3, 18
[5] Rom. 10, 13-15
[6] Rom. 11, 33, 34
[7] Psalm. 118, 137
[8] Philipp. 2, 12
[9] 2 Petr. 1, 10
[10] 1 Jn. 3, 8
[11] Mt. 10, 22; 24, 13

gotium salutis æternæ. Et vere, si quod est probabile argumentum electionis divinæ, illud est, cum homo, sollicitus de salute magis quam de ulla re alia, non cessat orare Deum pro dono veræ pœnitentiæ et veræ humilitatis et perfectæ charitatis et perseverantiæ usque in finem; neque sola oratione contentus *regnum Dei et iustitiam eius*[12], ut Salvator admonuit, totis viribus quærere et invenire contendit.

GRADUS DECIMUS QUARTUS

Ex consideratione misericordiæ Dei

Capitulum I

De latitudine misercodiæ Dei, qua miserias tollit

Spiritus Sanctus in Scripturis suis misericordiam Dei miris laudibus effert, ita ut illam super omnia opera Dei prædicare non dubitet; sic enim canit propheta David: *Suavis Dominus universis, et miserationes eius super omnia opera eius*[1]. Huius attributi divini magnitudinem facile perspiciemus, si eius latitudinem, longitudinem, altitudinem et profundum paulo attentius considerabimus.

Latitudo misericordiæ divinæ in eo posita est, quod Deus isque solus omnes miserias tollere possit, et ab omnibus rebus aliquas tollat, idque faciat ex amore, quo res creatas diligit, non ob aliquam utilitatem suam. Possunt quidem res creatæ aliquam miseriam tollere, ut panis famem, et potus sitim, et vestis nuditatem, et scientia ignorantiam, et sic de cæteris; at nulla creatura omnem miseriam tollere potest. Præterea sunt miseriæ quædam tanto graviores, quanto occultiores et interiores, quibus solus Deus remedium adhibere potest: tales sunt insidiæ dæmonum, qui plurimi, versutissimi, potentissimi et in nos pessime animati sunt; tales etiam sunt errores et cæcitates mentis et conscientiæ erroneæ, quas nos ipsi in nobis non videmus, ut sæpe nobis videamur optime valere in homine interiore, cum gravissime et periculosissime laboremus. Quis nos ab eiusmodi miseriis eripere potest, nisi solus medicus omnipotens? Et quoniam nobis inscientibus sæpe Deus misericorditer nos ab eiusmodi miseriis liberat, omnes homines ingrati merito dici possunt erga Deum, ut ipse Dominus testatur cum dicit: *Patrem cælestem benignum esse super ingratos et malos*[2]. Vix enim minimam partem beneficiorum Dei cognoscimus, ac ne pro illa quidem parte gratias agimus ea devotione et humilitate, qua deberemus.

Deinde res creatæ non solum non tollunt omnes miserias, sed paucas, at ne illas quidem tollet ab omnibus, sed a paucis: solus Deus omnes miserias et ab omnibus tollere potest, et quamvis non ab omnibus omnes tollat, tamen nemo est, qui alicuius misericordiæ Dei non sit particeps; recte igitur Propheta canit: *Misericordia Domini plena est terra*[3]. Ecclesia in oratione dicit: *Deus, cui proprium est misereri*; quoniam ad illum pertinet miseriam tollere, qui miseria caret, et ad illum solum pertinet omnes miserias ab omnibus rebus tollere, qui solus omni prorsus miseria caret. Quis autem omni prorsus miseria caret, nisi solus Deus, qui est actus purus et summum bonum et de cuius essentia est beatitudo? O anima, si cogitatione attingeres, qualis sit vita Domini tui et Patris tui, quæ super omnem miseriam elevata, pura et tota felicitas est, quam ex corde suspirares ad sinum eius, ut de te quoque dici posset: *Non accedet ad te malum, et flagellum non appropinquabit tabernaculo tuo*[4]. At inquies, si potest Deus omnes miserias ab omnibus rebus tollere, cur id non facit, cum sit *Pater misericordiarum*, id est, Pater misericordissimum? et cur dicitur *misericordia Domini plena est terra* et non potius e contrario *omni miseria plena est terra*? Potest quidem Deus omnes miserias tollere, sed eas tantum tollit, quas sapientia ipsius iudicat esse tollendas: sapientia vero divina iudicat, non expedire ipsis hominibus, ut omnes tollantur et misericordiam aliquando esse miseriam aliquam non tollere, ut maiori misericordiæ præparetur locus. Apostolus ter rogavit Dominum, ut auferretur ab eo stimulus carnis: et non est auditus, quia virtus in infirmitate perficitur[5]. Non abstulit Deus a Lazaro miseriam paupertatis et plagarum, ut maiori misericordia portaretur ab angelis in sinum Abrahæ. Et ubi essent opera misericordiæ tam necessaria ad meritum divinum, si non essent ulli pauperes esurientes, sitientes, nudi, ægroti, peregrini, carceribus mancipati? Et si deessent tentationes, et prœlia cum dæmonibus, ubi essent triumphi et coronæ Virginum et Confessorum? Et si deessent labores et dolores, ubi esset corona patientiæ? Et si nulli essent

[12] Mt. 6, 33
[1] Psalm. 144, 9
[2] Lc. 6, 35
[3] Psalm. 32, 5
[4] Psalm. 90, 10
[5] 2 Cor. 12, 9

persecutores, ubi esset palma martyrii? Itaque in hoc exilio utrumque verum est, et terram plenam esse miseriis, quia vel ipsa sola peccata ingentes miseriæ sunt: et terram plenam esse misericordia Domini, quoniam conversio peccatorum et merita sanctorum et alia propemodum infinita tum spiritualia tum temporalia beneficia Dei, quid sunt aliud, sini continuæ et maximæ miserationes conditoris nostri Dei? Gratias igitur agamus bono Domino nostro, quia sicut abundant in hac peregrinatione tribulationes nostræ, sic etiam abundat per misericordiam eius consolatio nostra: *Domine, in cœlo misericordia tua*[6], inquit David, quia ibi misericordia erit sine miseria, quoniam misericordia omnem omnino tollet miseriam.

Capitulum II

Longitudo misericordiæ Dei est longanimitas sive patientia eius

Iam vero longitudo misericordiæ est longanimitas, sive patientia, quam Scriptura cum misericordia coniungere solet, ut partem vel speciem eius. Sic enim loquitur David: *Miserator et misericors Dominus, longanimis et multum misericors.* Et rursus: *Miserator et misericors Dominus; patiens, el multum misericors*[1]. Admirabilis omnino est longanimitas sive patientia misericordissimi Patris nostri Dei erga genus humanum, qualem non inveniemus, neque in dominis erga servos, neque in parentibus erga filios, quamvis utrique sint homines. Ac primum longanimis est Deus erga peccatores, expectans illos incredibili patientia; aliquando ab initio pueritiæ usque ad extremam senectutem, tolerans violationem legis suæ, et lacerationem nominis sui, et interim *benefaciens eis de cœlo, dans pluvias et tempora fructifera, replens cibo et lætitia corda*[2] ipsorum, ut loquitur Apostolus. Et qui est inter homines dominus aut parens tam mitis et facilis, qui si videat se contemni et iniuriiis afficti a servo vel a filio, et longo tempore in hac perversitate eos perseverare, qui tandem non eos expellat ex domo sua? At misericordia Dei non vincitur a malitia hominum: *Sed patienter agit, nolens aliquos perire, sed omnes ad pœnitentiam reverti*[3], ut sanctus Petrus affirmat in Epistola sua, et Sapiens inquit: *Misereris omnium Domine, dissimulans peccata hominum propter pœnitentiam*[4].

Deinde patientia maior adhuc cernitur in eo quod peccatores multi per gratiam Dei de lacu miseriæ et luto fæcis educti, et ex filiis tenebrarum filii lucis effecti, et ex reatu mortis æternæ ad adoptionem filiorum Dei et spem regni cœlestis vocati, iterum atque iterum, et sæpe ac sæpius relabentes ad pristinam turpitudinem et ingratitudinem, tamen a longanimitate Dei non deferuntur, sed benignissime ad conversionem expectantur et invitantur, et si ex corde pœnitentiam agant, tamquam filii prodigi[5] a misericordissimo Patre recipiuntur ad osculum pacis, et ad pristinos honores et dignitates. Non sine causa Dominus quærenti sancto Petro, quoties peccanti in se fratri remittere iniuriam deberet, an usque septies? respondit: *Non dico tibi usque septies, sed usque septuagies septies*[6]; nimirum quod ipse facit in indulgentia præstanda pœnitentibus idem nos facere voluit. Ipse autem nullum terminum reconciliationi posuit, nisi finem huius vitæ: quamdiu vivit peccator, etiam si ad annum centesimum vel ultra labendo et relabendo pervenerit, a benignissimo Patre ad veniam delictorum admittitur; nulla est apud misericordiam Patris pœnitentia sera, modo sit seria et ex corde vere contrito et humiliato[7]. Sed non ideo debet ullus abuti benignitate Dei et de die in diem conversionem differre, cum nemo sciat qua hora vel quo die de corpore sit exiturus et ad tribunal iustissimi iudicis compariturus. Imo vero deberent omnes hac tanta et tam incredibili bonitate Dei invitari et allici ad conversionem; si enim tam benignus est Dominus erga peccatores sæpius relabentes, quanta erit dulcedo Patris erga eos, qui post semel gustatam gratiam Dei nunquam amplius adduci possunt, ut ab ea, quibuscunque pulsantibus tentationibus, separentur ad divellantur!

Sed est etiam alia longanimitas Dei supra modum mirabilis et amabilis, qua utitur in tolerandis offensionibus iustorum. Fecit enim nos Deus per infinitam benignitatem suam amicos ex inimicis, filios ex servis, hæredes regni sui ex reis mortis æternæ: et tamen tanta est ingratitudo nostra, ut quotidie reddamus ei mala pro bonis; nam si apostolis Iacobus dicit: *In multis offendimus omnes*[8], quid nos dicere oportet, qui tam longo intervallo ab apostolorum perfectione distamus? Ecce loquimur in oratione cum Deo, et statim ab imaginatione ad alia cogitanda abrepti, quasi terga vertimus Deo. Quis in terris dominus pateretur servos suos, coram se astantes et secum loquentes, continuo neglecto domino converti ad fabulandum cum servis? Quid dicam de verbis otiosis, de cogitationibus vanis, de operibus infructuosis, de excessibus in cibo et potu, in somno et ludis, de negligentia in rebus sacris, de omissione fraternæ correptionis, de aliis innumera-

[6] Psalm. 35, 6
[1] Psalm 102, 8
[2] Act. 14, 16
[3] 2 Petr. 3
[4] Sap. 11, 24
[5] Lc. 15, 11 sqq
[6] Matth. 18, 21, 22
[7] Psalm. 50, 19
[8] Iac. 3, 2

bilibus offensionibus, in quibus assidue offendimus omnes? Et tamen Deus noster, *suavis et mitis et multæ misericordiæ omnibus invocantibus eum*[9], tolerat hanc rusticitatem et incivilitatem (ut sic loquar) et ineptias filiorum suorum, quas certe homines ab hominibus non tolerarent. Id S. Augustinus notat in tractatu super psalmum octogesimum quintum ad illa verba: *Tu, Domine, suavis et mitis es*; ubi deplorat infirmitatem humanam in vitandis evagationibus mentis in oratione, et magnificat mansuetudinem Dei in tolerandis tot iniuriis servorum suorum[10]. Nam *ipse novit figmentum nostrum*[11], et sic nobiscum agit, ut mater cum infantulo suo, quem fovet et nutrit etiamsi ab illo forte percutiatur. Sed quanquam Deus toleret tam multas offensiones nostras, quia non ideo disrumpit amicitiam, nec privat iure hæreditatis, tamem non inultas dimittet in iudicio, in quo verbis otiosis rationem reddemus[12], nisi ante lacrymis, vel oratione, vel alio genere satisfactionis purgata repererit.

Ac ne forte tu, anima mea, leves istas offensiones existimes et ideo, te ipsa seducens, negligas, audi S. Bonaventuram, quid de B. Francisco, viro utique divino lumine illustrato, scribat in eius vita: *Graviter*, inquit, *se putabat offendere, si quando orationi deditus vanis phantasmatibus interius vagaretur. Cum aliquid tale accideret, non parcebat confessioni, quin illud protinus expiaret. Hoc studium sic in usum converterat, ut rarissime muscas huiusmodi pateretur. Fecerat in quadragesima quadam vasculum, ut minutias temporis, ne omnino exciderent, occuparet; quod cum dicenti Tertiam in memoriam veniens paululum ipsius animum distraxisset, motus fervore spiritus, vasculum igne consumsit, dicens: sacrificabo illud Domino, cuius sacrificium impedivit*[13]. Non ergo tam levis est culpa evagatio mentis in oratione aut in laudibus Dei, quam multi putant; sed magna est misericordia et longanimitas Patris nostri Dei, quod non gravius irascatur, aut non continuo propter eas nos puniat.

Capitulum III

Altitudo misericordiæ Dei ex causa movente cognoscitur

Sequitur altitudo misericordiæ Dei, quæ sumitur a causa movente Deum ad miserendum. Quæ quidem altissima est et super omnes cœlos exaltata, iuxta illud psalmi: *Domine, in cœlo misericordia tua*[14], et: *In æternum misericordia ædificabitur in coelis*[15].

Nam aliqui homines miserentur aliorum hominum, quia indigent opera illorum; atque hic quidem infimus gradus misericordiæ est, cum non transcendat utilitatem propriam, quomodo miseremur etiam equorum et canum et pecorum nostrorum. Alii miserentur ob consanguinitatem vel amicitiam, quia videlicet filii sunt vel fratres, vel familiares et amici; et hic est gradus paulo altior et incipit rationem habere virtutis. Alii denique miserentur, quia sunt proximi, id est, homines ut ipsi sunt, ab eodem Deo et ex eadem terra creati; proinde non discernunt, an sint amici vel inimici, boni vel mali, nostri an alieni, sed omnium miserentur, quos ad imaginem Dei creatos esse noverunt: atque hic est ultimus gradus, ad quem mortales ascendere possunt. Deus autem miseretur quidem rerum omnium, quia creaturæ eius sunt, et speciatim miseretur hominum, quia imagines eius sunt, et magis adhuc speciatim miseretur iustorum, quia filii eius sunt, hæredes regni et cohæredes Unigeniti sunt. Sed si quæras, cur Deus creavit mundum; cur hominem ad imaginem suam fecit; cur iustificavit impios; cur in filios adoptavit; cur regni sui hæredes constituit? nihil omnino responderi potest, nisi: quia voluit. Et quare voluit? Nisi quia bonus est; bonitas enim diffundit sese libenterque communicat. In cœlo igitur ædificata est misericordia, et de altissimo habitaculo, ex corde videlicet summi Patris, descendit in terram eamque replevit, ut caneretur a Propheta: *Misericordia Domini plena est terra*[16]. Itaque in se invenit Deus, unde misereatur nostri; in nobis invenit, unde nos puniat.

Erige nunc, anima mea, oculos mentis ad fontem illum altissimum misericordiæ; respice summam illam puritatem nulla proprii commodi intentione permixtam. Et cum audis Magistrum omnium exhortantem ac dicentem: *Estote misericordes, sicut et Pater vester misericors est*[17]; enitere quantum potes, ut non solum miserearis conservorum tuorum, sed illo puro affectu miserearis, quo Pater cœlestis miseretur nostri. Si dimittis iniuriam detrahenti vel calumnianti, dimitte ex vero corde, oblivioni perpetuæ mandans omnem offensam, nam et Pater noster obliviscitur peccata nostra, ut scribit Ezechiel propheta[18], et *quantum distat ortus ab occidente, longe facit a nobis iniquitates nostras*[19], ut loquitur David, ne videlicet nobis amplius nocere queant; si donas eleemosynam pauperi, intellige te magis accipere, quam dare, quoniam *qui miseretur pau-*

[9] Psalm. 85, 5
[10] Aug. enarr. in Ps. 85 No. 7
[11] Psalm. 102, 14
[12] Matth. 12, 36
[13] Bonav. vita S. Franc. c. 10 No. 7,8
[14] Psalm. 35, 6
[15] Psalm. 88, 3
[16] Psalm. 32, 5
[17] Lc. 6, 36
[18] Ezech. 18, 22-24
[19] Psalm. 102, 12

peris, fœneratur Domino[20], et ideo humiliter et reverenter dona, non tanquam eleemosynam pauperi, sed quasi munusculum principi; si quid incommodi pateris, ut proximo egenti prosis, cogita quantum distes a Domino tuo, qui ut tibi prodesset, vitam et sanguinem dedit. Ita fiet, ut sine spe mercedis terrenæ et sine ullo inanis gloriæ stimulo, sed ex solo et puro amore Dei et proximi in misericordiæ virtute proficias.

Capitulum IV

Profunditas misericordiæ Dei in eiusdem effectis conspicitur

Restat profunditas consideranda misericordiæ Dei. Ac quemadmodum altitudo misericordiæ in causa maxime splendet, sic profunditas eiusdem in effectis quærenda esse videtur.

Illa igitur misericordia parum omnino profunda et superficialis potius dicenda est, quæ ad sola verba descendit; illa profundior, quæ non verbis tantum consolatoriis, sed etiam beneficiis miseros sublevat et reficit; illa profundissima, quæ non solum loquendo et donando, sed etiam patiendo et labores ac dolores subeundo miserabiles iuvat. Iam Deus noster, cuius misericordiæ non est numerus, omnibus modis misertus est nobis. Ac primum literas consolatorias ad nos misit, quæ sunt, Scripturæ Divinæ, de quibus dicunt Machabæi: *Habemus solatio sanctos libros, qui sunt in manibus nostris*[21]. Nec solis literis, sed etiam sermonibus prædicatorum, qui funguntur legatione pro Christo ad nostram reconciliationem[22], et inspirationibus internis ad nos loquitur Deus, auxilium protectionemque promittens: *Audiam*, inquit David, *quid loquatur in me Dominus Deus, quoniam loquetur pacem in plebem suam, et in sanctos suos et in eos, qui convertuntur ad cor*[23].

Deinde beneficia misericordiæ Dei contra multiplices miserias nostras, tum spirituales, tum temporales, tam multa sunt, ut numerari non possint; ubique enim *coronat nos in misericordia et miserationibus*[24], id est, undique circumdat nos beneficiis misericordiæ suæ. Tertio descendit misericordia Dei per mysterium incarnationis ad labores et dolores, ad famem et sitim, ad ignominiam et opprobria, ad livores et vulnera, ad crucem et mortem, ut nos redimeret ab omni iniquitate et a sempiterna morte, quæ iniquitati debebatur. Estne abyssus aliqua profundior, ad quam descendere potuerit misericordia Dei? Est omnino. Id enim fecit non ex debito, sed ex gratia: *Oblatus enim est, quia ipse voluit*[25]. Quis enim coegit Filium Dei, qui non rapinam arbitratus est, esse se æqualem Patri, exinanire semetipsum, formam servi accipiendo?[26], propter nos egenum fieri, ut nos sua inopia locupletaret[27]?, humiliari usque ad mortem, mor autem crucis, ut nos vivificaret et exaltaret? Certe solus amor coegit, sola misericordia impulit.

Sed est adhuc aliquid profundius; nam voluit in opere nostræ salutis nobiscum communicare gloriam et honorem. Satis apta videbatur divisio illa angelica: *Gloria in altissimis Deo, et in terra pax*[28], honor Deo, utilitas hominibus; sed misericordia Dei voluit totam utilitatem esse nostram, et partem gloriæ esse suam, partem nostram. Voluit enim nobis conferre gratiam, per quam ipsi cooperaremur nostræ saluti et vere mereremur vitam æternam, quam nobis Christus meruit, non quod non sufficeret meritum Christi, sed ut communicaret nobis laudem et gloriam propriæ salutis; unde dicitur in Evangelio: *Redde illis mercedem*[29], et Apostolus gloriatur dicens: *Reposita est mihi corona iustitiæ*[30].

Denique profundissima est misericordia Dei erga homines, præsertim pios et timentes Deum, quia superat affectum patris et matris, quo maiorem nos in terris nullum novimus. Audi prophetam Isaiam: *Nunquid oblivisci potest mulier infantem suum, ut non misereatur filio uteri sui? Et si illa oblita fuerit, ego tamen non obliviscar tui*[31]; audi Davidem: *Quomodo miseretur pater filiorum, misertus est Dominus timentibus se*[32]. Ac ne diceres, inveniri etiam parentes, quorum amor in filios aliquando mutatur in odium, addit David de misericordia Dei in filios: *Ab æterno et usque in æternum misericordia eius super timentes se*[33]; cuius etiam durationis nos securos reddit Apostolus, cum in posteriore ad Corinthios vocat Deum *Patrem misericordiarum et Deum totius consolationis*[34]. Itaque non solum Pater est Deus timentium se, sed Pater misericordissimus et ad consolandum paratissimus: tollit enim miserias afflictionum et tribulationum a filiis suis, quas iudicat ipsis expedire, ut tollantur, et in hac re Patrem misericordiarum se ostendit; et ad facile tolerandas miserias, quas iudicat ipsis expedire, ut non tollantur, præbet ineffabilem consolationem, in qua re Deum se totius consolationis esse demonstrat. Dicit autem Apostolus *totius consolationis*, propter duas cau-

[20] Prov. 19, 17
[21] 1 Mach. 12, 9
[22] 2 Cor. 5, 19-20
[23] Psalm. 84, 9
[24] Psalm. 102, 4
[25] Isa. 53, 7
[26] Philipp. II,7
[27] 2 Cor. 8, 9
[28] Lc. 2, 14
[29] Mt. 20, 8
[30] 2 Tim. 4, 8
[31] Isa. 49, 15
[32] Psalm. 102, 13
[33] Psalm. 102, 17
[34] 2 Cor. 1, 3

sas: primum, quoniam Deus novit suos consolari in omni genere tribulationis, quod certe mundus facere non potest, quia sæpe non intelligit causam tribulationum, quomodo amici Iob erant *onerosi consolatores*, ut ipse dicit, quia non noverant causam morbi et applicabant medicinam, ubi non oportebat[35], vel tam gravis est interdum tribulatio, ut nulla consolatio humana illam æquare possit; Deus autem, medicus sapientissimus et omnipotentissimus, omnem omnino morbum curare potest, et ideo dicit Apostolus, *qui consolatur nos in omni tribulatione nostra*[36]. Deinde dicitur Deus totius consolationis, quoniam tam plene et tam affluenter consolari novit, ut magis libeat pati tribulationem cum tali consolatione coniunctam, quam simul utroque carere, quod reipsa accidit Theodoro adolescenti et confessori in persecutione Iuliani apostatæ, qui per integras decem horas tanta crudelitate et tot mutatis carnificibus tortus est, ut nulla ætas simile factum meminerit, et ipse tamen toto illo tempore lætus cecinit psalmos David; et tunc primum mœstus fieri cœpit, cum deponi iussus est, ob maximam consolationem, quam dum torqueretur ex angeli præsentia percipiebat, ut scribit Rufinus[37]. Quare non mirum est, si Apostolus dicat: *Repletus sum consolatione, superabundo gaudio in omni tribulatione nostra*[38], et initio epistolæ: *Qui consolatur nos in omni tribulatione nostra, ut possimus et ipsi consolari eos, qui in omni pressura sunt*[39].

Quid tibi videtur, anima mea, de ista tam ampla, tam diuturna, tam pura et tam immensa misericordia Domini, qui bonorum nostrorum non eget et tamen ex affluentia charitatis suæ tam est sollicitus de servulis suis , ac si ab illis penderet omne bonum suum? Quas igitur illi gratias ages? Quid unquam præstare poteris, ut tantæ misericordiæ non sis ingrata? Stude saltem quantum potes, ut illi placeas et quod illi placet adimpleas. Et quoniam scriptum est: *Estote misericordes, sicut et Pater vester misericors est*[40], et: *Miserere animæ tuæ placens Deo*[41]: incipe sollicite primum investigare miserias animæ tuæ; nam corporis quidem miseriæ patent, neque opus est admonere hominem, ut corporis sui misereatur, si enim vel unum diem corpus cibo et potu careat, vel unam noctem insomnem ducat, aut ex casu vel vulnere doleat, continuo lamentatur et rugit et magna sollicitudine illi succurritur; anima vero integras hebdomadas a cibo suo ieiunat, vel plagis impositis languet, aut etiam mortua iacet, et nemo illius curam gerit, nemo miseretur. Ergo sæpe ac sæpius visita animam tuam: examina singulas potentias, an recte valeant, an proficiant in cognitione et amore veri boni, an contra laborent ignorantia et langueant cupiditatibus variis vel etiam excæcata sit malitia mens et corrupta voluntas invidentiæ aut superbiæ morbo; et si quid tale inveneris, clama ad Dominum: *Misereri mei, quoniam infirmus sum*[42]; quære medicos spirituales, et adhibe remedia opportuna. Deinde miserere animarum cæterarum, quarum infinitus numerus perit, et pro iis tamen Christus mortuus est. O anima, si vere cognosceres pretium animarum, sanguinem videlicet pretiosum Filii Dei, et simul stragem maximam, quam patiuntur a lupis infernalibus et quasi leonibus rugientibus dæmoniis: certe non posses non toto animo earum misereri, et tum oratione ad Deum, tum aliis quibuscunque modis posses pro earum liberatione laborare. Denique miserere etiam corporalibus necessitatibus proximorum, *non verbo et lingua, sed opere et veritate*[43], memor verbi Domini: *Beati misericordes, quoniam ipsi misericordiam consequentur*[44].

[35] Iob 16, 2
[36] 2 Cor. 1, 4
[37] Rufin. hist. Eccles. X c. 36
[38] 2 Cor. 7, 4
[39] 2 Cor. 1, 4
[40] Lc. 6, 36
[41] Eccli. 30, 24

GRADUS DECIMUS QUINTUS

Ex consideratione magnitudinis iustitiæ Dei, per similitudinem magnitudinis corporalis

Capitulum I

Latitudo iustitiæ Dei est iustitia universalis

Iustitia Dei in Scripturis Sanctis quatuor modis accipitur: primum pro iustitia universali, quæ continet omnes virtutes et idem est quod sanctitas sive probitas, sic in Psalmis: *Iustus Dominus in omnibus viis suis, et sanctus in omnibus operibus suis*[1]; deinde accipitur pro veritate sive fidelitate, sic in alio Psalmo: *Ut iustificeris in sermonibus tuis*[2]; tertio pro iustitia distributiva præmiorum, sic in posteriore ad Timotheum: *Reposita est mihi corona iustitiæ, quam reddet mihi*

[42] Psalm. 6, 3
[43] 1 Jn. 3, 18
[44] Mt. 5, 7
[1] Psalm. 144, 17
[2] Psalm. 50, 6

Dominus in illa die iustus iudex[3]; denique pro iustitia ulciscente peccata, sic in alio Psalmo: *Pluet super peccatores laqueos: ignis et sulphur et spiritus procellarum, pars calicis eorum, quoniam iustus Dominus et iustitiam dilexit*[4]. Magnitudo igitur iustitiæ divinæ nobis utcumque innotescet, si consideremus latitudinem iustitiæ eius universalis; longitudinem iustitiæ, id est veritatis et fidelitatis ipsius; altitudinem iustitiæ eius præmia distribuentis in cœlo; et profunditatem iustitiæ eiusdem flagellantis æternis suppliciis impios in inferno.

Ac ut a latitudine incipiamus, iustitia universalis dicitur illa in hominibus, quæ disponit hominem, ut bene se habeat in omnibus actionibus iuxta omnes leges. Ac per hoc omnes virtutes comprehendit, tum theologicas, tum morales; sed est quædam virtus, quæ virtutes omnes in sinu suo complectitur, et omnium virtutum actus imperat et dirigit ad ultimum finem, quæ dicitur charitas. Quæ virtus, quamvis in se particularis et una ex theologicis sit, tamen recte etiam iustitia universalis dici potest; ipsa enim disponit hominem, ut bene se habeat erga Deum et proximum, ac per hoc omnem legem adimplet. Sic loquitur Apostolus: *Dilectio malum non operatur* ; et: *Qui diligit, legem implevit*; et: *Plenitudo legis est dilectio*[5]. Et sanctus Augustinus in libro de natura et gratia inquit: *Charitas inchoata iustitia inchoata, charitas provecta provecta iustitia, charitas magna magna iustitia, charitas perfecta perfecta iustitia est*[6]. Porro in Deo sunt omnes virtutes, quæ imperfectionem nullam præsupponunt, et loco earum, quæ præsupponunt imperfectionem, est aliquid longe melius et præstantius; ac per hoc nulla bonitas illi deest, quin potius tanta et tam infinita est in eo bonitas et sanctitas, ut optimo iure *solus bonus* et *solus sanctus* dici mereatur[7]. Igitur non est in Deo fides, virtus theologica, quia fides est *earum rerum, quæ non videntur*[8]. Deus autem omnia videt; nec est in Deo spes, quia spes est exspectatio futurorum, Deus autem nihil exspectat, cum omnia ab æternitate possideat; non est in Deo pœnitentia peccati, quia Deus peccare non potest; non est humilitas, quoniam humilitas retinet hominem, ne ascendat inaniter super se, sed in loco suo maneat, Deus autem nihil habet supra se, quo ascendere quærat, cum sit altissimus. Est autem in Deo regina virtutum omnium, charitas amplissima ac plane infinita et immensa; diligit enim se dilectione infinita, quia solus ipse perfecte novit infinitum bonum, quod essentia sua est. Diligit item res omnes, quas fecit: sic enim loquitur Sapiens: *Diligis omnia, quæ sunt, et nihil odisti eorum, quæ fecisti*[9]: novit enim Deus per sapientiam suam separare malum a bono, id est defectum a natura, etiam in dæmonibus et hominibus deterrimis, et naturam diligit, quam fecit, defectum, quem non fecit, odio habet. Denique adeo vera est in Deo charitas, ut ipse Deus charitas dici voluerit, sicut loquitur sanctus Ioannes, cum ait: *Deus charitas est*[10]. Nostra autem dilectio, cum divina comparata, angustissima est: plurima enim sunt, quæ non diligimus, quoniam ea non novimus; multa quoque eorum, quæ novimus, non diligimus, quia non facile discernimus in eis bonum a malo; multa quoque bona non bene diligimus, ac per hoc non vera charitate diligimus, quia mali sumus et magis cupiditati, quam charitati servimus; Deum vero imperfecta charitate diligimus, non solum quia non tantum diligimus, quantum bonitas eius meretur, ad quam mensuram ne angeli quidem pertingunt, sed etiam quoniam minus diligimus, quam debemus, et minus etiam quam possemus, si vigilantius et diligentius orationi et meditationi operam daremus.

Hanc reginam virtutum comitantur in Domino virtutum magnificentia singularis, liberalitas effusissima, benignitas et humanitas incredibilis, patientia et longanimitas inaudita, pietas et suavitas plusquam paterna, veritas et fidelitas nunquam deficiens, misericordia cœlum et terram implens, iustitia rectissima et inflexibilis, denique sanctitas purissima et lucidissima, ut in conspectu eius stellæ non sint mundæ[11], et Seraphim stupore attoniti clament: *Sanctus, Sanctus, Sanctus Dominus Deus Sabaoth*[12].

O si ista cogitares attente, anima mea, cum quanto timore et tremore assisteres Deo in laudibus et oratione; ac potissimum ad sanctum altare, qua reverentia et humilitate in conspectu angelorum offerres æterno Patri Filium eius unigenitum pro salute vivorum et mortuorum!

Capitulum II

Longitudo iustitiæ Dei veritate et fidelitate se prodit

Sed pergamus ad reliqua. Longitudo iustitiæ Dei in veritate et fidelitate se prodit. *Fidelis Deus in omnibus verbis suis*[13], inquit Propheta, id est: promissiones Domini, etiam ante multa sæcula pronuntiatæ per ora prophetarum, nunquam erunt vel fuerunt irritæ, stabiles et firmæ sunt, magis quam cœlum et terra;

[3] 2 Tim. 4, 8
[4] Psalm. 10, 7, 8
[5] Rom. 13, 8-10
[6] Aug. de nat. et grat. c. 70 No. 84
[7] Mt. 19, 17
[8] Hebr. 11, 1
[9] Sap. 11, 25
[10] 1 Jn. 4, 16
[11] Iob 25, 5
[12] Isa. 6, 3
[13] Psalm. 144, 13

sic enim ait Dominus: *Facilius est cœlum et terram præterire, quam de lege unum apicem cadere*[14]. Intelligit autem Dominus per legem non solum mandatorum, sed etiam promissorum omnium veritatem; quæ enim mandavit Dominus, omnino implenda sunt, aut pœna subeunda, et quæ promisit, æterna firmitate stabilita sunt. Unde etiam idem Dominus dicit: *Cœlum et terra transibunt, verba autem mea non præteribunt*[15]; et Isaias: *Verbum Domini nostri manet in æternum*[16]; et David: *Fidelia omnia mandata eius, confirmata in sæculum sæculi*[17]; et Apostolus: *Est autem Deus verax, omnis autem homo mendax*[18], et: *Impossibile est mentiri Deum*[19]. Cuius dicti ea ratio est, quia nec falli potest, cum sit sapientia, nec fallere, cum sit bonitas, nec deficere, cum sit omnipotentia; homines autem quamvis sapientes, quamvis boni, quamvis potentes, et falli et fallere possunt, quia nec omnia norunt, nec omnia possunt implere quæ volunt, et possunt etiam qui boni sunt, quando promittunt, paulo post fieri mali et non velle implere promissa.

Quare si sapis, anima mea, in solo Deo confides, illi soli adhærebis, et in eum solum iactabis omnem sollicitudinem tuam[20]. Sollicite ambules tu cum Domino Deo tuo, et ille sollicitus erit tui; cave totis viribus, ne iustitiam illius offendas, et misericordia eius proteget te semper, nec timebis, quid faciat tibi homo vel diabolus.

Capitulum III

Altitudo iustitiæ Dei cernitur in retributione cœlestis præmii

Iam vero altitudo iustitiæ Dei cernitur in retributione cœlestis præmii, quod ipse Deus ut supremus et iustissimus iudex præparavit iis, qui pie iusteque vixerunt.

Ac primum quanta sit huius iustitiæ magnitudo, cognoscemus, si conferamus iudicem Deum cum hominibus item iudicibus; et deinde si conferamus præmium cum præmio, id est præmium, quod dabit Deus, cum eo, quod homines dare solent.

Iudices homines, sive etiam principes aut prælati, qui subditos vel famulos habent, multis de causis, ut plurimum, non reddunt iustum præmium iis, quibus debent: nam vel non possunt, cum non habeant tantam rerum copiam, ut ad remuneranda merita omnium sufficiant; vel non cognoscunt omnia merita subditorum, aut certe non cognoscunt iustum pretium meritorum, cum ab animi sinceritate et devotione dependeant; vel ex improbitate sua et avaritia aut alia perversa affectione nolunt iustis subditorum laboribus iustam mercedem reddere; vel denique aut ipsi præveniuntur morte, antequam debita præmia reddant, vel ii, quibus debentur præmia, ante de hac vita decedunt, quam laborum suorum mercedem gustare incipiant. Deus autem omnibus iustis pro bonis operibus omnibus præmia non solum iusta, sed etiam supra meritum reddit; quid enim vilius et obscurius meritum fingi potest, quam sitienti præbere calicem aquæ frigidæ? Et tamen pro hoc etiam opere promisit Dominus præmium[21], et de larga retributione a Domino promissa scribit Lucas: *Mensuram bonam, et confertam, et coagitatam, et supereffluentem dabunt in sinum vestrum*[22]. Neque periculum est, ut Deo desit copia rerum, quibus omnibus iustis præmia reddi possint, cum sit ipse Dominus omnium rerum, et possit solo verbo omnia multiplicare et augere in immensum. Neque timendum est, ne forte fallatur in numero vel in pretio meritorum investigando, cum sit sapientissimus et omnia pateant oculis eius et ipse scrutetur renes et corda bene operantium servorum suorum, ut intelligat, qua mente, qua intentione, quo fervore, qua diligentia omnia fecerint. Neque suspicari ullus poterit, inesse Deo malam voluntatem fraudandi servulos suos et filios suos iusta mercede, cum sit ipse fidelis in omnibus verbis suis. Denique neque ipse mori potest, cum sit præ omnibus immortalis, et omnia illi vivant, ut periculum nullum sit, ne morte præveniente debita præmia ulla ratione impediantur. Maneat igitur fixum et ratum, a Deo iusto iudice bona opera omnia iustorum hominum omnium digna mercede renumerari; ac per hoc tutissimum esse cum Deo negotiari in ratione laboris et mercedis, et periculosum ac stultum esse fiduciam in hominibus ponere atque ab eis iusta præmia pro laboribus expectare.

Conferamus nunc præmia cum præmiis, divina cum humanis, cœlestia cum terrenis: quid, quæso, reddere possunt homines iis, qui totos dies pro eis laborant, vel totas noctes insomnes ducunt, vel vitam ipsam in præliis ponunt? O cæcitas humana! Quid reddere possunt, nisi res exiguas, viles et abiectas et brevissimo tempore duraturas? Deus autem reddit res magnas, sublimes, æternas; et tamen illæ quæruntur, istæ spernuntur. S. Ioannes Chrysostomus comparat palatia, urbes et regna huius mundi, quæ homines admirantur, cum illis luteis fabricis, quæ pueruli ex creta fingunt[23]. Quæ

[14] Lc. 16, 17
[15] Mt. 24, 35
[16] Isa. 40, 8
[17] Psalm. 110, 8
[18] Rom. 3, 4
[19] Hebr. 6, 18
[20] 1 Petr. 5, 7
[21] Mt. 10, 42
[22] Lc. 6, 38
[23] Chrys. hom. 24 in Matth.

quidem casulæ et ædificiola magno labore a puerulis fiunt, sed a maioribus plane ridentur; et sæpe etiam cum pater aut magister videt puerulos, omisso literarum studio, in nugis illis occupari, pede omnia destruit, et quæ magno studio et tempore facta erant, multo facilius momento subvertit. Sic omnino magna palatia, turres, arces, oppida, regna mortalium casulæ sunt luteæ, si comparentur ad cœlestia et sempiterna bona, et ab ipsis beatis angelis de cœlo spectantibus ridentur; et sæpe a Patre cœlesti nullo negotio subvertuntur, ut intelligamus, quam sint omnia plane inania. Quod quamvis nunc pauci advertunt, tamen omnes in die iudicii, quando intelligere parum proderit, intelligent. S. Hilarius in commentario in Mathæum: *dies*, inquit, *iudicii nulla atque inania hæc omnia fuisse revelabit*[24]. Sed explicemus paulo accuratius qualia sint præmia cœlestia, quæ pro terrenis istis præmiolis nunc a plurimis contemnuntur.

Primum erunt in cœlesti regno bona plurima vel potius omnia, quæ appeti possunt; erunt enim omnes, qui in eo regno degent, beati, est autem beatitudo cumulus omnium bonorum aggregationi perfectus. Itaque ibi erunt bona animi, sapientia et virtutes; bona corporis, pulchritudo, sanitas, robur; bona externa, divitiæ, voluptas, gloria.

Deinde erunt hæc omnia summa, perfecta, eminentissima. Deus enim, qui ostendit potentiam suam in creatione mundi ex nihilo, et sapientiam in gubernatione et providentia, et charitatem ac bonitatem in redemptione generis humani per mysterium incarnationis et passionis Filii sui: demonstrabit tunc magnificentiam gloriæ suæ et munificentiam liberalitatis suæ in distributione præmiorum, palmarum et coronarum iis, qui de hoste diabolo triumphabunt. Et sapientia quidem erit non speculatio divinitatis in rebus creatis, sed ipsa visio aperta essentiæ Dei, causæ causarum omnium et ipsius primæ ac summæ veritatis, ex qua fulgentissima visione fulgebunt animæ sanctorum luce tam splendida, ut S. Ioannes de futura illa gloria dicat: *Similes ei erimus, quia videbimus eum sicuti est*[25]. Ex hac summa sapientia procedet charitas regina virtutum, tam ardens, ut summo bono semper inhærens nec velit, nec possit ab eo separari. Sic tota anima et omnes eius potentiæ in optimo statu constitutæ permanebunt. Corpus lucebit instar solis, ut Dominus ipse testatur, cum ait: *Tunc iusti fulgebunt sicut sol in regno Patris eorum*[26]; atque hæc erit eius pulchritudo, sanitas erit immortalitas, robur impassibilitas, denique corpus, quod nunc animale est, tunc erit spirituale[27], id est spiritui ad nutum obœdiens, ut ventos agilitate superet et muros subtilitate penetret. Porro divitiæ erunt tum nulla re indigere, tum cum Deo et in Deo omnia possidere; nam *super omnia bona sua constituet eos*[28]. De voluptate quid dicam, cum scriptum sit: *Inebriabuntur ab uberiate domus tuæ, et torrente voluptatis tuæ potabis eos*[29]? Quæ mens cogitare poterit, qualis delectatio sit frui summo bono, videre ipsam pulchritudinem, gustare ipsam suavitatem, intrare in gaudium Domini, id est, participem fieri eius voluptatis, quæ facit beatum Deum? Honor et gloria sanctorum omnem eloquentiam superat; nam in theatro mundi totius, omnium hominum et angelorum, ab ipso Deo laudabuntur sancti omnes et tanquam victores coronabuntur, et, quod omnem dignitatem vincit, in ipso Christi throno tanquam regni participes collocabuntur; sic enim legimus in Apocalypsi: *Qui vicerit, dabo ei sedere mecum in throno meo, sicut ego vici et sedi in throno Patri mei*[30]. Hanc sublimitatem honoris mirabatur Propheta, cum diceret: *Mihi autem nimis honorati sunt amici tui, Deus, nimis confortatus est principatus eorum*[31].

Quod si ad hanc multidudinem et excellentiam bonorum addamus tanquam ineffabile condimentum æternitatem, quis capere poterit magnitudinem supernæ felicitatis? Et tamen quod vix capimus cogitando, experiemur possidendo, si *pie, iuste, sobrieque vivendo*[32] ad beatam illam patriam aliquando veniemus; vere enim sine fine bona illa durabunt, quæ momentaneis laboribus nunc per Dei gratiam a Christi famulis acquiruntur.

Quid hic dices, anima mea? Placebitne tibi ludos puerorum in ædificiolis ex luto construendis consectari, et regni vere sempiterni possessione privari? Placibitne, quod horret animus cogitare, voluptatibus pecorum delectari, qui ad ineffabilia gaudia cum angelis invitaris? Avertat hoc ab anima servi tui misericordia tua Domine; quin potius *confige timore tuo carnes meas*[33], et dulcescat semper mihi *super mel et favum*[34] obœdientia legis tuæ, ut, *carnem cum vitiis et concupiscentiis crucifigens*[35], aspirare audeam ad spirituales perennes delicias paradisi tui. Da, Domine, servo tuo sequi vestigia Christi tui[36], *qui, mitis et humilis corde*[37], *cum malediceretur, non maledicebat, et cum pateretur, non comminabatur*[38]; da *sobrie, iuste et pie vivere* in hoc

[24] Hilar. Comment. in Matth. 10 No. 16
[25] 1 Jn. 3, 2
[26] Mt. 13, 43
[27] 1 Cor. 15, 44
[28] Mt. 24, 47
[29] Psalm. 35, 9
[30] Apoc. 3, 21
[31] Psalm. 138, 17
[32] Tit. 2, 12
[33] Psalm. 118, 120
[34] Psalm. 18, 18
[35] Gal. 5, 24
[36] 1 Petr. 2, 21
[37] Mt. 11, 29
[38] 1 Petr. 2, 23

sæculum, ut cum fiducia aliqua expectem *beatam spem et adventum gloriæ magni Dei et salvatoris nostri Iesu Christ*[39].

Capitulum IV

De profunditate iustitiæ, qua Deus peccatoribus pœnas æternas præparavit

Reliquum est, ut iustitiam consideremus, quam Deus in profundissima gehennæ abysso in peccatoribus puniendis exercet. Quod si attente et serio faciemus, intelligemus profecto verissimum esse, quod Apostolus docet in epistola ad Hebræos: *Horrendum esse incidere in manus Dei viventis*[40].

Nam (ut ordinem sequamur, quem in iustitia remunerante sanctorum merita tenuimus) animadvertet Deus iustus iudex in omnia omnino peccata etiam levissima, quale est verbum otiosum; sic enim legimus in Evangelio: *De omni verbo otioso, quod locuti fuerint homines, reddent rationem in die iudicii*[41]. Et homines quidem multa peccata non puniunt, vel quia non possunt, resistentibus aut fugientibus reis; vel quia nesciunt esse commissa, aut per legitimos testes probata non sunt; vel quia nolunt ea punire, aut corrupti muneribus, aut oppressi favoribus, aut propria malitia depravati. Deus autem omnipotens est, ac per hoc eius potestati nullus resistit[42]; idem ubique est, ideo nullus ab eo se abscondere potest: *Quo ibo*, inquit David, *a spiritu tuo, aut quo a facie tua fugiam? Si ascendero in cœlum, tu illic es, si descendero in infernum, ades*[43]; idem sapientissimus est et novit omnia, etiam abscondita et occulta in intimis latebris cordium, nec indiget testibus, ut crimina probentur, cum conscientiæ hominum pro mille testibus Domino sint; denique nulla munera, nulli favores iustitiam Dei corrumpere poterunt, cum ipse bonorum nostrorum non egeat[44]. Maneat igitur, nullum esse peccatum, neque maximum neque minimum, neque gravissimum neque levissimum, quod iustitiam Dei ultricem et vindicem peccatorum effugere possit, nisi antea per pœnitentiam purgatum fuerit; quanto enim nunc est misericordia copiosior in ignoscendo, tanto erit post hanc vitam iustitia rigidior et severior in ulciscendo. De hoc tempore dicit Isaias: *In tempore placito exaudivi te, et in die salutis auxiliatus sum tui*[45], quod exponens Apostolus in posteriore ad Corinthios: *Ecce*, inquit, *nunc tempus acceptabile, ecce nunc dies salutis*[46]; de tempore futuro post hanc vitam Sophonias clamat: *Dies iræ dies illa, dies tribulationis et angustiæ, dies calamitatis et miseriæ, dies tenebrarum et caliginis, dies nebulæ et turbinis, dies tubæ et clangoris*[47].

Neque vero solum peccata omnia punientur, sed punientur horrendis suppliciis, quæ tam ingentia erunt, ut vix ulli homines nunc ea suspicari valeant; quemadmodum enim *oculus non vidit, auris non audivit et in cor hominis non ascenderunt, quæ præparavit Dominus diligentibus se*[48]: sic omnino non vidit oculus, nec audivit auris, nec ascenderunt in cor hominis, quæ præparavit Dominus odio habentibus se. Erunt enim ærumnæ peccatorum in gehenna plurimæ, maximæ et puræ, id est nullis consolationibus admixtæ, et, quod in infinitum auget miseriam, sempiternæ. Erunt, inquam, plurimæ, quoniam singulæ potentiæ animæ et singuli sensus corporis suos habebunt tortores. Perpende verba sententiæ iudicis supremi, quæ habentur in Evangelio: *Discedite a me maledicti in ignem æternum*[49]. *Discedite*, inquit, id est: recedite a consortio beatorum, privati in æternum visione Dei, quæ summa est et essentialis beatitudo ac finis ultimus, ad quem facti eratis; *maledicti*, id est: nolite sperare deinceps ullum genus benedictionis, privabimini enim omni virore gratiæ, omni spe salutis, non pluet supra vos amplius aqua sapientiæ, nec ros bonæ inspirationis, non lucebit amplius radius cœlestis luminis, non germinabit in vobis gratia pœnitentiæ, non flos charitatis, non fructus operum bonorum, non visitabit vos ex hoc usque in ætenum *oriens ex alto*[50], nec solum bonis spiritualibus, sed etiam corporalibus, nec solum æternis, sed etiam temporalibus carebitis, nullæ pro vobis erunt divitiæ, nullæ deliciæ, nulla solatia, sed eritis similes ficulneæ, quæ maledicta a me, continuo tota a radicibus aruit[51]; *in ignem*, id est: in caminum ignis ardentis et inextinguibilis[52], qui non membrum unum, sed omnia membra simul comprehendet et acutissima pœna vexabit; *æternum*, id est: in ignem, qui non eget fomento lignorum, ut semper ardeat, sed flatu Dei omnipotentis succenditur, ut sicut culpa in vobis nunquam delebitur sic et pœna nunquam finiatur. Itaque rectissime propheta Isaias exclamat: *Quis poterit stare de vobis cum igne devorante? Quis habitabit ex vobis cum ardoribus sempiternis?*[53] ac si dicat, nemo omnino patienter ferre poterit, sed impatientes et

[39] Tit. 2, 12-13
[40] Hebr. 10, 31
[41] Mt. 12, 36
[42] Psalm. 75, 8
[43] Psalm. 138, 7-8
[44] Psalm. 15, 2
[45] Isa. 49, 8
[46] 1 Cor. 6, 2
[47] Sophon. 1, 15-16
[48] 1 Cor. 2, 9
[49] Mt. 25, 41
[50] Lc. 1, 78
[51] Mt. 21, 19
[52] Mt. 13, 42
[53] Isa. 30, 3

indignantes et desperantes ferre cogentur, etiam si nolint; et addit: *Vermis eorum non moritur, et ignis non extinguitur*[54], quæ verba non semel repetit Dominus apud Marcum[55]. Adiungetur enim vermis conscientiæ et recordationis huius temporis, quo potuissent impii, si voluissent, parvo negotio pœnas evadere et gaudiis perfrui sempiternis. Ac ne quis existimet, posse damnatos aliquid refrigerii ex deambulatione et loci mutatione capere, audi quid ipse Dominus dicat: *Ligatis manibus et pedibus eius, mittite eum in tenebras exteriores; ibi erit fletus et stridor dentiun*[56]. Itaque miseri illi alligati manus et pedes vinculis æternis in loco eodem semper iacebunt lumine solis et lunæ, et stellarum orbati, et ignis ardoribus æstuantes, flentes et dolentes, et dentibus præ rabie et desperatione stridentes. Nec solum dolores gravissimos patientur in gehenna, qui in eum locum horroris plenissimum detrudentur, sed præterea etiam extremam rerum omnium inopiam et dedecus atque ignominiam summa erubescentia et confusione plenissimam; facient enim in puncto temporis iacturam palatiorum, agrorum, vinearum, pecorum, iumentorum, vestium, auri denique et argenti et lapidum pretiosorum atque ad eam egestatem redigentur, ut guttam aquæ frigidæ cum divite epulone desiderent et expetant, et non audiantur. Porro superbi et gloriosi illi viri, qui in præsenti tempore, iniuriæ omnis impatientes, dignitatem rebus omnibus anteponunt, in theatro illo totius humani generis et omnium angelorum, quo nullum unquam maius nec fuit nec erit, revelari videbunt et publice demonstrari omnia ipsorum crimina, etiam in tenebris patrata vel in cordis latebris recondita, quamvis turpissima, proditiones, latrocinia, incestus, sacrilegia; nam, ut ait Apostolus in priore ad Corinthios, quando veniet Dominus ad iudicandum orbem terrarum, *illuminabit abscondita tenebrarum, et manifestabit consilia cordium et tunc laus erit unicuique a Deo*[57], et sine dubio vituperatio quoque erit unicuique impio et iniquo a Deo. Tantum vero erit opprobrium et confusio sceleratorum hominum in theatro illo, ut sanctus Basilius in explicatione psalmi trigesimi tertii non timeat dicere, hoc fore omnium suppliciorum gravissimum, præsertim hypocritis et superbis et omnibus gloriæ cupidis, quibus honor pro Deo vel idolo potius in hoc mundo fuerat[58].

Sed si hæc, quæ diximus, de iactura bonorum omnium, tam cœlestium quam terrestrium, et de doloribus acerbissimis et ignominia atque opprobrio, finem aliquem essent habitura, vel saltem aliquod genus consolationis aut refrigerii admixtum haberent, ut in hac vita miseriæ omnes habent, possent aliquo modo mala tolerabilia existimari; at cum certum omnino et extra omnem dubitationem sit, quemadmodum felicitas beatorum sine ullius admixtione miseriæ perpetuo duratura est, sic etiam infelicitatem damnatorum sine ulla admixtione solatii perpetuo, id est in omnia sæculorum sæcula duraturam: oportet omnino ut cæci et stulti sint, qui non totis viribus laborant, per quascumque tribulationes et pericula et infamiam et mortem, quæ momentanea et levia vocat Apostolus[59], ad regnum cœlorum et cœlestem beatitudinem pervenire.

Capitulum V

Cur pœnæ damnatorum æternæ sint

Ac si forte miratur aliquis, cur clementissimus Deus tam atroces et tam diuturnas pœnas peccatis hominum, quæ velocissime transeunt et non usque adeo gravia videntur, constituerit: is audiat sanctum Augustinum in libro de Civitate Dei. *Quisquis*, inquit, *huiusmodi damnationem vel nimiam vel iniustam putat, metiri profecto nescit, quanta fuerit iniquitas in peccando, ubi tanta erat non pecandi facilitas*; et infra: *quisnam satis explicet, quantum malum sit, non obœdire in re facili, et tantæ potestatis imperio et tanto terrenti supplicio*[60]. Loquitur quidem sanctus Augustinus de peccato primi hominis; sed eadem ratio est de omnibus peccatis. Nam si stateras non dolosas, sed veras adferamus, inveniemus omne peccatum lethale ex triplici capite esse gravissimum: nam et horrendum est creaturam creatori suo non obœdire, cum infinito intervallo a vilitate creaturæ distet dignitas creatoris, et creatura naturaliter serva et naturaliter Dominus sit creator et creatura quidquid est et quidquid habet, debeat creatori, creator nihil debeat creaturæ; deinde si mandata creatoris gravia essent, adhuc creatura parere deberet, sed *mandata eius gravia non sunt*[61], *et iugum suave et onus leve*[62] ab ipso Salvatore dicuntur: quanta igitur et quam inexplicabilis culpa est, vermiculos terræ creatori suo in re tam facili non obœdire; præterea si Deus supplicium mortis æternæ peccantibus comminatus non esset, potuisset homo fortasse excusationem peccato suo præterire, sed cum tam sæpe et tam perspicue per prophetas et apostolos supplicium sempiternum fuerit comminatus, quis peccatorum contumaciam excusabit?

Denique si culpa hominum damnatorum non esset æterna, mirari possemus, cur pœna peccati futura esset

[54] Isa. 66, 24
[55] Mc. 11, 43-45
[56] Mt. 22, 13
[57] 1 Cor. 4, 5
[58] Basil. in Psalm. 33
[59] 2 Cor. 4, 17
[60] Aug. de civ. Dei 14 c. 15 No. 1
[61] Jn. 5, 3
[62] Mt. 11, 30

æterna; sed cum obstinatio damnatorum sit æterna, quid miramur, si etiam supplicium sit æternum? Atque hæc obstinata voluntas in malo, quæ communis erit damnatis hominibus cum dæmonibus, hæc, inquam, perversa atque a Deo summo bono aversa voluntas, quæ semper immobilis et stabilis permanebit, facit, ut sancti homines magis horreant lethale peccatum, quam ignem gehennæ. Audi enim quid de Anselmo scribat Edinerus Anglus in secundo libro vitæ eius: *Conscientia*, inquit, *mea teste, non mentior; quia sæpe illum (Anselmum) sub veritatis testimonio profiteri audivimus, quoniam si hinc peccati horrorem, hinc inferni dolorem corporaliter cerneret et necessario uni eorum immergi deberet, infernum potius quam peccatum appeteret. Aliud quoque, non minus forsan aliquibus mirum, dicere solebat, videlicet malle se purum a peccato et innocentem gehennam habere, quam peccati sorde pollutum, cœlorum regna tenere.* Si hæc homo ille sanctus dicebat et sentiebat, quia illuminatus a Deo cognovit gravitatem peccati esse maiorem, quam sit pœna gehennæ: quanto magis Deus, qui penetrat usque ad fundum malitiam et fœditatem et perversitatem peccati, iustissime iudicabit, condignam esse pœnam peccati, quam ipse usque ab æternitate constituit.

Ergo, anima mea, noli errare, noli seduci, noli similis illorum fieri, *qui dicunt se nosse Deum, factis autem negant*[63]. Multi enim fidem habent, sed in habitu, non in actu, quasi gladium in vagina reconditum; si enim actu crederent et credendo serio cogitarent Deum esse fidelem et iustum, et re vera pœnas gravissimas et numquam finiendas et sine admixtione consolationis iniquis præparasse: fieri non posset, ut opera facerent, quæ faciunt, et biberent, ut dicitur in libro Job, quasi aquam iniquitatem[64], id est, tam facile, tam sine timore, tam læto animo peccata tam multa et tam magna patrarent, ac si præmium, non pœna peccantibus deberetur. Tu, inquam, crede firmissime et credendo recogita, Deum in præsenti Patrem esse misericordiarum[65], et paratum esse omnibus vere pœnitentibus misericorditer indulgere peccata; sed eundem Deum post hanc vitam fore omnino Deum ultionum[66] et eas pœnas de peccatoribus sumpturum, quas præparavit et per prophetas et apostolos suos prædicari et ad memoriam posterorum literis mandari præcepit. Sic enim flet, ut timore intolerabilium pœnarum et spe præmiorum maximorum, quasi duabus alis sublevata, præsentis vitæ pericula secura pertranseas et ad vitam ac requiem pervenias sempiternam. Amen.

FINIS

[63] Tit. 1, 16
[64] Iob 15, 16
[65] 2 Cor. 1, 3
[66] Psalm. 93, 1

De æterna felicitate sanctorum

Sancti Roberti Bellarmini

Epistola dedicatoria

Odoardo Farnesio S. R. E. cardinali amplissimo, Robertus Card. Bellarminus Salutem dicit.

Ea magnitudo est, Cardinalis Amplissime, tuorum in nostrum Ordinem beneficiorum, ut omnes et singulos nostræ Sodalitatis alumnos nomini tuo mirifice devinctos habeas. Tu enim maiores tuos æmulatus, quod illi inchoarunt, excelso animo perficis; et quod illi perfecerunt, magnitudine mentis etiam superare contendis [1] . Et quoniam bonorum laborum gloriosus est fructus, reddet mercedem plenam Deus, cuius honorem pia liberalitas tua potissimum intuetur. Sed et ipsa nostra Sodalitas, apud quam tantorum beneficiorum memoriam nulla umquam delebit oblivio, non intermittet, per filios atque alumnos suos, grati animi significationem, sive scriptis libris, sive sermonibus, testificari. Et ego quidem iamdudum animo destinaveram dicare nomini tuo magnum, quod moliebar, opus; triplicem videlicet explanationem in Apostum Paulum, literalem, moralem, et dogmaticam; sed longitudo operis, et breve spatium, quod mihi superest vitæ, et quotidianæ occupationes, quæ parum omnino ad scribendum otii mihi relinquunt, effecerunt, ut de opere illo perficiendo plane desperarem. Quare spirituale opusculum, quod superiore mense Septembri mihi ipse conscripsi, magno illi operi substituendum censui: fretus benignitate tua, apud quam magna voluntas dantis parvitatem doni facile compensabit. Et fortasse opusculum meum non valde dissimile erit magno operi tuo. Tu enim Sodalitati nostræ, præter alia beneficia, egregiam domum, in ipsa urbe Roma, magnis sumptibus ædificare pergis: ego tibi domum non manu factam [2] , æternam in cœlis, non inquam ædificabo (id enim solius omnipotentis Architecti proprium est) sed pro virium mearum tenuitate quasi digito ostendere, et viam ad ema aperire tentabo. Quamvis enim non ignorem, te, ut Principem Ecclesiasticum decet, ab ineunte ætate coluisse studia pietatis, et multo magis in ætate matura nunc colere: tamen tanta est humana fragilitas, et ad res terrenas caducasque propensio, ut necesse sit, nisi identidem ad cœlestia meditanda animum revocemus, de humano pulvere, ut loquitur sanctus Leo [3] , etiam religiosa corda sordescere. Quapropter non exiguo beneficio nos afficiunt, qui piis opusculis, multis variisque modis nos admonent et excitant , ut quæ sursum sunt [4] , non quæ super terram, sæpe ac serio inquiramus. Sic enim et corda mundantur, et palatum animæ curatur, ut homo interior videre pulchritudinem veram, veramque dulcedinem degustare incipiat. Ex quo illud consequitur ut mundi gloria paulatim nobis vilescat, et carnis deliciæ omnino desipiant; ac denique, ut loquitur Sanctus Petrus [5], sic nobis abundanter ministretur introitus in æternum Regnum Domini nostri et Salvatoris Iesu Christi. Quid enim est abundanter ministrari introitum in Regnum Christi, nisi per varias considerationes æternæ felicitatis, multiplices vias sterni vel aperiri, ad ingrediendam domum illam non manu factam, æternam in cœlis, quæ etiam Civitas Superna et Regnum cœlorum in Sacris literis dici solet? Atqui hoc est argumentum opusculi mei, in quo per duodecim considerationes, quasi per vias duodecim investigatur æternæ felicitatis amplitudo atque sublimitas, cum maxima utilitate et voluptate coniuncta. Et quoniam parum omnino prodest, bonum, quod quæritur, invenisse, nisi etiam inventum feliciter acquiratur, et sine amittendi timore possideatur, per easdem considerationes ad summi boni adeptionem directa et lata panditur via, et cursus velox sine intermissione et fatigatione dirigitur. Accipe igitur, Cardinalis optime, munusculum, quod et grati animi pro acceptis beneficiis testimonium deferat, et simul non sit futurum inutile ad obtinendum bonum quod superat omne bonum, et in quo omnia continentur bona.

Pæfatio ad lectorem

Anno superiore ad meam præcipue spiritualem utilitatem conscripsi mihi ipse libellum *De ascensione mentis in Deum per scalas rerum creatarum.* Nunc, quoniam placet Deo senilem ætatem meam adhuc longius aliquantulum protrahere, subit animum de cœlesti patria, ad quam anhelamus omnes filii Adam, qui

[1] Sap. 3
[2] 2 Cor. 5, 1
[3] Serm. 4 de Quadragesima.
[4] Col. 3, 2
[5] 2 Petr. 1, 11

hanc vallem mortalitatis gementes et flentes incolimus, aliquid meditari, et meditationes stilo alligare, ne pereant. Igitur in Scripturis Sanctis, quæ sunt veluti epistolæ consolatoriæ de patria cœlesti ad exilium nostrum a Patre transmissæ, quatuor nomina reperio, ex quibus utcumque bona illius loci nobis innotescere possunt. Nomina sunt: Paradisus, Domus, Civitas, Regnum. De Paradiso B. Paulus, *Scio*, inquit, *hominem in Christo ante annos quatordecim, raptum in tertium cœlum* [6] ; et paulo post, *raptum in Paradisum* [7] ; ubi, ne putaremus eum de Paradiso terrestri loqui, præmisit, *raptum in tertium cœlum.* De Domo sic ipse Filius Dei loquitur: *In Domo Patris mei mansiones multæ sunt* [8] . De Civitate Apostolus ad Hebræos, *Accessistis*, inquit, *ad Civitatem Dei viventis, Ierusalem cœlestem* [9] . De Regno cœlorum Dominus ipse apud Matthæum Evangelistam, *Beati pauperes spiritu*, inquit, *quoniam ipsorum est Regnum cœlorum* [10]; atque hoc nomine in omni Sacra Scriptura nullum est frequentius. Paradisus vocatur locus Sanctorum in cœlo, quoniam locus est amœnissimus, et deliciis affluens. Sed quoniam potuissent homines existimare, Paradisum esse hortulum, in angulo domus positum, qui paucissimos homines caperet, addidit Spiritus in Scripturis nomen Domus: quia domus regia, palatium ingens esse solet, ubi præter hortum sint etiam aulæ, triclinia, cubicula, et alia id genus multa. Sed quoniam domus, quantumvis magna, non multos homines capere potest, ne putaremus, paucissimos omnino fore qui ad vitam æternam pertineant, addidit Scriptura nomen Civitatis, quæ multos hortos, et multa palatia capiat. Sed quoniam de Beatorum numero scripsit Sanctus Ioannes in Apocalypsi: *Vidi turbam magnam, quam dinumerare nemo poterat* [11], et nulla est civitas, quæ turbam innumerabilem complecti in sinu suo possit, Scriptura Sancta vocabulum Regni, et Regni cœlorum adiunxit, quo loco nullus est in rerum universitate capacior.

Sed rursus, quoniam in amplissimo regno multi sunt homines, qui plurimos eiusdem regni incolas numquam vident, nec nomina eorum tenent, neque sciunt an umquam fuerint in rerum natura, et certum est, beatos homines omnes ab omnibus videri, et sciri, et inter se familiariter versari, ut amicos et proximos, ideo Scriptura non contenta nomine Regni, addidit nomen Civitatis, ut intelligeremus incolas eius regni, quamvis spatiosissimi et maximi, esse vere cives Sanctorum, et inter se ita coniunctos et familiares, ut sunt cives unius exiguæ civitatis. Ac ut præterea sciremus, felices illos homines non solum esse cives Sanctorum, sed etiam domesticos Dei, imo etiam filios Dei, ideo Spiritus Sanctus, quam appellaverat Civitatem, appellavit etiam Domum. Denique quia Beati omnes iisdem in cœlis deliciis fruuntur, ideo locum illum Paradisum nominavit.

Itaque quatuor illæ voces, Regnum, Civitas, Domus, Paradisus, rem unam atque eandem significant; et Paradisus ille tam est amplus, ut domus, civitas et regnum vere dici possit. Ergo de hoc felicissimo loco primum sub nomine Regni, deinde sub nomine Civitatis, tum sub nomine Domus, denique sub nomine Paradisi, ipso Deo bene iuvante, meditari in cubiculo cordis et quæ Deus ipse suggerere dignabitur, literis mandare proposui. Addam sub finem operis sex alia nomina, non locorum, sed rerum, ex parabolis Domini, videlicet, Thesaurum absconditum in agro, Margaritam pretiosam, Denarium diurnum, Gaudium Domini, Cœnam magnam, Nuptias Regias, et alia duo ex Apostolo, Bravium et Coronam. Sic erunt in universum considerationes duodecim, quibus in Scripturis Sanctis felicitas Sanctorum æterna describitur.

LIBER PRIMUS
De Regno Dei

Capitulum I
De amplitudine Regni Dei

Doctrina de Regno cœlorum quanti momenti sit, vel ex eo cognosci potest, quod Magister cœlestis Christus conciones suas a verbis illis inchoavit: *Pœnitentiam agite, appropinquavit enim Regnum cœlorum* [1]. Et omnes fere parabolas suas de Regno cœlorum composuit, dicens: *Simile factum est Regnum cœlorum* [2], et post resurrectionem suam, in illis ultimis quadraginta diebus ante ascensionem, apparens discipulis, loquebatur de Regno Dei, ut Sanctus Lucas in Actis Apostolorum testatur [3]. Itaque initium, et progressio, et consummatio sermonum Christi, Regnum cœlorum fuit. Nos tamen hoc loco non omnia, quæ de Regno cœlorum disputari possunt, explicare aggredimur, sed ea solum, quæ ad locum et statum Beatorum pertinent; atque illud in primis, cur locus et status Beatorum, Regnum cœlorum in Sacris Literis nominetur.

Habitatio Sanctorumm multis de causis Regnum cœlorum dicitur. Primum, quia regio est amplissima, et

[6] 2 Cor. 12, 2
[7] 2 Cor. 12, 4
[8] Jn. 14, 2
[9] Hebr. 12, 22
[10] Mt. 6, 20
[11] Apoc. 7, 9

[1] Mt. 4, 17
[2] Mt. 13, 18, 20, 21, 22, 25
[3] Act. 1, 3

multo amplior, quam humanæ cogitationis angustiæ capere possint. Orbis terræ, qui veluti punctum est si comparetur ad supremum cœlum, multa et magna Regna complectitur, ut vix numerari queant; quantum igitur erit Regnum illud, quod est unicum, et per totam cœli cœlorum latitudinem spatiaque diffunditur? Neque solum continet Regnum Dei super cœlestem regionem, sed omnem hanc rerum universitatem. Est enim super cœlestis regio, quæ proprie Regnum cœlorum dicitur, prima quasi provincia Regni Dei, in qua primarii Principes resident, qui sunt omnes filii Dei. Secunda provincia dici potest ætherea, in qua stellæ morantur; quæ stellæ, quamvis in se animatæ non sint, tamen sic ad nutum Creatoris obœdiunt, ut viventes et animatæ dici possint, iuxta illud Ecclesiasticum: *Regem, cui omnia vivunt, venite adoremus.* Tertia provincia est aërea, in qua venti nubesque discurrunt, et procellas, pluvias, nives, grandines, tonitrua, fulgura efficiunt, et in qua etiam volucres generum diversorum spatiantur et volant. Quarta provincia est aquea, quæ maria, fontes, flumina, lacusque complectitur, in quibus pisces procreantur, *qui parambulant semitas maris* [4]. Quinta est terrea, quæ quasi æmula cœli habitatores nobilissimos, sed non beatissimos habet: homines videlicet ratione præditos, sed mortales; qui tamen dominantur bestiis terræ, volucribus cœli et piscibus maris. Postrema est provincia subterranea, quæ quasi Arabia deserta nullos omnino fructus bonos producit, sed spinas solum et tribulos; in qua degunt spiritus reprobi, qui superbia sua hoc meruerunt, ut qui voluerunt esse primi, fierent novissimi, et qui super astra cœli exaltare sedem suam conati sunt, ad imos inferos detruderentur: atque hic locus expectat omnes illos homines, qui tamquam socii dæmoniorum in flagitiis et sceleribus volutati, sine vera pœnitentia de hac vita discedunt. Has omnes provincias imperio suo Deus tenet, cui canit Psalmista: *Omnia serviunt tibi* [5]. Atque hoc totum vastissimum et maximum Regnum communicabit Deus cum diligentibus se, ut paulo infra dicemus.

Ergo, anima Christiana, dilata cor tuum, non teneris angustiis rerum præsentium; quid tantum laboras et sudas, ut particulam mundi huius obtineas, quæ totum possidere poteris, si volueris? Certe si ad hoc Regnum serio mortales aspirarent, vel de illo attente cogitarent, erubescerent utique bella gerere pro angustissimis portiunculis terræ. Offert tibi Deus, o homo, societatem immensi atque æterni Regni sui, et tu pro unius oppiduli defensione vel acquisitione bellum geris, ubi multæ committuntur rapinæ et cædes, et alia peccata innumerabilia, quibus Rex Regum iustissime provocatur ad iram. Ubi est prudentia? ubi consilium tuum? Neque hæc dico, quod existimem non licere Christianis pro defensione oppidorum suorum bella gerere: scio enim non solum a Sanctis Patribus, Augustino præsertim [6], viro doctissimo et sanctissimo, et Sancto Thoma Scholasticorum Theologorum Principe [7], iusta bella defendi; sed etiam ab ipso Præcursore Domini [8] , quo inter natos mulierum maior non surrexit, dictum esse militibus, non ut militiam tamquam illicitam deserant, sed ut stipendiis suis contenti neminem concutiant, et nemini iniuriam faciant; et ego ipse in libris Controversiarum iusta bella defendi [9] . Non igitur bella simpliciter reprehendo, sed ad id quod perfectius et sæpe utilius est, adhortor; ad eum plane modum, quo Sanctus Paulus Corinthiis dicit: *Delictum est in vobis, quod iudicia habetis inter vos; quare non magis iniuriam accipitis? quare non magis fraudem patimini?* [10] et Sanctus Iacobus in Epistola sua: *Unde bella et lites in vobis? nonne ex concupiscentiis vestris? concupiscitis, et non habetis; occiditis et zelatis, et non potestis adipisci; ligatis et belligeratis, et non habetis* [11]. Certe enim qui de Regno cœlorum valde sollicitus esset, non facile ad iacturam unius oppiduli moveretur, sed quæreret mediatores, qui sine dispendiis et periculis bellorum litem componerent. Sed pergamus ad cætera.

Capitulum II

De frequentia Regni Dei

Dicitur secundo habitatio illa sublimis Regnum cœlorum, quoniam multitudinem et diversitatem habitantium tantam continet, quantam nulla domus aut civitas, sed sola Regna maiora continere solent. Ibi est, ut Apostolus loquitur in Epistola ad Hebræos [1], multorum millium Angelorum frequentia, ibi quoque spiritus iustorum perfectorum, ad quorum numerum pertinebunt, quotquot ab Abel iusto usque ad sæculi consummationem in Domino morientur. Nec solum spiritus iustorum hominum post mundi consummationem ibi erunt, sed erunt etiam corpora gloriosa, quæ omnia et singula fulgebunt sicut sol in Regno Patris eorum, ut Dominus loquitur apud Matthæum [2]. Et quidem quod attinet ad Angelorum diversitatem, vix aliud nobis peregrinantibus in terra scire licet præter nomina. Scimus enim alios vocari Seraphim, ex visione Isaiæ Prophe-

[4] Psalm. 8, 9
[5] Psalm. 118, 91
[6] Epist. 5 ad Marcellinum
[7] 2 2 q. 40
[8] Lc. 3, 14
[9] Lib. 3 De laicis, cap. 14
[10] 1 Cor. 6, 7
[11] Iac. 4, 1
[1] Hebr. 1
[2] Mt. 13, 43

tæ [3]; alios Cherubim, ex prophetia Ezechielis [4] , alios Thronos, alios Dominationes, alios Principatus, alios Potestates, ex Apostolo ad Colossenses [5]; item alios Virtutes, ex eodem Apostolo ad Ephesios [6]; alios Archangelos, ex eodem Apostolo, et ex Epistola Apostoli Iudæ [7], alios denique Angelos, quorum frequentissima mentio fit in omnibus Libris Sacris. Ex his novem vocabulis constans est Doctorum sententia, colligi, novem esse Ordines Angelorum; quorum singuli Ordines multa millia Angelorum contineant, dicente Daniele: *Millia millium ministrabant ei* [8]. Et Iob concinente: *Numquid est numerus militum eius?* [9]

Et quamvis omnes Angeli sine dubio beatissimi, et omnium virtutum ac donorum divinorum decore mirifice splendeant, tamen illi dicuntur Seraphim, qui charitatis ardore præeminent; illi Cherubim, qui scientiæ splendore prælucent; illi Throni sive Sedes, qui tranquillitate contemplationis ineffabili gaudent; illi Dominationes, qui ut summi Imperatoris administri, mundo inferiori dominantur; illi Virtutes, qui omnipotentis Domini iussu signa et prodigia patrant; illi Potestates, qui super aëreas potestates spirituum immundorum imperium obtinent, illi Principatus, qui Regibus ac Principibus mundi præsunt; illi Archangeli, qui Prælatis Ecclesiæ adhibiti sunt adiutores; illi denique Angeli, qui singulorum hominum, dum in terris vivunt, custodiam curamque suscipiunt. Nec solum ista significantur variis nominibus Angelorum, sed præterea nomina illa sunt quasi insignia, vel imagines, aut specula magnitudinis Dei; siquidem Seraphim ardore suo, quasi vexillo quodam, imagine aut speculo repræsentant infinitam charitatem Dei, qui solo amore impulsus, Angelos ipsos et homines et reliqua omnia condidit et conservat. Cherubim simili vexillo, imagine aut speculo, referunt infinitam Dei sapientiam, qua omnia in numero, pondere, et mensura constituit. Throni eodem modo, quasi in perfecta imagine demonstrant altissimam illam quietem, qua Deus sedens fruitur, cum immotus omnia movet, et tranquillus omnia disponit et regit. Dominationes similiter omnibus ostendunt, Deum esse, qui vere ac proprie solus rebus omnibus dominatur, cum ei soli liceat res omnes conservare, vel ad nihilum redigere. Virtutes quoque demonstrant omnibus, Deum solum esse, qui facit mirabilia magna solus; quique sibi reservavit uni innovare signa et multiplicare prodigia. Potestates vero nomine suo præferunt, Deum esse solum potentem absolute et vere, cui nihil sit impossibile, quippe in quo solo vera potentia locum habet. Principatus vexillo suo significant, Deum esse Principem Regum terræ, Regem Regum, et Dominum dominantium. Archangeli Deum esse demonstrant verum et summum Ecclesiarum omnium Præsidem. Angeli denique Deum esse indicant verum Patrem orphanorum; et qui licet Angelos custodes singulis hominibus dederit, tamen ipsum quoque singulis adesse, singulos custodire, singulos protegere. Nam ipse quoque Propheta, qui dixerat: *Angelis suis mandavit de te, ut custodiant te in omnibus viis tuis* [10], idem introducit Deum dicentem; *Cum ipso sum tribulatione, eripiam eum, et glorificabo eum* [11]. Et Dominus, qui dixerat: *Angeli eorum semper vident faciem Patris mei qui in cœlis est* [12], idem dixit: *Nonne duo passeres asse veneunt?, et unus ex illis non cadet super terram, sine Patre vestro? vestri autem capilli capitis omnes numerati sunt: nolite ergo timere, multis passeribus meliores estis vos* [13]. Atque hæc de Angelis pauca novimus: de quibus, si placet, vide Sanctum Bernardum in libro 5 *De Consideratione*, unde hæc pauca delibavimus.

His vero novem Angelorum Ordinibus, quasi ex altera parte, respondet turba tanta sanctorum hominum, ut eam numerare nemo possit, ut supra docuimus ex Apocalypsi [14]: quæ turba novem item Ordinibus continetur; nam alii sunt Patriarchæ, alli Prophetæ, alii Apostoli, alii Martyres, alii Confessores, alii Pastores et Doctores, alii Sacerdotes et Levitæ, alii Monachi, vel Eremitæ; denique Sanctæ Feminæ, aut Virgines, aut Viduæ, aut etiam coniugatæ.

Rogo te nunc, anima Christiana, quanta felicitas erit, cum tantis et talibus conversari? Scribit Sanctus Hieronymus in Epistola ad Paulinum, multos lustrasse provincias, novos adiisse populos, maria transmisisse, ut eos quos ex libris celebres noverant, coram viderent et audirent. Ad unum Salomonem ob sapientiæ opinionem veniebat Regina Saba de finibus terræ [15], et ad unum Antonium Eremitam, propter faman sanctitatis, undique homines concurrebant [16]; ipsi etiam Imperatores amicitiam eius ambiebant. Quid igitur erit, tot Angelos, et tot præclaros homines, utique sanctissimos, et simul amicissimos, et felicitatis eiusdem consortes videre et alloqui? Unus Angelus si in decore suo spectandum se præberet in hoc exilio, quis non libenter accurreret? quid igitur erit, uno intuitu Angelos omnes cernere? Et si unus aliquis ex Prophetis, aut Apostolis, aut Ecclesiæ Doctoribus, nunc de cœlo descenderet,

[3] Isa. 6, 2
[4] Ezech. 28
[5] Col. 1, 16
[6] Ephes. 1, 21
[7] Iud. 9
[8] Dan. 7, 10
[9] Iob 25, 3
[10] Psalm. 90, 11
[11] Psalm. 90, 15
[12] Mt. 18, 10
[13] Mt. 10, 29
[14] Apoc. 7, 9
[15] 3 Reg. 10, 1
[16] Athanasius in eius Vita

quanta simul aviditate et attentione audiretur? At in Regno illo non unum, sed omnes et singulos Prophetas et Apostolos et Doctores videre et audire, et cum eis assidue conversari licebit. Unus sol quantum lætificat universam terram? quid facient soles innumerabiles, et soles vivi, intelligentes, et iubilantes in Regno Dei? Mihi quidem ita dulciter sapit ista consuetudo cum Angelis et hominibus, quorum nullus est insipiens aut malus, sed omnes optimi et sapientissimi, ut hoc solum magnæ felicitatis instar mihi esse videatur; et propter quod solum libenter carerem oblectamentis omnibus huius vitæ.

Capitulum III

De forma vere monarchica Regni Dei

Tertia ratio est, quoniam in eo solo loco invenitur perfecta forma regnandi. Siquidem hoc interest inter Regnum et Rempublicam, sive optimatum sive popularis Respublica sit, quod in Regno summa potestas apud unum, in Republica apud multos invenitur. In Regnis autem hominum numquam est summa potestas apud unum vere et proprie: poterit enim fortasse Rex sine consilio vel consensu aliorum iubere ut aliquid fiat, sed exequi non poterit, nisi subditi velint. Et sæpe etiam nec iubere poterit, aut certe non audebit, si multitudo subditorum illum terreat. Quam multi enim fuerunt magni Reges aut Imperatores, quos exercitus destituit, aut etiam interimit? plenæ sunt historiæ exemplis. Inanis igitur est summa potestas in Regibus mortalibus, qui, nisi subditi velint, nihil umquam efficient. Potestas autem Dei, qui Rex magnus vere dicitur et est, a nullo dependent, nisi a sua ipsius voluntate; qui cum sit omnipotens, nullus ei resistere potest, neque egit militibus aut armis, aut re aliqua extra se. Quod si utitur administris Angelis vel hominibus, aut etiam rebus sensu carentibus et inanimis, id facit quia vult, non quia non potest sine illis omnia quæcumque voluerit facere. Nam qui sine ullo comite vel administro cœlum et terram, et omnia quæ in eis sunt, solo verbo condidit, et sola voluntate conservat, certe posset etiam omnia solo imperio administrare. Nec solum Deus verissime regnat, quoniam summa potestas apud eum residet, sed etiam quoniam summa regendi ars illius solius est; neque eget Deus ullo senatu, aut consiliariis ullis. *Quis*, inquit beatus Paulus, *cognovit sensum Domini? aut quis consiliarius eius fuit?* [1] et ante eum Isaias Propheta: *Quis adiuvit*, inquit, *Spiritum Domini? aut quis consiliarius eius fuit, et ostendit illi? cum quo iniit consilium, et instruxit eum, et docuit eum semitam iustitiæ, et erudivit eum scientiam, et viam prudentiæ ostendit illi?* [2] Itaque Monarchia, quæ optima forma regiminis est, non solum apud Deum invenitur, sed apud illum solum vera atque perfecta reperitur. Is enim non solum terribilis est super omnes Reges terræ, ut dicitur in Psalmis [3], sed etiam est Rex magnus super omnes Deos, ut dicitur in alio Psalmo[4]. Siquidem alii sunt Dii falsi, qui potius dæmonia dici deberent, iuxta illud Prophetæ: *Dii Gentium dæmonia*[5]. Alii sunt Dii per participationem, ut Reges terræ, et Angeli cœlorum, iuxta illud: *Ego dixi, Dii estis, et filii Excelsi omnes*[6]. Sed istos omnes Deos imperio suo subiectos habet Deus ille, qui regnat in cœlis; proinde solus ille Rex est verus et magnus; quod Nabuchodonosor Rex Babylonis, posteaquam superbiæ suæ gravissimas pœnas dedit, agnovit, et verbis illis confessus est: *Igitur post finem dierum ego Nabuchodonosor oculos meos ad cœlum levavi, et Altissimo benedixi, et viventem in sempiternum laudavi et glorificavi; quia potestas eius potestas sempiterna, et Regnum eius in generationem et generationem, et omnes habitatores terræ apud eum in nihilo reputati sunt; iuxta voluntatem enim suam facit tam in virtutibus cœli, quam in habitatoribus terræ, et non est qui resistat manui eius, et dicat ei, Quare fecisti? nunc igitur ego Nabuchodonosor laudo, et magnifico, et glorifico Regem cœli, quia omnia opera eius vera, et viæ eius iudicia et gradientes in superbia potest humiliare*[7]. Hæc ille, qui omnibus exemplo esse potest, ut humilientur sub potenti manu Dei, ut Sanctus Petrus admonet[8]; et magis delectentur servire Regi Regum, ut eius beneficentiam mereantur, quam eius voluntari superbo corde resistere, unde manum eius gravissimam experiri cogantur.

Capitulum IV

Quod omnes Beati sint Reges

Quarta ratio, cur locus et status Beatorum Regnum cœlorum dicatur, eaque potissima est, quoniam omnes Beati in cœlo Reges sunt, et omnes regiæ conditiones aptissime in illos conveniunt. Quamvis enim Sancti omnes in cœlo serviant Deo, ut dicitur in Apocalypsi[1], tamen simul etiam regnant, nam in eodem libro et capite eodem, ubi dicitur: *Et regnabunt in sæcula sæculorum.* Nec solum Beati omnes simul servient et regnabunt,

[1] Rom. 11, 34

[2] Isa. 40, 13
[3] Psalm. 75, 13
[4] Psalm. 94, 3
[5] Psalm. 95, 5
[6] Psalm. 81, 6
[7] Dan. 4, 31
[8] 1 Petr. 5, 6
[1] Apoc. 22, 3

sed etiam simul servi et filii dici poterunt. Sic enim loquitur Deus in Apocalypsi: *Qui vicerit possidebit hæc, et ero illi Deus, et ille erit mihi filius*[2]. Quare sicut possunt iidem servi esse et filii, sic possunt servi esse et Reges: servi enim sunt, quoniam a Deo creati sunt, et illi debent obœdientiam, a quo accipiunt esse, et vivere, et omnia; neque aliquid creatum excipit David, cum ait: *Omnia serviunt tibi*[3]; simul tamen possunt esse filii Dei, qui ex Deo renati sunt per aquam et Spiritum Sanctum, et simul Reges esse possunt, quibus regia dignitas ab ipso Regum Rege communicatur; qui propterea in eadem Apocalypsi dicitur *Rex Regum* et *Dominus dominantium*[4].

Dicet aliquis fortasse, non esse difficile aliquem simul esse Regem terræ et servum Dei: ad quem modum dicitur in Psalmo: *Et nunc Reges intelligite, erudimini qui iudicatis terram: servite Domino in timore et exultate ei cum tremore*[5]. At Regem esse Regni cœlorum et servum esse Regis cœlorum, quis capiat aut credat? et tamen ita est, et capit hoc et credit fides. Iusti ergo in Regno Patris eorum erunt etiam ipsi Reges Regni cœlorum, quoniam participes erunt regiæ illius dignitatis, et potestatis, et opum, ac reliquorum bonorum quæ sunt in Regno cœlorum. Id quod in tribus præcipue locis Scripturarum Sanctarum Spiritus Sanctus manifeste pronuntiat. Unus locus est in Evangelio Sancti Matthæi: *Beati pauperes spiritu, quoniam ipsorum est Regnum cœlorum*[6]. Alter in eodem Evangelio: *Venite benedicti Patris mei, possidete paratum vobis Regnum a constitutione mundi*[7]. Tertius in Apocalypsi: *Qui vicerit, dabo ei sedere mecum in throno meo, sicut et ego vici, et sedi cum Patre meo in throno eius* [8]. Quid manifestius dici potest? Habemus Regnum cœlorum promissum, habemus in die iudicii possessionem Regni eiusdem assignandam, habemus sessionem in throno Regio Filii Dei, et Patris eius, Regis æterni; quid hoc est aliud, nisi participatio eiusdem Regni cœlorum, quod ab æternitate possidet Deus? Adde testimonium beati Pauli: *Si sustinebimus*, inquit, *et conregnabimus* [9]. Et Sancti Ioannis in principio Apocalypsis: *Ego Ioannes, frater vester, et particeps in tribulatione, et Regno*[10]. Et Sancti Iacobi in Epistola sua: *Deus*, inquit, *elegit pauperes in hoc mundo, divites in fide, et heredes Regni, quod repromisit Deus diligentibus se*[11]. Neque minuitur Regnum cœlorum propterea, quod multis ac pene innumerabilibus Angelis et hominibus communicatur. Regnum enim cœlorum non est simile Regnis terrarum, quæ non patiuntur consortem; et si dividantur in partes, dividendo minuuntur, et tandem etiam consummuntur. Non, inquam, eiusmodi est Regnum cœlorum, sed totum ab omnibus, et totum a singulis integre possidetur: quomodo idem sol totus a singulis, et totus ab omnibus cernitur, et ipse vicissim non minus singulos quam omnes calefacit et illuminat. Quod ipsum facilius intelligetur, cum explicata fuerint bona Regni cœlorum. Sed antea explicandæ sunt conditiones sive qualitates quæ requiruntur in Regibus, ut nemo dubitet, Sanctos atque Beatos in cœlo non sine causa vocari Reges, et Regni cœlorum Reges.

Duæ sunt præcipuæ qualitates quæ necessariæ sunt Regibus, sapientia et iustitia. Sed cum sapientia coniungit Scriptura prudentiam et consilium, et omnia illa quæ ad intelligentiam pertinent: cum iustitia coniungit misericordiam, clementiam, et reliquas virtutes quæ voluntatem ornant et perficiunt. Itaque sapientia requiritur, ut Rex sciat; iustitia, ut velit subditos bene regere. Ideo Salomon admonitus a Deo initio Regni, ut peteret quod vellet, postulavit sapientiam, quæ princeps est bonarum qualitatum quæ requiruntur in Regibus: et placuit Deo petitio eius, ut perspicuum est ex libro tertio Regum [12], ac per hoc impetravit quod petiit. Utinam et iustitiam postulasset, fortasse non in tot scelera prolapsus esset. Rectius David in Psalmo, in quo precatur bona filio suo Salomoni, dicit: *Deus iudicium tuum Regi da, et iustitiam tuam filio Regis* [13]. Ubi videtur prævidisse a Salomone postulandam sapientiam, et ideo postulat illi iustitiam et iudicium, quæ sine sapientia esse non possunt; cum sapientia sine iustitia esse possit, saltem aliqualis et imperfecta. Liber quoque Sapientiæ, qui proprie ad Reges instituendos scriptus est, sic inquit: *Diligite iustitiam qui iudicatis terram*[14]. Et incipit a iustitia, quoniam non solum est per se necessaria Regibus, sed etiam est dispositio ad sapientiam; subiungit enim paulo post: *Quoniam in malevolam animam non introibit sapientia*[15]. Denique, ut alia multa præteream, Ieremias prædicens virtutes Christi Regis æterni: *Ecce*, inquit, *dies veniunt, dicit Dominus, et suscitabo David germen iustum, et regnabit Rex et sapiens erit, et faciet iudicium et iustitiam in terra*[16]. Vere igitur sapientia et iustitia dotes sunt quæ requiruntur in Regibus.

Iam vero quod Beati omnes qui sunt in cœlo, etiamsi fortasse multi illorum fuerint imperiti et rudes in terris, polleant sapientia eximia, et insigni virtute ius-

[2] Apoc. 21, 7
[3] Psalm. 118, 91
[4] Apoc. 19, 16
[5] Psalm. 2, 10
[6] Mt. 5, 3
[7] Mt. 25, 34
[8] Apoc. 3, 21
[9] 2 Tim. 2, 12
[10] Apoc. 1, 9
[11] Iac. 2, 5
[12] 3 Reg. 3, 10
[13] Psalm. 71, 2
[14] Sap. 1, 1
[15] Sap. 1, 4
[16] Ier. 23, 5

titiæ, ut merito Reges cuiuscumque Regni fieri possent, extra controversiam est. Nullus enim Beatorum est in cœlo, qui non videat ipsam Dei essentiam, quæ est prima caussa omnium rerum; ac per hoc de fonte sapientiæ increatæ hauritur sapientiam tantam, quantam nec Salomon, nec ullus mortalis homo umquam habuit, excepto Domino nostro Ieus Christo, qui etiam tempore mortalitatis suæ Deum videbat, et erant in eo omnes thesauri sapientiæ et scientiæ Dei[17]. Porro pro mensura sapientiæ datus etiam Beatis omnibus mensura plena iustitiæ, ut peccare deinceps neque velint, neque possint; sic enim loquitur Sanctus Augustinus in libro *De Correptione et Gratia*: *Prima libertad voluntatis erat, posse non peccare; novissima erit multo maior, non posse peccare* [18]. Qui autem peccare non potest, iniustus quoque esse non potest, et cum charitas perfecta sit perfecta iustitia, ut idem Sanctus Augustinus affirmat in extremo libro *De Natura et Gratia* [19]; qui non potest Deum non summo et perfectissimo amore diligere, is non potest etiam non summam perfectamque iustitiam possidere. Qui vero Deum summum et infinitum bonum vident, certe non possunt ab eo averti, neque possunt illum non ardentissimo amore semper diligere: ex quo efficitur, ut Sancti omnes in cœlo perfecte sapientes, et perfecte iusti, ac per hoc ad regnandum aptissimi semper existant.

Exurge igitur, anima Christiana, et mente, quantum potes, ascende, et cogita, quale bonum sit regnare cum Deo, ac, ut nunc alia prætéream omnia, contemplationis alis cœlos ipsos penetra, et thronum illum sublimem intuere, de quo Salvator dicit: *Qui vicerit, dabo ei sedere mecum in throno meo, sicut et ego vici, et sedi cum Patre meo in throno eius* [20]. Quanta enim erit illa gloria, coram infinita multitudine Angelorum collocari animam iustam in throno ipso Christi et Dei? et iusto Dei iudicio prædicari animam illam victricem mundi et mundi rectorum, atque omnium invisibilium potestatum? et quanta lætitia exultabit eadem anima, cum se viderit defunctam omni periculo et labore, de omnibus hostibus suis felicissime triumphare? Et quid erit quod ultra desideret, cum particeps facta erit omnium bonorum Domini sui, usque ad consortium throni et Regni? O quam alacriter pugnant in terris, et quam facile tolerant adversa omnia propter Christum, qui fide viva et spe certa tam sublimes honores conspiciunt oculo mentis in cœlo.

[17] Col. 2, 3
[18] De Correpт. et Gratia, cap. 12
[19] De Nat. et Gratia, cap. ult.
[20] Apoc. 3, 21

Capitulum V

De bonis Regni Dei

Quinta ratio illa mihi esse videtur, quia bona Sanctorum in cœlis degentium similia quidem videntur esse bonis regnantium super terram; sed tanto maiora et clariora sunt, quanto cœlum præeminet terris. Itaque Regnum Beatis præparatum non simpliciter Regnum, sed Regnum cœlorum dicitur; ut intelligamus, illam esse proportionem bonorum ad bona, quæ est terræ ad cœlum, id est, rei angustæ, humilis, sordidæ, temporariæ, ad amplissimam, et celsissimam, et nobilissimam, et quod est omnium maximum, sempiternam. Bona Regni terreni numerari solent, potestas, honor, divitiæ, deliciæ. Potest Rex terrenus imperare subditis, et nisi pareant, potest illos vinculis, carceribus, exilio, pecuniis, flagellis, morte mulctare. Hinc Reges tremendi populis, et quasi Dii quidam esse censentur. Rursus honorari volunt Reges cultu quodam pene supra hominum naturam: volunt enim de geniculis adorari, nec dignantur sæpe, nisi flexo poplite et submisso in terram vultu loquentes audire; et cum forte per plateas incedunt, volunt obvios quosque de via decedere. Ad hæc ærarium amplum et refertum auro et argento requirunt, neque numerant reditus suos per centum aut mille nummos aures, ser per decies centena millia; et recte, cum non debeant decem et viginti famulos alere, sed magnos exercitus in hostes ducere. Postremo non dignantur consuetis lusionibus animum recreare, sed ad maiestatis suæ splendorem pertinere ducunt, ut in conviviis, in venationibus, in theatris multas auri atque argenti libras consumant. Atque hæc sunt fere bona Principum terrenorum, quæ id in primis commune habent, ut sint omnia brevia et caduca, et cum natali Principum incipiant, cum morte finiantur; nisi forte aliquando contra accidat, ut diuturnior sit vita quam Regnum. Deinde non sunt pura bona, sed admistam habent potestas infirmitatem, honor ignominiam, divitiæ paupertatem, et gaudia luctus ac mœrores. Potestas Regis illa est, ut pendeat populus a nutu Principis; sed admista est potestati infirmitas, quia pendet Princeps a brachiis et viribus populi. Quid efficiet nutus Principis in civitate capienda vel defendenda, si populus nequeat aut nolit manus conferere? Nec solum pendet nutus Principis a viribus subditorum, sed etiam a muris, a vallo, ab armis, a machinis bellicis, a pecunia, quæ nervus belli dici solet. Itaque populus pendet ab una re, nutu videlicet Principis et uni homini servit; Princeps autem pendet a plurimis tum hominibus, tum rebus aliis, et illis omnibus servit. Denique potest Rex subditos vinculis, carcere, exilio, flagris, morte mulctare: sed potest etiam Rex (de facto loquor, non de iure) vinciri, carceri mancipari, exilio, vulneribus, morte mulctari. Id verum esse probavit Iulius Cæsar, Caius,

Nero, Galba, Vitellius, Domitianus, Commodus, Heliogabalus, alii sine numero: nec solum isti flagitiosi Principes, sed etiam modestissimi, Alexander Mammææ, Gordianus iunior, Pertinax, Tacitus, Numerianus, Probus, Gratianus, Valentinianus secundus: ut omittam sanctos viros, Sanctum Eduardum Regem anglorum, Sanctum Wenceslaum Ducem Bohemorum, Sanctum Sigismundum Regem Burgundiæ, Sanctum Kanutum Regem Daniæ, et alios. Veniamus ad honorem: coluntur certe Reges dum præsentes et in conspectu aliorum sunt; sed in absentia plerumque convitiis lacerantur et irridentur, et in præsentia quoque multi eis adulantur lingua, qui in corde suo eosdem contemnunt atque despiciunt; et si numerus iniri posset laudantium et vituperantium, multo plures invenirentur vituperantes quam laudatores. Vere igitur gloria Regum plerumque minor est quam ignominia: cum præsentes qui honorant fastigium, sint pauci; absentes vero plurimi, quorum aliqui sordes avaritiæ notant, alii crudelitatem, alii luxuriam, alii alia vitia carpunt.

Sed fortasse divitiæ Regum puræ sunt, nec admistam habent pauperiem, imo nulli omnino magis egeni ac pauperes Regibus inveniuntur: habent magnos reditus et magnos thesauros, sed habent æs alienum aliquando longe grandius. Et non tam ille pauper est qui parum habet, quam ille qui multa desiderat, quia multis indiget. Et nonne magnum est paupertatis argumentum, quod ab ipsis etiam pauperibus obolos quasi mendicant, dum vectigalia exigunt minuta ab ementibus quæ sunt ad victum necessaria? Neque hæc dico, quasi reprehendere audeam exactiones vectigalium: scio enim, iustum esse ut vectigalia et tributa pendantur Regibus, dicente Apostolo in Epistola ad Romanos: *Subditi estote non solum propter iram, sed etiam propter conscientiam. Ideo enim et tributa præstatis, ministri enim Dei sunt, in hoc ipsum servientes. Reddite ergo omnibus debita, cui tributum, tributum, cui vectigal, vectigal* [1]. Sed ostendere volui miseram conditionem Regum mortalium, qui necesse habent divitiis abundare, et coguntur etiam a pauperibus et egenis earum partem colligere. Quid iam dicemus de commodis et deliciis? Habent certe Reges hortos, pomaria, mensas opiparas, venationes, theatra, et alia id genus multa ad animos recreandos aptissima; sed habent etiam plerumque podagras, stomachi et capitis dolores, et quod amarius est, sollicitudines mentis gravissimas, quæ aliquando totas noctes insomnes ducere cogunt, suspiciones, timores, angores; si fores cubiculi noctu crepuerunt, proditionem suspicantur; si nuntiatur multitudo armatorum visa, defectionem timent. Ita gaudia mœroribus admiscentur, et quies sollicitudine interrumpitur; quæ causa fuit, ut non pauci, relictis Regnis, vitam privatam elegerint.

Sed beatum Ioannem Chrysostomum audiamus, qui in homilia quadam ad populum Antiochenum de sui temporis Imperatoribus ita loquitur: *Ne diadema respicias, sed curarum tempestatem; neque purpuram intuere, sed animam ipsa purpura magis nigrescentem. Non ita corona caput circumdat, sicut animam sollicitudo. Nec in satellitum catervam, sed in molestiarum multitudinem spectes. Nec enim privata domus tot curis plena reperiri potest, quot regiæ sunt; mortes per singulos dies expectatæ: in noctibus autem, nec dici quidem potest, quoties anima prosilit, et exilire se putat. Et hæc quidem in pace: si vero bellum ingruat, quid hac vita miserabilius esse possit? Quot autem a familiaribus pericula irruunt et subditis? quippe consanguineis cruoribus regium pavimentum semper est plenum. Et si vultis aliqua narrem, forsitan agnoscetis, maxime quidem, et antiqua, et nostris facta temporibus. Illi coniugem adulterii suspectam habens, nudam in montibus alligavit, et feris tradidit, iam factam sibi multorum Regum matrem. Qualem illum vitam agere creditis? non enim, nisi magno fuisset morbo consumptus, in tantam erupisset ultionem. Hic ipse quidem suum iugulavit filium. Eius filiorum hic semetipsum interemit a tyranno comprehensus, illo vero nepotem suum regni consortem, quod ipse arripuerat. Hic autem dicitur et fratrem suum peremisse. Alter rursum post hæc venenatis sublatus est medicamentis, et calix fuit ei mors, non poculum, et eius filio, futurorum timore, cum nihil iniuriæ patrasset, oculus erutus fuit. Alius, neque dicere decet, quam miserabiliter vitam finierit. Sequentium autem hic quidem combustus fuit, tamquam miser quidam et infelix, cum equis et curribus, et aliis omnibus; vitæ enim ærumnas nemo sermone exprimere posset, quas cum hic insurrexit, pati compulsus est. Hic vero, qui nunc imperat, nonne postquam diademate coronatus est, in laboribus fuit, in periculis, in tristitiis, in insidiis? At non talis cœlorum Regia* [2]. Hæc ille. Qui quam vere dixerit, *non talis cœlorum Regia*; quæ nunc dicemus, ostendunt.

Siquidem Reges Regni cœlorum, quales sunt omnes illi qui cum Deo beati vivunt, potestatem habent sine infirmitate, honorem sine ignominia, divitias sine paupertate, voluptatem sine dolore. De illis enim dicitur in Psalmo: *Non accedet ad te malum, et flagellum non appropinquabit tabernaculo tuo* [3]. Et in Apocalypsi: *Et absterget Deus omnem lacrymam ab oculis eorum; et mors ultra non erit, neque luctus, neque clamor, neque dolor erit ultra* [4]. Itaque potestas Regum illorum cœlestium maxima est, infirmitas nulla. Unus Ange-

[1] Rom. 13, 7

[2] Hom. 66 ad pop. Antioch.

[3] Psalm. 90, 10

[4] Apoc. 21, 4

lus sine exercitu, sine bombardis, sine gladiis et hastis interfecit uno impetu centum octoginta millia Assyriorum [5]; neque timuit ipse, ne forte ab aliquo milite vulneraretur. Refert Sanctus Gregorius in libro Dialogorum [6], virum quemdam sanctum, cum immineret illi carnifex extenso brachio, el nudo gladio, ut eum occideret, exclamasse, *Sancte Ioannes tene illum*; et continuo manum carnificis diriguisse, ut eam nec deponere nec movere posset. Itaque Sanctus Ioannes de summo cœlo audivit vocem clientuli sui, et percussorem eius tanta celeritate percussit plaga ariditatis, ut prævenerit ictum iam inchoatum. Hæc est potestas Regum cœlestium, ut nec distantia loci pene infinita, nec solitudo pauperculi et inermis iusti, nec multitudo hostium armatorum impedire potuerit Sanctum Ioannem, quominus supplicem suum a mortis periculo liberaret. Atque exempla eiusmodi sine numero possent adferri. Honor vero Regum illorum cœlestium tantus est, ut non solum viri pii, sed etiam impii, et ipsi etiam dæmones illos honorent. Multi sunt enim, qui sanctos homines, dum in terris viverent, despiciebant et conculcabant, quos postea in cœlum translatos, præsertim si publico Ecclesiæ decreto inter Sanctos relati sint, venerantur et colunt: et ipsi etiam dæmones, qui viventes in carne sanctos homines tentationibus fatigabant, sæpe etiam Deo permittente flagris et verberibus afficiebant; regnantium postea cum Deo in cœlis, sacras reliquias et imagines timent. Qui dicam de divitiis cœlestium Regum? magnæ eorum divitiæ sunt, nulla re indigere, cum Deus sit omnia in omnibus [7]. Neque enim dives est qui multa possidet, sed qui nihil desiderat, cum nulla re indigeat. Animus enim dives debet esse, non arca, ut omittam, quod cœlum et terra, et quidquid in eis est, ad Sanctorum divitias pertinent: quid enim non possident, qui sunt *hæredes Dei, cohæredes autem Christi, quem constituit Pater hæredem universorum?* [8]

Restat voluptas, quæ omnino pura et liquida est in Regibus cœli, sine ulla admixtione doloris aut mœroris, iam enim audivimus ex Apocalypsi, abstersurum Deum omnem lacrymam ab oculis eorum, neque ullum futurum amplius dolorem aut luctum. Sed de voluptate plura dicenda erunt, cum de Paradiso loquemur. Habemus igitur, bona regnantium talia in cœlo futura esse Sanctis omnibus Beatisque communia, ut quæ sunt in terris, nullo modo cum illis comparari posse videantur, præsertim cum terrena temporaria sint, cœlestia sempiterna.

[5] 4 Reg. 19, 35
[6] Lib. 3 cap. 36
[7] 1 Cor. 15, 28
[8] Rom. 8, 17; Hebr.

Capitulum VI

Quanti fiant apud homines Regna terrarum, et quanti fieri deberet Regnum cœlorum

Iam vero paulisper attendamus, quanto ardore Regna terrena concupiscantur ab hominibus, quantumvis caduca, exigua, plena timoribus et sollicitudinibus, ut inde colligamus, quanto amore concupiscenda, et quanto ardore quærenda sint Regna cœlestia. Regnandi cupiditas sine dubitatione cupiditates omnes humanas facile superat: nam Regnum non est unum sigulare bonum, sed est aggregatio bonorum omnium quæ ab hominibus appetuntur. Ibi sunt potestas, honor, divitiæ, voluptas, ut paulo ante dicebamus; ibi est libertas vivendi pro arbitrio, quæ naturaliter ab omnibus appetitur non solum hominibus, sed etiam bestiis; ibi est excellentia, et quædam quasi divinitas, ob quam Reges in Regno pares nullos habent, sed omnibus præstant, omnes superant, ab omnibus adorantur. Hinc videlicet Reges, cum aliquid polliceri volunt, nihil maius inveniunt, quam dimidium Regni sui. Sic Assuerus ad Ester: *Quid vis*, inquit, *quæ est petitio tua? etiamsi dimidiam partem Regni petieris, dabitur tibi* [1]. Et Herodes ad filiam Herodiadis: *Pete a me*, inquit, *quod vis, et dabo tibi; et iuravit illi, quia quidquid petieris, dabo tibi, licet dimidium Regni mei* [2]. Hinc fit ut ad Regna quærenda vel propaganda licere sibi existiment homines omnia iura pervertere; neque aliquid tam sanctum esse, quod non liceat regnandi caussa violare. Primus omnium, qui amicos et vicinos sine ulla iusta caussa bello lacessivit, Ninus fuit; ut videlicet per fas et nefas Imperium propagaret, ut ex Iustino Sanctus Augustinus refert in libro *de Civitate Dei* [3]. Iulius Cæsar ut regnaret, primus patriam oppressit, Maximinus Thrax Alexandrum Imperatorem, a quo plurimis et maximis beneficiis affectus erat, per milites suos occidit, ut illi succederet in Imperium. Quod idem fecit Philippus Arabs Domino suo Gordiano Imperatori, scelere prorsus inaudito. Nec solum regnandi libido contra proximos et benemeritos, sed etiam contra fratres, nepotes et ipsum patrem, manus sanguine coniunctorum armavit. Romulus regnandi caussa Remum fratrem, et Caracalla Getam fratrem occidit. Athalia nepotes omnes ex filio Ochozia Rege sustulit, ut ipsa regnaret, ut legimus in libro quarto Regum [4]. Ita regnandi cupido non solos viros, sed etiam feminas accendit ad horrenda patranda facinora. Sinochus Persa Chosdroam patrem et Medarsem fratrem interimendos curavit, ut solus ipse regnaret. Quid? quod Neronis mater, cum accepisset ab Astrologis, filium suum regnaturum, sed matrem

[1] Esth. 5, 3
[2] Mc. 6, 23
[3] Iust. lib. 1; Lib. 4 De Civit. Dei cap. 6
[4] 4 Reg. 11

interempturum, dixisse fertur: *Interimat, dum imperet.* Itaque tanti fecit ambitiosa mulier Regnum filii, ut vitam ipsa suam postposuerit Regno filii. Neque solum regnandi amor iniustitiam iustam facit, et amorem fratrum, nepotum, parentum superat, sed etiam religionem iurisiurandi (quæ apud omnes gentes sanctissima semper est habita, et hostibus etiam crudelissimis, licet cum vitæ periculo, servanda visa est) regnandi caussa violandam esse decernit. Si enim Ciceroni credimus in libro tertio *de Officiis*, Iulius Cæsar versus illos Euripidis in ore semper habebat: *Si iusiurandum violandum est, regnandi caussa violandum est; in cæteris pietatem colas.* Pætermitto exempla sine numero, quæ omnibus sæculis demonstrarunt, nihil omnino esse quod ab hominibus pluris æstimetur, quam Regnum: et tamen non solum Reges non diu regnant, sed ipsa etiam Regna omnia brevi funditus interibunt, et Regnum Sanctorum solum manebit in æternum. Audi Danielem Prophetam cap. secundo: *In diebus*, inquit, *Regnorum illorum, suscitabit Deus cœli Regnum, quod in æternum non dissipabitur, et Regnum eius alteri populo non tradetur: comminuet autem et consument universa Regna hæc, et ipsum stabit in æternum* [5]. Vaticinium hoc implendum est in consummatione mundi: tunc enim non solum Monarchiæ maiores, sed etiam parva Regna et Magistratus, et potestas temporalium Principum omnis evanescet; et Regnum Christi et Sanctorum æternum erit, iuxta verbum Angeli Lucæ: *Et regni eius non erit finis* [6].

Iam si Regnum breve, et caducum, et quod paucis contingit, et quod aspersum est amaritudinibus plurimis, tam ardenter amatur, quæritur, rebus omnibus anteponitur, et per vulnera et magnam sanguinis effusionem acquiritur, quæ causa est, cur cœleste Regnum tam pauci ament, et tam negligenter quærant? et tamen pro comperto habemus, si Scripturis Sanctis credimus, Regnum illud omnibus hominibus patere, et sine vulneribus, et sanguinis effusione posse acquiri, et sine ulla comparatione Regnis terrenis omnibus præstare. Si dicerem, contemne Regnum, ut accipias parvum agellum aut vineam, merito rideres aut mirareris; sed cum dicam, vel potius Deus dicat, contemne Regnum vile et exiguum, et quære pretiosum et magnum, quod si velis, cum gratia Dei, quæ non deerit, poteris obtinere, cur non assurgis ad illud desiderandum et procurandum? Ego certe non capio, quid responderi possit, nisi gloriam Regni terreni oculis nostris patere, et quasi manibus tangi, Regnum cœleste non videri, nec tangi, et vix per fidem utcumque cogitari. Atque hoc quidem verum est, sed si quis velit attente considerare, quantam vim habeat Scripturæ Sanctæ veritas, antiquitas, sinceritas, gravitas, et quam in hac parte eadem Scriptura Sancta perspicue dilucideque loquatur, et quanta testium nubes illam multis iam sæculis confirmaverit, non solum miraculis, sed etiam sanguine, profecto non poterit non clamare: *Testimonia tua, Domine, credibilia facta sunt nimis* [7]. Quare non obscuritas fidei caussa est, cur ad quærendum Regnum illud cœleste non accendamur; sed quod occupati rebus exterioribus, et mole consuetudinis prægravati, non captamus spatium cogitandi et meditandi quid nobis expediat: et iuxta consilium Domini non intramus cubiculum cordis [8], et clauso ostio non attentissime Deum rogamus, ut in tanto negotio nobis adsit. Profecto enim si sepositis aliquando minoribus curis, serio cogitaremus quid sit Regnum cœlorum, et quam facile et certo possit acquiri, et quanto intervallo distent a temporalibus sempiterna, a minimis maxima, a levissimis gravissima, denique a Regnis terrenis Regna cœlestia, sine dubio tantus contemptus temporalium sedium et coronarum et sceptrorum et contra tantus ardor cœlestium in nobis oriretur, ut non solum difficile, sed etiam facillimum nobis fieret, dare operam totis viribus in quærendo et comparando Regno Dei, ad quod, tamquam ad verum et ultimum nostrum finem, ab optimo Creatore conditi sumus.

[5] Dan. 2, 44
[6] Lc. 1, 33

Capitulum VII

Quæ sit prima semita ad Regnum Dei

Illud igitur nunc qæramus, quid facto opus sit, ut ad optatissimum et felicissimum Regnum cœleste perveniamus. Sed non multum in hac parte laborandum erit: siquidem Rex ipse cœlorum ad nos docendos descendit in terras, et Magister ac Dux noster effectus, quatuor optimas et tutissimas semitas nobis ostendit. Prima illa est: *Quarite primum Regnum Dei, et iustitiam eius, et hæc omnia adiicientur vobis* [1]. Doctrina moralis a fine inchoanda est; finis noster Regnum Dei est, quod idem Regnum nostrum erit, si per semitas Ducis nostri ambulantes illuc perveniamus. Porro iustitia Regni Dei quasi scopus est, ad quem collimare debemus, si præmium Regni cœlestis optamus. Ut enim recte docet Ioannes Cassianus in prima sua Collatione [2], aliud est finis, aliud est scopus: scopus est signum, ad quod diriguntur sagittæ; finis est præmium quod accipiunt, qui signum illud certius attigerunt. Scopus actionum nostrarum a Deo propositus, iustitia est; præmium scopum attingentium, Regnum cœlorum

[7] Psalm. 92, 5
[8] Mt. 6, 6
[1] Mt. 6, 33
[2] Collat. 1 cap. 2

est. Sed iustitia Regni Dei non est iustitia Scribarum et Pharisæorum, quæ in externa præceptorum observatione posita erat: nec iustitia Philosophorum, quæ lumen rationis humanæ per peccatum corruptæ non transcendebat: sed est iustitia Evangelica, quæ docet Deum diligere ex toto corde [3], ex tota anima, et ex totis viribus, et proximum quemcumque, etiam inimicum, diligere sicut seipsum. De hoc scopo et fine dicit Sanctus Paulus: *Habetis fructum vestrum in sanctificationem, finem vero vitam æternam* [4]. Hoc igitur est quod Dux noster nos admonet, ut primum omnium quæramus Regnum Dei, et iustitiam eius, id est, ut primaria nostra cogitatio, summumque desiderium nostrum non feratur in ulla temporalia bona, sed in adipiscendum Regnum cœlorum, et in perfectam mandati illius primi et maximi diligentissimam observantiam: quod quia paucissimi faciunt, ideo *multi vocati, pauci vero electi* [5]. Plerique enim ita vivunt, ita se gerunt, ut postrema eorum cogitatio sit, quomodo perveniant ad Regnum cœlorum; neque aliud frigius optent, quam Regnum Dei, et iustitiam eius, quasi Dominus dixisset, Primum quærite Regnum mundi, et versutias eius, et Regnum Dei adiicietur vobis. At non tam vile est Regnum Dei, ut obtrudi debeat illis, qui adeptionem eius rebus omnibus postponum. Si quis autem velit facilem quamdam viam discere ad obtinendam iustitiam Regni Dei, quæ ad ipsum Regnum rectissime certissimeque perducit, audiat eumdem Magistrum nostrum Christum: *Beati qui esuriunt, et sitiunt iustitiam, quoniam ipsi saturabuntur* [6]. Itane, Domine, tanta est apud te facilitas inveniendi iustitiam, ut eam solum esurire et sitire sufficiat? Beati profecto essent pauperes omnes, si solum esuriendo et sitiendo pecunias, pecuniis ita replerentur, ut saturati nihil ultra requirerent. Sed aliud est esurire et sitire pecunias, aliud esurire et sitire iustitiam. Qui enim esuriunt et sitiunt iustitiam, id est, qui sic anxie et avide quærunt iustitiam, ut ii qui valde sitiunt aquas, vel esuriunt cibos, profecto de illa semper cogitant, ad illam suspirant, et, quod potissimum est, illam a Deo gemitibus inenarrabilibus postulant. Deus autem talia petentes libenter exaudit, atque iustitiæ donis ita illos replet, ut satiati eructent verba et facta iustitiæ. Non autem tale bonum est pecunia, ut qui eam desiderat vel petit a Deo, continuo exaudiatur: multi enim pecuniis abutuntur, iustitia vero nemo potest male uti. Denique iustitia similis est sapientiæ, de que Sanctus Iacobus ait: *Si quis indiget sapientia, postulet a Deo, qui dat omnibus affluenter et non improperat* [7]. O ineffabilis clementia Domini! qui facilius libentiusque tribuit ea quæ sunt nobis maxime necessaria, quam nos postulemus aut desideremus. Si quis ergo indiget sapientia Sanctorum, et si quis pariter indiget dono iustitiæ, quæ necessariæ sunt ad Regnum cœlorum adipiscendum, postulet a Deo, sicut oportet, ex animo, serio, gemitibus inenarrabilibus, et securus accipiet; quia Deus dat omnibus sic petentibus, neque ullum repellit; et non dat avare vel parce, sed affluenter, et non improperat, quasi moleste ferens, si quis frequenter petat. Quid hic dicemus? quis in die iudicii excusare poterit ignorantiam vel infirmitatem? Esurias tantum iustitiam, et petas eam a Deo, et satiaberis ex ea, ut iam non esurias carnis blanditias, nec honorum lenocinia, nec ulla alia bona terrena; et sic iuste, sobrie, et pie vives in hoc sæculo, ut in futuro ad Regnum pervenias sempiternum.

[3] Mt. 22, 37
[4] Rom. 6, 22
[5] Mt. 22, 14
[6] Mt. 5, 6
[7] Iac. 1, 5

Capitulum VIII

Secunda semita ad Regnum Dei

Altera semita iustitiæ quam Dux noster ostendit, illa est: *Beati pauperes spiritu, quoniam ipsorum est Regnum cœlorum* [1]. Quo loco non imperatur nobis, ut arcam vel marsupium omnino pecuniis inane reddamus, set ut cor nostrum affectu et cupiditate rerum externarum penitus evacuemus. Offert nobis Dominus opes immensas, sed non dabit, nisi cordis sinum apertum et vacuum penitus offeramus. *Radix omnium malorum est cupiditas* [2], quæ Græce dicitur $\varphi\iota\lambda\alpha\rho\gamma\upsilon\rho\iota\alpha$, id est, amor argenti; radix omnium bonorum est charitas, quæ duo simul manere non possunt. Ideo nisi quis vere et omnino pauper spiritu efficiatur, ita ut sive magnas sive exiguas opes habeat, illis non afficiatur, et facile distribuat indigentibus, neque in usum suum convertat, nisi quantum necessitas exigit; non poterit implere iustitiam Regni cœlorum, ac per hoc nec ipsum cœlorum Regnum adipisci poterit. Hæc vera semita est ad vitam æternam; hanc ipse primus ingressus est Christus [3], qui propter nos egenus factus est, ut nos inopia sua locupletaret: et quamvis loculos haberet [4], tamen Iudæ illos credidit, quem furem esse non ignorabat, ut intelligeremus, quam animus eius liber esset ab amore pecuniæ. Hanc semitam ingressi sunt Apostoli, quibus non difficili fuisset augeri divitiis, et in immensum locupletari, quando signis et prodigiis coruscabant, et linguis omnium gentium loquebantur, et sapientia toti mundo admirabiles erant; sed qui semel dixerant: *Ecce*

[1] Mt. 5, 3
[2] 1 Tim. 6, 10
[3] 2 Cor. 8, 9
[4] Jn. 12, 6

nos reliquimus omnia, et secuti sumus te [5], et gustaverunt dulcedinem libertatis a visco et amore divitiarum; victu et vestitu contenti, magnum quæstum [6] existimabant pietatem et iustitiam Regni Dei. Hanc semitam ingressi sunt non solum Monachi et Eremitæ, sed etiam Reges et Pontifices, qui ad Regnum cœlorum pervenerunt. Certe Sanctus Ludovicus Rex Francorum dives erat, sed quia simul spiritu pauper erat, vulgari vestitu utebatur, ieiunabat frequenter, pauperibus largus, soli sibi parcissimus erat: nec legitur in ludos et convivia pecunias insumpsisse. Sanctus quoque Gregorius Pontifex maximus erat, et multa variis in locis patrimonia Ecclesiastica satis ampla et pinguia possidebat, sed quia ipse quoque spiritu pauper erat, tam fuit in eleemosynas profusus, in proprium usum parcus, ac pene avarus, ut metas liberalitatis in alios, et parcitatis in se ac suos excessisse videretur. Sed hæc est via, quæ ducit ad vitam.

Ac ut par feminarum spiritu pauperum adiungamus, Sancta Paula Romana, cuius vitam Sanctus Hieronymus scripsit, non minus dives opum, quam pauper spiritu fuit; quippe femina nobilissima copias suas in extruendis monasteriis, et pauperibus alendis tanto ardore consumpsit, ut in votis haberet ad eam inopiam redigi, ut funus eius aliena misericordia curari oporteret: quam parce autem ipsa pro se divitiis uteretur, illud argumento esse potest, quod carnibus, et ovis, et vino sibi ipsa interdixit; pro lineo indusio cilicio utebatur, humi cubabat solo substrato cilicio; precibus et lacrymis assiduis minuta etiam peccata purgabat. Iam Eduigis Regina Poloniæ, dives opum, sed paupertate spiritus ditior, unica eaque vili contenta tunica, etiam in summis frigoribus utebatur, ieiunabat quotidie, Dominicis et magnis festis diebus exceptis; flagellis, vigiliis, et omni genere asperitatis corpusculum affligebat. Ex his potest intelligi, quibus in rebus opes regias insumeret, et quam modico, vel nullo potius amore prosequeretur divitias. Proinde mirum non est, si magnis itineribus ad Regnum cœlorum mulier tam pauper spiritu, et tam ab omnibus aliis curis expedita pervenit.

Capitulum IX

Tertia semita ad Regnum Dei

Tertia semita Ducis nostri illa est: *Beati qui persecutionem patiuntur propter iustitiam, quoniam ipsorum est Regnum cœlorum* [1]. Admiranda plane sapientia Doctoris nostri Christi, sed occulta plane sapientibus huius mundi. Quis crederet, nisi magister Deus diceret, bonum esse, pauperem esse pecuniarum, divitem pressurarum? et tamen vere sic est. Nihil utilius ad veras divitias comparandas, quæ sunt merita Regni cœlestis, quam animum habere vacuum affectu pecuniarum, et simul plenum desiderio patiendi pro Christo. Audi Dominum apud Lucam: *Væ vobis divitibus, qui habetis consolationem vestram. Væ vobis, qui saturati estis. Væ vobis, qui ridetis* [2]. Et contra in eodem loco: *Beati pauperes; beati qui nunc esuritis, beati qui nunc fletis; beati eritis, cum vos oderint homines, et cum separaverint vos, et exprobraverint, et eiecerint nomen vestrum tamquam malum propter Filium hominis. Gaudete in illa die, et exultate; ecce enim merces vestra multa est in cœlo* [3]. Audi beatum Iacobum, quid de divitiis, quid de tribulationibus dicat: *Omne gaudium existimate, fratres, cumin tentationes varias incideritis, scientes quod probatio fidei vestra patientiam operatur: patientia autem opus perfectum habet* [4]. Ubi non dicit, tolerate, sustinete, patientes estote; sed, gaudete, imo vero *omne gaudium existimate*, id est, suscipite tribulationem, non ut tribulationem, sed ut materiam omnimodi gaudii. Contra vero de divitiis: *Agite nunc divites, plorate ululantes in miseriis quæ advenient vobis* [5]. Et capite superiore: *Miseri estote, et lugete, et plorate: risus vester in luctum convertatur, et gaudium in mœrorem* [6].

At unde fit, ut persecutio beatum hominem faciat, quæ miserum potius facere videtur? Multa hic dici possent: sed illo ero contentus uno, quod persecutio similis est fornace ignis ardentis: ignis autem coquit cibos, purgat argentum, probat aurum: sic etiam persecutio, si patienter toleretur, coquit peccatores, purgat imperfectos, probat iustos, et sic omnibus mirifice prodest. Peccator est quasi caro cruda, quæ nisi rite coquatur, proiicitur ad bestias, non comeditur ab hominibus. Est enim peccator malis humoribus plenus: concupiscentia carnis, quæ est luxuria, concupiscentia oculorum, quæ est avaritia, et superbia, quæ est ambitio [7]. Sed si accedat fornax persecutionis, illo igne siccatur et coquitur, ut fiat idoneus qui ad mensam Domini honorifice deferatur. Ingruente siquidem persecutione vel tribulatione gravi, obliviscitur libidinum, lucrorum, ambitionum, incipit omnino alius esse quam ante fuerat. Homo vero iustus, sed imperfectus, quamvis non labatur in horrenda flagitia, tamen amicus est carnis suæ, sequitur voluptates, amat lucra, non abhorret a vanitatibus mundi. Itaque similis est argento scoriam multam habenti admistam. Sed si fornax magnæ persecutio-

[5] Mt. 19, 27
[6] 1 Tim. 6, 6
[1] Mt. 5, 10
[2] Lc. 6, 24
[3] Lc. 6, 20
[4] Iac. 1, 2
[5] Iac. 5, 1
[6] Iac. 4, 9
[7] 1 Jn. 2, 16

nis illum corripuerit, eamque patienter tulerit, incipiet paulatim ab argento scoria separari, incipiet, inquam, intra se colligi, meditari quæ sursum sunt, abstinere a carnalibus desideriis, denique iuste, sobrie, et pie vivere in hoc sæculo [8], et expectare beatam illam spem, et adventum gloriæ magni Dei. Denique vir perfectus in charitate aurum est, sed probandus igne persecutionis, ne putetur ab aliis, et ipse etiam suspicetur aurichalcum esse, non aurum: ubi enim ignem persecutionis patienter ferre conspicitur, non solum ab aliis cognoscitur esse qui est, sed ipse quoque erigitur in spem magnam, et securior mercedem illam Regni cœlestis expectat. *Tribulatio*, inquit Apostolus, *patientiam operatur, patientia autem probationem, probatio vero spem, spes autem non confundit* [9]. Et ipse Deus probatum amicum suum igne tribulationis, quotidie magis ac magis provehit et exaltat, donec ad consortium Regni felicitatisque perducat. Ecce quam multa parit patientia in persecutionibus. Et quidem mirum est, quam pauci sint, qui bonis istis fruuntur, cum bona ista omnibus pateant: siquidem persecutio ubique inveniri potest, ubique nobis occurrit, in domo, in via, in foro, in templo; ubique enim mali oppugnant bonos, et certissima est Apostoli sententia: *Omnes qui pie volunt vivere in Christo Iesu, persecutionem patientur* [10]. Sed nos delicati milites vel fugimus fornacem probantem, vel acceptam iniuriam refundimus in adversarium, et non solum persecutionem non patimur, sed facimus. Et non desunt *inimici hominis domestici eius* [11], qui laudant eum, qui se iniuria (ut ipsi loquuntur) exonerat, et onerat adversarium, et tamen Christiani dici volunt, qui Christi præcepta contemnunt.

Capitulum X

Quarta semita ad Regnum Dei

Sed quoniam hæc valde difficilia sunt, et pauci valde hæc intelligunt, et multo minus experiri volunt, ideo Dux noster quartam semitam, eamque angustissimam demonstravit, dicens: *Regnum cœlorum vim patitur, et violenti rapiunt illud* [1]. Ac si dicere voluisset, non ignorabam, paradoxa visum iri hominibus, beatos esse pauperes, miseros divites, et contra, gaudendum in persecutionibus, flendum in prosperitatibus: neque me latebat, raros fore qui vellent præsentia bona pro futuris acquirendis dimittere, et præsentia mala pro futuris vitandis optare, sed ego qui veritas sum, non potui nec debui nisi vera dicere; ideo nunc addidi, Regnum cœlorum non posse nisi a vim magnam facientibus rapi, et solos violentos illud arripere. Ideo alibi dixi: *Quam difficile qui pecunias habent, in Regnum Dei intrabunt! facilius est enim camelum per foramen acus transire, quam divitem intrare in Regnum Dei* [2]. Et rursum alibi: *Quam angusta porta, et arcta via est quæ ducit al vitam, et pauci sunt qui inveniunt eam!* [3] et item alibi dixi: Regnum cœlorum simile est thesauro abscondito in agro, et margaritæ pretiosæ, quæ nisi venditis omnibus emi non possunt: ut sit omnino necesse privari hominem omnibus quæ habet in terra, si cœlestem thesaurum et margaritam pretiosam possidere velit in cœlis. Et item alibi protestatus sum aperte, et sine ambagibus dixi: *Qui non renuntiat omnibus quæ possidet, non potest meus esse discipulus* [4]. Quæ renuntiatio quamvis in præparatione animi intelligenda sit, tamen quoniam vera animi præparatio ad omnia temporalia dimittenda, si salus animæ vel Dei gloria id requirat, non est res facilis, et in paucis invenitur; ideo similitudines illas addidi, de eo qui vult turrim ædificare, et non habet ad perficiendum, et de Rege qui cogitat bellum gerere adversus alium Regem, et non habet pares vires, ut cum spe victoriæ possit illi occurrere. Et si ædificatio turris absque maximis pecuniis, et bellum adversus potentem Regem sine maximo exercitu, res sunt difficillimæ, ac pene impossibiles: quanto difficilius erit simul utrumque præstare? Utrumque autem præstare debit, qui Regnum cœlorum expugnare velit: nam et turris ædificanda est, quæ pertingat ad cœlum, id est, merita comparanda, quæ vitam æternam promereantur, et simul pugnandum est cum hostibus plurimis et fortissimis, spiritibus videlicet immundis, qui totis viribus turris illius ædificationem impedire moliuntur. Cuius rei figura præcessit in filiis Israël, qui cum Ierusalem a Chaldæis dirutam atque eversam reædificare vellent, et a gentibus vicinis bellantibus impedirentur, necesse habebant incredibili sollicitudine et labore una manu ædificare, altera prœliari. Ex quibus omnibus illud efficitur, Regnum cœlorum non sine magno labore et sudore obtineri posse ab iis, qui rebus terrenis addicti sunt, neque carnis concupiscentiam domare, aut cum hostibus invisibilibus pugnare didicerunt. Si qui tamen velint, aspirante gratia Dei, serio perfectioni Christianæ studere, et non perfunctorie, sed attentissime Christi voces considerare, et eiusdem ac Sanctorum omnium exempla sectari, paulatim ei dilatabitur via, aperientur portæ, vires animi crescent, hostes diminuentur, et crescente charitate Dei in Christo Iesu, incipiet onus videre leve, et iugum suave

[8] Tit. 2, 12
[9] Rom. 5, 3
[10] 2 Tim. 3, 12
[11] Mt. 10, 36
[1] Mt. 11, 12
[2] Lc. 18, 24
[3] Mt. 7, 14
[4] Lc. 14, 33

[5]; et illud Isaiæ complebitur: *Qui sperant in Domino, mutabunt fortitudinem, assument pennas sicut aquilæ, current et non laborabunt, ambulabunt et non deficient* [6]; et dicent cum Propheta Regio: *Viam mandatorum tuorum cucurri, cum dilatasti cor meum* [7]. Profecto non erat Sancto Antonio grave totas noctes insomnes ducere, imo brevissima videbantur spatia noctis præ divinæ contemplationis dulcedine, quando de sole ipso querebatur, dicens: *Quid me impedis sol, qui ad hoc iam oriris, ut me ab huius veri luminis abstrahas claritate?* [8] Neque durum erat eidem, atque aliis ei similibus, per integras hebdomadas continuare ieiunia, quando verbi divini lectione quasi cœlesti pane reficiebantur. Neque amarum erat Sancto Augustino carere suavitatibus nugarum, quibus ab ineunte adolescentia assuetus erat, quando gustare cœpit suavitatem divini amoris, et deliciarum contemplationis internæ. Quare nemo despondere animum debet, quicumque ille sit, sed sperare in adiutorio Altissimi, qui sicut nos fecit ad se, ita etiam trahet ad se, et in Regno suo per merita Filii sui collocare dignabitur, quos pretioso sanguine eiusdem Unigeniti sui redimere dignatus est.

Quare, anima Christiana, non solum non debes ob difficultatem viæ animum despondere, sed sperare in Domino, qui non invitaret ad Regnum suum in primis quærendum, nisi paratus esset auxilio suo potentissimo nos adiuvare. Aggredere igitur magno animo iter vitæ. Nullus est hic deliberationi locus. Nam si magnus sese offert labor, maius omnino sese offert præmium; et si magnæ sunt vires hostium qui impediunt, maior est potentia eius, qui adiuvat, Dei. Et si tam multi omnium ætatum et omnis sexus potuerunt per viam hanc ad Regnum pervenire, cur tu non poteris per viam eamdam pervenire? illi enim non saxei aut ferrei erant, sed carnei, mortales, fragiles; et ideo non in se potuerunt, sed in Domino Deo suo. Cur igitur tu, quamvis debilis et infirmus, non poteris in Domino Deo tuo? *Proiice te in eum*, inquit Sanctus Augustinus, *noli metuere, non se substrahet ut cadas; proiice te securus, excipiet te, et adiuvabit te* [9]. Fidelis Deus est, se ipsum negare non potest. Duo solum a te requiriuntur: unum, ut firmissime statuas gloriam Dei et æternam salutem tuam rebus omnibus anteponere: alterum, ut non in viribus tuis, nec in prudentia tua, sed in Dei omnipotentia et infinita charitate confidas. Hæc duo si vere præstiteris, efficientur tibi *prava in directa, et aspera in vias planas* [10]; et servies Domino in lætitia et exultatione, et cantabis *in viis Domini, quoniam magna est gloria Domini* [11].

[5] Mt. 11, 30
[6] Isa. 40, 31
[7] Psalm. 118, 32
[8] Cassianus Collat. 9 cap. 31
[9] Lib. 8 Confess. cap. 8
[10] Isa. 40, 4

LIBER SECUNDUS

Capitulum I

De pulchritudine Civitatis Dei

Gloriosa dicta sunt de te Civitas Dei [1]; propter eam concupivi et ego decorem tuum meditando utcumque per speculum in ænigmate videre. Atque illud primum omnium considerandum occurrit, cur Sanctorum felicitas, quæ Regnum cœlorum in Scripturis Sanctis dicitur, dicatur etiam Civitas Dei. Et illa ratio mihi esse videtur, quoniam sicut Regnum dicitur ob amplitudinem, sic etiam Civitas dici meretur ob venustatem; potuisset enim aliquis, cum audit Regnum latissimum atque vastissimum, suspicari in eo multa loca deserta et squalida, solis bestiis pervia, montes incultos, valles silvestres, rupes inaccessas, denique dumeta, præcipitia, et alia id genus. Sed quoniam omnis hæc infelicitas longissime abesse debet a felicitate Sanctorum, ideo Spiritus Sanctus in Scripturis suis admonuit, Regnum cœlorum simile esse pulcherrimæ et ornatissimæ civitati, et quamvis latissime longissimeque pateat, totum tamen ita nitere et splendere, ut civitas frequentissima et opulentissima solet. In civitatibus enim, præsertim maioribus, visuntur templa ornatissima, palatia superbissima, horti amœnissimi, fora amplissima, domus frequentissimæ, fontes, columnæ, pyramides, obelisci, theatra, turres, officinæ omnium rerum ad usum humanum utilium. Quæ species esset Italiæ, si sublato sterili Apennino tota fulgeret ut Roma, non qualis nunc est, sed qualis sub Augusto Cæsare erat, qui eam ex lateritia marmoream reddidit? Et quam formosa fuisset olim Syria, si tota fuisset, qualis erat Ierosolyma paulo ante quam a Romanis everteretur? describit enim eam Iosephus lib. VI *De bello Iudaico* [2], ut omnino stupori sit magnificentia urbis illius de qua non sine caussa canit Propheta: *Gloriosa dicta sunt de te Civitas Dei* [3]; et tamen nondum pervenerat ad eam eminentiam, ad quam post Davidem et Salomonem Herodes magnus illam evexit. Quam autem præclara fuisset Chaldæa, et omnis Assyria et Mesopotamia, vel potius Oriens totus, si Babylon civitas omnem illam mundi partem mœnibus suis complexa esset? Si enim de ea scribunt Plinius

[11] Psalm. 137, 5
[1] Psalm. 86, 3
[2] Lib. 6, cap. 6
[3] Psalm. 86, 3

lib. VI et Strabo lib. XX, ut incredibilis videatur eius magnitudo et pulchritudo, ex quo e septem miraculis mundi, Babylon civitas unum esse memoratur. Qualis igitur erit Civitas illa cœlestis, superna Ierusalem, quæ totum occupat Regnum cœlorum? id est, quæ facit, ut Regnum Regnorum omnium maximum ita splendeat ac fulgeat, ac si esse totum una civitas pulcherrima et ornatissima, nusquam inanis, nusquam deformis, nusquam vilis, nusquam inculta, nusquam horrida. Certe talis est Civitas superna, ut nemo de ea serio cogitet, quin in cupiditatem tantæ rei continuo exardescat: et nemo vere exardescat, quin continuo relictis omnibus eam requirat, et numquam quiescat donec eam inveniat. Audi quid de illa Civitate dicat Tobias senior in spiritu exultans et canens: *Luce splendida fulgebis, et omnes fines terræ adorabunt te. Portæ Ierusalem ex sapphiro et smaragdo ædificabuntur, et ex lapide pretioso omnis circuitus murorum eius; ex lapide candido et mundo omnes plateæ eius sternentur, et per vicos eius Alleluia cantabitur* [4]. Et Tobiæ concinit Sanctus Ioannes in Apocalypsi dicens: *Et erat structura muri eius ex lapide iaspide; ipsa vero Civitas aurum mundum simile vitro mundo, el fundamenta muri Civitatis omni lapide pretioso ornata, et singula portæ erant ex singulis margaritis, et platea Civitatis aurum mundum* [5]. Neque vero cœlestis Ierusalem vere ex auro et lapidibus pretiosis, quales habentur in terris, ornata cernetur: sed hæc ita dicuntur, ut intelligamus, cœlestem Civitatem tantum præstare terrenæ, quantum aurum præstat luto, et margaritæ saxis, et stellæ lychnis, et sol faculæ, et cœlum terræ, et mortalibus architectis immortalis opifex Deus. Sed quia de pulchritudine omnium partium Civitatis Dei paulo infra dicturi sumus, nihil hic addemus amplius.

Capitulum II

De concordia et pace Civitatis Dei

Altera causa cur Regnum Dei dicatur etiam Civitas Dei, illa esse videtur, quia regnum continere solet multitudinem prope infinitam gentium diversarum, linguis, moribus, legibus inter se distinctarum, ubi multi multos eiusdem Regni numquam viderunt, multo minus cum eis amicitia iuncti sunt. Civitas vero solos continet cives eiusdem linguæ, et morum eorumdem, et qui legibus iisdem et consuetudinibus gubernantur. Idem igitur dicitur Regnum et Civitas, quia Regni cœlestis habitatores, quamvis plurimi sint, et numerari vix possint, et ut loquitur Sanctus Ioannes, ex omnibus gentibus, et tribubus, et populis, et linguis sint congregati, et rursum ex Angelis, Archangelis, Principatibus, Potestatibus, Virtutibus, Dominationibus, Thronis, Cherubim et Seraphim constent, qui multo plures quam homines sunt, et non gentibus, et populis, et linguis, sed naturæ diversitate, id est, specifica differentia singuli distinguuntur, tamen sunt omnes veri cives, concordes, unanimes, et unica ac sola charitatis lege reguntur. Itaque sunt omnes cor unum, et spiritus unus. Et quia charitas odio, invidentiæ, contentionibus et discordiis, rixis, aliisque peccatis et vitiis contraria est, ideo ab illa Sancta Civitate Ierusalem procul absunt iræ, rixæ, contentiones, invidiæ, et similia; et sola charitas regnat, et cum ea iustitia, pax, et gaudium in Spiritu Sancto. Factum est quidem ab initio creationis rerum prœlium magnum in cœlo inter Michaelem Archangelum et draconem [1]: sed Archangelus Michael et Angeli eius, qui in veritate steterunt, et Domino suo fidem et obœdientiam servaverunt, de dracone et Angelis eius, qui in superbiam erecti ab ipso communi Domino defecerant, victoriam reportarunt; *et proiectus est draco ille magnus, serpens antiquus, qui vocatur diabolus et satanas, qui seducit universum orbem, et proiectus est in terram.* Ab illo tempore Civitas Sancta Ierusalem cœlestis posuit fines suos pacem; nec audita est in ea tuba bellica, neque audietur ultra usque in æternum.

Quid ergo dulcius, quid felicius hac Civitate? Quibus nota sunt mala bellorum, deprædationes, cædes, rapinæ, incendia, sacrilegia, ii facile prædicare possunt, quanta sit iucunditas et amœnitas pacis. Sed omissis publicis bellis, quis est, qui in civitate sua, imo etiam in domo sua, non sit expertus, quam sit amarum versari cum iracundis vel asperis hominibus, qui omnia in partem deteriorem interpretantur? *Discede ab iniquo, et deficient mala abs te* [2], inquit Ecclesiasticus. Sed quo ibimus, ubi non inveniamus iniquos? et si ubique inveniuntur iniqui, certe in omni loco comitabuntur nos mala, dum sumus in hoc exilio. Audi quid idem Ecclesiasticus dicat de uxore mala: *Commorari leoni et draconi placebit, quam habitare cum muliere nequam* [3], et si socia vitæ propter nequitiam vertitur in leonem et draconem, quantis angoribus expositi sunt plerique mortales? *Omnes qui pie volunt vivere in Christo Iesu, persecutionem patientur* [4], ait Apostolus. Quam infelix igitur est civitas mundi huius, in qua necesse est adversarios pati, et bella gerere? Nam si pius esse velis, persecutionem hominum patieris; si volueris impius esse ut persecutionem hominum fugias, incides in iram Regis altissimi atque omnipotentis, qui te persequetur, et vivum mortuumque mactabit, cuius iræ resistere nemo

[4] Tob. 13, 21
[5] Apoc. 21, 18

[1] Apoc. 12, 7
[2] Ecclu. 7, 2
[3] Ecclu. 25, 23
[4] 2 Tim. 3, 12

potest. Infelix et funesta regio, in qua nemo bellum, nemo persecutionem fugiet, nemo pacem veram inveniet. Quin igitur toto corde diligimus et laudamus Civitatem cœlestem, a qua sola omnis persecutio abest, et in qua bella nulla, nullæ inimicitiæ, nullæ rixæ locum habere possunt.

Capitulum III

De libertate Civitatis Dei

Tertia caussa, cur Regnum Dei Civitas appelletur, illa est, qui Regnum formam habet monarchicam, quæ libertati opponi videtur, et tamen cives cœli omnes liberi sunt, et mater nostra quæ sursum est, Ierusalem, libera est, ut Apostolus Paulus scribit ad Galatas [1]. Qui beatus Apostolus scit quid loquatur, cum raptus fuerit aliquando in tertium cœlum [2], et in Paradisum, et exploratos habeat mores et iura Civitatis. Ergo cum Regnum videatur includere servitutem, et Civitas libertatem, Regnum illud Civitas dici poterit, ubi qui Regi serviunt, liberi sunt. Est autem in sanctis habitatoribus cœli non una et simplex, sed multiplex libertas. Primum enim liberi sunt cives illi omnes a servitute peccati; quia libertas prima quæ fuit in Paradiso terrestri, erat posse non peccare; libertas secunda longe maior est in Paradiso cœlesti, non posse peccare, ut Sanctus docet Augustinus lib. *de Correptione et Gratia* [3].

Altera libertas est a servitute mortis, similis priori: liber enim fuit Adam in Paradiso terrestri, ut posset non mori; liberi sunt filii Adam in Paradiso cœlesti, ut non possint mori. Neque miretur aliquis, quod libertatem ponamus in eo quod est non posse aliquid facere, siquidem non posse peccare, et non posse mori, indicant eminentiam libertatis a servitute peccati, et a servitute mortalitatis. Qui enim non potest peccare, non solum liber est a peccato, sed etiam tam longe abest ab ea servitute, ut certus sit ac securus, numquam in se prævaliturum esse peccatum; et qui non potest mori, non solum liber est a morte, sed tam longe abest a morte, ut certus sit ac securus numquam ad se mortem propinquaturam: qua libertas solus Deus naturaliter gaudet, dicente Apostolo, *Qui solus habet immortalitatem* [4]. Quamvis enim Angeli et animæ ratione præditæ dicantur naturaliter immortales, quia non habent principium corruptionis in natura sua, tamen potest Deus qui condidit, etiam occidere. Sed certi sunt ac securi, ut diximus, Angeli et homines beati, se neque peccaturos, neque morituros, ac per hoc liberrimos esse a servitute peccati et mortis: quæ est participatio honorificentissima libertatis divinæ.

Tertia libertas est a necessitate, eaque multiplici. Nunc enim necesse habent homines mortales comedere, bibere, dormire, laborare, nunc stare, nunc ambulare, nunc iacere. At Sancti in cœlo nulli necessitati sunt obnoxii, sed ab omni necessitate liberi, quæ est libertas gloriæ filiorum Dei, de qua loquitur Apostolus in Epistola ad Romanos [5]. Quanta sit hæc libertas, testari possunt primo viri pauperes, deinde viri spirituales, tertio viri divites, et amici huius sæculi. Homines pauperculi quantum laborant, ut cibum et potum, vestes et lectum, et alia necessaria sibi et suis provideant? et quam ingentes gratias haberent et agerent eis, qui se ab hac necessitatis servitute liberarent? Nec desunt, qui ad furta et latrocinia, vel alias malas artes pertrahi se sinunt, ut necessaria vitæ subsidia sibi conquirant: dicunt enim cum villico illo iniquitatis de Evangelio: *Fodere non valeo, mendicare erubesco: scio quid faciam* [6], fraudabo dominum meum, id est, furto vel rapina liberabo me a servitute necessitatis. Sed hoc est incidere in servitutem longe graviorem, videlicet in servitutem peccati et diaboli, hostis generis humani longe teterrimi. Viri sancti, qui rebus cœlestibus inhiant, grave onus existimant servitutem corpus curandi, quod et multis indiget, et magnam temporis partem rebus longe melioribus furatur. Scribit Eusebius in *Historia Ecclesiastica* ex Philone, primos Christianos Alexandriæ in Ægypto sub Marco Evangelista degentes, adeo delectari solitos cœlestibus meditationibus, ut cibum numquam sumerent, nisi post solis occasum, ut sic totum diem, et magnam noctis partem studiis cœlestibus darent, et vix noctis particulam corpori reficiendo relinquerent: aliquos tamen per totum triduum cibi corporalis oblivisci solitos; aliquos etiam per sex integros dies. Atque hoc ipsum multis Sanctis Eremitis postea commune fuisse testantur Ioannes Cassianus in Collationibus, et Theodoretus in *Historia religiosa*. Itaque istis omnibus gravissima videbatur servitus necessitatis corporalis, et cum Apostolo clamabant: *Infelix ego homo, quis me liberabit de corpore mortis huius?* [7] Porro civibus huius mundi, præsertim divitibus, non est ingrata servitus ista necessitatis: sed tamen si saperent, gravissimam ipsi etiam iudicarent. Sapit illis cibus et potus, et dulcis est sumnus in molli culcitra: sed si modum excedunt, replent corpus suum morbis, ad quos repellendos amaras potiones sumere, et dolores non leves tolerare coguntur. Deinde oportet eos, velint nolint, vel cum Deo inimicitas gerere, et iram eius gra-

[1] Gal. 4, 26
[2] 2 Cor. 12, 4
[3] De Corrept. et Gratia, cap. 11
[4] 1 Tim. 6, 16
[5] Rom. 8, 21
[6] Lc. 16, 3
[7] Rom. 7, 24

vissimam sustinere, vel cum carnis concupiscentia pro temperantia et sobrietate pugnare. Quod bellum sine dubitatione laboriosissimum et periculosissimum esse solet. Magna igitur et molestissima necessitate liberantur et pauperes et divites, et probi et improbi, cum a servitute miseræ et multiplicis necessitatis liberantur.

Quarta libertas est a lege, et præceptis. Iustis enim non est lex posita, sed iniustis, ut Apostolus docet in priore ad Timotheum [8]. Nulli sunt autem magis iusti quam Beati, qui sunt in iustitia confirmati, neque iniusti fieri possunt. Verum quidem est, iustis in hoc mundo degentibus non esse positam legem comminantem et prementem, quia sponte sua et libenti animo obœdiunt legi: tamen negari non potest, quin sit eis posita lex dirigens et obligans ad faciendum quod lex iubet, et fugiendum quod lex prohibet. At iusti, qui fruuntur libertate gloriæ filiorum Dei, nulla indigent lege, cum in verbo videant omnem iustitiam, et confirmati in charitate perfecta nequeant a Dei voluntate declinare. Magnum bonum est hæc libertas, quæ ab omni sollicitudine liberat, et omnino contraria est captivitati et servituti infelicium illorum, qui ligatis manibus et pedibus [9] proiicientur in tenebras exteriores, et in caminum ignis [10], ut nec tolerare nec fugere tormenta illa possint. Et tamen nemo hominum esse, quem non oporteat alteram ex illis tam contrariis sortibus subire. Sed ita plerique excæcati sunt fumo præsentis honoris, vel pulvere terrenorum bonorum, ut ista non videant, neque considerent, donec repentinus super eos veniat interitus [11], et oculos aperiat pœna, quos clauserat culpa.

Capitulum IV

De situ et forma Civitatis Dei

Sed nos ad Civitatem cœlestem revertamur; et situm, formam, fundamentum, portas, muros eius, et plateas cum attentione consideremus. Situs est in montibus sanctis: sic enim legimus in Psalmo: *Fundamenta eius in montibus sanctis* [1], cui consonat Sanctus Ioannes in Apocalypsi, cum ait: *Et sustulit me in spiritu in montem magnum et altum, et ostendit mihi civitatem sanctam* [2]. Situs autem civitatis in monte, tum ad aëris salubritatem, tum ad munitionem utilis esse solet. Qui sunt autem montes altiores cœlis? et quis est mons super omnes montes exaltatus, nisi cœlum cœli, de quo cecinit Davit: *Cœlum cœli Domino* [3]? Hic est mons ille, ad quem suspirabat idem Propheta cum diceret: *Quis ascendet in montem Domini, aut quis stabit in loco sancto eius?* [4] et a quo auxilium implorabat et expectabat, dicens: *Levavi oculos meos in montes, unde veniet auxilium mihi* [5]. Itaque situs Civitatis Dei tam est sublimis, ut omnino transcendat omnia, quæ ullo modo pacem et quietem Civitatis perturbare possent. Altior enim est, quam ut ad eum perveniat pulvis et lutum, spinæ et tribuli, morsus ac venenum bestiarum terræ; altior quoque, quam ut vapores et caligines aëris, grandines et tonitrua, ignis et fulgura illam exterream; denique altior, quam ut volucres illæ immundæ et rapaces, quas Apostolus ad Ephesios *spiritualia nequitia in cœlestibus* [6] appellat, ad eam ullo modo pertingant.

Forma Civitatis Dei quadrata est: sic enim loquitur Sanctus Ioannes: *Et Civitas in quadro posita est, et longitudo eius tanta est, quanta et latitudo* [7]. Hoc vero nihil aliud significat, nisi admirabilem perfectissimamque iustitiam, quæ in illa Civitate viget, ubi nihil est iniquum, nihil dissonum, nihil distortum. Sic explicat Sanctus Augustinus illud Psalmi: *Mirabile in æquitate* [8], id est, in iustitia. Et sane mirabile prorsus erit, videre incolas Civitatis illius plane innumerabiles, atque omnes liberrimo arbitrio præditos, et tamen in nullo eorum per omnem æternitatem quidquam posse notari distortum, neque in opere, neque in verbo, neque in cogitatione. Vere igitur Civitas illa in quadro posita est, ut latitudo nec in modico excedat longitudinem neque latitudinem longitudo. Quamvis possit etiam quadrata ista figura significare, latitudinem bonorum cœlestium æqualem esse longitudini, quia sicut bonorum copia erit infinita, sic et duratio eorum erit infinita. Latitudo enim in Scripturis ad multitudinem rerum, longitud ad durationem eiusdem rei accommodari solet. Sic in libro tertio Regum dicitur multiplex sapientia Salomonis latitudo cordis, sicut arena quæ est in littore maris [9]; et in Psalmo nonagesimo dicitur temporis duratio, longitudo dierum. Erit igitur in Civitate Dei nostri tanta latitudo, quanta et longitudo; quia ibi erit immensitas bonorum cum oerumdem bonorum æternitate coniuncta. Addit paulo post Sanctus Ioannes, altitudinem quoque Civitatis tantam esse, quanta est latitudo, ut omni ex parte quadrata sit Civitas, quia videlicet bona cœlestis Ierusalem non solum erunt plurima et sempiterna, sed etiam nobilissima atque celsissima. Neque

[8] 1 Tim. 1, 9
[9] Mt. 22, 13
[10] Mt. 13, 42
[11] 1 Tes. 5, 3
[1] Psalm. 86, 1
[2] Apoc. 21, 10
[3] Psalm. 113, 24
[4] Psalm. 23, 3
[5] Psalm. 120, 1
[6] Ephes. 6, 12
[7] Apoc. 21, 16
[8] Psalm. 64, 6
[9] 3 Reg. 4, 29

multum refert, quod nostri Vitruvius [10] et Vegetius [11] non probent in civitatibus situm quadratum: nam illi de civitatibus loquuntur, quæ timent hostes, Scriptura vero Sancta de Civitate loquitur, quæ posuit fines suos pacem [12]; et ad quam propter summam altitudinem malum non potest accedere, ut Sanctus Propheta cecinit [13].

Capitulum V

De fundamentis et portis Civitatis Dei

Porro fundamentum Civitatis huius eiusmodi est, ut ipsa sola fundamentum habere merito dici possit. Sic enim loquitur Sanctus Apostolus in Epistola ad Hebræos: *Expectabat enim fundamenta habentem Civitatem, cuius artifex et conditor Deus* [1]. Reddit enim Apostolus rationem, cur Abraham non ædificaverit in terra promissionis civitatem, aut domum, sed habitaverit in ea quasi peregrinus: caussa enim est, quia intelligebat, terram illam promissionis fuisse figuram quamdam maioris terræ promissionis; et ideo nolebat domum vel civitatem perituram ædificare, quia expectabat Civitatem stabili fundamento innixam, cuius artifex et conditor est Deus. Itaque sola Civitas cœlestis fundamentum vere et proprie habet, quæ a Deo ædificata in æternum durabit; civitates, quas ædificaverunt homines, Cain, Nembroth, Ninus, Nabuchodonosor, Romulus, et alii, quod sæpe corruerint, et quod in consummatione mundi funditus delendæ sint, satis ostendum, fundamentum non habuisse. Hinc intelligere possumus, quanto sapientiores nobis fuerint illi Patriarchæ, qui cum duplo amplius viverent quam nos vivamus, et per aliquot annorum millia expectaturi essent, antequam in Civitatem cœlestem introirent, tamen neque civitates neque domos ædificare dignabantur; sed in tabernaculis, ut hospites et peregrini, habitabant, certa et viva fide et spe tenentes, habituros se esse Civitatem æternam in cœlis, et quæ in terris sunt, brevi omnia ruitura. Nos autem, qui brevissimo tempore vivimus, et possumus, si volumus, statim a morte cœlestem illam et beatissimam Civitatem intrare, sic laboramus in extruendis et ornandis ædificiis in terris, quasi aut numquam morituri essemus, aut Civitatem cœlestem non expectaremus. Certe in hac re non fideles Pariarchas, sed infideles ethnicos imitamur; et tamen Christiani sumus, et scimus Christum et Apostolos nullam in terris neque civitatem, neque turrim, ac ne domum quidem habere, nedum ædificare voluisse. Nec tamen reprehendimus Principes sæculi, quamvis Christianos, qui novas ædificant civitates, neque privatos homines, qui domos sibi et suis commodas extruunt. Scimus enim Davidem Regem pium amplificasse civitatem Ierusalem, et in ea sibi domum regiam extruxisse, ut Scriptura Sancta docet in libris Regum [2]. Scimus etiam Sanctum Ludovicum Regem Francorum in Palæstina sumptibus suis aliquod civitates Christianorum restituisse, nec ignoramus, æquum esse, ut Principes commodius et magnificentius habitent quam homines privati, et patricii quam plebei; sed modum requirimus, et excessum damnamus, præsertim quando privati Regum palatia volunt, et Reges palatiis non contenti, immensas moles, quæ oppida magnitudine adæquent, sibi extruunt; denique nimium ad ista temporalia affectum, quasi in his summum bonum sit positum, reprehendimus, et mundi contemptum, atque humilitatem Christi laudamus.

Iam vero portæ Civitatis dicuntur a beato Ioanne, loco citato [3], ex margaritis constare: murorum vero structura ex lapide iaspide, et platea Civitatis, atque adeo tota Civitas ex auro mundo. Quæ omnia significant Sanctam illam Civitatem totam esse pretiosam, sed candidam, et perlucidam; nam esse margaritas pretiosas, et candidas, potissimum est; iaspis autem alius est viridis, alius candidus. Sed ideo Sanctus Ioannes ait: *Et lumen eius simile lapidi pretioso tamquam lapidi iaspidis, sicut crystallum* [4]. Addidit enim, *sicut crystallum*, ut indicaret loqui se de iaspide non viridi, aut alterius coloris, sed candido, et lucido. Sic etiam cum plateas dixit esse ex auro mundo, addidit, sicut vitro mundo, id est, transparente, et albicante instar crystalli. Itaque tota illa Civitas, sive portas, sive muros, sive plateas intuearis, pretiosa est; nihil vile, nihil abiectum, nihil caducum admittit; et simul tota candida, tota perspicua est, quia nihi ibi tectum, nihil clausum invenitur, omnes omnia vident, nulla ibi suspicio, nullus dolus. Atque hæc fortasse est caussa, cur in eodem loco Sanctus Ioannes dicat: *Et portæ eius non claudentur*, quia nullæ ibi sunt tenebræ, nulli fures, nulli hostes, propter quos de nocte clauduntur fores. Neque hoc repugnat verbis Psalmistæ, qui in laudem cœlestis Ierusalem canit: *Lauda Ierusalem Dominum, quoniam confortavit seras portarum tuarum* [5]. Nam tam Propheta quam Evangelista id unum significare voluit, nullum esse periculum supernæ Ierusalem ab hostibus vel furibus. Ille hoc significavit per fores semper clausas, iste per fores semper apertas: siqui-

[10] Lib. 12 cap. 5
[11] Lib. 4 cap. 2
[12] Psalm. 147, 3
[13] Psalm. 90, 10
[1] Hebr. 11, 10
[2] 2 Reg. 5, 11
[3] Apoc. 21, 21
[4] Apoc. 21, 11
[5] Psalm. 147, 2

dem ille per fores semper clausas significavit, divinam protectionem non permissuram umquam, ut in civitatem illam Deo dilectam ullus ingrediatur hostis; iste per fores semper apertas significavit, adeo securam esse Civitatem ab omni incursu malo, ut non sit opus claudere portas, nedum custodias adhibere. Sed quid portæ, quid murus, quid plateæ significant? Portæ, et quidem semper patentes, significant, dari aditum hominibus post Christi passionem intrandi in Civitatem Dei, et Angelorum; ipse enim Christus devicto mortis aculeo aperuit credentibus Regna cœlorum. Neque est una porta, sed duodecim, per quas introire possunt fideles in illam Civitatem. Sic enim loquitur Sanctus Ioannes: *Ab oriente portæ tres, ab Aquilone portæ tres, ab Austro portæ tres, ab Occasu portæ tres* [6]; non enim soli intrant Iudæi, ut illi sibi fingunt, sed omnes gentes ab omni parte orbis terrarum: imo tam pauci intrant Iudæi, ut pene nulli comparatione aliorum dici possint. Sic enim illis Dominus prædixit, cum ait de Centurione: *Non inveni tantam fidem in Israël; dico autem vobis, quod multi ab Oriente et Occidente venient, et recumbent cum Abraham, et Isaac, et Iacob in Regno cœlorum, filii autem Regni eiicientur in tenebras exteriores* [7]. Et in parabola vineæ: *Auferetur a vobis Regnum Dei, et dabitur genti facienti fructus eius* [8]. Et clarissime apud Lucam: *Cum videritis Abraham, et Isaac, et Iacob, et omnes Prophetæ in Regno Dei, vos autem expelli foras. Et venient ab Oriente, et Occidente, et Aquilone, et Austro, et accumbent in Regno Dei* [9]. Dicuntur autem esse portæ tres ab omni parte mundi, et simul omnes duodecim, quoniam aditus patebit non solum ab Oriente, Aquilone, Occasu, et Austro, sed a principio Orientis, a medio Oriente, et a fine Orientis, et sic de aliis mundi partibus. Nisi magis placeat, tres portas singulis partibus Civitatis cœlestis assignari propter mysterium Trinitatis, et tres virtutes maxime necessarias: illi enim omnes a quatuor mundi partibus intrant, qui in nomine trium divinarum personarum baptizati, fidem, spe et charitatem in finem usque tenuerunt.

Capitulum VI

De muro et platea Civitatis Dei

Porro murus Civitatis nihil significat aliud, nisi divinam custodiam, quæ una sufficit absque aliis vigilibus, vel armis, vel turribus Civitatem illam custodire. *Ego*, inquit Deus per Zachariam, *ero ei murus ignis in circuitu, et in gloria ero in medio eius* [1]. Admiranda sane promissio. Ego, inquit, ero murus ignis in circuitu, ut hostes prohibeam, et ego in gloria in medio eius, ut cives illustrem. Quasi dicat, ignis urit, et lucet: ego igitur uram hostes, illuminabo cives, sic ero murus ignis in circuitu, et lux gloriæ in medio. Quod etiam paulo post explicat Sanctus Ioannes, cum dicit: *Et Civitas non eget sole, neque luna, ut luceant in ea, nam claritas Dei illuminavit eam, et lucerna eius est Agnus* [2]. Claritas Dei quasi sol illuminat mentes: Agnus Dei Christus quasi lucerna illuminat corpora. Dicitur autem Christus lucerna, non quod in nocte sit necessaria, sed comparatione divinitatis; aliquin si facies Sanctorum lucebit sicut sol in Regno Dei [3], ut ipse Dominus ait apud Matthæum, quanto magis facies Christi, non ut lucerna, sed ut sol primarius illuminabit Civitatem Dei? ac propterea subiungit Sanctus Ioannes, quod nox non erit ibi [4]. Restat platea Civitatis, quæ comprehendit totum spatium, quod est intra ambitum murorum. Hæc vero est communis habitatio cœlestium civium, quæ tota est aurum mundum, id est charitas ignita et lucida, quæ omnes continebit, et per quam alii in aliis degent per affectum puræ dilectionis: nec solum alii in aliis, sed omnes in Deo, et Deus in omnibus, nam qui manet in charitate, in Deo manet, et Deus in eo [5]. Quod ut fieret, rogavit a Patre Christus Dominus in illa oratione, quam, iturus ad passionem, Apostolis omnibus audientibus fudit, dicens: *Non pro eis autem rogo tantum, sed pro eis, qui per verbum eorum credituri sunt in me, ut omnes unum sint, sicut tu Pater in me, et ego in te, ita et ipsi in nobis unum sint* [6]. O beatissima Civitas, quæ in monte altissimo sita, aura purissima frueris; quæ super petram fundata es ut æterna firmitate nitaris; cuius portæ ut margaritæ fulgent, et semper introeuntibus patent; cuius murus Deus est, qui te protectione sua semper circumdat, et ut lapis iaspis pretiosus exornat; cuius platea charitas est omni auro lucidior, et omni crystallo candidior, quæ omnes in se habitantes facit esse cor unum, et animum unum, et gaudio inenarrabili replet, et in æterna pace constituit; *concupiscit, et deficit anima mea* [7] in plateas tuas. Quid enim optabilius laboranti et gementi in medio nationis pravæ, inter falsos fratres, et in ipso mundo, qui totus in maligno positus est, quam evolare ad locum dulcissimæ pacis, ubi sola charitas regnat?

[6] Apoc. 21, 13
[7] Mt. 8, 11
[8] Mt. 21, 43
[9] Lc. 13, 28

[1] Zach. 2, 5
[2] Apoc. 21, 23
[3] Mt. 13, 43
[4] Apoc. 21, 25
[5] 1 Jn. 4, 16
[6] Jn. 17, 20
[7] Psalm. 83, 3

Quando veniam, et apparebo ante faciem Dei? [8] Quid enim dulcius animæ diligenti Dominum, quam videre dilectum, et videri a dilecto, et per nexum intimum et iucundissimum inhabitare et inhabitari? Audacia quidem intolerabilis esse videtur, ut pulvis et cinis ad atria tua suspiret, o Civitas Sancta, et audacia maior, ut animula vilis ad complexum summi Conditoris aspiret; sed audaciam istam excusabit, qui eam dedit cum Patrem rogavit, ut omnes unum simus, et sicut Pater in Filio, et Filius in Patre, sic et nos in utroque unum simus.

Capitulum VII

De templo Civitatis Dei

Sed est adhuc aliquid quod requiramus in Civitate Dei nostri, templum videlicet ad laudandum Deum, cibum et potum ad comedendum et bibendum: nam de vestibus non est quod solliciti simus. Si enim Adam et Eva in paradiso terrestri vestibus non indigebant, multo minus egebunt Sancti in Paradiso cœlesti, ubi amicti erunt omnes lumine, sicut vestimento. Cibo vero et potu non solum Adam et Eva carere non poterant, sed neque Angeli ipsi carent, dicente Angelo Raphaele: *Ego cibo invisibili, et potu qui ab hominibus videri non potest, utor* [1]. Et quidem quod attinet ad templum, sanctus Ioannes sic loquitur in Apocalypsi: *Et templum non vidi in ea. Dominus enim Deus omnipotens templum illius est, et Agnus* [2]. Quod templum non viderit Ioannes in Civitate cœlesti, mirum fortasse videri non debet: templa enim eriguntur in Ecclesia militanti ob quatuor fines; ut in eis verbum Dei fidelibus prædicetur, ut Sacramenta et sacrificia celebrentur, ut oratio publica deferatur Deo, et ut laudes debitæ cum cantu et lætitia Domino persolvantur. Prædicatio verbi Dei cessabit in cœlo, ubi Verbum ipsum increatum manifeste loquetur ad omnes, et iuxta prædictionem Ieremiæ Prophetæ: *Non docebit ultra vir proximum suum et vir fratrem suum, dicens: Cognosce Dominum; omnes enim cognoscent me a minimo eorum usque ad maximum* [3]. Sacramenta quoque et sacrificia non erunt illic necessaria, ubi neque peccata expianda erunt, neque signa requirentur, ubi res significatæ manifeste patebunt. Oratio et laudes Dei hic in terris fiunt in templis Deo sacris, quoniam ipse pollicitus est oculos suos apertos, et aures erectas in templo futuras: sic enim locutus est ad Salomonem in libro secundo Paralipomenon: *Oculi mei erunt aperti, et aures meæ erectæ ad orationem eius qui in loco isto oraverit* [4]. Sed cum in Civitate cœlesti Deus palam videatur et audiatur ab omnibus, non videtur certe templum in loco illo necessarium. Proinde facile intelligimus quod Sanctus Ioannes ait: *Et templum non vidi in ea.* Cur igitur subiungit: *Dominus enim Deus omnipotens templum illius est, et Agnus*? Si templum in Civitate illa non requiritur, cur dicitur Deus ipse templum Civitatis illius esse, nec solus Deus, sed etiam Agnus? aut quis explicabit nobis, quomodo Deus et Agnus in cœlo templa dicantur, et quem usum habeat templum istud in cœlo? Scripturarum Sanctarum consuetudo est, ut una sententia aliam explicet, et locus obscurus ex alio clariore intelligatur. Dicitur in Psalmo nonagesimo: *Qui habitat in adiutorio Altissimi, in protectione Dei cœli commorabitur* [5]. Quorum verborum hæc sententia est: Qui per certam fiduciam coniungitur Deo, is quasi facit sibi domum in Deo, in qua tutus habitet, et protegatur ad omni malo. Quod idem dici potest de laude, et oratione: qui enim per reverentiam intimam coniungitur Deo, is quasi facit sibi domum in Deo, ut in ea degens, sicut oportet oret et laudet Deum. Sic igitur in cœlo Dominus Deus omnipotens templum est Civitatis Sanctæ, quoniam beati illi cives attentissime cogitantes omnipotentiam Dei, et sic per intimam reverentiam illi coniuncti, in ipso habitant, et dignas illi offerunt laudes; et cum pro nobis orant, facillime audiuntur. Sic etiam quando attente cogitant merita Christi, qui sicut Agnus innocens tradidit semetipsum oblationem, et hostiam Deo in odorem suavitatis, illi per amorem intime uniuntur, et in eo tamquam in templo habitantes, orationes pro nobis fundunt, sine dubio inveniunt oculos Dei apertos, et aures erectas, ut quidquid pro nobis petierint, impetrent. Sed si in cœlo ad laudes Deo dicendas, et preces pro nobis fundendas, beati illi cives in Deo, et in Christo tamquam in templo habitare solent; quid nobis faciendum esset, qui neque Deum, neque Christum videmus? O utinam contingeret nobis, ex magno utique dono Dei, ut ad Deum laudandum et orandum sic accederemus, ut ante per humilitatem veram, et reverentiam summam ex consideratione altissimæ maiestatis, cum Deo coniuncti, in ipso Deo tamquam in templo sacrosanctissimo habitaremus! sic enim fieret, ut laudes et preces non oscitanter, neque alia cogitantes perficeremus, sed attentissime et devotissime gratas laudes Deo, et utiles nobis ac fratribus nostris preces Domino offerremus, et impleretur illud: *Sacrificium laudis honorificabit me, et illic iter, quo ostendam illi salutare Dei* [6]. Nam laudes divinæ in ara cordis per ignem charitatis in holocaus-

[8] Psalm. 41, 3
[1] Tob. 12, 19
[2] Apoc. 21, 22
[3] Ier. 31, 34
[4] 2 Paral. 7, 15
[5] Psalm. 90, 1
[6] Psalm. 49, 23

tum oblatæ, in odorem miræ suavitatis ascendunt: et illud nobis et nostris impetrant, ut iter nobis aperitur per cordis illustrationem, ad aspiciendam veram salutem, quam præparavit Deus diligentibus se. Quæ omnia beneficia illi miseri perdunt, qui divinas laudes et preces cum mentis evagatione et voluntaria cordis ariditate persolvunt, et laborem orandi et psallendi cum cæteris orantibus et psallentibus participant, sed consolationem divinam et cœlestis beatitudinis prægustationem minime participant.

Capitulum VIII

De cibo et potu Civitatis Dei

Iam vero de cibo et potu cœlestium civium hæc habentur in Apolcalypsi: *Et ostendit mihi fluvium aquæ vivæ, splendidum tamquam crystallum, procedentem de sede Dei et Agni. In medio plateæ eius, et ex utraque parte fluminis lignum vitæ, afferens fructus duodecim, per menses singulos reddens fructum suum, et folia ligni ad sanitatem gentium* [1]. Vereor ne qui ista audiunt, admirentur parsimoniam victus civium supernorum, et existiment plura et meliora in hac nostra peregrinatione haberi: hic enim nihil audimus nisi poma unius arboris ad cibum, et aquam fluminis ad potum. Sed meminerint qui hæc dicunt, in Paradiso terrestri, ubi sine dubio melior victus fuisset, quam in hoc exilio, non fuisse Adamo concessa ad cibum nisi poma et herbas, et aquam ad potum [2]: et tamen ea poma, et illæ herbæ et aquæ, meliora erant, quam cibi omnes et omnia vina huius vitæ, et longe ac longe deteriora ligno vitæ et aqua viva cœlestis Paradisi. In hac valle miseriarum omnes homines ægroti sunt, et sensum gustandi amaritudine quadam corruptum habent; propterea ad nauseam tollendam cibos varios invenerunt, sed varietas illa ciborum ita nauseam diminuit, ut morbum augeat. In paradiso terrestri omnes homines sani fuissent, et pomorum illorum et aquæ illius ea salubritas et suavitas erat, ut eos perfecte alere et sanos conservare cum incredibili delectatione potuisset; ut addamus, quod sine labore et sudore suo cibum et potum abundanter obvium habuissent. Sed quidquid sit de terrestri Paradiso, aqua viva, et lignum vitæ in Civitate Dei, non sunt cibi et potus communes hominibus cum bestiis, ut sunt aquæ et poma huius peregrinationis, sed tam eximia, tam grandia, tam divina sunt, ut Propheta canat: *Inebriabuntur ab ubertate domus tuæ, et torrente voluptatis tuæ potabis eos* [3]. Neque sunt cibi isti et potus res corporales, sed spirituales et divinæ. Aqua viva, sapientia est, de qua legimus: *Aqua sapientia salutaris potabit illum* [4]. Et lignum vitæ est panis ille, de quo idem dicit: *Cibabit illum pane vitæ, et intellectus.* Nam, ut Sanctus Augustinus docet, in rebus corporalibus aliud est cibus, aliud est potus: sed in spiritualibus res eadem est cibus et potus, id est sapientia, sive intellectus, vel intelligentia, quæ idem hoc loco significant, cibus est quia nutrit, et potus est quia sitim restinguit. Quamquam posset etiam per aquam vivam intelligi sapientia, per lignum vitæ charitas: nam ex eodem Ioanne in Epistola sua prima: *Qui non diligit, manet in morte* [5]. Et: *Nos scimus, quoniam translati sumus de morte ad vitam, quoniam diligimus fratres* [6]. Et vere actiones vitales sunt tam intelligere quam amare. Ergo potus Sanctorum in Civitate Dei est bibere de flumine vivo, quod oritur a fonte vitæ, qui Deus est; frui videlicet participatione sapientiæ illius, qua Deus sapiens est, quæ summa, altissima et inenarrabilis est. Et cibus eorumdem Sanctorum est edere de ligno vitæ, id est, frui participatione amoris illius ineffabilis, quo diligi potest bonitas ipsa clare visa, et quo diligit Deus se ipsum, qui est infinitum bonum, et fons omnis bonitatis. Quid ista sint, suspicari utcumque possumus, intelligere non possumus, nec poterimus, donec ad Civitatem illam venerimus. Quod autem Sanctus Ioannes dicit, lignum esse ab utraque parte fluminis, et singulis mensibus fructum suum facere, metaphorice intelligendum est, ut aliquo modo per similitudinem rerum corporalium spiritualia capiamus. Voluit beatus Evangelista demonstrare arborem summæ bonitatis et fecunditatis, quod ut faceret, descripsit arborem quæ sit ad ripam fluminis, et tum ex bonitate sua, tum ex continua irrigatione singulis mensibus fructum suum producat, non singulis annis ut aliæ solent. Neque vult significare unam tantum esse arborem, sed multas eiusdem generis, quæ ab utraque parte fluminis per mediam Civitatem fluentis sitæ sint, ita ut inter unam atque alteram arborem non magnum spatium intersit; et eo modo tota Civitas frui possit et aquæ decursu, et arboris fructu. Bonitas arboris significatur in voce ligni vitæ: fecunditas ostenditur ex eo, quod singulis mensibus novos fructus pariat. Unde fit, ut cives illius Civitatis semper habeant fructus recentes et maturos: recentes ex mense præsenti, maturos ex proxime præterito; numquam marcidos, numquam aridos, numquam insipidos. Quæ omnia significant, cibum et potum Beatorum, id est, sapientiam qua Deum perfecte intelligunt, et charitatem qua Deum perfecte diligunt, optimum esse, et numquam deficere. Quod addit idem beatus Evangelista de foliis illius arboris ad sanitatem Gentium, hoc

[1] Apoc. 22, 1
[2] Gen. 1, 29
[3] Psalm. 35, 9
[4] Eccli. 15, 3
[5] 1 Jn. 3, 14
[6] Ibid.

significare videtur, ad nos in hoc exilio numquam mitti poma ipsa ligni vitæ; sed mitti tamen folia quædam, quæ quamvis non adferant ipsam vitam æternam, tamen utilia sint ad sanandos morbos nostros, concupiscentiam carnis, concupiscentiam oculorum, superbiam vitæ, et alia id genus vitia, ex quibus omnes sive graviter, sive mediocriter, sive leviter ægrotamus. Hæc folia sunt verba divina per Prophetas et Apostolos de cœlo, id est, ex divina revelatione ad nos allata. O quam bonum odorem folia ista spirant, si quis habeat Spiritum Domini! Lege Prophetas, lege Psalmistam, lege Evangelia, lege Apostolos, Petrum, Paulum, Ioannem, Iacobum, Iudam; omnia ista folia spirant humilitatem, charitatem Dei, virginitatem, de quibus apud Philosophos nulla mentio. Sed non mirum videri debet, quia illa sunt folia de lignis Paradisi, ista de lignis montium terræ.

Ergo, anima Christiana, diligenter collige ista folia: fac tibi quotidie inde medicinam, et ex foliis coniecturam facito de fructibus, et contemptis siliquis porcorum, ad illa quæ sursum sunt poma vitæ æternæ ardenter suspira, de illis cogita; maneat illic semper memoria, donec differtur præsentia.

Capitulum IX

De fundamento mystico Civitatis Dei

Consideravimus structuram unam supernæ Ierusalem; nunc alteram considerabimus. Civitas enim non solum complectitur fundamentum, portas, muros, plateas; sed etiam cœtum civium, qui pro diversitate functionum dicuntur etiam ipsi vel fundamenta, vel portæ, vel muri, vel alia generis eiusdem. Et fortasse magis proprie dicitur civitas congregatio civium sub iisdem legibus, quam congregatio domorum sub iisdem mœnibus. Sic enim tullius loquitur in *Somnio Scipionis*: *Concilia cœtusque hominum iure sociati, civitates appellantur*. De hac Civitate cœlesti, quæ constat ex civibus, non solum Sanctus Ioannes in Apocalypsi loquitur, sed etiam Sanctus Petrus in Epistola ad Ephesios. In Apocalypsi legimus, in portis duodecim visos fuisse angelos duodecim, et inscripta nomina duodecim tribuum filiorum Israël [1]; in fundamentis vero duodecim scripta fuisse nomina duodecim Apostolorum Agni. In priore Epistola Sancti Petri legimus: *Ad quem accedentes lapidem vivum ab hominibus quidem reprobatum, a Deo autem electum et honorificatum, et ipsi tamquam lapides vivi superædificamini* [2]. In Epistola ad Ephesios Sanctus Paulus scribit: *Ergo iam non estis hospites et advenæ, sed estis cives Sanctorum, et domestici Dei, superædificati super fundamentum Apostolorum et Prophetarum, ipso summo angulari lapide Christo Iesu* [3]. Primum igitur civitas Dei pro fundamentis habet Apostolos et Prophetas; quoniam doctrina Apostolorum et Prophetarum totam fabricam sustentat. Initium enim salutis fides est; fides autem revelata est per Prophetas et Apostolos, sive scribentes, sive prædicantes. Mysteria Trinitatis, Incarnationis, Resurrectionis mortuorum, gloriæ beatæ, suppliciorum æternorum, et alia quæ superant humanam rationem, ex Prophetis atque Apostolis didicimus, quibus Deus ea revelare dignatus est. Quamvis autem fides non habeat locum in Beatis, qui quod crediderunt vident, et quod videtur, non creditur, sed scitur, et cernitur: tamen dicuntur Apostoli et Prophetæ fundamenta Civitatis supernæ, quia fides initium est salutis, ac per hoc initium beatitudinis. Sed quoniam Sanctus Petrus dicit [4], nos ut lapides vivos superædificari super Christum et ipse Apostolus Paulus priore ad Corinthios dicit: *Fundamentum aliud nemo potest ponere præter id quod positum est, quod est Christus Iesus* [5]; ideo unum est fundamentum, et duodecim sunt fundamenta, ut Sanctus Augustinus docet in explicatione Psalmi octogesimi sexti, quoniam in duodecim Apostolis Christus erat. Ipse enim, sive Spiritus eius per eos loquebatur et docebat. Audi Apostolum Paulum: *An experimentum*, inquit, *quæritis eius, qui in me loquitur Christus?* [6] Audi Christum ipsum: *Qui vos audit*, inquit, *me audit* [7]. Et alibi: *Non vos estis, qui loquimini, sed Spiritus Patris vestri, qui loquitur in vobis* [8]. Neque dubium est, unum et eumdem esse Spiritum Patris et Filii. Ex quo etiam intelligimus, in duodecim fundamentis non solos Apostolos duodecim intelligi, sed omnes illos qui primi eamdem fidem prædicaverunt; alioqui Paulus ipse et Barnabas, et septuaginta discipuli qui non erant ex duodecim, non pertinerent ad fundamenta: imo nec ipsi Prophetaæ ad fundamenta pertinerent, et Apostolum mendacem (quod absit) faceremus, qui dixit nos superædificari super fundamentum Apostolorum et Prophetarum.

Sed occurrit non levis dubitatio, quomodo Christus possit vere dici fundamentum ædificii, cum sit summus lapis angularis, ut Apostolus loquitur, et sic exaltatus in caput anguli, ut canit Propheta [9]. Quomodo enim potest idem lapis simul esse summus et imus, in fundamento et in fastigio? Sed si quis cogitet ista esse voca-

[1] Apoc. 21, 12
[2] 1 Petr. 2, 4
[3] Ephes. 2, 19
[4] 1 Petr. 2, 5
[5] 1 Cor. 3, 11
[6] 2 Cor. 13, 3
[7] Lc. 10, 16
[8] Mt. 10, 20
[9] Psalm. 117, 22

bula metaphorica, non difficulter intelliget, ob diversas functiones posse uni personæ convenire contraria nomina. Siquidem non solum Christus, qui Deus est et homo, sed quilibet Prælatus in Ecclesia sua est fundamentum et fastigium, quia debet ut fundamentum sustinere pondus ædificii, tolerare infirmitates omnium, ac per hoc subesse omnibus: et tamen ipse idem debet ut fastigium præesse omnibus, omnibus imperare, et ab omnibus sustineri. Multo igitur magis Christus Dominus poterit ut fundamentum Ecclesiæ, omnes portare, omnesque auctoritate et virtute sua sustinere; et simul ut positus in caput anguli, connectere duos parietes, et ex Gentibus et Iudæis unum populum constituere, omnibus præsidere, omnibus imperare.

Capitulum X

De porta mystica Civitatis Dei

Sequitur ut portas cœlestis Ierusalem consideremus. Et quidem communis est Interpretum expositio, per portas intelligi eosdem Apostolos; in qua expositione secuti sunt Sanctum Augustinum in expositione Psalmi octogesimi sexti. Sed beatus Ioannes in Apocalypsi, cum de portis locutus est [1], mentionem fecit duodecim Angelorum, et duodecim tribuum filiorum Israël, quorum nomina scripta esse dixit in duodecim portis Civitatis Dei; Apostolos eo loco ne nominavit quidem. Nec tamen falsa est sententia beati Augustini, et eorum qui eum secuti sunt: loquitur enim Sanctus Ioannes mystice, non ut litera sonat; ut Propheta, non ut historicus; et tota illa eius descriptio mysticis significationibus plenissima est. Terra promissionis figura fuit, omnium consensu, cœlestis Civitatis. Cui primum facta est promissio terræ illius, Abraham fuit; sic enim loquitur Deus ad Abraham in libro Geneseos: *Omnem terram quam conscipis, tibi dabo et semini tuo usque in sempiternum* [2]. Et Apostolus ad Galatas: *Abrahæ*, inquit, *dicta sunt promissiones, et seminis eius* [3]. Et paulo post: *Abrahæ per repromissionem donavit Deus* [4]. Abrahami heres fuit Isaac solus, Ismaële excluso, qui filius erat ancillæ, dicente Scriptura: *Non heres erit filius ancillæ cum filio liberæ* [5]. Isaaci heres fuit Iacob solus, excluso Esau fratre eius, qui vendidit primogenita. Unde Malachias dicit: *Dilexit Iacob, Esau autem odio habui* [6]. Quam sententiam repetit Apostolus ad Romanos [7]. Iacobi heredes fuerunt omnes eius filii, qui erant duodecim, nullo excluso. Atque ita terra promissionis divisa est duodecim tribubus Israël, ut ex libro Iosue intelligi potest. Hæc igitur caussa, cur Sanctus Ioannes in Apocalypsi dixerit, in duodecim portis scripta fuisse nomina duodecim tribuum filiorum Israël: quia videlicet porta ingrediendi terram promissionis fuerat ius hereditatis, quod solis et omnibus filiis Israël competebat. Sed, ut paulo ante dicebamus, Apostolus Ioannes mystice loquitur, et per duodecim tribus Israël intelliguntur veri Israëlitæ, non secundum carnem, sed secundum spiritum et fidem, ac per hoc Apostoli duodecim, et eorum spirituales filii. Nam, ut Sanctus Paulus aperte docet in Epistola ad Romanos, *Non omnes, qui ex Israël sunt, ii sunt Israëlitæ, neque qui semen sunt Abrahæ, omnes filii* [8]. Qui etiam paulo infra comparat Israëlem arbori, cuius multi rami fracti sunt propter incredulitatem [9], et alii inserti sunt propter fidem. Sic enim Gentiles conversi ad fidem cœperunt esse filii Israël, et plurimi Iudæi desierunt esse veri Israëlitæ. Demonstrat et explicat hæc omnia copiose Sanctus Augustinus in Epistola ad Asellicum, in qua sic loquitur: *Nonne mirabilia magna sunt ista, profundumque mysterium, ut multi ex Israël non nati, sint Israël, et multi non sint filii, cum sint semen Abrahæ? Quomodo enim non sunt? quomodo sunt? nisi non sunt filii promissionis ad Christi gratiam pertinentes, sed filii carnis, nomen inane gestantes: ac per hoc nec illi sunt Israël, sicut sumus nos; nec nos sumus Israël, sicut sunt illi; nos enim sumus secundum spiritualem regenerationem, illi secundum carnalem generationem.* Et paulo infra: *In nepotibus etiam Abrahæ, filiis Isaac, illis geminis, Esau, et Iacob qui postea vocatus est Israël, hoc ipsum magnum et profundumm mysterium reperitur, de quo idem Apostolus loquitur, cum per Isaac promissionis filios commemorasset ad Christi gratiam pertinentes. Hac certe doctrina Apostolica atque Catholica satis evidenter indicat nobis, secundum originem carnis ad Saram Iudæos, ad Agar vero Ismaëlitas pertinere; secundum autem musterium spiritus, ad Saram Christianos, ad Agar Iudæos. Item secundum originem carnis ad Esau, qui dictus est etiam Edom, gentem Idumæorum; ad Iacob autem, qui dictus est etiam Israël, gente Iudæorum; porro secundum mysterium spiritus, ad Esau Iudæos, ad Israël pertinere Christianos.* Hæc ille: qui satis aperte demonstrat Christianos esse veros Israëlitas non secundum carnem, sed secundum spiritum, ac per hoc esse veros heredes terræ promissionis, quæ in cœlis est. Ergo portæ cœlestis Ierusalem habent inscripta nomina duodecim tribuum Israël, quia porta, per quam intratur in illam cœlestem promissionis terram, est ius hæreditatis filiorum Dei, qui soli sunt

[1] Apoc. 21, 12
[2] Gen. 13, 15
[3] Gal. 3, 16
[4] Gal. 3, 18
[5] Gen. 21, 10
[6] Malach. 1, 2
[7] Rom. 9, 13
[8] Rom. 9, 6
[9] Rom. 11, 20

veri sincerique Christiani, Apostolorum sanctorum filii, qui per veros Israëlitas, id est, Iacobi Patriarchæ filios, significantur. Quod autem addit Sanctus Ioannes, in portis illis fuisse Angelos duodecim, significat, Angelos esse portarum custodes, quorum officium est curare, ne ullus ingrediatur qui non habeat ius hereditatis. Et fortasse hac de caussa depingitur Archangelus Michaël cum statera in manibus, quia per Angelos sibi subiectos examinat merita eorum qui ad cœlestem illam Civitatem aspirant. Hæc de portis.

Capitulum XI

De lapidibus mysticis Civitatis Dei

Reliqua ædificatio constat ex lapidibus, qui sunt omnes fideles, qui superædificantur, ut Apostoli Petrus et Paulus in Epistolis suis perspicue posuerunt [1]. Et quoniam hæc pars ædificationis ad omnes pertinet, optimum factu erit, si notemus conditiones sive qualitates, quas habere debent qui superædificari cupiunt super fundamentum Apostolorum et Prophetarum, sub ipso summo angulari lapide Christo Iesu; ut non solum sint Civitate Dei, sed etiam sint ipsi Civitas Dei celsissima et felicissima.

Tria requiruntur ut quis superædificari possit super tam nobile fundamentum. Primum, ut sis lapis; deinde, ut sit vivus; denique, ut sit quam optime politus atque quadratus. Primum igitur lapides esse debemus, non ligna, non fœnum, non stipula, ut solidum parietem efficiamus, id est, viri graves et stabiles, perseverantes in fide, in charitate, in humilitate, in obœdientia mandatorum, et non circumferamus omni vento doctrinæ, quemadmodum hæretici solent: neque rapiamus variis desideriis, ut leves Catholici facillime rapi solent. Isti enim ab ædificatoribus Civitatis æternæ non admittuntur, sed ad usum tuguriorum deserviunt, quæ nullo negotio destruuntur. Deinde esse debemus lapides vivi, ut Sanctus Petrus admonet [2], id est, pleni charitate et spiritu vitæ, qualis est lapis angularis Christus; qui etsi mortuus est semel secundum carnem, tamen secundum spiritum semper vixit, et secundum carnem post mortem degustatam revixit, et ultra iam non morietur. Lapides mortui domos mortuas, id est corporales, ædificant, at domus spiritualis, vel potius Civitas Regis magni, quæ spiritualis et cœlestis esse dignoscitur, lapides spirituales, ac per hoc vivos requirit. Denique lapides quadratos et politos nos esse oportet, non rudes et informes, quoniam ita decet ædificationem Civitatis omnium præstantissimæ. Sic enim Arphaxat Rex Ecbatanam civitatem ædificavit ex lapidibus quadratis et sectis, ut est in libro Iudith [3]. Et si Rex Salomon templum Domini in hac nostra terra de lapidibus dolatis atque perfectis extruxit, ut Scriptura loquitur in tertio libro Regum [4]: quid par est futurum in ædificatione Civitatis æternæ, et omnium aliarum longe præstantissimæ?

Sed ista quadratio, et sectio, et dolatio hic in terris facienda est, non in cœlo. Cuius rei figura præcessit in ædificatione templi Salomonis. Sic enim legitur in libro tertio Regum: *Domus autem cum ædificaretur, de lapidibus dolatis atque perfectis ædificata est, et malleus, et securis, et omne ferramentum non sunt audita in domo cum ædificaretur* [5]. Quia videlicet procul a domo Domini lapides secabantur et tundebantur, atque ita perfecte quadrabantur, ut cum adferrentur ad templum, sine ullo sonitu mallei in locis suis collocarentur. Itaque non audietur in cœlesti Ierusalem sonitus mallei percutientis: quia ibi nulla erit persecutio, nulla tribulatio, nullus pœnitentiæ labor, nullus gemitus, nullus dolor, nulla tristitia. Proinde lapides electi ad gloriam Domus cœlestis, in hac valle lacrymarum tunsionibus et pressuris expoliri debent. Sic enim canit Ecclesia:

Tunsionibus, pressuris
Expoliri lapides,
Suis coaptantur locis
Per manus Artificis,
Disponuntur permansuri
Sacris ædificiis.

Hic nobis pœnitentiæ labor necessarius est, quoniam *in multis offendimus omnes* [6], ut Sanctus Iacobus affirmat. Hic domandæ concupiscentiæ carnales, hic vincendæ propriæ voluntates, hic corpus castigandum et in servitutem redigendum, hic contra ignita iacula spirituum immundorum scutum fidei indefesso labore semper obiiciendum. Alioquin si tunsionem mallei ferre non possumus, quomodo rudes et impoliti a cœlesti Architecto ad cœlestem fabricam admittemur? O si mortales intelligerent, quanto bono priventur, dum malleum percutientem fugiunt, et nihil incommodi, nihil asperi, nihil amari ferre possunt! propositum certe mutarent, et dimissis comestationibus ieiunia frequentarent, et mollibus indumentis relictis cilicia quærerent, et confabulationibus neglectis, vigiliis et orationibus operam darent: et si quid molestiæ a falsis fratribus, vel a manifestis peterentur inimicis, non de vindicta cogitarent, sed Deo gratias agerent, et pro calumniantibus et persequentibus ex animo Deum

[1] 1 Petr. 2, 5; Ephes. 2, 20
[2] 1 Petr. 2, 5
[3] Iudith 1, 2
[4] 3 Reg. 6, 7
[5] Ibid.
[6] Iac. 3, 2

orarent; quia *non sunt condignæ passiones huius temporis ad futuram gloriam quæ revelabitur in nobis* [7]. Et: *Quod in præsenti est momentaneum et leve tribulationis nostræ, supra modum in sublimitate æternum gloriæ pondus operatur in nobis* [8].

Et certe si respiciamus lapides vivos, qui nos ad cœleste ædificium præcesserunt, nullos videbimus non tunsionibus multis et pressuris variis expolitos. Christus ipse, lapis angularis et pretiosissimus, qui pro se dolatione non indigebat, tamen passus est pro nobis, ut relinqueret nobis exemplum: *et cum malediceretur, non maledicebat; cum pateretur, non comminabatur* [9]. Apostoli omnes cum beato Paulo dicere poterant: *Usque in hanc horam et esurimus, et sitimus, et nudi sumus, et colaphis cædimur, et instabiles sumus, et laboramus operantes manibus nostris: maledicimur, et benedicimus; persecutionem patimur, et sustinemus; blasphemamur, et obsecramus; tamquam purgamenta huius mundi facti sumus omnium peripsema* [10]. Quid de Martyribus dicam? nonne omnes per multas tribulationes et cruciatus et mortes acerbissimas secti et dolati ad cœlestis Ierusalem ædificium ascenderunt? Omitto Sanctos Confessores, Anachoretas, Virgines, Viduas et alios omnes qui Deo placuerunt, qui non nisi carnem suam cum vitiis et concupiscentiis crucifigentes, et secum ipsi bellum gerentes, ad cœlestem ædificationem admissi sunt.

Neque solum post Christi adventum ista lapidum vivorum dolatio necessaria fuit, sed etiam antea, atque ab ipso mundi principio. Primus lapis vivus Abel fuit a fratre Cain crudeliter cæsus. Sanctus Patriarcha Ioseph a fratribus venditus. Tobiæ dixit Angelus Raphaël: *Quia acceptus eras Deo, necesse fuit ut tentatio probaret te* [11]. Non dixit, quia peccator eras, et Deo invisus, necesse fuit, ut pœnam cæcitatis, et mendicitatis lueres; sed, quia acceptus eras Deo, utpote iustus et sanctus, ideo ut lapis vivus, et cœlesti ædificio destinatus, necesse fuit ut malleum percutientem sustineres. Quis Prophetarum non persecutionem impiorum passus est? Quæ tormenta non tolerarunt sancti pueri Machabæi? Apostolum audiamus de Sanctis Veteris Testamenti concionantem in Epistola ad Hebræos: *Alii vero*, inquit, *ludibria et verbera experti, insuper et vincula et carceres; lapidati sunt, secti sunt, tentati sunt, in occisione gladii mortui sunt; circuierunt in melotis, in pellibus caprinis, egentes, angustiati, afflicti, quibus dignus non erat mundus, in solitudinibus errantes, in montibus, et speluncis, et in cavernis terræ* [12].

[7] Rom. 8, 18
[8] 2 Cor. 4, 17
[9] 1 Petr. 2, 23
[10] 1 Cor. 4, 11
[11] Tob. 12, 13
[12] Hebr. 11, 36

Quid hic dices, anima Christiana? Si quibus dignus non erat mundus ob insignem illorum sanctitatem, iis malleus ædificantis non pepercit, ut conquadrati et expoliti cœlesti ædificio essent idonei; quid de te tuique similibus fiet, quibus peccare libet, et labor pœnitentiæ nimis gravis est? Unum e duobus necessarium est, ut vel in hac vita, aut in Purgatorio percutiaris et poliaris, vel in ædificio illo sublimi locum non habeas, et in æternum malleus te gehennaæ contundat. Cur igitur non eligis (si quid sapis) in hac vita potius contundi et quadrari tribulatione brevi et levi, quam in futura reprobari, et ad æternam intolerabilemque tunsionem amandari?

Neque despicias purgatoriam tunsionem in vita futura: ea siquidem, quamvis æterna non sit, gravior tamen, et sæpe diuturnior est, quam pœna quælibet huius vitæ. Audi enim Sanctum Augustinum explicantem Psalmum trigesimum septimum: *Dicitur*, inquit, *Salvus eris, contemnitur ille ignis, gravior tamen erit ille ignis, quam quidquid potest homo pati in hac vita.* Hæc ille, qui addit, graviores fore Purgatorii pœnas, quam sint latronum supplicia, et quam fuerint Martyrum cruciatus: proinde stultos esse qui purgatorium ignem contemnunt, et tribulationes vitæ præsentis exhorrent. Et quia in ore duorum vel trium testium stat omne verbum, audi Sanctum Gregorium in Psalmum tertium Pœnitentialem: *Illum*, inquit, *transitorium ignem omni tribulatione præsenti existimo intolerabiliorem.* Audi Sanctum Bernardum in Sermone *De obitu Humberti Monachi*: *Illud*, inquit, *scitote, quia post hanc vitam in purgatoriis locis centupliciter quæ fuerint hic neglecta, redduntur usque ad novissimum quadrantem.* Audi denique Sanctum Anselmum in explicatione capitis tertii ex priore ad Corinthios: *Sciendum*, inquit, *est, quia gravior est ille ignis, quam quidquid potest homo pati in hac vita. Omnia enim tormenta quæ hic sunt, faciliora sunt, et tamen homines, ne ea patiantur, quidquid ab homine fuerit iussum, faciunt. Quanto melius est facere quæ iubet Deus, ne illa graviora patiamur?*

Capitulum XII

De fugienda Civitate mundi

Explicata ædificatione Civitatis Dei, id solum reliquum est, ut paucis exponamus, quid potissimum requiratur, ut cives in illam felicissimam Civitatem adscribantur. Id vero uno verbo dici potest; ut videlicet mundi huius civitati renuntiemus, atque ut hic interim ut advenæ et peregrini vivamus. Neque enim fieri potest, ut simul cives mundi et cives Sanctorum simus, et nemo civitati sæculi huius nuntium remittit, qui non

statim in sinum Civitatis Dei recipiatur. Sed rem totam paulo fusius exponamus.

Duæ sunt civitates in Scripturis Sanctis nobis declaratæ; civitas terrena, quæ cœpit Cain, qui primus in terra condidit civitatem, ut in Genesi legimus [1]; et Civitas cœlestis, quæ cœpit Abel, et cuius non Abel, sed Deus est conditor, ut supra diximus ex Apostolo [2]. Illius figuram gessit Babylon magna, quæ *confusionem* significat; huius autem figuram gessit Ierusalem Civitas Regis magni, quæ dicitur *visio pacis*. Cives terrenæ civitatis illi sunt, qui non solum corpore, sed etiam corde in terris habitant, terram colunt, terrenis bonis inhiant, pro illis contendunt, pro illis litigant, pro illis tumultuantur. Huius civitatis princeps est diabolus, qui de Civitate cœlesti eiectus, civitatis terrenæ tyrannidem occupavit. Quamvis enim Dominus noster imminente passione sua dixerit: *Nunc iudicium est mundi, nunc princeps huius mundi eiicietur foras* [3], et vere foras eum eiecerit baculo crucis suæ, et per ipsam crucem de illo triumphaverit, dicente Apostolo in Epistola ad Colossenses: *Expolians principatus et potestates, traduxit confidenter, palam triumphans illos in semetipso* [4]. Hoc tamen non ita est intelligendum, quasi diabolus penitus de mundo sit eiectus, aut mundi principatum penitus amiserit: sed quod eiectus sit ab illis omnibus, et in illis omnibus principatum amiserit, qui se Christo adiungunt, et de civitate terrena fugientes, in Civitatem cœlestem adscribuntur. Quod enim diabolus adhuc in civitate terrena, quæ et mundus dicitur, imperium habeat, docet Apostolus in Epistola ad Ephesios, cum ait: *Non est nobis colluctatio adversus carnem et sanguinem, sed adversus principes et potestates, adversus mundi rectores tenebrarum harum* [5]. Itaque adhuc satanas cum administris suis principatum habet in mundo, et rector est mundi, id est hominum mundanorum, et terrenæ civitatis civium. De quo mundo Sanctus Ioannes dicit: *Mundus in maligno positus est* [6]; ac si dixisset: Mundus capiti suo adhæret, qui malignus per antonomasiam dicitur; sive: mundus in maligni dæmonis imperio et potestate est.

Porro cives Civitatis cœlestis illi sunt qui in Regno cœlorum beati regnant, et illi quoque, qui in corpore mortali positi terram inhabitant, non corde sed corpore, corde enim conversatio eorum in cœlo est, et cupiunt dissolvi [7], et esse cum Christo qui Rex est Civitatis cœlestis. Quia vero permisti sunt in terris cives cœli cum civibus terræ, ideo Scripturæ Sanctæ dicunt, cives cœli esse in mundo, sed non esse de mundo; et in mundo esse non ut cives, sed ut advenas et peregrinos; sic enim loquitur Sanctus Petrus: *Obsecro vos tamquam advenas et peregrinos abstinere vos a carnalibus desideriis* [8]. Et contra cives terræ dicunt Sacræ litteræ, esse *hospites testamentorum, promissionis spem non habentes, et sine Deo in hoc mundo* [9]. His enim verbis utitur Sanctus Paulus in Epistola ad Ephesios. Quæ cum ita sint, nemo se ipsum fallat, nemo existimet se civem mundi et civem cœli simul esse posse. Cives mundi de mundo sunt; cives cœli non sunt de mundo. De mundo esse, et de mundo non esse, contradicentia sunt; proinde simul copulari non possunt. Quare quos adhuc mundus et terrena delectant, ii non putent in Civitate cœlesti se locum habere posse, nisi antea de mundo exeant, sæculo abrenuntient, et terrena fastidiant.

Et quoniam hæc magna sunt, et a paucis intelliguntur, vel, ut oportet, cogitantur, ideo ut nemo ignorantiam in novissima die prætendat, nihil sæpius Apostoli et Evangelistæ inculcant et repetunt. Audi Dominum: *Vos de mundo hoc estis, ego non sum de hoc mundo* [10]. Idem ad Apostolos: *Si de mundo fussetis, mundus quod suum erat diligeret; quia vero de mundo non estis, propterea odit vos mundus* [11]. Audi beatum Paulum: *Sapientia huius mundi stultitia est apud Deum* [12]. Item: *Debueratis de hoc mundo exisse* [13]. Item: *Ut non cum hoc mundo damnemur* [14]. Audi Sanctum Iacobum: *Nescitis, quia amicitia huius mundi inimica est Dei? quicumque ergo voluerit amicus esse sæculi huius, inimicus Dei constituitur* [15]. Audi Sanctum Petrum: *Fugientes eius, quæ in mundo est, concupiscentiæ corruptionem* [16]. Audi Sanctum Ioannem: *Nolite diligere mundum, neque ea quæ in mundo sunt* [17]. Item: *Si quis diligit mundum, non est charitas Patris in eo* [18]. Item: *Et mundus totus in maligno positus est* [19]. Denique audi Dominum dicentem in oratione sua ad Patrem: *Ego pro eis rogo, non pro mundo rogo, sed pro his quos dedisti mihi. Et mundus eos odio habuit, quia non sunt de mundo, sicut et ego non sum de mundo* [20]. Hic habemus apertissime, mundum sic esse a Deo quadammodo excommunicatum et damnatum, ut

[1] Gen. 4, 17
[2] Hebr. 11, 10
[3] Jn. 12, 31
[4] Col. 2, 15
[5] Ephes. 6, 12
[6] 1 Jn. 5, 19
[7] Philip. 1, 23
[8] 1 Petr. 2, 11
[9] Ephes. 2, 12
[10] Jn. 8, 23
[11] Jn. 15, 19
[12] 1 Cor. 3, 19
[13] 1 Cor. 5, 10
[14] 1 Cor. 11, 32
[15] Iac. 4, 4
[16] 2 Petr. 1, 4
[17] 1 Jn. 2, 15
[18] Ibid.
[19] 1 Jn. 5, 19
[20] Jn. 17, 9

pro eo Christus nullo modo orandum putaverit. At si Christus non pro mundo rogar, quomodo alibi dicit: *Sic Deus dilexit mundum, ut Filium suum unigenitum daret?* [21] Num Pater diligit mundum, et Filius odit mundum? aut quomodo Filius mundum a sua oratione excludit, quem Pater a sua dilectione non excludit? Sanctus Augustinus hunc locum posteriorem exponens [22], dicit, mundum, por quo Christus orare se negat, reprobos tantum significare, quomodo loquitur Apostolus in priore ad Corinthios, cum ait: *Ut non cum hoc mundo damnemur*. Sed possumus etiam dicere, Christum non orasse pro mundo, quia quæ tunc petebat Apostolis, mundo minime conveniebant. Petebat enim donum perseverentiæ: *Serva*, inquit, *eos in nomine tuo* [23], et simul petebat eis gloriam sempiternam, cum diceret: *Volo*, Pater, *ut ubi sum ego, et illi sint mecum, ut videant claritatem meam* [24]. At mundo ista non conveniunt: neque enim mundus aptus est Regno cœlorum, nisi prius mundetur; quomodo non deceret ingredi Regis cubiculum hominem luto undique aspersum, et sordidum. Deus autem diligit mundum, et pro eo Filium suum dedit, ut eum vere mundaret, et idoneum ad Regnum faceret. Ideo et Christus pro crucifixoribus oravit, non ut perseverarent in statu, in quo erant; sed ut Pater illis ignosceret, et ignoscendo purgaret, ut et ipsi de mundo exirent. Quod etiam Christus in illa oratione servavit, in qua dixit: *Non pro mundo rogo*; adiunxit enim non longe infra: *Ut credat mundus, quia tu me misisti* [25]. Summa igitur est, Christum pro suis rogasse, non pro mundo, quia nisi quis ante exeat de mundo quam de corpore, ad Regnum Dei numquam perveniet.

Ergo quicumque Civitatem illam supernam diligit, festinet exire de mundo, ne repentinus dies postremus adveniat, et rapiat eum de vita, quando nulla ei spes conversionis erit; et cum de mundo exierit, obliviscatur mundum et concupiscentias eius, ut solius Civitatis Domini assidue recordetur; et cum Propheta sancto iuret: *Si oblitus fuero tui Ierusalem, oblivioni detur dextera mea. Adhærat lingua mea faucibus meis, si non meminero tui; si non proposuero Ierusalem in principio lætitiæ meæ* [26]. Hæc enim est vera nota civium Civitatis æternæ, si revera et ex toto corde cupiant destitui potius lingua et manibus, quam aliquid dicere aut facere contra dilectionem Dei Patris, et cœlestis patriæ: et si vere, non ficte, principium lætitiæ ipsorum sit Civitas illa, quæ cives suos beatos facit sic ut nulla eos felicitas mundana delectet, et sola ad eos exhilarandos in hoc exilio sufficiat futurorum recordatio atque expectatio gaudiorum.

Placet concludere hunc librum verbis Sancti Augustini, ut qui mihi forte non credent, tanto viro fidem habere non dubitent. Is enim in explicatione Psalmi sexagesimi primi his verbis explicat, quæ sit vera nota civium civitatis mundi, et civium Civitatis Dei: *Omnes*, inquit, *qui terrena sapiunt, omnes qui felicitatem terrenam Deo præferunt, omnes qui sua quærunt, non quæ Iesu Christi, ad unam illam civitatem pertinent quæ dicitur Babylonia mystice, et habet regem diabolum; omnes autem, qui ea quæ sursum sunt, sapiunt, qui cœlestia meditantur, qui cum sollicitudine in hoc sæculo vivunt ne Deum offendant, qui cavent peccare, quos peccantes non pudet confiteri, humiles, mites, sancti, iusti, pii, boni, omnes ad unam Civitatem pertinent, quæ Regem habet Christum.*

[21] Jn. 3, 16
[22] Tract. 117
[23] Jn. 17, 11
[24] Jn. 17, 24
[25] Jn. 17, 21
[26] Psalm. 136, 5

LIBER TERTIUS

Capitulum I

Quod omnes Beati sint domestici et filii Dei

Lætatus sum in his quæ dicta sunt mihi; in Domum Domini ibimus [1]. Vere magna et ineffabilis est caussa lætandi servo bono et fideli, quando vel sollicite laboravit in vinea, vel in negotiatione talenta multiplicavit, vel in stadio bravium primus apprehendit, vel in bello aut in agone coronam promeruit, vel oves sibi creditas diligenter pavit, et a lupis strenue fortiterque defendit; et his omnibus laboribus perfunctus Domum Domini sui lætus ingreditur. Sed videamus cur Domus dicatur, quæ paulo ante Civitas dicebatur. Huius enim rei non est illa causa, quod angusta sit, et ideo civitatis nomen non mereatur. Siquidem tam est ampla, ut nulli civitati, aut etiam Regno magnitudine cedat. Audi enim quid Baruch Propheta clamet: *O Israël, quam magna est Domus Dei, et ingens locus habitationis eius! Magnus est, et non habet finem* [2]. Quid igitur tam magna Domus Civitas dici possit? Prima igitur illa causa est, quia Beati, quamvis toto Regno cœlorum diffusi, omnes sunt domestici et familiares Domini. Potuisset enim aliquis existimare, si solius Regni aut Civitatis mentio fieret, multos fore in Regno cœlorum, et in Civitate Dei nostri, qui numquam Deum viderent, et numquam ad eum alloquendum aditum haberent, nisi per Sanctos aliquos maiores admitterentur. Quia vero non ita se

[1] Psalm. 121, 1
[2] Baruch 3, 24

res habent, sed omnes omnino Deum semper vident, et cum eo versantur, et colloquuntur facie ad faciem, sive sint eximii Seraphini et Cherubini, Apostoli et Prophetæ, sive minores angeli et minores Sancti. Nam de Angelis custodibus qui ad ultimum ordinem Angelorum pertinent, Dominus dicit: *Angeli eorum in cœlis semper vident faciem Patris mei, qui in cœlis est* [3]. Et Apostolus ad Ephesios scribens dicit, Sanctos omnes esse non solum cives Sanctorum, sed etiam domesticos Dei [4]. Ideo habitatio eorum non solum Civitas dicitur, sed etiam Domus. Sunt quidem in cœlo mansiones diversæ, maiores et minores, et sunt etiam coronæ diversæ, illustriores et minus illustres, pro diversitate meritorum; sed tamen cives illi sunt omnes beati et felices, et omnes mundi corde et charitate pleni. Propterea nemo est qui non sit etiam in Domo illa, et qui Deum non videat, et cum eo non versetur ut domesticus et amicus: quamvis in aliis Regnis et civitatibus multi sint, qui Regem numquam videant, et rarissimi qui ad eius colloquium et consuetudinem admittantur. Altera ratio esse videtur, quia in civitate multi Regem vident, et cum eo loquuntur, sed non omnes sunt filii et hæredes Regis, sed ii tantum, qui in palatio degunt, et a Rege pro filiis et hæredibus agnoscuntur. At in Regno cœlorum et Civitate Dei nostri omnes Sancti, sive maiores sive minores, vere sunt filii Dei, et fratres Christi, et hæredes Dei, et cohæredes Christi, ac per hoc etiam inter se fratres: neque maiores despiciunt minores, neque ullus est inter eos livor aut invidentia. Nam cum Dominus Orationem illam primariam et quotidie recitandam doceret: *Pater nostres, qui es in cœlis* [5], neminem exclusit; et cum iudicio dicet: *Venite benedicti Patris mei, possidete paratum vobis Regnum a constitutione mundi* [6], neminem iustorum excipiet. Et cum Apostolus ad Romanos dixit: *Quicumque Spiritu Dei aguntur, ii sunt filii Dei* [7], et paulo infra: *Ipse Spiritus testimonium reddit spiritui nostro, quod sumus filii Dei; si autem filii, et hæredes; hæredes quidem Dei, cohæredes autem Christi* [8]; neque ipse ullum exclusit, neque magnum neque parvum, modo Spiritum Dei habeat, et ab eo duci se sinat. Quod certe commune est omnibus regeneratis in Christo, et in fide, spe, et charitate perseverantibus. Beatus quoque Petrus in Epistola sua priore omnibus regeneratis pollicetur hæreditatem incorruptibilem, et incontaminatam, et immarcescibilem, conservatam in cœlis. Denique Sanctus Ioannes in Epistola prima omnibus iustis sine exeptione dicit: *Videte qualem charitatem dedit nobis Pater, ut filii Dei nominemur, et simus* [9].

Recte igitur dicitur Domus, et non solum Civitas et Regnum, habitatio illa Sanctorum, in qua omnes sunt filii et hæredes Regis magni, et omnes a Deo diliguntur ut filii, et a Christo ut fratres, et iure dicere possunt cum Propheta: *Quam bonum et quam iucundum habitare fratres in unum* [10]. Nam quæ maior iucunditas cogitari potest, quam versari cum innumerabilibus Angelis, et hominibus maioribus, æqualibus, minoribus, et ab omnibus affectu sincerissimo diligi ut fratrem, tractari ut fratrem, complecti ut fratrem.

Capitulum II

De magnitudine et pulchritudine Domus Dei

Alia ratio cur habitatio Sanctorum Domus dicatur, assignari potest, quia videlicet domus, præsertim Regiæ, plurima habent ornamenta in aulis, in cubiculis, in thalamis, quæ reliqua civitas non habet. Nam quis enumeret peristromata, aulæa, tapetia, vestes pretiosas, vasa aurea et argentea, quibus fulgent palatia Regum? Nec solum ornamente interiora magno pretio constant, sed etiam ipsa ædificatio externa admirabilis esse solet ob marmora pretiosa et columna, atria deaurata vel depicta, hortos pensiles, et alia id genus, quæ enumerare longum esset. Salomon Rex Ierusalem posteaquam ædificavit templum Domino, ea magnificentia qua par erat, ædificavit etiam domum suam tanto apparatu, ut in ædificatione consumpserit annos tredecim [1], cum tamen administros et præfectos operum haberet plurimos, et materia lapidum pretiosum et lignorum cedrinorum esset ad manus. Nec minore sumptu et industria ædificavit palatium uxori suæ, filiæ Regis Ægypti, et domum saltus Libani, cuius descriptio habetur in libro tertio Regum, ita sumptuosam ut incredibile videatur. Ergo Scriptura Sacra cum Domum Dei appellat Civitatem Dei, et Regnum cœlorum, id significare voluit, totam Civitatem illam, et totum illud Regnum ita nitere et fulgere, ut domus Regia fulget ac nitet. Nam ut ex Propheta Baruch audivimus, Domus Dei tam ingens est, ut totum Regnum cœlorum occupare possit.

Admirabile omnino videbatur paulo ante, si totum Regnum aliquod ea pulchritudine splenderet, qua splendet eius primaria civitas. Quis ergo non obstupescat, si cogitet totum cœlorum Regnum dici Domum Dei, quia totum ornatum, totum pulchrum, totum pretiosum est, ac ipsa Domus Dei? Iure clamat Propheta David: *Concupiscit, et deficit anima mea in atria Do-*

[3] Mt. 18, 10
[4] Ephes. 2, 19
[5] Mt. 6, 9
[6] Mt. 25, 34
[7] Rom. 8, 14
[8] Mt. 8, 16
[9] 1 Jn. 3, 1
[10] Psalm. 132, 1
[1] 3 Reg. 7, 1

mini [2]. Quis enim non toto corde concupiscat videre et possidere domum Regiam nobilissimam, quæ totum Regnum magnitudine sua adæquet, et contra videre et possidere Regnum amplissimum, quod quamlibet Regiam domum adæquet ornamentis, et decore, ac pretio? Nec solum concupisceret anima nostra talem Domum et tale Regnum, si attente ista cogitaret et fideliter crederet; verum etiam plane deficeret et extra se raperetur, ob incredibilem pluchritudinem et magnitudinem tantæ rei. Sed nos humi strati, rebusque terrenis intenti, magna esse putamus quæ hic cernimus, et ideo de invisibilibus non cogitamus: quemadmodum pueruli faciunt, qui domum paternam numquam egressi, domumculam suam diligunt, de palatiis Regum ne cogitant quidem. Quomodo etiam rustici solent, quod civitates numquam viderint, de colendo agello suo solliciti sunt, et de reparanda domuncula lignea vel lutea, si forte ruinam minetur; de palatiis, de arcibus, de foro, de theatro, de honoribus, de dignitatibus, de augendis pecuniis, de splendidis conviviis nulla cura eos remordet. Et fortasse rustici et pueruli beatiores sunt civibus locupletibus, et magnis Principibus: quoniam ea quæ videntur in hoc mundo sublimia, plus afferunt molestiæ et periculi, quam solidæ utilitatis vel dignitatis. Quæ vero bona sunt in Domo illa cœlesti Patris nostri Dei, et vere maxima sunt, et nullam adferunt molestiam, nullumve periculum, sed ab omni molestia et periculo liberant, non ad tempus, sed in sempiterna sæcula.

Itaque beatus Paulus, qui nec parvulus nec rusticus erat, et bona huius mundi noverat, quippe homo doctissimus, et cum sapientibus versatus, et simul in Domo Dei fuerat, et Civitatem cœlestem lustraverat, raptus in Paradisum, et in tertium cœlum, de se ipse dicit: *Non contemplantibus nobis quæ videntur, sed quæ non videntur. Quæ enim videntur, temporalia sunt; quæ non videntur, æterna* [3]. Et rursum: *Nostra autem conversatio in cœlis est* [4]. Et nos omnes exhortans dicebat: *Quæ sursum sunt quærite, ubi Christus est in dextera Dei sedens, quæ sursum sunt sapite, non quæ super terram* [5].

Capitulum III

De triclinio Domus Dei

Accedit alia ratio cur Domus Domini dicatur, quæ dicta est Civitas et Regnum: ea vero ducitur ab illis verbis Domini: *In Domo Patris mei mansiones multæ sunt* [1]. Siquidem in domibus sunt triclinia ad cibum sumendum, cubicula cum cubilibus ad somnum capiendum, aulæ vel atria ad varias exercendas actiones, quæ extra domos fieri non solent. Ac ut incipiamus a triclinio, vere est triclinium in Domo Domini, ubi Sancti omnes non solum cibis Regiis vescuntur, sed quod est admirandum valde, et non credibile, nisi Spiritus Sanctus ipse hoc nos doceret, Rex ipse præcinctus mensis ministrat. Sic enim loquitur Dominus apud Lucam: *Beati sunt servi illi, quos cum venerit Dominus, invenerit vigilantes: amen dico vobis, quod præcinget se, et faciet illos discumbere, et transiens ministrabit illis* [2]. Quale, quæso, est hoc triclinium? quis umquam audivit talia? Dominus stat, famulus recumbit. Dominus præcingitur, ut sine impedimento ministret, famulus discingitur, ut liberius et commodius recumbat. Dominus transit discurrens, et cibos adferens; famulus quiete comedit, et cibis Regiis fruitur. O si ista cogitaremus, et caperemus, quam cito vilescerent omnes terrenæ cupiditates! Præcinxit se linteo aliquando Dominus, ut discipulis pedes lavaret. Petrus exhorruit, et ferre non poterat, a Domino servis pedes lavari. Sed tunc Petrus merito exhorruit, quia vidit maiestatem humiliatam, ut exemplum humilitatis servulis suis daret. Sed in Domo illa cœlesti præcinctio et ministerium Domini non est humiliatio, sed dignatio: neque humilitatis exemplo indigebunt servi Dei in cœlo, ubi nulli erunt superbi, sed omnes in omni genere virtutum confirmati atque perfecti. Igitur præcinctio illa Domini significat, ita libere, ita expedite, ita sine ullo impedimento adfuturum Dominum unicuique servorum et fratrum suorum, bonis omnibus cumulando ac recreando, ac si nihil haberet aliud quod ageret, et solus cum solo esset.

O anima Christiana, quid est hoc? Utinam saperes et intelligeres, quali honore, et quali delectatione cumulabit Dominus in æternum sanctos servos suos! Hæc enim si ad cor tuum profunde descenderent, certe tu quoque spiritu servens, lumbosque præcinctus, totum te in obsequium tam dulcis Domini lætus impenderes; et si quando in pauperibus fratribus suis tibi occurreret, non solum non eum fastidires, aut torve aspiceres, sed charitatis visceribus dilatatis illum reficeres ac foveres, memor verborum illorum: *Amen dico vobis, quamdiu fecistis uni ex fratribus meis minimis, mihi fecistis* [3]. Quod autem faciet servos suos discumbere, significat eos iam in Domum Patris admissos, posse tutissime sine ullo periculo aut sollicitudine recumbere, et repleri ac frui bonis omnibus, quibus referta est Domus Domini. Nullus enim deinceps erit, qui vel per vim, vel per insidias possit eos impedire, vel prohibere, ne om-

[2] Psalm. 83, 3
[3] 2 Cor. 4, 18
[4] Philipp. 3, 20
[5] Col. 3, 1

[1] Jn. 14, 2
[2] Lc. 12, 37
[3] Mt. 25, 40

ni bono liberrime perfruantur. Denique quod ipse Dominus transiens ministret, nihil est aliud, nisi præcipuas epulas Sanctorum in ipso Domino esse: ipse enim est panis vitæ, ipse est fons sapientiæ, ipse est manna absconditum, quod nemo scit, nisi qui accipit. Itaque ipse transit ad omnes, ipse ministrat omnibus epulas ineffabiles, quæ sine fastidio satiant, et sine satietate replent.

Capitulum IV

De cubiculis Domus Dei

Transeamos nunc a triclinio ad cubiculum vel cubilia. *Exultabunt*, inquid David, *Sancti in gloria: lætabuntur in cubilibus suis* [1]. Hoc cubile nihil est aliud, nisi requies omnimoda Sanctorum, et somnus ille, de quo canit in alio loco idem David: *Cum dederit dilectis suis somnum, ecce hæreditas Domini* [2]. De qua requie dicit in alio loco: *In pace in idipsum dormiam et requiescam* [3]. Denique hæc est illa requies, de qua dictum est Sancto Ioanni: *Scribe: Beati mortui qui in Domino moriuntur. Amodo iam dicit Spiritus, ut requiescat a laboribus suis; opera enim illorum sequuntur illos* [4]. Magnum est hoc bonum, et proprium Beatorum. Siquidem in hac vita nemo omnino liber est a labore; et qui videntur quiscere, ut nobiles et divites, illi maioribus urgentur angustiis. Non enim sine causa Dominus noster divitias comparavit spinis, in parabola de seminante [5]. Et Iob: *Militia*, inquit, *est vita hominis super terram* [6], et unus ex eius sociis: *Homo*, inquit, *nascitur ad laborem, et avis ad volatum* [7]. Sed omnium clarissime Ecclesiasticus: *Occupatio magna*, inquit, *creata est omnibus hominibus, et iugum grave super filios Adam, a die exitus de ventre matris eorum, usque in diem sepulturæ in matrem omnium. Cogitationes eorum, et timores cordis, adinventio expectationis, et dies finitionis, a residente super sedem gloriosam usque ad humiliatum in terra et cinere: ab eo qui utitur hyacintho, et portat coronam, usque ad eum qui operitur lino crudo* [8]. Hæc Ecclesiasticus, ubi pulcherrime docet, nullum mortalium ullo tempore quietis esse participem. Exponam breviter hanc sententiam, ut omnes intelligant, quanti fieri debeat somnus, id est requies Beatorum. *Occupatio magna*, inquit, *creata est omnibus hominibus, et iugum grave super filios Adam.* Occupatio opponitur quieti: sed quia multi occupantur in rebus lætis, in venatione, in lusu, in cantu, in saltatione, addit, *et iugum grave*, ut ostendat, loqui se de occupatione laboriosa et molesta, qua nemo delectatur, et quam omnes refugiunt. Atque hanc molestissimam occupationem dicit esse creatam hominibus, id est, adiunctam et destinatam homini ab ipsa creatione tamquam comitem individuum et inseparabilem. Id quod explicat, ne quis forte non intelligeret, dicens, *a die exitus de ventre matris eorum usque in diem sepulturæ in matrem omnium.* Itaque mitius actum est cum bobus, qui iugum grave ferunt interdiu, et noctu quiescunt, quam cum hominibus, qui diebus et noctibus iugum grave ferre coguntur. Deinde breviter attingit partem occupationum molestarum, quæ instar gravissimi iugi colla mortalium premunt. *Cogitationes, et timores cordis, adinventio expectationis, et dies finitionis.* Prima pars molestæ occupationis est cogitatio rerum futurarum: semper enim sollicitus est de crastino, ac dicit intra se: *Quid erit post hac? amittemus ne id modicum boni quo fruimur?* Ex his nascitur timor cordis continuus, qui non sinit hominem requiescere. Atque hæc cogitatio cum prole sua, quæ est timor, duplex est; altera, quam sibi ipse animus fingit; altera, quæ necessaria est, et quam nemo fugere potest. De priore dicit, *adinventio expectationis*; de posteriore, *dies finitionis.* Adinvenit homo, id est, fingit sibi varias expectationes rerum futurarum, quæ non minus cruciant, quam si certo venturæ essent. Sed maxime torquet cogitatio et timor mortis, quam vocat diem finitionis, quam omnes cum timore tanto expectant, ut Apostolos ad Hebræos eam vocet continuam servitutem [9]: mortis enim expectatio amarescere facit omnes huius vitæ iucunditates. Denique addit Ecclesiasticus, hanc laboriosam occupationem ita esse communem omnibus filiis Adæ, ut pertineat ad omnes homines, a primo usque ad ultimum; ab illi qui sedet in throno sublimis, et gestat coronam, et utitur hyacintho, usque ad eum qui humi iacet, et utitur lino crudo. Atque in his omnibus sunt homines post Adæ peccatum bestiis omnibus infeliciores: bestiæ siquidem sine timore vivunt, neque de crastino sollicitæ sunt, et neque recordantur præteriti laboris, neque anguntur expectatione futurorum. Et ideo sapiens Ecclesiasticus dixit, hoc iugum esse super filios Adam, tum ut excluderet bestias, quæ liberæ sunt ab hoc iugo, tum ut indicaret, causam huius miseriæ fuisse peccatum primum hominis primi.

Illud autem est omnium miserrimum iis qui ad cœlestem Domum non aspirant, quod in hac vita iugum grave ferunt, sed gravius multo apud inferos invenient. Siquidem in hac vita nemo liber est a labore, sed cum aliqua consolatione coniuncto: post hanc vitam apud

[1] Psalm. 149, 5
[2] Psalm. 126, 2
[3] Psalm. 4, 9
[4] Apoc. 14, 13
[5] Mt. 13, 22
[6] Iob 7, 1
[7] Iob 5, 7
[8] Ecclu. 40, 1
[9] Hebr. 2, 15

inferos labor et dolor est sine consolatione et requie: in sola beata Domo Dei requies est sine ullo labore, et consolatio sine ullo dolore. Recte igitur canit Propheta: *Exultabunt Sancti in gloria, lætabuntur in cubilibus suis.* Quoniam non requiescent ut dormientes, qui non sentiunt quietem suam, sed cum exultatione magna requiescent, scientes et cognoscentes cum æterna gratiarum actione bonum felicissimæ quietis, ab omni labore, dolore, timore, molestia, perturbatione liberrimæ. Profecto si nihil esset aliud in Domo Domini, nisi ista sempiterna requies, nonne digna esset, quæ omnibus huius vitæ laboribus et doloribus emeretur? Et si apud inferos tormentum non esset aliud nisi sempiterna et irrequieta vigilia, nonne digna esset, quæ omnibus huius vitæ diurnis nocturnisque orationibus et fletibus redimeretur? Certe enim quam dulce Sanctis erit, id exitu de hoc sæculo videre finem laboris et doloris, tam erit amarum iniquis in exitu simile cernere, nullam deinceps sperandam esse requiem laborum atque dolorum. Ultimum terribilium dicitur esse mors: et tamen quia mors requiem aliquam habere videtur, ideo miserrimi illi, qui ad inferos descendent, *quærent mortem, et non invenient eam, et desiderabunt mori, et fugiet mors ab eis* [10]. Itaque carentia omnis quietis gravius iudicabitur malum, quam sit ultimum terribilium. Et tamen tanta est in hoc sæculo mortalium cæcitas, ut pro nihilo ducant, requiem sempiternam amittere, et ad locum illum descendere, ubi supplicia requiem nullam admittent.

Capitulum V

De aula Domus Dei

Restant loca in domo negotiis variis deputata. Sed in Domo illa beata unum erit negotium commune omnibus, Regis superni laudatio. Hic enim quidam negotiantur ut lucrentur pecunias; alii ut dignitates acquirant; alii dant operam studiis doctrinarum, ut discant, vel doceant; alii mechanicis artibus, ut parent quæ sunt ad vitam necessaria. Sed in illa regione viventium et immortalium nulla erit inopia, nulla ignorantia, nulla necessitas, ambitio nulla, omnes erunt statu præsenti contenti, neque aliquid optabunt aut requirent amplius; proinde toti erunt in summo bono fruendo, diligendo, et laudando intenti.

Sed videor mihi audire qui dicant, officium laudandi Deum in Psalmis et Hymnis, ac præcipue in Horis canonicis recitandis, non carere labore et fatigatione, nec deesse qui grave onus impositum sibi esse querantur, quod tot horas cantando in Ecclesiis, et Deum laudando consumere iubeantur. Quibus respondemus, laudationem Dei in hoc tempore meritum esse, in vita æterna præmium; atque hinc fieri, ut hic quidem sit laboriosa multis et molesta, quæ ibi erit omnibus iucunda et decora laudatio [1]. Nunc multa legimus vel canimus, quæ non intelligimus: præsertim abigendis vanis cogitationibus, quasi muscis importunissimis, non mediocriter laboramus: denique corpus quod corrumpitur, non potest diutius mentis functionibus sine fatigatione servire. At in beata illa patria corpus erit immortale et impassibile, aberunt muscæ inanium cogitationum, intelligemus omnia perfectissime quæ canemus, et quod est potissimum, nihil erit aliud divina laudatio, quam felicitatis exercitatio: proinde si non erit molesta sempiterna felicitas, neque molesta esse poterit æterna laudatio. Esse autem in cœlo Dei laudationem, beatitudinis exercitationem, docet Propheta, qui ait: *Beati qui habitant in Domo tua, Domine, in sæcula sæculorum laudabunt te* [2]. Sicut enim ad beatitudinem pertinet semper videre et amare summum bonum, sic ad exercitium beatitudinis pertinet semper admirari et laudare pulchritudinem summi boni. Et quemadmodum nemo fatigabitur Deum amando, sic etiam nemo fatigabitur Deum laudando. Adde quod non solum non fatigabimur videndo et amando Deum, sed etiam non fatigabimur videndo et laudando opera Dei, quæ omnia semper in conspectu aderunt, et pulchritudinem suam eximiam semper ostendent: nec laudare poterimus opera Dei, pulchra valde, quin simul laudemus Auctorem operum illorum, quæ semper clamabunt: *Ipse fecit nos, et non ipsa nos.* Denique sicut numquam oblivisci poterimus beneficiorum, quibus nos Deus obruit, et quasi nodis amoris indisolubilibus adstrinxit, sic etiam non poterimus non semper animis gratissimis iubilare in laudibus optimi Benefactoris.

Concludamus igitur cum Sancto Augustino, atque dicamus: *Quid aliud ageretur, ubi neque ulla desidia cessabitur, neque ulla indigentia laborabitur? Ipse Deus finis erit desideriorum nostrorum, qui sine fine videbitur, sine fastidio amabitur, sine fatigatione laudabitur. Hoc munus, hic affectus, hic actus profecto erit omnibus, sicut ipsa vita æterna communis. Ibi ergo vacabimus et videbimus, videbimus et amabimus, amabimus et laudabimus. Ecce quod erit in fine sine fine. Nam quis alius noster est finis, nisi pervenire ad Regnum cuius nullus est finis?* [3]

[10] Apoc. 9, 6

[1] Psalm. 146, 1
[2] Psalm. 83, 5
[3] De Civit. Dei, Lib. 22, cap. 30

Capitulum VI

De prima parte portæ Domus Dei, quæ est fides

His explicatis, unum illud reliquum esse videtur, ut videamus quæ sit porta, per quam in illam Domum felicissimam ingredi valeamus. Sed ipse Dominus in Evangelium non solum portam ostendit, sed etiam angustam valde esse prædixit, ac ut intrare contendamus admonuit. Siquidem interrogatus: *Domine, si pauci sunt, qui salvantur?* [1], respondit: *Contendite intrare per angustam portam: quia multi, dico vobis, quærent intrare, et non poterunt. Cum autem intraverit paterfamilias, et clauserit ostium, incipietis foris stare, et pulsare ostium dicentes: Domine, aperi nobis. Et respondens dicet vobis: Nescio vos unde sitis: discedite a me omnes operarii iniquitatis. Ibi erit fletus et stridor dentium.* Hæc Dominus, quia satis aperte docet, portam Domus Dei, quæ est in cœlis, angustissimam esse, quamvis ipsa Domus sit amplissima, et propter angustiam eius multos non intraturos, qui aliqui libenter intrarent; et ideo non intraturos, quia cupient quidem intrare, sed non contendent, nec pressuram illam pati volent.

Explicemus, unde sit angusta porta domus amplissimæ. Quatuor partes haber porta, limen, superliminare, et latera duo, id est, quatuor lapides, unum infra, alterum supra, et duo ad latera. Quæ in hac nostra porta, quatuor sunt virtutes omnino necessariæ, ut quis cœlestem Domum ingredi valeat, fides, spes, charitas, humilitas. Fides et spes lapides sunt laterales, charitas est superliminare, humilitas limen quod pedibus teritur. Sed omnes isti lapides, id est, omnes istæ virtutes tam exiguam habent in se longitudinem et latitudinem, ut in se angustæ sint, et portam angustissimam faciant.

Incipiamus a fide. Fides Christiana et vera, eiusmodi patitur angustias, ut nisi mens humana vim sibi faciat, et quasi in captivitatem se redigi patiatur, et ligari et trudi, nemo per eam ingredi valeat. Atque hoc est, quod Apostolus scribit in posteriore Epistola ad Corinthios: *In captivitatem redigentes omnem intellectum in obsequium Christi* [2]. Proponit enim fides Christiana multa credenda, quæ ita superant omnem rationem, ut difficillimum sit illis assentiri, et tamen sic certo, sic firmiter credi iubet, ut homo paratus esse debet millies vitam sanguinemque profundere, quam unam partem fidei abnegare. Magnæ sunt istæ angustiæ; nec mirum, si pauci illas superent. Atque hæc ratio est, cur tam multi ad Mahometanos vel hæreticos deficiant, quoniam illi angustias fidei sustulerunt, et portas latissimas aperuerunt; per quas tamen non itur ad vitam, sed ad perditionem, iuxta verbum Domini apud Matthæum: *Lata porta, et spatiosa via est, quæ ducit ad perditionem, et multi sunt qui intrant per eam* [3]. Siquidem omnis homo naturaliter scire desiderat, ut Philosophus scripsit ad initium Metaphysicæ, ideo non facile assentitur, nisi demonstratio, vel certe probabilis ratio adferatur. Expertus est hoc Apostolus Paulus, qui quamvis ex infusa et acquisita doctrina, et ex dono linguarum mirabiliter loqueretur, tamen cum prædicaret resurrectionem mortuorum, non deerant qui illum irriderent, et alii qui dicerent: *Quid vult seminiverbius hic dicere?* [4] et cum Christum crucifixum annuntiaret, gentilibus stultus esse videbatur, et Iudæi scandalum patiebantur, ut ipse testatur in priori ad Corinthios. Hinc etiam veteres hæretici, ut portam angustam dilatarent, varios errores invenerunt. Alii enim mysterium Trinitatis sustulerunt, ut Sabelliani et Ariani; alii mysterium Incarnationis, ut Nestoriani et Eutychiani; alii Resurrectionem mortuorum, ut Origenistæ et alii. Sed istæ omnes portæ, et aliæ pene ducentæ, quia humanos architectos habebant, et solido fundamento carebant, brevi tempore corruerunt, ut iam vix nomina teneamus; et ne nomina quidem sciremus, nisi in libris Catholicorum qui eas oppugnarunt, Irenæi, Philastii, Epiphanii, Augustini, Theodoreti et similium, ea legeremus. Iam vero Mahometani, qui nunc tam longe lateque sectam suam dilataverunt, omnia fere quæ difficiliora sunt in fide Christiana, sustulerunt, ut personarum divinarum Trinitatem, ut Incarnationem Verbi divini, ut mortem et resurrectionem Filii Dei, ut Sacramenta Pœnitentiæ et Eucharistiæ; quibus sublatis omnes angustiæ sublatæ sunt, et porta dilatata multitudinem innumerabilem admittit.

Hæretici vero temporis nostri per aliam viam ingressi sunt, et eas angustias potissimum sustulerunt, quæ non tam ad intelligentiam, quam ad actionem pertinebant. Fides Christiana docet, vitanda esse omnia peccata, ut etiam de verbo otioso reddenda sit ratio; et si quis in peccatum lethale labatur, confitenda esse peccata Sacerdoti, et per contritionem seriam et satisfactionem esse diluenda; opera bona, quantumvis laboriosa et difficilia, esse facienda, si a Præpositis præscribantur; Regnum cœlorum esse bonis operibus promerendum, ut coronam iustitiæ, et mercedem laboris: Ecclesiasticis sacratisque hominibus cælibatum esse colendum; vota Monachorum et Sanctimonialium esse servanda. Hæc et his similia quæ angustias facere videbantur, hæretici huius temporis ita sustulerunt, ut portam latissimam aperuerint. Prædicaverunt enim, solam fidem esse necessariam ad salutem, ita ut homo Christianus non possit perire, quantumvis peccatis omnibus sit coopertus, nisi nolit credere. Item non es-

[1] Lc. 13, 23
[2] 2 Cor. 10, 5
[3] Mt. 7, 13
[4] Act. 17, 18

se opus confiteri peccata Sacerdoti, satis esse, si quis confiteatur Deo; contritionem non requiri, satis esse terrores quosdam mentis; pœnitentiæ et satisfactionis opera non esse necessaria; liberum esse Sacerdotibus cælibatum cum coniugio commutare; nec minus licere Monachis et Sanctimonialibus omnia vota contemnere; non posse Præpositos ad aliqua pia opera subditos populos obligare. His et similibus doctrinis, sublatis angustiis fidei, portam salutis latissimam sibi facere visi sunt; sed revera portam, quæ ducit ad inferos, aperuerunt, et per eam turbam ingentem levium hominum ad perditionem secum duxerunt.

Nec vero Catholici omnes angustias fidei superant: nam tametsi omnia quæ fides docet, credunt, tamen dum aliter vivunt quam fides iubet, de illis probantur esse, de quibus Apostolus loquitur, cum ait: *Confitentur se nosse Deum, factis autem negant* [5]; ac per hoc ipsi quoque angustia fidei refugiunt, et portam latam ingrediuntur, quæ ducit ad perditionem. Itaque si de fide agatur, ad quæstionem Domino propositam, *Si pauci sunt, qui salvantur?* respondendum erit, paucos esse, et ideo contendendum intrare per angustam portam.

Capitulum VII

De Spe, quæ est altera pars portæ Domus Dei

Iam vero spes quoque suas habet angustias, sive premii magnitudinem, sive parvitatem nostram consideres. Si quis enim iuberet rusticum indoctum, et qui nullam habet experientiam rerum humanarum, sperare brevi se habiturum sapientiam Salomonis, vel certe Platonis et Aristotelis, et simul imperium Alexandri Magni, vel Augusti, quando quæso persuaderi posset huiusmodi homini, ut tantillus tanta speraret? At id multo facilius est, quam ut homo mortalis speret sapientiam et potentiam Angelorum qui in cœlo sunt et puræ intelligentiæ sunt. Nam ille rusticus, et Alexander, atque Aristoteles, eiusdem naturæ erant, omnes homines mortales erant; et sapientia Aristotelis sapientiam humanam non transcendebat, et imperium Alexandri ne tertiam quidem terræ partem occupavit. At spes fidelium sperare eos iubet æqualitatem Angelorum, dicente Domino: *Qui digni habebuntur sæculo illo, et resurrectione ex mortuis, neque nubent, neque ducent uxores, neque enim ultra mori poterunt: æquales enim Angelis sunt, et filii sunt Dei* [1]. Et si quis hominem qui humi repit, sperare iuberet, brevi futurum ut volet per aërem, aut in aquis longo tempore subsistat, et currat atque discurrat, quando adduci posset ut ista speraret? et tamen aves etiam magnæ, ut grues, ut ciconiæ, ut aquilæ, celerrime volant per aërem, et naves gravissimæ et onustæ subsistunt in aquis, vel currunt et discurrunt per aquas, prout voluerint nautæ. At spes Christianorum sine ulla ambiguitate iubet, ut homo Christianus etiam cum corpore speret se super cœlos ascensurum, et a cœlo ad terram sine ullo periculo ruendi descensurum, et in cursu ab ortu ad occasum cum sole ipso certaturum, eumque sine dubitatione victurum. Denique si quis pauperculus parentibus orbatus, sperare iuberetur, a Rege magno sibi non cognito se in filium adoptandum, certe multum laboraret, ut id posse fieri aliquando speraret, et tamen uterque homo est, et terræ filius, ac morti obnoxius. At spes Christiana docet, hominem quamcumque, modo baptizetur in Christo, et Christi mandata custodiat, spiritum adoptionis a Deo habiturum, et vere in filium cooptandum [2], et fore hæredem universorum quæ ipse Deus possidet, cohæredem autem Christi, qui Filius est naturalis et proprius, et quem Pater constituit hæredem universorum [3].

Hæc spes tam magna et tam excelsa, si a Christianis, ut par est, coleretur et teneretur, certe faceret illos impavidos ut leones, ut nullis neque periculis neque terroribus cederent , et cum Propheta dicerent: *Dominus mihi adiutor, non timebo quid faciat mihi homo* [4]; et: *Si consistant adversum me castra, non timebit cor meum* [5]; et cum Apostolo: *Omnia possum in eo qui me confortat* [6]; et: *Si Deus pro nobis, quis contra nos?* [7] Sed valde pauci sunt, qui res tam arduas sperent ut oportet, cum plurimi inveniantur, qui res etiam temporales et parvas a Deo non sperant, et magis confidunt in astutia sua, in furtis, in mendaciis, quam in adiutorio Altissimi. Dominus ipse apud Matthæum et apud Lucam [8] pulcherrimis similitudinibus admonuit fideles, ne nimis solliciti essent de quærendo cibo et vestibus: quia Pater cœlestis, qui nutrit aviculas, quæ non ferunt neque metunt, et vestit lilia agri, quæ non laborant neque nent; multo magis prospiciet filiis suis, quibus servat Regnum æternum, et tamen tam modica, et pene nulla invenitur in plerisque Christianis confidentia in Deum, ut sæpe in angustiis suis vel ad humanas fraudes, vel ad diabolicas artes potius confugiant, quam ad Deum. Ergo si illa non sperant a Deo, quæ Deus tribuit volucribus cœli et liliis agri, quæque se daturum esse promittit, si spem suam ponant in eo, magnum est argumentum, in eiusmodi animis locum non habe-

[5] Tit. 1, 16
[1] Lc. 20, 35

[2] Rom. 8, 15
[3] Hebr. 1, 2
[4] Psalm. 117, 6
[5] Psalm. 26, 3
[6] Philipp. 4, 13
[7] Rom. 8, 31
[8] Mt. 6; Lc. 12

re spem illam, quæ propria est filiorum Dei, qui Regni sempiterni consortium sperant a Deo. Et quoniam sine spe certa et viva, quæ pars est portæ Domus cœlestis, nemo ingreditur ad salutem, ideo non multi sunt qui salvantur.

Sed sunt etiam aliæ maiores angustiæ in virtute spei: iubet enim Christiana spes contemni præsentia quæ videntur, et sperari futura quæ non videntur; iubet dispergere et dare pauperibus, ut ea multiplicata restituantur in cœlis, ubi nemo fuit qui viderit, et nemo est qui cogitare vel suspicari possit, quæ sint illa bona quæ nobis reddentur in cœlo, si nostra seminemus in terra. Et quidem rusticus facile persuadetur, ut triticum seminando spargat in terram, quia usus multorum annorum docuit, quod seminatur cum labore, cum exultatione meti: sed quæ disperguntur in pauperes, colligi multipicata in cœlis, nulla experientia docuit. Ideo difficile videtur hominibus, dimittere præsentia quæ videntur, et sperare futura quæ non videntur.

Denique magnum est argumentum, angustissimam esse portam, confidentiam firmam in Deum, quod tanta ubique inveniatur turba miserorum, lugentium, clamantium, blasphemantium, desperantium. Deus enim in se confidentibus aut tollit miserias, aut donat patientiam cum tam ingenti consolatione coniunctam, ut dicant cum Apostolo: *Repletus sum consolatione, superabundo gaudio in omni tribulatione nostra* [9]. Turba igitur illa lugentium et flentium in miseriis argumento est, ut scribit Sanctus Basilius en Psalmum quadragesimum quintum, multos esse qui in ore habeant: *Deus refugium nostrum et virtus*, paucissimos, qui in corde, quique vere et ex animo sperent in Deo.

Capitulum VIII

De charitate, quæ est tertia pars portæ

Veniamus ad charitatem, quæ est superliminare portæ cœlestis. Charitas Regina virtutum, quæ ab una parte videtur latior, cum se extendat ad Deum, ad Angelos, ad omnes homines, etiam ignotos et inimicos, eo redditur angustior, cum per eam transeundum est, ob incredibilem difficultatem quam secum adfert, cum non verbo et lingua, sed opere et veritate præcepta illius adimplenda sunt. Quid enim, quæso, Regina ista iubet? Primum, ut diligatur Deus ex toto corde, ex tota anima, ex omnibus viribus [1]. In magnas angustias redigitur homo, cum ad ista implenda se accingit. Quid est enim diligere Deum ex toto corde, ex omnibus viribus, nisi diligere amore vero et summo? Illud *ex corde et ex anima*, significat amorem esse debere verum, non simulatum, non verbo et lingua, ut loquitur Sanctus Ioannes, sed opere et veritate [2]. Illud *ex toto, et ex omnibus viribus*, sive *ex omni virtute*, ut habet alius Evangelista [3], significat amorem in Deum esse debere maximum. Vis igitur præcepti est, ut diligatur Deus amore vero et summo, ut nihil ei præponatur, nihil adæquetur, omnia postponatur, sic ut paratus sit homo Christianus cum Patriarcha Abrahamo, si opus sit ad gloriam Dei, vitæ proprii et unigeniti et amantissimi filii sui non parcere. Neque id solum, sed etiam, ut Dominus mandat in Evangelio, odisse patrem et matrem, uxorem et filios, fratres et sorores [4], adhuc autem et animam suam, et renuntiare omnibus quæ possidet, id est, paratum esse ea promptitudine privari omnibus consanguineis, et vita propria, et facultatibus ac dignitatibus omnibus, qua illis privaretur, si ea vere et ex animo odisset. Magnæ angustiæ sunt istæ, et ad eas penetrandas quis idoneus? Quanto facilius invenientur homines, et ii non pauci, qui parati sint Deo renuntiare, et omnibus eius promissis, quam divitiis et honoribus temporalibus, ne dicam vitæ propriæ vel filiorum? Testis est Sanctus Cyprianus in *Tractatu De lapsis*, in ipsa primitiva Ecclesia, quando ardor charitatis erat multo maior quam nunc sit, pro paucis Martyribus plurimos fuisse desertorers, qui patrimonia sua, nedum vitas, charitati Dei anteponebant: quod ipsum testatur etiam Eusebius in *Historia Ecclesiastica* [5].

Quid iam dicemus de charitate erga proximum? Quid mandat charitas ut erga proximos faciamus? nimirum ut diligamus eos sicut non ipsos, et quod nobis fieri volumus, nos quoque erga alios faciamus. Quis vero est, qui si multum egeat, non cupiat sibi dari a divitibus, saltem quod illis superest? Neque accipiet excusationem si dives respondeat, ære alieno se premi, quod emerit villam magni pretii, aut sumptuosum palatium ædificaverit, aut certe peristromatibus pretiosis exornaverit; illa enim fortasse supervacanea sunt, et non patitur charitas, ut proximus pauper rebus necessariis careat, et proximus dives supervacaneis rebus abundet. De qua re consulat, quæso, lector Sanctum Basilium *in Oratione ad divites*, et Sanctum Bernardum in declamatione super illa verba: *Ecce nos reliquimus omnia*. Videbit enim et horrebit periculum eorum, qui non cogitant, se de propriis opibus rationem Domino reddituros, et qui secundum suam cupiditatem, non secundum

[9] 2 Cor. 7, 4

[1] Mt. 22, 37

[2] 1 Jn. 3, 18

[3] Mc. 12, 30

[4] Lc. 14, 26

[5] Hist. Eccles. lib. 8, cap. 2

Domini voluntatem, et erga proximos charitatem illis utuntur. Nam si de verbo otioso rationem reddemus [6], cur non magis de pecuniis male consumptis?

Sed Apostolum Ioannem audiamus, atque ab eo discamus, quousque se extendat debitum charitatis: *In hoc*, inquit, *cognovimus charitatem Dei, quoniam ille animam suam pro nobis posuit, et nos debemus pro fratribus animas ponere* [7]. Deus Christus pro servis suis animam posuit, quid ergo magnum erit, si nos pro fratribus animam, id est, vitam ponamus? Itaque non dicit Apostolus, possumus, sed *debemus pro fratribus animas ponere*; neque dixit, arbitror, censeo, consilium do, sed absolute pronuntiavit: *debemus pro fratribus animas ponere*; et si animas, cur non magis facultates? Proinde Sanctus Gregorius recte concludit: *Cum incomparabiliter longe sit melior anima qua vivimus, terrena substantia quam exterius possidemus, qui non dat substantiam suam, quando daturus est animam suam?* [8] Quod idem de aliis rebus dicere possumus. Qui enim debet pro fratribus animam ponere, cur non multo magis debet fratribus iniuriam sive offensionem condonare? et qui debet pro fratribus animam ponere, cur non debet diligentes cavere, ne fratrem verbo aut facto lædat? Quia vero præceptum charitatis Dei et proximi eiusmodi angustias habet, ut a paucis superentur, ideo quærenti a Domino, *si pauci sunt, qui salvantur?* iure potuit Dominus respondere, paucos esse, et propterea totis viribus contendendum esse, ut cum illis paucis salutaris portæ angustias superemus.

Capitulum IX

De humilitate, quæ est quarta pars portæ

Restat humilitas, quæ suas etiam nec parvas habet angustias. Quid præcipit Magister ille, que de se verissime dixit: *Discite a me, quia mitis sum et humilis corde* [1] et *Vade, recumbe in novissimo loco* [2]? Et quod dixit, fecit. Veniens enim in hunc mundum, recubuit nascens in præsepi, et moriens in cruce. Locum certe humiliorem invenire non potuit neque nascens, neque moriens. Et dum vixit, pauperior fuit non solum hominibus, sed etiam animantibus brutis: nam vulpes foveam habent, et volucres cœli nidos [3]; ipse autem non habuit ubi caput suum reclinaret. Sed quid sibi vult, *Recumbe in novissimo loco*? illud significat: quicumque tu sis, et quantuscumque sis, existima te semper ultimo loco dignum esse. Cuius rei rationem reddit Apostolus in Epistola ad Galatas, cum ait: *Nam si quis existimat se aliquid esse, cum nihil sit, ipse se seducit* [4]; et non dixit, qui se existimat magnum esse, aut maiorem aliis, sive sapientia, sive potentia, sive virtutibus, neque dixit, si quis existimat se non magnum esse, neque cæteris maiorem; sed tamen aliis parem, sed dixit, *Si quis existimat se aliquid esse*, et denique non dixit, cum pauper, vel indoctus, vel inglorius sit, sed *cum nihil sit*. Itaque non potuit Apostolus magis descendere, ut locum novissimum designaret, et verba Domini digno commentario explicaret. At, inquiunt, oportet esse homines in altis gradibus, Prælatos, Principes, Reges, Imperatores, Pontifices. Ita est, oportet; sed unusquisque sedere debet in novissimo loco, et expectare ut Dominus dicat: *Ascende superius*. Cuius rei exemplum insigne habemus in Sancto Augustino, quod eius verbis proponere libet. Sic enim loquitur in *Sermone de communi vita clericorum*: *Ab eis qui diligunt sæculum, segregavi me; sed eis qui præsunt populis non me coæquavi; nec in convivio Domini superiorem locum elegi, sed inferiorem et abiectum. El placuit illi dicere mihi, Ascende sursum. Usque adeo autem timebam Episcopatum, ut quoniam esse cœperat alicuius nominis inter homines fama mea, in quo loco sciebam non esse Episcopum, non illo accederem. Cavebam hoc, et agebam quantum poteram ut in loco humili salvarer, non in alto periclitarer. Sed, ut dixi, Domino servus contradicere non debet*. Utinam hoc exemplum omnes imitarentur! haberemus enim multos Prælatos bonos, multos bonos Principes, multos optimos Magistratus. Sed quia multi se ingerunt, neque vocationem Domini expectare dignantur, Deus aliquando irascitur, et ad exemplum aliorum cogit non paucos in novissimo loco sedere, ut omnes intelligant, honores et divitias, ut cætera temporalia et spiritualia bona, a manu sua pendere. Hinc enim sæpe videmus homines ditissimos brevi redigi ad extremam pauperiem, et magnos Principes de sedibus suis deiici.

Sed neque satis est expectare Dei vocationem, sed oportet etiam in ipsa Prælatura vel Principatu non superbe sapere; sed iuxta Sapientis consilium [5], quanto quis maior est, tanto se in omnibus humiliari, non corpore, sed corde, ut Sanctus Gregorius in Pastorali suo docet [6], ut apertius Sanctus Augustinus in Epistola, quæ est Regula Sanctimonialium: *Honore*, inquit, *coram hominibus prælata sit vobis, coram Deo substrata sit pedibus vestris* [7]. Debet enim unusquisque cæteros omnes meliores, ac per hoc maiores se credere. Ille enim

[6] Mt. 12, 36
[7] 1 Jn. 3, 16
[8] Hom. 14 in Evangelia
[1] Mt. 11, 29
[2] Lc. 14, 10
[3] Lc. 9, 58
[4] Gal. 6, 3
[5] Ecclu. 3, 20
[6] Past. lib. 2, cap. 6
[7] Epist. 109

proprie et simpliciter maior est, qui maior est apud Deum. Apud Deum autem maior est, qui melior est; et ille melior est, qui virtutibus præstat; quidquid sit de præfecturis, de divitiis, de titulis, de coronis, de insulis, virtutes enim bonum hominem faciunt, non præfecturæ, divitiæ, tituli, et alia id genus; et si virtutes bonum hominem faciunt, maiores virtutes faciunt meliorem, et maximæ optimum: et qui virtutes in excellentiori gradu possident, illi cæteris præstant. Et quod una ex magnis virtutibus sit humilitas, ex eo cognoscitur, quod ipse Dominus humilitati tribuit exaltationem, in illa sententia ab eo sæpius repetitia: *Omnis qui se humiliat, exaltabitur* [8]. Quam sententiam secuta est Virgo beata en Cantico: *Deposuit potentes de sede, et exaltavit humiles* [9]; et beatus Petrus: *Humiliamini sub potenti manu Dei,ut vos exaltet in tempore visitationis* [10]. Et Sanctus Iacobus: *Humiliamini in conspectu Domini, et exaltabit vos* [11]. Denique beatus Paulus de Christo ipso dicit: *Humiliavit semetipsum, propter quod et Deus exaltavit illud* [12].

Quoniam igitur virtutes vere, ac præcipue charitas et humilitas, bonos homines faciunt coram Deo, ut etiam meliores et maximos, et qui nemo certo novit qualis sit coram Deo, et quales sint, vel paulo post futuri sint alii, ideo periculosum est, alicui se præponere, et utilissimum, omnibus se postponere: ideo Dominus absolute pronuntiat: *Recumbe in novissimo loco.* Quotusquisque autem est, qui hoc præceptum Dominicum servet? De qua re magis contenditur inter homines, quam de præcedentia? Quanti labores suscipiendi sunt ab iis, qui litigantes de punctis honoris ad concordiam redigere student? Quam multos sæpe audimus sententiam illam ex Scripturis usurpantes: *Gloriam meam alteri non dabo*? et tamen ea sententia ipsius Altissimi est apud Isaiam [13], cui soli iuste convenit. Deus enim solus humilis esse non debet; quoniam humilitas est virtus quæ refrenat cupiditatem hominis, ne velit ascendere super se: Deus autem cum sit altissimus, nihil habet supra se. Itaque intoleranda superbia est, quod vermiculus terræ dicere audeat: *Gloriam meam alteri non dabo.* Et tamen iidem vermiculi, quod superbia ita inflat, ut dicant cum Deo: *Gloriam meam alteri non dabo*, ita se abiiciunt, ut servos honoris, id est, inanis existimationis, se esse fateantur; et sic fideliter domino suo honori humano serviant, ut malint in singulari certamine crudeliter necari atque ad inferna descendere, et sic vitam æternam et temporalem simul amittere, quam idolo suo honori detrimentum aliquod adferatur.

[8] Mt. 23, 12
[9] Lc. 1, 52
[10] 1 Petr. 5, 6
[11] Iac. 4, 10
[12] Philipp. 2, 8
[13] Isa. 42, 8

O vanitas vanitatum! o quam graviter excæcavit oculos mentis iste fumus honoris! et tamen Christiani sumus, et scimus Christum ab inimicis audivisse: *Ecce homo vorax, et potator vini* [14]. Item: *Samaritanus es tu, et dæmonium habes* [15]. Item *In Beelzebub principe dæmoniorum eiicit dæmonia* [16]; et tamen nemo audivit ab ore eius verbum *Mentiris*, aut aliquid huismodi, sed quia mitis erat, et humilis corde, *cum malediceretur, non maledicebat; cum pateretur, non comminabatur* [17], ut scribit Apostolus Petrus.

Ex his perspicuum est, portam vitæ æternæ non minus ob humilitatem, quam ob Theologicas virtutes, fidem, et spem, et charitatem, esse angustam et a paucis penetrabilem, ac per hoc interroganti, *Si pauci sunt, qui salvantur?* rectissime responderi posse, paucos esse: quia pauci, ut par est, totis viribus contendunt per angustias portæ illius intrare.

Capitulum X

Iterum de fide, quæ est prima pars portæ

Cæterum ne videamur terrore nimio ab ingressu portæ illius homines avocare, cum nobis contra propositum sit in toto hoc libro, mentes fidelium ad patriam nostram dulcissimam et felicissimam desiderandam accendere, ostendam paucis, portam illam quæ ab una parte ob illarum virtutum eminentiam et perfectionem angustissima est, eamdem ob Dei ipsius omnipotentiam, et veritatem, et misericordiam, dici posse latissimam et aditu facillimam, si quis vere per illam ingredi cupiat.

Ac ut a fide incipiamus, vere fides res difficillimas, et supra sensum et rationem longe positas, et supra ipsorum Angelorum naturalem capacitatem sublimiter exaltatas, credendas docet: sed cum admonemur ab ipsa fidei doctrina, res illas credendas esse Deo qui mentiri non potest, non Angelis, non hominibus, iam angustiæ dilatari incipiunt. Si fides diceret, Crede Deum esse trinum simul et enum, Crede Filium Dei factum esse filium Virginis, Crede Christum a mortuis resurrexisse post tres dies virtute propria immortalem, et hæc omnia firmissime crede, quia Petrus, et Paulus, et Ioannes, Isaias, et Ieremias, et Ezechiel hæc dixerunt: hæsitarem utique, neque auderem res tam difficiles, et supra rationem positas, hominibus me similibus credere. Scriptum est enim: *Omnis homo mendax* [1]; et ideo tot iuramenta et tot fideiussores requirimus, ut

[14] Mt. 11, 19
[15] Jn. 8, 48
[16] Lc. 11, 15
[17] 1 Petr. 2, 23
[1] Psalm. 115, 2

hominibus fidem habeamus. Sed cum fides dicit, hæc omnia Deus revelavit, neque Petrus, et Paulus, et Ioannes, neque cæteri Apostoli et Prophetæ ex mente sua hæc docuerunt, sed ab ipso Deo edocti, verbum Dei, non verba sua prædicaverunt: continuo cor dilatatur, atque ad credendum præparatur. Quod autem Deus sit, qui per Apostolos et Prophetas locutus est, idem Deus tot signis et prodigiis manifestavit, ut stultum sit, nedum temerarium, non velle credere. Sic enim loquitur Apostolus ad Hebræos: *Quæ cum initium accepisset enarrari per Dominum ab eis qui audierunt, in nos confirmata est, contestante Deo signis et portentis, et variis virtutibus, et Spiritus Sancti distributionibus* [2]. Quæ autem Deus loquitur, quis neget esse vera, cum Deus omnino mentiri non possit, et si mentiri posset, Deus non esset?

At quæ nobis proponuntur credenda, superant rationem. Ita est; sed non superant potentiam et sapientiam Dei. Ideo dicit beatus Ioannes, Deus esse maiorem corde nostro, quis potest facere, quæ nos non possumus intelligere; et essentia atque existentia eius perfectior est, quam mens nostra capere possit. Si facile credit homo rudis Philosophis atque Astrologis multa de magnitudine solis et stellarum, quæ videntur incredibilia, cur non facile credat homo ipsi Deo, quidquid tandem ille revelare voluerit, cum infinito intervallo distet sapientia et potentia eius, ab igniculo rationis quo præditi sunt homines? Ista igitur qui considerant, non patiuntur angustias in credendis iis quæ nobis Ecclesiæ credenda proponit.

Capitulum XI

Iterum de spe, quæ est secunda pars portæ

Hoc idem de virtute spei dicere possumus: nam si quæ speramus in vita futura, ab hominibus speranda esse diceremus, ut vani et impostores reiiciendi essemus; siquidem homines et mentiri possunt et tam eximia præmia nullo modo dare possunt. At non ab homine speranda esse dicimus, sed a Deo, qui nec mentiri potest, cum sit veritas, nec fallere, cum sit bonitas; nec aliquid impossibile apud eum, cum sit omnipotens. Itaque merito irrideri se crederet rusticus, si quis illi sapientiam Salomonis, aut potentiam Augusti polliceretur; quia qui illi promitteret, homo esse mendax et imbecillus. Sed Christianus cui Deus promisit vitam æternam, Regnum cœlorum, Paradisum omnimodæ voluptatis, cur sperare non debet? Fortasse desunt nobis pignora optimæ voluntatis Dei? nonne in figuram rerum præsentium eduxit Deus populum suum per Mare Rubrum sicco vestigio? pluit illis manna de cœlo? eduxit aquam de petra? introduxit eos denique per Iosue in Terram promissionis? numquid inanis et vacua debet esse tam insignis figura? Deinde si *sic Deus dilexit mundum, ut Filium suum unigenitum daret* [1], nonne *cum illo omnia nobis donavit* [2]? Quid magnum speramus a Deo nobis donandum, quod non superetur a dono, quod nec sperantibus nec petentibus iam dedit? Si dedit peccatoribus et inimicis mortem Filii sui, non donabit iustificatis et amicis vitam Filii sui? Neque his contentus, adiecit Spiritum Sanctum, tamquam pignus hæreditatis, qui clamat in cordibus nostris: *Abba Pater, et testimonium reddit spiritui nostro, quod sumus filii Dei. Si autem filli, et hæredes; hæredes quidem Dei, cohæredes autem Christi* [3].

Quare si magnitudo rerum promissarum spem nostram superare videri possit, non potest tamen superare magnitudinem promittentis: quæ magnitudo cum infinita sit, facile potest spem nostram erigere, ut ad illa promissa sine titubatione pertingat. Quam promissionem, ut Apostolus probat in Epistola ad Hebræos, Deus iuramento confirmavit, ut per duas res immobiles, videlicet promissionem eius qui mentiri non potest, et adiunctum iusiurandum, habeamus spem, tamquam anchoram tutam et firmam incedentem usque ad interiora velaminis, ubi pro nobis introivit Iesus, secundum ordinem Melchisedech Pontifex factus in æternum.

Capitulum XII

Iterum de charitate, quæ est tertia pars portæ

Quid iam de charitate dicemus? Ea certe sicut ob difficultatem implendi præcepta eius, angustissima, sic ob excellentiam divinæ bonitatis, quam respicit, latissima dici potest. Cur enim difficile videri debet, toto corde, et tota anima, et omnibus viribus Deum diligere, cum sit ipse pulcherrimus, et optimus, et infinito amore dignissimus? Non est difficile hic in terris amare pulchra et bona; sed difficile est non amare, aut certe nimium non amare. Videtur igitur Deus quodammodo nobis iniuriam facere, cum tam severe iubet ut eum diligamus, quasi sponte nostra eum diligere non debeamus. At bona et pulchra quæ sunt in terris, ideo ardenter amantur, quia clare videntur; *Deum* autem *nemo vidit umquam* [1]. Ita est, non vidimus Deum, sed vidimus, et videmus quotidie opera eius, pulchra valde, de quibus Sapiens dicit: *Si specie* solis et lunæ *delectati, deos*

[2] Hebr. 2, 3

[1] Jn. 3, 16
[2] Rom. 8, 32
[3] Rom. 8, 16
[1] Jn. 1, 18

putaverunt, sciant quanto his dominator eorum speciosior est: speciei enim generator hæc omnia constituit [2]. Experimur quoque dulcedinem eius in beneficiis eius quotidianis: habemus denique testimonium eius qui vidit; et qui mentiri nequit, videlicet Sancti Spiritus, qui per Apostolos et Prophetas in Scripturis Sanctis prædicat, Deum usque adeo bonum et pulchrum esse, ut merito solus bonus et solus pulcher dici mereatur.

Sed, inquiunt, durum est valde, propter Deum cogi nos ad facultates, cognatos, et vitam propriam aliquando perdendam. Fateor et ipse durum id esse non amantibus Deum, sed amantibus, et eum adipisci cupientibus facile et leve esse contendo: præsertim cum ista temporalia propter Dei amorem contemnentibus, parata sint bona sine comparatione plura et meliora. Quid enim? amittis divitias corruptibiles, acquires Regnum sempiternum; amittis patrem, et fratres, et amicos: acquires Deum patrem, et Christum fratrem, et omnes Angelos et Sanctos amicos et socios; amittis vitam temporalem et miseram, acquires æternam et felicissimam. Audi Canticum amoris divini: *Si dederit homo omnem substantiam domus suæ pro dilectione, quasi nihil despiciet eam* [3]. Et paulo ante: *Aquæ multæ* (tribulationum et angustiarum) *non potuerunt extinguere charitatem, nec flumina obruent illam* [4]. Audi unum ex diligentibus Deum: *Quis ergo nos separabit a charitate Christi? tribulatio? an angustia? an fames? an nuditas? an periculum? an persecutio? an gladius? Sed in his omnibus superamus propter eum qui dilexit nos* [5].

At proximum ita diligere, ut bona mea cum eo communicare, etiamsi mihi fuerit inimicus, meque graviter læserit, adhuc illi non solum ignoscere, sed etiam benefacere debeam, contra naturam pugnare mihi esse videtur. Id quidem contra naturam per peccatum corruptam fortasse dici poterit, sed non contra naturam per Christi gratiam reparatam. An non Deus ipse bona sua cum inimicis suis communicat? et quotidie inimicis suis ignoscit, et reddit eis bona pro malis, dum *Solem suum oriri facit super bonos et malos, et pluit super iustos et iniustos* [6]? Quod si Deus ita se gerit cum inimicis, non est contra naturam Dei, neque hominis qui ad imaginem Dei creatus est, diligere inimicos, eisque benefacere, sed contra naturam bestiarum, et eorum, qui cum in honore essent, non intellexerunt, comparati sunt iumentis insipientibus et similes facti sunt illis.

[2] Sap. 13, 3
[3] Cant. 8, 7
[4] Ibid.
[5] Rom. 8, 35
[6] Mt. 5, 45

Capitulum XIII

Iterum de humilitate, quæ est quarta pars portæ

Venio ad humilitatem, quæ similis est sororibus suis: ut magnas quidem angustias superbis et arrogantibus pariat; sed iis qui ad scholam Christi accedunt, et ab eo discere volunt, non difficulter dilatari incipiat. Primum, enim humiliari debemus *sub potenti manu Dei* [1], ut Apostolorum Princeps admonuit: et ut Coapostolus eius Iacobus confirmat [2]. Quæ autem difficultas fingi potest in humiliatione mortalis hominis ad immortalem et omnipotentem Deum? Deinde debemus quoque novissimum locum eligere apud homines, quia superiores invicem arbitrari nos convenit, ut APostolus monet in Epistola ad Philippenses: *Superiores*, inquit, *sibi invicem arbitrantes* [3]. Qui vero se ipsi noverunt, et conscii sunt propriæ infirmitatis, aliorum autem interiora non noverunt, nullas patiuntur angustias, ut omnes alios sibi superiores ducant, eosque honore præveniat, et locum altiorem iisden concedant. Quemadmodum enim superbia nascitur ex ignorantia sui, sic humilitas ex cognitione sui. Cor superbi facile videt vitia quæ in se non habet, et quæ cæteri habent, quia sunt omnia extra se: vitia propria, quamvis sæpe maxima, et aliis omnibus nota, ipse non videt, quia sunt intra se; quomodo oculus non videt quæ intra se habet, sed ea solum quæ extra illum sunt. Exemplo nobis esse potest Pharisæus ille[4] qui gratias agebat Deo, quod non esset sicut cæteri homines, raptores, iniusti, adulteri; is enim videbat in se non esse vitium rapinæ, iniustitiæ, adulterii; sed non videbat vitia graviora quæ intus latebant, superbiam, mentis cæcitatem, et impœnitentiam; et ideo publicano in eodem templo oranti se præponebat: sed publicanus, quia meliores oculos habebat, videbat in se vitia, et virtutes non videbat, ideo recumbebat in novissimo loco, stans a longe, percutiens pectus suum, et misericordiam Dei implorans: ex quo factum est, ut iudicio Dei discesserit hic iustificatus, ille reprobatus. Quare si quis serio dare velit operam cognitioni propriæ, non patietur angustias in porta Domus Domini penetranda.

Ad hæc omnia necesse est addere, portam Domus Domini quæ videtur angustissima, ac pene impenetrabilis iis qui onusti accedunt, et obeso corpore sunt, vel multis vestibus involuti, et erecto corpore ingredi tentant, eamdem videri latam et aditu facillimam iis qui sine ullo onere, et nudi, ac macilenti et curvi ingrediuntur. Itaque in nobis est causa, cur non facile ingredi possimus per eam portam, per quam multi Sanctorum sine ulla difficultate vel molestia transie-

[1] 1 Petr. 5, 6
[2] Iac. 4, 10
[3] Philipp. 2, 3
[4] Lc. 18, 10

runt. Incipiat ergo homo Christianus deponere onera divitiarum: intelligat opes sibi a Deo datas ut œconomo, non ut domino, ut eas distribuat indigentibus, non ut eas sibi uni diligenter conservet: sic enim fiet, ut animus ab amore divitiarum liber effectus, quasi magno onere deposito, ob angustias portæ non laboret. Nec minus deponat pinguedinem nimiam deliciarum carnalium, vel potius eiiciat humores noxios cupiditatum variarum, quæ hydropem gignunt, et corpus inflant. Denique exuat opinionem propriæ existimationes, induat humilitatem Christi, inclinet cervicem ad obœdientiam mandatorum, et tunc queratur, si non satis facile et commode portam salutis ingredi possit.

Capitulum XIV

Necessarium esse ingressum portæ, quantumvis angustæ, si quis salvus esse velit

Sed sive porta illa lata sit, sive angusta, omnino contendere debemus, ut per eam ingrediamur; nullus enim alius locus est post hanc vitam, quæ fugit velut umbra, ubi bene esse possimus, nisi intra hanc portam. Ideo enim Dominus hortatur, dicens: *Contendite intrare per angustam portam* [1], quoniam, ut ipse in eodem loco subiungit, qui foris manebunt, ad ea loca detrudentur omnes, ubi sempiternus est fletus, et assiduus dentium stridor: quæ dolores maximos significant cum desperatione remedii; unde rabies oritur, quæ impatienter tolerat quæ tolerare non vellet, et semper tolerare cogetur. Quanto satius erat contendere intrare per angustam portam, ubi modico labore vel dolore sustentato, requies et iucunditas invenitur? Et si quidem possent homines et angustias portæ, et dolores gehennæ simul evadere, fortasse excusari posset eorum fragilitas vel imbecillitas, qui vim facere portæ illius angustiis non auderent; sed cum necesse sit, aut hic ad tempus laborare vim faciendo, aut incidere in labores doloresque perpetuos: ubi est iudicium, ubi ratio quæ dictet fugiendas esse angustias minores et breviores, ut ad intolerabiles et gravissimas veniatur? Sed etiam si nullæ sequerentur angustiæ post hanc vitam, sed sola privatio Domus Dei, ubi sempiterna sunt gaudia, hoc ipsum deberet in nobis efficere, ut non solum per angustias portæ, sed etiam per spinas et tribulos, nec non per ferrum et ignem alacriter intraremus. Et quamvis hoc tempore non sentiamus, quid sit privari beatitudine, tamen post animæ separationem a corpore aperientur oculi mentis, ut clarissime videant, quantum sit detrimentum, imo quam infinita iactura, non pervenire ad finem ultimum, ad quem creatis sumus. Atque hoc desiderium significant verba illa, quæ in Evangelio referuntur repetita ab illis qui exclusi foris manebunt: *Domine, Domine, aperi nobis* [2]. Siquidem desiderium ultimi finis semper cruciabit miseros et conscientiæ remorsus numquam quiescet, et implebitur illud: *Vermis eorum non morietur, et ignis eorum non extinguetur* [3].

O si possemus nunc serio cogitare, quanto affectu dicent homines illi: *Domine, Domine, aperi nobis*, ac si dicant: sine ingressu in istam domum vivere non possumus, nec tamen mori nobis datur. Itaque vivimus non ut vivamus, sed ut semper miserrimi simus. Ergo aperi nobis, quia parati sumus quaslibet angustias tormentorum pati, modo ingrediamur. Sed respondebitur: *Nescio vos*. Annus iubilei finem accepit: quando potuistis ingredi, noluistis; nunc ergo æquum est, ut quando vultis ingredi, non possitis. Ita illi sine ullo remedio exclusi, numquam tamen cessabunt clamare, naturali desiderio stimulante: *Domine, Domine, aperi nobis*. Sed qui surdi fuerunt in hac vita ad exhortationes Domini clamantis et dicentis: *Contendite intrare per angustam portam*, tunc surdis auribus Domini clamabunt: *Domine, Domine, aperi nobis*. Quare si quid sapimus, nunc rebus nostris consulamus, quando tempus habemus: faciamus nunc, dum licet, quod tunc sine ulla dubitatione toto corde facere, vel fecisse cupiemus, et non licebit.

LIBER QUARTUS

Capitulum I

In cœlo esse vera gaudia

Paradisus, nomen est voluptatis et deliciarum: significat enim hortum, sive pomarium et viridarium simul amœnissimum, et ad recreationem et iucunditatem adferendam aptissimum. In libro Genesis Paradisus voluptatis non semel appellatur, ubi de Paradiso terrestri sermo habetur [1]. Apud Ezechielem vero de Paradiso cœlesti dicitur Angelo primario, qui postea cecidit et diabolus factus est: *In deliciis Paradisi Dei fuisti* [2]. Quia vero in Scripturis Sanctis nihil habemus de Paradiso, nisi fuisse in eo arbores multas, et fontem aquæ vivæ, ideo visum est mihi occasione huius nominis explicare voluptates et gaudia, quibus fruuntur in cœlo Beati. Erit vero, nisi fallor, utilis contemplatio ad excitandos animos, ad ea quæ sursum sunt quærenda

[1] Lc. 13, 24

[2] Mt. 25, 11

[3] Isa. 66, 24

[1] Gen. 2, 8; 3, 23

[2] Ezech. 28, 13

et cogitanda, ac per hoc ad vitam sic instituendam, ut cum hinc migrandum erit, non ad luctum et tenebras, sed ad lucem et lætitiam sempiternam Deo adiuvante migremus. Solent enim homines, paucis exceptis, magis trahi voluptate, quam aliquo bono alio: et Ecclesia in quadam Oratione dicit: *Ibi nostra fixa sunt corda, ubi vera sint gaudia.* Ac primum considerabimus, quid Scripturæ Sanctæ de cœlesti Paradiso nos doceant, unde probemus vere esse in Paradiso cœlesti gaudia; deinde tentabimus explicare quæ sint illa gaudia; postremo variis rationibus, vel potius comparationibus demonstrabimus, gaudi illa esse longe maiora, quam nos capere, vel cogitare, vel etiam suspicari possimus.

Primum igitur nomen ipsum Paradisi, voluptatem ac delicias sonat, ut ex libro Genesis paulo ante ostendimus. Esse autem in cœlo Paradisum, testatur Ezechiel, qui de primo Angelo scripsit: *In deliciis Paradisi Dei fuisti* [3]; testatur Dominus in Evangelio, cum latroni secum pendenti dixit: *Hodie mecum eris in Paradiso* [4]; accepit enim Paradisum pro Regno Dei, et essentiali beatitudine; dixerat enim latro: *Domine memento mei, dum veneris in Regnum tuum* [5], et Dominus promittens illi consortium Regni sui, respondit: *Hodie mecum eris in Paradiso*; testatur beatus Paulus in posteriore ad Corinthios, cum ait: *Scio hominem in Christo, raptum usque ad tertium cœlum* [6], et quia *raptus est in Paradisum* [7]; testatur beatus Ioannes in Apocalypsi, ubi Dominum introducit loquentem: *Vincenti dabo edere de ligno vitæ, quod est in Paradiso Dei mei* [8]. Ex his locis perspicuum est, regionem Beatorum esse locum deliciarum et voluptatis. Deinde cum Dominus ait servo bono et fideli: *Intra in gaudium Domini tui* [9], nonne apertissime declarat, Domum Dei, sive Civitatem Dei, ad quam admittuntur servi boni et fideles, cum de hoc mundo migrant, esse locum gaudii? Et cum idem Dominus multis in locis comparat Regnum cœlorum cœnæ, ut apud Lucam, cum ait: *Homo quidam fecit cœnam magnam* [10]; et cum alibi dicat: *Et ego dispono vobis, sicut disposuit mihi Pater meus Regnum, ut edatis et bibatis super mensam meam in Regno meo* [11]; et denique cum in Apocalypsi dicitur: *Beati, qui ad cœnam nuptiarum Agni vocati sunt* [12]. Certe Scriptura per metaphoram cœnæ, delectationem voluptatemque significat; nisi quis negare velit, in sensu gustandi ullam esse voluptatem. Ad hæc in Evangeliis, et in Apocalypsi, Regnum Dei nuptiis regalibus comparatur, ut notum est ex parabola Regis qui fecit nuptias filio suo: et ex parabola virginum sapientium et stultarum, quarum sapientes intrarunt cum sponso ad nuptias, stultæ vero foris manserunt: et ex Apocalypsi, ubi multa dicuntur de nuptiis Agni in Regno cœlorum cum apparatu maximo celebratis. Porro nuptiis regalibus comparatur beatitudo Sanctorum, quoniam in nuptiis omnia fere genera voluptatum exhibentur, et percipiuntur, de qua re in libro sequenti dicturi sumus.

Denique in Apocalypsi vidit Sanctus Ioannes chorum Virginum, qui sequebantur Agnum, quocumque iret, et cantabant canticum novum, quod nemo alius cantare poterat. Quem locum Sanctus Augustinus exponit in libro *De Sancta virginitate* [13], de certis gaudiis, sanctisque voluptatibus, quibus soli et solæ virgines perfruentur; verba eius hæc sunt: *Vos adferetis ad nuptias Agni canticum novum, quod cantabitis in citharis vestris, hoc est in cordibus dicatis laudibus; non utique tale, quale cantat universa terra, sed tale, quale nemo poterit dicere nisi vos.* Et infra: *Quo ire putamus hunc Agnum? quo nemo eum sequi valeat, vel audeat, nisi vos? Quo putamus eum ire? in quos saltus, et prata? ubi credo sunt gramina gaudia, non gaudia sæculi huius vana, insaniæ mendaces; nec gaudia, quali in ipso Regno Dei, cæteris non virginibus erunt, sed a cæterorum omnium gaudiorum forte distincta* [14]. Et infra: *Videbit vos cætera multitudo fidelium, quæ ad hoc Agnum sequi non potest, videbit, nec invidebit; et collætando vobis, quod in se non habet, habebit in vobis. Nam et illud canticum novum proprium vestrum dicere non poterit, audire autem poterit, et delectari vestro tam excellenti bono. Sed vos, qui et dicetis, et audietis, felicius exultabitis, iucundiusque regnabitis.* Ex his igitur manifeste constat, in cœlesti Regno et Civitate, vel Domo, multa esse vera gaudia, verissimasque et maximas voluptates.

Capitulum II

De gaudio intelligentiæ

Cum ex Divinis litteris probatum iam sit, in Regno cœlorum vera esse gaudia, nunc exponemus, quænam illa sint gaudia. Ac breviter explicanda erunt, primo gaudia intelligentiæ, voluntatis, et memoriæ, quæ ad spiritum pertinent; deinde gaudia sensuum singulorum, quæ pertinent ad corpus. Neque hoc loco affirmare intendimus, intelligentiam, et memoriam, et sen-

[3] Ezech. 28, 13
[4] Lc. 23, 43
[5] Lc. 23, 42
[6] 2 Cor. 12, 2
[7] 2 Cor. 12, 4
[8] Apoc. 2, 7
[9] Mt. 25, 21
[10] Lc. 14, 16
[11] Lc. 22, 29
[12] Apoc. 19, 9
[13] cap. 27
[14] Ibid. cap. 29

sus corporis proprias sedes esse gaudii, cum non ignoremus, gaudium, et etiam desiderium proprie ad voluntatem in parte superiore, et ad appetitum in parte inferiore pertinere. Sed loquimur, ut vulgo homines loquuntur, qui non recusant dicere oculus delectatur pulchritudine colorum, et auris suavitate sonorum. Intelligimus ergo per gaudium mentis, vel memoriæ, vel sensuum externorum, delectationem, quam percipit homo ex iis, quæ intelligit vel quorum recordatur, vel quæ sensibus externis haurit.

Primum igitur Beatorum gaudium erit, oculis mentis videre Deum facie ad faciem, ut loquitur beatus Paulus in Epistola priore ad Corinthios [1], et videre eum sicuti est [2], ut loquitur beatus Ioannes in Epistola prima. Quantum autem hoc sit futurum gaudium, possumus ex eo coniicere, quod Isaias Propheta [3] et Apostolus Paulus [4] testantur superare omnia gaudia, quæ ullus hominum vidit, aut audivit, aut cupivit, aut cogitavit. *Oculus non vidit, nec auris audivit, nec in hominis ascendit, quæ præparavit Deus iis qui diligunt illum*, loquitur enim Scriptura de præcipua et essentiali beatitudine, quæ in ipsius Dei visione posita est, iuxta verbum Domini: *Beati mundo corde, quoniam Deum videbunt* [5], et *Hæc est vita æterna, ut cognoscant te solum Deum verum, et quem misisti Iesum Christum* [6]. Et quidem magna amplificatio illa esse videtur, quod nemo viderit, aut audierit, aut desideraverit, aut cogitaverit tale bonum, quale in Dei visione percipietur: tamen non est amplificatio, sed simplex veritas; quoniam oculi, et aures, et corda hominum solita sunt gaudia solum terminata, mensurata, et finita percipere; visio autem Dei, visio est lucis inaccessibilis, et boni prorsus infiniti, quod in se continet omne bonum, iuxta verbum Domini ad Moysem: *Ego ostendam omne bonum tibi* [7], cum ille antea petiisset: *Ostende mihi faciem tuam* [8]. Ac ut per rationem hoc ipsum demonstremus, sciendum est ex Santo Thoma, delectationem, quæ percipitur ex cognitione, tria requirere, potentiam intelligentem, sive sentientem, obiectum conveniens illi potentiæ, et unionem obiecti cum potentia: et quanto potentia est aptior ad cognoscendum, et obiectum nobilius, et unio magis intima, tanto percipi delectationem maiorem. Quod autem intelligentia sive mens sit purior, et altior, et nobilior, et, ut sic loquar, vivacior, ac per hoc multo aptior ad cognoscendum quam sensus externus, in dubium revocari non potest. Quod vero Deus sit obiectum altissimum et nobilissimum, non solum supra omnia obiecta sensuum, sed etiam supra omnia omnino obiecta mentis, quippe infinitum bonum, et omne bonum, vel potius ipsa bonitas, nemo ambigere potest. Iam vero quod unio intelligentiæ cum Deo per apertam visionem sit unio sic intima, ut essentia Dei totam mentem videntis penetret, et mens ipsa in ipsum Deum, quasi in mare magnum tota mergatur et transformetur, æque certum atque indubitatum est. Quis igitur capere vel suspicari poterit, quantum illud sit gaudim? quale illud osculum summi boni et qualis ille complexus sponsi pluchritudinis infinitæ? Certe in coniunctione pulchri coloris cum sensu videndi, et dulcissimi soni cum sensu audiendi, et cæterorum sensibilium cum sensibus suis, magnam experimur voluptatem, et sæpe tam magnam, ut non nulli propter illam fere insaniant. Et tamen potentiæ sentiendi materiales sunt, et cum bestiis nobis communes: et obiecta quoque res corporales sunt, et non minus sæpe lædunt, quam oblectent; et denique unio superficialis est, et externa, et in pluribus sensibus non sit unio ipsius obiecti, sed eius imaginis cum potentia. Adde quod unio spiritualis, et unio Dei cum intelligentia per visionem, est firmior, durabilior, et tota simul; delectationes enim corporales, et quæ sensibus percipiuntur, quia mutationem adferunt, non possunt esse diuturnæ, et non sunt totæ simul, sed quasi guttatim instillantur. Quare sine ulla dubitatione maior est delectatio mentis, quam sensus.

Collige ergo te, homo, et appende in iusta trutina voluptatem quam tibi mundus offert, cum ea quam Deus promittit, cum visionem suam diligentibus se promittit, et elige quod vis. Certe enim si voluptatem amas, quam a te amari negare non potes, maximam potius quam minimam, et semper duraturam, quam eam quæ momentanea est, eliges. Neque sola visio Dei sanctis hominibus in cœlo promittitur, sed etiam omnium rerum, quas fecit Deus. Hic quidem in terris cernimus per sensum videndi solem, et lunam, et stellas, et terras, et maria, et flumina, et animantia, et arbores, et metalla. Sed mens nostra nihil omnino cernit, id est, nullam substantiam creatam perfecte novit, non differentias essentiales, non proprietates, non vires, ac ne animam quidem suam homo videt, sed more cæcorum palpando effecta, et discurrendo per rationem aliquid cognitionis acquirit. Quale ergo gaudium erit, cum intelligentia nostra, revelata facie, manifeste videbit naturas omnium rerum, differentias, proprietates, virers? Et cum quanta exultatione obstupescet, cum videbit exercitum Angelorum innumerabilem, quorum nullus cum alio in specie convenit, et differentias omnium et singulorum perspicue intuebitur? Pro! quale theatrum erit illud, quam desiderabile, quam amabile, cum sanctos homines, qui fuerunt a principio mundi

[1] 1 Cor. 13, 12
[2] 1 Jn. 3, 2
[3] Isa. 64, 4
[4] 1 Cor. 2, 9
[5] Mt. 5, 8
[6] Jn. 17, 3
[7] Exod. 33, 19
[8] Exod. 33, 18

usque ad finem, simul cum Angelis omnibus congregatos, et singulorum merita, palmas, et coronas intueri licebit! Nec sine lætitiæ voluptate videbimus scelera et tormenta perditorum, in quibus sanctitas piorum, et iustitia Dei, mirifice collucebunt: tunc enim iusti manus suas lavabunt in sanguine peccatorum, ut Propheta tanto ante prædixit [9]. Quid enim est manus lavare in sanguine peccatorum, nisi iustorum opera clarius emicare ad comparationem operum hominum iniquorum? Splendebit certe magis virginitas aliquorum, quando cum adulteriis aliorum æqualium conferetur: nec non ieiunia, et eleemosynæ aliquorum, quando cum comestationibus, et ebrietatibus, et crudelitate aliorum similiter æqualium comparabitur; quando videlicet erunt, qui dicant: ille iuvenis, et formosus erat, et tamen virginitatem aut castitatem perpetuo coluit, iste autem iuvenis quoque et formosus fuit, sed uxore sua non contentus, adulteriis et sacrilegiis sæpe se polluit; et ille dives et nobilis fuit, et ieiunavit, et oravit frequenter, et eleemosynas multas fecit; iste æque dives et nobilis fuit, sed comestationibus et ebrietatibus addictus, sic omnia in voluptates suas consumpsit, ut pauperibus nihil umquam donaverit. Atque hinc fiet, ut crescat gaudium iustorum ex notitia scelerum iniquorum, et simul gaudium crescat ex contemplatione iustitiæ, quæ mirifice splendebit in præmiis Beatorum, et in suppliciis miserorum. Nunc enim in rebus humanis magna deformitas cernitur in eo, quod sæpe culpa coniungitur cum præmio, et virtus cum pœna, unde iustitia Dei apud homines nonnihil obscurari videtur: sed tunc omnis pœna cum culpa, et omne præmium cum virtute iungetur, atque ita decor iustitiæ in mentibus Beatorum incredibile gaudium excitabit.

Capitulum III

De gaudio voluntatis

Tria sunt, quæ præter voluptatem, quam capit voluntas ex bono intelligentiæ, maxima gaudia in ipsa voluntate proprie gignent. Unum est amor Dei et proximi ardentissimus, et inextinguibilis: amor enim est præcipuum condimentum omnium rerum amabilium. Qui amat, omnia quæ amat, pulcherrima atque optima esse iudicat; et ideo illorum aspectu et consuetudine plurimum gaudet, et ex absentia vel privatione inconsolabiliter dolet. Videmus parentes, qui naturaliter filios suos valde diligunt, eos pulcherrimos, ingeniosissimos, prudentissimos credere, quamvis sæpe deformes sint, et ingenio ac iudicio careant; et si daretur optio, filios suos non mutarent cum quibuscumque aliis, iudicio aliorum hominum melioribus et pulchrioribus. Sæpe etiam homines amore capi videmus, vel ex veneficio, vel casu aliquo, personarum deformium, cum quibus versari iucundissimum, et contra ab eis avelli infelicissimum iudicant. Quod certe non facit nisi amor, condimentum, ut diximus, omnium amabilium. Quæ cum ita sint, qualis et quanta erit voluptas Sanctorum, cum Deo et Beatis omnibus semper versari, quos ardentissime semper amabunt, et qui non falso iudicio, sed verissime pulcherrimi et optimi sunt, et a quibus numquam se divellandos esse noverunt? Contra vero, unum ex maioribus gehennæ suppliciis erit, semper versari cum iis quos maxime oderunt, et a quibus circumventos mille artibus se fuisse sciunt.

Altera res, quæ gaudium magnum in voluntate Beatorum gignet, erit quis quædam incomparabilis, et satietas sine fastidio, quæ illos pacatos et contentos modis omnibus reddet. Hic certe in terris nemo est sua sorte contentus, nemo qui non multa cupiat, quæ obtinere non potest. Inde omnes famelici, omnes sitibundi, omnes inquieti vivunt. Neque mirum id videri debet, cum animus noster capax sit boni infiniti et sempiterni, et res creatæ parvæ sint et fragiles, quæ diu permanere non valent. Quale igitur gaudium erit illi homini, qui se in eo loco constitutum cernet, ubi plane omni ex parte contentus vivet? ubi nihil desiderabit, nihil timebit, nihil requiret, nihil ambiet amplius? O pax exuperans omnem sensum, quam mundus non potest dare, et quæ in sola invenitur superna Ierusalem, civitate Regis pacifici, et magni. Ad te suspirat peregrinatio nostra, quæ plena tentationibus, et sollicitudinibus, in sola tui memoria et expectatione aliquantulum requiescit.

Tertia res quæ voluntati beatæ magnum gaudium adfert, est iustitia, eaque perfecta, et perfectior, quam esset iustitia originalis in Adamo. Illa subiiciebat partem inferiorem superiori, donec superior esset subiecta Deo: hæc subiicit partem inferiorem superiori, et superiorem Deo nexu firmissimo et insolubili. Illa erat quasi vestis lanea, vel linea; hæc est quasi vestis holoserica, vel aurea, quæ voluntatem facit pulcherrimam, et amabilem Deo, et sibi, et Angelis, ac beatis hominibus universis. Hæc est illa perfecta iustitia, quæ nullam admittit maculam, ne venialem quidem, ut de anima tali veste induta dici possit: *Tota pulchra es amica mea, et macula non est in te* [1]. Hæc in se concludit omnes virtutes, quæ imperfectionem nullam admistam habent. Quantam autem hæc iustitia iucunditatem et lætitiam adferat, testis est Sapiens in Proverbiis, cum ait: *Secura mens, quasi iuge convivium* [2]; illa autem sola est mens secura, quam conscientia numquam remordet, quod per iustitiam perfectam ita sit in bono

[9] Psalm. 57, 11

[1] Cant. 4, 7

[2] Prov. 15, 15

stabilita, ut ne ad momentum quidem labi possit, testis quoque est Apostolus Paulus, qui dicit: *Regnum Dei non est esca et potus, sed iustitia, pax, et gaudium in Spiritu Sancto* [3]. Ubi Sanctus Apostolus manifeste docet, Regnum cœlorum voluptatem quidem magnam in se comprehendere, sed eam sitam non esse in delectatione gulæ, et repletione ventris, ut homines carnales et animales forte vellent, sed in iustitia, quæ parit in anima solidam pacem, et verum gaudium. Qui enim perfecte iustus est, is non habet quidquam in corde suo quod eum reprehendat, neque in actionibus suis, quod ab aliis reprehendi possit. Inde oritur solidissima et dulcissima pax cum Deo, et secum, et cum omnibus aliis. Inde vero nascitur gaudium ineffabile in Spiritu Sancto, cui gaudio nulla terrena vel temporalis lætitia poterit comparari.

Capitulum IV

De gaudio memoriæ

Iam vero memoria ex recordatione rerum præteritarum, non exiguam materiam gaudiorum repræsentabit. Primum enim recordatio beneficiorum Dei in omni vita, spiritualium et corporalium, naturalium et supernaturalium, temporalium et æternorum, incredibilem lætitiam adfert, cum iustus recogitat, se tam multis modis præventum in benedictionibus dulcedinis. Deinde recordatio periculorum, a quibus nos Deus miris modis eripuit in omni ætate, in omni officio, in omni statu, quantam lætitiam adferet? Inter cætera vero pericula illud in primis pono, quod sæpe peccato letali, ac per hoc gehennæ proximus aliquis fuerit, et Deus sola benignitate sua motus peccatum impediverit. Hæc certe misericordia Dei tanta et tam singularis, electis suis frequenter impensa, cum ad memoriam in illa tutissima et pacatissima regione veniet, lætitiam maximam suppeditabit. Quæ recordatio si Sanctis deesset in cœlo, quomodo sicut ait Psalmus [1], misericordias Domini in æternum cantarent? *Quo cantico*, inquit Sanctus Augustinus in libro postremo *De Civitate Dei*, *in gloriam gratiæ Christi, cuius sanguine liberati sumus, nihil erit profecto illi iucundius civitati* [2].

Quid dicam de cursu temporum et sæculorum a principio usque ad finem? quantam voluptatem adferet recordatio tot vicissitudinum rerum et tantæ varietatis, quas tam sapienter gubernavit et rexit, et ad fines debitos perduxit inimitabilis providentia Dei? Hic fortasse est ille impetus fluminis, qui tam mirifice lætificat Civitatem Dei [3]. Quid enim est ordo sæculorum magna velocitate labentium, et cursum numquam intermittentium, nisi fluminis impetus sine cessatione aquas suas rapientis et devolventis, donec in oceanum demergantur, atque dispareant? Et nunc quidem dum flumem fluit et tempora labuntur, multi de providentia Dei disputant, et non desunt etiam ex Dei servis, qui turbati isto impetu fluminis, quod multa detrimenta sæpe adfert bonis, multa commoda malis, dum terram bonam a campis iustorum ablatam ad campos impiorum defert, graves tentationes passi, de providentia Dei queri visi sunt. Audi Prophetam Regium: *Mei autem pæne moti sunt pedes, pæne effusi sunt gressus mei; quia zelavi super iniquos, pacem peccatorum videns* [4]. El infra: *Ecce ipsi peccatores, et abundantes in sæculo obtinuerunt divitias; et dixi: Ergo sine causa iustificavi cor meum, et lavi inter innocentes manus meas, et fui flagellatus tota die* [5]. Audi Ieremiam: *Iustus quidem tu es Domine, si disputem tecum: verumtamem iusta loquar ad te: Quare vir impiorum prosperatur? bene est omnibus, qui prævaricantur et inique agunt? Plantasti eos, et radicem miserunt: proficiunt, et faciunt fructum: prope es tu ori eorum, et longe a renibus eorum* [6]. Audi Habacuc: *Quare*, inquit, *respicis super iniqua agentes, et taces devorante impio iustiorem se? Et facies homines quasi pisces maris, et quasi reptile non habens principem* [7]. Sed post cursum temporum evolutum, et flumen in mare demersum, cum Sancti in cœlo totum illum cursum ad memoriam revocabunt, et rationes omnium illarum vicissitudinum in libro divinæ providentiæ perspicue legent, incredibile dictu est, quam vehementer fluminis illius impetus per memoriam repræsentatus lætificabit Civitatem Dei. Ibi videbunt, cur Deus permiserit primum Angelum et primum hominem labi: et cur misericordia Dei hominem liberaverit, Angelum non liberaverit. Ibi videbunt, cur Deus elegerit in populum peculiarem filios Abrahami, quos tamen prævidebat durissimæ cervices futuros, et quanta bona ex illorum pervicacia paraturus esset Gentibus. Ac ut universalem providentiam prætermittam, ibi videbunt, cur permiserit plurimos iustorum, ac pæne omnes in mundo pressuram pati, ut videlicet eos gloriosissime coronaret. Atque ex hac recordatione benedicent cum ingenti lætitia omnes cruces quas passi sunt in mundo, cum in coronas sempiternas videant esse conversas, ac dicent cum Propheta: *Secundum magnitudinem dolorum meorum in corde meo, consolationes tuæ lætificaverunt animam meam* [8].

[3] Rom. 14, 17
[1] Psalm. 88, 2
[2] Lib. 22, cap. 30
[3] Psalm. 45, 5
[4] Psalm. 72, 2
[5] Psalm. 72, 12
[6] Ier. 12, 1
[7] Habac. 1, 13
[8] Psalm. 93, 19

Capitulum V

De gaudio oculorum

Videamus nunc gaudia corporis glorificati. Ac primum se offert gaudium sensus videndi, qui inter corporales sensus nobilissimus est, et cuius officium latissime et longissime patet. Is in cœlesti patria gaudebit primum de proprii corporis splendore et pulchritudine. Videbit enim corpus suum reformatum a Christo, et configuratum corpori claritatis suæ, ut dicit Apostolus in Epistola ad Philippenses [1]. Neque claritas eius minor erit claritate Solis: Christum enim, ad cuius splendorem conformandi sumus, idem Apostolus supra splendorem Solis a se visum fuisse testatur in Actis Apostolorum [2]; et ipse Dominus in Evangelio loquitur, et dicit: *Tunc Iusti fulgebunt sicut Sol in Regno Patris eorum* [3]. Quale igitur et quam gratum spectaculum videbunt oculi Beatorum, quando manus suas, et pedes, et membra omnia cernent radios lucis ex se proferre, ut non egeant amplius lumine Solis, neque Lunæ, et multo minus lucernæ aut candelæ ad omnes tenebras undique dissipandas? Sed non solum corpus proprium instar Solis fulgere videbunt, sed corpora Sanctorum omnium, ac in primis Christi ipsius, et sanctissimæ Matris eius. Quantum lætificat Sol unus exortu suo universam terram? Quid igitur erit videre simul innumerabiles Soles, non sola luce illustres, sed membrorum varietate et venustate pulcherrimos? Neque in eo loco claudendi erunt oculi, ne forte a nimio splendores lædantur: nam et ipsi oculi beati erunt, ac per hoc impassibiles et immortales; qui enim lumine gloriæ confortabit oculos mentis, ne videntes Deum facie ad faciem opprimantur a gloria, idem etiam dote impassibilitatis confortabit oculos corporis, ut sine læsione cernant non Solem unum, sed innumerabiles.

Illud etiam accedet ad gaudium oculorum, quod Sanctus Augustinus docet in libro *De Civitate Dei*, Martyres beatissimos in ea corporis parte, in qua supplicia pertulerunt, signa virtutis pulcherrima et venustissima prælaturos. Quid igitur erit, videre Sanctum Stephanum tot gemmis pretiosis insignem, quod lapidum ictus in corpore suo pertulit? Quid Ioannem Baptistam, et Iacobum maiorem ac Paulum Apostolos, ac alios prope infinitos, quibus collum pro Christo præcisum fuit, videre torque nobilissimo, omnique auro pretiosiore, incredibili decore fulgere? quid Sanctum Bartholomæum, cui pellis a toto corpore detracta fuit, cernere toto corpore ita illustrem, ut omnem purpuram, quantum vis pretiosam, superare videatur? Quid erit, ut cætera prætermittam, videre Petrum, et Andream, et alios plurimos, qui crucis supplicium pertulerunt, quasi stellas lucidissimas in manibus et pedibus cum infinito decore gestare? Nam de Christo Rege Martyrum, qui ad gloriam suam et solatium nostrum signa clavorum et lanceæ conservare voluit, nulla lingua promere potest, quanta luce signa illa sacrosancta micabunt: cum omnis Sanctorum gloria ad Christi gloriam comparata minor sit, quam si pulchritudo stellarum ad Solis pluchritudinem conferatur.

Quid iam dicam de voluptate quam capient oculi Beatorum ex conspectu totius illius amplissimæ Civitatis, quam Tobias [4] et Ioannes [5], ut supra demonstravimus, non habentes satis digna vocabula quibus eius decorem exprimerent, totam auream, et gemmis ac margaritis et lapidibus pretiosis ornatam esse dixerunt? Quid denique de Cœlo novo, et Terra nova [6] [7] [8], quam Scripturæ Sanctæ nobis promittunt post ultimi iudicii diem, et de renovatione, et in statum meliorem commutatione totius rerum universitatis? Ista enim sicut nobis incognita sunt, ita novo et admirabili gaudio Beatorum oculos oblectabunt, cum eorum pulchritudo conspici cœperit.

Capitulum VI

De gaudio aurium

Sensum audiendi et instrumenta loquendi futura esse in Regno cœlorum, dubitari non potest: erunt enim corpora Beatorum vera et viva, et ab omni parte perfecta, quale Christi corpus fuisse post resurrectionem, Apostoli omnes, et multi præterea discipuli, et mulieres non paucæ manifeste viderunt [1]. Nam et ipsum loquentem audiebant, et ipse illis interrogantibus respondebat; ipse etiam beatus Paulus Christum de cœlo sibi loquentem audivit, et Christo ipse audienti respondit [2]. Futura quoque in cœlo cantica, ac præsertim illius vocis, *Alleluia*, testantur Tobias [3] et Sanctus Ioannes [4]. Ex his satis aperte potest intelligi, non defutura in Civitate illa cantica plurima et dulcissima, quibus Deus laudetur, et aures beatæ sanctorum hominum mirifice oblectentur. Et si omnia debent esse commensurata, dubium quoque non erit, quin illa cantica tanto suaviora et nobiliora esse debeant, quanto sunt ipsi cantores doctiores, et qui laudatur sublimior, et locus in quo cantatur, excelsior, et audientium cœtus intelligentior atque frequentior. Quid igitur erit in

[1] Philipp. 3, 21
[2] Act. 26, 13
[3] Mt. 13, 43
[4] Tob. 13, 21
[5] Apoc. 21, 18
[6] Isa. 65, 17
[7] 2 Petr. 3, 13
[8] Apoc. 21, 1
[1] Mt. 28, 16; Mc. 16, 7 ss.; Lc. 24, 15 ss.; Jn. 20, 14 ss.
[2] Act. 1, 9, 22, 26
[3] Tob. 13, 22
[4] Apoc. 19, 3 ss.

altissima illa pace, et animorum concordia, et in illo charitatis ardore erga summum Benefactorem, audire liquidissimas voces canentium *Alleluia*? si beatus Franciscus, ut scriptum reliquit Sanctus Bonaventura [5], ad brevissimum sonitum citharæ ab Angelo pulsatæ, ita commotus est, ut aliud se putaret sæculum commutasse, quibus deliciis aures nostræ fruentur, quando millia cantorum et citharœdorum concordissimis et suavissimis vocibus Deum collaudabunt, et alia millia concentu pari, et ardore non dissimili laudes easdem iterum atque iterum repetent? et fortasse non solius Dei laudes in Civitate illa canentur, sed etiam triumphi sanctorum Martyrum, et Confessorum præconia, et Virginum gloria, et Sanctorum omnium contra diabolum victoriæ cantibus extollentur: hæc enim omnia in Dei laudes et gloriam redundabunt. Quod ergo dicitur ab Ecclesiastico: *Qui probatus est in illo, et perfectus est, erit illi gloria æterna; qui potuit transgredi, et non est transgressus, facere mala, et non fecit; ideo stabilita sunt bona illius in Domino, et eleemosynas illius enarrabit omnis Ecclesiæ Sanctorum* [6]; quamvis de laudibus mortalium in Ecclesia quæ peregrinatur in terris, intelligi possit, tamen nihil prohibet, quo minus intelligatur de civibus immortalibus, et de Ecclesia quæ triumphat in cœlis. Ibi enim habebunt vere Sancti gloriam æternam, et illa vere et proprie est Ecclesia Sanctorum. Et cum in Evangelio Dominus dicat laudandos esse a Deo in Regno cœlesti fideles et prudentes servos, illis verbis: *Euge serve bone et fidelis, quia super pauca fuisti fidelis, super multa te constituam, intra in gaudium Domini tui* [7], quid prohibet quin existimare possimus, verba illa Domini, cantu totius cœlestis Curiæ excipienda, iterum atque iterum ducissime repetenda? Certe de Santo Martino Ecclesia Catholica dicere non dubitavit: *Martinus hic pauper et modicus, dives cœlum ingreditur, hymnis cœlestibus honoratur* [8]. Denique Sanctus Augustinus in extremo libro *De Civitate Dei*, hoc ipsum disertis verbis affirmat, cum ait: *Vera ibi gloria erit, ubi laudantis nec errore quisquam, nec adulatione laudabitur. Verus honor, qui nulli negabitur digno, nulli deferetur indigno: sed nec ad eum ambiet ullus indignus, ubi nullus permittitur esse, nisi dignus.* O igitur terque quaterque beati, qui in loco illo unde exulat adulatio, et ubi non invenitur mendacium, audient decantari laudes suas sine periculo superbiæ, sed non sine incremento lætitiæ.

[5] Vit. S. Francisci, cap. 5
[6] Ecclu. 31, 10
[7] Mt. 25, 21
[8] In laudibus

Capitulum VII

De gaudio narium

De cæteris sensibus pauca dicenda erunt, non quod suis et magnis voluptatibus careant, sed quod illas voluptates, quales futuræ sint, Scriptura Sancta non aperuerit. Illud nobis satis constat, multa corpora Sanctorum statim a morte odorem suavissimum spirare cœpisse, qualem alium nemo antea senserat. Hoc de corpore Sancti Hilarionis testatur Sanctus Hieronymus[1]: affirmat enim post decem menses a sepultura inventum corpus integrum, quasi adhuc viveret, et tantis fragrans odoribus, ut delibutum unguentis putaretur. Hoc idem de corpore Sancti Servuli paralytici testatur Sanctus Gregorius in Dialogis, cuius hæc sunt verba: *Anima exeunte, tanta fragantia odoris aspersa est, ut omnes qui illic aderant, inæstimabili suavitate replerentur* [2]. Et paulo post: *Quosque corpus eius sepulturæ traderent, ab eorum naribus odoris illius fragantia non recessit.* Nec desunt alia non pauca exempla similia, tum vetera tum recentia. Ex quibus colligi potest, si corpora defunctorum Sanctorum post animæ glorificationem suavem spirant odorem, multo magis corpora viva et glorificata Sanctorum odorem suavissimum spiratura. Accedit, quod refert idem Sanctus Gregorius de corpore Domini nostri vivente et gloriosissimo, cuius hæc sunt verba in libro quarto Dialogorum, et in Homilia quadam super Evanglia: *Tunc sursum respiciens* (Tarsilla virgo) *Iesum venientem vidit, tantaque subito fragantia miri odoris aspersa est, ut ipsa quoque suavitas cunctis ostenderet, illic Auctorem suavitatis venisse* [3]. Quod si corpus Redemptoris glorificatum odorem tantæ suavitatis spirat, omnino credibile est, omnia corpora Sanctorum in cœlo spiratura miram odoris suavitatem; decet enim ut membra capiti suo conformia sint non solum in claritate, sed etiam in odoris suavitate. Qui igitur odoribus delectantur, cogitent quali suavitate replendi sint, quando in horto illo divino toto millia florum cœlestium undique spirantium odores varios et suavissimos glorificatis naribus haurient.

Capitulum VIII

De gaudio sensus gustandi et tangendi

De sensu gustandi scribunt Theologi [1], non usuros Beatos cibis mortalibus, sed habituros tamen oblectationem aliquam in eo sensu, ne supervacaneus esse

[1] Vit. S. Hilarionis
[2] Lib. 4, cap. 14
[3] Lib. 4, cap. 16, Hom. 38
[1] Vide Dionisyum Carthusianum in 4 Sent. d. 44, art. 4, qui alios citat, et Dominicum a Soto in 4. d. 49, q. 4, art. 5

videatur: futuram tamen oblectationem illam loco et statui Beatorum et immortalium congruentem. De sensu tangendi conveniunt omnes, usum eius non defuturum in cœlo, cum corpora Beatorum sine dubio tangi possint, utpote vera et viva corpora, dicente Domino: *Palpate et videte, quia spiritus carnem et ossa non habet, sicut me videtis habere* [2]. Aberit tamen contactus omnis impurus a corporibus illis quæ concupiscentiam generandi nullam habebunt, et, ut ipse Dominus loquitur, *In resurrectione neque nubent neque nubentur, sed erunt sicut Angeli Dei in cœlo* [3]. Sed nos in his, quæ disputantur in scholis, immorari non volumus. Unum illud affirmamus, sensum tangendi non modicam voluptatem percepturum ex perpetua et optima corporis habitudine ob dotes corporis gloriosi, de quibus Apostolus in priore ad Corinthios: *Seminatur*, inquit, *in corruptione, surget in incorruptione; seminatur in ignobilitate, surget in gloria; seminatur in infirmitate, surget in virtute; seminatur corpus animale, surget corpus spiritale* [4]. Ex quibus quatuor dotibus sive privilegiis corporum gloriosorum, una illa de gloria sive splendore corporis gloriosi, ad sensum videndi pertinet, ut suo loco diximus; reliquæ tres videntur ad sensum tangendi proprie pertinere. Nam quamadmodum, cum corpus gravatur morbis, plagis, vulneribus, quæ ad mortem ducunt, sensus tangendi est qui patitur et dolet; sic etiam quando corpus bene valet, et sanum ac robustum est, sensus tangendi gaudet. Magno igitur gaudio sensus tangendi afficietur in cœlo, cum post resurrectionem corpora Beatorum immortalitate et impassibilitate, atque adeo optima valetudine in æternum fruentur. Quid non libenter darent viri, præsertim Principes, si per totam vitam a podagra, capitis, stomachive aut renum doloribus liberarentur? quale igitur gaudium erit in cœlo, a quo longissime non solum mors, sed omnis morbus et omnis dolor aberit? Proinde dotes illæ, per quas corpus corruptibile surgit incorruptibile, et corpus infirmum surgit impassibile, ad gaudium sensus tangendi pertinent. Sic etiam dotes agilitatis et subtilitatis, per quas corpus animale surget spirituale, ad eumdem sensum tangendi pertinere videntur. Siquidem spirituale dicetur et erit corpus gloriosum, non quod non vere habeat carnem et ossa, sed quod ita subiectum sit spiritui, ut ad nutum spiritus sine difficultate et labore moveatur velocissime, ascendat et descendat, eat et redeat, et quælibet loca penetret ac si non corpus sed spiritus esset. Quemadmodum igitur sensus tangendi male habet et dolet, quando corpus grave cogitur sursum ascendere, aut velociter de loco ad locum moveri; sic e contrario gaudet et lætatur, cum corpus sine lassitudine et labore vel sursum ascendit, vel de loco ad locum velocissime transit. En igitur, a quanta servitute corruptionis liberabuntur Beati, cum non amplius egebunt equis, neque curribus, neque stipatoribus, neque armis, neque ulla re alia, sed ipsa per se corpora beata discurrent velocissime quocumque voluerint, et ubique tutissima erunt, etiam inter medias armatorum acies.

Utinam qui delicias spirituales gustare non possunt, quod palatum infectum habeant, saltem hæc maxima et perpetua bona corporalia considerarent, atque ad illa afficerentur, ut paulatim ad altiora conscenderent, et per hos gradus ad sempiterna gaudia tandem aliquando, Deo præstante, venirent.

[2] Lc. 24, 39
[3] Mt. 22, 30
[4] 1 Cor. 15, 42

Capitulum IX

De comparatione gaudiorum terræ cum gaudiis cœli

Exposuimus pro nostra tenuitate, quæ sint gaudia præparata in cœlo iis qui diligunt Deum: nunc quanta sint, argumentis quibusdam externis demonstrare conabimur. Ac primum ex comparatione gaudiorum, quæ Deus inimicis suis et reprobis in hac vita sæpe numero tribuit. Et quidem tanta sunt gaudia in divitiis, in honoribus, in potestate, in voluptatibus variis, quæ Deus tribuit peccatoribus, inimicis suis, eum vel blasphemantibus, vel in eum non credentibus, ut beati fere ab omnibus iudicentur. *Beatum*, inquit Propheta, *dixerunt populum, cui hæc sunt* [1]. Quis ex amatoribus huius sæculi non invideat Salomoni, qui quadraginta annis regnavit, et divitiis et deliciis omnibus abundavit, et septingentas uxores, et concubinas trecentas habuit? qui tamen, ex sententia Sancti Augustini reprobus fuisse videtur. Sic enim loquitur Sanctus Augustinus in Psalmos: *Ipse Salomon mulierum amator fuit, et reprobatus est a Deo* [2]. Et in libris *De Civitate Dei* [3], de Salomone dicit, quod Sallustius de Catilina: *Hic bonis initiis malos exitus habuit.* Sanctum Augustinum secutus est Sanctus Gregorius libro secundo Moralium: *Hinc est*, inquit, *quod Salomon, qui sapientiam non perseveraturus accepit, in somnis hanc et de nocte accepisse describitur* [4]. Nec dissimiles Salomoni sunt hoc tempore Reges Turcarum, et Persarum, et Sinarum, et Tartarorum, qui Regna amplissima possident, et voluptatibus carnis addicti nihil negant cordi, vel oculis, vel auribus, vel gulæ, aut libidini, quod omnino disiderent.

Ac ut omittamus ista quæ paucorum sunt, quanta gaudia tribuit Deus in commune mortalibus, quorum

[1] Psalm. 143, 15
[2] In Psalm. 126
[3] Lib. 17, cap. 20
[4] Lib. 2, cap. 2

pars maxima Deum aut non novit, aut sicut par est non diligit, nec timet? Nonne terras cum omnibus suis divitiis et deliciis, animantibus, fructibus, floribus, metallis, in commune omnibus tribuit? Nonne maria, fontes, flumina, lacus cum tot generibus piscium, in commune omnibus tribuit? Nonne cœlum, quasi tectum huius magnæ domus, tot stellis ornatum, in commune omnibus tribuit? Nonne Solem suum oriri, et nubes suas pluere super bonos et malos ipse Dominus optimus et liberalissimus iussit?

Quod si tanta gaudia peccatoribus reprobis, mancipiis suis ingratis, et omni supplicio dignis in hac vita tribuit, nonne æquum est, ut amicis et filiis suis gaudia sine ulla comparatione maiora conservet? Audi Sanctum Augustinum in Psalmos: *Peccatoribus*, inquit, *blasphemantibus eum quotidie dat cœlum et terram, dat fontes, fructus, sanitatem, filios, copias, ubertatem. Qui talia peccatoribus dat, quid putas eum servare fidelibus suis?* [5] De Sancto Fulgentio scribitur in eius Vita, eum vidisse aliquando Romæ gloriam Senatus, et exclamasse: Quam speciosa potest esse Ierusalem cœlestis, si sic fulget Roma terrestris? [6] et si in hoc sæculo datur tanti honoris dignitas diligentibus vanitatem, qualis honor et gloria præstabitur Sanctis contemplantibus veritatem? Certe Sanctus Augustinus, si quis alius prudens rerum æstimator, tanto intervallo distare censuit terrena quæcumque gaudia a cœlestibus, ut affirmare non dubitaverit, optabilius esse ad unam solam diem frui cœlestibus gaudiis, quam omnibus mundi gaudiis frui per multa millia sæculorum: atque hæc sunt eius verba: *Tanta est iucunditas lucis æternæ, ut etiamsi non liceret amplius in ea manere quam unius diei mora, propter hoc solum innumerabiles anni huius vitæ pleni deliciis et circumfluentia temporalium bonorum, recte meritoque contemnerentur; non enim falso ac parvo affectu dictum est: Melior est dies una in atriis tuis super millia* [7]. Quid hic dicemus? Si ista vera sunt, ut sunt omnino verissima, nonne æquum esset, ut aliquando sapere inciperemus? Hucusque dicere soliti sumus, contemnenda esse bona terrena, quia momentanea sunt, et amanda cœlestia, quia sempiterna sunt; nunc audiamus Augustinum, Doctorem sapientissimum affirmantem, etiamsi terrena essent æterna, et cœlestia momentanea, adhuc recto iudicio anteponenda esse terrenis cœlestia. Nonne igitur surdi, et cæci, et stupidi, et stulti sumus, si propter terrena bona non solum vilia, sed etiam caduca et brevia, contemnimus cœlestia quæ pretiosissima et sempiterna sunt? Rumpe tu, Domine misericors et miserator, surditatem nostram, illumina cæcitatem, excita stupiditatem, sana dementiam. Ut quid enim signasti super nos lumen vultus tui [8], Domine, si hæc tam magna et tam necessaria non decernimus? et quare dedisti nobis iudicium rationis, si hæc tam evidentia non videmus?

[5] In Psalm. 85
[6] Apud Surium, t. 2
[7] De libero arbitrio, lib. 3 cap. ult.

Capitulum X

De comparatione Paradisi terrestris cum cœlesti

Comparavimus gaudia mundi huius cum gaudiis Regni cœlorum: comparemus nunc breviter gaudia Paradisi terrestris cum gaudiis Paradisi cœlestis. Quanta fuerint gaudia Paradisi terrestris, vel ex eo cognosci potest, quod ille erat quasi hortus deliciarum datus hominibus, qui creati erant ad imaginem et similitudinem Dei, cum reliqua terra data esset animantibus brutis. Unde etiam quando Adam peccando amisit honorem, in quo a Deo constitutus fuerat, et similis factus est iumentis insipientibus, de loco illo eiectus ad locum istum amandatus fuit. Describunt Paradisum terrestrem Sanctus Alchimus Avitus in carminibus super Genesim, et alii, regionem amœnissimam et maxime temperatam, ubi non ureret calor æstatis, nec læderet hiemis frigus: sed ver perpetuum floribus exhilararet, et autumnus fructibus omnium generum redundaret. Sed verba eius audiamus:

Hic ver assiduum cœli clementia servat,
turbidus auster abest, semperque sub aëre sudo.
Nubila diffugiunt, iugi cessura sereno.
Nec poscit natura loci, quos non habet imbres;
Sed contenta suo dotantur germina rore.
Sic cum desit hiems, nec torrida ferveat æstas,
Fructibus autumnus, ver floribus occupat annum.

Sanctus Basilius in libro de Paradiso: *Illic*, inquit, *plantavit Deus Paradisum, ubi non est ventorum violentia, non temporum immodestiæ, non grando, non fulmina, non turbines, non hiberna congelatio, non veris humiditas, non æstivus calor, non autumnalis siccitas: sed temperata ac pacifica concordia temporum inter se. Tempora enim circa illum locum tripudiant, imo simul etiam cum bonis suis stipatim concurrunt veris iucunditates, æstatis alimenta, autumnalis lætitia, hibernaquies. Tenues et pellucidæ sunt aquæ, multam in aspectu iucunditatem habentes, maiorem vero utilitatem quam iucunditatem exhibentes. Prius igitur ipsum locum creavit Deus, dignum excipiendis Dei plantis. Deinde plantavit in ipso omnigenas arborum pluchritudines, et gratissimum aspectum et iucundissimam fruitionem per ipsas largitus.* Sanctus Augus-

[8] Psalm. 4, 7

tinus in libris *De Civitate Dei* sic de Paradiso terrestri loquitur: *Quid timere vel dolere poterant illi homines in tantorum tanta affluentia bonorum, ubi nec mors metuebatur, nec ulla corporis mala valetudo, nec aberat quidquam quod bona voluntas adipisceretur, nec inerat quod carnem animumve hominis feliciter viventis offenderet? Amor erat imperturbatus in Deum, atque inter se coniugum fida et sincera societate viventium, et ex hoc amore grande gaudium, non desistente quod amabatur ad fruendum. Erat devitatio tranquilla peccati, qua manente nullum omnino aliunde malum quod contristaret, irruebat* [1]. Et infra: *Quam igitur felices erant primi homines, qui et nullis agitabantur perturbationibus animorum , et nullis corporum lædabantur incommodis, tam felix universa societas esset humana, si nec illi malum, quod etiam in posteros traiicerent, nec quisquam ex eorum stirpe iniquitatem committeret, quæ dammnationem reciperet.* Hæc Sanctus Augustinus. Omitto quæ feribunt de incredibili amœnitate et fecunditate Paradisi terrestris Claudius Marius Victor, libro primo Carminum in Genesim, Sanctus Ioannes Damascenus libro secundo *De fide orthodoxa*, cap. 11. Sanctus Isidorus lib. 14 *Etymologiarum*, cap. 3 et Rupertus Tuitiensis, lib. 1 in Genesim, cap. 37.

Sed quidquid sit de his particularibus, certe ex ipsa Scriptura colligimus, sine dubio beatiorem eum locum fuisse, quam nostra hæc habitatio sit; quoniam in pœnam peccati Adamo dicitur: *Quia audisti vocem uxoris tuæ, et comedisti de ligno, ex quo perceperam tibi ne comederes, maledicta terra in opere tuo: in laboribus comedes ex ea cunctis diebus vitæ tuæ: spinas et tribulos germinabit tibi* [2]. Et mulieri dicitur: *Multiplicabo ærumnas tuas, et conceptus tuos: in dolore paries filios, et sub viri potestate eris, et ipse dominabitur tui* [3]. In Paradiso igitur non fuisset sterilitas terræ, neque laborandum in ea colenda fuisset, neque spinas et tribulos germinasset: et mulieres non concepissent umquam frustra; sed omnes conceptus partus suos, eosque felices habuissent: et quamvis subiectæ viris fuissent, non tamen despotico imperio, sed civili et moderato. Itaque felicem vitam homines illi sine timore et dolore, sine labore et angustiis duxissent.

Et si Paradisus terrestris omni malo caruisset, el multis magnisque bonis abundasset, quid de cœli Paradiso sentiendum erit, qui tanto esse debet felicior, quanto est altior, et tanto melior, quanto pro melioribus institutus? Altitudo cœli Beatorum sine ulla comparatione sublimior est Paradiso Adami, et homines in cœlo beati, qui peccare et mori non possunt, longe ac longe meliores sunt incolis Paradisi terrestris, qui peccare et mori poterant. Illud igitur efficitur, ut Paradisus cœlestis non solum omni malo careat, sed bonis omnibus redundent, sine comparatione ulla pluribus et maioribus, quam ea essent quibus Paradisus terrestris redundabat. Quæ cum ita sint, agamus Deo gratias, quod per Filii sui redemptionem pro Paradiso terrestri invidia diaboli nobis erepto, Paradisum cœlestem longe beatiorem simus adepti: et tum ne simus ingrati tanto liberatori, tum ne nos ipsi nobis hostes videamur, contendamus totis viribus ad cœlestem Paradisum aditum invenire, eumque nobis fide integra, spe sincera, charitate perfecta, et bonis operibus aperire.

[1] Lib. 14, cap. 10
[2] Gen. 3, 17
[3] Gen. 3, 16

Capitulum XI

De comparatione bonorum mundi, et bonorum Paradisi terrestris simul, cum bonis Paradisi cœlestis solius

Sed iam progrediamur ulterius, et comparemus omnia bona mundi huius, et bona terrestris Paradisi simul posita, cum bonis solius cœlestis Paradisi, et videamus an forte illa simul iuncta præponderent. Id vero efficiemus, si fingamus, divitias, imperia, voluptates, et omnem gloriam Salomonis, et aliorum similium felicissimorum hominum, posse sine labore acquiri, et sine timore retineri, et posse etiam eiusmodi felicissimos homines numquam peccare, et numquam mori, sic tamen, ut possint etiam peccare et mori. Hoc igitur posito, securus affirmo, bona Paradisi cœlestis solius longe præponderare bonis omnibus mundi, et Paradisi terrestris simul positis. Id vero inde colligo, quod bona illa simul iuncta numquam possint humanum animum replere, neque desiderium eius satiare, quia cor humanum boni infiniti capax est, illa vero omnia finita sunt. Itaque semper verum erit, quod Sanctus Augustinus in principio *Confessionum* suarum dicit: *Fecisti nos Domine, ad te, et inquietum est cor nostrum, donec requiescat in te* [1]. Et verum est quoque quod Sanctus Propheta canit: *Satiabor, cum apparuerit gloria tua* [2]. Donec autem inquietum cor erit, miserum erit; et si miserum erit, beatum non erit. Paradisus autem cœlestis id habet potissimum, ut satiet animam, et omnem inquietudinem auferat. Quid enim desiderare poterit qui similis erit Deo, quia videbit eum sicuti est? [3] quid desiderare poterit quem Deum constituet super omnia bona sua [4]? quid desiderare poterit, qui cum Deo regnabit, et cohæres Christi erit, quem Pater constituit hære-

[1] Lib. 1, cap. 1
[2] Psalm. 16, 15
[3] 1 Jn. 3, 2
[4] Mt. 24, 47

dem universorum [5]? nisi quis Deum ipsum inquietum cor gerere, et miserum esse dicere audeat. Deinde bona illa mundi, et Paradisi etiam terrestris, quantacumque et qualiacumque fuerint, hoc ipso quod amitti poterant, perfecta bona non erant, nec satiare poterant, neque quietum animum reddere valebant, ac per hoc vere beatum et felicem hominem non faciebant: at bona cœlestis Paradisi undequaque perfecta et stabilia sunt, neque amitti neque diminui ullo modo possunt. Sancti enim in illis felicissimis sedibus constituti, nec mori possunt, nec peccare possunt, et de sempiterna felicitate certissimi sunt.

Aperiant ergo mortales oculos mentis, et serio recogitent, quanti momenti sit, cœlestem Paradisum non amittere. Agitur enim hic vere de summa rei, non de rebus minutis ac fugacibus. Prorsus enim divino iudicio Sapientia Dei dixit: *Quid prodest homini, si mundum universum lucretur, animæ vero suæ detrimentum patiatur* [6].

Capitulum XII

De comparatione pretii Paradisi cum ipso Paradiso

Postrema comparatio erit de pretio, quo emptus est Paradisus a Christo, et quo a nobis etiam emi debet, cum ipsius Paradisi magnitudine atque præstantia. Christus pretio sanguinis sui emit nobis Paradisum cœlestem, quem invidia diaboli nobis eripuerat, non ut ipse haberet, sed ut nos etiam illo privaremur. Ad hoc enim seduxit Evam, et per illam Adamum impulit in prævaricationem, ut pœnæ suæ consortes haberet. Christus igitur est prudens ille Mercator [1], qui dedit omnia sua ut compararet pretiosam margaritam, per quam Regnum cœlorum significari satis aperte ipse docuit; ipse est, de quo Apostolus loquitur, cum dicit: *Empti estis pretio magno!* [2] et Apostolus Petrus: *Non corruptibilibus auro vel argento redempti estis, sed pretioso sanguine quasi Agni immaculati Christi, et incontaminati* [3]. Et rursum: *Eum qui emit eos, Dominum negant* [4]. Christus enim eodem tempore et nobis emit Paradisum, et nos ipsos emit. Nam et nos captivi facti eramus, et Paradisum amiseramus per peccatum: Christus vero redimens nos a peccatis, et a captivitate diaboli, simul filios et hæredes Dei constituit, et per hoc Paradisum nobis restituit. Hinc igitur aperitur magnitudo cœlestis Paradisi, quod infinito pretio dignus sit visus Sapientiæ Dei. Si nunc inter homines prudens ditissimusque mercator margaritam pretiosam emeret omnibus facultatibus suis libenter distractis, certe nemo dubitaret, margaritam illam tam esse eximiam et singularem, ut dignum pretium vix inveniret. Quanti ergo facienda esset, si iudicio ullo prædíti essemus, possessio Regni cœlestis, quam Sapientia Dei, Verbum incarnatum omnibus laboribus et sudoribus, et doloribus suis per triginta trium annorum spatium, ac demum sanguine suo et morte sua pretiosissima comparavit? Nimis omnino stulti sumus, si rem illam pretio vilissimo temporalium quorumcumque bonorum vendimus, quam Christus Dominus infinito pretio dignam duxit.

Quid? quod non solus Christus sanguine suo Paradisum emendum nobis existimavit, sed Sancti omnes ab illo edocti, quidquid habebant, quidquid valebant, quidquid erant, libentissime exponebant, ut Paradisum eumdem emerent. Quin etiam beatus Paulus clamat: *Non sunt condignæ passiones huius temporis, ad futuram gloriam quæ revelabitur in nobis* [5]. Et si quis a Sanctis Martyribus omnibus peteret, an libenter tot suis acerbissimis tormentis Paradisum emerint, et a Sanctis Confessoribus, an libenter tot suis vigiliis, ieiuniis, orationibus, eleemosynis, persecutionibus Paradisum emerint, certe clamarent omnes cum Apostolo: *Non sunt condignæ passiones huius temporis, ad futuram gloriam quæ revelabitur in nobis.* Quamquam enim Christi sanguis pretium Paradisi pro nobis fuerit non solum dignum, sed etiam (ut sic loquar) plus quam dignum, nempe supereminens et excedens dignitatem rei quæ emitur: tamen voluit etiam ut nos emeremus, quo nos honoraret et exaltaret. Magna enim est hominis gloria, quod Paradisum obtineat non solum ex merito Christi, sed etiam ex merito suo, quod tamen a Christi merito vim acceperit. Et si quis nolit, cum possit, bona agere et mala pati, ut Paradisum emat, expellitur a mercatura Christi, tamquam servus malus et piger, ut Christus ipse monet in parabola de talentis [6]: et Apostolus graviter monet cum dicit: *Si filii, et hæredes; hæredes quidem Dei, cohæredes autem Christi; si tamen compatimur, ut et conglorificemur* [7].

Ac ne quis forte queratur, se non habere dignum pretium, sciat non postulari a nobis, nisi id quod habemus. Sic enim loquitur Sanctus Augustinus: *Regnum Dei tantum valet, quantum habueris* [8], et probat exemplis Scripturæ divinæ: *Quid tam vile, quid tam terrenum, quam frangere panem esurienti? tanti valet Regnum cœlorum. Scriptum est: Possidete para-*

[5] Hebr. 1, 2
[6] Mt. 16, 26
[1] Mt. 13, 46
[2] 1 Cor. 6, 20
[3] 1 Petr. 1, 18
[4] 2 Petr. 2, 1

[5] Rom. 8, 18
[6] Mt. 25, 14
[7] Rom. 8, 17
[8] Tract. in Psalm. 49

tum vobis Regnum, esurivi enim, et dedistis mihi panem. Emit vidua duobus minutis. Emit Petrus relinquens retia. Emit Zacchæus dando dimidium patrimonii. Hæc Sanctus Augustinus, cui consonat venerabilis Beda, cum dicit, eum qui nihil habet præter se, dando se, illud emere. *Res illa*, inquit, *id est Regnum cœleste, aliud non querit pretium, quam te ipsum: tantum valet, quantum es tu; te da, et habebis illud* [9]. Certe enim Lazarus mendicus nihil habebat quod daret, nisi patientiam in doloribus, et portatus est ab Angelis in sinum Abrahæ [10]; et bonus latro nihil habuit in hoc mundo quod suum esset, præter liberam vocem qua clamavit: *Memento mei, cum veneris in Regnum tuum* [11]. Et audivit continuo: *Hodie mecum eris in Paradiso.* O vere magnam Dei liberalitem! o ineffabilem hominis felicitatem, qui cum Domino suo de pretio rei super omnes pretiosissimæ tam facile transigere potest! Optas homo a Deo Paradisum omnium voluptatum? da te ipsum, et habebis illud. Quid est, Da te ipsum? Ama Deum ex toto corde tuo, humiliare sub potenti manu eius, lauda illum in omni tempore, acquiesce libenter voluntati eius, sive divitem sive pauperem, sive gloriosum sive inglorium, sive sanum sive ægrotum, te esse velit. Omnes enim voluntas eius bona est, et omnia iudicia eius iusta sunt. Dicas Deo, Tuus sum ego, fac de me secundum beneplacitum tuum: non resisto, non reclamo, non detrecto imperium: *Paratum cor meum, Deus, paratum cor meum* [12]; et *Non mea voluntas, sed tua fiat* [13]. Hoc lococaustum super omne pretium est apud Deum, qui bonorum nostrorum non eget [14]. *Numquid vult Dominus*, inquit Samuel, *holocausta et victimas, et non potius ut obœdiatur voci Domini?* [15] Hoc holocaustum obœdientiæ offerebat quotidie Christus Patri, quod ipse testatur cum ait: *Quæ placita sunt ei, facio semper* [16]. Et Apostolus, Christi verus imitator: *Contendimus sive absentes, sive præsentes, placere illi* [17]. Hæc perfecta renuntiatio omnium quæ homo possidet, vel possidere cupit: hæc abnegatio sui ipsius, ut Deo soli serviat, est verum pretium Paradisi. Neque qui hac ratione dat se ipsum, ut Paradisum emat, amittit se ipsum, sed verissime felicissimeque invenit se ipsum, dicente Domino: *Qui perdiderit animam suam propter me, inveniet eam* [18]; et *qui odit animam suam in hoc mundo, in vitam æternam custodit eam* [19]. Sed quoniam hæc sapientia abscondita est a sapientibus et prudentibus huius mundi, qui vere stulti sunt apud Deum, et stultorum infinitus est numerus [20], ideo multi sunt vocati, pauci vero electi [21].

[9] Serm. 19 de Sanctis
[10] Lc. 16, 22
[11] Lc. 23, 42
[12] Psalm. 107, 2
[13] Lc. 22, 42
[14] Psalm. 15, 2
[15] 1 Reg. 15, 22
[16] Jn. 8, 29
[17] 2 Cor. 5, 9
[18] Mt. 10, 39
[19] Jn. 12, 25

LIBER QUINTUS

Capitulum I

De Thesauro abscondito in agro

De Sanctorum felicitate sub nominibus locorum, in quibus habitant ii qui vere felices sunt et beati, id est, de Regno cœlorum, de Civitate Dei, de Domo Domini, et de Paradiso deliciarum, hucusque scripsi quod meditanti Deus suggerere dignatus est. Addam nunc aliquid de felicitate eadem sub nomine rerum, quibus Dominus felicitatem Sanctorum in parabolis comparavit. Initio vero sciendum est, verba illa Domini, *Simile est Regnum cœlorum*, quibus in parabolis suis Dominus passim utitur, non referri semper ad verba proxime sequentia, quasi cum Dominus dicit: *Simili est Regnum cœlorum homini negotiatori*, sensus sit, Regnum cœlorum esse simile homini negotiatori, sed referri ad totam narrationem, in qua per similitudinem demonstratur via ad Regnum cœlorum; et aliquando ipsum Regnum cœlorum, sive cœlestis Regni beatitudinem describi oscurius, aliquando clarius, aliquando nullo modo attingi. Explicabo singula membra divisionis.

Cum Dominus apud Matthæum proponit parabolam de seminante [1], describit fructum quem parit Evangelica prædicatio iuxta varias terræ dispositiones, et hoc vocat mysterium Regni Dei; sed de beatitudine Sanctorum nihil dicit. Cum vero idem Dominus in eodem loco addit parabolam de zizaniis, attingit breviter felicitatem Sanctorum, cum dicit, triticum congregandum in horreum Domini, zizania vero alliganda in fasciculos ad comburendum. Sed cum in eodem loco narrat parabolas de quærente bonas margaritas, et de inveniente thesaurum in campo absconditum, iam clarius comparat Regnum cœlorum margaritæ et thesauro. Atque huius tertii generis invenio sex tantum inter parabolas Domini, unam de thesauro abscondito in agro, alteram de margarita pretiosa, tertiam de denario diurno, quartam de domino distribuente talenta, quintam de cœna magna, sextam de nuptiis. Quibus addemus duas similitudines ex Apostolo, unam de currentibus ad bravium, et alteram de certantibus in agone. Ita erunt octo

[20] Eccli. 1, 15
[21] Mt. 20, 16
[1] Mt. 13, 18

considerationes de vita beata Sanctorum ex nominimus parabolicis.

Prima igitur parabola quæ habetur apud Sanctum Matthæum, *simile* facit *Regnum cœlorum thesauro abscondito in agro* [2]; et breviter docet, quomodo possit acquiri, cum ait: *Quem qui invenit homo abscondit, et præ gaudio illius vadit, et vendit universa quæ habet, et emit agrum illum* [3]. Thesaurus significat copiam ingentem auri, argenti, et lapidum pretiosorum, et ut monet Paulus Iurisconsultus, debet esse tam antiquus, ut eius non extet memoria: et ideo non habet proprium dominum, sed iure pertinet ad invenientem. Hic thesaurus est ipsa Divinitas, quæ abscondita est in agro humanitatis Christi, ut recte exponunt Sanctus Hilarius et Sanctus Hieronymus in Commentario ad caput Matthæi tertium decimum. In Christo enim, ut ait Apostolus, absconditi sunt omnes thesauri scientiæ et sapientiæ Dei [4]. Divinitas autem est verissimus thesaurus omnium bonorum, et vere tam antiquus, ut nulla eius exstare possit memoria, cum sit æternus, et sæcula omnia præcesserit; neque dominum habuit umquam hic ingens thesaurus, cum ipse sit Dominus omnium. Sed tamen ad ius invenientium accedere dicitur, quia ipse libenter se donat iis qui venditis omnibus eum acquirere satagunt. Dicitur autem absconditus, tamquam in agro defossus, in humanitate Christi: quia quamvis divinitas sit ubique, tamen nusquam magis proprie, quam in Christi humanitate, cui sic est unita, ut una persona sit Deus et homo. Quare Apostolus dicit: *Deus erat in Christo mundum reconcilians sibi* [5]. Et quamvis nusquam sit magis quam in Christi humanitate, tamen sic in ea videbatur abscondita, ut opus fuerit lucernam accendere quæ Deum in Christo demonstraret. Ea lucerna Sanctus Ioannes Baptista fuit; qui, ut scribit Sanctus Ioannes, *erat lucerna ardens et lucens* [6], et de quo prædixit David in persona Dei Patris: *Paravi lucernam Christo meo* [7]. Ioannes enim Baptista Christum manifestavit, ac vere Deum Dei Filium unigenitum ostendit, cum ait: *Deum nemo vidit umquam: unigenitus Filius qui est in sinu Patris, ipse enarravit* [8]. Et rursum: *Qui de cœlo venit, super omnes est* [9]. Et paulo post: *Pater diligit Filium, et omnia dedit in manu eius. Qui credit in Filium, habet vitam æternam: qui autem incredulus est Filio, non videbit vitam, sed ira Dei manet super eum* [10]. Sed quamvis hæc lucerna ardens et lucens tam aperte Christum Dei Filium manifestaret: tandem Iudæi excæcati divinitatem in Christo absconditam cognoscere non potuerunt, aut noluerunt: nam *si cognovissent*, ut Apostolus loquitur, *numquam Dominum gloriæ crucifixissent* [11].

Hunc ergo thesaurum qui divinitus illustratus invenit, *abscondit, et præ gaudio illius vadit, et vendit universa quæ habet, et emit agrum illum.* Abscondere thesaurum inventum nihil est aliud, nisi sub humilitatis velo tegere acceptam gratiam: non se efferre ob lumen divinitus acceptum, neque iactare consolationes et revelationes divinas, ne inanis gloria gloriam veram corrumpat. Itaque Isaias dicere solitus erat: *Secretum meum mihi*[12]; et Apostolus: *Si gloriari oportet (non expedit quidem) veniam autem ad visiones et revelationes Domini. Scio hominem in Christo ante annos quatordecim* [13], et cætera. Revelationem enim eximiam, quam accepit raptus in Paradisum, totos annos quatuordecim silentio texit: et semper texisset, nisi eam manifestandi necessitas coegisset. Et aperte dicit, non expedire eiusmodi dona patefacere, et sub alieno nomine patefecit, ut ostenderet quam ægre id faceret. Tale aliquid accidit Sancto Francisco, quando sacra stigmata divinitus illi fuerunt impressa: nam, ut Sanctus Bonaventura in eius Vita refert [14], alias solitus erat divinas revelationes silentio tegere, et cum Isaia dicere: *Secretum meum mihi*; tunc tamen cum videret rem abscondi non posse, cum magno timore petentibus Fratribus seriem retulit visionis.

Porro cum gaudio venditis omnibus agrum illum emere ubi thesaurus latebat, nihil est aliud, nisi eum qui vult Deo et Christo frui in Regno cœlorum, oportere omnino a se rerum omnium temporalium affectum abdicare, et omnia sua et se ipsum Dei obsequio mancipare, idque non ex tristitia aut necessitate, sed cum gaudio magno; *hilarem enim datorem diligit Deus* [15]. Sed qui vere cognovit, quam ingens thesaurus sit, Christo in æterna patria frui, videre oculis mentis eius divinitatem, et oculis corporis eius humanitatem, et omnium bonorum Dei et Christi participem fieri, et de tanti boni possessione in æternum esse securum, non multum nec magnum illi esse videbitur, temporalia omnia et vitam ipsam pro Dei amore et sempiterna felicitate contemnere. Testis nobis sit Sanctus Ignatius Martyr, qui in Epistola ad Romanos scribit: *Ignis, crux, bestiarum ferocia, abscissio, separatio, confractio dissipatioque membrorum, totius corporis interitus, et omnia flagella diaboli in me veniant, ut Iesum Christum merear adipisci.* Qui sic loquitur, certe multo mi-

[2] Mt. 13, 44
[3] Ibid.
[4] Col. 2, 3
[5] 2 Cor. 5, 19
[6] Jn. 5, 35
[7] Psalm. 131, 17
[8] Jn. 1, 18
[9] Jn. 3, 31
[10] Jn. 3, 35
[11] 1 Cor. 2, 8
[12] Isa. 24, 16
[13] 2 Cor. 12, 2
[14] cap. 13 Vitæ S. Francisci
[15] 2 Cor. 9, 7

nus timeret inopiam, ignominiam, exilium, carceres, ut thesaurum illum incomparabilem non amitteret. Quicumque igitur serio cupit thesaurum æternæ vitæ comparare, serio etiam cogitet ac recogitet, an paratus sit omnia alia bona contemnere: alioqui thesaurum illum, sine quo miserrimus et pauperrimus in æternum erit, numquam neque vivus neque mortuus obtinebit.

Sed unde fieri dicemus, ut thesauros auri et argenti tam multi anxie scrutentur, et non contenti humana diligentia, dæmonum adiumenta per nefarias artes adhibeant, cum ingenti periculo existimationis et vitæ? et thesaurum tuum, Domine Deus meus, qui solus potest hominem ditissimum facere, et sine labore, sine sumptibus, sine periculo invenire possunt, tam pauci quærant? Ego nullam aliam invenio causam, nisi vel modicam fidem populi tui, vel nimiam occupationem in rebus temporabilus conquirendis, quæ spatium cogitandi et considerandi divina promissa tua hominibus non relinquit. Ergo, bone Domine, adauge nobis fidem erga promissa tua, et extingue sitim habendi divitias temporales: sic enim fiet, ut maiore studio investigemus thesaurum tuum, et inventum, venditis omnibus, tuo potissimum auxilio comparemus.

Capitulum II

De margarita pretiosa

Altera parabola, quæ est de margarita pretiosa, simillima est præcedenti, quæ etiam apud Sanctum Matthæum [1]proxime sequitur. In illa enim erat thesaurus, in ista est margarita, quæ instar thesauri haberi potest. In illa oportebat agrum, in quo thesaurus lated, venditis bonis omnibus comparare, et hic pariter oportet margaritam pretiosam, omnibus distractis quæ qui possidet, emere. Itaque necesse erit, solum, in quibus hæ parabolæ discrepent, explicare. Discrepant autem in duobus, quod videlicet in illa nominetur thesaurus, in hac margarita pretiosa; et quod thesaurus casu sit inventus, margarita a negotiatore diligenter quæsita. Et quidem hoc loco beatitudo cœlestis, sive Christus ipse margarita nominatur, ut Sancti Patres docent, Ambrosius in Sermone sexto, et Gregorius Nazianzenus Oratione 49, quæ est *De fide tractatus*, Ruffino interprete. Dicitur autem margarita in hac parabola id quod in superiore parabola thesaurus dicebatur, ut intelligamus, divinitatem Christi (quæ est æternæ felicitatis obiectum, et cuius visio est ipsa formalis, ut cum Theologis loquamur, beatitudo atque felicitas) esse quidem thesaurum, sed non divisum in multas species auri, argenti, et lapidum pretiosorum, sed esse rem unam, quæ in se contineat pretium thesauri infiniti. Margarita enim una res est; sed, auctore Plinio, culmen omnium rerum pretiosarum tenet. Præterea thesaurus constare potest ex solis pecuniis, sed in maximo numero, qui thesaurus ad utilitatem solum, non ad voluptatem et decorem pertinet. Quare ne quis ex parabola superiore colligeret, cœlestem beatitudinem solum esse utilem, non decoram neque honorificam, addidit Dominus hanc alteram parabolam, in qua divinitatem Christi et felicitatem nostram similem esse docuit margaritæ pretiosæ, quæ præter utilitatem thesauri habet etiam pluchritudinem et splendorem, qui exornat et oblectat.

Adde quod margarita symbolum est Christi, tum ut Filii Dei, tum ut filii Virginis. Sicut enim margarita gignitur ex lumine solis et ex rore cœli, ut Plinius loco notato, et alii docent: sic etiam Filius Dei secundum Deitatem, gignitur a Patre luminum, qui est sol increatus, et ideo dicitur in Symbolo, *lumen de lumine, Deus verus de Deo vero*. Et idem Christus secundum humanitatem genitus est ex rore cœli; quippe conceptus de Spiritu Sancto, non ex semine viri. Denique margarita candida, lucida, solida, pura, levis, rotunda est: et humanitas Christi, et multo magis sine ulla comparatione divinitas candida est ob innocentiam, lucida ob sapientiam, solida ob constantiam, pura quia sine macula, lævis quia suavis et mitis, rotunda quia ex omni parte perfecta.

Iam vero margarita non casu invenitur, sed a prudente negotiatore diligenter quæritur. Neque tamen contraria est hæc parabola superiori, in qua thesaurus fortuito inveniri dicitur; nam utrumque verum est, sed in diversis personis, et ideo Dominus divina prudentia parabolam hanc posteriorem superiori adiunxit, ne quis existimaret omnibus id contingere, ut de improviso in thesaurum incidant. Alios enim Deus singulari gratia statim illuminat, ut neque quærentes, neque cupientes, neque cogitantes, ad fidei veritatem, et ardentissimam charitatem, atque adeo ad certam spem vitæ æternæ obtinendæ perveniant: atque isti thesaurum, quod ad se attinet, casu inveniunt; quamvis Deus non casu, sed æterna providentia sua ad hanc gratiam et futuram gloriam illos præordinaverit. Alios vero Deus prævenit quidem gratia sua, sed non continuo thesaurum illis ostendit, sed inspirat desiderium inquirendæ veritatis, eosque facit sollicitos negotiatores, atque adiuvat et dirigit, donec inveniant pretiosam margaritam. Exemplo nobis erunt Sanctus Paulus et Sanctus Augustinus. Sanctus Paulus non quærebat thesaurum verum qui est Christus, sed persequebatur Christum ut seductorem, et Christianos ut seductos; et cum esset in itinere *spirans minarum, et cædis in discipulos Domini* [2], Christus illi apparuit, et simul excæcavit oculos

[1] Mt. 13, 45

[2] Act. 9, 1

corporis, et illuminavit oculos cordis tam ingenti lumine, ut continuo factus sit prædicator ex persecutore. Et quamvis id felici casu hoc illi acciderit, tamen quod illi casus fuit, in Deo providentia fuit. Sic enim ipse loquitur in Epistola ad Galatas: *Audistis*, inquit, *conversationem meam aliquando in Iudaismo? quoniam supra modum persequebar Ecclesiam Dei, et expugnabam illam, et proficiebam in Iudaismo supra multos coætaneos meos in genere meo, abundantius æmulator existens paternarum mearum traditionum. Cum autem placuit ei qui me segregavit ex utero matris meæ, et vocavit per gratiam suam, et revelaret Filium suum in me, ut evangelizarem illum in Gentibus, continuo non acquievi carni et sanguini* [3]; et quæ sequuntur. Itaque beatus Paulus ab utero matris suæ segregatus fuit a divina providentia, ut Evangelium Christi prædicaret: tamen non quæsivit ipse bonam margaritam vel thesaurum in agro, sed forte thesaurus se illi ostendit, et fecit ut amaretur ab eo charitate tam ardenti, ut nullis pepercerit laboribus: quin etiam omnibus periculis se obiecerit, et omnia arbitratus sit ut stercora, ut Christum lucrifaceret [4]. Contra vero Sanctus Augustinus ab ipsa adolescentia flagrare cœpit desiderio inveniendi pretiosam margaritam, id est veram sapientiam atque æternam felicitatem. Sed cum incidisset in sectam Manichæorum, diu multumque laboravit et secum ipse quærendo, et cum aliis disputando, ut inveniret Evangelicam veritatem; et cum in ea secta nihil reperisset nisi narrationes fabulosas atque mendaces, iam pæne desperabat de veritate invenienda, cum plurimos annos inquirendo consumpsisset. Sic enim ipse loquitur libro sexto Confessionum: *Veneram*, inquit, *in profundum maris, et diffidebam et desperabam de inventione veri* [5]. Placuit tamen Deo, ut aliquando inveniret pretiosam margaritam, et tum sine ulla mora, venditis ommnibus, hoc est, reiecto desiderio coniugii quo maxime tenebatur, et spretis lucris et honoribus, quibus, ut ipse fatetur in libro eodem, vehementer inhiabat [6], se totum solius Dei obsequio perpetuo mancipavit. Hæc igitur causa est, cur Dominus in parabola priore comparaverit Regnum cœlorum thesauro sine labore et casu reperto, et in posteriore simile esse dixerit margaritæ a negotiatore magno labore et studio conquisitæ.

Illud nunc superest, ut anima Christiana secum ipsa, et coram Deo, semotis ad tempus occupationibus aliis, serio reputet, qualis sit hæc negotiatio, quam utilis et quam facilis hoc tempore, et quam difficilis, vel potius impossibilis, si præsentium nundinarum amittatur occasio. Certe filii huius sæculi non prætermitterent occasionem emendi margaritam, quæ multis millibus nummorum aureorum vendi poterit; et nunc in præsentibus nundinis centum nummis argenteis emi potest, etiamsi opus illis esset ad usuram gravissimam centum illos nummos argenteos accipere; et filii lucis tam imprudentes erunt, ut nolint emere margaritam, quæ illos in æternum divites et beatos efficiet, cum neque pecunias ad usuram accipere cogantur, neque huc aut illuc discurrere ad quærendum pretium necesse sit, sed omnino sufficiat dare libenter id quod habent, etiamsi duo solum minuta in facultatibus habeant? Ergo, Domine Deus, luceat lux tua in cordibus nostris, da cognoscere pretium impretiabile margaritæ tuæ, et simul vilitatem pretii quod a nobis exigitur, ut illam obtinere possimus. Adde, Domine, ad miserationes tuas, ut non frustra tam pretiosam margaritam nobis ostenderis, et tu qui dixisti: *Ne mittatis margaritas vestras ante porcos* [7], fac per gratiam tuam, ut si porcis aliquando similes fuimus, ignorantes dignitatem margaritæ tuæ, ut eam glandibus et siliquis postponentes, nunc a te illuminati et eruditi margaritam tuam cognoscamus et ambiamus, et rebus omnibus divenditis cum gaudio comparemus.

Capitulum III

De denario diurno

Sequitur parabola tertia de denario diurno promisso a Patrefamilias laborantibus in vinea, quæ parabola habetur apud Sanctus Matthæum [1]. Et videtur prima facie valde extenuari in hac parabola præmium æternæ vitæ, cum comparetur denario diurno, quæ antea comparata est thesauro et margaritæ pretiosæ. Sed ista extenuatio adhibita est, ut merces congrueret cum opere et labore: inepta enim videretur similitudo, si laborantibus per unam diem in vinea promitteretur ingens thesaurus, vel margarita, aut sceptrum, vel corona Regalis. Quod autem denarius iste non sit denarius paucorum æreorum nummorum, sed denarius cœlestis, et qui satis abunde sufficiat ad victum et vestes per omnem æternitatem, facile demonstrari potest. Siquidem merces labori respondere debet: labor autem operantium in vinea Christi non debet æstimari ex sola operis substantia: sic enim dicere debemus omnes cum Apostolo: *Non sunt condignæ passiones huius temporis ad futuram gloria quæ revelabitur in nobis* [2]. Sed oportet eum laborem æstimare ex gratia Dei inhabitante corda iustorum, quæ est fons aquæ vivæ salientis in vitam æternam. Item, ex virtute charitatis, quæ nobis infusa

[3] Gal. 1, 13
[4] Philipp. 3, 8
[5] Lib. 6, cap. 1
[6] Lib. 6, cap. 6

[7] Mt. 7, 6
[1] Mt. 20, 1
[2] Rom. 8, 18

est per Spiritum Sanctum qui datus est nobis: corona autem vitæ æternæ præparata est a Deo diligentibus eum, ut scribit Sanctus Iacobus [3]. Item ex coniunctione cum Christo, qui tribuit valorem et pretium maximum fructibus palmitum vivorum, ut vitis vera [4]; et operibus vivorum membrorum corporis sui mystici, cuius ipse est caput, et quibus ipse dixit: *Gaudete et exultate, quoniam merces vestra copiosa est in cœlis* [5]. Denique nonne in iudicio, quando reddetur merces laborantibus in vinea, Dominus dicet: *Venite benedicti Patris mei, possidete paratum vobis Regnum a constitutione mundi: esurivi enim, et dedistis mihi manducare* [6]? Siquidem opera charitatis pertinent maxime ad laborem, quo desudamus in vinea Domini.

En igitur quam pretiosus sit ille denarius, qui ab ipso Domino nominatur Regnum. Neque immerito denarius iste Regnum appellari potest, cum Christum ipsum repræsentet non minus quam thesaurus vel margarita. Siquidem in denario impressa cernitur imago Principis, et verba inscripta, et figura rotunda. Christus autem est imago Dei invisibilis, ex Apostolo ad Colossenses [7], et Verbum æterni Patris, ex Ioanne Evangelista [8], et non habet initium dierum, nec finem vitæ, ex Apostolo ad Hebræos [9], quod per rotundam figuram significatur. Et denique *pecuniæ obœdiunt omnia*, ut dicit sapientissimus Salomon [10], et Christus est omnium Dominus, ut testatur Sanctus Petrus in Actis Apostolorum [11]. Ergo denarius qui datur laborantibus in vinea, Christus est, Deus verus, ac per hoc vita æterna, dicente Sancto Ioanne in priore Epistola sua: *Et cognoscamus verum Deum, et simus in vero Filio eius. Hic est verus Deus, et vita æterna* [12].

Sed videamus quibus dandus sit pretiosus iste denarius: quem qui semel obtinuerint, nulla re amplius indigebunt. *Voca*, inquit Dominus, *operarios, et redde illis mercedem* [13]. Itaque laborantibus in vinea sine intermissione, sine cessatione, sine negligentia dabitur: non dabitur autem stantibus in foro otiosis, vel aucupio, aut venationi, aut ludis et iocis vacantibus: merces enim meritis redditur, non gratis datur, et multo minus immeritis donatur. Quod enim Apostolus dicit, *Stipendia peccati mors, gratia autem Dei vita æterna* [14]: ideo dicit, quia sine gratia Dei præcedente nullus potest bene operari, sic ut debeatur illi merces æternæ vitæ: sed accepta gratia, quæ gratis et non ex operibus datur, utique stipendium bonorum operum vita æterna erit. Sic enim loquitur Sanctus Augustinus in Epistola ad Sixtum Romanum Presbyterum: *Sicut merito peccati tamquam stipendium redditur mors; ita merito iustitiæ tamquam stipendium vita æterna* [15].

Neque propterea quod omnibus operariis detur idem denarius, existimandum est in regno cœlorum præmia esse omnibus paria: denarius enim vitam æternam, sive Deum sive Christum significat, et omnibus vita æterna, et Deus atque Christus communis erit. Sed quemadmodum idem sol clarius conspicitur ab aquila quam ab aliis avibus, et idem ignis magis calefacit proximos quam remotos, sic in eadem æterna vita inter videntes Deum et Christum, clarius videbit et iucundius gaudebit unus quam alius; et sicut diversa erunt merita, sic etiam diversa erunt præmia. Illud magis movere posset, cur Dominus in distributione mercedis ordinem commutaverit, dicens: *Redde illis mercedem incipiens a novissimis usque ad primos. Sic erunt novissimi primi, el primi novissimi. Multi enim sunt vocati, pauci vero electi* [16]. Sed hoc pertinet ad gratiam Testamenti Novi, ut intelligamus, nos feliciores esse Patribus Testamenti Veteris, ac per hoc Deo grati simus, et in vinea ipsius diligentius atque alacrius laboremus. Patres sancti qui ante Christi ascensionem vineam Domini coluerunt, Adam, Noë, Abraham, Moyses, et cæteri Patriarchiæ et Prophetæ, qui hora prima, tertia, sexta, nona vocati sunt, non solum longo tempore laboraverunt, quia diutius vivebant; sed etiam post obitum multis annorum centuriis, et aliquot etiam millinariis, mercedem, id est denarium expectaverunt. Apostoli, et Martyres et reliqui operarii qui undecima, id est, novissima hora, interprete Sancto Ioanne, venerunt ad vineam excolendam, paucis annis laboraverunt, et statim a morte Regnum cœlorum ingressi denarium acceperunt. Quanta est hæc gratia, quam magna, quam solida, quod possit, si velit homo Christianus, brevissimo tolerato labore continuo ad eum locum ascendere, ad quem sanctissimi Patriarchiæ atque Prophetæ longissimo tempore suspirarunt? Non sine causa veteres illi Patres cum quodam veluti murmure, quod admirationem potius quam querimoniam significare videtur, dicebant: *Hi novissimi una hora fecerunt, et pares illos nobis fecisti, qui portavimus pondus diei et æstus.* Sed Dominus pro nobis respondit: *Amice, non facio tibi iniuriam, nonne ex denario convenisti mecum? Tolle quod tuum est, et vade: volo autem et huic novissimo dare sicut et tibi.* Quæ responsio non significat, homines Novi Testamenti ex gratia, et non ex iustitia parem

[3] Iac. 1, 12
[4] Jn. 15, 1
[5] Mt. 5, 12
[6] Mt. 24, 42
[7] Col. 1, 15
[8] Jn. 1, 1 ss.
[9] Hebr. 7, 3
[10] Eccli. 10, 19
[11] Act. 10, 36
[12] 1 Jn. 5, 20
[13] Mt. 20, 8
[14] Rom. 6, 23
[15] Epist. 105
[16] Mt. 20, 8 et 16

cum illis mercedem accipere, sed habuisse gratiam uberiorem, per quam brevi tempore non minus, vel etiam magis laboraverint in vinea, quam longo illi tempore; ac per hoc mercedem parem, vel etiam maiorem iuste acceperint. Certe Apostoli tempore quidem brevi, sed fructum longe maximum Domino vineæ attulerunt. Quando umquam Patriarchæ vel Prophetæ, relictis omnibus temporalibus curis, totum pæne orbem terrarum peragrantes, integras Ethnicorum Provincias ad verum Dei cultum pertraxerunt? Quando antiquis illis temporibus tam copiosus exercitus Martyrum pro fide veri Dei tormenta omnia et mortes acerbissimas pertulit? Quando in Veteri Testamento tot chori Sanctarum Virginum inventi sunt, qui Agnum immaculatum sequentes, integritatem animi et corporis Deo voverent et redderent? Et ubi fuerunt antiquo illo tempore toto Pastores et Doctores, qui super gregem suum vigilantes, scriptis eruditissimis contra lupos, id est hæreticos et Ethnicos, depugnarent? Ubi denique tantus numerus Eremitarum et Monachorum, atque aliorum Religiosorum, qui vitam Angelorum æmulantes in solis Dei laudibus et orationibus dies noctesque consumerent? Hæc et alia id genus eminetissimæ virtutis exempla ad gratiam Novi Testamenti pertinent: propter quam gratiam recte Dominus parabolam concludit illis verbis: *Sic erunt novissimi primi, et primi novissimi. Multi enim sunt vocati, pauci vero electi*, id est, multi vocati ad vineam excolendam omnibus ætatibus mundi per horas undecim, sed pauci electi, id est, non numero pauci, sed unius tantum, eiusque novissimæ horæ homines electi sunt ad gratiam Novi Testamenti, per quam et maximum fructum laborando fecerunt, et maxima præmia brevissimo tempore acceperunt.

Neque vero existimandum est, omnes qui hora undecima vocati sunt, denarium accepturos, sed eos solos, qui brevissimo illo tempore totis viribus in vinea Domini laboraverunt: plurimi enim sunt, qui scientes hanc horam esse novissimam, et modicum nos tempus habere, non dicunt, ut par esset, Brevis est vita nostra, ergo strenue laboremus, ut in spatio temporis modico fructum plurimum adferamus, sed cum insipientibus dicunt id quod legitur in libro Sapientiæ: *Dixerunt*, inquit, *cogitantes apud se non recta: Exiguum, et cum tædio est tempus vitæ nostræ, et non est refrigerium in fine hominis, et non est qui agnitus sit reversus ab inferis* [17]. Et paulo post: *Venite ergo, et fruamur bonis quæ sunt, et utamur creatura tamquam in iuventute celeriter. Vino pretioso et unguento nos impleamus; et non prætereat nos flos temporis. Coronemus nos rosis, antequam marcescant: nullum pratum sit, quod non pertranseat luxuria nostra. Nemo nostrum exors sit luxuriæ nostræ; ubique relinquamus signa lætitiæ, quoniam hæc pars nostra* [18]. Hæc sunt eorum verba, qui vel Deum non noverunt, vel dicentes se nosse Deum, factis atque operibus negaverunt. Qui quidem tammulti sunt, ut etiam ad eos referri possit illa conclusio; *Multi sunt vocati, pauci vero electi.* Multi enim sunt vocati hora novissima, sed pauci electi, quia pauci sic laboraverunt, ut denarium percipere mererentur.

Væ igitur nobis, qui hora novissima vocati, magnam partem illius horulæ ludendo et dormiendo consumimus, cum deberemus de momentis singulis ita solliciti esse, ut ne unum quidem momentum otiose nobis elaberetur: pendet enim ab his momentis æternitas præmiorum aut pœnarum. Et sine dubitatione quo maior est gratia Testamenti Novi Christianis concessa, tanto gravius punietur qui gratiam illam in vanum recipiunt: et sicut erunt novissimi primi in accipienda mercede, qui strenue laboraverint hora novissima, sic erunt novissimi primi in suppliciis perferendis, qui hora novissima strenue laborare neglexerint.

Capitulum IV

De talentis, et gaudio Domini

Quarta parabola illa est, in qua Dominus apud Matthæum de præmio beatitudinis ita loquitur: *Euge serve bone et fidelis, quia super pauca fuisti fidelis, super multa te constituam; intra in gaudium Domini tui* [1]. Quo loco duæ res promittuntur fidelibus servis, potestas amplissima, et gaudium maximum. *Super multa*, inquit, *te constituam*, et quæ sint illa multa, explicat alio loco, cum dicit: *Beatus ille servus, quem, cum venerit Dominus eius, invenerit sic facientem: quoniam super omnia bona sua constituet eum* [2]. Quid est autem, super omnia bona Domini constitui, nisi potestatem accipere in omnes res inferiores, et consortem fieri imperii, quod habet Deus in mundum universum? Quis capiat, quanta sit hæc potestas? Quis Rex aut Imperator in terris cum minimo Sanctorum comparari potest?

Sed quoniam tanta potestas in homine non videtur haberi posse sine magna sollicitudine et perturbatione animi, ideo adiungit Dominus: *Intra in gaudium Domini tui*, quasi dicere velit: quemadmodum te consortem facio summæ potestatis, sic etiam facio summæ quietis et voluptatis, quam nulla sollicitudo impedire vel diminuere poterit. Quantum sit hoc gaudium quod promittitur iustis in cœlo, inexplicabile prorsus est, neque antea sciemus quam experimento didicerimus. Interim tamen ex tribus vocabulis huius ipsius sententiæ

[17] Sap. 2, 1

[18] Sap. 2, 6

[1] Mt. 25, 21

[2] Mt. 24, 46

aliquo modo suspicari poterimus, gaudium illum fore maximum. Primum vocabulum est: *intra*; nam quod non dicatur, intret in te gaudium Domini tui, sed contra, *intra* tu *in gaudium Domini tui*; argumentum est, quod maius sit illud gaudium, quam ut nos totum capere possimus. Itaque intrabimus nos quasi in mare magnum sempiterni et divini gaudii, quod nos intus et extra totos replebit, et undique redundabit. Quis ergo in tanta gaudii affluentia locus poterit esse tristitiæ? Alterum verbum est, *in gaudium*: ubi non promittitur nobis gaudium hoc aut illud, de hoc vel illo bono, sed ipsum gaudium absolute, ipsa voluptas, ipsa dulcedo, ipsa suavitas. Et quomodo non tota liquescat anima, tanta suavitate perfusa? Sed tertium verbum est, quod in immensum rem hanc exaggerat, videlicet illud, *Domini tui*. Intrabimus enim non in gaudium quo gaudent homines vel Angeli quicumque, sed quo gaduet Deus, in quo sunt omnia infinita. Quis cogitare poterit, quale sit gaudium Dei, qui perfecte cognoscit infinitam bonitatem suam, et illa fruitur, ac de illa gaudet infinito modo? et tamen, o Christiane, quod nunc non vales cogitare, poteris experiri et gustare, atque illo in æternum frui, si servus bonus et fidelis esse volueris.

Videamus igitur nunc, ad quem vel ad quos tanta promissa pertineant. Ad illos nimirum pertinet, qui talenta sibi a Deo tradita multiplicare cum fide curaverint. Similitudo enim petita est ab homine divite, qui bona sua servis suis tradidit, et uni dedit quinque talenta, alteri duo, et tertio unum; eisque mandavit, ut sollicite prudenterque negotiando talenta multiplicare procurent. Et quidem variæ sunt sacrorum interpretum sententiæ de significatione talentorum. Alii per talenta intelligunt gratias gratis datas, alii Scripturas Sanctas, alii scientiam rerum exteriorum quæ per sensus acquiritur, esse volunt quinque talenta; et intellectum atque operationem esse duo talenta, et intellectum solum, unicum esse talentum; alii denique bona naturalia ut ingenium, iudicium, et spiritualia, ut donum fidei, spei, charitatis. Sed omnes in eo conveniunt, multiplicare talenta, esse bene operari in salutem suam et aliorum. Mihi occurrit alia expositio quæ non repugnat cæteris, et videtur per omnia accommodari ad ea quæ Dominus de talentis dicit. Ac primum talenta hoc loco appellantur bona Domini: *Tradidit*, inquit, *illis bona sua*. Deinde talenta iubentur multiplicare negotiando in eadem specie: *Quinque talenta tradidisti mihi, ecce alia quinque superlucratus sum*. Tertio dicuntur dari unicuique secundum propriam virtutem. Postremo, a servo malo et pigro talentum tollitur. Ego igitur per talenta accipio animas fidelium ac piorum hominum quæ committuntur fidei et diligentiæ Prælatorum. Ista enim sunt vere bona Domini, quæ nobis non donat, sed curanda et multiplicanda committit. Ideo non dixit Dominus Petro, pasce oves tuas, sed oves meas [3]. Reliqua sunt bona nostra, quamvis a Domino data, ut ingenium, iudicium, Scripturæ, gratiæ gratis datæ, et reliqua omnia. Sed animas fideles et pias vocat bona sua, vineam suam, familiam suam, sponsam suam: pro his venit in mundum, pro his redimendis sanguinem fudit, ad has lucrandas misit Apostolos, quibus dixit: *Faciam vos fieri piscatores hominum* [4].

Deinde animæ fideles multiplicantur in eadem specie, quando Prælatus verbo et exemplo convertit peccatores: quod fecit Sanctus Petrus, quando ad centum viginti fideles, quos illi Christus initio commisit, quando ait *Pasce oves meas*, in die Pentecostes in ipsa prima concione convertit ad tria millia hominum [5], deinde ad quinque millia, postea ad multa millia, et Sanctus Gregorius Thaumaturgus, qui quando factus est Episcopus Neocæsariensis, fideles invenit septemdecim; sed eos ita multiplicavit, ut cum esset morti proximus, in tam ampla civitate soli septemdecim reliqui essent infideles: quam rem Sanctus Gregorius Nyssenus refert in Vita eiusdem Sancti Gregorii Thaumaturgi, quam copiose diligenterque conscripsit.

Adhæc ista talenta committuntur unicuique secundum propriam virtutem. Deus etiam qui novit vires, id est, prudentiam, scientiam, charitatem, fortitudinem omnium, non commendat animas nisi illis, quos novit idoneos ad onus illud ferendum. Et ideo nemo deberet se ingerere ad curam animarum, ad Episcopatum præcipue, nisi vocatus ab eo qui distribuit talenta secundum propriam uniuscuiusque virtutem. Alioqui mirum non erit, si multi cadant sub onere? neque excusationem apud Deum invenient, si dixerint, se humeros non habuisse tanto oneri pares: respondebitur enim: Quis te coegit onus supra vires subire? nonne tu voluisti, et rogasti, et contendisti, ut illud acciperes? nunc igitur patere, ut ligaris manibus et pedibus proiiciaris in tenebras exteriores.

Denique talentum commissum servo pigro, ab illo tollitur. Et hoc quoque recitssime quadrat, si dicamus, talenta esse animas fidelium. Qui enim unum talentum accepit, id est, curam solius animæ suæ, si eam non recte curaverit, perdet animam suam: fiet enim diaboli mancipium. Quemadmodum enim Beati libertatem filiorum Dei acquirunt, per quam liberrime manent ubi volunt, et faciunt quidquid volunt, sic etiam contra reprobi amittunt omnem libertatem, et ligatis manibus et pedibus, neque ambulare possunt ubi volunt, neque facere quod cupiunt, sed manere coguntur ubi non volunt, et nihil agere eorum quæ volunt; atque hoc est perdere animam suam. Itaque sententia

[3] Jn. 21, 17
[4] Mc. 1, 17
[5] Act. 2, 41

hæc, in qua per talenta intelliguntur animæ fideles, omnino accommodatur parabolæ. Quomodo autem aliæ sententiæ apte accommodentur, difficile admodum est docere: sed non ideo falsæ, vel reiiciendaæ sunt; quia necesse non est ut accommodentur omnia, ut recte monet Sanctus Ioannes Chrysostomus [6], sed satis est ut id accommodetur, quod est præcipuum in parabola. Nos tamen explicationem nostram persequemur alias, ut dixi, non repudiantes.

Igitur Dominus tribus generibus hominum talenta commissit: iis qui perfecti sunt, quales esse debent Episcopi, quinque talenta dedit, id est, integros populos curandos; aliis minus perfectis, quales Parochi esse solent, duo talenta, id est, pauciores animas quæ una Parœchia continentur; aliis adhuc magis rudibus et infirmis, quale est vulgus, singulis singula talenta, id est, curam suæ solius animæ. Quamvis et ipsi debent eo modo quo possunt, verbo privatæ exhortationis et exemplo innocentis vitæ alios convertere a peccatis ad viam iustitiæ, et eo modo talentum sibi creditum multiplicare. Et quod dictum est de Episcopis et Parochis, idem intelligi debet de Principibus et Magistratibus sæculi, et de patribus familiarum. Sic enim scribit Sanctus Augustinus: *Unusquisque paterfamilias hoc nomine agnoscat paternum affectum suæ familiæ se debere. Pro Christo, et pro vita æterna sua omnes admoneat, doceat, hortetur, corripiat, impendat benevolentiam, exerceat disciplinam: ita in domo sua Ecclesiasticum, et quodam modo Episcopale implebit officium* [7]. Atque in hunc sensum Magnus Constantinus dicebat se Episcopum esse extra Ecclesiam, quia curabat quantum poterat, ut Ecclesia conservaretur et propagaretur, nec tamen Ecclesiastica munia usurpabat.

Ac ne quis existimet, unum solum hominem, aut unum solum genus hominum in hac parabola reprehendi, quia ille solus qui unum talentum acceperat, reprehensus et punitus legitur, sciendum est, voluisse Dominum, ut ex illo intelligeremus pericula maiorum. Quemadmodum enim ex eo quod in Iudicio novissimo præmia dabit facientibus eleemosynas corporales, et pœnas non facientibus, intelligimus maiora præmia danda esse facientibus eleemosynas spirituales, et maxima Sanctis Apostolis, et Martyribus, et Virginibus heroicas virtutes exercentibus, et contra maioribus suppliciis afficiendos fures, et latrones, et periuros, et sacrilegos, quam eos qui eleemosynas pauperibus non erogaverunt: sic etiam hoc loco, ex eo quod is qui unum talentum acceperat, quod facile multiplicare poterat, tamen non multiplicavit, gravissime punitur, intelligere debemus, tanto facilius esse ut Episcopi, et Pastores, et Principes, et Magistratus in hac re delinquant, quanto gravius et periculosius munus exercent; et tanto etiam gravius in iudicio puniendos, quanto maior est iactura multarum animarum, quam unius.

Audiamus quid Sanctus Augustinus de periculo gradus Ecclesiastici dicat in Epistola ad Valerium Episcopum suum: *Ante omnia peto, ut cogitet religiosa prudentia tua, nihil esse in hac vita, et maxime hoc tempore, facilius et lætius hominibus acceptabilius Episcopi aut Presbyteri aut Diaconi officio, si perfunctorie aut adulatorie res agatur; sed nihil apud Deum tristius, miserius et damnabilibus. Item nihil esse in hac vita, et maxime hoc tempore, difficilius, laboriosius, periculosius Episcopi aut Presbyteri aut Diaconi officio; sed apud Deum nihil beatius, si eo modo militetur, quo noster Imperator iubet* [8]. Hæc ille, qui hoc ipsum argumentum in reliqua Epistola sic tractat, ut optandum sit, ut omnes Ecclesiastici eam attente legant, atque ii potissimum qui ad Episcopatum vel Presbyteratum temere aspirant: et cum obtinuerint quod petebant, et invenerint quod querebant, aut gregem suum deserunt, aut aliis rebus intenti nihil minus quam de curando et propagando numero fidelim et piorum cogitant. Pastores certe in noctu Natalis Domini pastorum omnium Principis custodiebant vigilias noctis super gregem suum; et si hoc fiebat super gregem rationis expertem, ab illis qui figuram gerebant Pastorum Ecclesiæ, quanto magis fieri deberet a Pastoribus ovium rationabilium, pro quibus Christus ipse dum in terris versaretur, pernoctabat in oratione, non utique pro se, sed pro ovibus excubando? et si Patriarcha Iacob pro ovibus soceri sui Laban tanto labore conficiebatur, ut diceret: *Die noctuque æstu urebar, et gelu, fugiebatque somnus ab oculis meis* [9], quid facere oporteret Pastorem ovium Christi, pro quibus ille sanguinem fudit? Et si diabolus tamquam leo rugiens circuit quærens quem devoret, an non etiam æquum esset, ut bonus pastor assidue circuiret gregem suum, quærens quem liberet?

Sed inquient, negotia eiusdem Ecclesiæ cogunt ut gregem deseramus. Non contradico, si negotium sit grave, et tempus breve in eo expediendo consumi debeat: alioqui maiora negotia minoribus anteponenda sunt; et maiora per se, minora per alios expedire deberent. Nam si negotia cogunt a grege discedere, maiora negotia, imo et bella gravissima cogunt a gregis defensiones non discedere. Intonat enim Apostolica tuba: *Non est nobis colluctatio adversus carnem et sanguinem, sed adversus principes et potestates, adversus mundi rectores tenebrarum harum, contra spiritualia nequitia in cœlestibus* [10]. Et si dux abest, quis docebit milites, quo-

[6] Hom. 48 et 65 in Mt.
[7] Tract. 15 in Ioann.
[8] Epist. 147
[9] Gen. 31, 40
[10] Ephes. 6, 12

modo debeant tela nequissimi ignea extinguere? certe Dominus Petro dixit, et in eo Pastoribus omnibus: *Pasce oves meas*: cætera tacuit, ut intelligeremus hoc munus esse præcipuum. Et in Episcopali consecratione dicitur: *Vade, prædica populo tibi commisso.* Et de temporalibus negotiis nihil additur, ut Episcopus admoneatur, non esse æquanda temporalia spiritualibus, multo vero minus anteponenda. Denique in Concilio Carthaginensi Quarto[11]serio mandatur Episcopis, ut gubernationem viduarum et pupillorum ac peregrinorum non per se, sed per Archipresbyterum aut Archidiaconum agant, et ut tuitionem testamentorum non suscipiant, et ut pro rebus transitoriis non litigent provocati, et ut nullam rei familiaris curam ad se revocent, sed ut lectioni, orationi et verbo prædicationis tantummodo vacent. Itaque Concilium Episcoporum ducentorum quatuordecim, id est, Africæ totius, in quo etiam Sanctus Augustinus interfuit, voluit omnino Episcopos omnia temporalia negotia, etiam pia et necessaria, per alios tractare, ut ipsi liberius tuendo gregi et multiplicando vacarent.

Hæc igitur parabola sicut ostendit felicitatem æternam esse rem præcipue exoptandam, cum contineat postestatem maximam cum maxima voluptate coniunctam: sic etiam demonstrat, viam ad eam felicitatem esse laborem assiduum, in salute animæ suæ et aliorum quærenda et procuranda positum. Quem laborem qui subire recusant, non solum felicitate illa, et illa eximia protestate et voluptate privantur, sed ad inferos damnati pœnas æternas luunt. Sic enim loquitur Dominus: *Inutilem servum eiicite in tenebras exteriores: illic erit fletus, et stridor dentium* [12]. Ubi et illud diligenter est attendendum, servum, qui tanto supplicio addicitur, non impium, non facinorosum, non sceleratum, sed dumtaxat inutilem appellari; nam etiamsi alioquin Episcopus aut Parochus, sive Princeps aut Magistratus, sive paterfamilias, sive quicumque alius criminibus aliis vacet; ob hoc solum quod inutilis fuerit, id est, salutem subditorum et suam pro viribus non procuraverit, eiicietur in tenebras exteriores, ubi erit fletus, et stridor dentium, qui numquam finietur. Et si servus inutilis hæc patietur, quid fiet de servo maligno, cupido, superbo, luxurioso, et vitiis plurimis cooperto? Si servus inutilis reprobatur, impius et prævaricator quam rationem de talentis sibi creditis Domino reddet? Certe qui ista considerant, non ambiunt præfecturas, et si cogantur eas suscipere, cum timore et tremore semper vigilant, tamquam rationem exactissimam pro animabus sibi creditis reddituri.

[11] Carthag. 4, can. 17, 18, 19, 20
[12] Mt. 25, 30

Capitulum V

De cœna magna

Quinta parabola, quæ est apud Sanctum Lucam, felicitatem Sanctorum cœnæ magnæ similem facit [1]. Et certe non sine magna ratione: siquidem in cœna magna, nuptiali vel Regia, inveniuntur omnia quæ sensus humanos oblectare possunt, et quæ potentiam, et divitias, et gloriam huius mundi demonstrent. Itaque Rex Assuerus cum centum viginti septem Provinciis imperaret, ac vellet ostentare divitias gloriæ Regni sui, et magnitudinem atque iactantiam potentiæ suæ, non invenit rationem commodiorem atque aptiorem, quam ut convivium ex omni parte magnificentissimum exhiberet [2]. Primum enim in cœna magna oblectantur oculi in apparatu sumptuoso totius aulæ, in ordine ministrorum vestibus decoris et pretiosis indutorum, in vasis aureis atque argenteis quibus inferuntur cibi: oblectantur aures variis musicis instrumentis et vocibus cantorum et cantatricum audiendis; oblectantur sensus olfaciendi in odoribus florum et rosarum, in unguentis pretiosis et aquis odoratis, aliisque rebus odorem suavissimum spirantibus; oblectatur sensus gustandi in condimentis ciborum omnis generis, et vinis pretiosis undique allatis; oblectantur denique sensus tangendi in recubitu sive accubitu in lectis mollissimis atque gratissimis. Itaque in cœna Regia ac nuptiali conveniunt simul omnia fere corporalia bona, quæ hic in terris inveniri possunt; ut non sine causa Dominus repræsentare volens felicitatem quæ in se bona omnia comprehendit, cœnæ magnæ illam comparare voluerit, de qua etiam legitur in Apocalypsi: *Beati qui ad cœnam nuptiarum Agni vocati sunt* [3]. Denique quam sit magna illa cœna Domini, ex eo cognosci potest, quod omnis gloria corporum gloriosorum erit quasi postrema mensa, in qua bellaria apponuntur. Tanta autem est bellariorum istorum suavitas, ut Sanctus Petrus videns aliquando corpus Domini splendere instar Solis, dixerit: *Bonum est nos hic esse* [4]. Et si talia sunt bellaria, quid erit substantia cœnæ quæ in fruitione divinitatis posita est?

Denique bona omnia mundi huius nihil sunt aliud, nisi quasi cortices et putamina fructuum Paradisi. Et si talia sunt putamina et cortices, ut homines illorum amore et desiderio insaniant, quid erunt fructus ipsi et poma Paradisi? Et si talia sunt poma et fructus, quid erunt cibi reliqui solidiores et præstantiores? Certe tales erunt, ut sine fastidio semper edantur, et semper desiderentur. Neque tamen suspicari debemus, in cœlo futuram esse cœnam, qualem hic habent magni Principes cum nuptias celebrant; siquidem in cœlo erimus

[1] Lc. 14, 16
[2] Esther 1, 3
[3] Apoc. 19, 9
[4] Mt. 17, 4

sicut Angeli Dei [5], qui neque nubunt neque ducunt uxores, neque vescuntur cibis ad vitam mortalem sustentandam necessariis. Erit ergo cœna plena divitiis et deliciis, et ornamentis, et gloria statui Beatorum conveniens. Hæc enim dicuntur nobis hoc tempore, quia meliora et maiora non vidimus. Sed ab his discere debemus, tanto fore cœnam illam nostris cœnis quamvis lautissimis meliorem, quanto cœlum distat a terra, et quanto Deus qui illam parabit, potentia et divitiis mortalibus Regibus præstat.

At cur, dicet aliquis, felicitas Beatorum cœnæ potius quam prandio comparatur? Huius rei illa est ratio, quia prandium fit in meridie, et post prandium negotia tractari solent usque ad vesperam: cœna vero fit ad finem diei, quando negotiis omnibus peractis sequitur cœna, et post cœnam quies ac somnus. Itaque in alia parabola quæ est apud Matthæum, ubi agitur de Incarnatione Domini, prandium introducitur ob nuptias, quas fecit Rex filio suo. Siquidem Incarnatio Domini, et nuptiæ cum Ecclesia sponsa inchoatæ sunt in meridie, id est satis diu ante finem mundi. Post quod prandium multa gravia negotia, ac potissimum redemptio mundi et reconciliatio hominum cum Deo celebrata sunt. Sed traductio sponsæ ad domum sponsi et cœna nuptialis, postquam cessabunt omnia negotia, et somnus dulcissimus consequetur, id est, requies æterna ad vesperam diei et finem sæculi fiet. Hæc igitur causa est, cur consummata et perfecta gloria Beatorum cœna potius quam prandium appelletur.

Sed operæ pretium erit videre, quid facto opus sit, ut ad cœnam illam admittamur. Id vero Dominus ipse in parabola sua satis aperte docuit; ait enim: *Homo quidam fecit cœnam magnam, et vocavit multos.* Sed illi *cœperunt simul omnes excusare. Primus dixit: Villam emi, et necesse habeo exire et videre illam: rogo te habe me excusatum. Et alter dixit: Iuga boum emi quinque, et eo probare illa: rogo te habe me excusatum. Et alius dixit: Uxorem duxi, et ideo non possum venire* [6]. Mira res: invitantur homines a Deo ad cœnam nuptialem et Regiam, et recusant; quid facerent si vocarentur ad laborem militiæ, aut ad iter longinquum et periculosum? Hæc nimirum est cæcitas humana, quæ vix adduci potest ut credat quod non videt. Sed quid est illud tandem quod cœnæ divinæ, it est summo atque æterno bono, mortales præponunt? Tria Dominus proponit impedimenta salutis, quæ ex genere suo mala non sunt, et tamen ex affectu minus ordinato salutem æternam impediunt. Villam emere, boves probare, et uxorem ducere peccata non sunt; sed illa Regno cœlorum præponere, incredibilis cæcitas est: et tamen multi ubique reperiuntur Christiani, qui tanto studio temporalia ista consectantur, honorem, sive dignitatem, sive potentiam, quæ in emptione villæ notatur, lucra sive utilitatem, quæ significatur in agricultura et exercitio boum, et delectationem ac voluptatem, quæ ex novis nuptiis capitur, ut totos dies et noctes in iis comparandis fruendisque consumant, obliti penitus præmiorum æternorum et maximorum, quæ promisit Deus diligentibus se. Neque contenti sunt plerique mortalium villas emere, iuga boum probare, et uxores ducere, sed ut longissime recedant a salute, villas alienas invadunt, furantur boves, et concubinas vel meretrices alunt: neque umquam cogitant, multoque minus considerant, quale dispendium sit, propter eiusmodi quisquilias, cœnæ Domini iacturam facere. Certe quidem si Deus nobis vermiculis terræ non cœnam infinitæ suavitatis in cœlo promitteret, sed micas de illa mensa cadentes aut ciborum reliquias polliceretur, adhuc utile nobis esset temporalia bona universa contemnere, ut micis illis atque reliquis frui possemus. Quanta igitur amentia est, iucunditates modicas et fugaces anteponere ipsi cœnæ Dominicæ, quæ bonis omnibus et sempiternis affluit, et in qua cum Angelis Sanctis et cum ipso Domino Angelorum in Regnis cœlestibus accumbemus?

Porro Dominus noster postquam demonstravit quid impediat ingressum ad cœnam magnam, addidit etiam remedia quibus illa impedimenta tolli possint: pergit enim in parabola sua, et ait: *Tunc iratus Paterfamilias dixit servo suo: Exi cito in plateas et vicos civitatis, et pauperes, ac debiles, et cæcos, et claudos introduc huc.* Quia divites occupati in villis et bobus emendis, et in uxoribus ducendis, ad cœnam magni Patrisfamilias ire recusarunt, advocat pauperes qui neque pecunias habent ad villas et vobis emendos, nec facile uxores inveniunt, cum non habeant unde illas alant. Advocat debiles, qui nec ad villam proficisci, nec boves exercendo probare, neque uxores ducere possunt. Advocat cæcos, qui nec villam videre, neque boves dirigere, nec facile uxorem invenire queunt. Advocat claudos, qui ad villam pergere, et boves exercere, et in nuptiis tripudiare non nisi difficillime queunt. Isti igitur tamquam liberi ab impedimentis omnibus, quibus priores tenebantur, ad cœnam magnam admissi, merito sibi ipsi gratulari possunt, quod eos Deus pauperes, debiles, cæcos et claudos esse voluerit. Multi queruntur in hac vita, quod nati sint pauperes, vel sæpius ægrotent, aut capti oculis, vel pedibus impediti infelicissimi esse videantur; et nesciunt quid boni præparet illis Deus in sæculo futuro, ob hanc ipsam quam homines vocant infelicitatem: quod si scirent, gauderent utique et exultarent. Proinde nemo debet de providentia Dei queri, sed in omnibus gratias agere patri optimo Deo, cui est cura de nobis, et semper in eius acquiescere voluntate.

Sed quamquam hæc ita se habent, hoc tamen loco

[5] Mt. 22, 30

[6] Lc. 14, 16 ss.

proprie pauperes intelliguntur, qui sunt pauperes spiritu, non opibus; et debiles non viribus, sed fiducia in se ipsis, et cæci non oculis, sed astutia, et claudi non pedibus, sed affectibus. Dicam hoc planius. Pauperes qui ad cœnam Domini admittuntur, illi sunt, qui Apostolum audientes non volunt divites fieri [7], et si pecunias habent, non habent ad coacervandas, et in vanitatibus consumendas, sed ad faciendum quod Spiritus Sanctus eicit per os David: *Dispersit, dedit pauperibus: iustitia eius manet in sæculum sæculi* [8]. Et debiles intelliguntur illi, qui non confidunt in virtute sua, nec in viribus suis gloriantur. Cæci vero sunt illi, qui vere credunt quod non vident, præsertim de præmiis iustorum, et suppliciis impiorum. Qui enim certo sibi persuadent, præmia iustorum vere esse maxima et sempiterna, et pœnas similiter iniquorum acerbissimas, et nullum umquam finem habituras; profecto non manent terræ affixi, nec magni faciunt ea quæ sunt infra lunam, sed ibi eorum fixa sunt corda, ubi vera sunt gaudia. Denique bene ac feliciter claudi illi sunt, et ad cœnam Domini merito aspirare possunt, quorum pes dexter multo longior est sinistro, id est, affectus in Deum, et in bona sempiterna, longe ac longe maior est pede sinistro, id est, amore in carnem suam, et in bona terrena ac temporalia.

Sed audiamus sententiam magni Patrisfamilias in eos qui cœnam suam inconsiderate ac stultissime contempserunt: *Dico vobis*, inquit, *quod nemo virorum illorum qui vocati sunt, gustabunt cœnam meam.* Scit enim Dominus, brevi futurum, ut illi qui vocati fuerant, et præsentibus inhærentes bona futura tamquam inania contempserant, deposito corpore et sensibus carnis extinctis, et terrenis bonis in terra dimissis, incredibili desiderio cœnam illam esuriant. Nam ut loquitur Propheta David, *Convertentur ad vesperam, et famem patientur ut canes, et circuibunt civitatem* [9]. Plane ad vesperam, finito die præsentis vitæ, convertentur ac resipiscent, quando inutilis erit pœnitentia, et famen patientur ut canes rabidi, et circuibunt Civitatem Domini, si forte micas cœnæ ilius obtinere valeant. Sed firma stat sententia Domini: nemo eorum gustabit cœnam meam.

O si scires, anima, quid sit, Non gustabis cœnam meam! O si capere posses, quanta erit illa fames miserorum, et quam dulcis esca qua in æternum privabuntur! Et quid tunc darent, si gustare possent, quod ardentissime cupient? Sed nihil obtinebunt, etiamsi mundum universum in potestate haberent, et totum promptissime renuntiarent. Quæ cum ita sint, convertamur dum tempus habemus, dum dies est, et dum fructuosa pœnitentia est. Nunc esuriamus cœnam illam dulcissimam, nunc famem patiamur, non ut canes immundi et rabidi, qui in cibo capiendo nihil cogitant nisi bonum oris et ventris: sed ut homines rationis participes, esuriamus cibum æternæ vitæ, et panem Angelorum, vel etiam manna illud absconditum, *quod nemo scit, nisi qui accipit* [10], et quo Deus ipse ab æterno et in æternum fruitur: et sic vivamus in hoc exilio, ut non diligamus exilium, sed ad patriam suspiremus; ad quam cum pervenerimus, non sit nobis necesse civitatem circumire, sed per portam late patentem ingrediamur, atque ad cœnam Domini libenter admissi, pane vitæ et aqua sapientiæ, id est, cibo potuque gratissimo et suavissimo satiemur.

[7] 1 Tim. 6, 7
[8] Psalm. 111, 9
[9] Psalm. 58, 7

Capitulum VI

De nuptiis, et Virginibus prudentibus et fatuis

Ultima parabola illa est, quæ similem facit felicitatem Sanctorum Regalibus nuptiis, ad quas invitatæ sunt virgines decem, quinque fatuæ, et quinque prudentes [1]. Ubi primum breviter explicandum est, quis sit sponsus, et quæ sponsa; deinde, quam excellens bonum significetur nomine nuptiarum; postremo, quid requiratur ut ad bonum tam eximium pervenire valeamus.

Ac primum nemo dubitare potest, quin Sponsus sit Christus. Id Sanctus Ioannes Baptista disertis verbis expressit, cum de Christo loquens ait: *Qui habet sponsam sponsus est: amicus autem sponsi qui stat et audit eum, gaudio gaudet propter vocem sponsi* [2]. Idem ipse Dominus innuit in parabola de Rege, qui fecit nuptias filio suo. Idem Apostolus apertissime confirmat, cum ait Corinthiis: *Despondi vos uni viro virginem castam exhibere Christo* [3]. Idem denique Sanctus Ioannes in Apocalypsi significat, cum ait: *Gaudeamus et exultemus, et demus gloriam ei, quia venerunt nuptiæ Agni, et uxor eius præparavit se* [4]. Et rursum: *Beati qui ad cœnam nuptiarum Agni vocati sunt.* De sponsa æque certum est, quod sit Ecclesia. Apostolus enim in Epistola ad Ephesios manifeste dicit: *Sicut Ecclesia subiecta est Christo, ita et mulieres viris suis in omnibus. Viri diligite uxores vestras, sicut Christus dilexit Ecclesiam, et se ipsum tradidit pro ea* [5], et infra: *Propter hoc relinquet homo patrem et matrem suam, et adhærebit uxori suæ, et erunt duo in carne una. Sacramentum hoc magnum est: ego autem dico in Christo, et in Ecclesia* [6].

[10] Apoc. 2, 17
[1] Mt. 25, 1 ss.
[2] Jn. 3, 29
[3] 2 Cor. 11, 2
[4] Apoc. 19, 7
[5] Ephes. 5, 24
[6] Ephes. 5, 31

Sed quamvis Ecclesia sponsa Christi sit, et fideles filii dicantur Ecclesiæ, quia ipsa per lavacrum Baptismi eos quodammodo parit Christo, tamen quoniam Ecclesia nihil est aliud nisi cœtus fidelium, ideo animæ fideles omnes sunt sponsæ particulares, quomodo Ecclesia sponsa est universalis. Non enim falso canit Ecclesia de Sanctis Virginibus: *Veni sponsa Christi, accipe coronam, quam tibi Dominus præparavit in æternum*. Quamquam autem Virgines Sanctæ speciali ratione dicuntur sponsæ Christi, quia carnale connubium respuerunt, ut soli Christo spiritualiter nuberent, tamen reliquæ etiam animæ Christianæ sponsæ sunt Christi, cum ei per fidem desponsæ sint, et per charitatem unitæ, et ad consummationem spiritualis coniugii in cœlorum Regno suspirent.

Iam vero quale bonum sit, humanam animam cum Christo, etiam qua Deus est, connubio iungi, si quis capere aut digne cogitare posset, fortasse nihil magis honorificum, nihil utilius, nihil dulcius neque in hoc sæculo, neque in futuro reperire posset. Magna est gloria, utilitas, suavitas, servire Regi Regum; maior, inter amicos et domesticos eius connumerari; maxima, filium Dei et Christi fratrem nominari; sed sponsam dici posse Dei, consortem throni, consortem thalami, consortem coronæ, consortem titulorum omnium, plusquam maximum bonum, si sic loqui licet, mihi esse videtur. Hoc enim est, quod apud Isaiam Dominus dicit de spiritualibus eunuchis: *Dabo eis in domo mea nomen melius a filiis et filiabus* [7]: id est, nomen coniugis dabo eis. Quis capiat, quam excelsum et quam honorificum, et quantæ oblectationis sit, non solum Deum videre, et cum deo colloqui et convivere, sed unum spiritum cum Deo fieri, et in Deum, id est, in summum bonum transformari? Apostoli verba sunt: *Qui adhæret meretrici, unum corpus efficitur: erunt enim duo in carne una. Qui autem adhæret Domino, unus spiritus est* [8]. Et rursum: *Nos vero omnes revelata facie gloriam Domini speculantes, in eamdem imaginem transformamur a claritate in claritatem, tamquam a Domini Spiritu* [9]. Quis erit sensus voluptatis, quando uniti Deo, a claritate vultus eius irradiati transformabimur in claritatem Dei, ut quam simillimi efficiamur Deo? *Similes*, inquit Sanctus Ioannes, *ei erimus, quia videbimus eum sicuti est* [10]. Non erimus similes tantum, ut imagines ad eius similitudinem creati, sed similes in gloria, in beatitudine, in felicitate. Apostolus Paulus in illa magna extasi, quam passus est cum raptus in Paradisum audivit arcana verba, quæ non licet homini loqui, nondum erat beatus; et tamen ita absorptus erat in Deum, ut non adverteret, an esset in corpore, an extra corpus. Quanta igitur erit illa felicissima unio animæ cum Deo, et quam erit absorta et immersa in mari totius suavitatis anima illa, quæ unus spiritus erit cum Deo? Tale utique hoc gaudium erit, ut Sancto Bernardo teste, illi *comparata a omnis alia iucunditas mæror sit, omnis suavitas dolor, omne dulce amarum, omne decorum fœdum, omne postremo quodcumque aliud delectare possit, molestum* esse merito iudicetur [11].

Sed quando iste complexus Sponsi pulcherrimi cum anima beata ineffabilis est, quæramus nos potius, et ex parabola proposita intelligamus, quid requiratur ut ad nuptias illas omni ex parte felicissimas admittamur. Id totum ex qualitatibus virginum prudentium cognoscemus, cum illæ solæ, fatuis exclusis, ad nuptias Sponsi cœlestis intraverint. Quinque sunt conditiones sive qualitates, quæ requiruntur: prima, ut anima sit virgo, deinde ut sit prudens, tum ut habeat lumen in lampade, præterea oleum in vase, denique ut vigilet, et vigilando sponsi adventum diligenter observet.

Quod attinet ad primum, sponsæ Christi debent omnes esse virgines, non necessario virginitate carnis, sed virginitati fidei et morum, ut Sanctus Augustinus recte exponit in Sermonibus de verbis Domini, iuxta illud Apostoli: *Despondi vos uni viro virginem castam exhibere Christo* [12]. Ubi per virginem castam intelligit totam Ecclesiam Corinthiorum, in qua satis constat non omnes fuisse virgines carne, cum ipse idem in Epistola priore admonuerit fideles coniugatos officii sui. Illi igitur et illæ sunt virgines in hac parabola, qui et quæ non corrumpuntur circa finem et mores, et recedentes ab omni malo, non inquinant animas suas.

Sed quia non satis est ad perfectam iustitiam, declinare a malo, sed oportet etiam facere bonum, iuxta Prophetam Regium, *Declina a malo, et fac bonum* [13], ideo additur secunda conditio, ut virgo sit prudens, non fatua, nec putet sibi sufficere, si nulli noceat, non occidat, non furetur, non falsum testimonium dicat; sed intelligat oportere considerare finem ultimum, et ordinare media ad finem.

Et quia finis est æterna vita, et media sunt merita operum bonorum, ideo additur conditio tertia, ut habeat lumen in lampade, sive lampadem lucentem, quæ sunt opera bona, ut idem Sanctus Augustinus docet loco notato: quod ipsum Dominus antea docuit, cum ait: *Sic luceat lux vestra coram hominibus, ut videant opera vestra bona, et glorificent Patrem vestrum qui in cœlis est* [14]. Sed quoniam opera bona a charitate, tamquam a radice prodeunt, neque conservari possusnt,

[7] Isa. 56, 5
[8] 1 Cor. 6, 16
[9] 2 Cor. 3, 18
[10] 1 Jn. 3, 2
[11] Epist. 114
[12] 2 Cor. 11, 2
[13] Psalm. 36, 27
[14] Mt. 5, 16

nisi ab eadem charitate foveantur et nutriantur, quomodo lumen lampadis necessario extinguitur, si desit alimentum olei, ideo requiritur quarta conditio, ut virgo prudens habeat semper oleum in vase. Significari autem charitatem per oleum, docet eodem loco Sanctus Augustinus ex eo, quod oleum supereminet omnibus humoribus, et charitas supereminet omnibus virtutibus, dicente Apostolo: *Eminentiorem*, vel, ut nos legimus, *excellentiorem, viam vobis demonstro* [15]. Et paulo post: *Nunc autem manent fides, spes, charitas, tria hæc: maior autem horum est charitas* [16]. Itaque si quis in corde suo aliquid vel anteponat, vel adæquet charitati, illa continuo abscedit, et vel debet primum locum habere, et dominari ac regnare in corde nostro, vel abire; quia oleum est, humor videlicet subtilissimus, aëreus et igneus, qui super omnes ascendit; et tanta vis est olei charitatis in ascendendo susrsum, ut si ponatur in anima publicani vel meretricis, illam continuo sursum trahat, et de peccatrice sanctam, de carnali spiritualem efficiat. Quin etiam audio dicere, si hoc oleum in animas damnatorum hominum, sive in ipsos dæmones stillare posset, videremus continuo damnatos omnes sive homines sive dæmones sursum ascendere. Et si e contrario desereret hoc oleum animas sanctorum Angelorum, Apostolorum, Martyrum, Virginum, continuo graves efficerentur, et ad ima descenderent. En igitur quanta sit excellentia huius olei, et quam iuste stultæ virgines dicantur, quæ hoc oleo caruerunt. Sed est etiam alia ratio, cur charitas per oleum significetur, quia videlicet oleum omnia dura et aspera lenit et emollit, ut ex duris et asperis mollia suaviaque reddantur. Hoc oleum facit iugum suave de quo Dominus dixit: *Iugum meum suave est* [17]; quoniam gratia charitatis inunctum quasi computrescit a facie olei, ut loquitur Isaias [18]. Quid enim suave fecit in Apostolis iugum obœdientiæ eundi in mundum universum, et prædicandi Evangelium omni creaturæ, nisi oleum charitatis? Quid suave fecit in Martyribus iugum patientiæ in tolerandis suppliciis plurimis, et ante illud tempus inauditus, nisi oleum charitatis? Quid suave fecit iugum paupertatis, et continentiæ, et obœdientiæ tot millibus Religiosorum et Sanctimonialium, nisi oleum charitatis? Nihil enim dulcius amanti, quam amorem suum amato demonstrare, pro illo magna et difficilia operando vel tolerando, quomodo etiam Christus amorem suum erga genus humanum nulla re magis ostendit, quam patiendo pro nobis.

Disserui paulo fusius de oleo, quia non facile poterat intelligi, unde charitatem significaret. Restat quinta conditio, quæ potissima est, et a Domino in hac parabola præcipue intenta, videlicet, vigilantia: sic enim concluditur parabola: *Vigilate itaque, quia nescitis diem, neque horam* [19]. Quam sententiam, ut ea cordibus fidelium penitus infigatur, passim Dominus repetit: *Vigilate*, inquit rursum apud Matthæum, *quia nescitis qua hora Dominus vester venturus sit* [20]. Et apud Marcum: *Vigilate ergo, nescitis enim quando Dominus domus veniat, sero, an media nocte, an galli cantu, an mane, ne cum venerit repente, inveniat vos dormientes. Quod autem vobis dico, omnibus dico: Vigilate* [21]. Et apud Lucam: *Beati servi illi, quos, cum venerit Dominus, invenerit vigilantes* [22]. Et alibi: *Vigilate itaque omni tempore orantes* [23]. Et per Apostolum Petrum: *Estote prudentes, et vigilate in orationibus* [24]. Et per Apostolum Paulum: *Non dormiamus sicut et cæteri, sed vigilemus, et sobrii simus* [25]. Et per Apostolum Ioannem: *Ecce venio sicut fur. Beatus qui vigilat* [26]. Hæc omnia significant, adventum Domini ad iudicium, sive universale in consummatione sæculi, sive particulare in uniuscuiusque obitu, incertum esse, et propterea Deum a nobis requirere, ut semper vigilemus, animo suspensi ad expectationem adventus eius, ut nos paratos inveniat, et non cum fatuis virginibus nos a nuptiis suis cogatur excludere. Itaque nihil est aliud dormire, quam oblivisci mortem et iudicium, vel sic vivere, ac si de re tam magna, unde pendet salus æterna, numquam cogitaremus, aut curaremus. Non enim prohibetur fidelibus somnus corporalis; aliqui non diceretur in parabola: *Dormitaverunt omnes, et dormierunt*: sed prohibetur oblivio, incogitantia, inconsideratio.

Debet igitur omnis fidelis, cui curæ est salus animæ suæ, singulis diebus, et mane et vespere, clauso ostio cordis sui ad negotia cætera, attente cogitare, sibique certo persuadere, diem illam vel noctem illam facile posse sibi esse postremam: ac per hoc serio providere, ne sic imparatus inveniatur, ut animæ suæ et omnium simul bonorum detrimentum patiatur. Horrent omnino mortales omnes mortem cogitare, et libenter avertunt animum ad alia cogitanda: sed horret etiam ægrotus pharmacum amarum, et tamen propter amorem vitæ libenter illud sumit; et horrent oculi plagam horrendam in corpore suo videre, sed tamen attente respiciunt, ut medicinam illi faciant. Sic igitur necesse est, ut homo prudens pluris faciat iacturam animæ, quam mortis horrorem: et ideo sæpe ac sæpius cogi-

[15] 1 Cor. 12, 31
[16] 1 Cor. 13, 13
[17] Mt. 11, 30
[18] Isa. 10, 27
[19] Mt. 25, 13
[20] Mt. 24, 42
[21] Mc. 13, 35
[22] Lc. 12, 37
[23] Lc. 21, 36
[24] 1 Petr. 4, 7
[25] 1 Tes. 5, 6
[26] Apoc. 16, 15

tet, nullam ese ætatem, nullamque esse horam, in qua mori non possit. Hæc enim cogitatio quando profunde ad cordis intima descendit, facile totum hominem immutare solet et de carnali spiritualem, de peccatore sanctum facere, ut iam non formidet, sed diligat adventum Domini. Non sine causa Dominus noster tam sæpe hortatur ut vigilemus; nec frustra Ecclesiasticus monet: *In omnibus operibus tuis memorare novissima tua, et in æternum non peccabis* [27]. Quis enim cogitans se ad Iudicem properare, et brevi ad tribunal eius esse sistendum, et in ipsum Iudicem peccare audeat? et tamen nos omnes per singula momenta properamus ad iudicium: et tanta est humana cæcitas, ut in ipso itinere ad iudicium, Iudicem ipsum iniuria afficiamus, et iram ipsius adversus nos iustissime provocemus. Et quis iam damnatus ad mortem, dum ad ipsam ducitur, rideret et iocaretur, et de scortatine, vel adulterio, vel dignitate adipiscenda, vel pecuniis per mercaturam augendis loqueretur, nisi plane desiperet? et nos tamen ad mortem vere damnati sumus, neque ullus ex Adami filiis sententiam mortis evadit, et nostra mortalis vita nihil est aliud nisi cursus ad mortem, et tamen in hoc itinere, quod longum esse non potest, quid faciunt plerique hominum etiam Christianorum? quid cogitant, quid loquuntur, quid tractant nisi de lucris, de honoribus, de voluptatibus, ne dicam de sceleribus et flagitiis, quasi via ad mortem numquam finienda esset? Et quid est hoc aliud nisi dormire ad seria, et vigilare ad ludrica? vel dormire, et dormiendo somniare?

Iure igitur Dominus clamat: *Vigilate, vigilate*. Et beati qui ad hanc vocem excitantur et recogitant ubi sint, et quo eant, et interim dant operam ut lampas eorum luceat, et oleum in vase redundet, ut cum clamor ille audietur: *Esse sponsus venit, exite obviam ei*, continuo læti currant obviam sponso et ingrediantur cum eo ad nuptias. Væ autem illis, qui tam magnæ rei obliti, atque ad voces Scripturarum surdi, et lampadibus extinctis, dormientes inventi, a nuptiis dulcissimis exclusi frustra clamabunt: *Domine, Domine aperi nobis*.

Capitulum VII
De Bravio

Explicatis nominibus parabolicis quæ habentur in Evangelio, restat solum ut expliquemus nomina quæ habentur apud Apostolum in Epistola priore ad Corinthios, quæ sunt *Bravium* et *Corona*. De Bravio sic loquitur beatus Paulus: *Qui in stadio currunt, omnes quidem currunt, sed unus accipit Bravium. Sic currite ut comprehendatis* [1]. Et quidem significari per Bravium cœlestem beatitudinem, idem Apostolus docet in Epistola ad Philippenses, cum ait: *quæ retro sunt obliviscens, ad ea vero quæ sunt priora extendens me ipsum, ad destinatum persequor, ad bravium supernæ vocationis Dei in Christo Iesu* [2]. Itaque bravium est in cœlo, atque ad illud nos vocat Deus per Iesum Christum. Quamvis autem bravium quod Principes mundi proponunt, non sit res adeo magna, tamen bravium cœleste non potest non esse omni ex parte splendidissimum; sive consideres Deum qui bravium proponit, qui est Princeps infinitæ potentiæ et magnificentiæ, de quo canit Propheta: *Elevata est magnificentia tua super cœlos* [3], sive cogites athletas, quibus proponitur, qui sunt filii ipsius, et fratres Christi, quos certe Rex Pater ipsorum non invitaret ad currendum, si bravium non esset res tanta, ut etiam a filiis Dei digne appeti posset.

Illud ad nos magis pertinet, ut videamus quid sit currere ad bravium, et qua arte poterimus ita currere ut comprehendamus. *Currere ad bravium* nihil est aliud, nisi Domini Dei nostri integre mandata servare. *Stadium* enim legem Domini esse, David testatur, cum air: *Beati immaculati in via, qui ambulant in lege Domini* [4]. Et: *Viam mandatorum tuorum cucurri, cum dilatasti cor meum* [5]. Ergo qui per viam mandatorum currunt, illi in stadio ad bravium currunt. Porro ars ita currendi ut perveniamus et bravium apprehendamus, tria documenta complectitur. Primum illud est, ut a stadio non recedamus: qui enim recedunt a stadio, quantumvis celeriter currant, bravium numquam attingent, quia non ad bravium sed in incertum currunt. Quod se diligenter evitasse Apostolus testatur, cum ait: *Ego sic curro non quasi in incertum* [6]. Quid est extra stadium currere? per viam mandatorum non currere, sed declinare ad dexteram vel sinistram. Exempli gratia, Lex dicit: *Diliges proximum tuum sicut te ipsum*. Qui diligit proximum sicut se ipsum, in stadio currit, et ad bravium currit. Qui diligit proximum tanto ardore, ut propter proximum Deum offendere non vereatur, et ex homine idolum sibi constituit, is declinat ad dexteram, et extra stadium currit, et non ad bravium, sed in incertum currit, et quo celerius currit multiplicando beneficia in personam illam quam sibi in idolum erexit, tanto magis errat, et longius a bravio discedit. Qui vero minus diligit proximum quam par est, et cum eum videt necessitatem pati, viscera sua ab eo claudit, ut loquitur Sanctus Ioannes, is declinat ad sinistram, et neque in stadio currit, neque ad bravium currit, etiamsi alioqui multa bona opera facere videatur; oportet igitur dilige-

[27] Ecclu. 7, 40
[1] 1 Cor. 9, 24
[2] Philipp. 3, 13
[3] Psalm. 8, 2
[4] Psalm. 118, 1
[5] Psalm. 118, 32
[6] 1 Cor. 9, 26

re proximum ut se ipsum, non magis nec minus quam se ipsum, id est, debet erga proximum ita se gerere, ut proximis faciat quod sibi vult a proximis fieri. Sic enim explicat hoc mandatum, qui mandatum dedit Magister noster Deus. Et quod dixi de dilectione proximi, quod est mandatum affirmans, possumus etiam dicere de mandatis negantibus. Qui enim furatur res alienas, declinat ad dexteram mandati *Non furaberis*, et a stadio recedit: qui vero non furatur aliena, sed profundit et prodigit sua, is declinat ad sinistram, et pariter exit a stadio. Iustus enim qui solus in stadio manet, non minus a stadio discedit si furetur aliena, quam si prodigat sua; quia virtus liberalitatis quæ ad iustitiam pertinet, duo habet extrema vitia oposita, avaritiam, et effusionem. Summa est: qui vult in stadio permanere, debe peccato letali omnino carere.

Alterum documentum est, ut currat velociter et perseveranter, qui bravium apprehendere desiderat. Ille velociter currit, qui ardenti voluntate mandata custodit, iuxta illud Psalmi: *Beatus vir qui timet Dominum, in mandatis eius volet nimis* [7]. Et illud Apostoli: *Spiritu ferventes, Domino servientes* [8]. Ille perseveranter currit, qui numquam fatigatur, neque cessat currere, sciens scriptum esse: *Qui perseveraverit usque in finem, hic salvus erit* [9]. Et quidem ista duo, velociter currere, et non fatigari nec intermittere cursum, videntur fere contraria aut certe difficilia valde. Qui enim velociter currit, cito fatigatur, et cessat currere, et qui fatigari non vult, lente festinat, et moderato gressu perseverat in cursu. Vera sunt hæc, et ideo pauci perveniunt ad bravium. Omnino enim necesse est, qui bravium apprehendere cupit, ut et velociter et perseveranter currat, quia tempus breve est, et iter longum. Sed si velint homines Christiani imitari currentes ad bravium corruptibile et modicum, facile poterunt et velociter et sine intermissione currere ad bravium incorruptibile et maximum. Quid illi faciunt qui currunt ad bravium corruptibile et modicum? deponunt onera, exuunt vestes, expediti et liberi currunt. Hoc igitur Christiani faciant, deponant onera curarum huius mundi, exuant vestes carnalium cupiditatum, aut certe deponant et exuant inordinatum affectum ad bona terrena, et cum hæc fecerint, non de suis viribus glorientur, sed in Domino sperent, et tunc querantur, si celeriter currendo fatigantur in cursu. Doctrina hæc Isaiæ et Pauli est, non mea. Isaias cap. 40 sic ait: *Qui sperant in Domino, current, et non laborabunt* [10]. Apostolus vero: *Hoc*, inquit, *dico, fratres: tempus breve est, reliqum est, ut et qui habent uxores, tamquam non habentes sint; et qui flent, tamquam non flentes; et qui gaudent, tamquam non gaudentes; et qui emunt, tamquam non possidentes; et qui utuntur hoc mundo, tamquam non utantur* [11]. Quibus verbis non prohibet Apostolus, ne Christiani coniuges habeant, et non lugeant in adversis, et non gaudeant in prosperis, et non emant res necessarias, et non utantur bonis huius mundi, sed admonet, ut in his omnibus eum modum adhibeant, et tam modico affectu illis adhæreant, ac si ad illos ea non pertinerent.

Exemplo nobis sit Sancta Melania matroma Romana nobilissima, de qua sic loquitur Sanctus Hieronymus in Epitaphio Blesillæ: *Sancta Melania nostri temporis inter Christianos vera nobilitas, calente adhuc mariti corpusculo, et necdum humato, duos simul perdidit filios. Rem sum dicturus incredibilem, sed, teste Christo, non falsam. Quis illam non putaret more lymphatico, sparsis crinibus, veste conscissa, lacerum pectus invadere? lacrymæ gutta non fluxit, stetit immobilis, et ad pedes advoluta Christi, quasi ipsum teneret, arrisit: Expeditius, inquit, tibi servitura sum, Domine, quia tanto me onere liberasti.* Hæc ille; qui hoc exemplo, tamquam egregio commentario declaravit, quid sit, qui habent uxores et filios et cætera mundi bona, tamquam non habentes sint, ut liberi et expediti currant ad bravium. Sed maius adhuc exemplum habemus in Iob, qui una die perdidit filios et filias omnes, totamque substantiam suam, et plenus ulceribus in sterquilino iacuit, qui paulo ante felicissimus erat inter omnes Orientales: et tamen ac si ista ad eum non pertinerent, emisit vocem illam sapientia plenissimam: *Nudus egressus sum de utero matris meæ, et nudus revertar illuc: Dominus dedit, Dominus abstullit; sicut Domino placuit, ita factum est; sit nomen Domini benedictum* [12]. Denique Sanctus Petrus cum cæteris Apostolis, qui Christum ad bravium currerent primi secuti sunt, ut nos docerent, quid requiratur ad celeriter et perseveranter currendum, aiunt: *Ecce nos reliquimus omnia, et secuti sumus te: quid ergo erit nobis?* [13]et Dominus approbans consilium eorum, respondit, bravium illis aperte promittens: *Amen dico vobis, quod vos qui secuti estis me, in regeneratione cum sederit Filius hominis in sede maiestatis suæ, sedebitis, et vos super sedes duodecim, iudicantes duodecim tribus Israël* [14].

Restat tertium documentum, ut cum Christo iungatur qui bravium exoptat. Nam ut Apostolus dicit: *Omnes quidem currunt, sed unus accipit bravium* [15]. Ille autem unus sine ulla dubitatione Christus est, qui *exultavit ut gigas ad currendam viam* [16]. Et de quo dicitur

[7] Psalm. 111, 1
[8] Rom. 12, 11
[9] Mt. 10, 22
[10] Isa. 40, 31
[11] 1 Cor. 7, 29
[12] Iob 1, 21
[13] Mt. 19, 27
[14] Mt. 19, 28
[15] 1 Cor. 9, 24
[16] Psalm. 18, 6

apud Sanctum Ioannem: *Nemo ascendit in cœlum, nisi qui descendit de cœlo, Filius hominis qui est in cœlo* [17]. Sed Christus non ascendit solus, sed cum illis omnibus qui cum ipso unum sunt, id est, qui sunt membra viva et vera eius corporis, cuius ipse est caput. Itaque frustra laborant omnes qui currunt, etiamsi erogent omnes facultates suas pauperibus, et tradant corpus suum ita ut ardeat, nisi Christo iungantur per fidem et charitatem, et unum cum illo fiant, ut ipse loquitur, cum ait: *Sicut tu Pater in me, et ego in te, ut et ipsi in nobis unum sint* [18].

Sed est etiam alius modus coniunctionis cum Christo, qui mirum in modum iuvat ad currendum velociter et perseveranter ad bravium. Is modus est unionis oculi interioris cum ipso Christo; quatenus ipse est bravium. Christus enim ut homo, cucurrit ad bravium; et ut Deus, ipse est bravium. Ipse enim *est verus Deus, et vita æterna* [19], teste Sancto Ioanne; quod ipse quoque significavit, cum ait: *Ego sum via, et veritas, et vita* [20]. Ipse enim ut veritas nos ducit, ut via per se adducit, ut vita ad se perducit. Nihil igitur utilius ad bravium obtinendum est, quam ab ipso bravio oculos numquam deflectere, et cum Propheta dicere: *Oculi mei semper ad Dominum* [21]. Qui enim unitum habet oculum cordis cum bravio, non videt nec audit quid circumstantes dicant aut faciant, sive rideant sive irrideant; non curat aliorum iudicia, sive laudent sive vituperent, et cum Propheta dicit: *Factus sum sicut homo non audiens* [22]. Et cum Apostolo: *Mihi pro minimo est, ut a vobis iudicer, aut ab humano die* [23], et præterea quo magis propinquat, eo melius magnitudinem cognoscit bravii; quæ magnitudo vires addit, et facit ut homo, quamvis fatigatus et lassus, rursum non intermittat. Quicumque ergo ad cœleste bravium aspirat, a stadio mandatorum Domini non recedat: currat ardenter et perseveranter, et Christo per veram fidem et charitatem unitus, ab ipso bravio cordis oculum numquam avertat.

Capitulum VIII

De Corona

Postremum nomem felicitatis æternæ corona iustitiæ est; de qua corona sic loquitur Apostolus in eodem loco, ubi de bravio locutus est: *Omnis qui in agone contendit, ab omnibus se abstinet, et illi quidem ut corruptibilem coronam accipiant, nos autem incorruptam* [1]. Neque dubium esse potest, an hoc loco per agonem intelligatur cursus in stadio, ut sit eadem hæc similitudo cum superiore, an potius pugna et certamen, ut sit hæc similitudo a priore diversa. Siquidem intelligi per agonem, certamen et pugnam, et esse hanc similitudinem diversam a priore, demonstrant illa verba paulo inferius posita: *Ego igitur curro non quasi in incertum, sic pugno non quasi aërem verberans* [2]. Et illa in posteriore ad Timotheum: *Bonum certamen certavi, cursum consummavi, fidem servavi: in reliquo reposita est mihi corona iustitiæ* [3]. Nam in utroque loco beatus Paulus distinguit cursum a pugna, et in una similitudine utitur nomine bravii, in altera nomine coronæ; quæ sunt nomina satis aperte distincta.

Porro coronæ nomine significatur æterna felicitas, quæ apud Apostolum Paulum ad Timotheum dicitur *corona iustitiæ* [4], quia redditur tamquam merces operibus iustis. Apud Sanctum Iacobum dicitur *corona vitæ* [5], quia continet vitam sempiternam. Apud Sanctum Petrum *corona gloriæ immarcescibilis* [6], quia complectitur decus et splendorem honoris æterni. Denique apud Isaiam dicitur Deus ipse futurus *corona gloria residuo populi sui* [7]. Ex quo loco intelligimus, coronam, de qua beatus Paulus loquitur; et quæ datur victoribus in certamine, rem esse honorificentissimam et altissimam, cum Deus ipse velit esse corona circumdans, ornans et glorificans capita residui populi sui, id est, paucorum illorum de populo suo, qui fortes in bello victoriam reportaverint. Nam, ut sæpe diximus ex testimoniis Scripturarum, *Multi sunt vocati, pauci vero electi*: et tanto erit illustrior corona Sanctorum in die iudicii, quanto paucioribus illa continget.

Videamus nunc in quo agone certandum nobis sit, et quid nos facere oporteat, ut victoriam obtineamus. Et sane atrocissima pugna est, et periculosissima, colluctatio quam inituri sumus, præsertim si comparetur ad certamen, in quo contendunt in terris homines in agone, pro corruptibili corona. Loquitur enim hoc loco Apostolus de ludicro certamine, quo in theatro pugnabant spectante populo, vel colluctatione, vel cæstibus. Isti igitur agonistæ pugnabant cum hominibus sibi similibus, et armis paribus, et pro corona vilissima, et sub periculo irrisionis vel ignominiæ popularis. At Christiani homines pugnare debent cum hostibus quos non vident, et a quibus ipsi videntur; et qui plurimi, et fortissimi, et astutissimi sunt; et armis imparibus, et coram Deo et Angelis eius, et pro corona vitæ æter-

[17] Jn. 3, 13
[18] Jn. 17, 21
[19] 1 Jn. 5, 20
[20] Jn. 14, 6
[21] Psalm. 24, 15
[22] Psalm. 37, 15
[23] 1 Cor. 4, 3

[1] 1 Cor. 9, 25
[2] 1 Cor. 9, 26
[3] 2 Tim. 4, 7
[4] 2 Tim. 4, 8
[5] Iac. 1, 12
[6] 1 Petr. 5, 4
[7] Isa. 28, 5

næ, et sub periculo mortis perpetuæ; denique prœlio non ludicro, sed verissimo et atrocissimo. Antagonistæ enim nostri dæmones sunt, quos Scriptura nunc leones, nunc dracones, nunc basiliscos appellat; et qui proditores habent in domibus nostris, concupiscentias videlicet carnis, quæ sunt in corporibus nostris, et militant contra animas nostras pro adversariis, ut Sanctus Petrus docet, cum ait: *Obsecro vos tamquam advenas et peregrinos, abstinere vos a carnalibus desideriis, quæ militant adversus animam* [8]. Adde, quod miserrimum est, pugnam istam eodem fieri tempore, quo et cursus in stadio. Ideo enim Apostolus hæc duo coniunxit, ut intelligeremus, currentes ad bravium toto cursu impediri ab antagonistis, et oportere eos simul et pedibus currere, et manibus depugnare. O si Christiani ista cogitarent, et statum suum intelligerent! profecto non tam facile tempus tererent in nugis temporalibus, in iocis, in ludis, in comestationibus, in augendis pecuniis, in aucupandis honoribus, quasi summa rei esset in tuto; sed audirent Apostolum clamantem: *Accipite armaturam Dei, ut possitis resistere in die malo: induti loricam iustitiæ, in omnibus sumentes scutum fidei, in quo positis omnia tela nequissimi ignea extinguere: et galeam salutis assumite; et gladium Spiritus, quod est verbum Dei; per omnem orationem et obsecrationem, orantes omni tempore in Spiritu, et in ipso vigilantes in omni instantia* [9]. Deus bone, qualis est hæc exhortatio! quam plena terroris! quam vehemens! præsertim si quis ponderet illa, *per omnem orationem, in omni tempore, in omni instantia*. Et tamen plerique nostrum ita se gerunt, ac si neque currendum nobis esset in stadio, neque pugnandum in agone.

At quid, quæso, nobis agendum est, ut in hoc terribili agone victoriam de hostibus referamus? Paucis verbis hoc ipsum declarat Apostolus, cum ait: *Omnis qui in agone contendit, ab omnibus se abstinet: et illi quidem, ut corruptibilem coronam accipiant, nos autem incorruptam* [10]. Quorum verborum hæc sententia est: Athletæ illi, ut corruptibilem coronam accipiant, ab iis omnibus se abstinent, quæ corpus debilitare, et ineptum ad pugnam illam ludicram reddere possunt, a nimio cibo et potu, a congressu cum uxoribus, a negotiis domesticis; ab aliis rebus omnibus, alioqui iucundis vel utilibus, quæ victoriam in pugna impedire vel retardare possunt. Nos igitur qui pro corona incorruptibili, in vero certamine desudamus, multo magis abstinere debemus ab omnibus quæ animam debilitare, atque ineptam ad pugnam istam seriam, et simul ad cursum in stadio facere possunt. Et quæ sunt quæ animam debilitant? Illa ipsa quæ corpus robustum reddunt, multus cibus, multus somnus, crebra deambulatio, hilaritas, iucunditas, cantus, sonus, lusus, aucupium, venatio, non multum legere, parum orare, nihil meditari, non lugere peccata, non facere fructus dignos pœnitentiæ. Ab his abstinere debet, qui animam vult esse robustam et idoneam ad currendum in stadio, et pugnandum in agone. *Attendite vobis*, Dominus ait, *ne forte graventur corda vestra in crapula et ebrietate, et curis huius vitæ, et superveniat in vos repentina dies illa* [11]. Contra vero cibus animæ qui illam robustam reddit, ieiunium est; refectio et refocillatio animæ, oratio est; somnus animæ salutaris contemplatio est; purgatio ab humoribus noxiis, confessio peccatorum est; gaudium et deliciæ animæ, lacrymæ sunt; triumphus animæ, crucifixio carnis et concupiscentiarum est. *Qui* enim *sunt Christi*, inquit Apostolus, *carnem suam crucifixerunt cum vitiis et concupiscentiis* [12]. Et hoc loco: *Ego*, inquit, *sic pugno, non quasi aërem verberans, sed castigo corpus meum, et in servitutem redigo, ne forte cum aliis prædicaverim, ipse reprobus efficiar* [13]. Ecce veram explicationem illorum verborum, *ab omnibus se abstinet*. Ego, inquit, sic pugno in agone, ut abstineam ab omnibus quæ placent corpori, in quo sunt qui pugnant pro hostibus meis, concupiscentiæ carnales videlicet; et castigando corpus meum ieiuniis et vigiliis, aliisque carnis macerationibus et mortificationibus, in servitutem redigo corpus meum, ut rebellare non possit ab imperio animæ, nec militare hostibus meis.

Sed quem non timere, ac toto corpore contremiscere faciant illa verba, *ne forte cum aliis prædicaverim, ipse reprobus efficiar*?

Si vas electionis et a Deo ipso creatus Apostolus, et raptus in tertium cœlum, timuit reprobus fieri, si corpus suum non castigasset, et in servitutem non redegisset, quis nostrum reprobationem non timebit nisi carnem suam crucifigat cum vitiis et concupiscentiis? Hoc certe Apostolicum exemplum deberet omnes homines admonere, ut non audeant sperare victoriam et coronam, nisi serio ad cor redeant, et dignos pœnitentiæ fructus faciant, et spiritui carnem subiicere modis omnibus satagant. Et admiranda prorsus est multorum stultitia et cordis cæcitas, qui cum nihil horum faciant, sed contra potius non solum a rebus licitis, sed etiam ab illicitis non abstineant, tamen sic læti ac securi vivant, ac si de salute et corona gloriæ, promissionem a Deo certissimam et apertissimam haberent. Sed hoc est argumentum, ut sæpe diximus, quod pauci sint qui salventur, et multi sint vocati, pauci vero electi. Quod miro modo confirmat Sanctus Ioannes Chrysostomus, Hom. 40 ad populum Antiochenum, in qua

[8] 1 Petr. 2, 11
[9] Ephes. 6, 13
[10] 1 Cor. 9, 25
[11] Lc. 21, 34
[12] Gal. 5, 24
[13] 1 Cor. 9, 26

multas rationes reddit, cur ex multitudine Christianorum innumerabili pauci sint qui salventur, ac de ipsa urbe Antiochena, quæ una erat ex maioribus totius orbis terrarum, sic loquitur: *Quot esse putatis in civitate nostra, qui salvi fiant? infestum quidem est, quod dicturus sum: dicam tamen non possunt in tot millibus centum esse qui salventur, quin et de his dubito. Quanta enim in iuvenibus malitia, quantus in senibus torpor?* &c. Videat lector Homiliam totam, quæ gravissimam et utilissima est.

Ad te igitur confugio, bone Domine, ego servus tuus, et filius ancillæ tuæ concupisco toto desiderio animæ meæ bravium illud cœleste, et lucidissimam coronam, quam præparasti et promisisti diligentibus te. Cognosco magnitudinem agonis, et stadii longitudinem, experior imbecillitatem meam, et confiteor coram te, qui scrutaris renes et corda, modicam ac pæne nullam virtutem meam: nec ignoro vires magnas, et rabiem crudelem invisibilium hostium meorum; qui concoquere non possunt, quod nos homunculi vocati simus ad gloriam illam magnam, unde superbia illos deiecit. Illumina oculos meos, ne umquam obdormiam in morte; adauge vires, ne deficiam in via; pugnet pro me gratia tua, ne quando dicat inimicus meus, Prævalui adversus eum. Quod autem pro me postulo, id ipsum postulo pro fratribus meis omnibus; sed potissimum pro iis qui sunt a te in sublimitate constituti, sive Ecclesiasticis, sive sæcularibus, quorum tanto grandius est periculum, quanto functio excellentior; et tanto illustrior erit corona gloriæ, si recte fungantur munere suo, quanto gravior damnatio, si culpa ipsorum animæ pereant, quas redemisti pretioso sanguine tuo.

Capitulum IX

Epilogus totius operis

Explicatis considerationibus duodecim de æterna felicitate Sanctorum, illam conclusionem colligi posse video: Sanctorum felicitatem rem esse tum in se maximam et eminentissimam, tum ab omnibus hominibus in primis expetendam et procurandam: sed viam ad illam inveniendam et obtinendam esse angustissimam, et laboriosissimam, ut nisi quis apud se firmiter statuat omnibus viribus suis conniti et contendere, rebus aliis omnibus prætermissis, numquam per eam penetrare, et multo minus ad optata gaudia pervenire possit. Ac ut breviter hoc totum sub oculos subiiciamus, placet omnes illas considerationes, et eorum præcipuas difficultates per modum epilogi breviter recensere.

Primum igitur consideravimus felicitatem æternam sub nomine Regni cœlorum: sed annexam illi vidimus difficultatem maximam ex libro Dei, quia scriptum est: *Regnum cœlorum vim patitur, et violenti rapiunt illud* [1]. Deinde consideravimus eamdem felicitatem sub nomine Civitatis Dei, sive cœlestis Ierusalem; et ibi quoque animadvertimus difficultatem non modicam, quia non possunt esse cives Sanctorum, qui sunt cives mundi huius, et difficilissimum est in mundo vivere, et de mundo non esse. Tertio consideravimus eamdem felicitatem sub nomine Domus Dei, in qua mansiones multæ sunt; et animadvertimus, portam eius domus esse angustissimam, ut non sine magno labore penetrari possit. Quarto consideravimus eumdem beatitudinis locum sub nomine Paradisi: sed consideravimus simul, quam magno pretio non auri vel argenti, sed lacrymarum vel sanguinis emerit illum Dominus, et Martyres, et Confessores, atque adeo Sancti et Sanctæ omnes. *Oportuit* enim *pati Christum, et ita intrare in gloriam suam* [2]. Quinto consideravimus eamdem felicitatem sub nomine Thesauri absconditi in agro: et simul advertimus, non potuisse obtineri ab eo qui invenerat, nisi venditis omnibus quæ habebat. Sexto consideravimus eamdem sub nomine Margaritæ pretiosæ, pro qua etiam comparanda debuit emptor omnia bona sua distrahere, ut eam emere posset. Septimo consideravimus eamdem sub nomine Denarii diurni; qui non nisi laborantibus in vinea diligentes et assidue datus est. Octavo consideravimus eamdem sub nomine Cœnæ magnæ, et vidimus ea cœna dignos non fuisse habitos, qui rebus temporalibus addicti erant. Nono consideravimus eamdem sub nomine Gaudii Domini, ad quod ii soli admissi sunt, qui magno labore et sollicitudine talenta sibi tradita multiplicaverant, reliquis in exteriores tenebras amandatis. Decimo consideravimus eamdem sub nomine Nuptiarum Regiarum, a quibus exclusi sunt omnes, qui somno dediti et inertiæ, in operibus bonis et expectatione cœlestis Sponsi non assidue vigilarunt. Undecimo consideravimus eamdem sub nomine Bravii, quod illi soli apprehenderunt, qui velociter et perseveranter non sine labore et sudore ad bravium in stadio cucurrerunt. Duodecimo consideravimus eamdem sub nomine Coronæ, quam illi soli meruerunt, qui fortissime pugnando adversarium deiecerunt.

Itaque quocumque te vertas, et sub quocumque nomine cœlestem felicitatem consideres, invenies obtineri non posse, nisi totis viribus atque omni animi et corporis contentione desudes. Proinde qui volunt beati esse, quod nemo nisi amens non velle potest, torporem omnem excutiat, atque ad serio laborandum, et bona omnia facienda, et mala omnia toleranda, tanto proposito præmio se accingat: et nulla omnino temporalia negotia huic magno et vere soli negotio anteponat, et semper in mente retineat verba illa Sanctorum Pau-

[1] Mt. 11, 12
[2] Lc. 24, 26

li et Barnabæ, quibus Christianos exhortabantur: *Per multas tribulationes oportet nos intrare in Regnum Dei* [3].

FINIS

[3] Act. 14, 21

De gemitu columbæ sive de bono lacrymarum libri tres

Sancti Roberti Bellarmini

Epistola

Reverendis patribus et chariss. fratribus universæ Societati Iesu

Libellos tres, quos *De Gemitu Columbæ* conscripsi, iure mihi videor, Patres optimi, nomini vestro dicare debuisse, aut certe potuisse. Nam et ego a prima adolescentia Societati Iesu, ipso spiritu Iesu vocante, nomen dedi: et in eius sinu de lacte eius suxi, et in eius contubernio de cibo eius sumpsi, et sub eius regimine lac et cibum infantibus et adultis longo tempore ministravi. Et ipsa Societas, ut membrum vivum et verum gementis Columbæ, id est, militantis Ecclesiæ, non solum gemere non cessat, sed etiam Columbæ velocitatem imitata, ab ipso suo exordio, ad extremas usque Mundi partes volare non dubitavit; et Columbæ fecunditatem divino munere nacta, brevi sic excrevit in gentem magnam, ut provincias orbis terræ pæne omnes complexa esse videatur, ac denique more columbino iram sine felle in corde et in lingua ferens, et irascitur vitiis, et bellum cum erroribus gerit. Accessit et alia causa dedicandi huius opusculi fratribus meis. Nam cum Septembri mense proxime elapso, more mihi solito, negotiis aliis intermissis, Deo soli et mihi vacarem, inspirante Domino, ardere cœpi desiderio excitandi Christi fideles ad gustandum bonum spiritualium lacrymarum, illos, inquam, fideles, qui hoc ingens bonum nondum per experientiam noverant. Neque enim me fugit, semper fuisse, et nunc etiam esse in Ecclesia Dei vivi perfectos viros, qui instar Columbæ semper gemant, et meis adhortationibus non indigeant. Itaque scripsi opusculum de bono lacrymarum; quod fratribus meis potissimum nuncupare constitui, quoniam nullis aliis æque facile studium lacrymarum quærendarum, quod primo aspectu horridum molestumque apparet, persuadere me posse speravi, quam iis quos fraternus amor mihi a prima ætate coniunxit. Id vero libentius feci, quod intelligerem, cohortationem meam non tendere ad aliquid novum vel insolitum Societati. Habent enim seniores apud nos exemplum illustre Fundatoris [1]. Tanta enim copia lacrymarum beatus Ignatius in precibus abundabat, ut necessarium ei fuerit, ab ipso Domino temperamentum petere. Et (quod plane admirabile est) eam a Domino gratiam impetravit, ut quasi habenas lacrymarum in manu sua haberet; quando vellet, ipse lacrymas funderet; et quando vellet, continuo sisteret, ne nimia profussio lacrymarum oculos læderet. Quod privilegium quam fuerit singulare, cognosci potest ex Ioanne Cassiano, qui Collatione priore de oratione [2], demonstrat, donum lacrymarum sic aliquando non petentibus dari, ut alias rogantibus, et quærentibus, et pulsantibus, ne gutta quidem ex arido corde exprimi queat. Habent quoque iisdem seniores nostri (ut alia multa prætéream) exemplum beati Franscisci Xaverii, de quo illud constat, tanta copia spiritualium consolationum et lacrymarum suavissimarum abundasse, ut ipse quoque temperamentum a Domino petere cogeretur. Habent denique iuniores nostri exempla duorum adolescentium nobilissimorum, non minus virtute quam sanguine, beati videlicet Stanislai Kostca [3], et beati Aloysii Gonzagæ [4], qui flumina lacrymarum, præsertim in precibus, fundere videbantur. Sed non omnes Religiosi ad eam mensuram gratiæ perveniunt, ut cohortationibus non indigeant, sunt enim in amplis familiis, perfecti nonnulli, plures proficientes, plurimi incipientes, quibus non sola exempla sufficiunt, sed lectione quoque librorum, et cohortationibus adiuvantur. Accipite igitur, fratres mei charissimi et desideratissimi, munusculum a me leve et exiguum, sed non parvo affectu donatum. Ac dum vobis ipsi a Patre cælesti irriguum superius, et inferius, non sine ardenti suspirio petitis, mihi quoque idipsum donum vestris orationibus et suspiriis impetrate.

[1] Hist. Societ. lib. 16, num. 103

Præfatio

Scripsi anno superiore, *De æterna felicitate Sanctorum*, ut ipse me iam senem, et morti propinquum, serio excitarem ad rem tantam toto animo concupiscendam, et gratiam Dei sollicite et assidue implorandam. Dum autem apud me, hoc præsenti anno, in solito meo recessu cogitarem, quid facto opus esset, ut veram viam ad vitam æternam invenirem, illud Psalmistæ in mentem venit: *Quis dabit mihi pennas sicut columbæ, et*

[2] Collat. 1 de orat, cap. 26 & 27

[3] Vita B. Stanislai.

[4] Vita B. Aloysii, p. 2, cap. 3.

volabo, et requiescam? [5] Animadverti autem, non ob solam velocitatem, columbam potius quam aliam volucrem a Propheta esse nominatam: scimus enim non deesse aves, quæ columbæ volatum superent, vel adæquent. Itaque cogitavi, columbam esse animal simplex, purum, fecundum, sine felle, et quod ei proprium est, assidue gemens; atque his de causis, non dictum esse, Quis dabit mihi pennas, sicut hirundinis, aut accipitris, vel aquilæ, sed, sicut columbæ; tunc enim nobis proderit volatus contemplationis ad veram requiem obtinendam, si simplices fuerimus, sine malitia, et puri a sceleribus, et fecundi operum bonorum, et sine felle odii peccatoribus irascemur, ac errata subditorum nostrorum cum benevolentia castigabimus; et quod est potissimum, assiduo gemitu, exclusis nugis et iocis, risu et cantu profano, atque aliis carnalibus oblectationibus et temporalibus gaudiis, per hanc lacrymarum vallem iter faciemus.

Propositum igitur mihi est, in præsenti vacatione, orando et meditando scrutari, quid liber Dei de salutifero gemitu nos admoneat: et quæ sit materia gemitus columbini, et denique quem fructum gemitus iste pariat. Quamvis autem tristis et odiosa disputatio de gemitu et lacrymis futura esse videatur, tamen tristitia hæc tam ingenti gaudio compensabitur, ut felix tristitia dici possit. Nam, ut Apostolum loquitur in Epistola posteriore ad Corinthios, *tristitia secundum Deum salutem operatur: sæculi autem tristitia mortem operatur* [6].

Sed antequam lacrymarum necessitatem, materiam, et fructum explicare incipiam; necesse erit breviter aperire, de quibus lacrymis loqui nobis propositum sit. Sunt enim tria genera lacrymarum, cum aliæ naturales, et neque per se bonæ, neque per se malæ; aliæ malæ et perniciosæ, aliæ bonæ et salutares. Lacrymæ naturales illæ sunt, quas communes mundi ærumnæ producunt, iactura divitiarum, mors charorum, morbi varii, iniuriæ acceptæ, et aliæ id genus. Lacrymæ perniciosæ sunt, quas exprimunt vitia, astutia, hypocrisis, simulatio, quales sunt lacrymæ meretricum, quæ sunt lacrymæ crocodili, quales exprimit aliquando diabolus ipse. Istas igitur lacrymas omnes, tum naturales, tum diabolicas, hoc loco præterire intendimus. Solæ restant lacrymæ salutares, quæ a Spiritu Sancto, tamquam a fonte procedunt, dicente Apostolo in Epistola ad Romanos: *Ipse Spiritus postulat pro nobis, gemitibus inenarrabilibus* [7]. Dicitur enim Spiritus postulare, quia facit nos postulare; et quidem gemitibus non naturalibus, non ordinariis, sed quos lingua humana exprimere non potest. Ista est pluvia voluntaria, quam Deus segregavit hereditati suæ, nam lacrymæ humanæ non tam pluviæ, quam aquis lacuum et paludum comparari debent. Pluviæ enim de cœlo descendunt, et campos et hortos fecundant, quod lacus et paludes facere non possunt.

Sunt autem duo genera piarum lacrymarum: aliæ enim sunt signa odii, aliæ dilectionis, aliæ doloris, aliæ gaudii. Lacrymæ contritionis sunt signa odii erga peccatum; lacrymæ desiderii videndi Deum, sunt signa amoris, et priores sunt etiam signa doloris, posteriores signa dilectionis. Atque hæc est causa cur tanti fiant a Deo, quia testantur odium erga peccatum et amorem erga Deum; alioqui lacrymæ quid sunt, nisi modica aqua ex capite defluens, quæ tamquam excrementum eiicitur per canales oculorum? Id quod S. Basilius ostendit in oratione de gratiarum actione, ubi ex arte medicinæ declarat originem lacrymarum. Hæc duo lacrymarum genera, sunt illa duo irrigua, inferius et superius, quæ postulavit Axa in libro Iosue [8]; de qua figura pulchre disputat S. Gregorius in libro 3 Dialog. [9]et in Epistola ad Theotistam [10]. Hinc nonnulli lacrymas salutares comparant cum diluvio Noë, quod totum fuit a Deo, sed partim e fontibus abyssi diruptis, partim a pluviis de cœlo manantibus productum. Siquidem lacrymæ significantes odium et dolorem, a fontibus abyssi scaturiunt, lacrymæ amoris et lætitiæ de cœlo descendunt: omnes tamen a Deo manant. Quamvis autem lacrymæ istæ dona sint Dei, non ideo tamen expectare debemus, ut nobis dormientibus et nihil agentibus dentur. Nam etiam sapientia unum est et præcipuum inter septem dona Spiritus Sancti, et tamen S. Iacobus dicit: *Si quis vestrum indiget sapientia, postulet* eam *a Deo, qui dat omnibus affluenter* [11]. Sed postulanda sunt dona ista optima et perfecta, sicut oportet: ideo adiungit idem Apostolus: *Postulet autem in fide nihil hæsitans* [12], et infra: *Non habetis, propter quod non postulatis; petitis, et non accipitis, eo quod male petatis* [13]. Itaque petendum est donum lacrymarum magna cum fiducia, et cum non minore desiderio, iuxta admonitionem S. Gregorii lib. 3 dialogorum: *A creatore nostro*, inquit, *cum magno desiderio quærenda est lacrymarum gratia* [14]. Atque hæ sunt lacrymæ, de quibus solis, Domino adiuvante, in præsenti opusculo scribere nunc aggredimur.

[5] Psalm. 54, 7
[6] 2 Cor. 7, 10
[7] Rom. 8, 26
[8] Ios. 15, 18
[9] Lib. 3, cap. 34; Lib. 6
[10] Epist. 23
[11] Iac. 1, 5
[12] Iac. 1, 6
[13] Iac. 4, 3
[14] Lib. 3, cap. 34

Capitulum I

De necessitate gemituum, ex Psalmis

Necessitatem gemendi demonstraturus ex Scripturis Sanctis utriusque Testamenti, ac deinde ab exemplis et doctrina Sanctorum, a testimoniis Davidis exordiar; siquidem Psalmi Davidis pleni sunt gemituum et lacrymarum. Sed quia David, ut plurimum, de lacrymis suis loquitur, tres solum versiculos considerabimus, in quibus David omnes hortatur ad lacrymas, quasi ad officium proprium Sanctorum, qui pertinent ad columbam. Unus versiculus est in Psalmo octogesimo tertio, qui sic habet: *Beatus vir, cuius est auxilium abs te: ascensiones in corde suo disposuit in valle lacrymarum, in loco, quem posuit* [1]. Alter versiculus est in Psalmo nonagesimo quarto, cuius hæc sunt verba: *Venite adoremus et procidamus ante Deum, ploremus coram Domino, qui fecit nos* [2]. Tertius versiculus est in Psalmo centesimo vigesimo quinto: *Qui seminant in lacrymis, in exultatione metent* [3].

Primus versiculus tria requirit ab eo, qui ad culmen beatitudinis pervenire desiderat. Primum est, ut de sua virtute diffidens, de auxilio Dei valde confidat. Sic enim ait: *Beatus vir, cuius est auxilium abs te*, hoc est, ille beatus est in spe, et beatus erit in re, qui non confidit in virtute sua, sed in auxilio Domini, et ideo auxilium eius non est a se, sed abs te. Nihil enim magis odit omnipotens, quam superbiam eius qui, per elationem mentis excæcatus, non agnoscit imbecillitatem suam. Alterum est, ut non ita confidat in adiutorio Altissimi, ut existimet nihil a se fieri oportere: necesse est enim, ut liberum arbitrium cooperetur gratiæ, iuxta illud Apostoli in priore ad Corinthios: *Non ego autem, sed gratia Dei mecum* [4]. Ubi non dixit Apostolum, *Non ego autem, sed gratia Dei*, ne forte suspicaretur aliquis, nihil a nobis requiri, nisi ut sinamus Deum per gratiam in nobis operari: addit igitur, *mecum*, ut significet, nos cooperatores et coadiutores Dei in opere nostræ salutis esse debere, ut idem Apostolus in priore ad Corinthios docet, cum ait: *Dei adiutores sumus* [5]. Ideo subiungit Propheta: *Ascensiones in corde suo disposuit*: id est, non expectavit ut auxilium gratiæ Dei illum iacentem et dormientem sursum eveheret, sed ipse præventus et adiutus gratia Dei, disposuit ascensiones in corde suo: proposuit videlicet, non tam corpore quam corde ascendere de virtute in virtutem, quousque culmen perfectionis attingeret. Tertium est, ut ascensio ista fiat in valle lacrymarum, in loco, quem ipse sibi posuit. Deus enim posuerat hominem in paradiso, ubi non erat opus in ascendendo laborare, sed ipse homo posuit sibi locum, merito culpæ suæ, in valle lacrymarum, unde cum gemitu et lacrymis, non sine magno labore et fatigatione est ascendendum. Dicitur autem vallis lacrymarum locus, unde ascensio disponenda est; quoniam nemo potest in tam laborioso itinere perseverare, nisi identidem ad Deum gemat pro novo auxilio, et pane lacrymarum reficiatur, iuxta illud eiusdem Prophetæ: *Fuerunt mihi lacrymæ meæ panes die ac nocte* [6]. Hinc videlicet intelligere possumus, quantum aberrent a via, quæ ducit ad montem Dei, qui vallem lacrymarum declinare conantur, et per prata floribus referta discurrere malunt, iuxta illud Sapientiæ: *Nullum pratum sit, quod non pertranseat luxuria nostra* [7], qui postea frustra queruntur, et dicunt: *Ergo erravimus a via veritatis, et iustitiæ lumen non luxit nobis* [8]. Nec minus aberrant, qui per vallem lacrymarum, sine lacrymis et gemitu ascendere se posse confidunt. Eiusmodi autem sunt, qui corde arido sine attentione et sine devotione, nec sine mentis evagatione aut orant, aut psallunt, aut libros Dei curiose magis quam pie legunt.

Sed veniamus ad alterum Psalmi versiculum: *Venite adoremus, et procidamus, et ploremus coram Domino, qui fecit nos.* Illud, *Venite*, vox est invitantis, et cohortantis. Invitat enim Rex David, et cohortatur populum Dei, ut conveniat ad Deum honorandum, et laudandum corde, voce, et opere. Frequens est in Scripturis hæc invitatio per verbum *Venite*, non solum ad bona opera, sed etiam ad mala. *Venite, faciamus nobis civitatem, et turrim, cuius culmen pertingat ad cœlum* [9], dixerunt in Genesi gigantes Babylonii. *Venite, descendamus, et confundamus linguam eorum* [10], dixit ibidem Deus ad Angelos ministros iræ suæ, vel Deus Pater ad Filium et Spiritum Sanctum, contra gigantes Babylonis. *Adoremus.* Hoc verbum ad spiritum pertinet. Nam *spiritus est Deus, et eos, qui adorant eum, in spiritu et veritate oportet adorare* [11]. Siquidem adoratio externa per genuflexionem, vel prostrationem, exhiberi solet tum ipsi Deo, tum etiam hominibus. Nam, in Genesi Abrahamus adoravit populum terræ [12]; et in libro tertio Regum, Nathan propheta adorat Regem David pronus

[1] Psalm. 83, 6
[2] Psalm. 94, 6
[3] Psalm. 125, 5
[4] 1 Cor. 15, 10
[5] 1 Cor. 3, 9
[6] Psalm. 41, 4
[7] Sap. 2, 8
[8] Sap. 5, 6
[9] Gen. 11, 3
[10] Gen. 11, 7
[11] Jn. 4, 24
[12] Gen. 23, 12

terra [13], quod idem paulo post facit Bethsabee, uxor Regis. Sed adoratio per internam agnitionem creatoris, et humiliationem, ac reverentiam, quæ debetur primo principio, et supremo fini omnium rerum, proprie soli convenit Deo. *Et procidamus.* Hoc refertur ad reverentiam corporalem, quæ Deo debetur, ut supremo et altissimo Regi, et Domino rerum omnium. Quo enim est persona sublimior, cui reverentiam exhibemus, eo submissio et humilitas debet esse profundior. Dicitur ergo, *Adoremus et procidamus*, ut simul mente et corpore divinæ Maiestati debitum obsequium deferamus. *Et ploremus coram Domino, qui fecit nos.* Hæc vox postrema simul ad spiritum, et ad corpus pertinere videtur. Ploratus enim, ut sonus oris, corporalis est, ut vero significat affectum mentis, spiritualis esse dignoscitur. Sed quorsum ad mentis adorationem, et corporis prostrationem, additur ploratus? an non magis reverentiam illam exultatio aut iubilatio comitari debuisset? Certe Psalmus in principio sonuit: *Venite, exultemus Domino, iubilemus Deo salutari nostro.* Sed maluit Propheta sanctissimus et sapientissimus ploratum nominare, quoniam ploratus non minus ad exultationem et iubilationem, quam ad supplicationem et orationem pertinet; nec minus ad res bonas obtinendas, quam ad malas deprecandas accommodari potest. Est enim ploratus quasi condimentum desideriorum et postulationum, et quasi viva quædam Rhetorica ad commovendos animos et res persuadendas aptissima. Ait igitur Propheta: *Ploremus coram Domino, qui fecit nos*; ac si dicere voluisset: Ploremus præ tristitia, quia parentem optimum et iustissimum ad iracundiam provocavimus. Ploremus præ gaudio et amore, quia Dominus qui fecit nos, *suavis et mitis* est, et *multæ misericordiæ* [14]. Ploremus præ tristitia et timore, quia *iustus* est *Dominus* qui fecit nos, *et iustitias dilexit*, et *æquitatem vidit vultus eius* [15]. Ploremus præ lætitia et exultatione, quia Dominus qui fecit nos, non vult mortem peccatoris, sed magis ut convertatur, et vivat [16]. Ploremus præ sollicitudine et pavore, quia Dominus qui fecit nos, *arcum suum* iam *tetendit, et paravit illum* [17], et exacuit sicut fulgur gladium suum [18].

Igitur ex hoc versiculo, non minus quam ex priore discimus, valde necessarium esse gemitum ad Deum. Et cum Ecclesia mater nostra singulis diebus ad Preces matutinas iubeat nos vel publice in templis, vel privatim in cubiculis frequentare versiculum istum, ac dicere, *Ploremus coram Domino qui fecit nos*, mirum valde est, quod tam pauci ex nobis, Spiritum Sanctum in Propheta suo clamantem, et Ecclesiam matrem monentem ut ploremus quotidie coram Domino, vel non audiant, vel negligant implere quod audiunt. Certe verendum est ne impleatur in nobis, quod Isaias de Iudæis aliquando pronuntiavit: *Incrassatum est cor populi huius, et auribus graviter audierunt, et oculos suos clauserunt, ne quando videant oculis, et auribus audiant, et corde intelligant et convertantur, ut sanem eos* [19]. Profecto enim si quotidie cum gemitu columbino ploraremus coram Domino qui fecit nos, id est, coram omnipotente et amantissimo Patre nostro, quid non impetraremus? quomodo non mutaremur in viros alteros? an non ascenderemus quotidie de virtute in virtutem? Non est Deus avarus distributor donorum suorum, *qui dat omnibus affluenter, et non improperat* [20], ut loquitur S. Iacobus: sed ideo non accipimus, quia non magnifacimus dona Dei, neque gratiam remissionis peccatorum, neque ipsam vitam æternam. Si enim ista magnifaceremus, frequenter, ardenter, cum clamore valido, cum gemitu et lacrymis peteremus; sic enim petunt temporalia bona cives huius mundi, qui illa valde diligunt; sic etiam petunt, et accipiunt veri servi Dei dona cælestia, qui illorum pretium noverunt, sed hi pauci sunt; illorum infinitus est numerus.

Postremus versiculus apertissime docet lacrymarum necessitatem. Neque enim salvi esse possumus, nisi seminemus opera bona. Voluit enim Deus salutem æternam esse mercedem operum bonorum. Qui autem seminant opera bona, sine dubitatione in lacrymis seminant, ut in exultatione metant. Opera enim vere bona, laboriosa et difficilia sunt, et quemadmodum seminatum triticum indiget pluvia et sole, sic opera bona indigent imbre lacrymarum, quibus gratia Dei, quæ instar caloris solaris est, impetretur. Ideo enim subiungit Propheta: *Euntes ibant, et flebant, mittentes semina sua: venientes autem venient cum exultatione, portantes manipulos suos.* Igitur, qui cupit in altera vita cum exultatione metere, non parcat laboribus, neque gemitibus in hac valle lacrymarum.

Capitulum II

De necessitate gemituum, ex Canticis

Post Davidem sequitur filius eius Salomon, qui in Canticis, ubi describit amorem Christi et Ecclesiæ, non alia de causa Christi sponsam comparat columbæ, nisi quia columba non aliam vocem emittere solet, quam gemebundam et flebilem, cum pleræque aves vel dulciter canant, ut philomelæ, vel leviter garriant, ut hirun-

[13] 3 Reg. 1, 23
[14] Psalm. 85, 5
[15] Psalm. 10, 8
[16] Ezech. 33, 11
[17] Psalm. 7, 13
[18] Deut. 32, 41
[19] Isa. 6, 10
[20] Iac. 1, 5

dines, vel ut corvi corcitent, vel inconditas voces emittant, ut ciconiæ, grues, et aliæ. Porro columbarum proprium esse gemitum, testatur Isaias cum dicit: *Quasi columbæ meditantes gememus* [1], et Nahum: *Ancillaæ eius minabantur gementes, ut columbæ* [2]. In Canticis canticorum sponsa mystici Salomonis nihil frequentius dicitur, quam columba. *Ecce*, inquit, *tu pulchra es amica mea, oculi tui columbarum* [3], et paulo infra: *Surge amica mea, speciosa mea, et veni: columba mea in foraminibus petræ, in caverna maceriæ, ostende mihi faciem tuam* [4] et iterum *Aperi mihi soror mea, amica mea, columba mea, immaculata mea* [5]; et denique: *Una est columba mea, perfecta mea* [6]. Ista autem sponsa in Cantico amoris, summa Interpretum consensione, Ecclesia est, et sponsus Christus, iuxta illud Apostoli in Epistola ad Ephesios: *Vir caput est mulieris, sicut Christus caput est Ecclesiæ. Sed sicut Ecclesia subiecta est Christo, ita et mulieres viris suis in omnibus. Viri diligite uxores vestras sicut et Christus dilexit Ecclesiam, et se ipsum tradidit pro ea, ut illam sanctificaret, mundans lavacro aquæ, in verbo vitæ, ut exhiberet ipse sibi gloriosam Ecclesiam, non habentem maculam, aut rugam* [7].

Quamvis autem Christi sponsa sit Ecclesia, tamen omnes illi et soli ad sponsam pertinent, qui sunt membra Ecclesiæ, non solum vera, sed etiam viva; et quoniam membrum Ecclesiæ principale et eminentissimum est beatissima Virgo Maria, vere immaculata et perfecta, atque dilecta: ideo per antonomasiam ipsa Virgo sanctissima, inter omnia membra Ecclesiæ, dicitur sponsa, et amica, et columba. Dixi autem, illos dici posse sponsas Christi et columbas, qui sunt membra Ecclesiæ, non solum vera, sed etiam viva: Quoniam Christiani illi qui fidem habent sine charitate, quique confitentur se nosse Deum, factis autem negant, et qui nec puritatem cordis, nec fecunditate operum, nec gemitum columbæ habent, hi ad columbam non pertinent, nisi ut membra arentia et mortua. Vel, ut loquitur Sanctus Augustinus, ad Ecclesiam pertinent numero, non merito. Porro signum certissimum eorum qui pertinent ad columbam, gemitus est. Sic enim loquitur Sanctus Augustinus: *Nihil tam amicum gemitibus, quam columba: die noctuque gemit* [8]. Et idem Sanctus Augustinus, lib. 3 de Baptismo contra Donatistas [9] dicit, raptores et avaros non pertinere ad columbam, sed ad accipitres; columbam enim gemere, non rapere.

Iam igitur si proprietas columbæ est, non canere, non garrire, sed gemere, et frequentissime ac pæne assidue gemere, in quo numero illos ponemus, qui numquam gemunt in oratione ad Deum, quin potius gemitum istum horrent et fugiunt, et si Psalmos legunt, voce psallunt, non mente, et si orant, lingua orant, non corde, semper autem canunt, vel garriunt, id est, voluptatibus sæculi impendunt? Quæ pars istis cum columba, sponsa Christi? cum corvis potius partem habebunt. Sed illud est hoc loco non prætereundum, ad eorum consolationem, qui gratiam abundantium lacrymarum non habent, quod columba non largo fletu terram rigat, sed gemit. Sic etiam in Ecclesia, quæ per columbam significatur, non desunt, qui copiosas lacrymas fundere nequeunt, ut Sanctus Athanasius docet in lib. de Virginitate, et usus fidelium idem confirmat. Ergo quicumque Christiani sumus, si non solo numero, sed etiam merito ad columbam pertinere desideramus, cum columba frequenter gemamus; nam si cum columba non gememus, ad columbam non pertinebimus: et si ad columbam non pertinebimus, neque ad Christum pertinebimus; et si ad Christum non pertinebimus, horreo dicere ad quem pertinebimus. Avertat Deus tantum malum a servis suis, quin potius det eis laborare usque ad mortem in gemitu suo, et ut oculi eorum vertantur in fontes lacrymarum, ut columbæ adiuncti in terris, ad sponsum columbæ pervenire mereantur in cœlis.

Capitulum III

De necessitate gemituum, ex doctrina Ecclesiastæ

Idem Salomon, qui Canticum canticorum composuit, in gratiam hominum perfectorum, qui cum sponsa in amoribus sponsi cœlestis iugiter occupantur, scripsit etiam librum qui inscribitur Ecclesiastes, in gratiam hominum imperfectorum, ut eos ab amore mundi et omnis vanitatis averteret. Atque ut eis persuaderet, vera esse quæ scripsit, addidit in extremo libro hæc verba: *Cum esset sapientissimus Ecclesiastes, docuit populum, et enarravit quæ fecerat, et investigans composuit parabolas multas. Quæsivit verba utilia, et conscripsit sermones rectissimos, ac veritate plenos* [1]. Verba igitur, quæ modo in medium proferemus, quamvis stultis hominibus incredibilia videantur, sunt tamen, Spiritu Sancto attestante, rectissima, ac veritate plenissima. Sic igitur loquitur concionator sapientissimus: *Dixi ego in corde meo: Vadam et affluam deliciis, et fruar bonis. Et vidi, quod hoc quoque esset vanitas. Risum reputavi errorem, et gaudio dixi: Quid frustra*

[1] Isa, 59, 11
[2] Nah. 2, 7
[3] Cant. 1, 14
[4] Cant. 2, 13
[5] Cant. 5, 2
[6] Cant. 6, 8
[7] Ephes. 5, 24
[8] In Psalm. 54
[9] cap. 17

[1] Eccl. 12, 9

deciperis? [2] et infra: *Melius est ire ad domum luctus quam ad domum convivii: in illa enim finis cunctorum admonetur hominum, et vivens cogitat quid futurum sit* [3]; et infra: *Cor sapientium ubi tristitia est, et cor stultorum ubi lætitia* [4]. Hæc ille, qui non ex contemplatione et meditatione sola, sed ex longo experimento loqitur: quippe, qui abundavit iis omnibus rebus quæ vulgo maximi fiunt, divitiis, voluptatibus, honoribus, imperii maiestate. Quare sicut iure non credimus hominibus imperitis et inexpertis, sic optimo iure Salomoni sapientissimo, et qui experimentum omnium rerum habuerat, fidem habere debemus. Ait igitur, vanitatem esse affluere deliciis, et frui temporalibus bonis. Et quamvis hæc persuaderi vix possint hominibus huius mundi, qui columbæ gemitum ignorant, tamen verissima sunt. Siquidem affluentia deliciarum, modicam et brevem delectationem corpori adfert, sed magna et diuturna sollicitudine mentem replet, magnos etiam et diuturnos sæpe morbos generat, et quod caput est, magnorum scelerum et facinorum causa est, quæ vel magno et diuturno labore pœnitentiæ in hac vita expianda, vel in futura sempiternis suppliciis punienda erunt. Vere igitur scribit Ecclesiastes, affluentiam deliciarum vanitatem esse, id est, bonum apparens, non verum; vanum, non solidum, quod videtur esse aliquid, cum nihil sit.

Ex qua sententia deducitur illa quæ sequitur: *Risum reputavi errorem, et gaudio dixi: Quid frustra deciperis?* [5] Risus opponitur luctui, et gaudium mœrori: vere autem errant, qui rident cum flere deberent, et frustra decipiuntur, qui gaudent cum tristari eos oporteret. Nec sine causa additur vox illa, *frustra*, quia sine ulla causa vel utilitate se decipi sinunt, qui rident et gaudent, cum tempus est gemendi et flendi. In exilio sumus, in medio versamur hostium, per vallem lacrymarum iter facimus: unde igitur nobis ridendi potius quam gemendi, et gaudendi quam plorandi voluntas adest, nisi quia erramus et decipimur?

Porro ex hac secunda Salomonis sententia recto ordine sequitur tertia: *Melius est ire ad domum luctus, quam ad domum convivii*. Utilius videlicet est, ire ad domum, ubi mortuus homo cum mœrore circumstantium iacet; et flere cum flentibus, tristari cum tristibus, quam ire ad domum convivii, ubi cum lætitia bibitur vinum et cum voluptate comeduntur pinguia, et sic gaudere cum gaudentibus, et exultare cum exultantibus. Quis ista crederet, nisi a sapientissimo virorum omnium, imo ab ipso Spiritu Sancto, qui veritatis spiritus est, dicerentur? Et tamen spiritum eumdem habentibus credibilia facta sunt nimis; iisque solis, qui ad columbam gementem non pertinent, et qui spiritum huiusmodi non habent, non incredibilia solum, sed etiam falsa et deridenda esse videntur. Sed mors hominis et iudicium Dei cum advenerint, vera fuisse demonstrabunt, quæ Salomon scripsit, non quæ mundi amatores sibi finxerunt. Quod ipsum Salomon illis verbis significavit: *In illa enim* (in domo videlicet luctus) *finis cunctorum admonetur hominum, et vivens cogitat quid futurum sit*. Id est, in domo luctus, ubi mortuus iacet, admonentur, qui ibi sunt, se quoque brevi esse morituros, et cogitare incipiunt, quid facto opus sit, ut non improvisa mors eis adveniat, neque antea rapiantur, quam Iudicem omnium Deum debita satisfactione placaverint.

Restat postrema sententia eiusdem Ecclesiastæ, quæ ex tertia superiore dependet: *Cor*, inquit, *sapientium ubi tristitia est; cor stultorum ubi lætitia* [6]. Sine dubitatione enim sapientes sunt, qui eligunt meliora; stulti, qui deteriora, præsertim si sapientes non verbo et lingua, sed corde et consilio, id est, re tota diligenter et mature considerata, eligunt gemere et tristati in hoc tempore, quod præterit velut umbra, et in quo nihil est tutum, nihil stabile, nihil a periculis et tentationibus vacuum. Et contra vere stulti dici possunt, qui non repentino aliquo motu feruntur in res lætas, sed ex corde et animi deliberatione, et certo consilio eligunt totos se effundere in lætitiam, quasi bona temporalia cum tempore non transirent, et res caducæ numquam essent casuræ.

Præclare Sanctus Augustinus [7], *Cui bene est*, inquit, *in hoc sæculo, imo qui putat quod bene ei sit, qui lætitia rerum carnalium, et abundantia temporalium, et vana felicitate exultat, habet vocem corvi: vox enim corvi clamosa est, non gemebunda. Qui autem novit, in pressura se esse mortalitatis huius, et peregrinari se a Domino, nondum tenere illam perpetuam, quæ nobis promissa est, beatitudinem; qui hæc novit, gemit, et quamdiu propter hæc gemit, bene gemit.* Hæc Sanctus Augustinus, qui Salomonem imitatus, rectissime, postquam dixerat, *Cui bene est in hoc sæculo*, quasi corrigendo addidit, *imo qui putat quod ei bene sit.* Vere enim non bene illi est, qui lætitia rerum carnalium et abundantia temporalium, et vana felicitate exultat; sed somniat sibi bene esse, et somno illo sopitus non videt veram paupertatem suam, neque advertit vera pericula in quibus versatur; et ideo falsa imagine felicitatis delusus, non gemit, ut columba sapiens, ad eum qui potest ex omni periculo eruere, et veris divitiis cumulare, sed (ut Osee Propheta de Ephraim loquitur [8])

[2] Eccl. 2, 1
[3] Eccl. 7, 3
[4] Eccl. 7, 5
[5] Eccle. 2, 2
[6] Eccl. 7, 5
[7] Tract. 6 in Ioann.
[8] Os. 7, 11

quasi columba seducta non habens cor, a gemitu cessat, et laqueis venatorum capitur.

Capitulum IV

De necessitate gemituum, ex Isaia Propheta

Isaias Propheta prævidens gravia mala impendentia urbi Ierosolymitanæ, sic ea deplorat: *Recedite a me, amare flebo: nolite incumbere ut consolemini me super vastitate filiæ populi mei* [1]; et infra: *Vocabit Dominus Deus exercituum in die illa ad fletum, et ad planctum, ad calvitium, et ad cingulum sacci. Et ecce gaudium et lætitia, occidere vitulos, et iugulare arietes, comedere carnes, et bibere vinum. Comedamus, et bibamus; cras enim moriemur. Et revelata est in auribus meus vox Domini exercituum: Si dimittetur iniquitas hæc vobis donec moriamini, dicit Dominus Deus exercituum* [2].

In his plangit Isaias ruinam populi sui, eo prorsus modo, quo Dominus videns civitatem eamdem, flevit super illam, ut Sanctus Lucas refert [3]. Fuerunt autem eæ sanctæ lacrymæ, videlicet ex fraterna, vel paterna potius charitate manantes. Atque ut ostendat Isaias, placere Domino lacrymas pœnitentium, inducit Dominum ipsum invitantem populum ad fletum et planctum, et ad calvitium, id est, rasuram capillorum, et cingulum sacci, quæ erant signa pœnitentiæ. Sed quia populus contempsit divinam cohortationem ad fletum et planctum, et contra potius dedit se lætitia et gaudio, conviviis et compotationibus, et more infidelium dixerunt: *Comedamus et bibamus, cras enim moriemur*, iratus Deus iurat, hanc iniquitatem non esse illis dimittendam, sed omnes illos contemptores Dei et Prophetæ sui, miserrime morituros. Ex his manifeste colligitur necessitas lacrymarum. Nam si populus imitari voluisset Prophetam Domini, ac deflere peccata propria, quomodo Isaias deflebat aliena, et si cohortationem Domini audivisset, qui invitabat ad lamenta pœnitentiæ, ne illos punire cogeretur, certa indulgentiam invenisset; non enim vult Dominus mortem peccatoris, sed magis ut convertatur, et vivat. Quia vero contempsit populus exemplum Prophetæ, et præceptum Domini de pœnitentia cum lacrymis agenda, ideo captivus ductus est populus ille contumax, et civitas eversa et destructa fuit. Utinam Christiani exemplo Hebræorum saperent, et clamantibus assidue concionatoribus, ac præsertim temporibus solemnium ieiuniorum, lacrymis pœnitentiæ assuescere inciperent! Multa fortasse divina flagella tum singuli tum universi effugerent. Sed plurimos esse videmus, et dolemus, qui si non verbo, certe factis dicere videntur: edamus et bibamus, cras enim moriemur. Et quod sibi ipsi pronuntiant, in illud incidunt: non quod cum corpore extinguantur etiam animæ, et sensus nullus reliquus sit, quod athei verbis illis significare solent: sed quod ii, qui voluptat edendi et bibendi dant operant, et cum gaudio et lætitia temporalibus bonis affluere et in bonis dies suos ducere cupiunt, cum ieiunio et lacrymis pœnitentiæ carnem affligere tempus admoneat, ii, inquam, revera cras morientur, cum inopinata morte præventi ad gehennam descendent, quæ est mors secunda, quæ finem nullum habebit.

Sanctus Hieronymus in Commentario ad hunc locum Isaiæ Prophetæ, omisso literali sensu, verba Isaiæ ad persecutionem hæreticorum pertinere demonstrat. Et vere nulla est persecutio, ad quam verba illa magis aptentur: *Recedite a me, amare flebo: nolite incumbere, ut consolemini me super vastitate filiæ populi mei.* Siquidem hæresis non destruit solum rectum et parietes ædificii, sed fundamenta Ecclesiæ penitus evertit.

Prævidit aliquando Sanctus Antonius hæresim Arianam, atque ita persecutionem illam deflevit, ut ad vehementiam doloris illius nihil addi posse videatur. Sic enim rem totam describit Sanctus Athanasius in Vita Beati Antonii: *Lamentabilis*, inquit, *sequitur visio, et omni lacrymarum fonte plangenda, cum enim fratribus circa se sedentibus operaretur, intentos fixit oculos in cœlum gemens atque suspirans, et post aliquantum spatium revelationis inceptæ, nimio dolore contremuit, et statim fixis genibus ante Dei vultum provolutus, oravit, ut clementia sua futurum scelus averteret. Succedunt orationi lacrymæ; metus ingens invadit præsentes; obsecrant, ut tantæ calamitatis exponat visionem. Singultus occupant vocem, lingua fletibus præpeditur, et medio conatu sermo gemitu interrumpitur; vix tamen cum vociferatione ait: Melius erat, o filioli, impendens piaculum cita morte lucrari. Sic incipiens rursus lacrymis vincitur; et inter ægra suspiria, tandem pectori commodans vocem, Magnum, inquit, quoddam, et universis sæculis inauditam imminet nefas: magno fides Catholica turbine subvertetur, et homines iumentis similes Christi sancta diripient. Vidi enim altare Domini mulorum circumdatum multitudine, qui crebris calcium ictibus omnia dissipabant. Visionem sequitur effectus: nam post annos duos sæva Arianorum irrupit insania.* Hæc ille. Non minorem persecutionem hæreticorum nostra vidit ætas. Atque utinam aliquis Isaias aut Antonius nobis lacrymas commodaret, quibus digne persecutionem tantam deflere possemus.

[1] Isa. 22, 4
[2] Isa. 22, 12
[3] Lc. 19, 41

Capitulum V

De necessitate gemituum, ex Ieremia

Ieremias Propheta in Threnis sic alloquitur et exhortatur populum Israel: *Deduc quasi torrentem lacrymas per diem et noctem: non des requiem tibi, neque taceat pupilla oculi tui. Consurge, lauda in nocte, in principio vigiliarum; effunde sicut aquam cor tuum ante conspectum Domini; leva ad eum manus tuas pro anima parvulorum tuorum, qui defecerunt in fame in capite omnium compitorum* [1]. Hæc dixit Ieremias cum hortaretur populum ad seriam pœnitentiam, quia Deum gravissima offenderant, et iam civitas Ierusalem ob peccata populi capta et eversa erat a Rege Babylonis, et restabant adhuc septuaginta anni miserrimæ captivitatis. Ut autem ostenderet ad seriam pœnitentiam et dignas preces, copiam lacrymarum et frequentiam gemituum requiri, ita locutus est, ut nihil addi posse videatur ad rem hanc amplificandam. *Deduce*, inquit, *quasi torrentem lacrymas*. Non est contentus Propheta sanctus paucis lacrymarum guttulis, sed tantam copiam requirit, quantam aquarum copiam torrens violentus et rapidus devolvere solet. Siquidem rivi aquarum tanto maiorem aquarum copiam secum trahunt, quanto velocius fluunt: torrentes autem præ omnibus rivis aquarum cursu rapidissimo fluere solent. Neque his contentus addit Propheta: *per diem et noctem*, ut ostendat frequentiam et perseverantiam lacrymarum esse necessariam. Torrentes enim magno impetu fluunt, sed cito siccantur. Quare Propheta his additis verbis significat, se torrentis affluentiam in lacrymis requirere, sed non brevem moram, quam torrens fluendo consumit. Quid est autem per diem et noctem lacrymarum copiam fundere, nisi omni tempore in fletibus perseverare? Et quasi adhuc necessitatem lacrymarum non satis expressisset Ieremias, addit: *Non des requiem tibi, neque taceat pupilla oculi tui*. Non tibi, inquit, somnus obrepat, non est nunc tempus quiescendi, dum gladium iræ suæ Dominus vibrat; non taceat pupilla oculi tui, clames assidue ad Deum, non lingua, sed oculis, non verbis, sed lacrymis; ista enim est oratio quæ Deum placare solet. Et quoniam Propheta noverat non posse humanam fragilitatem totos dies et totas noctes sine quiete transigere, admonet nos, ut saltem magnam noctis partem, quæ aptior est ad orandum et flendum, in precibus et gemitibus consumamus. *Consurge*, inquit, *et laude in nocte*. Id est, posteaquam interdiu aliquantulum quieveris, consurge de nocte ad Dominum laudandum et orandum. Consurge autem non in multa nocte, sed in principio vigiliarum, id est, in ipso noctis principio. Nox enim tota in quatuor vigilias more castrensi dividi solet, et singulæ vigiliæ tres horas complectuntur. Sic enim loquitur S. Hieronimus in Commentario ad caput Matthæi quartumdecimum: *Stationes et vigiliæ militares in terna horarum spatia dividuntur. Quando ergo dicit, quarta vigilia noctis venisse ad eos Dominum, ostendit eos tota nocte periclitatos*. Quid autem facere debeant, qui vigilant in laudibus et gemitibus, adiungit Propheta cum ait: *Effunde sicut aquam cor tuum ante conspectum Domini*. Id est, effunde per apertam et sinceram confessionem omnia peccata quæ latent in corde tuo, ea facilitate, qua funditur aqua tota ex vase, ut nihil in eo remaneat: nunc enim tempus est misericordiæ, si serio dolentes et flentes confiteamur peccata nostra. Sic exponit Sanctus Ambrosius illud Psalmi sexagesimi primi: *Effundite coram illo corda vestra*.

Neque solum in nocte peccata confiteri, et flere debemus coram Domino, ut ea nobis remittat: sed etiam orare et gemere pro nostris proximis, qui fame pereunt. Sic enim concludit Ieremias: *Leva ad eum manus tuas pro anima parvulorum tuorum, qui defecerunt in fame in capite omnium compitorum*. Hæc verba postrema non videntur accipi posse pro morte corporali parvulorum, qui in obsidione Ieorsolymæ perierunt, neque enim illi suffragiis orationum indigebant; et tamen hoc loco manifeste de oratione agitur, cum dicitur: *Leva ad eum manus tuas pro anima parvulorum, qui defecerunt in fame*. In Scripturis enim, elevatio manuum, ad orationem pertinet. Nam cum levaret manus Moyses, vincebat Israel [2], sin autem remisisset, superabat Amalec; et in Psalmis dicitur: *In noctibus extollite manus vestras in sancta et benedicite Dominum* [3], et rursus: *Elevatio manuum mearum sacrificium vespertinum* [4]. Apostolus quoque in priore ad Timotheum: *Levantes puras manus* [5]. Recte igitur Sanctus Hieronymus, vel quicumque est auctor Commentariorum in Threnos, sub nomine Sancti Hieronymi, per *parvulos* hoc loco intelligit homines rudes, qui fame verbi Dei moriebantur in capitibus omnium compitorum. Numquam enim maior fuit penuria panis cœlestis in populo Dei, quam tempore excidii Ierosolymitani, et Babylonicæ captivitatis. Tunc enim et Reges erant impii, et Sacerdotes perversi, et usque adeo imperiti, ut vix tunc Liber Legis inveniretur, et populus adeo excæcatus, ut Prophetas, qui soli eis prædicabant, occiderent. Nam et Ieremiam et Ezechielem eo tempore interfecerunt. Merito ergo Ieremias hortatus populum Dei, ut elevatis manibus Deum in noctibus exoret pro parvulis, qui fame verbi Dei passim in capite omnium compitorum, id est, palam et publice moriebantur. Iam vero si hæc ad tempora nostra applicare voluerimus, fortasse non minorem

[1] Lam. 2, 19

[2] Exod. 17, 12

[3] Psalm. 133, 2

[4] Psalm. 140, 2

[5] 1 Tim. 2, 8

lacrymarum necessitatem inveniemus. Tanta est enim etiam nunc multitudo pereuntium ex fame verbi Dei, ut incredibile sit. Nam exceptis civitatibus Catholicis, ubi est copia verbi Dei, in reliquo mundo, vel distribuitur panis corruptus, ut apud hæreticos, vel nullus, ut apud Paganorum permultos.

Capitulum VI

De necessitate gemituum, ex Propheta Ezechiele

Ezechiele Propheta describit visionem quamdam suam prorsus horribilem, quæ si non persuadet hominibus gemitum et ploratum, non video quid sit quod rem hanc persuadere queat: *Et dixit*, inquit, *Dominus ad eum: Transi per mediam civitatem in medio Ierusalem, et signa Thau super frontes virorum gementium, et dolentium super cunctis abominationibus, quæ fiunt in medio eius. Et illis* (ministris iræ Dei) *dixit: Transite per civitatem, et percutite: non parcat oculus vester, neque misereamini. Senem, adolescentulum, et virginem, parvulum et mulierem interficite, usque ad internecionem: omnem autem, super quem videritis Thau, ne occidatis, et a sanctuario meo incipite.* Hæc visio manifeste significat, ex populo Dei solos, et omnes eos esse salvandos, qui gerunt in fronte signum Thau: solos autem eos signum Thau gerere, qui gemunt et dolent super abominationibus quæ fiunt in populo Dei. Porro signum Thau nihil est aliud, nisi signum Crucis. Nam, ut Sanctus Hieronymus tradit in explicatione huius loci Ezechielis, litera Thau, quæ est postrema Hebraici alphabeti, olim in antiquis literis habebat figuram Crucis; sed postea mutatæ sunt per Esdram literæ, et ea causa est, cur non cernatur Crucis signum in literis Hebraicis, quas nos habemus. Cernebatur tamen tempore Sancti Hieronymi, ut ipse fatetur, in literis quibus utebantur Samaritani, apud quos antiquæ literæ remanserant. Igitur Thau, de quo loquitur Ezechiele, qui Esdram præcessit, Crucis figuram sine dubitatione gestabat. Quid est autem signum Crucis in fronte gestare, nisi non erubescere Crucem Christi? illi vero non erubescunt Crucem Christi, qui diligunt humilitatem, patientiam, mansuetudinem; qui non ulciscuntur iniurias, sed reddunt bona pro malis; qui divitias contemnunt, paupertatem colunt, qui recumbunt in novissimo loco; qui denique non sunt de hoc mundo, sicut Christus non fuit de hoc mundo. Iste autem, quia columbæ sunt, non corvi, gemunt assidue, clamant autem numquam. Illi vero, qui non sunt in fronte signati, ac per hoc inter reprobos computantur, gemunt quidem, et dolent, non offensiones et peccata quæ fiunt in Deum, sed offensiones et detrimenta quæ ipsi tolerare coguntur. Non est illis curæ, si quis ipsis audientibus Deum blasphemet, sed si quis convitium in ipsos iaciat; hoc dolent, et de hoc gemunt, hoc concoquere non valent, neque quiescunt, donec pro convitio alapam aut vulnus reddiderint. Quid igitur mirum est, si isti inter Cruce signatos non inveniantur, et ab exterminatione percussi pereant in æternum?

Ac, ut intelligeremus visionem hanc propheticam, non ad Synagogam solum Hebræorum, sed ad Ecclesiam quoque Christianorum pertinere, Sanctus Ioannes in Apocalypsi vidisse se scribit: *Angelum ascendentem ab ortu solis, habentem signum Dei vivi, qui clamavit voce magna quatuor Angelis, quibus datum est nocere terræ et mari, dicens: Nolite nocere terræ et mari, neque arboribus, quoadusque signemus servos Dei nostri in frontibus eorum. Et audivi numerum signatorum, centum quadraginta quatuor millia signati ex omni tribu filiorum Israel* [1]. Et paulo post addit: *Post hæc vidi turbam magnam, quam dinumerare nemo poterat, ex omnibus gentibus, et tribubus, et populis et linguis, stantes ante thronum, et in conspectu Agni, amicti stolis albis, et palmæ in manibus eorum, et clamabant voce magna dicentes: Salus Deo nostro, qui sedet super thronum, et Agno.* Isti videlicet sunt electi Dei, et signati signo Thau in frontibus eorum, partim ex Iudæis, partim ex Gentibus. Sed electi ex Iudæis pauci sunt, si conferantur ad electos ex Gentibus: ideo electi ex Iudæis numerantur centum quadraginta quatuor millia; electi ex Getibus dicuntur esse sine numero: non quod revera sine numero sint, cum et capilli eorum numerati sint apud Deum, ut Dominus loquitur apud Sanctus Matthæum [2], sed quod tanto plures sint isti, quam illi, ut præ illorum paucitate isti innumerabiles esse videantur.

Nemo autem existimet, ex eo quod electi ex Gentibus dicuntur numerari non posse, maiorem fore numerum electorum, quam reproborum. Nam erit quidem longe maior numerus electorum ex Gentibus, quam ex Hebræis: sed omnino minor erit numerus electorum, sive ex Hebræis, sive ex Gentibus, numero reproborum. Id quod vel ex hoc ipso loco colligi potest. Electi enim ex Hebræis numerantur hoc loco centum quadraginta quatuor millia: qui numerus infinitis prope partibus minor est numerus reproborum ex Hebræis. Siquidem in libro Exodi, quando egressi sunt filii Israel de Ægypto, numerati sunt sexcenta fere millia peditum absque parvulis, sed et vulgus promiscuum innumerabile. Itaque si addamus ad sexcenta millia peditum mulieres et parvulos, et turbam famulorum et ancillarum innumerabilem, crescet numerus, ut minimum, ad mille millia hominum. Numerari postea David iussit omnes viros bellatores, qui tempore suo erant in Regno Israel,

[1] Apoc. 7, 2
[2] Mt. 10, 30

et inventi sunt milli millia, et trecenta millia militum: quibus si addas parvulos et mulieres, erunt sine comparatione plures. Quibus si addas Hebræos, qui fuerunt a temporibus Abrahami, et erunt usque ad mundi consummationem, invenies tam ingentem multitudinem, ut numerus centum quadraginta quatuor millium electorum, qui ponitur in Apocalypsi, non sit millesima pars multitudinis reproborum. Et quod diximus de numero Hebræorum, potest etiam dici, servata proportione, de numero Christianorum. Quod enim Dominus dicit apud Matthæum et Lucam [3] de via et porta angusta, quæ ducit ad vitam, per quam pauci ingrediuntur, et de via et porta lata, quæ ducit ad perditionem, per quas ingrediuntur multi, commune est Hebræis et Christianis. Nam qui Dominum interrogavit, an pauci sint qui salvantur, non dixit, an pauci sint ex Hebræis, sed simpliciter, an pauci sint qui salvantur; et Dominus non respondit, Arcta est via quæ ducit ad vitad, et pauci ex Hebræis intrant per eam, sed absoluta, Et pauci intrant per eam. Quod ipsum ex Isaia confirmari potest, qui describens paucitatem eorum qui in consummatione sæculi salvi invenientur, utitur duabus similitudinibus, vineæ post vindemiam, et oleæ excussæ, quæ omnino horrorem maximum incutiunt. Sic enim loquitur Isaias de consummatione mundi: *Ecce Dominus dissipabit terram, et nudabit eam* [4], et infra: *Hæc erunt in medio terræ, in medio populorum: quomodo si paucæ olivæ, quæ remanserunt, excutiantur ex olea; et racemi, cum fuerit finita vindemia. Hi levabunt vocem suam, atque laudabunt, cum glorificatus fuerit Dominus* [5]. Itaque numerus reproborum similis erit multitudini olivarum, quæ cadunt in terram, cum primum excutitur olea; paucitas autem electorum similis erit paucitati olivarum, quæ fugerunt manus excutientium, et remanserunt in summitate ramorum, quæ postea separatim excutiuntur. Sic etiam multitudo reproborum comparabitur vindemiæ, in qua multa implentur vasa ex racemis uvarum, qui a multis agricolis colliguntur; paucitas electorum comparabitur paucitati racemorum, qui post finitam vindemiam casu inveniuntur in vinea. Ideo pauci illi electi cum incredibili gaudio levabunt vocem suam, atque laudabunt, cum ex condemnatione omnium impiorum glorificatus fuerit Dominus. Hæc certe eiusmodi sunt, ut mirum non sit, si electi, et Cruce in frontibus signati, perpetuo gemant et doleant, dum vident scelera quæ fiunt in terra, et considerant supplicia quæ scelestos expectant in gehenna.

Sed nolo illud præterire, quod Ezechiel, vel Deus potius per Ezechielem de Sacerdotibus dicit: *A sanctuario meo incipite*: imperat enim Deus, ut qui scelestos punire debent, a malis sacerdotibus incipiant. Nulli enim gravius in extremo Iudicio punientur quam principes Ecclesiarum, qui alios omnes verbo et exemplo præire debuerunt. De qua re audi Sanctum Gregorium in Homilia septima decima: *Nullum puto, fratres charissimi, ab aliis maius præiudicium, quam a sacerdotibus tolerat Deus; quando eos, quos ad aliorum correctionem posuit, dare de se exempla pravitatis cernit: quando ipsi peccamus, qui compescere peccata debuimus; nulla animarum lucra quærimus, ad nostra quotidie studia vacamus; terrena concupiscimus, humanam gloriam intenta mente captamus.* Consideret lector Homiliam totam, et simul consulat Epistolam Sancti Augustini, ad Valerium Episcopum suum et Sancti Bernardi declamationem in illa verba: *Ecce nos reliquimus omnia*, et intelliget in quanto periculo versantur sacerdotes mali. Sed si verba hominum sanctorum, quamvis doctissimorum, minus movent, audiamus Spiritum Sanctum per Malachiam loquentem, et increpantem sacerdotes: *Labia sacerdotis custodient scientiam, et legem requirent ex ore eius, quia Angelus Domini exercituum est. Vos autem recessistis de via, et scandalizastis plurimos in lege: irritum fecistis pactum Levi, dicit Dominus exercituum. Propter quod et ego dedi vos contemptibiles, et humiles omnibus populis, sicut non servastis vias meas, et accepistis faciem in lege* [6]. Et si Dominus tam moleste ferebat negligentiam et malor mores sacerdotum Veteris Legis, certe multo magis indignabitur et irascetur sacerdotibus malis Legis Novæ, quæ sine ulla comparatione sanctior est Lege Veteri.

Capitulum VII

De necessitate gemituum, ex Ioele Propheta

Sanctus Propheta Ioël, prævidens et prædicens multa mala quæ imminebant toti populo Israel, instar tubæ terribilis vociferatur et clamat, ut lacrymis et gemitibus tum Sacerdotes, tum populi Deum placare festinent. Ad populum sic loquitur: *Plange quasi virgo accinta sacco super virum pubertatis suæ. Periit sacrificium et libatio de domo Domini* [1]. Ad Sacerdotes autem, *Accingite*, inquit, *vos, et plangite Sacerdotes: ululate ministri altaris: ingredimini, cubate in sacco ministri Dei mei: quoniam interiit de domo Dei vestri sacrificium et libatio.* Et rursum ad omnes: *Canite*, inquit, *tuba in Sion, ululate in monte sancto meo, conturbentur omnes habitatores terræ; quia venit dies Domini, quia prope est dies tenebrarum et caliginis, dies nubis et turbinis* [2]. Deinde inducit Deum cohor-

[3] Mt. 7, 13; Lc. 14, 24
[4] Isa. 24, 1
[5] Isa. 24, 13
[6] Malach. 2, 7
[1] Ioël 1, 9
[2] Ioël 2, 1

tantem: *Convertimini ad me in toto corde vestro, in ieiunio, et in fletu, et in planctu.* Et infra: *Inter vestibulum et altare plorabunt Sacerdotes ministri Domini, et dicent: Parce Domine, parce populo tuo* [3]. Ista certe tam vehemens cohortatio ad lacrymas, magnum est argumentum, ad Deum placandum, et mala gravissima avertenda, et salutem æternam impetrandam, non sufficere solas et frigidas preces, sed requiri saccum et ieiunia, et præcipue calidas lacrymas, gemitum cordis, et planctum vehementem.

Est autem illud hoc loco non leviter prætereundum, quod cum multa damna spiritualia et temporalia imminerent populo Israel; tamen sollicitudo præcipua, non solum Sacerdotum, sed etiam populi, erat ad avertenda mala spiritualia, carentiam videlicet sacrificiorum divinorum, quibus honorari et placari solet Deus. Nam cum in prima sententia dixisset Ioël ad plebem Iudaicam, *Plange quasi virgo accinta sacco super virum pubertatis suæ*, rationem reddens ait: *Quia periit sacrificium et libatio de domo Domini.* Sic etiam in secunda sententia, cum dixisset ad sacerdotes, *Accingite vos, et plangite sacerdotes, ululate ministri altaris*, eamdem rationem reddit, dicens: *Quoniam interiit de domo Dei vestri sacrificium et libatio.* Ex quo intelligimus, detrimenta temporalia non esse digna multis lacrymis, cum res sint viles, et brevi perituræ; detrimenta autem spiritualia, præsertim peccata, quibus æterna vita in periculum adducitur, iure esse omni lacrymarum fonte plangenda. Illud etiam in verbis Ioëlis considerandum est, quod simul cum lacrymis adhiberi velit ad Deum placandum instrumenta et opera pœnitentiæ, saccum et ieiunium. Mirum enim est, quantopere placeant in oculis Dei saccus et ieiunium lacrymantium, propterea quod hæc sint veræ pœnitentiæ signa. Id quod vel ex uno Ninivitarum exemplo demonstrari potest. Sic enim legimus in libro Ionæ Prophetæ: *Et clamavit, et dixit in Ninive, ex ore Regis et principum eius, dicens: Homines, et iumenta, et boves, et pecora non gustent quidquam: nec pascantur, et aquam non bibant, et operiantur saccis homines, et iumenta, et clament ad Dominum in fortitudine, et convertatur vir a via sua mala, et ab iniquitate, quæ est in manibus eorum. Quis scit si convertatur, et ignoscat Deus, et revertatur a furore iræ suæ, et non peribimus? Et vidit Deus opera eorum, quia conversi sunt de via sua mala, et misertus est Deus super malitiam, quam locutus fuerat ut faceret eis, et non fecit* [4]. Illud denique in verbis Ioëllis animadverto, requiri ab eo in pœnitentibus fletum, non quemcumque, sed vehementem et amarum, qualis esse solet sponsæ, cum sponsum sibi charissimum, et præ omnibus rebus dilectum, mortuum ante se videt. Id enim significant illa verba, *Plange quasi virgo accincta sacco super virum pubertatis suæ.* Et tamen multi nostrum siccis oculis confitentur peccata gravia, et de sacco et ieiunio ne cogitant quidem. Sed Deus non irridetur, et in Iudicio extremo surgent Ninivitæ et Gentiles, et multos Christianos sine dubio condemnabunt. Atque hæc de testimoniis Veteris Testamenti.

[3] Ioël 2, 17
[4] Ion. 3, 9

Capitulum VIII

De necessitate gemituum, ex Evangelio SS. Matthæi, Lucæ et Ioannis

In libris Evangeliorum invenimus inter beatitudines numerari: *Beati qui lugent, quoniam ipsi consolabuntur* [1]. Et *Beati qui nunc fletis, quia ridebitis* [2]. Ac ne putaremus hæc verba pertinere ad consilium, addit Sanctus Lucas: *Væ vobis, qui ridetis nunc, quia lugebitis et flebitis* [3]. Proinde quemadmodum necesse est hoc tempore non ridere, ne postea lugeamus: sic necesse est lugere, ut postea rideamus et delectemur. Scriptum est enim in Apocalypsi: *Absterget Deus omnem lacrymam ab oculis eorum* [4]. Et a quorum oculis lacrymas Deus absterget, nisi ab iis qui fleverunt et luxerunt in hac lacrymarum valle? et qui sunt illi de quibus dicitur in eadem Apocalypsi: *Quantum glorificavit se, et in deliciis fuit, tantum date illi tormentum et luctum* [5], nisi qui omisso pœnitentiæ luctu, totos se vitæ huius deliciis et iucunditatibus tradiderunt? Itaque necesse est in hoc exilio flere, si volumus in patria gaudere.

Sed exponamus Evangelica verba, *Beati qui lugent.* Sanctus Augustinus in priore libro *De sermone Domini in monte*, exponit hæc verba de luctu, quem capiunt ii qui convertuntur ad Deum, de amissione charorum. Non enim possunt qui nondum perfecti sunt, non cum aliquo sensu doloris ferre separationem a parentibus, fratribus, et amicis. Sed alii Sancti Patres, Sanctus Hieronymus, et Sanctus Ioannes Chrysostomus in *Commentario* ad caput quintum Matthæi, et Sanctus Ambrosius in expositione capitis sexti Lucæ, magno consensu tradunt, Christum Dominum loqui de luctu ob peccata vel sua, vel aliena. Atque hæc sententia censetur verior: nec tamen Sancti Augustini sententia reiicienda est, si recte intelligatur. Non enim vult Sanctus Augustinus, beatos dici a Christo eos qui lugent absentiam charorum, hac solum ratione, quia dolent separationem a charis atque coniunctis: sed quia malunt cum luctu separari a charis personis, quam separari a

[1] Mt. 5, 5
[2] Lc. 6, 21
[3] Lc. 6, 25
[4] Apoc. 21, 4
[5] Apoc. 18, 7

sequela Christi; ut in eo sit posita beatitudo, quod malint lugere charorum amissionem, quam Christum non sequi, vel a perfectione vitæ retardari.

Alia tamen sententia, ut est communior, ita est clarior atque facilior. Beati ergo qui lugent in hoc tempore ob scelerum detestationem, et Dei conditoris nostris ac Patris amantissimi offensiones, vel ob desiderium æternæ vitæ, vel aliis de causis ad amorem vel timorem Domini pertinentibus: quia veniet tempus, quo in cœlesti patria consolationibus maximis et purissimis repleantur. Et væ illis, qui rident nunc, quia flebunt postea cum proiicietur in tenebras exteriores, ubi erit fletus et stridor dentium. Neque vero tam severi sumus, ut existimemus, non licere vel non expedire servis Dei modestum et brevem risum. Sed quod, Scripturam sequentes, dicimus, hoc est, non licere neque expedire Christianis sic se risui et consolationi addicere, ut non meminerint, se esse in valle lacrymarum, et temporibus suis in gemitum, et fletum, et planctum serio incumbant: tempus enim exultationis et lætitiæ in patria erit, tempus vero gemendi et flendi, nunc est, cum in exilio sumus, et inter hoster plurimos et crudelissimos versamur.

Apostolus et Evangelista Ioannes brevem sententiam Christi Salvatoris de necessitate gemendi protulit; sed quæ longi sermonis vicem gerere possit. Sic enim loquitur: *Amen, amen dico vobis, quia plorabitis, et flebitis vos, mundus autem gaudebit; vos autem contristabimini, sed tristitia vestra vertetur in gaudium. Mulier cum parit, tristitiam habet, quia venit hora eius: cum autem peperit puerum, iam non meminit pressuræ propter gaudium, quia natus est homo in mundum. Et vos igitur nunc quidem tristitiam habetis: iterum autem videbo vos, et gaudebit cor vestrum, et gaudium vestrum nemo tollet a vobis.* Certe sententia hæc si ab omnibus penetraretur, et ad cor omnium profunde descenderet, nemo esset, qui non toto tempore huius peregrinationis, dimissis oblectationibus cunctis, plorare et flere, atque instar columbæ dies noctesque gemere delectaretur.

Principio in hoc distinguit Dominus discipulos suos a mundo, quod in hoc præsenti sæculo discipuli plorant, mundus gaudet. Et quid interest inter discipulos Christi et mundum, quid inter electos et reprobos. Nam et Dominus dixit: *Pro eis rogo, non pro mundo* [6]. Et Apostolus ad Corinthios: *Ut non cum hoc mundo damnemur* [7]. Quid ergo sequitur, nisi, ut qui cum discipulis plorat, ad sortem electorum pertineat, si tamen in fletu et gemitu perseveret, et qui fletu a se excluso, cum mundo gaudere delectatur, cum hoc mundo damnetur, nisi prius de mundo exeat, quam de corpore? Addit postea Dominus: *Vos autem constristabimini, sed tristitia vestra vertetur in gaudium.* Ut videlicet proposito præmio discipulos hortetur ad perseverandum in fletibus, dum vita præsens durat, cum certos illos redderet de futuro gaudio inenarrabili et sempiterno; quod, ut paulo infra dixit, nemo tollere possit ab eis. Ac ut eis demonstraret, tempus fletus fore brevissimum, tempus gaudii diuturnum; adducit similitudinem parturientis, quæ cum venerit hora eius, tristitiam habet, *cum autem peperit puerum, iam non meminit perssuræ, propter gaudium, quia natus est homo in mundum.* Tempus tristitiæ et fletus, horæ comparatur propter brevitatem, *Quia venit*, inquit, *hora eius*; tempus gaudii comparatur annis integris, quia mulier tam diu gaudet, quamdiu proles vivit.

Aptissimam vero hanc similitudinem esse, vel ex eo cognosci potest, quod officium Apostolorum, ut etiam aliorum Prælatorum Ecclesiæ, est officium mulieris cum dolore parturientis, iuxta illud Apostoli: *Filioli mei, quos iterum parturio, donec formetur Christus in vobis* [8]. Atque hoc est durior parturitio Prælatorum, quam feminarum: quod istæ semel parturiunt, illi sæpius eumdem filium parturire coguntur. Cum quanto autem gemitu boni Prælati parturiant, demonstrat mulier illa de Apocalypsi, quæ figuram gerens Ecclesiæ, *clamabat parturiens, et cruciabatur ut pariat* [9].

Denique quod hæc omnia verissima sint, atque omnino serio dicantur a Domino, testantur verba illa, *Amen dico vobis.* Considerabat enim Dominus, multos non facile credituros, necesse fore ut electi gemant assidue; et utilius esse flere cum discipulis, quam gaudere cum mundo; et qui ad tempus cum discipulis plorant, æternis gaudiis cumulandos; et qui ad tempus cum mundo gaudent, æternis suppliciis cruciandos: ideo iuramentum addere voluit, dicens: *Amen dico vobis.* Id est, in veritate, in veritate dico vobis. Quod quasi iuramentum Christi Sanctus Augustinus appellat [10]. Utinam hæc homines diligenter considerarent, et non paterentur tempus utilissimum sibi elabi de manibus, quo paucis lacrymis ingentia gaudia comparari possunt.

Capitulum IX

De necessitate gemendi, ex Apostolis Paulo et Iacobo

Apostolus Paulus in priore ad Corinthios gravissime reprehendit totam Ecclesiam Corinthiorum, quod non luxisset incestum unius Corinthii: *Auditur*, inquit, *inter vos fornicatio, et talis fornicatio qualis nec inter*

[6] Jn. 17, 9
[7] 1 Cor. 11, 32
[8] Gal. 4, 19
[9] Apoc. 12, 2
[10] Tract. 41 in Ioann.

Gentes, ita ut uxorem patris sui aliquis habeat. Et vos inflati estis, et non magis luctum habuistis ut tollatur de medio vestrum, qui hoc opus fecit [1]. Tanta erat in prima illa nascente Ecclesia sollicitudo puritatis, ut vitia, præsertim ad luxuriam pertinentia, ne nominari quidem vellent inter Christianos. Sic enim loquitur idem Apostolus, scribens Ephesiis: *Fornicatio*, inquit, *et omnis immunditia, nec nominetur in vobis, sicut decet sanctos* [2]. Cum igitur unus quidam ex Corinthiis in incestum cum noverca lapsus esset, et hoc apud reliquos Christianos innotuisset, optabat Apostolus, ut tota Ecclesia peccatum illud publice lugeret. Quod quia facere neglexerunt, acriter illos reprehendit, et, ut ipse idem refert in Epistola posteriore, non solum per literas eos graviter corripuit, sed multas lacrymas fudit, dum reprehensionem illam ad eos misit. *Ex multa*, inquit, *tribulatione, et angustias cordis scripsi vobis per multas lacrymas* [3]. Ait igitur: *Auditur inter vos fornicatio*, quasi dicat: Multa sunt in vobis reprehensione dignissima: ac primum illud est, quod nominetur inter vos fornicatio, et fornicatio iam istic perpetrata: cum tam procul ab hac immunditia abesse vos æquum fuerit, ut ipsum etiam nomen ignoraretis. *Et talis fornicatio qualis nec inter Gentes, ita ut uxorem patris sui aliquis habeat.* Hoc est alterum peccatum, quod fornicatio istic perpetrata, non fuerit simplex fornicatio, sed fornicatio incestuosa, et apud ipsos etiam Gentiles inaudita. Quamvis enim olim apud varias gentes incestus non puniretur, tamen paulatim intelligere cœperant Gentiles, eam coniunctionem cum natura pugnare, et iam Apostoli temporibus, etiam apud Gentes vix audiebatur. *Et vos inflati estis, et non magis luctum habuistis.* Hoc est peccatum tertium Corinthiorum, quod inflati superbia, ita contenderent inter se, ut occupati in dissensionibus suis, non cogitaverint de remedio tanto sceleri adhibendo. Debuissent enim, tanto flagitio cognito, congregari in Ecclesiam, negotiis aliis intermissis, et publicum luctum indicere, et communibus lacrymis misericordiam Domini implorare, et facinorosum illum, nisi mox resipisceret, de cœtu suo eiicere. O quam longe recessimus ab Apostolica disciplina, et quam rara nunc est, quæ olim frequentissima erat, gratia lacrymarum! Tunc uno peccante, totus populus Apostoli iussu ad fletum et lamenta commovebatur: nunc multis peccantibus, vix invenitur, qui ob zelum honoris Dei, et perditionis animarum, lacrymas fundat.

Postremus testis ex Divinis literis pro necessitate lacrymarum, Sanctus Iacobus erit. Eius sunt illa verba: *Miseri estote, et lugete, et plorate: risus vester in luctum convertatur, et gaudium in mœrorem* [4]. Alloquitur autem omnes homines, qui ad Ecclesiam Dei pertinent, nam ut ipse dicit paulo superius, *In multis offendimus omnes* [5]. Cui consonat coapostolus eius Ioannes: *Si dixerimus, quoniam peccatum non habemus, ipsi nos seducimus* [6]. Admonet igitur omnes nos hic sanctissimus doctor, ut miseri simus, hoc est, misericordia divina egentes nos esse intelligamus, et profiteamur, ac ut misericordiam Domini in nos provocemus, non solum verbo et lingua clamemus ad Deum, sed lugeamus et ploremus: nec solum lugeamus et ploremus, sed risum in luctum convertamus, et gaudium in mœrorem; parum enim prodest lugere et flere, si paulo post, arescente lacryma compunctionis, solvamur in risum, et sæculari lætitiæ nos tradamus. O quam longe absumus a doctrina Spiritus Sancti! Ecce enim quanta audivimus de necessitate lacrymarum, si quis velit ad æterna gaudia pervenire, ex libris a Deo ipso dictatis, et a Sanctis Prophetis et Apostolis sollicite fideliterque conscriptis: et tamen plerique nostrum aures habent, et non audiunt; oculos habent, et non vident; cor habent, et non intelligunt. Deflent quidem inconsolabilibus lacrymis mortes charorum, aut iacturam pecuniarum, aut alia quæcumque temporalia detrimenta, quæ cum spiritualibus comparata, levissima sunt. Quid enim mirum est, si peritura intereunt, et si temporalia cum tempore transeunt, et si mortales moriuntur? At mortem animæ, quæ victura est in æternum, et iacturam Regni cœlestis, quod est maximum et sempiternum, non deflere, imo non magnifacere neque curare, nonne stuporis vel amentiæ argumentum est manifestum? Et tamen eiusmodi stupidorum vel amentium, imo etiam cæcorum et surdorum, infinitus est numerus. Sed quando nos Scripturarum verba non movent, experiamur utrum saltem exempla nos moveant.

Capitulum X

De necessitate gemituum, ex Scripturarum exemplis

In libris sanctis multa sunt exempla eorum, qui ad placandum Deum fletibus præcipue usi sunt. Ac primum occurrit exemplum totius Reipublicæ Hebræorum in libro Iudicum. Siquidem Angelo Domini reprehendente peccata populi, elevaverunt omnes filii Israel vocem pariter, et fleverunt: *Et vocatum est nomen loci illius, locus flentium, et lacrymarum* [1]. Fuisse autem lacrymas illas ex corde fusas, et gratiam Domini impetrasse, docuit exitus. Nam post fletum illum

[1] 1 Cor. 5, 1
[2] Ephes. 5, 3
[3] 2 Cor. 2, 4
[4] Iac. 4, 9
[5] Iac. 3, 2
[6] 1 Jn. 1, 8
[1] Iudic. 2, 5

servierunt filii Israel *Domino cunctis diebus* Iosue *et seniorum, qui longo post eum vixerunt tempore* [2].

Istæ igitur lacrymæ veræ et salutares, ad quas sequitur stabilis vitæ mutatio.

Alius locus est huic similis in eodem libro Iudicum, ubi sic legimus: *Omnes filii Israel venerunt in domum Dei, et sedentes flebant coram Domino: ieiunaveruntque die illo usque ad vesperam, et obtulerunt et holocausta, atque pacificas victimas* [3]. En quam vetusta est Ecclesiæ consuetudo placandi Deum lacrymis, et ieiuniis, et sacrificiis.

Deinde in libro primo Regum habemus exemplum Sancti Prophetæ Samuelis, qui Saulem Regem prævaricantem mandata Domini, et ab ipso Domino abiectum, diutissime flevit, simul offensionem Dei, et periculum Saulis deplorans.

Tertio loco habemus exemplum David Regis, qui omni genere piarum lacrymarum copiosissime abundavit. Ac primum flevit amarissimis et copiosissimis lacrymis peccatum adulterii et homicidii a se patrati. Sic enim loquitur ipse de se in Psalmo sexto: *Laboravi in gemitu meo, lavabo per singulas noctes lectum meum, lacrymis meis stratum meum rigabo* [4]. Singula verba pensanda sunt, ut magnitudinem pœnitentiæ Davidis intelligamus. *Laboravi in gemitu meo.* Hæc significant, tam longo tempore et tam amaro gemitu peccatum suum deflevisse Davidem, ut usque ad lassitudinem flendo et gemendo laboraverit. Et tamen non contentus præterito fletu, proponit adhuc pergere, dicens: *Lavabo per singulas noctes lectum meum.* Nox enim commodior est ad lacrymas coram Deo fundendas, quam dies, ob quietem communem, et negotiorum cessationem. Ego, inquit, vice somni et quietis, in noctibus singulis ubertim peccata deflebo. Notanda est autem vis verbi, *Lavabo.* Non enim lavari dicitur, quod una vel altera gutta respergitur, sed quod ita largiter perfunditur aquis, ut a sordibus eluatur. Adde quod Sanctus Hieronymus ex Habræo recta transtulit: *Natare faciam lectum meum*, quo verbo copia lacrymarum maxima designatur. Quod idem significant verba sequentia, *Lacrymis meis stratum meum rigabo.* Rigare enim lacrymis stratum, nihil est aliud, nisi abundantia lacrymarum, decurrentium instar rivorum, stratum abluere. Notissimum igitur est, lacrymas primi generis, id est pœnitentiæ, Davidi non defuisse. Nec solum peccata sua David flere solebat, sed etiam aliorum. Sic enim ipse ait: *Exitus aquarum deduxerunt oculi mei, quia non custodierunt legem tuam* [5]; peccatores videlicet, ut exponunt Theodoretus et Euthymius, de quibus etiam paulo post dicit: *Tabescere me fecit zelus meus, quia obliti sunt verba tua inimici mei* [6]. Quod autem non defuerint eidem lacrymæ secundi generis, id est lacrymæ amoris et desiderii, testis est Psalmus trigesimus septimus, ubi sic loquitur David: *Domine ante te omne desiderium meum, et gemitus meus a te non est absconditus* [7]. Et apertius Psalmus quadragesimus primus, ubi leguntur hæc verba: *Sitivit anima mea ad Deum fortem vivum: quando veniam et apparebo ante faciem Dei? Fuerunt mihi lacrymæ meæ panes die ac nocte, dum dicitur mihi quotidie, Ubi est Deus tuus?* [8] Quorum verborum hic sensus esse videtur: Sustentabar lacrymis desiderii, quasi panibus, assidue gemens et plorans per dies et noctes. Certe hoc exemplum Davidis speculum esse deberet omni generi hominum. Fuit enim hic vir homo doctissimus et sapientissimus, ita ut libere dicere posset: *Super senes intellexi* [9] et *Super omnes docentes me intellexi* [10]. Proinde nemo potest lacrymas eius tribuere simplicitati, aut imperitiæ. Fuit idem ipse vir secundum cor Dei, ut legimus in Actis Apostolorum, concionante Paulo [11]. Quare nemo potest suspicari, non placuisse Deo lacrymas eius. Denique fuit vir occupatissimus in Regno administrando, in bellis gerendis, et in familia propria, filiis et famulis, uxoribus et ancillis plenissima regenda, quales occupationes prætendi solent a plerique hominibus qui vivunt in sæculo, et satis iuste excusari se posse arbitrantur, cur orationi et compunctioni non vacent, et donum lacrymarum a Deo non petant. Sed in die iudicii istos omnes condemnabit Sanctus David, qui cum longe maioribus occupationibus non intermisit septies in die, et media nocte consurgere ad laudandum et orandum Deum, et non frigide et aride, ut plerique facimus, sed cum gemitu et lacrymis ardenti desiderio Deo serviendi. Et si Reges et Principes sæculi condemnabit, certe maiori ratione Episcopos et Presbyteros, Monachos et Cœnobitas idem ipse condemnabit.

Post Davidem sequitur Ieremias Propheta, qui cum sanctis lacrymis abundaret, et tamen iis satiari non posset, aiebat: *Quis dabit capiti meo aquam, et oculis meis fontem lacrymarum? et plorabo die ac nocte* [12], et paulo infra: *Deducant oculi nostri lacrymas, et palpebræ nostræ defluant aquis* [13]. Atque hæc pauca ex Testamento Veteri.

In Novo Testamento princeps gementium et flentium est Christus Rex noster: de quo cum scriptum sit, quod

[2] Iudic. 2, 7
[3] Iudic. 20, 26
[4] Psalm. 6, 7
[5] Psalm. 118, 136
[6] Psalm. 118, 139
[7] Psalm. 37, 10
[8] Psalm. 41, 4
[9] Psalm. 118, 100
[10] Psalm. 118, 99
[11] Act. 13, 22
[12] Ier. 9, 1
[13] Ier. 9, 18

sit ipsa Dei virtus et sapientia, et quod sciret reprobare malum, et eligere bonum [14]; mirum est, si quis inveniatur qui affirmare audeat, melius esse ridere, quam flere. Siquidem ipsum numquam risisse, sæpe autem flevisse legimus. Exultavit quidem in spiritu aliquando lætitia spirituali [15], perfusus ob profectum discipulorum, quia gemitus et luctus spirituale gaudium non excludunt, quin potius finis lacrymarum sanctarum est pax et gaudium in Spiritu Sancto; itaque David post lacrymas pœnitentiæ cum magna fiducia loquitur, et dicit: *Auditui meo dabis gaudium et lætitiam, et exultabunt ossa humiliata* [16]. Flevit igitur Christus temporale excidium Ierosolymæ, et perditionem æternam multorum millium Hebræorum, cum in die palmarum videns civitatem flevit super illam, ut scribit Sanctus Lucas [17]. Flevit etiam mortem Lazari amici sui, cum vidit Mariam Magdalenam plorantem, et Iudæos plorantes, ut scribit Sanctus Ioannes [18], nisi forte, ut aliqui pie meditantes affirmant, fleverit potius vitam eius mortalem, et laboribus doloribusque variis obnoxiam, ad quam per resurrectionem reversurus erat ex limbo sanctorum Patrum, ubi quiescebat in pace, iuxta illud Simeonis: *Nunc dimittis servum tuum in pace* [19]. Tertio flevit Dominus in horto cum Patri supplicaret, ut, si fieri posset, transiret ab eo calix passionis. Quamvis enim Evangelistæ non meminerint lacrymarum: tamen sudor sanguineus tam copiose effusus, satis demonstrat neque lacrymas defuisse. Quarto flevit in cruce, ut Apostoli Pauli verba illa testantur in Epistola ad Hebræos: *Qui in diebus carnis suæ preces supplicationesque ad eum, qui posset illum salvum facere a morte, cum clamore valido et lacrymis offerens, exauditus est pro sua reverentia* [20]. Loquitur enim Apostolus de illa Christi oratione, *Pater, in manus tuas commendo spiritum meum.* Hanc enim orationem Christus cum clamore valido emisit, dicente Evangelista Luca: *Et clamans voce magna Iesus, ait: Pater, in manus tuas commendo spiritum meum* [21]. Atque in hac oratione petiit liberari a morte, id est, erui a facibus mortis, et restitui ad vitam, per celerem resurrectionem. In qua petitione exauditus est pro sua reverentia, sive pro reverentia qua ipse Patrem reverebatur, sive qua ipse dignus erat ut ab omnibus afficeretur. Quamvis autem in Evangelio Sancti Lucæ nihil dicatur de lacrymis cum clamore coniunctis, tamen Apostolo Paulo fides habenda est, qui Evangelium totum ex ipsius Christi revelatione dicerat.

Sed præter has lacrymas, omnino credibile est, cum Dominus quadraginta diebus in deserto mansit, sine dubio assidue orans; et cum frequentissime pernoctaret in oratione, ut Lucas testatur cum ait: *Exiit in montem orare, et erat pernoctans in oratione Dei* [22], et rursum alio loco, *Erat*, inquit, *diebus docens in templo, noctibus vero exiens morabatur in monte, qui vocatur Oliveti* [23]. Credibile, inquam, est, eas orationes cum gemitu inenarrabili coniungere solitum fuisse. Si enim Spiritus Sanctus facit nos orare cum gemitibus inenarrabilibus, Apostolo teste in Epistola ad Romanos [24], quanto magis Christus, qui spiritum non ad mensuram acceperat [25], et de cuius plenitudine nos omnes accepimus [26], et super quem Spiritus in specie columbæ descendit, et super eum mansit [27], oravit in deserto et in montibus, gemitibus inenarabilibus? Ergo cum Christus Magister et Dominus noster aperte docuerit, *Beati, qui lugent* [28], et *Væ vobis, qui ridetis* [29]; et quod docuit fecerit, et quod mandavit impleverit: nostrum est, si discipuli obœdientes et servi fideles sumus, a risu et iocis, et mundi blanditiis et deliciis abhorrere, et contra, pias lacrymas in hac lacrymarum valle diligere, in iis versari et oblectari, easque a Deo, non sine interno gemitu postulare.

Christum secuta est in primis Sancta Maria Magdalena (omitto enim Beatam Virginem Deiparam, non quod existimem, eam non flevisse assidue, sed quia lacrymæ eius per Scripturam non innotuerint), hæc enim cum primum resipiscere cœpit, Christi pedes lacrymis pœnitentiæ lavit, et capillis suis tersit; idque in publico convivio, et multis præsentibus: quam enim non puduerat publice peccare, eamdem pudere non debuit publice pœnitere. Tanta vero fuit vis lacrymarum illarum, ut continuo audire meruerit: *Remittuntur tibi peccata.* Neque solum remissa illi fuere peccata: sed ita charitate confirmata, vel, ut Apostolus loquitur, fundata et radicata fuit [30], ut postea iterum eiusdem Christi pedes lacrymis laverit, et capillis suis absterserit: non lacrymis amaris compunctionis et doloris, sed lacrymis amoris, dulcedine spirituali et suavitate plenissimis, et rursum ad sepulchrum Christi viventis, lacrymis desiderii tamdiu fleverit, donec dilectum suum prima videre et audire meruerit. O felices lacrymæ, quæ peccatricem in sanctam, ac pæne innocentem, repen-

[14] Isa. 7, 15
[15] Lc. 10, 21
[16] Psalm. 50, 10
[17] Lc. 19, 41
[18] Jn. 11, 35
[19] Lc. 2, 29
[20] Hebr. 5, 7
[21] Lc. 23, 46
[22] Lc. 6, 12
[23] Lc. 21, 37
[24] Rm. 8, 26
[25] Jn. 3, 34
[26] Jn. 1, 16
[27] Jn. 1, 32
[28] Mt. 5, 5
[29] Lc. 6, 25
[30] Ephes. 3, 17

te mutare potuerunt! hinc enim postea Christo, Agno immaculato, et Mariæ Virgini purissimæ, et Ioanni discipulo castitatis gratia super ceteros dilecto, individua comes semper inhæsit.

Sequitur Sanctus Petrus, qui in passione Domini peccavit peccatum grande, non tamen ex malitia, ut Iudas proditor, sed partim ex nimia fragilitate, partim ex nimia confidentia virium suarum. Dixerat enim: *Etiam si oportuerit me mori tecum, non te negabo* [31]. Et tamen, ad verbum ancillæ dicentis, *Et tu cum Iesu Galilæo eras*, ille negavit coram omnibus, dicens: *Nescio quid dicis*; ac paulo post dicente alia ancilla: *Et hic erat cum Iesu Nazareno*, iterum negavit cum iuramento, *Quia non novi hominem*. Sed hoc peccatum tanto imbre lacrymarum diluit, ut ne quidem verbo ab ipso Domino postea reprehensus legatur. Nam (ut Evangelistæ scribunt) continuo resipiscens, *flevit amare* [32].

Sancto Petro adiungendus est coapostolus eius Paulus, qui et ipse peccavit peccatum grande, nam Ecclesiam Dei persecutus est, et ut idem ipse confitetur, non solum persecutor, sed etiam blasphemus, et contumeliosus fuit [33]. Sed post conversionem, ubi abundavit delictum persecutionis, superabundavit gratia lacrymarum. Sic enim ipse de se testatur in Actis Apostolorum: *Vos scitis a prima die, qua ingressus sum in Asiam, qualiter vobiscum per omne tempus fuerim, serviens Domino cum omni humilitate, et lacrymis* [34]. Et infra: *Per triennium nocte et die non cessavi, cum lacrymis monens unumquemque vestrum* [35]. Et in posteriore ad Corinthios: *Scripsi vobis per multas lacrymas* [36]. Itaque hic beatus Apostolus, sive loqueretur ad Deum in oratione, lacrymas adhibebat, ut audiretur, sive loqueretur ad homines in prædicatione, lacrymis potius quam verbis persuadere nitebatur: sciebat enim, ac proprio experimento didicerat, tum apud Deum, tum apud homines, maximam esse potentiam lacrymarum.

Porro quæ legimus in Scripturis de lacrymis principum Apostolorum, sine dubitatione etiam legeremus de reliquis Apostolis, si Beatus Lucas in Actis, aut aliquis alius auctor fidelis res gestas omnium Apostolorum scriptas reliquisset. Sed cum idem esset Magister Christus discipulorum omnium, et idem Spiritus, qui postulat pro sanctis gemitibus inenarrabilibus, omnium corda inhabitaret, et omnes Apostoli essent principalia membra illius columbæ, quæ semper gemit, dubitare non possumus quin Apostoli omnes, et omnes discipuli, denique Sancti omnes, qui ad columbam pertinent, dono lacrymarum prædíti fuerint.

[31] Mt. 26, 35
[32] Mt. 26, 75
[33] 1 Tim. 1, 13
[34] Act. 20, 18
[35] Act. 20, 31
[36] 2 Cor. 2, 4

Capitulum XI

De necessitate gemituum, ex doctrina et exemplis Sanctorum

Addenda sunt iam testimonia, vel exempla Sanctorum Patrum, qui doctrinam Scripturarum de necessitate gemituum libris suis, vel exemplis ad posteros transmiserunt. Et quidem quod attinet ad lacrymas pœnitentium, habemus in primis testimonium Beati Cypriani Episcopi et martyris, qui in Sermone de lapsis ita loquitur: *Quam magna deliquimus, tam granditer defleamus. Orare oportet impensius, et rogare: diem luctu transigere, vigiliis noctes ac fletibus ducere: tempus omne lacrymis et lamentationibus occupare, stratos solo adhærere cineri, in cilicio volutari et sordibus.* Qualis est hic præco Dei? qualis concionator veræ pœnitentiæ? quid hoc tempore diceret, si cerneret homines peccatores sola confessione contentos, doctrinam gemituum penitus ignorare?

Sanctus Basilius in oratione in Iulittam, de gratiarum actione: *Quando ob peccata fratrem lugentem vides*, inquit, *tu quoque misericordia motus, simul luge.* Et infra: *Ob peccatum uberes fluant lacrymæ, nec singultus ex imo corde procedentes deficiant. Flebat Paulus inimicos Crucis Christi; Ieremias quoque super pereuntis peccata populi flebat; qui, quoniam naturæ lacrymæ non satis erant, fontem lacrymarum quærebat: tales igitur lacrymas, tales luctus verbum illud (Dei videlicet) collaudat.*

Sanctus Ambrosius in libro ad Virginem lapsam, quam ad pœnitentiam cohortatur: *Defluant*, inquit, *oculi lacrymas, qui masculum simpliciter non aspexerunt.*

Huius tempore Theodosius Imperator ab ipso Sancto Ambrosio ab Ecclesia eiectus ob crimen admissum, eximium exemplum pœnitentiæ toti Ecclesiæ præbuit. Cum enim in excusationem criminis sui Davidem nominasset qui cum Rex esset adulterio homicidium adiunxerat, audivit ab Ambrosio: *Qui secutus est errantem, sequere pœnitentem.* Ille igitur vere Christianus Imperator, sceptri et purpuræ oblitus, posteaquam multos menses facinus suum domi defleverat, ad Ecclesiam veniens coram omni populo, non stans, nec provolutus in genua, sed toto corpore prostratus, lacrymis terram rigabat, capillos vellebat, pectus feriebat, omnibus quibus poterat modis Deo et Ecclesiæ satisfaciebat. Hæc apud Theodoretum in Historia Ecclesiastica legi possunt [1], qui etiam Theodoretus in Epitome divinorum decretorum, de ratione pœnitentiæ agendæ ita scribit: *Sunt*, inquit, *medicabilia etiam, quæ post Baptismum fiunt vulnera; medicabilia autem, non ut olim* (in Baptismo) *per solam fidem, remissione, sed*

[1] Lib. 5, c. 17

per multas lacrymas, et fletus, et luctus, et ieiunium, et orationem, et laborem commissi peccati quantitati commensuratum: qui enim non sic affecti sunt, eos nec admittere quidem didicimus. Atque has habet Ecclesia leges de pœnitentia. Hæc Theodoretus, cui consonat Sanctus Gregorius Nazianzenus in oratione secunda de Baptismo, cum ait: *Recipio pœnitentes; sed si lacrymis rigatos videro.* O quam raros hoc nostro tempore Nazianzenus reciperet pœnitentes!

Sanctus Gregorius Nyssenus in libro *De vita Moysis*: *Nec lacrymis*, inquit, *parcendum est. Lacryma enim fidelis custos est eius, qui vitam instituit per virtutem.*

Sanctus Athanasius in libro *De Virginitate* sive *De meditatione* prope finem: *Magna*, inquit, *vis est lacrymarum, et præclara per eas fiunt.* Et infra: *Plorat*, inquit, *et lamentatur, ut vindicetur a diris pœnis; atque iterum plorat, ut dignus fiat cœlestium bonorum muneribus.* Eodem tempore vixit Sanctus Antonius, cuius vitam idem ipse Sanctus Athanasius scripsit; ac præter cetera eius dona, virum lacrymarum fuisse demonstrat, ut supra dixi capite quarto, et infra dicemus libro tertio extremo.

Sanctus Hieronymus in Epistola ad Rusticum, multis Scripturarum testimoniis eum exhortatur ad lacrymas, et in Epistola ad Sabinianum, dicit, se illum admonuisse, ut Dei misericordiam iugibus lacrymis imploraret. Et ipse de se in Epistola ad Eustochium, de custodia Virginitatis, sic ait: *Post multas lacrymas, post cælo inhærentes oculos, nonnumquam videbat mihi interesse agminibus Angelorum.* In Epitaphio Sanctæ Paulæ Romanæ describens eius vitam: *In ea*, inquit, *crederes fontes lacrymarum, ita levia peccata plangebat, ut illam gravissimorum criminum crederes ream.* Denique in Epitaphio Fabiolæ, posteaquam descripsit eius publicam pœnitentiam, ita loquitur: *Quæ peccata fletus iste non purget? quas inveteratas maculas hæc lamenta non abluant?*

Sanctus Augustinus in lib. 8 *Confessionum* [2] se ipse scribit: *Ubi vero a fundo arcano alta consideratio contraxit, et congessit totam miseriam meam in conspectu cordis mei, oborta est procella ingens ferens ingentem imbrem lacrymarum.* Et paulo post: *Ego sub quadam fici arbore stravi me, et misi habenas lacrymis, et proruperunt flumina oculorum meorum, acceptabile sacrificium tuum.* Et infra: *Dicebam hæc, et flebam amarissima contritione cordis mei.* Et tamen hic beatissimus vir nondum baptizatus erat, cum ita peccata sua defleret. Quid quæso fecisset, si post lavacrum sanctum criminis alicuius reus fuisset? Quam multos Christianos baptizatos iste Catechumenus iudicabit? væ nobis, qui post gratiam Baptismi peccata gravissima perpetramus, et lacrymas nullas fundimus. Scribit quoque Possidius in eius vita, in ultima ægritudine voluisse sibi ante oculos collocari Psalmos Davidis, qui ad pœnitentiam pertinent, eosque legere solitum, cum interim iugiter et ubertim fleret, quamvis sanctissime vitam egisset. Hoc nimirum est sapere: hoc est cognoscere culparum magnitudinem, et medicinam morbo convenientem adhibere.

Sanctus Ioannes Chrysostomus homilia 6 in Matthæum describens vitam hominis probi, quales erant primi Christiani, *Iste talis*, inquit, *ea quæ videntur cuncta despiciens, in compunctione continua perseverat, largo assidue fluens fonte lacrymarum, multamque hinc capiens voluptatem. Nihil quippe ita conglutinat atque unit Deo, ut illæ lacrymæ, quas et peccati dolor, et amor virtutum effundit.* Idem auctor in libro priore *De compunctione cordis*, prope extremo: *Et ideo*, inquit, *lugendum est, et ideo flendum, et per totam vitam plangendum, ut vel sic occupta in luctu et lacrymis anima erubescat aliquando peccare.* Denique plenus est hic venerabilis Doctor in omnibus Operibus, quæ plurima sunt, encomiis lacrymarum.

Sanctus Gregorius, lib. 3 *Dialogorum* [3]: *A Creatore*, inquit, *nostro cum magno gemitu quærenda est lacrymarum gratia.* Idem beatissimus Pontifex in homilia 37 exemplum narrat Sancti Cassii Narniensis Episcopi, qui cum ad horam offerendi sacrificii venisset, velut totus in lacrymis defluens, semetipsum cum magna cordis contritione mactabat. Inde homiliam concludens, ait: *lavate ergo, fratres charissimi, lacrymis maculas peccatorum, eleemosynis tergite, hostiis expiate.*

Sanctus Bernardus, Serm. 35 ex parvis, describit dies necessarios ad ambulandum in lege Domini: ac primum diem ponit gemitum cordis: *Notandum*, inquit, *quod hæc via legis Domini consummatur sex diebus. Et prima quidem dicta est gemitus cordis; secunda, confessio oris; tertia, largitio propriæ possessionis; quarta, labor corporis; quinta, abnegatio propriæ voluntatis; sexta, contemptus mundi. Itaque nisi quis incipiat a gemitu cordis, id est, a vera conversione et compunctione, frustra nititur ad maiora.* Idem sermone sexto-decimo in Cantica deplorans pœnas gehennæ: *Quis dabit*, inquit, *capiti meo aquam, et oculis meis fontem lacrymarum, ut præveniam fletibus fletum, et stridorem dentium?* Et ibidem exhortans monachos suos ad fletum: *Et tu*, inquit, *in tua lamentatione Deum cogita factorem tuum: cogita benefactorem, cogita patrem, cogita Dominum. Ad omnia reus es, plange per singula.* Hæc ille: quorum similia in omnibus scriptoribus sacris inveniuntur: nec minus inveniuntur in omnibus Sanctis exempla gemituum et lacrymarum.

[2] Lib. 8, c. 12

[3] Lib. 3, c. 34

Capitulum XII

De necessitate gemituum, ex auctoritate Ecclesiæ

Claudam hunc primum libellum auctoritate Ecclesiæ Universæ. Ecclesia enim Catholica mater nostra in Hymnis sacris, quos decantari instituit in Officio divino, frequenter admonet, ut flendo aut gemendo Dominum deprecemur.

Feria tertia ad Laudes Matutinas in feriali Officio sic legimus:

Iesum ciamus vocibus,
Flentes, precantes, sobrii... &.

Feria quarta ad Nocturnum in feriali Officio:

Preces gementes fundimus;
Dimitte quod peccavimus.

Feria quarta ad Laudes Matutinas:

Flendo et canendo quæsumus,
Intende nostris sensibus.

Sabbato ad Nocturnum in feriali Officio:

Nostros pius cum canticis,
Fletus benigne suscipe.

Dominica die ad Vesperas de Tempore:

Tetrum chaos illabitur:
Audi preces cum fletibus.

Feria tertia ad Vesperas feriales:

Mundo virore gratiæ,
Ut facta fletu diluat.

In Adventu Domini ad Laudes:

Omnes pro indulgentia,
Vocem demus cum lacrymis.

In Quadragesima ad Vesperas:

Audi benigne Conditor
Nostras preces cum fletibus.

In Quadragesima ad Officium Nocturnum:

Ploremus ante Iudicem,
Flectamus iram vindicem.

In Antiphona illa celebri, quæ canitur post Laudes, et post Completorium, quæ incipit, *Salve Regina*, sic legimus:

Ad te clamamus, exules filii Evæ.
Ad te suspiramus, gementes et flentes
in hac lacrymarum valle.

Scio, hæc esse minuta, et omnibus nota: volui tamen ea consideranda proponere, et seorsim diligenter annotare: quia plurimi sic ea legunt, ut non videantur intelligere vel cogitare quid legant; et dum se putant Deum laudando præmium promereri, iram in se divinam mentiendo provocant. Nam si verbis profitemur nos gemere vel plorare, et interim corde arido verba illa sacra pronuntiamus, fortasse etiam, quod absit, ridemus, aut inania cogitamus, nonne rei mendacii apud Deum sumus? Et quid nos impetraturos a Domino sperare possumus, si cum verbis non concordat affectus? Merito reprehendit Propheta, vel potius Dominus per Prophetam, eos qui labiis Deum honorant, cor autem ipsorum longe est a Deo [1]. Sed maiore ratione nos reprehensione dignissimi sumus, si non facimus, quod nos facere dicimus, et alta voce pronuntiamus; quasi Deus non sit præsens, aut non audiat, aut certe irrideri possit. Et ipsa Virgo Sanctissima Deipara quomodo feret, et quam grato animo exaudiet nos dicentes,

Ad te clamamus, exules filii Evæ.
Ad te suspiramus, gementes et flentes
in hac lacrymarum valle

si dum ista pronuntiamus, neque filios infelicis Evæ nos esse meminimus, neque suspiramus ad matrem misericordiæ, neque gemimus vel ploramus; sed alacriter et gaudentes cantamus; neque de valle lacrymarum ad montem Dei ascendere desideramus, imo neque vallem lacrymarum cognoscimus, neque in exilio nos esse existimamus: et si possemus in terris semper vivere, fortasse numquam de cœlesti patria cogitaremus.

Tu igitur, Domine, suavis et mitis, et multæ misericordiæ omnibus invocantibus te [2], recordare quod pulvis sumus, medere languoribus nostris: flare incipiat Spiritus tuus, et fluant aquæ. Mitte ad nos Spiritum Sanctum tuum, qui orare nos faciat gemitibus inenarrabilibus. Aut certe si iusto tuo iudicio non adsunt nobis lacrymæ oculorum, saltem non desint gemitus cordis. Et si ne hoc quidem beneficio tuo digni sumus, saltem non deficiat nobis amor gemituum, et desiderium lacrymarum.

[1] Isa. 29, 13; Mt. 15, 8
[2] Psalm. 85, 5

Capitulum I

De primo fonte lacrymarum, qui est consideratio peccati

Disserimus libro superiore de necessitate lacrymarum: nunc de materia, ex qua nascuntur, sive de fontibus, unde profluunt lacrymæ salutares, breviter disseremus. Fontes generales duo sunt, ut antea demonstravimus; malum, et bonum; sive tristia, et gaudium, unde profluunt lacrymæ amaræ, et lacrymæ dulces; sive lacrymæ doloris, et lacrymæ amoris, quæ significatæ sunt per fontes abyssi, et cataractas cœli, unde diluvium generale processit in diebus Noë [1], et per irriguum inferius et superius, quod Axa poposcit a patre in libro Iosue [2]. Sed duo isti fontes generales in duodecim dividuntur, qui significati videntur in libro Exodi per duodecim fontes aquarum, quos invenerunt in deserto filii Israël, cum primum per mare Rubrum exierunt de Ægypto [3], ut ad terram promissionis proficiscerentur. Sic enim et Christiani, post Baptismum proficiscentes per desertum mundi ad patriam cœlestem, duodecim istis fontibus opus habent; ne ariditate deserti penitus opprimantur.

Primus igitur fons est consideratio deformitatis peccati. Sunt autem tria veluti capita consideranda, ut peccati deformitas penitus cognoscatur: primo peccatum ipsum; deinde peccatorum multitudo; denique quis sit ille qui peccat, et quis ille in quem peccatur.

Quod ad primum attinet, peccatum est offensio Dei et omnium rerum quas fecit Deus: proinde quicumque peccat, inimicitiam sumit adversus Deum, et adversus omnes res creatas. Cuius typum gessit Ismaël, cuius *manus* erant *contra omnes, et manus omnium contra eum* [4], ut loquitur Moyses in libro Geneseos. Hoc certe solum si attente cogitaretur, satis esse deberet, ut homo peccator horreret, nec auderet quocumque proposito præmio illud admittere. Et quidem quod omne peccatum letale (nam de hoc loquimur) sit offensio Dei, ex definitione colligitur. Sic enim peccatum definit Sanctus Augustinus, quem Theologi omnes sequuntur: *Dictum, vel factum, vel concupitum contra legem æternam* [5]. Est autem lex æterna, ipsa summa et sempiterna ratio Dei, quæ est ipse Deus: quamvis enim multæ dicantur leges, naturales, positivæ, divinæ, humanæ, Ecclesiasticæ, politicæ, omnes tamen ab una æterna Dei lege dependent. Ideo enim iusta est quælibet lex, quia conformis est æternæ legi, et ab illa derivatur, et est eius quasi quædam adumbratio. Et ideo peccatum est, si filius non obœdiat parenti, vel servus domino, vel civis Magistratui, vel populus Principi, sive Ecclesiastico sive politico; quia lex æterna Dei iustum esse decernit, ut filii parentibus obœdiat, et servi dominis, et cives Magistratui, et populus Principi. Efficitur igitur, ut quicumque peccat, Deum offendat, atque ab obœdientia Dei discedat, iugum eius excutiat, adversus eum inimicitias gerat, et iustissimæ eius vindictæ subiiciatur. Id quod testatur Deus ipse per Ieremiam dicens homini peccatori: *A sæculo confregisti iugum meum, rupisti vincula mea, dixisti: Non seviam* [6]; et per Isaiam: *Transgressi sunt leges, mutaverunt ius, dissipaverunt fœdus sempiternum: propter hoc maledictio vorabit terram* [7]. Idem testantur supplicia, quibus Deus afflixit ab initio angelos prævaricatores, et primos parentes, et postea filios eorum per diluvium generale, et alias eiusmodi calamitates. Et denique idem testantur pœnæ sempiternæ, quas Deus per Prophetas et Apostolos in Scripturis Sanctis peccatoribus comminatur.

Neque solum Deum peccator offendit, sed omnes etiam Dei creaturas offendit, atque indignationem earum contra se provocat. Primum enim peccatum unius hominis offendit alios homines, quos exemplo suo ad malum invitat, et sæpe corrumpit; ut omittam peccata particularia, quibus unus homo alterum lædit, quæ sunt innumerabilia. Deinde res alias corporales offendit, quas avertit a fine suo vero et proprio, qui est Deus, et detorquet ad finem contrarium Deo. Creavit enim Deus elementa, plantas, animantia, et ipsa luminaria cœli, ut homini deservirent, et per obsequium homini exhibitum, ipsi Deo famularentur: sed cum homo per peccatum a Deo avertitur, reliquæ omnes creaturæ, dum peccatori deserviunt, a Deo quodammodo avertuntur. Atque hoc est quod Apostolus scribit in Epistola ad Romanos, cum ait: *Expectatio creaturæ revelationem filiorum Dei expectat. Vanitati enim creatura subiecta est, non volens, sed propter eum, qui subiecit eam in spe; quia et ipsa creatura liberabitur a servitute corruptionis in libertatem gloriæ filiorum Dei. Scimus enim quod omnis creatura ingemiscit, et parturit usque adhuc* [8]. Quæ omnia satis aperte demonstrant, res omnes creatas quodammodo ægre ferre et cruciari, quod servire cogantur peccatoribus. Et propterea mirum non est, si in tempore novissimo, facultate a Deo accepta, pugnabit cum illo orbis terrarum contra insensatos [9].

[1] Gen. 7
[2] Ios. 15, 19
[3] Exod. 14, 22
[4] Gen. 16, 12
[5] Lib. 2 contra Faustum, c. 27
[6] Ier. 2, 20
[7] Isa. 24, 5
[8] Rom. 8, 19
[9] Sap. 5, 21

Præterea offendit animas quæ in Purgatorio degunt, quia privat eas suffragiis, quibus refrigerari possent, si homo iustus esset. Item offendit Angelos Sanctos, et animas beatas, quibus non minus displicet peccatum novum, quam placet nova conversio peccatorum. *Gaudium* enim est *in cœlo super uno peccatore pœnitentiam agente* [10]. Offendit etiam (quod admirabile est) ipsam gehennam, quo enim magis crescit multitudo impiorum, eo crescit etiam magis supplicium ipsorum. Hæc enim causa est, cur dives epulo ab Abrahamo petierit, ut mitteret Lazarum ad fratres suos, ut testaretur eis, ne et ipsi descenderent ad locum tormentorum [11]: non enim ex charitate id petere potuit homo reprobus, sed ex amore proprio petiit, ne ex præsentia fratrum dolor ipsius cresceret. Denique offendit ipse se omnis qui peccat, quoniam spoliat animam suam gratia Dei, ex qua remanet cæcus, et nudus, et pauper, et miser, et miserabilis; quamvis ex interna mentis cæcitate, sibi dives, locupletatus, et nullius egere sibi videatur, ut dicitur in Apocalypsi. En igitur quanta sit, et quam lacrymabilis deformitas, et crudelitas, et malitia venenata peccati.

Vere scribit Sanctus Ioannes Chrysostomus, neminem lædi, nisi a se ipso, quoniam omne malum, quod extrinsecus advenit, sive ab hostibus, sive ab elementis, sive a morbis, sive a diabolo, omnia cooperantur in bonum, si peccatum absit. Nam cum peccatum abest, Deus adest, et *si Deus pro nobis, quis contra nos?* [12] At cum quis animam suam peccati veneno interficit, simul omnia pereunt bona, et irruit in hominem innumerabilis turba malorum. Quare si peccator ista consideraret, vix fieri posset, quin totus verteretur in lacrymas. Sed quoniam potest homo se ipsum occidere per peccatum, sed non potest ipse se vivificare per gratiam, clamet sæpe dum vivit: *Illumina Domine oculos meos, ne umquam obdormiam in morte; ne quando dicat inimicus meus, Prævalui adversus eum.* Et si forte in morte iam obdormierit, et ex magna misericordia Dei, clamantem spiritum intus in corde audierit: *Surge qui dormis, et exurge a mortuis, et illuminabit te Christus* [13], caveat ne sinat obdurari cor suum, sed audiat vocantem a morte ad vitam: non enim gratiam vocationis donaret, nisi et vitam donare disponeret. Sequatur igitur prævenientem, ambulet cum comitante, laboret in gemitu suo, sic enim tandem respirabit in misericordiis Domini, et cantabit in viis eius, *Quoniam magna est gloria Domini* [14].

Veniamos nunc ad multitudinem peccatorum, quod erat alterum caput. Profecto si quis mentem convertat ad multitudine peccatorum, quæ ab unoquoque nostrum quotidie perpetrantur, obstupescet omnino, et horrebit. Propheta David clamat et dicit: *Delicta quis intelligit? ab occultis meis munda me* [15], Domine. Quasi dicere vellet, tot esse nostra delicta, ut numerari non possint: præsertim cum multa sint nobis occulta, quæ oculos Dei non fugiunt, quamvis oculos nostros fugiant. Hinc beatus Apostolus etiam clamat: *Nihil mihi conscius sum, sed non in hoc iustificatus sum: qui autem iudicat me, Dominus est* [16], qui multa fortasse deprehendet, et reprehendet in me, quæ ego non reprehendo, quia non deprehendo. Quis sapiens hanc tantam miseriam non vehementer deploret? Sed Propheta David pergit ad maiora, quippe qui divina luce illustratus, multa videbat quæ nostris tenebris valde minuta, aut etiam nulla esse videntur. Sic enim loquitur in alio Psalmo: *Iniquitates meæ supergressæ sunt caput meum, et sicut onus grave gravatæ sunt super me* [17]. Quorum verborum hæc videtur esse sententia: Iniquitates meæ multæ sunt et magnæ, et quidem tam multæ, ut me totum obruant, et super caput meum exaltentur, quo modo cum quis immersus in aquis, undique aquis obruitur. Nec solum iniquitates meæ undique me operiunt multitudine sua, sed etiam mole sua ita me gravant, ut importabiles mihi esse videantur. Hæc videbat David, et ideo lavabat per singulas noctes lectum suum; nos ne minimam quidem partem peccatorum nostrorum cognoscimus, et ideo peccata nostra corde arido tum ipsi Deo, tum sacerdotibus confitemur. Atque huius rei causa est, quia peccatorum multitudinem et gravitatem pauci sunt qui in statera seriæ considerationis appendant.

Sed audiamus quid Apostoli de multitudine delictorum dicant. Sanctus Ioannes in Epistola sua, *Si dixerimus*, inquit, *quoniam peccatum non habemus, ipsi nos seducimus* [18]. Et non dixit, *non habuimus*, sed *non habemus*; ut ostendat, etiam in illa summa vitæ perfectione, peccatum in se agnoscere. Et Sanctus Iacobus adhuc clarius: *In multis offendimus omnes* [19]. O nos vere cæcos, et miseros! quis delicta nostra numerabit, si Apostoli, post acceptum Spiritum Sanctum, et illo copioso imbre mundati, non mentiuntur, cum dicunt: *In multis offendimus omnes.* Et si *septies in die cadit iustus* [20], ut Sapiens loquitur, quoties cadent iniusti et imperfecti? nonne saltem septuagies septies?

Hæc sane consideratio ita me terret et confundit, ut videar mihi semper in luto et sordibus volutari, vel certe inter spinas et tribulos sic ambulare, ut punctiones frequentes evitare non possim. Unde illud Isaiæ mihi

[10] Lc. 15, 7
[11] Lc. 16, 27
[12] Rom. 8, 31
[13] Ephes. 5, 14
[14] Psalm. 137, 5
[15] Psalm. 18, 13
[16] 1 Cor. 4, 4
[17] Psalm. 37, 5
[18] 1 Jn. 1, 8
[19] Iac. 3, 3
[20] Prov. 24, 16

et mei similibus convenienter aptari censeam: *A planta pedis usque ad verticem non est in eo sanitas* [21]. Et fieri poterit, ut quis hæc vulnera, has sordes, hæc innumerabilia delicta verborum, operum, cogitationum, omissionum attente consideret, et non amarissime fleat? Fateor mihi Virginem Deiparam ea de causa, præter alia dona, valde admirabilem videri, quod immaculata semper ambulaverit in via lutosa huius vitæ, et intacta inter spinas huius deserti, et hanc eius gloriam inter illa magna numerandam in primis esse, de quibus ipsa cecinit: *Fecit mihi magna, qui potens est* [22]. Sed si privilegium Deiparæ est, omni peccato carere, et ad culpas abluendas lacrymis non indigere: nos tamen eniti debemus, ut ad eius puritatem quam vicinissime propinquemus. Id vero tunc facimus, cum per Dei gratiam, et eiusdem Virginis intercessionem, peccata cavemus, et culpas admissas primo quoque tempore lacrymis abluere festinamus.

Restat caput postremum, de comparatione hominis cum Deo: hæc enim comparatio, si ut oportet, instituatur, satis efficax esse poterit ad flumen lacrymarum de petra durissima cordis humani eliciendum. Quid igitur est Deus, quem homo peccator offendit? et quid est homo, a quo Deus immortalis offenditur? Deus est res quædam ex se sufficiens, et nullius egens, iuxta illud Prophetæ: *Deus meus es tu, quoniam bonorum meorum non eges* [23]. Homo est res nihil omnino ex se habens, et omnium bonorum egens. Quale igitur monstrum est, si quod est ex se nihil, et mendicare cogitur a Deo fonte omnium bonorum, omnia sibi necessaria, erigat manus, ut pugnet contra ipsum Deum? Quid est Deus, et quid est homo? Deus est Rex sæculorum qui semper fuit, et semper erit, et qui idem semper est, et anni eius non deficiunt [24]; homo est vapor ad modicum parens [25], qui paulo ante non erat, et paulo post non erit, et nunc esse momentaneum possidet. Quo modo igitur audet homo tam fragilis Deum, qui solus habet immortalitatem, ad iracundiam provocare? Quid est Deus, et quid est homo? Deus est omnipotens, apud quem nihil est impossibile, et cui nemo resistere potest [26]; homo est vermiculus terræ, subiectus vestigiis Dei, a quo si paululum comprimatur, extinguitur. Et unde igitur tam ingens superbia huic vermiculo, ut Deum offendere non pertimescat? Quid est Deus, et quid est homo? Deus est solus sapiens [27], quem nulla latet cogitatio, et qui scrutatur renes et corda [28]. Sed cogitationes hominum timidæ sunt, et incertæ providentiæ nostræ [29]. Cur igitur homo tantum confidit in astutia sua, ut speret se fallere posse omnia videntem et omnia scrutantem Deum? Ac, ut multa prætereamus, quid est Deus, et quid est homo? Deus est pater amantissimus et beneficentissimus, qui si tolleret ab homine quæ in eo posuit, nudus omnino remaneret homo, et ad nihilum plane redigeretur. Et fieri potest, ut patris tam boni reperiatur filius tam malus, qui patrem ipsum, si posset, occideret? Et tamen vere reperiuntur blasphemi et rabidi homines, qui Deum de cœlo detraherent, et conculcarent, et ad nihilum, si possent, omnino redigerent. Denique quid est Deus, quid est homo? Deus est verus et naturalis Dominus omnis creaturæ; homo est verus et naturalis servus creatoris sui: et tamen inveniuntur tam iusti Domini tam rebelles servi, ut contra omnem naturæ ordinem ab illo deficere, et creaturam in eius locum exaltare contendant. Sed verbis Sancti Bernardi totum hunc locum claudere volo: *Cogita*, inquit, *Patrem, cogita Dominum, ad omnia reus es; plange per singula. Ipse quidem patrem se exhibuit mihi, sed non ego me illi vicissim filium. Quænam fronte attollo iam oculos ad vultum patris tam boni tam malus filius? pudet indigna gessisse genere meo; pudet tanto patri vixisse degenerem. Exitum aquærum deducite oculi mei, operiat confusio faciem meam. Deficiat in dolore anima mea, et anni mei in gemitibus.* Et infra: *Esto*, inquit, *quod dissimulet Pater, ignoscat beneficus: sed non Dominus, et Creator. Et qui parcit filio, non parcet figmento, non parcet servo nequam. Pensa cuius sit formidinis et horroris, tuum atque omnium contempsisse factorem, offendisse Dominum maiestatis. Maiestatis est timeri, et Domini est timeri; et maxime huius Maiestatis, et huius Domini. Nam si reum Regiæ maiestatis, quamvis humanæ, humanis legibus plecti capite sancitum est: quis finis contemnentium divinam omnipotentiam erit? Tangit montes, et fumigant: et tam tremendam maiestatem audet irritare vilis pulvisculus, uno levi flatu mox dispergendus, et minime recolligendus? Ille ille timendus est, qui postquam occiderit corpus, potestatem habet mittere in gehennam.* Hæc Sanctus Bernardus, cui socium adiungere placet Sanctum Ioannem Chrysostomum, qui in libro posteriore *De compunctione cordis* hortatur fideles omnes, ut non contenti sint semel deflevisse peccata: sed in corde tamquam in libro descripta gerant omnia delicta sua, maiora et minora, et sæpe sæpius ea relegant, et lacrymis compunctionis lavare curent, imitantes sanctum illum Regem, qui dicebat: *Recogitabo tibi omnes annos meos in amaritudine animæ meæ* [30]

[21] Isa. 1, 6
[22] Lc. 1, 49
[23] Psalm. 15, 2
[24] Psalm. 101, 28
[25] Iac. 4, 15
[26] Psalm. 75, 8
[27] Rom. 16, 27
[28] Psalm. 7, 10
[29] Sap. 9, 14
[30] Isa. 38, 15

Capitulum II

De secundo fonte lacrymarum, qui est consideratio gehennæ

Consideravimus malum culpæ; nunc malum pœnæ considerare aggredimur. Hæc enim consideratio secundus fons lacrymarum dici potest. Quamvis autem timor et dolor pœnæ minus perfectus sit, quam timor et dolor culpæ, tamen uterque bonus atque utilissimus est, et ex uno fit gradus ad alterum. Certe Dominus et Magister noster Christus disertis verbis ait: *Ne terreamini ab his qui occidunt corpus, et post hæc non habent amplius quid faciant. Ostendam autem vobis, quem timeatis: timete eum, qui postquam occiderit, habet potestatem mittere in gehennam: ita dico vobis, hunc timete* [1]. Et rursus de fletu, ad pias feminas, quæ sequebantur eum cum lacrymis ad montem Calvariæ, ut ibi crucifigeretur, ait: *Filiæ Ierusalem nolite flere super me, sed super vos ipsas flete, et super filios vestros, quoniam ecce venient dies, in quibus dicent: Beatæ steriles, et ventres qui non genuerunt, et ubera quæ non lactaverunt. Tunc incipient dicere montibus, Cadite super nos, et collibus, Operite nos, quia si in viridi ligno hæc faciunt, in arido quid fiet?* [2] Non ægre tulit Dominus, neque prohibuit officium pietatis, quo feminæ illæ passionem eius deflebant; sed indicare voluit, maiorem lugendi causam habere eas, quæ genuerunt filios reprobos, quales erant plerique eorum, qui publice clamaverunt: *Tolle, tolle, crucifige eum* [3], et *Sanguis eius super nos, et super filios nostros* [4]. Isti enim dicturi sunt in die iudicii montibus, *Cadite super nos, et collibus, Operite nos.* Nam si in ligno viridi, hoc est, in Christo virente et florente omni genere virtutis, propter aliena peccata ignis passionis ita exarsit, quid fiet in arido, id est in hominibus reprobis, in quibus omnis humor charitatis exaruit?

Ad hæc duo loca Scripturæ, in quibus laudatur, vel imperatur a Christo timor et fletus, ad effugienda gehennæ supplicia, addamus loca duo ex Patribus. Sanctus Basilius in Oratione in Psalmum 33, explicans illud, *Timorem Domini docebo vos; Cogita*, inquit, *profundum barathrum, inextricabiles tenebras, ignem carentem splendore, urendi quidem vim habentem, sed privatum splendore: deinde vermium genus, venenum immittens, ac carnem vorans, inexplebiter edens, neque umquam saturitatem sentiens, intolerabiles dolores corrosione ipsa infigens. Postremo, quod est omnium gravissimum, opprobium illud, et confusionem sempiternam. Hoc time, et hoc timore correptus, animam a peccatorum concupiscentia, tamquam fræno quodam reprime. Hunc timorem Domini se docturum Prophe-*

[1] Lc. 12, 4
[2] Lc. 23, 28
[3] Jn. 19, 15
[4] Mt. 27, 25

ta promisit. Hæc Basilius. Audiamus nunc Sanctum Bernardum: hic Sermone sextodecimo in Cantica sic loquitur: *Ut paveo*, inquit, *gehennam: contremisco a dentibus bestiæ infernalis, a ventre inferi, a rugientibus præparatis ad escam: horreo vermem rodentem, et ignem torrentem, sumum, et vaporem, et sulphur, et spiritum procellarum; horreo tenebras exteriores. Quis dabit capiti meo aquam, et oculis meis fontem lacrymarum, ut præveniam fletibus fletum, et stridorem dentium?* At certe Basilius, et Bernardus, Græcus unus, Latinus alter, non erant peccatores, neque incipientes, qui solo timore cessarent a peccatis: sed viri perfecti, docti, graves, qui alios docere possent, et re ipsa non populos tantum, sed etiam Clericos et Monachos instituebant, et ad perfectionis regulam informabant; et tamen timorem et fletum, gehennæ causa, non solum admittunt, aut permittunt, sed etiam laudant, et ad timorem concipiendum, atque ad lacrymas fundendas omnes hortantur.

Hoc igitur iacto fundamento, ostendamus breviter, quæ et qualia sint gehennæ supplicia. Et quoniam nolumus per res dubias aut incertas vagari, ne videamur vana terriculamenta quærere, quibus ab oculis simplicium lacrymas excutiamus, ea solum adferemus in medium, quæ in Scripturis Sanctis perspicue luculenterque traduntur. Igitur octo tormentorum genera leguntur in libro Dei, quæ ad gehennam pertinent: Privatio beatitudinis æternæ, quæ a Theologis dicitur pœna damni, tenebræ, ignis, vermis, immobilitas, societas dæmonum, ex quibus in damnatis sequitur fletus, et stridor dentium; quæ dicuntur pœnæ sensus, atque horum omnium veluti condimentum amarissimum, sempiterna duratio.

Prima igitur es pœna damni, aberratio ab ultimo fine, carentia visionis Dei, exilium sempiternum a cœlesti patria, amissio iuris hereditarii ad regnum cœlorum, denique iactura bonorum omnium, in omnia sæcula sæculorum. An hæc sola nomina sufficere non deberent ad excutiendas lacrymas a cordibus lapideis? Sed ubi leguntur hæc in libro Dei? Audi Regem cœlorum in ultimo iudicio sententiam proferentem: *Discedite maledicti; Venite benedicti; Venite benedicti.* Illud reprobis dicitur, hoc dicitur electis. Audi eumdem: *Contendite intrare per angustam portam: quia multi, dico vobis, quærent intrare, et non poterunt. Cum autem intraverit paterfamilias, et clauserit ostium, incipietis foris stare, et pulsare ostium, dicentes: Domine aperi nobis, et respondens dicet vobis: Nescio vos unde sitis, discedite a me omnes operarii iniquitatis* [5]. Audi Prophetam Isaiam: *Misereamur impio, et non discet iustitiam: in terra sanctorum iniqua gessit, et non*

[5] Lc. 13, 24

videbit gloriam Domini [6]. Denique si solis mundis corde promittitur visio Dei, dicente Domino, *Beati mundo corde, quoniam ipsi Deum videbunt* [7], certe immundi corde, quales erunt omnes reprobi, Deum numquam videbunt. Neque solum Deum non videbunt, sed neque civitatem Dei, quæ est superna Ierusalem, ubi sunt omnes boni et omnia bona, numquam videbunt, dicente Sancto Ioanne in Apocalypsi: *Non intrabit in eam aliquod coinquinatum, aut abominationem faciens, et mendacium* [8]. Et rursus: *Beati qui lavant stolas suas in sanguine Agni, ut sit potestas eorum in ligno vitæ, et per portas intrent in civitatem. Foris canes et venefici, et impudici, et homicidæ, et idolis servientes, et omnis qui amat et facit mendacium* [9]. Porro pœnam hanc damni non magni faciunt, qui capti amore rerum temporalium, non gustaverunt bona cœlestia, sed qui habent oculos mentis erectos et puros, et vel modicum cœlestia gustaverunt, pœnam damni longe graviorem et acerbiorem omnibus suppliciis atque tormentis corporalibus esse non dubitant. Audi Sanctum Ioannem Chrysostomum: *Qui*, inquit, *in gehenna uritur, et cœlorum regnum prorsus amittit, quæ pœna certe maior est, quam cruciatus ille flammarum. Novi autem, qui plurimi pertimescunt gehennam, ego tamen illius gloriæ amissionem multo amarius, quam ipsius gehenna dico esse supplicium. Si vero id non possum sermone monstrare, nihil est omnino mirandum. Neque enim novimus illorum beatitudinem præmiorum, ut infelicitatem quoque de eorum amissione scire possimus. Nos autem hanc absque dubio discemus, cum experimento cœperimus edoceri. Itaque tunc aperientur oculi, tunc auferetur velamen, tunc cum ingenti dolore impii videbunt, quid inter bonum æternum et summum, et hæc caduca et fragilia, discriminis sit* [10]. Hæc ille. Itaque interim dum non possumus experimento discere, quanto intervallo superet amissio beatitudinis supplicia corporalia, credamus testimonio tanti viri: et cum certo experimento didicerimus, ustionem carnis rem esse plane intolerabilem, prudentes colligamus, amissionem felicitatis æternæ, rem esse, si sic loqui licet, plusquam intolerabilem. Et ideo dum tempus est acceptabile, et dum pretio lacrymarum amissio illa redimi potest, non parcamus utilibus lacrymis, ne postea eam amissionem inutiliter deploremus.

Altera pœna gehennæ, tenebræ sunt exteriores. Sic enim legimus in Evangelio: *Filii autem regni eiicientur in tenebras exteriores* [11], et rursus, de eo qui inventus est sine veste nuptiali, id est, absque vera charitate: *Mittite eum in tenebras exteriores* [12], et de servo qui non multiplicavit talenta: *Inutilem servum eiicite in tenebras exteriores* [13]. Quod idem videtur significare voluisse Iob, cum locum damnatorum vocat *terram miseriæ et tenebrarum, ubi umbra mortis, et nullus ordo, sed sempiternus horror inhabitat* [14]. Et ratio ipsa idem persuadere potest, cum locus reproborum sit in centro terræ, loco videlicet longissime remoto a sedibus beatorum, qui dicitur in Scripturis infernus inferior, et cor terræ, et abyssus [15]. Iste enim locus cum sit infra superficiem terræ ad aliquot millia milliariorum, sine dubio non penetratur a sole, neque lumen ullum admittit, aut lunæ, aut stellarum. Et quamvis ibi sit ignis, isque corporalis, ut paulo post dicemus, tamen ex sententia Sancti Basilii supra citata, ignis ille tartareus vim habet urendi, non lucendi: et si forte luminis aliquid sulphurei et caliginosi in eo sit, ad hoc tantum erit, ut miseri illi videant partem ærumnarum suarum, ut filios, aut fratres, aut alios charos in eadem secum damnatione, culpa sua positos, aut horribiles dæmonum facies, quas si possent a se avertere, libentissime facerent.

Porro dicuntur illæ tenebræ exteriores, ut distinguantur ab interioribus, quas in hac vita impii patiuntur. Nunc enim impii, atque omnes sæculi huius amatores apertos habent oculos cordis et corporis ad felicitatem sæculi huius. Proinde nihil pulchrum existimant, et nihil amant, nisi quæ sensibus carnis huius pateant; et contra nihil oderunt aut aversantur, nisi calamitates atque ærumnas vitæ præsentis, deque illis solis avertendis laborant. Sed quam oculati sunt ad exteriora et corporalia, tam cæci sunt ad interna et spiritualia, de quibus Apostolus ad Romanos: *Obscuratum est*, inquit, *insipiens cor eorum* [16], et ad Ephesios: *Ut iam non ambuletis, sicut et Gentes ambulant in vanitate sensus sui, tenebris obscuratum habentes intellectum, alienati a via Dei, per ignorantiam, quæ est in illis, propter cæcitatem cordis ipsorum* [17]. Quemadmodum igitur reprobi habent in præsenti tempore tenebras interiores, et lucem exteriorem, sic in futuro patientur tenebras exteriores, et lucem interiorem; non quidem lucem interiorem erga cognitionem Dei, sed erga miserias suas, ut ea luz maius tormentum illis adferat. Intelligent enim res temporales cum tempore evanuisse, et pœnitentiam agent infructuosam. De quibus dicit Sapiens: *Pœnitentiam agentes, et præ angustia spiritus gementes* [18], dicent intra se: *Ergo erravimus a via ve-*

[6] Isa. 26, 10
[7] Mt. 5, 8
[8] Apoc. 21, 27
[9] Apoc. 22, 14
[10] Hom. 24 in Mt.
[11] Mt. 8, 12
[12] Mt. 22, 13
[13] Mt. 25, 30
[14] Iob 10, 22
[15] Psalm. 85, 13; Mt. 12, 40; Lc. 8, 31
[16] Rom. 1, 21
[17] Ephes. 4, 17
[18] Sap. 5, 3

ritatis, et iustitiæ lumen non luxit nobis [19]. Habebunt igitur lucem interiorem, quanta satis erit, ut cognoscant errores suos: sed patientur tenebras exteriores, ut nihil omnino cernant, quod solatium illis adferre, aut quod infelicitatem minuere queat.

Quale sit hoc tormentum, præsertim iis qui sunt assueti delectationibus oculorum, testis esse potest senior Tobias, qui cum Angelus ei dixisset: *Gaudium tibi sit semper* [20], respondit: *Quale gaudium mihi erit, qui in tenebris sedeo, et lumen cœli non video?* Et si bonus iste Tobias nullius omnino gaudii sibi particeps esse posse videbatur, dum cæcus esset, quid de illis sentiendum est, qui per omnem æternitatem in tenebris iacebunt? expectabunt lucem, et non videbunt nec ortum surgentis auroræ.

Cum aliquis nostrum iacet solus in tenebris noctis, acuto aliquo dolore somnum penitus excludente, quam longam et quam laboriosam experitur noctem? et quam anxie horas numerat, et noctis finem expectat? Quid igitur miseri illi patiuntur, qui certi sunt in tenebris et doloribus sempiternis semper se vigilaturos, et consolationem nullam umquam habituros?

Quid iam de ignis supplicio dicam, quæ est apud inferos pœna tertia? Futurum apud inferos ignis perpetui supplicium horribile, docet Evangelium multis in locis, et tam dilucide, ut nulla tergiversatio excogitari possit. Apud Matthæum loquitur Sanctus Ioannes Baptista de Christo dicens: *Cuius ventilabrum in manu sua, et permundabit aream suam: et congregavit triticum suum in horreum, paleas autem comburet igni inextinguibili* [21]. Et Christus ipse de zizaniis, id est peccatoribus, ait: *Et mittent eos in caminum ignis* [22], et rursus: *Discedite a me maledicti in ignem æternum, qui paratus est diabolo, et angeli eius* [23]. Item apud Marcum Dominus ait: *Bonum est tibi claudum introire in vitam æternam, quam duos pedes habentem mitti in gehennam ignis inextinguibilis* [24]. Et apud Lucam: *Omnis arbor non faciens fructum bonum, excidetur, et in ignem mittetur* [25]. Denique apud Ioannem: *Si quis in me non manserit, mittetur foras sicut palmes, et arescit, et colligent eum, et in ignem mittent, et ardet* [26]. Et in Apocalypsi: *Et qui non inventus est in libro vitæ scriptus, missus est in stagnum ignis* [27], et paulo post: *Timidis autem, et incredulis, et execratis, et homicidis, et fornicatoribus, et veneficis, et idololatris, et omnibus mendacibus, pars illorum erit in stagno ardenti igne et sulphure, quod est mors secunda* [28]. Itaque de supplicio ignis nulla dubitatio esse potest. Neque vero existimandum est, ignem gehennæ, esse ignem metaphoricum, aut spiritualem, qui præparatus est diabolo et angelis eius, ut legimus apud Matthæum [29]. Nam Sanctus Gregorius, lib. 4 Dialogorum [30] disertis verbis affirmat, ignem illum esse corporalem, et corpora cum spiritibus crematurum, atque eum omnis schola Theologorum sequitur. Quemadmodum autem possint ab igne corporali spiritus cruciari, longam disputationem requirit. Sanctus Augustinus uno verbo rem totam absolvit [31], cum scribit, id fieri miris, sed veris modis. Quod idem responderi potest, si quis petat, unde suppeditentur fomenta igne perpetuo, et quomodo corpora reproborum semper urantur, et æterno tempore non consumantur? Ita enim omnia fieri miris, sed veris modis, Ecclesia Catholica credit, et secura credit, quia qui et facit, omnipotens est, et qui id revelavit, infinita sapientia et prima veritas est. Sed his omissis, ad nos potius pertinet, attentissime cogitare, quale supplicium sit, corpus humanum, sensu tangendi vere præditum, igne sulphureo cum acerrimo dolore torreri, et numquam consumi, ut in qua voluntate peccatum numquam finietur, in eius anima et carne cruciatus numquam finiatur.

Multa sunt ab hominibus excogitata supplicia, sed nullum acutius, nullum vehementius, nullum acrius igne. Sed quemadmodum nullum est quod acrius torqueat, sic nullum est quod velocius consumat, et cruciare desinat. In quo igitur statu miseri illi sunt, qui ab igne torrentur, qui acutissime cruciat, et cruciare numquam desinet? Certe si ista cogitarentur attente, et crederentur fideliter, nemo peccatorum letalium sibi conscius posset a gemitu et lacrymis sibi temperare. Utinam saltem, qui criminum conscientia tanguntur, verba illa Isaiæ, tamquam sibi a Spiritu Sancto dicta, iterum atque iterum cogitarent: *Quis poterit habitare de vobis cum igne devorante? quis habitabit ex vobis cum ardoribus sempiternis?* [32] ac si peccatoribus dicere voluisset: Nolite tollere super vos onus, quod ferre minime poteritis. Periculum facite, an possitis habitare cum igne vorante; extendite manum ad ignem, tentate quamdiu acerbitatem eius ferre possitis: quod si ne ad horam quidem dolorem illum sustinere valetis, quo modo habitabitis cum ardoribus sempiternis? Abstineatis igitur cor a concupiscentia mala, abstinete linguam a verbo malo, abstinete manum ab opere malo, et si quid corde, verbo, aut opere iam peccatis, diluite lacrymis,

[19] Sap. 5, 6
[20] Tob. 5, 11
[21] Mt. 3, 12
[22] Mt. 13, 42
[23] Mt. 25, 41
[24] Mc. 9, 44
[25] Lc. 3, 9
[26] Jn. 15, 6
[27] Apoc. 20, 15
[28] Apoc. 21, 8
[29] Mt. 25, 41
[30] Lib. 4 Dialog. c. 29
[31] Lib. 21 Civ. Dei, c. 10
[32] Isa. 33, 14

confessione, ieiuniis, atque eleemosynis. Hæc enim est via fugiendi ab igne devorante, et declinandi ab ardoribus sempiternis.

Sequitur pœna gehennæ quarta, vermis rodens, quem vermem in pœnis gehennæ numerat Isaias Propheta, et Marcus Evangelista. Isaias in extremo libro suo de peccatoribus dicit: *Vermis eorum non morietur, et ignis eorum non extinguetur* [33]. Eamdem sententiam Dominus apud Marcum de supplicio gehennæ disputans tertio repetit: *Ubi vermis eorum non moritur, et ignis non extinguitur* [34]. Et quidem Sanctus Basilius in explicatione Psalmi 33, vermem istum corporalem esse futurum significat, genus videlicet vermium venenum immittens, et carnem vorans, inexplebiliter edens, neque umquam saturitatem sentiens, intolerabiles dolores corrosione ipsa infigens. Sanctus tamen Augustinus in libris *De Civitate Dei* [35], probabilius esse censet, ignem qui non extinguitur pertinere ad corpus, vermem autem qui non moritur, pertinere ad animam. Atque hanc sententiam Theologi sequuntur. Iste igitur vermis, qui numquam moritur, est conscientia peccati, quæ velut canis rabidus semper latrat, ac veluti vermis venenatus semper rodit. Revocat enim ad mentem, quam imprudenter ac stulte se gesserit, cum vilissimo pretio terrenæ voluptatis Regnum cœlorum amisit, et cum pretio inæstimabilis mali tormentorum gehennæ carnis delicias sordidissimas atque brevissimas emit. Et quidem in hac vita eiusmodi reprehensionem conscientiæ latrantis et mordentis, variis rationibus nunc dormiendo, nunc legendo, aut aliquid operando lenimus, vel mitigamus: sed apud inferos, ubi nulla somni quies, nulla lectio, vel operatio aderit, vermis ille conscientiæ dies noctesque sine intermissione corrodet animæ viscera, et sibi ipsa anima irascetur, et tabescet, et quietem nullam inveniet. Sic enim intra se impii dicent: O tempus illud aureum, quod iam præteriit, et in æternum non revertetur! O nos cæcos et stultos! quis nobis mentem abstulit, quis oculos clausit? quis aures obstruxit, ut de præsentibus suppliciis numquam cogitaremus? Et tamen non defuerunt, qui nos publicis et privatis exhortationibus admonerent. Quid nobis iam prosunt, quæ fallax mundus offerebat, ut tam terribilem Deum ad iracundiam provocaremus? Sed et si Regna et Imperia cum omnibus divitiis et delectationibus obtulisset, et illis ad multa annorum millia frui nobis licuisset, quid erant illa omnia, ut cum his pœnis et suppliciis, æterno tempore duraturis, comparari potuissent? Cum igitur non Regna et Imperia longissimo tempore duratura, sed umbram amarissimæ voluptatis nobis obtulerit, quis ita crudeliter nos fascinavit, ut in hæc tempora numquam respiceremus, et bene monentes non audiremus? Hæc et alia his similia verba, sine ullo fructu, iterum atque iterum repetent miseri illi, quorum vermis non morietur, et ignis non extinguetur.

Quinta pœna gehennæ, vincula illa sunt, quibus alligati reprobi sese movere non poterunt. Sic enim legimus in Evangelio dicentem Dominum de illo, qui inventus est sine veste nuptiali: *Ligatis manibus et pedibus eius, mittite eum in tenebras exteriores* [36]. Et hoc idem de Angelis malis scribit Apostolus Iudas in Epistola sua, cum ait: *Angelos qui non servaverunt suum principatum, vinculis æternis sub caligine reservavit* [37]. Hæc alligatio manuum et pedum non significat aliud, nisi reprobos in gehenna non habituros facultatem ambulandi quocumque voluerint, sed uno in loco in æternum mansuros; nec solum non ambulare, sed ne commovere quidem se poterunt. Id enim significat alligatura, non solum pedum, sed etiam manuum. Et si quidem requiescere datum esset habitatoribus gehennæ, tolerabile fortasse esset in uno loco semper hærere: sed cum undique stimulentur morsibus vermium, et ignis ardoribus, intolerabile omnino erit se commovere non posse. Quam crucem patiuntur ægroti, quando febribus æstuant, et se loco movere non possunt? Quam crudele tormentum excogitavit impietas Gentilium, cum Marcum Aretusium martyrem arctissime colligatum exposuerunt nudum ad solem melle perunctum morsibus vesparum atque muscarum, quas nec recedendo ex eo loco, nec manibus abigere poterat? Refert hoc Sanctus Gregorius Nazianzenus oratione prima in Iulianum, ut ostendat quousque pervenerit diaboli astutia in Martyribus cruciandis. Sed Martyrem consolabatur brevitas temporis, quo cruciatum illum sustinere cogebatur, et perennitas gaudii, quod in cœlis habiturus erat: et fortasse illud Apostoli apud se interim revolvebat: *Id quod in præsenti est momentaneum et leve tribulationis nostræ, supra modum in sublimitate æternum gloriæ pondus operatur in nobis* [38]. Sed miseri illi, atque omni lacrymarum fonte plangendi, quos ipsorum mala opera ad inferos detruserunt, alligati manibus ac pedibus, atque expositi morsibus vermium, facibus ignis ardentis, neque vermes abigere, neque incendium declinare, neque levamentum ullum, ne dicam gaudium, expectare poterunt usque in æternum.

Sexta pœna apud inferos erit societas diaboli et angelorum eius. Sic enim loquitur Dominus in Evangelio: *Discedite a me maledicti in ignem æternum, qui paratus est diabolo, et angelis eius* [39]. Quod etiam legimus in Apocalypsi, cuius hæc sunt verba: *Et diabolus, qui*

[33] Isa. 66, 24
[34] Mc. 9, 47
[35] Lib. 21, c. 9
[36] Mt. 22, 13
[37] Iud. 6
[38] 2 Cor. 4, 17
[39] Mt. 25, 41

seducebat eos, missus est in stagnum ignis et sulphuris, ubi et bestia et pseudopropheta cruciabuntur die ac nocte [40]. Et paulo post additur, ad idem stagnum ignis et sulphuris mittendos omnes, qui non sunt scripti in Libro vitæ.

Neque solum Scriptura Sacra, quæ sola sufficeret, sed etiam Sancti Patres, Basilius in explicatione Psalmi trigesimi tertii, Sanctus Augustinus in Enchiridio et Sanctus Bernardus in Cantica, et alii passim hoc docent. Quanta autem pœna sit habitare perpetuo cum hostibus crudelissimis, qui genus humanum gravissimo odio prosequuntur, et qui in Scripturis leonibus et draconibus, aspidibus et basiliscis comparantur, facile est iudicare. Pars magna felicitatis Sanctorum est habitare cum Angelis Sanctis, qui et plurimi sunt, et omnes amici, et omnis sapientiæ et virtutum fulgore decori. Igitur etiam pars magna erit infelicitatis impiorum hominum habitare perpetuo cum spiritibus immundis, qui et ipsi plurimi sunt, et omnes hostes generis humani, et deformissimi atque deterrimi. Quare non mirum est, si reprobi homines in profunda gehenna fleant assidue, et stridant dentibus, quæ sunt duæ postremæ damnatorum pœnæ, iuxta verbum Domini: *Filli autem regni eiicientur in tenebras exteriores: ibi erit fletus, et stridor dentium* [41]. Et rursum: *Discedite a me omnes operarii iniquitatis: ibi erit fletus, et stridor dentium* [42]. Et iterum: *Eos, qui faciunt iniquitatem mittent in caminum ignis: ibi erit fletus, et stridor dentium* [43]. Et iterum: *Ligatis manibus et pedibus eius, mittite eum in tenebras exteriores: ibi erit fletus, et stridor dentium* [44]. Denique alio loco: *Inutilem servum eiicite in tenebras exteriores: illic erit fletus, et stridor dentium* [45]. Non sine causa Dominus tam crebro hanc sententiam repetivit, nimirum, ut imprimatur cordi hominum hæc veritas salutaris. Siquidem fletus, et stridor dentrium assiduus et sempiternus, omnia gehennæ tormenta quasi in epilogo et summa complectitur. Fletus indicat dolorem; stridor dentium horrorem, quæ nascuntur ex iactura felicitatis, ex igne torrente, ex verme rodente, ex carcere tenebroso, ex cohabitatione denique infernalium bestiarum. Itaque reprobi omnes, quia noluerunt hic in terris peccata sua deflere ad modicum tempus, deflebunt inconsolabiliter tempore sempiterno, et quia noluerunt horrere hic in terris, ut par erat, offensam Creatoris, horrebunt in gehenna horrore perpetuo pœnarum suarum incredibilem acerbitatem. Clamaverunt quidem Apostolus: *Horrendum est incidere in manus Dei viventis* [46]. Sed illi surdi fuerunt ad hanc vocem, nunc autem veritatem eius dentium suorum stridore testantur.

Hæc autem scripta sunt omnia propter nos, qui adhuc in bivio sumus. Illi enim qui sunt in termino, spem salutis nullam habere possunt, etiam si lacrymis pœnitentiæ aquas Oceani superarent. Quare, anima Christiana, pretio lacrymarum nunc utere, dum magni fiunt, dum acceptabiles sunt Domino Deo nostro. Noli expectare tempus, cum tempus non te expectet. Attende quam multi repentina morte rapiantur ad inferos, qui si voluissent, quando tempus erat, deflere peccata et horrere gehennam, nunc in eo loco non essent, ubi fletus et stridor dentium, id est, sempiternus horror inhabitat.

Capitulum III

De tertio fonte lacrymarum, qui est consideratio passionis Christi

Fons tertius lacrymarum, Passio est Domini nostri Iesu Christi. Sed antequam hunc fontem aperiamus, et aquas lacrymarum hauriamus de fontibus Salvatoris, removendus est obex, qui videtur impedire fontis apertionem. Posset enim alicui venire in mentem eiusmodi dubitatio, cur videlicet flenda sit passio, quæ præteriit, et non solum præteriit, sed etiam gloriam maximam versa est? Compassio enim non debet esse prolixior passione: passio Christi a multis iam annis transiit; cur ergo compassio simul non transiit? Certe cum mulier parturit, quod est exemplum Salvatoris apud Ioannem [1], tristitiam habet, quia venit hora doloris eius; et si qui adsint cognati aut amici, simul cum illa tristitiam habent, quia patienti compatiuntur; sed cum peperit filium, et dolor evanuit, tunc ipsa lætatur, et ipsi etiam amici et proximi collætantur. Atque hoc ipsum Ecclesia servat in passionibus Martyrum: dum enim Martyres paterentur, compatiebantur fideles, qui aderant; sed nunc consummato martyrio, Ecclesia canit, et dicit: *Gaudeamus in Domino, diem festum celebrantes sub honore B. Martyris, de cuius passione gaudent Angeli.* Denique Sanctus Leo Papa in Sermone decimo de passione Domini: *Desiderata*, inquit, *dilectissimi, et universo optabilis mundo adest festivitas Dominicæ passionis, quæ nos inter exultationes spiritualium gaudiorum silere non patitur.* Et paulo infra:

[40] Apoc. 20, 9
[41] Mt. 8, 12
[42] Lc. 13, 27
[43] Mt. 13, 41
[44] Mt. 22, 13
[45] Mt. 25, 30
[46] Hebr. 10, 31
[1] Jn. 16, 21

Quid autem inter omnia opera Dei, in quibus humanæ admirationis fatigatur intentio, ita contemplationem mentis oblectat et superat, sicut passio Salvatoris? Sanctus igitur Leo in passione Domini invenit festiva gaudia, spiritualem exultationem, et mentis contemplationem oblectantem animum, non tristitia et lacrymis conficientem. Sed hunc obicem obstruentem fontem lacrymarum facile removebimus, si cogitemus, in passione Domini utrumque reperiri; gaudium, et mœrorem, exultationem et fletum. Nam Dominica Passio tribus modis considerari potest, ut est in se, ut causa, et ut effectus. Si passio Domini consideretur ut in se est, ac præsertim si contemplanti animo repræsentetur ut præsens, fontes lacrymarum sine dubitatione scaturire faciet etiam ex corde lapideo. Si consideretur ut causa redemptionis humani generis, nec non ut clavis aperiens credentibus regna cœlorum, atque ut triumphus de Principe huius mundi, tum vero non mœrorem et lacrymas, sed gaudium et exultationem in cordibus contemplantium excitabit. Si denique consideretur, ut effectus peccatorum nostrorum, iterum dolorem et lacrymas ubertim emanare faciet. Quod igitur initio dicebatur de compassione, quæ non est diuturnior passione, verum est, quando passio consideratur ut præterita, et ut causa gloriæ. Et quoniam passiones Sanctorum recoluntur solum ut præteritæ, ut fuerunt causa meritorum et triumphi, ideo cum lætitia et exultatione, non cum mœrore et lacrymis recoluntur. De Christo vero seorsim Ecclesia celebrat mœstitiam passionis in triduo ante Pascha, et gloriam resurgentis in triduo post Pascha. Et primo tempore considerat passionem in se, ac veluti præsentem; in posteriore considerat ut causam triumphi, atque etiam ut vere præteritam. Non enim potest passio præsens cum resurrectione coniungi. Neque est eadem ratio Christi, et Sanctorum Martyrum. Christus enim non sibi solum meruit gloriam exaltationis, sed nobis etiam meruit redemptionem: et nunc operatur passio Christi ut præsens in Sacramentis; ideo celebrari debuit eius passio ut præsens, et ut præterita: passio vero Sanctorum Martyrum ipsis proprie solum peperit coronas. Sic enim loquitur Sanctus Leo sermone 12 de Passione Domini: *Acceperunt iusti, non dedere coronas, et de fidelium fortitudine exempla nata sunt patientia, non dona iustitiæ. Singulares quippe in singulis mortes fuerunt, nec alterius quisquam debitum suo funere solvit, cum inter filios hominum solus Dominus noster Iesus Christus extiterit, in quo omnes crucifixi, omnes mortui, omnes sepulti, omnes etiam sunt suscitati.* Hæc Sanctus Leo, qui cum in alio Sermone indicat, passionem Domini cum exultatione esse celebrandam, et in eius contemplatione mentem oblectari; loquitur de exultatione et oblectatione, quam secum ferunt lacrymæ sanctæ. Nam ipse etiam Sanctus Bonaventura, qui passim hortatur homines ad lacrymas in passione Domini meditanda, coniungit cum similibus lacrymis gaudium magnum: sic enim loquitur in *Stimulo divini amoris* [2]: *Intuens Christum crucifixum, devotionis et compassionis lacrymas uberius irrigatur, et lacrymando suavissime delectatur.* His igitur omissis, duo breviter explicabimus: unum de passione Christi deflenda, cum ut præsens meditantis animo repræsentatur; alterum, de passione Christi pariter deflenda, cum ut effectus peccatorum nostrorum serio consideratur.

Ac primi quidem capitis exemplum habemus Seraphici Patris Sancti Francisci, qui, teste Sanctus Bonaventura in eius *Vita*, frequenter secedebat in silvas, aut alia deserta loca, nocturno potissimum tempore, atque ibi magnis vocibus deplorabat, quasi ante oculos suos positam Dominicam passionem; quod idem nobis esse faciendum docet idem Sanctus Bonaventura parte prima capitis secundi *Stimuli divini amoris*, et in *Meditationibus de vita et passione Christi* serio monet, illud etiam addens, ut ad hoc negotium magnam lacrymarum copiam adferamus. Atque hoc ipsum docent quicumque de passione Christi utiliter contemplanda, vel tractatus, vel libros, vel meditationes scriptas nobis reliquerunt. Si quis autem huius rei rationem quærat, legat, vel audiat quæ sequuntur. Amor Dei præ omnibus rebus nobis quærendis est, tum quia Deus hoc requirit in primo et maximo suo mandato: *Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo* [3]. Tum quia charitas Dei est regina virtutum, qua præsente vivimus Deo, qua recedente morimur. Ipsa sola peccatum letale secum non patitur, ipsa gignit merita, ipsa cum Deo nos ita coniungit, ut unus spiritus simus cum Deo. Denique in ipsa perfectio vitæ Christianæ posita est. Porro amor in hoc tempore accenditur potissimum ex consideratione beneficiorum: summum autem beneficium Dei erga homines Christi passio est, dicente ipso Domino: *Sic Deus dilexit mundum, ut Filium suum unigenitum daret* [4]. Et Apostolo attestante, qui ad Romanos scribens dicit: *Commendat autem charitatem suam Deus in nobis, quoniam cum adhuc peccatores essemus, Christus pro nobis mortuus est* [5].

Quomodo autem fieri poterit, ut ex hoc tam singulari Dei beneficio amorem Dei vehementem et ardentem concipiamus, si passionem Dominicam, ut simplicem historiam rei præteritæ, et quæ iam esse desiit consideremus? Necesse igitur est, si quis velit thesaurum amoris Dei in agro passionis Dominicæ reperire, ut attentissima consideratione quasi præsentem Dominum

[2] Part. 1, c. 1
[3] Mt. 22, 37
[4] Jn. 3, 16
[5] Rm. 5, 8

cernat: nunc in horto agonizantem, et luctantem cum tristitia et mœrore, et non lacrymas solum, sed etiam sudorem sanguineum toto corpore fundentem; nunc in conventu Sacerdotum et Pharisæorum alapis cæsum, et sputis in faciem coniectis turpiter conspurcatum; nunc in victum ad Pilatum indignissime tractum, et ab eo ad Herodem transmissum, et rursum ab Herode ad Pilatum remissum, sed illusum, et veste alba per ludibrium indutum; nunc ad columnam alligatum, servili supplicio flagellis cæsum, et paulo post cum corona spinea, purpureo vestimento, ac sceptro arundineo, ut Regni affectatorem populo demonstratum; nunc ad mortem damnatum sublata in humeros cruce sua cum latronibus comitibus procedentem; nunc denique in crucem sublatum, et cum acerbissimo dolore sanguinem ex manibus et pedibus ubertim fundentem, et cum clamore valido et lacrymis morientem. Ad quæ spectacula singula, non brevem moram trahat, sed diligenter scrutetur, quis est ille qui patitur, qualia sunt quæ patitur, qua de causa patitur, a quibus patitur, et statim aperientur ei quatuor fontes ad hauriendas aquas lacrymarum de vulneribus Salvatoris.

Sed præter istas considerationes, quæ passim explicantur ad his qui de passione Domini contemplanda libros conscribunt, occurrit mihi sententia illa Beati Apostoli Pauli [6], quæ in mysteriis divinis contemplandis iubet considerari longitudinem, latitudinem, altitudinem, et profundum. Secundum quas magnitudinum species in alio nostro libello explicavimus, ut potuimus, attributa essentiæ divinæ. Sed cum ista verba satis aperte crucem designet, non erit admirandum, si per eas voces intelligamus quatuor prærogativas, quibus superat Christi passio omnes Martyrum passiones, et quatuor virtutes principales, quæ in passione Christi mirifice splendent. Fuit igitur passio Christi longa, lata, sublimis, et profunda; atque ad eius longitudinem, latitudinem, altitudinem et profundum, nulla Martyrum passio potuit pervenire. Quid enim est in passione longitudo, nisi duratio; et latitudo, nisi varietas; et altitudo, nisi eminentia; et profundum, nisi puritas? Explicemus singula, ac primum de longitudine dicamus.

Igitur Christi passio præcipua, quæ dici potest supplicium crucis, tribus horis duravit; ab hora videlicet sexta, usque ad nonam. Itaque Christi mors longissima fuit: non enim uno ictu finita est, ut illis contingit, qui plectuntur capite, neque ad spatium paulo longius pervenit, ut iis accidere solet, qui suspensio, vel incendio, vel mersione in aquas, vel bestiarum morsibus, vel aliis consuetis suppliciis moriuntur. Sed non in sola cruciaffixione Christi passio posita fuit, sed cœpit in horto Gethsemani, ubi primum præ ingenti cordis anxietate et tristitia, sudorem sanguineum copiosissimum fudit, et pervenit usque ad horam nonam sequentis diei. Itaque vere Christi passio, sine ulla intermissione, horas octodecim complexa est; videlicet novem ab hora noctis tertia usque ad duodecimam, et novem ab hora prima diei usque ad nonam. Sed neque his horis novem nocturnis, et novem diurnis, Christi passio tota consummata est, nam tota eius vita, perpetua passio, et crucis passio dici potuit. Siquidem ab ipsa conceptionis hora cognovit, sibi crucem esse paratam, eamque libentissime acceptavit pro honore Patris, et salute hominum, et semper eam ante oculos mentis sic habuit, ut vere dici possit, toto vitæ suæ tempore in cruce pependisse. Hinc videlicet tam crebro de cruce sua, vel de passionis calice loquebatur, ut apud Matthæum: *Qui non accipit crucem suam, et sequitur me, non est me dignus* [7], et rursum: *Si quis vult post me venire, abneget semetipsum, et tollat crucem suam, et sequatur me* [8]. Et iterum: *Potestis bibere calicem, quem ego bibiturus sum?* [9]. Et apud Lucam: *Qui non baiulat crucem suam, et venit post me, non potest meus esse discipulus* [10]. Ergo, anima Christiana, ex hac tam continua crucis baiulatione, collige, Dominum tuum nullam quietis horam habuisse, sed assidue dies et noctes in salute tua operanda occupatum fuisse. Et poteris sine lacrymis cogitare, te salutis tuæ oblitum, multas sæpe horas in confabulatione vel ludis otiose consumpsisse, cum Dominus tuus semper in tua salute procuranda laboraverit? Sed pergamus ad cetera.

Non solum longissima fuit, sed etiam latissima passio Salvatoris: siquidem non uno aut altero pœnarum genere contenta, innumerabilia tormenta amplissimo sinu suo complexa est. Nam ut omittamus vincula, quibus arctissime alligatus fuit, cum primum comprehenderetur, et colaphos, et sputa, et flagella, et spinas, et maledicta, et falsa testimonia, et irrisiones, ac ludibria, quæ nullo numero comprehendi possunt; attende solum, quam multas in una cruce cruces pertulit Dominus tuus. Prima fuit clavorum in manibus ac pedibus fixorum dolor acutissimus. Deinde secuta est elevatio crucis in sublime, ex qua factum est, ut ex pondere totius corporis vulnera dilatata flumina sacri cruoris effunderent, et semper magis ac magis in corpore sustentando laborarent. Accessit tertio nuditas corporis exhausti spiritibus et sanguine, in aëre frigido, ac sole per Eclipsim inusitatam toto illo tempore cooperto, solares radios non emittente. Quarto numeranda venit incredibilis defatigatio. Siquidem a fine cœnæ novissimæ, usque ad horam crucifixionis multa itinera, eaque satis longa, pedes, et sine cibo confecerat Dominus.

[6] Ephes. 3, 18

[7] Mt. 10, 38
[8] Mt. 16, 24
[9] Mt. 20, 22
[10] Lc. 14, 27

Primum enim post cœnam profectus est ad hortum Gethsemani extra civitatem positum in monte Oliveti; deinde ab horto illo vinculis constrictus reductus est in Ierusalem, usque ad domum Annæ; inde ad domum Caiphæ; postea ad prætorium Pilati satis longe positum; rursum a domo Pilati ad domum Herodis, et a domo Herodis iterum ad domum Pilati; denique cruce oneratus extra civitatem ad Calvariæ montem, quæ omnia itinera multa milliaria continent. O bone Iesu, tu aliquando quærens animam unam, fatigatus ex itinere sedisti supra fontem: nunc autem quærens me cum ceteris conservis meis, fatigatus ex longiore itinere, et crudelissima flagellatione, et crucis propriæ gestatione, sedisti, non utique supra fontem, sed supra lignum, quod fatigationem non poterat minuere, sed augere. An non æquum esset, ut ego quoque in obsequio tuo assidue laborando defatigarer, aut certe laborarem in gemitu meo, donec fatigationis tuæ fructum, per verum pœnitentiæ atque indulgentiæ donum, reportarem? Sed nondum finitus est numerus tormentorum. Quinta igitur numeranda est sitis, quæ in cruce Dominum vehementissime cruciavit. Non enim sine causa Dominus, tam multis suis suppliciis prætermissis de una siti conquestus dixit: *Sitio.* Sitis enim sine dubio ardentissima Dominum vexavit, tum ex longa fatigatione, tum ex copiosissima sanguinis effusione. Quid enim copiam magnam sanguinis effundunt, ita exarescunt, ut nullam pœnam graviorem experiantur, quam sitis. Tu vero anima mea, si quid sapis, sitienti Domino non acetum propinabis, sed lacrymas cordis ex dolore peccatorum, et amore sponsi expressas. Ista enim est aqua, quam vehementer Dominus sitit. Iam vero sexta pœna in crucifixo Domino, fuit carentia usus manuum et pedum, ob quam cogebatur in ligno crucis immotus permanere, sic ut neque posset situm mutare, neque sanguinem abstergere, neque effusionem illam prohibere. Quanta sit hæc pœna, quæ forte levior videbitur iis qui eam experti non sunt, testari possunt illi, qui paralysi, vel podagra simul et chiragra occupati, se commovere non possunt. Septima pœna numerari potest, conspectus Virginis matris, et Discipuli quem diligebat; quorum dolor et lacrymæ dolorem non parvum Domino adferebant. Octava pœna nascebatur ex verbis contumeliosis et blasphemis, quæ in ipsum Pharisæi, et Scribæ, et Sacerdotes iaciebant: hæc enim pœna hominibus ingenuis gravior esse solet, quam pœnæ corporales; cum istæ carnem, illæ animum torqueant. Postrema fuit mors amara, quam, ut ultimum terribilium, gustare voluit Dominus noster, ut eam in corpore suo occideret, et nos omnes ab eius imperio liberaret. Quæ cum ita sint, nemini dubium esse potest, quin passio Domini magnam latitudinem pœnarum et suppliciorum sinu suo complexa sit.

Sed non est maior longitudo et latitudo crucis Dominicæ, ipsa altitudine et profunditate. Ac ut de altitudine primum dicamus, illa dici potest passio alta, quæ supereminet passionibus aliis, ita ut sit maior, intentior, acerbior, amarior ceteris. Eiusmodi autem fuisse Dominicam passionem, facile potest intelligi ex eo, quod passio non improvisa Domino fuit, sed a longo tempore prævisa et expectata. Quod enim dici solet, *Iacula prævisa minus lædunt*, verum est de illis iaculis, quæ averti possunt vel omnino, vel ex parte: non autem de illis, quæ nulla arte impediri queunt, qualia sunt cœlestia fulmina. Certe enim si quis inopinato fulmine tangatur, minorem dolorem sentiet, quam is cui prædictum fuerit, tali hora fulmine periturum, quique ea de causa cum horrore et timore magno fulminis ictum expectat. Quoniam igitur Dominus noster toto vitæ suæ tempore crucem suam et tormenta singula, et eorum acerbitatem certissime noverat, in eo sine dubitatione ulla summum gradum acerbitatis et vehementiæ habuerunt. Deinde addebat ad gravitatem dolorum perfectissima sanitas, et temperamentum corporis eius: quippe quod a Spiritu Sancto, cuius opera compositum et temperatum fuerat. Quo enim temperamentum est melius, eo sunt etiam sensus omnes vivaciores, ac per hoc non solum voluptatem maiorem ex obiectis convenientibus, sed etiam dolorem acriorem ex obiectis contrariis percipere solent. Accessit postremo, quod amator hominum Christus, ut copiosa esset redemptio, noluit paulatim suas vires et robur ad patiendum ita diminui, ut in fine vitæ nullum remaneret, sed usque ad exitum animæ de corpore retinuit tantum robur, ut ipse etiam dolor integre sentiretur a principio passionis usque ad finem. Id esse verum testatur clamor ille magnus, quo edicto expiravit. Sic enim loquitur Sanctus Lucas: *Et clamans voce magna Iesus ait: Pater, in manus tuas commendo spiritum meum; et hæc dicens, expiravit* [11]. Non solent moribundi exclamare; paulatim enim vires et vocem amittunt. Christus autem, ut ostenderet, in potestate sua se habere mori, et non mori quando non vellet, clamans voce magna expiravit. Et quia rem hanc insolitam Centurio animadvertit, inquit Evangelista: *Videns quia sic clamans expirasset, ait: Vere hic homo filius Dei erat* [12]. Perfectum igitur fuit Domine Iesu opus tuum, et sacrificium pingue et medullatum obtulisti Deo Patri; quandoquidem usque ad finem integris sensibus et viribus exhaurire voluisti calicem passionis, ut nulla pars amaritudinis tibi deesset. Utinam et nos servi tui, tanto proposito exemplo disceremus opera, quæ ad honorem tuum vel salutem animarum pertinent, integre perfecteque complere: vel certe imperfectum nostrum coram te largis

[11] Lc. 23, 46
[12] Mc. 15, 39

profusis lacrymis plangeremus, ut quod operi defuit, pœnitentia vera suppleret, et detrimentum devotionis, humilitas compensaret.

Restat profunditas passionis, quæ in eo posita est, quod passio Christi plena solidaque fuit, id est, tota ac pura passio, non admixta consolationibus ullis. Rara invenitur hic in terris consolatio non admixta desolationi, neque tristitia non admixta solatio. Sed passio Domini, pura passio fuit, et ideo profunda ac solida. Unum solet esse magnum in adversis rebus solatium, societas amicorum; Christum, in ipso principio passionis, discipuli atque domestici omnes deseruerunt. Sic enim scriptum est: *Tunc discipuli omnes, relicto eo, fugerunt* [13]. Unus ex eis proditor inventus est; alius cum iuramento negavit, sibi notum eum fuisse, et cum falso accusaretur in multis, ex tanta turba discipulorum et amicorum, nemo inventus est, qui verbum in eius defensionem loqui auderet. Itaque merito per Prophetam queritur, dicens: *Circumspexi, et non erat auxiliator; quæsivi, et non fuit qui adiuvaret* [14]. Adfuit quidem in horto Angelus Domini confortans eum [15], sed apparitio illa Angeli facta est ante passionem, ut fortiter eam aggrederetur. In ipsa vero passione nullum habuit confortantem, vel aliquo modo adiuvantem. Atque adeo hoc verum est, ut ipse in Cruce clamaverit: *Deus meus, Deus meus, ut quid dereliquisti me?* [16] Quis enim eum non dereliquit, quando ipse etiam Pater dereliquit? Ea vero derelictio, absit, ut significet, Filium a Patre derelictum quoad præsentiam, vel benevolentiam. In eo igitur solum dereliquit Pater Filium, quod permisit eum pati dolores intolerabiles, sine aliqua consolatione. Hæc autem Dominus illo tempore exprimere voluit, ne putaretur sine sensu doloris pœnas illas tolerare. Viderant enim qui adstabant, eum tanta animi æquitate et pace omnia perpeti, ut ne gemitum quidem aut suspirium ederet. Igitur ut intelligeremus, eum vere pati, et acerbissima pati, vocem illam emisit doloris et admirationis plenam, quasi dicere voluisset: Fieri ne potest, Deus meus, ut Filium tuum dilectissimum in hac doloris abyssum devenire permiseris? Gratias tibi Domine, non quantas debemus, sed quantas possumus, exsolvimus, quod tanto labore et dolore tuo nobis requiem et lætitiam sempiternam parare volueris. Sed adde ad beneficia tua, ut des nobis illuminatos oculos cordis, quibus gratiam istam cognoscentes, eam magnifaciamus, et diligentissime custodiamus. Infige animis nostris memoriam perpetuam dolorum tuorum, ut illi sint nobis frænum fortissimum ab omni malo, et stimulus acutissimus ad omne bonum.

[13] Mt. 26, 56
[14] Isa. 63, 5
[15] Lc. 22, 43
[16] Mt. 27, 46

Sed iam ad alteram considerationem dimensionum crucis veniamus. Longitudo crucis patientia est, latitudo charitas, altitudo obœdientia, profunditas humilitas; atque hæ sunt virtutes, quæ instar lucidissimorum siderum in Christi passione refulserunt.

Longitudo, patientia est; quoniam ad patientiam pertinet longanimitas. Refulsit autem patientia in passione Christi, quia in tot iniuriis a Iuda, a Iudæis, a Pilato, ab Herode, a militibus, a turbis per noctem et per diem fere totum acceptis, nulla est audita vox eius, vel irascentis, vel comminantis, vel convitiantis, sed plane ut agnus innocens, qui portatur ad victimam, non aperuit os suum. Verissime Sanctus Petrus, *Christus*, inquit, *passus est pro nobis, vobis relinquens exemplum, ut sequamini vestigia eius: qui cum malediceretur, non maledicebat, cum pateretur, non comminabatur; tradebat autem iudicanti se iniuste* [17].

Latitudo, charitas est, quia *latum mandatum* eius est *nimis*, ut Propheta canit [18]; et vere latissimum mandatum, quod extenditur usque ad inimicos. Hæc autem quanto fulgore micaverit in Christi passione, testes sunt illæ voces: *Pater dimitte illis, non enim sciunt, quid faciunt* [19]. Quæ maior charitas excogitari potest, quam non solum ignoscere inimicis, dum facinus eorum recens est, sed eos excusare, et Patri Summo Iudici commendare, atque indulgentiam illis precari? Quis umquam audivit talem excessum charitatis? Crucifixus, dum vulnera sunt recentia, dum dolor acerbissimus viget, quasi oblitus sui, recordatur inimicorum; et eis Iudicem placare nititur, dum illi coram ipso Domino crucifixo partiuntur inter se vestes eius. Hoc certe factum eiusmodi est, ut mirum sit, si non omnes læsi ab inimicis, ad exemplum Domini sui, continuo mitescant, et serio statuant acceptas iniurias condonare.

Porro altitudo, obœdientia est; respicit enim semper obœdientia Deum altissimum, cuius proprium est imperare, et cuius auctoritate omnes Principes subditis suis imperant. Hæc vero virtus in passione Christi non minus quam ceteræ fulgorem clarissimum dedit. Obœdivit enim Filius Patri in re omnium difficillima, dicente Apostolo: *Humiliavit semetipsum, factus obœdiens usque ad mortem, mortem autem crucis* [20]. Et quamvis in horto Gethsemani, horror crudelissimæ passionis, Christi humanitatem ita invaserit, ut precaretur Patrem, ac diceret: *Pater, si vis, transfer calicem istum a me* [21], tamen obœdientiæ memor, statim subiunxit: *Veruntamen non mea voluntas, sed tua fiat.* O quam singulare obœdientiæ documentum his verbis Dominus dedit. Hoc enim est vere abnegare se ipsum, hoc est vo-

[17] 1 Petr. 2, 23
[18] Psalm. 118, 96
[19] Lc. 23, 34
[20] Philip. 2, 8
[21] Lc. 22, 42

luntatem propriam mortificare, hoc est Deo sacrificium omnium nobilissimum et gratissimum immolare.

Denique profunditas, humilitas est; quæ semper in imo residet, et recumbit in novissimo loco, et omnibus cedit, nullum sponte sua præcedit. Hæc autem virtus ita chara semper Christo fuit, ut ipse proprie Doctor humilitatis haberi voluerit. *Discite a me*, inquit, *quia mitis sum, et humilis corde* [22]. In passione vero non modo non ægre tulit, quod Barabbæ latroni et homicidæ postpositus fuerit a populo Iudæorum: sed ipse semetipsum humiliavit factus obœdiens usque ad mortem. Quid hic dices, anima Christiana, placebit ne, hoc tanto humilitatis exemplo proposito, adversus ullum hominem superbire, vel de præcedentia cum aliquo litigare? Sed hæc duo verba, *Humiliavit semetipsum*, quia videlicet nemo poterat eum cogere ad mortem crucis tolerandam, nisi ipse se humiliare voluisset, admonet me, ut ad alterum caput propositæ tractationis accedam.

Duo capita proposuimus, ex quibus probandum erat, deflendam esse a nobis Christi passionem. Unum caput erat, consideratio passionis Christi, non ut præteritæ, sed ut præsentis. Alterum, consideratio eiusdem passionis, non ut est in se, sed ut effectus est scelerum nostrorum. Et quoniam de priore capite satis multa dicta sunt, veniendum est ad posterius caput; ac breviter demonstrandum, non fuisse ullam potestatem inter homines, quæ Christum passioni subiicere posset, nisi ipse voluisset. Atque hoc quidem non est difficile demonstrare. Quis enim tantæ potentiæ fuit umquam, ut posset Filium Dei altissimi tot suppliciis et ipsi morti subiicere? An cohors militum, et ministri Iudæorum? At illi audita voce Filii Dei, *Ego sum*, abierunt retrorsum, et ceciderunt in terram. An præses Iudææ Pilatus? At illi pulvis et cinis est, si ad Christum, qui virtus Dei est, comparetur. An Imperator Romanus? At ille quoque vermiculus terræ erat. An potentia diaboli? At illos Christus verbo eiiciebat. An iustitia Dei? At Christus innocens erat, sanctus, impollutus, segregatus a peccatoribus, excelsior cœlis, et purior Angelis. Quid igitur Dei Filium flagellavit, cruci affixit, occidit? Impietas mea, charitas Patris, et obœdientia Filii. *Propter scelus populi mei percussi eum* [23], dixit Pater per Isaiam, et Apostolus subiunxit: *Humiliavit* Filius *semetipsum, factus obœdiens usque ad mortem, mortem autem crucis* [24]. Itaque peccata mea, peccata tua, peccata Adami, et omnium filiorum eius causa fuerunt passionis et mortis Filii Dei. Non spinæ, quamvis acutissimæ, potuissent caput illud tremendum Potestatibus cœli, perforare, nisi superbia mea vires illis addidisset. Non flagella, quamvis plurima, carnem illam atterere potuissent, nisi carnales appetitiones meæ illa iuvissent. Non clavi ferrei, quamvis durissimi, manus illas ac pedes perfodere valuissent, nisi avaritia mea et evagationes meæ illos adegissent. Denique neque mors ipsa ad vitam opprimendam accedere fuisset ausa, nisi iniquitas mea aditum illi aperuisset. Ergo ne peccata hominum tantas habent vires, ut in Dei Filium prævaluerint? Non ipsa peccata, sed odium Dei in peccata, et amor Dei Patris in genus humanum, et obœdientia Filii Dei erga Patrem, hoc fecerunt. Sed peccatis hoc tribuimus, et merito tribuimus, quia nisi illa fuissent, passio Dominica non fuisset. Proinde vere Filius Dei peccatis nostris passionem suam imputare posset: sed quia dulcis et pius est, non peccatis nostris, sed charitati et misericordiæ suæ passionem imputat suam. Sic enim ipse loquitur in Evangelio: *Nemo tollit animam meam a me, sed ego pono eam* [25], et Apostolus por se, et pro nobis omnibus dicit: *Christus dilexit nos, et tradidit semetipsum pro nobis oblationem, et hostiam Deo in odorem suavitatis* [26].

Quid ergo retribues, anima mea, Domino, pro omnibus quæ retribuit tibi? nihil ne offeres tanto benefactori, qui ut deleret peccata tua, et mundaret te, tradidit semetipsum in mortem ut esset mors eius hostia Deo pro te in odorem suavitatis? offeram omnino cor contritum et humiliatum, offeram lacrymas pœnitentiæ testimonium odii in peccatum, offeram denique promptam voluntatem ad omne quod a me petere dignatus fuerit. Pete ergo Domine, quia nihil iam tibi negare poterimus, quia vulnerasti cor nostrum nimia charitate tua. Et quid putas, anima, Dominum petiturum, nisi salutem animæ tuæ? hoc enim petiit, cum in Cruce dixit: *Sitio*. Ita ne bone Domine sic, sic superabundat charitas tua, ut qui pro nobis laborasti usque ad mortem, mortem autem crucis, non aliam mercedem requiras, nisi ut et nos cooperemur in salutem animarum nostrarum? Hoc plane est exemplar verissimæ charitatis. Da ergo Domine, quod petis, et pete, quod vis. Sic enim adimplebitur voluntas tua, et obœdientia nostra, in salutem nostram, et gloriam tuam.

Capitulum IV

De quarto fonte lacrymarum, qui est consideratio persecutionem Ecclesiæ

Ecclesia Catholica, ut vera columba gemens, dum est in exilio, et in via ad patriam, numquam libera erit a persecutoribus, dicente Apostolo: *Omnes qui pie*

[22] Mt. 11, 29
[23] Isa. 53, 8
[24] Philip. 2, 8
[25] Jn. 10, 18
[26] Ephes. 5, 2

volunt vivere in Christo Iesu, persecutionem patientur [1]. Et quidem Ecclesiæ persecutiones aliæ sunt manifestæ, aliæ occultæ. Quando enim manifestæ cessant, statim oriuntur occultæ, quæ graviores esse videntur. Nam de illis exponit Sanctus Bernardus illa verba: *Ecce in pace amaritudo mea amarissima* [2]. Itaque Ecclesia semper gemitibus opus habet, et qui legitimi filii eius sunt, in hoc potissimum cognoscuntur, quod matri compatientes, ipsi quoque a gemitibus et lacrymis non quiescunt. Percurramus, si placet, ætates Ecclesiæ. Prima ætas fuit ab adventu Domini usque ad tempora Neronis Imperatoris. In ea ætate viguit persecutio Iudæorum, quæ Christum ipsum in crucem egit, ac deinde Sanctum Stephanum lapidavit; Sanctum Iacobum maiorem per Herodem occidit, Sanctum Petrum carceri mancipavit, per se autem Apostolos omnes flagellavit; Sanctum Iacobum minorem de pinnaculo templi deiecit; Apostolum Paulum quinquies flagellatum, interficere sæpe tentavit, et quod per se Iudæi non poterant, per Gentiles efficere conabantur. Concitabant enim Gentes adversus fratres, ut Sanctus Lucas in Actis testatur [3]. Iudæis divino iudicio severissime castigatis, et partim occisis, partim dispersis, eversa civitate Ierosolyma et Regno ab eis omnino sublato, successit persecutio Paganorum, Domitiano inchoante, ac sequentibus Imperatoribus, usque ad Constantinum magnum, summa crudelitate in Christianos grassantibus. Primus quidem persecutor paganus Nero fuit; sed is adhuc durante persecutione Iudaica, atque ante Ierosolymam eversam, Iudæis exultantibus, Christianos persequi cœpit. Sed quoniam Paganorum persecutio per intervalla quædam nunc sæviebat, nunc pacem aliquam Christianis dabat, Sanctus Cyprianus et Eusebius Cæsariensis observarunt in intervallis illis semper viguisse occultam persecutionem vitiorum, quæ iram Domini ita provocabat, ut Dominus ipse novam persecutionem in populum suum grassari permitteret. Sed verba ipsorum audiamus. Sanctus Cyprianus in Sermone de lapsis: *Dominus*, inquit, *probari familiam suam voluit; et quia traditam nobis divinitus disciplinam pax longa corruperat, iacentem fidem, et pæne dixerim dormientem, censura cœlestis erexit: cumque nos peccatis nostris amplius pati mererem ur, clementissimus Deus sic cuncta moderatus est, ut hoc omne quod gestum est, exploratio potius, quam persecutio videretur.*

Eusebius Cæsariensis in Historia [4]: *Verum*, inquit, *cum nos præ nimia quadam licentia in mollitiam delicatam, et dissolutam segnitiem essemus prolapsi, cumque alii aliis invidere, maledictis insectari, et prope nos ipsi inter nos petulantibus linguis, tanquam mutuis armis, oppugnare, et aliquando verborum contumelias velut hastas unus in alium intorquere, et Præsides Ecclesiarum alter alterius vires infringere, et populus in populum seditionem concitare inciperent: cumque ficta, et adumbrata sanctitatis species, quæ oratione nequit exprimi, et simulatio fronte occultata ad immensam quamdam pravitatem serpsisset divina ultio, dum permagna adhuc Christianorum ubique versabatur frequentia, parcius aliquanto, et remissius cœpit in nos animadvertere. Sed ubi velut sensibus orbati nulla cura incubuimus, ut divinum numen placeremus, tum demum iuxta Ieremiam obscuravit in ira sua Dominus filiam Sion*, &c.

Postea vero quam persecutio Paganorum magna ex parte cessavit, exorta est persecutio hæreticorum. Quamvis enim ab initio nascentis Ecclesiæ, nonnullæ hæreses, quasi zizania in medio tritici apparuissent, tanta fuit tamen rabies Arianorum, qui Constantini temporibus exorti sunt, ut priores hæretici vix persecutores Ecclesiæ dici potuerint. Itaque, eiusdem Constantini tempore bella paganorum contra Ecclesiam extincta, et bella hæreticorum exorta dici possunt. Durat autem adhuc hoc bellum, et durabit usque ad Antichristum: tunc enim exurget ultima persecutio, quæ, ut erit omnium brevissima, sic erit omnibus terribilior. Sed ego nostra solum tempora considerare instituo, ut videam an hoc tempore gemere nos oporteat ob aliquam persecutionem; an potius gaudere, et lætari ob tranquillitatem, et pacem temporum nostrorum. Nisi autem valde decipior, video nostri temporis Ecclesiam, non una, vel altera, sed omnibus simul persecutionibus flagellari, excepta una, quam Antichristus novissimus excitabit.

Primum persecutio Iudæorum nobis non deest, nam per usuras Hebræi ubique fidelibus nocent, et ubi possunt Christianis imponunt, eosque decipiunt, et alicubi, sub specie Christianissimi, infidelitatem suam occulte propagant. Persecutio quoque Paganorum in Turcis, et Saracenis renovata, multis locis, non solum in Asia, et Africa, sed etiam in Europa grassatur. Nec solum deflemus quotidie damna temporalia, sed etiam spiritualia, cum non pauci deficiant a Christo ad Mahumetum. Accessit denique hoc nostro tempore persecutio Iaponica, non semel renovata, quæ novellam illam Ecclesiam, paganico furore grassante, Martyrum sanguine redundare fecit. Persecutio autem hæreticorum nescio an unquam fuerit maior, et terribilior, sive quoad multitudinem sectarum, sive quoad sollicitudinem avertendi Catholicos a vera fide, sive quoad crudelitatem in orthodoxis præsertim Sacerdotibus inaudita sævitia vexandis, atque trucidandis. In Oriente, et Meridie adhuc vigent hæreses antiquæ Nestorii, et Eutychetis, in Oc-

[1] 2 Tim. 3, 12
[2] Ser. 33, in Cant.
[3] Act. 14, 2
[4] Lib. 8, c. 1

cidente et Septentrione præter nuper inventas hæreses innumerabiles non desunt, qui renovare pergant Arianismum, et Ebionis, et Cherinti dogmata ante annos mille trecentos extincta, atque sepulta. Itaque persecutio hæreticorum, quæ nostra ætate viget, videtur ipsa sola omnes antiquas persecutiones superare. Quare si pii sumus, et si in membris Columbæ vivis, et veris numeratur certe necesse est, ut compassionis lacrymas, non parce sed abundantissime profundamus. Quid enim? an non multis lacrymis digna est tot millium animarum cædes, quæ propter falsa dogmata quotidie ad inferos detruduntur? et in tot provinciis vel imminutus, vel omnino sublatus veri Dei cultus? Sed quid dicemus de occulta persecutione vitiorum? hanc enim occultam dico, quia movetur a persecutoribus, qui non videntur, id est, a spiritibus immundis, a principibus et potestatibus aëris huius, quorum ignita iacula tanto gravius et frequentius feriunt, quanto magis incautos adoriuntur.

Antiquis Patrum nostrorum temporibus, ut ex Cypriano et Eusebio audivimus, quando vigebat persecutio una, cessabat altera, quoniam Deus, in cuius manu sunt omnia, ad sedandam persecutionem vitiorum, excitabat, vel excitari patiebatur persecutionem paganorum. Nunc autem omnes simul persecutiones patimur, et tamen nondum excitamur a somno, et nondum intelligimus gravissimam Dei manum esse, quæ nos premit, et flagellat. Sed fortasse non viget hoc tempore persecutio vitiorum. Utinam id posset cum veritate dici. Ego enim in hac nostra Europæ parte, quæ per Dei gratiam libera est a persecutione Turcarum, et hæreticorum, scio audiri non raro blasphemias in Deum, et Sanctos, quales nec inter Turcas audiuntur. Et quale crimen est blasphemia? tale est, ut gravitate omnia peccata superet ut Sanctus Thomas vere affirmat: et in Testamento Veteri, iussu Dei, ultimo supplicio, sine ulla misericordia, puniebatur. In quibusdam locis periuria, quæ non longe absunt a blasphemia, adeo sunt frequentia, et familiaria, ut multi non erubescant, etiam in rebus clarissimis, falsa testimonia cum iuramento affirmare. Horreo de carnalibus flagitiis aliquid dicere, de homicidiis, de furtis, de maledictis, in quibus omnibus impletur verbum Oseæ Prophetæ: *Maledictum, et mendacium, et homicidium, et furtum, et adulterium inundaverunt, et sanguis sanguinem tetigit* [5]. Ubi illa vox, *inundaverunt*, significat peccatorum omnis generis abundantiam tantam, quanta esse solet aquarum, quando in alveo fluminis non capitur, sed extra ripas effunditur, et campos vicinos inundat. Illud etiam, *sanguis sanguinem tetigit*, eandem multitudinem peccatorum designat: sanguis enim in Scripturis sæpe pro peccato accipitur, et tunc sanguis sanguinem tangere dicitur, quando non est hoc loco una gutta sanguinis, et altera in altero, sed rivi sanguinum ubique decurrunt, et coniuncti in unum, quasi flumen, aut lacum efficiunt. Quid de luxu, et pompis, et vanitatibus dicam? an non quotidie ista crescunt, quasi in sacro Baptismo nuncium non remiserimus diabolo, et pompis eius? Quid de cupiditate cumulandi aurum, et argentum, et augendi patrimonia, et reditus, et coniungendi, ut loquitur Isaias, agros ad agros, et domos ad domos, quasi nulli sint in mundo pauperes, quibus superflua dari possint? Legant Episcopi Sanctum Bernardum in Epistola ad Henricum Senonensem Archiepiscopum; legant Clerici eundem auctorem in Declamatione super illa verba, *Ecce nos reliquimus omnia*, legant omnes tum Clerici, tum laici sermonem tricesimumtertium eiusdem in Cantica, et tum iudicent, quid de nostri temporis Christianis existimari debeant. Et quoniam locus postremus brevissimus est, non gravabor ipsa eius verba ponere: *En*, inquit, *tempora ista libera quidem, Deo miserante, ab utraque illa malitia*, paganorum videlicet et hæreticorum, quos significari docuit per timorem nocturnum, et sagittam volantem per diem; *sed plane fœda a negotio perambulante in tenebris. Væ generationi huic a fermento Pharisæorum, quod est hypocrisis, si tamen hypocrisis dici debet, quæ iam latere præ abundantia non valet. Serpit hodie putida tabes per omne corpus Ecclesiæ, et quo latius, eo desperatius, eoque periculosius, quo interius. Nam si insurgeret apertus inimicus hæreticus, mitteretur foras, et aresceret, nunc vero quem eiiciet, aut quo abscondat se? Omnes amici et omnes inimici, omnes necessarii et omnes adversarii, omnes domestici, et nulli pacifici, omnes proximi et omnes quæ sua sunt quærunt. Ministri Christi sunt, et serviunt Antichristo; honorati incedunt de bonis Domini, qui Domino honorem non deferunt. Inde is, quem quotidie vides, meretricius nitor, histrionicus habitus, regius apparatus. Inde aurum in frænis, in sellis, in calcaribus, et plus calcaria, quam altaria fulgent. Inde splendidæ mensæ et cibis, et scyphis. Inde commessationes, et ebrietates; inde cithara, et lyra, et tibia; inde redundantia torcularia, et promptuaria plena, eructantia ex hoc in illud; inde dolia pigmentaria, inde referta marsupia. Pro huiusmodi esse volunt Ecclesiarum Præpositi, Decani, Archidiaconi, Episcopi, et Archiepiscopi. Olim prædictum est, et nunc tempus impletionis advenit. Ecce in pace amaritudo mea amarissima. Amara prius in nece Martyrum, amarior in conflictu hæreticorum, amarissima nunc in moribus domesticorum.* Hæc Sanctus Bernardus, cui comitem addere placet Sanctum Cyprianum. Is in Sermone *De lapsis* rationem reddere volens, cur Deus permisisset persecutionem, ait: *Studebant augendo patrimonio singuli, et obliti quid credentes, aut sub Apostolis ante fecissent, aut semper facere deberent, insatiabili cupi-*

[5] Ose. 4, 2

ditatis ardore ampliandis facultatibus incubabant. Non in Sacerdotibus religio devota, non in ministris fides integra, non in operibus misericordia, non in moribus disciplina: corrupta barba in viris, in feminis forma fucata. Adulterati post Dei manus oculi, capilli mendacio colorati; ad decipienda corda simplicium callidæ fraudes, circumveniendis fratribus subdolæ voluntates; non iurare tantum temere, sed adhuc etiam peierare. Præpositos superbo tumore contemnere, venenato sibi ore maledicere, odiis pertinacibus invicem dissidere. Episcopi plurimi, quos et hortamento esse oportet ceteris et exemplo, divina procuratione contempta, procuratores rerum sæcularium fieri, derelicta cathedra, plebe deserta, per alienas provincias oberrantes, negotiationis quæstuosæ nundinas aucupari; esurientibus in Ecclesia fratribus non subvenire, habere argentum largiter velle, fundos insidiosis fraudibus rapere, usuris multiplicantibus fœnus augere. Quid non perpeti tales pro peccatis eiusmodi mereremur? Hæc Sanctus Cyprianus.

Perpendant igitur nostræ ætatis homines, an ea quæ deplorant santissimi isti viri in moribus suarum temporum, non sint omnino similia peccatis temporum nostrorum: ob quæ nos quoque, lugere assidue ac gemere debeamus. Adde, quod quemadmodum veteres illi populi habuerunt suos Cyprianos, suos Bernardos, qui ceteris vita et exemplo prælucebant, et propterea inexcusabiles erant, qui ad illa lumina oculos claudebant: sic et nos habuimus diebus nostris, non paucos viros sanctissimos, quorum mores et vita reliquis omnibus regula bene vivendi esse potuerunt. Sed nos potissimum, qui Ecclesiastici sumus, habuimus Sanctum Carolum, quasi lucernam lucentem in caliginoso loco, eamque, non sub modio, sed super candelabrum celsissimum, unde lucebat omnibus, qui in domo Dei sunt.

Qualis autem fuerit ex comparatione eorum, quos Sancti Patres Cyprianus et Bernardus reprehendunt, facile cognosci poterit. Illi cathedram, id est munus concionandi, Episcoporum proprium, relinquebant: iste cathedram non reliquit, nisi cum vita eum reliquit. Illi plebem deserentes ad temporales nundinas in aliis provinciis vagabantur: iste plebem sibi a Deo creditam numquam deseruit, nisi quando plebis suæ utilitas vel necessitas compulit. Illi fratribus pauperibus non providebant, sed argentum largiter possidere gaudebant: iste patrimonium suum, ut haberet unde pauperibus largiter subveniret, cum gaudio distribuebat. Illi non erubescebant usuris multiplicantibus fœnus augere: iste miserebatur inopum, ut Domino soli fœneraretur, sciens scriptum esse: *Fœneratur Domino, qui miseretur pauperis* [6]. Illi non multum laborabant, quod non esset in Sacerdotibus religio devota, in ministris fides integra, in moribus disciplina: iste dies ac noctes excubabat ut restitueretur in Ecclesia sua pristina cleri ac populi ecclesiastica disciplina. Inde tam multas habemus ab ipso posteris relictas constitutiones, ordinationes, admonitiones. Atque hæc ex Cypriano. Addamus pauca ex Bernardo. Episcopi, quos Sanctus Bernardus corripit, honorati incedebant de bonis Domini, qui Domino non serviebant: iste in publico utebatur vestitu, quem dignitas exigebat, sed privatim viles et attritas vestes gerebat; Domino autem ita serviebat, ut verbo Dei et orationi semper intentus, noctes insomnes non raro traduceret. Illi splendidas mensas et cibis et scyphis habere volebant: hic vulgarem mensam et scyphis communibus, non aureis vel argenteis, utebatur. Illi comessationibus et ebrietati operam dabant: hic sæpe ieiunans, et pane et aqua ut plurimum contentus erat. Illi citharam, et lyram, et tibiam in conviviis adhibebant: istius ad mensam sola Scripturarum Sanctarum verba sonabant. Illi redundantia torcularia, et promptuaria plena, et dolia pigmentaria, et præcipue referta marsupia habere gaudebant: iste modestiam et paupertatem Christi amans, cum dives esset, egenus factus est, nec solum patrimonium in egenos consumpsit, sed etiam multa pinguia beneficia ecclesiastica, quibus a Pontifice maximo avunculo suo ditatus fuerat, novo exemplo sponte dimisit. O beatum Pontificem, ac vere Christi amantem et imitantem discipulum! O nos beatos, si imitari non pigeat, quem laudare delectat! O nos vere miseros, et omni lacrymarum fonte plangendos, si tanto proposito ante oculos nostros exemplo, et quasi lucidissimo vitæ perfectæ speculo, deformia nostra non viderimus, neque emendare diligentissime studuerimus!

[6] Prov. 19, 17

Capitulum V

De quinto fonte lacrymarum, qui est consideratio ordinis sacerdotalis

Quamvis capite superiore generatim consideraverim Ecclesiæ Catholicæ miserias, et pauca quædam attigerim in particulari de Prælatis, et subditis, quia tamen magna res agitur, cum Ecclesiæ morbi et vulnera considerantur, ut ad ea curanda lacrymarum remedia pro viribus adhibeamus, visum est seorsim de singulis Ecclesiæ membris ea scribere, quæ Dominus inspirare dignabitur.

Tria sunt Ecclesiæ membra præcipua. Primum eorum est, qui in statu perfectionis adeptæ esse dicuntur, qui sunt Episcopi, Ecclesiarum Principes et magistri; quibus adiungimus Presbyteros, qui sunt minores Sacerdotes, atque eorum administros. Alterum est eorum, qui sunt in statu perfectionis adipiscendæ, id est, qui relicto sæculo et sæcularibus curis, profitentur se ad perfectionem vitæ Christianæ velle tendere, quales

sunt Regulares omnes, sive Eremitæ, sive Cœnobitæ, tam viri quam feminæ. Tertium est laicorum, qui suscipiunt curam familiæ, uxoris, liberorum, servorum, vel etiam Rempublicam administrant, et ea quæ pertinent ad pacem vel bella procurant. Ac ut a primo membro incipiamus, exponam breviter, quid Magister Gentium requirat in Episcopis, qui sunt Apostolorum succesores: ex qua doctrina unusquisque per se diiudicare poterit an hoc membrum ita laboret ut lacrymarum fomenta requirat. Qualis autem debeat esse Prælatus Ecclesiasticus, docet Apostolus in primis illis verbis Epistolæ ad Romanos: *Paulus servus Iesu Christi, vocatus Apostolus, segregatus in Evengalium Dei* [1]. In his enim verbis continentur tres qualitates Apostolorum, et eorum qui illis succedunt, videlicet Episcoporum, et aliorum qui Episcopis vel pares sunt, vel maiores; et suo etiam modo Presbyterorum. Hæc enim ratio est cur idem Apostolus erudiens Ecclesiasticos, primum alloquitur Episcopum, deinde transit ad Diaconos, de aliis nihil dicit, quia in Episcopis erudiebat etiam Presbyteros, qui sunt secundi ordinis Sacerdotes; et in Diaconis, qui sunt principes ministrorum, erudiebat etiam Subdiaconos, et cæteros omnes ministros.

Prima igitur qualitas Episcoporum, et omnium aliorum Ecclesiasticorum, est, ut sint servi Christi, et servi Christi non quocumque modo, sed proprie, id est, toti addicti obsequio Christi, ut spoliatis omni alia cura et sollicitudine, unum negotium sit, Christo famulari in lucro animarum. Servus enim quidquid est, domini sui est; quidquid habet, domino suo habet; quidquid potest, domino suo potest. Tales fuisse Apostolos perspicuum est ex illis verbis Beati Petri: *Ecce nos reliquimus omnia, et secuti sumus te* [2], et ex illis Beati Pauli: *Labora sicut bonus miles Christi Iesu. Nemo militans Deo, implicat se negotiis sæcularibus, ut ei placet, cui se probavit* [3]. Denique, ex vita et rebus gestis ipsorum. Scimus enim Apostolos non fuisse occupatos in ullis rebus temporalibus acquirendis vel agendis, sed in sola Christi gloria et animarum salute quærenda, laborem et studium, et vitam ipsam impendisse. Scimus etiam Apostolos rerum temporalium, quas Ecclesia possidebat, curam aliis demandasse, ut ipsi rebus spiritualibus, quæ ad officium ipsorum potissimum pertinebant, possent incumbere. *Non est æquum*, inquiunt Apostoli, *nos derelinquere verbum Dei, et ministrare mensis* [4]. Quod ipsum faciendum esse Episcopis Apostolorum successoribus, docet Concilium Carthaginense quartum his verbis: *Episcopi nullam rei familiaris curam ad se revocent, sed lectioni, et orationi, et verbi Dei prædicationi solummodo vacent*, de qua re Sanctus Bernardus ita loquitur in libro *De consideratione* [5]: *Quid*, inquit, *Episcopo turpius, quam incumbere supellectili et substantiolæ suæ? scrutari omnia, sciscitari de singulis, morderi suspicionibus, moveri ad quæcumque perdita, vel neglecta? Non sic ille Ægyptius, qui Iosepho omnibus traditis, ignorabat quid haberet in domo sua. Erubescat Christianus, Christiano sua non credens. Homo sine fide, fidem tamen habuit servo, super omnia bona sua constituens eum, et hic erat alienigena. Mira res, satis superque ad manus habent Episcopi, quibus animas credant: et cui suas committant facultates, non inveniunt. Optimi videlicet æstimatores rerum, qui magnam de minimis, parvam aut nullam de maximis curam gerant. Sed ut liquido datur intelligi, patientius ferimus Christi iacturam, quam nostram. Quotidianas expensas quotidiano reciprocamus scrutinio, et continua Dominici gregis detrimenta nescimus. De pretio escarum, et numero panum, cum ministris quotidiana discussio est; rara admodum cum Presbyteris celebratur collatio de peccatis populorum. Cadit asina, et est qui sublevet eam; perit anima, et nemo qui reputet. Nec mirum, cum de nostros quidem assiduos sentiamus defectus.* Hæc Sanctus Bernardus.

Porro cur pauci ex Prælatis veri servi Iesu Christi dici possint, una ex præcipuis causa est, quia non expectant vocationem Dei, quæ est secunda qualitas Episcopi, ut cum Beato Paulo dicere possint: *Vocatus Apostolus*, id est, vocatus a Deo ad Apostolatum, qui enim se ipsi intrudunt, aut certe quærunt et petunt Ecclesiis præfici; mirum esset, si quærent quæ sunt Iesu Christi, et non potius quæ sua sunt. Qui autem quærunt quæ sua sunt, certe non servi Iesu Christi, sed suarum cupiditatum mancipia sunt. Et illi quoque, qui non per se quærunt Episcopatum, sed ab alio accipiunt, non quod sint ceteris aptiores et digniores, et Ecclesiæ utiliores, sed quod sint propinqui sanguine, vel quod magnos viros fautores habeant, non vocantur a Deo, sed a carne et sanguine, nec Iesu Christi, sed hominum servi fiunt, ac per hoc mirum non est, si non se totos Christi obsequio impendunt, cum non propter Christum vocati sint, sed propter opes augendas, vel familias nobilitandas. Recte igitur Sanctus Bernardus admonet Eugenium Papam in quarto libro *De consideratione*: *Alius*, inquit, *pro alio, alius fortasse et pro se rogat. Pro quo rogaris, suspectus sit, qui ipse rogat pro se, iam iudicatus est.* Et infra: *Itaque non volentes neque currentes assumito, sed cunctantes, sed renuentes, etiam coge illos, et compelle intrare.*

Quod autem sid officium vocatorum a Deo, explicat Apostolus in sequentibus verbis: *Segregatus in Evangelium Dei*, quæ est tertia qualitas, sive conditio. Siqui-

[1] Rom. 1, 1
[2] Mt. 19, 27
[3] 2 Tim. 2, 3
[4] Act. 6, 2
[5] Lib. 4, c. 9

dem primarium Episcopi munus est Evangelii prædicatio. Id constat primum ex eo, quod Dominus Apostolis ait: *Sicut misit me Pater, et ego mitto vos* [6]. Quorsum autem miserit Filium suum Pater, ex prophetia Isaiæ declaravit ipse idem Filius dicens: *Spiritus Domini super me: propter quod unxit me, evangelizare pauperibus misit me* [7]. Ecce officium Christi: ecce officium eorum, qui legatione funguntur pro Christo. Et quidem hoc officio ita diligenter, ita accurate, ita assidue perfunctus est Christus, ut perpetuo discurrerit per civitates et castella, prædicans Regnum Dei. Nec solum in templo et synagogis, sed in campis, in desertis, in montibus, in mari, in privatis domibus, discumbens in mensa, deambulans in via, denique, semper et ubique, meminerit se missum ad Evangelium prædicandum. Deinde Apostoli, quibus Episcopi succedunt, munus suum proprium declaraverunt, cum dicerent: *Nos orationi et ministerio verbi instantes erimus* [8], et Apostolus Paulus in priore ad Corinthios: *Non misit me Christus*, inquit, *baptizare, sed evangelizare* [9], et rursus: *Si evangelizavero, non est mihi gloria: necessitas enim mihi incumbit. Væ enim mihi est, si non evangelizavero* [10]. Et Timotheum Episcopum admonens, ait: *Prædica verbum, insta opportune, importune, argue, obsecra, increpa in omni patientia, et doctrina* [11]. Quid iam de beatissimo Ioanne dicam? Is adeo necessarium sibi esse duxit officium prædicandi, ut cum iam in decrepita ætate ad Ecclesiam per manus discipulorum vix deferretur, et non posset in plura vocem verba contexere, nihil aliud soleret per singulas proferre collectas, nisi, *Filioli, diligite alterutrum*, cuius rei testis est Sanctus Hieronymus, lib. 3 Commentariorum Epistolæ ad Galatas. Itaque dilectus Domini discipulus, et Magistri sui diligens imitator, ad ultimum usque spiritum, eo modo quo potuit, prædicationis munere fungi voluit. Hoc ipsum declaravit Concilium Carthaginense quartum, docens, Episcopum lectioni, et orationi, et prædicationi verbi Dei tantummodo vacare debere. Cui consonat Sanctus Gregorius, cum ait: *Episcopi est, de prædicationis ministerio semper cogitare* [12]. Denique Episcopos veteres per multa sæcula hoc ipsum probe intellexisse, ipsorum scripta testantur. Maxima enim pars scriptorum Cypriani, Athanasii, Basilii, Nazianzeni, Chrysostomi, Ambrosii, Cyrilli, Augustini, Maximi, Leonis, Gregorii, et aliorum, nihil sunt aliud, nisi ad populum habitæ conciones. Sed, inquiunt, alia nunc sunt tempora, alii mores. Ita est, alia sunt tempora, alii mores, sed non alia obligatio. Cur enim in consecratione Episcoporum nunc etiam dicitur: *Accipe Evangelium, vade, prædica populo tibi commisso*? An non timere debent Episcopi sic ordinati, ne in Iudicio audiant, Cur prædicationis officium suscepisti, si illud adimplere nolebas? Et si alia nunc obligatio esset, cur in ipso Concilio generali, nostro tempore celebrato, disertis verbis diceretur, prædicationis munus præcipuum esse inter Episcopalia munera? [13] Et cur adhuc in Ecclesiis cathedra sublimis Episcopis erigitur, nisi, ut ex edito loco populum doceant? Non dedimus, inquiunt, operam Sacris literis, sed Iurisprudentiæ; neque in prædicatione, sed in iudiciis versati sumus. At neque Sanctus Ambrosius neque Sanctus Gregorius prædicationi operam dederunt, sed forensibus iudiciis. Et tamen vocati ad præfecturam Ecclesiæ, continuo lectioni Scripturarum, et prædicationi verbi Dei operam dare cœperunt. Quod idem fecit nostro tempore Sanctus Carolus Cardinalis: qui cum Iurisprudentiæ operam dedisset, et usum concionandi non haberet, et linguæ quoque impedimentum pateretur, omnes tamen difficultates Christi amore, et officii sui adimplendi desiderio, superavit, et assidue uberrimo cum fructu usque ad mortem Evangelium prædicavit. Denique, inquiunt, multi sunt hoc tempore prædicatores verbi Dei ex Ordinibus religiosis. Verum est id quidem: sed illi vocati sunt in adiutorium Episcoporum, non ut proprium munus ipsorum impediant, neque adiuvari dicitur, qui nihil facit, et Christus ipse Apostolos duodecim, et septuaginta duos discipulos misit ad prædicandum, ut se in eo munere quodam modo iuvarent, et tamen non ideo intermisit ipse assidue prædicare, et de Pastore ait: *Vocem eius audiunt, et eum sequuntur* [14]. Itaque, si Episcopi pastores sunt, ut omnino esse debent, id quoque, eos præstare necesse est, ut oves vocem eorum audiant, ipsorumque vitam et exempla sequantur.

Ex quo etiam manifeste sequitur, ut omnino residere apud gregem suum teneantur. Quomodo enim oves audient pastorem absentem? et quomodo eum sequentur, si eum non vident? Sed est præterea alia diligentia adhibenda Pastori, ut non cito manus imponat, de qua re idem Apostolus admonuit Timotheum [15]. Quemadmodum enim ipse vocatus est ad munus Pastoritium, sic debet ipse vocare ministros, quos idoneos censet, et non facile manus imponere. Ex facilitate enim manus imponendi factum est, ut hoc tempore sit prope infinita turba clericorum, quorum plurimi non aspirant ad Sacros Ordines, ut sit Dominus pars eorum, sed vel ut substrahant se a foro sæculari, vel ut ad honores Ecclesiasticos aliquando conscendant. Atque, hinc fit, ut multi

[6] Jn. 20, 21
[7] Lc. 4, 18
[8] Act. 6, 4
[9] 1 Cor. 1, 17
[10] 1 Cor. 9, 16
[11] 2 Tim. 4, 2
[12] Lib. 2, Epist. 39
[13] Trident. sess. 5 et 24
[14] Jn. 10, 4
[15] 1 Tim. 5, 22

circumeant cum magna iactura Ecclesiasticæ dignitatis sordidi, ac pæne nudi, stipem ostiatim mendicantes; alii vero, quod multo gravius est, culpa sua etiam Sacerdotes inveniantur in publicis carceribus, vel catenis alligati in triremibus, cum ultima hominum fæce ad remos trahendos assidua fustigatione cogantur. *Imploremus*, inquit Sanctus Gregorius, *Ieremiæ lacrymas, et dicamus: Quomodo obscuratum est aurum, mutatus est color optimus?* [16] Olim non licebat Sacerdotibus publicam pœnitentiam agere ob reverentiam Ordinis sacri, et si graviter castigandi erant, in monasteriis ad pœnitentiam agendam mittebantur, et nunc licet eos cum facinorosis et scelestis in carceribus publicis detinere, vel etiam ad triremes amandare. Neque hæc dico, ut Iudices reprehendam, sed ut temporum nostrorum calamitatem deplorem, quæ non paucos tam perditos nacta est Sacerdotes, ut opus sit publica et gravissima ignominia cum summo dolore coniuncta eos notare.

Sed aliud est etiam lacrymis uberrimis dignum, quod ob nonnullorum Sacerdotum incuriam, aut impietatem, sacrosancta mysteria tam indecore tractentur, ut qui illa tractant, videantur non credere Maiestatem Domini esse præsentem. Sic enim aliqui sine spiritu, sine affectu, sine timore et tremore, festinatione incredibili Sacrum perficiunt, quasi fide Christum Dominum non viderent, aut ab eo se videri non crederent. Omitto quod alicubi vasa sacra, et vestes, quibus mysteria celebrantur, vilia et sordida inveniantur, indigna prorsus quæ ad tremenda mysteria adhibeantur. At forte, qui hæc adhibent, pauperes sunt. Id quidem fieri potest, sed si pretiosa non possunt, saltem munda et nitida procurarent. Ego tamen cum aliquando ex itinere apud Episcopum nobilem et prædivitem hospitarer, vidi aulam vasis argenteis splendidam, et mensam omni genere præstantium ciborum refertam: mappas quoque, et reliqua omnia nitida, et odorem suavem spirantia. Sed cum die sequente summo mane ad Ecclesiam Palatio contiguam descendissem, ut Sacris operarer, inveni omnia contraria, id est, vilia et sordida, ut vix auderem in tali loco, et cum tali apparatu, divina mysteria celebrare. Scio non deesse in Ecclesia Dei multos optimos et religiosissimos Sacerdotes, qui corde mundo et nitidissimo apparatu, divina mysteria celebrant; pro quibus gratiæ Deo ab omnibus agendæ sunt: sed simul etiam fontibus lacrymarum plangendi sunt non pauciores, qui exteriore turpitudine et sordibus, animi sui impuritatem sordesque testantur.

[16] Homil. 17 in Evangelia. Thren. 4

Capitulum VI

De sexto fonte lacrymarum, qui est consideratio Ordinum Religiosorum

Ordines religiosi quemadmodum in suis bonis membris materiam præbent fidelibus omnibus gloriandi, et Deum laudandi: sic etiam contra in suis membris malis fontem nobis aperiunt inconsolabilium lacrymarum. Vere enim scripsit Sanctus Augustinus [1], non se vidisse meliores iis qui in monasteriis profecerunt, neque deteriores iis qui in monasteriis defecerunt. Regulares enim similes esse videntur ficubus Ieremiæ [2], inter quas quæ bonæ erant, erant bonæ valde, et quæ malæ, malæ valde. Referam paucis ex testimoniis quatuor insignium Doctorum, quales fuerint olim Monachi; deinde veniam ad multorum ruinam et casum miserabilem deplorandum.

Sanctus Gregorius Nazianzenus in Apologia de fuga sua, cum descripsisset bona Monachorum sui temporis: *Talis*, inquit, *est Christi pars, talis passionum Christi fructus, quem ipse de terra ad Patrem defert. Religionis, inquam, Christianæ columen, populi decus, Mundi fundamentum, cum cœlestibus pulchritudinibus elegantia propemodum certans.*

Sanctus Ioannes Chrysostomus, sic loquitur: *Si quis nunc ad Ægypti veniat solitudinem, paradiso prorsus omnem illam eremum videbit digniorem, et innumeros Angelorum choros in corporibus fulgere mortalibus. Est enim cernere tota illa regione diffusum exercitum Christi, et admirabilem illum regium gregem, virtutumque cœlestium conversationem in terris micantem* [3].

Sanctus Hieronymus in Epistola ad Heliodorum: *O desertum*, inquit, *Christi floribus vernans! o solitudo, in qua illi nascuntur lapides, de quibus in Apocalypsi civitas magni Regis extruitur! O Eremus familiarius Deo gaudens!*

Sanctus Augustinus in libro *De moribus Ecclesiæ* [4]: *Nihil*, inquit, *de iis dicam, qui secretissimi penitus ab omni hominum conspecta pane solo et aqua contenti desertissimas terras incolunt, perfruentes colloquio Dei, cui puris mentibus inhæserunt, et eius pulchritudinis contemplatione beatissimi, quæ nisi sanctorum intellectu percipi non potest.* Et paulo post: *Hoc tamen excellens fastigium sanctitatis, cui non sua sponte mirandum et honorandum videtur, oratione nostra videri qui potest?*. Hæc de sanctitate Anachoretarum.

Sed ne videantur soli Anachoretæ omni laude dignissimi esse iudicandi, addam duo testimonia pro Cœnobitis. Sanctus Hieronimus in Epistola ad Eustochium *De*

[1] Epist. 137
[2] Ier. 24, 2
[3] Hom. 8 in Matth.
[4] Lib. 1, c. 31

custodia virginitatis, scribit totum ordinem vitæ Cœnobitarum, ex quo apparet angelicam plane fuisse conversationem Monachorum illius temporis. Non adscribo verba, quia longissima oratio est. Sanctus quoque Augustinus in libro *De moribus Ecclesiæ*, postquam de Eremitis narravit, quæ paulo ante retulimus, de Cœnobitis ita subiungit: *Sed si hoc* (vita solitaria) *excedit nostram tolerantiam: quis non illos miretur et prædicet, qui contemptis atque desertis mundi huius illecebris, in communem vitam castissimam sanctissimamque congregati simul ætatem agunt, viventes in orationibus, in lectionibus, in disputationibus: nulla superbia tumidi, nulla pervicacia turbulenti, nulla invidentia lividi, sed modesti, verecundi, pacati, concordissimam vitam, intentissimam in Deum, gratissimum ipsi munus offerunt, a quo ista posse meruerunt. Nemo quidquam possidet proprium: nemo cuiquam onerosus est. Patres vero non solum sanctissimi moribus, sed etiam divina doctrina excellentissimi, nulla superbia consulunt his, quos filios vocant, magna sua in iubendo auctoritate, magna eorum in obœdiendo voluntate.* Denique post multa alia, quæ nimis longum esset hic ponere, inter quæ illud est, quod sub uno Patre conveniunt, ut minimum, monachorum tria millia, ita concludit: *Hos mores, hanc vitam, hunc ordinem, hoc institutum si laudare velim, nec digne valeo, et vereor ne iudicare videar, per se ipsum tantummodo expositum placere non posse, si super narratoris simplicitatem, cothurnum etiam laudatoris addendum putavero.*

Quæ autem Sancti Patres, Nazianzenus, Chrysostomus, Hieronymus, et Augustinus, de Monachis sui temporis dicunt, possumus nos etiam dicere de primordiis omnium Ordinum Religiosorum. Nam et sancti Benedicti, et sancti Dominici, et sancti Francisci, et omnium aliorum Sanctorum, qui religiosos Ordines instituerunt, filii et nepotes per multos annos ita sancte, pie, perfecteque vixerunt, ut vel omnes, vel eorum pars maxima insigni sanctitate floruerint. Postea tamen multiplicari cœperunt Regulares sine numero, et multi non a Deo vocati ad statum perfectionis, sed aliis rationibus adducti monasteria repleverunt: et impletum est illud Isaiæ: *Multiplicasti gentem, non magnificasti lætitiam* [5]. Inde nata sunt scandala gravia et multiplicia, omnibus nota, quæ materiam uberem præbent columbæ gemendi, et plangendi relaxationem, ne dicam corruptionem Ordinum religiosorum. Quamvis enim nullus sit Ordo religiosus, in quo non aliqui vere pii sanctique reperiantur, tamen negari non potest, quin magna inveniatur in quibusdam Ordinibus multitudo relaxatorum. Et fortasse impletur nostris temporibus, quod accidit Ordini Sancti Pachomii.

Et quia res est tremenda valde, eamque ego sine magno horrore referre non possum, verba ipsa auctoris adducam. Auctor autem est Dionysius Exiguus Abbas Romanus, scriptor egregius, qui vitam Sancti Pachomii ex Græco auctore fideliter Latinitati donavit. Is ergo in ea historia cap. 45 sic loquitur: *Monachis ad vescendum convenientibus, venerabilis senex*, Pachomius, *in cellulam, ubi consueverat supplicare Domino, se recepit: et obserans ostium orabat intente, et obsecrabat Dominum quatenus ei declararet statum Monachorum, qui futurus esset, vel quid post eius obitum in tanta congregatione contingeret. Et ab hora nona usque ad illud tempus, quo frater, qui nocturnis orationibus præerat, vocem mitteret, et ad preces solitas excitaret, instantiam suæ supplicationis extendit. Cumque precaretur attentius, subito circa mediam noctem visionem cernit, quæ eum iuxta petitionem propriam de statu posterorum suorum plenius edoceret. Nam monasteria sua vehementius dilatanda, nonnullosque, pie victuros et continenter agnovit; neglectores etiam plurimos didicit, suamque salutem penitus esse perdituros.* Hæc ille, qui satis aperte denuntiat ex maxima Monachorum multitudine, nonnullos, id est paucissimos, pie victuros, et salvandos, plurimos autem neglecturos, et salutem perdituros.

Pergit deinde auctor, et visionem ipsam explicat: *Vidit*, inquit, *sicut ipse narravit, multitudinem Monachorum in valle quadam profunda satis atque caliginosa consistere: et alios exinde velle conscendere, nec valere, quia occurrebant ex adverso sibi, nec invicem dignoscere poterant, nec de profundo illo et tenebroso loco prorsus emergere. Alios autem frustra conatos præ lassitudine ruere, atque ad inferos pervenire, alios autem iacentes miserabili ac lacrymosa voce deflere; nonnullos vero cum maximo labore conscendere, quibus ascensu ipso lux protinus occurrebat, in qua constituti referebant Deo gratias, quod evadere potuissent.* Hæc est visio Sancti Pachomii. Ex qua colligitur, primum principium relaxationis Regularium esse cæcitatem mentis, ut idem Pachomius interpretatur. Ideo enim dicitur multitudo Monachorum visa esse in valle profunda, tenebrosa et caliginosa; quia multitudo ex monte perfectionis cecidit ad vallem profundam nimiæ relaxationis, comitante eos caligine mentis: non enim duxit eos stella ad Præsepium Christi, id est, non traxit eos divina vocatio ad humilitatem Christi sectandam; sed carnalis sensus, qui mentem excæcat, duxit illos vel ad vitam commodiorem, cum essent pauperes, vel ad honores ambiendos in religione, cum in sæculo non invenirent, qua via possent ascendere, vel alio aliquo humano consilio vestem sanctam induerunt, sed mores non mutaverunt. Et quid mirum, si multi vestem religiosam induunt, et mores religiosos non induunt, cum non spiritus Domini, sed carnalis sensus eos ad

[5] Isa. 9, 3

Ordinem religiosum duxerit? Et unde contentiones pro præfecturis, et inimicitiæ ac rixæ in domo Dei, quæ est domus pacis, nisi quia plurimi non missi sunt ab eo qui dixit: *Tollite iugum meum super vos, et discite a me, quia mitis sum, et humilis corde* [6]? Quare si ii qui præsunt Ordinibus religiosis velint Ordinem suum reformare, et ex valle ad montem ducere, oportet eos diligentissime vigilare in exploranda vocatione eorum qui habitum petunt, nec tantum verbis explorare interrogando, sed etiam factis exercendo novitios suos longo tempore in mortificatione passionum. Sed pergamus in explicanda visione Pachomii. In valle illa profunda quatuor Monachorum genera Sanctus Pachomius vidit: primum est eorum, qui conabantur ascendere, sed impediebantur ab iis qui illis occurrebant, qui inter se non noverant. Hoc significat, non deesse in Ordinibus relaxatis, qui cupiant ascendere ad montem perfectionis: sed impediuntur malis exemplis aliorum, qui verbis et factis a bono proposito resilire quodammodo cogunt. Dicuntur autem isti non se invicem cognoscere, quia putantur amici et fratres, et sunt hostes et inimici.

Alterum genus est eorum, qui multum laborant in ascendendo, sed brevi fatigantur et corruunt, usque ad inferos. Id vero significat, inveniri etiam in Ordinibus relaxatis, qui non solum cupiant ascendere ad perfectionem, ac plenam regulæ observantiam, sed etiam incipiunt laborare in superandis tentationibus, et extinguendis concupiscentiis: sed victi antiqua consuetudine, tandem resiliunt a bono proposito, et ad sempiternum interitum ruunt.

Tertium est eorum, qui iacentes gemunt ac plorant, id est, qui ne conantur quidem ad montem ascendere, et cum exultatione cantare canticum graduum, sed iacent sterquilino suo torpentes, et assidue gemunt ac plorant, non peccata sua, sed paupertatem, vel ignominiam, vel labores ad quos inviti a Præfecto coguntur. O vitæ genus miserabile! Isti sine divina consolatione affliguntur, et sine bono merito laborant, et sic transeunt a labore ad dolorem, et a mortificatione temporali ad mortem sempiternam: qui si vellent ea, quæ patiuntur inviti, libenter pro Chrito pati, iugum suave et onus leve experirentur in terris, et ingens præmium lucrareuntur in cœlis.

Quartum genus eorum est, qui serio, et invicto animo aggrediuntur ascensionem de valle lacrymarum ad montem divinæ consolationis, et omnes difficultates forti animo superant, ac tandem ad mortem usque, perfectionem vitæ sectando, perseverant. Istis occurrit lux copiosa, quia paulatim purificatur cor eorum a nebulis errorum, et cognoscitur veritas, et veritas liberat. Sic enim loquitur Dominus: *Cognoscetis veritatem, et veritas liberabit vos* [7]. Qui enim purificante et illuminante Domino incipit intelligere, nihil esse vere magnum, nihil vere suave, nihil vere utile hominibus, nisi gratiam Dei in hac mortali vita, et in futura vitam æternam, liberatur facile ab amore et timore mundano, et ingreditur viam pacis, per quam ambulat securus et gaudens, donec perveniat ad civitatem sanctam Ierusalem cœlestem. Et quoniam in ore duorum testium, præsertim omni exceptione maiorum, stat omne verbum, placet addere visionem Sancti Francisci, quam de progressu Ordinis sui aliquando vidit, similem illi, quæ demonstrata fuit Regi Nabuchodonosor per similitudinem statuæ grandis, cuius caput erat aureum, pectus argenteum, venter æreus, tibiæ ferreæ, pedes partim ferreim partim fictiles. In qua visione multa leguntur de insigni perfectione primorum Patrum illius Ordinis, et de magna relaxatione posterorum. Consulat lector Chronicum Fratrum minorum. Ex quibus omnibus colligitur, agendas esse gratias Deo cum ingenti lætitia, pro tot sanctis hominibus quos Ordines religiosi Ecclesiæ Catholicæ pepererunt, et in dies pariunt; et simul etiam fundendas lacrymas copiosas pro deformatione, quam passa est tam illustris portio gregis Christi, et simul orandum assidue Deum, ut convertat corda patrum in filios, et relaxatos filios ad prudentiam spiritualem et fervorem cordis patrum iustorum.

Capitulum VII

De septimo fonte lacrymarum, qui est consideratio status sæcularium

Restat consideratio status sæcularis; ex qua consideratione fons non exiguus lacrymarum erumpet, si attente cogitemus, quales esse debeant omnes Christiani, et quales hoc tempore sint. Quales esse debeant omnes Christiani, etiam si laici sint, Scriptura docet, cum affirmat eos sanctos esse debere, id est, puros et immaculatos. Quod enim sæculares Clericis et Regularibus dicunt, Nos in mundo sumus, et sæcularibus negotiis implicamur, ideo sancti esse non possumus; ad vos pertinet vita spiritualis et sancta, qui de mundo ad serviendum Deo vocati estis; in aliquo sensu verum est. Debent enim Clerici et Regulares maiore sanctitatis perfectione præditi esse, quam laici, qui coniugum, filiorum, et Reipublicæ curam suscipiunt. Sed tamen ipsi quoque sæculares et laici sancti esse debent, si partem velint habere in Regno Christi et Dei.

Primum enim Apostolus Paulus in ipso principio Epistolæ ad Romanos, ita scribit: *Paulus servus Iesu Christi, vocatus Apostolus, (. . .) omnibus qui sunt*

[6] Mt. 11, 29

[7] Jn. 8, 32

Romæ, dilectis Dei, vocatis sanctis, et cætera [1]. Itaque sicut de se dixerat, *vocatus Apostolus*, id est, vocatione Apostolus, sive vocatus ad Apostolatum; sic de aliis Christianis dicit, *vocatis sanctis*, id est, vocatis ad sanctitatem. Id quod explicat clarius in Epistola ad Ephesios: *Elegit*, inquit, *ut essemus sancti, et immaculati* [2], et infra: *Fornicatio*, inquit, *et omnis immunditia, aut avaritia, nec nominetur in vobis, sictus decet sanctos, aut turpitudo, aut stultiloquium, aut scurrilitas, quæ ad rem non pertinet* [3]. Hic certe Apostolus non alloquitur solos Clericos, aut Monachos, sed omnes Christianos, quos tam sanctos esse debere docet, ut non solum caveant a fornicatione, et omni immunditia, et avaritia, sed etiam ignorent vocabula talium scelerum el flagitiorum.

Similia præcepit Princeps Apostolorum Petrus, cum ait: *Secundum eum, qui vocait vos, Sanctum, et ipsi in omni conversatione sancti sitis, quoniam scriptum est: Sancti eritis, quoniam ego Sanctus sum* [4]. Deinde non soli Clerici et Regulares debent exire de mundo, et non esse de mundo, nec diligere mundum. Scribit enim Beatus Paulus omnibus Corinthiis, quorum pars maxima laicorum erat: *Debueratis de hoc mundo exisse* [5]. Et Sanctus Iacobus: *Nescitis*, inquit, *quia amicitia huius mundi inimica est Dei? Quicumque ergo voluerit amicus esse sæculi huius, inimicus Dei constituitur* [6]. Sanctus quoque Ioannes non excipit laicos, el sæculares, cum ait: *Nolite diligere mundum, neque ea quæ in mundo sunt. Si quis diligit mundum, non est charitas Patris in eo* [7].

Denique Christus Dominus omnibus loquitur, cum ait: *Si quis venit ad me, et non odit patrem suum, et matrem, et uxorem, et filios, et fratres, et sorores, adhuc autem et animam suam, non potest meus esse discipulus* [8]. Odisse autem patrem, et matrem, et uxorem, et filios, et fratres, et ipsam etiam animam, id est, vitam, ad perfectam charitatem pertinet. Illa enim sola charitas est, quæ potest hoc efficere, ut homo paratus sit ea alacritate vitam amittere suam et suorum, ac si eos odisset. Quod explicat Apostolus, cum ait ad Corinthios: *Tempus breve est: reliquum est, ut et qui habent uxores, tamquam non habentes sint, et qui flent, tamquam non flentes, et qui gaudent, tamquam non gaudentes, et qui emunt, tamquam non possidentes, et qui utuntur hoc mundo, tamquam non utantur: præterit enim figura huius mundi* [9]. Hæc enim verba eo tendunt, ut hominem expediant ab omni amore minus ordinato erga uxores, et filios, et res omnes mundi huius, tamquam res caducas et fluxas, quas non decet possessorem suum impedire quo minus promptissimus sit omnia perdere, ut vitam æternam lucrifaciat.

Habemus igitur ex doctrina Spiritus Sancti, per os Christi et Apostolorum nobis prædicata, non solum Clericos, et Monachos sed etiam laicos ad hanc perfectionem obligari, ut sancti sint, et de mundo exierint, et mundo et concupiscentiis eius nuntium remiserint, et denique tam ardenti charitate fereant, ut parati sint propter Deum, personas coniunctas et fortunas omnes, et ipsam vitam libenter exponere, ac si ista el sua non essent, el odio prosequerentur.

At quot sunt homines sæculares et laici qui ista intelligant, et de istis serio cogitent, ne dicam opere compleant? Vix probati Sacerdotes et Monachi ad ista pertingunt. Quid igitur a populo, a mercatoribus, ab opificibus, a rusticis expectabimus? Apostolorum tempore multi erant infirmi [10], multi imbecilles, multi, quibus lacte opus erat, non solido cibo [11], et tamen pane vitæ alebantur quotidie, et intuebantur heroica exempla Sanctorum. Quid ergo de temporibus nostris dicere poterimus, quando magna pars populi, semel per annum Corporis Sacri aluntur cibo, et rarissima cernunt exempla Sanctorum? Sed quid opus est argumenta conquirere, ut probemus, vitam multorum sæcularium hoc tempore lacrymarum fontibus esse plangendam? An non cernimus quotidie homicidia, furta, sacrilegia, adulteria, periuria, detractiones, dolos, fraudes? Quid dicam de luxu, de pompis, de operibus diaboli, quibus renuntiavimus in Baptismo? Quid de multitudine scortorum sive meretricum, quibus plenus est mundus? Certe in Lege Veteri dictum erat: *Non erit meretrix de filiabus Israel, nec scortator de filiis Israel* [12], et Apostolus clamat: *Tollens ergo membra Christi, faciam membra meretricis? Absit* [13]. Et tamen istæ sordes, ista turpitudo, iste teterrimus fœtor in medio Christiani populi longe lateque occupat omnia.

Ex Episcopis et Sacerdotibus multos novimus ad eam vitæ sanctitatem pervenisse, ut mererentur publico Ecclesiæ testimonio in Sanctis numerari, nec pauciores scimus ex Regularibus diversorum Ordinum ad eamdem gloriam pervenisse. Ex laicis tam raros novimus publico Ecclesiæ iudicio Sanctos declaratos, ut vix unum aut alterum, in singulis maioribus provinciis, demptis Martyribus, in historiis legamus. Nostris certe temporibus partim ex Episcopis, partim ex Regu-

[1] Rom. 1, 1 & 7
[2] Ephes. 1, 4
[3] Ephes. 5, 3
[4] 1 Petr. 1, 15
[5] 1 Cor. 5, 10
[6] Iac. 4, 4
[7] 1 Jn. 2, 15
[8] Lc. 14, 26
[9] 1 Cor. 7, 29
[10] 1 Cor. 11, 30
[11] 1 Cor. 3, 2
[12] Deut. 23, 17
[13] 1 Cor. 6, 15

laribus, numeramus non paucos Catalogo Sanctorum adscriptos, et non pauciores ita miraculis florent, ut sperandum sit brevi gloriam eamdem assecuturos. De sæcularibus et laicis mirum silentium. Utinam ista consideratio impelleret Reges et Principes, ut Sanctum Ludovicum Francorum Regem, Sanctum Casimirum Regem Poloniæ, Sanctum Stephanum Regem Hungariæ, et alios similes imitari cuperent, atque ad celsitudinem gloriæ, omnium longe maximam, aspirarent! Utinam privati homines laici itam legerent, et mores imitarentur Sancti Homoboni Cremonensis, qui cum esset alligatus uxori, et paterfamilias, sic tamen itam integre pieque traduxit, ut ab Innocentio III, Pontifice sapientissimo, inusitato more, statim ab obitu beatus et sanctus declaratus fuerit. Sed ista magis optanda, quam speranda sunt. Proinde Ecclesia instar columbæ pro omnibus gemat, et ad exemplum Annæ matris Samuelis, sterilitatem suam, præsertim quoad laicos, largissimo fletu omnipotenti Deo commendet: potens enim est Dominus, non solum facere ut sterilis pariat plurimos [14], sed etiam, ut filii Abrahæ ex lapidibus suscitentur [15].

Capitulum VIII

De octavo fonte lacrymarum, qui est consideratio miseriarum generis humani

Deploravimus hactenus miserias spirituales Ecclesiæ, et præcipuarum eius partium. Sequitur nunc, ut consideremus miserias temporales generis humani, quæ communes sunt Ecclesiæ cum aliis hominum congregationibus.

Tres esse videntur miseriæ toti humano generi communes, omnibus notæ, morbus, paupertas, et servitus sive subiectio. Sed aliæ tres sunt miseriæ maiores, quas pauci arbitrantur esse miserias, bona valetudo, ubertas opum, et imperium, sive splendor honoris et dignitatis. Ex his omnibus, si attente considerentur, copiosus fons lacrymarum compassionis erga proximum aperietur.

Morbus, res est omnibus nota, vel proprio experimento, vel alieno. Sedes morborum sunt omnia membra corporis humani. Temperamentum enim humani corporis, tam est a Summo Opifice variis instrumentis et quasi machinis instructum et ornatum, ad multa et varia opera exercenda, ut difficile sit illud diutius integrum et incolume conservare. Et quidem Deus, initio conditionis humanæ, adiunxit naturali operi suo supernaturale quoddam præsidium, quo manente, dissolvi non poterat, imo etiam neque lædi, naturale temperamentum corporis humani: sed merito primi peccati, sublatum est admirabile illud præsidium, quo mors et morbus arcebatur, et rediit corpus humanum ad naturalem suam conditionem, et sic aperta est ianua morti, et morbis innumerabilibus. Sic enim Deus homini recens formato comminatus est: *Quocumque die comederis* de vetito pomo, *morte morieris* [1], ac deinde cum comedisset, Memento, inquit, *quia pulvis es, et in pulverem reverteris* [2]. Hinc cœperunt omnia elementa, et omnia animantia, hominem vulnerare. Sol ipse, qui datus erat ad vitam non solum hominum, sed omnium viventium, quam multos, nimio suo calore, sæpe lædit in parte nobilissima, quæ dicitur caput? Aër elementum mollissimum, quot noxios vapores, sive exhalationes admittit, ex quibus exorti multiplices morbi humana corpora turmatim invadunt? Aqua non paucos homines, vel absorbet et suffocat, vel nimio humore corrumpit. Terra ipsa, iam non mater, sed noverca, spinas et tribulos gignit, qui punctionibus multos lædunt; herbas venenatas producit, quæ humore noxio plurimos interficiunt. Animantia vero, quamvis hominis imperio subiecta, sæpe rebellant, et aut unguibus, aut cornibus, aut dentibus, aut calcibus, aut etiam solo flatu homines multos vel graviter ægrotare, vel etiam vitam cum morte commutare compellunt. Ipsi etiam homines inter se bella gerunt, vulnerant, occidunt. Nec solum hostes ab hostibus, sed etiam amici ab amicis gravissima tormenta pati coguntur. Iudices enim, cum sceleratos, sive flagitiosos, sive facinorosos membrorum distorsione vel distractione, ustionibus, flagellis, linguæ vel manuum præcisione, aliisque tormentis puniunt; id faciunt, non ut hostes aut inimici hominum, sed ut hostes et inimici vitiorum, ut emendentur, si emendari possunt, sin minus, ut desinant nocere innocentibus. Itaque non odio personarum, sed amore boni communis ista faciunt. Denique Medici quot tormentis vexant ægrotos, quos tamen diligunt, et salvos esse cupiunt? Certe remedia, quæ Medici adhibent ad morbos curandos, sæpe sunt ægrotis magis molesta, quam morbi.

Ex his intelligi potest, quanta sit multitudo in hac lacrymarum valle ægrotorum, languentium, eiulantium, vociferantium. Multi laborant pedibus, multi capite, multi ex oculis, multi ex auribus, multi ex pectore, multi ex stomacho, multi ex renibus, multi ex tibiis, multi toto corpore male affecti iacent in xenodochiis, vel in plateis, vel in campis; quorum comparatione, pauci sunt qui iacent in propriis domibus, et lectis. Itaque, videtur mihi magna pars orbis terrarum similis esse probaticæ piscinæ, in cuius porticibus iacebat multitudo magna languentium, cæcorum, aridorum, expectantium aquæ motum [3]. Quid enim expectare potest

[14] 1 Reg. 2, 5
[15] Lc. 3, 8

[1] Gen. 2, 17
[2] Gen. 3, 19
[3] Jn. 5, 2

aliud tam ingens languentium multitudo, nisi motum lacrymarum ex compassione fraterna? Nam si vere omnis homo proximus noster est [4], ex sententia Salvatoris, imo et frater, ex eodem patre Deo, et eadem terra matre, unde invocamus, et dicimus: *Pater noster, qui es in cœlis* [5]: an non deberet unusquisque nostrum aliquando cogitatione lustrare multitudinem proximorum, et fratrum nostrorum languentium, et eiulantium, ac misericordiam implorantium, et ex corde commendare cum intimo gemitu Deo omnes, qui eiusmodi sunt? Profecto exaudiret pius dominus lacrymas filiorum suorum, ex fonte charitatis profluentes, et illis quidem refrigerium aliquod largiretur, et nobis etiam boni operis merces non deesset. Si enim, qui dederit calicem aquæ frigidæ proximo suo, non perdet mercedem suam, multo magis, qui dederit calicem aquæ calidæ, id est, lacrymarum ex fornace charitatis prodeuntium, non perdet mercedem suam. Neque hoc dico, quasi lacrymæ sufficiant, quando possumus visitatione, exhortatione, eleemosynis miseros adiuvare. De multitudine tantum absentium locuti sumus, quibus nisi oratione et lacrymis adesse non possumus.

Veniamus ad alteram calamitatem. Paupertas non minor fortasse calamitas est, quam ægritudo. Certe Sapiens a Deo petebat: *Mendicitatem, et divitias ne dederis mihi; tribue tantum victui meo necessaria* [6]. Durissima res est, cum adest necessitas, cibum capiendi, aut nuditatem cooperiendi, aut sub tectum ob iniurias cœli aut alia imminentia pericula secedendi, ab aliorum misericordia et voluntate pendere. Et quot sunt eiusmodi homines miserabiles super terram? plane innumerabiles. Id vero tribus de causis accidere solet.

Primum ex avaritia, vel effusione divitum; deinde ex vanitate, et incuria pauperum; postremo ex modica, vel nulla fiducia tum pauperum, tum divitum, in providentia et charitate Dei. Ac primum divites avari immemores præceptorum Domini, atque illius præcipue, quo iubemur diligere proximum, sicut nos ipsos, recondunt quæ pauperibus distribuenda fuerant: divites autem prodigi dilapidant bona sibi a Deo credita, et effundunt in meretrices, in comessationes, in vanitates, in pompas huius mundi, quibus in Baptismo renuntiaverant, in vestes pretiosas, et plurimas, ac per hoc supervacaneas. Unde sit ut nihil relinquatur pauperum necessitatibus. Deus enim providentia sua semper producit ex terra fructus tantos, quanti hominibus omnibus, et cunctis bestiis abunde sufficiunt. Sed avaritia, vel effusio paucorum facit, ut pluribus desit, unde sustentari ac vivere commode queant. Sed audiamus quid Sancti Patres de hac divitum avaritia, vel effusione dicant. Sanctus Basilius, *Oratione ad divites* in illud Evangelii: *Destruam horrea mea. At tu*, inquit, *nonne spoliator es, qui quæ dispensanda accepisti, propria reputas? est panis famelici, quem tu tenes, nudi tunica, quam tu in conclavi conservas; discalceati calceus, qui apud te marcescit; indigentis argentum, quod possides inhumatum. Quocirca tot pauperibus iniuriam facis, quot dare valeres.*

Sanctus Ambrosius Serm. octogesimo primo: *Sed ais*, inquit, *quid iniustum est, si cum aliena non invadam, propria diligenter servem? O impudens dictum! propria dicis? quæ? ex quibus reconditis in hunc mundum detulisti?* et infra: *Non minus est criminis habenti tollere quam cum possis et abundes, indigentibus denegare.*

Sanctus Hieronymus in Epistola ad Hedibiam quæstione prima: *Si plus*, inquit, *habes, quam tibi ad victum vestitumque necessarium est, illud eroga, et in illo debitricem esse te noveris.*

Sanctus Ioannes Chrysostomus, Hom. 34 ad populum Antiochenum: *Numquid*, inquit, *grave quidpiam et onerosum a nobis requirit? necessitatem excedentia vult nos facere necessaria; et quæ nequidquam et inutiliter reposita sunt, hæc vult bene distribui.* Et infra: *Tuarum*, inquit, *rerum es, o homo, dispensator, non minus quam qui Ecclesiæ bona dispensat.* Et infra: *Non ad hoc accepisti, ut in delicias absumeres, sed ut in eleemosynam erogares; numquid enim tua possides? res pauperum tibi sunt creditæ, sive ex laboribus iustis, sive ex hereditate paterna possideas.* Hæc ille, qui de superfluis loquitur, non de iis quæ ad personam vel familiam necessaria sunt.

Sanctus Augustinus in Psalm. 147: *Superflua*, inquit, *diviti, necessaria sunt pauperi: res alienæ possidentur, cum superflua possidentur.* Idem auctor in homilia 8 ex lib. 50 homiliarum sic loquitur: *Defert tibi Deus honorem, et quasi tibi dicit: Prior de communi tolle, quod sufficit necessitatibus domus tuæ; quod reliquum est, da Christo.* Denique idem in tractatu quinquagesimo in Ioannem, *Tibi*, inquit, *superflua sunt, sed Domini pedibus* (pauperibus) *necessaria sunt.*

Santus Leo Sermone quinto de collectis, sic ait: *Etiam terrenæ et corporeæ facultates ex Dei largitate proveniunt, ut merito rationem eorum quæsiturus sit, quæ non magis possidenda, quam dispensanda commisit.*

Sanctus Gregorius tertia parte Pastoralis curæ, admonitione vigesima secunda, *Admonendi sunt*, inquit, *qui nec aliena appetunt, nec sua largiuntur, ut sciant sollicite, quod ea de qua sumpti sumus cunctis hominibus terra communis est, et idcirco alimenta quoque omnibus communiter profert, et incassum se innocentes putant, qui commune Dei munus sibi privatim vindicant.*

[4] Lc. 10, 29
[5] Mt. 6, 9
[6] Prov. 30, 8

Sanctus Bernardus in Epistola quadrageisma secunda ad Henricum Archiepiscopum Senonensem, sic ait: *Nostrum est, pauperes clamant, quod effunditis; nobis crudeliter subtrahitur, quod vos inaniter expenditis.* Hæc ille. Neque diversam doctrinam tradunt Doctores scholastici meliores in scholis.

Sanctus enim Thomas, qui omnibus eminet, sic loquitur: *Res, quas aliqui superabundanter habent, ex naturali iure debentur pauperum sustentationi* [7]. Item infra: *Dominus*, inquit, *non solum decimam partem, sed omnia superflua pauperibus iubet exhiberi* [8]. Denique in quartum Sententiarum, hanc eamdem esse testatur communem Theologorum sententiam. Hæc breviter adducere placuit ex doctrina sanctorum doctissimorumque Patrum, ne quis existimaret, me nimis regide ac severe de communicandis opibus cum pauperibus esse locutum.

Sed non minus pauperes ipsi, sæpe causa sunt egestatis suæ, et suorum. Quod enim lucrantur per hebdomadam laborando manibus, interdum festis diebus totum consumunt ludendo, et bibendo in tabernis. Deinde, quasi pudeat eos conditionis suæ, et dedignentur Christum pauperem imitari, qui propter nos *egenus factus est, cum esset dives* [9]; coniuges suas sericis vestibus induunt, et quod satis esse potuisset victui moderato, et simplici amictui, totum consumitur in vestibus pretiosis, et ostentatione vanissima.

Sed causa præcipua cur multi pauperes misera necessitate conficiantur, et multi divites pecunias suas recondant, et malint fame sitique cruciari, quam cumulum pecuniarum diminuere, illa est, quia non confidunt in Domino, *qui dives est in misericordia* [10]. Et vere mirabile est, quod Dominus apud Matthæum certissimis et clarissimis rationibus et similitudinibus demonstravit, Deo Patri curam esse de nobis, et nihil nobis neque ad victum neque ad vestitum posse deficere [11], si confidamus in eo; et tamen tam paucis persuaserit, quibus dogmata altissima et difficillima persuasit. Quid certius aut evidentius argumento illo Domini: Si Deus pascit volatilia cœli, quæ non laborant neque nent, quomodo non magis hominibus illis, quos ad imaginem suam creavit, et per Spiritum Sanctum in filios adoptavit, omnia ad vitam, et victum, atque amictum necessaria suppeditabit? Et si Deus istis Regnum cœlorum præparavit, quomodo interim necessaria ad vitam transigendam denegabit? Denique veritas explorata est, posse Deum, si velit, in momento non solum necessaria providere, sed etiam locupletare mendicum. Id enim disertis verbis docet Spiritus Sanctus per Ecclesiasticum, cum ait: *Facile est in oculis Dei subito honestare pauperem* [12]. Ubi per *honestare*, intelligitur, locupletare, ut habet vox Græca. Nam in eodem capite legimus, a Deo esse vitam et mortem, bonum et malum, honestatem et paupertatem. Ubi opponuntur tamquam contraria honestas et paupertas, ut vita et mors, et bonum et malum. Significantur autem divitiæ nomine honestatis, quia honoratum et splendidum faciunt hominem divitiæ, vilem et despectum inopia. Rursum veritas explorata est, velle Deum amicis suis in se confidentibus, saltem necessaria providere, cum scriptum sit: *Non est inopia timentibus eum* [13], et: *Non vidi iustum derelictum, nec semen eius quærens panem* [14], et: *Scitote, quia nullus speravit in Domino, et confusus est* [15]. Ex quibus duabus sententiis manifeste colligitur, præcipuam causam, cur tam multi pauperes misere pereant, esse, quia non confidunt in Deo, sed in astutia sua. Verum non ideo fraterna charitas continere debet aut manus a largiendo quibus potest, aut oculos a lacrymis apud Deum fundendis pro quibus non potest. Tanto enim magis multitudo prope infinita mendicorum misericordia digna est, quanto plurimi eorum non solum laborant penuria corporalium bonorum, sed etiam penuria fidei, et fiduciæ, et cognitionis Dei, Patris optimi, et amantissimi, et sapientissimi, et omnipotentissimi. Hæc enim spiritualis inopia digna est lacrymis compassionis multo magis, quam omnis summa et extrema mendicitas corporalis.

Restat miseria tertia, quæ est abiectio servitutis, præsertim illa, quæ est mancipiorum, quæ parum differunt a iumentis. Omnis quidem servitus miserabilis est, cum omnis homo nascatur liber, et libertatem rebus omnibus anteponat: sed mancipiorum, quæ damnatur ad triremes, vel ad metalla, vel ad molam vertendam, vel ad pugnandum ad bestias, vel ad alios eiusdem generis labores, infinita propemodum miseria est. Nam instar iumentorum omni requie ac refrigerio carent, et ad continuos gravissimosque labores verberibus adiguntur; et interim pascuntur pane angustiæ, et aqua tribulationis, ac demum adhuc viventes quamdam quasi gehennam, non apud inferos, sed apud superos patiuntur. Et tamen homines sunt, et sæpe innoxii sunt, et noxiis tamen servire coguntur. Certe si quis mentis consideratione orbem terrarum lustrare voluerit, et attente tam intolerabilem infelicitatem fratrum suorum perpendere cœperit, non poterit etiamsi voluerit lacrymas continere; sed nec velle debebit, si pius sit, et communi Domino tam ingentem ærumnam et calamitatem commendare, et sacrificium compassionis immolare vo-

[7] II-II, q. 66. art. 7
[8] 4 sent. d. 15 q. 2, q. 4
[9] 2 Cor. 8, 9
[10] Ephes. 2, 4
[11] Mt. 6, 25
[12] Ecclu. 11, 23
[13] Psalm. 33, 10
[14] Psalm. 36, 25
[15] Ecclu. 2, 11

luerit.

Venio nunc ad alias tres ærumnas contrarias superioribus, valetudinem bonam, divitiarum copiam et imperii potestatem. Et quidem non ambigo, tria ista, bona esse, addo etiam esse dona Dei, et posse cum pietate consistere, et ad sempiterna bona promerenda utilia esse posse non nego. Sed ea de causa inter miserias numeranda esse censui, et miserias tribus superioribus graviores et maiores affirmare non timui, nec timeo; quoniam ad vitam æternam, quæ summum bonum est, et finis ad quem creati sumus, obtinendam et assequendam, magis impedit aliquando sanitas, quam ægrotatio; divitiæ quam egestas; et imperii potestas quam servitutis abiectio. Confer sanitatem cum ægrotatione: qui bene valet, raro meminit Domini sui, ut quo non multum egere videtur, promptus est ad peccata, præsertim carnalia perpetranda; exultat, ludit, iocatur, tripudiat; dulce illi est comedere, bibere, et dormire; grave et amarum orare, ieiunare, et vigilare; contra ægrotus, qui vel decumbit in lecto debilis et dolens, vel cum doloribus et mœroribus luctatur, non cogitat de voluptatibus, neque de conviviis, ac multo minus de ludis et iocis, sed de miseria vitæ præsentis, et de gloria vitæ futuræ, de vicina morte, de ratione reddenda Deo, etiam de verbo otioso. Proinde non solum multa peccata non committit, quæ sanus forte committeret, sed etiam multa bona opera facit, quæ sanus fortasse non faceret. Scribit Sanctus Gregorius [16] in libro quarto Dialogorum, suo tempore fuisse Romæ quemdam virum nomine Servulum toto corpore paralyticum, et quamdam piam feminam nomine Romulam, simili morbo ad multos annos laborantem. De Servulo dicit, eum sic paralysi usque ad mortem laborasse, ut numquam posset vel ex lectulo surgere, vel manum ad os ducere, vel in latus aliud declinare. De Romula pariter affirmat, eam in lectulo omnium membrorum officio destitutam longo tempore iacuisse. Quantam autem segetem virtutum et meritorum utrique attulerit tam diuturna et tam vehemens ægrotatio, idem Gregorius demonstrat ex divinis signis, quæ in utriusque morte claruerunt. Nam in obitu Servuli scribit Angelorum cantus in eius morte auditos, et statim a morte fragantiam miri odoris subsecutam. Sic etiam in morte Romulæ refert, primum apparuisse candidissimam lucem, et simul odoris suavissimi fragantiam cœlitus emissam, ac denique duos Angelorum choros alternatim canentium ante fores cubiculi auditos. Et unde obsecro tam singularia privilegia paralyticis istis exhibita? certe non aliunde, nisi quia diuturna et continua illa paralysis procul arcebat omnem peccandi occasionem, et simul præbebat materiam uberem exercendæ pœnitentiæ, et vacandi per iugem orationem Deo, et sibi. *Ipsa*, inquit Sanctus Gregorius, *detrimenta membrorum facta fuerunt incrementa virtutum, quia tanto sollicitius ad usum orationis exercuerunt, quanto et aliud quidlibet agere nequaquam valebant.* Quod si narrare inciperem eorum exempla, qui per occasionem ægrotationis ad cor suum redierunt, et de mundi amatoribus amatores Dei, et de peccatoribus sancti facti sunt, nullum finem narratio inveniret. Est enim corporalis morbus, quasi flagellum salutare, quo Deus uti solet ad convertendos peccatores, iuxta illud Psalmographi: *Cum occideret eos, quærebant eum; et revertebantur, et diluculo veniebant ad eum* [17], et illud Isaiæ: *Tantummodo sola vexatio intellectum dabit auditui* [18]. Siquidem, ut plurimum, qui sani et vegti sunt, audiunt sæpe a concionatoribus multa de morte, de iudicio, de gehenna; sed non videntur intelligere quid sit quod dicitur, cum nulla subsequatur morum emendatio. Sed cum Deus vexare hominem morbo aliquo gravi aut letali vulnere incipit, tum vexatio dat intellectum auditui. Incipit enim ægrotus serio cogitare de morte, de iudicio, de gehenna, et sæpe corporis ægrotatio parit animæ sanitatem.

Quid iam de divitiis dicam? dicuntur illæ quidem ab hominibus bonæ, et expetendæ, et augendæ. Sed Spiritus Sanctus, qui est Spiritus Sapientiæ et intellectus, tam gravem sententiam, in libro Dei verissimo atque certissimo, contra divites et divitias protulit, ut horrori mihi sit eam referre.

In libro Proverbiorum sic legimus: *Duo rogavit te, ne deneges mihi antequam moriar: vanitatem et verba mendacia longe fac a me; mendicitatem et divitias ne dederis mihi; tribue tantum victui meo necessaria* [19]. Qui hæc loquitur, de se dixit paulo ante: *Visio quam locutus est vir, cum quo est Deus, et qui Deo secum morante confortatus, ait (. . .)* [20]. Itaque qui loquitur verba illa, et qui obnixe rogat, ut divitiæ sibi non affluant, non est aliquis stultus, vel imperitus, sed vir illuminatus a Deo, et sapientissimus. Quis ergo sapiens audeat petere a Deo divitias, aut eas magno labore conquirere, ne dicam per fraudes aut iniustitiam eas sibi comparare? Ecclesiasticus scriptor etiam sapientissimus, et spiritum Dei in scribendo habens, ita pronuntiat: *Si dives fueris, non eris immunis a delicto* [21] Quam gravis et quam tremenda hæc sententia est? quis cupiat divitias, quæ tantam habent cum delicto, id est cum inimicitia Dei, coniunctionem? Poterit quidem aliquis dives esse, et simul Dei amicus esse, ut fuit Abraham, et Isaac, et Ioseph, et David: sed tanta est proclivitas diviti ad delictum, ut Sapiens absolute pronuntiaverit:

[16] 4 Dialog. c. 14 & 15

[17] Psalm. 77, 34
[18] Isa. 28, 19
[19] Prov. 30, 8
[20] Prov. 30, 1
[21] Ecclu. 11, 10

Si dives fueris, non eris immunis a delicto. Quia videlicet divites facile superbiunt, facile contemnunt pauperes, quamvis se meliores; facile negligunt dare, quod superest, egenis; facile consumunt divitias in explendis cupiditatibus suis; facile cupiunt insano ardore fieri ditiores, et per fas et nefas congregare divitias. Dominus in Evangelio miraculo comparavit divitum salutem, cum ait: *Facilius est camelum per foramen acus transire, quam divitem intrare in Regnum cœlorum* [22]. Atque huius sententiæ tremendæ tres testes habemus omni exceptione maiores, Matthæum, Marcum et Lucam, scriptores Spiritu Sancto plenos. Erit igitur aliquis vir prudens, qui tanto periculo salutem æternam suam exponere audeat? At, inquies, divites Dominus vocat eos qui amant divitias, et qui habent ad fruendum eis, non ad erogandas in usus necessarios et pios? Ita est, sed quam pauci sunt huiusmodi? Ideo saltem ob raritatem, recte comparata est miraculo salus locupletum. Idem Dominus, Sancto Luca teste, miseros divites appellavit, cum ait: *Verumtamen væ vobis divitibus, qui habetis consolationem vestram* [23]. Illud enim *væ*, miseriam calamitatemque designat, et opponitur voci *beatus*, quæ felicitatem significat. Et quoniam divites saturari solent cibis delicatis, et inde iucundam ac lætam vitam ducere, subiunxit Dominus: *Væ vobis, qui saturati estis, quia esurietis. Væ vobis, qui ridetis nunc, quia lugebitis et flebitis.* En quid sentiat Magister Deus de bono divitiarum. Is qui divitias fecit, et qui scit omnium optime quid in se habeant, egenus et pauper esse voluit, et pronuntiavit per secretarium suum: *Væ divitibus*, et per eumdem, *Beati pauperes.* Et erit adhuc homo Christianus, qui perdite divitias amet? Et erunt homines Christiani qui divites beatos esse iudicent, et non potius eorum forti misereantur, et pericula ipsorum defleant?

Sed audiamus Paulum Apostolum, qui raptus in tertium cœlum, novit omnium optime, quæ sint vera bona, et utrum divitiæ magis conferant ad salutem, quam impediant iter salutis. Hic in Epistola priore ad Thimotheum, ita scripsit: *Qui volunt divites fieri, incidunt in tentationem, et in laqueum diaboli, et desideria multa inutilia et nociva, quæ mergunt homines in interitum et perditionem* [24]. Non loquitur de illis qui divitias habent, et illis imperant, easque sibi subiiciunt, ac insumunt in operibus Deo placitis, qui pauci sunt; sed de iis qui volunt divites fieri, id est, qui divitias amant, et ideo semper eas conservare et augere desiderant, et quasi servi et mancipia sunt divitiarum. De his Apostolus pronuntiat, quod incidant in tentationem, id est, quod sint expositi magnis tentationibus ambitionis, luxuriæ, vindicandi iniurias, deprimendi adversarios, per fas et nefas obtinendi quodlibet, quamvis non liceat. Ad hæc enim omnia aptissima instrumenta sunt pecuniæ. Et quoniam nimis difficile est, tam graves tentationes superare, pronuntiat secundo Apostolus, quod divites incidant in laqueum diaboli: quicumque enim tentationi cedunt, hoc ipso captivi efficiuntur diaboli, atque ad eius imperium moventur, ut canes illigati catenis. Et quid miserabilius, quam diaboli, hostis crudelissimi, et numquam mitescentis esse mancipium? Tertio addit Apostolus, divitem sic a diabolo illigatum, et laqueo eius ac rete constrictum, non solum permanere in præsentibus sceleribus, sed quotidie concipere nova desideria scelerum graviorum, partim inutilium, partim noxiorum. Inutilia enim sunt desideria vanitatum, pomparum, ludorum; noxia vero desideria adulteriorum, homicidiorum, defectionum, rapinarum, et aliorum id genus scelerum et flagitiorum, quæ sine rubore et sine timore ab his diaboli mancipiis perpetrantur. Unde postremo, ex Apostoli sententia, demerguntur, qui eiusmodi sunt, in interitum et perditionem: in interitum videlicet sempiternum, per quem perduntur omnia bona præterita, præsentia et futura.

Quæ cum ita sint, manifestum est, abundantiam divitiarum similem esse non flatibus prosperis ventorum, qui ducunt ad portum, sed ventis contrariis, et furentibus, qui tempestates excitant, et longe abducunt a portu, et facto naufragio demergunt navem cum vectoribus in abyssum et perditionem. Quis igitur negaverit divites miseros esse, et misericordiæ lacrymis deplorandos, et Domino Deo nostro cum gemitibus assidue commendandos?

Restat imperium et potestas, qua una re maxime se iactant et efferunt homines, quasi iam supra sortem mortalium ascenderint. Sed ista ipsa potentia, quo altius evehit, eo periculosius minatur præcipitium: sic loquitur Sanctus Bernardus ad Eugenium suum, cum ex humili Monacho summus Pontifex factus esset: *Considero gradum, et casum vereor: considero fastigium dignitatis, et intueor faciem abyssi, iacentis deorsum. Attendo celsitudinem honoris, et e vicino periculum reformido* [25]. Et infra: *Altiorem locum sortitus es, sed non tutiorem; sublimiorem, non securiorem.* Atque hoc idem de omnibus gradibus, sive Ecclesiasticis, sive temporalibus, dici potest. Omnes enim, qui præsunt aliis, in periculo magno versantur, et dignissimi sunt, ut omnes eorum subditi, serio, et non sine magno gemitu divinum eis implorent auxilium. Audi enim quam terribiliter adversus eos intonet Spiritus Sancti tuba: *Horrende, et cito apparebit vobis; quoniam iudicium durissimum his, qui præsunt, fiet. Exiguo enim conceditur misericordia: potentes autem potenter tormenta patien-*

[22] Mt. 19, 24; Mc. 10, 25; Lc. 18, 25
[23] Lc. 6, 24
[24] 1 Tim. 6, 9
[25] Epist. 237

tur. Non enim subtrahet personam cuiusquam Deus, nec verebitur magnitudinem cuiusquam, quoniam pusillum et magnum ipse fecit, et æqualiter cura est illi de omnibus. Fortioribus autem fortior instat cruciatio. O si ista perpenderent homines, non tam ardenter inhiarent ad Regna, et præfecturas. Sed quæ causa est, cur tam grave iudicium potentibus comminetur Deus? Illa potissimum esse videtur, quod peccata Principum soleant esse sine comparatione maiora, quam privatorum. Privati homines furantur obolos. Principes furantur castra, civitates, Regna. Privati habent fortasse concubinam unam; Principes magni plurimas habere volunt; Salomon habebat trescentas, præter uxores septingentas [26]; et Imperator Maxentius nullius matronæ Romanæ, quamvis nobilissimæ, honori parcebat [27]. Privati singulari certamine cum inimico depugnant, Principes magni exercitus magnos in hostes ducunt. Et si forte causa belli iniusta sit, quis numeret peccata, quæ secum trahit bellum iniustum? Certe cædes, rapinæ, depopulationes urbium, devastationes agrorum et vinearum, incendia domorum et templorum, sacrilegia horribilia, violationes virginum et matronarum, et sanctimonialium, et alia gravissima scelera sine ullo numero, quæ ex iniusto bello sequuntur, omnia in caput eius recidunt, qui sine iusta causa bellum movit. Et quia numquam poterit eiusmodi Princeps tam ingentia damna resacire, repetet ab illo pœnas iustissimas Deus, qui solus potest invenire supplicia sceleribus omnibus paria. Ergo non mirum est, quod Spiritus Sanctus clamet, et dicat: *Iudicium durissimum his qui præsunt fiet.* Sed mirum est, quod ii qui præsunt, non contremiscant, et magis mirum est, quod ulli sint, qui præfecturas ambiant. Et si Deus tam graviter animadvertit in peccata Principum temporalium, multo gravius animadvertet in peccata Principum spiritualium, quanto pretiosior est coram Deo anima quam corpus, et vita æterna quam vita temporalis. Quæ omnia si quis attente consideret, non poterit non vehementer compati Principibus omnibus tum spiritualibus, tum temporalibus; ac pro eis sacrificium precum cum adipe lacrymarum offerre. Quod autem nos diximus, esse compatiendum magis Principibus, quam privatis, confirmari potest ex Augustini sententia, qui in libris *De Civitate Dei* [28] aperte scribit, magis tolerare debere Patres quod imperent, quam servos tolerare, quod serviunt.

[26] 3 Reg. 11, 3
[27] Eusebius lib. 8 hist. Eccl. c. 22
[28] Lib. 19, c. 16

Capitulum IX

De nono fonte lacrymarum, qui est consideratio Purgatorii

Animæ illæ, quæ in purgatorio degunt, non parvam nobis adhuc viventibus super terram lacrymarum materiam præbent, ut merito consideratio purgatorii dici possit lacrymarum fons uberrimus.

Porro in pœnis purgatorii quatuor capita considerari possint, ex quibus coniecturam facere licebit de magnitudine pœnarum illarum, ut ex ea magnitudine colligi possit, merito debere fideles, lacrymas fundere ob commiserationem fratrum nostrorum, qui pœnis illis interim cruciantur.

Primum est, pœnas purgatorii acerbiores esse pœnis omnibus, quas in hac vita experimur; alterum, pœnas purgatorii ut plurimum diutius durare, quam pœnæ huius vitæ durent; tertium, animas, quæ in purgatorio degunt, seipsas iuvare non posse; postremum, animas illas esse plurimas, ac pæne innumerabiles. Ex his plane constat, valde miserabiles esse animas illas, et per hoc omni miseratione dignissimas: et stultissimos esse, qui in hoc tempore pro culpis suis satisfacere negligunt, et malunt ad loca illa pœnalia descendere, quam in hoc tempore aliqua delectatione privari.

Primum igitur pro comperto habere debemus, pœnas purgatorii acerbiores esse pœnis omnibus, quas in hac vita experimur. Id enim disertis verbis docet Sanctus Augustinus in explicatione Psalmi trigesimiseptimi, cum sic loquitur: *Domine ne in indignatione tu arguas me. Non sim inter illos, quibus dicturus es, Ite in ignem æternum. Neque in ira tua emendes me, ut in hac vita purges me, et talem me reddas, cui iam emendatorio igne opus non sit; propter illos, qui salvi erunt, sic tamen quasi per ignem.* Et paulo infra: *Et quia dicitur, Salvus erit, contemnitur ille ignis. Ita plane, quamvis salvi per ignem, gravior tamen erit ille ignis, quam quidquid potest homo pati in hac vita. Et nostis, quanta hic passi sunt mali, et possint pati; tanta tamen passi sunt, quanta potuerunt pati et boni. Quid enim quisque maleficus, latro, adulter, sceleratus, sacrilegus pertulit legibus, quod non pertulit Martyr in confessione Christi? Ista ergo, quæ hic sunt mala, multo faciliora sunt. Et tamen videte quemadmodum ea homines ne patiantur, quicquid iusserint faciunt. Quanto melius faciunt, quod iubet Deus, ne illa graviora patiantur?* Hæc Sanctus Augustinus, quem in hac sententia sequuntur multi Patres. Sanctus Gregorius in explicatione Psalmi tertii pœnitentialis: *Domine ne in furore tuo arguas me, neque in ira tua corripias me. Quasi dicat: Scio futurum esse, ut post huius vitæ exitum alii flammis expientur purgatoriis, alii sententiam subeant æternæ damnationis. Sed quia illum transitorium ignem omni tribulatione æstimo præsenti intolerabiliorem, non solum in*

furore æterna damnationis opto non argui, sed etiam in ira transeuntis timeo correptionis purgari. Idem habent venerabilis Beda in explicatione verborum eorumdem, et Sanctus Anselmus in explicatione tertii capitis Epistolæ prioris ad Corinthios, et Sanctus Bernardus in Sermone de obitu Humberti.

Hos vero Sanctos Patres non sequitur tantum Sanctus Thomas Aquinas, scribens in 4 lib. Sent., dist, 30, q. 1, art. 2, sed addit, minimam pœnam purgatorii graviorem esse acerbissima quacumque pœna huius mundi. Et tamen audent homines contemnere illam pœnam, qui præsentes dolores tolerare non possunt. Sed hæc est cæcitas plangenda præter ceteras in hac valle lacrymarum.

Probat autem Sanctus Thomas sententiam suam, quoniam veritas certa et explorata est, pœnam damni graviorem esse qualibet pœna sensus: et non minus certum et exploratum est, eos omnes qui in purgatorio sunt, pœnam damni sustinere. Sed aliquis forte obiiciet, pœnam damni perpetuam, qualis est in gehenna, esse vere pœnam, et pœnarum gravissimam, sed in purgatorio carentiam visionis divinæ, non videri proprie pœnam, aut certe non esse pœnam graviorem iis quas in hac vita patiuntur Martyres. Nam et nos dum hic in terris vivimus, Deum non videmus, et tamen non dicimur sustinere pœnam damni, quia suo tempore Deum videbimus, si cordi purgando et mundando, ut par est, operam demus. Imo etiam veteres Sancti Patres, Patriarchæ et Prophetæ, qui in Limbo Salvatorem expectabant, Deum non videbant, nec tamen cruciabantur pœna damni, quia visuri erant tempore designato a Deo. Sic enim Abraham respondit epuloni: *Fili, recordare quia recepisti bona in vita tua, Lazarus similiter mala: nunc autem hic consolatur, tu vero cruciaris* [1]. Ubi non dixit Abraham, Lazarus cruciatur pœna damni, sed consolatur, ac per hoc non torquetur. Et Sanctus ille Simeon, cum ait: *Nunc dimittis servum tuum in pace* [2], non existimavit per mortem se pergere ad pœnam gravissimam, sed ad pacem lætissimam. Denique Sanctus Gregorius in libro tertiodecimo Moralium [3] affirmat, veteres Patres in Limbo, non tormenta ulla pertulisse, sed requiem invenisse.

Ad hanc obiectionem facile responderi potest. Nos enim hic in terris non pleno cognoscimus, quam grave sit Deum non videre, tum quia per phantasmata corporalia, et sensuum ministerium obscure intelligimus quidquid intelligimus, tum quia deliniti corporalibus oblectationibus, in his acquiescimus, nec de spiritualibus multum solliciti sumus. Veteres quoque Patres non cruciabantur pœna damni, quamvis Deum non viderent, quia sciebant non differri se culpa aliqua sua propria a visione Dei, sed quia tempus illius magni boni nondum advenerat. At, qui post Christi adventum damnantur ad purgatorium, ii non possunt non gravissime cruciari, quod Deum videre nequeant. Nam cum corpore et sensibus corporalibus careant, non amplius oblectari possunt in obiectis sensibilibus, in cibo et potu, in divitiis et honoribus, in explenda carnali concupiscentia: sed toti aspirant ad contemplandam veritatem primam, et ad fruendum summo bono, ad quod, ut ad finem ultimum, se creatos fuisse intelligunt. Accedit, quod optime noverunt, iam fidelibus aperta esse Regna cœlorum, et nihil esse quod impediat, nisi reatum pœnæ per ipsorum propria peccata contractum. Unde sine dubio sibi ipsæ irascuntur animæ, et dolent ac torquentur, quod ipsæ sibi causa sint dilationis tanti boni. Similes mihi esse videntur homini valde esurienti, et sitienti, qui ante se habeat mensam cibis optimis instructam, et vinis optimis ac limpidissima aqua refertam, et tamen nihil attingere possit, non alia causa prohibente, nisi quia ipse sibi hanc dilationem promeritus sit. Adde, quod Sancti Patres, Augustinus, Gregorius, Beda, Anselmus et Bernardus, non de pœna damni loquuntur, quam omnes fatentur esse maximam, sed de pœna ignis, ac de ista pœna plane affirmant, eam esse atrociorem, quam sit ulla pœna huius vitæ. Quamvis enim non desit hic in terris pœna ignis, tamen ille ignis, qui non lignis aut oleo nutritur, sed ut instrumentum iustitiæ Dei semper ardet et torquet animas, sine ulla dubitatione acerrimus est. Quare si non concederemus, pœnam damni temporariam, qualis est in purgatorio, esse graviorem omnibus pœnis huius vitæ; id tamen de pœna ignis ex tot Patrum auctoritate concedi deberet.

Et quoniam multi non facile adducuntur, ut credant quæ numquam viderunt, placuit Deo aliquando servos aliquos suos a mortuis excitare, ac eis mandare, ut viventibus annuntient, quod viderunt. Ex multis autem eiusmodi testibus, ut sic loquar, oculatis, qui pœnas purgatorii viderunt, duos eligere visum est, unum, et unam, de quibus testes habemus omni exceptione maiores. Unus igitur sit Drithelmus Anglus, cuius viri historiam scribit venerabilis Beda, qui rem narrat sibi notissimam, et quæ tempore suo obstupescentibus omnibus evenit. Sic igitur scribit in libro quinto historiæ gentis Anglorum: *His temporibus miraculum memorabile et antiquorum simile in Britannia factum est. Namque ad excitationem viventium de morte animæ, quidam aliquamdiu mortuus ad vitam resurrexit corporis, et multa memoratu digna, quæ viderat narravit, e quibus hic aliqua breviter perstringenda esse putavi. Erat quidam paterfamilias in regione Nordam Humbrorum, religiosam cum domo sua vitam gerens, qui infirmitate corporis tactus, et hac crecente per dies, ad ex-*

[1] Lc. 16, 25
[2] Lc. 2, 29
[3] Lib. 13, c. 22

trema perductus, primo tempore noctis defunctus est. Sed diluculo reviviscens, ac repente residens, omnes, qui corpori flentes assederant, timore immenso perculsos, in fugam convertit. Uxor tantum, quæ eum plus amabat, quamvis multum tremens et pavida, remansit. Quam ille consolatus, Noli, inquit, timere, quia vere resurrexi a morte, qua tenebar; et apud homines sum iterum vivere permissus; non tamen ea mihi, qua antea consueveram, consuetudine, sed multum dissimili ex hoc tempore vivendum est. Statimque surrexit, et abiit ad villulæ oratorium, et usque ad diem in oratione persistens, mox omnem, quam possederat, substantiam in tres divisit portiones: e quibus unam coniugi, alteram filiis tradidit; tertiam sibi retentam, statim pauperibus distribuit. Nec multo post sæculi curis absolutus ad monasterium Mailros pervenit. Acceptaque tonsura locum secretæ mansionis, quam præviderat Abbas, intravit: et ibi usque ad diem mortis in tanta mentis et corporis contritione duravit, ut multa illum, quæ alios laterent, vel horrenda vel desideranda vidisse, etiamsi lingua sileret, vita loqueretur. Narrabat enim hoc modo, quod viderat. Lucidus, inquit, aspectu et clarus erat indumento, qui me ducebat. Devenimus autem ad vallem multæ latitudinis et profunditatis, infinitæ autem longitudinis, quæ ad lævam nobis sita unum latus flammis ferventibus nimium terribile, alterum furenti grandine ac frigore nivium omnia perflante atque verrente non minus intolerabile præferebat. Utrumque autem erat animabus hominum plenum, quæ vicissim hinc inde videbantur quasi tempestatis impetu iactari. Cum enim vim fervoris immensi tolerare non possent, prosiliebant miseræ in medium frigoris infesti: et cum neque ibi quippiam requiei invenire valerent, resiliebant rursus in medium flammarum inextinguibilium. Cumque hac infelici vicissitudine longe lateque, prout aspicere poteram, sine ulla quietis inter capedine innumerabilis spirituum deformium multitudo torqueretur; cogitare cœpi, quod hic forte esset infernus, de cuius tormentis intolerabilibus narrare sæpius audivi. Respondit cogitationi meæ ductor, qui me præcedebat: Non hoc, inquiens, suspiceris, non enim infernus est ille, quem putas.

Ac deinde explicata visione inferni, et paradisi, quam causa vitandæ prolixitatis omitto; subdit: *Scis*, inquit, *quæ sint ista omnia, quæ vidisti? Respondi ego: Non. Et ait: Vallis illa, quam aspexisti, flammis ferventibus et frigoribus horrenda rigidis, ipse est locus, in quo examinandæ et castigandæ sunt animæ illorum, qui differentes confiteri e emendare scelera sua quæ fecerunt, in ipso tandem mortis articulo ad pœnitentiam confugiunt, et sic de corpore exeunt: qui tamen, quia confessionem et pœnitentiam vel in morte habuerunt, omnes in die Iudicii ad Regnum cœlorum pervenient. Multos autem preces viventium, et eleemosynæ, et ieiunia, et maxime celebratio Missarum, ut etiam ante diem Iudicii liberentur, adiuvant.* His addit venerabilis Beda, quod *cum ille incredibili austeritate corpus suum vexaret, et in fluminibus gelu concretus oraret et psalleret, dicentibus sociis, Mirum frater Drithelme, quod tantam frigoris asperitatem ulla ratione tolerare prævales, respondebat ille, Frigidiora ego vidi. Et cum dicerent, Mirum quod tam austeram tenere continentiam velis, respondebat: Austeriora ego vidi. Sic usque ad diem suæ vocationis infatigabili cœlestium bonorum desiderio corpus senile inter quotidiana ieiunia domabat, multisque verbo et conversatione saluti fuit.*

Hanc historiam ego verissimam esse non dubito, tum quia consentanea est Scripturæ dicenti in libro Iob: *Ad nimium calorem transeunt ab aquis nivium* [4]. Deinde, quia testem habemus Bedam virum optimum, et qui rem gestam suo tempore narrat; denique, quia secutus est ex ea visione fructus, quem Deus requirere ex huiusmodi solet, non curiositas, non vanitas, sed salus animarum multarum, per conversionem ad pœnitentiam.

Venio ad testimonium feminæ mirabilis, quæ Christina dicta est, cuius Vitam scripsit Thomas Cantipratensis, ex Ordine Sancti Dominici, vir fide dignissimus, qui eius tempore vixit. Cui contestis accedit venerabilis Iacobus de Vitriaco Cardinalis pius et doctus, qui in Præfatione ad libros suos *De Vita et rebus gestis beatæ Mariæ de Oegnies*, meminit plurium sanctarum mulierum, ac præcipue Christinæ mirabilis cuius res gestas compendio ac brevissime refert. Hæc igitur Virgo de se ita loquitur, cum primum a morte videntibus multis surrexit. *Statim*, inquit, *ut e corpore excessi, animam meam exceperunt lucis ministri Angeli Dei, deduxeruntque illam in locum quemdam obscurum et horridum, animabus hominum refertum. Quæ vero tormenta eo in loco conspexi, ea tam immania et acerba fuerunt, ut nullus possit sermone id explicare. Vidi illic non paucos vita functos, mihi, cum viverent, non ignotos. Valde autem miserata ego animas illas miserabiles, quærebam, quis esset ille locus, suspicabar enim tartarum esse. Responderunt mihi duces mei, locum esse purgatorii, ubi peccatores, quos in vita quidem pecasse pœnituisset, sed non satis scelerum suorum meritas pœnas dedissent. Inde perduxerunt me ad inferorum supplicia, in quibus itidem agnovi quosdam mihi olim in vita notos. Postea vero translata sum in paradisum, usque ad thronum divinæ Maiestatis, ubi cum viderem gratulantem mihi Dominum, ultra omnem modum lætabar, quod arbitrarer illic me deinceps cum Domino in omnem æternitatem permansuram. At ille mox respondens desiderio meo, Re vera, inquit, dulcissima fi-*

[4] Iob 24, 19

lia, hic mecum eris; sed nunc utrum e duobus malis optionem tibi facio, vel æternum hic nunc apud me manere, vel redire ad terras, ibique in mortali corpore absque illius detrimento pœnas perferre, iisque omnes illas animas, quas in locis purgatoriis miserabaris, liberare et eripere; efficereque ut homines adhuc in corpore manentes tuæ pœnitentiæ et vitæ exemplis ad me conversi a suis facinoribus abstineant, et resipiscant peractis omnibus, ad me tandem multis aucta meritorum cumulis reverti. Ego vero absque ulla cunctatione sub conditione mihi proposita, dixi, me velle ad corpus redire, et pius Dominus gratulans, quod me promptam obtulissem, iubet animam suo corpori restitui. Qua in re exequenda admirari licet beatorum spirituum incredibilem celeritatem: ea enim hora, cum in Missæ sacrificio, quod pro me fiebat, diceretur, primo, Agnus Dei, anima mea sistebatur coram throno divinæ Maistatis: cumque tertio id repeteretur, illi me corpori reddidere. Ita se habet et excessus meus, et vita, et ad vitam reditus, propter hominum correctionem et emendationem ad vitam revocata sum. Itaque deinceps oro, ne vos perturbent ea quæ visuri estis in me. Excedent enim mentis humanæ captum, quæ, Domino volente, fient in me, nec talia inter mortales quandoque comperta sunt. Hæc illa. Subiungit postea auctor Vitæ cap. 6: *Tum vero*, inquit, *cœpit illa exercere quorum causa a Domino missa fuerat: ingrediebatur in ardentes clibanos, et in illis incendiis cruciabatur, ita ut præ angustia et dolore horrendos ederet clamores. Postquam autem inde egressa fuit, vestigium nullum alicuius ustionis in eius corpore visebatur.* Et cap. 7 sic pergit: *Sub aquis Mosæ fluminis hyberno tempore, cum rigerent omnia gelu, crebro et diu morabatur, sex et amplius diebus in eo perdurans.* Et paulo post: *Interdum in quis orans, simul cum illis ferebatur in rotam molendini, atque ita horrendum in modum circumacta cum ipsa rota, membris omnibus mansit incolumis.* Et capita 9: *Surgebat*, inquit auctor, *quandoque mediis noctibus, et totius oppidi Trudonensis canes in se concitans, ante illos ipsam infectantes instar feræ cuiusdam cursitabat; sicque per devia et per densos vepres et spineta agitata, adeo ab illis compungebatur, et lacerabatur, ut nulla corporis eius pars vulneris esset expers; et tamen multo sanguine fuso, nulla plagarum aut vulnerum vestigia conspiciebatur in eius corpore.*

Hæc ille, qui quam vera et certa narraverit, perspicuum est, tum quia contestem habet, ut supra dixi, virum gravissimum Iacobum Episcopum et Cardinalem de Vitriaco, tum quia narrat res gestas suo tempore, et in eadem Provincia, quam ipse quoque incolebat, cum esset ipse quoque Episcopus, et suffraganeus Archiepiscopi Cameracensis, tum etiam quia res ipsa publice clamabat, eam habere corpus divina virtute ita conformatum, ut dolorem pateretur ab igne, et non dissolveretur, et vulnera acciperet, et sanguinem funderet, et mox vulnerum vestigia non apparerent; et non paucos dies ita vixit, sed annos duos et quadraginta post resurrectionem; tum denique quia multos convertit ad pœnitentiam, et post mortem miraculis evidentibus claruit. Itaque voluit Deus ora obstruere incredulorum, qui non verentur aliquando dicere: Quis rediit ab inferis? Quis tormenta gehennæ vel purgatorii vidit? Ecce enim habemus testes fideles marem et feminam, qui viderunt gehennæ et purgatorii supplicia acerbissima et maxima; ut plane inexcusabiles sint, qui ista non credunt, et magis inexcusabiles, qui credunt, et contemnunt, et pro delictis suis in ieiunio, fletu et planctu Deo satisfacere negligunt. Sed pergamus ad alia capita.

Alterum caput erat diuturna duratio suppliciorum purgatorii. Quamvis enim non defuerit aliquis scriptor, alioqui egregius, et magni nominis, qui opinatus sit, neminem in purgatorio cruciari ultra viginti annos, vel ultra decennium: tamen contrarium docet usus Ecclesiæ, quæ anniversaria sacra celebrare solet pro animabus defunctorumnon solum ad annos decem, sed etiam ad annos centum, et eo amplius. Deinde in ea visione, quam ex venerabili Beda retulimus, satis aperte indicatur, multas animas in purgatorio cruciari usque ad diem Iudicii. Quod confirmari potest ex verbis Tertulliani auctoris antiquissimi, qui in libro *De anima* capite septimodecimo, de purgatorio loquens sub inferni nomine ait: *In carcerem te mandet infernum, unde non dimittaris, nisi modico quoque delicto mora resurrectionis expenso.* Et clarius Sanctus Cyprianus de diuturnitate pœnæ purgatorii loquens, in Epistola secunda libri quarti, sic ait: *Aliud est, pro peccatis longo tempore cruciatum purgari diu igne; aliud peccata omnia passione purgasse.* Quod etiam confirmatur ex visione beatæ Ludgardis virginis santissimæ et celeberrimæ, cuius vitam scripsit ille idem Thomas Cantipratensis, qui scripsit vitam Christinæ mirabilis. Et quoniam res est magna, et ad exemplum Prælatorum Ecclesiæ prodesse potest, adscribam hoc loco verba ipsa auctoris, quæ habentur libro secundo Vitæ Sanctæ Ludgardis apud Surium tomo tertio, ad diem Iunii sextumdecimum. *Hoc fere tempore*, inquit auctor, *Dominus Innocentius Papa Tertius, post celebratum Lateranense Concilium ab hac ita migravit. Moxque apparuit visibiliter Ludgardi. Illa autem, ut vidit eum ingenti flamma cinctum, quisnam sit percontatur. Respondit se esse Innocentium Papam, et illa cum gemitu, Quid hoc est, inquit, communem omnium nostrum Patrem, tam dire cruciari? Respondit ille: Tres ob causas ita crucior, quæ etiam æternis suppliciis me iustissime addixissent, nisi per intercessionem piissima Matris Dei,*

cui Monasterium condidi, in extremus me pœnituisset. Et æternam quidem mortem evasi, sed pœnis atrocissimis usque ad Iudicii diem cruciabor. Quod autem ad te suffragia petiturus venire potui, mihi a suo filio Mater misercordiæ impetravit. His dictis confestim disparuit. Ludgardis vero eius necessitatem sororibus, ut ei succurrerent, indicavit. Porro admodum dolens vicem eius, mirabili se cruciatu illius causa affecit. Noverit Lector, nos revelante Ludgarde, tres illas causas non ignorare; sed pro tanti Pontificis reverentia referre noluisse. Hæc ille. Quod exemplum me quidem sæpe maximo timore et tremore afficere solet. Si enim tam laudabilis Pontifex et qui in oculis hominum non probus et prudens solum, sed etiam sanctus, et imitatione dignissimus habitus est, tam parum abfuit a gehenna, et usque ad diem Iudicii purgatoriis incendiis atrocissimis puniendus est, quis Prælatus non trepidet? quis non accuratissime conscientiæ suæ secreta rimetur? Ego enim facile mihi persuadeo, tantum Pontificem non potuisse letalia peccata committere, nisi sub specie boni deceptum ab adulatoribus, et domesticis, de quibus in Evangelio dicitur: *Inimici hominis, domestici eius* [5]. Itaque hoc tam magno exemplo, discamus omnes sollicite scrutari conscientiam nostram, ne forte erronea sit, cum nobis recta et sana esse videatur. Sed ad institutum, unde digressi sumus, revertamur. Purgatorii pœnas ultra decem aut viginti annos extendi, et fortasse ultra centum, et ultra mille annos propagari posse, non dubium est. Sed esto, intra decem aut viginti annos terminetur pœna purgatorii; quis pœnam atrocissimam sine ulla intermissione ac sine requie viginti annis tolerare posset? Nam pœnam illam sine intermissione et requie cruciare, intelligi potest ex visione, quam ex Beda Venerabili paulo ante retulimus. Sane si quis certus esset, se pedum, aut stomachi, vel capitis, aut dentium, aut calculi dolore continuos viginti annos sine ulla intermissione laboraturum sic ut neque somnum capere, neque requiescere posset, mallet ille mori potius, quam sic vivere: et si optio daretur, an vellet sic tot annos vivere, an iacturam facere omnium fortunarum, promptissimo animo omnes fortunas abiiceret, ut a tam immani et tam continuo dolore liberaretur. Quanto igitur magis deberet omnis homo sapiens eligere pœnitentiam cum fructibus suis, qui sunt vigiliæ, orationes, ieiunia, eleemosynæ, ac potissimum lacrymæ, quæ sunt signa verissimæ pœnitentiæ?

Quod si ad acerbitatem dolorum, et diuturnitatem pœnarum accedat tertia calamitas, quod animæ in purgatorio se ipsæ iuvare non possunt, profecto non parum excrescet infelicitas animarum earumdem. Hic enim in terris vix quiquam est tam miserabilis, qui non possit vel fugiendo, vel resistendo, vel amicos requirendo, vel appellando ad aliud iudicium, vel misericordiam Iudicis implorando, vel aliqua alia ratione se a cruciatibus aliqua ex parte liberare. At in purgatorio nihil omnino possunt, nisi patienter supplicia tolerare. Possunt quidem viventes in carne sancti homines pro defunctis orare, et eleemosynas atque alia satisfactoria opera pro eis offerre Domino, sed illis non licet, nisi ex privilegio particulari, quod paucis, et raro conceditur, hominibus apparere, atque ab eis auxilium postulare.

Miserrima igitur illarum animarum conditio est, quæ in tantis tormentis, neque ipsæ se, neque patris, aut filii, aut fratris, aut matris, aut sororis, aut coniugis, aut amici animam in purgatoriis locis ulla ratione iuvare possunt. Sed fortasse paucæ sunt animæ, quæ in purgatorio degunt: proinde non magnifacienda sunt eorum supplicia. Imo vero innumerabiles sunt animæ illæ, ut solus numerus tam ingens sufficiat ad misericordiam commovendam, etiamsi essent supplicia leviora. Nam paulo ante ex historia Venerabilis Bedæ, cognovimus innumerabilem animarum multutidinem fuisse in purgatorio a Drithelmo visam; et ex vita Beatæ Christinæ pariter accepimus purgatorii locum vastissimum refertum animarum fuisse. Neque potest aliter fieri, cum nihil coinquinatum in Regnum cœlorum admittatur, sed soli illi penetrare valeant ad conspectum Dei, qui lux est, in qua tenebræ non sunt ullæ, atque ad locum infinitæ puritatis, nisi illi qui vere sancti et immaculati sunt, et ad gloriosam illam Ecclesiam pertinent, in qua non est macula, neque ruga [6]. Qui autem eiusmodi sunt, rarissimi sunt. Proinde ceteri omnes, qui ad electorum numerum pertinent, per ignem purgatorii transeunt. Quæ cum ita sint, necesse est ut columba assidue gemat pro tam multis membris suis, quæ ad patriam cœlestem immenso ardore suspirant, et simul in igne intolerabili detinentur, et pœnis acerbissimis cruciantur.

Capitulum X

De decimo fonte lacrymarum, qui est consideratio amoris Dei

Amor Dei est irriguum superius, unde fluunt dulces lacrymæ, quæ producunt in hortulo cordis humani germina omnium virtutum. De his lacrymis dicit Sanctus Augustinus in explicatione Psalmi centesimi vigesimiseptimi: *Dulciores sunt lacrymæ orantium, quam gaudia theatrorum.* Dividitur autem hic cœlestis fons in tres quasi rivos, quæ sunt desideria tria procedentia ex amore Dei; desiderium videlicet gloriæ Dei; desiderium

[5] Mt. 10, 36

[6] Ephes. 5, 27

beatitudinis nostræ, et desiderium gratiæ per quam acquiritur beatitudo: quæ tria desideria satis aperte videntur expressa in primis tribus petitionibus orationis Dominicæ. Siquidem qui orat, ut sanctificetur nomen Dei, id postulat, ut Deus glorificetur, et benedicatur, et sanctificetur ab omnibus Angelis et hominibus, et modo quodam suo, ab omnibus rebus creatis. Et qui postulat, ut adveniat Regnum Dei, id petit, ut Regnum Dei, quod commune erit Christo cum omnibus Sanctis, cito manifestetur, quod fiet in die novissimo, quando complebitur beatitudo Sanctorum, adiunctis corporibus gloriosis, ad animas beatas. Denique qui petit, ut fiat voluntas Dei, sicut in cœlo, et in terra, id petit, ut gratia nobis detur implendi mandata Dominica, quo modo Angeli Sancti in cœlo semper faciunt voluntatem Dei.

Incipiamus a primo desiderio, quo flagrant omnes veri amici Dei. Deus noster bonorum nostrorum non indiget, quia in se habet omnia bona et ipse est summum et infinitum bonum. Placuit tamen bonitati eius mundum creare, ut bonitatem suam extra se quodammodo effunderet, non eam amittens, sed cum aliis communicans, quo modo fons aquæ flumen producit, nihil ipse perdens. Quid ergo par erat, ut res creatæ, quæ paulo ante nihil erant, tam benefico donatori tribuerent, nisi ut totæ converterentur in laudes Creatoris; et quidem res inanimæ, vel vita et sensu præditæ, sed absque intelligentia et libero voluntatis arbitrio, munus suum perpetuo explent. Semper enim cœli enarrant gloriam Dei, et montes et colles iubilant coram Deo, et reliqua omnia serviunt ei, et faciunt verbum eius. In Angelis et hominibus, qui soli mentis intelligentia et libero arbitrio præditi Creatorem cognoscere et amare poterant, ostendere voluit Deus, primo quid posset eorum liberum arbitrium, deinde quid posset gratiæ suæ beneficium, iustitiæque iudicium, ut Sanctus Augustinus sapienter docet in libro *De correptione et gratia*. Et quoniam inter Angelos non pauci cum principe suo diabolo in superbiam elati, libertate arbitrii abusi, Deum non glorificaverunt, iusto Dei iudicio damnationis æternæ sententiam non effugerunt. Reliqui Domino Deo humiliter subiecti, et pia charitate coniuncti, beatitudinis gloriam adepti, perpetuo eum laudant atque sanctificant, dicentes: *Sanctus, sanctus, sanctus Dominus Deus exercituum* [1]. Soli restant homines, quorum pars longe maxima libertate arbitrii non bene utentes, non agunt ad quod creati sunt, et quamvis non desit gratia Dei excitando, adiuvando, illuminando, tamen iusto Dei iudicio traditi in reprobum sensum serviunt creaturæ potius, quam Creatori: nec desunt qui cum Deum cosgnoscant, non sicut Deum glorificant; neque etiam desunt, qui dicunt se nosse Deum, factis autem negant. Horum igitur causa, pauci illi, qui Deum ardenter diligunt, cum ferre non possint æquo animo tantam iniuriam Dei, tantam ingratitudinem, tantam iniquitatem, fremunt præ zelo intra se, et copiosis lacrymis desiderium gloriæ Dei, quo flagrant, aliquo modo mitigare ac lenire student. Unus ex eis Propheta David: *Tabescere*, inquit, *me fecit zelus meus; quia obliti sunt verba tua inimici mei* [2]. Et paulo post: *Vidi prævaricantes, et tabescebam, quia eloquia tu non custodierunt.* Et alibi: *Nonne, qui oderunt te Domine, oderam, et super inimicos tuos tabescebam?* [3] Et vere si quis attente consideret, quantis blasphemiis, periuriis, maledictis, quotidie ab hominibus offendatur Deus, et quam multi legem eius immaculatam, et saluberrimam, et desiderabilem super aurum, et dulciorem super mellis favuum lacerent, violent, transgrediantur sine ullo timore aut rubore, et quot sint adhuc pagani, vel hæretici, qui Deum verum non agnoscunt, sed vel saxa, aut ligna, vel capitis sui chimæras pro Deo venerantur et colunt, is nullo modo poterit, si vere Deum amat, animo conquiescere, sed clamabit et dicet cum Ieremia: *Quis dabit capiti meo aquam, et oculis meis fontem lacrymarum* [4], ut iniurias Domini creatoris mei, cui debetur omnis honor et gloria, lamenter et defleam, donec lacrymæ deficiant? Si enim Mathathias, et filii eius (ut est in priori libro Machabæorum) sciderunt vestimenta sua, et operti sunt ciliciis, et planxerunt valde, quia gentes profanaverunt templum Domini, et mysteria illa polluerant, quæ erant umbræ rerum futurarum, quid agere deberet pius Christianus, hoc tempore, quo Maumethani et Lutherani et calvinistæ, ac ceteri hostes Dei et Ecclesiæ, multis in locis non solum ecclesias everterunt, sed omnem cultum divinum sustulerunt, et sacrosancta mysteria publice profanaverunt.

Iam vero divinus amor excitat ardentissimum desiderium videndi Deum, et assidue, et cum multis lacrymis orandi, ac dicendi: *Adveniat Regnum tuum.* Et quidem Regnum Dei tribus modis in Scripturis sanctis accipi solet, pro Regno, ut sic loquar, naturali, pro Regno gratiæ, et pro Regno gloriæ. Regnum naturæ dicitur dominium, quod naturaliter habet Deus in omnes res creatas, quas semper regit et gubernat pro arbitrio suo: neque ulla res ei resistere potest. De hoc Regno loquitur David, cum ait: *Regnum tuum, Regnum omnium sæculorum* [5]. De hoc Regno non potest intelligi illa petitio: *Adveniat Regnum tuum*, quoniam hoc Regnum semper fuit, et erit. Neque opus est a Deo petere ut veniat, quod ab exordio mundi venit. Regnum gratiæ illud est, quo Deus per gratiam regnat in cordibus pio-

[1] Isa. 6, 3

[2] Psalm. 118, 139

[3] Psalm. 138, 21

[4] Ier. 9, 1

[5] Psalm. 144, 13

rum, eaque regit ac moderatur, ac suæ divinæ voluntati suaviter subiicit, de quo Regno loquitur Apostolus cum ait: *Eripuit nos de potestate tenebrarum, et transtulit in Regnum filii dilectionis suæ* [6]. Neque de hoc Regno videtur intelligi posse illud, *Adveniat Regnum tuum*. Siquidem hoc Regnum gratiæ cœpit ab origine mundi, sicut et Christus dicitur Agnus occisus ab origine mundi [7], quia per mortem eius prævisam data est gratia omnibus, qui in omnibus ætatibus iusti fuerunt. Regnum gloriæ est æterna beatitudo, quæ inchoata est in animabus iustis a Christi morte, qui moriens latroni dixit: *Hodie mecum eris in paradiso* [8]. Sed complebitur in die novissimo, quando beati spiritus recipient gloriosa corpora, et a Rege gloriæ audient: *Venite benedicti, possidete paratum vobis Regnum* [9]. Tunc enim vere adveniet Regnum Dei, quando sublata omni potestate mortalium et spirituum immundorum, solus Deus regnabit, et electi eius cum illo. Atque hæc est communior expositio Patrum, Tertulliani, et Cypriani in libro *De oratione Dominica*; Chrysostomi et Hieronymi in caput sextum Matthæi, Cyrilli catechesi quinta mystagogica, Augustini in libro secundo *de Sermone Domini in monte*, Ioannis Cassiani collatione nona, et aliorum.

Observat autem Sanctus Augustinus Concione vigesima in Psalmum centesimum decimum octavum, ante adventum Christi omnium Sanctorum desideria fuisse in ipsius Christi incarnationem; post Christi incarnationem, passionem, resurrectionem, ascensionem, omnium Sanctorum desideria esse in adventum Christi gloriosum, in quo Sancti omnes ad perfectam atque æternam pervenient felicitatem [10]. Sic enim implebitur illud: *Et veniet desideratus cunctis gentibus*. De priorum Sanctorum desiderio sunt illa: *Multi Prophetæ, et Reges voluerunt videre quæ vos videtis, et non viderunt* [11]. Et illa: *Nunc dimittis servum tuum Domine, quia viderunt oculi mei salutare tuum* [12]. Et illa: *Utinam dirumperes cœlos, et descenderes!* [13] De posteriore desiderio sunt illa: *Reposita est mihi corona iustitiæ, quam reddet mihi Dominus in illa die iustus iudex: non solum autem mihi, sed et iis, qui diligunt adventum eius* [14], id est, iis, qui timore casto diligunt sponsum, et ideo cupiunt ut cito veniat, et non tardet gloriosum adventum suum. Sed adultera, quæ non diligit sponsum suum, timet adventum eius; et vellet, si fieri posset, ut numquam veniret. Sponsa autem in extrema Apocalypsi dicit: *Veni*, et sponsus respondet: *Etiam venio cito* [15]. Et rursum sponsa, *Veni Domine Iesu*. Porro David Propheta sanctus utrumque adventum ardenter sitiens, et præsertim illum, in quo Deus videbitur facie ad faciem, clamat: *Quemadmodum desiderat cervus ad fontes aquarum, ita desiderat anima mea ad te Deus. Sitivit anima mea ad Deum fortem vivum; quando veniam, et apparebo ante faciem Dei? Fuerunt mihi lacrymæ meæ panes die ac nocte, dum dicitur mihi quotidie: Ubi est Deus tuus?* [16] Et alibi: *Unam petii a Domino, hanc requiram, ut inhabitem in domo Domini omnibus diebus vitæ meæ, ut videam voluptatem Domini* [17]. Qui enim vere, et ex corde diligit, non potest patienter tolerare absentiam dilecti; sed sive comedat, sive bibat, sive quid aliud agat, semper dilectum cogitat, et cogitando suspirat, et plorat. Et si forte dormiat, illum quoque somniando videt, et cum eo confabulatur. Et si hæc accidunt iis, qui amore capti sunt rerum mortalium et fœdarum, quid illi facient, qui amore capti sunt pulchritudinis infinitæ et sempiternæ? illis vere lacrymæ solæ sunt panes die ac nocte, quia solis lacrymis reficiuntur, et in illis conquiescunt; cetera omnia consolatores onerosi sunt, ut loquitur Sanctus Iob [18]. Hinc Beatus Paulus, qui raptus in paradisum vidit, saltem ex parte, pulchritudinem Domini, et intelligebat se sola corporis maceria retineri ne Christo frueretur, clamabat dicens: *Quis me liberabit de corpore mortis huius?* [19], et apertius: Cupio *dissolvi , et esse cum Christo* [20]. Et Beatus Martyr Ignatius in Epistola ad Romanos: *Omnia tormenta diaboli in me veniant, dummodo Christo fruar*. Quid de Maria Magdalena dicemus? quæ in cœna novissima in Bethania, cum Christum a se tollendum cognovisset, lacrymis rigavit pedes eius, et capillis suis tersit [21]. Longe aliæ fuerunt istæ lacrymæ ab illis, quibus in domo Simonis lacrymis cœpit lavare pedes eius, et capillis suis tergere. Istæ enim ex recordatione peccatorum, et amarissima contritione fluebant: illæ ex desiderio retinendi dilectum; quales etiam illæ erant, quibus ad sepulchrum plorabat, quasi absentem, quem sublatum arbitrabatur. Et quales illæ, quam assiduæ, quam ardentes, quam suaves, quas in solitudine illa fundebat, cum in sola contemplatione dilecti occupata dies iungebat cum noctibus? O si quis lacrymas desiderii divinæ pulchritudinis cum Davide, cum Paulo, cum Magdalena, addo etiam cum Augustino, cum Bernardo, cum

[6] Col. 1, 13
[7] Apoc. 13, 8
[8] Lc. 23, 43
[9] Mt. 25, 34
[10] Ag. 2, 8
[11] Lc. 10, 24
[12] Lc. 2, 29
[13] Isa. 64, 1
[14] 2 Tim. 4, 8
[15] Apoc. 22, 12
[16] Psalm. 41, 4
[17] Psalm. 26, 4
[18] Iob 16, 2
[19] Rom. 7, 24
[20] Philip. 1, 23
[21] Jn. 12, 3

Francisco aliquando gustaret, sine dubio omnia huius mundi gaudia, omnesque voluptates, et omnia oblectamenta contemneret. Sed quia esurimus, et sitimus, et panem ac potum lacrymarum cœlestium ignoramus, ideo ad carnalia desideria, et mundi huius oblectamenta convertimur.

Restat desiderium tertium ex amore divino procedens, cuius desiderii impulsu, petimus, ac dicimus: *Fiat voluntas tua, sicut in cœlo, et in terra.* Qua petitione gratiam Dei poscimus, qua mandata Dei observare possimus. Scriptum est enim: *Si vis ad vitam ingredi, serva mandata* [22]. Amor igitur ille, qui nos desiderare facit visionem Dei, quæ est vita æterna, et continenter gemere, donec ad eam perveniamus; ille idem cogit nos desiderare perfectam Legis divinæ obœdientiam: perfectam autem obœdientiam Deo præstant Angeli in cœlo, de quibus canit Sanctus David: *Benedicite Domino omnes Angeli eius, potentes virtute facientes verbum illius, ad audiendam vocem sermonum eius. Benedicite Domino omnes virtutes eius: ministri eius, qui facitis voluntatem eius* [23]. Declarat autem hoc loco Propheta perfectam obœdientiam, quam Angeli exhibent Deo. Nam cum dicit, *potentes virtute, facientes verbum illius*, significat, ut sunt vere potentissimi, sic etiam efficaciter et celeriter facere, quæ Deus iubet. Et cum addit, *ad audiendam vocem sermonum eius*, significat, Angelos obœdire Deo non alia de causa, quam ut obœdientiam, et se vero servos obsequentes exhibeant Domino. Sæpe enim homines alacriter et diligenter obœdiunt dominis suis, non tam ut obœdiant, quam ut aliquid commodi, aut honoris, aut voluptatis inde lucrentur: et propterea negligentes et tardi sunt ad obsequium, quando nihil inde lucri proprii ipsi referunt. Procul omnino ab ista imperfecta obœdientia, et ab amore proprio extorta, absunt Angeli sancti. Et ne forte existimaremus, solos Angelos ultimi choris qui proprie dicuntur Angeli, sollicite et velociter implere voluntatem Dei, addit Propheta: *Benedicite Domino omnes virtutes eius.* Ubi per virtutes intelliguntur omnes Hierarchiæ, et omnes ordines, ac denique omnes exercitus eius. Sic enim habetur in codice Hebraico, et sic vertit Sanctus Hieronymus: *Benedicite Domino omnes exercitus eius.* Hanc igitur perfectam obœdientiam, quæ omne peccatum excludit, et quæ præ omnibus sacrificiis Domino placet, æmulari desiderant homines, qui vere diligunt; et quia vident, id per se assequi non posse, cum gemitu dicunt: *Fiat voluntas tua, sicut in cœlo, et in terra.* Desiderio desideramus tibi Domino diligenter, velociter, ac sine ulla imperfectione servire et obœdire hic in terris, quo modo ab Angelis Sanctis tibi servitur et obœditur in cœlo; sed quia multa nos impediunt, cum servo tuo Augustino clamamus: *Da quod iubes, et iube quod vis.* Et si status exilii nostri tantam perfectionem non admittit, accipe sacrificium orationis et desiderii nostri clamantis in auribus tuis: *Fiat voluntas tua, sicut in cœlo, et in terra.* Et si ipsum quoque desiderium imperfectum est nimis, audi gemitum desiderantis desiderium ardens, et cum Propheta lamentantis, et dicentis: *Concupivit anima mea desiderare iustificationes tuas in omni tempore* [24]. Qui enim concupiscit desiderare veram et plenam obœdientiam mandatorum, iam desiderat, sed desiderio imperfecto, ipsam obœdientiam mandatorum, et si non fatigetur orando, et petendo cum gemitu, utique exaudietur et impetrabit desiderium perfectum, ad quod etiam consequetur perfecta obœdientia mandatorum qualis haberi potest in terris. Unde etiam fiet, ut ad patriam cœlestem perveniat, et cum Angelis Sanctis, potenter et diligenter in omnibus, et per omnia faciat verbum Domini, et adimpleat omnes voluntates eius.

[22] Mt. 19, 17
[23] Psalm. 102, 20

Capitulum XI

De undecimo fonte lacrymarum, qui est consideratio incertitudinis salutis

Magnitudo bonorum, quæ complectitur in se felicitas sempiterna, tanta est, ut queamadmodum spes eius acquirendæ lætitiam maximam gignit, sic etiam timor amittendæ dolorem tantum adferat, ut qui serio de ea re cogitat, lacrymas continere non possit. Certe enim, si quis reus capitis factus, dum apud Principem causa eius agitatur, inter spem et metum constitutus hæreret, non posset omnino lætari, nec fletum comprimere, donec certior de iustitia causæ suæ, aut saltem de indulgentia Principis fieret. Quis igitur cessare a metu et gemitu poterit, si cogitet, adhuc pendere Iudicium æternæ salutis suæ, aut mortis et infelicitatis æternæ? quamvis enim aliquis nihil sibi conscius sit, unde timere debeat damnationem æternam, tamen dum cogitat Deum esse qui nos iudicaturus est, qui multa videre potest in nobis, quæ nos ipsi non videmus, quomodo potest securitatem sibi polliceri? Apostolus Christi est, et vas electionis, qui de si scripsit: *Nihil mihi conscius sum, sed non in hoc iustificatus sum. Qui autem iudicat me, Dominus est* [1]. Et Iob testimonio Spiritus Sancti *vir erat simplex, et rectus, ac timens Deum* [2]. Et de ipse scripsit: *Non reprehendit me cor meum in omni vita mea* [3], et tamen iudicium Dei ita formidabat, ut diceret: *Quid faciam cum surrexerit ad iudicandum*

[24] Psalm. 118, 20
[1] 1 Cor. 4, 4
[2] Iob 1, 1
[3] Iob 27, 6

Deus? et cum quæsierit, quid respondebo illi? [4] Ac ut exemplum unum nostri temporis adducamus: Beatus Aloysius Bertrandus vir notæ sanctitatis, non semel inventus est plenus singultuum et lacrymarum, et cum ab eo quæreretur, quænam esset causa tanti mœroris, et tam ingentis profluvii lacrymarum, respondebat: *Cur non amarissime fleam, cum non certe sciam, an æternæ salutis compos sim futurus?* Porro causæ huius incertitudinis, quæ pios homines valde sollicitos habere solet, duæ sunt. Una est, quia nemo certus esse potest, nisi ex divina revelatione, quæ rarissime haberi solet, sit ne gratus Deo, et vere iustus, quamvis in oculis hominum sanctus ac iustus appareat, et quamvis ipse quoque nihil in se inveniat, unde a corde suo, sive a conscientia reprehendatur: clarissima enim sunt verba Salomonis in libro Proverbiorum: *Quis potest dicere, Mundum est cor meum, purus sum a peccato?* [5], et apertius in Ecclesiaste: *Sunt iusti, atque sapientes, et opera eorum in manu Dei, et tamen nescit homo, utrum amore an odio dignus sit: sed omnia in futurum servantur incerta* [6]. In quem locus Salomonis ita scribit Sanctus Hieronymus: *Sensus*, inquit, *est, Inveni iustorum quidem opera in manu Dei esse, et tamen utrum amentur a Deo, an non, nunc eos scire non posse, et ambiguos fluctuare, utrum ad probationem sustineant an ad supplicium. In futuro igitur scient.* Itaque cum dicitur, *nescit homo, utrum amore an odio dignus sit*, non est sermo de hominibus manifeste impiis, illi enim facile scire possunt, se odio dignissimos esse, sed de hominibus qui iusti sapientesque esse videntur, id est, de iis quorum opera laudabilia sunt, de his ambiguum est, an odio vel amore digni sint, cum ignoretur, an opera illa ex vera charitate prodeant. Quam sit hominibus vere piis hæc incertitudo molesta, vel ex eo cognosci potest, quod cum Sancto Francisco, sub initium conversionis, recogitanti annos suos in amaritudine animæ suæ, et culpas suas præteritas deploranti, revelata esset certitudo remissionis omnium peccatorum: incredibili lætitia subito idem Franciscus repletus est, ut Sanctus Bonaventura in eius Vita testatur: et apertius id ipsum narratur in Chronico. Quamvis autem hæc incertitudo acerba sit amatoribus Dei, tamen non sine magna sapientia Dei, et utilitate hominum a divina providentia procurata est. Hinc enim sit, ut iusti semper vigilent, et cum timore ac tremore salutem suam operentur, neque umquam superbire audeant adversus impios, et contra, ne peccatores desperent salutem, seque sceleribus sine ullo fræno et consideratione tradant. Altera causa, cur in hac vita certi esse non possimus de vita æterna obtinenda, est incertitudo perseverantiæ: quamvis enim pro comperto haberemus, nos hodie iustos, et gratos esse Deo, tamen non scimus, neque scire possumus, nisi ex divina revelatione, quid crastina paritura sit dies: quotidie enim videmus deficere homines a sancta conversatione ad flagitia et peccata gravissima. Atque ut ab alto incipiamus, primus Angelus in ipsa sua creatione gratiam Dei cum sapientia, aliisque donis plurimis, sine dubitatione percepit. De ipso secundum expositionem Sancti Gregorii scribit Ezechiel: *Tu signaculum similitudinis, plenus sapientia, et perfectus decore, in deliciis paradisi Dei fuisti: omnis lapis pretiosus operimentum tuum*, et infra: *Perfectus in viis tuis a die conditionis tuæ, donec inventa est iniquitas in te* [7]. Et de omnibus Angelis Sanctus Augustinus apertissime scribit, in eis Deum simul condidisse naturam, et infudisse gratiam. Neque dubium est, quin Angeli, atque in primis Angelorum princeps noverint, se vera Dei gratia, et vera charitate prædditos fuisse. Angeli enim se ipsi vident, et omnia quæ in ipsis sunt Dei dona, ex divina illustratione cognoscunt. Iste igitur Angelorum princeps, sapientia et gratia Dei præditus, in veritate non stetit, ac per hoc in accepta gratia non perseveravit, et tamquam fulgur [8], ut Dominus loquitur, id est summa velocitate de cœlo cecidit, et ex Angelo lucis in principem tenebrarum conversus est. Hunc imitatus est primus homo, qui gratiam Dei in ipsa sua conditione cum originali iustitia consecutus, paulo post eamdem amisit. Scribunt enim Sanctus Gregorius Nazianzenus [9], et Sanctus Ioannes Chrysostomus [10], Adamum dici potuisse Angelum terrestrem, ex spiritu et carne constantem, ex spiritu propter gratiam, et carne propter naturam. Quod si primus Angelus et primus homo incerti de perseverantia sua fuerunt, et re ipsa ex gratia, eaque magna gratia exciderunt, quis mirabitur, si et nos post lapsum Adami certitudine perseverantiæ careamus? Ad hæc Saul Rex primus Israëlitarum, electus a Deo, cum esset humilis in oculis suis, et tam bonus, ut in toto populo non esset melior illo [11], tamen paulo post reprobus factus est. Quid Salomon? hic vere fuit sapientissimus, et ab adolescentia ita gratus Deo, ut de eo Deus dixerit Davidi: *Ego ero ei in patrem, et ipse erit mihi in filium* [12]. Et Sanctus Hieronymus in Epistola ad Paulinum de studio Scripturarum, vocat Salomonem *amabilem Domini*. Et tamen adeo non perseveravit, ut in senectute depravatus a mulieribus, adoraverit omnia illarum idola, et a non paucis auctoribus gravissimis reprobus fuisse credatur. Id quod ei disertis verbis prædixit David pater eius in priore li-

[4] Iob 31, 14
[5] Prov. 20, 9
[6] Eccl. 9, 1
[7] Ezech. 28, 12
[8] Lc. 10, 18
[9] Orat. de Pascha
[10] Hom. 16 in Gen.
[11] 1 Reg. 10, 24
[12] 2 Reg. 7, 14

bro Paralipomenon his verbis: *Tu autem Salomon, fili mi, scito Deum patris tui, et servito ei corde perfecto, et animo voluntario. Omnia enim corda scrutatur Dominus, et universas mentium cogitationes intelligit. Si quæsieris eum, invenies: si autem dereliqueris eum, proiiciet te in æternum* [13]. Horrenda comminatio, et ad verbum adimpleta: dereliquit enim Salomon Deum, et Deus proiecit eum in æternum.

Quid dicam de Iuda proditore? Nonne ille quoque electus fuit a Christo, cum esset bonus, aut certe vocatione ipsa factus est bonus, et dignus amplissimo gradu: et tamen brevi corruptus amore pecuniæ, ab ipso eodem Domino diabolus meruit appellari? *Nonne ego*, inquit, *vos duodecim elegi, et ex vobis unus diabolus est?* [14] Et alibi: *Bonum erat ei si natus non fuisset* [15]. His accedunt duo doctissimi et optimi quondam Ecclesiæ Doctores, unus Græcus, Origenes, alter Latinus, Tertullianus. Uterque in iuventute cupidissimus martyrii, uterque abstinentiæ et continentiæ amator, uterque scriptor egregius non solum adversus Gentes, sed etiam adversus hæreticos, et tamen uterque in senectute lapsus est, et novas hæreses excogitavit, et inter hæreticos numerari meruit. Quis igitur perseverantiam sibi certo polliceri audeat, quando turres eiusmodi ceciderunt? Omitto innumerabiles alios. Unum prætermittere non possum. Is est Heron eremita, qui annis quinquaginta vixit in eremo, in summa abstinentia et continentia et silentio, et vitæ perfectæ exercitatione, et postea tamen illusus a diabolo, semet in altissimum puteum præcipitavit, quasi pro merito virtutum ac laborum non posset ulli discrimini subiacere; et semimortuus inde erutus a fratribus, ne sic quidem resipiscere voluit, et in sua obstinatione vitam finivit. Testatur hoc factum Ioannes Cassianus collatione secunda, quæ est de discretione; qui Cassianus tempore suo rem gestam, et plurimis notam fuisse confirmat. His exemplis satis probatum est, viros etiam probos et sanctos non esse certos de perseverantia, ac per hoc posse etiam iacturam facere felicitatis æternæ post multa merita et labores.

Quæ cum ita sint, nimis omnino parvi æstimant vitam æternam, et sempiterna supplicia, qui in incertitudine tanti discriminis positi, adhuc rident, et ludunt, vel etiam stertunt in lectis, vel comessantur in mensis, quomodo enim si periculum tam grande non vident, sani sunt cerebro, aut vere homines sunt, non belluæ? Si vero cognoscunt, quomodo non toto corpore horrescunt, et non toto animo contremiscunt? quomodo non plorant? non ieiulant? non plangunt? quomodo non satagunt, ut Apostolus Petrus monet [16], certam facere vocationem, et electionem suam? Cur tanto pendente iudicio, in quo de summa rei, id est, de fortunis omnibus, de existimatione, de capite, imo de vita sempiterna et felicissima, vel de morte perpetua atque æternis cruciatibus agitur, non curant adire amicos, sollicitare advocatos, ipsum Iudicem suspiriis et lacrymis implorare? In hoc enim discrimine plus valet humilis et lacrymosa oratio, et reatus nostri aperta confessio et detestatio, quam ulla, quantumvis diserta et accurata defensio. Oportet frequenter ex corde toto, et non sine gemitu inenarrabili petere a Deo gratiam verissimæ et ardentissimæ charitatis in ipsum Deum, et proximum, et simul gratiam perseverandi in bonis operibus usque ad finem; perseverantia enim quæ perficit opus, et finem laboribus imponit, donum Dei est, sed non negatur iis qui petunt sicut oportet. Utilissimum documentum ad donum perseverantiæ impetrandum tradit Sanctus Augustinus exponens illa verba Psalmi sexagesimiquinti: *Benedictus Deus, qui non amovit orationem meam, et misericordiam suam a me. Cum videris*, inquit, *non a te amotam deprecationem tuam, securus esto, quia non est a te amota misericordia eius.* Hæc ille, qui verissime docet, donum orationis esse optimum et infallibile signum doni misericordiæ. Quibus enim Deus mandat, ut semper orent, et simul dat spiritum semper orandi, et petendi perseverantiam misericordiæ divinæ usque in finem, sine dubio non amovet ab illis misericordiam suam usque in finem, et misericorditer facit eos perseverare usque in finem. Quemadmodum enim si quis ex nobis iuberet homini pauperi, ut a se quotidie peteret eleemosynam, non posset iuste negare petenti quotidianam eleemosynam, sic omnino liberalissimus Dominus, qui dixit: *Oportet semper orare, et non deficere* [17], et qui donat amicis suis voluntatem semper orandi, et orandi sicut oportet, sine dubio exaudiet eos, et conservabit illis misericordiam suam, donec in cœlesti patria coronet eos in misericordia et miserationibus, et repleat in bonis desiderium eorum [18].

Capitulum XII

De duodecimo fonte lacrymarum, qui est consideratio tentationum, impedimentium iter ad vitam

Restat consideratio tentationum, ex qua consideratione tamquam ex fonte non exiguus emanat lacrymarum rivus. Qui enim ardenter amat Deum, et eum videre desiderat, molestissime fert tentationes varias, quæ

[13] 1 Par. 28, 9
[14] Jn. 6, 71
[15] Mt. 26, 24
[16] 2 Petr. 1, 10
[17] Lc. 18, 1
[18] Psalm. 102, 5

impediunt cursum ad vitam æternam, et ideo cum assiduo gemitu laborat in iis repellendis, et quasi vim patiens cruciatur, et clamat ad Deum: *Ne nos inducas in tentationem, sed libera nos a malo.* Sed ut de hoc ingenti periculo per ordinem pauca dicamus, primum de tentatoribus, deinde de instrumentis, id est, retibus et laqueis tentationum, breviter disseremus. Tentatores præcipui, diaboli sunt, nec solum tentatores, sed etiam accusatores sunt. Primum enim inducunt ad perpetranda peccata: deinde apud Iudicem de peccatis perpetratis reos nos faciunt: proinde hostes nostri sunt acerbissimi et crudelissimi. Quod ipsi proprie tentatores nostri sint, testatur Evangelium, cum ait: *Accedens tentator* [1]; testatur Apostolus Paulus: *Ne forte tentaverit vos*, inquit, *is qui tentat* [2], id est, cuius est officium proprium, tentare; testatur Apostolus Petrus: *Cur tentavit Satanas cor tuum?* [3]; testatur Apostolus Ioannes: *Missurus est diabolus aliquos ex vobis in carcerem, ut tentemini* [4]. Quod iidem ipsi accusatores nostri sint, testatur idem Apostolus, cum in Apocalypsi dicit: *Proiectus est accusator fratrum nostrorum, qui accusabat illos ante conspectum Dei nostri die ac nocte* [5], quæ verba exponens Sanctus Gregorio libro secundo Moralium, ait: *In die accusat, cum prosperis male nos uti insinuat; in nocte accusat, cum in adversis nos non habere patientiam demonstrat* [6]. Sic accusavit Sanctus Iob, cum dixit: *Numquid Iob frustra timet Deum? nonne tu vallasti eum, ac domum eius, universamque substantiam per circuitum, operibus manuum eius benedixisti, et possessio eius crevit in terra? Sed extende paululum manum tuam, et tange cuncta qua possidet, nisi in faciem benedixerit tibi* [7], quo loco vox, *benedicere*, in contraria significatione, in toto illo capite et sequenti accipitur. Ac ut omittam visiones plurimas, in quibus visus est diabolus contendere cum Angelo Sancto, et accusare hominem iam morientem in multis, notissima est apud Sanctum Athanasium in *Vita Beati Antonii*, accusatio acerrima dæmonum adversus Sanctum Antonium, et defensio Angelorum pro eodem Antonio. Summa est, diabolum et satellites eius humano generi hostes irreconciliabiles esse, et tunc gravius nocere, quando familiaritatem simulantes, vel thesauros occultos demonstrare, vel amoribus impudicorum hominum servire velle videntur. Isti igitur tentatores et accusatores nostri quales, et quot sunt? Primum astutissimi et callidissimi sunt, ut nobiscum comparati, vulpes dici possint comparatæ ad columbas; sive consideres naturæ nobilitatem et subtilitatem, sive usum et exercitationem longissimam. Quare beatus Paulus, qui non ignorabat astutias eorum, in Epistola ad Ephesios [8], non vocat eos astutos aut nequam, sed spirituales nequitias in cœlestibus, id est, ipsam nequitiam, ipsam astutiam spirituum immundorum habitantium in cœlo aëreo, unde commodius speculentur quæ fiunt ab hominibus in terra. Præterea sunt spiritus isti tartarei potentes viribus, ut si Deus permiserit, possint maxima detrimenta fere in momento hominibus adferre. Ideo enim Apostolus loco notato vocat eos principes, et potestates, ac mundi rectores, et Sanctus Petrus vocat eos leones rugientes [9], et Sanctus Ioannes in Apocalypsi draconem magnum nominat [10]. Nullæ sunt autem bestiæ ferociores et fortiores leone et dracone. Denique in libro Iob de diabolo dicitur: *Non est super terram potestas, quæ comparetur ei, qui factus est ut nullum timeret.* At quot sunt quæso isti potentissimi et callidissimi tentatores? plane innumerabiles; plenus enim est aër iste terræ vicinus dæmonibus, sic ut si corpora gererent, solem in meridie obscurarent. Audi Sanctus Hieronymum in Commentario ad caput sextus Epistolæ ad Ephesios: *Hæc*, inquit, *omnium Doctorum opinio est, quod aër iste, qui cœlum et terram medius dividens, inane vocatur, plenus sit contrarius fortitudinibus.* Atque huic veterum sententiæ beati Antonii quas Athanasius narrat, visiones mirifice consentiunt. Quæ cum ita sint, si daretur nobis oculis corporalibus terrifica illa monstra, pessime in nos animata conspicere, quis nostrum non tremeret? non expallesceret? non a ludis et iocis omnino cessaret? quis non orationi et lacrymis serio operam daret? Quid autem si præter ista monstra, conspiceremus terram laqueis vel retibus plenam, ut eam aliquando sanctus vidit Antonius, an non cresceret in immensum timor et tremor? an non clamores et planctus in cœlum ad Deum, qui solus de tantis periculis nos eruere potest, ex omni parte conscenderent? Sed non ideo, quia oculis corporis ista non videmus, minus vera, aut minus credibilia sunt.

Sed quoniam de tentatoribus aliquid diximus, dicamus iam de instrumentis, id est, de laqueis, quibus nos quasi feras aut aviculas capiunt, aut certe capere et illaqueare nos tentant. Tot omnino sunt genera laqueorum, quot sunt in nobis potentiæ sentientes et intelligentes. Sed numerus laqueorum in particulari, ut supra diximus, est prope infinitus. Omnes enim *creaturæ*, ut loquitur Sapiens, *factæ sunt in tentationem animabus hominum, et in muscipulam pedibus insipientium* [11]. Et Ecclesiasticus admonet dicens: *In medio laqueorum*

[1] Mt. 4, 3
[2] 1 Tes. 3, 5
[3] Act. 5, 3
[4] Apoc. 2, 10
[5] Apoc. 12, 10
[6] 1 Mor. 5
[7] Iob 1, 9
[8] Ephes. 10, 12
[9] 1 Petr. 5, 8
[10] Apoc. 12, 3
[11] Sap. 14, 11

ingredieris [12]. Prima potentia in homine est intelligentia, quam sequitur voluntas rationalis. Laqueus huius potentiæ, honor est: neque enim bestiæ, quæ inteligentia carent, honore tanguntur. Qualis quæso laqueus est honor? et quam ingens malum est superbia, quæ honorem pro idolo colit? Audi Ecclesiasticum: *Sicut perdix inducitur in caveam, et ut caprea in laqueum, sic et cor superborum* [13], et Apostolus in priore ad Timotheum, sollicite illum admonet, ne ad Episcopatus honorem promoveat neophytum, *ne in superbiam*, inquit, *elatus, in iudicium* et in laqueum *incidat diaboli* [14]. Hoc laqueo primus omnium captus est diabolus, et propterea ut multos habeat pœnæ suæ socios, quoscumque potest, eodem ipso laqueo irretire conatur. Sed quid sapientes faciunt? Fugiunt hunc laqueum, ut vere fugerunt, quantum potuerunt, Sancti Patres, Ambrosius, Augustinus, Chrysostomus, Gregorius, quibus honor ille non fuit laqueus, sed crux, quam non ambiendo, sed obœdiendo susceperunt. Insipientes autem et stulti, quorum non est numerus, non fugiunt laqueum, sed quærunt, et cum competitoribus contendunt, quis eorum prior possit laqueum induere. O cæcitas humana, et omni lacrymarum fonte plangenda! Vere enim Prælatura, muscipula est pedibus insipientium, qui cum se ipsi regere nequeant, ad multitudines regendas anhelant, ut cæcus cæcis ducatum præstans, cum iis in foveam cadat.

Nec minus perniciosus est laqueus, pecunia, quæ avaritiæ fomentum præbet, et ad intelligentiam pertinet non minus, quam honor. Bestiæ siquidem contentæ cibo et potu, pecunias et quæ pecuniis emuntur, palatia, agros, vestes, et cetera generis eiusdem omnino contemnunt. Porro pecunias, laqueos esse diaboli, Apostolus confirmat in priore Epistola ad Timotheum, dicens: *Qui volunt divites fieri, incidunt in tentationem, et in laqueum diaboli* [15]. Et eo usque procedere solet amor pecuniæ, ut pecunia pro Deo colatur; unde ab Apostolo non semel avaritia dicta est, *idolorum servitus* [16]. Hunc porro laqueum adeo non fugiunt homines, ut diligentissime ilum quærant, et illi feliciores existimentur, qui pluribus eiusmodi laqueis circumdati sunt. Utinam persuaderi posset hominibus, qui quæstum magnum desiderant, id quod Apostolus monet, cum ait: *Est autem quæstus magnus pietas cum sufficientia* [17]; id est, pietas cum opinione, quod sibi sufficiat id quod habet, sive multum, sive parum sit. Id enim significat vox Græca $\alpha\upsilon\tau\alpha\rho\epsilon\iota\alpha$, qua beatus Paulus usus est. Itaque ille valde dives est, et quæstum magnum fecit, qui pietatem possidet, id est, amorem vere filialem erga Deum. Qui enim intelligit, quid sit, filius esse Dei, Regis Regum omnium, et filiali dilectione illi adhæret, eius præcepta adimplet, in illo confidit, in eius voluntate acquiescit: is quid habet, sive multum, sive parum, sibi sufficere certo credit, quia non dubitat sibi ab amantissimo Patre semper tribui, quod pro tempore sufficit, et sibi non expedire, ut vel plus, vel minus habeat. O quæstus vere magnus, sed paucis notus! Quis est enim vere dives, etiam opinione Gentilium, nisi qui nihil desiderat? Quis autem nihil desiderat, nisi qui scit se Patrem habere ditissimum, et amantissimum, et qui tribuit quantum satis est in hoc exilio, et hæreditatem plenam conservat pro eo tempore, quo nihil amitti poterit aut corrumpi [18]; et pro eo loco, *quo fur non appropiat, neque tinea corrumpit*? Sed pergamus ad laqueos, qui supersunt, explicandos. Tertius laqueus est delectatio vehemens carnalium voluptatum, per imaginationem apprehensa. Diabolus enim hoc laqueo capere nititur illos etiam, qui procul a mundo diffiti in desertis locis habitant, ubi nullos homines cernunt, neque delicias aut oblectamenta ulla experiuntur. Et sane tanta arte diabolus ista repræsentare novit, ut pulchriora et dulciora appareant, quam re vera sint, et sæpe magis moveant imagines illæ rerum, quam res ipsæ moverent si coram adessent; res enim quantumvis pulchræ et suaves, semper admistam habent aliquam fœditatem, vel amaritudinem, sed imagines artificio diaboli imaginationi oblatæ, nihil fœdum, nihil insuave præ se ferunt, sed totæ iucundæ, imaginationi obiiciuntur. Unde mirum non est, si appetitionem vehementissime afficiunt. Hoc genus laquei adhibuit tentator semper ad viros fortissimos capiendos, qui nec laqueo honoris nec retibus pecuniarum capi potuerunt: hunc laqueum Apostolo Paulo, posteaquam is raptus fuerat in tertium cœlum, tetendit Satanas, Deo permittente ad eius conservandam humilitatem. Sic enim ipse loquitur: *Et ne magnitudo revelationum extollat me, datus est mihi stimulus carnis meæ angelus satanæ, qui me colaphizet: propter quod ter Dominum rogavi, ut discederet a me* [19]. Hunc laqueum tetendit Antonio magno, el probatissimo omnium Monachorum, de quo sic loquitur Sanctus Athanasius in eius Vita: *Posteaquam diabolus orationibus Antonii ad Deum per passionis fidem se intellexit elidi, consueta adversus omnes adolescentes arma arripiens, nocturnis eum inquietabat illecebris. Nam et ille cogitationes sordidas conabatur inserere, et hic eas oratu submoveabat assiduo: ille titillabat sensus naturali carnis ardore, hic fide, vigiliis et ieiuniis corpus omne vallabat; ille per noctem in pulchræ mulieris vertebatur ornatum,*

[12] Ecclu. 9, 20
[13] Ecclu. 11, 32
[14] 1 Tim. 3, 6
[15] 1 Tim. 6, 9
[16] Ephes. 5, 5; Col. 3, 5
[17] 1 Tim. 6, 6
[18] Luc. 12, 33
[19] 2 Cor. 12, 8

nulla omittens figmenta lasciviæ, hic ultrices gehennæ flammas, et dolorem vermium recordans, ingestæ sibi libidini opponebat. Eumdem hunc laqueum sancto tetendit Hilarioni, de quo scribit Sanctus Hieronymus in eius Vita: *Titillabat sensus eius, et pubescenti corpori solita voluptatum incendia suggerebat. Cogebatur tyrunculus Christi cogitare, quod nesciebat, et eius rei animo pompam volvere, cuius experimenta non noverat. Iratus itaque sibi, et pectus pugnis verberans, quasi cogitationes cæde manus posset excludere: Ego, inquit, aselle, faciam, ut non calcitres, nec te hordeo alam, sed paleis; fame te conficiam, et siti: gravi onerabo pondere, per æstus indagabo et frigora, ut cibum potius, quam lasciviam cogites.* Hæc Sanctus Hieronymus, cui quoque diabolus non pepercit, sed laqueum illi tetendit similem illis, quos Antonio et Hilarioni tetendit; sic enim ipse de se loquitur in Epistola ad Eustochium de custodia virginitatis: *O quoties ego ipse in eremo constitutus et in vasta illa solitudine, quæ exusta solis ardoribus horridum Monachis præstat habitaculum, putabam me Romanis interesse deliciis. Sedebam solus, quia amaritudine repletus eram: horrebat sacco membra deformia, et squallida cutis situs Æthiopicæ carnis obduxerat. Quotidie lacrymæ, quotidie gemitus, et si quando repugnantem somnus imminens oppressisset, nuda humo vix ossa hærentia collidebam. De cibis vero et potu taceo, cum etiam languentes aqua frigida utantur, et coctum aliquid acepisse luxuria sit. Ille igitur ego, qui ob gehennæ metum tali me carcere ipse damnaveram, scorpionum tantum socius et ferarum, sæpe choris intereram puellarum: pallebant ora ieiuniis, et mens disideriis æstuabat in frigido corpore, et ante hominem suum iam carne præmortua, sola libidinum incendia bulliebant. Itaque omni auxilio destitutus, ad Iesu iacebam pedes, rigabam lacrymis, crine tergebam, et repugnantem carnem hebdomadarum inedia subiugabam.* Hæc ille. Similia possem adferre de Sancto Benedicto, qui, teste Sancto Gregorio, sordidas cogitationes a diabolo immissas, ut eiiceret, se ipse nudus in spinis volutavit: nec non de Sancto Bernardo, qui teste Willelmo in eius *Vita*, in gelido lacu sese immergens, tam diu frigus illud toleravit in corpore, donec incendium luxuariæ extinxit in mente. Denique, ut alios omittam, idem referre possem de Sancto Francisco, qui, teste Sancto Bonaventura in eius *Vita*, immissam a diabolo in mentem suam libidinis flammam, primum crudeli verberatione, deinde nudi corporis nocturno tempore in acervum nivis volutatione compescuit. Atque hæc pauca de magnis Heroibus retuli: sed si vellem ex historiis adferre numerum eorum, qui hoc laqueo capti perierunt, nullus esset finis. Quis igitur non iure lugeat ærumnas huius exilii, in quo a venatoribus infernalibus ita ludimur et illudimur, ut neque in desertis locis homines sanctissimi ab illorum laqueis tuti esse possint? sed neque hic est finis laqueorum imaginationis, et mentis. Alios enim diabolus capit, et torquet miserabilibus angustiis scrupulorum; alios contra sic decipit per laxam et erroneam conscientiam, ut multi antea perveniant ad gehennam, quam peccata sua cognoscere et deflere potuerint. Utrique autem culpa sua miseri sunt: nam priores illi, qui scrupulis agitantur, deberent aliorum consilio acquiescere, præsertim Præpositorum, de quibus Dominus ait: *Qui vos audit, me audit* [20]; et non suo iudicio velle duci, præsertim, cum se in causa propria bonos iudices, et in morbo proprio bonos medicos esse non posse facile iudicare potuerint; posteriores vero in formanda conscientia, tamquam in re maximi ponderis, unde mors et vita dependent, non deberent vel suo vel hominum quorumcumque iudicio acquiescere, sed audire viros simul et doctos et pios, qui veritatem noverint, et eam aperire non timeant.

Venio ad laqueos sensuum corporalium. Magnus laqueus est formosa mulier ad oculos virorum; et formosus vir ad oculos feminarum. Audi Ecclesiastem, virum sapientissimum: *Lustravi*, inquit, *universa animo meo, et inveni amariorem morte mulierem, quæ laqueus venatorum est, et sagena cor eius: vincula sunt manus illius: qui placet Deo, effugiet illam; qui autem peccator est, capietur ab illa* [21]. Et quod de muliere dicitur ad viros, idem dice potest de viro ad mulieres: non enim minus arcte capta est uxor Putipharis laqueo concupiscentiæ ad aspectum Sancti Ioseph [22], quam senes ad aspectum Susannæ [23]. Sed illud omnino miserabile, et multis lacrymis dignum est, quod iste laqueus non solum non declinatur, nisi a paucis sapientibus, sed quæritur diligenter, et sæpe etiam multis pecuniis emitur. Quis hanc cæcitatem, ut par est, deplorabit? Christus clamat, et dicit: *Qui viderit mulierem ad concupiscendum eam, iam mœchatus est eam in corde suo* [24], et rursum addit: *Si oculus tuus dexter scandalizat te, erue eum, et proiice abs te: expedit enim tibi, ut pereat unum membrorum tuorum, quam totum corpus tuum eat in gehennam.* Et Christianus vel non credens Christo, vel eius verba contemnens, nulli occurrit venustati, in quam oculos non defigat. Et parum esset, si solum in occurrentes oculos defigeret, nisi etiam ultro iret, ubi speraret se talem laqueum inventurum. Sed quis tolerandum putet, quod non desunt, qui in ipsa sacra æde, dum tremenda mysteria celebrantur, vel dum sacra concio habetur ad populum, laqueos oculis quærunt, oculis loquuntur, et iuxta Domini sententiam, oculis et corde mœchantur? Sanctus Ioannes

[20] Lc. 10, 16
[21] Eccli. 7, 27
[22] Gen. 39, 7
[23] Dan. 13, 8
[24] Mt. 5, 28

Chrysostomus, cum aliquando apud Antiochiam quosdam de populo inter sacrorum solemnia collocutos inter se, et subrisisse cognovisset, ita excanduit, ut diceret, mirari se, quod fulmine de cœlo cadente, omnes qui in illa Ecclesia erant, non interiissent. At si fulmine digni sunt, qui tempore sacrorum colloquuntur aut rident, quo supplicio digni erunt, qui tempore eodem, oculis et corde fornicando vel mœchando templum violant?

Transeamus ad laqueum linguæ, quo capiuntur aures. Quam iure glorietur Ecclesiasticus, liberatum se fuisse a laqueo linguæ iniquæ, testes esse possunt, qui linguas venenatas hæreticorum evaserunt. Certe de Ario testatur Sanctus Epiphanius, eum tam dulcis eloquii fuisse, ut brevi multos Presbyteros et Episcopos, septingentas virgines sacras, et omnis generis homines loquendo perverterit. De Fausto Manichæo scribit Sanctus Augustinus [25], eum fuisse magnum laqueum diaboli, et multos ab eo fuisse captos per illecebram suaviloquentiæ. Quod idem nos dicere possumus de nostri temporis hæresiarchis, ac præsertim multorum hæresiarcharum parente Martino Luthero, qui lingua sua Germanica eloquentissimus erat. Quid dicam de lingua detrahentium proximis suis? de lingua blandiloqua, et adulatrice? de lingua mendaci? de lingua contumeliosa? certe tam multa peccata oriuntur ex verbis male prolatis, ut Sanctus Iacobus linguam appellaverit universitatem iniquitatis [26], inquietum malum, plenam veneno mortifero, et quam nullus homo domare potest.

Porro laqueus sensus olfaciendi sunt odores, quibus delicati homines ita capiuntur, ut multas pecunias insumant in unguenta pretiosa, et aquas odoratas, quibus chirothecæ, vestes et domus tota suaviter oleat. Sed quorsum isti sumptus in re tenuissima? quid enim est aliud odor, nisi fumus, aut exhalatio, quæ nihil habet solidi, et continuo evanescit?

Laqueus multo periculosior sunt cibi sapidi, et vina pretiosa, quibus capitur gula, et unde existunt crapulæ et ebrietates, quæ simul et corpori et animæ nocent, et rem familiarem exhauriunt. Clamat Magister noster et Dominus: *Attendite vobis, ne forte graventur corda vestra in crapula et ebrietate* [27]. Et non dicit, corpora vestra, aut stomachus vester, aut venter vester, sed corda vestra, quia tametsi crapula et ebrietas non parum corporis bonæ valetudini noceat, tamen facile per inediam et abstinentiam vini, remedium corpori adferri potest. Sed crapula et ebrietas gravant cor, id est, mentem, eamque deprimunt ad sola terrena cogitanda, ut nimis difficile sit mentem attollere ad ea procuranda, quæ necessaria sunt ad salutem. Pulcherrima similitudo est apud Salomonem in Proverbiis; scribit enim Salomon, hominem addictum comessationi et ebrietati similem esse nauclero, qui in medio mari dormiens amisso clavo, lætus, et de vino repetendo somnians, sinit navem a ventis deferri ad manifestum naufragium. *Et eris*, inquit, *sicut dormiens in medio mari, et quasi sopitus gubernator amisso clavo, et dices: Verberaverunt me, sed non dolui, traxerunt me, et ego non sensi. Quando evigilabo, et rursum vina reperiam?* [28] Hæc est vera descriptio ingentium malorum, quæ superveniunt iis, qui delectantur crapula et ebrietate. Obscuratur eorum iudicium, sopitur quodammodo mens ut vulneretur anima vulnere criminis letalis, et non advertat; spolietur gratia Dei, et non sentiat; naufragium immineat, per quod omnia bona pereant, et ipse, quasi ludus quidam sit, rideat: denique morti propinquus sit, et ad gehennam festinet, et ipse de solo vino cogitans dicat: *Quando evigilabo, et vina reperiam?* Sed o tu miser, et miserabilis, non vina reperies, sed penuriam talem omnium bonorum, ut cum epulone guttam aquæ desideres, et non obtineas. Hic igitur finis est eorum, qui laqueo gulæ se capi sinunt, et quorum Deus venter est. Et tamen tam stulti sunt plerique hominum, ut non expectent venatores, qui laqueum iniiciant, sed ipsi præveniant venatorem diabolum, et per se currant ad laqueum, eumque libentissime, quasi torquem aureum sibi circumdent.

Restat postremus laqueus, sed omnium funestissimus, qui ad sensum tangendi pertinet, et carnalis voluptas dici potest. Iam supra ex Ecclesiasti didicimus, mulierem laqueum esse venantium, et vel solo aspectu ligare, unde etiam Holoferne scriptum est, quod visa Iuditha captus fuerit in oculis suis [29]. Quod si mulier dum videtur capit, quanto magis capiet, dum tangitur, et dum per complexum fornicarium ita coniungitur, ut fiant duo in carne una, et iam non sint duo, sed una caro? Hinc igitur Spiritus Sanctus per Apostolum clamat ad homines: *Fugite fornicationem* [30], et si fornicatio fugienda est, quanto magis adulterium, incestus, sacrilegium? Sed, ut de aliis laqueis diximus, sic de isto dicere possumus. Quo magis Scriptura nos admonet, ut fugiamus, eo magis plerique homines incitantur, ut laqueos quærant, et illis implicentur, et pereant. Certe si hic solus laqueus tenderetur hominibus, digna esse humana miseria fluminibus lacrymarum. Nullum enim est malum frequentius, nullum communius, nullum turpius, nullum perniciosius. Dictum est olim a Moyse propter hoc malum: *Omnis caro corrupit viam suam* [31], et quod videns Deus terram esse corruptam, dixit: *Pœnitet me fecisse hominem*, diluvio horribili inundante

[25] Lib. 5 Confess. c. 3
[26] Iac. 3, 6
[27] Lc. 21, 34
[28] Prov. 23, 35
[29] Iudith 10, 17
[30] 1 Cor. 6, 18
[31] Gen. 6, 12

delevit genus humanum, et terram quodammodo lavit. Hoc tam magnum argumentum iræ Dei in peccata ista carnalia, et plusquam brutalia non deberet omnes terrere? non deberet cogere ad castitatem, saltem coniugalem? Et si pagani, qui Christum non noverunt, corrumpuntur in carnalibus istis flagitiis et sceleribus, an non saltem Christiani, qui Christum virginem, et Virginis filium, et puritatis amatorem ardentissimum colunt, deberent luxuriæ fœtores aversari et fugere? Et si Doctor Gentium iubet, ut eiusmodi flagitia nec nominentur in nobis, unde fit, ut tam multi non solum de mundo, sed etiam ex iis qui continentiæ voto se obstrinxerunt, ab ista turpitudine non abhorreant? Veniet, veniet diluvium, non aquæ, sed ignis, et purgabit orbem terrarum, et omnes immundi, qui Baptismo lacrymarum purgati non fuerint, erunt, ut Isaias loquitur, in combustionem [32], et cibus ignis, et ignis, ut idem ipse scribit, qui non extinguitur, et in æternum non extinguetur [33].

LIBER TERTIUS

Capitulum I

De primo fructu lacrymarum, qui est spes certa remissionis peccatorum

Aperuimus, aspirante Deo, fontes lacrymarum duodecim; nunc ex iis fontibus rivos deducere ad areolas aromatum propositum nobis est, ut inde colligamus flores, vel fructus variorum spiritualium donorum. Erunt autem fructus duodecim, iuxta numerum fontium, et fortasse isti sunt fructus duodecim, qui nascuntur ex ligno vitæ, irrigato cœlesti flumine, ut legimus in Apocalypsi Sancti Ioannis [1]: vere enim cœleste flumen dici potest, flumen lacrymarum, quæ a Spiritu originem ducunt. Principio igitur lacrymæ pœnitentiæ, quæ derivantur ex fonte considerationis magnitudinis peccatorum, producunt spem certam indulgentiæ, et reconciliationis cum Deo, ex qua oritur in animo pœnitentis exultatio, et lætitia incomparabilis. Quamvis enim vera contritio cordis, et syncera confessio cum proposito satisfaciendi, et absolutio Sacerdotis indulgentiam a Deo obtineant, et peccata deleant; tamen spes quædam viva de remissione peccati, et quasi pignus reconciliationis lacrymis debetur. Sic enim loquitur David in Psalmo sexto: *Laboravi in gemitu meo, lavabo per singulas noctes lectum meum, lacrymis meis stratum meum rigabo* [2], et postea subiungit: *Discedite a me omnes qui operamini iniquitatem, quoniam exaudivit Dominus vocem fletus mei* [3]. Ubi vides, exauditam fuisse vocem fletus magis, quam vocem verborum. Efficacius enim loquuntur in auribus Dei lacrymæ, quam verba. Idem colligitur ex lacrymis Sanctæ Mariæ Magdalenæ. Illa enim non verbis, sed lacrymis dolorem de peccatis conceptum ostendit: lacrymis, non verbis confessa est peccata sua; lacrymis, non ieiunio, aut oratione, aut eleemosynis satisfecit. Et tamen audivit: *Remittuntur tibi peccata* [4], et: *Remittuntur ei peccata multa, quoniam dilexit multum* [5]. Dilectionem autem multam lacrymæ testabantur, quia enim multum detestabatur peccata, quod lacrymæ demonstrabant, signum evidens erat, ab ea multum diligi Christum, qui venerat tollere peccata mundi [6], et destruere opera diaboli, quæ sunt peccata [7]. Hanc vim esse lacrymarum, ut peccata lavent, testatur Sanctus Ioannes Chrysostomus, ut alios Patres omittam, in Homilia sexta in Matthæum, ubi scribit, lacrymas solvere sententiam Iudicis æterni in peccatores prolatam; lacrymas unire animam cum Deo, a quo per peccatum fuerat separata; lacrymas tranquillare animam, quæ ob remorsum conscientiæ conturbata erat. Idem Chrysostomus Concione prima de Lazaro, et Homilia quinta de pœnitentia, scribit, tantam esse vim lacrymarum hominis pœnitentis, ut extinguat ignem gehennæ. Idem denique Homilia secunda in Psalmum quinquagesimum, vocat lacrymam, spongiam peccatorum, et martyrio similem: quia sicut Martyr fundit sanguinem, sic pœnitens fundit lacrymas. Cui similitudini adiungere possumus, quod sicut Martyr scinditur et laceratur in corpore, sic verus pœnitens scindit ipse cor suum, et conterit, iuxta præceptum Domini: *Scindite corda vestra* [8], et iuxta testimonium Prophetæ, *Cor contritum et humiliatum Deus non despicies* [9]. Præterea sicut Martyr offert Domino sacrificium gratissimum mortis suæ in testimonium fidei, sic et verus pœnitens offert sacrificium acceptabile Domino spiri-

[32] Isa. 9, 5
[33] Isa 66, 24
[1] Apoc. 22, 1
[2] Psalm. 6, 7
[3] Psalm. 6, 9
[4] Lc. 7, 48
[5] Lc. 7, 47
[6] 1 Jn. 3, 5
[7] 1 Jn. 3, 8
[8] Ioel 2, 13
[9] Psalm. 50, 19

tus contribulati, et cordis contriti, in testimonium odii erga peccatum, et charitatis erga Deum. Denique sicut Martyr sine purgatorio recta volat ad cœlum, sic et verus pœnitens aliquando ex perfecta detestatione peccati, et perfecta atque ardenti charitate in Deum fundens lacrymas copiosas, indulgentiam percipit plenissimam peccatorum, non solum quoad remissionem culpæ, sed etiam quoad condonationem pœnæ. Habemus huius rei exemplum insigne in historia de Vita Sanctæ Catharinæ Senensis, quam vir gravissimus Raymundus Capuanus, eiusdem Sanctæ Virginis confessarius, literis mandavit, et quod rem fide dignissimam esse testatur, exemplum ipsum in personam eiusdem Raymundi contigit. Igitur prædictus Raymundus aliquando a Sancta Virgine Catharina petiit, ut precibus suis a communi Domino impetraret bullam (sic enim loqui illi placuit) plenariæ indulgentiæ, per quam ipse Raymundus certior redderetur, sibi peccata omnia fuisse dimissa. Sancta Virgo Catharina pollicita est, se bullam eiusmodi a Domino postulaturam. Sequenti die, præmissa oratione ad Deum pro bulla impetranda Raymundum adivit Beata Catharina, et dum loqueretur de ingratitudine hominum erga Deum, tactus Raymundus Spiritu Sancto, intueri sibi visus est peccatorum suorum multitudinem et magnitudinem tam perspicue, ut continuo ex amarissima contritione tantam vim lacrymarum effuderit, et in singultus et rugitus tales proruperit, ut periculum fuerit, ne pectus et cor eius disrumperetur. Tum Virgo, *Hæc*, inquit, *est bulla indulgentiæ, quam tibi Dominus misit: esto igitur gratus gratiæ Dei.* Sic illa recessit, et ille mirum in modum lætus cum Propheta Regio dicere potuit: *Auditui meo dabis gaudium et lætitiam, et exultabunt ossa humiliata.* Hæc est potentia lacrymarum sanctarum ex vera cordis contritione manantium, ut serenet et tranquillet animas peccatorum post diuturnum horrorem et pavorem; plane ad eum modum, quo post procellas ventorum, et densarum nubium obscuritatem, descendens pluvia copiosa, aërem serenum et purum relinquit. Porro causa huius rei illa esse videtur, quia per lacrymarum compunctionem Spiritus Sanctus testimonium reddit spiritui nostro, quod filii Dei sumus, quippe quibus iam peccata serio displicent, et pax Dei exultat in cordibus nostris, accepto videlicet a Patre cœlesti osculo pacis, et stola prima, et annulo perfectæ reconciliationis.

O si gustare possent homines peccatores, quam dulcis et quam suavis sit reconciliatio cum Deo, intelligerent profecto, nullam esse carnalem suavitatem cum ista suavitate comparandam; et cum Sancto Augustino clamarent: *O quam suave mihi subito factum est, carere suavitatibus nugarum; et quas amittere metus fuerat, iam dimittere gaudium erat: eiiciebas enim eas a me tu, vera et summa suavitas, et intrabas pro eis omni voluptate dulcior, omni luce clarior, omni honore sublimior* [10]. Hæc Sanctus Augustinus dicebat, cum amarissima contritione, et magno imbre lacrymarum peccata sua flevisset. Sed multo ante Propheta David, memor iustificationis et reconciliationis, quam laborando in gemitu suo, et stratum suum nocturnis lacrymis rigando acquisierat, exultabat, et animum suum ad agendas gratias excitabat cantans, et dicens: *Benedic anima mea Domino, et omnia, quæ intra me sunt, nomini sancto eius. Benedic anima mea Domino, et noli oblivisci omnes retributiones eius* [11]. Et quæ sunt retributiones eius, nisi quia retribuit bona pro malis? *Qui propitiatur*, inquit, *omnibus iniquitatibus tuis, qui sanat omnes infirmitates tuas. Qui redimit de interitu vitam tuam, qui coronat te in misericordia, et miserationibus. Qui replet in bonis desiderium tuum: renovabitur ut aquilæ iuventus tua.* En quanta seges gaudiorum ex amaro fonte lacrymarum profluxit. Deus propitius factus est omnibus iniquitatibus, eas remittens, et condonans; sanavit omnes infirmitates, morbos omnium vitiorum curans; redemit de interitu animam, gratiam iustificantem et vivificantem infundens; coronavit in misericordia et miserationibus, in spe videlicet, corona gloriæ undique circumdedit; renovabit iuventutem tuam in die novissimo, quando corpus tuum seminatum in infirmitate, surget in gloria, instar aquilæ, quæ senio confecta ad iuventutem renovatur. His duobus testibus addam et tertium, ne feminæ præteriri videantur Sancta Maria Ægyptiaca, cuius vitam scripsit Sophronius Episcopus Ierosolymæ, et interpretatus est Paulus Diaconus, mulier fuit super omnes mulieres impudicissima; quippe quæ non quærebat mercedem, ut aliæ meretrices, sed ipsa mercedes dabat, ut satiare aliquando libidinem suam insatiabilem posset. Denique horror est legere, in quam profunda abysso turpitudinem et scelerum omnis generis misera iaceret: cum autem ad se reversa, de profundo illo miseriarum emersisset, abiit in solitudinem, in qua per annos quadraginta septem hominem non vidit, atque ad eam vitæ sanctissimæ perfectionem eminentissimam, solo Spiritu Sancto duce, per intercessionem beatissimæ Virginis matris Dei Mariæ pervenit, ut iam non mulier, sed terrestris Angelus videretur. Hæc autem omnia solo pretio lacrymarum sibi comparavit. Initium conversionis a flumine lacrymarum cœpit: deinde omnes tentationes, quas permultas et horribiles in solitudine patiebatur, sola oratione cum profluvio lacrymarum extinguebat. Quantas autem a Deo consolationes acceperit, quæ facile vincerent præteritas voluptates, argumento est, quod sola tam longo tempore in horrida solitudine perdurare potuerit: et quidem nemine cogente, sed ipsa sponte sua

[10] Lib. 9 Confess. c. 1
[11] Psalm. 102, 2

vitam illam durissimam et supra modum asperam eligente, ubi nihil ad cibum habebat, nisi herbas terræ; ubi toto corpore nuda, solis ardoribus urebatur æstate, et glacie ac nive urebatur in hieme; ubi neminem comitem habuit, præter dæmones et feras; ubi sine lecto, sine tecto omnibus aëris iniuriis semper patebat. Hi ergo testes omni exceptione maiores persuadere facile possent omnibus hominibus, ut securi peccata sua lacrymis compunctionis lavare studerent, quia sine dubitatione ulla omnis mœror in lætitiam, et omnis fletus in risum iucundissimum convertetur; in hac etiam vita, et exilio filiorum Adam, nam in patria cœlesti *absterget Deus omnem lacrymam ab oculis eorum* [12]

Capitulum II

De secundo fructu lacrymarum, qui est timor gehennæ

Secundus fructus oritur ex consideratione pœnarum gehennæ, qui erat secundus fons lacrymarum: producit enim illa consideratio, quando seria et profunda est, et lacrymis calentibus irrigata, timorem Domini, qui unus est ex septem pretiosissimis Spiritus Sancti donis. Et quidem quod gehennæ consideratio timorem sanctum producat, res est per se notas, et a nobis in secundo libro, capite secundo, ex testimonio Scripturarum et Sanctorum Patrum satis aperte demonstrata; quibus testimoniis addere placet hoc loco testimonia quatuor Ecclesiæ Doctorum primariorum. Sanctus Ambrosius Sermone vigesimoprimo in Psalmum centesimum decimum octavum scribit, Martyres inter duos timores constitutos, alterum carnificum, alterum gehennæ, contempsisse timorem carnificum ob timorem gehennæ. Sanctus Hieronymus in Epistola ad Eustochium *De custodia virginitatis*, scribit ipse de se: *Ego ob gehennæ metum carcere isto*, id est, horribilis deserti, *me ipse damnavi*. Sanctus Augustinus in libro *De gratia et libero arbitrio*, capite octavo decimo, et Sanctus Gregorius libro secundo homilia decima nona in Ezechielem, non dubitant affirmare timorem æternæ pœnæ, unum esse ex septem Spiritus Sancti donis.

His igitur præmissis, hoc loco duo solum explicanda sunt; quis sit ille timor, quem producit gehennæ consideratio; quæ, et quanta sit huius timoris utilitas. Quod ad primum attinet, quinque timores distinguuntur a Theologis, naturalis, humanus, servilis, filialis, initialis. Naturalis timor est communis hominibus cum bestiis, et neque bonus neque malus est moraliter, sed naturaliter bonus est, atque a Deo insitus naturæ ad mala et noxia fugienda. Humanus timor, qui et mundanus dici solet, is est, quo magis timent homines malum pœnæ, quam culpæ; vel detrimentum temporale et corporale, quam detrimentum spirituale et æternum; atque hic timor malus est, utpote inordinatus et noxius, et radix malorum plurimorum. Timor servilis est, qui timet pœnam, et præcipue sempiternam; et ideo retrahit a peccato, sed si pœnæ periculum non adesset, facile peccatum committeret: hic timor bonus est, et a Deo, quamvis in peccatore cum mala voluntate coniunctus inveniatur, videlicet peccandi, si posset impune, siquidem timor iste non est causa neque effectus malæ voluntatis, imo eam comprimit et coercet, saltem quoad actum exteriorem, et disponit ad pietatem, et perfectam conversionem, ac de eo scriptum est: *Initium sapientiæ timor Domini* [1]. Quartus est timor filialis, castus, et reverentialis, qui optimus est, et magnum donum Spiritus Sancti: hoc enim timore culpam timemus patrare, et parati sumus quidlibet pati potius, quam ut Deum offendamus; imo etiam non offenderemus, nec peccaremus, etiamsi id facere possemus impune. Dicitur autem hic timor filialis, quia est proprius filiorum, et castus, quia est sponsæ, non adulteræ, et reverentialis, quia est amici inferioris, qui libenter colit et reveretur superiorem: quæ tria nomina in eamdem personam cadere possunt: sumus enim filii Dei, quia per spiritum adoptionis hæredes facti sumus, et animæ nostræ sponsæ Christi sunt, iuxta illud Apostoli: *Despondi vos uni viro virginem castam exhibere Christo* [2], et amici sumus eiusdem Christi, qui ait: *Iam non dicam vos servos, sed amicos* [3]. Itaque timor iste filialis, et castus, non prævenit pietatem, ut timor servilis, sed comitatur, et cum ea coniungitur, ut frater germanus, natus ex eadem matre charitate, quæ causa est, ut in Scripturis Sanctis sæpe pro eadem re accipiantur timor et pietas, ut in Psalmo illo: *Beatus vir qui timet Dominum, in mandatis eius volet nimis* [4], et apud Isaiam, ubi ponuntur septem dona Spiritus Sancti, non sunt in Hebræo codice nisi nomina sex, sed ultimum nomen, videlicet pietas, bis repetitur: sed noster interpres, ut ostenderet illo uno nomine res duas significari, sextum donum vocavit pietatem, septimum appellavit timorem. Quintus timor dicitur initialis, qui mixtus est ex duobus præcedentibus: nam qui hunc timorem habet, timet culpam, et pœnam, sed magis culpam, quam pœnam. Dicitur autem initialis, quia, qui hoc timore præditus est, inchoavit perfectionem charitatis et pietatis, sed nondum pervenit ad illum altissimum perfectionis gradum, qui foras mittit omnem timorem pœnæ; de qua perfectione loquitur sanctus Ioannes in Epistola prima, cum ait: *Qui timet, non est perfectus in cha-*

[12] Apoc. 21, 4

[1] Psalm. 110, 10
[2] 2 Cor. 11, 2
[3] Jn. 15, 15
[4] Psalm. 111, 1

ritate [5], nam *perfecta charitas foras mittit timorem.* Perfecta enim charitas ita fertur in Deum, ut obliviscatur proprii commodi, et tantam confidentiam apud Deum acquirat, ut iam nihil timeat, nisi offensionem Dei. Hæc tam alta perfectio fuit in Virgine Deipara, in Sancto Ioanne Baptista, in Apostolis Domini, et in aliquibus aliis magnis amicis Dei, sed ut plurimum iusti ac pii homines non caruerunt timore gehennæ, ut perspicuum est ex iis quæ supra attulimus ex Sanctis Patribus, Basilio, Ambrosio, Hieronymo, Augustino, Gregorio, et Bernardo; imo etiam ex Davide, qui de se ait: *A iudiciis tuis timui* [6], et ex Iob, qui clamabat: *Quid faciam, cum surrexerit ad iudicandum Deus?* [7] Denique si Dominus ipse futuris Martyribus consilium dabat, ut gehennam timerent, dicens: *Timete eum, qui potest et animam et corpus perdere in gehennam* [8], quis nostrum dicere audebit, sibi non esse opus, timere sempiterna supplicia? Iam igitur, ut ad rem nostram veniamus, cum quæritur quis ille timor sit quem producit gemitus et fletus exortus ex attentissima consideratione suppliciorum gehennæ, facile est respondere, esse timorem servilem, et timorem initialem, quorum uterque bonus est.

Sequitur nunc, ut explicemus utilitatem huius timoris, qui ex consideratione pœnarum gehennæ oritur, quæ sunt omnino quatuor. Prima utilitas est, quod timor etiam servilis, qui est infimus inter timores bonos, sit initium sapientiæ, quæ certe magna utilitas est, et si pecuniis emi posset, expediret omnia vendere, et timorem hunc emere, qui ad rem pretiosissimam viam aperit. Et quidem quod timor Domini sit initium sapientiæ, scripsit David in Psalmis [9], scripsit Salomon eius filius in Proverbiis [10], scripsit Ecclesiasticus ad initium libri sui [11]. Dicitur autem timor Domini esse initium sapientiæ, quia tunc homo incipit sapere, et re vera uti iudicio rationis, et bene ac sapienter intelligendo discurrere, quando incipit magnificare res vere magnas, et parvi facere res vere parvas. Et quæ sunt res vere magnæ, nisi res æternæ, beatitudo, et gehenna? quæ vere parvæ, nisi res temporales, divitiæ, voluptates carnis, honores mundi? Audi Sapientem: *Cor sapientis*, inquit, *cor stulti in sinistra illius* [12]. Qui habent cor ad æterna, quæ est pars dextera, in qua erunt oves in die Iudicii, illi sapiunt: qui habent cor ad temporalia, quæ est pars sinistra, in qua erunt hædi, illi stultissimi sunt, quia cor ipsorum est immortale, et tamen adhæret rebus perituris, quæ quando minime cogitat, ipsum deserunt. An non stultissimus ab omnibus iudicaretur, qui facturus iter per integrum annum in locis desertis, vel in mari, magno sumptu emeret cibos, qui statim corrumpuntur, ut carnes recentes, vel poma? ita omnino, etiamsi sapiens videri posset iis, qui nesciunt in quem usum ista parata sint, nam si saperet, pararet magnam copiam panis biscocti, et carnis salitæ, et res alias, quæ diu durent. O stultitiam hominum! vivere habent in æterna sæcula, et vivere in iis locis, ubi durare non possunt divitiæ pecuniarum, sed solæ divitiæ meritorum: et tamen ita cæci sunt, ut solum procurent divitias pecuniarum, quas secum ferre non possunt, et quas hic etiam fures effodiunt, et furantur, et de divitiis meritorum nihil solliciti sunt, quasi cum corpore extinguatur etiam animus. Et sicut de quibusdam Apostolus qæritur [13], quod dicant, se nosse Deum, factis autem negent, sic nos de istis queri possumus, quod dicant se nosse animi immortalitatem, factis autem negent. Magna est igitur utilitas timoris, etiam servilis, quia transfert cor humanum a parte sinistra ad dexteram, et sanat morbum stultitiæ, qui incurabilis videri solet, et denique disponit ad iustificationem, dicente Ecclesiastico: *Timor Domini expellit peccatum: nam qui sine timore est, non poterit iustificare* [14]. Quomodo autem timor gehennæ disponat ad iustificationem, et introducat charitatem, docet Sanctus Augustinus tractatu nono in Epistolam Sancti Ioannis per similitudinem setæ et lini, sive aciculæ et fili: quando enim consuitur vestis, prius intrat acus, quam filum, nec posset filum intrare, nisi acus perforando pannum, viam aperiret filo: sed acus non intrat ut maneat; nisi enim exiret, non esset qua intraret filum. Sic igitur charitas, iustitia, pietas, res tenues et suaves, non penetrant cor durum, et assuetum amori rerum carnalium, nisi præcedat timor pœnæ, quæ instar acus pungit, et penetrat, et viam aperit charitati, et postea exit, quia perfecta charitas foras mittit timorem. Neque solum timor gehennæ pungit instar aciculæ: sed etiam terret, et prosternit instar fulguris et tonitrui. Ludunt aliquando homines in plateis, et securi sedent, vel etiam dormiunt, existit repente fulgur de cœlo, et sequitur tonitruum cum fulmine: continuo excitantur, ad se redeunt, signant se signo crucis, implorant auxilium Dei. Sic omnino cum aliqui dormiunt in peccatis, vel etiam ludunt, et contemnunt iram Dei, inebriati præsentibus voluptatibus; fulgurat Deus ex magna misericordia sua in corde peccatoris, et in eo lumine ostendit illi periculum mortis æternæ, et simul quasi tonitru, timore concutit animum eius, ut fulgere statuat a ventura ira, et corde contrito ad Deum

[5] 1 Jn. 4, 18
[6] Psalm. 118, 120
[7] Iob 31, 14
[8] Mt. 10, 28
[9] Psalm. 110, 10
[10] Prov. 1, 7
[11] Ecclu. 1, 16
[12] Eccli. 10, 2
[13] Tit. 1, 16
[14] Ecclu. 1, 27

reverti. Sic igitur initium sapientiæ est timor Domini.

Altera utilitas timoris est, quod non solum pellit peccatum iam perpetratum, et præparat ad iustificationem, sed etiam defendit a periculo peccandi, et conservat gratiam acquisitam. Explicant Sancti Patres hanc utilitatem variis similitudinibus. Sanctus Basilius Oratione in primum caput libri Proverbiorum, comparat timorem Domini acutis clavis, qui retinent hominem cruci affixum, ne se commovere possit: quia videlicet motu corporis exasperantur vulnera, et dolor crescit. Sic igitur et is qui confixus est clavis timoris iudiciorum Dei, et tormentorum gehennæ, non audet extendere manus ad opera mala, ac ne ipsum quidem oculum ad videndum, vel aures ad audiendum, vel cor ad cogitandum. Hinc David dicebat: *Confige timore tuo carnes meas: a iudiciis enim tuis timui* [15]. Statim enim ac tentatio ad peccandum exurgit, exurgit etiam timor, ac pungit memoriam, ut recordetur ultrices flammas, quæ peccatores apud inferos expectant. Sanctus Ioannes Chrysostomus in Homilia quintadecima ad populum Antiochenum, timorem Domini comparat militi armato excubanti ad fores palatii, non sinenti ingredi hostem, aut latronem. Alii comparant sali, quo carnes siccantur ad putredinem impediendam. Denique Spiritus Sanctus in Scripturis suis tribuit immensas laudes timori, quasi timor omnes virtutes, et ipsam beatitudinem comprehendat. Sic enim loquitur Iob: *Ecce timor Domini, ipsa est sapientia* [16]; et David: *Beatus vir, qui timet Dominum* [17]; et Salomon: *Beatus vir, qui semper est pavidus* [18]; et Ecclesiasticus: *Plenitudo sapientiæ est timere Deum* [19], et rursum: *Omnis sapientia timor Dei* [20]; et Isaias: *Timor Domini ipse est thesaurus eius* [21]. Denique volens Spiritus Sanctus, in libro Iudith describere Sanctam Iudith, ut feminam omnium virtutum laudibus ornatam, ait: *Erat in omnibus famosissima, quoniam timebat Dominum valde* [22]. Hæc autem de timore prædicantur, non quod ipse re vera omnem sapientiam, et virtutem, et beatitudinem in sinu suo complectatur, sed quod sit initium, et custos sapientiæ, et virtutum, et beatitudinis, et sine illo haberi et conservari nequeant: denique sine illo pereant omnia, cum illo omnia custodiantur.

Tertia utilitas timoris, etiamsi servilis sit, ea est, quod liberat a tyrannide timoris humani, sive mundani. Vere enim vix invenietur morbus magis generalis, et minus curabilis, quam timor humanus. Hic nobiscum nascitur, nobiscum adolescit, nobiscum ad senium usque perseverat. Pueri vix dum rationis usum adepti discunt mentiri, metu confusionis, aut ignominiæ; maiores natu non solum mentiri, sed et peierare solent, ut existimationem conservent. Assentationes omnes timor humanus parit, correptionem fraternam timor humanus impedit: et cur plurimi non audent contemnere verba contumeliosa in se prolata, vel non ulcisci iniurias, et non reddere maledictum pro maledicto, et vulnus pro vulnere, nisi ob timorem humanum, ne videlicet existimentur viles et timidi? Et cur denique multi non se continent a ludo, a luxu, a sumptuosis conviviis, a profusione pecuniarum, et aliis huiusmodi, nisi ob timorem humanum, ne habeantur avari, vel nimis modesti, et religiosi, quasi parsimonia, modestia, pietas, vitia sint, non virtutes? Hunc igitur humanum timorem, tam noxium, et tam generalem timor Dei comprimere solet, quomodo serpens Moysis devoravit serpentes Magorum Ægypti: timor enim maior vincere solet timorem minorem; timor suppliciorum æternorum, si re vera in corde hominis locum habeat, non sinit in eodem corde morari timorem amittendæ existimationis humanæ, et timor iudicii divini, et confusionis illius maximæ, quam patientur coram omnibus Angelis et hominibus peccatores omnes in novissimo die, facile excludit timorem iudicii humani, neque cogitationem illam admittit. Quid sentient, quid loquentur homines, si hoc vel illud egero, vel omisero? Hæc denique causa est, cur Sancti Martyres opprobia et confusiones læto animo tolerabant, quando implebatur verbum Domini: *Eritis odio omnibus* [23] hominibus, et dicent *omne malum adversum vos* [24]; quia videlicet timor gehennæ et confusionis æternæ, non sinebat eos attendere ad confusionem momentaneam et levem.

Quarta eaque postrema utilitas timoris Domini est, quod cum fragilitas humana in omni loco et tempore nos proclives reddat ad mala perpetranda, et bona prætermittenda, præsertim dum sumus in hac valle lacrymarum, obsessi undique hostibus, et in medio periculorum, timor Domini, si vere cor nostrum possideat, erit frænum in malis, et calcar ad bona. Et ideo nos hortatur Sapiens, et dicit: *Beatus homo qui semper est pavidus*, id est, qui in omni loco, in omni tempore, in omni verbo, in omni cogitatione, in omni opere, timet, et cavet offensionem, quæ etiam causa est cur apud Isaiam de aliis donis dicatur: *Requiescet super eum spiritus Domini* [25]. De timore autem: *Replebit eum spiritus timoris Domini*. Quæ verba, quatenus ad Christum pertinent, non habent locum, quod nos dicimus de timore initiali, vel servili, qui in Christo locum

[15] Psalm. 118, 120
[16] Iob 28, 28
[17] Psalm. 111, 1
[18] Prov. 28, 14
[19] Ecclu. 1, 20
[20] Ecclu. 19, 18
[21] Isa. 33, 6
[22] Iudith 8, 8
[23] Mt. 10, 22
[24] Mt. 5, 11
[25] Isa. 11, 2

non habuerunt: sed quatenus de Christi corpore, quod est Ecclesia, exponuntur a Sancto Bernardo in Sermonibus super Cantica, in multis Ecclesiæ membris locum habent. Oportet enim, ut membra Christi infirma, et peccatis obnoxia, paulatim proficiant in timore Domini, donec penitus impleantur, ita ut oculi, aures, lingua, manus, pedes, cor, mens, omnes potentiæ, omnia membra repleantur hoc timore, ut cum Sancto Iob dicere possint: *Verebar omnia opera mea* [26]. Iste enim sic plenus timore Domini, beatus erit, quia semper pavidus erit. Ac ut cum sapientissimo Ecclesiaste hunc locum concludam: *finem loquendi pariter omnes audiamus: Deum time, et mandata eius observa; hoc est enim omnis homo* [27]. Omnis enim homo, si vere sit homo, et non brutum animal, finem suum, et media ad finem considerabit. Finis est vita æterna: medium necessarium est custodia mandatorum, dicente Domino: *Si vis ad vitam ingredi, serva mandata* [28]. Timor Domini facit impleri mandata, dicente Propheta: *Beatus vir, qui timet Dominum; in mandatis eius volet nimis* [29]. Igitur ille vere est homo, imo etiam *beatus* homo, *qui semper est pavidus.*

Capitulum III

De tertio fructu lacrymarum, qui est imitatio virtutum Christi

Ex arbore sanctæ crucis multi pendent fructus optimi, dulcissimi, saluberrimi: qui tamen non reficiunt, nec nutriunt, si solum conspiciantur, nisi etiam carpantur, et ori admoveantur, et ad stomachum usque demittantur. Quid est fructus sanctæ crucis conspicere, nisi meditari Dominicam passionem, et ex compassione lacrymari? quid est fructus illos carpere, et comedere, nisi virtutes Crucifixi imitari, et ex earum imitatione nutriri ad vitam spiritualem, et crescere, et pinguescere, id est, in virum perfectum evadere, et Christo quam simillimum fieri? Ad hanc imitationem hortatur nos Apostolus Petrus, cum ait: *Christus passus est pro nobis, vobis relinquens exemplum, ut sequamini vestigia eius* [1]. Ad eamdem nos hortatur coapostolus eius Paulus, dicens: *Hoc sentite in vobis, quod et in Christo Iesu, qui humiliavit semetipsum factus obœdiens usque ad mortem, mortem autem crucis* [2]. Ad eamdem nos hostatur Apostolus Ioannes, verbis illis: *Ille animam suam pro nobis posuit: et nos debemus pro fratribus animas ponere* [3]. Sed quid opus est testes multiplicare, cum ipse Dominus per se nos omnes hortetur, cum ait: *Discite a me, quia mitis sum, et humilis corde* [4], et rursum: *Exemplum dedi vobis, ut quemadmodum ego feci vobis, ita et vos faciatis* [5], et iterum: *Qui non baiulat crucem suam, et venit post me, non potest meus esse discipulus* [6]. Itaque si volumus, et contemplatio passionis Dominicæ, et fluvius lacrymarum, qui inde tamquam ex fonte procedit, nobis vere prosit, oportet ut ad imitationem virtutum, quæ in passione Domini conspiciuntur, accingamur. Et quænam sunt virtutes, quæ in crucifixio Domino potissimum emicuerunt? In superiore libro virtutes illas ostendimus, quæ sunt patientia, charitas, obœdientia, et humilitas, quas nobis figura ipsa crucis facile repræsentat, si quis consideret in cruce longitudinem, latitudinem, altitudinem et profunditatem.

Ut igitur hæ virtutes in nobis nascantur, et illis adultis Dominum imitemur, oportet ut lacrymæ compassionis, quas fundimus dum crucifixum Dominum alta contemplatione aspicimus, non in terram cadant, et pereant, sed ad extinguendum ardorem concupiscentiæ, quæ virtutibus illis contraria est, caute deriventur. Quo modo autem hoc fieri debeat, unctio Spiritus Sancti docebit eos, qui saluti suæ serio consulunt. *Vos*, inquit Santus Ioannes, *unctionem habetis a Sancto, et nostis omnia* [7], et infra: *Non necesse habetis, ut aliquis doceat vos: sed sicut unctio docet vos de omnibus, manete in eo.* Ego tamen pauca per modum exempli pro incipientibus hic addam. Considero mundi Dominum crucifixum, et quasi præsens præsentem aspicio, nudum, algentem, esurientem, sitientem. Video caput spinis coronatum, vultum sputis oblitum, manus et pedes sanguinis rivos fundentes; cerno corpus totum a planta pedis usque ad verticem capitis plagis coopertum. Attendo quid ipse interim agat, an irascatur persecutoribus, an mala illis imprecetur, an impatienter, saltem tanta tormenta sustineat. Audio orantem Deum Patrem pro crucifixoribus, consolantem matrem, et discipulum quem diligebat, promittentem paradisi consortium latroni secum pendenti. Nullum impatientiæ signum animadverto, nullam de hostibus et persecutoribus querelam, nullas minas audio. Itaque condolens doloribus, et patientiam admirans lacrymas fundo, et quæro ab ipso, unde tanta in innocentissimum supplicia? et an invitus, an volens ista patiatur? Audio respondentem: Ego oblatus sum, quia ipse volui [8], nemo

[26] Iob 9, 28
[27] Eccli. 12, 13
[28] Mt. 19, 17
[29] Psalm. 111, 1
[1] 1 Petr. 2, 21
[2] Philip. 2, 8
[3] 1 Jn. 3, 16
[4] Mt. 11, 29
[5] Jn. 13, 15
[6] Lc. 14, 27
[7] 1 Jn. 2, 20
[8] Isa. 53, 7

tollit animam meam a me, sed ego pono eam [9]. Itaque non invitus, sed volens ista perfero. Et quæ causa fuit, ut innocentissimum corpus tuum tantis, et tam multis, et tam horrendis doloribus torquendum permitteres? Charitas hoc fecit, ut te a gehennæ incendiis eriperem, et simul patientiam, et charitatem, humilitatem et obœdientiam te docerem, quæ sunt veræ semitæ ad vitam æternam, ad quam te ab æternitate mihi consortem destinaveram. Animadverti enim, te verbis Scripturarum mearum, et vocibus nuntiorum meorum non potuisse moveri, ut impatientiam, et odium, et superbiam, et contumaciam, et concupiscentias malas, et mundi amorem exueres; ideo elegi ego ipse venire, et ex cathedra crucis, non verbis, sed exemplo te docere. Quid hic dices anima? quid respondebis? etiamsi ferrea, vel si adamantina esses, non frangereris? Placebit ne igitur deinceps, ad quamlibet offensionem impatiens vindictam quærere? an potius ex animo inimicis omnibus iniuriam facientibus libenter ignoscere? an exemplum patientiæ meæ non erit tibi deinceps pro omnibus rationibus, quas tibi mundus in contrarium posset adferre? Ita Domine, cedo charitati tuæ, victum me confiteor; vulnerasti cor meum, et liquefecit incendio amoris tui: polliceor tibi fideliter me non solum non redditurum amplius mala pro bonis, sed redditurum bona pro malis: nec solum non expetiturum vindictam de persequentibus me, sed contra, oraturum pro persequentibus et calumniantibus me, et beneficia collaturum, in quantum potero, iis qui me oderunt, dummodo non me deserat protectio tua. Pergit amator animarum Christus ex cathedra crucis suæ exhortans, et dicens: Ego pro te humiliavi me ipsum usque ad mortem, mortem autem crucis, tum ut te hac humilitate redimerem, tum ut eumdem te tantæ humilitatis exemplo docerem, non superbire, non alta sapere, non ambire gradus altiores, recumbere in novissimo loco, omnibus aliis cedere: hæc enim est recta via ad veram celsitudinem, qua discipuli crucis fruentur in cœlis. Elige utrum vis, aut mecum humiliari in terris, ut exalteris in cœlis, aut cum diabolo, qui est rex super omnes filios superbiæ [10], exaltari ad modicum in terris, ut in æternum humilieris in inferis. O Domine, ante tantam humiliationem tuam potuit diabolus nos decipere, nobisque persuadere, ut exaltationem quæreremus in terris, et modis omnibus ad gradus excelsos et magnos honores anhelaremus, sed cum tu, qui veritas et sapientia Dei es, verbo et exemplo humilitatem docueris, nimis stultus essem, nisi me sub omnium pedibus subiicerem: tu enim es Filius Dei vivi, ego sum pulvis et cinis; tu Rex Regum, ego servulus tuus, et filius ancillæ tuæ. Unum te rogo, ut in hoc sancto proposito gratia tua me conservet usque ad finem; tanta enim est humana fragilitas, et tanta hostium nostrorum dæmonum astutia, ut nisi vigilet super nos custodia tua, nihil audeamus nobis de nostra constantia vel perseverantia polliceri. Sed perge obsecro Domine in saluberrima et auribus meis dulcissima concione tua. Ego, inquit Dominus crucifixus, obœdiens fui Patri meo, in re omnium difficillima, quæ est mors crucis; nec solum Patri Deo, sed etiam Matri, et Nutritio meo, sicut scriptum est, quia eram subditus illis [11]. Nec solum piis parentibus obœdivi, sed etiam obœdientiæ Cæsaris me sponte subieci, cum tributum illi pro me reddi volui. Denique etiam vilissimis Pilati ministris spontaneam obœdientiam exhibui, cum me super crucem extendi, et manus ac pedes ad loca clavorum porrigere iubebant. Hæc autem omnia feci, ut te docerem, non solum Deo, et legitimis potestatibus libenter et prompte parere, sed etiam, si detur tibi optio, eligas semper potius obœdiere, quam imperare. Vera est enim sententia servi mei fidelis, Sancti Francisci: *In obœdientia lucrum, in prælatione periculum.* Ergo si amori meo vicem rependere cupis, obœdientiæ Dei nihil anteponas, neque terroribus, neque beneficiis adduci te sinas, ut non obœdias Deo. Verissime enim Apostolus meus dixit: *Obœdire oportet Deo magis quam hominibus* [12]. Quando autem mandatum hominis superioris legitimi, non est contrarium mandato Dei, tum obœdire debes hominibus, sicut Domino, et non hominibus [13], ut alter Apostolus meus non minus vere scripsit: auctoritas enim imperandi a Deo est, et ideo qui obœdit Vicario Dei, obœdientiam exhibet Deo, et qui spernit mandatum hominis a Deo auctoritatem habentis, non hominem spernit, sed Deum. Quod autem ex hac mea cathedra te docui de patientia, humilitate et obœdientia, id ipsum, et maiori ratione intelligi volo de regina virtutum omnium charitate. Ego enim propter nimiam charitatem meam dilexi vos homines, etiam dum inimici mei essetis, et sic dilexi, ut me ipsum traderem oblationem, et hostiam Deo Patri pro vobis in odorem suavitatis [14], quam oblationem et hostiam, quamvis alioqui nimis acerbam et amaram, dulcem mihi reddidit amor ardentissimus, quo salutem vestram desideravi. Volo igitur, ut et vos in hac re potissimum me imitemini, ut sicut ego non propter aliquod commodum meum, sed ex pura, et vera, et ardentissima charitate animam pro vobis posui, et non levi aliquo mortis genere animam posui, sed (ut vides) in cruce pendens, acerbissimo et longissimo dolore membrorum omnium cruciatus, et sanguine toto effuso: sic et vos pro Deo et pro fratribus animas ponere parati

[9] Jn. 10, 18
[10] Iob 41, 25
[11] Lc. 2, 51
[12] Act. 5, 29
[13] Ephes. 6, 7
[14] Ephes. 5, 2

sitis, et multo magis aperta geratis viscera charitatis erga proximos omnes, et non ex tristitia, aut necessitate, neque retributionem expectantes, membra mea, id est, pauperes, ægrotos, afflictos, foveatis, et in eorum angustiis non solum pecunias largiter effundatis, sed et ipsi vos impendatis. O Domine, difficilia nimis et gravia videri possent, quæ nunc doces, nisi ex cathedra ista doceres: sed cum exemplo doceas magis quam verbo, tu qui Dominus es et Magister, quomodo audebimus nos servi atque discipuli contradicere? Verissima enim esse quæ dicis, et iustissima esse quæ iubes testatur crux ista, unde loqueris; testatur sanguis iste, qua altissime clamat; testatur denique mors ipsa, quæ si velum templi procul positum, et lapides durissimos scindere potuit, quomodo non magis scindere poterit corda fidelium tuorum, et ad obœdientiam inclinare?

Ergo Domine, quoniam sic nos amasti, et nos redamare te cupimus, et si nondum amore tuo, qui adhuc debilis est in nobis, saltem amore amoris tui cupimus te sequi; et si trahas nos post te, curremus in odorem unguentorum tuorum. Nec solum amare et sequi te cupimus, sed mundum, et quæ in mundo sunt, adiuvante gratia tua, omnino contemnere et fugere deliberamus, et firmiter statuimus præsertim cum te Ducem nostrum videamus a nativitate usque ad mortem mundi delicias contempsisse, cernimus enim te ad mortem properantem non in lecto iacere, sed in ligno pendere; non alium cibum et potum, quam fel et acetum gustare; et quamvis vere sis Rex, videmus tamen non alium habere thronum, quam patibulum, non aliam coronam gestare, quam spineam, non aliam purpuram indutum, quam nuditatem proprio sanguine rubricatam; non alios habere stipatores, quam pendentes duos homines miseros in patibulo. Et nos igitur tuo Regis sapientissimi exemplo provocati, mundo, et pompis ac voluptatibus eius nuntium remittimus, et cruce in humeros sublata, te solum per viam angustam, et spinis ac tribulis obsitam, sequi proponimus: modo tu ipse, qui dedisti præceptorum, præcurras auxilio, et qui demonstrasti exemplum, vires præbeas ad imitandum.

Capitulum IV

De quarto fructu lacrymarum, qui est misericordia erga proximos

Sequitur ordine fructus explicandus, qui oritur ex consideratione et commiseratione angustiarum, quas hoc tempore tolerat Ecclesia mater nostra. Quæ sint illæ angustiæ, demonstravimus in quarto capite libri superioris. Ex hac flebili et lugubri consideratione fructus nascitur non exiguus, si quis terram cordis sui piis lacrymis irrigare noverit; accenditur enim animus ad charitatem proximi, et accingitur ad opera charitatis spiritualia non negligentes obeunda; quæ opera ut egentibus prosunt ad gratiam recuperandam, sic bonis operariis prosunt ad meritorum et gloriæ incrementum. Et quænam sunt opera bona, ad quæ facienda, Ecclesiæ necessitas et angustiæ nos impellunt? prædicatio, scriptio, oratio, vitæ sanctæ et salutaris exempla. Prædicatio veritatis adversus errores infidelium, et malos mores fidelium, omnino necessaria est. Sed charitas et misericordia erga pericula infirmorum, et insidias perditorum, non accenditur, nisi prius in mediatione exardescat ignis, et lacrymæ compassionis urgeant ad sucurrendum periclitantibus, vel pereuntibus; frigescente enim charitate, qui donum verbi habent, malunt in iis locis prædicando laborare, ubi sperant favores et honores, lucra etiam pecuniarum acquirere, cum securitate vitæ; quam in locis, unde non expectantur, nisi conversiones animarum, sed cum persecutionibus et angustiis, et ipsius etiam vitæ corporalis periculo. Hic zelus fuit olim in Prophetis, qui pæne omnes ob veritatis prædicationem a duræ cervicis populo, vel Regibus interempti sunt. Isaias sectus in partes, Ieremias lapidatus, Ezechiel cæsus, Zacharias inter templum et altare occisus. Denique Sanctus Protomartyr Stephanus uno verbo omnia complectens ait Hebræorum primoribus in publico concilio: *Quem Prophetarum non sunt persecuti patres vestri? Et occiderunt eos, qui prænuntiabant de adventu iusti?* [1] Eumdem spiritum hereditarunt Apostoli Christi, qui omnes, uno excepto Sancto Ioanne Evangelista, prædicantes Evangelium inter fideles, post numerosissimam conversionem animarum, et post multas persecutiones et afflictiones cæsi sunt. Neque Sanctus Ioannes, quamvis morte violenta vitam non finierit, persecutiones et angustias multas et magnas evasit. At, inquies, non desunt hoc tempore qui eodem spiritu verbum prædicent. Verum est, sed ideo non desunt, qui sic prædicent, quia non desunt, qui considerent Ecclesiæ necessitates, et deplorent pericula animarum. Atque hic est fructus, quem producit spiritus Dei in cordibus lugentium et flentium. Utinam inter ipsos fideles, ubi non timentur persecutiones, neque carceres, neque mortes, considerarent prædicatores verbi Dei, quam multi in scelerum et flagitiorum sordibus iacent, qui surgerent, et salvarentur, si ipsi induti viscera misericordiæ, fructum potius animarum, quam populorum auram quærerent.

Alterum opus bonum, quod nascitur ex flebili consideratione infidelium, vel etiam fidelium pereuntium, scriptio est, qua refelluntur errores, vel corriguntur vitia, vel instruuntur imperiti. Et hoc etiam bonum opus numquam Ecclesiæ defuit; et ideo non defuit, quia semper inventi sunt viri pii, qui charitate flagrarent, et ani-

[1] Act. 7, 52

marum pericula miserarentur. Sanctus Hilarius Episcopus Pictaviensis iam provectæ ætatis ad fidem conversus, ut ex principio libri primi *De Trinitate* intelligi potest, et in libris philosophorum solum versatus, commotus tamen misericordia multitudinis pereuntium ob venenum Arianæ impietatis, quæ totum pæne orbem terrarum invaserat, primus ex Latinis stylum adversus hæresim illam strinxit, et adiuvante Domino, qui pugiles suos non deserit, repente tantus Doctor evasit, ut scriptis suis terrori esset hæreticis, et toti Galliæ mirum in modum profuerit. Id ipsum de Sancto Ambrosio dicere possumus, qui ad longum tempus, antequam ad Baptismum accederet, in gubernandis provinciis occupatus, ubi primum ad Episcopatum invitus ascendit, miseratus et ipse multitudinem eorum, qui ab Arianis decepti, fidem Catholicam deseruerant, Scripturas Sanctas evolvere cœpit, et scribere aggressus, totam ferme Italiam ab illa peste liberavit. Quid dicam de Sancto Augustino, non sine causa malleo hæreticorum nominato? nam cum ipse quoque magnam ætatis partem in profanis literis consumpsisset, et satis tarde ad fidem Catholicam a Manichæismo conversus Baptismum suscepisset, tanto tamen Spiritus Sancti zelo exarsit, ut tam multa scripserit adversus Arianos, Manichæos, Donatistas et Pelagianos, ut admirabile sit, et tanto fructu, ut pæne Africam universam ab illis tam multis et tam tetris hæresibus liberaverit. Omitto Sancti Doctores Ecclesiæ Orientalis, et Sanctum Hieronymum, ac Sanctum Gregorium, et alios plurimos Ecclesiæ Occidentalis magistros eximios qui eodem zelo iuvandarum animarum, et eodem spiritu incitati, non minorem utilitatem Ecclesiæ attulerunt, quam ipsi sibi apud Deum meritorum cumulum pepererunt. Utinam non essent inter fideles, qui libris lascivis vel curiosis iuventutem corrumperent, et quod alii salutaribus scriptis ædificant, ipsi venenatis et mortiferis libris everterent! Sed animarum amator Christus, qui pro ipsarum salute mori voluit, proditores istos sine dubio impunitos non relinquet, sed aut in hoc tempore, aut in futuro illis ostendet, quantis suppliciis digni sint, qui redemptionem animarum irritam facere crudelissima impietate contendunt. Porro preces et suspiria ad Deum pro periculo animarum, quibus hæretici non minori pæne astutia, quam infernales spiritus, insidiantur, opus bonum commune est omnibus fidelibus, sive viris, sive feminis, sive doctis, sive indoctis, sive Ecclesias publice frequentantibus, sive in cœnobiis aut solitudinibus latentibus. Sic enim scribit Sanctus Augustinus in primo libro *De moribus Ecclesiæ* capite trigesimo primo: *Videntur nonnullis Eremitæ plus quam oporteret, deservisse res humanas, non considerantibus quantum nobis eorum animus in orationibus prosit* [2]. Et Iustinianus Imperator in Novella constitutione centesima trigesima tertia dicit: Imperium, militiam, agros ipsos, et quidquid habent homines sæculares, per orationes conservati Sanctorum Eremitarum. Et nostro tempore beata Teresia, ut habetur in secundo libro capite primo *Vitæ* ipsius, sæpe largiter flebat in oratione ad Deum pro iis, qui prædicatione vel scriptis pugnabant adversus hæreses Lutheranorum, et ad hoc ipsum excitabat sorores suas. Imo etiam ad hunc præcipuum finem erigebat monasteria religiosarum mulierum, ut socias haberet ad pugnandum adversus hæreses, oratione et lacrymis, cum alia ratione non posset, propter sexus sui infirmitatem, pestem hæreseos a finibus Catholicorum avertere. Denique opus bonum commune omnibus fidelibus est vita immaculata: hæc enim exemplo, et splendore virtutum sæpe plus valet ad perditos homines in viam rectam revocandos, quam conciones, vel disputationes. *Sic luceat*, inquit Dominus, *lux vestra coram hominibus, ut videant opera vestra bona et glorificent Patrem vestrum, qui in cœlis est* [3]. Et Apostolus Petrus in Epistola sua priore: *Conversationem vestram inter Gentes habentes bonam, ut in eo, quod detrectant de vobis tamquam de malefactoribus, ex bonis operibus vos considerantes, glorificent Deum in die visitationis* [4]. Et coapostolus eius Paulus: *Omnia*, inquit, *facite sine murmurationibus et hæsitationibus, ut sitis sine querela, et simplices filii Dei, sine reprehensione in medio nationis pravæ et perversæ, inter quos lucetis sicut luminaria in mundo* [5], et rursum Apostolus Petrus de pia vita feminarum similiter inquit: *Et mulieres subditæ sint viris suis, ut et si qui non credunt verbo, per mulierum conversationem sine verbo lucrifiant, considerantes in timore castam conversationem vestram* [6]. Id quod in matre sua impletum fuisse scripsit Sanctus Augustinus in libro *Confessionum* nono; vixit enim mulier illa sancta cum viro infideli ita obœdienter et fideliter, ut exemplo vitæ suæ lucrifecerit, hoc est, ad fidem et Baptismum perduxerit virum, et iam non fleverit in fideli, quod in infideli pertulerat. Idipsum dici potest de Clotilde Regina Francorum, quæ cum esset Christiana, et Clodoveo pagano nupsisset eo potissimum animo, ut Regem paganum ad Christi sacra perduceret, denique illum ad fidem Christi non tam verbo prædicationis, quam exemplo conversationis adduxit, qui postea Baptismum quoque a Sancto Remigio Archiepiscopo Remensi suscepit.

[2] Lib. 1, c. 31

[3] Mt. 5, 16

[4] 1 Petr. 2, 12

[5] Philip. 2, 14

[6] 1 Petr. 3, 1

Capitulum V

De quinto fructu lacrymarum, qui est reformatio Cleri

Ex quinto fonte lacrymarum, si cor Prælatorum diligenter et assidue irrigetur, nascetur fructus eximius reformationis Cleri totius. Da enim Episcopum, qui serio in officium suum incumbere velit, et ex specula, in qua a Domino constitutus sedet, attenta consideratione speculetur, quales sint, et quid agant, primum Canonici, qui sunt consiliarii eius, et fratres, deinde Parochi, ad quos cura pertinet animarum; tum reliqui Sacerdotes, qui vel ad laudes Domini in choro cum Canonicis decantandas, vel ad sacrificia divina celebranda deputati sunt; denique Diaconi, Subdiaconi, et administri reliqui, et videbis brevi tempore Ecclesiam eius deponere vitia omnia, et cunctis florere virtutibus. Quomodo enim fieri potest, ut Episcopus, qui diligat decorem domus Domini, et speculando videat vitia, et morbos omnium membrorum Ecclesiæ suæ, et non excitetur ad remedia adhibenda? Origo enim malorum est, quod Episcopi aliqui (semper enim excipio bonos, qui numquam in Ecclesia universali desunt) non speculantur, quo modo se Clerus ipsorum gerat; sed vel longe absunt ab Ecclesia sua, unde ne speculari quidem possunt, cum in specula sibi assignata non sedeant, vel speculantur quidem, sed agros, et vineas, et hortos, vel quo modo possint redditus Ecclesiasticos maiores facere, vel domum suam ornare egregia supellectile, vel propinquos augere divitiis, vel ascendere ipsi ad gradus altiores. Quid igitur mirum est, si Ecclesiæ eorum totæ silvescunt? Si Deo laudes sine attentione et devotione solvantur? Si mysteria divina in vasis et linteis sordidis celebrentur? Si cœlestia Sacramenta indignis, vel indigne ministrentur? Si Parochorum negligentia plebs fidelis ignoret quæ sunt ad salutem necessaria, et sic pereant animæ, pro quibus Christus mortuus est? Si denique Clerus corruptis ac depravatis moribus suis populum ad se imitandum provocet, et hac ratione quos debuerat sanare, corrumpat? Attendant, qui scandala male vivendo præbent, quid Dominus dicat in Evangelio: *Qui scandalizaverit unum de pusillis istis, qui in me credunt, expedit ei ut suspendatur mola asinaria in collo eius, et demergatur in profundum maris* [1]. Et si expedit unicuique de populo magis demergi in profundum maris, quam scandalizare pusillos: quid de Clero scandalizante suis pravis moribus populum dicere poterimus, cum eumdem populum a scandalis præservare debuerit? certe utilius erat eiusmodi Clericis mendicare panem, vel fodiendo humum victum sibi parare, quam cum tam ingenti periculo de altari vivere, vel etiam per sacrum Ordinem ad opes et honores ascendere. Quid enim prodest homini, si universum mundum lucretur, animæ vero suæ detrimentum patiatur? Negotiatio sancta Clericorum, ac præcipue Sacerdotum atque Pontificum, non est similis negotiationi mercatorum huius mundi. Possunt enim mercatores aliquando sic negotiari, ut nec lucrentur aliquid, neque iacturam aliquam patiantur. At Episcopi, et Sacerdotes omnino debent vel lucrum copiosum acquirere, vel detrimentum maximum pati. Nimio enim zelo prosequitur Christus animas fidelium, pro quibus pretium sanguinis dedit: proinde qui animas fidelium, sicut par est, diligenter curant, immarcescibilem gloriæ coronam accipient: qui negligenter officio suo funguntur, sic ut ipsorum culpa anima una pereat, incredibile dictu est, quam atroces pœnas apud inferos daturi sint. Colligant igitur omnes Episcopi ex ligno vitæ pretiosum fructum ardentissimi desiderii reformationis Cleri sui, maneant in specula sibi commissa, invigilent non solum super gregem laicorum, sed multo magis super cœtum Sacerdotum, et omnium Clericorum: ut etiam post hanc vitam colligant fructum gloriosum remunerationis amplissimæ et sempiternæ.

[1] Mt. 18, 6

Capitulum VI

De sexto fructu lacrymarum, qui est reformatio Regularium

Deploravimus in libro superiore relaxationem Ordinum Religiosorum. Nunc tempus est, ut ostendamus, quis fructus colligi possit ex ea flebili commiseratione. Fructus autem est, et quidem optimus et suavissimus, reformatio Religionum relaxatarum: sed hunc fructum ii potissimum colligere debent, qui sunt capita Religionum; ad eos enim pertinet officium visitandi et purgandi vineam suam. Quamvis enim Ecclesia universa in Sanctis literis comparetur vineæ, de qua dicit Propheta Deo: *Visita vineam istam, et perfice eam, quam plantavit dextera tua* [1], et de qua multa prædixit Isaias [2], et explicavit Dominus in Evangelio [3]; tamen etiam Ordo religiosus aptissime comparatur vineæ, et est pars quædam selecta vineæ magnæ, quæ est universalis Ecclesia. Ut igitur pro modulo meo adiuvem Præpositos vinearum istarum selectarum, exponam breviter, qualis esse debeat Ordo religiosus reformatus ad primam suam originem, sive institutionem. Vinea sex præcipue habere debet bonas qualitates, quibus significantur sex bona Religiosorum: humilitas, paupertas, castitas, obœdientia, studium orationis, et perfectio charitatis. Vinea constat ex vitibus: vites autem sunt plantæ omnium abiectissimæ, parvæ, distortæ, fragiles, humi

[1] Psalm. 79, 15
[2] Isa. 5, passim
[3] Mt. 21, 28 et 33

repentes, aridæ, de quibus sic loquitur Ezechiel Propheta: *Quid fiet de ligno vitis ex omnibus lignis nemorum, quæ sunt inter ligna silvarum? Numquid tolletur de ea lignum, ut fiat opus, aut fabricabitur de ea paxillus, ut dependeat in eo quodcumque vas? Ecce igni datum est in escam* [4]. Hæc prima qualitas vitis significat humilitatem Christi, abiectionem et contemptum, in quo gloriari debet omnis verus Regularis, qui non surda aure Christum docentem audivit: *Discite a me, quia mitis sum, et humilis corde* [5]. Ideo Regulares, qui ambiunt Prælaturas, et qui fieri sibi putant iniuriam, quando descendere iubentur ad locum inferiorem, vel de præcedentia cum aliis Regularibus, vel inter se litigant, reformandi sunt, atque ad veram formam humilitatis Christi redigendi, qui numquam legitur cum ullo homine de præcedentia contendisse, et cum orta esse contentio inter discipulos, quis eorum videretur esse maior, Dominus dixit: *Qui maior est in vobis, fiat sicut minor, et qui præcessor est, sicut ministrator* [6]. At, inquiunt, non contendimus pro honore nostro, sed pro honore nostræ Religionis, quæ ut est antiquior tempore, sic debet esse prior in loco. Ergo si ita est, debebit esse Religiosus humilis, et superba Religio. Approbo quidem, ut is, ad quem pertinet assignare loca Religiosis, attribuat antiquioribus loca digniora, sed contentiones religiosorum pro huiusmodi approbare non possum. Deinde vites diligenter putandæ sunt, et supervacaneis palmitibus spoliandæ. Sic enim et Pater cœlestis, ut loquitur in Evangelio Dominus, omnem palmitem non ferentem fructum tollit, et eum, qui fert fructum, purgat, videlicet abscindendo superflua, ut fructum plus adferat. Si quis inspiciat vites, quando putantur ab agricolis, et nesciat causam, mirabitur agricolæ crudelitatem, qui sic deformatam et mutilam vitem relinquat: sed ille scit quid faciat, et non præsentem deformitatem, sed futuram fertilitatem attendit. Hæc est sancta, et Christo atque eius Matri sanctissimæ amabilis paupertas, quam veri Religiosi cum Crœsi divitiis non commutarent. Porro paupertas religiosa in eo potissimum posita est, ut nullus proprium aliquid possideat, iuxta illud ex Actis Apostolorum: *Multitudinis autem credentium erat cor unum, et anima una; nec quisquam eorum, quæ possidebat, aliquid suum esse dicabat, sed erant illis omnia communia* [7]. Quare sicut relaxatio exorta est in monasteriis, quando proprietas ingressa est, sic oportet, si reformatio vera fieri debeat, ut proprietas penitus arceatur. Et certe si cogitarent proprietarii qualem vindictam sumpsit Deus de Anania et Saphira, qui principes proprietariorum fuerunt [8], et contra, quantam spiritualem lætitiam degustent, et quantam habeant apud Deum repositam spem, qui dicere possunt cum Apostolo Petro: *Ecce nos reliquimus omnia, et secuti sumus te* [9], non difficile sibi esse ducerent toto corde ab omni proprietate abhorrere. Sed non possum hic omittere, quanti fecerint sancti Patres crimen proprietatis in Monachis. Scribit Sanctus Hieronymus in epistola ad Eustochium, in monasterio quodam Nitriæ repertum fuisse Monachum iam moriturum, qui nescio quot solidos sibi retinuerat: quocirca placuisse Sancto Macario aliisque sanctis congregatis in unum, ut cum mortuo pecuniæ infoderentur, clamantibus omnibus: *Pecunia tua tecum sit in perditionem.* Sanctus quoque Gregorius in quarto libro Dialogorum, capite quinquagesimo quinto, scribit, unum ex Monachis suis iam moriturum inventum fuisse cum tribus nummis aureis, seque imperasse, ut non in sepulchro is Monachus poneretur, sed in sterquilino cum nummis suis, clamantibus omnibus: *Pecunia tu tecum sit in perditionem.* Horrenda prorsus, sed iusta pœna proprietariorum: quæ si non movet proprietarios, præsertim adiuncta morte repentina Ananiæ et Saphiræ, cuius paulo ante meminimus, conveniet in eos illud Exodi: *Induratum est cor Pharaonis.* Tertio, vites facillime arescunt, et ignem concipiunt. Hoc est symbolum castitatis, quam Regulares omnes profitentur, et per quam ad ordinem Angelorum proxime accedunt. Angeli enim in cœlis neque nubunt, neque uxores ducunt. Ad castitatem autem conservandam nihil magis utile, vel etiam necessarium est, quam humore carnali siccato ariditatem quamdam per ieiunia et alias carnis mortificationes acquirere, ut simul adipe et pinguedine devotionis repleatur anima, et corporis castigatione quodammodo exsiccatus homo vetus, sive exterior, discat cum Sancto Hilarione cibum appetere, non libidinem. Ex quo etiam fiet, ut homo sic salubriter exsiccatus, facillime inflammetur amore divino, et iam non invitus desinat cogitare carnalia, sed suave illi sit cum Sancto Augustino suavitatibus illis carere; inventa nimirum et prægustata suavitate maiore, id est, cœlesti. Sed interim, si reformatio vere quæritur, necesse est occasiones omnes Religiosis amputare, quæ thesaurum castitatis in periculum possunt adducere. Quarto, vites ordine quodam in vinea collocandæ sunt, ut videatur vinea, quasi castrorum acies ordinata. Nam et Poeta, agriculturæ magister canit: *Pone ordine vites.* Hinc autem ordo usque adeo necessarius, et, ut sic loquar, essentialis est in congregationibus religiosis, ut ipsæ congregationes, Ordines nominentur. Ordo autem in eo consistit, ut omnes regulam eamdem sequantur, sive scriptam, sive viventem, quæ est

[4] Ezech. 15, 2
[5] Mt. 11, 29
[6] Lc. 22, 26
[7] Act. 4, 32
[8] Act. 5, 1
[9] Mt. 19, 27

Præpositus, sive Abbas, sive Prior, sive Minister, sive Maior, sive Pater nominetur. Illæ autem vere sunt congregationes reformatæ, in quibus, ut loquitur Sanctus Augustinus in libro *De moribus Ecclesiæ*, *Præpositi magna in imperando auctoritate, et subditi magna in obœdiendo voluntate sunt prædiți* [10]; et, ut Sanctus Bernardus scribit in libro *De præcepto et dispensatione*, ubi omnes magistram regulam sequuntur, ut nihil omnino contra regulam, nihil contra Præpositi voluntatem, quæ est regula vivens, a subditis fiat, nisi forte quod imperat Præpositus, contra manifestum Dei præceptum esse detegatur: tunc enim cum Apostolis libere dicendum est: *Obœdire oportet Deo magis quam hominibus* [11]. Quinto, vites humi repunt, nisi ulmo, vel palo, vel alio stabili fulcro adiungantur. Id vero significat, debere Monachum in tam difficili et perfecto vitæ genere de suis viribus omnino diffidere, et in auxilio Domini valde confidere, memorem verborum Domini: *Sine me nihil potestis facere* [12]; et verborum Apostoli: *Omnia possum in eo qui me confortat* [13]. Sic enim fiet, ut semper in oratione defixus, et oculos habens ad Dominum, sub obœdientiæ iugo non cadat, nec fatigetur, sed experiatur, iugum Domini esse iugum suave, et onus leve [14]. Postremo vitis, quamvis deformis, fragilis, distorta, et ad omnia fere inutilis, tamen fructum gignit valde pretiosum et suavem, videlicet vinum, quod lætificat Deum et homines, sed si fructum hunc non ferat, tamquam lignum inutile, ad ignem adiudicatur. Ita prorsus homo religiosus, si sit qualis debet, et munere suo recte fungatur, fructum profert gratissimum Deo et hominibus; quia in omni opere, et in omni loco, et in omni tempore Deum glorificat, et sacrificium obœdientiæ illi defert. Obedientia enim, quæ redditur Præpositis propter Deum, Deo ipsi redditur, dicente Domino: *Qui vos audit, me audit, et qui vos spernit, me spernit* [15]. Porro obœdientia sacrificium esse, et sacrificium Deo gratissimum, docet Samuel, cum ait: *Melior est obœdientia, quam victimæ* [16]. Et rationem reddit Sanctus Gregorius, dicens: *Quia per victimas aliena caro, per obœdientiam voluntas propria mactatur* [17]. Cogitet igitur, et expendat qui potest, quam ingentem acervum meritorum apud Deum pius Religiosus acquirat, qui quidquid agit, ex obœdientia agit, ac per hoc tot quotidie offert sacrificia, quot facit opera: et contra cogitet et expendat, quantum thesaurum meritorum amittat Religiosus malus, qui vel Præposito suo invitus obœdit, vel propria voluntate gaudens, Præpositorum imperio, id est Christi ipsius imperio, parere detrectat.

Quæ cum ita sint, omnes Præpositos Ordinum religiosorum et precor et obsecro, ut si ex animo deplorant Ordinum suorum detrimenta quæ ex relaxatione proveniunt, toto animo, et omnibus viribus in reformationem incumbant; et quos primi Patres in Christo filios genuerunt, ipsi cum Apostolo Paulo iterum parturiant [18], donec Christus pauper, et castus, et obœdiens reformetur in ipsis. Acquirent enim, si hæc fecerint, coram Deo et hominibus gloriam sempiternam: sin autem opus tam necessarium forte neglexerint, reddent rationem Domino, et utinam non rei fiant omnium peccatorum, quæ relaxatione durante, fiunt a Regularibus sibi subiectis, et omnium scandalorum, quæ propter mala eorum exempla patitur populus Christianus; nec solum populus Christianus, sed etiam populi Turcarum, et hæreticorum, apud quos blasphematur propter nos nomen Domini, et Christi doctrina pessime audit.

Ac ut redigam in quatuor capita, eaque brevissima, quæ ad reformationem necessaria sint: Primum illud esse aio, ut non admittantur ad habitum, nisi illi qui signa veræ vocationis ostendunt. Deinde, ut probatio maxime seria sit, et qui in probatione divinam vocationem non probaverunt, omnino ad professionem non admittantur. Nam vitæ Christianæ perfectio, quanto est altior, tanto pertinet ad pauciores. Legant ii, ad quos ista pertinet, Ioannem Cassianum in libro quarto *De institutis renuntiantium*, cap. 3, 32, 33 et 34. Tertio, ut sex virtutes supra nominatæ diligentissime excolantur, et Præpositi in omni virtutis genere exemplo suo præluceant. Denique, ut dent omnem operam, ut sacrosancti Tridentini Concilii decretum illud saluberrimum et maxime necessarium observetur [19], ut non plures ad Ordinem admittantur, quam qui sustentari possint ex redditibus, vel eleemosynis ordinariis. Tunc enim Præpositi iure cogere poterunt subditos ad omnem proprietatem fugiendam et execrandam, si ordo ipse singulis ea præbeat omnia, quæ singulis necessaria sunt. *Ideo* enim, ut Sanctus Hieronymus scribit, *non licebat Monachis antiquis aliquid petere, quia Præpositi necessitates singulorum, magna providentia et charitate præveniebant* [20].

[10] c. 30
[11] Act. 5, 29
[12] Jn. 15, 5
[13] Philip. 4, 13
[14] Mt. 11, 30
[15] Lc. 10, 16
[16] 1 Reg. 15, 22
[17] Lib. 35 Moral. c. 10

[18] Gal. 4, 19
[19] Sess. 25, c. 3
[20] Epist. ad Eustoch. de custodia virginit.

Capitulum VII

De septimo fructu lacrymarum, qui est emendatio morum in populis

Multitudo sæcularium, ut est multo numerosior quam sit multitudo Clericorum et Regularium, sic etiam multo plures habent homines sæculares, qui eorum curam gerant, quam habeant Clerici vel Regulares. Habent enim Reges et Principes, qui vel per se, el per Iudices a se constitutos abundantiam et pacem in populis conservent, quod postulabat a Deo David, cum diceret: *Fiat pax in virtute tua, et abundantia in turribus tuis* [1]. Item habent eosdem Reges et Iudices, qui puniant reos, et protegant ac tueantur iustos, iuxta illud eiusdem Prophetæ: *Deus iudicium tuum Regi da, et iustitiam tuam filio Regis; iudicare populum tuum in iustitia, et pauperes tuos in iudicio* [2]. Habent præterea Episcopos et Pastores, a quibus regantur et pascantur in iis quæ pertinent ad doctrinam fidei, et opera bona, quibus Regnum cœlorum acquiritur. Habent denique Monachos, et alios Regulares, a quibus per orationes et sermones, et Sacramentorum administrationes, tamquam Episcoporum adiutoribus, non mediocriter adiuventur. Quia tamen plurimi sæculares his omnibus præsidiis vallati, perditis moribus suis et se et alios perdunt, et materiam lacrymarum satis magnam cultoribus suis præbent; facile poterunt Principes pii, et Sancti Ecclesiastici, et Regulares vere religiosi fructum non exiguum ex lacrymis suis carpere, si viscera misericordiæ induant, et condolentes perditioni tot millium animarum, excitentur ad auxilium magna sollicitudine porrigendum. Id quod primum exemplo vitæ suæ, deinde vigilantia super populi mores et facta, præstabunt. Notum est, et omnium ore celebratum illud Ecclesiastici: *Qualis rector est civitatis, tales et inhabitantes in ea* [3]. Et illud Poetæ:

... totus componitur orbis
Regis ad exemplum

Et si hoc verum est de Rege temporali, quanto magis verum erit de Prælatis spiritualibus, quibus dicitur ab Apostolo Petro: *Forma facti gregis ex animo* [4], et ab Apostolo Paulo: *Te ipsum præbe exemplum bonorum operum* [5], et ad Timotheum: *Exemplum esto fidelium in verbo, in conversatione, in charitate, in fide, in castitate* [6]. Incredibile dictu est, quam facile populus a luxu, a pompis, a conviviis nimium sumptuosis, a ludis alearum vel taxillorum, a ceteris corruptelis averterentur, si Principes et Prælatos suos viderent delectari moderatione in rebus omnibus, et aversari supervacaneos sumptus in cœnis, in vestibus, in supellectili pretiosa, in vasis aureis et argenteis. Et si diebus festis viri nobiles, ac potissimum Principes, ut in quibusdam provinciis solent, numquam omitterent, non solum in publicis templis assistere solemni celebrationi Sanctissimum Sacrificii, sed etiam frequentare post meridiem Officium vespertinum, cum multæ pietatis significatione, certe populus quoque honori sibi duceret, non versari festis diebus otiosos in foro, et multo minus vacare potationi in tabernis, sed frequentare templa, orationi insistere, verbum Dei audire, et alias probi Christiani functiones obire. Denique si Principes tam Ecclesiastici, quam Politici, magnam sollicitudinem gererent purgandi civitatem vitiis omnium generum, et ornandi virtutibus contrariis, corripiendi inquietos, et hortandi pusillanimes, puniendi facinorosos, præmiis afficiendi bonos, laudibus ornandi benemeritos, certe difficile non esset multos populares ad viam salutis revocare, qui vigilantia Rectorum deficiente, turmatim ad inferos properant. Et quemadmodum Apostolus Paulus de subditis suis dicit: *Gaudium meum, et corona mea* [7], quoniam in spiritu cernebat, incomparabile gaudium, et lucidissimam coronam sibi parari ex ea sollicitudine, qua tam multas animas Christo lucrifecerat: sic omnino boni Prælati et boni Principes dubitare non debent, quin gaudio maximo et prætiosissima corona donandi sint a Domino, si populum eius, diligentia et sollicitudine sua ad portum salutis adduxerint. Sed contra etiam timere eos necesse est supplicium supra quam dici potest horrendum atque terribile, si negligentia ipsorum animæ pereant, pro quarum salute Christus sanguinem fudit.

Capitulum VIII

De octavo fructu lacrymarum, qui est multiplex opus misericordiæ

Scripsimus in libro superiore, vere præsentem vitam esse vallem lacrymarum, cum miseriis gravissimis et plurimis ita redundet, ut nihil fere præter miserias continere videatur. Quid enim est in hac vita vacuum miseria, si morbi, paupertas, et abiectio, sive servitus, magnæ miseriæ sunt; et eorum contraria, bona valetudo, divitiæ, et dignitates, atque imperia miseriæ sint prioribus sæpe maiores? Verumtamen istæ ipsæ miseriæ, si misericordiam in nobis excitent, quemadmodum si attente considerentur, excitare solent, plurimi

[1] Psalm. 121, 7
[2] Psalm. 71, 2
[3] Ecclu. 10, 2
[4] 1 Petr. 5, 3
[5] tit. 2, 7
[6] 1 Tim. 4, 7
[7] Philip. 4, 1

et maximi inde fructus existent: pariet enim misericordia, velut arbor fecundissima, fructum eleemosynæ erga pauperes, consolationis erga ægrotos, exhortationis erga captivos et abiectos, preces ardentes pro periculis ingentibus, in quibus versantur divites, bene valentes, et omnes in sublimitate constituti. Sanctus Iob de se ipse dicit: *Ab infantia mea crevit mecum miseratio, et de utero matris mea egressa est mecum* [1]. Audiamus nunc quos fructus pepererit ista miseratio. *Si negavi*, inquit, *quod volebant, pauperibus, et oculos viduæ expectare feci, si comedi buccellam meam solus, et non comedit pupillus ex ea, si despexi pereuntem, eo quod non habuerit indumentum, et absque operimento pauperem, si non benedixerunt mihi latera eius, et de velleribus omnium mearum calefactus est: humerus meus a iunctura sua cadat, et brachium meum cum suis ossibus confringatur* [2]; et alibi: *Oculus fui cæco, et pes claudo. Pater eram pauperum, et causam, quam nesciebam, diligentissime investigabam. Conterebam molas iniqui, et de dentibus illius auferebam prædam* [3]. Hæc ille, qui non solum adiuvabat pauperes, communicando cum illis bona sua, cibum, vestes, et alia id genus, sed etiam adiuvando consiliis; id enim significat illud, *Oculus fui cæco, et pes claudo*: sed etiam defendendo ab oppressoribus et calumniatoribus, quasi prædam eripiendo a dentibus bestiarum. Quanti autem sint meriti apud Deum opera misericordiæ, docent promissiones amplissimæ in Scripturis Sanctis: habet enim eleemosyna testimonium a sapientibus, a Prophetis, ab Apostolis, ab Angelis, a Deo. Salomon sapientissimus in libro Proverbiorum sic loquitur: *Qui dat pauperi, non indigebit* [4]. Id quod confirmat Sanctus Basilius in *Oratione ad divites*, eleganti similitudine puteorum: ex quibus si frequenter aquæ hauriatur, semper copiosiores et puriores emanant; si vero immotæ conserventur, putrescunt atque decrescunt. Tobias ipse quoque valde sapiens: *Ex substantia tua*, inquit, *fac eleemosynam, et noli avertere faciem tuam ab ullo paupere: ita enim fiet, ut nec a te avertatur facies Domini. Eleemosyna ab omni peccato et a morte liberat, et non patietur animam ire in tenebras* [5]. Deus bone, quanta est hæc promissio! Sed adiungit præterea idem Tobias: *Fiducia*, inquit, *magna erit coram summo Deo eleemosyna omnibus facientibus eam*, cui subscribit beatus Cyprianus in Sermone de eleemosyna, dicens eam esse solatium grande credentium, et securitatis nostræ salutare præsidium. Daniel Propheta Regi infideli sic loquitur: *Peccata tua eleemosynis redime, et iniquitates tuas misericordiis pauperum: forsam ignoscet* Deus *delictis tuis* [6]. Isaias Propheta: *Frange*, inquit, *esurienti panem tuum, et egenos vagosque induc in domum tuam: cum videris nudum, operi eum, et carnem tuam ne despexeris. Tunc erumpet quasi mane lumen tuum, et sanitas tua citius orietur, et anteibit faciem tuam iustitia tua, et gloria Domini colliget te. Tunc invocabis, et Dominus exuadiet; clamabit, et dicet, Ecce adsum* [7]. Hæc Isaias. Quæ promissio consolationem plane admirabilem continet. Pollicetur enim Deus misericorditer eleemosynas largientibus, lumen divinum mentibus, quale adferre solet oculis corporis sol mane exoriens: etiam sanitatem spiritualem voluntati, id est, purgationem a morbo peccati. Præterea opera bona, quæ sequuntur iustificationem, et gloriam, ac laudem, quæ inde sequitur apud Deum, et homines. Hoc enim significant illa verba: *Anteibit faciem tuam iustitia tua, et gloria Domini colliget*, id est, *circumdabit te*. Denique promptissimum Deum ad exaudiendas preces, quod clarius explicat editio Septuaginta Interpretum, quæ sic habet: *Sic clamabis, et Deus exaudiet: adhuc loquente te dicet, Ecce adsum*, id est, antequam finem imponas orationi, aderit Deus ut exaudiat. Apostolus Paulus in priore ad Timotheum, brevi sententia multa complectitur, cum admonet divites ut facile tribuant et communicent, et thesaurizent sibi fundamentum bonum in futurum, ut apprehendant veram vitam. Ubi eleemosynam vult esse pretiosum fundamentum veræ vitæ, quæ post hanc vitam erit. Nam thesaurizare fundamentum veræ vitæ, nihil aliud est, nisi acquirere paucis nummis thesaurum incomparabilem, qui satis sit ad fundamenta ponenda, vel paranda, quibus nitatur fabrica æternitatis, seu vitæ sempiternæ, quæ sola est vera vita; quam enim nunc ducimus, ea nihil est, nisi vapor vitæ ad modicum parens, et protinus evanescens. Audiamus nunc testimonium Angelis Raphaëlis loquentis ad Tobiam: *Eleemosyna*, inquit, *a morte liberat, et ipsa est quæ purgat peccata, et facit invenire misericordiam, et vitam æternam* [8]. Hæc Angelus Sanctus, qui nos decipere non potest, cum veritatem in fonte suo videat, et nos sincerissima charitate diligat. Denique Christus, qui sapientia Dei est, et Deus est, passim in Evangelio præmia maxima eleemosynæ pollicetur. *Vade*, inquit, *vende quæ habes, et da pauperibus, et habetis thesaurum in cœlo* [9]. Quis capiat quale lucrum sit, pro paucis panibus, vel nummis, quos omnino in morte dimissuri sumus, acquirere thesaurum in cœlis numquam perieturum? idem Dominus in Iudicio novissimo promittit se Regnum cœlorum daturum, nominatum iis qui cibum, vel potum, vel indumentum, vel hospitium, vel visita-

[1] Iob 31, 18
[2] Iob 31, 16
[3] Iob 29, 15
[4] Prov. 28, 27
[5] Tob. 4, 7
[6] Dan. 4, 24
[7] Isa. 58, 7
[8] Tob. 4, 11 et 12, 9
[9] Mt. 19, 21

tionem in ægritudine vel in carcere tribuerunt. Ac ut intelligamus, hæc opera misericordiæ sibi gratissima fuisse, et mercedem incomparabilem meruisse, adiungit: *Quamdiu fecistis uni ex his fratribus meis minimis, mihi fecistis* [10].

Hæc igitur sunt testimonia divina atque certissima de promissionibus præmiorum, quæ per opera misericordiæ comparantur. Ex quibus intelligi potest, quantus sit fructus veræ misericordiæ erga proximum, quam flebilis consideratio egestatis, ægrotationis, et aliarum corporalium ærumnarum in corde meditantis exitare solet. Sed non minor existet fructus misericordiæ, si quis attente cogitet pericula divitum, et Principum avarorum. Siquidem erga priores illos exercenda sunt opera misericordiæ corporalia: erga istos vero spiritualia, quæ sunt admonitio, consilium, oratio. Isti enim, ut de Martha loquitur Dominus, solliciti sunt, et turbantur erga plurima, ut vix otium inveniant legendi, vel audiendi, vel cogitandi quæ ad vitam æternam pertinent. Itaque indigent prudenti admonitore, qui eis opportuno tempora suggerat, quanti referat sæpe mentem reflectere ad ea quæ præ manibus habent. Multi enim divites toti sunt in conservandis et augendis opibus occupati; qui si aliquando serio cogitarent, se a conditore Deo ad longe altiora opera, id est, ad multo maiores divitias comparandas fuisse creatos, fortasse cum Salomone dicerent: *Cumque me convertissem ad universa opera, quæ fecerant manus meæ* (videlicet ad palatia, hortos, piscinas, ad multiplicationem auri, argenti, ad armenta, et magnos ovium greges, ad agros, et vineas, et prata, et silvas) *in quibus frustra sudaveram, vidi omnibus vanitatem, et afflictionem animi, et nihil permanere sub sole* [11]. Multi quoque sunt Principes, tum Ecclesiastici, tum sæculares, qui sic distenduntur in aliis regendis et gubernandis, ne dicam in amplianda iurisdictione vel imperio, ut obliviscantur animæ propriæ, et salutis æternæ: qui si admonitorem sapientem ex Dei magna benignitate sortirentur, qualis fuit Sanctus Bernardus erga Eugenium Papam, fortasse et res publicas felicius gubernarent, et propriam animam diligentius excolerent, et propter bona temporalia non amitterent sempiterna. Quod vero attinet ad consilium, magnum misericordiæ opus est, viris magnis non assentari, non loqui placentia, sed fidele consilium dare. Et fortasse nulla re magis indigent viri magni, quam fideli consiliario, qui non timeat vera loqui, et qui magis formidet excidere a gratia Dei, quam a gratia Principis. De hac re sic loquitur Ecclesiasticus: *Multi pacifici sint tibi, et consiliarius sit tibi unus de mille* [12]. Quia videlicet pauci admodum inveniuntur consiliarii, qui sciant, et velint utilia dare consilia, ut idem ipse Ecclesiasticus alio loco pluribus docet. Ubi præter alia, anteponit consilium viri sancti consiliis multorum sapientium. *Anima*, inquit, *viri sancti enuntiat aliquando vera, quam septem circumspectores sedentes in excelso ad speculandum* [13]. Et in eodem loco idem auctor sapienter monet, ut non accipiamus consilia ab iis, qui ob inopiam vel alia de causa possunt ad propriam utilitatem consilium detorquere. *A consiliario*, inquit, *serva animam tuam. Prius scito, quæ sit illius necessitas; et ipse enim animo suo cogitabit...* [14]. Hoc est, non sis facilis ad consilia capienda, nisi noveris integritatem consiliarii. Primum exquire, an aliqua egestate prematur, qui tibi offertur consiliarius, facile enim ille cogitabit, quomodo in rem suam consilium derivet. Itaque magnum est opus charitatis, recta consilia Principibus dare, et magna felicitas est eius Principis, qui fideles consiliarios sortitus est. Neque excusantur Principes apud Deum, si ob infidelitatem consiliariorum et administrorum, rempublicam non bene gubernent: quia tenebantur diligenter investigare, quales sint quos ad consilium et res gerendas adhibent.

Restat oratio apud Deum, quod est opus misericordiæ commune omnibus, et securum, et facile. De hoc officio loquitur Apostolus in priore ad Timotheum, dicens: *Obsecro primum omnium fieri obsecrationes, orationes, postulationes, gratiarum actiones pro omnibus hominibus, pro Regibus, et omnibus qui in sublimitate sunt, ut quietam et tranquillam vitam agamus* [15]. Ubi Apostolus, posteaquam dixerat, *pro omnibus hominibus*, subiungit, *pro Regibus*, &c., quia qui orat pro Regibus, et ceteris in sublimitate constitutis, non solum orat pro utilitate vel necessitate propria Principum, sed pro utilitate vel necessitatibus omnium hominum. Siquidem a prudentia et probitate Principum pendet bona gubernatio; ac per hoc quies et tranquillitas, pax et abundantia, pietas in Deum, et charitas in proximos, atque adeo omnis humana felicitas. Sed est præterea specialis ratio orandi pro Principibus, sive sæcularibus, sive Ecclesiasticis, ingens periculum, in quo versantur omnes qui sunt in sublimitate constituti. Nam qui in alto loco sedet, vel ambulat, facile est ut capitis vertiginem patiatur, et cadat, et quo altius est præcipitium, tanto secum trahit gravius exitium. Certe si videremus funambulum aliquem ex edita turri ad aliam æque editam turrim per funem properare, ex naturali commiseratione clamaremus, Domine, adiuva illum: et ad funambulum, Vide quomodo caute ambules. Ac ut similitudinem graviorem, et statui Principum et Prælatorum magis accommodatam ad-

[10] Mt. 25, 40
[11] Eccli. 2, 11
[12] Eccli. 6, 6
[13] Ecclu. 37, 18
[14] Ecclu. 37, 9
[15] 1 Tim. 2, 1

ducamus, si quis iter facere cogeretur per pontem angustissimum, et sine spondis, cui flumen profundum et horribile subiaceret, ut esset facillimum labi deorsum, et sursum emergere difficillimum, nemo certe eiusmodi spectaculum cernere posset sine ingenti commiseratione et horrore, et sine clamore ad illum, ut caute ambularet, et ad Deum, ut eum de tanto periculo liberaret. Pons angustissimum est via iustitiæ et virtutis: virtus enim est quasi indivisibilis linea, a qua non licet ad dexteram vel sinistram declinare, cum latitudinem nullam aut vix ullam habeat: unde Dominus ipse viam ad vitam æternam arctam esse docuit, cum ait: *Quam angusta porta, et arcta via est, quæ ducit ad vitam, et pauci sunt qui inveniunt eam!* [16] Porro privati homines per viam quidem angustam ambulant, sed humi positam, et iacentem, ut non sit periculum ventorum qui eos deiiciant; neque vertiginis, quæ caput debilitet, et impellat ad casum: Prælati vero et Principes per pontem sublimem et editum incedunt, ubi et ventus superbiæ regnat, et caput gravatum nimiis curis vertigini obnoxium habent, et si forte labuntur, non in vicinam terram cadunt, sed in subiectum flumen magno impetu ruunt, et tam ingentium errorum et criminum rei, ut in profundissimam gehennam facillime demergantur. Et quis igitur nisi demens omnino talem celsitudinem desiderabit? et quis nisi ferreus vel lapideus non miserebitur statum tam periculosum? Et tamen necesse est, tam in Ecclesia quam in Republica esse homines, qui eiusmodi periculis exponantur. Proinde ad nos pertinet pro huiusmodi personis assidue gemere, et ex vera miseratione hunc fructum colligere, ut ardenti charitate pro illis clamemus ad Dominum, qui potens est eos ab omni periculo liberare, faciens eos humiles in altitudine, iustos in iudiciis, fortes in periculis, patientes in laboribus, non quærentes quæ sua sunt, sed quæ subditorum; denique pios erga Deum, iustos erga populos, sobrios erga seipsos.

Capitulum IX

De nono fructu lacrymarum, qui est refrigerium defunctorum

Iam supra demonstravimus, in locis purgatoriis animas fidelium defunctorum esse plurimas, ac pæne innumerabiles, easque longissimo tempore suppliciis pæne incredibilibus torqueri. Nunc fructum, qui ex ea consideratione decerpi potest, demonstrare volumus. Et quidem nemini dubium esse potest, quin ex ea consideratione, si seria, et prolixa, et attenta sit, et plena fide suscipiatur, exurgat vehementissima et horroris plenissima commiseratio. Ex tali vero commiseratione dubitari non potest, quin existat in nobis desiderium ingens animas illas bonis atque satisfactoriis operibus, oratione, ieiuniis, et eleemosynis, ac potissimum sacrosancta oblatione Dominici corporis et sanguinis adiuvandi. Est autem plane admirabile, quam lucrosa negotiatio, et tamen iustissima atque honestissima nobis inde proveniat. Eiusmodi enim negotiatio hæc est, qualis esset, si quis eamdem pecuniam pluribus mercatoribus daret ad usuram, et a singulis integrum fœnus acciperet. Explicemus hæc breviter. Orat quis pro defunctis ex charitate, attente, pie, cum fide et fiducia impetrandi. Hic per modum meriti acquirit pro se lucrum æternæ vitæ. Est enim oratio bonum opus, ac per hoc meritorium æternæ vitæ, si ex charitate fiat. De quo lucro loquitur Dominus in Evangelio, cum ait: *Tu autem cum oraveris, intra in cubiculum tuum, et clauso ostio ora Patrem tuum in abscondito, et Pater tuus qui videt in abscondito, reddet tibi* [1]: mercedem utique, quæ merito respondet. Deinde hæc eadem oratio per modum satisfactionis prodest animæ defuncti, pro quo funditur. Nam oratio est unum ex operibus laboriosis, ac per hoc satisfactoriis; et cui per intentionem secundum usum et doctrinam Ecclesiæ applicatur, illi prodest. Denique per modum impetrationis prodest eidem defuncto, cuius liberationem, aut certe refrigerium a Domino poscimus. Id enim, quod iusti petunt a Deo per Christum, facile impetrant, dicente Domino: *Petite, et dabitur vobis* [2], et rursum: *Omnia quæcumque orantes petitis, credite quia accipietis, et evenient vobis* [3], et iterum: *Si quid petieritis Patrem in nomine meo, dabit vobis* [4]. En igitur triplex lucrum ex oratione pro defunctis. Sed addi potest etiam quartum. Siquidem animæ, pro quibus oramus, non erunt ingratæ, cum venerint in cœlestem patriam, sed vicem reddent orando pro nobis. Porro ieiunium quoque defunctis applicatum multiplex lucrum acquirit: nam ut opus meritorium prodest ieiunanti, dicente Domino: *Tu autem, cum ieiunas, unge caput tuum, et faciem tuam lava, ne videaris hominibus ieiunans, sed Patri tuo, qui est in abscondito, et Pater tuus, qui videt in abscondito, reddet tibi* [5]. Idem ieiunium, ut opus satisfactorium, applicatum defuncto, eidem defuncto prodest. Non enim sine causa David, cum audisset interitum Saul Regis et Ionathæ, et magnæ partis populus Dei, ieiunavit cum omnibus suis comitibus usque ad vespera [6]. Denique prodest alio modo homini ieiunanti, quoniam animæ defunctorum, cum ad Regnum cœlo-

[16] Mt. 7, 14

[1] Mt. 6, 6
[2] Lc. 11, 9
[3] Mc. 11, 24
[4] Jn. 16, 23
[5] Mt. 6, 17
[6] 2 Reg. 1, 11

rum pervenient, non obliviscentur benefactorum suorum, sed orabunt pro eis, et eorum oratio exaudietur, quia ex perfecta charitate procedet.

Iam vero de eleemosyna triplicatum etiam lucrum adfert. Nam primo prodest pauperibus, quibus dantur eleemosynæ; et eos amicos nobis facimus [7] , ut cum defecerimus, recipiant nos in æterna tabernacula. Deinde eleemosyna defunctorum animis applicata, refrigerium illis adfert, et eo beneficio ipsos quoque defunctos facimus nobis amicos, qui ius habent ad Regnum cœlorum, et nos sanctis precibus suis sine dubio adiuvabunt. Tertio facit nobis eleemosyna etiam Deum debitorem, dicente per Salomonem Spiritu Sancto: *Fœneratur Domino, qui miseretur pauperis* [8]. Et Christo in Evangelio confirmante, et dicente: *Te faciente eleemosynam, nesciat sinistra tua quid faciat dextera tua, ut sit eleemosyna tua in abscondito, et Pater tuus, qui videt in abscondito, reddet tibi* [9]. Denique de sacrosancto sacrificio res est notissima, eam oblationem prodesse offerenti, ut donum Deo gratissimum, prodesse fidelibus viventibus, et prodesse fidelibus defunctis. Illud etiam constat ex visionibus fide dignis, nihil magis expetere et desiderare fideles defunctos, quam ut pro refrigerio vel liberatione sua offeratur Domino cœlestis oblatio corporis et Sanguinis Christi. De qua re legendus est Sanctus Gregorius libro quarto Dialogorum capite quinquagesimo septimo, et sequentibus. Legenda quoque historia Anglicana venerabilis Beadæ libro quinto, capite tertiodecimo; et legendæ Epistolæ Petri Damiani ad Desiderium, ac denique legenda Vita Sancti Nicolai de Tolentino apud Laurentinus Surium, tomo quinto, ad diem septembris decimam. Isti enim beato Sacerdoti ostensa fuit aliquando ingens multitudo animarum, quæ supplicii et lacrymabili voce poscebat ab eo sacrosancti mysterii celebrationem, tamquam pœnarum purgatorii remedium principale. Habemus igitur lucrum incomparabile posse nos acquirere, si pro defunctis orationes assidue fundamus, vel eleemosynas pro ipsorum refrigerio pauperibus largiamur, vel pro eis ieiunio aliisque pœnitentiæ operibus satisfaciamus, vel sacrificium Missæ pro eorum liberatione Domino offeramus. Sed multi sunt, qui prudentes sibi esse videntur, qui ista vel non credunt, vel non considerant, et ideo prætermissa hac utilissima negotiatione, pecunias vel recondunt, vel consumunt in usus malos; et hoc modo pecunias perdunt, et ipsi pereunt; et divitiæ, quæ poterant illis esse gradus ascensionis in cœlum, fiunt gradus descensionis ad inferos. At inquiunt, ista negotiatio imaginaria nobis esse videtur, pecuniæ vero nostræ videntur, et tanguntur, et usibus humanis multis magnisque deserviunt. Ita loqui decet homines, qui sensibus corporis omnia metiuntur. Sed rogo te, quicumque es animalis homo, quando triticum seminas, certe triticum quod vides, perdis; et fructum, quem non vides, in messe colligendum expectas. At video, inquies, si non in re, saltem in spe. Sic et ego dico tibi, pius Christianus videt in spe lucrum inæstimabile ex modica eleemosyna, quæ pauperibus hic tribuitur: in hoc tamen est magnum discrimen, quod spes tua incerta est, quia potest impediri per nimiam siccitatem, per nimias pluvias, per vermes, bruchos, locustas, nebulas, et triticum ipsum iam collectum et congregatum in horreum, per fures rapi, per mures corrodi, per humorem corrumpi potest. Spes autem pii viri, qui fœneratur Domino, cum miseretur pauperum, certissima est, neque ullo modo corrumpi potest, nisi illam peccando ipse corrumpat. Verbum enim Domini manet in æternum. Ac ut loquamur de negotiatione pecuniarum, si forte tribuas mercatori nummos aureos mille, ut in eis negotietur pro se, et pro te, nonne multis periculis pecunias tuas exponis? nonne potest fieri, ut mercator ille cum omnibus mercibus mergatur in mari, vel spolietur a piratis, vel per terram iter faciens incidat in latrones, vel ipse idem spe maioris lucri te circumveniat, et ad inopiam redigat? certe ista pericula quotidiana sunt, et non unus, aut duo, sed plurimi, dum sperant ex negotiatione divitias magnas, coguntur bonis cedere, et ad magnas rei familiaris angustias rediguntur. At ex negotiatione cum Deo nulla pericula timenda sunt: neque ex largitione eleemosynarum, sive ad ipsos inopes reficiendos, sive ad refrigerium defunctis afferendum, ullus umquam ad inopiam redactus fuisse legitur: Deus enim, qui se a nobis liberalitate vinci non patitur, miris modis opes eorum adauget, quos pronos ad largiendum pauperibus videt. Exemplum nobis Salvator ostendit in multiplicatione panum et piscium. Quoniam enim Apostoli quinque panes, et duos pisces, quos solos habebant, et qui eis sufficere vix potuissent, libenter obtulerunt in cibum pauperis turbæ; omnipotentia sua fecit Christus, ut turbis cibo abunde refectis, superessent cophini duodecim pleni fragmentis panum et piscium, qui discipulis ad multos dies ad cibum satis esse potuerunt. Multa exempla similia in historiis de vita Sanctorum inveniri possunt; sed instar omnium esse poterit historia Leontii Episcopi, in qua describitur vitam Ioannis Eleemosynarii. Videtur enim Deus cum illo sancto viro quasi certamen instituisse, utrum plus posset Ioannes pauperibus distribuere, an Deus Ioanni largiri, ut semper haberet in promptu unde distribueret. Sed hæc de fructu misericordiæ erga defunctos satis esse poterunt.

[7] Lc. 16, 9
[8] Prov. 19, 17
[9] Mt. 6, 3

Capitulum X

De decimo fructu lacrymarum, qui est contemptus mundi, et amor Dei

Ex lacrymis quæ fluunt ex amore summi boni, cum ardenter desideramus videre faciem Dei, in qua visione salus æterna, et felicitas vera consistit, nasci solet fructus duplex, contemptus mundi, et sollicitudo continua placendi Deo. Ac de contemptu quidem mundi, quod oriatur ex ardenti amore Dei, res est apertissima atque certissima. Primum enim habemus Christi sententiam in Evangelio: *Nemo potest duobus Dominis servire: aut enim unum odio habebit, et alterum diliget, aut unum sustinebit, et alterum contemnet* [1]. Qui sint autem duo domini, docet, cum adiungit: *Non potestis Deo servire, et mammonæ*. Per mammonam vero intelligit divitias, sive potius concupiscentiam divitiarum. Quod etiam dici potest de concupiscentia carnalium voluptatum, et de concupiscentia honorum ac dignitatum. Ex his enim tribus concupiscentiis componitur mundus, non mundus qui complectitur cœlum et terram, et res alias a Deo creatas, de quo dicitur: *Et mundus per ipsum factus est* [2], sed mundus, de quo idem Sanctus Ioannes ait: *Omne quod est in mundo, concupiscentia carnis est, et concupiscentia oculorum, et superbia vitæ* [3]. Et paulo ante: *Si quis diligit mundum, non est charitas Patris in eo*. Itaque duo Domini sunt, Deus et mundus: qui diligit Deum, odit et contemnit mundum; qui diligit mundum, odit et contemnit Deum. Et potest rectissime dici de his duobus amoribus quod Sanctus Augustinus dicit de amore sui, et de amore Dei: *Fecerunt*, inquit, *civitates duas amores duos: civitatem terrenam, amor sui usque ad contemptum Dei; et civitatem Dei, amor Dei usque ad contemptum sui* [4]. Amor enim sui, sive amor proprius idem significat, quod concupiscentia triplex, carnis, divitiarum, et honorum. Amor enim sui radix est unde tres illi venenati rami, tres videlicet concupiscentiæ oriuntur. Perspicuum est igitur, ex doctrina supremi Magistri, ex amore Dei nasci contemptum mundi, et ex amore mundi nasci contemptum Dei. Ex quo sequitur, ut ii qui ardenter diligunt Deum, ardenter etiam mundum oderint, et contemnant, ac nihili faciant. Hoc ipsum quod Christus docet, docent etiam exempla Sanctorum: nulli enim vere sancti fuerunt, qui mundum non valde contempserint. Christus ipse Rex et Princeps omnium Sanctorum nihil commune cum mundo habere voluit, non divitias, non delicias, non pompas, non commoda ulla, sed labores assiduos, et dolores acerbissimos. Præcursor Domini sanctissimus in locis desertis habitans, non modo divitias et delicias non habuit, sed neque domum, neque vestes, neque cibos hominum habuit, contentus cilicio ex pilis camelorum pro vestibus, et locustis ac silvestri melle pro cibo. Quid Apostoli? nonne Beatus Paulus de omnibus suis coapostolis dicit: *Puto quod Deus nos Apostolos novissimos ostendit tamquam morti destinatos* [5]. Et mox: *Usque in hanc horam et esurimus, et sitimus, et nudi sumus, et colaphis cædimur, et instabiles sumus.* Et paulo post: *Facti sumus omnium peripsema*, id est, ramenta, et res vilissimæ, quæ proiiciuntur et conculcantur. En quam longe aberant a gloria mundana, qui tamquam purgamenta huius mundi habebantur, cum tamen essent in summo pretio apud Deum, et Angelos eius. Omitto exempla Episcoporum, Sancti Martini, et aliorum, qui Christi paupertatem sectantes, nihil cum mundo voluerunt habere commune. Omitto Eremitas, Antonium, et similes, qui separati a mundo, vix necessaria ad vitam sustentandam capiebant: necnon Cœnobitas, Benedictum, Franciscum, et alios innumerabiles, qui de paupertate et humilitate inter se certare videbantur, quemadmodum de divitiis et gloria certant, qui sunt de mundo. Omitto Sanctos ceteros, qui ex amore divino mundi delicias et gloriam libentissime contempserunt. Accedat postremo etiam ratio manifesta: nam qui aliquid valde amant, illud iis optimum et pulcherrimum apparet, et alia omnia quasi sordent, ac si parva, et deformia, ac despicabilia essent. Scribit Sanctus Augustinus de amico, et coævo, et cive, quem unice diligebat: *Suavis mihi erat super omnes suavitates istius vitæ meæ* [6]. Deinde addit, quid egerit eo defuncto: *Dolore*, inquit, *contenebratum est cor meum; et quidquid aspiciebam, mors erat. Et erat mihi patria supplicium, et paterna domus mira infelicitas. Expetebant eum undique oculi mei, et non dabatur mihi; et oderam omnia, quia non haberent eum.* Hæc ille: qui satis aperte dicit, se ob amorem amici defuncti, odisse alia omnia, quia non habebant eum. Quod si faciebat hoc amor amicitiæ, quid fecisset amor concupiscentiæ violentior atque tenacior? Et si hoc facit amor rei creatæ, quid faciet amor Dei, qui ipsa est pulchritudo, ipsa suavitas, ipsa nobilitas, ipsa celsitudo, ipsa opulentia, ipsa bonitas? Illi experiuntur, qui remoti a negotiis, in sancto otio, puris mentibus et purgato cordis oculo radios illius lucis accipere digni inveniuntur. Neque tam miror, quod in mentis excessum rapiantur, quam quod post excessum illum, aliquid aliud videre vel cogitare sustineant. Magnus plane hic fructus lacrymarum est, qui mentem humanam liberare potest a visco tenacissimo concupiscentiæ mundialis. Sed non minus pretiosus fructus est sollicitudo placendi Deo. Qui enim Deum non diligunt, aut non valde diligunt, parum solliciti sunt, an ea

[1] Mt. 6, 24
[2] Jn. 1, 10
[3] 1 Jn. 2, 16
[4] Lib. 14, c. 28
[5] 1 Cor. 4, 9
[6] Confess. lib, 4, c. 4

quæ faciunt, aut loquuntur, aut operantur, probet vel improbet Deus; ideo peccata peccatis quotidie addunt: sed qui Dei gratiam magnifaciunt, atque eum ardenter diligentes, ab eo diligi vicissim cupiunt, solliciti semper sunt quomodo ipsi et omnia sua placeant Deo. Hoc Deum velle, Michæas admonet, cum ait: *Indicabo tibi, o homo, quid sit bonum, et quid Dominus requirat a te. Utique facere iudicium, et diligere misericordiam, et sollicitum ambulare cum Deo tuo* [7]. Virtus perfecta est miscere iustitiam cum misericordia, quia iustitia sine misericordia in crudelitatem degenerat, et misericordia sine iustitia in dissolutionem. Ut autem aliquis integre iustitiam cum misericordia servet, nihil est utilius, quam sollicitum ambulare cum Deo suo, id est, semper habere Deum præsentem ante oculos cordis, et sollicite scrutari in omni verbo et opere quid illi placeat. Hoc imperavit Dominus amico suo Abraham, dicens: *Ambula coram me, et esto perfectus* [8]. Hoc adimplebat Elias, cum dicebat: *Vivit Dominus, in cuius conspectu sto* [9]. De hac red sollicitus erat Apostolus, cum diceret: *Bonam voluntatem habemus magis peregrinari a corpore, et præsentes esse ad Dominum; et ideo contendimus, sive absentes sive præsentes, placere illi* [10]. Vere enim nihil magis excitat sollicitudinem serviendi, et placendi Domino, quam verus et magnus amor Dei, et desiderium adipiscendi illum, et in illo æternam requiem, et verissimam felicitatem.

Capitulum XI

De undecimo fructu lacrymarum, qui est timor Domini castus, et filialis

Duo postremi lacrymarum fontes, qui sunt incertitudo præsentis gratiæ, et futuræ perseverantiæ, producunt fructum valde salutarem, timorem videlicet, et tremorem, qui necessarii sunt ad beatitudinem obtinendam. Neque hoc loco loquimur de timore servili, aut initiali, sed de timore sancto et casto, quem habet sponsa, quæ amat præsentiam sponsi, et timet absentiam: non qualem habet adultera, quæ amat mariti absentiam, et timet præsentiam. De hoc sancto timore dicit Apostolus: *Cum metu et tremore salutem vestram operamini* [1]. El multo ante Propheta David: *Servite Domino in timore, et exultate ei cum tremore* [2]. Et alio loco: *Timete Dominum omnes sancti eius* [3]. Et *Beatus vir qui timet Dominum, in mandatis eius volet nimis* [4]. Neque alia de causa Deus voluit esse incertam gratiæ præsentiam, et perseverantiam in bono, nisi ad excutiendum torporem, et ingenerandum timorem, et ad elationem vitandam, et humilitatem sectandam. De qua re sic loquitur Sanctus Augustinus in libro *De correptione et gratia*: *Propter huius utilitatem secreti multa dicuntur, ne forte quis extollatur, sed omnes, etiamsi bene currant, timeant, dum occultum est quo perveniant.* Sed quamquam certitudo de præsentia gratiæ, et perseverantia, hic in peregrinatione haberi non possit, non ideo tamen pii viri nimis anxii, et quasi desperabundi esse debent. Non enim desunt iis, qui cum bona conscientia et sollicitudine Domino serviunt, signa, sive argumenta multa, unde confidant, in spe gaudeant, se a Domino diligi, et in finem usque cum Dei adiutorio perseveraturos. Sic enim loquitur Sanctus Bernardus in Serm. 1 de Septuages.: *Quis potest dicere, Ego de electis sum, ego de prædestinatis ad vitam? certitudinem utique non habemus, sed spei fiducia consolatur nos.* Et in Epistola ad Thomam Præpositum: *Datur*, inquit, *aliquid præsentire de sua ipsius futura beatitudine, quemadmodum ab æterno latuit in iustificante, plenius appariturum in beatificante: de qua tamen iam percepta suimet ex parte notitia, interim quidem glorietur in spe, nondum tamen in securitate.* Neque solus Sanctus Bernardus in tota illa Epistola mirifice consolatur eos, qui nimia tristitia quasi absorbentur ob incertitudinem gratiæ, vel perseverantiæ; sed etiam Spiritus Sanctus in Scripturis divinis docet, ex bona conscientia, ex contritione, ex charitatis actibus, ex patientia in adversis nasci lætitiam, et spem magnam salutis, et eiusmodi pignora, quæ satis sint ad animum a timore nimio liberandum. Nam de bona conscientia scribit Apostolus: *Gloria nostra hæc est, testimonium conscientiæ nostræ* [5], et Sanctus Ioannes: *Si cor nostrum*, inquit, *non reprehenderit nos, fiduciam habemus ad Deum* [6]. De contritione scribit Salomon: *Cor quod novit amaritudinem animæ suæ, in gaudio eius non miscebitur extraneus* [7]. Vere enim incredibilis lætitia oritur ex eo, quod quis sentiat, se amarissime peccata sua deflere. Porro charitas nihil prius gignit, quam pacem, et gaudium. Sic enim loquitur Apostolus: *Fructus Spiritus est charitas, gaudium, pax* [8]. Denique ex patientia solidissima oritur consolatio. *Tribulatio*, inquit Apostolus, *patientiam operatur, patientia autem probationem, probatio vero spem, spes autem non confundit* [9]. Et: *Repletus*

[7] Mich. 6, 8
[8] Gen. 17, 1
[9] 3 Reg. 17, 1
[10] 2 Cor. 5, 9
[1] Philip. 2, 12
[2] Psalm. 2, 11
[3] Psalm. 33, 10
[4] Psalm. 111, 1
[5] 2 Cor. 1, 12
[6] 1 Jn. 3, 21
[7] Prov. 14, 10
[8] Gal. 5, 22
[9] Rom. 5, 3

sum consolatione, superabundo gaudio in omni tribulatione nostra [10]. Et Sanctus Iacobus: *Omne gaudium existimate fratres mei, cum in tentationes varias incideritis; scientes, quod probatio fidei vestræ patientiam operatur, patientia autem opus perfectum habet* [11]. Et ante hos omnes Propheta David: *Secundum multitudinem dolorum meorum in corde meo, consolationes tuæ lætificaverunt animam meam* [12]. Hæc pauca adscribere volui, ut Lectores intelligant sic a nobis laudari timorem, tamquam optimum fructum lacrymarum, ut non excludamus fiduciam, et sic laudari fletum et suspiria, ut non excludamus gaudium et lætitiam. Spes enim et gaudium spiritus ab eodem Spiritu Sancto procedunt, a quo procedit timor Domini, et gemitus columbæ.

Capitulum XII

De duodecimo fructu lacrymarum, qui est facilis impetratio donorum divinorum

Postremus lacrymarum fructus est earum valor et pretium: vix enim credi potest, quantam vim habeant lacrymæ apud Deum. Id primum demonstrari potest ex verbis, et modo loquendi Scripturarum Sanctarum. In libro primo Regum, Anna Samuelis mater post longam sterilitatem oravit Dominum, et impetravit prolem, eamque valde insignem, videlicet Samuelem Prophetam, et Iudicem totius populi, virum sanctissimum, et nobilissimum. Ac ut indicaret Scriptura, quæ fuerit causa potissima impetrationis, addit, *flens largiter*. Itaque non oravit solum Anna, sed oravit flens largiter: atque illa fuit pluvia, quæ germinare fecit sterilem agrum. In Psalmis David sæpe dicit, Deum non tam orationem audivisse, quam lacrymas vidisse, vel vocem lacrymarum audivisse. *Posuisti*, inquit, *lacrymas meas in conspectu tuo* [1], et alibi: *Auribus percipe*, inquit, *lacrymas meas* [2]. In quem locum Cassiodorus scribens non timuit dicere, violentas esse in precibus lacrymas. Ezechias Rex, Isaia teste, ægrotavit ad mortem, et oravit ad Dominum, et flevit fletu magno: statim autem Dominus Ezechiæ per Isaiam respondit: *Audivi orationem tuam, et vidi lacrymas tuas. Ecce ego adiiciam super dies tuos quindecim annos* [3]. Sed insignis locus est apud Ecclesiasticum: *Non despiciet* Deus *preces pupilli, nec viduam, si effundat loquelam gemitus* [4]. Admiranda prorsus vis lacrymarum apud Deum: cum tam aperte promittat Spiritus Sanctus, non contemnendam a Deo viduam, si lacrymis potius quam verbis loquatur. Pergit ibidem Ecclesiasticus: *Nonne lacrymæ viduæ ad maxillam descendunt, et exclamatio eius super deducentem eas?* Hoc est, lacrymæ quidem ad maxillam descendunt; sed exclamatio viduæ per vocem lacrymarum ascendit ad Deum, contra eum qui viduam opprimens, ab ea lacrymas exprimit. Quod clarius habetur in sequenti versiculo, qui videtur esse superioris explicatio: *A maxilla enim*, inquit, *ascendunt usque ad cœlum, et Dominus exauditor non delectabitur in illis*, id est, lacrymæ descendunt ad terram, sed virtus earum ascendit usque ad cœlum; ad aures videlicet Domini Sabaoth, qui *non delectabitur in illis*; vel (ut alii codices habent) *delectabitur in illis*. Utraque enim lectio vera est: siquidem non delectatur Deus in lacrymis viduæ, quatenus earum causa est crudelitas opprimentis; sed in eis delectatur, quatenus sunt orationis condimentum. Qui enim orat cum lacrymis, testatur se serio orare, et adiutorium Altissimi toto corde implorare. Huc pertinet, quod matri Sancti Augustini assidue et ubertim flenti coram Deo, ut conversionem eius ab hæresi Manichæorum ad fidem Catholicam impetraret, quidam pius Episcopus dixit: *Vade a me, ita vivas; fieri enim non potest, ut filius istarum lacrymarum pereat* [5]. Quod illa sic accepit, quasi oraculum de cœlo sonuisset. Addam postremo verba Sancti Athanasii in *Vita Sancti Antonii*, ubi describens efficaciam lacrymarum Sancti Antonii apud Deum, *Ad primas*, inquit, *rogantis lacrymas, in orationis loco fons ebulliens erupit*. Patiebantur enim Monachi penuriam aquæ in eremo: sed beatus Antonius paucis lacrymis fontem aquarum continuo impetravit.

Atque hæc de efficacia lacrymarum, quibus si adiungantur quæ supra scripsimus in primo capite huius libri, mirum erit, si Lector non vehementissime admiretur potentiam et efficaciam lacrymarum.

Restant pauca de pretio et dignitate lacrymarum, quæ ex uno Sancto Gregorio peti possunt. Is enim explicat in Homilia postrema super Ezechielem, mysteria duorum altarium, quæ erant in templo Domini, quorum unum erat in atrio æreum, in quo cremabantur carnes hostiarum, alterum aureum in ipso tabernaculo ante arcam, in quo cremabantur aromata. Scribit autem hic beatissimus Doctor, altare æreum esse homines pœnitentes, qui ex timore pœnæ lacrymas fundunt; altare aureum esse viros perfectos, ex quorum cordibus lacrymas exprimit amor divinus. Sed ipsum Doctorem magnum audiamus: *Quid est*, inquit, *fratres charissimi, quod foris cremantur carnes, intus aromata, nisi hoc, quod quotidie videmus, quia duo sunt compunctionis genera? Quia alii adhuc per timorem plangunt, alii*

[10] 2 Cor. 7, 4
[11] Iac. 1, 2
[12] Psalm. 93, 19
[1] Psalm. 55, 9
[2] Psalm. 38, 13
[3] Isa. 38, 5
[4] Ecclu. 35, 17
[5] Confess. lib. 3, c. 11

vero iam se per amorem in lamentis afficiunt. Multi namque peccatorum suorum memores, dum supplicia æterna pertimescunt, quotidianis se lacrymis affligunt: plangunt mala, quæ fecerunt, et incenduntur vitia igne compunctionis, quorum adhuc suggestiones in corde patiuntur. Quid isti, nisi altare sunt æreum, in quo carnes ardent, quia adhuc ab eis carnalia opera planguntur? Alii vero carnalibus vitiis liberi, aut longis iam fletibus securi, amoris flamma in compunctionis lacrymis inardescunt, cœlestis patriæ præmia cordis oculis aspiciunt, supernis iam civibus interesse concupiscunt; dura eis apparet servitus, longitudo peregrinationis suæ: Regem in decore suo videre desiderant, et flere quotidie ex eius amore non cessant. Quid isti nisi altare sunt aureum, in quorum corde aromata incensa sunt, quia virtutes ardent? Hæc ille. Ex cuius verbis colligimus, lacrymas sanctas esse sacrificium acceptabile Domino, iuxta illud Prophetæ: *Sacrificium Deo spiritus contribulatus* [6]. Et quidem lacrymas pœnitentium esse sacrificium agnorum et arietum in altari æreo, atque in atrio crematorum: sed lacrymas amoris ac desiderii videndi Deum, esse sacrificium aromatum pretiosorum, in altari aureo, in ipso propitiatorio incensorum. Quo sacrificio nihil est pretiosius, nihil sublimius, nihil Deo gratius, vel magis acceptum. Sacrificium enim offertur soli Deo in signum supremæ illius maiestatis, et de passione Christi, quæ mundum reconciliavit Deo, dicit Apostolus, eam fuisse oblationem et hostiam Deo in odorem suavitatis. Quamvis autem omnia vera sacrificia fuerint acceptissima Deo, quippe supremam eius celsitudinem protestantia: tamen super omnia gratissimum fuit, utpote nobilissimum et purissimum, sacrificium thuris, quod solus Pontifex semel in anno intra propitiatorium, et in altari aureo offerebat [7], ut Apostolus explicat in Epistola ad Hebræos. Cogita igitur, quam gratæ sint Deo lacrymæ pœnitentium, quæ sacrificiis comparantur, et cuius pretii sint lacrymæ perfectorum, ex amore et desiderio prodeuntes, quæ cum sacrificio thymiamatis omnium nobilissimo conferuntur. Hæc igitur est dignitas, hæc excellentia, hoc pretium lacrymarum. Quod si mortales perpenderent, ac serio cogitarent, intelligerent profecto beatos esse qui lugent, et lacrymas sanctas pro nullis sæculi voluptatibus sive deliciis commutarent.

Claudere placet hunc librum verbis beati Laurentii Iustiniani: *Nemo ad Deum aliquando flens accessit, qui non quod postulavit, acceperit. Nullus ab eo beneficia dolenter optavit, qui non impetravit. Ipse est enim, qui consolatur flentes, dolentes curat, pœnitentes informat. O lacryma humilis, tua est potentia, tuum Regnum. Tribunal Iudicis non vereris: amicorum tuorum accusatoribus silentium imponis. Non est, qui te ad Deum accedere vetet, si sola intres, vacua non redibis. Quid plura? vincis invincibilem, ligas omnipotentem, inclinas filium Virginis, aperis cœlum, fugas diabolum. Tu cibus animarum, roboratio sensuum, abolitio delictorum, vitiorum exterminium, virtutum prævia, gratiæ socia, refectio mentium, et lavacrum culparum. Tu odor vitæ, sapor spiritus, gustus indulgentiæ, sanitas redeuntis innocentiæ, reconciliationis iucunditas, serenatæ conscientiæ suavitas, et electionis æternæ spes valida. Qui te orationis suæ comitem habebit, gaudeat, quia post orationem securus abibit.* Amen.

FINIS

[6] Psalm. 50, 19

[7] Exod. 30, 1; Lev. 16 passim; Hebr. 9

De septem verbis a Christo in cruce prolatis

Sancti Roberti Bellarmini

Venerabili Congregationi coelestinorum monachorum ordinis Sancti Benedicti
Robertus Card. Bellarminus eiusdem congregationis Protector S.D.

Sapienter omnino Pynuphius Abbas apud Cassianum, perfectum monachum cum Christo Domino crucifixo comparandum censuit. Virtutes enim, quæ in perfecto monacho potissimum requiruntur, tres numerari solent; paupertas, omnem proprietatem excludens; castitas, carnalium voluptatum semper expers; et obœdientia a nutu Præfecti omnino dependens; quibus in regula Sancti Benedicti, loci stabilitas adiungi solet. Si quis autem velit voluntariæ paupertatis usque ad omnimodam nuditatem, et egestatem exemplar cernere, Christum crucifixum intueatur, qui sicut dum viveret, non habuit, ubi caput reclinaret: sic in morte, ipsa etiam vestimenta, quæ sola illi reliqua erant, inter crucifixores dividenda dimisit. Et si quis cupiat speculum intueri mortificationis carnis, quæ castitatem impollutam custodiat, in Christo crucifixo sine dubitatione reperiet; quippe quem a planta pedis usque ad verticem capitis dolor continuus occupabat. Quod si et obœdientiæ perfectæ typum requirat, nusquam alibi clarius cernet, quam in illo, qui *factus est obœdiens usque ad mortem, mortem autem crucis* [1]. Neque solam obœdientiæ virtutem, sed etiam comites eius individuas, patientiam et humilitatem; et principium eius et finem, ardentissimam charitatem, et in his omnibus perseverantiam usque in finem, quæ per stabilitatem significantur, in Christo crucifixo, tanquam in eminentissima virtutum omnium Idea, conspiciet. Vere igitur et Christus in cruce pendens exemplar est clarissimum monasticæ perfectionis; et perfectus monachus crucifixum Dominum verissime repræsentat. Hanc Christi crucifixi repræsentationem, vel similitudinem sanctus Petrus Cœlestinus in primis ad vivum expressisse videtur: eius enim vita ab ipsa pæne infantia usque ad extremam senectutem, et mortem, nihil fuit aliud nisi assidua meditatio crucis, et perpetua imitatio crucifixi. Ad quam rem proprie designandam, crux aurea in aere, divino miraculo pendens, visa est ante fores cubiculi eius morientis, a feria sexta usque ad vesperam Sabbathi, in qua spiritum Deo felicissime reddidit [2] . Quam crucem a multis conspectam cum stupore fuisse, refert Petrus ab Alliaco Cardinalis Cameracensis; et res eadem, ut plane cæleste signum, in ipso canonizationis eius diplomate commemorantur. Quæ cum ita sint, iure mihi videor libros meos de septem verbis in Cruce a Christo pronuntiatis, Cœlestinis meis offerre, ac dicare potissimum debuisse. In his enim libris explicare conatus sum crucifixi virtutes præcipuas, quæ omnibus quidem fidelibus valde utiles sunt, sed iis, qui crucis mortificationem ex proprio instituto sequuntur, omnino necessariæ. Qui enim cum Christo cruci affixi sunt, et mundo mortui, per externam observantiam regularem, et virtutibus Christi crucifixi carent: ii cum infelici latrone crucis ignominiam, et dolores patiuntur, sed Christi crucifixi gloriam, et præmia non assequentur, *et melius erat illis*, ut loquitur sanctus Petrus, *non cognovisse viam iustitiæ (perfectæ) quam post agnitionem retrorsum converti ab eo, quod illis traditum est sancto mandato* [3]. Quare monachos omnes, sed in primis Cœlestinos meos admoneo, ut si velint esse quod nomine præferunt, librum crucis Christi assidue legant, et iterum atque iterum volvant, et revolvant: ac ut commentarium habeant ad obscura loca intelligenda dilucidum et fidele, Beati Petri Cœlestini, et aliorum Sanctorum vitas frequenter legant, et quæ didicerint, opere complere studeant. Sic enim fiet, ut quotidie magis crux illis dulcescat, et imitatio crucifixi sic illis suavis, amabilisque reddatur, ut facile contemnant Scribas et Pharisæos, id est, carnem et sanguinem clamentes, atque dicentes, *Descende de crucem*. Sic olim discipuli sancti Francisci, cum libros sacros nondum haberent, ut sanctus refert Bonaventura [4] , librum crucis Christi continuatis aspectibus, diebus ac noctibus revolvebant, exemplo Patris, et eloquio eruditi, qui iugiter faciebat eis de cruce Christi sermonem. Accipite igitur venerabiles Patres munusculum a Protectore vestro, quod erit etiam post obitum eius pignus amoris, quo vos omnes ex corde dilexit; et virtutum sancti Petri Cœlestini hæredes, et Christi crucifixi veros discipulos et imitatores semper esse cupivit.

[1] Philip. 2

[2] Lib. 2, c. 19 vitæ S. Petri Cælestini.

[3] Petr. 3.

[4] In vita S. Francisci, c. 4.

Proœmium

Ecce iam quartus agitur annus, cum me ad exitum paraturus, ad locum quietis secedo a negociis vacuus, sed non vacans a meditatione Scripturarum Sanctarum, et a scriptione eorum, quæ meditanti occurrunt; ut si prodesse iam voce, vel scriptione longa non valeo, saltem piis libellis fratribus meis possim utcumque prodesse. Cogitanti vero mihi, quid potissimum eligerem, quod et me ad bene moriendum disponeret, et proximis meis ad bene vivendum prodesset, occurrit mors ipsa Domini, atque illa postrema concio, quam septem brevissimis, sed gravissimis sententiis constantem, ex cruce, quasi ex editissima cathedra, Redemptor mundi ad humanus genus universum habuit. Siquidem in concione illa, sive in septem verbis illis, continentur omnia, de quibus idem Dominus ait, *Ecce ascendimus Hierosolymam, et consummabuntur omnia, qua scripta sunt per Prophetas de filio hominis*. Ea, quæ Prophetæ de Christo futura prædixerunt, ad quatuor capita revocantur: ad conciones ad populum; ad orationem ad Patrem; ad mala gravissima patienda; et ad opera sublimia, et admirabilia perpetranda. Quæ quidem omnia in ipsa Christi vita mirifice claruerunt. Concionabatur enim Dominus frequentissime, in templo, in synagogis, in campis, in locis desertis, in domibus privatis, denique etiam de navicula ad turbas in littore consistentes. Porro noctes ut plurimum consumebat in oratione ad Deum. Sic enim loquitur Evangelista: *Erat pernoctans in oratione Dei* [5]. Opera vero admiranda in expellendis dæmonibus, et ægrotis curandis, et panibus multiplicandis, et tempestatibus sedandis, in Evangeliis [6] leguntur passim. Denique mala quæ reddebantur ei pro bonis, plurima erant, non solum in contumeliis verborum, sed etiam in lapidatione [7] , et præcipitio [8]. Cæterum hæc omnia verissime consummata fuit in cruce. Sic enim concionatus est ex cruce, ut plurimi redirent tundentes pectora sua [9]: nec solum corda hominum, sed etiam petræ scissæ sint. Sic etiam oravit in cruce, *ut cum clamore valido, et lacrymis orans exauditus sit pro sua reverentia*, ut Apostolus loquitur ad Hebræos [10]. Quæ vero passus est in cruce, tanto maiora sunt iis, quæ in reliqua vita passus est, ut hæc sola ad passionem proprie pertinere videantur. Denique signa, et prodigia nunquam maiora edidit, quam cum in cruce veluti ad extremam imbecillitatem atque infirmitatem redactus esse videretur. Tunc enim non solum ostendit signa de cœlo, quæ antea Iudæi ab eo importune petierant [11]: sed etiam paulo post signum edidit omnium signorum maximum cum mortuus et sepultus, propria virtute ab inferis rediit, et corpus ipse suum ad vitam, et vitam immortalem revocavit. Vere igitur in cruce consummata sunt omnia, quæ scripta fuerunt per Prophetas de filio hominis.

Sed antequam de ipsis verbis Domini scribere incipiam, visum est operæ pretium, ut de ipsa cruce, quæ sedes concionantis, et altare sacrificantis, et officina mirabilia facientis fuit, pauca dicamus. De structura igitur crucis communior veterum sententia est, quod ex tribus lignis constiterit; uno oblongo, in quo corpus crucifixi extendebatur; altero transverso, in quo manus figebantur; tertio affixo ad partem inferiorem, in quo pedes crucifixi quiescebant, sed clavis confixi, ne dimoveri possent. Ita tradunt patres antiquissimi, Sanctus Iustinus [12] , et Sanctus Irenæus [13] . Qui auctores satis aperte indicant, utrumque pedem supra scabellum stetisse, non unum pedem supra alterum. Ex quo sequitur, clavos Christi quatuor fuisse, non tres tantum, ut multi existimant: qui ea de causa pingunt Christum Dominum ita cruci affixum, ut unum pedem super alterum habeat. Sed apertissime contra sentit Gregorius Turonicus [14] , et confirmatur eius sententia ab antiquis picturis. Vidi ego ipse Parisiis in Bibliotheca Regia antiquissimos Evangeliorum libros manuscriptos, in quibus pictus erat frequenter Christus crucifixus, et semper cum quatuor clavis.

Porro lignum oblongum supra transversum aliquantulum eminuisse, tradit Sanctus Augustinus [15] , et Sanctus Gregorius Nyssenus [16] ; et ex Apostolo id colligi posse videtur. Cum enim Apostolus ad Ephesios scribit [17], *ut possitis comprehendere cum omnibus sanctis, qua sit latitudo, et longitudo, sublimitas, et profundum*, satis aperte describit figuram crucis, quæ quatuor habet extrema: latitudinem, in ligno transverso; longitudinem, in oblongo; altitudinem, in ea parte oblongi, quæ extat, atque eminet supra trasnversum; et profundum, in ea parte, quæ sub terram absconditur. Hoc genus tormenti non casu, neque invitus Dominus noster subivit: sed ab ipsa æternitate præelegit, ut Sanctus Augustinus docet [18] idque ex illo Actorum Apostolico testimonio, *Hunc definitio consilio, et præscientia Dei traditum, per manus iniquorum interimistis* [19] . Et idea Christus ipse initio prædicationis Nicodemo

[5] Lc. 6 et 12
[6] Mt. 8; Mc. 4; Lc. 6; Jn. 6
[7] Jn. 8
[8] Lc. 4
[9] Lc. 23, 48
[10] Hebr. 5, 7
[11] Mt. 16
[12] Dial. cum Typhon, lib. 5
[13] Advers. hæres. Valent.
[14] Lib. de gloria martyr. cap. 6
[15] Epist. 1
[16] Serm. 1 de Resurr.
[17] Ephes. 3, 18
[18] Epist. 120
[19] Act. 2, 23

dixit, [20] *Sicut Moyses exaltavit serpentem in deserto, ita exaltari oportet Filium hominis: ut omnis qui credit in illum non pereat, sed habeat vitam æternam.* Et saepe Apostolos de sua cruce loquens, ad imitandum hortabatur, dicens: *Qui vult venire post me, abneget semetipsum, tollat crucem suam, et sequatur me* [21].

Cur autem hoc supplicium Dominus elegerit, ille solus proprie novit, qui elegit. Sed tamen non desunt mysteria, quæ Sancti Patres excogitaverunt, et nobis scripta reliquerunt. Sanctus Irenæus libro paulo ante notato, scribit, duo crucis brachia sub uno titulo convenire, in quo scriptum erat, IESUS NAZARENUS REX IUDÆORUM, ut intelligeremus, duos populos, Hebraicum et Gentilem, qui antea divisi erant, in unum corpus, sub uno capite Christo aliquando fuisse iungendos. Sanctus Gregorius Nyssenus in oratione de resurrectione [22] scribit, partem crucis, quæ cœlum respicit, significare, per crucem quasi per clavem cœlum aperiri; partem vero, quæ ad centrum mundi vergit, significare spoliandum fuisse infernum a Christo, cum ad eum descendisset; duo crucis brachia, quæ ad orienten, et occidentem porriguntur, repurgationem mundi totius per Christi sanguinem futuram significare. Sancti vero Hieronymus in Epist. ad Ephesios, Augustinus ad Honoratum [23], et Bernardus de consideratione [24], præcipuum crucis mysterium ab Apostolo breviter attingi docent in verbis illis; *quæsit latitudo, longitudo, sublimitas et profundum.* Significantur autem in his verbis, primum attributa Dei: in altitudine potentia; in profundo sapientia; in latitudine bonitas; in longitudine æternitas. Deinde virtutes Christi patientis; in latitudine charitas; in longitudine patientia; in altitudine obœdientia; in profundo humilitas. Denique virtutes hoc tempore necessariæ iis, qui salvantur per Christum; in profundo fides; in altitudine spes; in latitudine charitas; in longitudine perseverantia. Ex quibus intelligimus, solam charitatem, quæ merito dicitur regina virtutum, ubique locum habere in Deo, in Christo, et in nobis: reliquas virtutes, alias esse in Deo, alias in Christo, alias in nobis. Proinde mirum non est, si in ipsis Christi novissimis verbis, quæ nunc explicanda suscepimus, primum locum obtineat charitas.

Nos igitur primum explicabimus tria prima verba, quæ dicta sunt a Christo circa horam sextam, antequam Sole obscurato tenebræ fierent super omnem terram. Deinde considerabimus ipsam solis defectionem; et tunc veniemus ad explicanda reliqua verba Domini, quæ prolata fuerunt circa horam nonam, ut scribit Sanctus Matthæus, videlicet recedentibus tenebris, et morte Christi propinquante, vel potius imminente.

[20] Jn. 3, 14-15
[21] Mt. 16, 24
[22] Orat. 1
[23] Epist. 120
[24] Lib. 5

LIBER PRIMUS
De primis tribus verbis in cruce prolatis

Capitulum I
Explicatur ad literam verbum primum, «Pater dimitte illis, non enim sciunt, quod faciunt» (Lc. 23, 24)

Christus Iesus Verbum aeterni Patris, et de quo idem Pater aperte dixit, *Ipsum audite* [1], et qui de se aperte pronuntiavit, *unus est magister vester Christus* [2], ut officio suo plenissime satisfaceret, non solum vivens a docendo nunquam cessavit, sed etiam moriens ex cathedra crucis verba pauca, sed ardentia, sed utilissima, sed efficacissima prædicavit; et plane dignissima, quæ a Christianis omnibus in intimo cordis recipiantur, et custodiantur, et examinentur, et re ipsa, ac factis adimpleantur. Prima sententia hæc est, *Iesus autem dicebat, Pater dimitte illis, non enim sciunt quid faciunt* [3]. Quam sententiam tanquam vere novam, et insolitam voluit Spiritus Sanctus prædici ab Isaia Propheta in illis verbis, *Et pro transgresoribus rogavit* [4] . Quam vere autem dixerit Apostolus Paulus: *Charitas non quærit quæ sua sunt* [5], ex ordine harum sententiarum facile potest intelligi. Siquidem ex numero harum sententiarum tres ad bonum aliorum pertinent, tres ad bonum proprium, una est communis. Sed prima cura Domino fuit de aliis, postrema de se.

Ex primis autem tribus sententiis, prima dirigitur ad inimicos, secunda ad amicos, postrema ad consanguineos. Cuius ordinis hæc est ratio: quoniam charitas primum succurrit magis egentibus, et qui tunc magis egebant, inimici erant; et nos quoque tanti Magistri discipuli, magis egebamus, ut nos institueret de dilectione inimicorum, quæ difficilior, et rarior est, quam de dilectione amicorum, vel consanguineorum, quæ facillima est, et nobiscum quodammodo nascitur, et nobiscum crescit, et saepe plus quam oportet invalescit. Ait igitur Evangelista, *Iesus autem dicebat.* Illud, *autem*, designat tempus, et occasionem orandi pro inimicis; atque opponit verba verbis, et operibus opera. Ac si diceret Evangelista, illi Dominum crucifigebant, et vestes eius, ipso aspiciente, inter se dividebant; alii irridebant, et infamabant, quasi seductorem, et mendacem;

[1] Mt. 17, 5
[2] Mt. 23, 10
[3] Lc. 23, 34
[4] Isa. 53, 12
[5] 1 Cor. 13, 5

ille autem cum hæc videret, et audiret, et dolor atrocissimus esset ob manus, et pedes recens crudelissime perforatos, reddens bona pro malis dicebat, *Pater, dimitte illis.*

Patrem appellat, non Deum, aut Dominum, quia intelligebat, in hac causa opus esse benignitate Patris, non severitate Iudicis; et quia ad Deum flectendum, sine dubio iratum ob tam ingentia scelera, opus erat amabile nomen Patris obiicere. Itaque illud, *Pater*, hoc significare videtur: Ego filius tuus, qui patior, ignosco, ignosce et tu Pater. Mihi filio tuo dona hanc offensionem, quamvis isti non mereantur. Memento etiam, te quoque esse Patrem istorum per creationem, qua eos fecisti ad imaginem et similitudinem tuam. Ostende igitur in illos paternam charitatem tuam, quoniam etsi mali sunt, tamen filii sunt.

Dimitte. Hæc vox continet summam petitionis, quam Filius Dei, tanquam advocatus inimicorum suorum Patri suo representat. Potest autem illud verbum, *Dimitte*, referri tum ad pœnam, tum ad culpam. Si referatur ad pœnam, exaudita fuit hæc oratio, quia cum mererentur Iudæi propter hoc scelus, statim gravissime puniri; et vel igne de cœlo cadente consumi, vel diluvio aquarum perire, vel ferro et fame exterminari, dilata fuit pœna huius peccati ad annos quadraginta: et, si interim gens illa pœnitentiam egisset, salva, incolumnisque mansisset; sed quia pœnitentiam non egit, immisit in eos Deus exercitum Romanorum, Vespasiano imperante, qui civitatem primariam evertit, et gentem Iudæorum partim fame in obsidione, partim gladio capta civitate necavit, partim vendidit, partim captivos adduxit, partim in varias terras, et loca dispersit. Quod ipsum Dominus primum per parabolam vineæ [6], et regis facientis nuptias filio suo [7], et similitudinem ficulneæ infructuosæ [8]; deinde etiam disertis verbis in die Palmarum, flendo, et lamentando prædixit [9] . Quod vero ad culpam attinet, exaudita fuit oratio, quia multis per huius orationis meritum data est a Deo gratia compunctionis, et resipiscentiæ. Inter quos illi sunt, qui *revertebantur percutientes pectora sua* [10]. Et centurio, qui dicebat, *Vere Filius Dei erat iste* [11]. Et plurimi, qui paulo post ad Apostolorum prædicationem convertebantur, et confitebantur, quem negaverant; et adorabant, quem despexerant. Cur autem non omnibus conversionis gratia data sit, ratio est, quia oratio Christi conformis erat sapientiæ et voluntati Dei. Quod aliis verbis scribit S. Lucas in Actis Apostolorum, cum dicit, *Crediderunt quotquot præordinari erant ad vitam æternam* [12].

Illis. Per hanc vocem significantur ii, quibus indulgentiam Christus oravit. Et quidem primi videntur illi esse, qui Christum re ipsa cruci affixerunt, et eius vestimenta inter se diviserunt; deinde omnes illi, qui causa passionis Dominicæ fuerunt, ut Pilatus, qui sententiam tulit; ut populus, qui clamavit: *Tolle, tolle, crucifige eum* [13]; ut principes sacerdotum et scribæ, qui eum falso accusaverunt; ac ut altius ascendamus, ipse etiam primus homo, et eius omnis posteritas, qui peccando causam passionis Christi dederunt. Itaque inimicis suis omnibus veniam petiit ex cruce Dominus. Inter inimicos autem nos omnes eramus, dicente Apostolo: *Cum inimici essemus, reconciliati sumus Deo per mortem Filii eius* [14]. Itaque nos omnes, etiam antequam nati essemus, numerati sumus in sacratissimo illo *Memento*, ut sic loquar, quo summus Pontifex Christus oravit in Missa illa sacrosantissima, quam in ara crucis peregit. Quid ergo retribues Domino anima mea, pro omnibus, quæ retribuit tibi, etiam antequam esses? Vidit pius Dominus, te quoque inter inimicos suos aliquando futuram; et te non quærente, neque petente, pro te ad Patrem oravit, ut tibi non imputaretur stultitia. An non et te oporteret semper meminisse tam dulcis patroni, et omnibus viribus laborare, ut nulla te præteriret occasio illi serviendi? An non etiam par esset, ut tanto exemplo permotus disceres et tu non solum inimicis tuis facile ignoscere, et pro eis orare, sed etiam quotquot poteris ad idem faciendum adducere? Omnino ita est, et hoc ipsum facere cupio, et statuo, modo qui dedit tam insigne exemplum, porrigat etiam ex eadem pietate sua ad opus tam grande efficax auxilium.

Non enim sciunt quid faciunt. Ut videretur rationabilis intercessio, extenuat, sive excusat Christus delictum inimicorum suorum, eo modo quo potuit. Excusare certe non poterat iniustitiam in Pilato, neque crudelitatem in militibus, neque invidiam in principibus sacerdotum, neque stultitiam et ingratitudinem in populo, neque falsa testimonia in pierantibus. Hoc solum restabat, ut excusaret in omnibus ignorantiam. Vere enim, ut Apostolus loquitur, *si cognovissent, nunquam Dominum gloriæ crucifixissent* [15]. Sed quamvis neque Pilatus, neque principes sacerdotum, neque populus, neque ministri cognovissent, Christum esse Dominum gloriæ, cognovit tamen Pilatus, illum fuisse virum iustum, et sanctum, et a principibus sacerdotum per invidiam traditum, et agnoverunt principes sacerdotum, illum vere esse Christum in lege promissum, ut Sanctus Thomas docet [16] ; quia negare non poterant,

[6] Mt. 20
[7] Mt. 22
[8] Lc. 13
[9] Lc. 19
[10] Lc. 23, 48
[11] Mt. 27, 54
[12] Act. 13, 48
[13] Mt. 27, 22
[14] Rm. 5, 10
[15] 1 Cor. 2, 8
[16] In Comment. ad 2 e prioris ad Corinthios

neque negabant, eum multa signa facere, quæ Messiam facturum fuisse Prophetæ prædixerant. Cognovit denique populus, Christum sine causa iusta damnari, palam clamante Pilato: *Nullam causam invenio in eo* [17] , et *Innocens ego sum a sanguine iusti huius* [18]. Quamvis autem non cognoverint Iudæi, sive principes, sive populi, Christum esse Dominus gloriæ, tamen cognoscere potuissent, nisi malitia excæcasset corda illorum. Sic enim loquitur Sanctus Ioannes: *Cum tanta signa fecisset coram eis, non credebant, quia dixit Isaias: Excæca cor populi huius, et aures eius aggrava, et oculos eius claude: ne forte videat oculis suis, et auribus suis audiat, et corde suo intelligat, et convertatur, et sanem eos* [19]. Neque vero excæcatio excusat excæcatum, quia voluntaria et concomitans est, non præcedens. Ad quem modum illi etiam, qui ex malitia peccant, laborant semper ignorantia aliqua, quæ tamen non excusat, quia non præcedit, sed comitatur. Vere enim Sapiens dicit: *Errant qui operantur malum* [20]. Et vere etiam Philosophus dicit: *Omnis malus ignorans*. Et de omnibus peccantibus vere dice potest, *Non sciunt quid faciunt*. Nemo enim potest velle malum sub ratione mali, quia voluntatis obiectum non est res bona, vel mala, sed solum bona: atque idcirco qui eligunt malum, semper eligunt sub ratione boni repræsentatum, immo etiam sub specie maximi boni, quod tunc obtineri possit. Cuius rei causa est perturbatio partis inferioris, quæ offundit tenebras rationi, et facit ut non discernat, nisi id parum boni, quod est in ea re, quæ appetitur. Qui enim eligit adulterium, ver furtum facere, numquam eligeret, nisi attenderet ad bonum delectationis, vel lucri, quod est in adulterio, vel furto; et nisi oculos mentis clauderet ad malum turpitudinis, vel iniustitiæ, quæ est in adulterio vel furto. Itaque similis est omnis qui peccat, homini qui ex alto semetipse in fluvium præcipitare cupiens, ante claudit oculos, ac postea semet in flumen proiicit. Sic igitur, omnis qui male agit, odit lucem, et ignorantia voluntaria laborat quæ non excusat, quia voluntaria est. At si non excusat, cur Dominus ait: *Dimitte illis, non enim sciunt, quid faciunt*? Ad hoc responderi potest, verba Domini primum intelligi posse de crucifixoribus, quos probabile est, penitus ignoravisse Christi non solum divinitatem, sed etiam innocentiam; et simpliciter functos officio suo. Pro his ergo verissime Dominus dixit: *Pater, ignosce illis, quia nesciunt quid faciunt*.

Deinde si intelligantur de nobis, qui nondum eramus, vel de multis peccatoribus absentibus, qui vere nesciebant, quid tunc Hierosolymis ageretur, verissime Dominus dixit: *Nesciunt quid faciunt*. Denique si intelligantur de iis qui præsentes erant, et Christum esse Messiam, vel innocentem hominem non ignorabant, tunc dicendum erit, Christi charitatem tanta fuisse, ut peccatum inimicorum suorum extenuare voluerit, eo modo quo poterat. Quamvis enim ignorantia illa simpliciter non excuset, tamen rationem aliquam, quamvis tenuem, excusationis habere videtur; quia gravius peccassent, si omni prorsus ignorantia caruissent. Et quamvis non ignoraret Dominus excusationem illam non tam excusationem, quam umbram excusationis esse, voluit tamen illam afferre, ut ex ea intelligeremus bonam eius voluntatem erga peccatores, et quam avide arripuisset excusationem meliorem etiam pro Caypha et Pilato, si ulla melior et rationabilior inveniri potuisset.

[17] Lc. 23, 14
[18] Mt. 27, 24
[19] Jn. 12, 37-40
[20] Prov. 14, 22

Capitulum II

De primo fructu primi verbi in cruce prolati

Explicavimus, quæ sit sententia primi verbi a Christo in curce prolati; nunc fructus aliquos, eosque optimos, et nobis omnibus utilissimos ex eo verbo decerpere meditando curabimus. Primum omnium ex hac prima parte concionis Christi in cathedra crucis habitæ discimus, charitatem Christi ardentiorem fuisse, quam nos intelligere, vel cogitare possimus. Atque hoc est, quod Apostolus ad Ephesios scribens ait, *scire etiam supereminentem scientiæ charitatem Christi* [1]. Significat enim eo loco Apostolus, per mysterium crucis, posse nos discere, magnitudinem charitatis Christi tantam esse, ut superemineat scientiam nostram, cum sit maior, quam ut nos eam cognitione apprehendere valeamus. Nos enim cum uno aliquo gravi dolore cruciamur, sive dentium, sive oculorum, sive capitis, sive alterius membri, ita in illo uno tolerando occupamur, ut nihil aliud cogitare possimus: ideo neque visitationes amicorum, neque negociorum tractatores admittimus. Christus autem crucifixus, coronam spineam in capite gerebat, ut satis aperte docent antiquissimi scriptores, Tertulianus Latinus libro contra Iudæos [2], et Origenes Græcus in Matthæum [3]: proinde caput ad crucem sine dolore applicare, sive admovere non poterat. Manus eius et pedes clavi tenebant, ex quorum terebratione dolorem acerbissimum et continuum Dominus hauriebat. Corpus nudum, et multa flagelatione, et longis itineribus fatigatum, ad ignominiam et frigus publice expositum, et pondere suo manuum et pedum vulnera

[1] Eph. 3, 19
[2] Lib. contra Iud. cap. 13
[3] Tract. 35

cum immani et perpetuo cruciatu divexans, pio Domino multos simul dolores, et quasi cruces plurimas afferebat. Et tamen, o charitas vere scientiam nostram superans, his omnibus contemptis, quasi nihil ipse pateretur, de sola inimicorum suorum salute sollicitus, et impendens illis periculum avertere cupiens, ad Patrem clamat: *Pater, dimitte illis.* Quid faceret, si scelesti illi homines persecutionem iniuste paterentur? si amici, si consanguinei, si filii, non hostes, non proditores, non scelestissimi parricidæ fuissent? Vere, benignissime Iesu, charitas tua scientiam nostram vincit. Video enim cor tuum inter tot procellas iniuriarum et passionum, quasi scopulum in medio mari fluctibus undique assidue pulsatum. Aspicis enim hostes illos tuos, crudeles, qui post tot mortalia inflicta vulnera, patientiam tuam irrident, et laetantur, cum malefecerint; aspicis, inquam, non ut inimicus, inimicos ferocientes, sed ut pater filiolos vagientes, vel ut medicus ægrotos ex gravi morbo delirantes: ideo non eis irasceris, sed eorum misereris, et omnipotenti Patri curandos sanandosque commendas. Hæc enim vis est veræ charitatis, ut cum omnibus pacem habeat, nullos reputet inimicos, sed cum iis, qui oderunt pacem, vivat pacifice.

Atque hoc est, quod in cantico amoris de virtute perfectæ charitatis prædicatur, *Aquæ multæ non potuerunt extinguere charitatem, neque flumina obruent illam* [4]. Aquæ multæ, passiones multæ sunt, quas nequitiæ spirituales, quasi tartareæ procellæ, per Iudæos et gentiles, quasi nubes odiorum gravidas, in Christum effuderunt, sed tamen diluvium istud aquarum, id est pœnarum, non potuit extinguere incendium charitatis, quod ardebat in pectore Christi. Ideo Christi charitas in diluvio illo aquarum multarum eminebat, et ardebat, dicens, *Pater, dimitte illis.* Nec solum aquæ illæ multæ non potuerunt extinguere charitatem Christi, sed neque deinceps flumina persecutionum obruere potuerunt charitatem membrorum Christi. Ideo paulo post charitas vere christiana ardens in pectore Sancti Stephani non potuit extingui ab imbre lapidum, sed exarsit, et clamavit: *Domine ne statuas illis hoc peccatum* [5]. Ac deinceps Christi perfecta atque invicta charitas propagata in multis millibus sanctorum Martyrum et Confessorum, ita pugnavit adversus flumina persecutorum tum invisibilium, tum visibilium, ut vere dici possit usque ad mundi consummationem neque flumina passionum obruent incendium charitatis. Ac ut ab humanitate Christi ad divinitatem eius ascendamus, magna fuit Christi hominis charitas erga crucifixores suos, sed maior fuit erga eosdem, et postea erit usque ad mundi consummationem charitas Christi Dei, et Patris eius, ac Spiritus Sancti ergo homines, qui cum ipso Deo inimicitias gerunt, et si possent, deturbarent eum de cœlo, et in crucem agerent atque occiderent. Quis cogitando assequi poterit charitem Dei ergo homines ingratos et malos? Angelis peccantibus non pepercit Deus [6], neque locum pœnitentiæ indulsit; homines peccantes, et blasphemantes, et ad diabolum hostem Dei deficientes, patienter sæpe tolerat; nec solum tolerat, sed interim pascit ac nutrit, quin etiam sustentat ac portat: *In ipso enim vivimus, movemur, et sumus* [7], ut Apostolus loquitur. Nec solum boni ac iusti, sed etiam ingrati et mali, ut Dominus loquitur apud Lucam [8]. Nec solum bonus Dominus noster nutrit et pascit, sustentat et portat inimicos suos, sed etiam sæpe cumulat beneficiis, ornat ingenio, divitiis auget, evehit ad honores, sublimat ad regna atque interim patienter expectat, ut revertantur a via iniquitatis et perditionis. Ac ut cætera omittamus, quæ infinitam orationem desiderarent, si de charitate Dei in homines malos atque inimicos divinæ maiestatis, omnia quæ dici possent enumerare vellemus, Christi beneficium solum, de quo nunc agimus, consideremus. Nonne *sic Deus dilexit mundum, ut Filium suum unigenitum daret* [9]? Mundus inimicus Dei est, nam *in maligno positus est*, ut loquitur Sanctus Ioannes [10]. Et, *Qui diligit mundum, non est charitas Patris in eo* [11], ut idem ipse testis est. Et, *Amicitia mundi huius inimica est Dei* et *Qui voluerit amicus esse sæculi huius, inimicus Dei constituitur*, ut scribit Sanctus Iacobus [12]. Deus igitur diligens mundum, inimicum suum dilexit; sed ut faceret amicum. Nam ideo misit ad illum Filium suum, qui est *Princeps pacis* [13] ut per eum reconciliaretur mundus Deo. Ideo enim nascente Christo, cecinerunt Angeli, *Gloria in excelsis Deo, et in terra pax* [14]. Itaque Deus dilexit mundum inimicum, ut per Christum offerret illi reconciliationem, et reconciliatus evaderet supplicium debitum inimico. Mundus Christum non recepit, auxit culpam, insurrexit in Mediatorem; inspiravit Deus Mediatori, ut redderet bona pro malis, et rogaret pro persecutoribus: rogavit, *Exauditus est pro sua reverentia* [15]. Expectavit Dei patientia, ut mundus per Apostolorum prædicationem pœnitentiam ageret, et qui pœnitentiam egerunt, indulgentiam acceperunt; qui non egerunt, tandem post longam Dei patientiam, iusto Dei iudicio exterminati sunt. Vere igitur ex hoc primo Christi verbo discimus supereminentem scientiæ

[4] Cant. 8, 7
[5] Act. 7, 59
[6] 2 Petr. 2
[7] Act. 17, 28
[8] Lc. 6
[9] Jn. 3, 16
[10] 1 Jn. 5, 19
[11] 1 Jn. 2, 1
[12] Iac. 4, 4
[13] Isa. 2, 6
[14] Lc. 2, 14
[15] Heb. 5, 7

charitatem Christi; discimus quoque supereminentem scientiæ charitatem Dei Patris, qui *sic dilexit mundum, ut Filium suum unigenitum daret; ut omnis qui credit in ipsum, non pereat, sed habeat vitam æternam* [16].

Capitulum III

De altero fructu eiusdem primi verbi a Christo in cruce prolati

Alter fructus, et quidem valde salutaris omnibus gustantibus eum, erit, si discant homines acceptas iniurias facile condonare, ac per hoc amicos sibi ex inimicis facere. Ad hoc autem persuadendum satis magnum argumentum esse deberet exemplum Christi et Dei. Nam si Christus crucifixoribus ignovit, et pro eisdem oravit, cur id non faciet Christianus? Si Deus creator, qui posset, ut Dominus et Iudex, statim ultionem sumere de peccatoribus, tamen expectat, ut peccator ad pœnitentiam redeat, et ad pacem et reconciliationem invitat, paratus ignoscere iis, qui maiestati suæ iniuriam fecerunt, cur id non faciet creatura? Adde, quod iniuriæ condonatio non caret ingenti præmio. Scriptum est in historia de vita et obitu Sancti Engelberti Archiepiscopi Coloniensis [1], quod cum ille in itinere positus ab inimicis suis occideretur, et ille in corde suo diceret *Pater, ignosce illis*, revelatum de eo fuit, quod ob illam unam actionem, Deo supra modum gratam, non solum anima illa subito ab Angelis suscepta in cælum delata fuerit, sed etiam inter choros Martyrum collocata, palmam et coronam Martyrum acceperit, et multis post obitum miraculis claruerit.

O si scirent homines Christiani quam facile possent, si vellent, incomparabilibus thesauris ditari, et quam illustres honorum et gloriæ titulos promereri, si vellent perturbationibus animi sui dominari, et breves ac parvas iniurias excelso animo præterire: certe non tan duri et inexorabiles essent ad iniurias condonandas, vel tolerandas. Sed, inquiunt, videtur omnino iuri naturæ adversari, quod quis iniuste se conculcari, et verbis aut factis violari patiatur: videmus enim animantia bruta, quæ solo naturæ instinctu ducuntur, in bestias inimicas, ubi eas conspexerint, acriter insilire, easque morsibus, vel calcibus interimere. Experimur et ipsi in nobis, cum forte in inimicum nostrum incidimus, continuo accendi bilem, ebullire sanguinem, vindictæ cupiditatem naturaliter exoriri. Fallitur omnino, qui sic ratiocinatur, et confundit iustam defensionem cum ultione iniusta. Defensio iusta reprehendi non potest: et hoc est quod natura ipsa docet, vim vi repellere, non acceptam iniuriam vindicare. Repugnare ne iniuria sibi fiat nemo prohibet: sed acceptam iniuriam ulcisci, lex divina vetat: id enim non ad privatos homines, sed ad publicum magistratum pertinet, et quia Deus Rex Regum est, ideo clamat, et dicit, *Mihi vindictam, et ego retribuam* [2]. Quod autem bestiæ in bestias inimicas naturaliter irruant, ex eo nascitur, quod bestiæ sint, et discernere nequeant inter naturam et vitium naturæ. Homines autem, qui ratione præditi sunt, separare debent naturam, sive personam, quæ a Deo creata bona est, et vitium, sive peccatum, quod malum est, et a Deo non prodiit. Proinde debet homo, cum iniuriam accepit, diligere personam, et odisse iniuriam; nec tam irasci homini inimico, quam misereri, et imitari medicos, qui diligunt ægrotos, et ideo diligentissime curant, sed odio habent morbum, et ad eum expellendum et destruendum, atque ad nihilum redigendum pro viribus incumbunt. Atque hoc est, quod Magister et Medicus animarum Christus docuit, cum ait, *Diligite inimicos vestros, benefacite his qui vos oderunt, et orate pro persequentibus et calumniantibus vos* [3]. Neque similis fuit Magister noster Christus Scribis et Pharisæis, qui sedentes super cathedra Moysi docebant, et non faciebant, sed sedens in cathedra Sanctæ Crucis, quod docuit, fecit: dilexit enim inimicos suos, et pro iis oravit, dicens, *Pater, dimitte illis, non enim sciunt, quid faciunt*. Quod vero etiam in hominibus sanguis bullire incipiat, cum eos, a quibus iniuriam acceperunt, vident, ratio est, quia sunt homines animales, et nondum didicerunt motus partis inferioris, quæ nobis cum bestiis communis est, fræno rationis coercere. Qui enim spirituales sunt, et motibus corporis non subiacere, sed præesse noverunt, non irascuntur inimicis, sed miserentur, et beneficiis illos ad pacem atque concordiam allicere student.

At hoc, inquiunt, nimis difficile est et durum, præsertim hominibus, qui nobiliter nati, de honore solliciti esse debent. Immo vero facile est: nam iugum Christi, qui legem istam sectatoribus suis imposuit, suave est, et onus eius leve, ut Evangelia testantur [4], et mandata eius gravia non sunt, ut Sanctus Ioannes affirmat [5]. Quod si difficilia, et gravia nobis videntur, id nobis accidit, quia charitas Dei modica, aut nulla in nobis est: nihil enim est difficile charitati, dicente Apostolo: *Charitas patiens est, benigna est, omnia suffert, omnia credit, omnia sperat, omnia sustinet* [6]. Neque solus Christus inimicos dilexit, quamvis in hac re super omnes emineat, nam in lege naturæ Sanctus Patriarcha Ioseph inimicos suos, a quibus venditus fuit, mirifice

[16] Jn. 3, 16

[1] Vide apud Sur. die 7 Novembris

[2] Rm. 12, 19

[3] Mt. 5, 44

[4] Mt. 11, 39

[5] 1 Jn. 5, 3

[6] 1 Cor. 13, 4-7

dilexit [7] . Et in lege scripta David Saulem inimicum patientissime tulit, a quo longo tempore quæsitus est ad mortem, et ipse contra, cum posset Sauli necem inferre, semper abstinuit. In lege autem gratiæ, Christi exemplum sequutus est Stephanus protomartyr, qui cum lapidaretur, orabat dicens, *Domine ne statuas illis hoc peccatum* [8], et Sanctus Iacobus Apostolus, et Episcopus Hierosolymæ, qui a Iudæis de loco sublimi deiectus, ac morti proximus clamabat, *Domine da illis veniam, quia nesciunt quid faciunt* [9]. Et Apostolus Paulus de se, et de coapostolis suis dicit: *Maledicimur et benedicimus, persecutionem patimur, et sustinemus, blasphemamur, et obsecramus* [10]. Denique Martyres plurimi, et innumerabiles alii, Christi exempum sequuti, hoc mandatum facile impleverunt. Sed inquiunt adhuc alii, non nego, ignoscendum esse inimicis, sed tempore suo, cum videlicet recesserit memoria acceptæ iniuriæ, et animus a turbatione illa conquieverit. Sed quid, si interim rapiaris ex hac vita, et sine veste charitatis inveniaris, et dicatur tibi: *Quomodo huc intrasti non habens vestem nuptialem?* [11] nonne tunc obmutesces, et audies sententiam Domini dicentis, *Ligatis manibus et pedibus eius, proicite in tenebras exteriores: ibi erit fletus et stridor dentium* [12]? quin potius solerter attendis et imitaris exemplum Domini tui, qui illo ipso tempore quo accipiebat iniuria et stillabant manus et pedes eius recenti sanguine et totum corpus eius acerbissimis doloribus torquebatur, dicebat Patri, *Pater, dimitte illis.* Hic est verus et unicus magister, quem omnes audire debent, qui in errorem induci non volunt: de hoc Deus Pater de cœlo pronuntiavit: *Ipsum audite* [13]. In hoc sunt omnes thesauri sapientiæ et scientiæ Dei [14] . Certe si Salomonem consuluisses, satis tuto consilium eius, vel iudicium sequereris, et ecce plusquam Salomon hic [15] .

Sed audio adhuc nescio quem reclamantem, et dicentem: si velimus reddere bonum pro malo, beneficium pro iniuria, benedictionem pro maledicto, insolescet improbi, audaciores fient grassatores, opprimentur iusti, conculcabitur virtus. Non ita est, nam sæpe, ut Sapiens loquitur, *Responsio mollis frangit iram* [16]: nec raro patientia iusti admirationi fuit persecutori, et de hoste amicissimum reddidit. Neque desunt in terris Magistratus politici, et reges ac principes, quibus cura est ut secundum severitatem legum coerceantur impii et detur opera ut iusti quietam et tranquillam vitam ducant. Sed etiam si aliquando dormitaret alicubi humana iustitia, vigilat semper providentia Dei, quæ nullum malum impunitum et nullum bonum irremuneratum relinquet, et admirabili ratione facit ut improbi dum se iustos opprimere arbitrantur, illos exaltent et illustriores reddant. Sic enim loquitur Sanctus Leo: *Sævisti persecutor in Martyrem, sævisti, et auxisti palmam, dum aggeras pœnam. Nam quid non ad victoris gloriam ingenium tuum reperit, quando in honorem transierunt triumphi etiam instrumenta supplicii?* Quod idem dicere possumus de omnibus Martyribus, necnon etiam de veteribus sanctis. Nihil enim magis illustravit et exaltavit Iosephum Patriarcham quam persecutio fratrum. Dum enim per invidiam illum Madianitis vendunt, causa illi fuerunt, ut totius Ægypti et fratrum suorum princeps fieret [17].

Sed his omissis, colligamus in summa, quanta et quam ingentia detrimenta patiantur, qui ut umbram dedecoris apud homines fugiant, iniurias ab inimicis acceptas obstinato animo ulcisci volunt. Primum stultos se produnt, cum velint maiori malo tollere minus malum: est enim principium omnibus notum et ab Apostolo declaratum, cum ait: *Non sunt facienda mala, ut veniant bona* [18]: sicut etiam non sunt facienda maiora mala, ut tollantur mala minora. Qui iniuriam accipit, incidit in malum pœnæ: qui vindictam facit, incidit in malum culpæ. At sine ulla comparatione maius est malum culpæ, quam pœnæ; siquidem pœna facit hominem miserum, sed non malum, culpa facit miserum et malum; pœna privat hominem bono temporali, culpa privat bono temporali et æterno. Itaque similis est is, qui ut medeatur malo pœnæ, incidit malum culpæ, ei, qui ut accommodet calceum nimis brevem, abscindit sibi partem pedis: quæ manifesta insania est. Sed non inveniuntur qui in rebus temporalibus ita insaniant; inveniuntur tamen homines plane excæcati, qui non metuunt Deum gravissime offendere, ut umbram, ut dixi, humani dedecoris fugiant, vel ut honoris fumum apud homines conservent. Isti enim incidunt in iram, atque odium Dei, unde nisi mature resipiscant, et seriam pœnitentiam agant, sempiterno opprobio et supplicio mulctabuntur, et gloriam ac decus æternum amittent. Deinde diabolo, et angelis eius, qui hostes illorum ad iniuriam inferendam incitarunt, hac ipsa de causa, ut rixæ et inimicitiæ orirentur, rem gratissimam faciunt. Quam turpe autem sit inimico sævissimo generis humani potius gratificari, quam Christo, piorum omnium iudicio et considerationi relinquo. Præterea non raro accidit ut qui iniuriam accepit et ulcisci illam parat, inimicum suum graviter vulneret, vel occidat: et

[7] Gen. 45
[8] Act. 7, 59
[9] Euseb. in hist. lib. 2 c. 22
[10] 1 Cor. 4, 12 et 13
[11] Mt. 22, 12
[12] Mt. 22, 13
[13] Mt. 17, 5
[14] Col. 2, 3
[15] Mt. 12, 42
[16] Prov. 15, 1
[17] Gen. 45
[18] Rom. 3, 8

ex sententia principis confiscatis bonis vel interimatur ipse, vel solum vertere cogatur, unde et ipse, et filii et domus eius tota infelicem vitam ducere cogatur. Sic diabolus ludit et illudit eos, qui mancipia falsi honoris magis esse cupiunt, quam Christi Regis optimi, servi et fratres et cohæredes Regni amplissimi et sempiterni. Quare cum tanta et tam gravis iactura maneat stultos homines, qui contra præceptum Domini inimicis reconciliari recusant, omnes qui sapiunt, Christum, magistrum omnium, in Evangelio docentem et de cruce factis doctrinam suam confirmantem, audiant, et sequantur.

Capitulum IV

Explicatur ad litteram verbum secundum: «Amen dico tibi: hodie mecum eris in paradiso» (Lc. 23, 43)

Alterum verbum, sive altera sententia a Christo in cruce prolata, teste Sancto Luca, fuit illa magnifica promissio ad latronem secum in cruce pendentem: *Hodie mecum eris in paradiso.* Occasio huius sententiæ fuit, quod cum duo latrones cum eo crucifixi fuissent, unus a dextris, et alter a sinistris; unus ad peccata sua præterita adiecit, ut Christum blasphemaret, et imbecillitatis argueret dicens: *Si tu es Christus, salvum fac temetipsum, et nos* [1]. Scribit quidem Sanctus Matthæus, et Sanctus Marcus, latrones cum Christo crucifixos imbecillitatem illi exprobasse. Sed omnino credibile est, Matthæum et Marcum accepisse numerum multitudinis pro numero singulari, quod frequens est in Scripturis Sanctis, ut Sanctus Augustinus observavit in libris de consensu Evangelistarum [2]. Nam et Apostolus ad Hebræos scribens, de Prophetis dicit: *Obturaverunt ora leonum, lapidati sunt, secti sunt, circumierunt in melotis, et in pellibus caprinis* [3], et tamen qui obturavit ora leonum, unus fuit Daniel; et qui lapidatus est, unus Ieremias fuit; et qui sectus est, unus Isaias. Adde, quod Matthæus et Marcus non diserte scribunt, utrumque latronem exprobasse Christo, sicut Lucas diserte scribit: *Unus autem de his, qui pendebant latronibus, blasphemabat eum* [4]. Accedit quoque, quod nulla est ratio, cur idem latro nunc blasphemaret, nunc laudaret. Quod enim aliqui dicunt, latronem hunc, qui ante blasphemabat, mutasse sententiam, et Christum laudasse, quando audivit eum dicentem: *Pater, dimitte illis, non enim sciunt, quid faciunt*, repugnat Evangelio manifeste. Sanctus enim Lucas narrat, Christum pro persecutoribus suis orasse Patrem, antequam latro deterior inciperet blasphemare. Itaque sequenda est sententia Sancti Ambrosii, et Sancti Augustini, qui ex duobus latronibus, unum solum blasphemasse, et alterum laudasse, et defendisse Christum sentiunt. Igitur latroni blasphemanti respondit alter: *Neque tu times Deum, quod in eadem damnatione es?* [5] Felix iste latro ex consortio crucis Christi, et ex luce divina, quæ ei affulgere cœperat, fratrem suum corripere, atque ad meliorem mentem convertere satagit. Verborum autem eius hæc sententia est: Tu quidem Iudæos blasphemantes imitari voluisti, sed illi nondum iudicium Dei timere didicerunt, quia vicisse se credunt, et de victoria sua exultant, cum Christum cruci affixum cernunt; se autem liberos, et solutos, et nihil mali patientes vident. Tu autem qui propter delicta tua suspensus in cruce ad mortem properas, quare non incipis Deum timere? cur addis peccata peccatis? Deinde proficiens in opere bono, et luce gratiæ Dei auctus, confitetur peccata sua, et Christi innocentiam prædicat. *Et nos quidem*, inquit, *iuste* damnati sumus ad crucem, *nam digna factis recipimus; hic vero nihil mali gessit* [6] . Postremo crescente lumine gratiæ, addit: *Domine memento mei, cum veneris in Regnum tuum* [7] . Admiranda prorsus Spiritus Sancti gratia in corde huius latronis illuxit. Apostolus Petrus negat, latro cruci affixus confitetur; discipuli euntes in Emmaus dicunt: *Nos autem sperabamus* [8], hic autem confidenter loquitur, dicens, *memento mei, dum veneris in Regnum tuum*; Thomas Apostolus, nisi videat Christum resurrexisse, negat creditum, latro in cruce Christum cruci affixum aspiciens, Regem post mortem futurum non dubitat.

Quis latronem istum mysteria tam alta docuerat? Dominum vocat, quem nudum, vulneratum, dolentem, palam irrisum, et despectum, secum pendere considerat: dicit venturum post mortem in Regnum suum. Ex quo intelligimus illum non somniare Christi Regnum temporale in terris futurum, quale Iudæi expectant, sed æternum Regem post mortem futurum in cœlis. Quis illum ista tam sublimia Sacramenta docuerat? nemo omnino, nisi spiritus veritatis, qui prævenit eum in benedictionibus dulcedinis. Dixit post resurrectionem suam Apostolis Christus: sic scriptum est, et sic *oportuit pati Christum, et ita intrare in gloriam suam* [9]. Sed latro miro modo hoc ipsum prænovit, et confessus est eo tempore, quo nullo erat in Christo similitudo regnantis. Reges enim regnant dum vivunt, cum autem vivere desinunt, regnare etiam desinunt; latro vero aperte dixit, Christum per mortem iturum ad Regnum. Id quod in parabola quadam Dominus exposuit, cum ait, *Homo quidam nobilis abiit in regionem longinquam*

[1] Lc. 23, 39
[2] Lib. 3, c. 16
[3] Heb. 11, 33
[4] Lc. 23, 39
[5] Lc. 23, 40
[6] Lc. 23, 41
[7] Lc. 23, 42
[8] Lc 24, 21
[9] Lc 24, 26

accipere sibi Regnum, et reverti [10]. Hæc Dominus dixit proximus passioni, significans se per mortem iturum in regionem longinquam, id est, ad alteram vitam, sive al cœlum, quod longissime distat a terra; iturum autem ut acciperet sibi Regnum maximum, et sempiternum: ac postea rediturum in die Iudicii, ut redderet omnibus, quod in hac vita meruerant, sive præmium, sive pœnam. De hoc igitur Regno Christi, quod statim a morte accepturus erat, latro sapiens dicit, *Memento mei, dum veneris in Regnum tuum.* At nonne Christus Dominus etiam ante mortem Rex erat? Erat omnino: nam ideo Magi clamabant: *Ubi est, qui natus est Rex Iudæorum?* [11] Et Christus ipse Pilato dixit: *Tu dicis, quia Rex sum ego; ego in hoc natus sum, et ad hoc veni in mundum, ut testimonium perhibeam veritati* [12]. Sed tamen Rex erat in hoc mundo, quasi peregrinus inter hostes; et ideo non agnoscebatur ut Rex, nisi a paucis, et contemnebatur, et male excipiebatur a plurimis. Itaque ideo dixit in parabola supra citata se iturum *in regionem longinquam, accipere sibi Regnum*; nec dixit *acquirere*, quasi alienum, sed *accipere* suum, et reverti; et latro sapienter dixit: *Cum veneris in Regnum tuum.*

Porro Christi Regnum hoc loco non intelligitur potestas regia, vel dominium: hoc enim ab initio habuit, iuxta illud Psalmi: *Ego autem constitutus sum Rex ab eo super Sion montem sanctum eius* [13]. Et alio loco: *Dominabitur a mari usque ad mare, et a flumine usque ad terminos orbis terrarum* [14]. Et Isaias dicit: *Parvulus datus est nobis, et filius natus est nobis, et factus est principatus eius super humerum eius* [15]. Et Ieremias: *Et suscitabo David germen iustum, et regnavit Rex, et sapiens erit, et faciet iudicium, et iustitiam in terra* [16]. Et Zacharias: *Exulta satis filia Sion, iubila filia Ierusalem, ecce Rex tuus veniet tibi iustus, et Salvator: ipse pauper, et ascendens super asinam, et super pullum filium asinæ* [17]. Non igitur de hoc Regno loquitur Christus in parabola de Regno accipiendo, neque bonus latro, cum ait: *Memento mei, cum veneris in Regnum tuum*; sed loquitur uterque de perfecta beatitudine, per quam homo eximitur ab omni servitute et subiectione rerum creatarum, et soli subiicitur Deo, cui servire regnare est; et ab ipso Deo constituitur super omnia opera eius. Hoc Regnum, quod attinet ad beatitudinem animæ, Christus habuit ab initio conceptionis suæ: sed quantum ad corpus, non habuit de facto, sed solum de iure, nisi post resurrectionem. Dum enim peregrinaretur in terris, subiectus erat fatigationi, fami, siti, iniuriis, vulneribus, et ipsi morti; quia tamen illi debeatur gloria corporis, ideo post mortem intravit in gloriam suam, quæ videlicet illi debita erat. Sic ipse Dominus loquitur post resurrectionem: *Nonne oportuit Christum pati, et ita intrare in gloriam suam?* Quæ quidem gloria ideo etiam dicitur sua, quia potest eam aliis etiam dare, et inde quoque dicitur: *Rex gloriæ* [18], et *Dominus gloriæ* [19], et *Rex Regum* [20], et ipse dicit Apostolis: *Ego dispono vobis Regnum* [21]; nos enim gloriam et regnum accipere possumus, sed non dare, et dicitur nobis: *Intra in gaudium Domini tui* [22], non in gaudium tuum. Hoc igitur est Regnum, de quo bonus latro dicit: *Cum veneris in Regnum tuum.*

Sed prætereundæ non sunt eximiæ virtutes, quæ micant in oratione istius sancti latronis, ut minus miremur, cum responsionem Christi Domini audiemus. *Domine*, inquit, *memento mei, cum veneris in Regnum tuum.* Dominum appellat, quo titulo se famulum, vel mancipium potius emptitium esse fatetur, et Christum, ut redemptorem agnoscit. Addit, *Memento mei*, quod est verbum plenum fide, spe, dilectione, devotione, humilitate. Non ait, si poteris: quoniam credit eum omnia posse. Non dicit, si placebit tibi: quia de charitate eius, et pietate plane confidit. Non dicit, cupio Regni consortium: quia humilitas eius id non ferebat. Denique nihil in particulari petit, sed tantum, *Memento mei*; ac si dicere vellet, si solum dignaberis meminisse mei, si in me oculum tuæ benignitatis declinare volueris, id mihi satis est, quia de tua potentia et sapientia certus sum, et de pietate et charitate omnino confido. Adiungit postremo: *Cum veneris in Regnum tuum*, ut ostendat se nihil fragile aut caducum petere, sed sola sempiterna et sublimia suspirare.

Sequitur, ut responsionem Christi audiamus. *Amen*, inquit, *dico tibi, hodie mecum eris in paradiso.* Illud, *Amen*, est vox Christo solemnis, qua utebatur cum serio affirmare vellet. Certe Sanctus Augustinus non timuit dicere, istam vocem esse quasi iuramentum Christi: non est enim proprie iuramentum, quia cum Dominus apud Matthæum dixerit: *Ego dico vobis, non iurare omnino* [23], et paulo post: *Sit autem sermo vester, est, est; non, non: quod autem his abundantius est, a malo est* [24]. Non est ullo modo credibile, Dominum toties iuravisse, quoties pronuntiavit *Amen*, cum vocem illam *Amen* frequentissime usurpaverit; et apud Sanctum Ioannem, non solum *Amen*, sed *Amen, Amen.*

[10] Lc 19, 12
[11] Mt 2, 2
[12] Jn 18, 37
[13] Psalm. 2, 6
[14] Psalm. 72, 8
[15] Is. 9, 5
[16] Ier. 23, 5
[17] Zc. 9, 9
[18] Psalm. 24, 8
[19] 1 Cor. 2, 8
[20] Ap. 19, 16
[21] Lc. 22, 29
[22] Mt. 25, 21
[23] Mt. 5, 34
[24] Mt. 5, 37

Recte igitur Sanctus Augustinus non dixit *Amen* esse iuramentum, sed quasi iuramentum Christi. Significat enim ea vox, vere; et cum quis ait, vere dico tibi, serio affirmat, quod est proprium iuramenti. Christus igitur optima ratione latroni dixit, *Amen dico tibi*, id est, omnino affirmo, et tantum non iuro: quoniam tribus de causis potuisset latro ambigere de promissione Christi, nisi tan asseveranter affirmaret. Primum, ratione personæ propriæ, quæ non videbatur ullo modo tanto præmio, vel tanto munere digna. Quis enim suspicari potuisset, latronem de cruce ad Regnum repente posse transire? Deinde, ratione personæ Christi promittentis, qui tunc videbatur ad extremam inopiam, et debilitatem, et calamitatem redactus. Potuisset enim latro sic ratiocinari: si iste non potuit vivens aliquid amicis suis præstare, quomodo poterit mortuus? Denique, ratione rei promissæ: promittebatur enim paradisus, atqui paradisus, ut tunc notus erat, non ad animas, sed ad corpora pertinebat. Siquidem paradisi nomine, terrestris paradisus apud Hebræos significabatur. Credibilius erat latroni, si Dominus dixisset, hodie mecum eris in refrigerii loco cum Abraham, Isaac et Iacob. Ob istas igitur causas iure Dominus præmisit illa verba, *Amen dico tibi*.

Hodie. Non dicit, in die Iudicii, cum iustis ad dexteram te locabo. Non ait, post aliquot annos purgatorii, ad refrigerium te perducam; non, post aliquot menses, vel dies te consolabor, sed *hodie*, antequam sol occumbat, mecum transibis de patibulo crucis ad delicias paradisi. Mira liberalitas Christi, mira felicitas peccatoris. Non sine causa Sanctus Augustinus in libro de origine animæ, Sanctum Cyprianum secutus, existimat latronem illum posse vocari martyrem, et ideo sine purgatorio transivisse de hoc mundo ad patriam. Martyrem autem ideo posse vocari bonum latronem, quia publice confessus est Christum, quando ne ipsi quidem Apostoli verbum de eo facere audebant. Itaque ob liberam confessionem, habitam fuisse apud Deum mortem illius cum Christo, ac si eam pertulisset pro Christo. Illud autem, *Mecum eris*, quamvis nihil pomitteretur aliud, magnum præmium latroni fuisse: nam ut scribit Sanctus Augustinus [25]: *ubi male poterat esse cum illo, et ubi bene esse poterat sine illo?* Non enim parvam mercedem promisit Christus iis, qui eum sequuntur, quando dixit: *Qui mihi ministrat, me sequatur, et ubi sum ego, illic et minister meus erit* [26]. Sed non societatem suam solum promisit, sed addidit, *in paradiso*.

Qid hoc loco paradisus significet, etiamsi nonnulli ambigere videantur, non videtur in quæstionem revocari posse. Certum enim est, Christum ea die post mortem fuisse cum corpore in sepulchro, cum animo apud inferos. Id enim disertis verbis simbolum fidei tradit. Certe autem neque sepulchro, neque inferis nomen paradisi cœlestis, aut terrestris attribui potest. Non sepulchro, quod illud angustissimus fuerit locus, et solis cadaveribus recipiendis aptus: ut omittan, quod in eo sepulchro solum Christi corpus, non etiam latronis positum fuerit, proinde si de eo loco ageretur, non fuisset adimpleta promissio, *hodie mecum eris*. Neque vero inferis ulla ratione paradisi nomen aptari potest. Paradisus enim significat hortum deliciarum. Et quidem in paradiso terrestri erant arbores florigeræ, et fructiferæ; erant aquæ limpidissimæ, erat aeris amœnitas maxima. In paradiso cœlesti erant, et sunt deliciæ immortales, lumen indeficiens, sedes beatorum. Apud inferos vero, etiam in ea parte, ubi Sanctorum Patrum animæ morabantur, nulla erat lux, nulla amœnitas, nullæ deliciæ: non quidem illæ animæ torquebantur, sed contra potius consolabatur eas, et exhilarabat spes redemptionis futuræ, et visitatio Christi ad eos venturi. Sed tamen in obscuro carcere quasi captivæ detinebantur. Sic enim loquitur Apostolus Prophetam exponens: *Ascendens in altum, captivam duxit captivitatem* [27]. Et Zacharias ait: *Tu in sanguine testamenti tui emisisti vinctos tuos de lacu, in quo non est aqua* [28], non paradisi amœnitatem, sed carceris obscuritatem significant. Igitur nomen paradisi hoc loco, nihil significat aliud, nisi beatitudinem animæ, quæ in visione Dei posita est: illa enim vere paradisus deliciarum est, non corporalis, aut localis, sed spiritualis, et cœlestis. Atque hæc est ratio, cur petenti latroni, ac dicenti: *Memento mei dum veneris in Regnum tuum*, Christus non responderit, *hodie mecum eris* in Regno meo, sed *in paradiso*. Quia non fuerat Christus ea die futurus in Regno suo, id est, in perfecta felicitate corporis et animæ, sed in die Resurrectionis ad Regnum illud perventurus erat, quando corpus habiturus erat immortale, impassibile, gloriosum, ac nulli omnino servituti vel subiectioni obnoxium. Neque in hoc Regno socium habiturus erat bonum latronem usque ad communem resurrectionem, atque ultimi iudicii diem. Verissime autem, et proprie illi dixit, *hodie mecum eris in paradiso*: quoniam illa ipsa die communicaturus erat tum animæ boni latronis, tum animabus omnium Sanctorum apud inferos degentium, gloriam visionis Dei, quam ipse ab ipsa conceptione acceperat: hæc enim est gloria, sive felicitas essentialis, atque id bonum, quod est præcipuum in cœlesti paradiso. Et est sane admirando proprietas verborum Christi. Non enim dixit, erimus hodie in paradiso, vel adibimus hodie paradisum, sed, *mecum eris hodie in paradiso*. Quasi dicere voluisset, tu mecum hodie in cruce, sed non es mecum in paradiso, in quo ego

[25] Tract. 51 in Ioann.
[26] Jn. 12, 26
[27] Eph. 4, 8
[28] Zc. 9, 11

sum, quo ad portionem animæ superiorem. Sed paulo post, hac ipsa die, mecum eris non solum extra crucem, sed etiam intra paradisum.

Capitulum V

De primo fructu verbi secundi

Ex verbo secundo in cruce prolato aliquot, eosque eximios fructus colligere possumus. Primus fructus est, consideratio inmensæ misericordiæ, et liberalitatis Christi, et quam bonum atque utile sit illi servire. Christus oppressus doloribus, potuisset latronem orantem non audire: sed charitas maluit oblivisci dolorum acerbissimorum, quam miserum peccatorem confitentem non audire. Idem Dominus ad maledicta et exprobationes sacerdotum et militum omnino obmutuit: sed ad clamorem pauperis pœnitentis et confitentis charitas obmutescere non potuit. Ad maledicta obmutuit, quia patiens est; ad confessionem non obmutuit, quia benigna est. Sed de liberalitate quid dicemus? Qui serviunt temporalibus dominis, sæpe multum laborant, et modicum est quod lucrantur. Certe non paucos videmus quotidie, qui in aulis principum ætatem contriverunt, et in senio postea domum redeunt pæne mendici. Christus autem Princeps vere liberalis, vere magnificus, nihil accepit ab isto latrone, nisi pauca verba bona, et bonum illi obsequendi desiderium, et ecce qualem mercedem accepit. Ipsa die, primum dimittuntur ei debita multa, quæ toto vitæ tempore peccando contraxerat: deinde admiscetur principibus populi sui, Patriarchis videlicet et Prophetis; denique assumitur ad consortium mensæ suæ, dignitatis suæ, gloriæ suæ, atque adeo omnium bonorum suorum. *Hodie*, inquit, *mecum eris in paradiso.* Et quod dixit fecit, neque distulit mercedem eius ad alteram diem, sed illa ipsa die mercedem plenam, confertam, coagitatam, superaffluentem dedit in sinum eius [1].

Neque cum solo latrone isto Christus hoc fecit. Reliquerunt Apostoli naviculas, aut telonia, aut domunculas suas, ut Christo servirent: ille vero constituit eos *principes super omnem terram* [2], subiecit eis dæmonia, et serpentes, et omnia morborum genera. Dedit aliquis, ut Christo obsequeretur, pauperi cibum, aut vestes, audiet in die iudicii: *Esurivi, et dedisti mihi panem; nudus eram, et vestisti me* [3] ; accipe ergo et posside Regnum sempiternum . Denique, ut alia prætermittam, audi liberalitatem Domini plane incredibilem, nisi Deus esset, qui promittit: *Omnis qui reliquerit domum, vel fratres, aut sorores, aut patrem, aut matrem, aut uxorem, aut filios, aut agros propter nomem meum, centuplum accipiet, et vitam æternam possidebit* [4]. Explicant autem Sanctus Hieronymus, et alii sacri Doctores hanc promissionem, ut hæc sit eorum verborum sententia: qui rem aliquam temporariam pro Christo in præsenti vita dimiserit, duplicem mercedem accipiet, et utramque incomparabiliter maiorem, quam sit res illa pro Christo dimissa. Primum enim accipiet spirituale gaudium, sive spirituale donum in hac vita, centuplo maius, ac pretiosus, quam sit res illa pro Christo dimissa, sic ut recto iudicio malit vir ille spirituale illud bonum sibi retinere, quam illud cum centem domibus, vel agris, vel aliis rebus similibus commutare. Deinde ac si merces ista exigua, aut nulla fuisset, accipiet felix ille mercator, in futuro sæculo vitam æternam, qua voce, immensa bonorum omnium copia significatur.

Hæc videlicet est Christi Regis maximi liberalitas in eos, qui serio se ipsius servitio mancipare non dubitant. An non igitur stulti sunt, qui Christo dimisso, mammonæ, aut gulæ, aut luxuriæ servire cupiunt? Sed, inquiunt qui Christi divitias non noverunt, ista verba sunt, nos enim videmus Christi famulos plerumque pauperes, sordidos, abiectos, tristes. Istud vero centuplum, quod magnificas, numquam vidimus. Ita est, carnalis homo non vidit unquam illud centuplum, quod Christus promisit, quia non habet oculos, quibus videri potest: neque unquam solidum illum gaudium gustavit, quod pura conscientia et vera charitas in Deum degustare solet. Sed exemplum afferre volo, ex quo utcumque carnalis etiam animus spirituales delicias et divitias suspicari possit.

Legitur in libro exemplorum de illustribus viris Ordinis Cisterciensis, Arnulphum quendam virum nobilem et divitem relictis omnibus factum esse monachum cisterciensem sub Abbate Sancto Bernardo. Hunc Deus flagellis durissimis variorum morborum, præsertim circa finem vitæ exercuit. Sed cum doloribus acrius torqueretur, cœpit magna voca clamare, et dicere: *Vera sunt omnia, quæ dixisti Domine Iesu.* Interrogantibus qui astabant, cur ista diceret, ait: *Dominus in Evangelio suo dicit, Qui reliquerit divitiis et omnia quæ haber propter ipsum, eum accepturum centuplum in hac vita, et postea vitam æternam. Ego vim huius promissionis, nunc demum intelligo, et fateor, me nunc centuplum accipere omnium quæ dimisi: siquidem immensa huius doloris acerbitas adeo mihi sapit propter spem divinæ miserationis, quæ in ea reposita est mihi, ut hac ipsa caruisse me nolim, pro centuplicata mundi substantia, quam reliqui.* Vere enim spirituale gaudium, quod modo est in spe, centies millies exuperat gaudium sæculare, quod nunc est in re. Hæc ille. Perpendat lector hæc verba, et postea iudicet, quanti facienda sit spes

[1] Lc. 6, 38
[2] Psalm. 45, 17
[3] Mt. 25, 35
[4] Mt. 19, 29

certa, divinitus infusa, beatitudinis æternæ iam iam obtinendæ.

Capitulum VI

De secundo fructu verbi secundi

Alter fructus est eiusdem secundi verbi, cognitio potentiæ gratiæ Dei, et imbecillitatis voluntatis humanæ. Ex qua cognitione discere poterimus, optimum esse confidere plurimum in auxilio Dei, et diffidere plurimum de viribus propriis. Cognoscere cupis potentias gratiæ Dei? respice latronem bonum. Hic fuerat insignis peccator, et in statu illo deterrimo perseveraverat usque ad supplicium crucis, id est, paulo minus, quam usque ad mortem: et non aderat illi in tanto periculo damnationis æternæ ullus, qui vel consilio, vel auxilio eum iuvaret, quamvis enim vicinissimus esset Salvatori, tamen audiebat Pontifices et phariseos affirmantes illus esse seductorem, ambitiosum, regni allieni affectatorem; audiebat latronem socium suum, similia Christo improperantem. Nemo erat, qui pro Christo verbum aliquod loqueretur, ac ne ipse quidem Christus blasphemias illas, et maledicta refellebat. Et tamen aspirante gratia Dei, cum hic nullum ad salutem subsidium habere videretur, et gehennæ vicinissimus esset, et a vita æterna quam a longissime abesset, in momento illustratus et ad meliora conversus, confitetur Christum esse innocentem, et Regem futuri sæculi, et quasi prædicator effectus, corripit sodalem suum, suadet illi pœnitentiam, et coram omnibus commendat se devote, et humiliter Christo. Denique ita se gerit, ut quod supererat pœnalis cruciatus in ligno, converteretur illi in purgatoriam pœnam, et mox a morte intraret in gaudium Domini sui. Ex quo intelligimus, nullum debere desperare salutem, quando iste qui venit ad vineam Domini hora fere duodecima, mercedem accepit cum iis, qui venerant hora prima. Contra vero latro alter, ut ostendatur infirmitas humana, non est correctus ex tam insigni charitate Christi, qui pro crucifixoribus suis tam amanter oravit; neque ex proprio supplicio suo, neque ex admonitione et exemplo socii, neque ex insolitis tenebris, et scisione petrarum, neque exemplo eorum, qui Christo mortuo, revertebantur percutientes pectora sua. Quæ omnia contigerunt post conversionem boni latronis, ut intelligeremus, latronem alterum sine his subsidiis converti potuisse; alterum cum his omnibus non potuisse, vel potuis noluisse.

At cur, inquies, Deus uni gratiam conversionis inspiravit, alteri non inspiravit? Respondeo, sufficientem gratiam neutri defuisse, et si alter conversus est, gratia Dei conversus est, non sine cooperatione liberi arbitrii. Sed cur, inquies, non dedit utrique Deus gratiam illam efficacem, quæ a nullo duro corde respuitur? Istud ad secreta Dei pertinet, quæ nos admirari, non scrutari decet, cum illud nobis satis esse debeat, non esse iniquitatem apud Deum, ut Apostolus loquitur [1], et iudicia dei occulta esse posse, iniusta esse non posse, ut loquitur Sanctus doctor Augustinus [2] . Illud magis ad nos pertinet, ut ab his exemplis discamus non differre conversionem usque ad vitæ finem. Nam etsi uni contigit, in extrema hora Dei gratiam invenire, alteri contigit iudicium invenire. Et si quis vel historias legat, vel casus quotidianos observet, inveniet profecto, rarissimos fuisse, qui feliciter de hoc mundi exierint, cum per totum vitæ suæ cursum perdite vixerint; et contra plurimos fuisse, qui post vitam negligenter actam, ad pœnas æternas rapti fuerint. Quemadmodum e contrario paucos omnino numerari, qui bene sancteque vixerint, et tamen infeliciter misereque perierint; et contra plurimos numerari, qui post vitam sancte pieque ductam ad gaudia sempiterna pervenerint. Nimis omnino audaces sunt, nimisque temerarii qui in re tanti momenti, cum de vita sempiterna, vel de sempiternis suppliciis agitur, audent vel unum diem in peccato lethali hærere, cum singulis momentis de vita præsenti abire queamus, et post mortem nullus sit amplius locus pœnitentiæ, et in inferno nulla sit redemptio.

Capitulum VII

De tertio fructu verbi secundi

Fructus tertius ex eodem verbo Domini colligi poterit, si quis advertat, tres fuisse in loco eodem et hora eadem crucifixos: innocentem unum, videlicet Christus, alterum pœnitentem, latronem bonum, tertium obstinatum in peccato, latronem malum. Vel si magis placeat, tres fuisse uno tempore cruci affixos: Christum semper et excellenter sanctum; latronem unum, semper et eximie improbum; latronem alterum, aliquando scelestum, aliquando sanctum. Ex qua re intelligere possumus, neminem in hac vita sine cruce posse vivere, et frustra niti illos, qui crucem omnino fugere se posse confidunt; illos veros sapientes esse, qui de manu Domini crucem suam accipiunt, eamque usque ad mortem non solum patienter, sed etiam libenter ferunt. Quod omnes boni crucem suam habeant, ex verbis Domini potest intelligi: *Qui vult*, inquit, *venire post me, abneget semetipsum, tollat crucem suam, et sequatur me* [1]; et alibi: *Qui non baiulat crucem suam, et venit post me, non potest meus esse discipulus* [2]. Quod

[1] Rm. 9, 14
[2] Epist. 105
[1] Mt. 16, 24
[2] Lc. 14, 27

idem Apostolus aperte docet, cum ait: *Omnes qui volunt pie vivere in Christo Iesu, persecutionem patientur* [3]. Cui concordant Sancti Patres latini et Græci, ex quibus, causa brevitatis, duos tantum adducam. Sanctus Augustinus in commentario Psalmorum. *Vita ista*, inquit, *parva, tribulatio est; si non est tribulatio, non est peregrinatio; si autem peregrinatio est, aut parum patriam diligis, aut sine dubio tribularis*; et alio loco: *Si putas te nondum habere tribulationes, nondum cœpisti esse Christianus.* Sanctus Ioannes Chrysostomus in homilia quadam ad populum antiochenum, sic loquitur: *A Christiani vita insolubile vinculum est tribulatio* [4]. Idem doctor: *Non potes*, inquit, *dicere quia iustus est aliquis, qui expers tribulationis existat* [5] . Denique id ipsum ratio manifeste probat. Res enim contrariæ sine mutua concertatione simul esse non possunt. Ignis et aqua, donec inter se distant, omnino quiescunt; cum in unum locum conveniunt, continuo aqua fumare, saltare, stridere incipit, donec vel aqua consumitur, vel ignis extinguitur. *Contra malum, bonum est*, inquit Ecclesiasticus, *et contra mortem vita: sic et contra virum iustum, peccator* [6] . Iusti sunt igni similes, lucent, ardent, sursum ascendunt, semper operantur, et efficaciter agunt quicquid agunt. Iniusti contra, similes sunt aquæ, frigidi, per terram labentes, lutum ubique facientes. Quid ergo mirum, si omnes boni persecutionem a malis patiuntur? Quia vero, usque ad mundi consummationem, permixta erunt triticum et zizania in eodem agro: palea et frumentum in eadem area, boni et mali pisces in eodem reti, id est, homines probi et improbi non solum in eodem mundo, sed etiam in eadem Ecclesia; ideo fieri non potest ut probi et sancti viri ab improbis et sceleratis tribulationem non patiantur.

Sed nec improbi sine cruce in hoc mundo vivunt. Quamvis enim a viris piis impii persecutionem non patiantur, patiuntur tamen ab aliis impiis, patiuntur a propriis vitiis, patiuntur a mala conscientia. Certe sapientissimus Salomon, qui si ullus alius, felicissimus fuisse visus est, crucem se portare negare non potuit, cum ait: *Vidi in omnibus vanitatem et afflictionem animi*, et paulo infra: *et tæduit me vita mea, videntem mala universa esse sub sole, et cuncta vanitatem et afflictionem spiritus* [7]. Et Ecclesiasticus, vir quoque sapiens valde, generalem sententiam protulit, dicens: *Occupatio magna creata est omnibus hominibus, et iugum grave super filios Adam* [8]. Sanctus Augustinus in Psalmos: *Inter omnes*, inquit, *tribulationes, nulla est maior, quam conscientia delictorum* [9]. Sanctus Ioannes Chrysostomus in homilia de Lazaro docet multis verbis, non posse improbos cruce sua carere: nam si pauper est, paupertas illi crux est; si abest paupertas, adest cupiditas, quæ magis affligit; si ex morbo decumbit, in cruce iacet; si liber a morbo est, inflammatur ira, quæ ipsa quoque crux est. Sanctus vero Cyprianus ex ipsa nativitate demonstrat omnem hominem ad crucem et tribulationem nasci, eamque naturaliter fletu suo prædicere. *Unusquisque nostrum*, inquit, *cum nascitur, et hospitio mundi huius excipitur, initium sumit a lacrymis. Et quamvis adhuc omnium nescius, et ignarus, nihil aliud novit, in illa ipsa prima nativitate, quam flere: providentia naturali lamentatur vitæ mortalis anxietates et labores, et procellas mundi, quas ingreditur, in exordio statim suo ploratu et gemitu rudis anima protestatur* [10].

Quæ cum ita sint, nemini dubium esse potest, quin sit crux bonis malisque communis. Illud restat, ut demonstremus, crucem piorum esse brevem, levem et frugiferam; contra, crucem improborum esse diuturnam, gravem et sterilem. Ac de cruce quidem piorum, quod sit brevis, dubitari non potest, cum ultra tempus vitæ huius extendi non possit. Morientibus enim iustis, *iam dicit Spiritus, ut requiescant a laboribus suis* [11], et quod *absterget Deum omnem lacrymam ab oculis eorum* [12]. Vitam autem præsentem esse brevissimam, quamvis dum fluit videatur esse prolixa, Scriptura divina non obscure significat, cum dicit: *Breves dies hominis sunt* [13]; et *Homo natus de muliere, brevi vivens tempore* [14]; et *Quæ est vita vestra? vapor est ad modicum parens, et deinceps exterminabitur* [15]. Apostolus autem, qui gravissimam crucem portasse videtur, et tempore satis longo, ab adolescentia videlicet usque ad senectutem, tamen sic loquitur in epistola ad Corinthios: *Momentaneum hoc, et leve tribulationis nostra, supra modum in sublimitate æternum gloriæ pondus operatur in nobis* [16]. Ubi momento indivisibili comparat annos tribulationis supra triginta, et levem tribulationem dicit, esurire, sitire, nudum esse, colaphis cædi, persecutionem assidue pati, ter virgis fuisse cæsum a romanis, quinquies flagellatum a Iudæis, semel lapidatum fuisse, ter naufragium fecisse. Denique versatum in laboribus plurimis, in carceribus abundantius, in plagis supra modum, in mortibus frequenter. Quæ igitur tribulationes graves dici potuerunt, si istæ

[3] 2 Tim. 3, 12
[4] Hom. 67 ad populum
[5] Hom. 29 in epist. ad Hebr.
[6] Ecclu. 33, 15
[7] Eccl. 2, 11
[8] Ecclu. 40, 1
[9] In Psalm. 45
[10] Serm. de patientia
[11] Ap. 14, 13
[12] Ap. 21, 4
[13] Iob 14, 1
[14] Ib.
[15] Iac. 4, 14
[16] 2 Cor. 4, 17

leves vere dicuntur et sunt? Quid, si addam, iustorum crucem, non solum levem esse, sed etiam suavem et dulcem ob superabundantem divini spiritus consolationem? Christus ipse de iugo suo, quod et crux dici potest, ita pronunciat: *Iugum meum suave est, et onum meum leve* [17]; et alibi: *Plorabitis et flebitis vos, mundus autem gaudebit; vos autem contristabimini, sed tristitia vertetur in gaudium et gaudium vestrum nemo tollet a vobis* [18]; et Apostolus: *superabundo gaudio in omni tribulatione nostra* [19]. Denique crucem iustorum non solum brevem et levem esse, sed etiam frugiferam, utilissimam, fœcundissimam fructuum optimorum esse, negari non potest, cum Dominus noster apertissime dicat apud Sanctum Matthaeum: *Beati qui persecutionem patiuntur propter iustitiam, quoniam ipsorum est regnum cœlorum* [20], et Apostolus in epistola ad Romanos clamet: *Non sunt condignæ passiones huius temporis ad futuram gloriam, quæ revelabitur in nobis* [21]. Cui concordat coapostolus eius Petrus, cum ait: *Communicantes Christi passionibus gaudete, ut in revelatione gloriæ eius gaudeatis exultantes* [22].

Iam vero quod crux improborum sit longissima, durissima et sine ullo præmio, vel fructu, nullo negocio demonstrari potest. Certe crux mali latronis non cum temporali vita finem accepit, ut crux latronis boni, sed usque ad hanc diem apud inferos durat, et in omnem æternitatem durabit. *Vermis* enim *impiorum* apud inferos *non morietur, et ignis eorum non extinguetur* [23]. Et crux divitis epulonis, id est, sitis cumulandarum opum, quas Dominus cum spinis verissime comparavit, quæ sine molestia tractari et conservari non possunt, non in morte finita est, ut crux Lazari mendici: sed ad inferos eum comitata perpetuo urit ac torquet, ac dicere cogit, utinam aquæ gutta linguam meam refrigeraret, *quia crucior in hac flamma* [24]. Itaque crux improborum finem nullum inveniet. Et in hoc ipso tempore, quam sit gravis et aspera, testantur voces illorum, quos liber Sapientiæ lamentantes introducit: *Lassati sumus in via iniquitatis et perditionis, et ambulavimus vias difficiles* [25]. Quid? an non sunt viæ difficiles, ambitio, avaritia, luxuria? non sunt viæ difficiles, quæ illa vitia comitantur, iræ, rixæ, invidiæ? non sunt viæ difficiles, opera, quæ ex his vitiis nascuntur, proditiones, convicia, contumeliæ, vulnera, mortes? ista certe eiusmodi sunt, ut non raro adigant homines, ut desperantes ipsi sibi vitam auferant; ut crucem unam effugiant, ipsi sibi crucem graviorem accersant.

Sed quid tandem lucri crux improborum parit? quem fructum affert? certe boni aliquid afferre non potest, quia non faciunt spinæ uvas, nec tribuli ficus. Iugum Domini quietem affert, dicente ipso Domino: *Tollite iugum meum super vos, et invenietis requiem animabus vestris* [26]. Iugum diaboli, quod est Christi iugo contrarium, quid afferre potest, nisi sollicitudinem et anxietatem? Et quod omnium gravissimum est, crux Christi gradus est ad sempiternam felicitatem: *Oportuit enim Christum pati, et ita intrare in gloriam suam* [27]. Crux diaboli gradus est ad æterna supplicia: sic enim dicet in iudicio Dominus: *Ite in ignem æternum, qui paratus est diabolo et angelis eius* [28]. Qui ergo sapiunt, non quærant de cruce sua descendere, si cum Christo crucifixi sunt, ut stulte malus latro quæsivit: sed potius cum latrone bono lateri Christi libenter inhæreant, et patientiam postulent a Deo, non de cruce descensum. Sic enim Christo compatientes, Christo etiam corregnabunt, dicente Apostolo: *si compatimur, et conglorificabimur* [29]. Qui vero crucem diaboli patiuntur, si sapiunt, eam primo quoque tempore permutare satagant, mutent, si aliquid luminis in ipsis est, quinque iuga boum cum uno Christi iugo. Iuga boum quinque nihil aliud significare videntur, nisi labores et dolores quos tolerant homines improbi, ut quinque sensibus carnis suæ deserviant. Tum vero cum uno Christi iugo suavi ac levi, quinque iuga boum commutantur, cum homo labores, quos peccando tolerabat, in labores agendæ pœnitentiæ, Deo iuvante, permutat. Felix anima, quæ carnem suam cum vitiis et concupiscentiis crucifigere novit, et quas pecunias in explendis cupiditatibus insumebat, in eleemosynis faciendis insumere assuescit; et quas horas perdebat in comitandis, aut visitandis magnis viris, molestissima ambitione cogente, eas in oratione, vel sacra lectione consumit, ambiendo gratiam Dei, et Principum curiæ cœlestis. Sic enim crux mali latronis, cum Christi cruce, id est, crux gravis et sterilis, cum cruce levi et fructuosa mutatur.

Prudenter omnino apud Sanctum Augustinum miles honoratus, cum suo commilitone de cruce mutanda sic differebat: *Dic quæso te, omnibus istis laboribus nostris, quo ambimus pervenire? quid quærimus? cuius rei causa militamus? maior ne esse poterit spes nostra in palatio, quam ut amici Imperatoris simus? et ibi quid non fragile, plerumque periculis? et per quod pericula pervenitur ad grandius periculum? et quamdiu istud erit? Amicus autem Dei, si voluero esse, ecce nunc fio*

[17] Mt. 11, 30
[18] Jn. 16, 20
[19] 2 Cor. 7, 4
[20] Mt. 5, 10
[21] Rm. 8, 18
[22] 1 Petr. 4, 13
[23] Isa. 66, 24
[24] Lc. 16, 24
[25] Sap. 5, 7
[26] Mt. 11, 29
[27] Lc. 24, 26
[28] Mt. 25, 41
[29] Rm. 8, 17

[30]. Hæc ille, qui prudentissime iudicavit, labores in ambienda gratia Imperatoris gravissimos, et longissimos, et sæpe infructuosos; utilissimum esse mutare in labores suaviores et breviores, et sine dubitatione utiliores in ambienda amicitia Dei. Id quod etiam felices illi milites continuo fecerunt. Uterque enim relicta militia sæculari soli Deo servire cœperunt. Et quod eis gaudium duplicavit, fuit quod ambo sponsas habebant, quæ hoc audito, libentissime etiam ipse virginitatem suam dicaverunt Deo.

Capitulum VIII

Explicatur ad litteram verbum tertium: «Ecce mater tua, ecce filius tuus» (Ioann. 19, 27)

Postrema sententia ex tribus illis, quæ ad charitatem proximi proprie pertinent, illa fuit, *Ecce mater tua, ecce filius tuus*. Sed antequam ad hæc verba veniamus, explicanda sunt verba Evangelistæ præcedentia; sic enim loquitur Sanctus Ioannes: *Stabant autem iuxta crucem Iesu mater eius, et soror matris eius Maria Cleophæ, et Maria Magdalene. Cum vidisset ergo Iesus matrem stantem, et discipulum quem diligebat, dicit matri sua: Ecce filius tuus; deinde dicit discipulo: ecce mater tua, et ex illa hora accepit eam discipulus in sua* [1] . Ex tribus mulieribus, quæ cruci Domini astabant, duæ notissimæ sunt, Maria mater Domini, et Maria Magdalene. De Maria Cleophæ nonnulla quæstio est. Vulgo enim fertur Mariam Cleophæ fuisse germanam sororem B. Virginis Deiparæ, ex Anna matre procreatam, quibus addunt et tertiam sororem, Mariam Salome. Sed hæc opinio penitus explodenda est. Nam neque credibile est tres sorores eodem nomine appellatas fuisse, et satis constans eruditorum et piorum sententia est, B. Annam solius Virginis Mariæ matrem fuisse, neque ulla est Maria Salome in Evangeliis. Ubi enim scribit Sanctus Marcus: *Maria Magdalene, et Maria Iacobi, et Salome emerunt aromata* [2] , vox *Salome* non est casus secundi, quasi significet Mariam Salome, ut paulo ante dixit, Mariam Iacobi, sed est casus primi, et est generis feminini, ut manifestum est ex græco textu $\sigma\alpha\lambda\omega\mu\eta$. Denique Salome uxor erat Zebedæi, et mater Iacobi et Ioannis Apostolorum, ut intelligi potest ex Sancto Matthæo cap. 27 et Marco cap. 15, sicut Maria Iacobi, sive Cleophæ, erat uxor Cleophæ, et mater Iacobi minoris, et Iudæ, sive Thaddæi. Vera igitur sententia est, Mariam Cleophæ appellatam fuisse sororem Virginis Deiparæ, quia Cleophas frater erat Sancti Iosephi sponsi Virginis Mariæ: coniuges enim duorum fratrum, recta dici possunt inter se sorores. Qua ratione etiam Iacobus minor dictus est frater Domini, consobrinus videlicet, quia erat filius Cleophæ, fratris, ut diximus, Iosephi. Hanc historiam scribit Eusebius Cæsariensis in Historia Ecclesiastica [3] , et adducit fidelem auctorem Egessippum, qui tempora Apostolorum attigit. Quod idem confirmat Sanctus Hieronymus in libro adversus Helvidium.

Alia etiam literalis quæstio hic breviter dissolvenda est, quomodo dicat Sanctus Ioannes, tres istas mulieres stetisse iuxta crucem Domini, cum Marcus, cap. 15 et Lucas cap. 23 scribant eas longe stetisse. Concordat hæc testimonia Sanctus Augustinus in libro 3 de consensu Evangelistarum, quod sanctæ istæ mulieres dici possint et longe a cruce, et iuxta crucem fuisse. Longe si conferantur ad milites, et satellites, qui tam prope erant, ut crucem tangerent. Iuxta vero, quia vocem Christi facile poterant exaudire, ob vicinitatem: quod non poterant turbæ, quæ longissime aberant. Posset etiam dici, tres illas sanctas mulieres, cum fieret crucifixio, longe admodum stetisse, impediente turba, et militibus; sed paulo post crucifixione completa, multisque recedentibus, tres istas mulieres cum Sancto Ioanne proprius accessisse. Ex quo solvitur alia quæstio, qua ratione potuerint Sancta Virgo et Sanctus Ioannes se intelligere verba Domini: *Hic est filius tuus, hæc est mater tua*, cum turba frequens adesset, et Christus neque Virginem, neque discipulum appellasset ex nomine. Respondemus enim, tres illas mulieres, et Sanctum Ioannem prope crucem astitisse, ut facile posset Dominus oculis designare personas, ad quas loquebatur, præsertim cum certum esset illum loqui ad suos, non ad extraneos; inter suos autem nullum fuisse virum, cui dici posset, *hæc est mater tua*, nisi Sanctum Ioannem, et nullam ibi fuisse mulierem, quæ per mortem orbaretur filio, nisi Virginem matrem. Dixit igitur matri: *ecce filius tuus*, et discipulo, *ecce mater tua*, quorum verborum hæc sententia est: Ego quidem transeo de hoc mundo ad Patrem, et quoniam novi, te matrem meam, neque parentes habere, neque virum, neque fratres, aut sorores, ut non relinquam te omni humano auxilio destitutam, commendo te Ioanni discipulo meo charissimo; ille erit tibi in filium, et tu eris illi in matrem. Quod salubre consilium vel imperium Christi, utrique valde placuit, et uterque, ut credibile est, capite inclinatio annuit. Et de se Sanctus Ioannes ait: *Et ex illa hora accepit eam discipulus in sua*: hoc est, continuo paruit, et enumeravit eam inter personas, quarum cura et providentia ad se pertinebat, quales erant parentes eius iam senes, Zebedæus et Salome.

Sed occurrit hoc loco nova quæstio literalis. Sanctus enim Ioannes unus ex illis erat, qui dixerant: *Ecce*

[30] Lib. 8 Confess. c. 6
[1] Jn. 19, 25
[2] Mc. 16, 1
[3] Lib. 2 c. 1 et lib. 9 c. 11

nos reliquimus omnia, et secuti sumus te, quid ergo erit nobis? [4] et inter ea quæ reliquerant, Dominus ipse numerat patrem et matrem, fratres et sorores, domum et agros; et de isto ipso Sancto Ioanne et fratre eius Sancto Iacobo scripsit Sanctus Matthæus: *Illi autem statim relictis retibus et patre, secuti sunt eum* [5]. Cur igitur qui reliquerant unam matrem, iterum accipit aliam matrem? Sed responsio facilis est. Apostoli enim ut Christum sequerentur, dimiserunt patrem, et matrem, quatenus illis impedimento esse possent ad Evangelium prædicandum, et quatenus inde commodum vel delectationem carnalem percipere possent. Sed non dimiserunt sollicitudinem, quam ex iustitia exhibere tenebantur parentibus, aut filiis directione, vel subsidio indigentibus. Quæ ratio est (ut passim Doctores affirmant) ut non possit filius ingredi Ordinem religiosum, qui patrem habet vel senio confectum, vel egestate ita pressum, ut sine ope filii vitam sustentare non possit. Sic igitur Sanctus Ioannes reliquit patrem et matrem, quando eius opera non indigebant; curam vere et sollicitudinem Virginem matris, Christo iubente suscepit, quoniam destituta erat omni humano subsidio. Poterat quidem Deus sine humano labore, per Angelos Matri Suæ quæ ad vitam illi necessaria erant, facile procurare, nam et ipsi Christo in deserto Angeli ministrabant; sed voluit id fieri per Ioannem, ut simul et Virgini prospiceret, et Ioannem honoraret et adiuvaret. Nam et Eliam Deus misit apud viduam sustentandum, non quod non posset per corvos alere, ut antea fecerat, sed ut viduæ benediceret, ut Sanctus Augustinus admonuit [6] . Sic igitur placuit Domino matris sollicitudinem discipulo demandare, ut ipsum maximo beneficio afficeret, ac vere sibi dilectum præter cæteros esse demonstraret. Vere enim in hac mutatione matris, impletum est illud: *Qui reliquerit patrem, aut matrem, et centuplum accipiet et vitam æternam possidebit* [7]. Vere enim centuplum accepit, qui reliquit matrem, uxorem piscatoris, et accepit in matrem, matrem creatoris, mundi Dominam, gratia plenam, benedictam inter mulieres et exaltandam paulo post super choros Angelorum ad cœlestia regna.

Capitulum IX

De primo fructu verbi tertii

Ex hoc tertio verbo multi fructus colligi possunt, si quis omnia diligenter observet. Ac primum colligi poterit, infinitum in Christo fuisse desiderium pro nostra salute patiendi, ut plenissima et copiosissima esset redemptio. Nam cæteri homines cavent in morte, et multo magis in morte violenta, et plena dedecoris et infamiæ, ne propinqui præsentes adsint, ne dolor et tristitia ab eorum præsentia duplicetur. Christus autem non contentus passione propria, eaque atrocissima, doloris et dedecoris plena, voluit etiam ut propria mater, et discipulus quem diligebat, adessent, et prope ipsam crucem astarent, ut dolor compassionis charorum, dolorem passionis propriæ duplicaret. Erat Christus in cruce, quatuor quasi fontes sanguinis copiose diffundens; voluit ut astarent mater et discipulus, necnon Maria soror matris eius, et Magdalena, quæ præter cæteras sanctas mulieres eum ardentissime diligebat, ut ex illis quatuor fontes lacrymarum erumperent: ut pæne minus ipse torqueretur ex propria sanguinis effusione, quam ex copioso imbre lacrymarum, quem dolor astantium ex eorum cordibus exprimebat. Videor mihi dicentem Christum audire: *Circundederunt me dolores mortis* [1], sed non minus cor meum lancinat et disrumpit gladius ille a Simeone prædictus, qui matris meæ innocentissimæ animam cum incredibili dolore pertransit. Siccine separas amara mors, non animam solum a corpore, sed etiam matrem, et talem matrem a filio, et tali filio? Ideo enim non permisit amor ut dicerem, *Mater*, sed, *Mulier, ecce filius tuus.* Sic Deus dilexit mundum, ut pro eius redemptione Filium suum unigenitum daret: et sic Filius unigenitus dilexit Patrem, ut pro eius honore sanguinem proprium large profunderet; et non contentus dolore passionis, addidit et dolorem compassionis, ut esset pro peccatis copiosissima satisfactio. Itaque Pater et filius commendant charitatem suam in nobis, ineffabili ratione et modo, ut non pereamus, sed ut vitam æternam habeamus; et tamen cor humanum adhuc tantæ charitati resistit, et mavult iram omnipotentis Dei viventis experiri, quam dulcedinem misericordiæ degustare, et charitati divini amoris cedere. Vere ingratissimi sumus, et omni supplicio digni, si cum Christus tanto nos amore dilexerit, ut pro nobis pati voluerit multo amplius, quam necesse esset, et cum ad redemptionem nostram gutta una sanguinis eius sufficeret, ipse totum sanguinem fundere, et innumerabilia supplicia sustinere voluerit, nos pro eius dilectione, et nostra salute, vix quod satis sit, tolerare velimus. Causa huius tantæ socordiæ et stultitia non alia est, nisi quia Christi passionem et dilectionem serio et attente, ut oporteret, non cogitamus, et tempora et loca apta ad tantum negotium non eligimus, sed breviter et cursim Christi passionem legimus, vel audimus. Ideo Propheta sanctus monet: *Attendite et videte si est dolor sicut dolor meus* [2]. Et Apostolus ait:

[4] Mt. 19, 27
[5] Mt. 4, 22
[6] Serm. 26 de verb. Domini
[7] Mt. 19, 29

[1] Psalm. 18, 5
[2] Lam. 1, 12

Recogitate eum, qui talem sustinuit a peccatoribus adversum semetipsum contradictionem, ut ne fatigemini, animis vestris deficientes [3]. Sed veniet tempus, quando nostræ huius tantæ ingratitudinis erga Deum et negligentiæ erga propriam salutem nos frustra pœnitebit. Multi enim sunt, qui in novissimo die erunt *pœnitentiam agentes, et præ angustia spiritus gementes* [4] , ac dicentes, *Ergo erravimus a via veritatis, et iustitiæ lumen non luxit nobis* [5]. Neque tunc primum incipient, sed etiam ante diem Iudicii, cum primum clauserint per mortem oculos corporis, aperientur illis oculis cordis, et videbunt, quæ quando tempus erat videre noluerunt.

Capitulum X

De secundo fructu verbi tertii

Alter fructus huius tertii verbi colligitur ex mysterio trium feminarum, quæ stabant iuxta crucem Domini. Maria enim Magdalena personam gerit pœnitentium, ac per hoc incipientium; Maria Cleophæ, proficientium; Maria Christi mater et virgo, perfectorum; cum qua merito iungere possumus Sanctum Ioannem, qui et ipse virgo erat, atque perfectus brevi futurus, si nondum erat. Isti enim omnes et soli iuxta crucem Domini inveniuntur. Qui enim in peccatis vivunt, et de pœnitentia non cogitant, longe absunt a cruce, quæ scala est ad salutem. Præterea omnes illi non sine causa stant iuxta crucem, quia indigent auxilio Crucifixi. Pœnitentes enim sive incipientes, bellum gerunt cum vitiis et concupiscentiis, et egent valde auxilio Ducis nostri Christi, ut animentur ad pugnam, dum vident eum colluctantem cum antiguo serpente, neque descendentem de cruce, donec de illo felicissime triumphaverit. Sic enim loquitur Apostolus in Epistola ad Colossenses: *Expoliavit principatus et potestates traduxit confidenter, palam triumphans illos in semetipso*. Et paulo ante, *affigens cruci chirographum decreti, quod erat contrarium nobis* [1]. Proficientes significati per Mariam Cleophæ, quæ erat mulier coniugata, et pariebat filios, qui dicebantur fratres Christi; egent ipsi quoque auxilio crucis, ne curæ et sollicitudines huius sæculi, quibus necessario implicantur, suffocent in eis bonum semen; vel per totam noctem laborantes nihil capiant. Itaque debent laborare in proficiendo, et intueri Christum in cruce, qui non contentus bonis operibus multis et magnis quæ ante fecerat, voluit per crucem ad maiora procedere, et non descendere, nisi hoste devicto et profligato. Nihil enim magis nocet proficientibus, quam si satigentur in cursu, et desinant progredi. Siquidem *in via virtutis non progredi, regredi est*, ut Sanctus Bernardus recte docet in epistola ad Garinum [2], in qua ponit exemplum scalæ Iacob, ubi omnes ascendunt vel descendunt, nulli autem stant. Denique ipsi etiam perfecti, qui sunt in statu cælibatus, ac præcipue si virgines sint, quales erant Virgo mater Christi, et Sanctus Ioannes discipulus Christi, atque ea de causa super omnes magis dilectus: iste, inquam, perfecti, multum agent auxilio Crucifixi. Qui enim in altiore gradu sunt, valde timere debent a vento superbiæ, nisi fundati et radicati sint in profundissima humilitate. Quamvis autem Christus sæpe se magistrum humilitatis ostenderit, ut cum dixit: *Discite a me, quia mitis sum, et humilis corde* [3], et cum rursus ait: *Recumbe in novissimo loco* [4], et cum toties repetivit: *Qui se exaltat, humiliabitur, et qui se humiliat, exaltabitur* [5], tamen numquam Doctorem humilitatis magis se ostendit, quam in cathedra crucis. Quod Apostolus declaravit, cum ait: *Humiliavit semetipsum factus obœdiens usque ad mortem, mortem autem crucis* [6]. Quæ enim maior humilitas cogitari potest, quam ut ille, qui est omnipotens, permittat se ligari, et cruci affigi? et *in quo sunt omnes thesauri sapientiæ et scientiæ Dei* [7] permittat se ut insanum ab Herode et eius exercitu reputari, et illudi alba veste indutum? et *qui sedet super Cherubim* [8] permittat se in medio latronum crucifigi? Certe qui in speculo crucis se ipse serio intuetur, nimis erit indocilis, si non discat, et fateatur, se a vera humilitate, quantumcumque profecerit, adhuc longe abesse.

Capitulum XI

De tertio fructu verbi tertii

Discimus tertio loco ex cathedra crucis, et verbis ad matrem et discipulum dictis, quod sit officium parentum bonorum erga filios, et bonorum filiorum erga parentes. Incipiamus a priori. Debent parentes boni diligere filios; sic tamen, ut amor filiorum non impediat amorem Dei. Atque hoc est, quod Dominus in Evangelio dicit: *Qui amat filium aut filiam super me, non est me dignus* [1]. Hoc plane accuratissime observavit Virgo beata. Stabat enim iuxta crucem cum summo dolore, et cum summa constantia. Dolor testabatur amorem summum erga filium in cruce pendentem; constantia

[3] Hebr. 12, 3
[4] Sap. 5, 3
[5] Sap. 5, 6
[1] Col. 2, 14-15

[2] Epist. 253
[3] Mt. 11, 29
[4] Lc. 14, 10
[5] Lc. 18, 14
[6] Philip. 2, 8
[7] Col. 2, 3
[8] Psalm. 99, 1
[1] Mt. 10, 37

testabatur observantiam maxima erga Deum in cœlo regnantem. Moleste ferebat, filium innocentem, quem vehementer amabat, doloribus acerbissimis afflictari: sed non ideo verbo aut facto cruciatus illos prohibuisse, quamvis potuisset, quia sciebat, *definito consilio et præscientia Dei* [2] Patris illos omnes cruciatus a filio tolerari. Mensura doloris est amor. Proinde mater valde dolebat, cum filium suum tam crudeliter vexari cernebat, quia multum amabat. Et quo modo filium suum Virgo mater non ardentissime diligeret, cum optime omnium sciret, filium illum et omnibus filiis hominum omni genere laudum excellere, et eumdem illum filium magis ad se pertinere, quam pertineant ulli alii filii ad matres eorum? Ratio enim, cur feminæ filios diligant, duplex esse solet: una, quod ipsæ eos genuerint; altera, quod insigni aliqua laude excellant; aliqui enim non desunt matres, quæ filios aut parum ament, aut etiam oderint, si forte nimis deformes, aut nimis improbos, aut in parentes impios et ingratos experiantur. Iam vero Virgo mater filium suum propter utramque causam magis diligebat, quam ulla alia mater filium suum umquam dilexerit. Primum enim mulieres aliæ non solæ filios generant, sed in generatione filii socium habent maritum: Virgo beata sola filium generavit. Nam virgo genuit, et virgo peperit; et quemadmodum Christus Dominus in generatione divina habuit Patrem sine matre, sic in generatione humana matrem habuit sine patre. Et quamvis vere dicatur idem Christus de Spiritu Sancto conceptus, non tamen Spiritus Sanctus est Pater Christi, sed effector et fabricator corporis Christi; neque ex propria sua substantia Spiritus Sanctus Christi corpus formavit, quod proprie ad Patrem pertinet, sed ex purissimis Virginis ipsius sanguinibus fabricavit. Vere igitur Virgo sanctissima sola sine patris consortio filium suum genuit, sola solum et integrum sibi vindicabat; proinde magis diligebat filium suum, quam ulla alia mater prolem suam umquam dilexerit. Quod vero attinet ad aliam causam, filius Virginis nostræ non solum speciosus fuit et est præ filiis hominum, sed etiam omni genere laudis hominibus et Angelis omnibus antecellit. Sequitur igitur, ut Virgo beata, quæ filium suum plus omnibus amavit, eius passione et morte plus omnibus defleverit. Atque adeo hoc verum est, ut Sanctus Bernardus in sermone quodam [3] affirmare non dubitaverit, dolorem Beatæ Virginis de filii passione conceptum dici posse martyrium cordis, iuxta illud Simeonis: *Et tuam ipsius animam pertransibit gladius* [4]. Et quia martyrium cordis acerbius esse videtur quam martyrium corporis, Sanctus Anselmus in libro de Excellentia Virginis [5], scribit dolorem Virginis acerbiorem fuisse quolibet martyrio corporali. Certe quidem Dominus noster, cum orans in horto Gethsemani martyrium cordis pateretur, attente considerans omnes dolores et cruciatus, quos die sequenti passurus erat, et simul mœrori et pavori habenas quodammodo laxans, tam vehementer cruciari cœpit, ut ex toto corpore sudorem sanguineum funderet. Quod in passione corporali illi accidisse non legitur. Igitur Virgo beata ex gladio illo doloris animam eius transverberante, gravissimam sine dubio passionem atque pœnam acerbissimam pertulit. Et tamen quia plus honorem et gloriam Dei, quam carnem filii diligebat, stabat iuxta crucem constantiæ plena, et sine ullo impatientiæ signo patientem filium intuebatur. Non cecidit in terram semimortua, ut quidam fingunt; non laceravit capillos; non muliebriter eiulavit; sed fortiter tulit quod ex voluntate Dei tolerandum erat. Amabat enim valde carnem filii sui, sed magis amabat honorem Patris, et salutem mundi, quæ duo ipse etiam filius magis amabat, quam incolumitatem corporis sui. Præterea fides resurrectionis filii sui post tertiam diem futuræ, in qua numquam hæsitavit, addebat cordi eius ingentem constantiam, ut non egeret consolatione humana. Sciebat enim mortem filii similem futuram somno brevissimo, iuxta illud Prophetæ: *Ego dormivi, et soporatus sum; exurrexi, quia Dominus suscepit me* [6].

Hoc exemplum imitari deberent fideles omnes, ut amarent filios suos, sed non anteponerent Deo, qui Pater est omnium, et qui diligit eosdem multo magis et melius quam nos amare noverimus. Ac primum amare debent Christiani filios suos amore virili ac prudenti, non blandientes illis cum male fecerint, sed educantes in timore Dei, et corripientes verbis, et flagello etiam coercentes, cum vel Deum offendunt, vel studia literarum negligunt. Hæc enim est voluntas Dei, quam in Scripturis Sanctis revelavit. Sic enim loquitur Ecclesiasticus: *Filii tibi sunt? erudi illos, et curva illos a pueritia illorum* [7]. Et de Tobia legitur, quod filium suum *ab infantia timere Deum docuit, et abstinere ab omni peccato* [8]. Et Apostolus admonet patres, ut non provocent filios ad indignationem, ne pusillo animo fiant; sed educent illos in disciplina et correptione Domini, hoc est, ut tractent eos, non ut servos, sed ut liberos [9]. Qui enim nimis sunt erga filios austeri, sicut ut illos perpetuo obiurgent et flagellent, etiam pro minimo errato, ii tractant ut mancipia, et efficiunt ut vel pusillo animo fiant, vel fugiant; qui vero nimis sunt indulgentes, vitiosos illos efficiunt, et non Regno

[2] Act. 2, 23
[3] Serm. in illud, Signum magnum
[4] Lc. 2, 35
[5] Cap. 5
[6] Psalm. 3, 6
[7] Ecclu. 7, 25
[8] Tob. 1, 10
[9] Col. 3, 21; Ephes. 6, 4

cœlorum, sed gehennæ nutriunt.

Recta ratio educandi filios est, ut parentes erudiant filios in disciplina, ut discant libenter obœdire parentibus et magistris, et cum errant, eos paterne corripiant, sic ut intelligant, se ex amore, non ex odio corripi. Deinde si forte Deus filios alicuius ad clerum, vel ad ordinem religiosum vocet, non audeant impedire, ne forte Deo, qui primus pater est, repugnare videantur, sed dicant cum Sancto Iob: *Dominus dedit, Dominus abstulit: sit nomem Domini benedictum* [10]. Denique si forte immatura morte filii parentibus substrahantur, quod beatissimæ Virgini in primis accidit, considerent iudicia Dei, qui sæpe rapit aliquos, ne malitia immutet bonam mentem eorum, et pereant in æternum. Certe si sciren aliquando parentes, quo consilio Deus ista faciat, non modo non flerent, sed etiam gauderent. Et si fides resurrectionis vigilaret in nobis, ut in Sanctissima Virgine vigilabat, non magis contristaremur cum aliquis ante senium moritur, quam contristamur, si quis ante noctem dormire incipiat. Mors enim fidelis hominis, somnus quidam est, ut Apostolus monet in Epistola priore ad Thessalonicenses: *Nolumus*, inquit, *vos ignorare fratres de dormientibus, ut non contristemini, sicut et cæteri, qui spem non habent* [11]. Meminit autem spei potius quam fidei, quoniam non de resurrectione quacumque, sed de beata et gloriosa loquitur, quæ est ad veram vitam, qualis fuit Christi resurrectio. Qui enim certo credit, futuram carnis resurrectionem, et sperat filium suum immatura morte sublatum, resurrecturum ad gloriam, non est quod tristetur, sed magis gaudeat, quod salus eius in tuto sit posita.

Venio nunc ad officium filii erga parentes, quod Christus moriens erga parentem suam cumulate præstitit. Officium enim filiorum est *mutuam vicem reddere parentibus* [12], ut Apostolus monet. Reddunt autem filii parentibus vicem mutuam, quando senescentibus parentibus ea quæ necessaria sunt procurant, quemadmodum ipsi parentes procuraverunt filiis parvis, et non valentibus sibi victum et vestitum quærere. Christus igitur senescenti matri, et neminem habenti, qui, mortuo filio, eius curam gereret, dedit illi Sanctum Ioannem in filium, dicens: *ecce filius tuus*, et ipse Ioanni: *Ecce mater tua.* Functus est autem Dominus cumulate officio filii erga matrem multis modis. Primum enim assignavit Virgini matri Ioannemm in filium, qui erat Christi ipsius coætaneus, vel potius anno uno iunior, ac per hoc aptissimus ad matrem Domini sustentandam. Deinde assignavit illum ex duodecim discipulis, quem ipse Dominus maxime diligebat, et a quo sciebat se vicissim valde diligi: proinde confidere poterat de fide et diligendia eius in adiuvanda parente. Præterea assignavit illum, quem sciebat diutissime victurum, ac per hoc matri sine ulla dubitatione supervicturum. Denique non defuit Christus matri suæ, etiamsi importuno tempore cogitationem illam suscipere deberet. Erat enim in perferendis doloribus totius corporis, et iniuriis inimicorum accipiendis, et in amarissimo calice propinquæ mortis hauriendo occupatus, ut de nulla re alia cogitare posse videretur. Vicit tamen charitas matris, et se neglecto, de consolanda et adiuvanda matre cogitationem consiliumque suscepit, neque fefellit eum expectatio de promptitudine ac fidelitate Ioannis; nam *ex illa hora accepit eam in sua* [13] .

Hanc providentiam, quam de parente sua Christus habuit, maiori debent omnes filii de parentibus suis habere: Christus enim minus debuit parenti suæ, quam cæteri homines tantum parentibus debent, quantum referre non possunt; debent enim vitam parentibus, quam illis certe referre non possunt. *Memento*, inquit Ecclesiaticus, *quod nisi per illos natus non fuisses* [14]. Christus autem, isque solus excipitur ab hac regula. Accepit enim a Virgine matre vitam unam, humanam videlicet, sed dedit illi tres vitas: vitam humanam quando eam cum Patre et Spiritu Sancto creavit; vitam gratiæ, quando eam in benedictionibus dulcedinis præveniens, creando iustificavit, et iustificando creavit; vitam gloriæ, quando eam ad gloriam æternam evexit, et super choros Angelorum exaltavit. Quare si Christus, qui beatæ matri suæ plus dedit, quam ab ea nascendo accepit, legem observare voluit, ut ei tanquam parenti mutuam vicem redderet: quanto magis cæteri homines ad hoc solvendum parentibus debitum tenebuntur? Adde, quod quamvis honorando parentes faciamus, quod debemus, tamen benignitas Dei præmium addidit, dicens in lege: *Honora parentes tuos, ut sis longævus super terram* [15]. Et per Ecclesiasticum addidit Spiritus Sanctus: *Qui honorat patrem suum, iucundabitur in filiis, et in die orationis suæ exaudietur* [16]. Nec solum præmium addidit Deus honorantibus parentes, sed etiam pœnam non honorantibus. *Nam Deus dixit*, inquit Dominus, *qui maledixerit patri, vel matri, morte moriatur* [17]. Et Ecclesiasticus addit: *Est maledictus a Deo, qui exasperat matrem* [18]. Atque hinc discimus, maledictionem parentum in filios vim magnam habere, quoniam confirmat eam Deus. De qua re extant in historiis exempla non pauca, quorum unum valde insigne narrat Sanctus Augustinus in libris de Ci-

[10] Iob 1, 21
[11] 1 Tes. 4, 12
[12] 1 Tim. 5, 4
[13] Jn. 19, 27
[14] Ecclu. 7, 30
[15] Exod. 20, 12
[16] Ecclu. 3, 6
[17] Mt. 15, 4
[18] Ecclu. 3, 18

vitate Dei [19] . Summa hæc est: Apud Cæsaream Cappadociæ, decem filii, septem mares, et tres feminæ, a matre maledicti, continuo divinitus coerciti tali pœna sunt, ut horribiliter quaterentur omnes tremore membrorum; in qua fœdissima specie oculos suorum civium non ferentes, quaquaversum cuique ire visum est, toto fere vagabantur orbe Romano; duo ex illis tandem per reliquias Sancti Stephani Protomartyris, Sancto Augustino præsente, curati sunt.

Capitulum XII

De quarto fructu verbi tertii

Onus et iugum impositum a Domino Sancto Ioanni, ut Virginis matris curam ac sollicitudinem gereret, vere fuit iugum suave, et onus leve. Quis enim non libentissime cohabitaret matri illi, quæ Verbum incarnatum in utero novem mensibus portavit, et illi totos triginta annos devotissime cohabitavit? Quis non invideat dilecto Domini, qui in absentia Filii Dei, præsentiam obtinuit matris Dei? Sed nisi fallor, possumus et nos a benignitate Verbi, nostri causa crucifixi, precibus impetrare, ut dicat et nobis: *Ecce mater tua*, et matri suæ de nobis dicat: *Ecce filius tuus*. Non est avarus pius Dominus gratiarum, dummodo ad thronum gratiæ eius cum fide et fiducia, et non ficto corde, sed vero et sincero accedamus. Qui nos cohæredes esse voluit Regni Patris sui, non dedignabitur certe nos cohæredes habere amoris matris suæ. Sed nec ipsa Virgo benignissima gravabitur multitudine filiorum, cum sinum amplissimum habeat, et valde cupiat, nullum perire ex his, quos filius suus tam pretioso sanguine et tam pretiosa morte redemit. Adeamus ergo cum fiducia ad thronum gratiæ Christi, et suppliciter, nec sine lacrymis ab eo petamus, ut de unoquoque nostrum matri suæ dicat: *Ecce filius tuus*; et unicuique nostrum de matre sua dicat: *Ecce mater tua*. Quam bene nobis erit sub præsidio tantæ matris! quis nos detrahere audebit de sinu eius? quæ nos tentatio, quæ tribulatio superari poterit, confidentes in patrocinio matris Dei, et nostræ? Neque nos primi erimus in tanti consecutione beneficii. Multi nos præcesserunt; multi, inquam, ad singulare et plane maternum patrocinium tantæ Virginis accesserunt, et nemo confusus aut tristis dimissus est; sed omnes hilares et gaudentes, freti patrocinio tantæ matris. De qua enim scriptum est: *Ipsa conteret caput tuum* [1], in ea confidunt, se quoque fidenter ambulaturos *super aspidem et basiliscum* et conculcaturos *leonem et draconem* [2] . Audiamus de multis paucos, sed eos potissimum, qui singularem fiduciam in protectione Virginis matris se posuisse testantur, ut credibile sit, illos esse de numero illorum, quibus dictum sit matri: *Ecce filius tuus*.

Primus sit Sanctus Ephrem Syrus, Pater antiquus, et tantæ celebritatis, ut Sancto Hieronymo teste, libri eius legerentur in Ecclesiis publice post Scripturas Sanctas. Hic in Sermone de Laudibus Deiparæ, *Intemerata*, inquit, *prorsusque pura, Virgo Deipara, Regina omnium, spes desperantium*. Et infra: *Tu portus procellis vexatorum, solatium mundi, carcere clausorum liberatrix, tu orphanorum susceptio, tu captivorum redemptio, tu ægrotantium exultatio, et omnium salus*. Et infra: *Sub alis tuis custodi me, et protege, miserere mei, qui sum luto inquinatus*. Et infra: *Non mihi alia fiducia, o Virgo sincera. Ave pax, gaudium et salus mundi*. Huic addamus Sanctum Ioannem Damascenum, qui fuit unus ex iis qui Virginem sanctissimam in primis coluerunt, et in eius patrocinio speraverunt. Hic in Oratione de Nativitate Beatæ Virginis, *O Ioachim*, inquit, *et Annæ filia, et Domina peccatoris orationem accipe, ardenter tamen amantis et colentis, teque solam spem gaudii habentis, vitæ antistitem, in gratiam cum filio tuo reducentem, firmamque salutis arrham, peccatorum sarcinam discute, tentationes comprime, pieque ac sancte vitam meam guberna, atque ad cœlestem beatitudinem fac te duce perveniam*. Addam duos ex Patribus Latinis. Sanctus Anselmus in Lib. de Excellentia Virginis alicubi dicit: *Itaque cui saltem ita concessum fuerit, sæpe dulcis studio posse cogitare de illa, magnum promerenda salutis indicium esse conjecto* [3]. Et infra: *Velocior est nonnumquam salus memorato nomine eius (Virginis matris) quam invocato nomine Domini Iesu, unici filii sui. Et id quidem non ideo sit, quod ipsa maior et potentior eo sit; nec enim ipse magnus et potens est per eam, sed illa per ipsum. Quare ergo propitior salus in recordatione eius quam filii sui sæpe percipitur? Dicam quod sentio. Filius eius Dominus est et Iudex omnium, discernens merita singulorum. Dum igitur a quovis suo nomine invocatus, non statim exaudit, profecto id iuste facit. Invocato autem nomine matris, et si merita invocantis non merentur ut exaudiatur, merita tamen matris intercedunt ut exaudiatur*. Sed Sanctus Bernardus miro modo describit sanctissimæ Virginis pium ac plane maternum affectum in homines sibi devotos, et contra eximiam et filialem pietatem eorum, qui Beatam Virginem matrem agnoscunt. In sermone secundo super *Missus est Angelus*: *O quisquis*, inquit, *te intelligis in huius sæculi profluvio magis inter procellas et tempestates fluctuare quam per terram ambulare, ne avertas oculos a fulgore huius syderis (Mariæ stella maris) si non vis obrui procellis. Si insurgant venti tentationum, si incurras scopulos tribulationum, respice ad*

[19] Lib. 22, c. 8
[1] Gen. 3, 15
[2] Psalm. 90, 13
[3] De Excell. Virg. cap. 3

stellam, voca Mariam. Si iactaris superbiæ undis, si ambitionis, si detractionis, si æmulationis, respice stellam, voca Mariam. Si criminis immanitate turbatus, consicientiæ fœditate confusus, Iudicis horrore perterritus, barathro incipias absorberi tristitia, desperationis abysso, cogita Mariam; in periculis, in angustiis, in rebus dubiis, Mariam cogita, Mariam invoca. Ipsam sequens non devias, ipsam rogans non desperas, ipsam cogitans non erras. Idem in sermone de Nativitate Beatæ Mariæ, sive de aquæ ductu: *Altius*, inquit, *intuemini quanto devotionis affectu a nobis Mariam voluerit honorari, qui totius boni plenitudinem posuit in Maria: ut proinde si quid spei in nobis est, siquid gratiæ, siquid salutis, ab ea noverimus redundare.* Et infra: *Totis ergo medullis cordium et votis omnibus Mariam veneremur, quia sic est voluntas eius, qui totum nos habere voluit per Mariam.* Et rursum: *Filioli, hæc peccatorum scala, hæc mea maxima fiducia est, hæc tota ratio spei mea.* His duobus sanctissimis Patribus addam etiam duos de schola theologorum æque sanctos. Sanctus Thomas in opusculo de Salutatione Angelica sic loquitur: *Benedicta in mulieribus, quia ipsa sola maledictionem sustulit, et benedictionem portavit, et ianuam paradisi aperuit. Et ideo convenit ei nomen, Maria, quæ interpretatur stella maris; quia sicut per stellam maris navigantes diriguntur ad portum, ita Christiani diriguntur per Mariam ad gloriam.* Sanctus Bonaventura in sua Pharetra sic ait [4]: *Sicut, o beatissima, omnis a te aversus et a te despectus, necesse est ut intereat: ita omnis ad te conversus et a te respectus, impossibile est ut pereat.* Idem Sanctus in Vita beati Francisci, de fiducia Sancti Francisci in beatam Virginem, *Matrem*, inquit, *Domini nostri Iesu Christi indicibili complectebatur amore, eo quod Dominum maiestatis fratrem nobis effecerit, et per eam simus misericordiam consecuti. In ipsa post Christum fidens, eam sui ac suorum advocatam constituit, et ad honorem ipsius a festo Apostolorum Petri et Pauli usque ad festum Assumptionis devotissime ieiunabat.* His omnibus addere placuit Innocentium Papam Tertium, qui insignis cultor fuit Virginis Deiparæ, nec solum in sermonibus eam magnifice prædicavit, sed etiam ad eius honorem Monasterium extruxit, et quod magis est admirandum, excitans populum ad spem in Sanctissima Deipara constituendam, quasi præscius futurorum, ea dixit, quæ proprio ac felici experimento postea comprobavit. Sic enim ait in Sermone secundo de Assumptione: *Qui iacet in nocte culpæ, respiciat lunam, deprecetur Mariam, ut ipsa per Filium cor eius ad compunctionem illuminet. Quis enim de nocte invocavit eam et non est exauditus ab ea?* Consulat lector quæ scripsimus de Innocentio Papa III in lib. II, cap. IX *De Gemitu Columbae*. Ex his igitur satis aperte colligitur, ex signis electionis ad gloriam, non esse ex postremis devotionem singularem ad Virginem Dei matrem. Neque enim videtur posse perire is, de quo dictum sit Virgini a Christo, *Ecce filius tuus*, dummodo et ipse non surda aure audiat, quod ei Christus dixerit: *Ecce mater tua.*

[4] Lib. 1, c. 5

LIBER SECUNDUS

De reliquis verbis in cruce prolatis

Capitulum I

Explicatur ad literam verbum quartum: «Deus meus, Deus meus, ut quid dereliquisti me?» (Mt. 27, 46)

Exposuimus libro superiore tria prima verba quæ Dominus noster ex cathedra Crucis pronuntiavit circa horam sextam, cum recens cruci fuisset affixus. Exponemus in hoc posteriore libro alia quatuor verba, quæ post tenebras et silentium trium horarum idem Dominus ex cathedra eadem, iam morti propinquus, clamans magna voce pronuntiavit. Sed necessarium esse videtur, breviter antea declarare, quales fuerint illæ tenebræ, et unde, et ad quem finem exortæ, quæ inter priora verba et quatuor posteriora interiectæ sunt. Sic igitur loquitur Sanctus Matthæus: *A sexta autem hora tenebræ factæ sunt super universam terram usque ad horam nonam; et circa horam nonam clamavit Iesus voce magna, dicens: Eli, Eli, lamma sabhactani? hoc est, Deus meus, Deus meus, ut quid dereliquisti me?* [1] Quod autem tenebræ factæ sint ex deliquio Solis, expresse notat Sanctus Lucas, *Et obscuratus*, inquit, *est Sol* [2]. Sed tres sunt hoc loco enodandæ difficultates: nam Sol deficere solet in novilunio, quando inter Solem et terram media invenitur Luna. Id quod in morte Christi fieri non potuit, cum Luna non esset coniuncta cum Sole, quod fit in novilunio, sed esse opposita Soli, quod fit in plenilunio. Erat enim tunc Pascha Iudæorum, quod secundum Legem fieri incipiebat quarta decima die mensis primi. Deinde etiamsi fuisset in passione Christi Luna coniuncta cum Sole, non tamen poterant tenebræ fieri per tres horas, id est a sexta ad nonam. Siquidem eclipsis Solis diu durare non potest, præsertim si plena sit eclipsis, ut Solem totum abscondat, et eius obscuritas tenebræ dici possint. Luna enim celerius movetur quam Sol, secundum motum sibi proprium, ac per hoc non nisi brevissimo tempore totum Solem obumbrat. Statim enim recedere incipiens,

[1] Mt. 27, 45
[2] Lc. 23, 44

liberum Solem relinquit, ut possit terram fulgore solito illuminare. Denique nunquam accidere potest, ut ob coniunctionem cum Luna, Sol universam terram in tenebris relinquat. Luna enim minor est quam sit Sol, et quam sit etiam terra; proinde non potest interpositione sui corporis Luna Solem ita tegere, ut universa terra in tenebris relinquatur. Quod si quis dixerit, Evangelistas loqui de universa terra Palæstinæ, non de universa terra absolute, ista sententia facile refelli potest testimonio Sancti Dionisii Areopagitæ, qui in epistola ad Sanctum Polycarpum, testatur se vidisse defectionem illam Solis et tenebras horribiles in civitate Heliopoli, quæ est in Ægypto. Et Phlegon Historicus Græcus et Gentilis meminit huius deliquii, dicens: *Quarto anno ducentesima secunda Olympiadis, magna et excellens inter omnes quæ antea acciderant, defectio Solis est facta. Dies hora sexta ita in tenebrosam noctem versus est, ut stellæ in cœlo visæ sint.* Iste autem Historicus non Iudæa scripsit. Citant istum auctorem Origines contra Celsum [3] et Eusebius in Chronico ad annum Christi trigesimum tertium. Idem testatur Lucianus Martyr, dicens: *Perquirite in annalibus vestris, et invenietis temporibus Pilati fugato Sole interruptum tenebris diem.* Refert hæc Sancti Luciani verba Ruffinus in historia Ecclesiastica Eusebii a se in linguam Latinam translata [4] . Tertullianus quoque in Apologetico, et Paulus Orosius in historia sua, et omnes loquuntur de aliis mundi partibus, non de sola Iudæa. Sed hæ controversiæ non difficulter explicari possunt. Nam quod initio dicebatur de deliquio Solis, quod in novilunio, non in plenilunio accidere solet, verum est, quando naturale deliquium accidit. Sed in morte Christi deliquium fuit singulare, et prodigiosum, quod ab eo solo fieri potuit, qui fecit Solem et Lunam, et cœlum et terram. Scribit enim Sanctus Dionysius loco notato, a se et Apollophane visam Lunam circa meridiem insolito eoque velocissimo cursu venisse ad Solem, seque ei subiecisse atque eo modo subiectam hæsisse usque ad horam nonam, ac tum demum per eandem viam ad locum suum ad partem Orientis rediisse. Et ad id, quod addebatur, non potuisse deliquium Solis ad tres horas ita permanere, ut toto illo tempore tenebræ super terram essent, responderi potest, id verum esse in deliquio naturali, et consueto. Sed hoc deliquium non regebatur a legibus naturalis, sed a voluntate Omnipotentis creatoris, qui sicut potuit Lunam deferre insolito more ab oriente cursu velocissimo ad Solem, et post tres horas reducere ad locum suum in Oriente, sic etiam potuit efficere ut sub Sole tres illas horas quasi immota duraret Luna, ut neque lentius, neque celerius, quam Sol ipse moveretur. Denique quod addebatur, non potuisse fieri, ut deliquium Solis in universa terra conspiceretur, cum Luna sit minor quam terra, et minor etiam multo quam Sol: verissimum esse non dubitamus ex interpositione solius Lunæ: sed quod Luna facere non potuit, fecit Creator Solis et Lunæ, tantum non cooperando cum Sole in illustranda terra. Nihil enim res creatæ facere possunt, non adiuvante et cooperante Creatore, nam quid aliquid dicunt, per terras et densas nubes factum esse, ut tenebræ fierent super omnem terram, verum esse non potest, cum ex testimonio veterum constet, tempore illius deliquii, et illarum tenebrarum, fulsisse stellas in cœlo, siquidem densæ nubes non solum obscurare possunt, ac solent ipsum Solem sed etiam Lunam et stellas. Cur autem voluerit Deus, hoc signum tenebrarum existere in passione Christi, variæ reddi solent causæ, sed duæ sunt præcipue. Prior ad demonstrandam excæcationem maximam populi Iudaici, quam rationem Sanctus Leo reddit in sermone decimo de passione Domini, quæ cæcitas adhuc durat, et durabit, iuxta vaticinium Isaiæ, qui de principio Ecclesiæ dicit: *Surge illuminare Ierusalem, quia venit lumen tuum, et gloria Domini super te orta est, quia ecce tenebra operient terram, et caligo populos* [5]: tenebræ videlicet densissimæ operient terram Iudaicam, et caligo, quæ levior est, et facile dissipari potest, operiet populos Gentilium. Posterior causa est, ad demonstrandum magnitudinem delicti Iudæorum, ut Sanctus Hieronymus docet. Antea siquidem homines mali persequebantur, et vexabant, atque occidebant homines bonos; nunc Deum ipsum humana carne indutum ausi sunt homines impii persequi, et in crucem agere. Antea cives cum civibus lites habebant, et ex litibus ad iurgia, ex iurgiis ad vulnera, et cædes deveniebant; at nunc servi et mancipia adversus Regem hominum, et Angelorum insurrexerunt, et eum cruci incredibili audacia affixerunt. Ideo mundus totus inhorruit, et Sol ipse tantum facinus aversatus, radios suos subtraxit, et aërem totum tenebris horribilibus texit.

Veniamus nunc ad verba Domini: *Eli, Eli, lamma sabacthani.* Verba sunt ex principio Psalmi vigesimi primi deprompta, *Deus meus, respice in me, quare me dereliquisti?* Illud enim, *respice in me*, quod est in medio versus, additum est a Septuaginta Interpretibus, et in ipso Hebraico textu non habentur verba, nisi quæ Dominus protulit. Illud unum est discriminis, quod verba Psalmi sunt omnia Hebraica; verba a Christo prolata sunt ex parte Syriaca quali tunc lingua utebantur passim Hebræi. Nam et verba illa, *Talitha cumi*, puella surge, et *Epheta*, adaperire, et si quæ sunt alia in Evangeliis, Syriaca sunt, non Hebraica. Queritur ergo Dominus, se a Deo derelictum, et queritur clamans voce magna. Utrumque breviter explicandum est. Derelictio Christi

[3] Lib. 2
[4] Lib. 9 c. 6
[5] Isa. 60, 1

a Patre quinque modis intelligi potest, quorum unus tantum est verus. Siquidem quinque erant in Filio Dei coniunctiones, una naturalis et æterna personæ Patris cum persona Filii in essentia; altera, nova, naturæ divinæ cum natura humana in persona filii, sive quod in idem recidit, personæ divinæ Filii cum natura humana. Tertia fuit unio gratiæ et voluntatis: fuit enim Christus homo plenus gratiæ et veritatis [6], et quæ placita erant Deo, faciebat semper, ut ipse testatur apud Ioannem [7] . Et de ipso Pater non semel dixit: *Hic est filius meus dilectus, in quo mihi bene complacui* [8]. Quarta fuit unio gloriæ: vidit enim anima Christi Deum ab ipsa conceptione. Quinta fuit unio protectionis, de qua loquitur ipse, cum ait: *Qui me misit, mecum est, et non reliquit me solum* [9]. Prima unio est omnino inseparabilis et perpetua, quia est unio in essentia divina, de qua dicit ipse: *Ego et Pater unum sumus*, et ideo non dixit Christus, Pater meus, ut quid dereliquisti me? sed, *Deus meus, ut quid dereliquisti me?* [10] Pater enim non dicitur Deus Filii, nisi post incarnationem, et ratione incarnationis. Altera quoque unio numquam dissoluta est, neque dissolvi potest. Quod enim semel assumpsit, numquam dimisit. Nam Apostolus dicit: *Proprio filio suo non pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit illum* [11]. Et apostolus Petrus, *Christus passus est pro nobis* [12]. Et *Christo passo in carne* [13]. Quæ omnia demonstrant, non esse purum hominem, sed verum Dei Filium, et Dominum Christum, qui crucifixus est. Tertia unio pariter semper manet, et manebit. *Mortuus est* enim *iustus pro iniustis*, ut loquitur Sanctus Petrus [14]; et nihil omnino profuisset nobis Christi mors, si unio gratiæ dissoluta fuisset. Quarta unio disrumpi non potuerat, quia beatitudo animæ amitti non potest, cum omnium bonorum aggregationem complectatur. Erat autem Christi anima secundum partem superiorem vere beata. Vide Sanctum Thomam [15].

Restat igitur sola unio protectionis, quæ ad breve tempus disrupta fuit, ut locum haberet oblatio sacrificii cruenti pro redemptione generis humani. Poterat quidem Deus Pater multis modis protegere Christum, et impedire passionem eius. Sic enim in oratione, quam habuit in horto, Christus dixit: *Pater, omnia tibi possibilia sunt; transfer calicem hunc a me, sed non quod ego volo, sed quod tu* [16]. Et ad Petrum: *An putas*, inquit, *quia non possum rogare Patrem meum, et exhibebit mihi modo plusquam duodecim legiones Angelorum?* [17] Poterat quoque ipse Christus, ut Deus, protegere carnem suam, ne pateretur, ideo enim dicit: *Nemo tollit* animam mea *a me, sed ego pono eam a meipso* [18]. Quod multo ante Isaias prædixit, cum ait: *Oblatus est, quia ipse voluit* [19]. Potuit denique anima Christi beata transmittere ad corpus donum impassibilitatis, et incorruptionis, sed placuit Patri, placuit Verbo, placuit Spiritui Sancto, ad exequendum commune decretum, permittere, ut vis humana in Christum ad tempus prævaleret. Hæc enim fuit illa hora, de qua Dominus dixit ad eos, qui venerant ad eum capiendum: *Hæc est hora vestra, et potestas tenebrarum* [20]. Sic igitur Deus Filium dereliquit, quando permisit ut humana caro Filii sui absque ulla consolatione dolores acerbissimos pateretur. Porro clamans voce magna Christus, hanc derelictionem manifestavit, ut omnes intelligerent magnitudinem pretii redemptionis. Nam usque ad illam horam tam incredibili patientia, et tanta æquitate animi tulerat omnia, ut credi posset sensu carere. Non questus est de Iudæis, qui eum accusaverant; non de Pilato, qui sententiam mortis in eum tulerat; non de satellitibus, qui eum cruci affixerant; non ingemuit, non clamavit, non ullo signo dolorem manifestavit. Ut igitur, cum esset iam morti vicinus, intelligeret genus humanum, ac præcipue ut nos servi eius non essemus ingrati tantæ gratiæ, et pretium redemptionis magnifaceremus, voluit ut dolor passionis eius publice innotesceret. Quare verba illa, *Deus meus, ut quid dereliquisti me?* non sunt verba accusantis, vel indignantis, vel conquerentis, sed, ut dixi, magnitudinem passionis iure optimo et oportunissimo tempore declarantis.

Capitulum II

De primo fructu verbi quarti

Exposuimus breviter ea, quæ ad verbum quartum secundum historiam pertinebant. Nunc ut fructus aliquos ex arbore crucis decerpamus, prima se offert illa consideratio, quod Christus exhaurire voluit calicem passionis plane totum usque ad ultimam guttam. Mansurus erat in cruce tribus horis, a sexta usque ad nonam. Mansit tribus horis, integris, plenis et super plenis. Nam ante horam sextam cruci affixus fuit, et post nonam emisit spiritum. Id vero hac ratione persuaderi potest: nam deliquium Solis cœpit hora sexta, ut tres

[6] Jn. 1, 14
[7] Jn. 8, 29
[8] Mt. 3, 17
[9] Jn. 8, 29
[10] Jn. 10, 30
[11] Rm. 8, 32
[12] 1 Petr. 2, 21
[13] 1 Petr. 4, 1
[14] 1 Petr. 3, 18
[15] S. Th. III, q. 46, a. 8
[16] Mc. 14, 36
[17] Mt. 26, 53
[18] Jn. 10, 18
[19] Isa. 53, 7
[20] Lc. 22, 53

Evangelistæ docent, Matthæus, Marcus et Lucas; et disertis verbis Marcus ait: *Et facta hora sexta, tenebræ factæ sunt per totam terram usque in horam nonam* [1]. Verba autem Domini tria dicta sunt in cruce ante initium tenebrarum, et antequam facta esset hora sexta: et quatuor verba postrema dicta sunt post tenebras, ac per hoc post horam nonam. Sed præterea Sanctus Marcus clarius rem totam explicat, cum dicit: *Erat autem hora tertia, et crucifixerunt eum*, et postea subiungit: *Et facta hora sexta, tenebræ factæ sunt* [2] . Cum autem dicit hora tertia Dominum fuisse crucifixum, significat horam tertiam nondum fuisse completam, quando crucifixus est Dominus; ac per hoc horam sextam nondum fuisse inchoatam. Numerat enim Sanctus Marcus horas principales, quæ tres horas ordinarias contenere solent. Ad quem modum Paterfamilias vocavit operarios ad vineam, hora prima, tertia, sexta, nona, undecima, et nos Canonicas numeramus Primam, Tertiam, Sextam, Nonam et Vesperas, quæ est undecima. Igitur apud Sanctum Marcum hora tertia crucifixus fuisse dicitur Dominus, quia nondum venerat hora sexta. Ita calicem passionis bibere voluit Dominus in mensura plena et supereffluente, ut nos doceret amare calicem amarum pœnitentiæ et laborum, non amare calicem consolationum et deliciarum sæcularium. Nos ex lege carnis et mundi, optamus exiguas pœnitentias, et magnas indulgentias, parum laboris et multum consolationis, brevem orationem, et longam confabulationem. Sed vere nescimus quid petamus: nam ut Apostolus admonet Corinthios, *unusquisque propriam mercedem accipiet secundum suum laborem* [3]. Et: *Non coronatur, nisi qui legitime certaverit* [4]. Certe felicitas sempiterna digna fuisset sempiterno labore; sed quia labor sempiternus necessarius esset, ad felicitatem sempiternam numquam perveniremus; ideo pius Dominus contentus fuit, ut in hac solum vita, quæ fugit velut umbra, pro viribus in operibus bonis et in obsequio ipsius Domini laboremus, proinde sine corde sunt, sine mente, sine consilio, non tam pueri quam infantes, qui brevem hanc vitam otiando, vel quod est multo deterius, graviter peccando, atque Deum ad iram provocando, consumunt. Nam si *oportuit pati Christum, et ita intrare in gloriam suam* [5], quo pacto nos ludendo, et tempus in oblectanda carne amittendo intrabimus in gloriam alienam? si Evangelium valde esset obscurum, et non posset sine magno labore intelligi, excusationem forsitan aliquam haberemus: at Evangelium ab illo, qui edidit, exemplo vitæ propriæ clarissime declaratum est, ut cæcis etiam patere queat. Neque solum ab ipso Christo explicatum illud habemus: sed tot commentaria, quæ ad sensum patent, clarissima extant, quot sunt Apostoli, Martyres, Confessores, Virgines, Sancti denique, quorum per singulos fere dies præconia et triumphos celebramus. Omnes enim isti clamant, non per multas oblectationes, sed *per multas tribulationes* oportere nos *intrare in Regnum cælorum* [6].

[1] Mc. 15, 33
[2] Mc. 15, 25
[3] 1 Cor. 3, 8
[4] 2 Tim. 2, 5
[5] Lc. 24, 26

Capitulum III

De secundo fructu verbi quarti

Alter fructus, isque valde pretiosus, colligi potest ex consideratione silentii Christi in tribus illis horis, quæ fluxerunt ab hora sexta usque ad nonam. Quid enim quæso te, anima mea, fecit Dominus tuus in illis tribus horis? horror et tenebræ mundum involverant universum, et Dominus tuus non in lecto molli quiescebat, sed in cruce nudus, doloribus plenus, sine ullo consolatore pendebat. Tu Domine, qui solus hoc nosti, doce servulos tuos ut intelligant quantum tibi debeant, et saltem piis lacrymis compatiantur tibi, et discant in hoc exilio por amore tuo aliquando, si tibi placitum fuerit, omni consolatione carere.

Ego, fili, numquam in toto vitæ meæ mortalis decursu, qui nihil fuit nisi labor et dolor, maiores angustias expertus sum, quam in illo trium horarum decursu: neque umquam libentius dolores pertuli, quam in illo eodem spatio temporis. Tunc enim ex lassitudine corporis semper magis ac magis vulnera dilatabantur, et doloris acerbitas augebatur. Tunc ex ipsa solis absentia frigus aëris auctum, corpori meo ab omni parte nudo dolorem augebat. Tunc ipsæ tenebræ, quæ conspectum cœli, et terræ, et rerum cæterarum auferebant, cogebant quodammodo animam, ut sola corporis sui tormenta cogitaret: ita ex hac parte tres illæ horæ tres mihi anni esse videbantur. Sed quoniam desiderium, quo pectus meus ardebat honoris paterni, et obœdientiæ eius adimplendæ, et salutis animarum vestrarum procurandæ, tale erat, ut quo magis dolor corporis augebatur, eo magis ignis ille desiderii mitigaretur: videbantur mihi tres horæ illæ, tria parva momenta temporis, præ amoris patiendi magnitudine.

O piissime Domine, si res ita se habet, valde ingrati sumus, quibus grave est unam horulam in istis tuis doloribus cogitandis insumere, cum tibi grave non fuerit, tribus horis integris cum tenebrarum horrore, in

[6] Act. 14, 22

frigore et nuditate, in ardentissima siti, in cruciatibus acerbissimis pro salute nostra procuranda in cruce pendere. Sed quæso te amator hominum, responde mihi, utrum dolorum vehementia facere potuerit, ut in illo tam longo trium horarum silentio, cor tuum ab oratione cessaverit. Nos enim cum in tribulatione versamur, præsertim si membra corporis acri dolore pungantur, non sine magno labore animum ad orandum applicare valemus.

Non ita ego, fili, sed in carne infirma spiritum promptum ad orationem gerebam. Immo vero totas illas tres horas, in quibus nihil per linguam locutus sum, cordis ore ad Patrem pro vobis orando, et clamando consumpsi. Neque solum orabam corde, sed etiam vulnere, et sanguine. Quot erant in corpore meo vulnera, erant autem plurima, tot erant ora clamantia pro vobis ad Patrem, et quod erant sanguinis guttæ, tot erant linguæ petentes, et postulantes misericordiam vobis ad eodem Patre meo et vestro.

Nunc vero Domine, plane confundis impatientiam servi tui, qui si forte labore fatigatus, vel dolore gravatus ad orandum accedat, vix potest mentem ad Deum attollere, ut pro se oret; vel si per gratiam tuam attollat, non potest diu attentionem continuare, quin mentem ad laborem, vel dolorem suum reflectat. Miserere igitur Domine servi tui secundum magnam misericordiam tuam, ut tam magno proposito exemplo patientiæ tuæ, discat vestigia tua sequi, et perexiguas molestias suas, saltem in oratione contemnere.

Capitulum IV

De tertio fructu verbi quarti

Cum Dominus cruce clamans dixit, *Deus meus, ut quid dereliquisti me?* non ideo dixit, quod re vera nesciret, cur eum Deus dereliquisset. Quid enim nesciret, qui omnia novit? sic enim Apostolus Petrus respondit Domino quærenti: *Simon Ioannis, amas me? Domine*, inquit, *tu omnia nosti, tu scis quia amo te* [1], et Apostolus Paulus de Christo loquens addit: *in quo sunt omnes thesauri sapientiæ et scientiæ* [2]. Non igitur quæsivit, ut disceret, sed ut nos ad quærendum hortaretur, et ut quærendo et inveniendo multa nobis utilia, vel etiam necessaria disceremus. Cur igitur Deus filium suum in laboribus et doloribus acerbissimis dereliquit? Quinque mihi occurrunt causæ, quas in medium adducam, ut sapientioribus occasionem præbeam meliora et utiliora investigandi.

Prima igitur mihi esse videtur magnitudo et multitudo offensionum generis humani in Deum, quas filius in suo corpore expiandas suscepit. *Peccata nostra*, inquit Sanctus Petrus, *ipse pertulit in corpore suo super lignum, ut peccatis mortui, iustitiæ vivamus: cuius livore sanati estis* [3]. Porro magnitudo offensionis, quam Christus passione sua delendam suscepit, est quidem aliquo modo infinita, ratione personæ infinitæ, dignitatis et excellentiæ, quæ fuit offensa: sed etiam persona satisfacientis, quæ est filius Dei, est etiam infinitæ dignitatis, et excellentiæ, ac per hoc quælibet pœna de filio Dei sponte suscepta, etiamsi una tantum fuisset sanguinis gutta, satis esse potuisset ad satisfactionem. Atque hoc quidem verum est: sed ut copiosa esset redemptio, et quia non unica fuit offensio, sed prope innumerabiles, non enim solius Adæ peccatum primum, sed omnia peccata omnium hominum, super se accepit Agnus Dei, qui tollit peccata mundi: ideo placuit Deo, ut pœnas innumerabiles, easque gravissimas filius eius portaret, atque hoc in illa derelictione significatur, de qua Filius ad Patrem dicit, *Quare dereliquisti me?* Altera causa fuit magnitudo et multitudo pœnarum gehennæ, quam ut notam nobis faceret, voluit eam Filius Dei tam ingenti pœnarum suarum imbre restinguere. Quanta sint autem gehennæ incendia, docet Isaias Propheta, cum ea docet esse plane intolerabilia, cum ait: *Quis poterit habitare de vobis cum igne devorante? quis habitabit ex vobis cum ardoribus sempiternis?* Gratias igitur ex toto corde agamus Deo, qui derelinquere voluit Filium suum unigenitum in doloribus maximis ad tempus, ut nos liberaret ab ardoribus sempiternis. Gratias quoque Agno Dei ex intimo corde reddamus, qui derelinqui maluit a Deo sub gladio iugulante, quam ut relinqueret ille nos sub dentibus bestiæ infernalis, quæ semper rodit, et numquam rodendo satiatur. Tertia causa est, magnitudo pretii gratiæ divinæ, quæ est illa margarita pretiosa [4] , quam mercator sapientissimus Christus, venditis omnibus quæ habebat, emit, nobisque restituit. Gratia Dei, quæ nobis in Adamo data fuerat, et quam Adamo peccante perdidimus, tam pretiosa margarita erat ut et mirifice nos ornaret et Deo gratissimos redderet, et pignus esset felicitatis æternæ. Hanc margaritam, quæ summa erat divitiarum nostrarum, serpentis astutia nobis ademptam, nemo erat, qui recuperare posset, nisi filius Dei, qui sapientia sua vincit malitiam diaboli; sed cum gravissimo incommodo suo, exponens ipse se laboribus et doloribus plurimis, vicit pietas Filii, qui se itineri laboriosissimo ac molestissimæ peregrinationi commisit, ut margaritam illam nobis recuperaret. Quarta causa fuit, magnitudo eminentissima Regni cœlorum,

[1] Jn. 21, 17
[2] Col. 2, 3
[3] 1 Petr. 2, 24
[4] Mt. 13, 45

ad quod nobis aditum immensis laboribus et doloribus suis aperuit Filius Dei, de quo Ecclesia gratissimo animo canit: *Tu devicto mortis aculeo aperuisti credentibus Regna cœlorum.* Atque ut mortis aculeum vinceret, opus illi fuit durissimo prœlio cum morte luctari, in quo prœlio Pater eum dereliquit, ut gloriosius triumpharet. Quinta causa fuit, amor ingens quo Patrem Filius prosequebatur. Optabat enim, ut in redemptione mundi, et abolitione peccati, honori Patris æterni copiosissime et cumulatissime satisfieret. Id vero fieri non poterat, nisi Pater Filium derelinqueret, id est, pati sineret tormenta omnia, quæ a diabolo excogitari et ab homine tolerari queunt. Si quis igitur quærat, ut quid Deus Filium in cruce extrema quæque patientem dereliquit, responderi poterit, ut appareat magnitudo peccati, magnitudo gehennæ, magnitudo gratiæ divinæ, magnitudo vitæ æternæ et magnitudo charitatis Filii Dei erga Patrem suum. Ex quibus causis alia quoque solvitur quæstio, cur videlicet multis Martyribus Deus sic admiscuerit calicem passionis cum ingenti copia spiritualium consolationum, ut Martyres illi maluerint calicem passionis cum admistione illarum consolationum, quam sine illis consolationibus carere calice passiones: et Filium suum dilectissimum permiserit sine ulla consolatione calicem amarissimum usque ad feces, ut sic loquar, exhaurire. Huius enim rei ratio est, quia in Sanctis Martyribus nulla earum causarum locum habebat, quas in passione Christi enumeravimus.

Capitulum V

De quarto fructu verbi quarti

Addi potest etiam alius fructus, non tam ex ipso quarto verbo, quam ex circunstantia temporis in quo dictum est, videlicet ex horrendis tenebris, quæ verbum illud proxime præcesserunt. Siquidem tenebræ illæ aptissimæ sunt ad gentem Hebræorum illuminandam, et ad Christianos ipsos in vera fide confirmandos, si ad vim demonstrationis, quam ex tenebris illis deductam nunc proponemus, animum serio applicare velint. Demonstratio ex quatuor veritatibus nullo negotio colligi potest.

Prima veritas est, Christo crucifixo Solem obscuratum esse plane totum, ut stellæ in cœlo conspicerentur, ut noctu conspici solent. Hæc veritas quinque testibus fide dignissimis, et qui diversarum erant nationum, et diversis temporibus, et in locis diversis erant, cum scriberent libros suos, ut non potuerint ex collatione vel conventione inter se facta scribere. Primus est Sanctus Matthæus [1] , Hebræus, qui in Iudæa scripsit, et unus ex illis est qui Solem obscuratum viderunt. Et certe hic vir gravis et prudens, numquam hoc in Iudæa, et, ut credibile est, in ipsa civitate Ierosolyma, scripsisset, si verum non esset quod scripsit. Quoniam alioqui potuisset ab omnibus illius civitatis et regionis incolis reprehendi et derideri, quasi scripsisset, quæ omnes scirent esse falsissima. Alter testis es Sanctus Marcus [2], qui Romæ scripsit, et ipse quoque eclipsim illam vidit, quia tunc in Iudæa erat cum aliis discipulis Domini. Tertius es Sanctus Lucas [3], qui Græcus erat, et in Græcia scripsit: et ipse quoque vidit eclipsim Antiochiæ in patria sua. Nam cum eam viderit Heliopoli in Ægypto Sanctus Dionysius Areopagita, facilius eam videre potuit Sanctus Lucas ex Antiochia, quæ vicinior est Ierosolymæ, quam Heliopolis. Quartus testis, et quintus, sunt Dionysius et Apollophanes, qui Græci erant, et eo tempore gentiles: et disertis verbis testantur, eam eclipsim a se visam et consideratam cum summa sua admiratione. Hi sunt quinque testes, qui de visu proprio testantur. His accedunt annales Romanorum veterum, et Phlegon chronographus Adriani Imperatoris, ut supra monuimus in primo capite. Itaque prima veritas nullo modo sine ingenti temeritate negari potest a Iudæis, vel a Paganis. Nam apud Christianos veritas hæc ad Fidem Catholicam pertinet.

Altera veritas est, prædictam eclipsim non potuisse fieri, nisi per omnipotentiam Dei; ac per hoc non a dæmonibus ullo modo, vel ab hominibus auxilio dæmonum procurari potuisse; sed de speciali providentia et voluntate Dei creatoris et gubernatoris mundi esse profectam. Hæc veritas hac ratione demonstratur: nam Sol non potest deficere, nisi uno ex tribus modis: vel per interpositionem Lunæ inter Solem et terram; vel per ingentem et densissimam aliquam nubem; vel per radiorum Solis retractionem, sive extinctionem. Primo modo non potuit naturaliter illa interpositio fieri, quia cum tunc esset Pascha Iudæorum, Luna inveniebatur opposita Soli; proinde necesse fuit, vel sine interpositione Lunæ illam eclipsim fieri, vel inusitato et maximo miraculo, Lunam paucis horis iter fecisse, quod quatuordecim diebus factura erat, ac deinde simili miraculo retrocecisse tanta velocitate, ut spatio trium horarum conficeret rursum iter dierum quatuordecim. Illa autem, quæ ad cœlestes orbes pertinent, extra controversiam est, non posse fieri nisi a Deo: neque enim dæmones ullam potestatem habent nisi infra Lunam. Ideo enim Apostolus dæmonem appellat *Principem potestatis aëris huius* [4]. Secundo modo non potuit fieri deliquium Solis, quoniam, ut supra diximus, nubes densa et crassa non potest eripere nobis aspectum Solis,

[1] Mt. 27, 45

[2] Mc. 16, 33

[3] Lc. 23, 44

[4] Ephes. 2, 2

nisi etiam auferat aspectum stellarum: constat autem ex testimonio Phlegontis, deficiente Sole in passione Christi, visas fuisse stellas in cœlo, eo plane modo quo videntur in noctibus. Tertio denique modo notissimum est, non posse Solis radios retrahi, vel extingui, nisi a Deo qui Solem creavit. Igitur secunda veritas non minus certa est quam prima, neque minori temeritate potest negari quam prima.

Tertia veritas est, tenebras illas, de quibus nunc agimus, Christi crucifixi causa exortas, atque a divina providentia procuratas fuisse. Hæc veritas ex eo demonstrari potest, quod tenebræ illæ tam diu perseveraverunt aëre, quamdiu Christus Dominus vivus pependit in cruce: id est, ab hora sexta usque ad nonam. Id attestantur quotquot huius deliquii meminerunt. Neque casu fieri potuit, ut tenebræ plenæ miraculis cum Christi passione coinciderent. Quæ enim miraculo sunt, non casu, sed divina providentia fiunt. Neque ullus auctor est, quod ego sciam, qui aliam causam huius tam admirandi deliquii assignare potuerit. Qui enim Christum noverunt, eius causa deliquium illud factum esse confessi sunt: qui Christum non noverunt, ignorantiam suam fassi admirantes permanserunt.

Quarta veritas est, tenebras illas tam prodigiosas nihil aliud indicare potuisse, nisi sententiam Caiphæ et Pilati iniustissimam fuisse, et Iesum esse verum et proprium Filium Dei, verissimumque messiam Iudæis promissum. Hæc enim potissima causa fuit, cur Iudæi Christum ad necem postulaverint. Nam in concilio Pontificum et sacerdotum, scribarum et pharisæorum, cum videret Pontifex testimonia adversus Christum nihil probare, surrexit, et ait: *Adiuro te per Deum vivum, ut dicas nobis, si tu es Christus filius Dei* [5]. Consentiente autem Domino, et confitente se esse, *scidit vestimenta sua* Pontifex, *dicens, blasphemavit: quid adhuc egemus testibus? ecce nunc audistis blasphemiam, quid vobis videtur? At illi respondentes dixerunt, Reus est mortis.* Ac deinde coram Pilato, qui Dominum liberare a morte cupiebat, Pontifices et ministri dixerunt: *Nos legem habemus, et secundum legent debet mori, quia filium Dei se fecit* [6]. Hæc igitur potissima causa fuit, cur Dominus ad crucem damnatus fuerit. Quod prædictum fuit a Daniele Propheta dicente: *Occidetur Christus, et non erit eius populus, qui eum negaturus est* [7]. Atque hæc ipsa causa fuit, cur Deus in passione Domini horrendas illas tenebras in mundum effuderit, ut apertissime testaretur, erravisse Pontifices, erravisse populum, erravisse Pilatum, erravisse Herodem; et illum qui pendebat in cruce, esse verum filium suum, et Messiam promissum. Quod ipsum Centurio animadvertis cœlestibus signis clamavit: *Vere filius Dei erat iste* [8], et rursum: *Vere hic homo iustus erat* [9]. Cognovit enim Centurio signa illa cœlestia esse quasi vocem Dei retractantis sententiam Caiphæ et Pilati, et affirmantis, hominem illum contra omne ius morti traditum fuisse, cum sit auctor vitæ, verus Dei Filius et Christus in lege promissus. Quid enim significare potuit Deus tenebris illis, addita scissione petrarum, et veli Sanctuarii, nisi aversum se iam esse a populo quondam suo, et iratum iracundia maxima propterea quod *non cognoverit tempus visitationis suæ*, ut Dominus illis manifeste prædixit apud Lucam.

Certe si Iudæi ista considerarent, et simul animadverterent, se ab illo tempore dispersos esse inter varias nationes, et neque Reges habere, neque Pontifices, neque altaria, neque sacrificia, neque miracula divina, neque responsa Prophetarum, plane intelligerent se a Deo derelictos, et quod est longe miserius, datos esse in reprobum sensum, et nunc impleri in eis, quod Isaias futurum prædixit, cum Dominum dicentem introducit: *Vade, et dices populo huic, audite audientes, et nolite intelligere; et videte visionem, et nolite cognoscere. Excæca cor populi huius, et aures eius aggrava, et oculos eius claude, ne forte videat oculis suis, et auribus suis audiat, et corde suo intelligat, et convertatur et sanem eum.* [10]

Capitulum VI

De quinto fructu verbi quarti

In primis tribus verbis commendavit nobis magister noster Christus tres eximias virtutes, charitatem ad inimicos, misericordiam ad miseros, et pietatem ad parentes. In quatuor sequentibus verbis commendat virtutes quatuor, non quidem excellentiores, sed nobis non minus necessarias: humilitatem, patientiam, perseverantiam et obœdientiam. Et quidem humilitatem, quæ proprie virtus Christi dici potest, cum eius nulla fiat mentio in scriptis sapientium huius mundi; in toto vitæ suæ decursu re ipsa et factis ostendit, sed præterea disertis verbis eius virtutis se magistrum professus est, cum ait: *Discite a me, quia mitis sum, et humilis corde* [1]. Sed nunquam clarius hanc virtutem et simul etiam patientiam, quæ separari ab humilitate non potest, nobis commendavit, quam cum ait: *Deus meus, Deus meus, ut quid dereliquisti me?* his enim verbis Christus ostendit, permittente Deo, omnem suam gloriam et excellentiam in conspectu hominum oscuratam:

[5] Mt. 26, 63
[6] Jn. 19, 7
[7] Dan. 9, 26
[8] Mt. 27, 54
[9] Lc. 23, 47
[10] Isa. 6, 9
[1] Mt. 11, 29

quod ipsum etiam tenebræ illæ demonstrabant. Non potuit autem Dominus sine eximia humilitate et patientia obscurationem eiusmodi tolerare.

Gloria Christi, de qua loquitur Sanctus Ioannes in principio Evangelii, cum ait: *Vidimus gloriam eius, gloriam quasi unigeniti a Patre, plenum gratiæ et veritatis* [2]: posita erat in potentia, sapientia, probitate, maiestate regia, beatitudine animæ et dignitate divina, quam habuit, ut verus et naturalis filius Dei. Hæc omnia passio obscuravit, et hanc oscurationem illa significant, *Deus meus, Deus meus, ut quid dereliquisti me?* Potentiam passio obscuravit, quia cruci affixus nihil omnino posse videbatur, et ideo Principes Sacerdotum, et milites, et ipse etiam latro exprobrabant illi impotentiam dicentes: *Si tu es Christus, descende de cruce* [3], et *Alios salvos fecit, seipsum non potest salvum facere* [4] . Quanta patientia, quanta humilitas necessaria fuit, ut nihil ad ista responderet is qui vere erat omnipotens? Sapientiam passio obscuravit, quando coram Principibus Sacerdotum, coram Herode, coram Pilato ad multas interrogationes, quasi consilii omnis expers, nihil respondebat: ex quo factum est, ut eum Herodes indutum veste alba, spreverit et exercitus eius. Quanta humilitas, quanta patientia necessaria erat ad ista toleranda ei, qui non solum Salomone sapientior, sed ipsa Dei sapientia erat? Probitatem vitæ passio obscuravit, cum in medio latronum cruci affixus penderet, quasi seductor populorum et Regni alieni usurpator esset. Atque hanc innocentiæ gloriam magis adhuc obscurare videbatur illa derelictio Dei, quam ipse fatebatur, dicens: *Cur me dereliquisti?* Deus enim non probos viros, sed improbos dereliquere solet. Certe superbi omnes valde cavent, ne aliquid dicant, unde possint qui audiunt suspicari, indignitatem aliquam suam eos ipsos confiteri. Sed humiles et patientes, quorum Rex Christus fuit, libenter occasionem omnem arripiunt humilitatis et patientiæ, modo nihil falsi dicant. Quanta igitur humilitas, quanta patientia necessaria fuit ad ista toleranda illi, de quo Apostolus dicit: *Talis decebat ut nobis esset Pontifex, sanctus, innocens, impollutus, segregatus a peccatoribus et excelsior cœlis factus* [5]. Porro regiam maiestatem passio sic obscuravit, ut pro diademate aureo spineam coronam, pro sceptro arundinem, pro tribunali patibulum, pro regio comitatu duos illi latrones adiunxerit. Quanta igitur humilitas, quanta patientia necessaria fuit illi, qui vere erat Rex Regum, et Dominus dominantium, et Princeps regum terræ? [6] Quid iam dicam de beatitudine animæ, quam vere Christus habuit ab ipsa sua conceptione? et quam potuisset, si voluisset, in corpus etiam transfundere? quam vehementer gloriam istam passio obscuravit, cum eum fecerit *virum dolorum et scientem infirmitatem, et despectum, et novissimum virorum* iuxta Isaiam; et cum ipse clamet præ magnitudine passionis, *Deus meus, ut quid dereliquisti me?* Denique celcissimam divinæ personæ dignitatem passio sic obscuravit, ut qui supra omnes, non homines tantum, sed etiam Angelos sedet, propter passionem dicat: *Ego autem sum vermis, et non homo, opprobium hominum, et abiectio plebis* [7].

Ad hunc igitur locum novissimum Christus in passione descendit: sed hæc descensio non sine ingenti merito et exaltatione fuit. Quod enim idem Dominus verbo sæpissime promisit, dicens, *Omnis qui se humiliat exaltabitur* [8], in ipsius persona impletum fuisse, Apostolus testatur, cum ait: *Humiliavit semetipsum factus obœdiens usque ad mortem, mortem autem crucis: propter quod et Deus exaltavit illum, et dedit illi nomen, quod est super omne nomen, ut in nomine Iesu omne genu flectatur, cœlestium, terrestrium et infernorum* [9]. Ita qui fuit novissimus, declaratus est primus, et humiliatio brevissima, et quasi momentanea fuit, sed exaltatio sempiterna. Quod idem videmus accidisse Apostolis scribit Beatus Paulus, fuisse *tanquam purgamenta huius mundi, et omnium peripsema* [10], id est, res vilissimas, quæ ab omnibus proiiciuntur et conculcantur: hæc fuit humilitas Apostolorum. Sed quæ exaltatio? Sanctus Ioannes Chrysostomus docet [11], cum ait, Apostolos nunc in cœlo prope ipsum thronum Dei assistere, ubi Cherubim Deum glorificant, ubi Seraphim volant, id est, cum primis Principibus Regni cœlorum locum tenere, a quo loco nunquam excident. Certe si homines attente considerarent, quam honorificum sit, humilitatem filii Dei hic in terris imitari, et simul aliquo modo suspicari possent, quanta sit exaltatio, ad quam humilitas ipsa perducit, paucos omnino superbos inveniremus: sed quia sensibus carnis, et humana cogitatione plerique omnia metiuntur, ideo mirum non est, si rara sit humilitas in terris, et superborum infinitus sit numerus.

Capitulum VII

De verbo quinto, «Sitio», ad litteram

Sequitur verbum quintum, quod habetur apud Sanctum Ioannem, et est vere verbum unum, videlicet, *sitio*. Sed ut intelligatur, necesse est addere verba Evan-

[2] Jn. 1, 14
[3] Mt. 27, 40
[4] Mt. 27, 42
[5] Hebr. 7, 26
[6] Apoc. 1, 5
[7] Psalm. 21, 7
[8] Mt. 23, 12
[9] Philip. 2, 8
[10] 1 Cor. 4, 13
[11] Hom. 32 in Epist. ad Rom.

gelistæ præcedentia et sequentia. Sic igitur loquitur Sanctus Ioannes: *Postea sciens Iesus quia omnia consummata sunt, ut consummaretur Scriptura, dixit: Sitio. Vas ergo erat positum aceto plenum. Illi autem spongiam plenam aceto, hyssopo circumponentes, obtulerunt ori eius* [1]. Quorum verborum hæc sententia est: Dominus noster adimplere voluit omnia, quæ de vita et morte eius Prophetæ, Spiritu Sancto pleni, prænoverant et prædixerant. Et quoniam omnibus aliis adimpletis, adhuc unum restabat, ut acetum in siti sua gustaret, iuxta illud Psalmi sexagesimi octavi: *In siti mea potaverunt me aceto*, dixit clara voce, *Sitio*. Et qui astabant, obtulerunt ori eius spongiam aceto plenam, et calamo impositam. Dominus igitur noster dixit, *Sitio*, ut impleretur Scriptura. Et quare ut impleretur Scriptura? cur non potius dixit, *Sitio*, quia revera sitiebat et restinguere sitim cupiebat? non enim Propheta prædixerat, ad hoc ut fieret quod prædixit; sed ideo prædixerat, quia præviderat futurum, et futurum prædixerat, quia res vere futura erat, etiamsi non prævideretur. Itaque prævisio vel prædictio non est causa rei futuræ; sed res futura causa est cur possit prævideri vel prædici. Magnum hoc loco mysterium aperitur. Vere enim Dominus siti gravissima laboravit a principio crucifixionis, et ea sitis crevit semper magis ac magis, ita ut unum fuerit ex maioribus tormentis quæ Dominus in cruce pertulit. Siquidem emissio magnæ copiæ sanguinis exsiccat, et sitim provocat. Novi ego personam, quæ multis affecta vulneribus, ex quibus ingens copia sanguinis fluxerat, nihil nisi potum desiderabat, quasi nihil mali pateretur præter ardentissimam sitim. Idem legitur in vita Sancti Emmerammi martyris: qui ligatus ad palum, et plurimis vulneribus acceptis, de siti tantummodo querebatur. Christus igitur, qui post longam defatigationem multum sanguinis in flagellatione fuderat, et postea crucifixus quatuor quasi fontes in corpore suo patentes gerebat, ex quibus ingens sanguinis copia longo iam tempore fluxerat; quomodo fieri potest, ut non siti ardentissimam cruciaretur? Et tamen longum hunc cruciatum per tres horas silentio presserat, et potuisset etiam premere usque ad mortem, quæ iam tunc erat in ianuis. Cur igitur tanto tempore silentio texit cruciatumm tam immanem, et iam iam moriturus illum manifestans dicit: *Sitio*, nisi quia voluntas Dei erat, ut nos omnes novum hoc tormenti genus Christo non defuisse sciremus? Et ideo idem Pater cœlestis a Propheta prædici voluit in persona Christi, et ipsi Domino Iesu Christo inspiravit, ut ad exemplum patientiæ fidelibus suis notum faceret hunc novum et acerbissimum cruciatum. Dixit ergo, *Sitio*, id est, deficit iam in carne mea humor omnis: aruerunt venæ, aruit lingua, aruit palatum, aruerunt fauces, aruerunt interiora omnia: si quis me refocillare cupit, potum offerat.

Audiamus nunc quem potum illi obtulerint, qui cruci astabant. *Erat ergo vas aceto plenum, illi autem spongiam plenam aceto hyssopo circumponentes obtulerunt ori eius.* O consolationem, o refrigerium! Erat ibi vas aceto plenum, quod noxium est vulneribus, et mortem accelerare solet, atque ea de causa ibi conservabatur, ut mortem cruci affixis acceleraret. Certe Sanctus Cyrillus ad hunc locum ita scribit: *Pro iuvante et iucundo potu, nocentem et acerbum obtulerunt.* Et hoc ideo credibilius redditur, quod Sanctus Lucas scribat in Evangelio: *Illudebant autem ei et milites accedentes, et acetum offerentes ei* [2]. Et quamvis hoc scribat Sanctus Lucas de Christo recens cruci affixo, tamen credibile est, illos ipsos milites, cum audiverunt clamantem, *Sitio*, tunc acetum per spongiam et calamum dedisse, quod antea illudentes obtulerant. Summa est, ut initio paulo ante cruci affixionem, obtulerunt vinum felle mixtum, sic in exitu vitæ acetum noxium vulneribus obtulerunt, ut a principio usque ad finem tota Christi passio fuerit simplex et vera passio, nulla consolatione admixta.

Capitulum VIII

De primo fructu verbi quinti

Scripturæ Testamenti veteris plerumque per Scripturas Testamenti novi declarari solent: sed in hoc mysterio de siti Domini, verba Psalmi sexagesimi octavi haberi possunt pro commentario Evangelii. Siquidem in Evangelio non aperte declaratur, an qui obtulerunt acetum Domino sitienti, id fecerint ut ei gratificarentur, an ut eum magis affligerent, id est, ex amore, vel odio. Nos cum Sancto Cyrillo in malam partem accipimus factum illorum, qui Domino sitienti acetum propinaverunt. Sed verba Psalmi apertiora sunt, quam ut explicatione indigeant: atque ex eis hunc fructum colligemus, ut discamus sitire cum Christo, quæ vere et salubriter sitienda sunt. Hæc sunt verba Prophetæ: *Sustinui qui simul contristaretur, et non fuit; et qui consolaretur, et non inveni. Et dederunt in escam meam fel, et in siti mea potaverunt me aceto* [1]. Itaque qui dederunt Christo Domino, paulo antequam crucifigeretur, vinum cum felle mixtum; et qui crucifixo Domino acetum obtulerunt, de illis erant, de quibus queritur, dicens: *Sustinui qui simul contristaretur, et non fuit, et qui consolaretur, et non inveni.*

Sed potest aliquis quærere, an non beatissima Virgo mater Domini et soror matris eius Maria Cleophæ, et Maria Magdalena cum Apostolo Ioanne, stantes iuxta crucem, vere et ex corde simul contristabantur? An

[1] Jn. 19, 29

[2] Lc. 23, 36

[1] Psalm. 68, 21

non etiam mulieres illæ, quæ sequebantur Dominum ad montem Calvariæ plangentes eum, vere simul cum eo contristabantur? denique, nonne Apostoli omnes passionis tempore tristabantur, cum eis Christus ipse prædixisset: *Quia plorabitis et flebitis vos, mundus autem gaudebit* [2]? Omnino contristabantur omnes isti, et serio contristabantur, sed non simul cum Domino contristabantur, quia non eadem erat tristitiæ causa vel ratio in Christo, et in aliis. Domimus enim ait: *Sustinui qui simul contristaretur, et non fuit, et qui consolaretur, et non inveni.* Illi tristabantur de passione et morte Christi corporali: ille non de hac re tristabatur, nisi ad breve tempus in horto, ut se vere hominem demonstraret; immo dicebat: *Desiderio desideravi hoc Pascha manducare vobiscum antequam patiar* [3]. Et alio loco: *Si diligeritis me, gauderetis utique, quia vado ad Patrem* [4]. Quænam igitur erat causa tristitiæ Domino, in qua simul contristantes non invenit? perditio animarum, pro quibus patiebatur. Et quæ erat causa consolationis, in qua consolantem non invenit, nisi salus animarum, quam sitiebat? Hanc unam consolationem quærebat, hanc optabat, hanc esuriebat, hanc sitiebat: sed datum est ei fel in escam, et acetum in potum. Fellis enim amaritudo peccata significat, quibus nihil est amarius ei qui sensum gustandi habeat non infectum vel depravatum; aceti vero acrimonia vel acerbitas, obstinationem significat in peccato. Proinde merito Christus tristabatur, quia videbat pro uno latrone converso, non solum alterum latronem in obstinatione mansisse, sed multos alios item obstinatos manere, et ex Apostolis ipsis omnes fere scandalum passos, Petrum negasse, et Iudam desperasse.

Si quis igitur velit Christum in cruce esurientem et sitientem et inde valde contristatum et dolentem consolari atque reficere, primum ipse se offerat vere pœnitentem, et peccata propria detestantem, deinde simul cum Christo tristitiam magnam in corde suo concipiat, quod tanta animarum multitudo quotidie pereat, cum tam facile possent omnes homines salvari, si redemptionis pretio uti vellent. Vere Apostolus Paulus unus erat ex iis, qui cum Christo tristabantur, cum ait in Epistola ad Romanos: *Veritatem dico in Christo, non mentior, testimonium mihi perhibente conscientia mea in Spiritu Sancto: quoniam tristitia mihi magna est, et continuus dolor cordi meo. Optabam enim ego ipse anathema esse a Christo pro fratribus meis, qui sunt cognati mei secundum carnem, qui sunt Israelitæ, quorum adoptio est filiorum*, etc [5] . Non poterat Apostolus magis amplificare desiderium suum erga salutem animarum, quam illa exaggeratione, *Optabam enim ego ipse anathema esse a Christo.* Significat enim ex sententia Sancti Ioannis Chrysostomi de Compunctione cordis [6] , et Epistola ad Romanos, se adeo vehementer tristari de damnatione Iudæorum, ut si fieri posset, cuperet ipse separari a Christo, propter Christum; non quidem a charitate Christi separari cupiebat, de qua dixerat paulo ante: *Quis nos separabit a charitate Christi?* Sed a gloria Christi, malens ipse gloria cœlesti privari, quam ut Christus privaretur tanto fructu passionis suæ, quantus appareret in conversione multorum millium Iudæorum. Iste igitur vere tristabatur cum Christo, et consolabatur dolorem Christi: sed paucos habet hoc tempore imitatores. Primum enim pastores animarum non pauci magis tristantur, si proventus Ecclesiæ suæ diminui aut etiam perire videant, quam si multus animarum numerus ex ipsorum absentia vel negligentia pereat. *Patientius*, inquit Sanctus Bernardus de Episcopis loquens, *ferimus Christi iacturam, quam nostram. Quotidianas expensas, quotidiano reciprocamus scrutinio, et continua Dominici gregis detrimenta nescimus* [7]. Non satis esse debet prælato, si ipse pie vivat, et Christi virtutes privatim imitari satagat, nisi etiam subditos suos, vel potius filios suos, pios efficiat, et per Christi vestigia ad vitam æternam ducat, proinde si Christo compati, et cum illo tristari, eiusque dolores consolari cupiunt, vigilent super gregem suum, non deserant oviculas suas, verbo dirigant, exemplo præcedant.

Sed etiam de privatis hominibus iure queri potest Christus, quod cum illo non contristentur, neque dolorem suum consolentur. Et si cum in cruce pendebat, merito querebatur de perfidia et obstinatione Iudæorum, a quibus videbat tantum suum laborem doloremque contemni, et tam pretiosam medicinam sanguinis sui tanquam a phreneticis respui, quid nunc dicere potest, cum non iam de cruce, sed de cœlo videat, ab his, qui in eum credunt, aut credere se dicunt, nihili fieri passionem suam, sacrum sanguinem conculcari, et nihil nisi fel et acetum sibi offerri, id est, sine consideratione divini iudicii et sine metu gehennæ multiplicari peccata? *Gaudium est in cœlis super uno peccatore pœnitentiam agente* [8]; sed si paulo post ille qui per fidem et baptismum natus videbatur in Christo, et qui per pœnitentiam a morte revocatus videbatur ad vitam, iterum peccando moritur, nonne gaudium vertitur in tristitiam? et lac in fel, et vinum vertitur in acetum? Certe, *mulier, quæ cum parit tristitiam habet*, si vivum pariat puerum, *iam non meminit pressuræ, quia*

[2] Jn. 16, 20
[3] Lc. 22, 15
[4] Jn. 14, 28
[5] Rom. 9, 1
[6] Lib. 1, Hom. 8
[7] Lib. 4 de consider. cap. 9
[8] Lc. 15, 10

natus est homo in mundum [9]; sed si forte puer continuo moriatur, aut etiam mortuus nascatur, nonne duplici dolore torquebitur? sic etiam multi laborant confitendo peccata, fortasse etiam in ieiuniis, et eleemosynis non sine labore versantur. Sed quia per conscientiam erroneam, vel ignorantiam non probabilem ad indulgentiam non perveniunt, nonne iste laborant in parturiendo et tamen abortum faciunt, et se ipsi et pastores suos duplici mœrore conficiunt? Similes sunt eiusmodi homines viro ægrotanti, qui amarissimo pharmaco, unde sanitate sperabat, sibi ipse mortem accelerat; vel agricolæ, qui post multos labores in vinea, vel in agro colendo consumptos, improvisa grandine superveniente, proventus omnes, id est, labores suos omnes amittit. Ista igitur sunt mala iure deflenda, et qui ista deflet, et de his contristatur, is cum Christo in cruce contristatur, et cum in istis depellendis malis pro viribus laborat, is Christi patientis in cruce labores ac dolores mirifice consolatur, et cum Christo vicissim in cœlo gaudente gaudebit, et cum regnante regnabit.

Capitulum IX

De secundo fructu verbi quinti

Alia, nec parum utilis consideratio mihi occurrit, dum sitim Christi in cruce pendentis attente considero. Videtur enim mihi Dominus in eum sensum dixisse, *Sitio*, quo dixit mulieri Samaritanæ, *Da mihi bibere*. Nam paulo post aperiens mysterium verbi sui, adiunxit: *Si scires donum Dei, et quis est, qui dicit tibi: Da mihi bibere, tu forsitan petisses ab eo, et dedisset tibi aquam vivam* [1] . Quomodo enim sitiet, qui est fons aquæ vivæ? an non de se loquebatur, cum diceret in Evangelio: *Si quis sitit, veniat ad me et bibat* [2]? et nonne ipse est petra illa, de qua loquitur Apostolus ad Corinthios: *Bibebant de consequente eos petra, petra autem erat Christus* [3]? Denique, nonne ipse est, qui loquitur ad Iudæos per Ieremiam [4], *Me dereliquerunt fontem aquæ vivæ, et foderunt sibi cisternas dissipatas, quæ continere non valent aquas*. Videor igitur mihi videre Dominum in cruce, tamquam in sublimi specula, respicientem orbem terrarum plenum hominibus sitientibus, et languentibus præ siti: et occasione sitis suæ corporalis, eumdem Dominum miseratum communem illam sitim generis humani, clamavisse, *Sitio*, hoc est, vere quidem sitio propter exhaustum iam atque exsiccatum humorem corporis mei, sed hæc sitis in momento finietur: magis autem sitio, ut homines ex fide cognoscere incipiant, me esse verum fontem aquæ vivæ, et veniant ad me, et bibant, et deinceps non sitiant in æternum.

O nos beatos, si concionem istam Verbi incarnati attentissimo corde audiremus! An non enim homines fere omnes sitiunt siti concupiscentiæ ardentissima et insatiabili aquas labentes et turbidas rerum transeuntium et defluentium, quæ vulgo dicuntur bona, pecunias, honores, voluptates? Et quis umquam istam aquam bibens, non sitivit iterum? Et quis umquam Christum magistrum audiens gustare cœpit aquam vivam sapientiæ cœlestis et charitatis divinæ, qui non continuo extincta siti rerum terrenarum, respirare cœperit in spem æternæ vitæ, et deposita mordaci cura acquirendi et cumulandi terrena, non cœperit desiderare et sitire cœlestia? Hæc aqua viva, no ex terra ascendens, sed de cœlo descendens, quam Dominus fons aquæ vivæ nobis dabit, si eam ab illo ardentibus precibus et non sine fonte lacrymarum postulabimus; non solum sitim sedabit rerum terrenarum, sed etiam erit nobis cibus et potus indeficiens toto tempore nostræ peregrinationis. Sic enim loquitur Isaias Propheta: *Omnes sitientes venite ad aquas*. Et ne forte putes simplicem esse aquam, vel magno pretio emendam, subiungit: *Properate, venite et emite absque argento, et absque ulla commutatione vinum et lac* [5]. Aqua emenda dicitur, quia non sine aliquo labore, id est, dispositione propria acquiritur, sed absque argento et absque ulla commutatione, quia gratis datur, neque ullum æquale pretium inveniri posset. Et quam paulo ante vocaverat aquam, nunc appellat vinum et lac, quia res quædam est pretiosissima, quæ simul comprehendit perfectionem aquæ, vini et lactis.

Hæc est vera sapientia et charitas, quæ dicitur aqua, quia refrigerat æstum concupiscentiæ; vinum, quia calefacit et inebriat mentem ebrietate maxime sobria; lac, quia nutrit dulci pabulo præcipue infantes in Christo, iuxta illud Apostoli Petri: *Sicut modo geniti infantes, rationabile, sine dolo lac concupiscite* [6]. Hæc eadem vera sapientia et charitas, concupiscentiæ carnis contraria, est *iugum* illud *suave, et onus leve* [7], quod qui libenter humiliterque suscipiunt, inveniunt requiem veram et solidam animabus suis, ut non amplius sitiant, neque opus habeant aquas ex terrenis puteis haurire. Hæc dulcissima requis animorum aperuit solitudines, implevit monasteria, reformavit Clerum; ipsos etiam coniugatos ad moderationem non exiguam revocavit. Certe palatium Theodosii iunioris Imperatoris non absimile magno monasterio videbatur; domus Comitis Elzearii, parvi monasterii formam præferebat. In utro-

[9] Jn. 16, 21
[1] Jn. 4, 7-10
[2] Jn. 7, 37
[3] 1 Cor. 10, 4
[4] Jer. 2, 13
[5] Isa. 55, 1
[6] 1 Petr. 2, 2
[7] Mt. 11, 30

que loco nulla iurgia, nullæ contentiones audiebantur, sed Psalmi et cantica sacra frequentissime resonabant. Hæc omnia Christo debemus, qui siti sua sitim nostram extinxit, et tanquam fons vivus aquis iugiter manantibus agros cordium nostrorum ita rigavit, ut siccitatem non timeant, nisi ab ipso fonte corda nostra (quod absit) inimico instigante recedant.

Capitulum X

De tertio fructu verbi quinti

Tertius fructus, qui ex verbo quinto decerpi potest, est imitatio patientiæ Filii Dei. Quamvis enim in verbo quarto claruerit humilitas cum patientia, tamen in verbo quinto, tanquam in proprio loco summa et sola patientia Christi fulsisse videtur. Porro patientia non solum una ex magnis virtutibus est, sed etiam præter cæteras valde necessaria. Sic enim loquitur sanctus Cyprianus: *Non invenio, inter cæteras cœlestis disciplinæ vias, quid magis sit vel utilius ad vitam, vel maius ad gloriam, quam ut qui præceptis Dominis obsequio timoris ac devotionis innitimur, patientiam maxime tota observatione tueamur* [1]. Sed antequam de necessitate patientiæ aliquid dicamus, necesse est patientiam veram a falsa destinguere. Vera patientia est, quæ tolerare iubet mala pœnæ, ut non cogatur facere mala culpæ. Talis fuit patientia Martyrum, qui maluerunt tormenta subire carnificium quam Christi fidem abnegare, et maluerunt iacturam omnium bonorum pati, quam Diis falsis cultum adhibere. Falsa vero patientia est, quæ suadet mala omnia tolerare, ut legi concupiscentiæ pareatur, et amittere bona sempiterna, ut temporalia conserventur. Talis est patientia martyrum diaboli, qui facile tolerant famem et sitim, frigus et æstum, et iacturam nominis boni, et quod admirabilius est, Regni cœlorum, ut opes adaugeant, vel carnis concupiscentiæ satisfaciant, vel ad gradus honorum ascendant.

Iam vero patientia vera id habet proprium, ut omnes virtutes perficiat et conservet, atque hoc est quod sanctus Iacobus prædicat in laudibus patientiæ, cum ait: *Patientia opus perfectum habet, ut sitis perfecti et integri, in nullo deficientes* [2]. Virtutes enim cæteræ sine patientia non diu subsistere possunt propter difficultates, quæ in earum actibus inveniuntur. Sed quando comitem habent patientiam, facile superant omnes difficultates, patientia enim convertit prava in directa, et aspera in vias planas. Atque hoc adeo verum est, ut sanctus Cyprianus de ipsa etiam Regina virtutum charitate dicat, *Charitas fraternitatis vinculum est, fundamentum pacis, tenacitas, ac firmitas unitatis, quæ spe, et fide maior est: et martyria præcedit, quæ nobiscum semper æterna apud Deum in regnis cœlestibus permanebit. Tolli illi patientiam, et desolata non durat; tolle sustinendi tolerandique substantiam, et nullis radicibus ac viribus perseverat* [3]. Quod idem facilius probat idem Cyprianus de castitate, de iustitia, de pace cum proximis: *Sit fortis*, inquit, *et stabilis in corde patientia, et nec adulterio sanctificatum corpus et Dei templum polluitur, nec iustitiæ dicata innocentia contagione fraudis inficitur, nec post gustatam Eucharistiam manus gladio et cruore maculatur.* Hæc ille, qui a contrario sensu significare voluit, neque castitatem adulterio resistere posse sine patientia, neque iustitiam fraude vacare, neque sumptam Eucharistiam ab homicidio liberare.

Hoc autem quod scribit sanctus Iacobus de virtute patientiæ aliis verbis docent Propheta David, et ipse Dominus, et Apostolus eius. David in Psalmo nono, *Patientia*, inquit, *pauperis non peribit in finem*; quia videlicet opus perfectum habet, ac per hoc fructus eius numquam marcescet. Dicitur enim patientia non perire, quia fructus eius et merces semper manebit. Quomodo dicere solemus, labores agricolæ perire, quando fructum non ferunt, et non perire, quando ferunt. Additur autem vox illa, *pauperis*, quæ hoc loco humilem significat, qui se pauperem agnoscit, et sine adiutorio Dei nihil posse vel facere vel pati. Sic Sanctus Augustinus exponit in libro de Patientia [4]. Neque enim soli pauperes, sed etiam divites veram patientiam habere possunt, dummodo non in seipsis confidant, sed in Deo, a quo, ut veri pauperes donorum divinorum, patientiam petant et accipiant. Hoc idem Dominus ipse significare voluit, cum ait in Evangelio: *In patientia vestra possidebitis animas vestras* [5]. Illi enim soli vere possidebunt animam, id est vitam suam, ut propriam, et quæ a nullo subripi possit, qui patienter tolerabunt omnes afflictiones, et ipsam etiam corporis mortem, ut non peccent in Deum. Quamvis enim moriendo vitam videantur amittere, tamen non amittunt, sed in æternum custodiunt eam. Mors enim iustorum non mors, sed somnus, isque admodum brevis dici potest. Sed impatientes, qui ut vitam corporis non amittant, peccare non dubitant, vel Christum abnegando, vel idola colendo, vel libidini succumbendo, vel aliud quodcumque scelus perpetrando, illi videntur quidem ad tempus conservare vitam suam, sed perdunt in æternum vitam corporis et animæ. Et sicut veris patientibus recte di-

[1] Serm. de bono Patientiæ
[2] Iac. 1, 4
[3] Serm de Patientia
[4] c. 15
[5] Lc. 21, 19

citur: *Capillus de capite vestro non peribit* [6]: sic impatientibus dici debem, membrum de corpore vestro immune a gehennæ incendio non manebit.

Denique hoc idem confirmat Apostolus, dicens: *Patientia vobis necessaria est, ut voluntatem Dei facientes, reportetis promissionem* [7]. Ubi patientiam non utilem, sed necessariam omnino esse pronuntiat, ut voluntatem Dei semper faciamus, et voluntatem Dei facientes reportemus promissionem, id est, *coronam* gloriæ, *quam repromisit Deus diligentibus se* [8], et mandata sua custodientibus. *Si quis* enim *diligit me, sermonem meum servabit* [9], et *qui non diligit me, sermones meos non servat* [10]. Itaque videmus, totam Scripturam sibi ipsi cohærentem, prædicare fidelibus patientiæ necessitatem. Hæc igitur causa est, cur Christus voluerit in exitu de hac vita, testificari omnibus invisibilem quamdam, et acerbissimam, et longissimam passionem suam, sitim videlicet, ut hoc tanto exemplo proposito, accenderemur ad patientiam in omni afflictione servandam. Fuisse autem Christi sitim pœnam vehementissimam, paulo ante in explicatione verbi, *Sitio*, demonstravimus. Quod vero longissima fuerit, nullo negotio demonstrari potest.

Ac ut incipiamus a flagellatione, cum Christus flagellaretur, iam fatigatus erat ex oratione prolixa, et agonia, ac sanguinis effusione in horto: deinde ex multis itineribus, quæ illa ipsa nocte et die sequente confecerat, ab horto ad domum Annæ, a domo Annæ ad domum Caiphæ, a domo Caiphæ ad domum Pilati, a domo Pilati ad domum Herodis, a domo Herodis ad domum Pilati, quæ itinera multa milliaria continent; neque Dominus a cœna hesterna cibum, vel potum, vel somnum gustaverat; sed vexationes multas et gravissimas in domo Caiphæ acceperat, ad quas omnes accessit durissima flagellatio, quam sitis vehemens comitata est, et flagellatione finita, sitis non finem sed incrementum accepit. Succesit coronatio et illusio, ac nova vexatio, quam etiam sitis comitata est, et coronatione finita, sitis non extincta sed aucta est. Inde crucis patibulo oneratus, quamvis ex toto itineribus et laboribus fessus, et sitibundus, processit ad montem Calvariæ. Itinere illo confecto, oblatum est ei vinum cum felle mixtum, quod cum gustasset, noluit bibere. itaque iter quidem finem accepit, sed sitis, quæ toto itinere pium Dominum cruciaverat, sine dubitatione incrementum accepit. Secuta est crucifixio, et ex quatuor vulneribus, quasi ex fontibus quatuor sanguine defluente, unusquisque per se cogitare potest, quam vehementer sitis creverit. Denique tribus horis sequentibus a sexta usque ad nonam horam in horribilibus illis tenebris, vix credi potest, quo sitis ardore sacratissimum illud corpus confectum fuerit. Et quamvis acetum ministri obtulerint ori eius, tamen quia non vinum vel aqua, sed acetum, id est, aspera et ingrata potio fuit, et valde modica, cum ex spongia guttas sorbere deberet, et iam iam moriturus esset, verissime affirmare licet Redemptorem nostrum a principio Passionis usque ad obitum gravissimum hoc tormentum patientissime toleravisse. Quantum sit autem hoc tormentum, rari apud nos experiuntur, cum passim occurrant aquæ, quibus sitis sedari possit, sed qui multos dies iter faciunt per loca deserta, illi experiuntur, quale sit tormentum sitis.

Scribit Curtius, aliquando Alexandro magno per desertum cum exercitu iter faciente occurrisse post longam ariditatem et sitim fluvium quemdam, tanta vero aviditate cœpisse milites aquam illam bibere, ut multi intercluso spiritu statim extincti fuerint, et addit, *multoque maior horum sic extinctorum numerus fuit, quam ullo amiserat bello.* Itaque ardor ille sitis tam erat intolerabilis ut non possent milites illi sibimet imperare, ut inter bibendum aliquantulum respirarent. Sic periit maxima pars exercitus Alexandri. Inveniuntur etiam, qui præ magnitudine sitis suavem putaverint aquam luto admixtam, oleum, sanguinem, et alia sordidiora et horribiliora quæ nemo hauriret, nisi extrema necessitate coactus. Hinc discere debemus, quam acerba fuerit Christi passio, et quanta in ea patientiæ virtus eluxerit, quæ nobis Deo volente innotuit, ut eam imitemur, et ita Christo compatiamur, ut simul cum illo glorificemur.

Sed audire mihi videor pias quasdam animas, quæ libenter discerent, qua ratione possent ad hoc pervenire, ut patientiam Christi serio imitarentur, et cum Apostolo dicere possent: *Christo confixus sum cruci* [11]. Et cum Sancto Martyre Ignatio: *Amor meus crucifixus est* [12]. Res hæc non est adeo difficile, ut multi existimare videntur. Non enim necesse omnibus est humi cubare, flagellis ad sanguinem usque corpus proprium cædere, ieiunare quotidie in pane et aqua, cilicium asperum vel ferream catenam ad nudam carnem quotidie gerere, et alia id genus ad carnem adomandam, et cum vitiis et concupiscentiis crucifigendam facere. Illa enim laudabilia et utilia sunt, cum fiunt ab iis qui possunt, et non sine consilio magistri spiritualis; sed ego rationem exercendæ patientiæ et Christum patientem imitandi demonstrare piis lectoribus cupio, quæ omnibus conveniat, et nihil insolitum, nihil novum, nihil quod ad popularem auram captandam fieri ullus suspicari possit.

Primum igitur aio, oportere patientiæ amatorem in

[6] Lc. 21, 18
[7] Heb. 10, 36
[8] Iac. 1, 12
[9] Jn. 14, 23
[10] Jn. 14, 24
[11] Gal. 2, 19
[12] Epist. ad Rm.

illis laboribus et doloribus libenter versari, quæ certum fit, voluntati divinæ placere iuxta illud Apostoli: *Patientia vobis necessaria est, ut voluntatem Dei facientes reportetis promissionem* [13]. Quid autem velit Deus nos patienter subire, non est difficile discere vel docere. Primum enim pro comperto habemus, ea quæ nobis mandat Mater Ecclesia, quamvis dura vel difficilia sint, obœdienter et patienter perficienda esse. Quid nobis mandat Ecclesia? ieiunia Quadragesimæ, Quotuor Temporum, et Vigiliarum. Ista si suscipiantur ut oportet, non sine patientia perfici possunt. Nam si quis velit in diebus ieiuniorum exquirere delicatas epulas, et in cœna sua, sive prandio uno, tantum cibi sumere, quantum in prandio simul et cœna capere solitus erat, et horam anticipare, et postea sub vesperum cœnulam sumere tam copiosam, ut cœna dici possit, iste certe non facile esuriet, neque sitiet, neque patientia opus habebit: sed si serio statuat, non anticipare horam, nisi morbus aut alia necessitas cogat, vulgares et viles epulas pœnitentiæ agendæ accommodatas sumere, easque in ea mensura quæ refectionem unam, eamque ordinariam non excedat, et quod in alia refectione sumeretur, si dies ieiunii non esset, dare pauperibus, ut sit iuxta B. Leonem, *refectio pauperis, abstinentia ieiunantis* [14]. Et alibi: *Esuriamus paulum dilectissimi, et aliquantulum quod iuvandis possit prodesse pauperibus, nostræ consuetudini subtrahamus* [15]. Et denique sub noctem cœnula, quæ sumi a multis solet, vere sit cœnula: tum sine dubio patientia necessaria erit, ad esuriem et sitim tolerandam, et sic ieiunando, Christi patientiam utcumque saltem imitabimur, et Christo confixi erimus cruci, saltem ex parte. At ista non sunt omnia necessaria. Ita sit, sed ad patientiam exercendam et ad Christi passionem imitandam necessaria sunt. Deinde Mater Ecclesia iubet Ecclesiasticos et regulares recitare, vel canere septem horas canonicas, et ut fideles omnes saltem orando legant Dominicam orationem et Angelicam salutationem. Ista sacra lectio, et oratio si fiat eo modo, quo posset, et deberet fieri, sine dubio patientiæ auxilio indigebit. Sed non desunt multi, qui ut patientiæ suffragio non indigeant, tollere satagunt omnes difficultates. Primum quasi onus aliquod grave gerere debeant, velocissime percurrunt omnia, ut videlicet ab illo onere brevissime se expediant; deinde non erecti, et stantes, vel flexis genibus, sed sedentes, vel deambulantes horas canonicas legunt, videlicet ut tædium lectionis et orationis vel sedendo minuatur, vel deambulando levetur. Loquor autem de iis, qui privatim horas legunt, non de illis, qui in choro psalmos decantant. Præterea ne somnum interrumpere cogantur, non solum horas diurnas, sed etiam nocturnas sole fulgente decantant. De attentione et mentis elevatione, cum Deus laudatur, vel oratur, nihil dico, quia plerique nihil minus cogitant, quam id, quod canunt vel legunt. Itaque sublata difficultate consumendi longum tempus in electione, vel oratione, necnon surgendi ad horas nocturnas, et omisso labore standi, vel flectendi genua, et animum coercendi, ut non huc atque illuc divagetur, sed totus sit in iis, quæ legit; mirum non est, si multi patientiæ subsidio egere non videantur. Sed isti audiant, qua sollicitudine canonicas horas Sanctus Franciscus legebat, et tunc intelligent, hoc pium officium sine patientiæ auxilio peragi non posse. Sic igitur loquitur Sanctus Bonaventura in vita Sancti Francisci: *Solitus erat vir sanctus horas canonicas non minus timorate Deo persolvere, quam devote: nam licet oculorum, stomachi, splenis, et hepatis ægritudine laboraret; nolebat tamen muro, vel parieti inhæreri, dum psalleret; sed horas semper erectus et sine caputio non girovagis oculis, nec cum aliqua syncopa persolvebat; si quando esset in itinere constitutus, figebat tunc temporis gressum, huiusmodi consuetudinem reverentem, et sacram ob pluviarum inundantiam non omittens. Graviter etiam se putabat offendere, si quando orationi deditus vanis phantasmatibus interius vagaretur. Cum aliquid tale accideret, non parcebat confessioni, quin illud protinus expiaret. Psalmos cum tanta mentis attentione dicebat, quasi Deum præsentem haberet, et cum nomen Domini in eis occurreret, præ suavitatis dulcedine, labia sua lingere videbatur.* Certe si quis conari velit sic horas canonicas legere, et noctu etiam surgere ad nocturnas horas persolvendas, experietur omnino, sine labore et patientia se non posse divino officio satisfacere. Multa sunt alia, quæ mater Ecclesia de voluntate Dei, ex litteris sacris edocta, præcipit, quæ sine patientia recte peragi non possunt, qualia sunt, dare superfluum opum pauperibus, ignoscere peccantibus in nos, et satisfacere iis, quos nos offendimus; confessio peccatorum omnium saltem annis singulis, perceptio sacrosanctæ Eucharistiæ, quæ non parvam exigit præparationem, quæ sine patientia recte peragi non possunt; sed ego pauca ista per modum exempli volui.

Alterum est, in quo divina voluntas cernitur, et sine patientia perfici nequit, id totum, quod ad nos vexandos vel dæmones, vel homines faciunt. Quamvis enim homines mali, et dæmones pessimi, cum nos exercent, nihil boni cogitent, tamen Deus, sine quo illi nihil agere possunt, illam vexationem non permitteret, nisi nobis utilem iudicaret; proinde omnis illa vexatio de manu Domini suscipienda, ac per hoc patienter et libenter toleranda est. Sic Iob simplex et rectus, non ignorabat stragem illam, quam passus est, cum una die perdidit

[13] Heb. 10, 36
[14] Serm. 11 de ieiun. 10 mensis
[15] Serm. 9 de ieiun. 7 mensis

omnes opes, et omnes filios, ac deinde totius corporis sanitatem, a diaboli invidia procedisse, dixit tamen: *Dominus dedit, Dominus abstulit, sit nomen Domini benedictum* [16], quia noverat, stragem illam sine Dei voluntate fieri non potuisse. Non hæc dico, quasi velim homines ab hominibus, vel a dæmonibus afflictos, non posse, aut non debere resarcire damna, medicinam adferre corpori, seque resque suas defendere: sed hoc tantum admoneo, non esse cogitandum de ultione contra homines malos, neque reddendum malum pro malo, sed patienter tolerandum, quod Deus nos tolerare voluerit, ut voluntatem Dei facientes reportemus promissionem.

Postremum illud est, ut omnia, quæ casu vel fortuito accidere videntur, ut nimiam siccitatem, nimiam pluviam, pestilentiam, penuriam, et alia id genus, intelligamus, non sine providentia et voluntate Dei contingere, ac per hoc non queramur de elementis, vel de ipso Deo, sed agnoscamus flagellum Dei et peccata nostra, et subiecti Deo, in humilitate vera patienter feramus omnia; sic enim fiet, ut placatus Deus relinquat post se benedictionem, et nos ut filios paterna pietate castiget, non ut adulterinos hæreditate cœlesti privet. Addam ex Sancto Gregorio exemplum unum, ex quo intelligi possit, quanta sit merces patientiæ. In homilia trigesima quinta super Evangelia narrat, quendam Stephanum adeo fuisse patientem, ut eos sibi præ cæteris amicos crederet, qui sibi molestiam aliquam irrogassent, et gratias pro contumeliis redderet: damna sibi illata, lucra maxima existimaret, adversarios omnes in adiutoribus et benefactoribus numeraret. Hunc sine dubitatione mundus amentem et stultum esse censuisset, sed ipse Apostolum Christi non surda aure audiverat dicentem: *Si quis videtur inter vos sapiens esse in hoc sæculo, stultus fiat, ut sit sapiens* [17], nam, ut in eodem loco Sanctus Gregorius dicit, huic morienti Angeli multi visi sunt adfuisse, qui eius animam in cœlum recta deferrent, et ipse Sanctus Doctor, hunc Stephanum inter Martyres sanctos ob eius patientiam eximiam numerare non dubitavit.

Capitulum XI

De quarto fructu verbi quinti

Adhuc superest fructus unus, isque dulcissimus, qui ex verbo, *Sitio*, decerpi potest. Sanctus enim Augustinus enarrans Psalmum sexagesimum octavum, exponens verbum, *Sitio*, dicit, eo verbo significatum fuisse non solum desiderium potus corporalis, sed etiam desiderium, quo Christus flagrabat fidei et salutis inimicorum suorum. Sed possumus nos occasione accepta ex Sancti Augustini sententia, paulo altius ascendere, ac dicere: Christum sitivisse gloriam Dei, et salutem hominum: nos autem sitire debere gloriam Dei, honorem Christi, salutem nostram, et salutem fratrum nostrorum. Et quidem, quod Christus sitierit gloriam Patris et salutem animarum, dubitari non potest: id enim clamant omnia opera eius, et omnes conciones eius, et omnes passiones eius, et omnia miracula eius.

Nobis potius cogitandum est, ut non simus ingrati tanto benefactori, qua ratione sic inflammari possimus, ut vere sitiamus honorem Dei, qui *sic dilexit mundum, ut Filium suum unigenitum daret* [1], et simul Christi gloriam vere atque ardenter sitiamus, qui *dilexit nos, et tradidit semetipsum pro nobis hostiam et oblationem Deo in odorem suavitatis* [2]. Necnon, ut sic vere compatiamur fratribus nostris, ut salutem ipsorum ardentissime sitiamus. Sed illud nobis est maxime necessarium, ut salutem propriam ita vere et ex animo sitiamus, ut sitis illa cogat nos omnia pro viribus cogitare, et loqui, et agere, quæ ad salutem nostram consequendam expediunt. Si enim nos neque honorem Dei, neque Christi gloriam, neque salutem proximorum sitiamus, non propterea vel Deus honore debito carebit, vel Christus gloria sua privabitur, vel proximi salutem non consequentur, sed nos ipsi vere peribimus in æternum, si salutem propriam sitire neglexerimus. Ex quo mihi sæpe vehemens admiratio subit, unde fiat, ut sciamus, Christum salutem nostram tam ardenter sitivisse, et nos ipsi qui certo credimus Christum esse Dei sapientiam, non moveamur ad eius exemplum imitandum in re, quæ nobis super omnia necessaria est. Nec minus admiror, quod nos ipsi temporalia bona tam ardenter sitiamus, quasi essent bona sempiterna, et salutem vere sempiterna tam negligenter quæramus, et non solum non sitiamus, sed vix leviter desideremus, quasi res esset momentanea et levis. Adde, quod temporalia non sunt pura bona, sed admixta malis plurimis, et tamen sollicite et anxie appetuntur; salus æterna nullum malum habet admixtum, et tamen sic negligitur, sic leviter appetitur, ac si nihil solidi contineret. Illumina Domine oculos meos interiores, ut inveniam aliquando tam noxiæ ignorantiæ causam.

Amor certe desiderium parit, desiderium vero cum ardere vehementer incipit, sitis appellatur. Sed quis potest non amare salutem propriam, præsertim æternam, et ab omni malo immunem? et si non potest non amari res tanta, cur non vehementer desideratur? cur non ardenter sititur? cur non totis viribus qæritur? Fortasse ratio est, quia salus æterna non cadit sub sensum, ideoque neque experimentum eius habemus, quale plane nobis adest de salute corporali; proinde istam sitimus,

[16] Iob 1, 21
[17] 1 Cor. 3, 18

[1] Jn. 3, 16
[2] Ephes. 5, 2

illam frigide desideramus. Sed si res ita se habet, unde David, qui homo mortalis erat, tam ardenter visionem sitiebat Dei, in qua visione salus æterna consistit, ut clamaret: *Quemadmodum desiderat cervus ad fontes aquarum, ita desiderat anima mea ad te Deus. Sitivit anima mea ad Deum, fontem vivum, quando veniam, et apparebo ante faciem Dei?* [3] Ubi Propheta adhuc in terris manens, visionem Dei, quæ est ipsa salus æterna, ardentissime sitiebat.

Quod idem non soli contigit Davidi, sed viris plurimis sanctitate insignibus, quibus res omnes terrenæ sordebant, et insipidæ videbantur, et sola vehementissime sapiebat et dulcissima esse videbatur memoria, vel recordatio Dei. Non igitur causa, cur nos non ardenter sitiamus beatitudinem sempiterna, ea est, quod ea sub sensu non cadat, sed quod non attente et assidue cum plena fide cogitetur. Cur autem non ita, ut oportet, cogitetur, causa est, quia nos spiritales non sumus, sed animales. *Animalis* enim *homo non percipit ea, quæ sunt spiritus Dei* [4]. Quare si cupis, anima, sitire salutem tuam, et aliorum, et multo etiam magis honorem Dei, et gloriam Christi, audi Beatum Iacobum dicentem: *Si quis ex vobis indiget sapientia, postulet a Deo, qui dat omnibus affluenter, et non improperat, et dabitur ei* [5]. Neque enim ista tam sublimis sapientia in scholis mundi reperitur, sed in solo auditorio spiritus Dei, qui hominem animalem convertit in spiritualem, neque satis est semel et frigide petere, sed oportet perseverare pulsando, et inenarrabili gemitu clamare ad aures Patris. Si enim pater carnalis ploranti filiolo, et panem poscenti denegare non solet, *quanto magis*, inquit Dominus, *Pater vester de cœlo dabit spiritum bonum petentibus se?* [6]

Capitulum XII

Exponitur ad litteram verbum sextum: «Consummatum est» (Jn. 19, 30)

Verbum sextum a Domino in cruce prolatum, refertur ab eodem Sancto Ioanne, ut pene coniunctum cum quinto. Statim atque Dominus dixerat, *Sitio*, et acetum sibi oblatum biberat, addidit Sanctus Ioannes: *Cum ergo accepisset Iesum acetum, dixit, Consummatum est* [1]. Et quidem ad litteram nihil est aliud, *consummatum est*, nisi consummatum, ac perfectum est opus passionis. Siquidem opera duo iniunxerat Pater Filio, unum prædicandi Evangelium, alterum patiendi pro genere humano. De priore opere dixit Dominus apud Ioannem, *Opus consummavi, quod dedisti mihi, ut facerem: manifestavi nomen tuum hominibus* [2]. Hæc dixit Dominus post ultimam et longissimam concionem habitam ad discipulos post cœnam. Proinde tunc consummavit primum opus, quod ei Pater iniunxerat. Alterum opus erat bibendi calicem passionis, de quo Dominus ait, *Potestis bibere calicem, quem ego bibiturus sum?* [3] et alibi, *Pater, si vis, transfer calicem hunc a me* [4], et alibi, *Calicem quem dedit mihi Pater non vis ut bibam illum?* [5] De hoc igitur Dominus proximus morti ait, *Consummatum est*, calicem enim exhausi totum usque ad fæces; nihil iam superest, nisi ut habeam ex vita. *Et inclinato capite tradidit spiritum* [6].

Sed quoniam neque Dominus ipse, neque Sanctus Ioannes, brevitati consulentes, explicaverunt, quid esset illud, quod consummatum est, data est nobis occasio ad plura mysteria, non sine ratione et fructu illud applicandi. Primum igitur Sanctus Augustinus in commentario huius loci, refert vocem illam, *Consummatum est*, ad impletionem prophetiarum, quæ de ipso erant. *Sciens enim*, inquit Evangelista, *quia iam omnia consummata erant, ut consummaretur Scriptura, dixit, Sitio*, et paulo post, *accepto aceto, dixit, Consummatum est*, id est, impletum est illud, quod supererat adimplendum. Ex quo intelligimus, etiam illum voluisse dicere, consummata et adimpleta iam esse, quæ de ipsius vita et morte prædicta a Prophetis fuerant. Vere enim omnia prædicta fuerant. Conceptio: *Virgo concipiet* [7]. Nativitas in Bethleem: *Et tu Bethleem Ephrata*, et *ex te mihi egreditur qui sit dominator in Israel* [8]. Apparitio novæ stellæ: *Orietur stella ex Iacob* [9]. Adoratio Regum: *Reges Tharsis et insulaæ munera offerent* [10]. Prædicatio Evangelii, *Spiritus Domini super me, evangelizare pauperibus misit me* [11]. Miracula: *Deus ipse veniet, et salvabit nos; tunc aperientur oculi cæcorum, et aures surdorum patabunt; tunc saliet sicut cervus, claudus, et aperta erit lingua mutorum* [12] . Sessio super asinam et pullum eius: *Ecce Rex tuus veniet tibi iustus et Salvator: ipse pauper et ascendens super asinam, et pullum filium asinæ* [13]. Denique passio tota per partes descripta est a Davide in Psalmis [14], et ab Isaia [15], Ieremia

[3] Psalm. 41, 2-3
[4] 1 Cor. 2, 14
[5] Iac. 1, 5
[6] Lc. 11, 13
[1] Jn 19, 30
[2] Jn. 17, 4
[3] Mt. 20, 22
[4] 26, 39
[5] Jn. 18, 11
[6] Jn. 19, 30
[7] Isa. 7, 14
[8] Mich. 5, 2
[9] Num. 24, 17
[10] Psalm. 71, 10
[11] Isa. 61, 1
[12] Isa. 35, 5
[13] Zach. 9, 9
[14] Psalm. 21
[15] Isa. 53

[16], Zacharia [17] et aliis. Atque hoc est, quod ipse Dominus iturus ad passionem dicebat: *Ecce ascendimus Ierosolymam, et consummabuntur omnia, qua scripta sunt per Prophetas de filio hominis* [18]. De illis igitur, quæ consummanda erant, nunc dicit, *Consummatum est*; id totum videlicet, quod consummandum, id est, implendum erat, ut Prophetæ fideles invenirentur.

Deinde, *Consummatum est*, significat ex sententia Sancti Ioannis Chrysostomi, consummatam fuisse in morte Christi potestatem, quæ permissa erat hominibus et dæmonibus in Christum, de qua potestate Christus ipse dixit ad Principes Sacerdotum et Magistratus Templi, et Seniores: *Hæc est hora vestra, et potestas tenebrarum* [19]. Hæc igitur hora, et hoc tempus totum, quo Deo permittente potestatem habuerunt impii in Christum, finitum est, cum Dominus dixit, *Consumatum est*; tunc enim finem accepit peregrinatio Filii Dei inter homines, quam prædixit Baruch, cum ait: *Hic est Deus noster, et non æstimabitur alius adversus eum. Hic adinvenit omnem viam disciplinæ, et tradidit illam Iacob puero suo, et Israel dilecto suo. Post hæc in terris visus est, et cum hominibus conversatus est* [20]. Et simul cum peregrinatione finem accepit vitæ mortalis conditio, secundum quam esuriebat, sitiebat, dormiebat, fatigabatur, iniuriis et flagellis, vulneribus et morti obnoxius erat. Itaque ubi dixit Christus in cruce, *Consummatum est, et inclinato capite tradidit spiritum*, consummatum est iter, de quo dixerat: *Exivi a Patre et veni in mundum: iterum relinquo mundum, et vado ad Patrem* [21]. Consummata est peregrinatio laboriosa, de qua dictum erat a Ieremia: *Expectatio Israel, Salvator eius in tempore tribulationis: quare quasi colonus futurus es in terra, et quasi viator declinans ad manendum?* [22] Consummata est mortalitas humanitatis eius, et consummata est potestas omnium inimicorum eius in ipsum. Tertio, consummatum est sacrificium omnium sacrificiorum maximum, et in quod omnia sacrificia veteris Legis, tamquam figuræ et umbræ, in sacrificium verum et solidum intuebantur. Sic enim loquitur Sanctus Leo: *Traxisti Domine omnia ad te, quoniam scisso templi velo, Sancta Sanctorum ab indignis Pontificibus recesserunt, ut figura in veritatem, Prophetia in manifestationem, et Lex in Evangelium verteretur* [23]. El paulo post: *Nunc etiam carnalium sacrificiorum varietate cessante, omnes differentias hostiarum, una corporis et sanguinis tui implet oblatio.* In hoc enim Christi sacrificio, sacerdos est Deus homo; ara, crux; sacrificium, Agnus Dei; ignis holocausti, charitas; fructus sacrificii, mundi redemptio. Sacerdos, inquam, fuit Deus homo, quo nullus maior excogitari potest: *Tu es sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedech* [24]. Et vere secundum ordinem Melchisedech, quia Melchisedech sine patre, sine matre, sine genealogia legitur in Scripturis: et Christus sine patre fuit in terra, sine matre in cœlo, sine genealogia legitur in Scripturis, quia *generationem eius, quis enarrabit?* [25], quippe ante luciferum genitus [26] , *et egressus eius ab initio, a diebus æternitatis* [27]. Ara fuit crux, quæ quanto vilior fuit antequam Christus eam subiret, tanto postea illustrior et nobilior facta est, et in novissimo die apparebit in cœlo, sole splendidior. De Cruce enim intelligit Ecclesia, quod dicitur in Evangelio: *Tunc parebit signum Filii hominis in cœlo* [28], sic autem cantat Ecclesia: *Hoc signum crucis erit in cœlo, cum Dominus ad iudicandum venerit.* Quod idem confirmat Sanctus Ioannes Chrysostomus [29], illud etiam observans, quod quando *sol obscurabitur, et luna non dabit lumen suum*, tunc in cœlo crux apparebit ipso sole lucidior. Porro sacrificium fuit Agnus Dei prorsus innocens et immaculatus. De quo Isaias: *Sicut ovis ad occisionem ducetur, et quasi agnus coram tondente se obmutescet, et non aperiet os suum* [30]. Et præcursor Domini: *Ecce*, inquit, *Agnus Dei, ecce qui tollit peccatum mundi* [31]. Et Apostolus Petrus: *Non corruptibilibus auro vel argento redempti estis, sed pretioso sanguine quasi Agni immaculati Christi, et incontaminati* [32]. Qui etiam dicitur in Apocalypsi [33], Agnus occisus ab origine mundi, quia pretium eius a Deo prævisum, proderat etiam illis qui Christi tempora præcesserunt. Ignis holocaustum cremans sacrificiumque perficiens, est charitas immensa, quasi fornax vehementer accensa, quæ flagrabat in corde Filii Dei, et quam aquæ multæ passionum extinguere non potuerunt. Denique fructus sacrificii fuit expiatio peccatorum omnium filiorum Adam, sive mundi totius reconciliatio. Sic enim loquitur Sanctus Ioannes in Epistola sua prima: *Ipse est propitiatio pro peccatis nostris; non pro nostris autem tantum, sed etiam pro totius mundi* [34]. Quod idem significant verba S. Ioannis Baptistæ: *Ecce Agnus Dei, ecce qui tollit peccatum*

[16] Ier. 11
[17] Zach. 12
[18] Luc. 19, 31
[19] Luc. 22, 53
[20] Baruch 3, 36
[21] Jn. 16, 28
[22] Ier. 14, 8
[23] Serm. 8 de Pass. Dom.
[24] Psalm. 109, 4
[25] Isa. 53, 8
[26] Psalm. 109, 3
[27] Mich. 5, 2
[28] Mt. 24, 30
[29] Hom. 77 in cap. 24 Mt.
[30] Isa. 53, 7
[31] Jn. 1, 29
[32] 1 Petr. 1, 18
[33] Apoc. 13, 8
[34] 1 Jn. 2, 2

mundi [35].

Una sola restat quæstio, ad quem modum Christus idem potuerit esse sacerdos et victima: sacerdotis enim officium est mactare victimam: Christus autem non se ipse mactavit, neque potuit id iure facere, quia sacrilegium perpetrasset, non sacrificium obtulisset. Sed vere Christus non se ipse occidit, et tamen vere sacrificium obtulit, quia libens et volens se mactandum obtulit, ad gloriam Dei, et expiationem peccati. Neque enim potuissent umquam milites aut satellites eum comprehendere vel tenere, neque clavi manus eius pedesque transfigere, neque mors ad eum quantumvis crucifixum accedere potuisset, nisi ipse voluisset. Itaque verissime dicit Isaias: *Oblatus est, quia ipse voluit* [36]. Et ipse Dominus: *Ego pono animam meam, nemo tollit eam a me, sed ego pono eam a me ipso* [37]. Et apertissime Apostolus Paulus: *Christus dilexit nos, et tradidit semetipsum pro nobis oblationem et hostiam Deo in odorem suavitatis* [38]. Admirabili igitur ratione et modo, quod mali, sive peccati et sceleris fuit in passione Christi, id totum ad Iudam et Iudæos, ad Pilatum et milites pertinet; et isti non sacrificium obtulerunt, sed sacrilegium dici meruerunt. Quod in eadem passione fuit boni, religiosi, et pii, id totum Christi est, qui ex affluentissima charitate sua ut iram Dei placaret et mundum Deo reconciliaret, et iustitiæ divinæ satisfaceret, et genus humanum non periret, obtulit se ipse victimam Deo, non se occidendo, sed mortem, et mortem crucis patientissime tolerando. Quod paucissimis verbis Sanctus Leo expressit, cum ait: *Admisit in se impias manus furentium, qui dum proprio incumbunt sceleri, famulati sunt Redemptori* [39].

Quarto, in Christi morte consummatum est prœlium ingens Christi cum Principe huius mundi. De quo prœlio loquitur Dominus ipse apud Ioannem dicens: *Nunc iudicium est mundi, nunc Princeps huius mundi eiicietur foras, et ego si exaltatus fuero a terra, omnia traham ad meipsum* [40]. Hoc vero prœlium iudiciale fuit, non militare: qualia sunt prœlia litigantium, non qualia sunt prœlia militum. Litigabat enim diabolus cum Filio Dei de possessione mundi, id est, generis humani. Diabolus a longo tempore intruserat se in possessionem mundi, quia vicerat primum hominem, et servum suum illum fecerat cum universia eius progenie. Itaque ipse etiam B. Paulus dæmones vocat *principes et potestates mundi, et rectores tenebrarum harum* [41]. Et Christus ipse, ut paulo ante diximus, vocat diabolum *Principem mundi huius*. Nec solum diabolus se mundi principem haberi volebat, sed etiam Deum. Unde est illud Psalmographi: *Dii gentium dæmonia, Dominus autem cœlos fecit* [42]. Passim enim diabolus in sculptilibus Gentium adorabatur, et sacrificiis arietum et vitulorum colebatur. Ab altera parte Filius Dei, ut verus et legitimus heres universorum, mundi principatum sibi repetebat. Hoc igitur prœlium in cruce tandem consummatum est, et lata sententia in favorem Domini nostri Iesu Christi: quia Dominus in cruce plenissime satisfecit iustitiæ divinæ pro culpa hominis primi, et omnium filiorum eius. Reddita enim est obœdientia Patri a Filio, maior quam fuisset inobœdientia servi ad Dominum. Et humiliatus est Filius Dei usque ad mortem in honorem Patris, magis quam in superbiam elatus fuisset servus in iniuriam Dei. Ita Deus reconciliatus in gratiam Filii generi humano, eripuit illud de potestate diaboli, *et transtulit in regnum filii dilectionis suæ* [43].

Est et alia ratio, quam adducere solet B. Leo, quam verbis illius reddemus: *Si crudelis*, inquit, *superbus inimicus consilium misericordiæ Dei nosse potuisset, Iudæorum animos mansuetudine potius temperare, quam iniustis odiis studuisset accendere, ne omnium captivorum amitteret servitutem, dum nihil sibi debentis persequitur libertatem* [44]. Egregia omnino ratio: æquum enim fuit, ut diabolus imperium amitteret in eos omnes, quos per peccatum servos sibi fecerat; quia in Christum, qui servus eius non erat, et quem ad peccandum numquam induxerat, extendere manus, eumque ad mortem usque persequi non dubitaverit.

Sed si res ita se habet, si prœlium consummatum est, si victoria penes Filium Dei stetit, et ipse *omnes homines vult salvos fieri* [45]: cur tam multi usque ad hanc diem mancipia diaboli sunt in hac vita, et ad tormenta gehennæ rapiuntur in alia? Uno verbo respondeo: Quia sic ipsi volunt. Christus enim a prœlio victor regrediens, duo quædam ingentia beneficia humano generi præstitit: Unum, ut iustis paradisi ianuam aperiret, quæ a primi hominis lapsu usque ad eam diem clausa fuerat; et illo ipso die victoriæ suæ dixit: *Hodie mecum eris in paradiso* [46], latroni, qui merito sanguinis eiusdem Christi per fidem, spem, et charitatem iustificatus fuerat; unde canit exultans Ecclesia: *Tu devicto mortis aculeo, aperuisti credentibus Regna cœlorum.* Alterum, ut Sacramenta instituerent, quæ vim haberent remittendi peccata, et gratiam conferendi, et præcones in omnes partes mundi mitteret, qui alta voce prædica-

[35] Jn. 1, 29
[36] Isa. 53, 7
[37] Jn. 10, 17
[38] Eph. 5, 2
[39] Serm 10 de Pass.
[40] Jn. 12, 31
[41] Eph. 6, 12
[42] Psalm. 95, 5
[43] Col. 1, 13
[44] Serm. 10 de Pass.
[45] 1 Tim. 2, 4
[46] Lc. 23, 43

rent: *Qui crediderit, et baptizatus fuerit, salvus erit* [47]. Itaque victor in prœlio Dominus, viam stravit omnibus ad libertatem gloriæ filiorum Dei. Quod si multi nolunt eam viam ingredi, culpa sua pereunt, non impotentia vel negligentia Redemptoris.

Quinto denique, *Consummatum est*, rectissime potest intelligi de consummatione ædificii, quod est Ecclesia. Perfectionem enim ædificii, consummationem dici, auctor est ipse idem magister noster Christus, qui aid apud Lucam: *Hic homo cœpit ædificare, et non potuit consummare* [48]. Porro Ecclesiam in passione Christi fuisse consummatam, quæ in eius baptismo fuerat inchoata, docent Sancti Patres, Epiphanius in libro tertio adversus hæreses [49] , et Sanctus Augustinus in libro ultimo de Civitate Dei [50] . Qui docent, Evam de costa Adami ipso dormiente ædificatam, typum fuisse Ecclesiæ, quæ ex Christi latere, dum ipse dormire cœpisset per mortem, ædificata est: et notant, non sine mysterio dixisse Scripturam, Evam fuisse ædificatam, non formatam. Quod autem a baptismo Christi ædificari cœperit Ecclesia, probat Sanctus Augustinus ex Psalmo, ubi dicitur: *Dominabitur a mari usque ad mare, et a flumine usque ad terminos orbis terrarum* [51]. Regnum enim Christi, quod est Ecclesia, cœpit a baptismo Christi, in quo ipse baptismum Ioannis accipiens, aquas consecravit, et baptismum suum instituit, quod est ianua Ecclesiæ, et tunc manifeste innotuit, voce Patris audita de cœlo: *Hic est Filius meus dilectus, in quo mihi bene complacui: ipsum audite* [52]. Et ex eo tempore Dominus cœpit prædicare, et congregare discipulos, qui fuerunt primi qui ad Ecclesiam accesserunt. Quamvis autem apertio lateris Christi post mortem facta sit, et tunc exierint sanguis et aqua, quæ significant duo præcipua Sacramenta Ecclesiæ, Baptismum et Eucharistiam, tamen a Christi passione virtutem accipiunt omnia Sacramenta. Et quod de latere Christi iam defuncti fluxerint sanguis et aqua, declaratio fuit mysteriorum, non institutio. Rectissime igitur dicitur consummatio ædificii Ecclesiæ tunc facta, cum Christus dixit: *Consummatum est.* Quia tunc nihil supererat nisi mors, quæ statim consecuta est, et redemptionis pretium consummavit.

[47] Mc. 16, 16
[48] Lc. 14, 30
[49] Lib. 3 hæres. 78
[50] Lib. 22 cap. 17
[51] Lib. 27 de Civit. c. 8. Psalm. 71
[52] Mt. 3, 17

Capitulum XIII

De primo fructu verbi sexti

Non pauci fructus ex verbo sexto decerpi possunt, si quis huius verbi fœcunditatem attente consideret. Ac primum ex eo quod diximus, *Consummatum est*, intelligi debere de impletione vaticiniorum, deducit Sanctus Augustinus utilissimum documentum. Nam quemadmodum certi sumus ex ipso eventu rerum, vera fuisse quæ Prophetæ Sancti tanto antea prædixerunt, ita certi esse debemus, omnino futura esse, quæ iidem Prophetæ futura prædixerunt, quamvis adhuc impleta non sint. Prophetæ siquidem non humana voluntate, sed Spiritu Sancto inspirante locuti sunt, et quia Spiritus Sanctus Deus est, et non potest ullo modo fieri ut fallatur vel mentiatur Deus, ideo certissimi sumus, omnino esse adimplenda, quæ futura denuntiata sunt, et impleta non sunt. *Sicut usque ad hodiernam diem*, inquit Sanctus Augustinus, *omnia evenerunt, sic et quæ restant, eventura sunt. Timeamus diem Iudicii, venturus est Dominus, qui venit humilis, veniet excelsus.* Hæc ille. Sed nos argumenta maiora tenemus, quam antiqui tenuerint, ut in fide rerum futurarum non hæsitemus. Qui enim Christi tempora præcesserunt, sine experimento ullo multa credere tenebantur; nos ex iis quæ scimus impleta, facile credere possumus adimplenda quæ restant. Qui temporibus Noe audiebant futurum esse diluvium generale, hoc ipsum prædicante Noe Propheta Domini, non verbo solum, sed etiam magno illo labore, quo arcam sollicite fabricabat, non erant faciles ad credendum, quia diluvium eiusmodi numquam viderant, et ideo repentina super eos ira divina descendit. Nos vero, qui scimus impletum fuisse, quod Noe Propheta prædixit, cur non facile credemus futurum diluvium ignis, et eo destruenda omnia, quæ nunc tanti facimus? Et tamen revere pauci sunt, qui ista futura ita credant, ut desiderium a rebus perituris avocent, et ibi figant corda, ubi vera et sempiternam sunt gaudia.

Sed hoc ipsum est prædictum ab ipso Domino, ut inexcusabiles sint futuri, qui ex impletione præteritorum vix adduci possunt ut credant adimplenda esse futura. Sic enim Dominus loquitur: *Sicut in diebus Noe, ita erit adventus Filii hominis. Sicut enim erant in diebus ante diluvium comedentes et bibentes, nubentes et nuptui tradentes, usque ad eum diem quo intravit Noe in arcam, et non cognoverunt donec venit diluvium, et tulit omnes: ita erit et adventus Filii hominis. Vigilate ergo, quia nescitis qua hora Dominus vester venturus sit* [1]. Et Apostolus Petrus: *Adveniet*, inquit, *dies Domini, ut fur, in quo cœli magno impetu transient, elementa vero calore solventur, terra autem, et quæ in ipsa sunt opera, exurentur* [2]. Sed, inquiunt, ista pro-

[1] Mt. 24
[2] 2 Petr. 3, 1

cul absunt. Esto procul absint si tamen procul absunt, certe mors tua non procul abest, et hora eius incerta est. Et certum est tamen, in iudicio etiam particulari, quod non procul abest, reddendam esse rationem de verbo otioso. Et si verbo otioso, quid fiet de verbo pernicioso? de blasphemia, quæ tam multis familiaris est? et si verbis, quid de rebus? de furtis? de adulteriis? de fraudibus in emendo et vendendo? de cædibus? de incendiis? de peccatis aliis etiam gravioribus? Itaque res prædictæ iam impletæ nos inexcusabiles reddent, nisi certissime credamus esse omnino implenda quæ restant: neque satis est credere, nisi fides nos efficaciter moveat ad facienda vel fugienda. Si dicenti architecto domum minari ruinam, et qui intus sunt, fidem se habere architecto dicant, et tamen non exeant, et ruina domus se opprimi sinant, quid dicemus illa fide? id quod Apostolus de similibus ait: *Confitentur se nosse Deum, factis autem negant* [3]. Et si iubenti medico, ne ægrotus vinum bibat, æger assentiatur medicum utilia præcepisse, atque interim vinum postulet, et irascatur nisi detur, quid dicemus? certe vel ægrotum phrenesi laborare, vel medico fidem non habere. Utinam non essent plurimi inter Christianos, qui futurum iudicium Dei, et alia id genus dicant se credere, factis autem negent!

Capitulum XIV

De secundo fructu verbi sexti

Alter fructus colligi potest ex secunda explicatione verborum Christi, *Consummatum est*. Diximus enim cum Sancto Ioanne Chrysostomo, consummatum fuisse in morte Christi iter laboriosum peregrinationis ipsius Christi. Quæ quidem peregrinatio, negari non potest quin fuerit supra modum aspera; sed tamen asperitas illa, brevitate et fructu, gloria et honore compensata est. Duravit annis triginta tribus, sed quid est labor annorum triginta trium ad quietem æternitatis comparatus? Laboravit Dominus in fame et siti, in doloribus multis, in iniuriis sine numero, in plagis, in vulneribus, in ipsa morte, sed nunc torrente voluptatis potatur, quæ voluptas non deficiet in æternum. Denique humiliatus est, factus *opprobium hominum et abiectio plebis* [1] ad breve tempus, sed *Deus exaltavit illum, et donavit illi nomen, quod est super omne nomen: ut in nomine Iesu omne genu flectatur, cœlestium, terrestrium, et infernorum* [2]. Contra vero Iudæi perfidi exultaverunt ad horam in passione Christi; Iudas avaritiæ mancipium exultavit ad horam in lucro paucorum nummorum; Pilatus exultavit ad horam, quia non amisit amicitiam Augusti, et recuperavit amicitiam Regis Herodis; sed iam ad annos fere mille sexcentos cruciantur in gehenna, et fumus eorum ascendet in sæcula sæculorum. Ex his discant omnes servi crucis, humiles, mites, patientes, quam bonum et faustum sit, crucem suam tollere in præsenti vita, et Christum ducem sequi; nec ullo modo invideant iis, qui felices esse videntur in hoc sæculo. Vita enim Christi, et Sanctorum Apostolorum et Martyrum, verissimus commentarius est verborum Magistri omnium magistrorum: *Beati pauperes, beati mites, beati qui lugent, beati qui persecutionem patiuntur propter iustitiam, quoniam ipsorum est Regnum cœlorum* [3]. Et contra: *Væ vobis divitibus, quia habetis consolationem vestram; væ vobis, qui saturati estis, quia esurietis; væ vobis qui ridetis nunc, quia lugebitis et flebitis* [4]. Et quamvis non solum verba Christi, sed etiam vita et mors Christi, id est, non solum textus, sed etiam commentarius a paucis intelligatur et capiatur in gymnasiis huius mundi, tamen si quis exire voluerit de mundo, et ad cor suum intrare, et serio meditari, ac sibi ipsi dicere: *Audiam quid loquatur in me Dominus Deus* [5], et simul humili prece et gemitu columbino pulsare voluerit ad aures magistri, cuius est liber et commentarius, non difficulter intelliget omnem veritatem, et veritas liberabit eum ab erroribus universis, ut iam non sit difficile, quod antea impossibile videbatur.

Capitulum XV

De tertio fructu verbi sexti

Iam fructus tertius, quem ex verbo sexto colligere possumus, ille est, ut discamus ipsi nos ut Sacerdotes spirituales, *offerre Deo spirituales hostias*, ut loquitur Sanctus Petrus [1], vel *exhibere corpora nostra, hostiam viventem, sanctam, Deo placentem, rationabile obsequium nostrum*, ut nos docet Apostolus Paulus [2]. Nam si verba illa, *Consummatum est*, significant sacrificium summi Sacerdotis in cruce fuisse completum, æquum est, ut discipuli crucifixi, magistrum imitari cupientes, eo modo, quo possunt, id est, pro sua tenuitate et paupertate offerant et ipsi sacrificium Deo. Et quidem Apostolus Petrus docet omnes Christianos, esse Sacerdotes, non proprie dictos, quales sunt, qui ab Episcopis in Ecclesia Catholica ordinantur ad offerendum sacrificium corporis Christi, sed Sacerdotes spirituales, id

[3] Tit. 1, 16
[1] Psalm. 21, 7
[2] Phil. 2, 9

[3] Mt. 5
[4] Lc. 6, 24
[5] Psalm. 84, 9
[1] 1 Petr. 2, 5
[2] Rom. 12, 1

est, ut ipse declarat, ad offerendas spirituales hostias; non hostias proprie dictas, quales erant in testamento veteri oves, et boves, et turtures, et columbæ, et in novo Corpus Christi in Eucharistia: sed hostias mysticas, quæ ab omnibus offerri possunt, ut orationes, et laudes, necnon opera bona, ieiunia, et eleemosynas, de quibus dicit Apostolus Paulus: *Per ipsum ergo offeramus hostiam laudis semper Deo*, id est, *fructum labiorum confitentium nomini eius* [3]. Idem vero Apostolus in epistolæ ad Romanos accuratissime nos docet, mysticum sacrificium offere Deo ex corporibus nostris, ad similitudinem veterum sacrificiorum legis antiquæ. Quatuor enim leges sacrificiorum erant. Prima, ut in sacrificio adesset hostia, id est, res Deo sacrata, quam nefas esset in usum prophanum converti. Altera, ut ea esset res vivens, ut ovis, capra, vitulus. Tertia, ut esset sancta, id est, munda. Erant enim apud Hebræos animalia munda, et immunda: animalia munda censebantur oves, boves, capræ, turtures, passerers, columbæ. Reliqua censebantur immunda, ut equus, leo, vulpes, accipitres, corvi, alia. Quarta, ut hostia incenderetur, et odorem suavitatis emitteret. Atque hæc omnia Apostolus numerat, cum ait: *Obsecro vos, ut exhibeatis corpora vestra, hostiam viventem, sanctam, Deo placentem.* Et addit, *rationabile obsequium vestrum*, ut eum intelligamus, non exhortari nos ad sacrificium proprie dictum, quasi velit, corpora nostra, instar ovium sacrificii, vero occidi et comburit, sed ad sacrificium mysticum et rationabile, similitudinarium, non proprium; spirituale, non corporale. Hortatur igitur nos Apostolus, ut quemadmodum Christus in cruce ad nostram utilitatem obtulit sacrificium corporis sui per veram et propriam mortem, sic nos offeramus ad eius honorem corpora nostra, quasi hostiam quandam, eamque viventem, et sanctam, et perfectam, ac per hoc Deo bene placentem, quæ spirituali quodam modo occidatur et concremetur.

Explicemus ordine singular conditiones. Primum debent esse nostra corpora hostiæ, id est, res Deo sacræ, quibus utamur ad honorem Dei, non ut rebus nostris, sed ut rebus Dei, cui consecrati sumus per baptismum; et qui nos emit pretio magno, ut dicit idem Apostolus ad Corinthios. Nec solum hostia Dei esse debemus: sed hostia vivens vita gratiæ, et Spiritus Sancti. Qui enim per peccatum mortui sunt, non sunt hostiæ Dei, sed diaboli, qui mortificat animas, et in ea re mirifice delectatur. Ad Deus noster, qui semper vivit, et est fons vitæ, non vult cadavera fœtentia sibi offerri, quæ ad nihil utilia sunt, nisi ut proiiciantur ad bestias. Proinde necesse est, ut vitam animæ diligentissime conservemus, ut hoc modo rationabile obsequium Domino nostro exhibeamus. Sed neque satis est, ut hostia sit viva, nam præterea requiritur, ut sancta sit. *Hostiam*, inquit Apostolus, *viventem, sanctam.* Sancta dicitur hostia, cum ex animantibus mundis offertur, non ex immundis. Erant autem animalia munda, ex quadrupedibus, ut supra diximus, oves, capræ, boves; ex avibus, turtures, passeres, et columbæ. Priora animantia significant vitam activam, posteriora contemplativam. Proinde, qui vitam activam inter fideles ducunt, si semetipsos hostiam sanctam exhibere volunt Deo, imitari debent simplicitatem et mansuetudinis ovis, quæ lædere proximum nescit. Item labores, et gravitatem bovis, qui non ociatur, non leviter discurrit, sed iugum suum ferens, et aratrum trahens, in terra colenda laborat assidue. Denique etiam capræ velocitatem in ascensione montium, et oculorum acumen in rebus longe conspiciendis; neque enim, qui in Ecclesia Dei vitam activam ducunt, sola mansuetudine et iustis laboribus contenti esse debent, sed oportet eos etiam per crebras orationes alta conscendere, et quæ sursum sunt, mente conspicere. Quomodo enim opera sua ad Dei gloriam referent, et incensum sacrificii sursum emittent, si de Deo nunquam aut raro cogitent? si Deum non quærant? si in amorem eius per contemplationem non exardescant? Vita enim Christianorum activa non debet a contemplativa omnino esse disiuncta, ut neque contemplativa ab activa, ut mox dicemus. Itaque qui non imitantur oves, boves et capras, quæ Domino suo assidue utiliterque deserviunt, sed quærunt quæ sua sunt, id est, sola commoda sua temporalia consectantur, ii non offerunt Deo hostiam sanctam, sed similes sunt bestiis rapacibus, ursis, milvis, vulturibus, corvis, quæ suo ventri deserviunt, et leonem illum sequuntur, qui semper *rugiens circuit, quærens quem devoret* [4]. Iam vero Christiani homines, qui vitam contemplativam elegerunt, et ipsi se hostiam viventem et sanctam Deo exhibere satagunt, imitari debent solitudinem turturis, puritatem columbæ et prudentiam passeris. Solitudo turturis ad monachos maxime pertinet, qui nihil commune cum sæcularibus habere student, et toti contemplationi et Dei laudibus intenti sunt. Puritas columbæ cum fœcunditatem coniuncta Episcopis et clericis necessaria est, qui cum hominibus versantur, et filios spirituales gignere, et nutrire ex officio proprio debent, qui, nisi crebro ad supernam patriam per contemplationem volent, et ad necessitates hominum per charitatem descendant, ægre poterunt puritatem cum fœcunditate coniungere, sed vel soli contemplationi dediti esteriles erunt, vel soli procreationi filiorum intenti, pulvere terreno inquinabuntur, et dum alios lucrari volent, ipsi (quod absit) fortasse se perdent. Porro utrisque, tum vitæ contemplativæ deditis, tum vitæ activæ addictis, passeris prudentia multum omnino prodesse potest. Sunt enim passeres montani, et passeres domestici. Passeres

[3] Heb. 13, 15

[4] 1 Petr. 5, 8

montani incredibili solertia fugiunt laqueos et retia venatorum; passeres domestici in civitatibus habitant, et super tecta domorum nidificant, sed ita cum hominibus versantur, ut nulli homini familiares fiant, neque facile ab eis apprehendi se sinant. Sic igitur omnibus quidem Christianis, sed præsertim clericis et monachis prudentia passerum necessaria est, ut a laqueis dæmonum sibi caveant, et cum hominibus versentur, ut eis prosint, sed consuetudinem ipsorum, ac præsertim feminarum vitent, confabulationes fugiant, comestationes declinent, ludis et spectaculis non intersint, nisi capi velint a laqueo venantium dæmoniorum.

Restat lex ultima sacrificiorum, ut sint hostiæ non solum viventes et sanctæ, sed etiam bene placentes, id est, odorem suavissimum sursum mittentes. Id quod Scriptura significat, cum ait *Odoratus est Dominus odorem suavitatis* [5]; et de ipso Domino: *Dedit seipsum oblationem, et hostiam Deo in odorem suavitatis* [6]. Ut autem hostia odorem emittat gratissimum Deo, necesse est, ut occidatur et cremetur. Id fit in sacrificio mystico et rationabili, de quo loquimus cum Apostolo, quando carnalis concupiscentia vere mortificatur, et igne charitatis incenditur.

Nihil enim est, quod carnalem concupiscentiam efficacius, celerius perfectiusque mortificet, quam sincerus Dei amor. Ipse est enim Rex, et Dominus omnium affectionum cordis, et omnes ab eo reguntur, et pendent, sive timor, sive spes, sive desiderium, sive odium, sive ira, sive quæcunque animi perturbatio. Ipse autem amor non cedit, nisi amori maiori: ac per hoc quando divinus amor cor humanum intime possidet, et incendit, tunc demum carnales concupiscentiæ cedunt, et mortificatæ quiescunt. Inde ignita desideria, et purissimæ preces ad Deum ascendunt, instar aromatum, in odorem suavitatis. Hoc est igitur sacrificium, quod requirit Deus, et ad quod promptissime exhibendum hortatur Apostolus.

Sed quia oblatio ista, res est ardua, et gravis, et difficultate plenissima, ideo Beatus Paulus efficacissimo argumento utitur, ut eam nobis persuadeat: argumentum est in verbis illis: *Obsecro vos per misericordiam Dei, ut exhibeatis corpora vestra...* etc. Et quæ sunt, et quot miserationes Dei, per quas nos Apostolus obsecrat? Prima est creatio, qua nos fecit esse rem aliquam cum nihil essemus. Secunda, cum fecit nos servos suos, cum nostra opera non indigeret, sed ut haberet quibus benefacere. Tertia, cum fecit ad imaginem suam, ac per hoc capaces cognitionis suæ, et amicitiæ suæ. Quarta cum fecit per Christum filios suos adoptivos, et cohæredes unigeniti sui. Quinta, cum fecit nos membra sponsæ suæ, et corporis sui, quibus est caput. Denique sexta, quod obtulerit *semetipsum* in cruce *oblationem et hostiam Deo in odorem suavitatis*, ut nos redimeret a servitute, et lavaret a maculis, *et exhiberet ipse sibi gloriosam Ecclesiam, non habentem maculam, neque rugam.* Hæ sunt miserationes Domini, per quas nos Apostolus obsecrat, quasi diceret: Tanta Dominus contulit vobis, nec merentibus, nec petentibus, cur grave vobis videri debeat, si vos ipsi hostiam Deo viventem, sanctam et beneplacentem offeratis? Certe si quis ista attente cogitare voluerit, non solum non grave, sed leve et facile et iucundum at dulce illi videbitur, tam bono Domino toto corde et toto tempore vitæ suæ servire, eique se totum, ad exemplum eius, hostiam, et oblationem, atque adeo holocaustum in odorem suavitatis offerre.

[5] Gen. 8, 21

[6] Ephes. 5, 2

Capitulum XVI

De quarto fructu verbi sexti

Fructus quartus sumi potest ex quarta explicatione verborum illorum, *Consummatum est.* Si enim verum est, ut est verissimum, Christum iusto iudicio Dei transtulisse nos a servitute diaboli in Regnum filii dilectionis suæ, quæramus diligenter, et non desistamus, donec inveniamus quæ causa sit, cur tantus hominum numerus malit hosti humani generis iterum se in servitutem tradere, ut cum eo ardeat in æternum in gehennæ camino quam Christo Principi benignissimo deservire, immo cum illo felicissime, certissimeque regnare. Ego certe nullam invenio causam, nisi quia in obsequio Christi inchoandum est a cruce, et necesse est carnem crucifigere cum vitiis, et concupiscentiis. Hæc amara potio, atque hic calix absintii homini naturaliter ægro nauseam facit, et sæpe causa est, ut malit ægrotare, quam eo modo curari. Et si quidem homo, non homo, sed bestia esset, aut certe homo delirus, et mente captus esset, concedi illi posset, ut sensu et appetitione regeretur; sed cum homo rationis sit particeps, certe intelligit, vel intelligere potest, cum, qui iussit, carnem crucifigi cum vitiis, et concupiscentiis, non solum instare præcepto, sed etiam iuvare, immo prævenire auxilio gratiæ suæ, quomodo sapiens medicus amarum poculum sic temperare novit, ut non difficulter hauriatur. Deinde si unusquisque nostrum primus esset, cui diceretur, tolle crucem tuam, et sequere me, fortasse posset hærere, ac diffidere de viribus suis, nec audere crucem attingere, quam se portare posse non crederet; at cum tam multi ante nos, nec solum viri, sed etiam pueri, et puellæ, crucem post Christum fortiter tulerint, et constanter portaverint, et carnem suam cum vitiis et concupiscentiis crucifixerint, quid nos timemus? cur hæremus? Hoc argumento Sanctus

Augustinus [1] superatus carnalem concupiscentiam vicit, quam insuperabilem longo tempore reputaverat. Constituit enim sibi ante oculos mentis ex memoriæ promptuario multos, et multas continentes, multos, et multas virgines, ac sibi dicebat, *Cur non poteris, quod isti, et istæ? isti et istæ non in se potuerunt, sed in Domino Deo suo.* Et quod de concupiscentia carnis dicimus, idem dici potest de concupiscentia oculorum, quæ est avaritia, et de superbia vitæ; nullum enim est vitium, quod adiuvante Deo crucifigi non possit: neque periculum est, ne Deus iuvare non velit, cum Sanctus Leo dicat: *Iuste instat præcepto, quia præcurrit auxilio* [2]. Vere igitur miseri sunt, ne dicam amentes et stulti, qui cum possint iugum Christi suave ac leve subire, et requiem animæ suæ in hac vita reperire, et cum eodem Christo in futura regnare, malint quinque iuga boum, diabolo iubente, portare, et sensibus carnis non sine labore et dolore servire, et ad extremum apud inferos cum ipso suo domino diabolo perpetuo cruciari.

Capitulum XVII

De quinto fructu verbi sexti

Quintus fructus ex verbis illis decerpendus erit, quatenus hæc verba significant, Ecclesiæ ædificationem in cruce consummatam fuisse, et ipsam Ecclesiam, ut alteram Evam, ex latere Christi morientis, tamquam ex costa Adami dormientis prodiisse. Hoc porro mysterium docet nos, ut crucem amemus, crucem honoremus, cruci vehementer afficiamur. Quis enim locum non amat, unde mater ipsius prodiit? Certe fideles omnes miro modo afficiuntur erga sacratissimam domum Lauretanam, quia ibi nata est Virgo Deipara, et ibidem natus est, non quidem extra uterum, sed in utero virginali Iesus Christus Deus noster. Sic enim loquitur Angelus ad Iosephum: *Quod in ea natum est, de Spiritu Sancto est* [1]. Hinc etiam et ipsa Ecclesia memor nativitatis suæ, crucem ubique pingit, ubique locat, in fronte, in templis, in domibus, neque ulla Sacramenta peragit sine cruce, neque aliquid benedicendo sanctificat sine cruce, sed amorem præcipuum tunc cruci deferimus, cum patienter propter amorem Crucifixi toleramus adversa. Hoc enim est in cruce gloriari, id facere quod Apostoli faciebant, cum *ibant gaudentes a conspectu concilii, quoniam digni habiti* erant *pro nomine Iesu contumeliam pati* [2]. Et Apostolus Paulus quid sit in cruce gloriari, explicat cum dicit: *Gloriamur in tribulationibus, scientes quod tribulatio patientiam operatur, patientiam autem probationem, probatio vero spem, spes autem non confundit, quia charitas Dei diffusa est in cordibus nostris per Spiritum Sanctum, qui datus est nobis* [3] . Unde concludit ad Galatas scribens: *Mihi absit gloriari, nisi in cruce Domini nostri Iesu Christi, per quem mihi mundus crucifixus est, et ego mundo* [4]. Hic est vere triumphus crucis, si mundus cum suis pompis et oblectationibus sit animæ Christianæ et Christum crucifixum diligenti veluti mortuus, et anima ipsa Christiana sit ipsi mundo veluti mortua, amans tribulationem et contemptum, quæ mundus odit, et odio prosequens carnales voluptates et gloriam temporariam, quæ mundus diligit: sic perficitur et consummatur servus Dei, ut de ipso quoque dici possit, *Consummatus est.*

Capitulum XVIII

De sexto fructu verbi sexti

Postremus restat fructus ab exemplo perseverantiæ Domini in cruce utilissime colligendus. Siquidem ex verbo illo, *Consummatum est*, intelligimus, Dominum consummasse opus passionis suæ ab initio usque ad finem, ut nihil desiderari posset. *Dei perfecta sunt opera* [1], inquit Moyses, et quemadmodum Pater die sexto perfecit opus creationis, et die septimo requievit, sic et Filius die sexto consummavit opus redemptionis, et die septimo requievit. Frustra clamabant Iudæi ante crucem, *Si Rex Israel est, descendat nunc de cruce, et credimus ei* [2]. Rectius dicit Sanctus Bernardus: *Immo quia Rex Israel est, titulum regni non deserat* [3]. Et paulo infra: *Non tibi dabit occasionem surripiendæ nobis perseverantiæ, quæ sola coronatur. Non faciet obmutescere prædicatorum linguas consolantium pusillanimes, et dicentium singulis, Tu locum tuum ne deseras. Quod sine dubio sequeretur, si respondere possent, quia Christus suum deseruit.* Christus igitur perseveravit in cruce usque ad vitæ finem, ut consummaret opus suum sic, ut nihil ei deesset, et nobis exemplum perseverantiæ prorsus admirabile derelinqueret. Facile siquidem est, perseverare in locis amœnis, et in actionibus quæ voluptatem adferunt, sed in labore et dolore diutius perseverare, difficillimum est. Sed si cognoverimus, quid Christum perseverare fecerit in cruce, fortasse discemus et nos crucem nostram perseveranter

[1] Lib. 8 Confess. cap. 2
[2] Serm. 16 de Pass. Dom.
[1] Mt. 1, 20
[2] Hech. 5, 41
[3] Rom. 5, 3
[4] Gal. 6, 14
[1] Deut. 32, 24
[2] Mt. 27, 42
[3] Serm. 1 de Resurr.

ferre; et si opus etiam fuerit, in illa perseveranter ad mortem usque pendere. Si quis ad solam crucem oculos admoveat, non poterit non horrere funestæ mortis instrumentum. Sed si oculos, non tam corporis quam mentis ad illum erigat, qui crucem nos portare iubet, et ad locum quo illa perducit, et ad fructum quem eadem ipsa producit, tum non difficile et arduum, sed facile et iucundum erit, perseverare in baiulanda cruce, vel perseveranter pendere de cruce.

Quid igitur Christum fecit tam perseveranter sine querela de cruce pendere usque ad mortem? prima causa fuit amor Patris. *Calicem*, inquit, *quem dedit mihi Pater, non bibam illum?* [4] Amabat Christus Patrem amore prorsus ineffabili, et ab illo pari amore diligebatur. Cum igitur videret calicem illum sibi dari a Patre optimo et amantissimo, ut nullo modo suspicari posset sibi dandum nisi ad finem optimum, et sibi ipsi gloriosissimum, quid mirum, si calicem illum libentissime totum exhausit? Deinde Pater Filio nuptias fecit, et sponsam illi dedit Ecclesiam, sed sordidatam, et rugosam, quam tamen, si vellet in balneo calente sanguinis sui diligenter abluere, facile redderet gloriosam, *non habentem maculam, aut rugam* [5]. Adamavit igitur Christus sponsam a Patre sibi coniunctam, et non grave illi fuit, sanguine suo illam abluere, ut formosam et gloriosam efficeret. Nam si Iacob propter Rachelem annis septem laboravit in pascendis gregibus Laban, sic ut æstu ureretur et gelu, et fugeret somnus ab oculis eius, et visi sunt illi tam multi anni, *pauci dies præ amoris magnitudine* [6]. Si, inquam, pro una Rachele Iacob nihil fecit laborem annorum septem et rursum aliorum septem, quid mirum si Filius Dei pro Ecclesia sponsa, quæ multorum millium sanctorum Dei filiorum mater futura erat, tres horas in cruce perseverare voluerit? Denique Christus non amorem solum Patris et Sponsæ respiciebat, cum passionis calicem bibiturus esset, sed etiam eminentissimam illam gloriam, et numquam finiendam lætitiæ magnitudinem ad quam per crucis patibulum ascensurus erat, dicente Apostolo: *Humiliavit semetipsum factus obœdiens usque ad mortem, mortem autem crucis. Propter quod et Deus exaltavit illum, et donavit illi nomen, quod est super omne nomem: ut in nomine Iesu omne genu flectatur, cœlestium, terrestrium et infernorum* [7] .

Addamus ad Christi exemplum, exemplum Apostolorum. Paulus cruces suas et aliorum Apostolorum enumerans in Epistola ad Romanos, ait: *Quis ergo nos separabit a charitate Christi? tribulatio? an angustia? an fames? an nuditas? an periculum? an persecutio? an gladius? (sicut scriptum est, quia propter te mortificamur tota die, æstimati sumus sictus oves occisionis)* [8]. Et respondet, *sed in his omnibus superamus, propter eum qui dilexit nos.* Ut durarent et perseverarent in cruciatibus, non cruciatus attendebant, sed amorem Dei qui nos dilexit, et Filium suum pro nobis dedit; vel etiam, quia Christum ipsum considerabant, qui dilexit nos, *et dedit semetipsum pro nobis* [9]. Idem Apostolus scribens ad Corinthios, *repletus sum*, inquit, *consolatione, superabundo gaudio in omni tribulatione nostra* [10]. Unde consolatio tanta, unde gaudium tantum quod tribulationem quasi sentiri non patiatur? Respondet alio loco, quia *quod in præsenti est momentaneum et leve tribulationis nostræ, supra modum in sublimitate æternum gloriæ pondus operatur in nobis.* Itaque contemplatio gloriæ sempiternæ, quam ante oculos mentis gerebat, causa erat, cur tribulatio momentanea et levis illi videretur. *Has cogitationes*, inquit Sanctus Cyprianus, *quæ persecutio potest vincere? quæ possunt tormenta superare?* [11] His addi potest exemplum Sancti Andreæ, qui crucem, in qua biduo pependit, non ut crucem aspexit, sed ut amicam salutavit, et cum populus eum deponendum curare vellet, nullo modo permisit, sed in cruce usque ad mortem perseverare voluit. Neque erat iste homo imprudens, sed sapientissimus, et Spiritu Sancto plenus.

Ex his exemplis Christi et Apostolorum eius, discere possunt omnes Christiani, quo modo se gerere debeant, cum de cruce sua descendere, id est, de tribulatione liberari sine peccato non possunt. Eiusmodi sunt in primis regulares omnes, quorum vita votis paupertatis, castitatis, et obœdiantiæ adstricta, similis martyrio esse censetur. Item coniugati, cum divina providentia maritus uxorem querulam, morosam, iracundam, ac pene intolerabilem sortitus est, vel uxor maritum non minus difficilem habet, qualem fuisse Sanctæ Monicæ virum testis est Sanctus Augustinus in libris Confessionum [12]. Eiusmodi sunt etiam mancipia quæ libertatem amiserunt, addicti perpetuo carceri, vel alligati trirremibus, ægroti denique, qui morbo incurabili laborant, et pauperes, qui nisi furtis vel latrociniis ad divitias aspirare non queunt. Hi omnes, et si qui sunt alii, si perseverare in ferenda cruce cum gaudio spirituali et ingenti mercede cupiunt, non respiciant crucem, sed eum qui crucem humeris illorum imposuit. Is enim sine dubio Deus fuit, qui Pater noster amantissimus est, et sine cuius providentia nihil in hoc mundo geritur. Beneplacitum autem Dei sine dubitatione ulla optimum est, et nobis gratissimum esse debet. Proinde cum Christo

[4] Jn. 18, 11
[5] Ephes. 5, 27
[6] Gen. 29, 20
[7] Phil. 2, 8
[8] Rom. 8, 35
[9] Tit. 2, 14
[10] 2 Cor. 7, 4
[11] Libro de Exhort. Martyr.
[12] Lib. 9, cap. 9

dicere debent omnes: *Calicem quem dedit mihi Pater, non bibam illum?* [13] , et cum Apostolo: *In his omnibus superamus, propter eum qui dilexit nos* [14]. Deinde possunt etiam, ac debent omnes, qui crucem suam deponere sine peccato nequeunt, non tam præsentem laborem considerare, quam futuram mercedem, quæ sine dubitatione ulla superat omnem laborem et dolorem vitæ præsentis, dicente Apostolo: *Non sunt condignæ passiones huius temporis ad futuram gloriam, quæ revelabitur in nobis* [15]. Et alibi de Moyse loquens: *Maiores divitias æstimans thesauro Ægyptiorum, improperium Christi, aspiciebat enim in remunerationem* [16].

Denique addere possumus ad consolationem eorum, qui crucem gravem et longo tempore gestare coguntur, exempla duorum, qui perseverantiam perdiderunt, et crucem sine comparatione graviorem invenerunt. Iudas Christi proditor, cum in se reversus proditionis crimen detestaretur, non ferens confusionem, qua suffundi eum necesse erat, si cum Apostolis vel discipulis aliis versari voluisset, laqueo se ipse suspendit. Sed mutavit, non evasit crucem confusionis quam fugiebat. Maior enim confusio illum sequeretur in die Iudicii coram omnibus Angelis et hominibus, quando non solum Christi proditor, sed etiam homicida sui ipsius declarabirut. Et quanta cæcitas illa fuit, vitare confusionem modicam apud gregem pusillum et mansuetum discipulorum Christi, qui omnes illum ad bene sperandum de misericordia Salvatoris erexissent, et non vitare infamiam et confusionem proditionis Christi et proprii suspendii apud theatrum omnium hominum et Angelorum? Alterum exemplum desumi potest ex *Oratione Sancti Basilii in Quadraginta Martyres*. Summa hæc est: in persecutione Licinii Imperatoris, milites quadraginta cum in fide Christi perseverare statuissent, damnati sunt, ut sub dio nudi, tempore et loco frigidissimo, totam noctem consumerent, et eo modo longissimo acerbissimoque martyrio ex congelatione perirent. Aderat autem paratum balneum calidum, et si qui fidem abnegare vellent, in eo reciperentur. Ex iis triginta novem non tam ad pœnam congelationis præsentem et brevi finiendam, quam ad coronam gloriæ sempiternæ mentis oculis aspicientes, facile in fide perseveraverunt, et coronas splendidissimas de manu Domini meruerunt. Unus, qui totus defixus erat in pœna sua consideranda et appendenda, perseverare non potuit, et ideo in tepefactum balneum insiluit. Sed continuo defluentibus carnibus iam congelatis, animam exhalavit, et ad inferos, ut Christi abnegator, ad perpetua tormenta descendit. Sic mortem fugiens mortem invenit, et crucem brevem et levem cum sempiterna et gravissima commutavit. Horum igitur duorum infelicium hominum imitatores sunt, quotquot crucem Ordinis religiosi deserunt; qui iugum suave et onus leve proiiciunt, et, quando minime cogitant, inveniunt se iugo longe graviori alligatos, cupiditatum variarum, quas explere numquam poterunt, et oneribus peccatorum gravissimis pressos, ut respirare non possint. Eadem ratio est de omnibus aliis, qui crucem suam cum Christo ferre recusant, et crucem diaboli peccando ferre coguntur.

[13] Jn. 18, 11
[14] Rom. 8, 37
[15] Rom. 8, 18
[16] Heb. 11, 26

Capitulum XIX

Explicatur ad litteram verbum septimum, «Pater, in manus tuas commendo spiritum meum» (Lc. 23, 46)

Pervenimus ad postremam Christi vocem, quam in cruce moriturus non sine magno clamore emisit, dicens: *Pater, in manus tuas commendo spiritum meum.* Explicabimus ordine verba singula. *Pater*, inquit, merito Patrem vocat, quia Filius illi fuit obœdiens usque ad mortem; ideo dignissimus quia audiatur. *In manus tuas.* Manus Dei dicuntur in Scripturis, intelligentia et voluntas, sive sapientia et potentia, sive quod in idem recidit, intellectus omnia sciens, et voluntas omnia potens. His enim duabus, quasi manibus, Deus omnia facit; neque indiget instrumentis, quia ut loquitur Sanctus Leo, *in Deo voluntas potentia est* [1]. Itaque velle apud Deum est facere: *Omnia quæcumque voluit fecit* in cœlo et in terra. *Commendo*, quasi in depositum trado, ut cum fide restituatur, quando restituendi tempus advenerit. *Spiritum meum.* De hac voce non parva quæstio est. Solet enim spiritus et pro anima, quæ forma substantialis corporis est, et pro vita ipsa accipi, quoniam signum vitæ spiratio est. Et qui spirant, vivunt, qui spirare desinunt, moriuntur. Et quidem si per spiritum hoc loco intelligamus anima Christi, cavendum est, ne quis existimet, periculum aliquod fuisse illi animæ de corpore exeunti, in quem modum aliis hominibus morientibus commendari solet anima multis precibus et multa sollicitudine, quoniam ad tribunal Iudicis vadit, acceptura pro meritis bonis vel malis gloriam sive pœnam. Tali commendatione non eguit anima Christi, tum quia beata erat ab initio creationis, tum quia Filio Dei in persona coniuncta erat, et anima Dei dici poterat, tum denique quia victrix et triumphatrix de corpore exibat, et terrori erat dæmonibus omnibus, non ipsa terreri a dæmonibus poterat. Itaque si spiritus hoc loco pro anima accipiatur, illa verba Domini, *Commendo spiritum meum*, significabunt, animam Christi, quæ fuerat in corpore tamquam

[1] Serm. 2 de Nativit. Psalm. 113

in tabernaculo, futuram esse in manibus Patris, quasi in deposito, donec revertatur ad corpus, iuxta illud Sapientiæ: *Iustorum animæ in manu Dei sunt* [2]. Sed omnino credibilius est, hoc loco per spiritum intelligi vitam corporalem, ut sensus sit. Ego spiritum vitæ nunc trado, ac per hoc desino spirare et vivere, sed hunc spiritum, hanc vitam, tibi Pater commendo, ut eam corpori meo brevi restituas. Tibi enim nihil perit, quin etiam tibi omnia vivunt, qui vocando quæ non sunt, facis ut sint, et vocando quæ non vivunt, facis ut vivant.

Hanc esse veram huius loci sententiam, primo colligi potest ex psalmo tricesimo, ex quo Dominus hanc orationem accepit. Sic enim orat Sanctus David: *Educes me de laqueo hoc, quem absconderunt mihi, quoniam tu es protector meus. In manus tuas commendo spiritum meum* [3]. Quo loco apertissime Propheta per spiritum intelligit vitam. Precatur enim Deum, ut non sinat se occidi ab hostibus, sed vitam sibi conservet. Deinde colligitur ex hoc ipso loco Evangelii: posteaquam enim dixit Dominus: *Pater, in manus tuas commendo spiritum meum*, subiunxit Evangelista: *Et hæc dicens, expiravit.* Expirare enim est desinere spiritum trahere, quod est viventium, quod non de anima forma substantiali dicitur, sed de aere, quem spiramus dum vivimus, et spirare desinimus, cum morimur. Postremo colligitur hoc idem ex illis verbis Apostolicis: *Qui in diebus carnis sua preces, supplicationesque ad eum qui possit illum salvum facere a morte cum clamore valido et lacrymis offerens, exauditus est pro sua reverentia* [4]. Hunc locum aliqui exponunt de oratione quam dominus fudit in horto, dicens: *Pater, omnia tibi possibilia sunt, transfer calicem hunc a me* [5]. Sed eo loco Dominus non oravit cum clamore valido, neque fuit exauditus, ac ne ipse quidem exaudiri voluit, ut salvus fieret a morte. Oravit enim, ut calix passionis transiret a se, ut ostenderet desiderium naturale non moriendi, et se vere esse hominem, cuius natura mortem exhorret, sed addidit: *Non quod ego volo, sed quod tu: fiat voluntas tua* [6]. Itaque in horto fieri non potest ut oratio Christi fuerit illa, de qua loquitur Apostolus ad Hebræos. Alii orationem istam Christi, cuius meminit Sanctus Paulus, volunt illam esse, quam Dominus pro suis crucifixoribus fudit in cruce, dicens: *Pater, dimitte illis, non enim sciunt quid faciunt* [7]. At eo tempore Dominus non est usus clamore valido, neque pro se oravit ut salvus fieret a morte: quæ duo habentur aperte apud Apostolum ad Hebræos. Oravit enim in cruce pro crucifixoribus, ut eis peccatum illud gravissimum maximumque dimitteretur. Restat igitur, ut verba Apostolica intelligantur de oratione illa postrema, quam fudit in cruce, dicens: *Pater, in manus tuas commendo spiritum meum* [8]. Quam orationem fudit cum clamore valido, dicente Sancto Luca: *Et clamans voce magna Iesus, ait....* Ubi manifeste Paulus Lucasque consentiunt. Deinde oravit Dominus ut salvus fieret a morte, teste B. Paulo. Id quod non potest significare, ut non moreretur in cruce: sic enim non fuisset exauditus, et Apostolus exauditum fuisse testatur, sed significat eum petiisse ut non absorberetur a morte, sed mortem solum degustaret, et mox reverteretur ad vitam. Hoc enim significant illa verba: *Preces supplicationesque ad eum, qui posset illum salvum facere a morte*, obtulit. Non enim ignorare poterat Dominus, se omnino moriturum, ac præsertim cum iam esset vicinissimus morti, sed cupiebat salvus fieri a morte, in hunc sensum, ut non diutius teneretur a morte, quod nihil fuit aliud, nisi orare pro celeri resurrectione, in qua re plane exauditus est, cum tertia die gloriosissime resurrexit. Hæc vero explicatio testimonii Paulini satis aperte convincit, spiritum accipi pro vita, non pro anima, cum Dominus ait: *In manus tuas commendo spiritum meum.* Non enim sollicitus erat Dominus de anima, quam sciebat esse in tuto, cum beatissima esset, et Deum facie ad faciem iam a sua creatione vidisset: sed sollicitus erat de corpore, quod vita destituendum per mortem esse videbat: atque adeo precabatur, ut corpus non diu maneret in morte. Quod, ut diximus, cumulatissime impetravit.

[2] Sap. 3, 1
[3] Psalm. 30, 5
[4] Heb. 5, 7
[5] Mc. 14, 36
[6] Mc. 14, 36
[7] Lc. 23, 34

Capitulum XX

De primo fructu verbi septimi

Iam vero ex hoc verbo postremo, et morte Christi, quæ proxime secuta est, fructus aliquos more nostro colligemus. Ac primum ex ea re, quæ infirmitatis et stultitiæ plenissima fuisse videtur, demonstrari video potentiam, sapientiam, et charitatem Dei longe maximam. In eo enim quod Dominus clamans voce magna expiravit, perspicue cernitur potentia. Hinc enim colligitur, eum potuisse non mori, et sponte sua obiisse. Qui enim naturaliter moriuntur, paulatim vires et vocem amittunt, neque in extremo spiritu clamare possunt. Proinde non sine causa Centurio videns, quod Iesus, tanto profuso sanguine, clamans spiraret, dixit: *Vere Filius Dei erat iste* [1]. Magnus Dominus Christus est, qui etiam moriens potentiam suam ostendit, non solum in extremo spiritu clamando, sed etiam te-

[8] Lc. 23, 46
[1] Mt. 27, 54

rram concutiendo, lapides scindendo, monumenta aperiendo, velum templi disrumpendo: quæ omnia Christo moriente facta esse Evangelista testatur. Accedit quod ista omnia mysterio non carent, in quo etiam Christi sapientia ostenditur. Nam concussio terræ et scissio petrarum significabant, per Christi passionem et mortem fuisse permovendos homines ad pœnitentiam, et etiam obstinatorum corda scindenda. Quod illo ipso tempore factum fuisse scribit Sanctus Lucas, cum refert, multos ab illo spectaculo reversos *percutientes pectora sua* [2]. Apertio sepulchrorum designabat resurrectionem mortuorum gloriosam ex Christi morte successuram. Scissio veli, unde patuerunt Sancta Sanctorum, signum fuit, ob meritum mortis Christi aperiendum cœleste sanctuarium, et Sanctos omnes deinceps admittendos ad videndam faciem Dei. Neque solum in his mysteriis significandis sapientiam suam Christus ostendit, sed etiam in eo, quod ex morte vitam produxit, in cuius rei figuram Moyses ex lapide scaturire fecit aquam [3]. Et ipse Christus ob eamdem causam grano frumenti se ipse comparavit, quod moriendo multum fructum adfert [4]: nimirum ut granum frumenti dum corrumpitur, germinat spicam viventem, sic Christus moriendo in cruce multitudinem gentium vita gratiæ donavit. Et apertissime Sanctus Petrus de Christo dicit: *Deglutiens mortem, ut vita æterna hæredes efficeremur* [5]. Quasi dicere voluisset: Primus homo deglutiens dulce pomum vetitum, omnem posteritatem morti addixit; secundus homo deglutiens mortis pomum amarissimum, omnes qui ex illo renascuntur ad vitam æternam adduxit. Denique sapientiam suam moriendo Christus aperuit, quia fecit, ut crucis patibulum, quo nihil fœdius aut horribilius olim cernebatur, factum sit honorificentissimum et gloriosum, ut Reges ipsi illud in fronte gestare honori sibi ducant. Nec solum honorificum, sed etiam dulce et amabile Christi amatoribus factum est. Unde canit Ecclesia: *Dulce lignum, dulces clavos, dulce pondus sustinuit.* Quod ipsum Sanctus Andreas exemplo suo demonstravit, dum crucem, in qua figendus erat, aspiciens dixit: *Salve crux pretiosa, quæ decorem de membris Domini suscepisti; diu desiderata, sollicite quæsita, sine intermissione amata, et iam concupiscenti animo præparata: securus et gaudens ad te venio, ut tu exultans suscipias me, discipulum eius, qui pependit in te magister meus Christus.*

Quid iam de charitate dicemus? sententia Domini est: *Maiorem hac dilectionem nemo habet, ut animam suam ponat quis por amicis suis* [6]. Id fecit Christus in cruce; nemo enim potuit illo invito, vita ipsum spoliare. *Nemo*, inquit ipse, *tollit eam a me, sed ego pono eam* [7]. Ideo autem maiorem charitatem nemo habet, quam ut vitam suam ponat pro amicis suis, quia nihil amabilius vel pretiosius vita inveniri potest, cum ipsa fundamentum sit omnium bonorum. *Quid enim prodest homini*, inquit idem ipse Dominus, *si universum mundum lucretur, animæ vero suæ*, id est, vitæ suæ, *detrimentum patiatur?* [8] Hinc omnia pro viribus resistunt, et supra vires resistere conantur iis, qui vitam eripere conantur. Ex quo legimus in libro Iob: *Pellem pro pelle dabit homo, et cuncta qua habet pro anima sua* [9], id est, pro vita sua. Sed hæc generalia sunt: veniamus ad propria. Christus charitatem suam erga genus humanum, et erga unumquemque nostrum in cruce moriendo multis modis ineffabiliter demonstravit. Primum enim vita eius omnium vitarum pretiosissima erat, quippe vita hominis Dei, vita Regis omnium potentissimi, vita doctorum omnium sapientissimi, vita proborum omnium optimi. Deinde vitam posuit pro inimicis, pro sceleratis, pro ingratis. Præterea vitam posuit, ut istos inimicos, sceleratos et ingratos, a gehennæ incendiis, quibus addicti iam erant, sui sanguinis pretio liberaret. Denique vitam posuit, ut istos eosdem sibi fratres et cohæredes efficeret, et in regnis cœlestibus, perpetuo felicissimos collocaret. Et erit deinceps aliquis tam durus et tam efferatus, qui Christum Iesum toto corde non diligat? et in eius gratiam quæcumque aspera non sustineat? Avertat Deus cor tam lapideum et ferreum, non a fratribus nostris tantum, sed ab omnibus hominibus, etiam infidelibus et atheis.

Capitulum XXI

De secundo fructu verbi septimi

Alter fructus, et quidem utilissimus erit, si discamus frequentare orationem, quam Magister noster Christus nos docuit, cum iturus ad Patrem dixit: *In manus tuas commendo spiritum meum.* Sed quoniam ipse non ea necessitate premebatur, qua nos premimur, et ipse Filius, et Sanctus erat, nos servi et peccatores sumus: ideo Ecclesia mater et magistra nostra eandem orationem frequentare nos docet, sed integram, ut est in Psalmo Davidis non dimidiatam, ut Christus eam protulit. In Psalmo legitur: *In manus tuas commendo spiritum meum: redemisti me Domine Deus veritatis* [1]. Omisit Christus partem posteriorem, quia ipse Redemptor est, non redemptus: nos, qui pretioso eius sanguine redempti sumus, istam partem omittere non debemus. Præte-

[2] Lc. 23, 48
[3] Num. 20, 11
[4] Jn. 12, 24
[5] 1 Petr. 3, 22
[6] Jn. 15, 13
[7] Jn. 10, 18
[8] Mt. 16, 26
[9] Iob 2, 4
[1] Psalm. 30, 6

rea, Christus Patrem oravit, ut Filius unigenitus; nos Christum oramus, ut redemptorem: ideo non dicimus: *Pater, in manus tuas commendo spiritum meum*, sed: *In manus tuas Domine commendo spiritum meum: redemiste me Domine Deus veritatis*. Ad quem modum Sanctus protomartyr Stephanus moriturus, dixit: *Domine Iesu, suscipe spiritum meum* [2].

Porro Ecclesia mater nostra tribus temporibus hanc orationem frequentare nos docet. Primum, diebus singulis ad Completorium, ut noverunt, qui Horas canonicas legunt. Deinde, cum ad sacrosanctam Eucharistiam accedimus; post *Domine non sum dignus*, sacerdos primum pro se, deinde pro aliis communicaturis dicit: *In manus tuas Domine commendo spiritum*. Denique, in exitu de hac vita fideles omnes admonentur ut dicant: *In manus tuas Domine....* Quod attinet ad Completorium, non dubium est quin tunc dicatur: *In manus tuas Domine...*, quoniam Completorium ad finem diei legi solet; ac, ut loquitur Sanctus Basilius, *primis se intendentibus tenebris, et quoniam nocturnis horis facile fieri potest, ut mors inopinata nos opprimat, commendamus animam nostram Domino, ut si forte subitanea mors nobis adveniat, non adveniat improvisa*. Quod autem tempore sacrosanctæ Eucharistiæ percipienda dici debeat, *In manus tuas Domine...*, ratio est in promptu; quoniam actio illa valde periculosa, et simul etiam valde necessaria est, ut sine periculo neque frequentari, neque intermitti possit. *Qui enim* sumit Corpus Domini *indigne, iudicium sibi manducat* [3], id est, condemnationem sibi ipse sumit: qui Corpus Domini non sumit, panem vitæ et ipsam vitam non sumit. Itaque angustiæ nobis sunt undique, quales experiuntur qui valde esuriunt, et tamen certi non sunt, an quod apponitur ad comedendum, cibus sit, an venenum. Igitur merito cum timore y tremore dicimus: *Domine, non sum dignus ut intres sub tectum meum*, nisi tu ex pietate tua feceris dignum: ideo *dic tantum verbo, et sanabitur anima mea*. Sed quia de hoc etiam ambigo, an plagas meas sanare dignatus fueris, *in manus tuas commendo spiritum meum*, ut in hoc tam terribili negotio adsis animæ meæ, quam redemisti pretioso sanguine tuo.

Hæc si multi cogitarent, non tam avide se ingererent ad sacerdotium suscipiendum, ut postea quotidie celebrando victum quærerent. Isti enim non valde solliciti esse solent, an ea qua par est præparatione accedant, cum finis eorum magis sit cibus corporis quam animæ. Multi etiam, qui in aulis Prælatorum vel Principum famulantur, etiamsi rite parati non sint ad mensam illam tremendam, accedunt tamen humano timore ducti, ne forte Principi vel Prælato suo displiceant, si tempore constituto inter communicantes non appareant. Quid ergo? utilius fortasse erit quam rarissime ad mensam illam accedere? Immo vero utilius est frequenter accedere, sed cum præparatione debita. Quo enim quis rarius accedit, eo minus aptus efficitur ad participationem mensæ cœlestis, ut Sanctus Cyrillus sapienter admonuit [4].

Restat tempus propinquæ mortis, in quo necesse est cum magno mentis ardore orationem istam frequentare, ac dicere: *In manus tuas Domine commendo spiritum meum: redemisti me Domine Deus veritatis*. Illud enim est tempus, in quo vere agitur de summa rerum omnium. Nam si forte tunc anima de corpore exiens in manus diaboli veniat, nulla restat ad salutem via. Et contra, si ad paternas Dei manus aditum habeat, nulla deinceps timenda est inimicorum potentia. Itaque cum gemitu inenarrabili, cum vera atque perfecta contritione, cum fiducia multa infinitæ misericordiæ Dei, iterum atque iterum repetendum est: *In manus tuas Domine commendo spiritum meum*. Et quoniam in illo temporis articulo nullam graviorem tentationem patiuntur, qui negligenter vitam duxerunt, quam desperationis, quasi tunc pœnitentiæ tempus iam præterierit; scutum fidei opponendum est, cum scriptum sit: *Quacumque die peccator ingemuerit, peccatorum eius non recordabor* [5]. Et galea spei arripienda, quæ in infinita Dei miseratione confidat, et identidem repetendum: *In manus tuas Domine commendo spiritum meum*. Nec omittenda ratio illa, quæ fundamentum spei nostræ esse debet: *redemisti nos Domine Deus veritatis*. Quis enim ei refundet innocentem sanguinem? quis ei restituet pretium quo nos emit? sic loquitur Sanctus Augustinus in libro nono Confessionum, nos omnes docens ut multum omnino confidamus in redemptione, quæ est in Christo Iesu, quæ irrita esse non poterit, nisi nos ipsi obicem impœnitentiæ vel desperationis opponamus.

Capitulum XXII

De fructu tertio verbi septimi

Fructus tertius in eo positus est, ut discamus, morte propinquante, non multum esse confidendum in eleemosynis, ieiuniis, et orationibus propinquorum vel amicorum. Multi sunt enim, qui dum vitam ducunt, obliviscuntur animæ suæ, neque aliud cogitant aut agunt, quam ut filios vel nepotes quam ditissimos relinquant. Cum autem moriendum est, tunc primum de anima propria cogitare incipiunt; et quoniam facultates suas iam inter filios vel nepotes diviserunt, animam suam

[2] Act. 7, 58
[3] 1 Cor. 11, 27
[4] Lib. 4 in Ioan. cap. 17
[5] Ezech. 33, 12

illis commendant, ut eam eleemosynis, precibus, et sacrosancto Sacrificio, aliisque bonis operibus iuvent. Non hoc exemplo suo Christus docuit, qui non cognatis, sed Patri spiritum commendavit, neque hoc Sanctus Petrus admonuit, ut fideles animas suas filiis aut nepotibus, sed ut *fideli Creatori commendent in benefactis* [1].

Non reprehendo eos, qui pro anima sua eleemosynas fieri et sacrosanctæ Missæ sacrificia offerri iubent, vel petunt, vel optant: sed damno in primis eos, qui in filiis vel nepotibus nimium confidunt, cum usus doceat, facile illos oblivisci maiorum suorum defunctorum. Deinde reprehendo quod in re tanti momenti non ipsi sibi prospiciant, non ipsi eleemosynas multas faciant quibus multos sibi amicos concilient, a quibus, iuxta Evangelium, recipiantur in æterna tabernacula. Præterea gravissime illos arguo, qui non obœdiunt Principi Apostolorum, qui iubet fideli Creatori animas proprias commendare, nec solis verbis commendare, sed etiam benefactis commendare. Opera enim bona præmissa ad Deum, illa sunt quæ pios Christianos efficaciter vereque commendant. Audiamus quid Sancto Ioanni de cœlo sonuerit: *Audivi vocem de cœlo dicentem mihi: Scribe: Beati mortui, qui in Domino moriuntur. Amodo iam dicit Spiritus, ut requiescant a laboribus suis: opera enim illorum sequuntur illos* [2]. Itaque opera bona facta dum vivimus, non facienda post mortem a filiis vel nepotibus, illa sunt quæ certo nos consequuntur, præsertim si opera illa non solum sint ex genere suo bona, sed, ut Sanctus Petrus non sine mysterio expressit, bene sint facta. *Fideli Creatori*, inquit, *commendent animas suas in benefactis*. Plurimi enim sunt, qui bona opera quam plurima a se facta numerare possunt, conciones frequentes, Missas quotidianas, preces horarias annorum multorum, ieiunia Quadragesimalia annis plurimis continuata, eleemosynas quoque non paucas; sed cum ad examen divinum ista venerint, et accurate discutientur, cum attentione debita, suis tempore et loco, ab homine grato Deo, o quam multa, quæ videbantur lucra, in detrimentis numerabuntur! o quam multa, quæ humano iudicio videbantur aurum, argentum, et lapides pretiosi supra fundamentum Fidei ædificata, invenientur ligna, fœnum, stipulæ, quæ mox ignis consumet. Hæc me consideratio non parum exterret, et quo magis ad exitum propinquo (nam ut Apostolus loquitur, *quod antiquatur et senescit, prope interitum est* [3]) tanto clarius video mihi necessarium esse consilium Sancti Ioannis Chrysostomi, qui monet ut de nostris operibus bonis non multum cogitemus, quoniam ea, si quæ sint vera bona, id est, bene facta, a Deo scribuntur in libris rationum; neque periculum est ut mercede debita fraudentur, sed de malis nostris operibus assidue cogitemus, atque ea corde contrito et spiritu contribulato, multis lacrymis et seria pœnitentia diluere satagamus. Qui enim hoc agunt, cum bona spe in exitu dicent: *In manus tuas Domine commendo spiritum meum, redemisti me Domine Deus veritatis.*

[1] 1 Petr. 4, 19
[2] Apoc. 14, 13
[3] Hebr. 8, 13

Capitulum XXIII

De fructu quarto verbi septimi

Sequitur fructus quartus, qui ex felicissima exauditione orationis Domini colligi potest, ut eo tam fausto eventu nos omnes animati, ardentiores simus in nostro spiritu Domino commendando. Verissime enim Apostolus scripsit, exauditum fuisse Dominum Iesum Christum *pro sua reverentia* [1]. Oraverat Dominus Patrem, ut supra demonstravimus, pro celeri resurrectione corporis sui, exaudita est oratio illa, ut non diutius resurrectio differretur, quam necesse esset ad fidem faciendam, vere corpus Domini fuisse mortuum. Nisi enim probari potuisset, corpus illud vere vita fuisse defunctum, ipsa quoque resurrectio, et tota fides Christiana nutaret. Debuit igitur Christus in tumulo iacere ad horas ut minimum, quadraginta; præsertim cum esset implenda figura Ionæ Prophetæ, quam ipse Dominus in Evangelio ad mortem suam præmonstrandam, factam fuisse docuit. Sed ut resurrectio Christi, quantum fieri poterat, acceleraretur, et Christi oratio manifestius exaudita demonstraretur, tres dies et tres noctes, quibus Ionas fuit in ventre ceti, voluit divina providentia ut revocarentur in Christi resurrectione ad unum integrum diem, et duas partes dierum duorum: quod tempus non proprie, sed per figuram intellectionis dici poterat continere tres dies et tres noctes. Neque solum exaudivit orationem Christi Pater, accelerando tempus resurrectionis, sed etiam restituendo corpori mortuo vitam sine comparatione meliorem quam ante fuisset. Siquidem vita Christi ante obitum mortalis erat, et restituta ei est immortalis. *Christus* enim *resurgens ex mortuis iam non moritur, mors illi ultra non dominabitur*, ut Apostolus dixit [2]. Vita Christi ante mortem passibilis erat, id est, obnoxia fami, siti, fatigationi, vulneribus; restituta est impassibilis, et nulli omnino iniuriæ subiecta. Corpus Christi ante mortem erat animale; evasit per resurrectionem spirituale, id est, ita subiectum spiritui, ut posset in ictu oculi deferri quocumque spiritus voluisset.

Porro causa, ob quam oratio Christi tam facile fuerit exaudita, subiungitur ab Apostolo, cum ait, *pro sua*

[1] Hebr. 5, 7
[2] Rom. 6, 9

reverentia. Quæ vox Græce $\epsilon\nu\lambda\alpha\beta\epsilon\iota\alpha$ significat timorem reverentialem, qui in Christo erga Patrem omnino eximius fuit. Ideo enim Isaias describens dona Spiritus Sancti, quæ in Christi anima fuerunt, de aliis donis dicit: *Requiescet super eum Spiritus Domini, spiritus sapientiæ et intellectus, spiritus consilii et fortitudinis, spiritus scientiæ et pietatis* [3]. De timore reverentiale dicit, *et replebit eum spiritus timoris Domini*. Quoniam ergo anima Christi plenissima erat timore reverentiali erga Patrem, ideo et Pater in illo sibi maxime complacebat, iuxta illud Matthæi: *Hic est Filius meus dilectus, in quo mihi bene complacui* [4]. Et quemadmodum Filius Patrem summopere reverebatur, ita et Pater semper eum orantem audiebat, et quidquid peteret concedebat.

Hinc et nos discere debemus, si volumus a Patre cœlesti semper audiri, et quidquid ab illo petimus impetrare, oportere nos Christum imitari, et Patrem cœlestem summa reverentia prosequi, et nihil eius honori anteponere. Sic enim fiet, ut et nos quidquid petierimus, impetremus, ac præsertim illud, in quo summa stat rerum nostrarum, ut morte propinquante commendatam Deus habeat animam nostram de corpore egredientem, quando leo rugiens prope adstat paratus ad prædam. Neque existimet aliquis, reverentiam Deo exhibendam solum in genuflexione, in capitis apertione, in eiusdem generis cultu adque honore: non hoc solum vox $\epsilon\nu\lambda\alpha\beta\epsilon\iota\alpha$, id est, reverentialis timor significat; sed potissimum designat timorem magnum offensionis divinæ, horrorem intimum et perpetuum peccati; non ob timorem pœnæ, sed ob amorem Patris. Ille reverentiali timore vere præditus est, qui culpam præcipue letalem, ne cogitare quidem audet. *Beatus vir*, inquit David, *qui timet Dominum, in mandatis eius volet nimis* [5], id est, ille timet vere Deum, ac per hoc beatus dici potest, qui valde studet omnia Dei mandata servare. Atque hinc illa sancta vidua Iudith *timebat Dominum valde* [6], ut in eius libro scriptum legimus, quoniam cum esset adolescentula, et speciosissima, et dives valde, defuncto viro suo, ne ullam occasionem peccandi dare vel accipere posset, in cubiculo secreto cum puellis clausa morabatur, et habens super lumbos suos cilicium, ieiunabat omnibus diebus, præter festa domus Israel. En quanto zelo in ipsa Lege veteri, quæ maiorem multo licentiam permittebat quam Evangelium, cavebat peccata carnalia mulier adolescentula et dives, non alia de causa, nisi quia *timebat Dominum valde*. Id ipsum Sancto Iob Scriptura sancta commemorat [7]. Iste enim pepigerat fœdus cum oculis suis, ut ne cogitaret quidem de virgine, id est, nolebat omnino virginem aspicere, ne forte ex aspectu cogitatio ulla minus honesta subreperet. Et cur tam diligenter Iob ista vitabat? quia timebat Dominum valde. Sic enim adiungit: *Quam enim partem haberet in me Deus desuper?*, id est, si turpis cogitatio me utcumque fœdaret, non essem ego pars Dei, neque esset Deus pars mea. Quod si vellem exempla Sanctorum novi Testamenti proferre, nullus esset finis. Hic igitur est timor Sanctorum, quo si nos quoque pleni essemus, nihil esset quod a Patre cœlesti non facillime impetrare possemus.

[3] Isa. 11, 2
[4] Mt. 17, 5
[5] Psalm. 111,1
[6] Iudith 8, 8
[7] Iob 31, 1

Capitulum XXIV

De ultimo fructu verbi septimi

Restat fructus postremus, qui ex consideratione obœdientiæ in ultimis verbis et in ipsa morte Christi declaratæ colligitur. Quod enim Apostolus ait: *Humiliavit semetipsum factus obœdiens usque ad mortem, mortem autem crucis* [1]; tunc potissimum impletum est, cum Dominus, verbis illis prolatis, *Pater, in manus tuas commendo spiritum meum*, continuo expiravit. Operæ pretium autem erit paulo altius repetere, quæ de obœdientia Christi dici possunt, et debent, ut fructum pretiosissimum ex arbore sanctæ crucis decerpamus. Christus igitur Magister et Dominus virtutum eam obœdientiam exhibuit Deo Patri, ut maior neque cogitari neque fingi possit.

Primum obœdientia Christi erga Patrem ab ipsa eius conceptione initium sumpsit, et usque ad mortem sine intermissione duravit: sic ut vita Domini nostri Iesu Christi unus fuerit continuatæ obœdientiæ cursus. Siquidem anima Christi in ipso primo suæ creationis momento usum habuit liberi arbitrii, et simul gratia et sapientia plena fuit, ac per hoc ex illo primo instanti, adhuc in utero matris inclusus, exercere cœpit obœdientiam. Id quod in Psalmo illo exprimitur, ubi dicitur in persona Christi: *In capite libri scriptum est de me, ut facerem voluntatem tuam, Deus meus volui, et legem tuam in medio cordis mei* [2]. Illud, *in capite libri*, nihil aliud significat, nisi in summa Scripturæ divinæ, hoc est, in tota Scriptura summatim ac præcipue de me prædicatur, quod ad hoc electus et missus fuerim, *ut facerem voluntatem tuam*. Ego vero, *Deus meus*, id *volui*, ac libentissime acceptavi: ac *legem tuam*, mandatum tuum, imperium tuum *in medio cordis mei* posui, ut illud semper considerarem, et accuratissime promptissimeque perficerem. Huc etiam respiciunt illa eiusdem Christi verba: *Meus cibus est,*

[1] Philip. 2, 8
[2] Psalm. 39

ut faciam voluntatem eius, qui misit me, ut perficiam opus eius [3]. Quemadmodum enim cibus non semel aut iterum per totam vitam sumitur, sed quotidie, et cum voluptate sumitur, sic ipse Dominus noster quotidie et volenti animo in obœdientiam Patris incumbebat, unde et dicebat: *Descendi de cœlo, non ut faciam voluntatem meam, sed voluntatem eius, qui misit me* [4]. Et apertius alio loco: *Qui me misit, mecum est, et non reliquit solum, quia ego, quæ placita sunt ei, facio semper* [5]. Et quoniam obœdientia sacrificium est sacrificiorum omnium præstantissimum, iuxta Samuelis [6] sententiam, ideo Christus quot opera faciebat dum in terris peregrinaretur, tot sacrificia, eaque Deo gratissima offerebat. Hæc igitur prima est obœdientia Christi prærogativa, quod ab ipsa conceptione usque ad vitæ finem duraverit.

Deinde Christi obœdientia non fuit determinata ad unum aliquod genus operis, ut inter homines fieri videmus, sed extendebatur ad omnia omnino, quæ Deo Patri imperare placuisset. Hinc tanta varietas in vita Christi Domini cernitur, ut nunc moraretur in deserto non manducans neque bibens, fortasse etiam neque dormiens, et cum bestiis degens, ut Sanctus Marcus adnotavit [7], nunc in frequentia hominum manducans et bibens, nunc domi obscurus et tacens, idque per annos non paucos, nunc eloquentia et sapientia clarus, et miracula maxima patrans, nunc cum potestate magna ex templo eiciens ementes et vendentes, nunc denique latens, et quasi imbecillus declinans a turba. Quæ omnia requirunt animum liberum ab omni propria voluntate. Neque enim Dominus dixisset: *Si quis vult post me venire, abneget semetipsum* [8], id est, propriæ voluntati proprioque iudicio renuntiet, nisi ipse hoc iam fecisset; neque alibi ad obœdientiæ perfectionem cohortans discipulos suos, addidisset: *Si quis venit ad me, et non odit Patrem suum, et matrem, et uxorem, et filios, et fratres, et sorores, adhuc autem et animam suam, non potest meus esse discipulus* [9]; nisi ipse prior rebus omnibus, quæ ardenter diligi solent, nuntium remisisset, sicut etiam animam suam, id est, vitam propriam paratus fuisset tam prompte deserere, ac si eam vere odisset. Hæc est vera radix et quasi mater obœdientiæ, quæ in Christi Domino mirabiliter fulsit; et qua qui carent, vix unquam ad perfectæ obœdientiæ palmam pervenient. Quo modo enim poterit alienæ voluntati prompte parere, qui propriæ voluntati proprioque iudicio adhæret? Hæc nimirum est causa, cur cœlestes orbes Angelis moventibus non resistant, sive in ortum, sive in occasum convertantur, quoniam non habent propensionem aliquam propriam, sive ad unam partem, sive ad aliam. Et eadem causa est, cur ipsi quoque angeli Deo iubenti ad nutum obœdiant, ut in Psalmo canit Sanctus David [10], quia nullam habent propriam voluntatem repugnatem voluntati Dei, sed coniuncti feliciter cum Deo, unus spiritus sunt cum eo.

Præterea obœdientia Christi non solum longe lateque diffunditur, sed etiam quantum per patientiam et humilitatem ad ima deprimitur, tantum per meritorum excellentiam ad alta sustollitur. Est igitur tertia obœdientiæ Christi proprietas, quod ad incredibilem patientiam et humilitatem descendit. Incepit Christus infans, ad paternam implendam obœdientiam, in ergastulo tenebricoso sciens et prudens habitare. Infantes cæteri, quia ratione carent in utero, nullas molestias sentiunt: Christus autem, qui rationis usu fruebatur, horuisset sine dubio novem mensibus degere in ergastulo angusto et horrido materni uteri, nisi obœdientia Patris et charitas erga homines effecisset ut ad liberandum genus humanum, ut Ecclesia canit, non horreret Virginis uterum. Deinde non exigua patientia et humilitas necessaria fuit, ut toto infantiæ tempore Christus, qui etiam tunc sapientior erat Salomone, quippe in quo erant *Omnes thesauri sapientiæ et scientiæ* [11] Dei, sese ad infantium mores et imbecillitatem accommodaret. Sed illa admirabilis prorsus continentia et modestia fuit, necnon patientia et humilitas, quod per annos octodecim, ab anno duodecimo usque ad trigesimum, Patre iubente, sic latuit in paterna domo, ut fabri filius, et faber diceretur, et ignarus litterarum et forte indocilis vulgo haberetur, cum tamen omnes homines et Angelos sapientia anteiret. Accessit postea gloria ingens ex prædicatione et miraculis, sed admixta egestati extremæ et laboribus assiduis, dicente ipso: *Vulpes foveas habent, et volucres cœli nidos: Filius autem hominis non habet ubi caput reclinet* [12]. Et fatigatus ex itinere sedit aliquando super fontem, cum pedes obiret civitates et castella, prædicans Regnum Dei. Et tamen facile illi fuisset, si Patris obœdientia sineret, vel humano vel angelico ministerio rebus omnibus abundare. Quid iam dicam de perfectionibus, de convitiis, de maledictis, de sputis, colaphis, flagellis, denique de ipso crucis supplicio? Hic vero humilis obœdientia sic profundas egit radices, ut plane inimitabilis videatur.

Sed restat adhuc aliquid profundius, videlicet ultimum terribilium. Atque ad hoc profundum obœdientia Christi pervenit, cum clamans voce magna dixit: *Pater, in manus tuas commendo spiritum meum: et hæc*

[3] Jn. 4, 34
[4] Jn. 6, 38
[5] Jn. 8, 29
[6] 1 Reg. 15, 22
[7] Mc. 1, 13
[8] Mt. 16, 24
[9] Lc. 14, 26
[10] Psalm. 102, 20
[11] Col. 2, 3
[12] Lc. 9, 58

dicens expiravit. Videtur autem filius Dei hunc in modum Patrem affari voluisse: Ego a te, Pater, mandatum accepi, ut ponerem animam meam [13], ut iterum eam reciperem: iam tempus advenit, ut hoc postremum mandatum tuum adimpleam. Et quamvis nimis sit amara disiunctio animæ meæ a carne mea, quæ a principio unionis usque ad hanc horam cum summa pace et charitate coniunctæ manserunt, quamvis etiam mors, invidia diaboli introducta, valde sit inimica naturæ, et vere ultimum terribilium, tamen mandatum tuum in medio atque in intimo cordis mei altissime defixum, omnibus rebus prævalere debet. Ideo paratissimus sum nunc mortem deglutire, et calicem hunc amarissimum a te mihi datum exhaurire. Sed quia mandatum tuum fuit, ut sic ponerem animam meam, ut iterum reciperem eam; ideo *in manus tuas commendo spiritum meum*, ut primo quoque tempore illum mihi restituas. Et tunc licentia discedendi a Patre accepta, inclinato ad obœdientiam capite, emisit spiritum. Sic obœdientia vicit, et triumphavit; nec solum præmium amplissimum in ipso Christo recepit, ut qui infra omnes descenderat, et omnibus in gratiam Patris cœlestis obtemperaverat, supra omnes ascenderet, et omnibus imperaret; sed etiam obtinuit, ut omnes homines, qui eius obœdientiam et humilitatem imitarentur, ipsi quoque super omnes cœlos ascenderent, et super omnia bona Domini sui constituerentur, ac demum participes throni et Regni fierent in æternum. Denique de rebellibus et inobœdientibus ac superbissimis spiritibus tam insignem triumphum duxit, ut omnes illi ad conspectum crucis contremiscant et fugiant.

Hoc exemplar aspicere et imitari debent quicumque ad veram gloriam aspirant, et pacem ac requiem animæ suæ desiderant. Nec solum viri Regulares, qui voto ad obœdientiam Superioris, qui loco Dei præsidet, sese obligarunt, sed omnes homines, qui Christi discipuli et fratres esse cupiunt, ad palmam huius præclarissimæ victoriæ aspirare debent, nisi velint cum superbis dæmonibus sub pedibus Sanctorum in æternum gemere. Obœdientia enim, quæ divinis præceptis debetur, et quam idem Deus deferri iubet iis, qui in terris præsunt, omnibus omnino necessaria est. Omnibus enim Christus dicit: *Tollite iugum meum super vos* [14]. Et omnibus Apostolus loquitur, cum ait: *Obœdite Præpositis vestris, et subiacete eis* [15]. Et omnibus etiam Regibus Samuel præcepit, cum ait: *Numquid vult Dominus holocausta, et victimas, et non potius ut obœdiatur voci Domini? Melior est enim obœdientia quam victimæ* [16]; et addidit, ut gravitatem peccati inobœdientiæ demonstraret, quia *quasi scelus idolatriæ est, nolle acquiescere* mandatis videlicet Domini, et oerum qui loco Domini præsunt.

Sed in gratiam eorum, qui se totos maiorum obœdientiæ sponte subiiciunt, addam pauca de felicissimo eorum statu, non ex meo sensu, sed ex verbis Ieremiæ Prophetæ, qui Spiritu Sancto inspirante locutus, ait: *Bonum est viro, cum portaverit iugum ab adolescentia sua: sedebit solitarius, et tacebit, quia levabit se super se* [17]. Admiranda plane felicitas significatur verbo illo, *Bonum est viro*: nam, ut ex verbis sequentibus aperte colligitur, bonum hoc loco dicitur id, quod est utile, honorificum, iucundum, denique omni ex parte beatum. Si quis enim assuescat ab adolescentia portare iugum obœdientiæ, liber erit per totam vitam a iugo durissimo carnalium cupiditatum. Testis est Sanctus Augustinus in octavo libro Confessionum, quam difficile sit excutere a se iugumm concupiscentiæ illi, qui per annos aliquos legi carnis obœdivit; et contra, quam sit iucundum et facile iugum Domini portare, antequam vitiorum laquei animam irretierint. Deinde quam ingens lucrum est, in omni opere mereri apud Deum? qui enim nihil agit ex voluntate propria, sed ex obœdientia Prælati, in omni opere sacrificat Deo sacrificium illi gratissimum, quia, ut loquitur Samuel, *Melior es obœdientia, quam victimæ*, et rationem reddit Sanctus Gregorius, quia *per victimas aliena caro, per obœdientiam propria voluntas mactatur* [18]. Et quod est prorsus admirabile, si forte Prælatus peccet imperando, subditus non peccat, sed meretur obœdiendo, modo quod iubetur non sit manifeste peccatum. Addit Ieremias, *sedebit solitarius, et tacebit*. Quid enim est, *sedebit*, nisi quiescet, quia invenit requiem animæ suæ? qui enim nuntium remisit voluntati propriæ, et se totum divinæ voluntati adimplenadæ addixit, nihil ambit, nihil quærit, nihil cogitat, nihil desiderat, sed liber a mordacibus curis, sedet cum Maria *secus pedes Domini*, audiens *verbum illius* [19]. Et vere solitarius sedet, tum quia cum illis habitat, qui sunt cor unum et anima una [20] , tum quia neminem singulari ac privato amore prosequitur, sed omnes in Christo et propter Christum diligit. Ideo etiam tacet, qui cum nullo litigat, cum nullo rixatur, cum nullo negotium proprium habet. Atque huius tantæ quietis illa ratio est, *quia levabit se super se*. Trascendit enim ab ordine hominum ad ordinem Angelorum. Multi sunt qui abiiciunt se infra se, atque ad ordinem transeunt bestiarum. Illi videlicet, qui terrena sapiunt, et nihil magnifaciunt, nisi quæ carnem oblectant, vel sensus corporales pascunt, avari, lascivi,

[13] Jn. 10, 18
[14] Mt. 11, 29
[15] Heb. 13, 17
[16] 1 Reg. 15, 22
[17] Lam. 3, 27
[18] Lib. Moral. 35, cap. 10
[19] Lc. 10, 39
[20] Act. 4, 32

comestationibus et ebrietati addicti. Alii sunt qui vitam hominum vivunt, et in se quodammodo manent, quales sunt Philosophi, qui vel naturæ secreta rimantur, vel de moribus præcepta tradunt. Alii denique levant se supra se, non sine insigni dono et auxlio Dei, et vitam non tam humanam quam angelicam ducunt: illi videlicet, qui relictis omnibus quæ in mundo possident, et abnegata etiam voluntate propria, cum Apostolo dicere possunt: *Nostra conversatio in cœlis est* [21]; et Angelorum puritatem, et contemplationem, et obœdientiam æmulantes, vitam non tam humanam quam angelicam ducunt. Angeli enim nulla umquam peccati sorde inquinantur, et semper contemplantur *faciem Patris, qui in cœlis est* [22], et negotiis aliis intermissis, toti sunt in mandatis Domini exequendis intenti, iuxta illud Psalmi: *Benedicite Domino omnes Angeli eius, potentes virtute, facientes verbum illius, ad audiendam vocem sermonum eius* [23]. Hæc est felicitas vitæ regularis, quæ si serio Angelorum puritatem et obœdientiam imitetur in terris, sine dubitatione ulla eorum gloriæ particeps erit in cœlo, præsertim si Christum Ducem et Magistrum sequatur, qui *humiliavit semetipsum factus obœdiens usque ad mortem, mortem autem crucis* [24] . Et qui, *cum esset Filius Dei, didicit ex iis, quæ passus est, obœdientiam* [25], id est, experimento proprio didicit, ex patientia veram probari obœdientiam, ac per hoc non solum obœdientiam exemplo suo docuit, sed docuit etiam, obœdientiæ veræ atque perfectæ fundamenta et quasi bases solidissimas esse humilitatem et patientiam. Qui enim libenter obœdit Superiori suo, cum iubet opera honorifica et iucunda, is non plane demonstrat, an virtus obœdientiæ, an aliquid aliud eum ad parendum invitet: sed qui in rebus vilibus et laboriosis, ubi humilitas et patientia necessariæ sunt, prompte alacriterque obœdit, ille certus esse potest se ut verum Christi discipulum, veram atque perfectam obœdientiam didicisse.

Egregie omnino differentiam hanc inter veram fictamque obœdientam Sanctus Gregorius explicat. Sic autem loquitur [26] : *Quia nonnumquam nobis huius mundi prospera, nonnumquam vero iubentur adversa, sciendum summopere est, quod obœdientia aliquando si de suo aliquid habeat, nulla est; aliquando autem si de suo aliquid non habeat, minima. Nam cum huius mundi successus præcipitur, cum locus superior imperatur, is qui ad percipienda hæc obœdit, obœdientiæ sibi virtutem evacuat, si ad hæc etiam ex proprio desiderio anhelat. Neque enim se sub obœdientia dirigit, qui ad accipienda huius vitæ prospera, libidini propriæ ambitionis servit. Rursus, cum mundi despectus præcipitur, cum probra adipisci et contumeliæ iubentur, nisi ex se ipso animus hæc appetat, obœdientiæ sibi meritum minuit: quia ad ea, quæ in hac vita despecta sunt, invitus nolensque descendit. Ad detrimentum quippe obœdientia ducitur, cum mentem ad suscipienda probra huius sæculi nequaquam ex parte aliqua etiam sua vota comitantur. Debet ergo obœdientia si in adversis ex suo aliquid habere, et rursus in prosperis ex suo aliquid omnino non habere; quatenus et in adversis tanto sit gloriosior, quanto divino ordini etiam ex desiderio iungitur; et in prosperis tanto sit verior, quanto a præsenti ipsa, quam divinitus percipit, gloria, funditus ex mente separatur. Sed hoc virtutis pondus melius ostendimus, si cœlestis patriæ duorum hominum factum memoremus. Moyses namque, cum in deserto oves pasceret* [27]*, Domino per Angelum in igne loquente, vocatus est, ut eripiendæ omni Israelitarum multitudini præesset. Sed quia apud se humilis extitit, oblatam statim tanti reginis gloriam expavit, dicens: «Obsecro Domine, non sum eloquens ad heri et nudiustertius; et ex quo cœpisti loqui ad servum tuum, tardioris et impeditioris linguæ sum factus»* [28] *, et se posposito, alium deposcit, dicens: «Mitte quem missurus es»* [29] *. Ecce cum auctore lingæ loquitur, et ne tanti regiminis potestatem suscipiat, elinguem se esse causatur. Paulus quoque divinitus fuerat, ut in Ierusalem debuisset ascendere, admonitus, sicut ipse ad Galatas dicit* [30]*. Isque in itinere, cum Prophetam Agabum reperisset, quanta se adversitas in Ierosolymis maneret, audivit. Scriptum quippe est, quod idem Agabus zonam Pauli suis pedibus inferens dixit: Virum, cuius est zona hæc, sic alligabunt in Ierusalem* [31]*. A Paulo autem protinus respondetur: «ego non solum alligari, sed et mori in Ierusalem paratus sum, pro nomine Iesu»* [32] *. Præceptione igitur revelationis Ierosolymam pergens adversa cognoscit; et tamen hæc libenter appetit: audit quæ timeat, sed ad hæc ardentior anhelat. Moyses itaque ad prospera de suo nihil habet: quia præcepto renititur, ne Israeliticæ plebi præferatur. Paulus ad adversa etiam ex suo voto ducitur, quia malorum imminentium cognitionem percipit, sed devotione spiritus etiam ad acriora fervescit. Ille præsentis potestatis gloriam Deo voluit iubente declinare: iste Deo aspera et dura disponente, se studuit ad graviora præparare. Præunte ergo utrorumque Ducum infacta virtute instituimur, ut si obœdientiæ palmam apprehendere veraciter nitimur, prosperis huius*

[21] Philip. 3, 20
[22] Mt. 18, 10
[23] Psalm. 102, 20
[24] Philip. 2, 8
[25] Heb. 5, 8
[26] Lib. Moral. 35, cap. 10
[27] Exod. 3, 1
[28] Exod. 4, 10
[29] Exod. 4, 13
[30] Gal. 2, 2
[31] Act. 21, 11
[32] Act. 21, 13

sæculi ex sola iussione, adversis autem etiam ex devotione militemus. Hæc Sanctus Gregorius. Quam doctrinam exemplo suo Magister omnium Christus Dominus apertissime comprobavit: nam cum sciret, venturas esse turbas, ut raperent eum, et facerent Regem, *fugit in montem ipse solus* [33]. Sed cum sciret venturos Iudæos et milites cum Iuda, ut eum caperent, et ad supplicium ducerent, iuxta præceptum quod habuerat a Patre, obviam illis sponte processit, et se capi ac ligari permisit. Christus igitur Magister bonus non verbo et lingua obœdientiam qualemcumque ostentavit, sed opere et veritate obœdientiam Patri exhibuit in vera patientia et humilitate fundatam. Hoc exemplar est nobilissimæ virtutis, quod intueri semper debent, qui a Deo vocati ad palmam propriæ abnegationis et Christi imitationis aspirant.

FINIS

[33] Jn. 6, 15

De arte bene moriendi

Sancti Roberti Bellarmini

Epistola

Francisco Sfortiæ S.R.E. Cardinali Episcopo Albanensi Robertus Cardinalis Bellarminus S.P.D.

Scripsi ante paucos menses Opusculum de Arte bene moriendi, tum ut ipse me ad mortem, iam maturum, compararem; tum ut ea, quæ mihi utilia visa sunt ad negotium negotiorum omnium maximum, cum fratribus vel Dominis meis libenter, ut mihi solitum est, communicarem. Hoc autem Opusculum duabus de causis Tibi, Francisce Sfortia, Cardinalis optime, dicandum esse censui. Prior mihi causa fuit, ut per Te memoria sancta gregorii xiii Pontificis Maximi æternitati commendetur. Tu enim solus iam superes ex tot lectissimis Cardinalium creationibus, quibus Collegium hoc nostrum sapientissimus Pontifex illustravit, et Tu idem solus ex nobilitate Romana Familiam Boncompagnam, et ipsam quoque nobilem, affinitate contingis. Porro hic idem Gregorius, Religioni Societatis Iesu, quæ mihi ab annis sexaginta pia mater est, non solum Dominus clementissimus, sed etiam pater amantissimus semper fuit. Is enim Diplomata multa Societati attribuit, quibus eius privilegia a superioribus Pontificibus concessa, vel explicavit, vel auxit. Idem ipse Collegium Romanum magno sumptu extruxit: nec minori liberalitate sumptus, quibus collegæ sustentarentur, attribuit. Idem ipse Sanctissimus Pontifex, pro eo quo ardentissime flagrabat desiderio propagandæ Catholicæ fidei, multis in locis Collegia extruxit, atque in primis Romæ Germanicum, et Hungaricum, cuius administrationem propriam Societatis Iesu esse voluit. Huius igitur vigilantissimi Pontificis memoriam colit quidem Romæ Societas anniversariis sacrificiis ac laudationibus: sed visum mihi est, huic etiam Epistolæ adiungere beneficia tanti Pontificis in Societatem Iesu, ut ea quoque redundent in laudem decusque Illustrissimi Principis, cui Libros meos, ipsi dicatos, non ingratos esse desidero. Venio nunc ad alteram rationem quæ me potissimum impulit, ut hos Libros Tibi præcipue, Cardinale Amplissime, nuncuparem. Argumentum Operis mei non allicit ad legendum, sed absterret potius, præsertim viros magnos, sive principatu politico, sive sacro: non enim continet Liber hic meus artem Philosophicam, vel Oratoriam, vel Poeticam, quæ mentem doceat, vel linguam expoliat, vel aures delectet, sed hortantur ad meditationem mortis, et ad ea sæpe cogitanda, quæ viris magnis placere plerumque non solent: qualia sunt paupertas, humilitas, patientia, et aliæ Christianæ verissimæque virtutes. Elegi ergo Te, virum Principem, principatu politico et sacro, et fretus humanitate Tua singulari, dicavi Tibi Libros de Arte bene moriendi, libros exiguæ eruditionis, sed magnæ utilitatis; et fretus benignitate Tua spem bonam concepi, et abs Te facile legendos libros non prolixos, et ad imitationem Tuam non defuturos, qui id ipsum agant. Erit id mihi res plane gratiffima, nec me arbitrabor, Tibi munusculumm obtulisse, sed abs Te munus amplissimum accepisse. Vale.

Præfatio

Cogitanti mihi in solito meo recessu, in quo a negotiis publicis vacans, mihi ipse vaco, quæ causa sit, cur artem bene moriendi, quæ notissima omnibus esse deberet, paucissimi addiscere studeant; nihil occurrit aliud, nisi quod Sapiens ait, stultorum infinitum esse numerum [1]. Quæ potest enim fingi vel cogitari stultitia maior, quam artem illam negligere, ex qua bona summa et sempiterna dependent, et artes plurimas ac pæne innumerabiles magno labore perdiscere, et non minore studio exercere, quibus peritura bona vel conservantur vel augentur? Porro artem bene moriendi, artem esse artium omnium maximam nemo negabit, qui attente cogitare voluerit, in morte reddendam esse Deo rationem de omnibus, quæ toto vitæ spatio egerimus, dixerimus, cogitaverimus, usque ad verbum unum otiose prolatum [2], diabolo accusante, conscientia testificante, Deo iudicante, pœna mortis æternæ vel præmio sempiterno nos expectante. Videmus quotidie cum iudicium expectatur de rebus etiam minimis, litigantes quietem nullam capere, sed nunc Advocatos adire, nunc Procuratores, nunc Iudices, nunc istorum ipsorum amicos vel affines, et in obitu pendente causa coram summo Iudice, de vita vel morte sempiterna, sæpe reus imparatus, et morbo oppressus, vix sui compos, cogitur

[1] Eccli. 1, 15
[2] Mt. 12, 36

rationem reddere de iis rebus, de quibus, dum bene valeret, fortasse numquam cogitavit. Hinc turmatim miseri mortales in gehennam ruunt, et ut loquitur Sanctus Petrus, *Si iustus vix salvabitur, impius et peccator ubi parebunt?* [3] Ego igitur operæ pretium esse duxi, ut me ipse primum, deinde fratres meos admoneam, ut artem bene moriendi magnifaciamus; et si qui sint, qui ab aliis doctioribus magistris hanc artem nondum didicerint, ea saltem, quæ nos de hac arte ex Libris Sacris et scriptis veterum magistrorum colligere curavimus, non despiciant. Sed antequam ad præcepta huius artis veniamus, operæ pretium esse duxi de natura mortis quærere, utrum mors in rebus bonis vel malis reponenda sit. Et quidem si mors absolute consideretur, sine ulla dubitatione, mala censenda est, quippe quæ vitæ opponitur, quam bonam esse negare non possumus. Accedit præterea quod *Deus mortem non fecit* [4], sed *invidia diaboli mors introivit in orbem terrarum*, ut Sapiens docet [5]. Cui subscribit Apostolus Paulus, cum ait: *Per unum hominem peccatum in mundum intravit, et per peccatum mors, in quo omnes peccaverunt* [6]. Certe si Deus mortem non fecit, mors bona non est, cum omne quod Deus fecit, bonum sit, dicente Moyse: *Vidit Deus cuncta quæ fecerat, et erant valde bona* [7].

Quamvis autem mors in se bona non sit, tamen sapientia Dei sic mortem quasi condire novit, ut ex morte multa bona oriri possint. Hinc David canit: *Pretiosa in conspectu Domini mors Sanctorum eius* [8], et Ecclesia de Christo loquens, ait: *Qui mortem nostram moriendo destruxit, et vitam resurgendo reparavit.* Certe mors, quæ mortem destruxit, et vitam reparavit, nisi valde bona esse non potuit; proinde si non omnis, aliqua saltem mors bona fuisse dicenda est. Itaque Sanctus Ambrosius librum *De bono mortis* inscribere non dubitavit, in quo libro satis aperte demonstrat, mortem, quamvis ex peccato natam, suas habere non exiguas utilitates. Accedit denique ratio, quæ mortem, quamvis in se malam, ex gratia Dei multa bona producere posse demonstrat. Primum enim, magnum bonum ex morte colligimus, cum ea finem imponit miseriis plurimis et maximis huius vitæ. Iob Sanctus disertis verbis queritur de miseriis vitæ præsentis. *Homo*, inquit, *natus de muliere, brevi vivens tempore, repletur multis miseriis* [9]. Ecclesiastes ait: *Laudavi magis mortuos, quam viventes, et feliciorem utroque iudicavi, qui necdum natus est, nec vidit mala quæ sub sole fiunt* [10]. Ecclesiasticus autem addit, et dicit: *Occupatio magna creata est omnibus hominibus, et iugum grave super filios Adam, a die exitus de ventre matris eorum, usque in diem supulturæ in matrem omnium* [11]. Apostolus quoque de miseriis huius vitæ conqueritur, et ait: *Infelix ego homo, quis me liberabit de corpore mortis huius?* [12] His igitur testimoniis eloquiorum Divinorum satis probatur, mortem id habere in se boni, quod liberet hominem a miseriis plurimis huius vitæ. Deinde, excellentius bonum mors adfert, cum ianua efficitur a carcere ad Regnum. Id Sancto Ioanni Evangelistæ et Apostolo revelatum est a Domino, cum propter fidem exularet in insula Patmos: *Audivi*, inquit, *vocem de cælo dicentem mihi, Scribe, Beati mortui, qui in Domino moriuntur. Amodo iam dicit Spiritus, ut requiescant a laboribus suis: opera enim illorum sequuntur illos* [13]. Beata plane mors Sanctorum est, quæ iussu cœlestis Regis ab ergastulo carnis animam educit, et ad Regnum cœleste perducit; ubi defunctæ laboribus animæ sanctæ dulciter requiescunt, et pro mercede operum bonorum, coronam Regni percipiunt. Sed et animabus, quæ ad Purgatorium deducuntur, non exiguum beneficium mors adfert, cum eas a timore gehennæ liberat, et certas de futura ac sempiterna felicitate constituit. Quid? quod ipsis etiam reprobis hominibus mors adveniens aliquid utilitatis adferre videtur, dum eos a corpore separans, id efficit, ut mensura pœnarum non amplius crescat. Propter has egregias utilitates mors hominibus piis non ostendit faciem horrendam, sed blandam, non terribilem, sed amabilem. Hinc Apostolus Paulus secure clamat: *Mihi vivere Christus est, et mori lucrum*, desiderium habens *dissolvi et esse cum Christo* [14]. Et in Epistola priore ad Thessalonicenses admonet Christianos probos, ut non contristentur in mortibus charorum, neque eos ut mortuos lugeant, sed ut dormientes aspiciant. Sed vixit etiam mulier quædam sancta avorum nostrorum memoria, nomine Catharina Adorna, Genuensis, quæ sic ardebat amore Christi, ut incredibili desiderio cuperet dissolvi, et ad dilectum migrare: hinc quasi mortis amore capta, eam sæpe ut pulcherrimam et speciosissimam laudabat; id solum in ea reprehendens, quod se quærentes fugeret, et se fugientes quæreret. Consulat lector *Vitam B. Catharinæ Genuensis*, cap. VII.

Ex his igitur, quæ dicta sunt, habemus, mortem ut prolem peccati, malam esse, sed ex gratia Christi, qui mortem subire pro nobis dignatus est, factam esse multis modis utilem et salutarem, amabilem et desiderabilem.

[3] 1 Petr. 4, 18
[4] Sap. 1, 13
[5] Sap. 2, 24
[6] Rom. 5, 12
[7] Gen. 1, 31
[8] Psalm. 115, 6
[9] Iob 14, 1
[10] Eccl. 4, 2
[11] Ecclu. 40, 1
[12] Rom. 7, 24
[13] Apoc. 14, 13
[14] Phil. 1, 21

Capitulum I

De primo præcepto Artis bene moriendi, quod est, ut qui cupit bene mori, bene vivat

Aggredior nunc præcepta artis bene moriendi. Distribuemus autem hanc artem in partes duas: in priore trademus præcepta, quibus utendum erit dum bene valemus; in posteriore trademus ea, quibus opus erit cum morbo periculoso laboramus, ut credibile sit, mortem esse præ foribus. Ac in parte priore trademus primum præcepta quæ pertinent ad Sacramenta: his enim duobus maxime iuvamur, tum ad bene vivendum, tum ad bene moriendum. Sed his omnibus præponendum esse videtur generale præceptum, ut bene vivat, qui bene mori desiderat, nam cum nihil sit mors, nisi vitæ finis, certe omnis qui usque in finem bene vivit, bene moritur, neque potest male mori, qui numquam male vixit, quemadmodum etiam, qui male semper vixit, male moritur; nec potest non male mori, qui numquam bene vixit. Id quod in omnibus similibus rebus cernimus: omnis enim qui rectam viam tenet, ad locum, ad quem tendit, sine errore pertingit; contra vero qui a recta via aberrat, numquam exitum viæ inveniet; et qui diligenter in studia scientiarum incumbit, brevi doctus, vel etiam et doctor evadit, et qui scholas frequentat, sed ad percipiendas disciplinas animum non accommodat, oleum et operam perdit.

Sed obiiciet fortasse aliquis boni latronis exemplum, qui semper male vixit, et bene beateque vitam finivit. Non ita est, quin potius pius ille latro pie sancteque vixit, et ea de causa pie quoque sancteque mortem obivit: nam tametsi partem vitæ maiorem in sceleribus consumpserit, tamen partem aliam vitæ usque adeo sancte traduxit, ut peccata præterita facile purgaverit. Nam et charitate in Deum flagrams, Christum ab impiorum calumniis palam defendit, et charitate in proximum pariter flagrans, sodalem suum blasphemantem admonuit, et corripuit atque ad meliorem vitam revocare conatus est. Vivebat enim vitam hanc mortalem, cum sodali suo diceret: *Neque tu times Deum, qui in eadem damnatione es? Et nos quidem iuste, nam digna factis recipimus; hic vero nihil mali gessit* [1]: neque mortuus erat, sed vivebat idem ipse latro, cum præclaram illam vocem emisit, Christum confitens et invocans: *Domine, memento mei, cum veneris in Regnum tuum.* Itaque videtur hic unus fuisse ex illis qui ultimi venerunt ad vineam, et ante primos accepere mercedem.

[1] Lc. 23, 40

Vera igitur et generalis est sententia illa: Qui bene vivit, bene moritur; et illa etiam: Qui male vivit, male moritur. Neque tamen negandum est, rem esse periculis plenam, differre ad ultimum vitæ conversionem a peccatis ad iustitiam; et longe feliciores esse qui iugum legis Dei portare incipiunt *ab adolescentia sua* [2], ut Ieremias loquitur; et omni ex parte felicissimos, qui *empti sunt ex hominibus primitiæ Deo, et Agno, qui* non solum *cum mulieribus non sunt coinquinati*, sed nec *in ore eorum est inventum mendacium* et *sine macula sunt ante thronum Dei* [3], qualis fuit Ieremias Propheta, et plusquam Propheta Ioannes, et in primis mater Domini, et alii atque aliæ, quos Dei solius scientia novit. Maneat igitur primum pronuntiatum, regulam bene moriendi pendere a regula bene vivendi.

Capitulum II

De secundo præcepto Artis bene moriendi, quod est, mori mundo

Iam vero ut quis bene vivat, necesse in primis est ut moriatur mundo, antequam moriatur vitæ corporali. Omnes enim qui mundo vivunt, mortui sunt Deo, neque fieri ullo modo potest, ut quis incipiat vivere Deo, nisi prius moriatur mundo. Hæc autem veritas in Scripturis Sanctis tanta evidentia prædicatur, ut nisi ab infidelibus et incredulis in dubium revocari possit. Ac ut in ore duorum vel trium testium stet omne verbum, producam Sanctos Apostolos Ioannem, Iacobum et Paulum, testes omni exceptione maiores, quippe in quibus Spiritus Sanctus, qui Spiritus est veritatis, apertissime loquebatur. Sic igitur scribit Ioannes Apostolus et Evangelista, Christum ipsum loquentem inducens: *Venit princeps mundi huius, et in me non habet quidquam* [1]. Ubi mundi principem intelligit diabolum, qui princeps est omnium iniquorum, et per mundum intelligit cœtum omnium peccatorum, qui diligunt mundum, et diliguntur a mundo. Idem paulo post: *Si mundus vos odit, scitote quia me priorem vobis odio habuit; si de mundo fuissetis, mundus quod suum erat diligeret; quia vero de mundo non estis, sed ego elegi vos de mundo, propterea odit vos mundus* [2]. Et alio loco: *Ego non pro mundo rogo, sed por his quos dedisti mihi* [3]. Ubi manifeste Christus pronuntiat, mundi nomine intelligi eos, qui cum principe suo diabolo audient in Iudicio: *Ite maledicti in ignem æternum.* Idem in Epistola sua addit: *Nolite diligere mundum, neque ea qua*

[2] Lam. 3, 27
[3] Apoc. 14
[1] Jn. 14, 30
[2] Jn. 15, 18
[3] Jn. 17, 9

in mundo sunt. Si quis diligit mundum, non est charitas Patris in eo: quoniam omne quod est in mundo, concupiscentia carnis est, et concupiscentia oculorum, et superbia vitæ, quæ non est ex Patre, sed ex mundo est; et mundus transit, et concupiscentia eius: qui autem facit voluntatem Dei, manet in æternum [4].

Audiamus nunc Coapostolum eius Iacobum, qui in Epistola sua sic loquitur: *Adulteri, nescitis quia amicitia huius mundi inimica est Dei? quicumque ergo voluerit amicus esse sæculi huius, inimicus Dei constituitur* [5].

Audiamus denique Coapostolum utriusque Paulum, Vas electionis. Hic in Epistola priore ad Corinthios, scribens fidelibus omnibus, dicit: *Debueratis de hoc mundo exiisse* [6]. Et in eadem Epistola addit: *Dum iudicamur, a Domino corripimur, ut non cum hoc mundo damnemur* [7]. Ubi manifeste pronuntiat, mundum totum in die novissimo esse damnandum. Proinde per mundum non intelligit cœlum et terram, neque omnes homines qui sunt in mundo, sed eos tantum qui diligunt mundum. Iusti enim et pii mortales, in quibus charitas Dei, non carnis concupiscentia regnat, sunt quidem in mundo, sed non de mundo: iniusti autem et impii, non solum in mundo sunt, sed etiam de mundo, et per hoc, non *charitas Dei regnat in cordibus* eorum, sed *concupiscentia carnis*, hoc est, luxuria, et *concupiscentia oculorum*, hoc est, avaritia, et *superbia vitæ*, hoc est elatio mentis qua se efferunt super alios, et Luciferi arrogantiam et superbiam, non Christi Iesu humilitatem et mansuetudinem imitantur.

Quæ cum ita sint, si quis velit artem bene moriendi vere perdiscere, oportet eum serio, et non verbo et lingua, sed opere et veritate exire de mundo, imo etiam mori mundo, et cum Apostolo dicere: *Mihi mundus crucifixus est, et ego mundo* [8]. Est autem negotium hoc non ludus puerorum, sed res maxima et difficillima. Et ideo Dominus interrogatus an pauci sint qui salvantur, respondit: *Contendite intrare per angustam portam* [9], et apertius apud Matthæum: *Intrate per angustam portam, quia lata porta et spatiosa via est quæ ducit ad perditionem, et multi sunt qui intrant per eam. Quam angusta porta et arcta via est quæ ducit ad vitam, et pauci sunt qui inveniunt eam!* [10]

In mundo vivere, et mundi bona contemnere, res est difficillima: videre res pulchras, et non amare; gustare dulcia, et non delectari; honores contemnere, labores appetere, novissimum locum libenter tenere, gradus altiores aliis omnibus cedere, denique in carne quasi sine carne vivere, Angelica potius quam humana vita dicenda esse videtur. Et tamen Apostolus scribens ad Ecclesiam Corinthiorum, in qua pæne omnes cum coniugibus suis vitam ducebant, ac per hoc non Clerici, non Monachi, non Anachoretæ, sed, ut nos nunc loquimur, sæculares erant, sic tamen eos alloquitur: *Hoc itaque dico, fratres: Tempus breve est. Reliquum est, ut et qui habent uxores, tanquam non habentes sint; et qui flent, tamquam non flentes; et qui gaudent, tamquam non gaudentes; et qui emunt, tamquam non possidentes; et qui utuntur hoc mundo, tamquam non utantur: præterit enim figura huius mundi* [11]. Quorum verborum hæc sententia est, ut hortetur Apostolus fideles, ut erecti ad spem cœlestis felicitatis, rebus terrenis tam parum afficiantur, ac si ad eos non pertinerent: ament uxores, sed amore tam moderato, ac si eas non haberent; si flere necesse est ob amissionem filiorum vel fortunarum, tam moderate fleant, ac si non trsitarentur neque flerent; si gaudium se offert ob lucrum vel honorem adeptum, tam modice gaudeant, ac si non gauderent, id est, ac si gaudium ad ipsos non pertineret; si domum vel agrum emunt, ita modice rebus illis afficiantur, ac si eas non possiderent. Denique iubet Apostolus, sic nos in mundo degere, ac si hospites et peregrini, non cives essemus. Quod etiam Apostolus Petrus adhuc apertius docet, cum ait: *Obsecro vos, tamquam advenas et peregrinos abstinere vos a carnalibus desideriis, quæ militant adversus animam* [12]. Vult enim hic beatissimus Apostolorum Princeps, ut etiam in propria civitate et domo sic vivamus, ac si in aliena domo et regione viveremus; parum omnino solliciti, si res in eo loco deficiant vel redundent. Id vero præcipit, ut sic abstineamus *a carnalibus desideriis, quæ militant adversus animam*: non enim carnalia desideria facile insurgunt, cum ea videmus quæ ad nos non pertinent. Hoc igitur est in mundo esse, et de mundo non esse; quod ad eos pertinet, qui mundo mortui, soli Deo vivunt, ac per hoc mortem corporalem non timent, quæ ipsis non detrimentum sed lucrum apportat, iuxta illud Apostoli Pauli: *Mihi vivere Christus est, et mori lucrum* [13].

At quot, quæso, nostris temporibus inveniemus sic mundo mortuos, ut iam didicerint etiam carni bene mori, ac per hoc salutem suam in tuto ponere? Ego certe non dubito, in Ecclesia Catholica non solum in Monasteriis et in Clero, sed etiam in sæculo non paucos inveniri homines sanctos, et mundo vere mortuos, qui artem bene moriendi didicerint. Sed illud etiam negari non posse video, plurimos inveniri, non solum non

[4] 1 Jn. 2, 15
[5] Iac. 4, 4
[6] 1 Cor. 5, 10
[7] 1 Cor. 11, 32
[8] Gal. 6, 14
[9] Lc. 13, 24
[10] Mt. 7, 13
[11] 1 Cor. 7, 29
[12] 1 Petr. 2, 11
[13] Phil. 1, 21

mortuos mundo, sed mundo supra modum addictos, et voluptatum, honorum et divitiarum ardentissimos amatores, qui nisi mundo mori constituant, et re ipsa mundo moriantur, sine dubio mala morte peribunt, et cum ipso mundo, ut Apostolus loquitur, damnabuntur [14].

At, inquient fortasse amatores mundi, nimis difficile est, mundo mori dum in mundo sumus, et ea bona negligere quæ Deus hominibus ad fruendum creavit. His ego respondeo, non hoc Deum velle vel iubere, ut opes et honores atque alia mundi bona penitus negligantur vel abiiciantur: nam et Abraham amicus Dei in primis fuit, et divitias ingentes possedit. David quoque, et Ezechias, et Iosias, Reges ditissimi, et simul Deo amicissimi fuisse leguntur; quod idem de multis Christianis Regibus et Imperatoribus dicere possemus. Non igitur bona mundi huius, opes, honores, voluptates Christianis hominibus penitus interdicuntur, sed amor immoderatus rerum mundi huius, qui *concupiscentia carnis, concupiscentia oculorum, et superbia vitæ* a Ioanne Apostolo nominatur. Abraham certe ditissimus erat, sed non solum divitiis moderate utebatur, sed etiam omnia statim ad nutum Dei profundere paratissimus erat. Qui enim filio unico, optimo, et amatissimo non pepercit, cum eum Deus ab ipso patre immolari mandavit, quanto facilius opes omnes ad nutum Domini profudisset? Itaque Abraham dives opum erat, sed ditior fide et charitate; et ideo non erat de hoc mundo, quin potius mundo mortuus erat. Quod idem dici potest de aliis sanctis viris, qui divitiis, potentia et gloria, Regnis etiam et Imperio prædiți, pauperes spiritu fuerunt, et mundo mortui, soli Deo viventes, artem bene moriendi accuratissime didicerunt. Itaque non abundantia opum, neque celsitudo honoris, neque Regnum aut Imperium faciunt hominem esse de mundo, vel ut vivat in mundo, sed *concupiscentia carnis, concupiscentia oculorum, et superbia vitæ*, quæ uno verbo cupiditas dicitur, et divinæ charitati opponitur. Proinde si quis incipiat, Deo aspirante, ipsum Deum vere diligere propter se, et proximum propter Deum, is incipiet exire de mundo, et crescente charitate, minuetur cupiditas, et incipiet ille idem mori mundo: non enim potest charitas crescere, quin cupiditas minuatur. Ita fiet, ut quod regnante cupiditate videbatur non posse fieri, ut videlicet homo in mundo vivens non esset de mundo, crescente charitate, et imminuta cupiditate, reddatur facillimum: quod enim cupiditati est onus importabile et durum, id charitati est iugum suave, et onus leve.

Quod ergo supra diximus, exire de mundo et mori mundo non esse ludum puerorum, sed rem maximam et difficillima; verissime dictum est de iis, qui potentiam gratiæ Dei non noverunt, et charitatis dulcedinem non gustaverunt, et qui animales sunt, spiritum non habentes, gustato enim spiritu desipit omnis caro. Igitur omnis qui serio cupit artem bene moriendi perdiscere ex qua arte pendet salus æterna, et omnis vera felicitas, non differat exire de mundo, et plane mori mundo, cum fieri nullo modo possit, ut quis mundo vivat et Deo, et terra fruatur et cœlo.

[14] 1 Cor. 11, 32

Capitulum III

De tertio præcepto Artis bene moriendi, quod est de tribus virtutibus Theologicis

Docuimus in superiore capite, non posse bene mori qui non exit de mundo, et non moritur mundo; nunc addendum est, quid sit agendum ei qui mortus est mundo, ut vivat Deo: non enim datur bene mori, nisi ei qui bene vixit, ut in primo capite demonstravimus. Summa bene vivendi ponitur ab Apostolo in priore ad Timotheum in illis verbis: *finis præcepti est charitas de corde puro, et conscientia bona, et fide non ficta* [1]. Non ignorabat Apostolus responsionem Domini ad eum qui interrogaverat, *quid faciendo vitam æternam possidebo?* [2] respondit enim: *Si vis vitam ingredi, serva mandata* [3]; sed voluit explicare paucissimis verbis finem præcepti primarii, ex quo tota Lex et totius Legis intelligentia et adimpletio, et via ad vitam æternam dependent, et simul docere voluit quæ virtutes sint necessariæ ad perfectam iustitiam, de quibus alibi dixerat, *Nunc manent, fides, spes, charitas, tria hæc; maior autem horum est charitas* [4]. Ait igitur, *Finis præcepti est charitas*, hoc est, finis omnium præceptorum, quorum observatio ad bene vivendum est necessaria, in charitate positus est; sic, ut qui charitatem Dei habeat, omnia præcepta adimpleat quæ ad primam tabulam pertinent: et quia charitatem proximi habeat, omnia præcepta adimpleat quæ pertinent ad tabulam secundam. Declarat hanc posteriorem partem, quæ obscurior videri poterat, idem Apostolus in Epistola ad Romanos, dicens: *Qui diligit proximum, legem implevit. Nam, non adulterabis, non occides, non furaberis, non falsum testimonium dices, non concupisces, et si quod est aliud mandatum, in hoc verbo instauratur: Diliges proximum tuum sicut teipsum. Dilectio proximi malum non operatur; plenitudo ergo legis est dilectio* [5]. Ex qua ratiocinatione unusquisque per se potest intelligere, omnia præcepta quæ ad Deum colendum referuntur, in una charitate impleri. Nam quemadmodum

[1] 1 Tim. 1, 5
[2] Lc. 10, 25
[3] Mt. 19, 17
[4] 1 Cor. 13, 13
[5] Rom. 13, 8

chaitas proximi erga proximum non operatur malum, sic etiam charitas Dei erga Deum operari non potest malum; proinde plenitudo Legis, tam erga Deum quam erga proximum, est dilectio.

Quæ sit autem vera et perfecta charitas tam erga Deum quam erga proximum, declarat idem Apostolus, dicens: *Charitas ex corde puro, conscientia bona, et fide non ficta.* In quibus verbis per conscientiam bonam, intelligimus cum Sancto Augustino Præfatione in Psalmum trigesimum primum, virtutem Spei, quæ est una ex tribus virtutibus Theologicis. Dicitur autem Spes conscientia bona, quia nascitur ex conscientia bona: quemadmodum desperatio ex conscientia mala. Hinc est illud Sancti Ioannis: *Charissimi, si cor nostrum non reprehenderit nos, fiduciam habemus ad Deum* [6]. Sunt igitur tres virtutes, in quibus perfectio Legis Christianæ consistit. Charitas ex corde puro, Spes ex conscientia bona, et Fides non ficta. Sed quemadmodum ordine perfectionis prima est Charitas, sic ordine generationis prima est Fides, iuxta illud eiusdem Apostoli: *Nunc manent, fides, spes, charitas, tria hæc: maior autem horum est charitas* [7].

Ordiamur a Fide, quæ prima omnium existit in corde hominis iustificandi. Non sine causa beatus Apostolus ad Fidem addidit, *non ficta.* Fides enim incipit iustificationem, modo sit vera et sincera, non falsa vel ficta. Fides hæreticorum non incipit iustificationem, quia non est vera, sed falsa: fides malorum Catholicorum non incipit iustificationem, quia non est sincera, sed ficta. Dicitur autem ficta duobus modis; quando vel revera aliquis non credit, sed fingit se credere, vel credit quidem, sed non vivit, ut credit esse vivendum. Utroque modo videntur esse intelligenda verba illa Beati Pauli in Epistola ad Titum: *Confitentur se nosse Deum, factis autem negant* [8], sic enim ea interpretantur Sancti Patres, Hieronymus in Commentario, et Augustinus Serm. 31 De verbis Apostoli.

Et ex hac prima virtute hominis iusti, facile potest intelligi, quanta sic multitudo eorum qui non bene vivunt, ac per hoc male etiam moriuntur. Prætermitto infideles, paganos, hæreticos, atheos, qui artem bene vivendi prorsus ignorant. Inter Catholicos quantus est eorum numerus, qui verbis confitentur se nosse Deum, factis autem negant? qui confitentur Christum esse iudicem vivorum et mortuorum, et tamen ita vivunt ac si iudicem nullum haberent? qui Matrem Domini virginem esse fatentur, et blasphemando meretricem appellare non timent? qui preces, ieiunia, eleemosynas, opera cetera virtutum laudant, et vitia contraria semper exercent? Omitto cætera, quæ nota sunt omnibus. Non igitur Fidem non fictam se habere iactent, qui vel non credunt quod se credere mentiuntur, vel non vivunt ut Fides Catholica præcipit esse vivendum; ac per hoc agnoscant, se nondum cœpisse bene vivere, nec sperent feliciter se morituros, nisi gratia Domino aspirante, artem bene vivendi et bene moriendi perdiscant.

Altera virtus hominis vere iusti Spes est, sive *conscientia bona*, ut eam hoc loco appellandam censuit Magister noster Paulus Apostolus. Hæc virtus ex Fide nascitur: non enim sperare potest in Deo, qui vel Deum verum non novit, vel eum potentem et misericordem esse non credit. Sed ad Spem excitandam et roborandam, ut non solum spes, sed etiam fiducia dici possit, plurimum valet conscientia bona. Qua fronte enim Deum adibit, atque ab eo beneficia petet, qui sibi conscius est peccati in Deum admissi, et per veram pœnitentiam nondum expiati? Quis enim ab inimico beneficia petit? quis ab eo confidit se adiuvandum, quem sibi iratum esse non dubitat? Audi Sapientem, quid de spe impiorum sentiat: *Spes impii*, inquit, *tamquam lanugo est quæ a vento tollitur, et tamquam spuma gracilis quæ a procella dispergitur, et tamquam fumus qui a vento diffusus est, et tamquam memoria hospitis unius dici prætereuntis* [9]. Hæc Sapiens, qui sapientissime admonet impios, spem illorum rem esse fragilem, non solidam; brevem, non diuturnam. Possunt enim dum vivunt, aliquo modo sperare se aliquando pœnitentiam acturos, et Deo reconciliandos, sed cum mors advenerit, nisi Deus eos misericordia speciali præveniat, et pœnitentiam illis inspiret, spes in desperationem commutabitur, et cum aliis impiis dicent id quod in eodem loco legitur: *Ergo erravimus a via veritatis; et iustitiæ lumen non luxit nobis,[...] Quid nobis profuit superbia? aut divitiarum iactantia quid contulit nobis? transierunt omnia illa tamquam umbra* [10]. Hæc Sapiens, qui nos sapienter admonuit, ut si volumus bene vivere et feliciter mori, non audeamus vel ad punctum horæ in peccatis hærere, inani fiducia decepti, multum adhuc nobis vitæ superesse, et tempore suo pœnitentiam seriam nos acturos. Hæc enim inanis fiducia multos decepit, et adhuc decipiet, nisi artem bene moriendi, dum tempus adest, prudenter addiscant.

Restat virtus tertia, quæ iure dicitur Regina virtutum, videlicet Charitas, cum qua nemo perit, sine qua nemo vivit, neque in via, neque in patria. Dicitur autem vera Charitas illa esse, quæ nascitur *ex corde puro*; non quod puritas cordis Charitatem proprie gignat. *Charitas* enim *ex Deo est*, ut loquitur Sanctus Ioannes [11]; et clarius Sanctus Paulus, cum ait: *Charitas Dei diffusa est in cordibus nostris per Spiritum Sanctum,*

[6] 1 Jn. 3, 21
[7] 1 Cor. 13, 13
[8] Tit. 1, 16
[9] Sap. 5, 15
[10] Sap. 5, 6 & 8
[11] 1 Jn. 4, 7

qui datus est nobis [12]. Dicitur igitur Charitas esse ex corde puro, quia Charitas non accenditur in corde impuro, sed purificato per fidem divinam ab erroribus, iuxta illud Apostoli Petri: *Fide purificans corda eorum* [13], et per spem divinam purificato ab amore et cupiditate rerum terrenarum. Quemadmodum enim ignis non accenditur in lignis viridibus humore aqueo plenis, sed in lignis aridis, sic etiam ignis charitatis exigit corda purificata ab amore terreno, et ab inani fiducia in viribus propriis.

Ex his potest intelligi quæ sit vera Charitas, quæ vero falsa et fucata. Nam si quis forte de Deo libenter loquatur, et in precibus usque ad lacrymas compungatur, et opera quædam bona faciat, eleemosynas distribuens, et sæpe ieiunans, sic tamen ut in corde retineat amorem obscœnum, inanem gloriam, odium erga proximum, et alia id genus quæ cor impurum et sordidum reddunt, iste non Charitatem divinam et veram, sed charitatis inanem speciem vel simulachrum gerit. Prudentissime igitur Sanctus Apostolus non simpliciter Fidem, Spem et Charitatem nominavit, cum de vera et perfecta iustitia loqueretur, sed ait: *Finis præcepti est charitas de corde, et conscientia bona, et fide non ficta* [14]. Atque hæc est ars vera bene vivendi, et feliciter moriendi, si quis in hac vera et perfecta Charitate ad mortem usque perseveret.

Capitulum IV

De quarto præcepto Artis bene moriendi, quod continet tria documenta Evangelica

Quamvis ea quæ dicta sunt de Fide, Spe et Charitate, sufficere posse videantur ad bene vivendum et bene etiam moriendum, tamen ad hæc ipsa præstanda perfectius et facilius, tria documenta Christus ipse in Evangelio nobis dare dignatus est. Sic enim ait apud Evangelistam Lucam: *Sint lumbi vestri præcincti, et lucernæ ardentes in manibus vestris; et vos similes hominibus expectantibus dominum suum quando revertatur a nuptiis; ut cum venerit, et pulsaverit, confestim aperiant ei. Beati servi illi, quos cum venerit dominus, invenerit vigilantes* [1]. Hæc parabola duobus modis potest intelligi; de præparatione ad adventum Domini in die novissimo, et ad adventum in die obitus uniuscuiusque nostrum. Atque hæc posterior explicatio, quæ est Sancti Gregorii in Homilia tertiadecima super hoc Evangelium, videtur magis ad rem nostram facere: nam expectatio diei novissimæ non pertinebit nisi ad illos, qui tunc in vivis reperientur; Dominus autem eam proposuit Apostolis, et nobis omnibus. Certe autem Apostoli, et Apostolorum successores per multa sæcula longissime aberant a die novissima. Deinde diem novissimam multa signa prævenient, quæ homines excitabunt, dicente Domino: *Erunt signa in sole et luna, et stellis, et in terris pressura gentium, arescentibus hominibus præ timore et expectatione, quæ supervenient universo orbi* [2]. Adventum vero Domini ad iudicium particulare in die obitus cuiusque nostrum nulla certa signa prævenient, et hunc adventum significant illa verba in Sanctis Scripturis sæpissime repetita, venturum Dominum ut furem, videlicet quando minus expectatur.

Exponamus igitur breviter hanc parabolam, et intelligamus, præparationem ad mortem, rem esse omnibus nobis præ omnibus rebus maxime necessariam. Tria nobis omnibus Dominus præcipit; primum, ut simus præcincti lumbos; deinde, ut lucernas ardentes in manibus habeamus; postremo, ut vigilemus, expectantes adventum Domini, qui quando sit venturus, non minus ignoramus, quam ignorent plerique omnes furis adventum. Explicemus verba illa, *Sint lumbi vestri præcincti*. Sententia litteralis horum verborum ea est, ut simus parati et expediti ad currendum obviam Domino, cum nos per mortem vocaverit ad iudicium particulare. Similitudo præcinctorum lumborum sumpta est ex more Orientalium, qui longis vestibus utebantur, et cum celeriter ambulaturi erant, colligebant vestem, ne vestis longitudo cursum impediret. Hinc de Angelo Raphaële, qui venerat comitaturus Tobiam iuniorem, dicitur in libro Tobiæ: *Tunc egressus Tobias invenit iuvenem splendidum, stantem præcinctum, et quasi paratum ad ambulandum* [3]. Et ex hac Orientalium consuetudine scripsit Sanctus Petrus: *Propter quod, succincti lumbos mentis vestræ, sobrii perfecte sperate...* [4]. Et Sanctus Paulus in Epistola ad Ephesios: *State*, inquit, *succincti lumbos vestros in veritate* [5].

Porro habere succinctos lumbos, res duas significat; primo virtutem castitatis, secundo promptitudinem ad occurrendum Christo venienti ad iudicium, sive particulare sive generale. Priorem expositionem explicant Sancti Patres, Basilius in Explicatione capitis quintidecimi Isaiæ Prophetæ, Augustinus in libro de Continentia, et Gregorius in Homilia tertiadecima super Evangelia. Et vere concupiscentia carnis, præter omnes animi perturbationes, impedit velocem et expeditum cursum ad occurrendum Christo venienti; quemadmodum e contrario nihil magis expeditum hominem red-

[12] Rom. 5, 5
[13] Act. 15, 9
[14] 1 Tim. 1, 5
[1] Lc. 12, 35
[2] Lc. 21, 25
[3] Tob. 5, 5
[4] 1 Petr. 1, 13
[5] Ephes. 6, 14

dit ad Christum sequendum, quam castitas virginalis. Nam et in Apocalypsi legimus, virgines Christum sequi *quocumque ierit* [6], et Apostolus hortatur, et dicit: *Qui sine uxore est, sollicitus est quæ Domini sunt, quomodo placeat Deo; qui autem cum uxore est, sollicitus est quæ sunt mundi, quomodo placeat uxori, et divisus est* [7].

Sed altera expositio, quæ non restringit præcinctos lumbos ad solam continentiam, sed extendit ad expeditum obsequium Christi in omnibus rebus, est Sancti Cypriani in libro de Exhortatione martyrii, capite octavo; et eam sequuntur, qui Commentaria scripserunt in Evangelium Lucæ. Sententia igitur huius loci Evangelici est, ut negotia omnia huius vitæ, etiam optima et necessaria, non ita occupent animos nostros, ut impediant cogitationem primariam occurrendi Christo, cum nos vocaverit per mortem ad reddendam rationem omnium operum nostrorum, imo etiam verborum et cogitationum, usque ad verba otiosa et cogitationes inutiles. Quid ergo facient cum mors advenerit improvisa, qui toti sunt in rebus temporalibus occupati, et de reddenda Deo ratione de omnibus operibus, de omnibus verbis, de omnibus cogitationibus, de omnibus desideriis, de omnibus omissionibus, nullo umquam tempore cogitaverunt? num isti præcincti lumbos current obviam Christo? an potius implicati et irretiti iacebunt in sordibus suis, obmutescentes et desperantes? Quid enim respondebunt Iudici dicenti, Cur non attendisti ad verba mea, quibus vos admonui dicens: *Primum quærite Regnum Dei, et iustitiam eius; et hæc omnia adiicientur vobis* [8]? et cur non considerasti verba illa, quæ sæpe in Ecclesia publice vobis decantata sunt: *Martha, Martha, sollicita es, et turbaris erga plurima: porro unum est necessarium. Maria optimam partem elegit, quæ non auferetur ab ea* [9]? Si reprehendi Marthæ sollicitudinem, quæ mihi ipsi servire devotissime cupiebat; an mihi placere potuit sollicitudo tua congregandi divitias supervacaneas, aucupandi honores periculosos, explendi cupiditates noxias, et interim oblivisci Regnum Dei, et iustitiam eius, quod est præ omnibus maxime necessarium?

Sed veniamus ad alterum officium servi diligentis et fidelis: *Et lucernæ ardentes in manibus vestris.* Non satis est servo fideli, succingi lumbos, ut libere et expedite currat obviam domino; sed requiritur lucerna ardens, quæ viam ostendat, cum nocturno tempore Dominus a nuptiali convivio rediens expectetur. Lucerna hoc loco legem Domini significat, quæ viam bonam ostendit: *Lucerna*, inquit David, *pedibus meis verbum tuum* [10], et *Lex lux* [11], inquit Salomon in Proverbiis. Sed hæc lucerna non illuminat neque viam ostendit, si relinquatur in cubiculo vel in domo; itaque in manibus habenda est ut viam rectam demonstret. Multi sunt qui leges divinas et humanas noverunt, sed ideo peccata multa committunt, vel opera bona et necessaria prætermittunt, quia non gerunt lucernam in manibus, id est, non applicant scientiam legis ad opera. Quam multi sunt viri doctissimi, qui peccata gravissima perpetrant, quia cum operantur non consulunt legem Domini, sed iram, aut libidinem, aut aliquam aliam ex perturbationibus animi? Si Rex David, cum Bethsabeam nudam aspexit, consuluisset legem Domini, *Non concupisces uxorem proximi tui*, numquam in tam grande scelus incidisset: set quia consuluit pulchritudinem mulieris, oblitus divinæ legis, vir aliqui iustus et sanctus, adulterium perpetravit. Oportet igitur lucernam legis Domini non reconditam in cubiculo, sed in manibus semper habere, et Spiritus Sancti vocibus obœdire, qui iubet, ut *in lege Domini* meditentur *die ac nocte* [12], et cum ipso Propheta dicamus: *Tu mandasti mandata tua custodiri nimis. Utinam dirigantur viæ meæ ad custodiendas iustificationes tuas* [13]. Qui enim lucernam legis Domini semper ante oculos mentis habet, Domino suo venienti securus occurret.

Restat officium tertium atque postremum servi fidelis, ut semper vigilet, incertus quando dominus veniet. *Beati*, inquit, sunt *servi illi, quos cum venerit dominus, invenerit vigilantes* [14]. Noluit Dominus noster id efficere, ut homines omnes certo tempore de vita discederent, ne toto præcedente tempore indulgerent crapulæ et ebrietati, ludis et iocis, aliisque operibus malis, et paulo ante mortem converterentur ad Deum. Voluit igitur divina providentia ut nihil esset incertius hora mortis, dum alii moriuntur in utero matris, alii vix nati, alii in extremo senio, alii in flore iuventutis; et rursum alii diu languent, alii repente moriuntur, alii a morbo gravissimo ac pæne incurabili convalescunt, alii leviter ægrotant, et cum videntur a morte securi, crescit morbi vis, et eos extinguit. Ad hanc incertitudinem designandam Dominus noster in Evangelio dicit: *Et si venerit in secunda vigilia et si in tertia vigilia venerit, et ita invenerit, beati sunt servi illi. Hoc autem scitote, quoniam si sciret paterfamilias qua hora fur veniret, vigilaret utique, et non sineret perfodi domum suam. Et vos estote parati; quia qua hora non putatis, Filius hominis veniet* [15]. Porro ut intelligeremus quanti momenti sit, nobis persuaderi incertitudinem temporis,

[6] Apoc. 14, 4
[7] 1 Cor. 7, 32
[8] Mt. 6, 33
[9] Lc. 10, 41
[10] Psalm. 118, 105
[11] Prov. 6, 23
[12] Psalm. 1, 2
[13] Psalm. 118, 4
[14] Lc. 12, 37
[15] Lc. 12, 38

in quo Dominus ad iudicandum veniet, sive in morte singulorum, sive in fine mundi, nihil sæpius Scriptura Sancta repetit, quam vocem illam, *Vigilate* [16], et similitudinem furis, qui venire solet quando minus creditur esse venturus. Verbum *Vigilate*, repetitur passim in Evangelio Matthæi, Marci [17] et Lucæ, et similitudo furis, non solum in Evangeliis, sed etiam in Epistolis Apostolorum [18] et in Apocalypsi [19].

Ex his omnibus intelligi potest, quanta sit negligentia et ignorantia, ne dicam dementia et stultitia maximæ partis hominum, qui toties admoniti ab ipso Spiritu veritatis per Scriptores Sanctos, qui mentiri non poterant, ut præparemur ad mortem, ut ad negotium maximum et difficillimum, et a quo pendet sempiterna et summa felicitas nostra, vel sempiternum summumque exitium: tamen pauci sunt qui ad voces, vel potius tonitrua Sancti Spiritus excitentur.

Sed dicet aliquis, Quid consilii nobis suggeris ut vigilemus sicut oportet, et vigilando ad mortem feliciter obeundam præparemur? Nihil utilius mihi occurrit, quam ut frequenter per serium conscientiæ examen ad mortem nos præparemus. Et quidem Catholici homines singulis annis ad confessionem peccatorum accessuri non omittunt conscientiæ examen. Et rursum cum ægrotare incipiunt, ex decreto Pii Quinti Pontificis Maximi prohibentur Medici ægrotos secundo invisere, nisi per confessionem peccata, præmisso conscientiæ examine, expiaverint. Denique, nulli fere sunt in Ecclesia Catholica, qui morte imminente, præmisso conscientiæ examine, peccata sua non confiteantur. Sed quid dicemus de illis qui morte repentina abripiuntur? quid de illis qui phrenesi laborant, vel in delirium incidunt ante confessionem? quid de illis qui morbi gravitate oppressi, ne cogitare quidem possunt quot et quæ peccata commiserint? quid de illis qui moriendo peccant, vel peccando moriuntur, ut qui in bello iniusto, vel singulari certamine, vel in adulterio deprehensi interficiuntur?

Ad hæc et similia prudenter et religiose vitanda, nihil utilius excogitari potest, quam ut qui salutem suam æternam cordi habent, bis diebus singulis, mane videlicet et vespere, conscientiam suam diligenter discutiant; quid videlicet nocte vel die præcedente egerint, dixerint, cupiverint, cogitaverint, in quo peccati labes intervenerit: et si quid eiusmodi repererint, præsertim quod lethale videri possit, non differant veræ contritionis remedium quærere, cum proposito primo quoque tempore ad Sacramentum pœnitentiæ accedendi. Itaque petant a Deo contritionis donum, recogitent gravitatem peccati, detestentur ex animo culpam suam, discutiant serio quis quem offenderit, homunculus videlicet Deum omnipotentem, et servus inutilis Dominum cœli et terræ; non parcat oculus lacrymis, nec manus tunsioni pectoris: denique propositum verum et efficax concipiant, Deum numquam amplius peccando irritandi, neque patrem optimum offendendi. Hoc examen si mane et vespere, aut saltem semel in die rite frequentetur, vix fieri poterit ut quis moriendo pecet, vel peccando moriatur, vel ut delirio, vel amentia, vel casibus aliis præveniatur. Atque ex hoc fiet, ut bene ad mortem comparatis nobis, neque incertitutdo mortis officiat, neque vitæ perpetuæ felicitas desit.

[16] Mt. 24, 42 & 25, 13
[17] Mc. 13, 33 & 35 & 37
[18] 1 Thess. 5, 4; 2 Petr. 3, 10
[19] Apoc. 3, 3 & 16, 15

Capitulum V

De quinto præcepto Artis bene moriendi, in quod detegitur error divitum huius mundi

Ad ea quæ supra dicta sunt, addenda est refutatio cuiusdam erroris, qui passim grassatur inter divites huius sæculi, et multum impedit vitam bonam mortemque felicem. Error autem in eo positus est, quod existimant divites, opes quas possident, absolute et simpliciter esse suas, quando iusto titulo eas possident; ac per hoc posse iure suo illas consumere, largiri, distrahere: neque posse illis dici, Cur ita facis? cur tam splendide vestis? cur tam opipare epularis? cur tam liberaliter in alendis canibus aut accipitribus, vel in ludis aleæ, vel in aliis oblectationibus pecunias perdis? Respondebunt enim, Quid ad te? de re mea non licet mihi facere quod volo? Hic vero error est sine dubio gravissimus et maxime perniciosus. Esto enim, divites huius sæculi domini sint opum suarum, si comparentur ad alios homines: tamen si comparentur ad Deum, domini non sunt, sed administri, aut œconomi, aut villici. Id vero multis testimoniis possum ostendere. Audi Prophetam regium: *Domini*, inquit, *est terra et plenitudo eius, orbis terrarum, et universi qui habitant in eo* [1]. Et rursum alibi: *Mea sunt omnes feræ silvarum, iumenta in montibus, et boves. Si esuriero, non dicam tibi; meus est enim orbis terræ, et plenitudo eius* [2]. Et in libro primo Paralipomenon, cum in ædificationem Templi obtulisset David tria millia talentorum auri, et septem millia talentorum argenti probatissimi, et marmor Parium abundantissime, et ad exemplum Regis, Principes tribuum obtulissent auri talenta quinque millia, argenti talenta decem millia, et æris talenta decem et octo millia, ferri quoque centum millia talentorum, dixit David ad Deum: *Tua est Domine magnificentia,*

[1] Psalm. 23, 1
[2] Psalm. 49, 10

et potentia, et gloria, atque victoria, et tibi laus: cuncta enim quæ in cœlo sunt, et in terra, tua sunt. Tuum Domine Regnum, et tu es super omnes Principes: tua divitia, et tua est gloria; tu dominaris omnium [...] Quis ego, et quis populus meus, ut possimus hæc tibi universa promittere? tua sunt omnia, et quæ de manu tua accepimus, dedimus tibi [3]. His addi potest testimonium ipsius Dei, qui per Aggæum Prophetam dicit: *Meum est argentum, et meum est aurum* [4], quod ideo Dominus dixit, ut populus intelligeret, ad novam Templi ædificationem nihil omnino defuturum, cum ipse Templum reædificari iuberet, cuius est aurum et argentum quod in universo terrarum orbe repetitur.

Addam ex Testamento novo et verbis Christi duo alia testimonia. Parabola extat apud Lucam de villico iniquitatis: *Homo quidam*, inquid Dominus, *erat dives, qui habebat villicum; et hic diffamatus est apud illum, quasi dissipasset bona ipsius, et vocavit illum, et ait illi: Quid hoc audio de te? redde rationem villicationis tuæ; iam enim non poteris villicare* [5]. Nomine divitis non potest esse dubium quin intelligatur Deus, qui, ut paulo ante dicebamus, per Aggæum clamat: *Meum est argentum, et meum est aurum.* Nomine villici sive œconomi, ut legitur in codicibus Græcis, intelligi debet homo dives, ut exponunt Sancti Patres, Ioannes Chrysostomus apud Sanctum Thomam in *Catena Aurea*, Augustinus in *Quæstionibus Evangelicis*, libro 2, q. 34, Ambrosius, Beda, Theophylactus et Euthymius, et alii in hunc locum Sancti Evangelistæ Lucæ. Omnis igitur homo dives sæculi huius, si Evangelio credit, fateri debet, opes quas possidet, sive titulo iusto sive iniusto, non esse suas, sed si iusto titulo possidet, se villicum sive œconomum esse Dei; si iniusto, esse furem et latronem. Quod autem homo dives in hoc mundo non sit dominus opum quas possidet, ex eo potest intelligi, quod accusatum iniustitiæ apud Deum, Deus aut per mortem corporis, aut per egestatem illum amovet a villicatione. Hoc enim significant illa verba: *Redde rationem villicationis tuæ: iam enim non poteris villicare.* Neque desunt Deo rationes multæ redigendi divites ad inopiam, et sic eos amovendi a villicatione: naufragia, latrocinia, grandines, erucæ, nimiæ pluviæ, nimiæ siccitates, nimiæ procellæ, et alia id genus multa, voces Dei sunt quæ divitibus dicunt: Non poteris diutius villicare.

Quod autem in extrema parabola Dominus dicit, *Facite vobis amicos de mammona iniquitatis, ut, cum defeceritis, recipiant vos in æterna tabernacula* [6]; non significat eleemosynas esse faciendas de iniustis divitiis, sed eleemosynas esse faciendas de divitiis quæ revera non sunt divitiæ, sed umbræ divitiarum. Id aperte colligitur ex eodem loco Evangelii secundum Lucam, ubi Dominus dicit: *Si ergo in iniquo mammona fideles non fuistis, quod verum est, quis credet vobis?* [7] quorum verborum hæc est sententia: *Si in mammona iniquo*, id est, si in divitiis falsis *fideles non fuistis* ut eas liberaliter largiremini pauperibus, *quis credet vobis* divitias veras, divitias virtutum, quæ hominem vere divitem faciunt? Sic intellexit et explicavit hunc locum Sanctus Cyprianus in Sermone *De opere et eleemosynis.* Nec multo aliter exposuit Sanctus Augustinus in libro secundo Quæstionum Evangelicarum, quæstione trigesima quarta, ubi mammonam iniquitatis esse dicit divitias, quas soli iniqui et stulti reputant por divitiis; cum homines iusti et sapinetes nihili eas faciant, et sola dona spiritualia divitias veras esse contendant.

Alter locus Evangelicus est in eodem capite 16 Sancti Lucæ, qui potest haberi tamquam commentarius parabolæ de villico iniquitatis: *Homo quidam*, inquit Dominus, *erat dives, qui induebatur purpura et bysso, et epulabatur quotidie splendide. Et erat quidam mendicus, nomine Lazarus, qui iacebat ad ianuam eius, ulceribus plenus, cupiens saturari de micis quæ cadebant de mensa divitis, et nemo illi dabat: sed et canes viniebant, et lingebant ulcera eius. Factum est autem ut moreretur mendicus et portaretur ab Angelis in sinum Abrahæ. Mortuus est autem et dives, et sepultus est in inferno* [8]. Hic certe dives Epulo unus erat ex illis, qui existimant se dominos esse divitiarum suarum, et non villicos aut œconomos Dei: ideo non existimabat se peccare in Deum, si indueretur purpura et bysso, et epularetur quotidie splendide, et canes multos aleret, fortasse etiam mimos et histriones. Dicebat enim intra se: Ego res meas consumo, nulli facio iniuriam, non violo leges Dei, non blasphemo, non peiero, observo Sabbatum, honoro parentes, non hominem occido, non adulterium perpetro, non furor, non falsum testimonium dico, non concupisco uxorem aut rem alienam. At si res ita se habet, cur sepultus est in inferno? cur cruciatur in igne gehennæ? Fatendum igitur est, falli omnes qui arbitrantur se esse dominos absolutos opum suarum. Nam si dives Epulo habuisset alia peccata graviora, Scriptura Sancta aliquo modo eorum meminisset. Sed cum nihil addiderit, videtur omnino intelligi voluisse, supervacaneum illum cultum corporis in vestibus nimis pretiosis, et quotidianos magnosque sumptus in conviviis, et multitudinem servorum et canum, cum nulla misericordia erga pauperem ulceribus plenum, satis magnam causam fuisse, cur dives ille sepultus sit in inferno, æternis ardoribus cruciandus.

[3] 1 Par. 29, 11
[4] Agg. 2, 9
[5] Lc. 16, 1
[6] Lc. 16, 9
[7] Lc. 16, 11
[8] Lc. 16, 19

Sit igitur certa lex bene vivendi et bene etiam moriendi, sæpe cogitare, et serio considerare ac mente revolvere, reddendam esse Deo rationem de supervacaneo luxu in palatiis, in hortis, in curribus, in multitudine servorum, in pretio vestium, in conviviis, in coacervandis opibus, in aliis sumptibus non necessariis, ob quæ sit iniuria magna multitudini pauperum et ægrotorum, quibus deest quod aliis superest; qui sine dubio et nunc ad Deum clamant, et in die Iudicii clamare non desinent, donec ipsi quoque cum divite Epulone flammis inextinguibilibus cremandi tradantur.

Capitulum VI

De præcepto sexto Artis bene moriendi, quo explicantur tres virtutes morales

Quamvis tres virtutes Theologiæ, Fides, Spes, Charitas, compendio quodam contineant omnia præcepta bene vivendi, ac per hoc etiam bene moriendi, tamen Spiritus Sanctus auctor primarius omnium Librorum divinorum, ad maiorem intelligentiam huius artis saluberrimæ addere voluit tres alias virtutes, quæ mirum in modum adiuvant homines ut bene vivant et bene etiam moriantur. Eæ sunt, Sobrietas, Iustitia et Pietas; de quibus sic loquitur Apostolus Paulus in Epistola ad Titum: *Apparuit gratia Dei Salvatoris nostri omnibus hominibus, erudiens nos, ut abnegantes impietatem et sæcularia desideria, sobrie, et iuste, et pie vivamus in hoc sæculo, expectantes beatam spem, et adventum gloriæ magni Dei et Salvatoris nostri Iesu Christi* [1]. Erit ergo sextum præceptum bene vivendi et bene moriendi, *ut abnegantes impietatem et sæcularia desideria, sobrie, et iuste, et pie vivamus in hoc sæculo.* Habetur hic summa totius divinæ legis ad unam sententiam incredibili brevitate contracta. *Declina a malo, et fac bonum* [2], ait Sanctus Propheta David. In malo duo sunt, aversio a Deo, et conversio ad creaturas, iuxta illud Ieremiæ: *Duo mala fecit populus meus: me dereliquerunt fontem aquæ vivæ, et foderunt sibi cisternas, cisternas dissipatas, quæ continere non valent aquas* [3]. Quid igitur faciet qui utrumque malum cupiet declinare? abnegabit *impietatem et sæcularia desideria.* Impietas enim avertit a Deo, et sæcularia desideria convertunt ad creaturas. Quod vero attinet ad faciendum bonum, tunc legem implemus, cum *sobrie, et iuste, et pie* vivimus, hoc est, cum sumus sobrii erga nos ipsos, iuste erga proximum, et pii erga Deum.

Sed placet hæc paulo copiosius explicare, ut saluberrimum brevissimumque præceptum facilius ad praxim redigi possit. Quid igitur est impietas? Vitium contrarium pietati. Quid pietas? Virtus sive donum Spiritus Sancti, quo Deum respicimus, colimus, et veneramur ut patrem. Iubemur ergo sic abnegare impietate, *ut pie vivamus in hoc sæculo*: vel, quod in idem recidit, sic pie vivere in hoc sæculo, ut omnem abnegemus impietatem. Sed cur duo ista posita sunt, cum alterum sufficeret? Nimirum placuit Spiritui Sancto ita loqui, ut intelligamus, debere nos, si volumus Deo placere, sic pietatem colere, ut nullam admixtam habeat impietatem. Neque enim desunt inter Christianos, qui pietatem colunt, dum orant Deum, dum Sacrificio tremendo assistunt, dum Sacerdotem concionantem audiunt; sed interim vel blasphemant Deum in ludo, vel iurant per Deum sine causa, vel vota Deo facta non implent. Id vero quid aliud est, quam pie colere Deum, et impium esse in Deum? Oportet igitur eos, qui cupiunt bene vivere, ut detur illis bene mori, ita pie Deum colere, ut abnegent omnem impietatem, imo etiam omnem umbram, quamvis tenuissimam, impietatis. Parum enim prodest, quotidie Missam audire, et Christum in sacro Mysterio venerari, si interim impie Deum blasphemes, vel per Deum peieres.

Est vero illud etiam diligenter attendendum, quod non dixit Apostolus, *abnegantes impietatem*, sed *omnem impietatem*, id est, omne genus impietatis; et non solum atrocem, sed etiam levem impietatem. Quod adversus eos dicitur, qui non magnifaciunt iurare sine necessitate, in locis sacris petulanti oculo, quamvis non lascivo, feminas respicere, inter Sacra solemnia confabulari, et alia id genus peccata committere; quasi Deum præsentem esse, et omnia cernere, et peccata quantumvis levia notare non crederent. Deus noster, *Deus zelotes* est, *visitans iniquitatem patrum in filios, in tertiam et quartam generationem eorum qui oderunt* eum, et *faciens misericordiam in millia his qui diligunt* eum *et custodiunt præcepta* eius [4]. Hoc ipsum exemplo suo docuit Filius Dei, qui cum mitis et humilis esset, et *cum malediceretur, non maledicebat; cum pateretur, non comminabatur* [5], tamen, cum vidisset *in templo vendentes columbas, et nummularios sedentes*, zelo magno succensus, flagello facto ex funiculis *eiecit* vendentes et ementes, et mensas nummulariorum evertit [6], et dixit: *Scriptum est. Quia domus mea domus orationis est, et vos fecistis illam speluncam latronum* [7]. Atque hoc ipsum bis fecit, semel anno primo prædicationis, teste Sancto Ioanne [8] et semel anno postremo, testibus tribus aliis Evangelistis [9].

[1] Tit. 2, 11
[2] Psalm. 36, 27
[3] Ier. 2, 13
[4] Ex. 20, 5
[5] 1 Petr. 2, 23
[6] Jn. 2, 13
[7] Mt. 21, 13
[8] Ib.
[9] Mt. 21, 12; Mc. 11, 15; Lc. 19, 45

Pergamus ad secundam virtutem, quæ dirigit actiones erga proximum. Secunda virtus est Iustitia, de qua dicit Apostolus: *abnegantes sæcularia desideria, iuste vivamus*. Hic etiam locum habet illa sententia generalis, *Declina a malo, et fac bonum*. Non enim potest esse vera iustitia erga proximum, ubi non cessant sæcularia desideria. Quid enim significant desideria sæcularia, nisi concupiscentiam carnis, concupiscentiam oculorum, et superbiam vitæ, quæ non sunt ex Deo, sed ex mundo sive sæculo? Itaque sicut iustitia iniusta esse non potest, sic etiam sæcularia desideria non possunt ullo modo cum iustitia vera coniungi. Poterit quidem filius huius sæculi verbo et lingua simulare iustitiam, sed opere et veritate eam præstare nullo modo poterit. Prudentissime igitur Sanctus Apostolus non dixit solum, *iuste vivamus*, sed præmisit, *abnegantes sæcularia desideria*, ut radicem infectam veneno concupiscentiæ prius evellendam esse significaret, quam bona arbor iustitiæ plantari in corde bono et optimo possit.

Quid autem sit iuste vivere, non videtur in dubium revocari debere: notum enim omnibus est, iustitiam hoc iubere, ut detur unicuique suum. *Reddite*, inquit Apostolus, *omnibus debita; cui tributum, tributum; cui vectigal, vectigal; cui timorem, timorem; cui honorem, honorem* [10]. Principi debetur tributum, parentibus honor, dominis timor: sic enim loquitur Dominus per Malachiam: *Si pater ego sum, ubi est honor meus? et si dominus ego sum, ubi est timor meus?* [11] Venditori debetur iustum pretium, operario iusta merces, et sic de aliis ad eundem modum. Nec minori ratione, sed multo etiam maiore, ii, ad quos pertinet distribuere bona communia, secundum iustitiam distributivam ea conferre debent magis merentibus, non secundum acceptionem personarum magis coniunctis vel magis dilectis. Si quis igitur artem bene vivendi et bene moriendi discere velit, audiat Sapientem initio libri sui clamantem: *Diligite iustitiam, qui iudicatis terram* [12]; audiat Sanctum Iacobum in Epistola sua lamentantem: *Ecce merces operariorum, qui messuerunt regiones vestras, quæ fraudata est a vobis, clamat, et clamor eorum in aures Domini Sabaoth introivit* [13].

Restat virtus tertia, quæ dicitur Sobrietas, cui non minus contrario sunt desideria sæcularia, quam Iustitiæ. Neque enim per Sobrietatem hoc loco intelligimus solum virtutem contrariam ebrietati, sed in universum virtutem temperantiæ sive moderationis, quæ facit ut homo secundum cupiditatem metiatus, quæ sunt necessaria ad corpus curandum vel conservandum. Porro virtus ista rarissime apud homines invenitur, et sæcularia desideria videntur domos pæne omnium divitum replevisse. Sed qui sapiunt, non attendere debent ad id quod stulti faciunt, quantumvis plurimi ac pæne innumerabiles sint: sed ad id quod faciunt sapientes. Certe sapientissimus fuit Salomon, et tamen oravit Deum, dicens: *Duo rogavit te, ne deneges mihi anteaquam moriar. Mendicitatem, et divitias ne dederis mihi, tribue tantum victui meo necessaria* [14]. Apostolus Paulus sapiens erat, et dicebat: *Habentes alimenta et quibus tegamur, his contenti simus: nihil enim intulimus in hunc mundum; haud dubium quod nec auferre quid possumus* [15]. Quæ ratio sapientissima est. Quorsum enim solliciti esse debemus de supervacaneis divitiis, cum eas nobiscum asportare ad locum, ad quem per mortem pergimus, nequeamus? Christus Dominus non solum Salomone et Paulo sapientior, sed ipsa divina Sapientia erat, et tamen dicebat: *Beati pauperes, et vae vobis divitibus* [16], et de se ipse dixit: *Vulpes foveas habent, et volucres cœli nidos: Filius autem hominis non habet ubi caput reclinet* [17]. Si *in ore duorum vel trium testium stabit omne verbum* [18], quanto magis in ore trium horum sapientissimorum virorum stare debet omne verbum? Quid si addamus, quod divitiæ quæ nobis supersunt, nostræ non sunt, sed pauperum, ut communis sententia Sanctorum Patrum et Scholasticorum Doctorum habet: nonne stulti sunt, qui diligenter custodiunt id, unde ad gehennam divino iudicio damnabuntur?

Si quis igitur cupiat artem bene vivendi et feliciter moriendi omnino perdiscere, non sequatur turbam quæ non credit vel non magni facit nisi quæ videt, sed Christum et Apostolos eius sequatur, qui verbo et opere docuerunt negligenda esse præsentia, et expectandam esse *beatam spem, et adventum gloriæ magni Dei, et Salvatoris Iesu Christi* [19]. Vere enim tam magna res est, quam speramus in glorioso adventu Domini nostri Iesu Christi de cœlo ad Iudicium, ut omnis gloria et omnes divitiæ, et omnia gaudia præterita mundi huius habenda sint quasi non fuerint, et stultissimi et infelicissimi iudicandi sint, qui in re tanti momenti stultis potius quam sapientibus fidem habere voluerint.

[10] Rm. 13, 7
[11] Mal. 1, 6
[12] Sap. 1, 1
[13] Iac. 5, 4
[14] Prov. 30, 7
[15] 1 Tim. 6, 7
[16] Lc. 6, 21 & 24
[17] Lc. 9, 58
[18] 2 Cor. 13, 1
[19] Tit. 2, 13

Capitulum VII

De septimo præcepto Artis bene moriendi, quod est de Oratione

Ducimus hactenus præcepta bene moriendi ex tribus virtutibus Theologicis, Fide, Spe et Charitate; et rursum ex tribus moralibus, Sobrietas, Iustitia, et Pietate, de quibus omnibus beatus Apostolus Paulus nos admonuit. Addam nunc aliud præceptum ex tribus operibus virtutum, Oratione, Ieiunio et Eleemosyna, quod ab Angelo Raphaële didicimus. Sic enim legimus in libro Tobiæ Raphaëlem Angelum esse locutum: *Bona est oratio cum ieiunio et eleemosyna, magis quam thesauros auri recondere* [1]. Est autem hoc ternarium operum bonorum, fructus trium virtutum, Religionis, Misericordiæ et Temperantiæ, quæ cum Pietate, Iustitia et Sobrietate magnam habent similitudinem. Nam quemadmodum Pietas respicit Deum, Iustitia proximum, Sobrietas seipsum, sic etiam Oratio, quæ est actio Religionis, respicit Deum; Eleemosyna, quæ est actio Misericordiæ, respicit proximum; Ieiunium, quod est actus Abstinentiæ, respicit seipsum. De Oratione multi multa scripserunt: nos pro ratione instituti nostri tria solum capita explicabimus; unum de necessitate Orationis, alterum de fructibus Orationis, tertium de modo fructuose orandi.

Necessitas Orationis in Divinis literis adeo perspicua est, ut nihil ea clarius vel præcipiatur, vel ostendatur. Quamvis sciat Deus quibus rebus indigeamus, ut Dominus ipse affirmat apud Matthæum, tamen vult ut ea petamus, et per Orationem, quasi per manus spirituales, vel instrumentum aliquod ad hanc rem accommodatum, ea capiamus. Audi Dominum apud Lucam: *Oportet semper orare, et non deficere* [2]; item *Vigilate omni tempore, orantes* [3]. Audi Apostolum: *Sine intermissione orate* [4]. Audi Ecclesiasticum: *Non impediaris orare semper* [5]. Quæ præcepta non hoc significant, ut nihil aliud agamus, sed ut huius tam salubris exercitationis numquam obliviscamur, et ad eam identidem revertamur. Id quod nos Dominus et Apostolus eius exemplo suo docuerunt. Christus enim et Apostolus non ita semper orabant, ut non etiam populos docerent, et signis ac prodigiis sermonem confirmarent; et tamen dici poterant semper orare, quia frequentissime orabant. Quo modo intelliguntur illa, *Oculi mei semper ad Dominum* [6], et *Semper laus eius in ore meo* [7], et illud de Apostolis: *Erant semper in templo, laudantes et benedicentes Deum* [8].

Iam vero fructus Orationis præcipue sunt tres, Meritum, Satisfactio et Impetratio. De merito testimonium Christi habemus in Evangelio, *Cum oratis, non eritis sicut hypocritæ, qui amant in synagogis et in angulis platearum stantes orare, ut videantur ab hominibus. Amen dico vobis, receperunt mercedem suam. Tu autem cum oraveris, intra in cubiculum tuum, et clauso ostio ora Patrem tuum in abscondito, et Pater tuus qui videt in abscondito, reddet tibi* [9]. Quibus verbis non prohibet Dominus orationem in loco publico fieri; nam et ipse publice oravit, antea quam Lazarum excitaret: sed prohibet orationem publicam, quando ea fit, ut qui orat a multis videatur; idque ob inanis gloriæ cupiditatem: alioqui etiam in templo possumus orare, et ibidem invenire cubiculum cordis, et in eo orare Patrem *in abscondito*. Illud autem, *reddet tibi* significat meritum: nam quemadmodum de Pharisæo dixit, *recepit mercedem suam*, id est, laudem humanam, sic de oranti in cubiculo cordis, et solum Deum respiciente, intelligendum est, reddendam illi esse mercedem a Patre *qui videt in abscondito*. De satisfactione pro peccatis præteritis, notum est ex usu Ecclesiæ, in qua semper cum iniungitur satisfactio cum eleemosyna et ieiunio adiungitur oratio: imo vero sæpe omittitur eleemosyna vel ieiunium, sed oratio numquam omittitur. Denique quod sit impetratoria beneficiorum multorum, docet pulcherrime Sanctus Ioannes Chrysostomus in duobus libris de Oratione, ubi utitur similitudine manuum humanarum. Nam quemadmodum homo nascitur inermis et nudus, et egenus omnium rerum, et tamen queri non potest de Creatore, quia dedit illi manus, quæ sunt organum organorum, quibus potest homo sibi parere cibum, et vestes, et domum, et arma, et reliqua omnia, sic etiam homo spiritualis nihil potest sine ope divina, sed habet orationis virtutem, quasi organum organorum spiritualium, per quam facile potest omnia sibi parare.

Præter hos tres primarios fructus, sunt alii permulti. Nam in primis Oratio mentem illustrat. Neque enim fieri potest, ut homo mentis oculos in Deum, qui lux est, intente defigat, quin ab eo aliquantulum illustretur. *Accedite ad eum*, inquit David, *et illuminamini* [10]. Deinde, Oratio spem et fiduciam alit. Quo enim aliquis cum alio frequentius loquitur, eo fidentius ad eum accedit. Tertio, inflammat Oratio charitatem, et mentem ad maiora dona recipienda capaciorem reddit, ut Sanctus Augustinus affirmat [11]. Quarto, auget humilitatem et timorem castum. Nam qui ad orationem accedit, inte-

[1] Tob. 12, 8
[2] Lc. 18, 1
[3] Lc. 21, 36
[4] 1 Thes. 5, 17
[5] Eccli. 18, 22
[6] Psalm. 24, 15
[7] Psalm. 33, 2
[8] Lc. 24, 53
[9] Mt. 6, 5
[10] Psalm. 33, 6
[11] Lib. 2 De Serm Domini in monte, cap. 7

lligit se Dei esse mendicum, ac per hoc humiliter coram eo apparere solet; et diligentissime cavet ne eum offendat, cuius ope in rebus omnibus eget. Quinto, gignit Oratio frequens in animo orantis contemptum rerum omnium temporalium. Neque enim fieri potest ut non vilescant et sordeant omnia terrena illi, qui cœlestia atque æterna assidue speculatur. Vide Sanctum Augustinum in libro nono Confessionum [12]. Sexto, parit Oratio delectationem incredibilem, cum per eam fiat ut incipiat homo gustare quam suavis sit Dominus. Quanta autem sic hæc suavitas, vel ex eo potest intelligi, quod nonnullos non solum pernoctare, sed etiam dies integros cum integris noctibus in oratione coniungere sine labore potuisse novimus. Denique, præter utilitatem et voluptatem affert etiam Oratio dignitatem atque honorem non exiguum oranti. Ipsi enim etiam Angeli animam illam honorant, quam cernunt tam familiariter, et tam crebro ad colloquium divinæ Maiestatis admitti. Vide Sanctum Ioannem Chrysostomum libro primo *De orando Deum*.

Restat ut de ratione bene orandi aliquid dicamus, in qua re posita est præcipue ars bene vivendi, ac per hoc etiam ars bene moriendi. Nam quod ait Dominus, *Petite et dabitur vobis* [13], et *Omnis qui petit, accipit* [14], declaravit Sanctus Iacobus in Epistola sua esse intelligendum cum conditione, si bene petamus. *Petitis*, inquit, *et non accipitis, eo quod male petatis* [15]. Licebit ergo sic ratiocinari: Qui bene petit donum bene vivendi, utique accipiet; et qui bene petit perseverantiam bene vivendi usque ad mortem, et per hoc ipsam felicem mortem, sine dubitatione accipiet. Explicemus igitur breviter conditiones bonæ orationis, ut discamus bene orare, bene vivere, et bene mori.

Prima conditio est Fides, dicente Apostolo: *Quomodo invocabunt, in quem non crediderunt?* [16], cui consonat Sanctus Iacobus: *Postulet in fide nihil hæsitans* [17]. Sed hæc necessitas fidei non ita intelligenda est, ut necesse sit certo credere, Deum facturum esse quod petimus, sic enim fides non raro falsa inveniretur, ac per hoc nihil omnino impetraremus. Credendum igitur est, Deum esse potentissimum, sapientissimum, optimum, fidelissimum, et proinde posse, et scire, et paratum esse facere quod petimus, si deceat illum dare, et nobis expediat accipere quod petivimus. Hanc fidem postulavit Christus ab illis duobus cæcis, qui curari desiderabant: *Creditis quia hoc possum facere vobis?* [18] Eadem fide oravit David pro filio ægrotante. Nam non certo credidisse, Deum facturum, sed posse facere quod petebatur, demonstrant illa verba: *Quis scit si forte donet eum mihi Dominus?* [19] Simili fide orasse Apostolum Paulum, ut auferretur ab eo stimulus carnis, dubitari non potest, quoniam oravit ex fide, et fides eius falsa fuisset, si certo credidisset Deum facturum fuisse quo eo tempore petiit; non enim tunc quod petiit impetravit. Neque alia fide orat Ecclesia, ut omnes hæretici, pagani, schismatici, denique mali Christiani convertantur ad pœnitentiam; quos tamen certum est non omnes converti, de qua re vide Sanctum Prosperum in libris *De vocatione gentium* [20].

Altera conditio bonæ orationis, eaque valde necessaria, Spes sive fiducia est. Quamvis enim non oporteat per fidem, quæ est opus intelligentiæ, certo statuere, Deum facturum esse quod petimus, oportet tamen per spem et fiduciam, quæ est actio voluntatis, firmiter adhærere benignitati divinæ, et certo confidere, Deum facturum esse quod petimus. Hanc conditionem quæsivit Dominus in paralytico, cui dixit: *Confide fili, remittuntur tibi peccata tua* [21]. Eamdem requirit Apostolus ab omnibus, cum ait: *Adeamus cum fiducia ad thronum gratiæ eius* [22], et multo antea Propheta Deum dicentem induxit: *Quoniam in me speravit, liberabo eum* [23]. Quia vero fiducia nascitur ex perfecta fide, ideo cum Scriptura requirit fidem in rebus magnis, adiungit aliquid pertinens ad fiduciam. Hinc legimus apud Marcum: *Quicumque dixerit huic monti, Tollere et mittere in mare, et non hæsitaverit in corde suo, sed crediderit quia quodcumque dixerit, fiat, fiet ei* [24], de qua fide gignente fiduciam intelligitur illud Apostoli: *Si habuero omnem fidem, ita ut montes transferam*, etc. Hinc scribit Ioannes Cassianus in collatione de Oratione [25], signum certum impetrationis esse, cum quis in oratione certo confidit se accepturum quod petiit et nullo modo in ea petitione hæsitat, et lætitia spirituali orando perfunditur.

Tertia conditio est Charitas, sive Iustitia, qua iustificamur a peccatis: non enim certo impetrant beneficia Dei, nisi qui sunt eius amici. Sic enim loquitur David in Psalmis: *Oculi Domini super iustos, et aures eius ad preces eorum* [26]. Et in alio loco: *Iniquitatem si aspexi in corde meo, non exaudiet Dominus* [27]. Et in Testamento Novo Dominus dicit: *Si manseritis in me, et verba mea*, id est præcepta mea, *in vobis manserint,*

[12] Lib. 9, cap. 1 & 10
[13] Lc. 11, 9
[14] Lc. 11, 10
[15] Iac. 4, 3
[16] Rom. 10, 14
[17] Iac. 1, 6
[18] Mt. 9, 28
[19] 2 Reg. 12, 22
[20] Lib. 1, cap. 4
[21] Mt. 9, 2
[22] Heb. 4, 16
[23] Psalm. 90, 14
[24] Mc. 11, 23
[25] Coll. 9, cap. 52
[26] Psalm. 33, 16
[27] Psalm. 65, 18

quodcumque volueritis, petetis, et fiet vobis [28]. Et discipulus dilectus: *Si cor nostrum non reprehenderit nos, fiduciam habemus apud Deum, et quidquid petierimus, accipiemus ab eo, quoniam mandata eius custodimus, et ea quæ sunt placita coram eo, facimus* [29]. Neque huic doctrinæ contrarium est, quod Publicanus petens a Deo indulgentiam peccatorum, iustificatus discesserit: nam peccator pœnitens non impetrat ut peccator, sed ut pœnitens; ut pœnitens, amicus Dei esse incipit. Nam is qui peccat, facit quod Deo non placet; sed is quem pecasse pœnitet, facit quod Deo maxime placet.

Quarta conditio est Humilitas, qua is qui orat, non in sua iustitia, sed in Dei benignitate confidit. *Ad quem respiciam*, inquit Deus, *nisi ad pauperculum, et contritum spiritu, et trementem sermones meos?* [30] Et Ecclesiasticus addit: *Oratio humiliantis se, nubes penetrabit, [...]et non discedet, donec Altissimus aspiciat* [31].

Quinta conditio, Devotio est, quæ facit ut qui orat, non negligenter oret, ut plerique facere solent, sed attente, sollicite, diligenter atque ardenter oret. Reprehendit enim Dominus graviter eos qui solis labiis orant. *Populus hic*, inquit Dominus per Isaiam, *labiis me honorat, cor autem eius longe est a me* [32]. Oritur autem hæc virtus ex fide viva, et non in solo habitu, sed in actu posita. Qui enim attente et firma fide cogitat, quanta sit maiestas Dei, quanta utilitas nostra, quam magna res quam petimus, vix fieri potest ut non cum summa humilitate, reverentia, devotione, ardore ad orandum accedat.

Placet hic adiungere duo Sanctorum Patrum egregia testimonia. Sanctus Hieronymus in *Dialogo adversus Luciferianos*: *Ad orationem*, inquit, *assisto; non orarem, si non crederem, sed si vere crederem, illud cor, quo Deus videtur, mundarem, manibus tunderem pectus, genas lacrymis rigarem, corpore inhorrescerem, ore pallerem, iacerem ad Domini mei pedes, eosque fletu perfunderem, crine tergerem, hærerem certe trunco crucis, nec prius omittere quam misericordiam impetrarem, nunc vero creberrime in oratione mea, aut per porticus deambulo, aut de fœnore computo, aut abductus turpi cogitatione, etiam ea quæ dictu erubescenda sunt, gero. Ubi est fides? siccine putamus orasse Ionam? sic tres pueros? sic Danielem inter leones? sic certe latronem in cruce?* Sanctus Bernardus in *Sermone de quatuor modis orandi*: *Omnino*, inquit, *oportet nos orationis tempore curiam intrare cœlestem, illam utique curiam, in qua Rex regum stellato sedet solio, circumdante innumerabili et ineffabili beatorum spirituum exercitu. Quanta ergo cum reverentia, quanto timore, quanta illuc humilitate accedere debet a palude sua procedens et repens ranuncula vilis? Quam tremebundus, quam supplex, quam denique humilis et sollicitus, et toto intentus animo, Maiestati gloriæ in præsentia Angelorum, in concilio iustorum et congregatione assistere poterit miser homuncio? In cunctis igitur actionibus nostris multæ est opus animi vigilantia, sed præcipue in oratione.*

Sexta conditio, Perseverantia est, quam Dominus duabus parabolis propositis commendavit apud Evangelistam Lucam. Prior est de illo qui media nocte perrexit ad amicum, ut accommodaret ei tres panes [33]; qui cum sæpe reiiceretur quod esset importunum tempus, tamen perseverans in petendo, obtinuit quod petebat. Posterior est de vidua [34], quæ interpellabat Iudicem ut eam vindicaret de adversario suo, qui Iudex quamvis esset valde malus, et neque Deum timeret, neque hominem revereretur, tamen victus perseverantia et importunitate mulieris, vindicavit illam de adversario suo. Ex hic colligit Dominus, multo magis perseverandum nobis esse in oratione ad Deum, qui iustus et benignus est, atque, ut addit Sanctus Iacobus, *dat omnibus affluenter, et non improperat* [35], hoc est, *dat* liberaliter omnibus dona sua petentibus, *et non improperat* importunitatem, quod videlicet nimis sæpe molesti sint in petendo. Deus enim est sine mensura dives, et sine mensura misericors. Addit Sanctus Augustinus in Explicatione ultimi versiculi Psalmi 65, ad illa verba, *Benedictus Deus, qui non amovit orationem meam, et misericordiam suam a me. Si videris non esse amotam deprecationem tuam, securus es, quia non est amota a te misericordia eius.*

Capitulum VIII

De octavo præcepto Artis bene moriendi, quod est de Ieiunio

Sequitur ut de Ieiunio, secundum ordinem ab Angelo positum, breviter exponamus. Ac omissis multis, quæ Theologi de ieiunio disputant, ea solum adferemus, quæ ad rem nostram faciunt. Propositum nobis est artem bene vivendi exponere, quatenus ea ad artem bene moriendi viam sternit. Ad hanc artem tria illa sufficere videntur, quæ disputavimus de Oratione, necessitas, fructus et modus. Necessitas ieiunii pendet ex duplici lege, divina et humana: de lege divina testis est Ioel Propheta, qui ex parte Dei dicit: *Convertimini ad me in toto corde vestro, in ieiunio, et fletu, et*

[28] Jn. 15, 7
[29] 1 Jn. 3, 21
[30] Isa. 66, 2
[31] Eccli. 35, 21
[32] Isa. 29, 13; Mt. 15, 8
[33] Lc. 11, 5
[34] Lc. 18, 2
[35] Iac. 1, 5

planctu [1]. Idem habetur ex Iona Propheta, qui testatur, Ninivitas ad placandum Deum prædicavisse ieiunium et saccum [2], et tamen nulla tunc erat lex positiva de ieiunio. Idem intelligi potest ex verbis Domini apud Sanctum Matthæum: *Tu autem cum ieiunas, unge caput tuum, et faciem tuam lava, ne videaris hominibus ieiunans, sed Patri tuo, qui est in abscondito; et Pater tuus, qui videt in abscondito, reddet tibi* [3].

Addamus unum vel alterum ex Patribus. Sanctus Augustinus sic loquitur in Epistola ad Casulanum: *Ego in Evangelicis et Apostolicis litteris, totoque instrumento, quod appellatur Testamentum novum, animo id revolvens, video præceptum esse ieiunium: quibus autem diebus non oporteat ieiunare, et quibus oporteat, præcepto Domini vel Apostolorum non invenio definitum* [4]. Sanctus Leo in Sermone de Ieiunio decimi mensis, *Illa*, inquit, *quæ rerum futurarum figuras gerebant, impletis quæ significavere, finita sunt, ieiuniorum vero utilitatem novi Testamenti gratia non removit, et continentiam corpori atque anima semper profuturam pia observatione suscepit. Quia sicut permanet ad intelligentiam Christianam, Dominum Deum tuum adorabis, et illi soli servies, et cetera talia mandatorum; ita quod in eisdem libris de ieiuniorum sanctificatione præceptum est, nulla interpretatione vacuatur.* Hæc Sanctus Leo. Qui non voluit significare, illis iisdem temporibus ieiunandum esse Christianis quibus ieiunabant Iudæi, sed præceptum ieiunandi Hebræis traditum, observandum esse Christianis iuxta determinationem eorum qui præsunt Ecclesiæ, quod ad tempus et modum attinet. Quæ autem illa determinatio sit, notius est omnibus quam ut sit a me necesse declarari. Atque hæc de necessitate ieiunii.

Porro fructus et utilitates Ieiunii facile demonstrabimus. Ac primum, utilissimum est ieiunium ad animam præparandam ad orationem et rerum cœlestium contemplationem, ut Angelus Raphaël significavit, cum ait: *Bona est oratio cum ieiunio.* Sic Moyses quadraginta dierum ieiunio animam præparavit, antequam ad colloquium Dei auderet accedere [5]; sic Elias quadraginta dies ieiunavit, ut cum Deo in monte Horeb, eo modo quo poterat, colloqui posset [6]; sic Daniel ieiunio hebdomadarum trium præparatur ad revelationes Dei recipiendas [7]; sic Ecclesia in profestis magnarum celebritatum ieiunia instituit, ut Christiani paratiores reddantur ad vacandum rebus divinis. Porro Sancti Patres hanc ipsam utilitatem ieiunii passim prædicant. Consulat lector Sanctum Athanasium in libro de Virginitate; Sanctum Basilium in Oratione prima et secunda de Ieiunio; Sanctum Ambrosium in libro de Elia et ieiunio; Sanctum Bernardum in Sermone de Vigilia Sancti Andreæ. Sed verba Sancti Ioannis Chrysostomi ex Homilia prima in Genesim, quæ pauca et illustria sunt, non gravabor adducere. *Ieiunium*, inquit Chrysostomus, *animæ nostræ alimentum est, leves ei pennas producit ut in sublime feratur, et summa contemplari queat.*

Altera utilitas Ieiunii est ad carnem edomandam. Et hoc nomine ieiunium valde placet Deo, cui placet ut carnem crucifigamus cum vitiis et concupiscentiis eius, ut docet Apostolus in Epistola ad Galatas [8], qui etiam hac ipsa de causa dicebat: *Castigo corpus meum, et in servitutem redigo, ne forte cum aliis prædicavero, ipse reprobus efficiar* [9]. Nam de Ieiunio hæc verba exponunt Chrysostomus et Theophylactus in Commentario, et Sanctus Ambrosius in Epistola ad Ecclesiam Vercellensem. Hanc utilitatem Ieiunii prædicant Sancti Patres, Cyprianus in Sermone de Ieiunio, Basilius in Oratione prima de Ieiunio, Chrysostomus Homilia prima in Genesim, Hieronymus in Epistola ad Eustochium de Custodia virginitatis, et Augustinus libro primo Confessionum capite trigesimo primo, et Ecclesia universa ad Officium Horæ Primæ canit ex Hymno Sancti Ambrosii, *Carnis terat superbiam potus cibique parcitas.*

Tertia Ieiunii utilitas est ad Deum colendum: honori enim sibi ducit Deus, cum eius causa ieiunamus. Sic enim Apostolus loquitur in Epistola ad Romanos: *Obsecro vos, ut exhibeatis corpora vestra hostiam viventem, sanctam, Deo placentem, rationabile obsequium vestrum* [10] , Græce, *λογικλω λατρειαν*, id est, *rationabilem cultum.* Et de hoc cultu loquitur Sanctus Lucas, cum de Anna vidua dicit: *Non discedebat de templo, ieiuniis et obsecrationibus serviens nocte ac die* [11]. Et ipsa magna Nicæna Synodus Canone quinto vocat ieiunium Quadragesimæ, mundum et solemne munus, quod offertur ab Ecclesia Deo. Quomodo etiam loquitur Tertullianus libro de Resurrectione carnis, ubi sacrificia Deo grata vocat seras et aridas escas. Et Sanctus Leo in Sermone secundo de Ieiunio decimi mensis, *Pro consummata*, inquit, *perceptione omnium fructuum, dignissime largitori eorum Deo continentiæ libamen offertur.* Denique Sanctus Gregorius in Homilia sextadecima scribit, per Quadragesimale ieiunium offerri Deo decimas et primitias vitæ nostræ.

Quarta utilitas Ieiunii, est Satisfactio pro peccatis. Id primum ostendunt exempla Scripturarum. Ninivi-

[1] Ioel 2, 12
[2] Ion. 3, 5
[3] Mt. 6,17
[4] Epist. 86
[5] Exod. 34, 28
[6] 3 Reg. 19, 8
[7] Dan. 10, 2
[8] Gal. 5, 24
[9] 1 Cor. 9, 27
[10] Rom. 12, 1
[11] Lc. 12, 37

tæ ieiunio Deum placaverunt, ut Ionas testatur. Idem Iudæi fecerunt, qui ieiunantes cum Samuele Deum placaverunt [12], et victoriam de hostibus retulerunt. Achab Rex impius, ieiunio et cilicio Deum ex parte placavit [13]. Hebræi tempore Iudith et Esther non alio sacrificio, quam ieiunio, fletu et planctu apud Deum misericordiam invenerunt [14]. Hanc eamdem doctrinam veteres Patres perpetuo docuerunt. Tertullianus in libro de Ieiunio, *Sicut*, inquit, *primum usus cibi perdidit, sic ieiunium Deo satisfaciat.* Sanctus Cyprianus in Sermone de Lapsis, *Iram*, inquit, *et offensam Dei ieiuniis et fletibus sicut monet ipse, placemus.* Sanctus Basilius Oratione prima de Ieiunio, *Pœnitentia*, inquit, *sine ieiunio infructuosa et otiosa est, per ieiunium satisfactio Deo.* Sanctus Ioannes Chrysostomus Homilia prima in Genesim, *Deus* , inquit, *veluti pater indulgens hanc nobis, quæ per ieiunium sit, curationem invenit.* Sanctus Ambrosius in libro de Elia et ieiunio, *Ieiunium*, inquit, *culpæ mors, excidium delictorum, remedium salutis est.* Sanctus Hieronymus in Commentario ad caput tertium Ionæ, *Saccus*, inquit, *et ieiunium arma sunt pœnitentiæ, auxilia peccatorum.* Sanctus Augustinus Sermone sexagesimo de Tempore, *Nemo*, inquit, *pro laude humana, sed pro peccatorum indulgentia ieiunet.* Sanctus Leo Sermone quarto de Ieiunio septimi mensis docet, ieiunii sacrificio Deum placari. Sanctus Bernardus Sermone sexagesimosexto in Cantica, *Ego*, inquit, *interdum abstineo, sed abstinentia mea satisfactio est pro peccato, non superstitio pro impietate.*

Quinta denique utilitas Ieiunii est, quod est meritorium, et ad beneficia divina impetranda multum valet. Anna uxor Elcanæ per ieiunium, cum esset sterilis, filium habere meruit [15]. Sic enim interpretatur Sanctus Hieronymus libro secundo in Iovinianum illa verba Scripturæ: *Porro illa flebat, et non capiebat cibum. Anna*, inquit, *inanem cibo ventrem filio meruit implere.* Sara item per ieiunium triduanum a dæmone liberatur, ut scribitur in libro Tobiæ [16]. Sed est insignis locus in Evangelio pro merito ieiunii. Sic enim Dominus loquitur: *Tu autem cum ieiunas, unge caput tuum, et faciem tuam lava, ne videaris hominibus ieiunans, sed Patri tuo qui est in abscondito, et Pater tuus, qui videt in abscondito, reddet tibi* [17]. Ubi verba illa, *reddet tibi*, significant, reddet tibi mercedem: nam opponuntur illis, *Exterminant facies suas ut appareant hominibus ieiunantes: Amen dico vobis, qui receperunt mercedem suam.* Itaque hypocritæ ieiunantes recipiunt mercedem suam, laudem humanam: iusti ieiunantes recipiunt mercedem suam, præmium divinum. Neque desunt clarissima sanctorum testimonia Patrum. Sanctus Ioannes Evangelista scripturus Evangelium, indixit solemne ieiunium, ut gratiam recte scribendi accipere mereretur, ut Sanctus Hieronymus tradit præfatione Commentariorum in Matthæum, et eum secutus venerabilis Beda in primum caput Ioannis. Tertullianus in libro de Ieiunio, *Etiam*, inquit, *sacramentorum agnitionem ieiunia de Deo merentur.* Sanctus Ambrosius in Epistola ad Ecclesiam Vercellensem, *Qui sunt*, inquit, *hi præceptores novi, qui meritum excludunt ieiunii?* Sanctus Athanasius in libro de Virginitate, *Quisquis*, inquit, *ab immundo spiritu vexatur, certum habere debet, ieiunio spiritus malos afflictos abscedere, vim ieiunii metuentes.* Sanctus Basilius Oratione prima de Ieiunio, *Ieiunium*, inquit, *ad venturi sæculi mala fugienda, et ad assequenda bona utile est.* Sanctus Gregorius Nazianzenus in Oratione de Laudibus Sancti Cypriani, explicans quibus armis quædam Sancta Virgo diabolum a se repulerit: *Ieiunii*, inquit, *et humicubationis pharmacum obiecit.* Sanctus Ioannes Chrysostomus Sermone primo de Ieiunio, *Ieiuna*, inquit, *quia peccasti; ieiuna, ut non pecces; ieiuna, ut accipias; ieiuna, ut non pereant quæ accepisti.* Sanctus Hieronymus in libro adversus Iovinianum, ex proposito disputat de merito ieiunii. Sanctus Augustinus Sermone sexagesimosecundo, *Ieiunium*, inquit, *remedium est, aut præmium, hoc est, aut indulgentiam peccatorum, aut præmium regni cœlestis acquirit.* Sanctus Leo Sermone primo de Ieiunio septimi mensis, *Per humilitatem*, inquit, *ieiunii contra omnes hostes nostros divinum meremur auxilium.*

Habemus igitur necessitatem et fructum ieiunii: reliquus est modus; id est, ut breviter explicemus, quo modo fit ieiunandum ut ieiunium nobis vere sit utile ad bene vivendum, ac per hoc etiam ad bene moriendum. Multi enim ieiunant in diebus omnibus ab Ecclesia constitutis, videlicet in Vigiliis, in Quatuor temporibus, in Quadragesima; neque desunt qui sponte ieiunent in Adventu, ut pie se præparent ad diem Natalis Domini; vel in sexta Feria ob memoriam Passionis Dominicæ; vel in Sabbato ad honorem Virginis Deiparæ. Sed utrum ita ieiunent ut vere fructus ieiunii consequantur, non sine causa quæri potest. Finis primarius ieiunii, est mortificatio carnis, ut spiritus fortior evadat. Ad hunc finem necesse esset, modica et vili esca nutriri. Et quidem Mater Ecclesia hoc indicat, cum iubet non bis in die, sed semel tantum refici corpus; et refici non carnibus aut lacticiniis, sed herbis et leguminibus, et aliis levioribus escis. Duobus verbis id Tertullianus in libro de Resurrectione carnis expressit, cum cibum ieiunantium esse dixit seras et aridas escas. Certe illi ista non observant, qui qua die ieiunant, non

[12] 1 Reg. 7, 6
[13] 3 Reg. 21, 27
[14] Iudith 4, 8; Esther 4, 3
[15] 1 Reg. 1, 7
[16] Tob. 3, 10
[17] Mt. 6, 17

minus comedunt in una prandio, quam aliis diebus in prandio simul et cœna; et qui in prandio illi tam pretiosa fercula ex variis piscium generibus, aliisque cibis ad gulam irritandam aptissimis præparant, ut non prandium lugentium et pœnitentium, sed cœnam nuptialem ad multam noctem perventuram parare videantur. Qui sic ieiunat, fructus ieiunii sine dubio non consequuntur.

Sed neque illi fructum ieiunii consequuntur, qui quamvis minus laute et magis sobrie comedant, tamen in diebus ieiunii non magis sibi temperant a ludis et iocis, a rixis et contentionibus, a cantu lascivo et immoderata lætitia; et quod gravius est, a flagitiis et facinoribus, quam aliis diebus qui non sunt ieiunio consecrati. Audi quid Isaias Propheta de hoc hominum genere dicat: *Ecce in die ieiunii vestri invenitur voluntas vestra, et omnes debitores vestros repetitis. Ecce ad lites et contentiones ieiunatis, et percutitis pugno impie. Nolite ieiunare, sicut usque ad hanc diem, ut audiatur in excelso clamor vester* [18]. Hæc Dominus in Hebræis reprehendit, quod in diebus ieiunii, qui sunt dies pœnitentiæ, voluntates suas, et non Domini voluntatem implere vellent; et quod debitoribus suis non solum debita dimittere nollent, sicut sibi a Deo dimitti postulabant, sed neque vellent dilationem aliquam debitoribus suis concedere. Item quod tempus, quod ieiunantes in oratione ad Deum consumere debuissent, in litibus profanis, imo et in contentionibus consumebant. Denique quod non solum, ut par erat in diebus ieiuniorum, non vacabant spiritualibus studiis, sed peccata peccatis addentes, proximos suos impie percutiebant. Hæc et similia cavere debent viri pii, si ieiunia sua cupiunt esse Deo grata, et sibi utilia sic, ut sperare possint deinceps vitam bonam et mortem pretiosam. Restat Eleemosyna ex tribus operibus, quæ Angelus Raphaël apud Tobiam laudavit, et nobis omnibus ad imitandum proposuit.

Capitulum IX

De nono præcepto Artis bene moriendi, quod est de Eleemosyna

De Eleemosyna tria breviter explicanda sunt, necessitas, fructus, modus. Et quidem quod aliquod sit præceptum de eleemosyna facienda, nemo umquam in dubium revocavit. Nam etiamsi nihil aliud haberemus, satis abunde sufficeret sententia Iudicis iustissimi et supremi, qui in extremo Iudicio iniquis dicet: *Discedite a me maledicti in ignem æternum, qui paratus est diabolo et angelis eius. Esurivi enim, et non dedistis mihi manducare; sitivi, et non dedistis mihi potum; hospes eram, et non collegistis me; nudus, et non cooperuistis me; infirmus et in carcere, et non visitastis me* [1]. Et paulo post addidit: *Quamdiu non fecistis uni de minoribus his, nec mihi fecistis.* Ex quo loco possumus intelligere, ad eleemosynam faciendam non teneri nisi eos qui possunt eam facere. Nam ipse etiam Dominus non legitur ista opera fecisse, sed solum ex pecuniis sibi datis iussisse partem aliquam pauperibus donari; ut ex illo Evangelii loco potest intelligi, ubi cum Dominus dixisset Iudæ, *Quod facis, fac citius* [2], existimaverunt discipuli, imperasse Dominum Iudæ, ut ex loculis quos portabat, egenis aliquid daret. Theologi tamen hoc præceptum contineri volunt in illo præcepto Decalogi: *Honora parentes.* Alii in eo: *Non occides.* Sed non est necesse hoc præceptum in Decalogo contineri, cum eleemosyna pertineat ad Charitatem, præcepta Decalogi sint præcepta Iustitiæ. Sed si omnia præcepta moralia revocari debeant ad Decalogum, probabilis est Alberti Magni sententia, qui præceptum de eleemosyna facienda revocat ad illud, *Non furaberis*; quoniam genus furti esse videtur, non tribuere pauperibus quod debemus. Sed probabilior videtur sententia Sancti Thomæ, qui hoc præceptum reducit ad primum secundæ tabulæ, *Honora parentes* [3]. Honor enim parentum non intelligitur eo loco sola reverentia, sed præcipue procuratio rerum necessariarum ad vitam, quæ est eleemosyna quædam, quam debemus principali proximo nostro, ut explicat Sanctus Hieronymus in Commentario ad caput decimum quintum Sancti Matthæi. Ex quo intelligitur, deberi etiam eleemosynam aliis proximis nostris egentibus. Accedit, quod præceptum de eleemosyna non est negativum, sed affirmativum: inter præcepta autem secundæ tabulæ nullum est affirmativum, nisi primum, quod est, *Honora parentes.* Sed de his fusius disputare non est huius loci. Atque hæc de necessitate eleemosynæ.

Iam vero fructus eleemosynæ copiosissimus est. Primum enim eleemosyna liberat a morte sempiterna, sive id fiat per modum satisfactionis, sive per modum dispositionis ad gratiam, sive aliquo alio modo. Id enim manifeste docent Scripturæ Divinæ. In libro Tobiæ sic legimus: *Eleemosyna ab omni peccato et a morte liberat, et non patietur animam ire in tenebras* [4], et in eodem libro Angelus Raphaël disertis verbis ait: *Eleemosyna a morte liberat, et ipsa est quæ purgat peccata, et facit invenire misericordiam et vitam æternam* [5]. Et Daniel ad Regem Nabucodonosor ait: *Quamborem, Rex, consilium meum placeat tibi, et peccata tua eleemosynis redime, et iniquitates tuas misericordiis pau-*

[18] Isa. 58, 3

[1] Mt. 25, 41
[2] Jn. 13, 27
[3] II-II, q. 32, art. 5
[4] Tob. 4, 11
[5] Tob. 12, 9

perum [6].

Deinde eleemosyna, si fiat ab homine iusto, et ex vera charitate, meritum habet æternæ vitæ, cuius veritatis testis erit Christus Iudex vivorum et mortuorum, cum in Iudicio dicet: *Venite benedicti Patris mei, possidete paratum vobis Regnum a constitutione mundi. Esurivi enim, et dedistis mihi manducare*, &c. Et infra: *Quamdiu fecistis uni ex his fratribus meis minimis, mihi fecistis.*

Tertio, eleemosyna vim habet cuiusdam baptismi, peccata videlicet quoad culpam et pœnam simul delendi, dicente Ecclesiastico: *Ignem ardentem extinguit aqua, et eleemosyna resistit peccatis* [7]. Aqua enim penitus extinguit, ut nec fumus quidem supersit. Atque hoc ipsum Sancti Patres docent, Cyprianus, Ambrosius, Chrysostomus, Leo. Sanctus Cyprianus in Sermone de Eleemosyna sic ait: *Sicut lavacro aquæ salutaris, gehennæ ignis extinguitur, ita eleemosynis atque operibus iustis delictorum flamma sopitur.* Sanctus Ambrosius in Sermone trigesimo primo: *Eleemosyna*, inquit, *quodam modo animarum aliud est lavacrum, sicut ait Dominus: Date eleemosynam, et omnia munda sunt vobis; nisi, quod salva fide dixerimus, indulgentior est eleemosyna quam lavacrum; lavacrum enim semel datur, et semel veniam pollicetur: eleemosynam autem quoties feceris, toties veniam promereris.* Sanctus Ioannes Chrysostomus, Homilia 25 in Acta Apostolorum: *Non est*, inquit, *peccatum, quod non possit purgare eleemosyna, quodve non possit exstinguere.* Sanctus Leo Sermone quinto de Collectis: *Eleemosynæ*, inquit, *peccata delenti mortem perimunt, et pœnam perpetui ignis exstinguunt.* Hæc sane magna est eleemosynæ prærogativa, et deberet omnes homines ad amorem eleemosynæ inflammare. Sed hoc non de quacumque eleemosyna intelligendum esse videtur, sed de illa dumtaxat, quæ ex magna contritione et magno charitatis ardore procedit; qualis fuit Sanctæ Mariæ Magdalenæ, quæ lacrymis contritionis rigavit pedes Domini, et eleemosyna unguenti pretiosissimi pedes eosdem inunxit.

Quarto, Eleemosyna fiduciam auget apud Deum, et gaudium spirituale producit. Quamvis enim id commune fit eleemosynæ cum omni opere bono, tamen præcipue convenit eleemosynæ, cum per eam Deo simul et proximo gratum præstemus obsequium, et sit opus, quod non obscure, sed apertissime dignoscitur esse bonum. Hinc est illud Tobiæ: *Fiducia magna erit coram summo Deo eleemosyna omnibus facientibus eam* [8], et illud Apostoli: *Vinctis compassi estis, [...]nolite itaque amittere confidentiam vestram* [9]. Denique Sanctus Cyprianus in Sermone de Eleemosyna, eleemosynam vocat solatium grande credentium.

Quinto, Eleemosyna conciliat benevolentiam multorum, qui pro benefactoribus Deum precantur, eisque vel gratiam conversionis, vel donum perseverentiæ, vel incrementum gratiæ et gloriæ impetrant. Nam his omnibus modis intelligi potest verbum illud Domini: *Facite vobis amicos de mammona iniquitatis, ut cum defeceritis, recipiant vos in æterna tabernacula* [10].

Sexto, Eleemosyna dispositio est ad gratiam iustificantem. De hoc fructu loquitur Salomon in Proverbiis, ubi dicit: *Eleemosynis et fide delicta purgantur* [11]. Et Dominus audita liberalitate Zacchæi dicentis, *Ecce dimidium bonorum meorum do pauperibus, et si quid aliquem defraudavi, reddo quadruplum* [12], ait: *Hodie salus domui huic facta est.* Denique in Actis Apostolorum legitur dictum fuisse Cornelio nondum Christiano, qui erat eleemosynarum multarum largitor: *Eleemosynæ tuæ ascenderunt in memoriam in conspectu Dei* [13]. Ex quo loco probat Sanctus Augustinus, Cornelium per eleemosynas impetrasse a Deo gratiam Fidei Christianæ, et perfectæ iustificationis [14].

Septimo denique, Eleemosyna sæpe causa est ut crescant bona temporalia. Id quod affirmat Sapiens cum dicit: *Fœneratur Domino qui miseretur pauperis* [15], et rursum: *Qui dat pauperi, non indigebit* [16]. Idem exemplo suo Dominus docuit, cum iussit discipulis, ut quinque panes et duos pisces quos solos habebant, distribuerent turbis, et effecit ut reciperent duodecim cophinos plenos fragmentorum panum et piscium, qui ad multos dies illis sufficere potuerunt. Tobias quoque qui bona sua cum pauperibus liberaliter communicabat, ingentes divitias brevi consecutus est. Vidua quoque Sarephtana, quæ modicum farinæ et olei Eliæ Prophetæ in eleemosynam tribuit, id ex beneficio Dei consecuta est, ut ad longum tempus farina et oleum ei non defuerit [17]. Exempla præterea plurima et dignissima quæ legantur, extant apud Gregorium Turonicum libro quinto Historiæ Francorum, apud Leontium in Vita Sancti Ioannis Eleemosynarii, apud Sophronium in Prato spirituali capite 185 & 221. Idem confirmat Sanctus Cyprianus in Sermone de Eleemosyna, et Sanctus Basilius in Oratione ad divites, ubi eleganti similitudine comparat divitias aquis puteorum, quæ si frequenter hauriantur, semper meliores et copiosiores scaturire

[6] Dan. 4, 24
[7] Ecclu. 3, 33
[8] Tob. 4, 12
[9] Heb. 10, 34
[10] Lc. 16, 9
[11] Prov. 15, 27; sed legitur in Vulgata Clementina "Per misericordiam et fidem purgantur peccata" N.E.
[12] Lc. 19, 8
[13] Act. 10, 4
[14] Lib. 1 de Prædest. Sanctorum, c. 7
[15] Prov. 19, 17
[16] Prov. 28, 27
[17] 3 Reg. 17, 10

solent; si vero immotæ conserventur, decrescunt atque putrescunt. Hæc avari divites non libenter audient, et vix credent; sed post hanc vitam intelligent, et vera esse credent, quando intelligere vel credere nihil proderit. Superest ut de modo largiendi eleemosynas aliquid scribamus; id enim præ omnibus aliis rebus necessarium est, ut pie sancteque vivamus, et felicissime moriamur. Primum igitur necesse est, ut eleemosynas faciamus intentione rectissima placendi Deo, non ad captandam auram popularem. Id enim Dominus noster disertis verbis docet, cum ait: *Cum facis eleemosynam, noli tuba canere*, et *nesciat sinistra tua quid faciat dextera tua* [18]. Explicat hunc locum Sanctus Augustinus in Explicatione Epistolæ Sancti Ioannis, ubi per sinistram intelligit intentionem faciendi eleemosynam propter honorem temporalem, vel aliud quodcumquem temporale lucrum; per dexteram, significari dicit intentionem faciendi eleemosynam propter vitam æternam, propter gloriam Dei, propter proximi charitatem.

Deinde, facienda est eleemosyna prompte, facile, ut non videatur extorta precibus, nec differatur de die in diem, si statim fieri possit. *Ne dicas*, inquit Sapiens, *Vade, et revertere, cras dabo tibi, cum statim possis dare* [19]. Abraham amicus Dei rogat hospites ut ad se divertant, non expectat ut ab eis rogetur [20]. Quod idem fecit nepos eius iustus Lot [21]. Sic etiam Tobias non expectabat pauperes ut ad se venirent, sed ipse eos quærebat [22].

Tertio requiritur, ut eleemosyna fiat hilariter, non cum tristitia. *In omni dato*, inquit Ecclesiasticus, *hilarem fac vultum tuum* [23]. Et Apostolus: *Non ex tristitia, aut ex necessitate: hilarem enim datorem diligit Deus* [24].

Quarto, necesse est ut eleemosyna fiat humiliter, sic ut intelligat homo dives, se plus accipere quam dare: de qua re sic loquitur Sanctus Gregorius: *Multum ad edomandam dantis superbiam valet, si cum terrena tribuit, verba sollicite Magistri cœlestis penset, qui ait: Facite vobis amicos de mammona iniquitatis, ut, cum defeceritis, recipiant vos in æterna tabernacula. Si enim eorum amicitiis æterna tabernacula acquirimus, dantes proculdubio pensare debemus, quia patronis potius munera offerimus, quam egenis dona largimur* [25].

Quinto, opus est ut eleemosyna abundanter tribuatur pro modo facultatum. Sic enim docet Tobias insignis eleemosynarius: *Quo modo*, inquit, *potueris, ita esto misericors: si multum tibi fuerit, abundanter tribue; si exiguum tibi fuerit, etiam exiguum libenter impertiri stude* [26]. Et Apostolus docet, eleemosynam esse dandam ut benedictionem, non ut avaritiam [27], et Sanctus Ioannes Chrysostomus addit: *Non dare, sed copiose dare, eleemosyna est.* Et in eodem Sermone addit, eos qui audiri volunt, cum Deo dicunt: *Miserere mei Deus secundum magnam misericordiam tuam* [28], debere etiam misereri pauperum secundum magnam eleemosynam suam.

Postremo, necesse est super omnia alia, ut qui vult salvus esse, ac per hoc bene mori, ut diligenter investiget, vel per se legendo et meditando, vel per homines vere doctos et pios, an divitiæ supervacaneæ possunt absque peccato retineri, aut sint necessario dandæ pauperibus: et rursum, quæ sint appellandæ divitiæ supervacaneæ, quæ necessariæ. Fieri enim potest, ut alicui mediocres opes supervacaneæ sint, alteri ingens copia divitiarum plane necessaria esse videatur. Et quoniam Opusculum hoc meum non requirit nec patitur Scholasticorum quæstionum prolixitatem, annotabo hic breviter loca Scripturarum Sanctarum, et Doctorum, tum veterum tum recentiorum, et finem huic disputationi imponam.

Loca Scripturæ sunt, Matthæi sexto: *Non potestis Deo servire et mammonæ.* Lucæ tertio: *Qui habet duas tunicas, det non habenti, et qui habet escas, similiter faciat.* Lucæ duodecimo dicitur diviti habenti multa bona, ut vix sciret ubi ea reponeret: *Stulte, hac nocte animam tuam repetunt a te.* Quæ verba sic exponit Sanctus Augustinus in libro 50 Homiliarum, Homilia septima, ut ille dives perierit in æternum, quia supervacaneas opes retinuerit.

Loca Sanctorum Patrum præcipua hæc sunt. Sanctus Basilius in Oratione ad divites, *At tu*, inquit, *nonne spoliator es, qui quæ dispensanda accepisti, propria reputas?* et paulo post, *Quocirca*, inquit, *tot pauperibus iniuriam facis, quot dare valeres.* Sanctus Ambrosius Sermone 81, *Quid*, inquit, *iniustum est, si cum aliena non invadam, propria diligenter servem? O impudens dictum! propria dicis? quæ?* et infra: *Non minus est criminis, quam habenti tollere, cum possis et abundes, indigentibus denegare.* Sanctus Hieronymus in Epistola ad Hedibiam quæstione prima: *Si plus*, inquit, *habes, quam tibi ad victum et vestitum necessarium est, illud eroga, et in illo debitricem esse te noveris.* Sanctus Ioannes Chrysostomus Homilia 34 ad populum Antiochenum, *Numquid*, inquit, *tua possides? res pauperum tibi sunt creditæ, sive ex laboribus iustis, sive ex hereditate paterna possideas.* Sanctus Augustinus

[18] Mt. 6, 2 & 3
[19] Prov. 3, 28
[20] Gen. 18, 2
[21] Gen. 19, 1
[22] Tob. 1, 15
[23] Ecclu. 35, 11
[24] 2 Cor. 9, 7
[25] Lib. 21 Moral. c. 14
[26] Tob. 4, 8
[27] 2 Cor. 8
[28] Serm. 37 ad pop. Antioch.

Tractatu in Psalmum 147: *Superflua*, inquit, *diviti, necessaria sunt pauperi: res alienæ possidentur, cum superflua possidentur*. Sanctus Leo in Sermone quinto de Collectis, sic ait: *Terrena et corporeæ facultates ex Dei largitate proveniunt, ut merito rationem eorum quæsiturus sit, quæ non magis possidenda quam dispensanda commisit*. Sanctus Gregorius in tertia parte Pastoralis curæ, admonitione vigesima secunda, *Admonendi sunt*, inquit, *qui nec aliena appetunt nec sua largiuntur, ut sciant sollicite, quod ea, de qua sumus, cunctis hominibus terra communis est, et idcirco alimenta quoque omnibus communiter profert, et incassum se innocentes putant, qui commune Dei munus sibi privatim vendicant*. Sanctus Bernardus in Epistola ad Henricum Archiepiscopum Senonensem sic ait: *Nostrum est, pauperes clamant, quod effunditis: nobis crudeliter subtrahitur quod vos inaniter expenditis*. Sanctus Thomas in secunda secundæ, quæstione sexagesima sexta, articulo septimo, *Res*, inquit, *quas aliqui superabundanter habent, ex naturali iure debentur pauperum sustentationi*, et quæstione 87, art. 1, *Dominus*, inquit, *non solum decimam partem, sed omnia superflua pauperibus iubet exhiberi*. Denique idem Auctor scribens in quartum librum Sententiarum ad quintamdecimam distinctionem, testatur hanc ipsam esse doctrinam communem omnium Theologorum. Addo hoc loco, quod si quis forte contendere velit, ex rigore Iuris non esse supervacanea danda pauperibus, tamen negare non poterit, saltem ex charitate id esse faciendum. Parum autem refert utrum quis ex defectu iustitiæ, aut defectu charitatis in gehennam descendat.

Capitulum X

De decimo præcepto Artis bene moriendi, quod est de Sacramento Baptismi

Explicatis virtutibus præcipuis quæ docent artem bene vivendi, addemus nunc pauca ex doctrina Sacramentorum, quæ non minus adiuvant ad eamdem artem bene vivendi feliciter addiscendam. Sacramenta a Christo Domino instituta, septem numerantur, Baptismum, Confirmatio, Eucharistia, Pœnitentia, Ordo, Matrimonium, Extrema Unctio. Quæ sunt veluti instrumenta divina, quibus utitur Deus per ministerium servorum suorum ad gratiam divinam conferendam, vel augendam, vel restituendam, ut homines liberati a servitute diaboli, et translati ad honorem filiorum Dei, ad beatitudinem sempiternam cum Angelis Sanctis aliquando perveniant. Ex his igitur Sanctissimis Sacramentis propositum nobis est breviter demonstrare, quis in arte bene vivendi proficiat, quis deficiat, ut inde possit intelligi, quis ad felicem mortem aspirare possit, quis econtrario mortem infelicem expectare debeat, nisi vitam moresque commutet.

Ordiamur a primo Sacramento. Baptismus primum est in Sacramentis, et iure dicitur ianua Sacramentorum, quoniam nisi Baptismus præcedat non est ullus homo idoneus ad Sacramenta cetera suscipienda. In Sacramento Baptismi hi ritus servantur. Primum omnium debet, qui baptizandus est, per se vel per alium confiteri Fidem Catholicam. Deinde, abrenuntiare debet diabolo, et pompis eius, et operibus eius. Tertio, baptizandus est in Christo, in quo baptismo transfertur a servitute diaboli ad gratiam filiorum Dei, et peccatis omnibus deletis accipit dona cœlestis gratiæ, per quæ filius Dei adoptivus, et heres Dei, et coheres Christi constituitur. Quarto, datur ei stola candida, et iubentur eam puram et nitidam conservare usque ad mortem. Quinto, datur quoque candela accensa, quæ significat opera bona, quæ debet adiungere dum vivit ad innocentiam vitæ, quam significat stola candida paulo ante suscepta. Sic enim loquitur Dominus in Evangelio: *Sic luceat lux vestra coram hominibus, ut videant opera vestra bona, et glorificent patrem vestrum qui in cœlis est* [1].

Hi sunt præcipui ritus, quibus utitur Ecclesia in conferendo Baptismo. Omitto enim ceteros, qui ad rem nostram non pertinent. Ex his poterit unusquisque intelligere, an bene vixerit a suscepto Baptismo usque ad annum quem nunc agit. Ego vero vehementer suspicor, paucos esse inveniendos qui omnia impleverint, quæ vel se facturos promiserint, vel certe implere debuerint: *Multi* enim *sunt vocati, pauci vero electi* [2]; et *angusta est via quæ ducit ad vitam, et pauci inveniunt eam* [3].

Incipiamus a Symbolo Fidei. Quot sunt homines rustici, vel mendici, vel opifices artium infimarum, qui Symbolum fidei vel non tenent memoria, vel numquam didicerunt, vel sciunt quidem verba sonare, sed sententiam non percipiunt? Et tamen in Baptismo, per patrinos, ad singulos articulos credere se responderunt. At si Christus per fidem habitare debet in cordibus nostris, ut Apostolus Paulus docet [4], quo modo habitabit in cordibus eorum, qui vix per linguam sonare possunt verba Symboli, et in corde nihil prorsus habent? et si Deus fide purificat corda nostra ut Apostolus Petrus loquitur [5], quam sordidum erit cor illorum, qui fidem Christi corde non perceperunt, quamvis Baptismum in carne perceperint? Loquor autem de adultis, non de infantibus. Infantes enim per habitum gratiæ, fidei, spei et charitatis iustificantur: sed cum adoleverint, Fidei

[1] Mt. 5, 16
[2] Mt. 20, 16
[3] Mt. 7, 14
[4] Ephes. 3, 17
[5] Act. 15, 9

Symbolum discere, et Fidem Christianam corde credere debent ad iustitiam, et ore confiteri tenentur ad salutem [6], ut Apostolus apertissime docet in Epistola ad Romanos.

Veniamus ad alterum ritum. Christiani omnes vel per se, vel per patrinum, interrogati an abrenuntient diabolo, et pompis eius, et operibus eius, respondent, Abrenuntio. At quam multi sunt qui verbo abrenuntiant, re ipsa non abrenuntiant? quin potius, quam pauci sunt, qui pompas et opera diaboli non toto corde diligant et sequantur? Et tamen Deus omnia videt, et irrideri non potest. Ergo qui bene vivere cupit, et bene mori desiderat, ingrediatur in cubiculum cordis sui, et non se ipse fallat, sed serio et attente cogitet et recogitet, an pompis mundi huius delectetur, an operibus diaboli, quæ sunt peccata, in corde suo, et in factis dictisque suis locum dederit. Sic enim vel conscientia bona eum consolabitur, vel conscientia mala ad pœnitentiam eum adducet.

In tertio ritu manifestatur nobis beneficium Dei tam sublime, tam profundum, tam longe lateque patens, ut si totos dies et totas noctes consumeremus in eius admiratione, et agendis pro eo gratiis Deo, nihil dignum tanto beneficio præstaremus. Deus bone! quis capiat, quis non obstupescat, quis non totus in pias lacrymas convertatur, si cogitet, hominem ad inferos iure damnatum, repente per Christi Baptismum transire de captivitate miserrima ad ius Regni felicissimi? Sed quanto est hoc beneficium maius, tanto est etiam plurimorum hominum ingratitudo magis detestanda; cum pauci sint qui vix ad usum rationis pervenerunt, cum incipiunt Deo beneficium tam admirandum quasi renuntiare, et in servos se ipsos diabolo tradere. Quid enim est, in prima adolescentia concupiscentiam carnis, concupiscentiam oculorum, et superbiam vitæ sectari, nisi cum diabolo amicitiam et fœdus contrahere, Christum Dominum re et factis abnegare? Rari sunt, qui auxilio Dei singulari præventi, gratiam Baptismi diligenter custodiunt, et, ut loquitur Ieremias, iugum Domini portare incipiunt *ab adolescentia sua* [7]. Sed nisi vel gratiam Baptismi diligenter conservemus, vel per veram pœnitentiam iterum diabolo renuntiemus, et ad Christi servitutem revertamur, et in ea ad mortem usque perseveremus, nec bene vivere, nec a mala morte liberare poterimus.

Quartus ritus in eo positus est, ut stolam candidam baptizatus accipiat, eamque ferre iubeatur quosque ad conspectum Domini veniat. Quo ritus significari diximus vitæ innocentiam, per Baptismi gratiam comparatam, diligentissime conservandam esse usque ad mortem. Sed quis explicet, quantæ sint insidiæ diaboli, hostis perpetui generis humani, qui nihil magis procurat, quam vestem illam maculis omnis generis aspergere? Itaque paucissimi reperiuntur, qui si diutius vixerint, sordes peccatorum evadant. Certe Sanctus David beatos immaculatos in via esse pronuntiavit [8]. Sed quo difficultas maior est in via sordida sine maculis incedere, tanto gloriosior erit palma et corona innocentis vitæ. Debent igitur omnes, qui bene vivere et beate mori desiderant, vestem innocentiæ totis viribus candidam servare. Sed si forte illi maculæ aliquæ adhæserint, debent iterum atque iterum eam in Sanguine Agni dealbare; quod fit per veram contritionem, et per lacrymas pœnitentiæ. Certe Sanctus David cum peccatum suum longo tempore deflevisset, respiravit in spem gratiæ, et Domino gratias agens confidenter dixit: *Asperges me hyssopo, et mundabor; lavabis me, et super nivem dealbabor* [9].

Postremus ritus est, cereum lucentem accipere, manibusque illum gestare, id quod, ut supra diximus, nihil significat aliud nisi opera bona, quæ ad innocentiam vitæ adiungenda sunt. Quæ sint autem opera bona quæ facienda sunt ab hominibus renatis per Baptismum in Christo, exemplo suo docet Apostolus, cum dicit: *Bonum certamen certavi, cursum consummavi, fidem servavi; in reliquo reposita est mihi corona iustitiæ, quam reddet mihi Dominus in illa die iustus Iudex* [10]. His paucis verbis brevissime numerata sunt omnia bona opera, quæ a renatis per Baptismum in Christo facienda sunt. Oportet enim fortiter dimicare adversus tentationes diaboli, qui *tamquam leo rugiens circuit, quærens quem devoret* [11]. Oportet etiam cursum bonorum operum consummare in observatione mandatorum Domini, iuxta illud Psalmi: *Viam mandatorum tuorum cucurri, cum dilatasti cor meum* [12]. Oportet denique fidem Domino nostro servare in multiplicandis talentis, vel in colenda vinea, vel in villicatione commissa, vel in præfectura familiæ nobis imposita, vel in aliis quibuscumque negotiis nobis a Domino commendatis. Voluit enim sapientissimus Dominus nos quidem, ut filios adoptivos, ad hereditatem cœlestem admittere, sed ut id cum maiore gloria sua et nostra fieret, placuit divinæ sapientiæ suæ, ut bonis operibus ex gratia ipsius et libero arbitrio nostro factis, cœlestem hereditatem, id est, sempiternam beatitudinem mereremur. Itaque opulentissima et gloriosissima illa hereditas non dabitur dormientibus, vel otiantibus, vel ludentibus, sed vigilantibus, laborantibus, et ad finem usque vitæ in opere bono perseverantibus.

Discutiat ergo unusquisque opera sua, et vitam ac

[6] Rom. 10, 10
[7] Thren. 3, 27
[8] Psalm. 118, 1
[9] Psalm. 50, 9
[10] 2 Tim. 4, 7
[11] 1 Petr. 5, 8
[12] Psalm. 118, 32

mores suos diligenter examinet, si vult bene vivere et feliciter mori: et si conscientia sua testimonium sibi reddit quod bonum certamen certaverit cum vitiis et concupiscentiis, et cum omnibus tentationibus serpentis antiqui, et quod cursum feliciter consummaverit in omnibus mandatis et iustificationibus Domini sine querela, et quod fidem Domino servaverit in omnibus officiis vel præfecturis sibi commissis, securus exultet, et cum Apostolo dicat: *Reposita est mihi corona iustitiæ, quam reddet mihi Dominus in illa die iustus Iudex* [13]. Quod si conscientia accurate discussa testetur, in certamine cum hoste generis humani non leviter se vulneratam, et ignita iacula usque ad animam penetrasse, idque non semel, sed sæpius, et quod in cursu operum bonorum sæpe defecerit et non solum alacriter non cucurrerit, sed præ lassitudine in via sederit, vel iacuerit, et denique fidem Domino in negotiis sibi commissis non servaverit, sed partem lucri sibi abstulerit vel inanis gloria, vel acceptio personarum, vel aliquid huiusmodi, ad remedium pœnitentiæ, atque ad ipsum Deum, ut medicum, sine interposita mora recurrat, et non differat hoc negotium negotiorum omnium maximum in aliud tempus, quia mortis neque diem scimus neque horam.

Capitulum XI

De undecimo præcepto Artis bene moriendi, quod est de Confirmatione

Post Sacramentum Baptismi sequitur Sacramentum Confirmationis, ex quo duci potest documentum ad bene vivendum non minus accommodatum, quam ex Baptismo: quamvis enim Baptismi Sacramentum sit magis necessarium quam Sacramentum Confirmationis nobilius est quam Sacramentum Baptismi. Id quod intelligi potest ex ministro, ex materia, et ex effectu. Minister ordinarius Baptismi est Presbyter, vel Diacomus, et in tempore necessitatis quilibet homo; minister Confirmationis ordinarius est Episcopus; et ex dispensatione Summi Pontificis solus Presbyter. Materia Baptismi est aqua naturalis; materia Confirmationis est oleum pretiosum mistum balsamo, et ab Episcopo consecratum. Effectus Baptismi est gratia et character, qualis requiritur ad procreandum infantem spiritualem, iuxta illud Sancti Petri: *Sicut modo geniti infantes lac concupiscite* [1]. Effectus Confirmationis est gratia et character, qualis requiritur ad creandum militem Christianum ad pugnandum adversus hostes invisibiles, iuxta illud Sancti Pauli: *Non est nobis colluctatio adversus carnem et sanguinem, sed adversus principes et potestates, adversus mundi rectores tenebrarum harum, contra spiritualia nequitiæ in cœlestibus* [2]. Denique in Baptismo datur infantibus gustus salis; in Confirmatione infligitur alapa, ut discat miles Christianus pugnare non feriendo, sed patiendo.

Sed ut facilius intelligamus quod sit officium hominis Chrismate inuncti, hoc est, militis Christiani, videndum est quid acceperint Apostoli sua Confirmatione, quæ data est eis in die Pentecostes. Apostoli enim non fuerunt confirmati proprie per Sacramentum Chrismatis, sed acceperunt a Christo Principe Sacerdotum effectum Sacramenti sine Sacramento. Acceperunt autem tria dona, sapientiam, eloquentiam, et charitatem in altissimo gradu, et præterea donum miraculorum, utilissimum ad convertendos infideles ad fidem. Atque hæc dona significaverunt igneæ linguæ, quæ in die Pentecostes apparuerunt, et sonitus vehemens qui simul auditus est: siquidem lumen ignis sapientiam, calor eiusdem ignis charitatem, figura linguæ eloquentiam, et sonitus vehemens donum miraculorum significabant. Sacramentum nostræ Confirmationis non adfert secum donum variarum linguarum, neque donum miraculorum; quoniam hæc necessaria erant non pro ipsorum Apostolorum utilitate et perfectione, sed pro conversione infidelium: sed adfert donum sapientiæ spiritualis, et donum charitatis, quæ *benigna et patiens est* [3], et in signum huius patientiæ, quæ est virtus rarissima et pretiosissima, alapam dat Episcopus publice homini confirmato, nimirum ut intelligat se militem Christi esse creatum, non ad percutiendum, sed ad patiendum; non ad iniurias inferendas, sed ad tolerandas. Sic enim pugnatur in Christiana militia non adversus homines quos videmus, sed adversus dæmones quos non videmus. Sic enim pugnavit et vicit Imperator noster Christus, qui cruci affixus debellavit aëreas potestates; et sic pugnabant Apostoli recens confirmati, qui flagellis graviter cæsi in concilio Iudæorum, *ibant gaudentes a conspectu concilii, quoniam digni habiti* erant *pro nomine Ieus contumeliam pati* [4]. Hæc videlicet est gratia Sacramenti Confirmationis, id efficere, ut homo cæsus iniuste, non cogitet vindicta, sed gaudeat se propter iustitiam iniuriam pati.

Ingrediatur nunc homo confirmatus in cor suum, et diligenter attendat an dona Spiritus Sancti, ac præcipue sappientiam et fortitudinem, in corde suo inveniat. Attendat, inquam, an acceperit sapientiam Sanctorum, quæ magni facit bona æterna, et contemnit temporalia, et fortitudinem militum Christi, qui iniurias accipiunt libentius quam faciunt. Ac ne forte decipiatur, descendat ad praxim, examinet conscientiam suam. Nam si

[13] 2 Tim. 4, 8
[1] 1 petr. 2, 2
[2] Ephes. 6, 12
[3] 1 Cor. 13, 4
[4] Act. 5, 41

vere inveniat se promptum ad eleemosynas faciendas, non ad opes cumulandas, et si passus iniuriam de ultione non cogitavit, sed facillime et libentissime iniuriam condonavit, iure poterit in spiritu exultare, ut qui pignus in corde suo habeat spiritus adoptionis filiorum Dei. Sed si post acceptum Confirmationis Sacramentum, non minus cupidum, non minus avarum, non minus iracundum, non minus impatientem esse se videat, et reipsa difficulter patiatur sibi nummum aureum vel argenteum exire de marsupio ad pauperem reficiendum, et contra si pronum se cerneat esse ad omnes captandas lucti occasiones, et rursus, si facilem se cognoscat ad iram, pronum ad ultionem, et etiam ab amicis rogatus ut offensionem remittat, exorari se non patiatur: quid hinc colligere poterit nisi se Sacramentum accepisse, gratiam Sacramenti non accepisse?

Hæc dixerim pro iis qui maiores natu sunt, cum ad hoc Sacramentum suscipiendum accedunt: nam qui in prima ætate vix doli capaces ad Confirmationem accedunt, iis dona et virtutes infundi credendum est, cum nihil sit quod impediat. Sed timendum est illis, ne supervenientibus criminibus, et pœnitentia in longum tempus dilata, spiritum in Confirmatione susceptum extinguant, id est, Spiritus Sancti gratiam amittant. Sic enim intelligitur quod monet Apostolus, *Spiritum nolite extinguere* [5]. Ille enim, quod ad se attinet, Spiritum Sanctum extinguit, qui gratiam Dei in se extinguit.

Qui ergo cupit semper bene vivere, ut ei contingat semel bene mori, Sacramentorum gratiam magnifaciat, quæ sunt vasa cœlestium thesaurorum; ac præsertim Sacramenta illa magnifaciat, quæ semel amissa inveniri nullo modo queunt, quale est Sacramentum Confirmationis, in quo thesaurus incomparabilis bonorum accipitur. Quamvis enim charater Sacramentorum deleri non possit, tamen character sine gratiæ donis, non solatium aliquod adferet, sed pœnam confusionis augebit.

Capitulum XII

De duodecimo præcepto Artis bene moriendi, quod est de Eucharistia

Sacrosancta Eucharistia Sacramentum est omnium maximum, in quo non sola gratia copiosissime, sed ipse auctor gratiæ continetur. Ut autem homo Christianus, quod attinet ad hoc Sacramentum, bene vivat, et suo tempore bene moriatur, duo necessaria sunt. Unum, ut aliquando hoc sacrosanctum alimentum sumat, dicente Domino: *Nisi manducaveritis carnem Filii hominis, non habebitis vitam in vobis* [1]. Alterum, ut digne cibum tam eximium manducet, dicente Apostolo in Epistola ad Corinthios: *Qui manducat et bibit indigne, iudicium sibi manducat et bibit, non diiudicans corpus Domini* [2]. Este autem quæstio, quam frequenter expediat hunc cibum sumere, et rursum quænam sit habenda sufficiens præparatio, ut digne, aut certe non indigne ad hoc cœleste convivium accedamus.

De priore quæstione habemus, plures ac diversas fuisse in Ecclesia Catholica consuetudines. In Ecclesia primorum temporum frequentissime fideles communicabant Corpori Dominico. Nam ideo Sanctus Cyprianus in Sermone de Oratione Dominica, qui est sextus in ordine, explicat de sacra Eucharistia verba illa: *Panem nostrum quotidianum da nobis hodie*, ac docet, quotidie sumendam esse Eucharistiam, nisi quis legitimo impedimento prohibeatur. Postea tamen charitate refrigescente, ad annos integros non pauci sacram Communionem differebant. Hinc Innocentius Pontifex Tertius decretum illud edidit, ut saltem annis singulis in Feriis Paschalibus omnes tam mares quam feminæ sacram Eucharistiam percipere tenerentur. Videtur autem communior Doctorum sententia, valde pium et laudabile esse, ut qui Sacerdotes non sunt, singulis Dominicis diebus, et Festis adhuc celebrioribus ad sacrosanctam Eucharistiam accedere non graventur. Celebris est apud scriptores sententia illa, quasi a Sancto Augustino prolata: *Quotidie Eucharistiam accipere nec laudo nec reprehendo: omnibus tamen diebus Dominicis communicandum suadeo, et hortor.* Quamvis autem liber de Ecclesiasticis dogmatibus, unde hæc sententia petita est, non videatur esse Sancti Augustini, tamen vetusti Auctoris est, neque contraria doctrinæ Sancti Augustini, qui in Epistola ad Ianuarium apertissime docet, neque illos errare qui quotidie arbitrantur esse communicandum, neque illos qui non quotidie, sed rarius communicandum esse censent. Certe qui hoc docet, nullo modo reprehenderet eos qui mediam sententiam eligerent, ut saltem singulis diebus Dominicis ad hoc Sacramentum accederent. Eamdem sententiam placuisse Sancto Hieronymo, intelligi potest ex Commentario eius in Epistolam ad Galatas, ubi exponens caput quartum, ita loquitur: *Sicut nobis licet vel ieiunare semper, vel semper orare, et diem Dominicam accepto corpore Domini indesinenter celebrare gaudentes, non ita fas est Iudæis immolare agnum*, &c. Eadem sententia placuit Sancto Thomæ in tertia parte Summæ Theologicæ, quæstione 80, art. 10 extremo.

Quod attinet ad alterum caput de præparatione ad tam magnum Sacramentum percipiendum, ut in salutem, non iudicium et condemnationem suscipiatur,

[5] 1 Thes. 5, 19

[1] Jn. 6, 54

[2] 1 Cor. 11, 29

primum omnium requiritur ut anima sit vivens vita gratiæ, non mortua morte peccati lethalis. Nam ea de causa dicitur cibus, et in specie panis datus: quia cibus non est mortuorum, sed viventium. *Qui manducat hunc panem*, Dominus ait apud Ioannem, *vivet in æternum* [3], et in eodem loco, *Caro mea vere est cibus*. Addidit autem Synodus Tridentina, non satis esse ad condignam præparationem ad hunc cœlestem cibum rite percipiendum, ut qui lethali peccato est inquinatus, sola contritione contentus sit; sed etiam per Sacramentum pœnitentiæ peccata sua expiare satagat, modo Confessarii copiam habere queat. Deinde, quia hoc Sacramentum non solum est panis, sed etiam medicina, et medicina optima et saluberrima adversus omnes morbos vitiorum, ideo requiritur secundo loco, ut homo ægrotus desideret bonam valetudinem, et curari cupiat ab omnibus morbis vitiorum ac præcipue a principalibus, quæ sunt luxuria, avaritia, superbia. Quod autem Eucharistia sit medicina, docet Sanctus Ambrosius libro quinto de Sacramentis, capite quarto: *Qui vulnus*, inquit, *habet, medicinam requirit: vulnus est, quia sub peccato sumus; medicina est, cœleste ac venerabile Sacramentum*. Et Sanctus Bonaventura in libro secundo de Profectu Religiosorum, capite 78, *Qui se*, inquit, *indignum reputat, cogitet quod tanto magis eget et necesse habet inquirere Medicum, quanto magis senserit se ægrotum*. Et Sanctus Bernardus in Sermone de Cœna Domini admonet fratres suos, ut sanctissimo Sacramento tribuant, cum experiuntur in se minui malas propensiones, et alias animi ægritudines.

Postremo, sacrosanctum Sacramentum non solum est cibus viatorum et medicina ægrotorum, sed etiam Medicus doctissimus et amantissimus, et ideo recipiendus cum ingenti exultatione et reverentia, et ornanda est domus animæ omni genere virtutum, ac præcipue fidei, spei, charitatis, devotionis, pietatis, et fructubius bonorum operum, orationis, ieiunii, et eleemosynæ. Hæc enim ornamenta requirit dulcis hospes animæ nostræ, qui bonorum nostrorum non indiget. Adde, quod iste Medicus qui nos visitat, est etiam Rex et Deus, cuius infinita est puritas, et purissimum requirit habitaculum. Audi Sanctum Ioannem Chrysostomum in Sermone sexagesimo ad populum Antiochenum. *Quo*, inquit, *non oportet esse puriorem tale fruentem sacrificio? quo solari radio non splendidiorem manum, carnem hanc dividentem? os quod igne spiritali repletur?*

Ingrediatur nunc, quicumque bene vivere et bene mori desiderat, in cubiculum animæ suæ, et clauso ostio solus cum solo corde suo, coram Deo qui scrutatur renes et corda, attente consideret, quam sæpe et cum qua præparatione communicet Sacramento Dominici corporis. Et si quidem inveniat, se per Dei gratiam frequenter et salubriter communicare, et inde bene nutriri, et a morbis vitiorum paulatim curari, seque in virtutibus et operibus bonis quotidie magis ac magis proficere, exultet cum tremore, et pergat servire Domino in timore, non tam servili quam casto et filiali. Quod si unus sit ex illis, qui contenti annua Communione, de saluberrimo Sacramento non amplius cogitant, et obliti manducare panem vivificum, quanto magis corpore pinguescunt et dilatantur, tanto magis animæ eorum debilitantur et arescunt: intelligat se multum desipere, et longe abesse a Regno Dei. Annua enim Communio decreta est a sacro universali Concilio, non ut non fiat nisi semel per annum, sed ut fiat saltem semel per annum, nisi velint ab Ecclesia exturbari et tradi satanæ. Itaque isti ut plurimum non amore filiali, sed timore servili Dominum suum in Sacramento recipiunt, et paulo post redeunt ad siliquas porcorum, ad mundi delicias, ad lucra temporalia, ad ambiendos fugaces honores, ut in morte audiant cum divite Epulone: *Memento fili, quia recipisti bona in vita tua* [4]. Quod si quis inveniatur, qui Sacramenti sacrosancti frequenter mysteria vel omnibus diebus Dominicis, vel etiam quotidie, si forte Sacerdotio fungatur, et tamen neque a peccatis lethalibus sibi caveat, neque in bonis operibus serio se exerceat, neque de mundo vere exierit, sed ut alii qui de mundo sunt, lucris pecuniarum inhiet, carnis illecebris delectetur, ad gradus honorum et dignitatum suspiret, iste certe carnem Dominicam ad iudicium sibi manducat, et quo sæpius mysteria sacrosancta indignus attrectat, eo magis Iudam proditorem imitatur, de quo Dominus ait: *Melius erat ei, si natus non fuisset homo ille* [5]. Sed nemine desperandum est de salute, dum vivit. Proinde, qui in cubiculo cordis recogitat annos suos et opera sua, et se extra viam salutis hucusque cucurrisse cognoscit, sciat adhuc resipiscendi tempus adesse, modo serio velit pœnitentiam agere, et ad viam veritatis reverti.

Adiungere libet ad finem huius capitis, quid Sanctus Bonaventura scribat in Vita Sancti Patris Francisci, de admirabili pietate et amore huius sanctissimi viri erga sacrosanctam Eucharistiam, ut ex eius ardore nostra tepiditas vel frigiditas incalescat. *Flagrabat*, inquit, *erga Sacramentum Dominici corporis fervore omnium medullarum; stupore admirans permaximo illam charissimam dignationem, et dignatissimam charitatem. Sæpe communicabat, et tam devote, ut alios devotos efficeret, cum ad Agni immaculati degustationem suavem, quasi spiritu ebrius, in mentis ut plurimum rapiebatur excessum* [6]. Hæc ille. A quo longissime absunt non solum laici multi communicantes, sed etiam

[3] Jn. 6, 59

[4] Lc. 16, 25

[5] Mt. 26, 24

[6] Vita Sancti Francisci, cap. 9

Sacerdotes plurimi celebrantes, qui incredibili festinatione rem tam sacram peragunt, ut neque ipsi scire videantur quid agant, neque alios rem tantam paulo attentius considerare permittant.

Capitulum XIII

De præcepto tertio decimo Artis bene moriendi, quod est de Pœnitentia

Sequitur Sacramentum Pœnitentiæ, quod in tribus præcipue virtutibus positum est, quod attinet ad eum qui recipit Sacramentum Pœnitentiæ: contritione cordis, confessione oris, et satisfactione operis. Nam qui hæc tria rite præstant, sine dubitatione ulla peccatorum suorum veniam assequuntur. Sed videndum est, et attentissime considerandum, an fit vera contritio, an integra confessio, an plena satisfactio.

Incipiamus a Contritione. Ioel Propheta clamat: *Scindite corda vestra et non vestimenta vestra* [1]. Hebræi cum signum doloris ostendere vellent, scindebant vestimenta sua. Monet autem Propheta Sanctus, ut si velimus dolorem verum et intimum de peccato commisso coram Deo demonstrare, scindamus corda nostra. Et Propheta David addit, ut non solum scindamus, sed etiam conteramus, et quasi in pulverem redigamus. *Cor contritium*, inquit, *et humiliatum Deus non despicies* [2]. Quæ similitudines aperte designant, ad placandum per pœnitentiam Deum non satis esse verbo dicere, Pœnitet me pecasse, sed opus esse dolore cordis intimo et gravi, qui sine singultibus et lacrymis ac suspiriis inveniri vix potest. Sancti quoque Patres mirum est quam severe de vera contritione loquantur. Sanctus Cyprianus in Sermone de Lapsis: *Quam magna*, inquit, *deliquimus, tam granditer defleamus: alto vulneri diligens et longa medicina non desit: pœnitentia crimine minor non fit. Orare impensius oportet et rogare, diem luctu transfigere, vigiliis noctes ac fletibus ducere, tempus omne lacrymis et lamentationibus occupare, stratos solo adhærere cineri, in cilicio volutari et sordibus* [3]. Clemens Alexandrinus apud Eusebium in Historia, pœnitentiam appellat *baptismum lacrymarum*; Sanctus Gregorius Nazianzenus in Oratione secunda de Baptismo, *Recipio*, inquit, *pœnitentes, si lacrymis rigatos videro*. Theodoretus in Epitome Divinorum decretorum, capite De Pœnitentia, scribit, vulnera, quæ post Baptismum accipiuntur, curabilia quidem esse; sed non ut olim facili negotio per lavacrum regenerationis, sed per multas lacrymas et opera laboriosa.

[1] Ioel 2, 13
[2] Psalm. 50, 19
[3] Lib. 3, cap. 17

Hæc et similia omnes Patres Sancti scripta reliquerunt de veritate contritionis. Hoc tempore accedunt plerique ad confessionem, qui contritionem aut modicam aut nullam ostendunt. Sed qui volunt vere cum Deo reconciliari, et recte vivere, ut postea securi moriantur, debent intrare in cor suum, et clauso ostio negotiis aliis, hæc aut similia attentissime apud se volvere: Hei mihi! quid miser egi, cum tale et tale flagitium perpetravi? Primum, Patrem illum dulcissimum, auctorem omnis boni, et mei amantissimum offendi, qui me undique beneficiis suis vallavit, cuius tot signa charitatis video, quot bona in me vel in aliis video. Sed quid de Christo meo dicam, qui dilexit me inimicum et indignum, et tradidit semetipsum pro me *oblationem et hostiam Deo in odorem suavitatis?* [4] et ego ingratus et miser ab offensione eius non cesso. Quæ tanta est mea crudelitas? Dominus meus virgis fuit cæsus, spinis coronatus, clavis in cruce suffixus, ut veteribus meis peccatis et sceleribus medicinam faceret, et ego non cesso nova semper addere: ille nudus in cruce salutem meam sitire se clamat, et ego semper pergo acetum ei et fel amarissimum poropinare. Quis mihi præterea explicabit, de quanta gloria exciderim, cum peccatum hoc aut illud lethale commisi? Heres eram Regni cœlestis, vitæ æternæ felicissimæ: ab hac tanta felicitate, et certe tam præclara et omnibus modis maxima excidi miser, per illam brevissimam voluptatem, et per illa verba, vel in homines contumeliosa, vel in Deum blasphema, quæ nihil mihi attulerunt boni. Et ab illa tanta felicitate ad quam fortem deveni? ad captivitatem diaboli, hostis mei crudelissimi, et quam cito frangetur maceries ista putrida corporis mei, qua momentis singulis ruinam minatur, tam cito et ego sine ullo remedio in ignem æternum descendam. Heu me miserum! fortasse cras, fortasse hac nocte in illis sempiternis ardoribus habitare incipiam. Sed super hæc omnia cor meum torquet et lancinat ingratitudo mea, filii et servi deterrimi, in patrem et Dominum amatissimum et optimum: nam quo magis ille me beneficiis cumulavit, hoc ego magis illum peccatis meis offendi.

Hæc et similia si attente cogitare volueris in cubiculo cordis clausus, quicumque es qui hunc Libellum dignaris legere, spero omnino te contritionis donum a bono Domino nostro impetraturum. Intravit aliquando pœnitens David in solitudinem cordis sui post adulterium perpetratum; et mox contritione adepta cœpit lacrymis stratum suum rigare [5]. Intravit pœnitens Petrus in cor suum post Christi negationem, et continuo *flevit amare* [6]. Intravit pœnitens illa peccatrix in cor suum, et statim *lacrymis cœpit rigare pedes Iesu, et capillis*

[4] Ephes. 5, 2
[5] Psalm. 6, 7
[6] Mt. 26, 75

suis tergere [7]. Hi sunt ergo fructus sanctæ contritionis, qui non nascuntur nisi in solitudine cordis.

Iam de Confessione pauca dicamus. Video multos homines sine ullo fructu, aut certe valde modico, ad hoc saluberrimum Sacramentum accedere; nec aliam ob causam, nisi quia in cor suum non ingrediuntur, cum se ad confessionem faciendam parant. Aliqui sunt qui ita negligenter ad hoc opus accedunt, ut solum generatim et confuso quodam modo dicere possint, se omnia præcepta violasse, vel omnia peccata mortalia perpetrasse: quibus non alia quam generalis et confusa absolutio conveniret, imo vero neque tali absolutione digni sunt: confitentur enim quod fortasse non fecerunt; et quod vere fecerunt, non confitentur. Alii sunt, qui peccata quidem sua sigillatim referre et ordine dicerunt, verum nullam rationem habent de qualitate personæ, de loco, de tempore, de numero, deque aliis quæ circumstantiæ dici solent: quæ insignis et periculosa negligentia est. Alius enim est percutere Clericum, aliud percutere laicum; cum priori percussioni excommunicatio adiuncta sit, non posteriori. Aliud quoque est cum virgine, aliud cum sanctimoniali, aliud cum coniugata, aliud cum meretrice flagitium perpetrasse; aliud semel, aliud decies in idem peccatum incidisse. Idem enim peccatum sæpius repetitum, non unum peccatum, est, sed multiplex. Denique non desunt, quod magis est admirandum, qui peccata interna, ut desideria fornicationis, adulterii, homicidii, furti, arbitrentur non esse peccata, nisi opere compleantur: imo vero neque adspectus impudicos, neque verba lasciva in peccatis numerent. Et tamen Dominus ipse disertis verbis loquitur, cum ait: *Qui viderit mulierem ad concupiscendum eam, iam mœchatus est eam in corde suo* [8]. Oportet igitur, ut si quis conscientiæ suæ consulere velit, et utilem ac salutarem confessionem facere, primum libellum aliquem de Arte recte confitendi peccata inveniat, aut certe Confessarium pium et doctum consulat; deinde, in cor suum ingrediatur, et non cursim et breviter, sed accurate et serio conscientiam suam discutiat, et diligenter cogitationes, desideria, verba et facta, necnon omissiones examinet, et pio ac perito medico animarum conscientiam suam aperiat, atque ab eo humiliter absolutionem petat, paratus pœnitentiam implere, quam ipse Confessarius iniungendam esse censuerit.

Restat Satisfactio, cuius maiores nostri, viri sapientissimi, multo maiorem rationem habebant, quam multi ex nobis habere videantur. Illi enim cum serio considerarent, multo facilius hic in terris quam in locis purgatoriis Deo satisfieri posse, mulctas imponebant gravissimas atque longissimas. Et quidem quod ad tempus attinet, pœnitentias iniungebant annorum septem, vel quindecim, vel triginta, interdum etiam totius vitæ. Quod vero attinet ad qualitatem, iniungebant ieiunia frequentissima, orationes adhuc frequentiores; præterea, ut non uterentur balneis, non equis, non curribus, non vestibus pretiosis, ut abstinerent a ludis, iocis, theatris; denique, omnis eorum vita in luctu et mœrore pœnitentibus congruente, fere consumebatur. Adferam unum exemplum.

In Concilio Toletano decimo legimus, Episcopum Bracharensem, Potamium nomine, qui semel tactu femineo sorduerat (sic enim Concilium loquitur) ipsum se, nullo cogente, in ergastulo quodam inclusisse, et novem mensium pœnitentiam egisse, ac deinde propriis litteris hoc suum peccatum et pœnitentiam sponte susceptam Concilio Episcoporum significavisse: Concilium autem decrevisse, ut toto vitæ suæ tempore in agenda pœnitentia perseveraret; cum affirmaret nihilominus Concilium, humanius et misericordius cum illo actum esse, quam antiquorum regulæ et severitas paterentur. Hæc erat antiqua severitas. Nunc vero sic imbelles et delicati sumus, ut mulcta imposita ieiunii in pane et aqua ad paucos dies, cum Septem Psalmis et Litaniis totidem diebus recitandis, et eleemosyna paucorum nummorum pauperibus eroganda, satis videatur severa esse, etiamsi pro multis flagitiis et sceleribus eluendis imponatur. Sed quod hic nobis ipsi indulgemus, in purgatoriis locis, iustitia Dei sic exigente, graviter luemus; nisi tanta fit vis veræ contritionis ex ardenti charitate prodiens, ut a misericordia Dei remissionem totius culpæ et pœnæ valeat impetrare. Vere enim miro modo commovet viscera Patris nostri Dei cor vere contritum et humiliatum, non enim potest dulcedo et bonitas patris se continere, quin ad filium prodigum [9], sed vere pœnitentem, accurrat, complectatur, osculetur, annulum pacis donet, et abstergat lacrymas doloris, et lacrymis lætitiæ repleat omni favo mellis dulcioribus.

Capitulum XIV

De præcepto quarto decimo Artis bene moriendi, quod est de Sacramento Ordinis

Duo Sacramenta, quæ sequuntur breviter consideranda, non ad omnes Christianos pertinent, sed unum ad Clericos, Sacramentum videlicet Ordinis, alterum ad laicos, Sacramentum Matrimonii. Dicamus breviter de primo, non omnia quæ ad hoc Sacramentum pertinent, sed ea solum quæ necessaria sunt ad artem bene vivendi et feliciter moriendi.

[7] Lc. 7, 37

[8] Mt. 5, 28

[9] Lc. 15, 20

Ordines numerantur septem, quatuor minores, et tres maiores; quorum supremus, qui dicitur Sacerdotium, in duos dividitur: sunt enim Sacerdotes maiores, qui dicuntur Episcopi, et minores, qui dicuntur Presbyteri. His omnibus Ordinibus præmittitur prima tonsura, quæ est quasi ianua ad omnes Ordines, et ea Clericos proprie facit. Et quoniam ea quæ requiruntur a Clericis, quod attinet ad pie et religiose vivendum, maiori ratione requiruntur ab iis qui sunt constituti in ordinibus minoribus vel maioribus, et potissimum a Presbyteris vel Episcopis; ideo contentus ero breviter ea considerare et explicare, quæ ad Clericos pertinent.

Duo sunt quæ de Clericis explicanda esse videntur; primum ipse ritus quo Clerici fiunt, deinde officium quo in Ecclesia fungi debent. Ritus quo fiunt Clerici, ut ex libro Pontificali potest intelligi, hic est, ut primum tondeantur capilli capitis; quo ritu significatur depositio cogitationum et cupiditatum supervacanearum, quales sunt cogitationes et cupiditates rerum temporalium, opum, honorum, deliciarum, et aliarum id genus rerum: et simul iubeantur, qui tondentur, dicere versiculum illum Psalmi quintidecimi, *Dominus pars hereditatis mea, et calicis mei, tu es qui restitues hereditatem meam mihi* [1]. Deinde iubet Episcopus adferri superpelliceum candidum, eoque induit novum Clericum, dicens illud ex Apostolo ad Ephesios: *Induat te Dominus novum hominem, qui secundum Deum creatus est in iustitia, et sanctitate veritatis* [2]. Porro officium novo Clerico nullum propie assignatur, sed ex consuetudine munus ipsius est ministrare Sacerdoti rem sacram facienti, quando privatim id agit.

Consideremus nunc, quanta perfectionis eminentia requiratur in Clerico, et si tanta in Clerico, quanta in Acolytho, in Subdiacono, in Diacono, in Presbytero, in Episcopo? Horret profecto mens mea id cogitare, cum vix inveniantur in multis Presbyteris, quæ iure exiguntur in simplici Clerico. Iubetur Clericus abiicere supervacaneas cogitationes et cupiditates, quæ propriæ sunt hominum sæcularium, id est, hominum qui ad hoc sæculum pertinent, qui sunt de hoc mundo, qui quæ mundi sunt assidue cogitant et concupiscunt. Iubetur bonus Clericus non aliam partem vel hereditatem quærere nisi Deum, ut sit Deus solus pars et hereditas eius, et ipse solius Dei pars et hereditas vere dicatur, et sit. O altitudo clericalis perfectionis! quæ toti mundo renuntiat ut solum Deum vere possideat, et ipse vicissim a solo Deo possideatur. Hoc significant illa verba Psalmi, *Dominus pars hereditatis meæ, et calicis mei. Par hereditatis* dicitur illa portio, quæ ex divisione hereditatis in multos fratres, unicuique illorum contingit. Itaque non est sensus illorum verborum, quod Clericus velit partem hereditatis suæ esse Deum, alteram partem esse opes terrenas, sed quod ex corde cupiat, totam partem suam, id est, quiquid ad eum pertinere posset ex hoc mundo, id totum transferre per affectum bonum in Deum. Inter calicem autem et hereditatem hoc interesse videtur, quod calix ad voluptatem et delicias, hereditas ad opes et honores pertineat. Itaque integer sensus erit, Domine Deus meus, ex hoc tempore quidquid in mundo sperare poteram vel divitiarum, vel deliciarum, vel aliorum temporalium bonorum, id totum in te solo habere desidero; tu unum pro rebus omnibus abunde sufficis. Et quoniam abundantia cœlestium bonorum hic in terris haberi non potest, ideo pergit orando, et dicit bonus Clericus: *Tu es qui restitues hereditatem meam mihi.* Quæ enim propter te contempsi et abieci, vel pauperibus tuis donans, vel diripientibus propter te condonans; tu mihi fideliter conservas, et tempore suo restitues, non in specie corruptibili, sed in te ipso, qui es fons inexhaustus omnium bonorum.

Sed ne quis hanc nostram explicationem in controversiam revocare velit, addemus duos testes omni exceptione maiores, Sanctum videlicet Hieronymum, et Sanctum Bernardum. Sanctus Hieronymus in Epistola ad Nepotianum, de Vita Clericorum: *Igitur*, inquit, *Clericus, qui Christi fervit Ecclesiæ, interpretetur primo vocabulum suum, et nominis definitione prolata, nitatur esse quod dicitur. Si enim κληροζ Græce, Sors Latine appelatur, propterea vocantur Clerici, vel quia de sorte sunt Domini, vel quia ipse Dominus sors, id est pars Clericorum est. Qui autem vel ipse pars Domini est, vel Dominum partem habet, talem se exhibere debet, ut ipse possideat Dominum, et possideatur a Domino. Qui Dominum possidet, et cum Propheta dicit, Pars mea Dominus, nihil extra Dominum habere potest. Quod si quidpiam aliud habuerit præter Dominum, pars eius non erit Dominus. Verbi gratia, si aurum, si argentum, si possessiones, si variam supellectilem, cum istis partibus Dominus pars eius fieri non dignabitur.* Hæc Sanctus Hieronymus: cuius totam Epistolam si quis legere voluerit, inveniet profecto, magnam omnino vitæ perfectionem in Clericis requiri. Accedat nunc Sanctus Bernardus, qui non solum approbat sententiam Sancti Hieronymi, sed aliquando verbis eius utitur, quamvis eum non nominet. Sic igitur loquitur in illa longissima declamatione super verba Sancti Petri: *Ecce nos reliquimus omnia* [3], quæ habentur apud Sanctum Matthæum: *Clericus*, inquit, *qui habet partem in terra, non habebit partem in cœlo. Clericus si quidpiam habuerit præter Dominum, pars eius non erit Dominus.* Et paulo post, declarans quid possit Clericus ex beneficiis Ecclesiasticis sibi retinere, ait: *Res paupe-*

[1] Psalm. 15, 5
[2] Ephes. 4, 24
[3] Mt. 19, 27

rum non pauperibus dare, par sacrilegii crimen esse dignoscitur: sane patrimonium pauperum, facultatibus Ecclesiarum sacrilegia crudelitate subripitur, quidquid ministri et dispensatores, non utique domini et possessores, ultra victum accipiunt et vestitum. Hæc Sanctus Bernardus, qui cum Sancto Hieronymo non falsa loquitur, sed perfecta.

Sequitur ritus induendi superpelliceum candidum, cum illis verbis Apostoli, *Induite novum hominem, qui secundum Deum creatus in iustitia et sanctitate veritatis.* Neque enim satis est Clericis, non abundare divitiis, sed necesse est etiam innocentem et sine macula vitam gerere; quippe qui altaris ministerio sunt dedicati, in quo Agnus sine macula quotidie immolatur. Porro, induere novum hominem, nihil est aliud nisi exuere mores veteris Adami, qui corrupit viam suam, et induere mores secundi Adami, id est Christi, qui de Virgine novo modo natus novam vitam instituit, in iustitia et sanctitate veritatis, id est, non solum in iustitia morali, sed etiam in sanctitate verissima et supernaturali, qualem in se Christus exhibuit, qui, teste Apostolo Petro, *peccatum non fecit, nec inventus est dolus in ore eius* [4]. Utinam multos eiusmodi Clericos haberemus, qui quod veste candida præferunt, moribus et vita præstarent!

Denique munus Clericorum est, angelica puritate Sacrificio Divino, in quo Agnus Dei quotidie immolatur, devote, graviter, assidue, diligenter assistere. Scio multos in Ecclesia pios Clericos inveniri; sed non scio tantum, sed vidi sæpissime petulantes, gyrovagis oculis sic altari Dominico ministrare, ac si res ageretur non solum non sacro horrore plena, sed vulgaris et levis. Et fortasse culpa tam gravis non in solo ministro, sed etiam in Sacerdote Sacrificium celebrante inhæret, quippe qui aliquando sic festinat, et sic indevote se gerit, ut videatur nescire quid agat. Audiant isti quid Sanctus Ioannes Chrysostomus de tempore celebrationis Missæ loquatur: *Per id tempus*, inquit in libro sexto de Sacerdotio, *et Angeli Sacerdoti assident, et cœlestium Potestatum universus ordo clamores excitat, et locus altari vicinus in illius honorem, qui immolatur, Angelorum chorus plenus est.* Id quod credere abunde licet vel ex tanto illo Sacrificio quod tunc peragitur. Audiant quoque Sanctum Gregorium. Is in quarto libro Dialogorum, *Quis fidelium*, inquit, *habere dubium possit, in ipsa immolationis hora ad Sacerdotis vocem cœlos aperiri, Angelorum choros adesse, summis ima sociari, terrena cœlestibus iungi, unum quoque ex visibilibus et invisibilibus fieri?* Hæc ille. Quæ si serio cogitarent, tum Presbyter celebrans, tum Clericus ministrans, quo modo fieri posset, ut rem tantam agerent quo modo agunt? O quam triste et deplorandum spectaculum esset, si oculos mentis apertos haberemus, videre Sacerdotem divina mysteria tractantem, Angelorum choris undique septum, qui ad ea quæ ipse operatur obstupescunt et tremunt, et præ admiratione clamores spirituales excitant; et tamen Sacerdos in medio positus, totus frigidus, et quasi stupidus non attendit quid agat, non intelligit quid loquatur, et ita properat ad finem, et signa involuit, et verba præcipitat, ut videatur nescire quid agat; et interim Clericus minister huc atque illuc circumspicit, aut cum aliquo garrit. Sic Deus irridetur, sic res sacratissimæ contemnuntur, sic materia obloquendi hæreticis datur. Quæ cum ita sint, Clericos omnes maiores et minores moneo et hortor, ut mundo mortui, Deo soli vivant; rerum temporalium copiam non affectent, innocentiam magno zelo custodiant, et res divinas religiose, ut par est, tractent, et ab aliis tractari procurent. Sic magnam fiduciam sibi apud Deum acquirent, et Ecclesiam Christi bono iugiter odore replebunt.

[4] 1 Petr. 2, 22

Capitulum XV

De quinto decimo præcepto Artis bene moriendi, quod est de Matrimonio

Sequitur Sacramentum Matrimonii, quod duplicem habet institutione; unam, ut est contractus civilis de iure naturæ; alteram, ut est Sacramentum de iure Evangelico. De utraque institutione breviter disseremus, non absolute, sed in ordine ad bene vivendum, ut feliciter postea moriamur. Prior institutio facta est a Deo in Paradiso terrestri: siquidem illa verba Dei, *Non est bonum hominem esse solum, faciamus ei adiutorium simile sibi* [1], non possunt recte intelligi nisi de adiutorio ad propagandam et educandam sobolem. Nam, ut recta docet Sanctus Augustinus, nulla in re viri egent adiutorio feminarum, nisi in parienda et educanda prole: in aliis enim rebus melius viri a viris quam a mulieribus adiuvantur. Itaque paulo post conditam mulierem, Adam ex divina inspiratione dixit: *Relinquet homo patrem et matrem, et adhærebit uxori sua*, quæ verba Salvator noster apud Matthæum Deo attribuit, dicens: *Non legisti, quia qui fecit hominem ab initio, masculum et feminam fecit eos, et dixit: propter hoc dimittet homo patrem et matrem, et adhærebit uxori sua, et erunt duo in carne una? Quod ergo Deus coniunxit, homo non separet* [2]. Attribuit igitur Dominus verba illa Deo, quoniam illa non ex se locutus est Adam, sed ex inspiratione Dei. Atque hæc fuit prima institutio Matrimonii.

Altera institutio, vel potius exaltatio Matrimonii ad eminentiam Sacramenti, habetur apud Apostolum in

[1] Gen. 2, 18
[2] Mt. 19, 4

illis verbis Epistolæ ad Ephesios: *Propter hoc relinquet homo patrem et matrem suam, et adhærebit uxori suæ, et erunt duo in carne una. Sacramentum hoc magnum est, ego autem dico in Christo et in Ecclesia* [3]. Esse autem Matrimonium verum Sacramentum docet Sanctus Augustinus in libro de Bono coniugali, *In nostrarum*, inquit, *nuptiis, plus valet sanctitas Sacramenti, quam fecunditas uteri* [4]. Et capite vigesimo quarto, *bonum*, inquit, *nuptiarum per omnes gentes atque omnes homines in causa generandi est, et in fide castitatis: quod autem ad populum Dei pertinet, etiam in sanctitate Sacramenti.* Et in libro de Fide et operibus, *In civitate*, inquit, *Domini, et in monte sancto eius, hoc est, in Ecclesia, nuptiarum non solum vinculum, sed etiam Sacramentum commendatur.* Sed de his rebus non est huius loci accuratius disputare. Illud ad hunc locum proprie pertinet, ut explicemus quemadmodum viri et mulieres Matrimonio copulati, possint ita vivere, ut bene se mori posse confidant.

Tria sunt bona Matrimonii, si quis eo bene utatur: proles, fides, et gratia Sacramenti. Prolis generatio et bona educatio quærenda est, si quis coniugio bene uti velit: contra vero gravissime peccat, qui prolem ex coniugio non quærit, sed solam carnis voluptatem. Hinc gravissime reprehenditur in Scripturis Sanctis unus ex filiis Iudæ Patriarchæ, nomine Onan, qui in congressu cum uxore, semen fundebat in terram, ne filii nascerentur. Hoc enim non est uti Matrimonio, sed abuti. Quod si aliquando pii coniuges graventur ex multitutine prolium, quas præ inopia non facile sustentare queant, remedium est honestum et Deo gratum, ex consensu mutuo separari a toro, et orationi ac ieiuniis deinceps vacare. Nam si gratum est Deo, coniuges in virginitate consenescere, ad exemplum Virginis Deiparæ et Sancti Ioseph, quorum vivendi genus imitati sunt Henricus imperator et Chunecunda eius coniux, Eduardus Rex et Egdida eius uxor, Elzearius Comes et uxor eius Dalphina, et alii non pauci, quare displicere posset Deo vel hominibus, ut coniuges suscepta prole cessent ex consensu mutuo a nuptiarum opere, ut quod illis superest vitæ, in ieiuniis et oratione consumant?

Deinde quoque grave peccatum est, si quis in statu Matrimonii positus susceptas proles negligat, et vel educationem piam, vel necessaria ad vitam illis deesse patiatur. Extant exempla de hac re multa in Historiis Sacris et profanis: sed ego, quia brevitati studeo, ero contentus uno, quod habetur in primo libro Regum. Sic enim Deus ipse loquitur: *In die illa suscitabo adversum Heli omnia quæ locutus sum super domum eius; incipiam et complebo. Prædixi enim ei quod iudicaturus essem domum eius in æternum propter iniquitatem, eo quod noverat indigne agere filios suos, et non corripuit eos. Idcirco iuravi domui Heli, quod non expietur iniquitas domus eius victimis et muneribus usque in æternum* [5]. Hæc Dominus prædixit, et paulo post implevit: nam filii Heli occisi sunt in bello, et ipse Heli e sella cadens retrorsum cervices fregit, et misere periit. Ergo si Heli, aliqui vir iustus, et iudex populi sui, ex peccatis filiorum, quos non educaverat ut par erat, et postea deteriores factos non corripuerat, misere cum filiis perit, et principatum populi sui amisit, quid de illis fiet, qui non solum filios non bene educare student, sed exemplo malæ vitæ suæ illos ad peccandum invitant? certe nihil aliud expectare debent, nisi exitum horribilem et sibi et filiis, nisi mature resipiscant, et pœnitentiam condignam agant.

Alterum Matrimonii bonum est fides, quæ in eo posita est, ut intelligant coniuges, corpus suum non esse suum, sed coniugis; et sicut non potest unus alteri debitum negare, sic non potest copiam sui corporis alteri quam proprio coniugi facere, cuius rei signum est annulus. Hæc doctrina apud Apostolum disertis verbis legitur. *Uxori*, inquit, *vir debitum reddat, similiter autem et uxor viro. Mulier sui corporis potestatem non habet, sed vir. Similiter autem et vir sui corporis potestatem non habet, sed mulier. Nolite fraudare invicem, nisi forte ex consensu ad tempus, ut vacetis orationi* [6]. Hæc est Apostolica doctrina, quam diligenter conservare debent coniuges Christiani, si bene vivere et bene mori desiderant. Adulteros enim, si publici sint, facile vel Iudices iuste puniunt, vel cognati, affines, honoris gratia de medio tollunt; sed occultos, qui multo sunt plures, Iudex omnipotens et iustissimus, quem secreta non latent, sine dubio ad æterna supplicia condemnabit.

Tertium bonum, idque nobilissimum, est gratia Sacramenti, quam Deus ipse cordibus piorum coniugum infundit; si dum coniugium legitime celebratur, ipsi coniuges bene dispositi et parati inveniantur. Ea vero gratia, præter alia bona quæ secum adfert, mirum in modum iuvat ad conciliandam benevolentiam inter coniuges; quamvis ingenia, mores, morbi, variæ dispositiones corporis et animi facile inimicitias ferere possint. Sed super omnia dulcissimum coniugium et beatissimum facit imitatio coniugii Christi cum Ecclesia, de quo sic Apostolus loquitur in Epistola ad Ephesios: *Viri, diligite uxores vestras, sicut Christus dilexit Ecclesiam, et seipsum tradidit pro ea, ut illam sanctificaret, mundans lavacro aquæ in verbo vitæ, ut exhiberet ipse sibi gloriosam Ecclesiam, non habentem maculam neque rugam* [7]. Qui beatus Apostolus admonet etiam feminas, di-

[3] Ephes. 5, 31
[4] De bono coniugali, cap. 18
[5] 1 Reg. 3, 12
[6] 1 Cor. 7, 3
[7] Ephes. 5, 25

cens: *Mulieres viris suis subditæ sint, sicut Domino, quoniam vir caput est mulieris, sicut Christus caput est Ecclesiæ. Sed sicut Ecclesia subiecta est Christo, ita et mulieres viris suis in omnibus.* Denique concludit Apostolus: *Unusquisque uxori suam sicut seipsum diligat: uxor autem timeat virum suum.* Hæc Apostolica doctrina si diligenter consideretur et observetur, beata faciet coniugia in terra et in cœlo.

Explicemus breviter totam hanc sententiam Apostolicam Pauli. Principio hortatur Apostolus viros ut diligant uxores, *sicut et Christus dilexit Ecclesiam.* Christus certe Ecclesiam dilexit amore amicitiæ, non amore concupiscentiæ; quæsivit bonum Ecclesiæ, utilitatem Ecclesiæ, salutem Ecclesiæ; non utilitatem aut voluptatem aliquam suam. Proinde Christum non imitantur, qui uxorem diligunt propter formam eximiam, capti amori pulchritudinis eius, vel propter dotem multorum millium nummorum aureorum, aut opulentissimam hereditatem: isti enim non diligunt sponsam, sed ipse se diligunt, cupientes satiare concupiscentiam carnis suæ, vel concupiscentiam oculorum suorum, quæ avaritia dicitur. Sic Salomon initio sapiens, ad ultimum insipiens, dilexit uxores et concubinas suas non amore amicitiæ, sed amore concupiscentiæ; cupiens non illis bene facere, sed carnalem concupiscentiam suam implere; qua concupiscentia excæcatus, non timuit sacrificare diis alienis, ne delicias suas vel minimum contristaret. Quod autem Christus in coniugio cum Ecclesia non quæsierit seipsum, id est utilitatem vel voluptatem suam, sed bonum Ecclesiæ sponsæ, perspicuum est ex verbis sequentibus: *Et seipsum tradidit pro ea, ut illam sanctificaret, mundans lavacro aquæ in verbo vitæ.* Hæc nimirum est vera et perfecta charitas, tradere seipsum ad supplicia pro salute æternæ Ecclesiæ sponsæ suæ. Neque solum dilexit Christus Ecclesiam amore amicitiæ, non concupiscentiæ, sed amore perpetuo, non ad tempus. Nam quemadmodum naturam humanam, quam semel assumpsit, numquam dimisit, sic etiam Ecclesiam sponsam vinculo coniugii insolubilis sibi adiunxit. *In charitate perpetua dilexi te*, ait per Prophetam [8]. Et hæc est causa, cur Matrimonium consummatum apud Christianos sit omnino insolubile; quia videlicet est Sacramentum significans matrimonium Christi cum Ecclesia, quod matrimonium Hebræorum et Paganorum in certis casibus solvi possit.

Addit postea idem Apostolus erudiens mulieres, ac docet ut subditæ sint viris suis, quemadmodum Ecclesia subdita est Christo. Hoc præceptum non observavit Iezabel, quæ viro suo dominari volebat, et se et illum cum omnibus filiis suis perdidit [9]. Atque utinam non multæ essent apud nos, quæ viris suis dominari contendunt; sed culpa virorum fortasse est, qui primatum suum tenere non norunt. Sara certe uxor Abraham sic subdita erat viro, ut dominum suum eum nominaret. *Ego*, inquit, *iam senui, et dominus meus vetulus est* [10]. Quam virtutem Saræ laudabat Sanctus Petrus in priore Epistola dicens: *Sanctæ mulieres subiectæ erant viris suis, sicut Sara obœdiebat Abrahæ, dominum illum vocans* [11]. Mirum autem esse videtur, quod Apostoli Petrus et Paulus ubique docent ut viri uxores suas ament, et uxores viros suos timeant; vel quod in idem recidit, viris suis subditæ sint: an non etiam debet uxor virum suum diligere? debet quidem virum diligere et diligi a viro, sed diligere debet cum timore et reverentia, sic ut amor timorem non impediat: alioqui mulier in tyrannum evadit. Certe Dalila virum suum Samsonem, alioqui fortissimum, non ut virum, sed ut servum illudebat [12]. Et in tertio libro Esdræ narratur de Rege amore capto concubinæ suæ, qui patiebatur amicam suam a dextris sibi assidere; illam vero coronam de capite Regis sublatam capiti suo imponere, et alapis Regem ipsum cædere. Itaque mirum non est, si ipsi primæ mulieri dictum sit a Domino: *Sub viri potestate eris, et ipse dominabitur tui* [13]. Quare non parum sapientiæ requiritur in viro, ut uxorem suam simul diligat et dirigat, et contra, simul eam admoneat et doceat, et si opus sit, corrigat et emendet; ut tamen vere diligat ut partem corporis sui, et efficiat ut illa vicissim virum diligat, et sibi certo persuadeat, se a viro pariter diligi, et ex charitate, non ex odio admoneri. Exemplum habemus Sanctæ Monicæ matris Sancti Augustini, quæ cum virum haberet ferocem et paganum, sic tamen eum prudenter et pie toleravit, ut ab eo semper amaretur, et ad Christum tandem ipse idem converteretur. Consulat Librum Confessionum Sancti Augustini.

Capitulum XVI

De sextodecimo præcepto Artis bene moriendi, quod est de Sacramento Unctionis extremæ

Restat ultimum Sacramentum, quod dicitur Extrema Unctio; ex quo colligitur utilissimum documentum, non pro ultimo tempore tantum, sed pro toto decursu vitæ. Siquidem in eo Sacramento inunguntur illæ omnes corporis partes, in quibus resident quinque eiusdem corporis sensus, et ad singulas dicitur: *Ignoscat tibi Deus quidquid deliquisti per visum*, et sic de ceteris. Ex quo intelligimus, quinque sensus esse portas, per

[8] ier. 31, 3
[9] 3 Reg, 21, 14; 4 Reg. 10, 11
[10] Gen. 18, 12
[11] 1 Petr. 3, 6
[12] Iudic. 16
[13] Gen. 3, 16

quas ingrediuntur in animam omnium generum peccata. Proinde si quis diligenter custodiat portas istas, facile vitabit ingentem multitudinem peccatorum, ac per hoc bene vivet, et felicissime morietur.

Disseramus ergo breviter de custodia harum quinque portarum. Quod oculus sit porta per quam intrant peccata quæ ad luxuriam pertinent, docet magister omnium Christus, cum dicit: *Qui viderit mulierem ad concupiscendum eam, iam mœchatus est eam in corde suo. Quod si oculus tuus dexter scandalizat te, erue eum, et proiice abs te: expedit enim tibi ut pereat unum membrorum tuorum, quam totum corpus tuum mittatur in gehennam* [1]. Deinde scimus, senes, qui Susannam nudam viderunt, statim exarsisse in concupiscentiam eius, et inde misere fuisse occisos [2]. Scimus etiam Davidem, amicum Dei præcipuum, ex solo conspectu Bethsabeæ seipsam lavantis, incidisse in adulterium, unde homicidium, et detrimenta innumerabilia successerunt [3]. Denique, ratio naturalis est in promptu: siquidem pulchritudo feminæ cogit quodam modo se amari a viro, et pulchritudo viri a femina; neque amor iste quiescit donec ad coniunctionem corporum veniatur, propter concupiscentiam quæ in nobis relicta est ex peccato originis. Quod malum etiam Apostolus Sanctus deplorat cum dicit: *Video aliam legem in membris meis repugnantem legi mentis meæ, et captivitatem me in lege peccati, quæ est in membris meis. Infelix ego homo, quis me liberabit de corpore mortis huius? Gratia Dei per Iesum Christum Dominum nostrum* [4].

Quod remedium invenimus adversus tam gravem tentationem? Remedium est expeditum et facile cum Dei adiutorio, si quis eo velit uti. Remedium extat apud Sanctum Augustinum in Epistola centesima nona, quæ Epistola continet Regulam Sanctimonialium. Sic enim loquitur hic Sanctus Pater ad Sanctimoniales suas: *Oculi vestri si iaciantur in aliquem, figantur in neminem.* Nam simplex aspectus fere est inevitabilis; sed non potest, aut certe non solet ferire corda, nisi continuetur. Itaque si quis assuescat non aspicere de industria formosam personam, et si casu incidat in eiusmodi personas, et ex bona consuetudine continuo avertat oculos, nihil periculi illi erit. Vere enim scribit Sanctus Augustinus, non conspectum, sed moram in aspiciendo esse periculosam. Atque hoc est quod exemplo suo docuit Sanctus Iob, cum ait: *Pepigi fœdus cum oculis meis, ut ne cogitarem quidem de virgine* [5]. Ubi non dicit, *pepigi fœdus* ut non viderem, sed *ut non cogitarem*; hoc est, ut non tamdiu hærerem in visione virginis, ut visio ad cor penetraret, et inciperem cogitare de pulchritudine eius, et paulatim etiam desiderare colloquium et complexum eius. Et reddit rationem optimam, qualem reddere decebat virum sanctissimum: *Quam enim partem haberet in me Deus?* ac si dicere voluisset, pars mea, et omne bonum meum Deus est, bonum utique maximum, quo nihil melius cogitari potest; Deus autem non amat nisi castos et iustos. Huc etiam pertinet admonitio Domini, *Si oculus tuus scandalizat te, erue eum* [6], id est, sic eum posside, ac si non possideres, et sic assuesce oculos ab huiusmodi spectaculis continere, ac si cæcus esses. Porro autem, qui a prima adolescentia incipiunt de hac re solliciti esse, non laborant in reliqua vita fugere et vitare eiusmodi vitia: qui vero male assueti sunt, difficulter quidem, sed possunt tamen cum auxilio gratiæ Dei mutare mores, et laqueum istum perniciosissimum declinare.

Sed dicet fortasse aliquis, Cur Deus formosas mulieres et formosos viros creavit, si non vult conspici et amari? Facilis est responsio, et quidem duplex. Deus enim creavit viros et feminas propter coniugium. Sic enim dixit initio Deus: *Non est bonum hominem esse solum, faciamus ei adiutorium simile sibi* [7]. Non autem indiget vir adiutorio feminæ, nisi ad gignendam et educandam prolem, ut supra docuimus ex doctrina Sancti Augustini in libro de Genesi ad literam. Vir autem et femina non facile convenirent, nec per totam vitam simul libenter viverent, nisi adesset forma quæ amorem conciliaret. Cum igitur facta sit mulier formosa ut ametur a viro suo, non debet amari amore ad coniunctionem incitante nisi a viro suo; propterea dictum est in Lege Domini: *Non concupisces uxorem proximi tui* [8]. Et viris dicit Apostolus: *Viri, diligite uxores vestras* [9]. Præterea multa sunt bona et pulcha, quæ non ab omnibus appetenda sunt, sed ab iis tantum quibus conveniunt. Esus carnium et potus vini bona sunt, sed sanis, non ægrotis. Sic pulchritudo virorum et mulierum post resurrectionem, quando vere sani erimus, tutissime amari poterit ab omnibus, quoniam tunc aberit morbus concupiscentiæ carnalis, quo mortales laboramus. Itaque mirum videri non debet, si nunc permittitur omnibus cum delectatione videre solem, et lunam, et stellas, et flores, et alia id genus pulchra, quæ morbum concupiscentiæ non nutriunt: non autem permittitur cum delectatione considerare pulchras mulieres vel pulchros viros, ne forte illa consideratio morbum concupiscentiæ adaugeat vel nutriat.

Sequitur post sensum videndi sensus audiendi, qui non minus diligenter custodiendus est quam sensus vi-

[1] Mt. 5, 28
[2] Dan. 13, 8
[3] 2 Reg. 11, 2
[4] Rom. 7, 23
[5] Iob 31, 1
[6] Mt. 5, 29
[7] Gen. 2, 18
[8] Exod. 20, 17
[9] Ephes. 5, 25

dendi. Sed cum auribus coniungenda est lingua, quæ est instrumentum loquendi. Verba enim, sive bona sive mala, non perveniunt ad auditum, nisi sonent per linguæ instrumentum. Et quoniam lingua, nisi diligentissime custodiatur, malorum plurimorum causa est, ideo Sanctus Iacobus clamat et dicit: *Si quis in verbo non offendit, hic perfectus est vir* [10]. Et paulo post: *Ecce quantus ignis quam magnam silvam incendit! et lingua ignis, est universitas iniquitatis.* Tria hoc loco docet Sanctus Apostolus. Primum, linguam bene custodire rem esse difficillimam, et ideo raros esse, eosque solos perfectos viros, qui linguam bene custodire sciant. Deinde, a mala lingua brevissimo tempore ingens detrimentum provenire posse; id quod explicat similitudine ducta a scintilla ignis, quæ nisi subito extinguatur, ingentem silvam lignorum consumere potest. Sic enim unum verbum incaute prolatum potest excitare suspiciones sceleris alicuius; unde inimicitiæ, rixæ, contentiones, homicidia, atque integræ familiæ exterminium sequitur. Docet Sanctus Iacobus denique, linguam malam non esse rem unam malam, sed includere in se malorum multitudinem: ideo vocat eam, universitatem iniquitatis. Nam per eam omnia facinora aut præparantur, ut stupra et latrocinia, aut patrantur, ut periuria et falsa testimonia, aut defenduntur, ut cum impius excusat malum quod commisit, aut simulat bonum quod non fecit. Et rursum iure dicitur lingua mala universitas iniquitatis, quia per linguam peccat homo contra Deum, blasphemando et peierando, contra proximum, detrahendo et convitiando, contra seipsum, iactando se fecisse bona opera, quæ revera non fecit, et mentiendo se non fecisse mala, quæ fecit.

Ad hoc testimonium Apostoli Iacobi, addere volo testimonium Prophetæ Davidis in Psalmo primo ex Gradualibus. *Domini* , inquit, *libera animam meam a labiis iniquis, et a lingua dolosa* [11]. Si Sanctus Rex timuit sibi a lingua iniqua et dolosa, quid facere debent homines privati, et multo magis, si non solum privati, sed pauperes, debiles, obscuri sint? Addit Propheta: *Quid detur tibi, aut quid apponatur tibi ad linguam dolosam?* Verba sunt obscura ob linguæ Hebraicæ proprietatem. Sed sensus hic esse mihi videtur: Non sine causa timeo mihi a lingua iniqua et dolosa; qui tam grande malum est eiusmodi lingua, ut nihil mali addi illi posse videatur. Pergit Propheta, ac dicit: *Sagittæ potentis acutæ, cum carbonibus desolatoriis.* Declarantur his verbis elegantissima similitudine, quam ingens malum sit lingua dolosa: similem enim illam facit Propheta sagittæ ignitæ a robusta manu amissæ. Primum enim sagittæ longe feriunt, et tanta celeritate volant, ut vix evitari possint. Deinde sagittæ quibus comparatur lingua dolosa, dicuntur emissæ a potenti et robusta manu. Tertio additur, sagittas illas esse acutas, id est, ab artifice perito bene politas et exacutas. Denique addit, esse similes carbonibus desolatoriis, id est, esse ignitas, ut quidvis, quamvis durum, desolare possint; ac per hoc similem esse linguam dolosam et iniquam non tam sagittis hominum, quam sagittis de cœlo emissis, qualia sunt fulgura cœlestia, quibus nihil omnino resistere potest. Hæc certa Prophetica descriptio linguæ dolosæ et iniquæ talis est, ut nullum tam grande malum cogitari possit, quod cum lingua dolosa et iniqua comparari valeat.

Atque, ut hæc omnia facilius adhuc intelligi possint, duo exempla Scripturarum addam. Unum sit scelestissimi Doëg Idumæi, qui accusavit Sacerdotem Achimelech apud Regem Saulem [12], quod coniurasset cum Davide adversus Regem, quæ mera calumnia et impostura erat. Quia tamen Rex Saul pessime animatus erat eo tempore erga Davidem, facile omnia credidit, et iussit occidi continuo non solum Sacerdotem Achimelech, virum innoxium, sed etiam omnes alios Sacerdotes, ad numerum octoginta quinque virorum, qui nulla in re peccaverant contra Regem. Neque hac strage contentus Saul Rex, iussit occidi omnes qui habitabant urbem, nomine Nobe, sacerdotalem. Nec solum sævire contentus fuit omnes viros et feminas, sed etiam in parvulos et lactentes; ac in ipsa etiam animantia, oves, boves, et asinos crudelitatem suam extendit. Ac de ista ipsa lingua dolosa et iniqua Doëg Idumæi credibile est locutum esse Davidem in Psalmo, cuius partem iam exposuimus. Ex hoc exemplo aperte discimus, quantæ sint vires linguæ dolosæ et iniquæ ad malum.

Alterum exemplum desumemus ex Evangelio apud Sanctum Marcum. Saltante filia Herodiadis coram Herode Tetrarcha et Principibus eius, usque adeo placuit Herodi ludus illius puellæ, ut coram omnibus iuraverit, se daturum puellæ quidquid peteret, etiamsi dimidium Regni sui. Hoc iuramentum stultum et temerarium, causa fuit plurimorum malorum. Primum enim Herodiadis filia a matre quæsivit quid esset ei petendum; quæ illam admonuit, ut peteret caput Ioannis Baptistæ. Hoc ipsum illa petiit, et mox allatum est caput præcursoris Domini a corpore avulsum, in disco. Quanta hic sunt mala? Peccat mater gravissime, petens rem iniustissimam. Peccavit non minus graviter Tetrarcha Herodes, qui virum innocentissimum, quique erat præcursor Domini, plusquam Propheta, et quo maior inter natos mulierum non surrexerat, et quem Herodes ipse sciebat virum esse iustum et sanctum, iussit occidi; et sine causa, sine iudicio, tempore solemnis cœnæ, ad petitionem puellæ saltatricis. Sed audiamus mala pœnæ, cum iam audierimus mala culpæ. Herodes paulo

[10] Iac. 3, 2

[11] Psalm. 119, 2

[12] 1 Reg. 22, 9

post ab Imperatore Caio spoliatus Principatu, in exilium perpetuum relegatus fuit: atque ita qui iuraverat se daturum dimidium Regni, totum Regnum cum exilio perpetuo commutavit, teste Iosepho in libro Antiquitatum [13]. Ipsa filia Herodiadis, quæ sua saltatione causa fuit mortis Sancti Ioannis Baptistæ, traiiciens congelatum flumen, disrupta glacie cecidit in profundum corpore toto, capite excepto, quod recisum a corpore supra glaciem saltitabat, ut omnes intelligerent, qua de causa tam misere obiisset. Ipsa denique Herodias nimio dolore correpta protinus mortem obiit, et filiam ad inferni tormenta secuta est. Scripsit hanc tragœdiam Nicephorus Callistus in Historia sua [14]. En quod mala tum culpæ tum pœnæ consecuta sunt ex iuramento stulto et temere concepto ab Herode Tetrarcha.

Veniamus ad remedium, quod a prudentibus viris adhiberi debat peccatis linguæ. Sanctus Propheta David initio Psalmi trigesimioctavi indicat, quo remedio ipse uteretur. *Dixi*, inquit, *Custodiam vias meas, ut non delinquam in lingua mea* [15]. Hoc est, Ego ut effugiam peccata linguæ, diligenter custodio vias meas; non enim loquor, neque cogito, neque ago aliquid, nisi præmissa diiudicatione eorum quæ acturus, vel locuturus, vel cogitaturus sum. Istæ enim sunt viæ per quas gradiuntur homines in hac vita. Itaque, remedium contra verba noxia, nec solum contra verba noxia, sed etiam contra facta, vel concupita, vel cogitata noxia, est præcogitatio vel præmeditatio eorum quæ acturus, locuturus, cogitaturus, desideraturus sum. Atque hoc est hominis proprium, non temere aliquid agere, sed reflectere considerationem ad ea quæ agenda sunt, et si quidem cum recta ratione concordant, agere; sin minus, non agere. Et quod de actione diximus, idem intelligi debet de locutione, desiderio, atque aliis animæ rationalis operibus.

Sed si forte non possunt aliqui præmeditari omnia quæ acturi vel dicturi sunt, certe nullus esse deberet homo prudens, et salutis æternæ cupidus, qui non singulis diebus primo mane antequam negotia vitæ huius aggrediatur, ad Deum per orationem accedat, et petat dirigi vias suas, facta sua, verba sua, desideria sua, cogitationes suas ad gloriam Dei, et salutem animæ suæ. Deinde completo die, antequam cubile suum dormiturus ascendat, discutiat conscientiam suam, et rationem a se ipso petat an Deum offenderit cogitatione, locutione, opere, desiderio, et si offensionem aliquam Dei, præsertim lethalem invenerit, non audeat oculos claudere ad nocturnam quietem captandam, nisi Deo primum per veram pœnitentiam reconciliato, et vero ac certo proposito concepto de custodiendis viis suis, ut non delinquat in lingua sua, nec in operibus aut appetitionibus suis. Atque hæc de custodia linguæ sufficiant.

Quod iam attinet ad sensum audiendi, pauca omnino dicenda restant. Siquidem lingua fræno rationis cohibita ne in verba mala prorumpat, nihil fere erit quod sensum audiendi corrumpere possit. Quattuor sunt genera verborum, quibus maxime claudendum est ostium sensus audiendi, ne per aures ad cor inficiendum penetrent. Primum locum obtinent verba contra fidem, quæ ob curiositatem humanam non illibenter audiuntur, et tamen si intus penetrent, tollunt de corde fidem, quæ est radix et principium omnium bonorum. Sed inter verba infidelitatis nulla sunt magis perniciosa, quam eorum qui negant vel providentiam Dei, vel animi humani immortalitatem. Ista enim verba non tam hæreticos quam atheos faciunt, et omnibus sceleribus aditum latissimum aperiunt. Alterum genus verborum malorum positum est in detractionibus, quæ charitatem fraternam tollunt e medio, et satis avide audiuntur, sed ab hominibus curiosis. Sanctus enim David, qui erat homo secundum cor Dei, dicit in Psalmis: *Detrahentem secreto proximo suo, hunc persequebar* [16]. Et quoniam detractiones non raro in conviviis audiuntur, Sanctus Augustinus ad parietem mensæ suæ hos versiculos posuerat: *Quisquis amat dictis absentum rodere vitam, hanc mensam indignam noverit esse sibi.*

Id refert Possidius in Vita Sancti Augustini. Tertium genus verborum malorum est quod in adulationibus consistit. Adulationes enim libenter audiuntur, et tamen elationem et superbiam gignunt. Superbia autem, Regina vitiorum est, et Deo potissimum inimica. Quartum genus verborum malorum pertinet ad luxuriam, et in sermonibus amatoriis et canticis lascivis positum est. Et ab amatoribus huius mundi nihil dulcius auditur, cum nihil sit ea voce nocentius. Similia enim sunt cantica lasciva canticis Sirenum, quæ homines delectabant, ut eos in mari deiicerent et devorarent.

Adversus hæc omnia pericula salutare remedium est, amicos probos habere, et ab improbis omni animi provisione disiungi. Neque enim homines ignoti facile audent verba miscere detractoria, vel hæretica, vel assentatoria, vel lasciva cum iis quos vel non viderunt antea, vel illis familiares non sunt. Itaque Salomon in principio Proverbiorum instituens filium, primum præceptum illis verbis expressit: *Audi, fili mi, disciplinam patris tui, &c. Si te lactaverint peccatores, ne acquiescas eis. Si dixerint: Veni nobiscum, insidiemur sanguini, abscondamus tendiculas contra insontem frustra, deglutiamus eum sicut infernus viventem, et integrum quasi descendentem in lacum: omnem pretiosam substantiam reperiemus, implebimus domos nostras spoliis: sortem mitte nobiscum, marsupium unum sit omnium*

[13] Lib. 18, c. 9
[14] Lib. 1, c. 2
[15] Psalm. 38, 2
[16] Psalm. 100, 5

nostrorum. Fili mi, ne ambules cum eis, &c. Ipsi quoque contra sanguinem suum insidiantur, et moliuntur fraudes contra animas suas [17]. Hoc igitur consilium hominis sapientissimi facile potest remedium adhibere sensui audiendi, ut verbis malis non facile corrumpatur; præsertim si addamus sententiam Domini, qui Salomone sapientior erat, et aperte pronuntiavit, inimicos hominis esse domesticos eius [18]. Atque hæc de sensu audiendi.

Sensus tertius est Odoratus, de quo nihil fere dicendum occurrit. Sensus enim olfaciendi versatur circa odores, qui nec magnam vim habent ad corrumpendum animum, et pretiosi odores ad paucos pertinent: communes autem, quales sunt odores florum, rosarum, liliorum, innoxii sunt.

Venio ad sensum quartum, qui dicitur sensus gustandi. Peccata quæ per hanc portam ingrediuntur ad animam corrumpendam, generatim duo sunt, crapula, et ebrietas, sed ex istis plurima oriuntur. De crapula et ebrietate habemus admonitionem Domini apud Lucam: *Videte ne graventur corda vestra crapula et ebrietate* [19]. Et aliam admonitionem Apostoli in Epistola ad Romanos: *Non in comessationibus et ebrietatibus* [20]. Ista vero duo peccata in Scripturis Sanctis cum lethalibus criminibus numerantur, dicente Apostolo Paulo in Epistola ad Galatas: *Manifesta sunt opera carnis, quæ sunt fornicatio, immunditia, impudicitia, luxuria, idolorum servitus, veneficia, &c. homicidia, ebrietates, comessationes, et his similia, quæ prædico vobis, sicut prædixi, quoniam qui talia agunt, Regnum Dei non consequentur* [21]. Neque sola hæc est horum peccatorum pœna, sed præterea crapula et ebrietas gravant corda humana, ut ad res divinas cogitandas et procurandas assurgere non valeant. Id quod Salvator noster docuit, et Sanctus Basilius in Oratione de Ieiunio explicat duabus aptissimis similitudinibus. Prior est de sole et vaporibus. Quemadmodum enim crassi illi vapores qui de locis humidis ascendunt, cœlum nubibus obducunt, et radios solis, ne ad nos penetrent, impediunt, sic etiam ex crapula et abrietate fumi quidam, et quasi vapores in nobis excitantur, qui cœlum rationis obscurant, et radios divini luminis nobis eripiunt. Altera similitudo a fumo et apibus ducitur. Sicut enim apes mellis procreatrices ex alvearibus suis expelluntur fumo, sic etiam sapientia Dei, quæ tamquam apis quædam in animis nostris mel virtutum, et gratiæ, et consolationum cœlestium gignere solet, nulla re alia facilius quam fumo crapulæ et ebrietatis eiicitur.

Ad hæc accedit, quod crapula et ebrietas nocet corporis bonæ valetudini. Antiphanes Medicus peritissimus, ut Clemens Alexandrinus in libro secundo Pædagogi refert, unam esse causam pæne omnium morborum afferebat, ciborum multitudinem et varietatem: contra vero Sanctus Basilius Concione prima de Ieiunio, parentem bone valetudinis abstinentiam appellandam esse censuit. Et passim Medici omnes ad sanitatem restituendam corporibus male affectis inediam adhibent, et vini et carnium abstinentiam imperant. Adde ad hæc, crapulam et ebrietatem non soli corpori, et animæ incolumitati, sed etiam familiari plurimum obesse. Multos crapula et ebrietas ex divitibus pauperes, ex dominis servos effecti. Denique crapula et ebrietas multos pauperes et mendicos divitum eleemosynis privant. Qui enim sobrio cibo et potu contenti non sunt, omnem substantiam suam in proprias voluptates facile consumut, ut nihil pro fratribus egenis supersit. Et impletur illud Apostoli: *Alius quidem esurit, alius autem ebrius est* [22].

Sed his omissis, ad remedia veniamus. Remedium adversus crapulam et ebrietatem esse potest exemplum omnium Sanctorum. Omitto Eremitas et Monachos sanctos, de quibus scribit Sanctus Hieronymus in Epistola ad Eustochium de Custodia virginitatis, apud eos coctum aliquid comedisse luxuria erat. Omitto Sanctum Ambrosium, qui teste Paulino in eius Vita, omnibus diebus ieiunabat, exceptis Festis solemnibus, et Dominicis. Omitto Sanctum Augustinum, qui, teste Possidio in eius Vita, in mensa sua legumina et herbas habebat, et aliquando carnes propter hospites vel infirmos. Omitto alios Sanctos. Si quis attente consideret, quid ipse Dominus omnium et Pater omnium egerit, cum in deserto populum suum pascendi munus sibi ipse suscepit, artem sobrietatis admirabiliter sine dubitatione perdiscet. Nam ad annos quadraginta Deus solus potens, solus sapiens, et solus bonus, qui potuit, et scivit, et voluit populo suo dilecto quam optime providere, pluit illis manna de cœlo, et ex petra aquas eduxit. Erat autem manna cibus non dissimilis placentæ ex farina et melle confectæ, ut in libro Exodi dicitur [23]. En quam sobrie sapientissimus Dominus populum suum prandere et cœnare voluit. Placenta cibus, aqua potus erat, et tamen omnes incolumes et sani vivebant, donec carnium desiderio teneri inciperent.

Ad exemplum Patris, filius Dei Christus Iesus, *in quo* erant *omnes thesauri sapientiæ et scientiæ Dei* [24], cum prandium simul et cœnam multis millibus auditorum suorum parare vellet, apposuit illis panis et piscium fragmenta, et potum aquæ. Neque solum Dominus Christus cum adhuc mortalis esset, tanta sobrieta-

[17] Prov. 1, 8
[18] Mt. 10, 36
[19] Lc. 21, 34
[20] Rom. 13, 13
[21] Gal. 5, 19
[22] 1 Cor. 11, 21
[23] Exod. 16, 31
[24] Coloss. 2, 3

te auditoribus suis convivium paravit, sed etiam post resurrectionem, cum *data* illi esset *omnes potestas in cœlo et in terra*, discipulis suis prandium dedit ad litus maris ex solo pane et pisce, eoque modico [25]: neque vini aut rerum aliarum, ulla fit mentio. O quam longe distant consilia Dei a consiliis hominum! Rex cœli et terræ simplicitate gaudet, sobrietate delectatur, de anima locupletanda, replenda, exhilaranda in primis sollicitus est: sed homines malunt concupiscentiam suam, et diabolum hostem suum exaudire, quam Deum; nisi cum Apostolo dicamus, Deum carnalium hominum non alium esse quam ventrem [26].

Restat sensus tangendi, qui omnium crassissimus est, et simul etiam omnium vivacissimus. Per hunc sensum ingrediuntur ad animum inquinandum, et simul ad alios homines corrumpendos, opera carnis, quæ beatus Apostolus enumerat dicens: *Manifesta sunt opera carnis, quæ sunt fornicatio, immunditia, impudicitia.* Itaque tribus vocibus omnia genera luxuriæ Apostolus designavit. Neque opus est longius progredi in his rebus explicandis, quas oporteret potius apud fideles ignorari, et ne nomina quidem earum umquam audiri. Sic enim loquitur idem Apostolus scribens ad Ephesios: *Fornicatio autem, et omnis immunditia, nec nominetur in vobis, sicut decet sanctos* [27].

Remedia vero adversus hæc omnia scelera, hæc mihi occurrunt: et sunt fere illa ipsa quibus utuntur Medici ad curandos ægrotos. Primum enim incipiunt Medici a ieiunio sive abstinentia, prohibent ægrotare incipientibus carnis edulium, et potum vini. Idem omnino fieri debet ab homine luxuriæ dedito, abstinere a nimio cibo et a nimio potu. Id præscribit Apostolus Timotheo suo, *Utere*, inquit, *modico vino propter stomachum tuum, et frequentes tuas infirmitates* [28]: id est, *Utere vino* propter stomachi debilitatem, sed *modico* ad cavendam luxuriam, nam in vino est luxuria. Deinde Medici corporum potiones amaras, venæ incisionem, et alia id genus naturæ inimica adhibent. Sic viri sancti cum Apostolo dicebant: *Castigo corpus meum, et in servitutem redigo; ne forte cum aliis prædicaverim, ipse reprobus efficiar* [29]. Hinc veteres Eremitæ et Cœnobitæ vivendi genus instituerunt, deliciis carnis et voluptatibus omnino contrarium, in ieiuniis, vigiliis, humicubationibus, flagellis, ciliciis; non odio corporis, sed odio luxuriantis carnis. Unum de multis exemplum proferam. Sanctus Hilarion, Sancto Hieronymo teste in eius Vita, cum libidinosis cogitationibus tentaretur, *Ego*, inquit, corpus alloquens suum, *faciam ut non calcitres, nec te hordeo alam, sed paleis: fame te conficiam et siti, gravi onerabo pondere; per æstus indagabo et frigora, ut cibum potius quam lasciviam cogites.* Ad hæc, medici corporum exercitationem moderatam, ut deambulationem, vel pilæ ludum, vel aliquid eiusmodi ad sanitatem conservandam præscribunt. Idipsum ad animæ sanitatem conservandam valde conducit, si videlicet homo salutis æternæ cupidus, horam aliquam quotidie in mysteriis redemptionis nostræ, vel in quatuor novissimis, vel in aliis piis argumentis meditandis, tribuat. Quod si meditatio non succedit ad votum, saltem in Scripturis Sanctis, vel in piis libellis, vel in Vitis Sanctorum legendis tempus aliquod diebus singulis ponat.

Denique remedium efficax valde ad omnes carnis tentationes et peccata luxuriæ superanda, est, otium fugere. Nullus enim tam est obnoxius turpibus cogitationibus, quam is qui nihil habet quod agat, et tempus suum terit vel ex fenestra respiciens ambulantes, vel cum amicis fabulando et ludendo. Contra vero, nulli sunt magis immunes a cogitationibus sordidis, quam ii qui totos dies in laboribus agrorum colendorum, vel in variis exercendis artibus occupantur. Huius rei gratia magister noster Christus parentes elegit pauperes, ut proprio labore victum sibi pararent. Et ipse quoque antequam ad labores prædicationis accederet, patrem putativum fabrum lignarium habere voluit, eumque in arte illa laborantem adiuvit: dicebant enim de illo: *Nonne hic est faber filius Mariæ?* [30] Hoc addere volui, ut opifices et rusticos non pœniteant sortis suæ, cum sortem illam elegerit Sapientia Dei pro se, et pro matre sua, et pro sanctissimo patre sua putatitio; non quod ipsi hoc remedio indigerent, sed ut nos infirmos admonerent otium fugere, si peccata plurima vitare velimus.

[25] Jn. 21, 13
[26] Philip. 3, 19
[27] Ephes. 5, 3
[28] 1 Tim. 5, 23
[29] 1 Cor. 9, 27
[30] Mc. 6, 3

Capitulum I

De primo præcepto Artis bene moriendi vicina iam morte, quod est de meditatione mortis

Artem bene moriendi in duas partes initio distribuimus. In earum priore posita sunt præcepta bene moriendi, quæ ad illud tempus pertinere poterant, in quo mors adhuc longius abesse videri poterat: in posteriore, quæ nunc præ manibus est, ea ponemus, quæ ad mortem quasi præsentem aut brevi adfuturam pertinent. Dicitur autem mors imminere vel præ foribus esse, quando vel senio confecti sumus, dicente Apostolo: *Quod antiquatur et senescit, prope interitum est* [1], vel morbus gravis et Medicorum iudicio valde periculosus, sive senem, sive iuvenem, sive etiam adolescentem aut puerum corripuit. Huius secundi ordinis primum præceptum nobis esse videtur: Mortis meditatio.

Mors enim, quantumvis diligenter et attente consideretur, dum in florenti ætate sumus, parum omnino nos movet, cum longe abesse, ac per hoc minus horribilis esse videatur. Sed cum prope adesse conspicitur, ut quasi manibus tangatur, tunc vere afficit, et illius consideratio multum prodest. Omnes artes melius addiscuntur exercitatione quam doctrina; et qui, si non sæpius, saltem bis mortui sunt, ut beata Christina, et ille Drithelmus Anglus, cuius memini in libro *De Gemitu Columbæ*, et ille Eremita, cuius historiam narrat Ioannes Climacus, de quo nos in extremo capite pauca dicemus; satis alacriter mortuos fuisse constat. Nobis, quibus non nisi semel mori permittitur, nulla via melior aperitur, quam meditandi et cogitandi quid in morte geratur.

Primum igitur cogitandum nobis est, in morte fieri separationem animi a corpore, sed neque animum extingui, neque corpus sine spe resurgendi cadere, et in pulverem redigi. Si enim hoc fieret, ut Athei opinantur, recte dixisse viderentur illi qui mortem contemnebant, atque dicebant: *Comedamus et bibamus, cras enim moriemur*. Quod Proverbium est antiquissimum, ut intelligi potest ex Isaiæ capite vigesimosecundo, et Apostolo in priore ad Corinthios capite quintodecimo. Esse autem inter nos, qui dicant se credere, factis autem negent, ex eo potest intelligi, quod nonnulli etiam in extremo senio de morte non cogitant, perinde ac si vel numquam essent morituri, vel cum morte corporis animum quoque penitus extingui existimarent. Sed quidquid isti delirent, separatio carnis ab animo, quasi sponsæ a sponso, divortium est ad tempus, non repudium in perpetuum: animus enim immortalis est, et caro in novissimo die sine ulla dubitatione resurget.

Oportet igitur, si Christiani sumus, et si quid sapimus, de propinqua morte assidue cogitare. In hoc enim summa rerum nostrarum posita est, ut bene moriamur; siquidem in hac vita non difficilis transitus est a virtute ad vitium, et cum Dei gratia, a vitio ad virtutem: potest enim qui nunc est heres regni cœlorum, cras per peccatum excidere ab hereditate filiorum Dei, et fieri reus ignis æterni, et contra, Dei gratia aspirante, qui est mancipium diaboli, potest ab illa servitute liberari, et iterum adscribi inter filios Dei et heredes regni cœlestis. At qui moritur inimicus Dei et reus ignis æterni, semper erit inimicus Dei et igni æterno addictus: et contra, qui moritur amicus Dei et heres regni cœlorum, numquam ab illa gratia et gloria eminentissima poterit excidere. Itaque nostra omnis felicitas vel infelicitas, a bona vel mala morte dependet. Quis igitur, nisi plane stultus et omni iudicio carens, audebit de hac vita per mortem discedere, nisi antea omni diligentia adhibita bene mori didicerit, atque ad bonam mortem obeundam se comparaverit?

Altera consideratio circa mortem utilissima esse potest, quod quamvis mors certissima sit, dicente Propheta: *Quis est homo, qui vivet, et non videbit mortem?* [2] et Apostolo concinente: *Statutum est hominibus semel mori; post hoc autem, iudicium* [3], tamen nihil est incertius die vel hora. Id quod Scriptura ipsa clamat: *Vigilate, quia nescitis diem, neque horam* [4]. Multi rapiuntur infantia, alii contra ad decrepitam perveniunt senectutem; alii adolescentes, alii in ætate matura moriuntur. Sed quod miserabilius est, multi repente moriuntur, ut non sit illis otium Deum invocandi, et spiritum suum divinæ misericordiæ commendandi. Hæc vero non alia de causa divina providentia secundum thesaurum sapientiæ suæ procurat, nisi ut nemo electorum audeat vel ad momentum in luto peccati lethalis hærere. Proinde qui hæc legis, si forte conscientia peccati mortalis contra te testimonium dicat, non audeas diem crastinum expectare, imo neque præsentis diei vel horæ finem præstolari, quin saltem corde contrito et humiliato coram Deo peccatum tuum detesteris.

Tertia consideratio non minus utilis erit, si mane antequam ad negotia diurna progrediaris, et vespere antequam ad somnum capiendum te componas, ne forte mors adveniens te imparatum offendat, conscientiam tuam diligenter discutias, an quid nocte præterita vel die proxime exacto egeris, quod peccatum, præsertim lethale videri possit: et si nihil invenias, Deo bonorum

[1] Heb. 8, 13

[2] Psalm. 88, 49

[3] Heb. 9, 27

[4] Mt. 25, 13

omnium auctori gratias agas; sin autem inveneris aliquid adversus Deum admissum, serio et ex corde ingemiscas, et primo quoque tempore ad pedes Sacerdotis illud confitearis, et impositam mulctam libenter accipias, et fideliter reddas. Ista ratio, bis saltem in die examinandi conscientiam, mirifice iuvat, ut mors numquam nos inveniat imparatos.

Quarta consideratio non minus utilis quam superiores, illa est, cuius meminit Ecclesiasticus: *In omnibus operibus tuis memorare novissima tua, et in æternum non peccabis* [5]. Quo pacto enim peccare poterit in ullo opere suo, qui quidquid agit, expendit ad trutinam divini iudicii quod in morte fiet? Huc pertinet memorabile illud dictum hominis bis mortui, cuius meminit Ioannes Climacus in sua Scala, Gradu sexto. Sic autem loquitur: *Non omittam solitarii illius, qui in Choreb habitabat, referre historiam. Hic cum diu negligentissime vixisset, nullamque animæ suæ curam haberet, morbo tandem comprehensus ad extrema deductus est; cumque iam a corpore perfecte migrasset, post unam horam in se ipsum rediit, oravitque nos omnes ut inde protinus abscederemus; et cellæ aditu lapidibus obstructo, permansit intus annis duodecim, nulli omnino quidquam loquens, nec aliud quidquam præter panem et aquam degustans. Sedens autem ea tantum quæ in excessu viderat, attonitus volvebat, atque in his adeo fixo erat cogitatu, ut numquam vultum immutaret, sed semper sic attonitus perdurans vim lacrymarum ferventium tacitus profunderet. Cum vero iam morti esset proximus, rupto ac patafacto aditu ingressi sumus, cumque ab illo doctrinæ verbum supplices inquireremus, hoc ab illo tantummodo audivimus: Nemo, qui revera mortis memoriam agnoverti, peccare umquam poterit.* Hæc ille. Consideret Lector, hanc historiam esse, non fabulam, et ab illo scriptam, qui et vir sanctus erat, et scripsit quæ propriis oculis vidit, et propriis auribus audivit.

Ex quo facile est intelligere, quanti momenti sit mortem assidue meditari, et eius præsentiam numquam a memoria sua repellere. Hic enim negligens antea fuerat in salute sua quærenda, sed ex magna Dei misericordia mortem gustavit, et resurgens a mortuis, per annos duodecim mortem assidue cogitavit, et simul lacrymis continuis peccata sua deflevit, et quæ ante primam mortem levia et venialia arbitrabatur, gustata mortis amaritudine iudicavit esse gravissima, et digna quæ lacrymis annorum duodecim expiarentur. Hic est igitur verus commentarius verborum Scripturæ, quæ dicit: *Memorare novissima tua, et in æternum non peccabis.* Et si perpetua recordatio unius ex Novissimis tam grande lucrum attulit Monacho illi, ut per pœnitentiam annorum duodecim redemerit pœnam gehennæ sempiternam, et lucratus fuerit gloriam regni perpetui: quid faceret iugis memoria Novissimorum quatuor, Mortis, Iudicii, Gehennæ et Paradisi? Utinam multi cognoscerent et experiri vellent compendium lucri huius!

[5] Ecclu. 7, 40

Capitulum II

De secundo præcepto Artis bene moriendi vicina iam morte, quod est de Iudicio extremo

Alterum Novissimum, est Iudicium, quod quidem duplex est: unum particulare, quo singulæ animæ iudicantur statim ac de corpore exierunt; alterum generale, quod fiet in novissimo die. Utrumque horribile et tremendum valde impiis, amabile et gloriosum iustis. De utroque attente et sæpissime cogitare utilissimum est iis qui feliciter mori cupiunt. Futurum autem iudicium particulare statim a morte uniuscuiusque, nemini dubitare licet, cum adversus hæreticos in Concilio Florentino declaratum sit, eos qui peccato mortali inquinati ex hac vita decedunt, mox ad gehennam ignis descendere; eos qui sine culpa lethali, sed cum debito pœnæ temporalis moriuntur, ad Purgatorium duci; illos denique, qui post susceptum Baptisma immunes a culpa et debito pœnæ inveniuntur, in cœlum ad æternam felicitatem repente conscendere.

Credibile autem est, ut Theologi docent [1], sententiam Christi Iudicis, vel per Angelos significari, vel mentibus ipsarum animarum a Deo revelari; sed pias animas comitantibus Angelis vel ad cœlum ascendere, vel ad Purgatorium descendere; reproborum vero a dæmonibus rapi, et in gehennam deturbari. Hoc iudicium in momento fieri potest, quia præsens adest Iudex, qui cum sit Deus et homo, secundum formam Dei ubique est, secundum formam hominis omnia novit. Verissime enim Sanctus Petrus Christo dixit: *Domine, tu omnia nosti* [2]. Addest accusator, qui est diabolus, qui dicitur in Apocalypsi *accusator fratrum nostrorum* [3], et accurrit ad moribundos, ut lupus, vel leo, vel canis ad prædam. Adest testis, conscientia animæ, quæ cum a corpore soluta est, non amplius falli potest ignorantia vel oblivione; sed penitus se ipsa cognoscit, et videt an sit grata Deo, vel Deo exosa. Itaque nihil impedit, quominus iudicium hoc statim fiat, et executioni mandetur. Hoc tamen iudicium privatim dici potest, si conferatur cum iudicio quod fiet in die novissimo, quod erit publicum et generale, coram omnibus omnino Angelis et hominibus.

Sed reddenda est breviter ratio, cur necesse sit iterum iudicari eos, qui sunt iam non solum iudicati, sed

[1] S. Thomas in 4, d. 47; Dominic. a Soto in 4, d. 45
[2] Jn. 21, 17
[3] Apoc. 12, 10

etiam pœna vel præmio affecti. Rationes hæ sunt. Prima ratio est ex parte Dei: nunc enim non desunt, qui videntes multos homines iustos ab impiis non paucioribus iniuste affligi, et contra, multos iniquos affluere temporalibus bonis, suspicantur Deum aut ista non videre, aut non curare. Quare ut totum genus humanum intelligat, mundum a Deo sapientissime gubernari; placuit ipsi Deo in die novissimo coram omnibus Angelis et hominibus reddere præmia bonis, et supplicia malis: unde omnes cogantur prædicare et dicere: Iustus es Domine, *vera et iusta iudicia tua* [4].

Altera ratio est, ut Christus, qui coram hominibus iniuste iudicatus, et supplicio gravissimo et indignissimo affectus est, ipse coram toto mundo cernatur in throno sublimi omnes impios iudicare, ut illud impleatur quod scriptum est in libro Iob: *Causa tua quasi impii iudicata est, causam iudiciumque recipies* [5]. Itaque ignominia passionis Filii Dei iuste compensabitur per gloriam iudicantis in theatro totius mundi, et tunc implebitur illud Apostoli: *In nomine Iesu omne genu flectatur, cœlestium, terrestrium et infernorum* [6].

Tertia ratio est, ut retributio iustorum integra sit. Merces enim iustitiæ est honor et gloria. Et quoniam multi homines eximie iusti, quasi scelesti et impii publice interfecti sunt, æquum fuit ut in publico totius orbis theatro iustitia ipsorum prædicaretur. Ad hunc numerum sanctorum Martyres Domini præcipue pertinent, qui in oculis persecutorum paganorum vel hæreticorum, Principum et Regum coronati assistent.

Quarta ratio erit, ad confusionem hypocritarum. Non enim desunt qui cum opinione sanctitatis moriantur, cum vere sint impii; quales sunt hæretici Calviniani vel Anabaptistæ, et olim erant illi, de quibus scribit Sanctus Cyprianus in libro de Unitate Ecclesiæ: *Ardeant licet flammis et ignibus traditi, vel obiecti bestiis animas suas ponant, non erit illa fidei corona, sed pœna perfidiæ, nec religiosæ virtutis exitus gloriosus, sed desperationis interitus.* Itaque necesse est, ut saltem in universali Iudicio eorum hypocrisis publice detegatur.

Quinta ratio illa est, ut animæ simul et corpora iudicentur. Siquidem in iudicio particulari solæ animæ iudicantur, et præmium vel pœnam accipiunt: sed in Iudicio universali integri homines comparebunt. Et quoniam animæ cum corporibus peccaverunt, vel bene egerunt, sic etiam oportet, ut post resurrectionem animæ cum corporibus præmia vel pœnas accipiant.

Sexta denique ac postrema ratio est, ut non solum bona vel mala quæ gessimus in vita præmia vel pœnas suas habeant, sed etiam bona vel mala, quæ nascuntur ex operibus bonis vel malis nostris, et propagantur usque ad mundi consummationem; in mundi consummatione laudem aut vituperationem publice sortiantur.

Ac ut exemplis rem illustremus, non desunt homines pii, qui Xenodochiis extructis aut Monasteriis, aut Gymnasiis, in quibus multi vel convalescunt, vel instituuntur ad pietatem, vel erudiuntur in disciplinis, et hæc opera perseverant in longum tempus; alii scribunt libros utiles ad sapientiam, vel ad varias artes, vel pietatem, et alia bona opera propaganda, quibus multi singulis ætatibus proficiunt, et adiuvant proximos suos: nec desunt homines improbi, qui scriptis libris lascivis, vel seditiosis, vel etiam hæreticis, multos homines perdunt, et extructis theatris ad ludos gladiatorum, vel ad comœdias obscenas, vel alio modo proximis nocent in longum tempus post obitum suum. Quoniam igitur in fine mundi processus omnes finem accipient, et merita omnium hominum, sive bona sive mala, consummabuntur, æquum erit, ut eo die, omnium qui fluxerunt ab initio mundi maxima memorabili, Iudicis supremi potentissimi atque iustissimi sententia proferatur. Hæ sunt igitur causæ, cur præter iudicium particulare, quod fiet in morte singulorum, expectandum sit iudicium universale in consummatione sæculi. Explicandum igitur breviter est, quis sit futurus Iudex in hoc tremendo iudicio, unde veniet, ad quem locum veniet, quos iudicabit, et quæ erit sententia iudicantis. Iudex erit sine ulla dubitatione Dominus noster Iesus Christus. Ipse enim apud Sanctum Matthæum sic loquitur: *Cum venerit Filius hominis in maiestate sua, et omnes Angeli cum eo, tunc sedebit super sedem maiestatis suæ, et congregabuntur ante eum omnes gentes* [7], et quæ sequuntur. Idem confirmant Apostoli, Petrus, Paulus et Ioannes. Petrus in Actis Apostolorum ait: *Ipse est qui constitutus est a Deo Iudex vivorum et mortuorum* [8]. Apostolus Paulus in iisdem Actis, *Deus*, inquit, *statuit diem, in quo iudicaturus est orbem in æquitate, in viro, in quo statuit, suscitans eum a mortuis* [9]. Apostolus Ioannes in Evangelio sic loquitur: *Dedit ei potestatem iudicium facere, quia Filius hominis est* [10], et in eodem loco: *Pater non iudicat quemquam, sed omne iudicium dedit Filio* [11].

Veniet autem ad iudicandum de cœlo, et veniet usque ad aërem terræ vicinum, ut videri et audiri possit ab omnibus qui in terra erunt. Audi Christus ipsum apud Matthæum: *Videbis Filium hominis venientem in nubibus cœli* [12]. Audi Apostolum Paulum scribentem ad Thessalonicenses: *Rapiemur*, inquit, *cum illis*

[4] Apoc. 16, 7
[5] Iob 36, 17
[6] Philip. 2, 10
[7] Mt. 25, 31
[8] Act. 10, 42
[9] Act. 17, 31
[10] Jn. 5, 27
[11] Jn. 5, 22
[12] Mt. 26, 64

in nubibus obviam Christo in aëra [13]. Et hoc ipsum prædixerat Ioël Propheta: *Congregabo omnes gentes et deducam eos in vallem Iosaphat, et ibi disceptabo cum eis* [14]. Ex verbis autem illis, *in vallem Iosaphat*, recte intelligunt eo loco futurum esse iudicium omnium maximum; tum quia vox Hebraica Iosaphat proprie significat *Dei iudicium*, tum quia vallis Iosaphat est prope Ierusalem, ad partem Orientalem Templi, ut Sanctus Hieronymus testatur in Commentario Capitis tertii Ioël. Quo loco nullus esse potest opportunior pro tanto iudicio: inde enim conspicitur Ierusalem, ubi Christus prædicavit, et iudicium ultimum futurum esse prædixit: inde etiam conspicitur mons Calvariæ, ubi Christus idem pro redemptione generis humani cruci fuit affixus, et mons Oliveti, unde victor mortis in cœlum ascendit. Ad eum igitur locum in nubibus cœli Christus veniet cum omnibus Angelis, qui sunt ut minimum *millia millium, et decies millies centena millia* [15], ut Daniel scribit. Dixi autem, *ut minimum*, quoniam sententia Sancti Dionysii Areopagitæ et Sancti Thomæ est, numerum Angelorum sanctorum superare numerum omnium rerum corporalium. Ibi etiam aderit cum Rege Christo omnis multitudo sanctorum hominum in corporibus gloriosis, de quibus dicitur in Apocalypsi: *Vidi turbam magnam, quam dinumerare nemo poterat, ex omnibus gentibus, et tribubus, et populis, et linguis* [16].

Erit igitur in hoc iudicio spectaculum, quale non fuit ab initio mundi, neque fiet. Porro rei mortis æternæ erunt omnes impii, qui resumptis corporibus, nudi, et mœsti mœstitia summa et incredibili, astabunt in terra ab Angelis adducti ex toto orbe terrarum ad vallem Iosaphat et loca vicina. Numerus autem eorum erit longo maior numero sanctorum, cum Dominus ipse dixerit: *Multi sunt vocati, pauci electi* [17], et *Arcta est via, quæ ducit ad vitam, et pauci inveniunt eam; lata est via, quæ ducit ad perditionem, et multi sunt qui intrant per eam* [18]. Quod si verum est, ut est verissimum, multitudinem sanctorum hominum numerari non posse: quanto minus numerari poterit turba reproborum? His autem adiuncti erunt spiritus maligni, qui sunt etiam in numero maximo.

His ita constitutis, antequam sententia Iudicis proferatur, libri rationum aperientur, ut ex Daniele Propheta, et Sancto Ioanne intelligi potest [19]. Quid sint hi libri qui in Iudicio aperientur, explicat Apostolus Paulus ad Corinthios, dicens: *Nolite ante tempus iudicare quoadusque veniat Dominus, qui et illuminabit abscondita tenebrarum, et manifestabit consilia cordium* [20]. Effundet enim Deus eiusmodi lumen, ut in eo cernantur conscientiæ omnium hominum impiorum. Videbunt igitur omnes qui in eo theatro erunt, conscientias omnium, ac per hoc opera, verba, cogitationes, appetitiones. O quale spectaculum erit, videre conscientias hypocritarum, mendacium, proditorum, cabillatorum, qui nihili faciebant, per omnia sacra peierare. Ex hac publicatione scelerum et flagitiorum omnium hominum, ex qua sequetur præiudicium futuræ sententiæ, id fiet, quod legitur in Apocalypsi: *Reges terræ, et Principes, et Tribuni, et divites, et fortes, et omnis servus et liber*, abscondent *se in speluncis, et petris montium*, et dicent *montibus, et petris: Cadite super nos, et abscondite nos a facie sedentis super thronum, et ab ira Agni, quoniam venit dies magnus iræ ipsorum, et quis poterit stare?* [21]. Et hoc idem prædixit Dominus in Evangelio, cum crucem in humeris deferet, alloquens pias mulieres: *Filiæ Ierusalem, nolite flere super me, sed super vos ipsas flete, et filios vestros; quoniam ecce venient dies, in quibus dicent: Beatæ steriles, et ventres qui non genuerunt, et ubera quæ non lactaverunt. Tuncs incipient dicere montibus: Cadite super nos, et collibus: Operite nos* [22]. Ad extremum feretur sententia a Iudice dicente: *Venite benedicti...*, *Ite maledicti...* [23], et ibunt iusti in vitam æternam, et iniusti in ignem æternum.

Obsecro ego nunc Lectores meos, ut cogitent et recogitent sæpe et attente, se quoque futuros in hoc theatro, et nunc cum tempus habent, serio deliberent quid facto opus sit. Neque obiiciant, diem Iudicii adhuc procul abesse, ut non sit opus ante tempus cruciari, quasi instet dies Domini. Nam si forte distet Iudicium generale, iudicium particulare non distat, sed instat, et plane præ foribus est: et qualis erit sententia iudicii particularis, talis erit et generalis. Itaque quicumque sapit, debet omnino ita se comparare ad sententiam Iudicii divini audiendam, ac si hodie vel cras audienda esset: non enim magis distat hora iudicii quam distet hora mortis, et hora mortis ab homine sene vel gravi morbo laborante procul abesse non potest. Ergo in expectatione tanti iudicii in quo de summa rei agitur, oportet serio implorare Advocatum, qui idem Iudex futurus est. *Advocatum enim habemus Iesum Christum iustum* [24], ut Apostolus Ioannes nos docet, et rursum amicos Advocati sollicitare, atque in primis Virginem clementissimam Advocati parentem, et Angelos, atque homines sanctos. Neque solum vocibus, sed etiam mu-

[13] 1 Thess. 4, 17
[14] Ioel 3, 2
[15] Dan. 7, 10
[16] Apoc. 7, 9
[17] Mt. 22, 14
[18] Mt. 7, 13
[19] Dan. 7, 10; Apoc. 20, 12
[20] 1 Cor. 4, 5
[21] Apoc. 6, 15
[22] Lc. 23, 28
[23] Mt. 25, 34 et 41
[24] 1 Jn. 2, 1

neribus adire nos convenit tum Advocatum tum Advocati amicos: non enim recusant Sancti munera, quæ non illis prosunt, sed pauperibus Iesu Christi: ipsi enim Beati in cœlo bonorum nostrorum non indigent.

Capitulum III

De tertio præcepto Artis bene moriendi, vicina iam morte, quod est de Gehenna

Post Mortis et Iudicii considerationem, expedit Gehennæ quoque cruciatus et Paradisi gaudia attentissime cogitare. Hæc enim sunt duo Novissima, quorum alterum unicuique nostrum, Christo iudicante, continget; sed hæc duo sic inter se contraria sunt, ut unum nos miserrimos, alterum felicissimos reddere debeat. Sed quoniam de utroque scripsimus in Libro *De ascensione mentis in Deum*, prope finem libri, et rursum de gaudiis Paradisi scripsimus in toto libro *De æterna felicitate sanctorum*, et de cruciatibus Gehennæ in libro secundo *De gemitu columbæ*, denique de omnibus novissimis in *Concionibus Latinis*, quæ nobis tunc in mentem venerunt, et diximus ad populum, et scripta reliquimus: visum est hoc loco breviter summa capita attingere; ut Lector habeat, in qua re attente cogitanda utiliter exercere se possit, dum mortem expectat, atque ad eam cum gaudio suscipiendam se parat.

Igitur de statu infelicissimo damnatorum ad Gehenam tria breviter consideranda suscepimus, locum, tempus, et modum. Locus est, profunditas; tempus, æternitas; modus, pœna sine modo. Locus, inquam, est profunditas: siquidem homines reprobi, propter ingentia crimina læsæ maiestatis divinæ, carcerem obtinebunt in profundissima parte mundi, quæ longissime distat a Regia domo quæ est in cœlis, hoc enim decebat ut supplicio mulctaretur superbia diaboli et hominum superborum. Diabolus enim dicebat: *In cœlum conscendam, super astra Dei exaltabo solium meum, similis ero altissimo* [1]. Sed responsum est illi: *Ad infernum detraheris in profundum laci*, quod idem continget omnibus hominibus superbiæ filiis.

Ex hac autem prima ærumna reproborum sequentur tres aliæ, tenebræ, angustiæ, et egestas. Nam cum Gehenna sit in centro terræ, ad quem locus radii solis, et lunæ et stellarum penetrare non possunt, nihil in ea luminis esse poterit, nisi quantum ex igne sulphureo exire poterit, qui augebit, non minuet pœnam. Videbunt enim eo lumine dæmones, hostes suos crudelissimos: videbunt quoque homines illos, sive amicos, sive cognatos, qui perditionis eorum causa fuerunt; videbunt denique suam nuditatem, suam mendicitatem, sua vincula, sua tormenta. Quæ omnia cuperent fortasse non videre: aliquid boni, unde consolationem possent accipere, certe non videbunt! O tenebras non tenebras! tenebras, ad omnia bona occultanda, non tenebras ad omnia mala manifestanda.

Porro angustiæ in gehenna tantæ sunt, ut multitudinem corporum damnatorum vix capiant. Nam cum terra sit quasi punctum, impartibile, si cum cœli immensitate comparetur, et gehenna non terram totam, neque partem dimidiam, sed centrum solummodo comprehendat, et numerus hominum damnatorum sit amplior quam numerus salvandorum, de quibus tamen legimus in Apocalypsi: *Vidi turbam magnam, quam dinumerare nemo poterat* [2], quis animo comprehendere poterit, quantæ sint angustiæ in gehenna? Eant nunc Reges magni, Nabuchodonosor, Darius, Alexander, Iulius Cæsar, et alii, quos terrarum orbis vix capere poterat, et dilatent, si possunt, angustias gehennæ, ut paulo commodius iaceant, et paulo mitius torqueantur. O vanitas vanitatum! extendere et dilatare contendunt mortales fere omnes agros suos, ditiones suas, Regna sua, ut ad breve tempus de subditorum multitudine glorientur; et in mentem illis numquam venit, quantæ illos in gehenna angustiæ maneant, ubi non ad tempus breve, sed sine ullo fine, velint nolint, habitare cogentur.

Iam vero quid de incredibili egestate perditorum hominum dicam? Omnium rerum bonarum egeni, sola pœnarum abundantia divites sunt omnes illi qui in inferis habitant. Memores quidem erunt in gehenna homines divites, quantis deliciis abundaverint terra dum viverent; sive in cibo et potu, sive in vestibus pretiosis, sive in venationibus et aucupiis, sive in hortis et vineis, sive in theatris et ludis variis. Sed hæc omnis recordatio dolorem augebit, cum se viderint in gehenna nudos, iacentes, despectos, rebus ac fortunis omnibus miserrime spoliatos. Tunc dicent quod in libro Sapientiæ legimus: *Quid nobis profuit superbia? aut divitiarum iactantia quid contulit nobis? transierunt omnia illa tamquam umbra* [3].

Veniamus ad secundum caput, quod est tempus. Quamdiu durabit exilium gehennæ? Utinam non diutius quam duravit incolatus vitæ præsentis! sed nulla erit comparatio: tempori enim non tempus, sed æternitas succedet. Itaque tamdiu durabit habitatio æternitas Dei, quæ sicut principio caret, ita carebit et fine. Tamdiu torquebuntur damnati, quamdiu lætabunt Beati. Denique tamdiu reprobi morientur, quamdiu Deus ipse vivet: et nisi desinat esse Deus id quod est, non desinent reprobi esse in pœnis in quibus sunt. O vita mortifera! o mors immortalis! Si vita es, quomo-

[1] Isa. 14, 13

[2] Apoc. 7, 9

[3] Sap. 5, 8

do occidis? si mors es, quomodo duras? neque igitur mors, neque vita dicenda es; quoniam utrumque horum boni aliquid habet, vita quietem et mors finem; tu vero neque quietem neque finem habes. Quid igitur te esse dicemus, nisi id totum mali, quod et vita et mors habet? Magna profecto res esset, si vel mediocriter intelligere possemus quid sit æternitas pœnarum. Hæc enim sola cogitatio, tamquam frænum quoddam, omnes hominum libidines coerceret; et ita nostram vitam temperaret, ut non Christiani modo, sed etiam Anachoretæ sanctissimi omnes esse videremur.

Restat ex tribus rebus propositis solus modus, quem esse diximus pœnam sine modo. Pœna enim gehennæ non est singularis aliqua pœna, sed pœnarum omnium cumulus: torquentur enim in gehenna omnes potentiæ animæ intelligentis, et omnes sensus, sive interni, sive externi; idque non per vices, sed omnes istæ pœnæ, tamquam agmine facto in hominem irruunt. Hic in terris sicut bonum generale Beatorum, ita malum istud generale damnatorum numquam experimur: nam qui oculis dolet, non simul dentibus dolet, et qui dentibus, non simul oculis, et sic de ceteris ad eumdem modum. Sed apud inferos, dolores atrocissimi in omnibus membris uno tempore tolerandi sunt, cum ignis gehennæ totum corpus ambiat, et totum vehementissime torqueat, et numquam consumat. *Ite*, inquit Iudex, *in ignem æternum* [4], et Isaias: *Vermis eorum non moritur, et ignis non extinguitur* [5]. Quæ verba Dominus in Evangelio apud Marcum ter in eodem capite repetivit [6], ut nobis plane in cordibus imprimeret, pœnam gehennæ esse ignem æterno tempore duraturum, et corpus totum dolore acerrimo per omnem æternitatem crudelissime vexaturum. Qui viderunt hominem iusto iudicio hic in terris igne cremari, vix potuerunt conspectum eiusmodi supplicii tolerare, cum tamen brevissimo tempore finiatur. Quod si homo, quantumvis reus, ad integrum diem in igne perseveraret, certe nullus ferre posset spectaculum tam horrendum. Dicat igitur intra se unusquisque, Si ferre non possum combustionem hominis viventis, qui nihil ad me pertinet, quo modo ferre potero combustionem corporis mei ad unam horam, vel diem, vel mensem, vel annum? et si hoc nimis mihi videtur horrendum, ut ne cogitare quidem id possim, qua stultitia ego ipse me tam grandi periculo expono, ut ardeam in æternum? Quod si ista non credimus, ubi est fides nostra? si credimus, ubi est iudicium? ubi prudentia? si sanæ mentis sumus, et fidem Scripturis Sanctis habemus, quo modo fieri potest ut tam immani periculo imminente non excitemur? Ingrediatur ergo in cor suum quicumque salvus esse cupit, et rebus omnibus attentissime consideratis ita se gerat, ut mors eum paratum inveniat, et non eum gehennæ ignis excipiat, sed in gaudium Domini sui feliciter ingredi mereatur.

[4] Mt. 25, 41
[5] Isa. 66, 24
[6] Mc. 9

Capitulum IV

De quarto præcepto Artis bene moriendi, vicina iam morte, quod est de Gloria Beatorum

Restat Gloria Beatorum, quæ postremum locum inter Novissima tenet. De hoc Novissimo illa tria capita solum breviter considerabo, quæ in superiori capite de gehennæ suppliciis consideravi: locum, tempus et modum. Locus gloriæ Beatorum, cœlestis Paradisus est; tempus, æternitas quæ finem nullum habet; modus, felicitas excedens omnem modum.

Incipiamus a primo. Paradisi cœlestis locus est altissimus, supra omnes montes terræ, supra omnia elementa, supra omnes stellas. Inde enim in Scripturis Sanctis dicitur Regnum cœlorum, *domus Dei, civitas Regis magni, civitas Dei viventis, Ierusalem cœlestis*. Ex hoc sublimissimo situ civitatis cœlestis facile possumus intelligere, multa esse privilegia sive prærogativas huius loci præ omnibus locis mundi totius. Primum enim, quo locus in hac rerum universitate est altior, eo quoque est maior atque capacior. Siquidem figura universitatis rerum creatarum rotunda esse cernitur, sic ut orbis terræ centrum mundi teneat; supremum cœlum extremam sive supremam sphæram, latitudinis propemodum infinitæ complexu suo contineat.

Locus igitur Beatorum ut est altissimus, sic etiam amplissimus est, quemadmodum econtrario locus perditorum ut est omnium infimus, sic est omnium angustissimus. Deinde, locus altissimus est etiam locus purissimus: certe enim aqua purior est quam terra, et aër quam aqua, et ignis quam aër, et cœlum quam ignis, et cœlum empyreum quam cœlum sidereum. Denique locus altissimus, tutissimus etiam est, ut non possit ad eum locum accedere malum ullum, neque flagellum appropinquare tabernaculo eius. Primum igitur, sedes Beatorum est amplissima, ut possint Beati homines de loco ad locum libere commigrare; neque periculum erit ne forte fatigentur, cum ex dote agilitatis momento possint de loco ad locum pergere. Quanta erit illa voluptas, nunc ab Oriente ad Occidentem migrare, nunc ab Austro ad Aquilonem se transferre, nunc orbem totum momento circuire, dum perditi homines in gehenna ligatis manibus et pedibus [1]in omnem æternitatem uno in loco consistent? Sed maior adhuc felicitas erit hominum beatorum, dum aura illa purissima in cœlo

[1] Mt. 22, 12

fruentur, quam neque tenebræ, neque caligines, neque vapores, neque ventorum flatus, neque pestis ulla inquinare poterit; dum ultra omnem modum miserabiles gehennæ incolæ tetra caligine et fumo æstuantis fornacis, sine ulla spe auræ purioris, in loco illo horroris plenissimo iacere cogentur.

Quid iam de civitate superna dicam, propter summan altitudinem ab omni proditione vel malo quocumque tutissima? *Lauda Ierusalem Dominum*, inquit Sanctus David, *lauda Deum tuum Sion, quoniam confortavit seras portarum tuarum* [2]. Hæc vero portarum munitio non id significat quod verba sonant, dicitur enim in Apocalypsi de civitate cœlesti: *Et portæ eius non claudentur per diem; nox enim non erit illic* [3]. Itaque *confortavit* Deus *seras portarum* Ierusalem cœlestis, quia fecit eam inexpugnabilem, ob altitudinem suam. Et si draco in cœlo pugnavit cum Michaële Archangelo, causa est, non quod ex inferis in cœlum conscenderit, sed quod in cœlo conditus, antequam confirmaretur in gratia, rebellavit a Conditore suo; et in superbiam elatus, æqualis esse tentavit Altissimo. Sed quia cœlestis Ierusalem in pace fundata est, non potuit inimicus pacis in ea consistere, sed continuo *sicut fulgur de cœlo* [4] cecidit, neque deinceps pedem in ea figere potuit: atque ab eo tempore nemo admittitur ad inhabitandam cœlestem Ierusalem, nisi in pace perpetua fundatus et solidissime confirmatus. Atque hæc de loco.

Nunc de tempore pauca dicemus. Tempus habitandi cœlestem Ierusalem, post diaboli casum, est tempus sine tempore, id est duratio perpetua sine fluxu dierum et noctium. Sic enim in Apolcalypsi *iuravit* Angelus *per viventem in sæcula sæculorum, quia tempus non erit amplius* [5]. Et Dominus in Evangelio, completo die novissimo dicet: *Sic ibunt hi*, videlicet iniqui, *in ignem æternum; iusti autem in vitam æternam* [6]. Hoc tantum erit discrimen, quod iniqui æternitatem inviti patientur, et quærent mortem, et non invenient: iusti autem nihil iucundius audient quam beatam æternitatem, id est, vitam sine timore moriendi, et standi virtutem sine timore cadendi.

Reliquum est, ut de modo quo se habebunt in Paradiso post resurrectionem Beati, paucis explicemus. Atque id unum verissime dici posse censeo, omnia bona quæ in terris optantur, quamvis admixta malis plurimis, ea multo maiora et sine ulla admixtione malorum possidenda esse a Beatis in cœlo. Quæ in bonis numerantur in terris, hæc sunt, honor, potestas, divitiæ, deliciæ. Honor in cœlo hominum Beatorum plane videri posset incredibilis, nisi is id affirmaret qui mentiri non potest. Audi Dominum Christum, qui est Veritas, sic loquentem in Apocalypsi beati Ioannis: *Qui vicerit, dabo ei sedere mecum in throno meo, sictu et ego vici, et sedi cum Patre meo in throno eius* [7]. Quid, obsecro, ad hunc honorem addi potest? thronus certe Filii Dei in cœlo altissimus est, et qui in eo sedet, honorem plane incredibilem consecutus esse existimari potest. Quis plausus, quæ laudes resonabunt in cœlo coram Deo et omnibus Angelis, quando homo aliquis, quondam mortalis et fragilis, Dei manibus collocabitur in throno Filii Dei, qui est *Princeps Regum terræ, et Rex Regum, ac Dominus dominantium*? Certe ad hunc honorem nihil addi potest.

Potestas autem eiusdem hominis beati tanta erit, quantam suspicari vix possumus. Eiusdem Christi promissio est in Evangelio, de servo fideli: *Amen dico vobis, quoniam super omnia bona sua constituet eum* [8]. Quæ verba hoc plane significant, servum fidelem in cœlo fore participem potestatis quam Deus habet super omnes res creatas. Et quanta est potestas Dei in res creatas? omnino maxima et incomparabilis. Itaque dicentur, et verissime erunt Sancti omnes Reges mundi totius, non ad annos paucos, sed in omnem æternitatem. Atque hæc est sententia, quam Christus Iudex supremus in Iudicio novissimo pronuntiabit, cum dicet Iustis: *Venite benedicti Patris mei, possidete paratum vobis Regnum a constitutione mundi* [9].

De divitiis Beatorum hoc solum satis esse deberet omnibus hominibus, quod erunt divitiæ amplissimæ et semper duraturæ, dicente Propheta *Gloria et divitiæ in domo eius* [10], et erit *Deus omnia in omnibus*, ut Apostolus loquitur in Epistola ad Corinthios [11]. Quæ verba sic exponit Theophylactus, et etiam Sanctus Anselmus, ut sensus sit: Erit *Deus omnia in omnibus*, quia nunc res una nobis est cibus, alia potus, alia vestis, alia domus, alia divitiæ, alia voluptas, alia honor, alia potestas: sed in cœlo, post resurrectionem, erit Deus Beatis omnibus cibus, potus vestis, domus, divitiæ, voluptas, honor, potestas. Erunt igitur Beatis in cœlo omnia pretiosa, omnia incorruptibilia, omnia divina. Addit Sanctus Hieronymus in Epistola ad Amandum, Deum futurum omnibus Beatis omnia non solum corporalia, sed etiam spiritualia. Nunc enim gratiæ divinæ non dantur omnes omnibus, sed uni sapientia, ut Salomoni, alteri bonitas, ut Davidi, alteri patientia, ut Iob: cum autem rerum omnium finis advenerit, tunc omnia in omnibus erunt, ut singuli Sanctorum omnes virtutes et dona possideant. Quid, quæso, daret in hoc mundo avarus,

[2] Psalm. 147, 1
[3] Apoc. 21, 25
[4] Lc. 10, 18
[5] Apoc. 10, 6
[6] Mt. 25, 46
[7] Apoc. 3, 21
[8] Mt. 24, 47
[9] Mt. 25, 34
[10] Psalm. 111, 3
[11] 1 Cor. 15, 28

ut divitias omnes omnium possideret? quid luxuriosus, ut voluptates quas cupit, omnes consequeretur? quid ambitiosus, ut honores et dignitates, quas ambit, omnes assequi posset? Et tamen ista temporalia sunt, et cito peritura, et quod miserabilius est, brevi cum sempiterna egestate, et dolore, et ignominia commutanda. Cur ergo non quærimus Deum, in quo uno bona omnia spiritualia et corporalia in omnem æternitatem mansura possidebimus?

Sed quid tandem de gaudio et voluptate Beatorum dicemus? Isaias et Paulus exclamant, et dicunt: *Oculus non vidit, auris non audivit, in cor hominis non ascenderunt quæ præparavit Deus diligentibus se* [12]. Vere enim paravit Deus iustis diligentibus se in cœlesti patria gaudium, lætitiam, voluptatem, delicias, dulcedinem, suavitatem, qualem nullus mortalium neque gustavit, neque cogitatione assequi umquam potuit. Tria requiruntur ut delectatio generetur, potentia, obiectum, et unio potentiæ cum obiecto: et quo ista maiora sunt, eo maior gignitur delectatio. Nulla potentia in rebus creatis maior, et vivacior, et delectationis capacior est rationali voluntate: nullum obiectum præstantius, et amabilius, et suavius est essentia Creatoris. *Gustate*, inquit David, *et videte, quoniam suavis est Dominus* [13]. Et Sapiens loquens de sole et stellis, *Quorum*, inquit, *si specie delectati, deos putaverunt, sciant quanto his dominator eorum speciosior est. Speciei enim generator hæc omnia constituit* [14]. Nulla coniunctio magis intima cogitari potest, quam Dei cum voluntate rationali, dicente Apostolo: *Qui adhæret Domino, unus spiritus est* [15]. Coniunctio corporum ut plurimum in superficie fieri solet, ad interiora non penetrat, et tamen sic afficit homines corporalis voluptas, ut ad insaniam quodam modo redigantur. Quam igitur suavitatem quam dulcedinem gustabit anima, quando sic intime coniungetur cum Deo, qui est suavitas infinita, ut unus spiritus fiat cum eo? Hic mihi plane verba desunt, ut explicare nullo modo queam, quod cogitando mecum ipse revolvo.

Adde, quod omnis humana voluptas quæ ex rebus creatis oritur, aut momentanea, aut certe brevissima est, voluptas autem quæ ex coniunctione spiritus humani cum Deo, qui est suavitas infinita, numquam omnino finietur. Et tamen tanta regnat in multis hominibus amentia, ut malint frui carnalibus voluptatibus, sordidis et modicis, et ad tempus brevissimum, quam maximis et purissimis, et in omnem æternitatem sine ullo dubio duraturis. Atque hæc de quatuor Novissimis hoc loco sufficiant.

[12] Isa. 64, 4; 1 Cor. 2, 9
[13] Psalm. 33, 9
[14] Sap. 13, 3
[15] 1 Cor. 6, 17

Capitulum V

De quinto præcepto Artis bene moriendi, vicina iam morte, quod est de Testamento condendo

Præmissa consideratione mortis appropinquantis, et aliorum Novissimorum, consequens est, ut qui discedere parat ex hoc mundo, disponat domum suam. Sic enim admonuit Isaias Ezechiam, dicens: *Dispone domui tuæ, quia morieris tu, et non vives* [1]. A qua molestia liberi sunt viri Regulares, qui cum Apostolis dicere possunt: *Ecce nos reliquimus omnia* [2]. Ex quibus fuit unus Sanctus Augustinus, de quo scribit Possidius in eius Vita: *Testamentum*, inquit, *non fecit, quia unde faceret pauper Christi non habebat: quamvis enim Episcopus esset, tamen more Regularium nihil proprii retinebat.*

Porro testamentum fieri debet ad initium morbi, nisi quis prudenter anteverterit: et non leviter errant, qui de testamento condendo non cogitant, nisi cum ægritudine coguntur; quo tempore vel delirare incipiunt, vel certe res suas non ea prudentia disponunt, qua disposuissent dum bene valebant.

Oportet autem ut primum omnium de ære alieno, si quo forte gravantur, restituendo cogitent. Deinde opes suas illis omnino relinquant, ad quos de iure pertinere intelligent. Neque sinant se trahi ad personas quas magis diligunt, si quoquo modo repugnet iustitia. In iis vero quæ ab arbitrio dependent suo consulant in primis gloriam Dei, deinde proximorum necessitates. Quod si forte abundent divitiis, quas, uti supervacaneas, pauperibus iam dudum distribuere debuissent, non existiment se conscientia satisfecisse, si hoc ipsum cum aliis criminibus suis Sacerdoti aperuerint, et absolutionem obtinuerint; nisi res illas pauperibus erogari mandaverint, vel ipsi potius continuo erogaverint. Est enim sententia communis Sanctorum Patrum et præcipuorum Doctorum Scholasticorum, res supervacaneas pauperibus deberi, de qua re scripsimus in libro priore, capite nono, quæ repetenda non sunt. De iis vero quæ arbitrio suo donare poterunt, consulant viros pios, quæ sint opera charitatis magis grata Deo, pro loco et tempore: alicubi enim magis urgebit ædificatio Ecclesiæ, vel Cœmeterii; alibi collocatio paupercularum virginum in matrimonio; alibi multitudo ægrotantium in xenodochio, vel pauperum mendicantium in plateis; alibi redemptio captivorum. Denique, in huiusmodi distributione nulla est regula melior, quam *fides sincera, et providentia perspicax*, ut scribit Sanctus Ambrosius [3], vel *charitas cum prudentia, et prudentia cum charitate coniuncta*, ut loquitur Sanctus Gregorius [4].

[1] Isa. 38, 1
[2] Mt. 19, 27
[3] Lib. 3 de Offic. c. 48
[4] 3 Par. Past. Adm. 21

Illud tamen magni momenti esse videtur, ut eleemosynæ quæ fiunt a viventibus, vel ut fiant mandantur a morientibus, tunc potissimum aut fiant, aut mandentur ut fiant, quando is qui facit vel mandat, est gratus Deo; tunc enim meritum magnum conciliant largienti, et eiusmodi boni eleemosynarii recipiuntur a bonis amicis *in æterna tabernacula* [5], iuxta promissionem Christi apud Lucam. Si vero fiant, aut mandentur ut fiant, ab homine impio, tunc eleemosynæ non prosunt ad vitam æternam, quidquid sit de aliis meritis, neque efficiunt ut largitores recipiantur in æterna tabernacula. Quare consulendum est a prudenti Confessario vel amicis homini, qui sibi conscius est quod testamentum condiderit cum iaceret in cœno lethalis peccati, ut post novam confessionem integre et rite peractam, confirmet, et approbet, ac ratum habeat id totum quod in suo testamento disposuerat, ac præsertim de eleemosynis post obitum suum vel Ecclesiæ vel pauperibus largiendis.

Addendum est postremo, ut qui in testamento suo multis muneribus affecit proximos suos, non obliviscatur animæ suæ, præsertim cum facile fieri possit, ut non recta in cœlum evolet, sed ad purgatoria loca deducatur. Itaque prudenter et pie faciet, si partem eleemosynarum iubeat conferri Sacerdotibus, qui pro anima ipsius Sacrificia Domino offerant. *Sancta* enim *et salubris est cogitatio pro defunctis exorare, ut a peccatis solvantur*, ut dicitur in libris Machabæorum [6]. Ex quo loco colligit Sanctus Augustinus, multo magis iuvari animas defunctorum Sacrificio Corporis Christi, si iuvabantur sacrificiis pecorum in Testamento Veteri [7].

Capitulum VI

De sexto præcepto Artis bene moriendi, vicina iam morte, quod est de Confessione peccatorum

Post considerationem quatuor Novissimorum, et rebus domesticis expeditis, necesse est ut homo senex, vel periculoso morbo laborans, serio animum applicet, reiectis aliis curis, ad Sacramentum Pœnitentiæ rite percipiendum. Sæpe enim accidit ut Sacramentum Pœnitentiæ, quo tempore magis est necessarium, illo ipso tempore minus accurate suscipiatur. Qui enim gravi morbo laborant, vel doloribus impediti, vel debilitate, aut deficiente iudicio, vel horrore propinquæ mortis, vel amore charorum quos inviti relinquunt, satis imperfectam confessionem peccatorum faciunt, et valde ægre contritionem veram et perfectam in illis angustiis in se ipsi excitare queunt.

[5] Lc. 16, 9

[6] 2 Mach. 12, 46

[7] Libro de Cura pro mortuis, c. 1

Testis ego possum esse huius difficultatis, quam ægroti ut plurimum patiuntur. Nam quam aliquando inviserem amicum, virum divitem et nobilem, qui ex peccato quodam gravi perpetrato in morbum lethalem inciderat, atque ei dicerem, nihil ei salutarius in eo temporis articulo esse posse, quam veram peccatorum suorum pœnitentiam et contritionem, quia Deus cor contritum et humiliatum numquam despicit, respondit ille: Et quid est contritio? non capio quid a me requiras. Subieci ego: Hoc requiro, ut ex vero corde displiceat tibi quod in Deum peccaveris, et omnino statuas, si diutius vixeris, numquam amplius Deum offendere, idque totum procedat ex vero amore Dei, qui tibi innumerabilia beneficia præstitit, cui tu ingratissimus pro beneficiis iniurias reddidisti. Respondit ille: Non intelligo, non sum capax rerum istarum. Ita obiit, signa damnationis suæ satis aperta nobis relinquens. Hæc et similia exempla nos monent, ut cum bene valemus, sic conscientiam nostram exoneremus, et pœnitentiam veram agamus, ac si illa confessio ultima nobis esset futura.

Sed nihilominus tamen in ipso gravi morbo Confessio Sacramentalis quanta fieri potest diligentia fieri debet ac præsertim contritio excitanda est ex vero dolore præteritorum, et proposito firmissimo non amplius peccandi, si ulterius sit vivendum. Neque solum de peccatis commissis pœnitentia agenda est, sed etiam de operibus bonis omissis, ad quæ ex officio vel ex charitate tenebamur. Multi enim satis accurate peccata in Deum vel proximum admissa considerant; omissionum autem facile obliviscuntur, vel eas non magnifaciunt. Addere possum etiam hoc loco exemplum satis utile.

Ægrotabat ad mortem Episcopus valde doctus et pius. Accessit ad eum Sacerdos utrique nostrum amicus, a quo hoc accepi quod narro. Quæsivit ab Episcopo communis amicus, an conscientia eius satis pacata esset; respondit, per gratiam Dei nihil grave sibi occurrere, quod in Deum se commisisse ab ultima confessione meminisset. Addidit Sacerdos amicus, an conscientia omissionum non eum reprehenderet, cum Apostolus tam sollicite Episcopum Timotheum admonuerit, dicens: *Testificor coram Deo, et Iesu Christo, qui iudicaturus est vivos et mortuos, per adventum ipsius, et Regnum eius: prædica verbum, insta opportune, importune, argue, obsecra, increpa in omni patientia et doctrina* [1]. His auditis, ingemuit bonus Episcopus, et ait: Vere omissiones me non parum exterrent. Et his dictis, cœperunt oculi eius profundere flumina lacrymarum.

Porro iis qui ad bene moriendum se parant, præcipue contritio necessaria est: Confessio enim sine contritione vel attritione vera, non sufficit ad salutem; Satisfactio

[1] 2 Tim. 4, 1

quoque vel sine contritione non prodest, vel ægre ab ægroto præstari potest; Contritio vero, quæ charitatem includit, etiam sine confessione et satisfactione, cum illæ præstari non possunt, ad salutem perducit. Nam, ut paulo ante diximus, *cor contritum et humiliatum Deus non despiciet* [2]. Contritio igitur ægrotanti sollicite quærenda nobis esse videtur: cuius rei habemus exemplum egregium Sancti Patris Augustini, qui teste Possidio, qui eius Vitam scripsit, in ultima ægritudine ex qua defunctus est, describi sibi iussit Psalmos Davidicos qui ad pœnitentiam pertinent; ipsosque quaterniones, iacens in lecto, contra parietem positos diebus suæ infirmitatis intuebatur, et legebat, et iugiter ac ubertim flebat. Et ne intentio eius a quoquam impediretur, cavebat. Ante dies ferme decem quam exiret de corpore, postulavit a familiaribus suis ne quis ad eum ingrederetur, nisi iis tantum horis, quibus Medici ad inspiciendum intrarent, vel cum ei inferretur refectio, nam omni reliquo tempore orationi vacabat. O beatissimum et sapientissimum virum! Post Baptismum susceptum, et peccata præteriti temporis ei dimissa, vixit annos tres et quadraginta, in quibus usque ad ultimam ægritudinem assidue prædicavit verbum Dei: scripsit libro innumerabiles, Ecclesiæ universæ utilissimos: vitam duxit sine querela, innocenter et sanctissime, et tamen in ultima senectute et morbo per dies plurimos contritioni et pœnitentiæ ita vacavit, ut in legendis Psalmi Pœnitentialibus iugiter et ubertim fleret. Et plane observanda sunt duo illa verba, *iugiter et ubertim*. Non enim una die vel hora contritioni vacavit, sed per dies plurimos sæpissime et copiosissime peccata sua deflevit. Et cuius generis peccata deflevit vir sanctissimus? opinor, venialia tantum: ut non solum a flammis gehennæ, sed etiam ab igne purgatorio liber recta in cœlum conscenderet. Et si vir sanctus et prudens delicta venialia per tot dies iugiter et ubertim deflevit, quid faciendum esset illis, qui non solum pro delictis venialibus, sed etiam por criminibus lethalibus satisfacere debent Deo?

Igitur ægroti omnes qui vicinam habent mortem, ita se comparent antequam ægrotent, ut in senectute vel morbo non sit illis necessarium gravia peccata expiare, sed pro levioribus tantum delictis pœnitentiam agere, et sacra Confessione et Communione et Unctione ita se communire studeant adversus insidias diaboli, ut ad patriam cœlestem feliciter Deo duce et Angelo Sancto Custode comitante perveniant.

[2] Psalm. 50, 19

Capitulum VII

De septimo præcepto Artis bene moriendi, vicina iam morte, quod est de Sacrosancto viatico

Veteres Christiani in administrando Sacro Viatico, et Sacra Unctione ægrotis, primo loco inungebant ægrotos Sacra Unctione, deinde porrigebant iisdem ægrotis sacratissimum Christi Corpus. Ac ut unum vel alterum testimonium adferamus, extat apud Laurentium Surium Tomo primo Vita Sancti Guilielmi Archiepiscopi Bituricensis, qui vixit temporibus Innocentii Tertii Pontificis. In ea legitur: *Unctionis Sacramentum humiliter ac devote suscepit: eo percepto, sacrosanctam Eucharistiam sibi porrigi instantissime postulavit; ut tanto itineris duce munitus, posset securius hostium cuneos penetrare.* Id ipsum habetur de Sancto Malachia, in Vita eius a Sancto Bernardo conscripta, quod videlicet Eucharistiæ viaticum post Extremam Unctionem acceperit.

Præter hæc duo testimonia, quæ demonstrant ordinem inter Extremam Unctionem et Eucharistiam, possunt adferri alia duo, quæ docent Viaticum fuisse postremum, quamvis non fiat mentio Unctionis extremæ. In Vita Sancti Ambrosii, quam scripsit Paulinus, habetur, Viaticum datum fuisse Sancto Ambrosio morte iam imminente; ita ut sumpto Viatico statim spiritum emiserit. Idem omnino scribit Simeon Metaphrastes de Sancto Ioanne Chrysostomo in Vita ipsius. Itaque perspicuum est, apud veteres ultimum Sacramentum fuisse Viaticum Corporis Domini.

Nos hoc tempore primum ægrotos munimus Sacro Viatico, deinde post aliquot dies morbo crescente inungimus Oleo Sancto. Uterque ritus habet suas rationes. Veteres considerabant olei sancti venerabile Sacramentum institutum fuisse tum ad bonam valetudinem recuperandam, tum ad peccata, sive peccatorum reliquias expellendas. Sic enim loquitur Sanctus Iacobus: *Infirmatur quis in vobis? inducat presbyteros Ecclesiæ, et orent super eum, ungentes eum oleo in nomine Domini: et oratio fidei salvabit infirmum, et alleviabit eum Dominus: et si in peccatis sit, remittentur ei.* Veteres igitur sperantes ex hac sacra unctione sanitatem corporalem ægroti, non differebant hoc Sacramentum ad illud tempus, in quo desperata est salus, Medicorum iudicio; sed cum morbus incipiebat a Medicis periculosus iudicari, continuo ad Sacram Unctionem confugiebant. Id quod etiam potest intelligi ex eo quod Sanctus Bernardus scribit in Vita Sancti Malachiæ Episcopi, eumdem sanctum virum ægrotantem, ex cubiculo, quod erat in parte superiore domus, descendisse pedibus suis ad Ecclesiam, ut Unctionem Extremam primum, deinde Viaticum acciperet; et his Sacramentis susceptis, rediisse etiam pedibus suis nullo adiumento ad cubiculum et lectum suum. Nostro tem-

pore ægroti, cum audiunt mentionem fieri Extremæ Unctionis, arbitrantur iam actum esse de vita sua, eaque de causa cognati vel amici, ne ægrotos terreant, differunt hoc Sacramentum quamdiu possunt.

Est etiam alia ratio, quæ veteres movebat, ut primo loco inungerent ægrotos, deinde Viaticum eis præberet; quia videlicet in Sacramento Unctionis remittuntur peccata, ut iam ex Apostolo Iacobo audivimus: et ideo vocatur a nonnullis veterum Extrema Unctio, *Pœnitentia infirmorum*. Peccatorum autem remissio et pœnitentia rectissime præponitur, tamquam præparatio sive dispositio ad altissimum Sacramentum Eucharistiæ, quod puritatem maximam requirit.

Denique Sacramenta omnia, concluduntur, et quasi consignantur Sacramento Corporis Domini. Sic enim qui baptizantur adulti, ut Hebræi vel Turcæ, post Baptismum continuo confirmantur, et admittuntur ad Sacrificium Missæ, et Sacram Eucharistiam percipiunt. Sic etiam qui pœnitentiam agebant, pœnitentia peracta ad Eucharistiam, saltem more veteri, semper accedebant. Illi etiam qui Ordines minores vel maiores accipiunt, susceptis Ordinibus, ad Sacra Communionem accedunt. Denique qui Matrimonio iunguntur, Sacramentum coniugii Sacramento Eucharistiæ muniunt, et confirmant. Nostro tempore invertitur ordo, non sine causa rationabili. Sæpe enim accidit, ut Extrema Unctio, ne terreantur ægroti, differatur in longum tempus, et periculum est, ne interim ægrotus vel usum rationis amittat, vel alia de causa reddatur inhabilis ad sacrosanctam Eucharistiam rite percipiendam. Ideo igitur Viaticum nostro tempore præmittitur. Melius enim est, ut inverso ordine Sacramenta ista ministrentur ægrotis, quam ut altero eoque saluberrimo careant. Unctio enim extrema conferri potest ægroto etiam in agone posito, et non intelligenti vel sentienti quid circa se agatur, modo tamen in vivis sit: defuncti enim nullius Sacramenti capaces sunt. Atque hæc de ordine Sacramenta ægrotis conferendi.

Venio nunc ad pretiosum Christi Corpus ægrotis utiliter conferendum. Ac primum breviter exponam, quid agendum sit ægroto, antequam Sacramentum ad eum deferatur; deinde, quid agere debeat idem ægrotus, Christi Corpore præsente; denique, quomodo se gerat, divinissimo cibo recreatus.

Quod attinet ad primum, ego consulerem, nisi Patri spirituali aliquid utilius suggerendum occurrerit, ut diligenter ægrotus consideraret verba illa Sancti Thomæ: *O sacrum convivium, in quo Christus sumitur, recolitur memoria passionis eius, mens impletur gratia, et futuræ gloriæ nobis pignus datur!* Primum igitur atente considerabit, sacrosanctam Eucharistiam præberi nobis viatoribus per modum cibi, ut non deficiamus in via ad patriam, præsertim eo tempore, quo longo itinere fatigati vires minui solent. Dicitur autem hic cibus *convivium*, et *sacrum convivium*, quia licet detur in specie solius panis, tamen est integrum magnumque convivium, et convivium non profanum, sed sacrum, non corporis, sed animæ: ideo additur *in quo Christus sumitur*. Est enim sub illis speciebus sive accidentibus panis, verum Christi Corpus, non separatum ab anima et Divinitate, ac per hoc res maxima, et pretiosissima, et ingens, dulcissimumque convivium, omnem saporem suavitatis exuperans, sed animæ nutriendæ et delectandæ, non corpori accommodatum.

Qui sint autem fructus sive utilitas huius cibi, additur, cum dicitur, *Recolitur memoria passionis eius, mens impletur gratia, et futuræ gloriæ nobis pignus datur*. Primus igitur fructus huius convivii est, memoria passionis Christi: ideo enim in duplici specie, panis et vini, Corpus et Sanguis Domini consecratur, ut species panis repræsentet Corpus a Sanguine separatum, ac per hoc mortuum, et species vini repræsentet Sanguinem separatum a Corpore, quamvis sub utraque specie Christus totus et vivens existat. Voluit enim Dominus, ut per hæc mysteria iugis et quotidiana memoria apud nos extaret venerandæ passionis suæ, per quam omnia mala evasimus, et omnia bona consecuti sumus. Hinc enim Dominus ipse dixit Apostolis suis, de hoc Sacramento loquens: *Hoc facite in meam commemorationem* [1]. Et Apostolus Paulus hæc Domini verba exponens ait: *Quotiescumque manducabitis panem hunc, et calicem bibetis, mortem Domini annuntiabitis, donec veniat* [2]. Hoc est, quotiescumque ad hoc sacrosanctum mysterium accesseritis, memores eritis, Christum Dominum vitam posuisse pro vobis, et hæc commemoratio durabit usque ad secundum adventum Domini, id est, usque ad mundi consummationem. Voluit autem Dominus nos assidue memores esse passionis et mortis suæ, quia sciebat, hanc memoriam nobis utilissimam fore, ut memores tam admirabilis charitatis suæ erga nos, omnem spem nostram in illo poneremus, tum in vita, tum in morte. Quid enim negare poterit illis, pro quibus vitam ipse suam tam alacriter posuit?

Alter fructus huius cœlestis convivii notatur in verbis illis: *Mens impletur gratia*, quod est privilegium Sacramenti Eucharistiæ singulare, quando cum debita præparatione suscipitur. Nam quemadmodum cibus corporalis, res una est, et per manducationem ad stomachum traiicitur, tamen omnia membra corporis reficit, nutrit, roborat, exhilarat; contra vero nimia cibi abstinentia non stomachum solum inanem reddit, sed omnia membra debilitat, extenuat, deformia et languida reddit, ac tandem occidit: sic cibus iste divinus omnes animæ spirituales potentias reficit, nutrit, roborat.

[1] Lc. 22, 19
[2] 1 Cor. 11, 26

Memoria hoc sacro alimento impletur gratia dulcissimæ recordationis beneficiorum Dei, ac præcipue passionis Dominicæ, per quam liberati et salvati sumus. Intelligentia hoc eodem alimento repletur gratia fidei, non habitualis tantum, sed etiam actualis: fides autem purificat corda ab erroribus plurimis [3], et replet mentem intelligentia rerum divinarum, quæ incredibile gaudium parit. Denique voluntas hoc ipso alimento repletur gratia spei certissimæ, et charitatis ardentissimæ: quæ cum sit regina virtutum, omnes virtutes ad se trahit; quarum possessione homo ditissimus cœlestium opum evadit. Sic igitur per hoc divinissimum Sacramentum mens repletur gratia.

Denique *futuræ gloriæ nobis pignus datur* per hoc idem salutiferum Sacramentum. Sumpta est autem metaphora pignoris, ab eo quod inter homines non potest negari id quod promissum est, quando in fidem servandæ promissionis relictum est pignus. Reliquit autem Dominus Corpus suum in Eucharistia, ut pignus cœlestis beatitudinis. Proinde qui moritur, suscepto Corpore Dominico cum debita puritate et reverentia, is pignus ostendet, et a cœlesti felicitate excludi non poterit. Ostendit autem pignus, qui moritur unitur Christo per veram charitatem, quam reliquit in anima digna perceptio huius salutiferi Sacramenti. Tunc enim egreditur anima de corpore, ut *sponsa innixa super dilectum suum.*

Atque hoc est, quod scribit Sanctus Ioannes in Apocalypsi, cum dicit: *Beati mortui qui in Domino moriuntur* [4]; id est, Beati morientes, qui moriuntur coniuncti Domino, ut membra capiti. *Nemo enim ascendit in cœlum, nisi qui descendit de cœlo, Filius hominis, qui est in cœlo* [5]. Filius autem hominis Christus non ascendit sine corpore suo, cui ipse est caput. Proinde soli illi moriuntur in Domino, qui dum moriuntur, adhærent Domino, ut membra capiti: quod illi omnes obtinent, qui paulo ante mortem Christum in Eucharistia digne percipiunt.

Atque hactenus de præparatione ægroti ad Viaticum percipiendum, antequam Viaticum ipsum sit præsens. Nam statim atque Sacrum viaticum allatum est, debet ægrotus eo modo quo potest, assurgere, et Dominum suum vel in genua provolutus, vel certe inclinato capite adorare. Sæpe autem Dominus vires præbet, ut homines, etiam moribundi, in illa hora consurgant, et genua flectant. Sic enim legimus de Sancto Guilielmo Archiepiscopo Biturícensi: *Ut autem Dominum et Creatorem suum ad se venisse cognoverat, illico resumptis viribus de strato prosiliens, tamquam iam febris omnis abscessisset, non sine stupore circumstantium, maxime quod iam fere in supremo spiritu positus videretur, concito gradu procedit obviam Salvatori suo, vires subministrante charitate, flexisque genibus, totus lacrymis diffluens, illum adorat: utque sæpius genua possit flectere, crebro prostratus erigitur, illique suum agonem tota devotione commendat, orans ut quidquid purgandum superest, ipse purgare dignetur, ne quid funestus possit invenire inimicus.*

Videtur autem mihi optimum factu, ut ægrotus antequam Domini Corpus accipiat, recitet, vel recitari audiat versiculos illos Sancti Thomæ Aquinatis, qui simul fidem protestantur, et spem erigunt, et charitatem accendunt. Sunt autem hi:

Adoro te devote latens Deitas:
Quæ sub his figuris vere latitas.
Tibi se cor meum totum subiicit,
Quia te contemplans totum deficit.
Visus, gustus, tactus in te fallitur,
Sed auditui soli tuto creditur.
Credo quidquid dixit Dei Filius,
Nihil Veritatis hoc verbo verius.
In cruce latebat sola Deitas,
Sed hic latet simul et humanitas.
Ambo tamen credens atque confitens,
Peto quod pitivit latro pœnitens.
Plagas, sicut Thomas, non intueor,
Deum tamen meum te confiteor.
Fac me tibi semper magis credere,
In te spem habere, et diligere.
O memoriale mortis Domini,
Panis verus vitam præstans homini,
Præsta meæ menti de te vivere,
Et te illi semper dulce sapere.
Pie pellicane Iesu Domine,
Me immundum munda tuo Sanguine,
Cuius una stilla salvum facere
Totum mundum posset omni scelere.
Iesu, quem velatum nunc aspicio,
Quando fiet illud quod tam sitio,
Ut te revelata cernens facie,
Visu sim beatus tuæ gloriæ?

His versiculis devotissime recitatis, vel auditis, præmissa confessione ordinaria, *Confiteor Deo*, &c. et accepta Sacerdotis absolutione et benedictione, et dicto, *Domine non sum dignus*, summa qua potest humilitate et devotione adiungat: *In manus tuas Domine*, &c. et sacrosanctum ad cœlestem cibum secure accipiat.

Sumpto Viatico, restat gratiarum actio pro tam eximio Dei beneficio, et præter orationes vocales quæ ex piis libellis recitari solent, valde utile esset, ut qui Viaticum accepit, ingrederetur cubiculum cordis sui, et ta-

[3] Act. 15, 9
[4] Apoc. 14, 13
[5] Jn. 3, 13

citus intra se meditaretur verba illa dulcissima Domini Iesu, quæ habentur in Apocalypsi: *Ecce sto ad ostium, et pulso, si quis aperuerit mihi, intrabo ad eum, et cœnabo cum illo, et ipse mecum* [6]. Hæc enim proprie conveniunt illis qui a Sacra Communione recedunt: Dominus enim, qui hoc Sacramentum instituit in specie convivie, nihil aliud magis cupit, quam ut Christiani ad convivium istud accedant, et hoc significatur illis verbis: *Ecce sto ad ostium, et pulso*, id est, ego me ipse invito ad commune convivium, ut simul pascar. *Si quis mihi aperuerit*, assentiens bono desiderio a me illi inspirato, ut simul convivamus; *intrabo ad eum*, per sacrosancti convivii communicationem, *et cœnabo cum illo, et ipse mecum.* Deus enim cœnare dicitur nobiscum, quando delectatur de nostro spirituali profectu, iuxta illud Prophetæ: *Lætabitur Dominus in operibus suis* [7]. Et in eodem loco: *Iucundum sit ei eloquium meum, ego vero delectabor in Domino* [8]. Quibus verbis exprimitur mutua delectatio, y quasi dulce convivium Dei cum anima, et animæ cum Deo. Deus enim delectatur de profectu spirituali animæ, et anima delectatur de acceptis a Deo beneficiis, quorum præcipuum est, quod ipse idem per hoc magnificum Sacramentum cum anima quodam modo conglutinari dignetur.

Cogitet igitur anima fidelis post acceptum Viaticum, quam dulce y quam fructuosum sit habere hospitem Christum, dum sacræ illæ species durant, non solum ut Deum, sed etiam ut hominem, et posse cum illo cum fiducia agere, et pericula atque angustias suas in exitu de corpore cum illo communicare, seque illi ex toto corde commendare, atque ab eo petere ut tentatorem reprimat, Angelum Sanctum comitem sibi adiungat, atque ad portum salutis se perducat.

Capitulum VIII

De octavo præcepto Artis bene moriendi, vicina iam morte, quod est de Unctione extrema

Ultimum Sacramentum est Sacra Unctio, quæ magnam consolationem ægroto adferre potest, si virtus eius intelligatur, et ipsum Sacramentum opportuno tempore percipiatur. Duo sunt effectus huius Sacramenti, ut Capite superiori dicebamus: sanitas corporalis, et remissio peccatorum. De utroque effectu paucis disseremus. De primo sic loquitur Sanctus Iacobus: *Infirmatur quis in vobis? inducat presbyteros Ecclesiæ, et orent super eum, ungentes eum oleo in nomine Domini, et oratio fidei salvabit infirmum* [1]. Hæc sane satis aperta et certa promissio est.

Cur autem rarissime nostro tempore convalescant ægroti hac Unctione suscepta, duæ sunt causæ: una est, quia nostro tempore ferius quam oporteret hoc Sacramentum exhibetur ægrotis; neque enim per hoc Sacramentum miracula expectanda sunt, quale miraculum esset, si is qui agit animam, continuo convalesceret. Verum si hoc Sacramentum conferretur ægrotis quando periculose ægrotare incipiunt, sæpe videremus effectum sanitatis, quæ non quidem in momento, sed tempore suo succederet. Quæ causa est cur Extrema Unctio non conferatur iis, qui propter commissa crimina a carnifice interficiuntur: isti enim non nisi apertissimo miraculo a mortis periculo liberari possunt. Altera causa est, quia non semper expedit ægroto a morbo suo liberari, sed expedit potius mori; et oratio Ecclesiæ, qualis est quæ funditur in hac Unctione, non petit absolute sanitatem ægroti, sed si utile illi sit ad salutem æternam eo tempore convalescere.

Alter effectus huius Sacramenti est, remissio peccatorum. Sic enim loquitur Sanctus Iacobus: *Et si in peccatis fuerit, remittentur ei* [2]. Sed quoniam remissio peccati originalis proprie pertinet ad Baptismum, remissio peccati actualis, tum ad Baptismum, si baptizentur adulti, tum ad Sacramentum Pœnitentiæ: ideo Theologi docent, peccata quæ remittuntur in Sacramento Unctionis extremæ, esse reliquias peccatorum. Sunt autem duo genera eiusmodi reliquiarum: aliquando enim reliquiæ peccatorum dicuntur peccata ipsa lethalia, aut venialia, quæ post Sacramentum Pœnitentiæ iam susceptum commissa sunt, et non sunt postea Confessario manifestata; vel ex ignorantia, quia non sciebat pœnitens illa esse peccata lethalia, vel ex oblivione, quia memoriæ non occurrerunt, et ideo non quæsivit ægrotus Confessarium cui illa confiteretur. Has igitur reliquias peccatorum Sacra Unctio delet. Et de hoc genere peccatorum dicit Sanctus Iacobus: *Si in peccatis fuerit, remittentur ei.* Quod etiam satis aperte docent Concilium Florentinum et Tridentinum, sess. 14, can. 2.

Aliud genus reliquiarum peccatorum est quidam horror et torpor, sive tristitia et mœror, quæ invadunt ægrotos: et huc respicit illa promissio Sancti Iacobi: *Et alleviabit eum Dominum.* Exhilarat enim hoc Sacramentum ægrotos, quando attendunt ad promissiones divinas, quæ in hoc venerabili Sacramento exprimuntur: atque ea de causa non deberet differri ad extremum illud tempus, quo ægrotus nihil audit, vel nihil intelligit.

Quanta vero sit utilitas huius Sacramenti, ex ipsa forma verborum intelligi potest. Inunguntur enim Sacro oleo præcipue quinque loca corporis, in quibus sedes sunt quinque sensuum, videlicet sensus videndi,

[6] Apoc. 3, 20
[7] Psalm. 103, 31
[8] Psalm. 103, 34
[1] Iac. 5, 14
[2] Iac. 5, 15

sensus audiendi, sensus olfaciendi, sensus gustandi, et sensus tangendi; et interim Sacerdos dicit: *Indulgeat tibi Dominus quidquid deliquisti per visum, auditum,* et sic de aliis. Et quoniam Oratio illa est forma Sacramenti, sine dubitatione ulla efficaciter operatur id quod verba sonant, nisi aliquid impediat ex parte suscipientis.

Quanta vero sit in hoc Sacramento liberalitas et benignitas Dei nostri, facile intelliget, qui cogitaverit quanta multitudo peccatorum profluat ex his quinque fontibus peccatorum. Atque hæc causa est, cur Sanctus Malachias Episcopus Hibernus, cuius Vitam scripsit Sanctus Bernardus, cum distulisset ad aliquot horas ministrare Sacramentum Unctionis extremæ cuidam nobili feminæ ægrotanti, et illa interim vitam cum morte commutasset, tanto dolore correptus sit, ut in cubiculo mulieris defunctæ cum suis Presbyteris tota nocte iacuerit orans et lugens, culpæ suæ deputans, quod illa pia mulier per Sacramentum Extremæ Unctionis vel non convaluisset, vel tam largam indulgentiam peccatorum de Domini liberalitate non percepisset. Quia vero Sanctus ille Episcopus amicus Dei erat, a Domino suo precibus et lacrymis obtinuit ut mulier illa resurgeret, et ab eodem sancto viro cum ingenti devotione inuncta, utrumque effectum Sacræ Unctionis acciperet: nam et plane convaluit et ad multos annos supervixit, et indulgentiam peccatorum, ut pie credimus, non amisit. Hoc exemplum tanti viri, et ab alio sanctissimo viro fideliter literis commendatum, potest omnibus facile persuadere quanti fieri debeat hoc venerabile Sacramentum.

Capitulum IX

De nono præcepto Artis bene moriendi, vicina iam morte, quod est de prima tentatione diaboli, id est, de Hæresi

Propinquante morte, diabolus adversarius noster, *tamquam leo rugiens* [1]non deest sibi, sed tamquam ad prædam velox accurrit, et totis viribus in extrema illa lucta moribundum aggreditur. Primum vero prælium inchoare solet a tentatione circa fidem. Nam et res quas credimus, non solum supra sensum, sed etiam supra rationem naturalem ascendunt; et ipsa eadem fides, fundamentum iustificationis nostræ est; et eo fundamento everso, omnis ædificatio bonorum operum corruit. Est autem hæc tentatio facile omnium gravissima, quia prælium nobis est cum adversario non solum doctissimo et acutissimo, sed etiam eiusmodi præliis assueto ab exordio mundi. Ipse omnes Principes hæreticorum seduxit, quorum non pauci, viri optimi et sapientissimi fuerant. Recte igitur Apostolus nos admonet dicens: *Non est nobis colluctatio adversus carnem et sanguinem*, id est adversus homines, *sed adversus spiritualia nequitiæ in cœlestibus* [2], id est, adversus dæmones qui spiritus sunt, et spiritus nequissimi et astutissimi, et ex cœlo aëreo nos omnes vident. Arma nostra in hoc prælio non sunt disputationes, sed simplex veritatis fides. Sic enim Principes Apostolorum nos docent. Apostolus Petrus, *Adversarius*, inquit, *vester diabolus, tamquam leo ruegiens circuit quærens quem devoret; cui resistite fortes in fide* [3]. Et Apostolus Paulus, *In omnibus*, inquit, *sumentes scutum fidei, in quo possitis omnia tela nequissimi ignea extinguere* [4]. Itaque ex doctrina Apostolorum non oportet cum diabolo disputare, sed clypeo fidei excipere et retorquere omnia tela ipsius, quantumvis ignita et ardentia, id est, efficacia et subtilia esse videantur.

Habemus exemplum valde tremendum apud Petrum Barocium, Episcopum Patavinum, qui scripsit libros tres de Ratione bene moriendi. Is in libro secundo sic loquitur: *Fuere, quemadmodum auditui, duo quondam viri eruditissimi et omnium qui ex eodem gymnasio essent, in disputando facile principes: ac iisdem bene morati, maximeque religiosi. E quibus unus cum excessisset e vivis, ei qui superstes erat, in sua forte bibliotheca Scripturæ Sacræ studiis incumbenti totus ardens apparuit; territoque, ac quæ nam ei tam grandis pœnæ causa foret, interroganti, gemens dolensque, respondit: Cum essem migraturus e vita, venit ad me hostis antiquus, et quoniam apprime eruditum noverat, sciscitari cœpit, de fide quid crederem. Ego, quæ in Apostolorum Symbolo sunt, credere me respondi. Illi exponi sibi quædam, quæ minus lucida viderentur, rogavit. Exposui, ut in Symbolo Athanasii legeram. Neque enim lucidius aut verius exponi posse putabam. Tum ille, Non est, ait, ut putas: sed quæ ad Patrem pertinent, partim aperta et vera, partim obscura et falsa sunt. Nam ipse quidem æternus est, non tamen ut semper Deus sic semper et Pater: sed prius Deus, postea Pater. Ad hæc cum ego exclamarem hæreticum esse documentum, doctrinamque diabolicam: Non est, inquit ille, clamoribus disserendum, sed rationibus, si veritatis indagandæ studio ducimur. Ego quid pro mea sententia sit, dicere facile possum: tu quid pro tua sit, explicare si poteris, ab errore me grandi liberaveris. Ipse miser, qui ingenio et doctrinæ meæ magis quam æquum erat confiderem, cum eo tamquam cum uno quolibet hominum ceterorum disputare cœpi; tandemque rationibus, quas mihi ex adverso plurimas ingerebat, et, quod magis admira-*

[1] 1 Petr. 5, 8

[2] Ephes. 6, 12

[3] 1 Petr. 5, 8

[4] Ephes. 6, 16

tus sum, Scripturæ Sacræ testimoniis in errorem me paulatim tam nefarium misit, ut iam neque Filium neque Spiritum Sanctum Deum putarem. Interim rapuit animam mors, et qualem reperit, Iudici obtulit. Ab eo discedere in hunc ignem sum iussus: quem, etsi maximum est, tolerabilem tamen utcumque putarem, si post mille annorum millia finiendus foret. Sed æternus est, idemque tantus, quantum nulla apud nos vidit ætas; ut me in singulas ferme horas scientiæ meæ pœniteat, quæ in tam immane præcipitium me deiecit. Et hæc dicens evanuit. At ille tum rei novitate, tum vero amici damno permotus, ut in se primum reversus est, cum iis qui sibi amicissimi erant, quod viderat contulit, petiitque quidnam adversus eiuscemodi rem factu optimum ducerent. Decretum in commune est, ut ad eam se quisque fidem referret, quam Catholica servat Ecclesia. Paulo post in ægrotationem, ex qua mortuus est, incidit. Et ecce ad eum itidem antiquus hostis, prioris disputationis successu animosior venit, quærit de fide, quid credat. Respondet, credere se quæ Mater Ecclesia credit. Rursus antiquus hostis, quidnam credat Mater Ecclesia, sciscitatur. Et ille, Quod ego, inquit; atque in hunc modum, audientibus his qui astabant, veluti ab aliquo interrogatus, Credo quæ credit Ecclesia, et Ecclesia credit quæ ego credo, tantisper dicere non cessavit, dum animam redderet. Ita factum est, ut delusa inimici versutia, ipse in cælum migraret. Et post paucos dies amicis, quos quidnam in huiuscemodi re factu optimum videretur consuluerat, longe alio habitu corporis apparens, gratias egit, quod eorum consilio ad cæleste Regnum ascenderat. Quæ nos uti sunt gesta describere superfluum arbitrati non sumus, ut horum vel infortunio vel successu discere unusquisque posset, de fide cum diabolo disputari non oportere: sed satis esse, si ad eam unusquisque se referat fidem, quam Catholica servat Ecclesia. Hæc Barocius, cui nihil est quod addamus.

Capitulum X

De decimo præcepto Artis bene moriendi, vicina iam morte, quod est de secunda tentatione, id est, de Desperatione

Altera tentatio solet esse de Desperatione, qua tentatione diabolus solet non solum improbos homines, sed etiam valde pios aliquando vexare. Et quidem homines valde improbos satis facile imminente morte in desperationis barathrum detrudit: subiicit enim ante oculos mentis omnia omnino crimina, quæ dum viverent, gesserunt, ut de quodam milite scribit venerabilis Beda in libro quinto Historiæ gentis suæ, cuius hæc sunt verba: *Fuit quidam temporibus Coenredi, qui post Edilredum regnavit, vir in laico habitu atque officio militari positus: sed quantum pro industria exteriori Regi placens, tantum pro interna suimet negligentia displicens. Admonebat ergo illum sedulo ut confiteretur, et emendaret ac relinqueret scelera sua, priusquam subito mortis superventu tempus omne pœnitendi et emendandi perderet. Verum ille, licet frequenter admonitus, spernebat verba salutis, seseque tempore sequenti pœnitentiam acturum esse promittebat. Inter hæc tactus infirmitate, cecidit in lectum, atque acri cœpit dolore torqueri. Ad quem ingressus Rex (diligebat enim eum) multum hortabatur ut vel tunc, antequam moreretur pœnitentiam ageret commissorum. At ille respondebat, non se tunc velle confiteri peccata sua, sed cum ab infirmitate resurgeret, ne forte exprobarent sibi sodales, quod timore mortis faceret ea, quæ sospes facere noluerat. Fortiter quidem, ut sibi videbatur, locutus, sed miserabiliter, ut postea patuit, dæmoniaca fraude seductus est. Cumque morbo ingravescente, denuo ad eum invisendum ac docendum Rex intraret, clamavit statim miserabili voce: Quid vis modo? quid huc venisti? non enim mihi aliquid utilitatis aut salutis potes ultra conferre. At Rex, Noli, inquit, ita loqui; vide ut sanum sapias. Non, inquid, insanio, sed pessimam mihi conscientiam certus præ oculis habeo. Paulo ante intraverunt ad me duo pulcherrimi iuvenes, et resederunt circa me, unus ad caput, et unus ad pedes; protulitque unus libellum perpulchrum, sed valde modicum, ac mihi ad legendum dedit; in quo omnia quæcumque bona feceram intuens scripta reperi; et hæc erant nimis pauca et modica. Tunc subito supervenit exercitus malignorum et horrendorum spirituum. Tunc ille, qui obscuritate tenebrosæ faciei, et primatu sedis maior esse videbatur, proferens codicem horrendæ visionis, ut magnitudinis enormis, et ponderis pæne importabilis, iussit uni ex satellitibus suis mihi ad legendum deferri. Quem cum legissem, inveni omnia scelera, non solum quæ opere vel verbo, sed etiam quæ tenuissima cogitatione peccavi, manifestissime in eo tetris esse descripta litteris. Sic loquebatur miser desperans; et non multo post defunctus, pœnitentiam, quam ad breve tempus cum fructu veniæ facere supersedit, in æternum sine fructu pœnis subditus facit.* Hæc venerabilis Beda. Ubi manifeste videmus, hostem nostrum diabolum primum egisse cum isto miserabili milite ut non ageret pœnitentiam, spe vitæ longioris, deinde adegisse eum ad desperationem.

Alterum exemplum habetur apud eumdem auctorem in sequenti capite, ubi sic loquitur: *Novi*, inquit, *ipse fratrem, quem utinam non nossem, cuius etiam nomen, si hoc aliquid prodesset, dicere possem, positum in Monasterio nobili, sed ipsum ignobiliter viventem. Hic percussus languore, atque ad extrema perductus, vocavit fratres, et multum mœrens ac damnato simi-*

lis, cœpit narrare quia videret inferos apertos, et Satanam immersum in profundum tartari: Caipham quoque cum ceteris qui occiderunt Dominum iuxta eum flammis ultricibus contraditum, in quorum vicinia, inquit, heu! misero mihi locum aspicio æternæ perditionis esse præparatum. Audientes hæc fratres, cœperunt diligenter hortari, ut vel tunc adhuc positus in corpore pœnitentiam ageret. Respondebat ille desperans: Non est mihi modo tempus vitam mutandi, cum ipse viderim iudicium meum iam esse completum. Talia dicens, sine Viatico abiit, et corpus eius in ultimis est Monasterii locis humatum. Hæc Beda. Quod autem hic miserabilis Monachus dicit, non fuisse tunc sibi tempus vitam mutandi; non ex veritate, sed ex diaboli persuasione dicit. Spiritus enim Sanctus apertissime clamat per Ezechielem Prophetam, Deum semper esse paratum amplecti eos qui convertuntur a peccato ad pœnitentiam [1]. Quod apertius docet Sanctus Leo Papa in Epistola ad Theodorum Foroiuliensem Episcopum his verbis: *Misericordiæ Dei nec mensuras possumus ponere, nec tempora definire; ad quem nullas patitur venire moras conversio, dicente Spiritu Dei per Prophetam: Cum conversus ingemueris, tunc salvus eris.*

Addam exemplum unum vel alterum, quibus demonstretur, a dæmone tentari etiam piissimos viros in exitu de hac vita de peccato desperationis. Extat apud Laurentium Surium Vita B. Comitis Elzearii, qui vixit in virginitate cum coniuge sua Dalphina, et post sanctissimam mortem multis signis et miraculis claruit. Is tamen in exitu de hac vita tentationes gravissimas toleravit. Sic enim scribit Auctor in ultimo capite: *Ad extremum in agone positus, vultum prætulit valde terribilem, unde colligi liceret, eum in magno versari labore, ob quædam illi obiecta; atque sub eiusmodi conflictu exclamavit: Magna est dæmonum vis, sed eam penitus enervarunt virtus et merita sacrosanctæ Incarnationis et Passionis Iesu Christi. Post paululum rursus exclamans ait: Plane vici. Post aliquantulum temporis spatium, cum ingenti clamore dixit: Totum me divino iudicio committo. Atque his dictis reparatus est vultus eius, et quodam rubore atque splendore, multaque elegantia perfusus reddidit spiritum.*

Alterum exemplum multo adhuc terribilius extat apud Ioannem Climacum, qui refert Monachum quemdam valde venerabilem, nomine Stephanum, cum annos circiter quadraginta in eremo vixisset, ieiuniis, vigiliis, lacrymis, precibus, aliisque virtutibus exornatus, ad exitum tandem pervenisse. Cum autem in extremo illo agone constitutus, a dæmonibus multorum criminum reus fieret, ut ad desperationem impelleretur; repente obstupuisse animo, et apertis oculis clara voce respondere cœpisse, aliquando quidem: *Ita sane, re vera ita est, sed pœnitentia et lacrymis crimen dilui.* Aliquando vero: *Non est ita, mentimini.* Deinde rursum: *Verum loquimini, sed flevi, sed ministravi.* In quibusdam tamen: *Vere me accusatis, et quid respondeam non habeo.* Atque ita obiit, ambiguum relinquens, salvusne an reprobus esset. Hæc igitur et alia eiusdem generis exempla nos monens, ut ante horam illam sollicite conscientiam nostram expurgemus, et numquam de misericordia Domini diffidamus.

[1] Ezech. 18, 28; 33, 19

Capitulum XI

De undecimo præcepto Artis bene moriendi, vicina iam morte, quod est de tertia tentatione, id est, de Odio Dei

Adversarius noster diabolus non solum nititur quantum potest ut moribundos spoliet fide, et spe, et inducat in hæresim et desperationem; sed etiam contendit amicos Dei ab amicitia eius separare, et inducere in odium Dei, et blasphemias, et magicas artes. Isti ut plurimum non timent mortem, nec pœnas gehennæ. Sperant enim se apud inferos felicem vitam acturos, utpote socios dæmonum, quos in inferis regnare arbitrantur. Scribunt de hac re Grillandus in libro *de Sortilegis*, quæstione nona, n. 2, et ex eo Martinus del Rio libro sexto *Disquisitionum magicarum*, capite primo, sectione tertia. Sic igitur loquuntur hi Auctores: Postquam captæ sunt maleficæ, ut ipsæmet sæpe fassæ sunt, tunc diabolus nihil aliud satagit, nec laborat in alio, nisi in persuadendo ut persistant in sententia usque ad mortem. Adducantur licet in supplicii locum, ignisque succendantur, se illorum corpora et laqueo et flammis palam erepturum, facturumque ut ex flammarum contactu nullum dolorem percipiant. Quod si mori illas contingat incendio, mortem illam cruciatus expertem fore; migraturas ex huius vitæ miseriis absque supplicii sensu, ut in futuræ vitæ beatitudinem transferantur: illic eas dæmonibus similes fore, eodem robore, scientia, divitiis, potentia, voluptate, quibus ipse dæmon potitur ac pollet, fore donandas; sic diabolus mendax fallit.

Sunt præterea quidam alii, qui quamvis malefici vel magi proprie non sint, tamen sic ab avaritia excæcati sunt, ut parum omnino ab infidelibus absint. Neque enim sine causa beatus Apostolus avaritiam appelavit idolorum servitutem [1].

Ego ipse invisens aliquando ægrotum morti propinquum, cum inciperem loqui de præparatione ad exitum de præsenti vita, respondit constante animo, et sine ullo metu, ac dixit: *Ego, Domine, cupivi alloqui*

[1] Ephes. 5, 5; Col. 3, 5

te, non pro me, sed pro coniuge mea, et filiis meis: ego enim propero ad inferos, neque est quod aliquid pro me agas. Hæc vero protulit animo tranquillo, ac si de itinere ad villam vel oppidum aliquod loqueretur. Ita nimirum diabolus animam eius sibi subiecerat, ut non cuperet nec vellet ab eo divelli. Nec tamen magus aut necromanticus erat, sed artem exercebat valde periculosam, et intentus lucro per fas et nefras, oblitus videbatur non solum Dei, sed etiam animæ suæ. Summa est, cum multis verbis illum ad meliorem mentem revocare tentassem, nihil efficere potui. Cupiet fortasse aliquis nosse, quam ille artem exerceret. Dicam, ut eius interitus aliis hominibus eiusdem artis si qui sunt ei similes, prosit ut resipiscant. Procurator causarum erat, ex illorum numero, qui non multum laborant, utrum causam iustam an iniustam, defendendam suscipiant. Atque interim utrique parti iniuriam faciunt, modo ipsi marsupium impleant.

Addam unum, quando in hunc sermonem incidi. Vir quidam apprime doctus cum mecum ageret, et merita causæ cuiusdam exponeret; ego sermonem eius interrumpens aio: Videris mihi causam iniustam fovere. Ille assentiens respondit: Ego non sum Advocatus veritatis aut iustitiæ, sed clientis mei: meum est exponere merita causæ, quam defendendam suscepi. Iudex viderit, pro qua parte sententiam ferat. At ego, Nolo, inquam, mihi fidem habeas, sed Sancto Thomæ Aquinati, Doctori summo et sanctissimo. Is enim in secunda Parte Summæ Theologicæ sic loquitur: *Respondeo, dicendum, quod illicitum est alicui cooperari ad malum faciendum, sive consulendo, sive adiuvando, sive qualitercumque consentiendo. Quia consilians et coadiuvans quodam modo est faciens: et Apostolus dicit ad Romanos scribens, quod digni sunt morte non solum qui faciunt peccatum, sed etiam qui consentiunt facientibus. Unde, ut supra dictum est, omnes tales ad restitutionem tenentur. Manifestum est autem, quod Advocatus auxilium et consilium præstat ei, cuius causæ patrocinatur. Unde si scienter iniustam causam defendit, absque dubio graviter peccat, et ad restitutionem tenetur eius damni, quod contra iustitiam per eius auxilium altera pars incurrit. Si autem ignoranter iniustam causam defendit, putans esse iustam, excusatur secundum modum quo ignorantia excusari potest.* Hæc Sanctus Thomas: explicat autem Caietanus Cardinalis ultima verba Sancti Thomæ, dicens: *Qui omnino defendisset, sive iustam sive iniustam causam, quamvis nesciat iniustam esse, non ex ignorantia, sed cum ignorantia quæ non excusat; patrocinatur iniuste. Qui etiam non curant discernere et penetrare, an iustam vel iniustam causam suscipiant, manifeste negligunt scire id quod tenentur scire.* Hæc ille.

Ad has tentationes addi potest alia, quæ non tam nocet quam prodest, quamvis diabolus ea utatur ut noceat. Solet enim ipse hostis generis humani plerumque adesse, seque terribili facie ostendere morituris, ut eos si decipere non potest, saltem impediat ab alacritate et studio orationis. Sic de Beato Martino scribit Severus Sulpitius, morienti apparuisse diabolum, eique a Sancto Martino dictum: *Quid hic astas cruenta bestia? nihil in me funeste reperies.* Scribit quoque venerabilis Petrus Damiani in Vita Sancti Odilonis, apparuisse prædito Odiloni paulo ante mortem diabolum teterrima specie, de quo sic ipse Beatus Odilo locutus dicitur: *In ipsa meæ decessionis hora, in illo angulo (ostendebat enim quasi digito locum) vidi figuram quamdam trucem nimis atque terribilem, quæ mihi teterrimæ suæ visionis horrorem atque formidinem tentavit incutere: sed Christi confortante virtute, nulla me potuit infestatione nocere.* Scribit etiam Sanctus Adelelinus Sagiensis Episcopus apud Laurentium Surium in Vita Sanctæ Opportunæ virginis, morienti Sanctæ Opportunæ apparuisse diabolum in specie nigerrime Æthiopis, cuius capilli et barba distillabant quasi picem calidam et liquidam, oculi eius erant quasi ferrum ignitum, quod de fornace multis scintillis emicans producitur: de ore et naribus eius flamma exibat, et vapor sulphureus.

Cur autem Deus permittat Sanctos viros eiusmodi visionibus exerceri, docet Angelus Domini in Vita Sancti Aicardi, quæ extat apud Laurentium Surium ad diem quintumdecimum Septembris. Nam cum diabolus esset in quodam Monasterio intentus ad prædam, Angelus Sanctus eius Monasterii Custos, dixit ad diabolum: *Habebis hic ministerium Monachis quidem fructuosum, sed non tibi proficuum: illis ad expiationem, sed tibi ad confusionem.* Et respondente diabolo: *Numquid ego his aut ullis Christicolis debitor sum ad salutem?* Respondit Angelus: *In hoc*, inquit, *his debitor es: quia si quid in eis est quod resecari debeat, horrore visionis tuæ purgabitur.* Deinde paulo post idem Angelus Sancto Aicardo de diabolo dixit: *Ne verearis is a facie eius: nulla ei in hac Christi familia ad nocendum data potestas est, præterquam quod animabus e corpore exituris visio illius expiabilem terrorem incutiet, ut si in eis aliquid est quod resecari debeat, horrendæ illius visionis terrore expietur.*

Capitulum XII

De duodecimo præcepto Artis bene moriendi, vicina iam morte, quod est de remedio primo adversus tentationes diaboli

Exposuimus capitibus superioribus tentationes qua-

tuor, quæ moribundos graviter vexare solent. Adversus eas tentationes duo remediorum genera adhiberi possunt. Unum est pro iis qui compotes sunt rationis, et audire et intelligere possunt quæ ipsis dicuntur; alterum est generale pro omnibus, idque utilissimum atque tutissimum.

Quod ad primum attinet, si tentatio fidem Catholicam impugnat, nullo modo expedit, ut supra diximus, cum diabolo disputare. Sed generatim admonendi sunt ægroti qui tentantur, ut si tentatio versatur circa naturam Dei, qui unus in essentia, et trinus in personis credendus est, cogitent quam multa ignoramus de rebus creatis, non solum spiritualibus, sed etiam corporalibus: siquidem magna pars hominum non facile credere potest, stellas firmamenti singulas maiores esse toto orbe terrarum, et tamen hoc ipsum Mathematici facile demonstrant esse verissimum. Quod si res ista, quæ corporalis est, non intelligitur a plurimis, qui tamen fidem habent hominibus doctis, cur non credent de natura Dei id quod ipse Deus per Apostolos et Prophetas revelavit, et signis ac miraculis plurimis et maximis confirmavit?

Quod si tentatio ad ea pertineat quæ Deum fecisse et in dies facere credimus, quale in primis est transmutatio panis et vini in Corpus et Sanguinem Christi, remanentibus accidentibus panis et vini, adhibenda sunt exempla rerum innumerabilium, quas credimus Deum fecisse, cum earum nullam rationem reddere possimus. Quis capiat, mundum universum solo Dei nutu ex nihilo fieri potuisse? et tamen multi id credunt, qui mysterium Eucharistiæ adduci non possunt ut credant. Quis itidem crederet, corpora omnium defunctorum redacta in cineres vel in pulveres, aut a bestiis vorata, vel in herbas conversa, iussu Domini in momento resurrectura? et tamen hoc omnes Catholici facile credunt, et in Symbolo confitentur, et credidit hoc ipsum Iob ante aliquot annorum millia. Ait enim: *Scio quod Redemptor meus vivit, et in novissimo die de terra surrecturus sum, et rursum circumdabor pelle mea* [1]. Ex his igitur et aliis id genus mirandis operibus Dei, quæ superant capitum nostrum, facile credi possunt alia, quæ nobis Ecclesia Catholica credenda proponit, cum sit Ecclesia, Apostolo teste, columna et firmamentum veritatis [2]. Hæc et similia proponi possunt iis qui tentantur circa Fidem.

Qui vero tentationes patiuntur circa Spem, iis proponenda est magnitudo plane infinita misericordiæ Dei, quæ longe superat numerum et molem omnium peccatorum. Sic enim loquitur Spiritus Sanctus per Davidem in Psalmo 144: *Miserator et misericors Dominus, patiens, et multum misericors. Suavis Dominus universis, et miserationes eius super omnia opera eius* [3]. Item proponenda est propitiatio Mediatoris, de qua Sanctus Ioannes dicit: *Ipse est propitiatio pro peccatis nostris; non pro nostris autem tantum, sed etiam pro totius mundi* [4]. Proponenda quoque est virtus pœnitentiæ, quæ si ex corde vere contrito procedat, numquam apud Deum repulsam accipiet. Verissime enim scripsit Propheta: *Cor contritum et humiliatum Deus non despiciet* [5]. Proponendum etiam est exemplum filii prodigi, qui vix illa verba protulerat, *Pater peccavi in cœlum, et coram te* [6], cum statim patris viscera commota sunt, et in complexum filii ruit, et iussit indui tunica pretiosa, et imponi annulum in digitum eius, et parari convivium solemne, quia filius eius perierat, et inventus erat.

Denique, proponendum est exemplum Sancti Pauli, qui dum adhuc Ecclesiam persequeretur, præventus a gratia Dei mutatus est de persecutore in prædicatorem. Id quod ipse idem scribit factum esse, ut omnes peccatores eius exemplo converterentur, et nemo, quantumvis scelestus, desperaret de misericordia Dei. *Fidelis*, inquit, *sermo, et omni acceptione dignus, quod Christus Iesus venit in hunc mundum peccatores salvos facere; quorum primus ego sum: sed ideo misericordiam consecutus sum, ut in me primo ostenderet Christus Iesus omnem patientiam, ad informationem eorum qui crediturі sunt illi in vitam æternam* [7].

Qui autem tentantur a dæmone tentatione gravissima contra charitatem Dei, et incitantur ad odium Dei, et amorem diaboli, docendi sunt primo loco, diabolum esse mendacem, dicente Domino: *Cum loquitur diabolus mendacium, ex propriis loquitur, quia mendax est, et pater eius*, significat, diabolum esse patrem mendacii, ut Sanctus Augustinus et Sanctus Ioannes Chrysostomus docent [8]. Diabolus enim primum omnium mentiri cœpit, cum ait Evæ, et per illam Adamo: *Nequaquam moriemini*. Deus enim dixerat Adamo ut non comederet de ligno vetito, si vellet numquam mori: diabolus autem contra dixit ut comederent, quia non morerentur. Itaque diabolo nulla fides haberi debet, cum sit mendax, et pater mendacii. Deinde diabolus iam iudicatus est ad ignem æternum, cum omnibus qui illum sequuntur. Sic enim Dominus dicet in die iudicii: *Ite maledicti in ignem æternum, qui paratus est diabolo et angelis eius* [9]. Errant igitur quicumque diabolo se subiiciunt, sperantes se cum diabolo post mortem apud inferos regnaturos, et opes ac voluptates maximas ha-

[1] Iob 19, 25
[2] 1 Tim. 3, 15
[3] Psalm. 144, 8
[4] 1 Jn. 2, 2
[5] Psalm. 50, 19
[6] Lc. 15, 21
[7] 1 Tim. 1, 16
[8] Tract. 41 in Ioann.; Hom. 42 in Ioann.
[9] Mt. 25, 41

bituros. Denique experimento constat, omnia diaboli promissa esse fallacia: nemo enim ex iis qui ad notitiam nostram venire potuerunt, adhuc inventus est, qui thesauros ingentes a diabolo promissos acceperit; neque qui adiudicati ad carceres, vel triremes, vel ad ipsam mortem a legitima potestate, per diabolum eripi potuerint.

Hæc tria si a cupidis hominibus serio cogitarentur, fortasse pauci aut nulli essent, qui a Deo vero, vereque omnipotente, et sapientissimo, et optimo, ad diabolum mendacissimum, et mendicissimum, nec non miserrimum deficere auderent.

De quarta tentatione nihil est quod dicamus, cum iam satis abunde constiterit, eam tentationem non tam noxiam quam salutarem morientibus esse. Si quis tamen velit remedium ex Scripturis, ad eam facilius tolerandam, legat ipse, vel iubeat sibi legi, dum horribilis illa visio durat, Psalmum vigesimumsextum, qui incipit: *Dominus illuminatio mea, et salus mea.*

Capitulum XIII

De tertiodecimo præcepto Artis bene moriendi, vicina iam morte, quod est de secundo remedio adversus tentationes diaboli

Explicavimus remedium primum adversus singulas tentationes diaboli: nunc explicabimus remedium secundum, quod erit commune omnibus tentationibus. Hoc magnum et salutare remedium in oratione positum est, sive ipse pro se ægrotus orare possit, sive alii pro ipso orent, sive ipsius ægroti et astantium oratio coniungatur. Id enim constat, multum valere orationem timentium Deum; præsertim cum pro comperto habeamus, non posse diabolum tentare, nisi quantum Dominus illi permittit. Est enim quasi leo rugiens, vel canis rabidus catena ferrea alligatus, qui non potest pro arbitrio mordere, sed quantum Deus, qui catenam manu sua potentissima regit, illum mordere sinit. Hoc docet in primis Sanctus Augustinus, exponens verba illa Psalmi: *Dic animæ meæ: Salus tua ego sum* [1]. Et adferens exemplum Sancti Iob, *Ostendit*, inquit, *hoc Deus in causa viri illius Sancti Iob, quia et ipse diabolus auferendi hæc temporalia non habet potestatem, nisi cum acceperit a summa illa potestate. Invidere potuit Sancto, numquid nocere potuit? Accusare potuit, damnare numquid potuit? Numquid valuit aliquid tollere? numquid vel unguem, numquid vel capillum lædere, nisi Deo diceret: Mitte manum tuam? Quid est, Mitte manum tuam? Da potestatem. Accepit. Ille tentavit, ille tentatus est: tentatus tamen vicit, tentator victus est. Deus enim, qui diabolo permiserat ut illa tolleret, ille servum suum interius non deseruerat, et ad ipsum diabolum superandum, animam servi sui frameam sibi fecerat. Quantum valet hoc? de homine dico. Victus in Paradiso, vicit in stercore. Ibi victus est a diabolo per mulierem, hic vicit diabolum et mulierem.*

Hoc ipsum quod Sanctus Augustinus docet, nihil posse diabolum, nisi quantum permittit Deus, exemplo suo docuerunt Sanctus Antonius et Sanctus Franciscus. De Sancto Antonio sic loquitur Sanctus Athanasius, qui eius vitam scripsit: *Antonius multitudine dæmoniorum vallatus, quasi de inimicis luderet, dicebat: si virium aliquid haberetis, sufficeret unus ad prælium. Sed quoniam Domino vos enervante frangimini, multitudini tentatis inferre terrores, cum hoc ipsum infirmitatis indicium sit, quod irrationabilium induitis formas bestiarum. Rursumque confidens aiebat: Si quid valetis, si vobis in me potestatem Dominus dedit, devorate concessum: si vero non potestis, cur frustra nitimini? signum enim Crucis et fides ad Dominum, inexpugnabilis nobis murus est.*

De Sancto Francisco eadem fere narrat Sanctus Bonaventura. *Loca*, inquit, *solitaria quærens, ad solitudines derelictas oraturus nocte pergebat: ubi dæmonum pugnas horribiles frequenter sustinuit, qui secum sensibiliter confligentes, nitebantur ipsum ab orationis studio perturbare. Ipse vero armis munitus cœlestibus, quanto vehementius impetebatur ab hostibus, tanto fortior in virtute, et ferventior reddebatur in opere, fidenter dicens ad Christum: Sub umbra alarum tuarum protege me, a facie impiorum qui me afflixerunt. Ad dæmones autem: Facite quidquid in me valetis, maligni spiritus et fallaces. Non enim potestis, nisi quantum vos manus superna relaxat: et ego ad perferendum omnia quæ ille infligenda decreverit, cum omni iucunditate paratus assisto. Quam mentis constantiam superbi dæmones non ferentes, abscedebant confusi.* Hoc igitur iacto solidissimo fundamento, quod diabolus nihil possit, nisi quantum ei Deus permittit, dubitari non potest, quin oratio fervens ad Deum, sive ægroti, sive adstantium, multum omnino valeat, præsertim si ii qui orant sint amici Dei. Habemus huius rei præclarissimum exemplum apud Sanctum Gregorium in libro quarto Dialogorum, qui etiam hoc ipsum exemplum in Monasterio suo contigisse, et inter concionandum narrasse se dicit. Hæc sunt eius verba: *Is*, inquit, *de quo in Homiliis coram populo me narrasse iam memini, inquietus valde puer fuit, Theodorus nomine, qui in Monasterium meum fratrem suum necessitate magis quam voluntate secutus est. Cui nimirum grave erat, si quis pro salute sua aliquid loqueretur. Bona enim non solum facere, sed etiam audire non poterat. Numquam se ad sanctæ conversationis habitum venire, iurando, irascendo, deridendo testabatur. In hac autem pestilentia, quæ nuper huius urbis populum magna ex*

[1] Psalm. 34, 3

parte consumpsit, percussus in inguine, est perductus ad mortem. Cumque extremum spiritum ageret, convenerunt Fratres, ut egressum illius orando protegerent. Iam corpus eius ab extrema parte fuerat præmortuum, in solo tantum pectore vitalis adhuc color anhelabat. Cuncti autem Fratres tanto cœperunt pro eo enixius orare, quanto eum iam videbant sub celeritate discedere. Tunc repente cœpit eisdem Fratribus assistentibus clamare, atque cum magnis vocibus orationes eorum interrumpere, dicens: Recedite, recedite. Ecce draconi ad devorandum datus sum, qui propter vestram præsentiam devorare me non potest. Caput meum iam suo ore absorbuit: date locum ut me non amplius cruciet, sed faciat quod facturus est. Si ei ad devorandum datus sum, quare propter vos moras patior? tunc Fratres cœperunt ei dicere: Quid est quod loqueris, frater? signum tibi sanctæ Crucis imprime. Respondit ille dicens: Volo me signare, sed non possum, quia squamis huius draconis premor. Cumque hoc Fratres audirent, prostrati in terram cum lacrymis cœperunt pro ereptione illius vehementius orare. Et ecce subito cœpit æger clamare dicens: Gratias Deo, ecce draco ille, qui me ad devorandum acceperat, fugit, orationibus vestris expulsus stare non potuit. Pro peccatis meis modo intercedite, quia converti paratus sum, et sæcularem vitam funditus relinquere. Homo ergo, qui iam, sicut dictum est, ab extrema corporis parte fuerat præmortuus, reservatus ad vitam, toto corde ad Deum conversus est; et postquam mutatus mente diu est flagellis adstrictus, tum eius anima carne soluta est. Hæc Sanctus Gregorius.

Discant igitur qui morientibus assistunt, non tam cum ægroto loqui, quam Deum pro eo ardenter orare. Neque quoscumque homines ad visendum ægrotum in extremis constitutum admittere, sed viros pios et probos, qui suffragiis suis multum valeant apud Deum. Multum enim valet oratio iusti assidua et fervens. Et quemadmodum diabolus, quia modicum tempus habet, omnem movet lapidem in eo temporis articulo, sic etiam, et multo amplius debent fideles amici iuvare precibus et lacrymis fratres suos de præsenti sæculo exeuntes.

Capitulum XIV

De quartodecimo præcepto Artis bene moriendi, vicina iam morte, quod est de iis qui non ex consueto morbo, sed ex alia causa moriuntur

Docuimus hactenus qua ratione comparare se debeant ad mortem, qui ex morbo diuturno decumbunt: nunc addere visum est, quid illis faciendum sit, qui non ex morbo diuturno, sed aliunde in periculo mortis versantur. Sunt autem tria hominum genera, quibus extra morbum consuetum imminet mortis discrimen. Aliis enim adest mors propinqua, improvisa, et certa, quales sunt qui corripiuntur apoplexia, vel feriuntur cœlesti fulmine. Aliis adest mors propinqua, nec improvisa, nec certa, sed valde probabilis, quales sunt qui vel bellum gerunt cum hostibus, vel in alto mari cum fluctibus et ventorum flatibus pugnant. Aliis denique propinqua mors est, nec improvisa, nec incerta, quales sunt qui decreto Iudicis a carnifice feriuntur.

Primi generis homines nullum aliud remedium habent, nisi quotidianam, vel potius continuam mortis memoriam. Atque ad hos proprie pertinet gravissima illa Domini Salvatoris admonitio: *Vigilate, quia nescitis diem, neque horam* [1]. Gravis quidem, sed pretiosa necessitas, quæ ad optima et utilissima compellit. Si diceret Dominus, Vigilate nudi in aëre frigidissimo donec congeletis, et disruptis undique carnibus extinguamini, ut quadraginta Martyres olim vigilaverunt: nonne id faciendum esset, ut securi ad æternam felicitatem læti perveniremus? et si diceret, Vigilati nudi et craticulæ alligati, donec a subiecto igne ardenti cum intimo et acerrimo dolore consumpti de vita recedatis, ut quondam cum Sancto Laurentio actum fuisse legimus, nonne id quoque alacri animo faciendum esset, ut gehennam ignis æterni evaderemus? At non hoc iubet Dominus Deus noster omnibus nobis, sed ut vigilemus, ne dormientibus nobis fur nocturnus adveniat, et aurum charitatis, vel gemmas pretiosissimæ castitatis, vel thesaurum fidei, aut alia veræ virtutis bona nobis in peccato dormientibus eripiat: et somno peccati lethalis oppressi, et morte præoccupati, Regni cœlestis iacturam faciamus, et in gehennam igne inextinguibili ardentem proiiciamur. At pauci sunt qui sic repente moriantur, ut nullum eis remedium afferri queat. Esto, pauci sint, unde nosti te non futurum unum ex illis? et si de illis paucis unus eris, quid proderit tibi multitudo eorum qui eiusmodi periculum evaserunt? Audi ergo, quando licet tibi tam horrendum malum evadere, consilium Patris nostri Dei clamantis, et dicentis: *Vigilate, vigilate, quia nescitis diem, neque horam.*

Alteri generi hominum, qui vel in bello repente mortui cadunt, vel in mari vi tempestatis ab undis absorpti extinguuntur, tria videntur esse necessaria ut feliciter moriantur. Primum est, ut ad bellum non accedant, nisi constet eis bellum esse iustum, aut si non sponte, sed coacti a proprio Principe arma capiunt, saltem non sciant, bellum esse iniustum. Sic enim docet Sanctus Augustinus in libris contra Faustum Manichæum [2]. Scribit enim, aliam esse rationem Principis imperantis, aliam militis obsequentis. Ac Principem non posse bellare docet, nisi sciat bellum esse iustum: militem au-

[1] Mt. 25, 13

[2] Lib. 22, c. 73

tem posse, modo non sciat bellum esse iniustum. Alterum est, ut in bello leges observent Sancti Ioannis Baptistæ, qui interrogatus a militibus, quid agendum illis esset ut salvi fierent, respondet: *Neminem concutiatis, neque calumniam faciatis, et contenti estote stipendiis vestris* [3]. Postremum est, ut non patiantur peccatum lethale in corde suo umquam hærere: alioqui facile erit, ut mors quæ in prælиis multos de medio tollit, illos imparatos invadat, et ad mortem æternam perpetuo cruciandos amandet. Itaque milites in castris positi, in periculo maximo versantur amittendæ vitæ sempiternæ, nisi perpetuo vigilent, et pugnent non minus adversus dæmones tentantes ad peccata, quam adversus hostes mortales pro temporali gloria dimicantes.

Hæc eadem dici possunt ad eos qui non sine periculo navigant mare. Primum enim cavere debent ne ad malum finem navigare incipiant, ut ad capiendos et spoliandos quoscumque obvios, ut piratæ faciunt. Deinde, si bellandi causa suscipitur navigatio, observent etiam ipsi leges acceptas a Sanctissimo Præcursore Domini. Denique, ut ipsi quoque non audeant lethali crimine Deum offendere, cum non longius distent a morte quam navis eorum ab aquis.

Tertii generis homines felices dici posse videntur, si bona sua noverint. Nam vel occiduntur iure damnati, vel iniuria: si iure, mors illis ad satisfactionem coram Deo prodesse poterit, modo serio peccatum suum detestentur, et libenter mortem ad peccata sua expianda suscipiant. Si iniuste occidantur, et ignoscant ex animo iis qui causa exitii illis fuerunt, imitatores Redemptoris erunt, qui pro crucifixoribus suis Patrem oravit, dicens: *Pater ignosce illis, quia nesciunt quid faciunt.* Adde, quod isti longe minus patiuntur in morte, quam ii qui gravi et diuturno morbo laborant. Deinde isti integris sensibus, et cerebro non vitiato cum sint, facilius possunt Sacræ Confessioni et Sacramento Corporis Domini suscipiendo, et orationibus operam dare, quam ii qui detinentur in lecto doloribus variis tolerandis occupati, et virtute naturali ut plurimum debilitata, vel etiam prostrata. Denique non desunt multis in locis homines docti et pii, qui summa diligentia et sollicitudine assistunt eiusmodi hominibus supplicio extremo afficiendis, eosque docent quo modo se comparare debeant ad mortem pie suscipiendam, ut cum mori incipiunt vitæ mortali, vivere incipiant beatæ immortalitati.

[3] Lc. 3, 14

Capitulum XV

De felici morte eorum, qui Artem bene moriendi didicerunt

Explicatis præceptis Artis bene moriendi, illud unum superesse videtur, ut breviter explicemus quæ sit utilitas in Arte bene moriendi. Res est facilis, et tamen maxima: qui enim bene moritur, feliciter moritur. Neque quomodocumque feliciter moritur qui bene moritur, neque quomodocumque infeliciter moritur qui male moritur. Sed qui bene moritur, transit a vita mortali et misera ad vitam æternam, et omni ex parte beatissimam, et contra, qui male moritur, transit a vita quæ videtur diuturna et felix ad vitam omni labore et dolore plenissimam, quæque finem laboris et doloris nullum inveniet, ut inde mors æterna sit potius dicenda quam vita. Erunt enim homines reprobi, mortui ad omnem lætitiam et voluptatem, sed vivi ad omnem laborem et dolorem.

Rem ita se habere Scripturæ Sanctæ aperte nos docent. De illis qui bene moriuntur, loquitur Sanctus Ioannes in Apocalypsi, dicens: *Audivi vocem de cœlo dicentem mihi: Scribe: Beati mortui qui in Domino moriuntur. Amodo iam dicit Spiritus, ut requiescant a laboribus suis: opera enim illorum sequuntur illos* [1]. Hanc sententiam non desunt ex Scriptoribus qui ad solos Martyres pertinere existiment: sed communior et verior explicatio, ad omnes Sanctos qui pie moriuntur in Christo, verba Sancti Ioannis pertinere docet. Certe Sanctus Bernardus in Epistola quadam, quæ inscribitur de Machabæis, sic loquitur: *Beati mortui qui in Domino moriuntur: non soli qui pro Domino, sicut Martyres; sed qui in Domino moriuntur, sicut Confessores, profecto beati sunt. Duæ proinde res mihi videntur mortem facere pretiosam, vita, et causa: sed amplius causa, quam vita: porro illa erit pretiosissima, quam et causa commendat et vita.* Hæc ille. Huc accedit, quod Ecclesia, quæ optima interpres est Scripturarum, ex hoc loco Apocalypsis Lectionem legi iubet in Missa pro defunctis omnibus. Ait igitur Sanctus Ioannes: *Beati mortui qui in Domino moriuntur.* Hoc est, *beati* sunt illi omnes, qui cum moriuntur, inveniuntur *in Domino*, id est, inveniuntur coniuncti Domino per veram charitatem, ut membra viva capitis, quod est Christus. Sic de Sancto Stephano moriente scripsit Sanctus Lucas: *Obdormivit in Domino* [2], id est, coniunctus Domino, ut membrum capiti.

Cur autem sint beati qui moriuntur in Domino, explicat Sanctus Ioannes dicens: *Amodo iam dicit Spiritus, ut requiescant a laboribus suis* [3]. Spiritus enim

[1] Apoc. 14, 13
[2] Act. 7, 58
[3] Apoc. 14, 13

Sanctus aperte declarat, in morte Sanctorum finem imponi laboriosis operibus omnibus, et inchoari requiem sempiternam, nec solum cessare labores omnes, sed etiam inchoari vitam felicissimam, plenam omni genere voluptatis: quia opera illorum sequuntur illos. Opera enim bona et meritoria omnis consolationis et voluptatis, non temporariæ, sed æternæ, non remanent in terra, sed sanctos operarios sequuntur in cœlum, iuxta illud Prophetæ: *Dispersit, dedit pauperibus, iustitia eius manet in sæculum sæculi* [4]. Opes quidem sancti viri relinquuntur in terra, vel potius consumuntur in terra, sed *iustitia*, liberalitas, misericordia, qua opes terræ communicatæ sunt pauperibus, *manet in sæculum sæculi*: nec solum manet, sed ditissimum facit eum qui divitias perituras in egenos distribuit super terram. Nec solum opera liberalitatis sequuntur eos, sed etiam opera sapientiæ, opera fidei, opera spei, opera charitatis, opera timoris Domini, opera temperantiæ, opera fortitudinis, opera castitatis, opera religionis; denique opera omnia bona sequuntur eos, et præmia amplissima et perpetua illis acquirunt. Vere igitur felicissimus est qui bene moritur, cum et requiem a laboribus et summam omnium bonorum in æternum acquirat. Accedunt ad hoc Scripturæ verissimum testimonium visitationes Sanctorum, qui adesse solent morientibus piis hominibus, ut eos in exitu de corpore consolentur et adiuvent, et dæmonia quæ terrorem ipso tempore incutere solent, compescant: quæ visitatio inter felicitates pie morientium non modica est.

Possem hoc loco historias plurimas recensere, sed contentus ero exemplis quæ extant in Dialogis Sancti Gregorii. Igitur in quarto libro sic ipse beatus Gregorius de Ursino Presbytero loquitur: *Ursinus Presbyter vicinus morti, cum magna cœpit lætitia clamare, dicens: Bene veniant domini mei. Quid ad tantillum servulum vestrum estis dignati convenire? venio, venio, gratias ago. Cumque hoc iterata crebro voce repeteret, quibus hoc diceret, qui illum circumsteterant, requirebant. Quibus ille admirando respondit, dicens: Numquid hic convenisse Sanctos Apostolos non videtis? Beatum Petrum, Beatum Paulum primos Apostolorum non aspicitis? Ad quos iterum conversus dicebat: Ecce venio, ecce venio. Atque inter hæc verba animam reddidit. Et quia veraciter Sanctos Apostolos viderit, eos etiam sequendo testatus est. Quod plerumque contingit iustis, ut in morte sua Sanctorum præcellentium visiones aspiciant, ne ipsam mortis suæ pœnalem sententiam pertimescant; sed dum eorum menti supernorum civium societas ostenditur, a carnis suæ copula sine doloris et formidinis fatigatione solvantur* [5].

Idem Sanctus Gregorius in eodem libro capite sequenti narrat, ad Probum Reatinæ Ecclesiæ Episcopum moribundum venisse Sanctum Iuvenalem et Sanctum Eleutherium martyres cum ingenti splendore, et mox venerabilem Probum carne solutum cum illis qui ad eum venerant, in cœlum abiisse. Idem capite sequenti refert, Sanctæ Gallæ ancillæ Dei ægrotanti et morti proximæ apparuisse Sanctum Petrum, eique significasse, dimissa illi fuisse omnia peccata, ut secure de mundo recederet. Idem sequenti capite refert, moriente Servulo paralytico, audita fuisse in cœlo cantica Angelorum, et odorem mirificum effusum. Idem sequenti capite narrat de Romula ancilla Dei, ingentem numerum animarum sanctarum de cœlo ad eam venisse cum inæstimabili claritate luminis, et suavissimi odoris fragantia. In sequenti capite refert de amita sua Tharsilla, quod primum viderit apparentem sibi Felicem Pontificem affinem suum, dicentem: *Veni, quia in hac te lucis mansione recipio.* Deinde mox febri correpta, et ad extrema deveniens, Iesum ad se venientem viderit, et in eum intendens expiraverit. Tantam autem odoris fragantiam in eo loco relictam fuisse, ut ipsa quoque suavitas ostenderet, illic auctorem suavitatis fuisse. Idem in sequenti capite scribit, Musæ puellæ Beatam Virginem Dei matrem cum virginum choro apparuisse, eamque morientem ad Regna cœlorum secum duxisse. Denique in sequenti capite scribit, morienti Stephano Angelos Sanctos adfuisse.

Habemus igitur teste Sancto Gregorio, viris aut mulieribus piis de hac vita migrantibus assistere solitos non solum Angelos, sed etiam Martyres iam defunctos, vel Apostolorum Principes, vel ipsam Reginam cœlorum, vel denique Christum ipsum, Regem æternæ gloriæ. Quanta autem hæc sit felicitas, quanta gloria, quanta cordis lætitia iis qui bene vivere et feliciter mori didicerunt; ii soli explicare possunt, quibus datum est hæc tam ingentia Dei beneficia experiri.

Capitulum XVI

De infelici morte eorum, qui Artem bene moriendi discere neglexerunt

De Iuda proditore Dominus ait: *Bonum erat ei, si natus non fuisset homo ille* [1]. Nihil enim infelicius cogitari potest homine, qui a fine suo, ad quem creatus erat, culpa sua aberrat. Res enim ceteræ, sive animantia bruta, sive plantæ, sive res inanimæ, si finem suum non consequantur, nihil tamen molestiæ patiuntur, cum esse desinunt: homo vero si a fine suo aberret, qui est vita beata et sempiterna, non desinit esse et vivere, sed vitam ducit omni mortem deteriorem, ut perpetuo quærat mortem, et numquam inveniat. Proinde

[4] Psalm. 111, 9

[5] Lib. 4 Dialog. c. 11

[1] Mt. 26, 24

omni stulto stultior est, et omni insipiente insipientior, qui non contendit omnibus viribus ad felicitatem æternam pervenire; cum nemo possit ab æterna felicitate excidere, quin incidat in æternæ damnationis abyssum.

Ad hoc ipsum summi momenti negotium vere capiendum, operæ pretium esse duxi verba illa Apostoli Pauli breviter considerare, quæ habentur in Epistola posteriore ad Corinthios: *Id enim quod in præsenti est momentaneum et leve tribulationis nostræ, supra modum in sublimitate æternum gloriæ pondus operatur in nobis: non contemplantibus nobis quæ videntur, sed quæ non videntur. Quæ enim videntur, temporalia sunt; quæ non videntur, æterna* [2]. Hæc Apostolica et plane aurea verba homini spirituali apertissima sunt, et ex iis potissimum spiritualis homo discit facillimo negotio artem bene vivendi et artem bene moriendi; sed homini carnali vel animali verba ista sunt meræ tenebræ, eæque cimmeriæ, ac si homini Latino vel Græco Hebraica vel Arabica essent.

Homo spiritualis ex his verbis colligit, tribulationes quamvis gravissimas pro Deo susceptas, esse levissimas et brevissimas, etiamsi per multos annos tolerandæ essent: quia omne quod finem habet, non potest esse diuturnum. Easdem vero tribulationes efficere apud Deum meritum tanti pretii, ut inde ematur immensus et sempiternus gloriæ et bonorum omnium thesaurus. Ex quo intelligunt homines sapientes, non esse timendas tribulationes, sed timenda esse peccata; neque esse magnifacienda bona temporalia, sed æterna. Ex quo sequitur ut bene vivant in terris, ut feliciter regnent in cœlo, et per hoc pie vivant, et feliciter moriantur.

Sed homines animales et spiritum non habentes, qui verbis dicunt se credere verbis Scripturæ Divinæ, *factis autem negant*, ii prorsus invertunt verba Apostolica, et dicunt, si non voce, saltem corde, egestatem, ignominiam, iniurias, tribulationes esse gravissimas, et omni animi provisione cavendas et propulsandas, etiamsi oporteat mentiri, fraudare, homicidia perpetrare, Deum offendere, et gehennamm post obitum tolerare. Quis enim scit, inquiunt, an sit usquam gehenna? et quisnam vidit æternum gloriæ pondus? At egestatem, ignominiam, iniurias esse malas experimur, certo scimus, manibus palpamus. Hæc mundus et qui de mundo sunt, non quidem ore pronuntiant, sed operibus testantur, et ea causa est, cur magna pars hominum male vivant, et infelicissime moriatur.

Ac ut exemplum unum vel alterum mortis infelicissimæ hominis perditi afferamus, extat apud Sanctum Gregorium in libro quarto Dialogorum exemplum cuiusdam Crisorii, qui cum esset unus de illis, quos paulo ante descripsi, homo, politicus, prudens, et ad res mundi, ut Sanctus Gregorius loquitur, valde idoneus, superbus tamen et avarus. Hic ad extrema vitæ cum venisset, apertis oculis vidit teterrimos spiritus coram se assistere, et vehementer imminere ut ad inferni claustra eum raperent. Cœpit tremere, pallescere, sudare, et magnis vocibus inducias petere, clamans et dicens: *Inducias vel usque mane, inducias vel usque mane.* Sed cum hæc clamaret, in ipsis vocibus de habitaculo suæ carnis evulsus est. De quo nimirum constat, quia pro nobis ista, non pro se viderit, ut eius visio nobis proficiat. Ita nimirum accidere solet iis qui conversionem suam ad extremam vitæ horam differre volunt, et de illorum numero sunt, qui, ut idem Sanctus Gregorius initio quarti libri docet, quæ non vident, non facile credunt, vel si credunt, non ita credunt ut eos ad vitam probe agendam inducant.

Alterum exemplum in eodem loco idem Sanctus Gregorius narrat de Monacho quodam hypocrita, qui ieiunare credebatur, cum interim secreto comederet et biberet. Hunc enim ad inferos damnatum fuisse scribit Sanctus Gregorius, ipso confitente peccatum suum, nec tamen pœnitentiam agente. Voluit enim Deus, ut appareret hypocrisis eius, nec tamen gratiam pœnitentiæ illi concessit, ut alii discerent non differre confessionem et pœnitentiam usque ad finem.

Sed his dimissis, qui culpa sua artem bene vivendi non didicerunt, et ideo felicem de hac vita exitum non habuerunt: redeo ad verba Sancti Apostoli Pauli, quæ gravida sunt mysteriis et saluberrimis documentis.

Primum igitur observare par est, quam vehementer extenuet Apostolus merita sua, id est labores pro Christo susceptos; et extollat gloriam Regni cœlorum, quæ merces est meritorum. *Quod*, inquit, *est momentaneum et leve tribulationis nostræ.* Hæc est meritorum suorum extenuatio. Laboravit Apostolus totis viribus ad annos circiter quadraginta. Nam cum accessit, vocatus a Christo, ad obsequium, adolescens erat. Sic enim scribitur in Actis Apostolorum: *Deposuerunt vestimenta sua* (lapidatores Sancti Stephani) *secus pedes adolescentis, qui vocabatur Saulus* [3]. Vixit autem in obsequio Christi annos omnes iuventutis, et virilis ætatis, et partem senectutis; et tamen dicit, tribulationes suas, quæ perpetuæ illi fuerunt a conversione sua usque ad martyrium, fuisse momentaneas. Et verum dicit, si comparentur ad æternitatem sempiternæ felicitatis: tamen absolute longo tempore duraverunt.

Adiungit brevitati levitatem, dicens: *Momentaneum et leve tribulationis nostræ.* Quam autem fuerint crudeles et asperæ tribulationes, ipse indicat, cum ait in priore Epistola ad Corinthios: *Usque in hanc horam et esurimus, et sitimus, et nudi sumus, et colaphis cædimur, et instabiles sumus, et laboramus operantes manibus nostris: maledicimur, et benedicimus; persecutio-*

[2] 2 Cor. 4, 17

[3] Act. 7, 57

nem patimur, et sustinemus, blasphemamur, et obsecramur; tamquam purgamenta huius mundi facti sumus, omnium peripsema usque adhuc [4]. Idem ipse in posteriore Epistola ad eosdem Corinthios hæc addit: *In laboribus plurimis, in carceribus abundantius, in plagis supra modum, in mortibus frequenter. A Iudæis quinquies quadragenas, una minus, accepi: ter virgis cæsus sum, semel lapidatus sum, ter naufragium feci, nocte et die in profundo maris fui. In itineribus sæpe, periculis fluminum, periculis latronum, periculis ex genere, periculis ex gentibus, periculis in civitate, periculis in solitudine, periculis in mari, periculis in falsis fratribus, in fame, in siti: in ieiuniis multis, in frigore et nuditate* [5]. Hæ sunt tribulationes quas appellavit leves; quæ quamvis in se gravissimæ sint, tamen amor Christi et magnitudo præmii non sine causa fecit videri levissimas.

Adiungit Apostolus magnitudinem præmii, dicens: *Supra modum in sublimitate æternum gloriæ pondus operatur in nobis.* Ubi more Scripturarum Sanctarum, quæ se nostræ capacitati accommodare solent, describit Apostolus præmium laborum ad similitudinem magnitudinis rei corporalis. Res enim corporalis tunc magna esse dicitur, cum est sublimis, diuturna, ampla, et profunda. De sublimitate felicitatis Beatorum dicit, *Supra modum in sublimitate*, id est, præmium laborum nostrorum erit sublime supra modum, id est, celsissimum, sic ut nullus honor, nulla dignitas, nulla sublimitas cogitari possit maior. De longitudine dicit, *æternum*, quod videlicet finem nullum habebit, ad cuius comparationem omnis duratio brevissima et momentanea dici poterat. De latitudine et profunditate dicit, *gloriæ pondus.* Nomen *gloriæ* significat beatitudinem similem fore splendori vel lumini quod ubique diffunditur, et omnia replet. Nomen *pondus* designat profunditatem rei solidæ et plenæ, quæ non est superficialis et inanis, sed solidissima atque plenissima. Erit igitur beatitudo Sanctorum res quædam supra omnem modum et mensuram sublimis, æterna, solidissima, atque plenissima.

Quia vero ista non capiunt homines animales, quales sunt cives mundi huius, addidit: *Non contemplantibus nobis quæ videntur, sed quæ non videntur. Quæ enim videntur, temporalia sunt; quæ non videntur, æterna.* Hæc est tota et vera ratio, cur tam pauci discant artem bene et feliciter vivendi et moriendi: quia vel non cogitant, vel non serio cogitant ea quæ non videntur et æterna sunt, sed toti sunt occupati in consideranda pulchritudine vel utilitate rerum corporalium et transeuntium quæ videntur. Itaque hoc solum interest inter animantia bruta et homines animales spiritum non habentes, quod illa non considerant nisi præsentia, quia non habent mentem rationis capacem, qua sola considerari possunt res futuræ et sempiternæ: homines autem carnales et animales non cogitant neque considerant res futuras et sempiternas, quia visco concupiscentiæ carnalis capti, non volunt mentem avertere a rebus præsentibus, et convertere ad res futuras, quæ solæ sunt vere magnæ, pretiosæ, et sempiternæ. Atque hæc de prima consideratione sententiæ Paulinæ.

Altera consideratio non minus utilis et salutaris, ad illos pertinet qui ad inferos descenderunt: illi enim, quibus pœna iam oculos mentis aperuit, quos in hoc sæculo culpa clauserat, illi, inquam, iam apertissime intelligunt, bona mundi huius, divitias, honores, delicias, Regna et Imperia fuisse pro ipsis momentanea et levia; et tamen propter illa amisisse se bona eminentissima et perpetuo duratura. Unde perpetuo gement, et consolationem nullam invenient, quod cum in terris essent, tam stulti fuerint, ut propter bona fragilia et peritura, et non tam bona quam umbras bonorum, amiserint bona cœlestia, supra modum in sublimitate æternum gloriæ pondus habentia.

Audiamus voces eorum ex libro Sapientiæ: placuit enim Spiritui Sancto in libro Sapientiæ nobis referre voces insipientium illorum, quæ illis quidem inutiles sunt, nobis autem fructuosæ esse poterunt, si velimus: *Ergo erravimus*, inquiunt, *a via veritatis, et iustitiæ lumen non luxit nobis, et sol intelligentiæ non est ortus nobis. Lassati sumus in via iniquitatis et perditionis, et ambulavimus vias difficiles, viam autem Domini ignoravimus. Quid nobis profuit superbia? aut divitiarum iactantia quid contulit nobis? Transierunt omnia illa tamquam umbra, et tamquam nuntius percurrens et tamquam navis, quæ pertransit fluctuantem aquam, cuius, cum præterierit, non est vestigium invenire; aut tamquam avis quæ transvolat in aëre, cuius nullum invenitur argumentum itineris* [6]. Ex quibus non solum intelligimus animales homines in inferno pœnitentiam acturos, quod propter bona exigua et temporalia amiserint magna et æterna; sed etiam quod multum laboraverint usque ad magnam defatigationem in bonis perituris acquirendis vel conservandis. Quod plane verissimum est, et sæpe accidit, ut contemptores temporalium bonorum vivant hilariores et lætiores, quam ii qui divitiis et honoribus abundant.

Certe Apostolus Paulus, cuius verba explicanda suscepimus, de se ipse dicit: *Repletus sum consolatione, superabundo gaudio in omni tribulatione nostra* [7]. De Sancto Antonio, qui temporalia bona omnia dimiserat, Sanctus Athanasius in eius Vita refert, eum numquam visum fuisse tristem. Quod idem de Sanctis omnibus

[4] 1 Cor. 4, 11
[5] 2 Cor. 11, 23
[6] Sap. 5, 6
[7] 2 Cor. 7, 4

dici potest, quamvis pauperrimis, et laborantibus perpetuo in oratione et ieiunio, et carnis propriæ mortificatione. Itaque, qui propter bona temporalia comparanda, vel conservanda, vel augenda non timent amittere bona sempiterna, ii non solum sempiterna bona penitus amittunt, sed magna ex parte propter ipsa temporalia, lætitiæ et consolationis internæ iacturam faciunt; et dum felicitatem terrenam quærunt, felicitatem terrenam et cœlestem perdunt.

An non igitur æquum esset, ut nos qui adhuc in via sumus, exemplo eorum qui nos præcesserunt, sapere inciperemus? Certe, si dum iter facimus, admoneret nos aliquis, viam, quam ingressi sumus, non ducere ad locum ad quem pervenire desideramus, sed ad præcipitium, vel ad speluncam latronum, nemo nostrum esset, qui non cum gratiarum actione acciperet admonitionem, et dicto citius aliud iter arriperet. Quod si in corporali et temporali periculo facimus, æquum profecto est, ut multo libentius et alacrius id faciamus in periculo spirituali simul et corporali, temporali et sempiterno.

Postremo restat consideratio pro illis hominibus, qui usque adeo carnales et animales sunt, ut detrimentum æternæ vitæ et gloriæ cœlestis exuperantis omnem sensum, non magnifaciant. Isti vero admonendi sunt, ut si non magnifaciunt gloriam cœlestem, quam numquam viderunt, saltem non despiciant ignem, et sulphur, et alias corporales pœnas quas noverunt, quæque in gehenna atrocissimæ inveniuntur. Vere enim *quod est in præsenti momentaneum et leve* voluptatis carnalis, *supra modum* in profunda gehenna *æternum* miseriæ *pondus operatur* in impiis. Et quidem Dominus Christus in die novissima paucis verbis aperiet hoc ipsum, dicens: *Ite maledicti in ignem æternum, qui præparatus est diabolo et angelis eius* [8]. Sed beatus Ioannes in Apocalypsi copiosius explicavit, qualia sint tormenta parata diabolo et angelis eius, et hominibus ab ipso circumventis et seductis. De diabolo principe impiorum sic legimus in Apocalypsi: *Et diabolus qui seducebat eos, missus est in stagnum ignis et sulphuris, ubi et bestia et pseudopropheta cruciabuntur die ac nocte in sæcula sæculorum* [9]. Et capite sequenti de reliquis ad inferos damnatis dicitur: *Timidis, et incredulis, et execratis, et homicidis, et fornicatoribus, et veneficis, et idololatris, et omnibus mendacibus, pars illorum erit in stagno ardenti igne et sulphure, quod est mors secunda* [10]. Ex quibus verbis primum solum indiget explicatione, reliqua enim manifesta peccata sunt. Timidos igitur vocat Sanctus Ioannes eos, qui non audent resistere tentatori, sive diabolo sive homini, sed continuo dant manus, et consentiunt tentatori. Quibus Sanctus Iacobus ait: *Resistite diabolo, et fugiet a vobis* [11]. Sunt autem non pauci, sed fere innumerabiles, qui non didicerunt bellare bella Domini, sed absque ulla resistentia suscipiunt vulnera diaboli, et moriuntur morte prima, quæ est peccatum lethale: et quia timidi sunt etiam in agenda pœnitentia, cum non audeant castigare et in servitutem redigere corpus suum, ideo incidunt in mortem secundam, quæ est gehenna. Itaque recta posuit Ioannes primo loco timidos, quia timiditas infinitos homines ad inferos perducit.

Quid igitur hic dicent homines carnales? Momentanea et levia esse bona temporalia, experimento aliorum et nostro omnes didicimus: gravissima et sine fine duratura esse tormenta gehennæ, Scriptura Divina, in qua falsitas esse non potest, aperte testatur. Ex quibus sequitur, ut summa totius Artis bene moriendi sit ea, quæ tribus sequentibus propositionibus continetur, sive quæ sequenti ratiocinatione concluditur.

Capitulum XVII

Summa totius Artis bene moriendi

Momentanea et modica est tam consolatio quam tribulatio vitæ præsentis: sempiterna et maxima est tam consolatio quam tribulatio vitæ futuræ. Igitur stulti sunt, qui consolationem vel tribulationem vitæ futuræ contemnunt. Huius argumentationis propositio prima nota est per experimentum; secunda notissima est per Scripturam Spiritus Sancti; tertia sequitur ex duabus præcedentibus. Si quis igitur velit Artem bene moriendi facile et cito perdiscere, non sit contentus lectione libri huius aut aliorum similium, sed attente consideret, non semel, sed sæpius, non animo discendi, sed intentione bene vivendi et feliciter moriendi, quantum distent a momentaneis sempiterna, et a gravissimis levissima. Et si in hac utilissima veritate solidissime confirmari cupit, consideret exempla eorum qui fuerunt ante nos, sive sapientes, sive stulti illi fuerint; hoc est, sive bene vivendo feliciter mortui sint, sive male vivendo perierint in æternum. Ac ut laborem quærendi exempla Lectoribus demam, adferam ego tria paria exemplorum, unum Regum, alterum hominum privatorum, tertium Ecclesiasticorum; et omnia ex Divinis literis deprompta proponam.

Primum erit Saulis et Davidis. Saul primus Rex Hebræorum, cum esset homo privatus et pauper, usqueadeo probus erat, ut Scriptura testante, non esset inter filios Isräel melior illo. Creatus Rex, mutavit vitam et mores, ut iam non inveniretur illo deterior. Persecutus

[8] Mt. 25, 41
[9] Apoc. 20, 9
[10] Apoc. 21, 8
[11] Iac. 4, 7

est Davidem innocentem usque ad mortem, non alia de causa, nisi quia suspicabatur, eum post se Regem futurum. Tandem cum regnavisset annis viginti, occisus in bello ad gehennam descendit. David fidelis et pius, post diuturnam persecutionem Saulis, Rex declaratus, Regnum annis quadraginta iustissime gubernavit, in quibus multas tribulationes perpessus, tandem in pace quievit.

Conferamus nunc utriusque consolationes et tribulationes, et videamus, uter artem bene vivendi et feliciter moriendi melius didicerit. Saul dum vixit, voluptatem imperandi, quæ maxima esse solet, non liquidam nec solidam habuit, propter odium quo Davidem prosequebatur. Itaque viginti annis regnandi dulcedinem non sine felle invidentiæ degustavit. Annis illis evolutis fugit ab eo omnis vitæ iucunditas, et successit pura et sempiterna calamitas; et nunc usque, ad annos circiter bis mille et septuaginta, vivit pars eius nobilior, id est animus, in doloribus maximis, et quod miserabilius est, sine fine ullo duraturis. David contra vixit annis septuaginta, quadraginta regnavit. Et quamvis tribulationes non exiguas nec paucas gustaverit, tamen consolationes etiam maximas et frequentissimas expertus est ex revelationibus divinis, quas in Psalmis suis dulcissimis expressit; et post obitum non ad pœnas, sed ad refrigerium, in sinum Abrahæ cum Sanctis Patribus concessit, et post Christi Domini resurrectionem cum ipso Christo ad regna cœlorum sempiterna conscendit.

Iudicet nunc Lector, an non sit infelicissimus exitus de corpore hominum iniquorum, quamvis Regum vel Imperatorum, et felicissimus exitus iustorum, etiam Regum vel Imperatorum. Saul, ut dixi, annis viginti regnavit; post obitum annorum duobus millibus et eo amplius in igne gehennæ absque ullo refrigerio mansit. Quæ comparatio est annorum viginti cum duobus millibus annorum? Quis optaret viginti annos summæ et liquidissimæ voluptatis, si certo sciret, ob eam voluptatem in ardentissima fornace mansurum se ad annos bis mille et amplius? Et essetne ullus homo tam vecors, qui tormentum omnium maximum subire vellet ad annos, non dicam bis mille, sed bis centum, ut postea ad annos viginti voluptate quantumvis maxima potiretur? Quid si nunc addamus, tormentum gehennæ non annos bis mille duraturum, sed finem nullum habiturum? Hæc certe sola tormentorum æternitas, sine ulla cessatione et sine ullo refrigerio duratura, eiusmodi est, ut cor ferreum et pectus æneum ad pœnitentiam flectere possit. Eamdem considerationem Lector per se adiungere poterit de tribulatione Davidis momentanea et levi, cum gloria et voluptate maxima et sempiterna, quam post obitum is ipse David in cœlesti regno consecutus est, quamvis magis nos moveant tormenta gehennæ, quam gaudia Paradisi.

Alterum exemplum erit Epulonis et Lazari, ex Evangelio Sancti Lucæ. Dives Epulo ad modicum tempus lætatus est cum amicis suis, quippe qui *induebatur purpura et bysso, et epulabatur quotidie splendide* [1]. Lazarus econtrario mendicus et æger iacebat ad fores Epulonis *ulceribus plenus et cupiebat saturari de micis quæ cadebant de mensa divitis, et nemo illi dabat.* Sed paulo post mutata sunt omnia. Dives Epulo mortuus est, atque ad gehennam descendit: mortuus est etiam Lazarus, et ab Angelis in locum refrigerii et sinum Abrahæ delatus est. Et quidem Epulo post brevissimam consolationem in flamma ignis æterni cruciari cœpit, et nunc etiam cruciatur, et sine ullo refrigerio vel cessatione cruciabitur in sæcula sæculorum. Lazarus pius et patiens, post brevem tribulationem ad quietem in sinum Abrahæ concessit; deinde post Christi resurrectionem ad cœlestia et felicissima regna migravit, ubi beatus sine fine erit. Certe quidem, si tempore illo nos quoque fuissemus in vivis, pauci aut nulli ex nobis similes Lazari, sed omnes aut plurimi ex nobis similes esse cupivissemus Epulonis; et nunc tamen omnes Lazarum felicissimum, et Epulonem miserrimum iudicamus. Cur igitur nunc, cum nobis optio detur, non eligimus virtutem Lazari potius quam vitia Epulonis? neque enim viturperandæ sunt divitæ, cum Abraham, et David, et alii multi Sanctorum, ditissimi fuerint, sed damnanda est crapula, luxus, vanitas, immisericordia et alia vitia quæ Epulonem ad gehennam perduxerunt. Neque in Lazaro solam pauperiem et ulcera consideramus, sed patientiam et pietatem extollimus. Illud autem est valde mirandum, quod cum ista omnia noverimus, et Epulonem stultissimum, et Lazarum sapientissimum iudicemus, tamen adhuc non pauci reperiuntur, qui vivendo Epulonem imitari non desinant, cum certissimi esse possint, similes illi se futuros esse in pœnis, cuius similitudinem in vitiis exprimere voluerunt.

Restat exemplum tertium Iudæ proditoris et Sancti Matthiæ, qui Iudæ in Apostolatu successit. Iudas prorsus infelix in hoc mundo, et infelicissimus in alio, tribus annis Dominum Salvatorem secutus, ex furto sacrilego marsupium implere satagens, non contentus iis pecuniis quas ex communi eleemosyna sibi accipiebat, avaritiæ morbo stimulante eo pervenit, ut Dominus et Magistrum venderet. Sed paulo post a diabolo in desperationem adductus, pecunias restituit, et se ipse suspendio necavit, vitamque temporalem et sempiternam simul amisit. Itaque Dominus de Iuda horribilem illam sententiam protulit: *Bonum erat ei, si natus non fuisset* [2]. Sanctus Matthias qui Iudæ successit, id est, in locum eius electus, momentaneum laborem et dolorem, non sine affluentia cœlestium deliciarum, susti-

[1] Lc. 16, 19
[2] Mt. 26, 24

nuit: nunc vero omni labore et dolore finito, cum Christo felix regnat in cœlis, cui fidelissime servivit in terris.

Hæc Iudæ cum Matthia collatio, ad Episcopos et Regulares pertinet. Fuit enim Iudas Christi Apostolus, ac per hoc Episcopus designatus. Nam de Iuda et Matthia Sanctus Petrus illa verba Psalmi exposuit: *Episcopatum eius accipiat alter* [3]. Et idem Iudas inter viros regulares numerabatur, cum de Apostolis omnibus Sanctus Petrus dixerit: *Ecce nos reliquimus omnia, et secuti sumus te: quid ergo erit nobis?* [4] Iudas ergo omnium hominum infelicissimus, ex altissimo perfectionis statu cum cecidisset, id parum lucri quod male acquisierat, restituendo amisit; et sibi ipse carnifex factus, ad pœnas sempiternas damnatus, exemplo esse potest Ecclesiasticis et Regularibus omnibus, ut videant quomodo ambulent, et quale periculum illis immineat, nisi perfectioni status sui sancte vivendo respondeant. Nam Saul et Epulo de felicitate temporali ad ærumnam sempiternam moriendo venerunt: Iudas vero temporalem felicitatem nullam habuit, sed umbram solum, sive spem felicitatis, et tamen ad sempiternum exitium, et quidem horribilius quam Saulis et Epulonis exitium fuerit, semetipsum occidendo, descendit. Sed etiamsi Iudas ditescendo divitias omnium mortalium superasset, et postea tamen ad æternam pauperium et supplicia gehennæ sine fine duratura venisset, ut reipsa iam venit, quid illi divitiarum cumulus profuisset?

Maneat ergo stabilis et vera ratiocinatio, quam initio Capitis posuimus, et quam nunc verbis Apostolicis repetimus:

Quod in præsenti est momentaneum et leve tribulationis nostræ, supra modum in sublimitate æternum gloriæ pondus operatur in nobis: Non contemplantibus nobis quæ videntur, sed quæ non videntur: quæ enim videntur, temporalia sunt; quæ non videntur, æterna sunt [5].

FINIS

[3] Psalm. 108, 8
[4] Mt. 19, 27
[5] 2 Cor. 4, 17